

Seldžučka država
i pojava islamskog projekta koji je stao na put
batinidskoj infiltraciji i krstaškoj invaziji

Autor:
Dr. Ali Muhammed es-Sallabi

Urednik:
Senad Redžepović

Prijevod:
Fahrudin Smailović

Lektor:
Mirza Fortić

Recenzenti:
Hfz. Mirfat Fijuljanin, prof.
mr. Dženan Hasić

Korektor:
Ilma Nurović

Izdavač:
El-Kelimeh

Štampa:
Grafičar, Užice

Za izdavača:
Malik Nurović,
Muzafera Nurović

Tiraž
300

CIP - Каталогизacija у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

94(=512.161)"09/12"
94(560)

AL Salabi, Ali Muhamed, 1963-

Seldžučka država i pojava islamskog projekta koji je stao na put batinidskoj infiltraciji i krstaškoj invaziji / Alija Muhammed es-Sallabi ; [prijevod Fahrudin Smailović]. - Novi Pazar : El-Kelimeh, 2022 (Užice : Grafičar). - 891 str. ; 25 cm

Izvorник na arap. jeziku i pismu. - Tiraž 300. - Napomene i bibliografske reference uz tekst.

ISBN 978-86-7980-353-5

a) Селџуци -- Историја -- 10в-13в б) Турска -- Историја

COBISS.SR-ID 69422857

Dr. Ali Muhammed es-Sallabi

SELDŽUČKA DRŽAVA

I POJAVA ISLAMSKOG PROJEKTA
KOJI JE STAO NA PUT BATINIDSKOJ
INFILTRACIJI I KRSTAŠKOJ INVAZIJI

Novi Pazar, 2022.

Posveta

Svakom muslimanu koji ulaže trud kako bi ojačao i pomogao Allahovu vjeru poklanjam ovu knjigu, moleći Uzvišenog Gospodara Njegovim lijepim imenima i savršenim atributima da ovo djelo bude posvećeno samo Njegovom plemenitom licu!

Uzvišeni kaže:

﴿فَمَنْ كَانَ يَرْجُوا لِقَاءَ رَبِّهِ فَلْيَعْمَلْ عَمَلًا صَالِحًا وَلَا يُشْرِكْ بِعِبَادَةِ رَبِّهِ أَحَدًا﴾

Ko žudi da od Gospodara svoga bude lijepo primljen, neka čini dobra djela i neka, klanjajući se Gospodaru svome, Njemu nikoga ne pridružuje!
(El-Kehf, 110)

PREDGOVOR

Hvala pripada Allahu. Njega slavimo, od Njega pomoć i oprost tražimo. Allahu se utječemo od zla nas samih i od ružnih djela. Koga Allah uputi, niko ga ne može u zabludu odvesti, a koga On na stranputici ostavi, niko ga ne može uputiti. Svjedočim da nema boga osim Allaha, Jedinog, Koji nema druga. I svjedočim da je Muhammed Njegov rob i poslanik.

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ حَقَّ تَقَاتِهِ وَلَا تَمُوتُنَّ إِلَّا وَأَنتُمْ مُسْلِمُونَ﴾

O vjernici, bojte se Allaha onako kako se treba bojati i umirite samo kao muslimani! (Ali Imran, 102);

﴿يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَخَلَقَ مِنْهَا زَوْجَهَا وَبَثَّ مِنْهُمَا رِجَالًا كَثِيرًا وَنِسَاءً وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي تَسَاءَلُونَ بِهِ وَالْأَرْحَامَ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَيْكُمْ رَقِيبًا﴾

O ljudi, bojte se Gospodara svoga, Koji vas od jednog čovjeka stvara, a od njega je i drugu njegovu stvorio, i od njih dvoje mnoge muškarce i žene rasijao. I Allaha se bojte – s imenom Čijim jedni druge molite – i rodbinske veze ne kidajte, jer Allah, zaista, stalno nad vama bdi. (En-Nisa, 1)

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَقُولُوا قَوْلًا سَدِيدًا ﴿٧٧﴾ يُصْلِحْ لَكُمْ أَعْمَالَكُمْ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ وَمَنْ يُطِيعِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَقَدْ فَازَ فَوْزًا عَظِيمًا﴾

O vjernici, bojte se Allaha i govorite samo istinu, On će vas za vaša dobra djela nagraditi i grijehe vam vaše oprostiti. A onaj ko se Allahu

i Poslaniku Njegovu bude pokoravao – postići će ono što bude želio.
(El-Ahzab, 70–71)

Gospodaru, hvaljen neka si kako priliči uzvišenosti Tvoga lica i veličini Tvoje vlasti! Hvaljen neka si sve dok ne budeš zadovoljan i hvaljen neka si nakon što budeš zadovoljan! Allahu doista pripada zahvala kako dolikuje Njegovoj veličanstvenosti; Njemu pripada hvala kao što priliči Njegovom savršenstvu i Njemu pripada plemenitost u skladu s veličanstvom Njegove vlasti.

Ova knjiga nastavak je prethodnih knjiga koje se bave periodom Poslanikovog života, te života pravednih halifa. Do sada su objavljeni sljedeći naslovi: Životopis Vjerovjesnika, prikaz i analiza događaja, Ebu Bekr es-Siddik, Omer b. el-Hattab, Osman b. Affan, Ali b. Ebu Talib, El-Hasan b. Ali, neka je Allah njima zadovoljan, te Emevidska država. Ovo djelo sam nazvao “Seldžučka država i pojava islamskog projekta koji je stao na put batinidskoj infiltraciji i krstaškoj invaziji” i ono predstavlja važnu kariku u historijskom lancu našeg Ummeta, a bavi se krstaškim ratovima. Molimo Allaha Njegovim lijepim imenima i savršenim atributima da nam pomogne da upotpunimo taj historijski lanac i da to djelo bude posvećeno isključivo Njegovom plemenitom licu. Allahu, učini sve te knjige prihvaćenim i beričetnim. Ova knjiga se bavi Seldžucima, njihovim porijeklom, vladarima, prostorom na kojem su djelovali te samom njihovom pojavom. Knjiga izučava prve kontakte Turaka s islamskim svijetom; govori o islamskom istoku uoči pojave Seldžuka; o Samanidskom i Gaznevidskom carstvu; o gaznevidsko–seldžučkom sukobu; o Bici kod Dandanakana te usponu Seldžučke države. U ovom djelu smo se bavili i Karahanidskom državom. Naročitu pažnju posvetili smo Buvejhidima, njihovom ispovijedanju šiizma, ponižavanju abbasidskih halifa, njihovim vezama s Karamitima, odnosu prema zaštiti granica islamske države, njihovom zalaganju u korist šiizma, sijanja sjemena razdora i agitacije. Ukazali smo na to da su osnivali specijalne šiitske centre za prosvjetu i obrazovanje, te da su širili nakaradna filozofska mišljenja poput učenja Ihvanus-safa. Ova knjiga

se bavi i padom Buvejhidske države, a pojasnili smo i kako su Seldžuci priznali Tugrul-bega za vladara. Seldžučka država se proširila, a njihov autoritet je priznao i abbasidski halifa. Knjiga govori i o fatimidsko-ubejdidskom utjecaju u Iraku. Govorili smo o pobuni El-Basasirija i vjerskoj dogmi koju je slijedila vlast fatimidsko-ubejdidske države, te o njihovom odnosu s Karamitima. Pojasnili smo stav islamskih učenjaka prema batinidskim (ezoterijskim) frakcijama. Ukazali smo na napore Hibetullaha eš-Širazija u širenju ezoterijskih ideja u Iraku i okolini, te na podršku koju je pružao pobunjeničkom pokretu vojnog komandanta El-Besasirija, čiji je cilj bilo svrgavanje abbasidskog hilafeta i pripajanje Iraka fatimidsko-ubejdidskoj državi. El-Besasiri je osvojio Bagdad i održao hutbu u kojoj je podržao fatimidsku vlast. Halifa El-Kaim Biemrillah je iz zarobljeništva pisao Tugrul-begu, koji se odazvao pozivu halife i ubio Besasirija. Knjiga se također bavi borbom Seldžuka protiv fatimidsko-ubejdidske propagande, te pojašnjava stav Seldžučke države prema Bizantiji u vrijeme Tugrul-bega. Vidjet ćemo kako se vezir Amidulmuluk el-Kenderi zalagao u službi države.

Ova knjiga sadrži biografiju seldžučkog sultana Alp Arslana, koji je preuzeo vlast nakon Tugrul-bega. On se borio na Allahovom putu, izvršio je pohod na Šam, pripojio Halep svojoj teritoriji i odnio poznatu pobjedu na Malazgirtu 463/1071. nad Bizantincima. Ta pobjeda je krunisana zarobljavanjem njihovog kralja i donijela je pozitivne rezultate. Knjiga zatim govori o smrti Alp Arslana, nakon čega vlast prelazi na njegovog sina Melik-šaha. Donijet ćemo detaljniju Melik-šahovu biografiju. Bavimo se i životopisom El-Hasana es-Sabaha i njegovom nizaritsko-ismailitskom sektom, poznatom pod nazivom asasini (hašašijjun), koji su vladali tvrđavom Alamut. Govorimo i o stepenima nizaritsko-batinidske sekte, te o zadacima koje su imali unutar tog reda. Analiziramo početak djelovanja batinida i načine na koje su obmanjivali šire mase. Bavimo se i prepiskom između El-Hasana es-Sabaha i sultana Melik-šaha. Knjiga nudi kratak prikaz Ismailitske države u Iranu, te govori o abbasidskom halifi

El-Kaimu Biemrillahu i vladavini njegovog sina El-Muktedija Billah. Ukazujemo i na zategnute odnose između Melik-šaha i El-Muktedija Billah. U knjizi smo željeli istaknuti sunnitski pokret koji je osnovao seldžučki vezir Nizam el-Mulk u vrijeme Alp Arslana i Melik-šaha. Detaljno smo analizirali životopis ovog značajnog političara. Vidjet ćemo na koji je način on upravljao državom, njegovu teoriju vlasti, način na koji je organizirao upravu, ekonomsku dimenziju njegove vlasti te brigu o državnim institucijama. On je imao značajnu ulogu u naučnom i kulturnom procvatu Seldžučke države. Govorit ćemo o njegovom ibadetu, skromnosti i pohvalama koje su mu uputili pjesnici. Stanovnici Bagdada i muslimani bili su pogođeni njegovom smrću, a pjesnici su ga oplakivali u kasidama. Među njima je Mukatil b. Atijje, koji je kazao:

*Nizam el-Mulk bio je usamljeni biser,
kojeg je Milostivi izradio od dostojanstva.*

*Njegovu vrijednost vrijeme nije cijenilo,
pa ga je Uzvišeni vratio u školjku, iz ljubomore.*

Knjiga potom vodi čitaoca kroz period razdora i raspada Seldžučke države. Ukazujemo na sukob između Berkjaruka, Melik-šahovog sina i njegove maćehe Terken-hatun, koja se borila kako bi na vlast dovela svog malodobnog sina Mahmuda. Detaljno smo analizirali unutrašnje sukobe i borbu koja se vodila unutar seldžučkog dvora. Nakon Berkjarukove smrti vlast je preuzeo Muhammed, sin Melik-šaha, koji se posvetio borbi protiv batinida.

U knjizi donosimo životopis halife El-Mustezhira Billah, te životopis seldžučkog sultana Sandžara, Melik-šahovog sina. Obradili smo unutrašnji sukob oko vlasti na seldžučkom dvoru. Čitaoca ćemo upoznati s biografijom sultana Mesuda, sina Muhammeda, Melik-šahovog sina, te s njegovom borbom protiv abbasidskog halife El-Musteršida Billah, koji je pokušao povratiti pravo na hilafet od seldžučkih sultana. Međutim, on je pao u zarobljeništvo, a potom

je ubijen uz pomoć batinida. Nakon El-Musteršida vlast preuzima njegov sin Er-Rašid, koji je svrgnut, a potom ubijen u vrijeme seldžučkog sultana Mesuda. Govorili smo i o modelu seldžučkog preuzimanja hilafeta od Abbasida, a koji se sastoji u izmještanju sjedišta države iz Bagdada, davanju punomoćja abbasidskog halife seldžučkom sultanu i odlučivanju Seldžuka o nasljeđivanju hilafeta od Abbasida, kojima je bilo zabranjeno formirati vojsku u toku seldžučke vlasti. Zatim smo pisali o početku oporavka abbasidskog hilafeta u vrijeme El-Muktefija Liemrillah (umro 555/1160). O njemu ćemo detaljnije govoriti u poglavlju o Zenkidima. U knjizi smo ukazali na nestanak Seldžučke države i na razloge njihovog pada.

U drugom dijelu knjige bavli smo se vezirskim sistemom Abbasida u vrijeme Seldžuka. Naveli smo osobine koje su krasile vezire abbasidskog halife, poput znanja, ispravnog mišljenja, pravednosti, kompetentnosti u vođenju politike i vjerskih pitanja. Govorili smo o kodeksu vezira, o njegovoj rječitosti i retorici, o ljubavi i uvažavanju koje su im ukazivali obični ljudi i elita, te o poznavanju pravila halifskog dvora. Naveli smo i osobine koje su krasile seldžučkog vezira, poput ljubavi prema nauci, učenjacima i pravdi, ispravnog postupanja i poznavanja prava. Oni su poznavali arapski i perzijski jezik, bili su kompetentni da upravljaju državom i vojskom. Bili su galantni i strpljivi. Omogućili smo čitatelju da upozna protokol i kodeks ponašanja abbasidskih i seldžučkih vezira, te njihove titule, osobenosti, kao i upravne, političke, ekonomske i vojne nadležnosti. Pojasnili smo metode postupanja kod razrješavanja, zapljene, nadmetanja i rivaliteta oko pozicije vezira na abbasidskom i seldžučkom dvoru. Naveli smo kraću biografiju najpoznatijih vezira abbasidskog hilafeta u vrijeme Seldžuka, poput Fahr ed-Devle b. Džuhejra, Amid ed-Devle b. Džuhejra i vezira Ebu Šudžaa Muhammeda b. el-Hasana Er-Ruzraverija, koji je poziciju vezira opisao u stihu:

*Kada je preuzeo dužnost vezira nije imao neprijatelja,
a kada ju je napustio, nije imao prijatelja.*

Također smo naveli kraće biografije vezira El-Hasana b. Alije b. Sadeka, Šerefuddina Alija b. Tarrada ez-Zejnija, velikog vezira Avnuddina b. Hubejre, čiji ćemo detaljni životopis navesti u okviru biografije Nuruddina ez-Zenkija, u poglavlju o Zenkidima i njihovoj časnoj ulozi koju su odigrali u pobjedi nad krstašima. Isto tako, nabrojali smo najznačajnije seldžučke vezire i njihova najvažnija djela.

Treći dio posvećen je seldžučkoj vojnoj organizaciji, koja je bila udarna sila države. Detaljno smo opisali temelje vojne uprave kod Seldžuka, poput regrutacije mladića, borbe na Božijem putu, pridobijanju lojalnosti vojskovođa i komandanata, iskustva i uvježbanosti, odanosti i požrtvovanosti, opreznosti i pažnji, vezi između komandanata i vojnika, napredovanju u vojnoj hijerarhiji, kombinaciji odlučivanja, uprave i vojne sile, oslanjanja na multinacionalnu pješadiju, mobilizaciju... U ovom dijelu knjige govorimo o organizaciji seldžučke vojske i decimalnoj podjeli borbenih jedinica, poput juzbaša (kapetan, zapovjednik buljuka od stotinu vojnika), binbaša (major, zapovjednik tabora od hiljadu vojnika), te desetara i mladih vodnika. Bavimo se i vojnim feudom (timarom), karakteristikama i faktorima širenja feuda, stava učenjaka prema toj ustanovi. Zatim smo govorili i o sistemu zaloga, moralne pripreme vojske... Govorili smo i ustrojstvu vojne uprave i komandnim činovima, poput vrhovnog zapovjednika vojske (el-hadžib el-kebir), o osobinama vojskovođe, činovima vojnika, glavnokomandujućem, vođi garde, potpukovniku (el-mukaddim), nadzorniku (el-amid) i atabegu, vojnom sudiji. Bavili smo se i vojnim registrom koji sadrži imena vojnika, postrojavanjem vojnika, dodjeljivanjem zadataka i nadzorom logističkih procedura. Među temama koje smo obradili su i vojne finansije, nadzor procesa naoružavanja i snabdijevanja uniformom, te smještaj pješadije. Vidjet ćemo da se seldžučka vojska sastoji od redovnih snaga, boraca iz turkmenskih plemena, regionalnih jedinica (vilajeta), te dobrovoljačkih jedinica iz gradova, zatim od hordi (obaša), izvidnica, te jedinica za pripremu logora kroz koje će vojska prolaziti. Seldžučka vojska je bila sastavljena od

Turaka, Arapa, Kurda, Dejlemida i Armena. U toj vojsci su služili konjanici, strijelci, osoblje koje rukuje katapultom i gorivom. Dotakli smo se vojne obuke i obrazovanja i govorili o veličini seldžučke vojske, te sistemu uhoda i špijuna. Vidjet ćemo kakvu ulogu su imali vojnici, inženjeri, kako je vršen prijenos tereta i opskrbe, te kako su organizirane vojne bolnice. Važan element u borbama su imali konji. Govorili smo i o seldžučkim amblemima, zastavama te finansijskim izvorima na koje se oslanjala vojska.

U knjizi se bavimo napadačkim, odbrambenim i ličnim naoružanjem. Tu je i oružje za pokazivanje i ukras. Analiziramo i sistem odbrane gradova i oruđa opsade, te način proizvodnje i skladištenja naoružanja. Ukazali smo na strategije i borbene vještine kod Seldžuka, poput pokretljivosti, brzine, priprema zasjeda, lažnog povlačenja, opkoljavanja neprijatelja, iznenadnog napada, gađanja strijelama, borbe prsa u prsa, iscrpljivanja, politike spaljene zemlje, slabljenja neprijateljskih vojnika, zauzimanja puteva i izvora vode, vojnog osiguranja, hitnih vojnih zadataka, straže i mobilizacije. Jedno poglavlje je posvećeno utjecaju seldžučkog sistema na države Zenkida, Ejjubida i Memeluka. Čak je i Osmanska država poprimila neke elemente seldžučkog vojnog sistema. Također smo ukazali i na ulogu žene u seldžučkom periodu.

U četvrtom dijelu bilo je riječi o nizamijskim školama i njihovom uspostavljanju, zatim o njihovim ciljevima, te metodama koje je Nizam el-Mulk koristio kako bi ostvario ciljeve tih škola – poput odabira pozicije, nastavnika i učenjaka, uspostavljanja nastavnog plana i programa, osiguranja materijalnih sredstava, organizaciju didaktičkog modela, što uključuje imenovanje i razrješenje nastavnika. Ukazali smo na utjecaj tih škola na islamski svijet. Škole nizamije ostvarile su svoj cilj tako što su izvele brojne generacije učenjaka šafitskog sunnitskog mezheba. Te škole zadovoljavale su potrebe državnog aparata Seldžuka za kadrovima tokom drugog perioda, a naročito na polju sudstva, trezora i vjerskih odluka (fetvi), što su bile najznačajnije funkcije države u to vrijeme. Svršenici tih škola raširili su se islamskim svijetom, tako

da su prodrli i na teritoriju batinida u Egiptu, a stigli su i do Sjeverne Afrike, gdje su pojačali prisustvo sunnita. Ove škole doprinijele su snažnoj reafirmaciji učenja ehli-sunneta u životu ummeta, te ograničavanju utjecaja šiitske ideologije. To je naročito došlo do izražaja zato što su ove škole objavile pro-sunnitska djela. Imam El-Gazali odigrao je vodeću ulogu u suzbijanju šiitskog batinidsko-ismailitskog utjecaja. Ostavština, učenjaci i svršenci nizamijskih škola utabali su i olakšali put Nuruddin ez-Zenkiju i Ejjubidima kako bi realizirali cilj zbog kojeg su nizamijske ustanove – a to je suverenitet ispravnog islamskog učenja, naročito na teritorijama koje su bile pod batinidskim rafidijskim utjecajem u tom periodu, poput Šama, Egipta i dr. Pored toga, ove škole su islamski ummet opskrбиле ispravnom dogmom (akidom), naprednim razmišljanjem, bogatom kulturom, te prosvjetom na čijim su načelima stekli obrazovanje predvodnici džihada u zenkidskom periodu. Intelektualni i dogmatski utjecaj ovih škola proširio se i na države Ejubida i Memeluka. Štoviše, taj utjecaj traje i do današnjih dana.

Nizamijske škole bile su utemeljene na fikhu imama Šafije i njegovoj tradiciji u metodologiji islamskog prava (usulul-fikh). Njegovo učenje imalo je jak utjecaj na nizamijske škole. Stoga smo smatrali prikladnim da čitaoce detaljnije upoznamo s ovim znamenitim imamom. Spomenuli smo neke detalje iz njegove biografije i ukazali na njegovu metodologiju u afirmaciji islamske dogme (akide), poput potvrđivanja imanske istine i činjenice da djela ulaze u naziv imana; činjenicu da se iman povećava i smanjuje; propis o velikom grješniku, te stav o jednoći božanstva (tevhidul-uluhijje), te načinu argumentiranja Allahovog postojanja. Pojasnili smo njegov stav o Allahovim imenima i atributima, te njegovom učenju o ashabima. Ukazali smo na osnove šafijskog mezheba u fikhu (islamskom pravu) te o ispunjavanju uvjeta za reformatora na polju fikha i metodologije islamskog prava.

Isto tako, naveli smo i biografiju imama Ebu el-Hasana el-Eš'arija, koji je svojim učenjem i naslijeđem ostavio snažan utjecaj na

djelovanje nizamijskih škola. Te škole su se oslanjale na dostignuća koja je ostvario na polju istraživanja vjerovanja ehli-sunneta, kao i polemici s mu'tezilama i ostalim oponentima temeljnih učenja ehli-sunneta vel-džemata. Ukazali smo na faze njegovog intelektualnog razvoja, te kako je u trećoj fazi prigrlio temeljna učenja ehli-sunneta vel-džemata. Govorili smo o historijskom značaju El-Eš'arija, pojasnili dogmu koju je ispovijedao i učenje u koje je vjerovao na kraju života, te ukazali na utjecaj njegovog naslijeđa na nizamijske škole i činjenicu da se taj utjecaj produžio na period Ejubida, Memeluka i Osmanlija.

U knjizi je govoreno o poštovanju koje je Ibn Tejmije ukazivao eš'arijskim velikanima i pohvalama koje je upućivao Ebu el-Hasanu el-Eš'ariju. Ukazali smo na njegov stav o Bakillaniju, Džuveniju i Gazaliju. Posebno poglavlje posvećeno je najpoznatijim učenjacima nizamijskih škola, poput Ebu Ishaka eš-Širazija. Govorili smo o njegovom značaju, ugledu koji je uživao, njegovim djelima i poeziji. Naveli smo biografiju Imama dva Harema Abdulmelika el-Džuvejnija, ukazavši na ugled koji je uživao među ljudima, te na njegov moral i vrline. Spomenuli smo naučni značaj Džuvejnijeve knjige *Gijas el-umem*, njegov povratak pravcu selefa, njegovo odricanje od apologetike (ilmul-kelama) i činjenicu da je svojim sljedbenicima zabranio da se time bave. Naveli smo njegova djela iz oblasti akaida, fikha, metodologije, diskusije, polemike i politike. Sastavili smo biografiju imama El-Gazalija koji se ubraja u najveće učitelje nizamijskih škola. Govorili smo o njegovom zalaganju u traženju znanja, druženju s Imamom dva Harema, te njegovom imenovanju na poziciji nastavnika u nizamiji u Bagdadu. Ukazali smo na uzroke Gazalijeve genijalnosti i slave, te na veliki zaokret koji je promijenio tok njegovog života, kao i na njegovu posvećenost nastavi, te hronologiju njegovih djela. Pojasnili smo njegov stav o šiitima ezoteristima, te o filozofima, filozofiji, apologetici i tesavvufu. Čitatelj će imati priliku upoznati se s njegovim reformatorskim diskursom i osobinama tog diskursa. Vidjet ćemo kako je Gazali tretirao bolesti tadašnjeg društva i na koji se način trudio ispraviti te

devijacije. Govorili smo o dimenzijama reformi koje je preduzimao. Gazali je uspostavio novi sistem obrazovanja i odgoja, zalagao se za jačanje islamskog učenja, oživljavao instituciju naređivanja dobra i odvrćanja od zla. Kritizirao je nepravedne vladare, pozivao na društvenu pravdu i borio se protiv destruktivnih ideja i struja. Ukazali smo na njegovo zalaganje u reformi mišljenja, što se očituje kroz davanje većeg značaja razumu, odbacivanje slijepog slijedenja, pozivanje na Kur'an i Sunnet i pridržavanje pravca selefa. Pojasnili smo njegov stav o krstaškoj okupaciji. Naveli smo i biografiju imama El-Begavija, istakavši njegove napore u služenju Kur'anu i Sunnetu u seldžučkom periodu. Njegove knjige su utjecale na učenjake i studente, te odigrale značajnu ulogu u popularizaciji sunneta. Govorili smo o životopisu Ebu Ismaila el-Ensarija el-Herevija i njegovoj knjizi *Menazilus-sairin* (Putevi pobožnjaka), te spletkama koje su mu priređivali oponenti.

Kroz izučavanje nizamijskih škola došli smo do zaključka da svaki politički, vojni ili civilizacijski projekt mora imati vlastitu dogmatsku i intelektualnu dimenziju. Bez toga taj projekt ne može uspjeti među muslimanima. Također smo zaključili da ključ napretka leži u kreativnom razmišljanju političkog vodstva, u vještini određivanja ciljeva te iskrenoj pripadnosti ubjeđenju, vjeri i historiji ummeta. Istinski vođe muslimana koriste sve naučne i intelektualne mogućnosti i pretvaraju ih iz ličnih u društvena djela. Oni se trude ujediniti safove muslimana i boriti se protiv razjedinjenosti. Napredak jednog naroda zavisi i od sposobnosti učenjaka da svoje misli i djela približe širokim muslimanskim masama.

U petom dijelu govorili smo o krstaškim ratovima u seldžučkom periodu. Ukazali smo na historijske korijene krstaških ratova, te na najvažnije uzroke i motive te invazije – na motive vjerske, političke, društvene i ekonomske prirode. U mediteranskom bazenu došlo je do promjene ravnoteže snaga, zbog čega je bizantijski imperator tražio pomoć od pape Urbana II. Prikazali smo ličnost pape Urbana II i njegovog sveobuhvatnog projekta u vidu krstaške invazije. Naveli

smo govor koji je održao Urban II i ukazali na značajne elemente tog govora, koji uključuje tekstove iz Svete knjige. Iz tog govora se vidi način na koji je Urban II prepoznavao prioritete i kako je prezentirao projekt općeg dobra koji je iziskivao ujedinjenje snaga zapadnoevropskih naroda. Evropa je pokrenula okupaciju Šama i pokušala zauzeti Istok. Opisali smo početak Prvog krstaškog rata, počev od velike ekspedicije, pa do rata prinčeva. Pojasnili smo stav bizantskog imperatora o tome. Spomenuli smo pad Nikeje, Bitku kod Dorileja, pad Konje i tadašnjeg grada Herakleje (Heraclea Cybistra, هرقله), oblasti Ruha, Antakije, Jerusalema, Tripolija i Sajde.

Analizirali smo uzroke uspjeha prvog krstaškog pohoda i ukazali na najvažnije faktore tog uspjeha – političku razjedinjenost u islamskom svijetu, borbu za vlast unutar seldžučkog dvora, postojanje Fatimidske države, pad emevijskog hilafeta u Andalusu, utjecaj kršćana koji su živjeli u Šamu, stav nekih arapskih emirata prema krstaškom pohodu, na ulogu batinida-ismailita u ometanju borbe protiv krstaša, njihovu saradnju s krstašima, atentate koje su preduzimali protiv muslimanskih vođa, te širenja straha u islamskom društvu. Citirali smo fetvu Ibn Tejmije o batinidskim pokretima. Spomenuli smo i ove razloge: raširenost šiitske rafidijske batinidske ideologije, pogoršanje ekonomske situacije uoči krstaških pohoda, slabljenje bizantijske države, ratne vještine zapadnih vitezova, stalna pojačanja koja je Evropa slala krstašima, utjecaj totalitarne vlasti na vjeru i život, te sporenje oko razlika u razumijevanju vjere.

Spomenuli smo strategiju krstaških pohoda nakon okupacije. Posebno poglavlje posvetili smo pokretu islamskog otpora u doba Seldžuka, koji je bio aktivan između krstaške invazije i pojave Imaduddina ez-Zenkija. Ukazali smo na ulogu islamskih pravnika i sudija i njihovu reakciju na invaziju. Oni su podsticali na džihad kroz pisanje i aktivno učešće na bojnopolju. Bavili smo se i naporima pjesnika i njihovom ulogom u pokretu otpora. Govorili smo o vođama džihada iz reda Seldžuka prije Imaduddina, poput Kerbuge (tur. Kürboğa, قوام الدين كربوفا), atabega Mosula, Džakarmaša (جكرمش)

vladara Mosula, Sakmena sina Ortuka (سقمان بن أرتق) vladara Mardina i Dijarbakra. Muslimani su porazili krstaše u Bici kod Beliha, što je imalo značajne posljedice. Pisali smo i o borbenim akcijama koje je preduzeo Kilic Arslan u Maloj Aziji, zatim o prvoj i drugoj bici kod Herakleje. Opisali smo pohode Šerefuddevle Mevduda, sina Tuntekina, protiv krstaša i posljedice njegovih akcija.

Naveli smo biografiju velikog mudžahida Nedžmuddina Ilgazija, vladara Mardina. On je u Bici na Krvavom polju odnio pobjedu. Njegova smrt ostavila je trag na muslimane. Nakon njega vlast je preuzeo njegov bratić, princ Belek, sin Behramov, koji je uzdigao bajrak džihada i bio žestok protivnik krstaša. On je namjeravao protjerati krstaše kako iz Džezire (Gornje Mesopotamije, ar. الجزيرة, *poluotok*), tako i iz Šama. Uspio je zarobiti neke vođe krstaša u svojim ratovima. Nakon njegove pogibije bajrak džihada podigao je namjesnik Mosula Sunkur el-Bursuki (سنقر البرسقى). Njega su ubili batinije dok je obavljao džumu namaz u prvom safu. Ovaj Turčin bio je dobročinitelj, volio je učenjake i vjernike. Bio je pravdoljubiv i postupao je pravedno. Bio je jedan od najboljih namjesnika. Nastojao je obavljati namaz u pravo vrijeme, a bio je poznat i po noćnom namazu.

Ukazali smo na opasne postupke batinida, koji su predstavljali najveću prepreku borbenom pokretu. Njihovo neprijateljstvo vođama islamskog džihada manifestiralo se u punom svjetlu u tom periodu. Njihovi otrovni noževi omogućavali su krstašima da ojačaju svoje pozicije u Šamu i Gornjoj Mesopotamiji na račun muslimana.

Allahovom milošću, u ovom ummetu pojavila su se brojna imena boraca spremnih za pregnuće na Allahovom putu. Godine 521/1127, u vrijeme sultana Mahmuda, na historijsku scenu u emiratu Mosul pojavio se Imaduddin Zenki. S njegovom pojavom okrenuta je nova stranica u ravnoteži snaga između muslimana i krstaša. On je pokrenuo formiranje jedinstvenog muslimanskog fronta protiv krstaša. Ibn Esir ukazuje na važnost pojave Imaduddina: "Da Uzvišeni Allah muslimanima nije poslao milost u vidu vladara Šehida, Evropljani bi osvojili cijeli Šam." O Imaduddinu, porodici Zenki bit će, ako Bog da,

više riječi u našoj narednoj knjizi koja govori o krstaškim ratovima u doba Zenkida. Tu će biti predstavljena detaljna biografija Nuruddina Mahmuda, šehida i pravednog vladara.

Svaki narod koji se želi uzdići iz učmalosti, treba pokrenuti svoje historijsko sjećanje i iz njega izvući lekcije, pouke i utvrditi zakonitosti. Na taj način će znati kako da se ponaša u sadašnjosti i šta da planira za budućnost. Pronalaženje korisnih knjiga na tom polju neophodno je za uspjeh u vrijeme sukoba, dijaloga, propagande i polemike s drugima. To je ključni element uspjeha u vrijeme sukoba ideologija, vjerovanja, kultura i metoda. Te vrste sukoba prethode političkim i vojnim borbama. Bilo koji politički ekspanzionistički program zahtijeva uvjerenja, ideje i kulturu koji će ga podržavati. Iza sablje mora postojati slovo, jezik je brži od strijele, kao što knjige proizvode brigade.

Islamski ummet prolazio je kroz teške periode. Stare boljke su se gomilale, a nagovještaji razorne oluje od strane neprijatelja islama počeli su se nazirati na horizontu. Ti neprijatelji pokušavaju uspostaviti intelektualnu, kulturnu, dogmatsku, političku i ekonomsku kontrolu u srcu islamskog svijeta. Nakon što su odsjekli krila, krstaši danas pokušavaju udariti u srce. Nakon što su uspjeli pokrstiti četiri petine Filipina, krstaši su se uputili ka Indoneziji kako bi ostvarili isti plan. Izbrisali su islamska obilježja iz Singapura i sada šalju svoje izvidnice na istok i jug Azije. Tako jevrejski projekt u Palestini ne posustaje i usporava. Amerikanci koriste snagu oružja, političku i ekonomsku moć kako bi okupirali ummet. Paralelno s ovim vanjskim napadima teku i unutrašnji, u vidu političkog projekta koji ima za cilj odvođenje ummeta u zabludu, te zamjenu ispravne vjere raznim novotarijama, izmišljotinama i izmišljenim vjerovanjima. Unutrašnji jevrejski i krstaški projekti izjedaju ovaj veličanstveni ummet! Kako da se vjernik ne naježi kada prati i čita o ovim planovima i vijestima? Kako može spavati i jesti?

Muslimani u cijelom svijetu očekuju od svojih učenjaka, intelektualaca da iznesu jasan islamski, vjerski, politički, intelektualni,

društveni, ekonomski, medijski projekt... koji je zasnovan na temeljima ehli-sunneta i uz pomoću kojeg će se suprotstaviti ovim destruktivnim projektima. Islamski ummet sada osjeća opasnost i želi ponovno oživjeti. Znaci buđenja brzo se šire. Ja se nadam dobru od ovog sveopćeg buđenja, premda strahujem od starih bolesti, političke korupcije u vidu razjedinjenosti, te kulturne korupcije u vidu neznanja i hirova... Zato moramo sarađivati na temelju onoga oko čega se slažemo i biti tolerantni o onome u čemu se razilazimo, a sve u granicama koje su dozvoljene šerijatom i u skladu s pravilima šerijatske politike i razumijevanja intencija, koristi i šteta, te propisa o razilaženju. Moramo podržati jedinstveni saff i suprotstaviti se novom napadu na našu vjeru i zemlju. Odgovorni ljudi moraju prikupiti snagu, ispraviti nedostatke i mobilizirati sve potencijale kako bi spasili našu ugroženu egzistenciju. Svako ko zaokuplja muslimane nečim drugim je ili licemjer koji sarađuje s neprijateljem i pomaže mu da nas porazi, ili je glupan koji igra ulogu prijatelja nezalice. Takav čovjek nesvjesno izlaže ummet opasnosti. Trebamo se paziti obje vrste ljudi i upozoravati ummet na njihovu opasnost. Moramo se pridržavati upute Kur'ana časnog i životopisa Poslanika, preduzeti korake potrebne za uspjeh i pobjedu, a koje uključuju čisto vjerovanje, jasan put, primjenu Allahovog šerijata na ličnom, porodičnom, društvenom i nacionalnom planu, postojanje prosvijetljenih i religioznih vođa koji su sposobni odgajati ummet u skladu s Allahovim zakonima, nadahnuti Allahovim svjetlom, koji znaju kako se grade i ruše države, koji poznaju mahane društva i faze uspona, tajne historije i planove neprijatelja iz redova krstaša, ateista, ezoteriskih frakcija i novotara. Takvi vođe na ispravan način pristupaju svakom faktoru, bez zanemarivanja i pretjerivanja. Jer, pitanja uspona i dugoročnih razvojnih projekata se prepliću i prožimaju. Ta pitanja može razumjeti samo onaj ko je upoznat s Allahovom Knjigom i Sunnetom Njegovog Poslanika, sallallahu alejhi ve sellem, i ko poznaje pravna rješenja naših znamenitih učenjaka. Na taj način čovjek saznaje kako ummet može napredovati, te šta ga

može odvesti u propast. Razboriti učenjaci se koriste historijskim iskustvom i sigurni su da ovaj ummet nije izgubio primat sve dok je bio privržen svom Gospodaru i Poslaniku, sallallahu alejhi ve sellem. Oni znaju da su vojni porazi prolazne pojave, a da porazi na kulturnom planu nanose fatalne rane. Ispravna kultura je materijal za izgradnju muslimanskog pojedinca, porodice, društva i države. Sve to gradi se na temeljima Allahove Knjige, Sunneta Njegovog Poslanika, tradicije pravednih halifa i onih koji slijede njihov put. Genijalnost civilizacijske konstrukcije doprinijela je opstanku islama do današnjih dana, uz Allahovu pomoć.

Draga braćo, vi koji se starate o pitanjima islama i muslimana, trebamo se okaniti stvari koje nemaju veze s našom sadašnjošću i budućnošću, a koje nas samo zaokupljaju i oduzimaju nam vrijeme. Prioritet trebaju imati pitanja koja će donijeti napredak našem ummetu i vratiti mu nekadašnju civilizacijsku ulogu upućivanja u Allahovu vjeru. Naš zadatak je da ponudimo reformske, napredne modele zasnovane na teoriji i isprobane u naučnoj praksi. Trebamo dati prioritet pravnim rješenjima reformskih učenjaka i nastojati da ta vrijedna rješenja iscrpimo iz njihovih bogatih životopisa, bilo da se radi o pitanjima nauke, politike, uprave, organizacije, obrazovanja, ekonomije, otpora, vjere, itd...

Islam je izložen velikom iskušenju. Naši neprijatelji još nisu ostvarili svoju namjeru, zato što pred sobom ne vide ono što bi umanjilo njihovu brigu i oprez. Tako Jevreji govore da Izrael ne vrijedi bez Jerusalema, da Jerusalem ne vrijedi bez hrama, a sasvim je jasno da hram treba izgraditi iznad El-Mesdžidul-aksaa. Neokrstaši kažu da je Izrael stvoren da vječno traje, a ezoteristi prolijevaju krv muslimana, kaljaju njihovu čast, oduzimaju im imovinu i danonoćno se trude kako bi izbrisali sve tragove ehli-sunneta. Oni nastoje isprati mozak muslimanima, usaditi im pogrešne vrijednosti, novotarije i izmišljotine koje nemaju nikakve veze s našim vjerovanjem, historijom, velikanima naše vjere niti moralom.

Draga braćo, istinska borba se vodi oko postojanja islama u cijelosti. Naši neprijatelji se pitaju: “Zar islam treba i dalje postojati?” Mi se ne smijemo predati i prepustiti našu vjeru i našu misiju ponovnom rasparčavanju i uništavanju.

Islamski svijet ne prodaje svoju vjeru i sve će žrtvovati kako bi je sačuvao. Na ovaj stav ne utiče mala skupina izdajnika i kukavica koji su izgubili vjeru i dostojanstvo, te koji prihvaćaju bilo kakav život, po bilo kojoj cijeni! A kako bismo mogli stati pred neprijatelja naš front mora ispuniti važne elemente, među kojima su:

a) Povratak islamu i istinska pripadnost vjeri. U vrijeme kada nam drugi objavljuju rat u ime vjere, nema prostora za tajenje naše vjere.¹ Moramo slijediti jasan put Allahovog Poslanika, pravednih halifa i plemenitih ashaba, kako bismo izašli iz zabluda novotarija, mitova i fantazija koje su se uvukle u ummet pod plaštom dragog i dragocjenog islama. Mi danas vidimo kako se borba muslimana protiv oponenta ove vjere u nekim zemljama vodi na način što se skriva važnost islama, a uveličava regionalna, nacionalna dimenzija na račun vjere i uvjerenja. Ovaj pristup podržavaju neki koji se računaju učenjacima i studentima. To nije ništa drugo nego samoubistvo i put koji vodi u propast. To zabavlja neprijatelje, kako unutrašnje, tako i vanjske. Pritom ne tvrdimo kako čovjek ne treba voljeti svoju domovinu i biti joj odan. Ipak, u svemu je potrebna mjera.

b) Formalna odanost islamu je opasna varka. Mi moramo vratiti dušu našem vjerovanju, obredima i propisima. Musliman koji se stidi svoje vjere, tradicije i historije treba uzeti pouku iz ponašanja neobatinida koji se ponose svojim novotarijama i mitovima. Pogledajmo kako Jevreji ponosno ističu svoju vjeru i obrede u najrazvijenijim svjetskim prijestolnicama.

c) Iz vjerskog života treba isključiti one koji pale tamjan ispred korumpiranih vođa i ukrašavaju im njihovu bestidnost i retrogradnost. Treba odstraniti i one koji se predstavljaju kao učenjaci

¹ *Brige daije*, str. 56.

i zaokupljaju ljude teoretskim pitanjima koje je vrijeme pregazilo, ili beznačajnim razilaženjima koja ne smiju biti razlog razbijanja jedinstva i razdvajanja porodica. Tu su i učenjaci koji nanose nepravdu islamu svojim pogrešnim razumijevanjem. Oni upravljanje vlašću i finansijama vide kao put za totalitarizam, profiterstvo i uništavanje naroda. Muslimani sa istoka i sa zapada su spremni za opće buđenje koje treba zaštititi njihovo postojanje. A današnje stanje je fotokopija onoga u kojem su se muslimani nalazili u vrijeme krstaških napada u srednjem vijeku. Uzvišeni Allah će se osvetiti onima koji pristaju na potlačenost, kao i zločincima – nepravednicima. U toku je skriveni proces rušenja i uspavljivanja koje nad ovim ummetom vrši Zapad, s ciljem potpunog uništenja ummeta. Kulturni kolonijalizam i batinidska misao uspjeli su stvoriti generaciju muslimana čije je vjerovanje poljuljano, a razumijevanje vjere nepotpuno. Ta generacija nema povjerenja u svoga Gospodara, svoj pravac, vjeru, ummet, niti u sebe samu. Oni se na najgori način odnose prema svojoj vjeri i ne osvrću se na posljedice. Nama je potrebno univerzalno buđenje koje obuhvaća sve sfere života, kako bismo uspješno odbranili svoju egzistenciju i misiju u svijetu koji čuje samo glasove nemilosrdnih ljudi, sljedbenika šejtanskih projekata. Nakon tog buđenja bit ćemo spremni da dostavimo vječnu i univerzalnu poruku islama. Mi ćemo tada ostvariti riječi Uzvišenog Allaha:

﴿كُنْتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ تَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَنَهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَتُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ﴾

Vi ste narod najbolji od svih koji se ikada pojavio: tražite da se čine dobra djela, a od nevaljalih odvraćate, i u Allaha vjerujete.
(Ali Imran, 110)

﴿الَّذِينَ يُبَلِّغُونَ رِسَالَاتِ اللَّهِ وَيَخْشَوْنَهُ وَلَا يَخْشَوْنَ أَحَدًا إِلَّا اللَّهَ وَكَفَى بِاللَّهِ حَسِيبًا﴾

... za one koji su Allahove poslanice dostavljali i od Njega strahovali, i koji se nikoga, osim Allaha, nisu bojali. A dovoljno je to što će se pred Allahom račun polagati! (El-Ahzab, 39)

Ova knjiga sadrži lekcije i pouke koje mogu koristiti na polju sukoba između Allahove vječne misije i između krstaške invazije

potpomognute batinidskom infiltracijom. Ispravno vjerovanje, zdravo razmišljanje i razboritost, elementi na kojima su počivale nizamijske škole, nanijeli su težak poraz batinidskoj ideologiji na polju mišljenja, ideologije, kulture i misije. Nakon toga se batinidska ideologija povukla i sakrila. Isto tako, sistem nizamijskih škola proizveo je učenjake, vojskovođe, lidere i sudije koje su imali veliki utjecaj u Zenkidskoj državi. Taj ideološki, duhovni i kulturni utjecaj protekao se i na period Ejjubida, Memeluka i Osmanlija. Prava svrha izučavanja historije ogleda se u izvlačenju pouka, uzimanju lekcija i uočavanju zakonitosti. Ovo su neke od tih lekcija i pouka:

– Važnost iniciranja **pokreta** za unapređenje općeg stanja. U mnogim historijskim razdobljima, u raznim pravcima i vjerama pokretane su inicijative od strane ljudi koji su odani svojim uvjerenjima i mišljenjima. Te inicijative su imale veliki značaj i dovele su do promjene toka historije. Tako se u seldžučko doba pojavila inicijativa Nizam el-Mulka o pokretanju nizamijskih škola, što je imalo veliku ulogu u ograničavanju i suzbijanju batinidskog utjecaja. Isto tako, ove škole su proizvele kadrove koji su na polju nauke, odgoja, politike i liderstva doprinijeli borbenoj gotovosti i pružanju otpora krstašima u periodu Zenkida i Ejjubida. S druge strane postojala je inicijativa pape Urbana II, koji je pokrenuo krstaški projekt. Ujedinio je potencijal Zapadne Evrope i uputio ga prema Istoku. Nizam el-Mulk je imao inicijativu koja podrazumijeva unapređenje općeg stanja i civilizacijski projekt. S druge strane, Papina inicijativa se sastojala od kolonijalnog projekta. Ta dva projekta su se sukobila približno dvije stotine godina, a islamski projekt je pobijedio zapadni i mongolski projekt. Zasluge za to pripadaju Allahovoj milosti u prvom redu, a potom inicijativi Nizam el-Mulka, imama El-Gazalija i vojnim vođama, poput princa Mevduda, Imaduddina, Nuruddina, Salahuddina, Ez-Zahira Bibersa, Kutuza, En-Nasira b. Kalauna, Izza b. Abdusselama, Ibn Tejmiye i brojnih drugih. Današnjim muslimanima ne nedostaje finansijskih, moralnih potencijala niti opcija. Današnji muslimanski lideri dužni su iznijeti teret inicijative, kako bi društveni

potencijal upregli i usmjerili prema ostvarenju općeg dobra i uzvišenih ciljeva. Naša društva su bogata brojnim potencijalima na različitim poljima – na intelektualnom, finansijskom, organizacionom, te na polju planiranja, a posjeduju i materijalna bogatstva. Tada na scenu stupaju čestiti ljudi, koji mogu pokrenuti inicijativu, koji će povezati sve konce i konopce, uskladiti nadarenosti s potencijalima, te usmjeriti se k onome u čemu je dobrobit i dostojanstvo ovog ummeta. Na tom putu vodi ih vizija općeg uspona koja prevazilazi sve prepreke, nadoknađuje sve nedostatke koji su onemogućavale raniji napredak. Čestiti vjernici šire duh nade i optimizma među ljudima, podstičući ih na to da se pridržavaju svoje vjere, vrijednosti, principa. Preporučuju im da budu iznad bezvrijednih ovosvjetskih stvari i da ožive duh požrtvovanosti. Ummetu su potrebni oni koji će potaknuti ambicije, ojačati odlučnost kod elite i običnih ljudi ovog ummeta. Na taj način će ih postepeno voditi k ostvarenju ciljeva zacrtanih u nacrtu napretka. Trebamo se sjetiti riječi Uzvišenog:

﴿إِنْ تَكُونُوا تَأْلُمُونَ فَإِنَّهُمْ يَأْلُمُونَ كَمَا تَأْلُمُونَ وَتَرْجُونَ مِنَ اللَّهِ مَا لَا يَرْجُونَ﴾

... ako vi trpите bol, trpe i oni bol kao i vi, a vi se još od Allaha nadate onome čemu se oni ne nadaju. (En-Nisa, 104)

– **Važnost vjerskog faktora u privlačenju sljedbenika.** Vjera je najvažniji faktor kojim se podiže entuzijazam širokih masa i utječe na njihova osjećanja i emocije. Urban II uspio je u velikoj mjeri iskoristiti taj faktor u korist svog krstaškog projekta. Isto tako, batinidi na čelu sa Hasanom es-Sabahom uspjeli su motivirati svoje sljedbenike da se bore protiv sljedbenika ispravnog islama. A kada se islamsko vjerovanje usadilo u dušama vođa i naroda, oni su se uključili u borbu i postali spremni na najveće žrtve. Muslimanima je tada postalo jasno šta znači postojanost, tako da su poduzeli sve kako bi to postigli i usavršili. Prošli su sve faze i ispunili sve ciljeve na putu jačanja. Pobijedili su unutrašnje infiltracije batinida i krstašku invaziju. Ova knjiga će pojasniti ulogu učenjaka, pravnika, sudija i govornika u motiviranju muslimana, pokretanju njihovih emocija i oživljavanju njihovog vjerovanja. Od učenjaka, pravnika i govornika očekuje se da odigraju ovu značajnu

ulogu i uzdignu se iznad sitnih interesa i kratkotrajnih koristi. Njihova dužnost je da se posvete odgoju ummeta u svjetlu imanskih vrijednosti koje se ogledaju u požrtvovanosti, nesebičnosti i odanosti ovoj vjeri. Od učenjaka ummeta se ne traži da budu akademski građani koje za narod veže samo predavanje koje održe na univerzitetu. Od njih se traži da ispune Allahove riječi:

﴿أَمِنْ كَانَ مَيِّتًا فَاحْيَيْنَاهُ وَجَعَلْنَا لَهُ نُورًا يَمْشَىٰ بِهِ فِي النَّاسِ كَمَنْ مَثَلُهُ فِي الظُّلُمَاتِ لَيْسَ بِخَارِجٍ مِنْهَا كَذَلِكَ زُيِّنَ لِلْكَافِرِينَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ﴾

Zar je onaj koji je bio u zabludi, a kome smo Mi dali život i svjetlo pomoću kojeg se među ljudima kreće, kao onaj koji je u tminama iz kojih ne izlazi? A nevjernicima se čini lijepim to što oni rade. (El-En'am, 122)

﴿وَكَايْنٍ مِنْ نَبِيِّ قَاتِلٍ مَعَهُ رَيْبُونَ كَثِيرٌ فَمَا وَهَنُوا لِمَا أَصَابَهُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَمَا ضَعُفُوا وَمَا اسْتَكَانُوا وَاللَّهُ يُحِبُّ الصَّابِرِينَ﴾ وَمَا كَانَ قَوْلُهُمْ إِلَّا أَنْ قَالُوا رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا وَإِسْرَافَنَا فِي أَمْرِنَا وَثَبِّتْ أَقْدَامَنَا وَانصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ ﴿١٤٧﴾ فَاتَّيَهُمُ اللَّهُ تَوَابَ الدُّنْيَا وَحُسْنُ تَوَابِ الْآخِرَةِ وَاللَّهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ﴾

A koliko je bilo vjerovjesnika uz koje su se mnogi iskreni vjernici borili, pa nisu klonuli zbog nevolja koje su ih na Allahovom putu snalazile, i nisu posustajali niti su se predavali – a Allah izdržljive voli – i samo su govorili: "Gospodaru naš, oprosti nam krivice naše i neumjerenost našu u postupcima našim, i učvrsti korake naše i pomози nam protiv naroda koji ne vjeruje!" I Allah im je dao nagradu na ovome svijetu, a na Onom svijetu dat će im nagradu veću nego što su zaslužili. – A Allah voli one koji dobra djela čine. (Ali Imran, 146–148)

– **Važnost jedinstva i zajedništva u suočavanju s unutrašnjim i vanjskim opasnostima.** Na početku krstaških pohoda prema Šamu došlo je do raspada malih političkih entiteta. Oni su zatražili zaštitu abbasidskog halife i seldžučkog sultana. Iz tog razloga u Bagdad je došao veliki broj delegacija ne polučivši nikakav uspjeh. Važna pouka iz ove lekcije je da trebamo dati prioritet snažnim elementima – te pokušati prvo uspostaviti savezništvo s njima, a zatim se ujediniti. Abbasidski halifa trebao je pružiti moralnu i materijalnu podršku, ali

je u potpunosti bio razvlašten. A kao što ćemo vidjeti kada budemo govorili o opsadi Halepa, muslimani su uspjeli odoljeti krstaškoj opsadi nakon što su se udružili sa stanovnicima Mosula. Isto tako, savezništva između Mosula, Halepa, Damska i drugih gradova Šama odigrala su značajnu ulogu u odbijanju krstaških napada i nanijela im velike gubitke. Stanovnici Šama su uz pomoć stanovnika Mosula, Dijarbakra i kurdskih regija uspostavili koordinaciju, saradnju i savezništvo kako bi okončali strašnu krizu kroz koju je prolazilo stanovništvo Šama.

Ovo su neke lekcije i pouke. Cijenjeni čitatelj će, uz Allahovu pomoć, otkriti još mnogo tih pouka. Prepoznat će Allahove zakone u društvenim kretanjima i prirodi sukoba između vjere i kufra, istine i laži, upute i zablude, dobra i zla... u ovoj knjizi.

Naposljetku, pisanje ove knjige završeno je u subotu, u četiri minute do ponoći 18. safera 1427. god. po H., odnosno 18. marta 2006. Allahu pripada hvala na početku i na kraju.

Molim Uzvišenog da primi ovo djelo, da raširi prsa vjernika kako bi se njime okoristili. Molim Ga da podari bereket u ovoj knjizi, Svojom plemenitošću i darežljivošću. Kaže Uzvišeni:

﴿مَا يَفْتَحُ اللَّهُ لِلنَّاسِ مِنْ رَحْمَةٍ فَلَا مُمْسِكَ لَهَا وَمَا يُمْسِكُ فَلَا مُرْسِلَ لَهُ مِنْ بَعْدِهِ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ﴾

Milost koju Allah podari ljudima niko ne može uskratiti, a ono što On uskrati niko ne može, poslije Njega, dati. – On je Silan i Mudar. (Fatir, 2)

Na kraju ovog uvoda mogu samo stati, skrušenog srca, pokajnički, pred Uzvišenim Allahom, priznajući Njegovu milost, plemenitost i darežljivost. On šalje milost i daje počasti. On pomaže i daje uspjeh. Njemu pripada hvala za ono što mi je podario, na početku i na kraju. Njega, Uzvišenog, molim, Njegovim lijepim imenima i uzvišenim atributima – da moje djelo primi kao iskreno, posvećeno samo Njemu; da bude korisno Njegovim robovima. Molim Ga da me nagradi za svako slovo koje sam napisao i da to uvrsti u moja dobra djela. Neka Allah nagradi moju braću koja su mi pomogla na svaki

način kako bih upotpunio ovaj skromni doprinos. Molim svakog muslimana koji pročita ovu knjigu da ne zaboravi roba koji je ovisan o oprostu, brisanju grijeha, milosti, zadovoljstvu – da uputi dovu Uzvišenom za mene. Allah kaže:

﴿رَبِّ أَوْزِعْنِي أَنْ أَشْكُرَ نِعْمَتَكَ الَّتِي أَنْعَمْتَ عَلَيَّ وَعَلَىٰ وَالِدَيَّ وَأَنْ أَعْمَلَ صَالِحًا تَرْضَاهُ
وَأَدْخِلْنِي بِرَحْمَتِكَ فِي عِبَادِكَ الصَّالِحِينَ﴾

Gospodaru moj, omogući mi da budem zahvalan na blagodati Tvojoj, koju si ukazao meni i roditeljima mojim, i da činim dobra djela na zadovoljstvo Tvoje, i uvedi me, milošću Svojom, među dobre robove Svoje! (En-Neml, 19)

Neka si hvaljen, Allahu moj, i slavljen. Svjedočim da nema boga osim Tebe. Tražim oprost od Tebe i kajem se. I naša posljednja dova je – hvala Allahu, Gospodaru svjetova.

Rob koji je ovisan o oprostu, milosti i zadovoljstvu Gospodara
Ali Muhammed Muhammed es-Sallabi

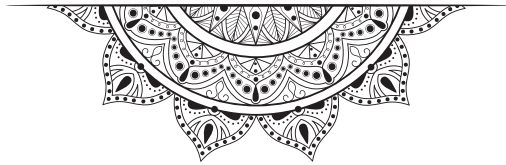
18. safer 1427. god. po H. / 18. mart 2006. godine

Draga braćo, bilo bi mi drago da dobijem vaše primjedbe i utiske o ovoj knjizi, kao i o mojim drugim djelima, uz posredstvo izdavačkih kuća. Molim braću da upute dovu za mene Allahu, Gospodaru svjetova – da mi podari iskrenost, tačnost u iznošenju istine i nastavak puta u službi historiji našeg ummeta.

e-mail adresa: abumohamed2@maktoob.com

PRVI DIO

SELDŽUCI: NJIHOVO PORIJEKLO I VLADARI

PRVO POGLAVLJE

NJIHOVO PORIJEKLO, ZAVIČAJ I POJAVA NA SCENI HISTORIJE

Seldžuci vuku porijeklo iz turkmenskog plemena Kinik (Kınık). Zajedno sa drugih trinaest plemena sačinjavaju grupu turkmenskih plemena poznatu pod imenom Oguz.² Migrirali su iz područja Transoksijane³, koje je poznato i kao Turkestan, a koje se pruža od Mongolske visoravni i sjevera Kine na istoku, do Kaspijskog mora na zapadu, te od sibirskih dolina na sjeveru do indijskog potkontinenta i Perzije na jugu. Oguška velika plemena⁴ živjela su na tim područjima i bila su poznata pod nazivom Turci (ar. pl. Etrak).⁵ Ta plemena su u drugoj polovini šestog vijeka počela masovno migrirati prema Maloj Aziji. Historičari navode grupu uzroka koji su doveli do njihove migracije. Neki smatraju da iza toga stoje ekonomski razlozi. Naime, zbog teške suše i brojnog potomstva, ova plemena nisu mogla opstati

² *Ahbar ed-Devle es-Seldžukije*, str. 2,3, *Ez-Zehrani, Nizam el-vizare*, str. 31.

³ Transoksijana je poznata i kao Ma varae en-Nahr (arapski: ما وراء النهر). To je antički naziv koji se koristio za dijelove Srednje Azije a koji otprilike odgovara području današnjeg Uzbekistana, Tadžikistana, južnog Kirgistana i jugozapadnog Kazahstana. Geografski gledano, regija Transoksijana obuhvatala je prostor između rijeka Amu-Darje i Sir-Darje. Rimljani za ovu regiju koristili naziv Transoksaniya, što znači Zemlja preko Oksusa, (Oksus - grčki naziv za rijeku Amu-Darja). Arapi je zovu Ma verae en-nehr (Zemlja iza rijeke). (Prim. prev.)

⁴ *Tarih et-Turk fi Asija el-Vusta*, prijevod Ahmed el-Id, str. 106; *Ed-Devle el-Usmanije*, str. 23.

⁵ *Ahbar el-umera' vel-muluk es-Seldžukije*, ur. dr. Muhammed Nuruddin, str. 2-4.

u svojoj postojbini. Emigrirali su u potrazi za ispašom i ugodnim životom.⁶ Drugi tvrde kako iza migracije stoje politički razlozi, budući da su ta plemena bila izložena velikim pritiscima drugih plemena, tako da su Oguzi bili prisiljeni napustiti svoje teritorije⁷ u potrazi za blagodatima sigurnosti i stabilnosti. Ovo mišljenje zastupa dr. Abdullatif Abdullah b. Duhejš.⁸ Prema ovom objašnjenju, ta plemena su bila prisiljena na emigraciju u pravcu zapada. Naselili su se u blizini obala rijeke Amu-Darje. Zatim su se neko vrijeme zadržali u Tabaristanu i Džurdžanu (Gorganu).⁹ Na taj način su se približili teritorijama koje su muslimani osvojili nakon Bitke kod Nehavenda i pada Sasanidske države u Perziji 21/641. godine.¹⁰

1. Kontakt Turaka s islamskim svijetom

Godine 22/642. islamske vojske su krenule u pohod na područje El-Baba, koje je bilo naseljeno Turcima. Na tom mjestu se komandant islamske vojske Abdurrahman b. Rebia sukobio s turskim kraljem Šahrabarazom (شهربراز). On je zatražio primirje s Abdurrahmanom i izrazio spremnost na udruživanje s islamskom vojskom u borbi s Armenima. Abdurrahman ga je poslao kod glavnokomandujućeg Surake b. Amra, koji je prihvatio prijedlog Šahrabaraza. Suraka je pisao halifi Omeru b. el-Hattabu i obavijestio ga o tom savezništvu, a on je taj postupak odobrio. Na temelju toga izgrađeno je savezništvo i između Turaka i muslimana, i nije došlo ni do kakvog sukoba. Dvije vojske su se uputile prema zemlji Armena kako bi je osvojile i proširile islam u njoj.¹¹ Islamske vojske su nastavile osvajanja teritorija na sjeveroistoku Perzije kako bi tamo proširile misiju Allahove

⁶ Ahmed El-Makrizi, *Kitab es-suluk*, tom 1, dio 1, str. 3.

⁷ *Kijam ed-devle el-usmanije*, str. 8.

⁸ *El-Kamil fit-tarih* (8/22).

⁹ Ševki Ebu Halil, *Nehavend*, str. 55-70.

¹⁰ Više o njihovom porijeklu potražiti u: Faruk Omer Fevzi, *El-Hilafe el-abbasije, es-sukut vel-inhijar*; Muhammed Suhejl Tulus, *Tarih ez-Zinkijjin fil-Mosul ve Bilad eš-Šam*; dr. Halid Azzam, *El-Asr el-Abbasi*.

¹¹ Et-Taberi, *Tarih el-umem vel-muluk* (3/256, 257).

vjere. Islamska vojska porazila je perzijsku državu, koja je do tada onemogućavala napredovanje muslimana u tim zemljama. Nakon što su te prepreke uklonjene i nastavkom islamskih osvajanja, tamošnjim narodima je omogućeno naseljavanje tih regija, uključujući i Turke. Oni su došli u dodir s muslimanskim narodima i prihvatili su islam. Priključili su se redovima boraca koji se bore zbog širenja islama i uzdizanja Allahove riječi.¹²

U vrijeme pravednog halife Osmana b. Affana, radijallahu anhu, osvojen je Tabaristan. Nakon toga muslimani su prešli rijeku Amu-Darju 31/652. godine i zakoračili na područje Transoksijane. Veliki broj Turaka prihvatio je islam, a mnogi od njih postali su branitelji ove vjere i učesnici u borbi u širenju Allahove misije među ljudima.¹³ Muslimanske vojske nastavile su prodor u ta područja. Tako je Buhara osvojena u vrijeme Muavije b. Ebu Sufjana, radijallahu anhu. Pobjedničke vojske su nastavile napredak prema Samarkandu. U vrijeme države pravednog hilafeta kompletna teritorija Transoksijane pala je pod islamsku pravednu vlast. Ti narodi su ušli u okvire znamenite islamske civilizacije.¹⁴ Broj Turaka u palati abbasidskih halifa i namjesnika se povećao. Oni su preuzeli neke komandne i upravne funkcije u državi. Uključili su se u vojsku, vlast i postali pisari. Ponašali su se mirno i poslušno, tako da su zauzeli najviše funkcije. El-Mu'tesim je preuzimanjem abbasidskog hilafeta omogućio veći turski utjecaj. Povjerio im je komandne funkcije u državi i omogućio upravljanje državnim pitanjima. Mu'tesimova politika je stremila ka smanjenju perzijskog utjecaja, koji je bio snažan u državnom aparatu od vremena halife Me'muna.¹⁵ Naklonost Mu'tesima prema Turcima izazvala je mržnju stanovništva, tako da je on osnovao novi grad, Samaru, udaljenu 125 km od Bagdada. U tom gradu se smjestio zajedno sa svojim vojnicima. Od tog vremena počela je dominacija

¹² Muhammed Enis, *Ed-Devle el-usmanijje veš-šerk el-arebi*, str. 12–13.

¹³ El-Belaziri, *Fethul-buldan*, str. 405–409.

¹⁴ Es-Sallabi, *Ed-Devle el-usmanijje*, str. 25.

¹⁵ *Kijamud-devle el-usmanijje*, str. 12.

Turaka kada su u pitanju važne državne funkcije, što je bio uvod za osnivanje velike islamske države, koja je imala snažne veze s halifama Abbasidske države, a koja je poznata pod imenom Seldžučka država.¹⁶

2. Pojava Seldžuka

Dukak (Duqaq ili Dukak bey Turkmen) smatra se djedom Seldžuka. On i članovi njegovog plemena služili su turskom vladaru po imenu Bego.¹⁷ Dukak je u toj fazi seldžučke historije bio predvodnik Oguških Turaka. Oni su se okupljali oko njega, nisu mu protivrječili ni u čemu i nisu odbijali njegove naredbe.¹⁸ Seldžuk, Dukakov sin, nastavio je služiti Begu kao i njegov otac. Imao je važnu funkciju u vojsci, tj. bio je komandant. Izvori govore da su se od tada na njemu mogli poznati znakovi napretka i liderstva¹⁹, tako da je vladareva žena počela buditi bojazan svog supruga zbog ljubavi i popularnosti koje je Dukak uživao kod ljudi, sve dok nije nagovorila vladara da ga ubije.²⁰ Kada je Seldžuk za to saznao, uputio se sa svojim sljedbenicima i pristalicama prema muslimanskoj zemlji i naselio se u rubnom dijelu Džunda²¹, u blizini rijeke Sir-Darje. Tu je Seldžuk prihvatio islam, nakon čega je počeo napadati Turke – nevjernike.²² Seldžuk je umro u Džundu, ostavivši iza sebe nekoliko sinova koji su nastavili njegovu politiku i napadali Turke idolopoklonike. Trudili su se zaštititi muslimansko stanovništvo od njihovih napada.²³ Njihova moć je porasla, a teritorije su se proširile. To im je donijelo ugled kod susjednih muslimanskih vladara.²⁴ Mikail, Seldžukov sin, poginuo je na Allahovom putu tokom borbe protiv Turaka nemuslimana.²⁵

¹⁶ *Kijamud-devle el-usmanijje*, str. 12.

¹⁷ Semira el-Džeburi, *Ed-Devle es-Seldžukijje munzu kijamiha*, str. 68.

¹⁸ Ibidem. Str. 69; *El-Kamil fit-tarih* (8/22).

¹⁹ *Ahbar ed-duvel ve asar el-uvel* (2/451).

²⁰ *Ed-Devle es-Seldžukijje munzu kijamiha*, str. 70.

²¹ Ibidem.

²² Ibidem.

²³ *El-Kamil fit-tarih* (8/22), *Ed-Devle es-Seldžukijje munzu kijamiha*, str. 73.

²⁴ *Ed-Devle es-Seldžukijje munzu kijamiha*, str. 73.

²⁵ El-Bendari, *Devletu Seldžuk*, str. 5; Semira el-Džeburi, *Ed-Devle es-Seldžukijje*, str. 73.

3. Muslimanski istok uoči pojave Seldžuka

1) Samanidi, 204–395 god. po H. / 819–1005. godine

Samanidi vuku korijen od svog pretka Samana, pripadnika Dihkana, klase perzijskih magnata. Oni potječu od znamenite perzijske porodice, a njihova postojbina je grad Belh. Prvi kontakt između Samana i ove islamske države ostvaren je u vrijeme emevidskog halife Hišama b. Abdulmelika b. Merana (105–125. god. po H. / 724–743. godine), koji je na čelu delegacije posjetio Eseda b. Abdullaha el-Kasrija, tadašnjeg namjesnika Horasana, gdje su se smjenjivali napadi Turaka i Dihkana. Ti napadi bili su izraženi u cijelom Horasanu, a naročito u Belhu, što je Samana primoralo na bjekstvo. On je našao utočište kod Eseda el-Kasrija i od njega je tražio zaštitu. El-Kasri je utočište pružio jednako i Arapima i Perzijancima.²⁶ El-Kasri je Samana ugostio, pružio mu zaštitu, pomogao da savlada neprijatelja i vratio ga u Belh.²⁷ Saman je pred njim prihvatio islam i svome sinu dao ime Esed u znak poštovanja i ljubavi prema namjesniku Horasana. Taj Esed, sin Samana, bio je dio grupe okupljene oko Isaa b. Mahana kojem je halifa Harun er-Rešid povjerio upravljanje Horasanom. Umro je u vrijeme njegovog namjesništva.²⁸ U vrijeme hilafeta Haruna er-Rešida Rafi b. el-Lejs je ušao na teritoriju Transoksijane i zauzeo Samarkand. Halifa je protiv njega poslao vojsku pod komandom Harsame b. A'juna. Tu smo vidjeli kako sinovi Eseda b. Samana staju na stranu Harsame i pružaju mu podršku. Akcijama koje su preduzeli uspjeli su primorati Rafia b. el-Lejsa da sklopi primirje s Harsamom i na taj način su prekinuli njegovu kontrolu Samarkanda.²⁹ U vrijeme hilafeta Me'muna (198–218. god. po H. / 813–833. godine) Esedova četiri sina uživala su poštovanje i uvažavanje Me'muna. On se s njima zbližio i pružio im zaštitu u znak zahvalnosti zbog njihove

²⁶ *Tarih Buhara munzu akdemil-usur*, str. 14.

²⁷ *Ed-Devle es-Seldžukije munzu kijamiha*, str. 14.

²⁸ Ibidem.

²⁹ Ibidem.

odane službe. Od svoga namjesnika u Horasanu Gassana b. Abbada tražio je da svakom od njih povjeri upravu najvećim pokrajinama Transoksijane. Tako je Nuh postavljen za upravnika Samarkanda, Ahmed za upravnika Fergane, Jahja za upravnika Šaša i Osrušane, a Ilijas za upravnika Herata.³⁰ Ovi namjesnici uspjeli su opravdati ukazano povjerenje tako što su u svoje pokrajine vratili sigurnost i stabilnost i ojačali vlast abbasidskog hilafeta. To više nisu bila mjesta pobune i podizanja nemira protiv hilafeta. Esedovi sinovi su uprkos svemu uspjeli utvrditi svoje utjecaj u pokrajini Transoksijana te steći ugled i popularnost u krajevima.³¹

Od tih četverice braće istakao se Ahmed, kojem je povjereno namjesništvo Fergane i Šaša, te dijelovi Sugda i Samarkanda. Upravljaio je tom regijom do svoje smrti 250/864. godine.³² Vlast je nakon toga preuzeo njegov sin Nasr, koji je vladao regijom do 259/873. Slijedio je direktne naredbe hilafeta sve do prestanka vlasti Tahirina u tim predjelima.³³ Godine 263/877. halifa El-Mu'temid imenovao je Nasra b. Ahmeda namjesnikom cijele Transoksijane. Njegova vlast protezala se veoma važnim periodom za Samanide, budući da se to može računati stvarnim početkom Samanidske države. Okolnosti koje su vladale u toj pokrajini, udaljenoj od centra Abbasidskog hilafeta, omogućile su Samanidima da učvrste svoju vlast na tom prostoru. Oni su postali polunezavisni i na sebe su preuzeli odgovornost za zaštitu muslimanskih zemalja, a samim tim kontinuitet trgovinu te protok razne vrste robe ka svojim teritorijama. Oni su uspjeli ostvariti političku i ekonomsku stabilnost zahvaljujući čemu su kasnije mogli krenuti na Horasan.³⁴ Nakon Nasrove smrti vlast u Samanidskoj državi preuzeo je njegov brat Ismail b. Ahmed 279/892. godine.³⁵ On je bio nesumnjivo najveći samanidski vladar

³⁰ Ibidem, str. 15.

³¹ Ibn Haldun, *Tarih* (4/226); Semira el-Džeburi, *Ed-Devle es-Seldžukije*, str. 15.

³² *El-Kamil fit-tarih*, prema: *Ed-Devle es-Seldžukije munzu kijamiha*, str.15.

³³ *Ed-Devle es-Seldžukije munzu kijamiha*, str.16.

³⁴ Suhejl, *Medhal ila tarih el-hurub es-salibije*, str. 16.

³⁵ Et-Taberi, *Tarih*, prema: *Ed-Devle es-Seldžukije munzu kijamiha*, str.17.

kada su u pitanju politička, vojna i upravna pitanja. Samanidska država je u njegovo vrijeme uživala u političkoj stabilnosti – proširila je granice i postala nezavisnija nego ranije.³⁶ Ismail je Buharu uzeo kao svoju prijestolnicu. Taj grad je u njegovo vrijeme doživio veliki naučni procvat, budući da je tada zabilježen razvoj i jačanje islamske kulture.³⁷

Nakon Ismailove smrti³⁸ vlast je u Samanidskoj državi preuzima njegov sin 295/908. godine. Njegovo imenovanje potvrdio je halifa El-Muktefi (289–295. god. po H. / 902–908. godine), kada mu je poslao dokument kojim mu povjerava vlast nad Horasanom i Transoksijanom, i to u mjesecu rebiul-ahiru iste godine.³⁹ Samanidski namjesnik Ahmed b. Ismail opravdao je ukazano povjerenje. Savladao je sve poteškoće i uspio prevazići probleme na koje je naišao tokom svoje vladavine. Odnio je nekoliko pobjeda nad turskim paganskim nomadima izvan granica hilafeta. Zbog toga mu je halifa povjerio održavanje reda u Bagdadu i upravljanje Perzijom i Kermanom.⁴⁰

Samanidi su se zalagali za širenje islama među Turcima, zbog čega su izmijenili strategiju ratovanja protiv njih. U dolini Sir-Darje važio je sistem odbrane koji je uspostavio Kutejbe b. Muslim, kada je osvojio prve predjele u toj oblasti. Taj sistem se sastojao od uspostave utvrđenja i kopanja rovova koji su štitili muslimane od iznenadnih turskih napada. Samanidi su napustili tu strategiju skrivanja iza zidina i rovova kod rijeke Sir-Darje, već su napadali Turke na njihovim pašnjacima kako bi ih disciplinirali. U isto vrijeme podizali su i obnavljali oštećena utvrđenja. Ovo unapređenje sistema odbrane islamskih teritorija utjecalo je na odnos između islama i Turkestana. Stanovnici Transoksijane su u velikim grupama počeli emigrirati u oblasti pašnjaka, pa čak i unutar pustinjačkih oblasti, gdje

³⁶ *Ed-Devle es-Seldžukijje munzu kijamiha*, str.17.

³⁷ Muhammed b. Hajdar, *Ed-Duvejlat el-islamijje fiš-šerk*, str. 97.

³⁸ *Ed-Devle es-Seldžukijje munzu kijamiha*, str.18.

³⁹ Et-Taberi, *Tarih*, prema: *Ed-Devle es-Seldžukijje munzu kijamiha*, str.19.

⁴⁰ *Ed-Devle es-Seldžukijje munzu kijamiha*, str.19.

su formirali male gradove u vidu stambenih kolonija u kojima su se stabilizirali. U tim gradićima je povećana ekonomska aktivnost, što je rezultiralo djelovanjem na polju islamske misije. U Allahovu vjeru su u prvom redu pozivali iskreni misionari. Reforma sistema odbrane, uz ovu trgovačku aktivnost, odigrali su veliku ulogu u upoznavanju Turaka s islamom, što je na koncu rezultiralo njihovim prelaskom na ovu vjeru.⁴¹ Tome je doprinijela jednostavnost islama, koja je odgovarala njihovom nomadskom načinu života. Pored toga, islam se odlikuje duhovnim bogatstvom, te materijalnom i civilizacijskom superiornošću. Ta superiornost bila je evidentna na njihovim sunarodnicima koji su prije njih emigrirali u Transoksijan, a koji su se potom vratili i osnovali gradiće-kolonije među njima, u pašnjacima unutar pustinja.⁴² Allahova milost je u tome što se među Turcima u vrijeme Samadina prošio sunnitski islam⁴³, a Turci su s velikom revnošću prihvatili taj pravac.

Pad Samanidske države

Ahmed b. Ismail pokazao se kao veoma sposoban vladar. Savladao je sve poteškoće i uspio prevazići probleme na koje je naišao tokom svoje vladavine. Odnio je nekoliko pobjeda nad turskim paganskim nomadima izvan granica hilafeta. Nakon njegove smrti 301/914. godine vlast je preuzeo Es-Seid Nasr, osmogodišnji dječak. Tada je došlo do poremećaja u Samanidskoj državi. Pojavili su se nemiri, a neki pogranični namjesnici pobunili su se i pokušali se osamostaliti. Međutim, ovaj samanidski vladar je tokom svoje tridesetogodišnje vlasti uspio ugušiti sve te pobune.⁴⁴ Ipak, ne smijemo zanemariti činjenicu da su se znaci slabosti i nagovještaji pada počeli javljati polovinom četvrtog vijeka po Hidžri. Tada je započeo razdor u redovima same vladajuće samanidske porodice. Naime, Ishak, sin Ahmedov, amidža Es-Seida Nasra, želio je preuzeti vlast. Uzeo je

⁴¹ *Et-Tarih es-sijasi vel-fikri lil-mezheb es-sunni fil-mešrik el-islami*, str. 101.

⁴² *Et-Tarih es-sijasi vel-fikri lil-mezheb es-sunni fil-mešrik el-islami*, str. 101.

⁴³ Ibidem, str. 102.

⁴⁴ *Ed-Devle es-Seldžukije munzu kijamiha*, str. 19.

Samarkand kao bazu za svoje aktivnosti.⁴⁵ Samanidska država počela je slabiti, što se poklopilo s pojavom Buvejhidske šiitske države u Iraku. Buvejhidi su vidjeli priliku da zauzmu imovinu Samanida i ubrzo su izbili ratovi između te dvije strane. Samanidska država bila je izložena rastućim pritiscima sa svih strana. Sa sjevera i zapada bili su izloženi pritisku Dejlema i Alevita, kao i turskih kanova, koji su od Samanida prihvatili islam.⁴⁶ Buvejhidi su uspjeli preuzeti Kerman od Samanida, a ratni plijen su podijelili svojoj vojsci godine 324/936. Konačan pad Samanidske države desio se kada su njihove teritorije podijelili Karahanidi i Gaznevidi. Prvi su zauzeli Transoksijanu, a ostale teritorije su zauzeli Gaznevidi.

2) Gaznevidi: 351–582. god. po H. / 961–1186. godine

Gaznevidska država dobila je naziv po afganistanskom gradu Gazni. Osnivač ove države je muslimanski vojskovođa Sabuktakin (čije se ime izgovara i kao Sabuktagin, Sebüktegin i Sebük Tigin), koga su Samanidi imenovali za namjesnika Gazne. Sabuktakin je proširio svoju vlast na istok i pripojio pokrajinu Horasan. Godine 384/994. Nuh b. Mensur es-Samani postavio ga je za namjesnika te pokrajine kao nagradu zbog toga što je ugušio pobunu u Transoksijani. Međutim, Sabuktakin je usmjerio svoje apetite prema teritoriji Indije. On je krenuo u pohode na teritorije pod vlašću Samanida nakon što su ga pozvali da uguši pobunjenike u Horasanu. On je svoje snage udružio s Nuhom b. Nasrom es-Samanijem u borbi protiv pobunjenika u Horasanu. Isto tako, borio se protiv Buvejhida koji su pokušavali preuzeti Horasan od Samanida. Sabuktakin i njegov sin Mahmud uspjeli su uz pomoć Samanida poraziti pobunjeničke snage. Isto tako, porazili su buvejhidske borce i vratili Samanidima grad Nejsabur. Nakon što su Samanidi povratili Nejsabur, Nuh es-Samani je vlast u tom gradu povjerio Sabuktakinovom sinu Mahmudu. Isto tako, imenovao ga je komandantom horasanskih vojski i nazvao ga

⁴⁵ Et-Taberi, *Tarih*, prema: *Ed-Devle es-Seldžukijje munzu kijamiha*, str.19.

⁴⁶ *El-Alem el-islami fil-asr el-abbasi*, str. 366.

Sabljom države (Sejf ed-devle), dok je Sabuktakinu dao nadimak Pomagač države (Nasir ed-devle).⁴⁷

Sabuktakin se od samog početka svoje vladavine zanimao za osvajanje indijskih pokrajina.⁴⁸ Kada je ojačao i proširio svoje teritorije, počeo je napadati pogranične dijelove Indije. Osvojio je nekoliko utvrđenja i odnio nekoliko pobjeda nad Indijcima.⁴⁹ Sukobio se s indijskim vladarom po imenu Čipal (Jaipal). Između njih su vođeni žestoki ratovi. Sabuktakin je uspio poraziti Čipala 369/980. godine. Primorao ga je da sklopi primirje u zamjenu za imovinu, teritorije i pedeset slonova. Prema dogovoru, Sabuktakin je zadržao neke članove Čipalove porodice kao zalog. Sabuktakin je poslao ljude koji će preuzeti ratni plijen. Međutim, kada se udaljio, Čipal je zarobio Sabuktakinove ljude u namjeri da ih razmijeni za svoje. Kada je to čuo, Sabuktakin je krenuo u napad na Indiju, rušeći sve gradove na koje je naišao. Napao je Lamhan, jedno od najljepših utvrđenja u Indiji i na silu ga osvojio. Uništio je kipove i u tom gradu podigao islamske bogomolje. Zatim se vratio u Gaznu, a za njim je Čipal krenuo na čelu vojske od stotinu hiljada boraca. Sabuktakin mu se suprotstavio i nanio mu težak poraz. Zarobio je veliki broj Indijaca, te veliki ratni plijen i teško naoružanje. Indijci su nakon ove bitke oslabili i nisu se više bunili. Sabuktakin je ojačao nakon ove pobjede i tada su mu se pokorili Afganistanci.⁵⁰ Njegova vladavina trajala je blizu dvadeset godina, a karakteriziraju je pravda, hrabrost, plemenitost uz despotizam.⁵¹ Nakon što je umro 378/988. godine, vlast je preuzeo njegov sin Ismail, da bi drugi sin Mahmud preuzeo vlast od svoga brata nakon krvavog obračuna.⁵²

⁴⁷ *El-Alem el-islami fil-asr el-abbasi*, str. 386.

⁴⁸ Ibidem.

⁴⁹ *Sijer a'lam en-nubela'*, (17/484).

⁵⁰ *El-Kamil fit-tarih*, prema: *El-Alem el-islami fil-asr el-abbasi*, str. 389.

⁵¹ *Sijer a'lam en-nubela'*, (16/500).

⁵² Ibidem (17/485).

a) Mahmud el-Gaznevi

Zaista je žalosno što mnogi načitaniji ljudi i svršenci univerziteta na znaju ništa o ovom znamenitom sunnitskom vladaru i njegovoj državi u Afganistanu. Mahmud je gajio ljubav prema dobrim i bogougodnim djelima. Nosio je bajrak pozivanja u islam, promovirao je duh džihada i požrtvovanosti među svojim vojnicima. Širio je sunnet i suzbijao novotarije. Krasile su ga uzvišene islamske vrijednosti, što je imalo presudan utjecaj u prosperitetu njegove države i povjerenju koje su mu ukazivali njegovi sunarodnici.⁵³

Biografija sultana Mahmuda el-Gaznevija i njegove sunnitske države zavređuju zasebnu studiju. Pozivam studente i one koji se bave historijom islama u skladu s pravcem ehli-sunneta vel-džemata da izvrše ovu dužnost kako bi se ispunila ta praznina u islamskoj biblioteci. Iz njegove biografije možemo zaključiti da je privrženost sunnetu značajan faktor koji čini zemlju snažnom. Izučavanje Gaznevijeve biografije omogućava nam da otkrijemo spletke i podvale rafidija i batinida o ovom znamenitom sunnitskom junaku. Ipak, ne smeta da posvetimo nekoliko riječi ovom vladaru. Ibn Kesir ga je opisao kao velikog, pravednog vladara koji bdije na granicama muslimanske države, te kao zaštitnika muslimana, snažnog borca. Ime mu je Jeminud-devle (Snaga, desnica države), Ebu el-Kasim Mahmud sin Sabuktakina, vladara Gazne i okolnih pokrajina. Osvojio je većinu Indije silom i porazbijao njihove kipove. Pobjedio je njihovog najvećeg hindusa.⁵⁴ Sa podanicima je postupao pravedno, a o islamu se brinuo na svim poljima. Osvojio je značajne teritorije u Indiji i drugim zemljama. Bio je veoma cijenjen i utjecajan. Granice njegove države su se proširile, broj njegovih podanika se povećao, a vladavina je bila dugo, neka je hvala Allahu. U ostalim zemljama kojima je upravljao zastupao je interese abbasidskog halife El-Kadira Billah. Izaslanici Fatimida iz Egipta su mu donosili knjige i druge

⁵³ *Tarihuna bejne tezvirl-a'da' ve gafletil-ebna'*, str. 180.

⁵⁴ *El-Bidaje ven-nihaje* (15/638).

vrijedne poklone. On je te knjige spaljivao, a dragulje je uništavao.⁵⁵ Jednom je Et-Tahirti, misionar, izaslanik fatimidske sekte iz Egipta došao jašući mazgu kako bi sultana Mahmuda tajno pozivao u njihovu sektu. Ovaj se naljutio i pogubio podlog Et-Tahirtija. Njegovu mazgu je poklonio kadiji Ebu Mensuru Muhammedu el-Ezdiju, predvodniku Herata. Kazao je: "Ovu mazgu je jahao prvak nevjernika, neka je od sada jaše prvak monoteista."⁵⁶

Gazneviju je pošlo za rukom da osvoji Indiju kao nijednom vladaru prije ili poslije njega. Stekao je obilni ratni plijen, koji nije bilo moguće izbrojati niti izmjeriti – u vidu zlata, dragulja i zarobljenika. Uništio je veliki broj kipova, idola i kumira, Allah mu obasjao lice i osvijetlio dušu. Između ostalih, zauzeo je hinduističko svetište Somnath⁵⁷, za kojeg su Indijci vjerovali da oživljava i usmrćuje. Taj hram je bio mjesto hodočašća i prinošenja vrijednih predmeta. Deset hiljada sela obilazilo je obavljalo to hodočašće, što je Gazneviju omogućilo da stekne raznovrsne vrijedne stvari. Glavnom idolu služilo je dvije hiljada svećenika, a hor se sastojao od stotinu pjevačica i pjevača. Ovo pagansko svetište bilo je udaljeno mjesec dana hoda od muslimanskih zemalja. Sultan je poveo trideset hiljada vojnika, a Allah mu je omogućio da osvoji utvrđenje za tri dana. Na taj način je Mahmud stekao nebrojeno blago⁵⁸. Samo je u zlatu osvojio dvadeset hiljada dinara. Slomio je otpor moćnog indijskog vladara Čipala, porazio je najvećeg turskog kralja Ilik-kana i uništio kralja Samanida, koji su stotinu godina vladali Horasanom, Samarkandom i okolinom, a potom su nestali. Na rijeci Amu-Darja izgradio je most, za što je izdvojio dvije hiljade hiljada zlatnika (dva miliona), što drugi kraljevi nisu mogli postići. U svojoj vojsci imao je četiri stotine slonova za borbu. Sve su to značajne stvari i uzvišeni stepeni. O njemu postoje brojne historijske činjenice čije bi navođenje bilo opširno.

⁵⁵ Ibidem, (15/633).

⁵⁶ *Sijer a'lam en-nubela'*, (17/486).

⁵⁷ *El-Bidaje ven-nihaje* (15/634).

⁵⁸ *Sijer a'lam en-nubela'*, (17/485).

Bio je krajnje odan vjeri i poštenju. Volio je učenjake i muhaddise, prema kojima je bio posebno darežljiv, s kojima je sjedio i činio im dobročinstvo. Slijedio je hanefijski mezheb, da bi kasnije prihvatio šafijski, pred Ebu Bekrom el-Kaffalom mlađim.⁵⁹ Imao je iskrene namjere da uzdigne islam. Bio je uspješan vojskovođa koji je vodio brojne bitke. Krasila ga je oštroumnost, pronicljivost i razboritost. Jedne prilike je Ibn Furek ušao kod sultana Mahmuda i rekao mu: "Nije dozvoljeno Allahu davati osobinu superiornosti, jer to neminovno povlači za sobom i osobinu inferiornosti. Onaj ko ima gornju, taj ima i donju stranu." Sultan mu na to odgovori: "Nisam Mu ja dao tu osobinu, već je On na taj način Sebe opisao." To je zaprepastilo Ibn Fureka, koji je umro ubrzo nakon što se rastao sa sultanom.⁶⁰

Sultan Mahmud je izuzetno poštovao svoje namjesnike i saradnike. Kada se htio nekom osvetiti, to je činio bez odlaganja. Nije posustajao i nikada nije bježao. Bio je odan abbasidskom halifi. Poštovao ga je i poklanjao veliko blago. Bio je žestok neprijatelj karamita, ismailita i apologetičara.⁶¹ Kada je osvojio Rejj, pisao je halifi El-Kadiru Billah da je kod Medžd ed-Devle el-Buvejhija našao više od pedeset slobodnih žena, od kojih je imao više od tridesetero djece. Kada su ga pitali o tome, rekao je: "Ovo je običaj mojih prethodnika." Mahmud je razapeo nekolicinu batinida. Mu'tezile je prognao u Horasan, a spalio je knjige posvećene filozofiji i zvijezdama.⁶²

b) Gaznevidsko-seldžučki sukob

Sultan Mahmud el-Gaznevi uspio je značajno proširiti granice svoje države. Protiv Indije je vodio sedamnaest bitaka, a u svojim pohodima došao je do visoravni Dekan. Svojoj državi pripojio je pokrajinu Pendžab. Utvrdio je vlast u gaznevidskim zemljama, Gazni

⁵⁹ *El-Bidaje ven-nihaje* (15/634).

⁶⁰ *Sijer a'lam en-nubela'*, (17/487).

⁶¹ Ibidem.

⁶² *El-Kamil fit-tarih*, prema: *Eju'idut-tarihu nefseh*, str. 66.

i Heratu, a svoj utjecaj je proširio i na Transoksijanu.⁶³ Na taj način su se granice njegove države protezale od sjeverne Indije na istoku do Iraka na zapadu, te od Horasana, Tokaristana i dijela Transoksijane na sjeveru do Sidžistana na jugu. Grad Lahore pretvorio je u sjedište svoje vlasti u Indiji, gdje je odredio svog zastupnika.⁶⁴ Zato se ne treba čuditi što je namjeravao uništiti Buvejhida u Bagdadu.⁶⁵ Seldžuci su ojačali u Transoksijani početkom petnaestog vijeka po Hidžri, što je izazvalo bijes sultana Mahmuda el-Gaznevidja. On je 415/1024. godine pregazio rijeku Amu-Darju kako bi se borio protiv Seldžuka. Uspio je zarobiti seldžučkog vođu Arslana, njegovog sina Kutalmiša (Kutalmış, izgovara se i kao Qutulmush, Qutalmish) te nekoliko istaknutih saboraca. Arslana je poslao u Indiju, gdje je umro nakon sedam godina provedenih u zatvoru.⁶⁶ Četiri godine kasnije, 419/1028. godine, sultan Mahmud je ponovo krenuo u borbu sa Seldžucima, nakon što su ga stanovnici gradova Nesa i Baverda pozvali u pomoć. Tada im je nanio težak poraz.⁶⁷

c) Bitka kod Dandanakana i uspostava seldžučkog sultanata

Nakon pretrpljenog poraza Seldžuci su tražili priliku da se osvete Gaznevidima. To se desilo nakon smrti sultana Mahmuda, kojeg je naslijedio sin Mesud 421/1030. godine. Tada su uspjeli poraziti njegove armije.⁶⁸ Ipak, ponudili su mu mir i pristali postati njegovi podanici, što je on prihvatio. Seldžučkim prvacima povjerio je vlast u pokrajinama, dao im titule i počasne odore.⁶⁹ Pored toga, Gaznevidi su bili svjesni opasnosti koju su za njih predstavljali Seldžuci. Zato je sultan Mesud 429/1038. naredio svom namjesniku u Horasanu da napadne Seldžuke. Rat između ove dvije države vođen je u blizini

⁶³ *Ed-Devle es-Seldžukije munzu kijamiha*, str. 23.

⁶⁴ *Ibidem*.

⁶⁵ *El-Husejn, Ahbar ed-Devle es-Seldžukije*, str. 513.

⁶⁶ *En-Nudžum ez-zahire* (5/50); *Ed-Devle es-Seldžukije munzu kijamiha*, str. 24.

⁶⁷ *Ed-Devle es-Seldžukije munzu kijamiha*, str. 24.

⁶⁸ *El-Kamil fit-tarih*, prema: *Ed-Devle es-Seldžukije munzu kijamiha*, str. 25.

⁶⁹ *Ed-Devle es-Seldžukije munzu kijamiha*, str. 25.

grada Serahsa, gdje su Seldžuci potisnuli neprijatelja i pod vodstvom Tugrul-bega napredovali do Nejsabura. U tom gradu on se proglasio sultanom Seldžuka. Zaposjeo je tron sultana Mesuda el-Gaznevija iste, 429/1038. godine.⁷⁰ Kao rezultat toga, Mesud je pokrenuo vojsku prema Horasanu i sukobio se sa Seldžucima u odlučujućoj bici kod Dandanakana, gdje su Gaznevidi pretrpjeli poraz 431/1040. godine. Sultan Mesud je umro 432/1041. godine, a naslijedio ga je sin Mevdud. Nakon Bitke kod Dandanakana Seldžuci su postali najveća sila u Horasanu, dok su Gaznevidi oslabili nakon što su izgubili većinu vojske i ostali bez značajne imovine. Gaznevidi su u Afganistanu i Indiji uspjeli povratiti dio svojih posjeda, gdje su vladali do 582/1187.⁷¹

d) Posljedice Bitke kod Dandanakana

– Bitka kod Dandanakana stavila je tačku na vlast Gaznevida u Horasanu. Tugrul-beg je postavio stolicu na poprište bitke i sjeo na nju. Nakon toga su viđeni ljudi dolazili kod njega i priznali ga kao vladara Horasana.

– Tugrul-beg je poslao pisma susjednim vladarima kako bi ih obavijestio o svojoj pobjedi.

– Kako bi ponudili opipljiv dokaz svoje pobjede, Seldžuci su progonili poražene gaznevidske jedinice do obala rijeke Amu-Darje, primoravši ih na bijeg u Transoksijanu.

– Ova bitka omogućila je nastanak nove islamske vlasti. To je jedna od velikih odlučnih bitaka islamske historije. Štoviše, posljedice ove bitke prevazišle su granice islamskog svijeta i utjecalo na tokove u Srednjem vijeku.⁷²

– Mesud u pismu upućenom Karahanidima izrazio svoju uvjerenost da će mu oni pružiti podršku u narednom pohodu čiji je cilj uništenje Seldžuka. Ipak, poraz ga je šokirao do te mjere da je izgubio svaku želju za otporom. Postalo mu je jasno da mora

⁷⁰ Ibidem.

⁷¹ Ibidem.

⁷² *Medhal ila tarih el-hurub es-salibijje*, str. 29.

napustiti ne samo Belh i okolna mjesta, već i Gaznu. Tu odluku donio je uprkos pokušajima visokih oficira armije i državnih funkcionera da savlada svoje strahove. Naposljetku je odlučio da se povuče u Indiju.

– Nakon pobjede, seldžučka plemena su među sobom podijelila osvojene teritorije. Čagri-beg je dobio grad Merv, koji je postao sjedište njegove vlasti. Ta vlast se prostirala na veći dio Horasana. Alijevom ocu El-Hasanu, Musaovom sinu, pripali su Herat⁷³ i Sidžistan⁷⁴, te okolna područja. Karud, najstariji Čagrijev sin, dobio je pokrajinu Tabas⁷⁵ i dijelove Kermana⁷⁶. Ibrahimu Inalu pripao je Hamadan⁷⁷, dok je Jakuti dobio Abhar⁷⁸, Zandžan⁷⁹ i dijelove Azerbejdžana⁸⁰. Kutalmiš, Israilov sin, dobio je Džurdžan i Damgan.⁸¹ U stvarnosti, ovakva podjela vlasti se kosi s iranskim pristupom vlasti, koji podrazumijeva da vladar ima apsolutnu vlast u zemlji. To je bilo neočekivano i za prve Seldžuke, koji su time željeli obuhvatiti gaznevidsku vlast i spriječiti ih od pokušaja vraćanja Horasana. Isto tako, željeli su osigurati put preko Amu-Darje za nove Oguške migrante.⁸²

– Seldžučka vlast u Horasanu uspostavljena je 429/1038. godine. Tada je Tugrul-beg počeo upražnjavati svoje političke, komandne i upravne nadležnosti na tom prostoru. Što se tiče priznanja abbasidskog halife, koje je uslijedilo 432/1041. godine, ono ne mijenja

⁷³ Herat, veliki i jedan od najvažnijih gradova Horasana. Jakut El-Hamevi (5/396).

⁷⁴ Sidžistan je naziv za oblast koja je od Herata udaljena deset dana hoda.

⁷⁵ Tabas je oblast između Nejsabura i Isfahana. Jakut (4/20).

⁷⁶ Karman je poznata oblast koja obuhvaća nekoliko gradova i sela. Nalazi se između Perzije, Mekrana, Sidžistana i Horasana.

⁷⁷ Hamadan je najveći grad u iranskim planinama. Odlikuju ga ledene zime. Nalazi se istočno od planina Zagros. El-Hamevi (5/410–418).

⁷⁸ Abhar je poznati grad koji se nalazi između Kazvina, Zandžana i Hamadana, u podnožju brda. El-Hamevi, *Mu'džemul-buldan* (1/82).

⁷⁹ Zandžan je veliko područje koje se nalazi na obroncima brda između Teherana i današnjeg Azerbejdžana.

⁸⁰ Azerbejdžan je velika pokrajina koja se na sjeveru graniči sa Dejlemom.

⁸¹ Damgan je veliki grad između Rejja i Nejsabura.

⁸² *Tarih seladžika er-rum fi Asja es-sugra*, str. 30.

ovu činjenicu, budući da je on bio stavljen pred svršen čin. Taj gest smatra se simboličkim, a njegova je svrha samo davanje legitimiteta novoj vlasti, kako bi je ljudi prihvatili i povinovali se. U to vrijeme hilafet nije imao snagu da se upliće u politička dešavanja. Halifa je obično priznavao pobjedničkog sultana i pobjedničku državu.⁸³

– Formiranje seldžučkog sultanata ostavilo je veliki trag na historiju islamskog istoka, a naročito na zapadnu Aziju, te općenito na cijelu historiju islama. Jer, ovaj sultanat je uspio usmjeriti politička dešavanja na islamskom istoku na očigledan način. Seldžuci su zagovarali ekspanzionističku politiku prema kršćanskom svijetu, s ciljem širenja islamskog učenja.⁸⁴

– Zanesen postignutim uspjesima, Tugrul-beg je pokazao teritorijalne aspiracije prema Iraku, srcu islamskog svijeta. Odlučio je osvojiti abbasidski hilafet i osnovati veliku seldžučku imperiju. Ovaj diskurs je prirodan, budući da su svi raniji vladari Horasana razmišljali o širenju svojih teritorija prema zapadu, osvajanju Bagdada i preuzimanju resursa Abbasidskog hilafeta. Pokušaji Samanida, Safarida i Gaznevida dovoljni su nam primjeri. Dodatan razlog je bio to što je Tugrul-beg želio spasiti hilafet i zaštititi sunnitsko učenje od buvejhidsko-šiitske dominacije.⁸⁵

3) Karahanidi – 349-536. god. po H. / 960-1141.

Godine 349/960. brojna turska plemena prihvatila su islam, što je omogućilo formiranje prve turske muslimanske države, karahanidske, koja je oponirala istočnim turskim plemenima. Utemeljitelj te države je Satuk Bugra Kan Abdulkarim, koji je također nosio nadimak Karahan. On je grad Kašgar pretvorio u svoju prijestolnicu, da bi sjedište svoje vlasti kasnije prebacio u Balasagun, odakle su Karahanidi pokušavali pokrenuti osvajanje Transoksijane.⁸⁶

⁸³ Ibidem, str. 36.

⁸⁴ *Tarih seladžika er-rum fi Asja es-sugra*, str. 31.

⁸⁵ Ibidem.

⁸⁶ *Nihajetul-ereb* (26/52); *Ed-Devle es-Seldžukije munzu kijamiha*, str. 27.

Od samog osnutka ova država se borila protiv neprijatelja islama, a naročito susjednih turskih paganskih plemena. Pojava Karahanida u toj oblasti dovela je do njihovog sukoba sa Samanidima 379/990. godine.

Karahanidi su uspjeli nanijeti poraz samanidskoj vojsci i zarobiti grupu komandanata. Uspjeli su zauzeti Buharu 388/998. godine bez ikakvog otpora. Na taj način okončali su vlast Samanida⁸⁷ u tom gradu, tako da su se Karahanidi nakon toga počeli međusobno boriti za vlast u Transoksijani. Neki su tražili pomoć od kineskih kraljeva, a drugi od Seldžuka, budući da su postali njihovi podanici nakon osnivanja Seldžučke države. U to vrijeme odigrala se Bitka kod Katvana, u kojoj su učestvovali turski pagani (Kara-Kitan) i njihov saveznik, kineski kralj, te Turci muslimani s njihovim saveznikom Sandžarom Seldžukom (511–548. god. po H. / 1118–1154. godine) Turci pagani odnijeli su pobjedu u ovoj bici⁸⁸, o čijim rezultatima Ibn Haldun kaže: “Transoksijanau su nakon toga preuzeli Kara-Kitanci, koji su bili nevjernici. Država muslimanskih hanova koja je djelovala na toj teritoriji nestala je 536/1141. godine.”⁸⁹

4) Buvejhidi 334–447. god. po H. / 946–1056. godine

Ova porodica vodi porijeklo od Buvejha (čije se ime piše i kao Buya), sina Fanna Husreva ed-Dejlemija, Perzijanca. Ova dinastija vladala je Irakom i Perzijom više od stotinu godina. Abbasidski halifa u Bagdadu bio je slabiji u odnosu na Buvejhide nego što je ranije bio u odnosu na Turke. Oni se ne razlikuju značajno od bilo koje druge dinastije tog vremena u pitanju totalitarizma te političke i ekonomske korupcije. Premda su osnivače ove dinastije – Alija, sina Buvejha i Hasana, sina Buvejha krasile plemenite osobine ljubaznosti i blagosti, druga i treća generacija bila je oličenje tiranije, okorjelosti i šiitskog fanatizma i netolerancije prema drugim pravcima.⁹⁰

⁸⁷ Ibn Haldun, *Tarih*, prema: *Ed-Devle es-Seldžukijje*, str. 29.

⁸⁸ *Ed-Devle es-Seldžukijje munzu kijamiha*, str. 32.

⁸⁹ Ibn Haldun, *Tarih*, prema: *Ed-Devle es-Seldžukijje*, str. 32.

⁹⁰ *Eju'idut-tarihu nefseh*, str. 48.

a) Historijski pregled perioda Buvejhida

Buvejhijevi sinovi Ali, El-Hasen i Ahmed pojavili su se na sceni historije kada je najstariji od njih prozvan nadimkom Imadud-devle (Oslonac države) godine 321/933. Njega je vladar Dejlema po imenu Mirdavejh imenovao za namjesnika male oblasti Karadž. Imadud-devle je s ljudima postupao ljubazno, tako da je postao popularan u susjednim zemljama. Ljudi su ga voljeli i rado stupali pod njegovu vlast. Braća su mu pomagala u tome, tako da je zauzeo pokrajinu Fars 334/946. godine. Ahmed, Buvejhov sin, je krenuo na Bagdad i ušao u grad bez borbe. Irak je pao pod vlast Buvejhida koji su izrazili svoju odanost halifi i od njega dobijali titule. Ahmed je dobio titulu Muizzud-devle (Snaga države), a vladao je Irakom u ime svoga brata Imadud-devle više od dvadeset godina. Umro je 356/967. godine. Ruknud-devle (Temelj države), El-Hasen, sin Buvejha vladao je Isfahanom, Tabaristanom i Džurdžanom. Najstariji brat Imadud-devle vladao je Širazom i okolinom. Međutim, on je bio njihov predvodnik kojeg su slušali.⁹¹

b) Šiizam Buvejhida

Buvejhidi nisu krili svoj šiizam, već su ohrabrivali ljude da prihvataju taj pravac u Bagdadu i provocirali sunnite. Skoro svake godine dešavali su se nemiri i sukobi između sunnita i šiita, u kojima su stradali ljudi, imovina i gorjele trgovine. Godine 351/962. šiiti su po naredbi Muizzud-devle na vrata džamije okačili proglas u kojem se proklinju Muavija i trojica (prvih) halifa. Abbasidski halifa to nije mogao spriječiti.⁹² Godine 352/963. Muizzud-devle je naredio građanima da zatvore dućane i stopiraju kupoprodaju u tržnicama. Proglasio je žalost, naredio je ženama da izađu van kuća raspletene kose, garavih lica, da nariču i udaraju se po licu zbog smrti El-Husejna b. Alije. Ljudi su ga poslušali, a malobrojni sunniti nisu mogli spriječiti takve

⁹¹ Ibidem.

⁹² Ibidem.

postupke, jer su vlasti bile naklonjene šiitima.⁹³ To je bio prvi slučaj javnog oplakivanja⁹⁴, a Ibn Kesir je opisivao postupke šiita, koji su suprotni Kur'anu i Sunnetu u četvrtom vijeku po Hidžri sljedećim riječima: "U Bagdadu i drugim gradovima Iraka udarali su se bubnjevima na dan Ašure, a pepeo i duhan su se mrvili i posipali po putevima i tržnicama. Dućane su prekrivali tkaninom, a ljudi su ispoljavali tugu i plač. Mnogi nisu pili vodu kako bi evocirali stanje El-Husejna koji je bio žedan kada je ubijen. Žene su bose izlazile vani otkrivenih lica, naričući, udarajući se po licu i grudima, uz ostale ružne novotarije, izmišljotine i svetogrđa."⁹⁵

c) Ponižavanje halifa

Buvejhidi su slijedili politiku Turaka u slabljenju ugleda i ignoriranju hilafeta. Tim činom oni pokazuju kako su udaljeni od svakog civilizacijskog osjećaja, a povrh svega toga osjećali su veliku mržnju protiv sunnija. Smatrali su da su Abbasidi oveli hilafet i stoga je Muizzud-devle namjeravao vratiti hilafet "Alijevoj porodici". Konsultirao se sa svojim odabranim sljedbenicima o tome da preotmu hilafet Abbasidima i da prisegu daju Muizzu el-Ubejdiju u Egiptu. Međutim, jedan sljedbenik mu je rekao da to nije dobra ideja: "Danas vlada halifa za kojeg ti i tvoji sljedbenici vjerujete da nema pravo na hilafet. Kada bi im naredio da ga ubiju, oni bi to učinili. A ako za halifu postaviš nekog alevita, onda će neki od tvojih sljedbenika vjerovati u legitimitet tog hilafeta. Ako bi im taj halifa naredio da te ubiju, oni bi to učinili."⁹⁶ Muizzud-devli se ovo mišljenje svidjelo, tako da je odustao od svoje namjere.⁹⁷ Kada je Behaud-devle počeo oskudijevati u imetku, njegov vezir mu je preporučio da zarobi halifu Et-Taia kako bi se dokopao njegovog imetka. Behaud-devle je ušao kod Halife i svukao ga sa kreveta. On je zvao u pomoć, ali se niko nije

⁹³ *El-Kamil fit-tarih*, prema: *Eju'idut-tarihu nefseh*, str. 49.

⁹⁴ *El-Bidaje ven-nihaje* (11/577).

⁹⁵ *El-Bidaje ven-nihaje* (11/577).

⁹⁶ *El-Kamil fit-tarih*, prema: *Eju'idut-tarihu nefseh*, str. 49.

⁹⁷ *Eju'idut-tarihu nefseh*, str. 49.

osvrtao. Uzeo je sve zalihe koje je našao u njegovoj kući, a ljudi su počeli otimati jedni od drugih.⁹⁸ Njegov prethodnik Muizzud-devle je ponižavao El-Mustekfija. Naredio je svojim vojnicima da mu skinu čalmu i umotaju ga u nju. Zatim ga je poslao u zatvor gdje je ostao do smrti.⁹⁹

d) Njihovi veziri

Kao što su Ubejdidima i Fatimidima kao veziri služili jevreji i kršćani, tako su i kod Buvejhida kršćani vršili dužnost vezira. U vrijeme Adudud-devle (Fanna Husreva, sina Buvejhova), dužnost vezira vršio je Nasr b. Harun. Njemu je Adudud-devle dozvolio da izgrađuje hramove i manastire, te da materijalno pomaže siromašne kršćane.¹⁰⁰

e) Odnos Buvejhida i Karamita

Onaj ko parcijalno čita historiju, možda neće uočiti niti primijetiti veze koje postoje između ezoterijskih pokreta, niti u veze između šiitske države i tih pokreta. Površni čitalac može pomisliti da je svaka zemlja nezavisna i da nije povezana s drugima. Tako neki savremenici smatraju da ne postoji veza između rafidija i ezoterista (batinida). A ako bi i uočili neku vezu, protumačili bi to kratkotrajnim političkim interesima. Međutim, onaj ko čita historiju i poredi je sa sadašnjošću, vidjet će da ne postoji značajna razlika između tih stajališta.¹⁰¹ Godine 360/971, u mjesecu zul-ka'deu (septembru), Karamiti su osvojili Damask i pogubili namjesnika Džafera b. Felaha. Predvodnik Karamita bio je El-Husejn b. Ahmed b. Behram, koga je Muizzud-devle el-Buvejhi iz Bagdada snabdio oružjem i ljudstvom.¹⁰²

Buvejhidski kralj Ebu Kalidžar pisao je El-Muejjedu Daid-duat, Fatimidu, Ubejdidu prilikom svog putovanja u Egipat 438/1047.

⁹⁸ *El-Kamil fit-tarih*, prema: *Eju'idut-tarihu nefseh*, str. 50.

⁹⁹ *El-Bidaje ven-nihaje*, prema: *Eju'idut-tarihu nefseh*, str. 50.

¹⁰⁰ Ibidem.

¹⁰¹ *Eju'idut-tarihu nefseh*, str. 50.

¹⁰² *El-Bidaje ven-nihaje*, prema: *Eju'idut-tarihu nefseh*, str. 50.

godine, kada je pao pod utjecaj ismailitske propagande: “Potrebno je da ukažeš plemenitoj ekscelenciji El-Muntésiru el-Ubejdiju u Egiptu na manifestacije našeg čistog vjerovanja koje sam doživio. Obavijesti ga da oni Turkmeni – Seldžuci, koji je povjerena uprava Horasanom i Rejjom. Njih sprečava da prodru u čuvane zemlje Šama i Egipta samo postojanost naših vojnika pred njihovom silom. Potrošili smo značajan imetak kako bismo spriječili njihovo neprijateljstvo.”¹⁰³ U ovom pismu možemo vidjeti kako je buvejhidski kralj tražio potvrdu o svom lijepom vladanju od ubejdidske države u Egiptu. Daje im do znanja da ih u isto vrijeme on štiti od najezde Turkmana, Seldžuka sunnita.¹⁰⁴ To je značajna lekcija koja nam pokazuje njihovu spremnost za savezništvo i međusobnu saradnju, uprkos razlikama u vjerovanju. Uprkos tome oni se udružuju protiv zajedničkog neprijatelja.

f) Njihov odnos prema čuvanju granica islamske države

Stanovnici Gornje Mesopotamije tražili su pomoć prijestolnice Bagdada kako bi odbili napade Bizantinaca. Stanovnici Bagdada prihvatili su poziv i spremili se za borbu. Bahtijar, sin Muizzud-devle, poslao je halifi zahtjev za finansijsku pomoć kako bi opremio borce za rat. Halifa je bio primoran prodati namještaj iz svoje kuće kako bi mogao platiti. Međutim, Bahtijar je taj novac potrošio za svoje lične potrebe, tako da je pitanje vojne pomoći propalo.¹⁰⁵ Ispostavilo se da je Bahtijar bio prevarant, da nije bio iskren u traženju pomoći, te da se uopće nije spremao za borbu. Želio je ostvariti finansijsku korist od abbasidskog hilafeta, uprkos njegovoj slabosti.

g) Buvejhidi i vojni feudi

Jedna od novotarija, nepravdi i nasilnih praksi koje su Buvejhidi uveli jeste dodjeljivanje zemlje u vidu feuda vojnim zapovjednicima i vojnicima, u zamjenu za novčanu isplatu koja im je trebala biti

¹⁰³ Dr. Šakir Mustafa, *Duhul et-turk el-guz ileš-šam*, str. 323.

¹⁰⁴ *Eju'idut-tarihu nefseh*, str. 51.

¹⁰⁵ *El-Bidaje ven-nihaje*, prema: *Eju'idut-tarihu nefseh*, str. 51.

isplaćena. Ta ustupljena zemlja ne pripada državi, niti se radi o zapuštenoj, "mrtvoj" zemlji koja se daje kako bi se obrađivala, već se radi o nasilno i bespravno otetoj zemlji od vlasnika poljoprivrednika. Ako se dodijeljena zemlja ne bi svidjela vojnicima, i ako je ne bi smatrali vrijednom, oni bi je ostavili i uzeli bi neku drugu. Ta praksa je dovela do urušavanja poljoprivrednog života i osiromašjenja državne blagajne. Pritom pitanje plaća nije riješeno. Dr. Abdulaziz ed-Duri kaže: "Čini se da Buvejhidi za polazište uzimaju plemenski princip prema kome je osvojena zemlja plijen osvajača, pri čemu zanemaruju islamski princip."¹⁰⁶ Novotarija koju su uveli jeste i garancija sudija, koja je uvedena u njihovo vrijeme. Godine 350/962. Muizzud-devle je naredio imenovanje Abdullaha b. el-Husejna b. Ebu eš-Ševarib sudijom u Bagdadu, uz obavezu godišnjeg izdvajanja od dvije stotine dirhema.¹⁰⁷ To su primjeri nepravednog postupanja i fanatizma ove države. Ona nije dala nikakav doprinos islamskoj civilizaciji. Kada je riječ o plemenitosti njihovog vezira Es-Sahiba b. Abbada, koji je podržavao književnost, te o Adudud-devli koji je osnovao neke projekte u Iraku, poput Adudijske bolnice – sve su to beznačajne stvari u poređenju s općim diskursom te zemlje koja je stremila ka cijepanju kompaktnosti islamskog društva i rušenja njegovih dogmatskih i ekonomskih temelja. To što su osnivača države Ibadud-devlu nazivali razumnim i blagim ne mijenja krajnji rezultat, koji sadrži više štete nego koristi. Ez-Zehebi kaže: "Pitanje islama izgubilo se u državama Buvejhida i Ubejdida, rafidija. Oni su napustili džihad, što je omogućilo dominaciju bizantijskih kršćana, koji su osvojili brojne gradove, te zarobili i pobili brojne stanovnike."¹⁰⁸

Dodao je: "U četvrtom vijeku (po Hidžri) islam je zadesila teška nesreća u vidu ubejdidske države na zapadu, buvejhidske na istoku, te beduina karamita. A pomoć je od Uzvišenog Allaha."¹⁰⁹ O

¹⁰⁶ *Neš'etul-ikta' fil-mudžteme'at el-islamijje*, časopis *Idžtiħad*, str. 259.

¹⁰⁷ El-Hadževi, *El-Fikr es-sami fi tarih el-fikr el-islami*, (2/142).

¹⁰⁸ *Sijer a'lam en-nubela'* (16/232).

¹⁰⁹ Ibidem.

Adudud-devli Ebu Šudžau Fanna Husrevu je kazao: “Bio je okrutan zagovaratelj šiizma. U Nedžefu se pojavio kabur za koji je tvrdio da je kabur imama Alije, na kojem je izgradio svetište. Uveo je obrede šiizma i običaje vezane za Ašuru. Prenosi se da na samrtni njegov jezik nije mogao izgovoriti ništa drugo nego riječi Uzvišenog:

﴿مَا أَغْنَىٰ عَنِّي مَالِي ۖ هَلْكَ عَنِّي سُلْطَانِي﴾

Bogatstvo moje mi nije od koristi, snage moje nema više!
(El-Hakka, 28–29)

h) Pružanje podrške šiitskim pokretima, podsticanje razjedinjenosti i isticanje razlika

Godine 334/945. u Iraku je bila krajnje teška politička, ekonomska i društvena situacija. To što Buvejhidi nisu mogli osvojiti Bagdad dodatno je pogoršalo situaciju. Oni su otkrili svoja šiitska vjerovanja. Dali su podršku drugim šiitskim i alevitskim frakcijama koje su bile raširene u Bagdadu i nekim drugim urbanim sredinama u tadašnjem Iraku, kako bi izazivali sektaško nasilje. Halife u tom periodu nisu bili dovoljno snažni da pruže otpor Buvejhidima. Tokom buvejhidskog perioda smijenila su se peterica abbasidskih halifa, a dužina hilafeta svakog od njih zavisila je od volje buvejhidskog emira. Svaki od tih halifa doživio je velika poniženja, šikaniranja i sramoćenja od strane Buvejhida.¹¹⁰

Buvejhidi su vjerovali da će dominacija hilafetom i slabljenje utjecaja halife spriječiti sunnite da im se suprotstave. Neumorno su radili na realizaciji svojih planova da prošire alevitski šiizam u društvu i da se bore protiv sunnita. U tome su se oslanjali na propagatore šiizma poput Musaa b. Davuda eš-Širazija, koji je bio poznat po nadimku El-Muejjed Fid-din, a koji potiče iz utjecajne šiitske porodice koja slijedi karamitski pravac. Njegov otac je uživao poštovanje ubejdidskih halifa, dok su njega poštovali El-Mirzaban b. Imad b. Imaduddin Ebu Kalidžar el-Buvejhi. Pisma upućena

¹¹⁰ El-Haja el-ilmijje fil-Irak hilalel-asr el-buvejhi, str. 60.

njemu započinjao je riječima: "Našem šejhu, pomagaču, osloncu, čuvaru vjere, bezgrešnom vladaru pravovjernom, Ebu en-Nasru, neka Allah produži njegov vijek i uvijek bude na njegovoj strani..."¹¹¹ A El-Muejjed Fiddin, Hibetullah eš-Širazi bio je dobar poznavalac arapskog i perzijskog jezika. Autor je djela koja ismailiti izučavaju do današnjih dana.¹¹² Njegove knjige igrale su važnu ulogu u širenju zabluda, destruktivnih i devijantnih učenja. One odražavaju razmjere njegove privrženosti principima karamitskog pokreta. Najpoznatija njegova knjiga je *El-Medžalis el-muejjedijje* u kojoj je sabrao predavanja koja je držao na kružocima ismailitske dogme nakon što je godine 451/1059. promoviran u zvanje misionara nad misionarima (*da'id-duat*). Napisao je i knjigu *El-Idah vet-tebsir fi fadli jevmil-gadir*, kao i brojna druga djela, te zbirku poezije koja je također puna devijantnih ideja.¹¹³ Podrška buvejhidskih vođa ovakvim agitatorima ubrzo je dovela do velikih nereda i brojnih unutrašnjih sukoba i krvavih sektaških obračuna između šiita i sunnita, koji su imali teške posljedice.¹¹⁴

Prvi nagovještaj sukoba između šiita i sljedbenika sunneta tokom buvejhidskog perioda desio se godine 338/949, kada je poharan [bagdaski kvart] Kerh.¹¹⁵ Godine 340/951. izbili su žestoki sektaški nemiri u Kerhu.¹¹⁶ Iste godine u Bagdadu se pojavio čovjek koji je tvrdio da se duše poslanika i iskrenih vjernika sele u njega. U njegovoj kući pronađene su heretičke knjige, zbog čega je uhapšen. Kada je shvatio da će biti pogubljen, ustvrdio je da je šiit i tražio da ga izvedu pred Muizzud-devle b. Buvejha, koji je podržavao rafidije. Kada se to pročulo, vezir mu nije smio ništa učiniti iz straha od Muizzud-devle i šiitske osвете. Allahovi smo i Njemu se vraćamo.¹¹⁷

¹¹¹ Ta Ha el-Veli, *El-Karamita evvelu hareke iştirakijje fil-islam*, str. 200.

¹¹² *El-Haja el-ilmijje fil-Irak hilalel-asr el-buvejhi*, str. 63.

¹¹³ *El-Haja el-ilmijje fil-Irak hilalel-asr el-buvejhi*, str. 63.

¹¹⁴ Ibidem, str. 64.

¹¹⁵ Ibidem, str. 64.

¹¹⁶ Ibidem, str. 65.

¹¹⁷ Ibidem.

Ovaj događaj pruža nam jasan dokaz o podršci koju su Buvejhidi pružali drugim šiitskim rafiditskim frakcijama, te koliko su ih ohrabrivali i podsticali pripadnike tih sekti, makar se radilo o hereticima. Ovo mišljenje potvrđuje događaj iz 341/952. godine, kada je vezir El-Muhellebi uhapsio grupu ljudi koji su vjerovali u reinkarnaciju. Među njima se nalazila žena koja je tvrdila da se u njoj nalazi duša Fatime, radijallahu anha. Drugi je tvrdio da je Džibril. Kada ih je vezir htio kazniti, oni su ustvrdili da pripadaju ehli-bejtu, pa je Muizzud-devle naredio da ih puste zbog šiitske veze. Potomci Buvejha bili su poznati po elementima šiizma i rafda.¹¹⁸ Tako su ekstremisti iz redova Buvejhida svojom naklonošću ka šiizmu doprinijeli širenju nereda i dogmatskih devijacija. Ti neredi nisu bili ograničeni na Bagdad i druge iračke gradove, već su obuhvatili i druge krajeve abbasidske države. Godine 346/957. ponovo su izbili neredi između sunnita i šiita u Bagdadu zbog psovanja i proklinjanja ashaba. U tim borbama bilo je mnogo žrtava na obje strane, a vlasti nisu ni pokušale zaustaviti sukob. Sljedeće, 347/958. godine, u mnogim muslimanskim oblastima proširila se pojava psovanja i proglašavanja ashaba nevjernicima (tekfir), a sektaški sukobi između rafidita i sunnita su se pojačali.¹¹⁹ U mjesecu džumadel-ula 348/959. godine izbio je žestok rat između sljedbenika tradicionalnih pravaca iz Bagdada i onih koji su prihvatili šiizam, što je dovelo do velikih žrtava i značajne materijalne štete. Naredne godine, tj. 349/960. u svim bagdadskim džamijama otkazan je džuma-namaz zbog sektaških nemira.¹²⁰ Godine 351/962. šiitski stanovnici su na bagdadskim džamijama okačili proglas u kojem se proklinje Muavija b. Ebu Sufjan, zatim onaj ko je Fatimi oteo Fedek¹²¹, onoga ko je isključio

¹¹⁸ *En-Nudžum ez-zahire* (3/307–308).

¹¹⁹ *El-Haja el-ilmijje fil-Irak hilalel-asr el-buvejhi*, str. 67.

¹²⁰ *El-Haja el-ilmijje fil-Irak hilalel-asr el-buvejhi*, str. 67.

¹²¹ Ovdje ciljaju na Ebu Bekra, ali su slagali, zato što je Ebu Bekr, radijallahu anhu, izvršio naređenje Allahovog Poslanika u vezi sa Fedekom.

El-Abbasa iz Šure (Vijeća)¹²², onoga ko je poslao u izgnanstvo Ebu Zerra el-Gifarija¹²³, onoga ko je zabranio da se El-Hasen ukopa do svoga djeda. Taj proglas Muizzud-devle nije zabranio.¹²⁴ Sljedbenici sunneta bili su uznemireni zbog ovog direktnog napada na ashabe Vjerovjesnika, sallallahu alejhi ve sellem, naročito na prvu trojicu pravednih halifa. Tokom noćnih sati uklonili su proglose koje su rafiditi istakli, međutim, buvejhidski emir Muizzud-devle je insistirao da se oni ponovo istaknu, uprkos činjenici da su isti vrijedali osjećaje muslimana sunnita koji slijede tradiciju selefa. Njegov vezir El-Muhellebi ga je savjetovao da odustane od toga kako bi udovoljio javnom mišljenju, te da umjesto spornog proglasa napiše: "Neka Allah prokune one koji su nanijeli nepravdu porodici Allahovog Poslanika"¹²⁵, a istaknuo je samo ime Muavije.¹²⁶

Na ovaj način buvejhidski emir je pokazao svoju kratkovidost i slijepu pristranost sljedbenicima svog pravca. Podržavao je rafidije, njihov fanatizam i stavove koji su se protivili učenju islama koje je Uzvišeni Allah objavio Poslaniku, a koje je on zatim pojasnio muslimanima.

Sektaški sukobi su se proširili i van Bagdada, na Basru i Hemedan, gdje je stradao veliki broj muslimana.¹²⁷ To potvrđuje činjenicu da su buvejhidski vladari, na čelu s Muizzud-devlom, podržavali šiitske ekstremiste, koji su svoje učenje željeli nametnuti cijelom društvu tokom buvejhidskog perioda. U tom periodu Buvejhidi su uzurpirali vlast i nisu sunnitskim abbasidskim halifama pridavali nikakav značaj, premda su vladali u njihovo ime.¹²⁸ O buvejhidskoj podršci

¹²² Ciljaju na Omera, koji je predložio sastav Vijeća, koje je sačinjeno od deseterice kojima je obećan džennet.

¹²³ Ciljaju na Osmana. Istina je da Osman nije otjerao Ebu Zerra u izgnanstvo, već se ovaj sam odlučio na to.

¹²⁴ *El-Muntezam* (7/7–8).

¹²⁵ *El-Haja el-ilmijje fil-Irak hilalel-asr el-buvejhi*, str. 68.

¹²⁶ *Tarih el-hulefa'*, str. 639.

¹²⁷ *El-Kamil fit-tarih*, prema: *El-Haja el-ilmijje fil-Irak hilalel-asr el-buvejhi*, str. 68.

¹²⁸ *El-Haja el-ilmijje fil-Irak hilalel-asr el-buvejhi*, str. 69.

širenju šiizma, te podsticanju sektaških podjela i sukoba opširno govori dr. Rešad Abbas Ma'tuk. Ko želi više detalja o toj temi, neka potraži njegovu knjigu *El-Haja el-ilmijje fil-Irak hilalel-asr el-buvejhi*. Buvejhidski period smatra se jednim od najružnijih i najtežih perioda islamske historije. Buvejhidi su okupirali veliki dio istočnih teritorija abbasidskog hilafeta, uključujući Irak i Bagdad. Oni su ispovijedali ekstremni šiizam, a nisu željeli ukinuti abbasidski hilafet iz političkih razloga. To je dovelo do teških obračuna između sunnita i šiita, što je bilo posebno izraženo u Bagdadu.¹²⁹

i) Osnivanje šiitskih centara specijaliziranih za izdavanje knjiga i podučavanje, u Bagdadu, Nedžefu i Kazimijji

Buvejhidi su imali značajnu ulogu u promociji učenjaka koji su ispovijedali njihov pravac. Podržavali su širenje sektaške literature i pružali su zaštitu šiitskim i alevitskim učenjacima u općenitom smislu, kako bi svojim sljedbenicima pokazali da su privrženi sekti i da je žele zaštititi. Slijedili su fanatični šiitski diskurs, tako da su osnovali brojne šiitske centre u Iraku, koje su koristili za ostvarenje svojih fanatičkih sektaških ciljeva. Željeli su preobratiti cijeli islamski svijet na svoj vjerski pravac. Kako bi to postigli, podržavali su šiitske učenjake, sponzorirali ih i poticali da pišu djela raznih disciplina, poput filozofije i logike, te matematike i astronomije. Naročito su podržavali pisanje o naukama koje podržavaju njihov šiitski pravac. Tako su se pojavile brojne šiitske zbirke koje su utabale put za izmišljanje lažnih hadisa. Jedan od primjera je šiitski muhaddis Ebu el-Fadl eš-Šejbani (u. 387/997) koji je bilježio garib-hadise, te izmišljao rafididske hadise.¹³⁰ Njegovo djelovanje odvelo je mnoge ljude u zabludu. Zapisivali su njegova predanja, a kada su prozreli, poderali su njegove hadise.¹³¹

¹²⁹ Ibidem, str. 90.

¹³⁰ *Tarih Bagdad* (5/466–467).

¹³¹ *El-Haja el-ilmijje fil-Irak hilalel-asr el-buvejhi*, str. 104.

Tokom buvejhidskog perioda pojavio se značajan broj šiitskih muhaddisa, poput Ibn el-Džeabija, Ebu et-Tajjiba ed-Durija, El-Ma'bedija, Ibn el-Bekkala, En-Nubahtija, El-Keluzanija i drugih koji su svojim predanjima dodavali elemente mu'tezilizma i šiizma. Takvu praksu podržavali su vladari iz porodice Buvejh kako bi ostvarili cilj o nametanju šiizma cjelokupnom islamskom društvu.¹³² Buvejhidski vladari nisu posustajali u pružanju podrške šiitskim pravnicima kako bi proširili o učenje među običnim ljudima u islamskom društvu. Ti novotari predstavljali su veliku opasnost za islamski ummet, budući da su širili devijantna vjerska učenja, izvrćući činjenice i izmišljajući propise. Primjer tih pravnika su Ebu el-Kasim Ali Ahmed el-Alevi el-Kufi (u. 352/963), koji je važio za ekstremnog šiita. Autor je djela *El-Istigase fi bide'is-selase*, koje se odnosi na trojicu halifa – Ebu Bekra, Omera i Osmana, radijallahu anhum. U toj knjizi, između ostalog, navodi kako je Kur'an koji ljudi imaju nepotpun.¹³³ Tu je i Ebu Abdullah Muhammed b. Muhammed en-Nu'man, poznat po imenu eš-šejh el-Mufid (u. 413/1022), koji je imao veliki ugled kod buvejhidskih vladara.¹³⁴ Autor je brojnih djela¹³⁵, a dovoljno je citirati riječi El-Hatiba el-Bagdadija o šejhu El-Mufidu b. el-Muallimu kako bismo shvatili njegovu opasnost po obične ljude i elitu. El-Bagdadi u njegovoj biografiji navodi: "Rafidijski učitelj, obrazovan prema njihovom pravcu. Autor je brojnih djela u kojima zastupa njihovu zabludu i brani njihova vjerovanja i stavove. Oспорava vrijednost prethodnih generacija, ashaba, tabiina, te svih pravnika i mudžtehida. Bio je jedan od vođa zablude, koji je u propast odveo mnoge ljude prije nego što je Allah oslobodio muslimane od njega."¹³⁶

Privrženost Buvejhida znanju i učenjacima dovela je do širenja riznica knjiga uz koje su osnivane kuće znanja. Te ustanove se

¹³² Ibidem.

¹³³ *A'jad eš-ši'a*, prema: *El-Haja el-ilmijje fil-Irak hilalel-asr el-buvejhi*, str. 105.

¹³⁴ *El-Haja el-ilmijje fil-Irak hilalel-asr el-buvejhi*, str. 106.

¹³⁵ Ibidem.

¹³⁶ *Tarih Bagdad* (3/231).

mogu smatrati centrima šiizma, budući da je njihova svrha bila podsticanje šiitskih učenjaka na istraživanje i pisanje. Primjer tih ustanova je Kuća znanja u Bagdadu, koju je kupio vezir Ebu Nasr Sabur b. Erdešir 383/993. godine, u kvartu Kerh. On je tu zgradu obnovio i opskrbio velikim brojem knjiga. Dao je obilne donacije i nazvao je Kućom znanja.¹³⁷ Drugi primjer je kuća koju je osnovao alevitski oficir Eš-Šerif er-Redi, koji je umro 406/1015, u Kazimiji, na južnoj obali rijeke Tigris, nasuprot Kurejšijskog groblja. Nazvao ju je Kućom znanja, čija je vrata otvorio studentima i osigurao im sve što im je potrebno.¹³⁸

Ebu Abdullah El-Mirzabani ubraja se u književnike i autore koji su svoje kuće pretvorili u centre za širenje šiitskog i mu'tezilitskog učenja. On je bio mu'tezilit koji je naginjao ka šiizmu.¹³⁹ Buvejhidi su tokom svoje vlasti osnovali nekoliko centara za širenje šiizma, a posebno su se starali o onima koji su postojali prije njihovog dolaska na vlast. Takvi centri su se nalazi u Kerhu, u Bagdadu, te Kufi, Keberli, Kazimiji, Basri i Hulli.¹⁴⁰ Ti centri igrali su važnu ulogu u ujedinjavanju i kompaktnosti šiita, što im je omogućilo da šire svoje ideje i vjerovanja. Tome je dodatno doprinijela činjenica da su imali podršku buvejhidskih vladara koji su upravljali abbasidskim hilafetom, te njihovih vezira koji su u većini slučajeva slijedili taj pravac.¹⁴¹

j) Širenje devijantnih filozofskih učenja, poput učenja Ihvanus-safa

Jedan od najopasnijih filozofskih pokreta koji su se pojavili tokom buvejhidskog perioda jeste pokret Ihvanus-safa, čije se učenje sastoji od ezoterijskih ideja i devijacija s aspekta forme i sadržaja. Historičari se razilaze o vremenu nastanka ovog pokreta. Najstariji spomen

¹³⁷ *El-Muntezam* (7/172); *El-Haja el-ilmijje fil-Irak hilalel-asr el-buvejhi*, str. 110.

¹³⁸ *El-Bidaje ven-nihaje*, prema: *El-Haja el-ilmijje*, str. 111.

¹³⁹ *Tarih Bagdad* (3/135–136).

¹⁴⁰ *El-Haja el-ilmijje fil-Irak hilalel-asr el-buvejhi*, str. 111.

¹⁴¹ *Ibidem*.

Ihvanus-safa nalazimo kod Ebu Hajjana et-Tevhidija, a iz njegovog pisanja saznajemo da su se pojavili u Basri, izvorištu mu'tezilijskog učenja, kolijevci šiizma, te historijskom sjedištu pokreta Zendž. Pokret Ihvanus-safa postao je poznat u četvrtom vijeku po Hidžri, u vrijeme kada je abbasidski hilafet bio pogođen velikom dekadencijom i slabošću s aspekta moći i ugleda. Hilafet je tada bio izložen negativnom, devijantnom stranom utjecaju. Okolnosti su u tom periodu bile pogodne za pojavu brojnih ideologija i pokreta, među kojima je i pokret Ihvanus-safa. Izvori su skoro jednoglasni u ocjeni da je ova grupa djelovala u tajnosti i da je bila sastavljena od ljudi iz različitih slojeva, u skladu s temeljima spomenutim u njihovim knjigama. Isto tako, izvori govore da su oni pripadali šiitima ismailitima te da su zastupali njihove filozofske stavove i ideje. Ismailitsko učenje se zasniva na ezoterijskoj interpretaciji. Tako pripadnici Ihvanus-safa kažu da je namaz¹⁴² propisan u svrhu ograničenja i sputavanja. Oni tvrde kako vjera ima svoju unutrašnju i vanjsku stranu. Njihovo učenje i filozofska gledišta uživala su veliku popularnost i podršku tokom buvejhidskog perioda. Vladari iz porodice Buvejh pridavali su veliku pažnju svemu što ima veze s filozofijom, logikom, apologetikom ili astrologijom. Brinuli su o ljudima koji su se bavili tim disciplinama.¹⁴³ Sjedeljkama Buvejhida redovno su prisustvovali brojni mu'tezile, filozofi, logičari i drugi šiitski nadahnuti učenjaci koji su svoj rad posvetili služenju vladarima porodice Buvejh, te šiitima i rafidijama.¹⁴⁴

k) Pad Buvejhidske države

Seldžuci su uspjeli oboriti njihovu vlast nakon što je došlo do razdora na buvejhidskom dvoru. Naime, sinovi Adudud-devle sporili su se oko vlasti, koja je na kraju pripala Behaud-devli. Nakon njegove smrti izbio je novi spor oko vlasti među njegovim sinovima – Sultanud-devle, Šerefud-devle i Dželalud-devle. Rat koji je izbio

¹⁴² Abdullatif Muhammed el-Abd, *El-Insan fi fikri ihvanis-safa*, str. 37.

¹⁴³ *El-Haja el-ilmijje fil-Irak hilalel-asr el-buvejhi*, str. 137

¹⁴⁴ Ibidem, 138.

među njima¹⁴⁵ zaokupio ih je od obračuna s vanjskim neprijateljima. Tačku na njihovu vlast stavio je seldžučki sultan Tugrul-beg, kojeg je Allah odredio da ukloni njihovu vlast i spasi muslimane zla te porodice. On je umarširao u Bagdad i zarobio posljednjeg vladara te dinastije, El-Melik er-Rahima Ebu Nasra Husreva, godine 447/1055. Poslao ga je u Rejj okovanog u lance, a njegovo ime nakon tog ramazana više nije izgovarano u hutbama. Na taj način je prestala vlast Buvejhidske države i na njeno mjesto došla je Seldžučka država.¹⁴⁶

5) Ujedinjenje Seldžuka pod vodstvom Tugrul-bega i širenje njihove države

Seldžuci su u Bici kod Dandanakana stekli obilan ratni plijen. Nakon što su pobijedili u toj bici, Tugrul-beg se vratio u Nejsabur sa svojom pratnjom krajem 431. i početkom 432. godine po Hidžri¹⁴⁷ (1040. po Gregorijanskom kalendaru). Ovog puta grad nije bio pošteđen pljačke. Nakon što su odnijeli pobjedu u ovim bitkama, Seldžuci su ojačali. Pridružile su im se vojske koje su bile razasute po Horasanu. Ugled im je porastao, a vlast ojačala. Nakon toga braća Džafer-beg i Tugrul-beg su se sastala s amidžom Musaom b. Seldžukom, koji je bio poznat i po imenu Bego, te s amidžićima, narodnim prvacima i vojnim zapovjednicima. Tu su se međusobno obavezali na jedinstvo i međusobno pomaganje.¹⁴⁸ Ravendi kaže: “Priča se da je Tugrul-beg dao svome bratu strijelu i rekao mu da je slomi. On je uzeo strijelu i slomio je bez napora. Potom mu je dao dvije strijele, koje je ovaj opet slomio bez napora. Kada mu je dao tri strijele, teško ih je slomio. Četiri strijele nije mogao slomiti. Tada mu je Tugrul-beg rekao: ‘Takvi smo i mi. Kada smo razdvojeni, najslabiji čovjek nas može slomiti. A kada smo složni, niko nas neće

¹⁴⁵ *Ed-Devle es-Seldžukijje munzu kijamiha*, str. 39.

¹⁴⁶ *Ibidem*.

¹⁴⁷ El-Bejheki, *Tarih*, str. 69; *Ed-Devle es-Seldžukijje munzu kijamiha*, str. 128.

¹⁴⁸ *Ed-Devle es-Seldžukijje munzu kijamiha*, str. 128.

moći savladati. Ako budemo razjedinjeni, nećemo moći osvojiti svijet, neprijatelji će nas savladati i oteti nam vlast.’”¹⁴⁹

Seldžuci su tada obnovili izbor Tugrul-bega za vrhovnog komandanta vojske i sultana svoje zemlje. Džafer-beg je bio stariji brat, ali je Tugrul-beg bio obdaren izuzetnom hrabrošću, jakom ličnošću, uz primjetnu pobožnost i jaku oštroomnost.¹⁵⁰ Te osobine su mu donijele prevagu. Na ovaj način je nastala Seldžučka država.¹⁵¹ U prvom valu Seldžuci su osvojili Horasan, Kerman, Azerbejdžan, Hemedan i Džurdžan. Vlast nad tim oblastima su potom podijelili među sobom.¹⁵² Belh je bio jedan od najjačih seldžučkih uporišta na istoku, a Nejsabur na zapadu. Iz ta dva centra širili su svoj utjecaj i osvajanja.¹⁵³ Tugrul-beg je za prijestolnicu svoje vlasti odabrao grad Rejj.¹⁵⁴

a) Organizacija vođenja države u prvom periodu

Kako bi organizirali upravljanje državom, Seldžuci su teritorije podijelili na pokrajine. Svakom pokrajinom upravljao je po jedan pojedinac iz seldžučke porodice koji je nosio titulu “šah” i “melik” (kralj). Što se tiče vrhovnog predsjednika države, on je nosio titulu “sultan”. Njegova odluka poštovala se u svim krajevima zemlje. Ova organizacija omogućila je Tugrul-begu da učvrsti svoju vlast na cijeloj teritoriji. To je istovremeno garantiralo jedinstvo među članovima porodice. Naime, Tugrul-begova braća i njihova djeca vršili su upravljačke funkcije u raznim krajevima zemlje kojom je on vladao.¹⁵⁵ Njihova vlast počivala je na politici prema kojoj su osvojena područja postajala vlasništvo vladajuće dinastije. Tugrul-beg nije želio uspostaviti autokratiju i svesti vlast samo na sebe.

¹⁴⁹ Er-Ravendi, *Rahatus-sudur*, str. 165.

¹⁵⁰ *En-Nudžum ez-zahire*, prema: *Ed-Devle es-Seldžukijje*, str. 128.

¹⁵¹ *Ed-Devle es-Seldžukijje munzu kijamiha*, str. 128.

¹⁵² Ibidem, str. 129; Hasen Ibrahim, *Tarih el-islam* (4/10).

¹⁵³ *Ed-Devle es-Seldžukijje*, str. 129.

¹⁵⁴ Er-Ravendi, *Rahatus-sudur*, str. 104; *Ed-Devle es-Seldžukijje*, str. 129

¹⁵⁵ *Ed-Devle es-Seldžukijje munzu kijamiha*, str. 130.

Naprotiv, povjerio je upravljanje nad novoosvojenim teritorijama osobama bliskim porodici Seldžuka, koji su imali punu vlast. Na taj način je želio očuvati kompaktnost i jedinstvo sa svojom braćom i bratićima. Ta praksa jasno oslikava plemensku prirodu vladanja Seldžuka i njihovu ljubav prema vlasti i ugledu. Tugrul-beg, njihov vođa, pokušao je zadovoljiti te apetite time što ih je imenovao za namjesnike, vojskovođe i kraljeve. Svaki od njih imao je svoju vlastitu vojsku, vezira, svitu, te pomoćnike u pitanjima vlasti i upravljanja. Isto tako, Seldžuci su se posebno cijenili vjerske učenjake i sufijske šejhove, kako bi ih ovi hvalili i jačali njihovu vlasti.¹⁵⁶ Međutim, podjela države na polunezavisne vilajete imala je negativne posljedice u vrijeme slabljenja seldžučke države, kada su se sporovi raširili širom zemlje. To je pospješilo cijepanje i ubrzalo raspad zemlje.¹⁵⁷

b) Abbasidski halifa priznaje Seldžuke

Nakon što je učvrstio temelje svoje države, Tugrul-begu je jedino preostalo da dobije priznanje halife, kako bi svojoj vlasti priskrbio legitimitet u očima muslimana. Zato je 432/1041. godine poslao pismo abbasidskom halifi El-Kaimu Biemrillah, po Ebu Ishaku el-Kafaiju.¹⁵⁸ U pismu je izrazio lojalnost Seldžuka Abbasidima, naglasivši privrženost islamskoj vjeri, predanost borbi na Allahovom putu, ljubavi prema pravednosti, te zatražio saglasnost halife za osnivanje njihove države.¹⁵⁹ Seldžucima je bila prijeko potrebna moralna podrška abbasidskog halife, koji je imao duhovni utjecaj u islamskom sunnitskom svijetu. Kvalitet ovih veza između sultana i halifa bio je dio kulture tog vremena, kada su institucije hilafeta bile slabe, kada im je bio ograničen utjecaj, ovlasti i nadležnosti. Bio je to pokazatelj bolesti ummeta.

U tom pismu se navodi sljedeće: “Mi, porodica Seldžuka, oduvijek smo priznavali svetost i uzvišenost poslanstva, koje volimo iz

¹⁵⁶ Hasenejn, *Iran vel-Irak*, str. 41.

¹⁵⁷ *Ed-Devle es-Seldžukijje munzu kijamiha*, str. 130.

¹⁵⁸ El-Bendari, *Devletu Ali Seldžuk*, str. 8; *Ed-Devle es-Seldžukijje*, str. 131.

¹⁵⁹ *Rahatus-sudur*, str. 166, 167; *Ed-Devle es-Seldžukijje*, str. 131.

dubine srca. Neprekidno se zalažemo za borbu protiv nevjernika i objavu džihada. Redovito obilazimo svetu Kabu. Našeg cijenjenog i istaknutog amidžu po imenu Israil, Seldžukov sin, uhapsio je Jeminud-devle Mahmud, sin Sabuktakinov, bez ikakve krivice i razloga. Poslao ga je u tvrđavu Kalindžar u Indiji. U zarobljeništvu je proveo sedam godina, sve do svoje smrti. U drugim tvrđavama bili su zatvoreni brojni naši bliži i dalji rođaci. Nakon što je Mahmud umro, naslijedio ga je njegov sin Mesud, koji nije dobro postupao prema svojim podanicima. Odao se zabavi i besposlici. Zato nema grijeha u tome što su viđeni i poznati ljudi Horasana tražili da ih zaštitimo. Međutim, Mesud je na nas poslao vojsku. Između nas su se zapodjenule borbe. Nekada smo pobjeđivali mi, a nekada oni. Čas smo se povlačili, a čas napadali. Naposljetku nam se osmjehnula sreća. Ka nama je krenulo posljednje pojačanje Mesudu, zajedno s njime i velikom vojskom. Uspjeli smo pobijediti, uz pomoć Uzvišenog Allaha, budući da smo bili odani čistoj poslaničkoj svetosti. Mesud je izgubio i postao ponižen. Bajrak mu se slomio, a on je krenuo u bijeg, napuštajući državu. Hvala pripada Allahu, Koji nam je omogućio da pobijedimo i oslobodimo zemlju. Proširili smo svoju pravednu vlast i pravično postupanje prema ljudima. Odbacili smo nepravdu, nasilje i korupciju. Nadamo se da smo ove postupke poduzeli u skladu s vjerskim učenjima i naredbama vladara pravovjernih.”¹⁶⁰

Kada je pročitao ovo pismo, abbasidski halifa El-Kaim Biemrillah se jako obradovao. Pokazao je želju da se zbliži sa Seldžucima. Poslao je izaslanika sultanu Tugrul-begu u grad Rejj 435/1044. godine. Taj izaslanik je bio Ebu el-Hasen Ali b. Muhammed el-Maverdi. Abbasidski halifa je u pismu izrazio želju za uspostavom primirja između njega i buvejhidskog vladara Ebu Kalidžara¹⁶¹, osudivši nedjela koja su činili on i njegovi sljedbenici. Halifa je naredio izaslaniku da ljubazno pozove Tugrul-bega u sjedište hilafeta u Bagdad.¹⁶² Osim

¹⁶⁰ *Ed-Devle es-Seldžukijje munzu kijamiha*, str. 131.

¹⁶¹ *Ibidem*, str. 132.

¹⁶² *Rahatus-sudur*, str. 168; *Devletu Ali Seldžuk*, str. 8.

pisma, El-Maverdi je Tugrul-begu odnio sultanske odore koje mu je poklonio halifa, kao i dokument kojim ga ovlašćuje da upravlja zemljom.¹⁶³ El-Maverdi se vratio u Bagdad 436/1045. godine, nakon što je u Džurdžanu proveo godinu dana.¹⁶⁴ Prenio je halifi da mu je Tugrul-beg pokoran, da poštuje njegove naredbe i pridržava ih se.¹⁶⁵ Tugrul-beg je po Maverdiju halifi poslao dvadeset hiljada zlatnika.¹⁶⁶

Abbasidski halifa je priznao Seldžučku državu, što je dovelo do zbližavanja između Seldžuka i abbasidskog hilafeta. Veza između Tugrul-bega i abbasidskog halife postajala je iz dana u dan čvršća. Osim toga, ovo priznanje dalo je legitimitet Seldžučkoj državi kod muslimana koji su bili pod njihovom vlašću na istoku.¹⁶⁷

c) Širenje državnih granica

Tugrul-beg, prvi seldžučki sultan, osigurao je stabilnost svoje države nakon što ga je priznao abbasidski halifa El-Kaim Biemrillah, a seldžučki namjesnici preuzeli su oblasti koje su im dodijeljene. Nakon toga Tugrul-beg je krenuo u realizaciju planova da dovrši seldžučko osvajanje Perzije, te da nastavi prema Iraku. Godine 433/1042. Tugrul-beg je na čelu velike vojske krenuo u ostvarenje tog cilja. Dejlemidi su tada držali pod kontrolom većinu teritorije Perzije i Iraka. Ipak, bili su izloženi kontinuiranim unutrašnjim sukobima, što ih je znatno oslabilo, a seldžučkom sultanu Tugrul-begu je bilo lakše savladati ih i srušiti njihovu vlast. Svi njegovi ratovi protiv njih bili su ovjenčani pobjedom, a rezultirali su time da je osvojio Perziju i Irak, te ušao u prijestolnicu abbasidskog hilafeta Bagdad.¹⁶⁸ Tugrul-beg je počeo s napadom na Džurdžan i Tabaristan, kako bi porazio Anuširvana ez-Zijarija ed-Dejlemija, koji je držao pod kontrolom te dvije pokrajine. Kada je ovaj postao svjestan seldžučke moći i

¹⁶³ Ibn el-Dževzi, *El-Muntezam*, prema: *Kijam ed-devle es-Seldžukijje*, str. 134.

¹⁶⁴ Ibidem.

¹⁶⁵ *Vefejat el-a'jan* (2/400).

¹⁶⁶ *El-Muntezam*, prema: *Kijam ed-devle es-Seldžukijje*, str. 132.

¹⁶⁷ *Ed-Devle es-Seldžukijje munzu kijamiha*, str. 133.

¹⁶⁸ Ibidem, 134.

činjenice da Tugrul-begu ne može pružiti otpor u borbi, odlučio je da mu se pokori i zavjetuje na poslušnost uz plaćanje godišnje takse. Na taj način je Tugrul-beg pripojio ove dvije pokrajine Seldžučkoj državi. Ubrzo nakon toga ukinuo je zijaridsku i dejlemidsku vlast, te imenovao svog namjesnika. To je bio nagovještaj pada Zijaridske države i kraja njihovog utjecaja u Perziji.¹⁶⁹

Nakon toga Tugrul-beg je krenuo u osvajanje Havarizma, godine 434/1043. Čim mu je to pošlo za rukom, osvojio je i susjedne oblasti, tako da su Seldžuci postali najveća sila u Perziji i Transoksijani. To je vladare drugih regija nagnalo da izraze lojalnost i pristanak na plaćanje godišnje takse. Tugrul-begu je to omogućilo da krene u osvajanje centralne Perzije i napadne grad Rejj.¹⁷⁰ Iste godine je poveo veliku vojsku prema tom gradu, te osvojio Rejj, koji je pretvorio u prijestolnicu i sjedište vlasti.¹⁷¹ Pobjede koje su Seldžuci odnijeli pod vodstvom sultana Tugrul-bega u Perziji i Transoksijani imale su veliki odjek kod abbasidskog halife El-Kaima Biemrillah u Bagdadu. On je smjesta poslao ličnog izaslanika u grad Rejj, s pismom upućenom seldžučkom sultanu, kojeg poziva u posjetu Bagdadu.¹⁷²

Halifin izaslanik obavijestio je seldžučkog sultana da se halifa jako obradovao pismu koje je primio od Seldžuka. Odgovorio je na lijep način, izrazivši pristanak na osnivanje Seldžučke države. Dodao je kako bi halifi bilo drago da ugosti seldžučkog sultana u Bagdadu, prijestolnici hilafeta, kao dragog i plemenitog gosta.¹⁷³ Sultan Tugrul-beg priredio je izaslaniku abbasidskog halife najljepši prijem i primio poziv da posjeti Bagdad. Obećao je da će ih posjetiti čim se ukaže prilika.¹⁷⁴ S druge strane, izaslanik halife ostao je u Rejju tri godine kako bi pratio Tugrul-bega na putu za Bagdad. Međutim,

¹⁶⁹ *El-Kamil fit-tarih*, prema: *Ed-devle es-Seldžukijje*, str. 134.

¹⁷⁰ Ibn el-Dževzi, *El-Muntezam* (8/10).

¹⁷¹ *Ed-Devle es-Seldžukijje munzu kijamiha*, str. 135.

¹⁷² *Iran vel-Irak*, str. 43; *Ed-Devle es-Seldžukijje*, str. 135.

¹⁷³ *Devletu Ali Seldžuk*, str. 11-67.

¹⁷⁴ *Rahatus-sudur*, str. 102; *Ed-Devle es-Seldžukijje*, str. 135.

bio je primoran vratiti se sam u Bagdad nakon što mu je Tugrul-beg izrazio uvjerenost da će se odazvati pozivu u posjetu nakon što završi s pohodima na zapadne i južne oblasti Perzije. U tom trenutku Seldžuci su okončali osvajanja istočnih perzijskih regija.¹⁷⁵

Nakon toga Tugrul-beg je počeo širiti svoju vlast na zapadne pokrajine Perzije. To mu je pošlo za rukom bez velikog npora, budući da su tamošnji dejlemidski vladari bili slabi. Pokorio je Kazvin, Ebhur, Zindžan, Hemedan i Azerbejdžan.¹⁷⁶ Vladari tih regija su mu izrazili lojalnost, nakon čega je poslao vojsku da oslobodi Kerman, koji mu se pokorio u mjesecu muharremu 443/1051. godine. Tim osvajanjem nestalo je dejlemidske države u toj regiji.¹⁷⁷

Tugrul-beg je pokušao iskoristiti vrijeme tokom opsade koju je njegova vojska nametnula Isfahanu, tako da je poslao dio vojske u osvajanje Farsa i susjednih pokrajina. To mu je pošlo za rukom, čime je cijeli južni dio Perzije pao pod njegovu kontrolu.¹⁷⁸ Nakon toga Tugrul-beg je poveo vojsku prema sjeverozapadnim oblastima Perzije kako bi učvrstio seldžučku vlast tamo. Godine 446/1054. krenuo je na pokrajinu Azerbejdžan i umarširao u njenu prijestolnicu Tibriz. Njegov utjecaj proširio se na sve dijelove Azerbejdžana, kao i neke bizantinske teritorije u Maloj Aziji¹⁷⁹ koje se graniče s Azerbejdžanom. Nakon toga se vratio u svoju prijestolnicu Rejj 447/1055. U tom trenutku pod kontrolom Seldžuka bila je većina Perzije, kao i neke teritorije susjednih država. Time je Tugrul-beg bio spreman da uđe u prijestolnicu Bagdad na poziv halife. Poslije toga njegova dominacija se proširila na većinu teritorije Iraka. Tugrul-beg je svog brata po majci Ibrahima Inala poslao da učvrsti seldžučku vlast u Hemedanu i susjednim oblastima. Krenuo je prema tom

¹⁷⁵ *Ed-Devle es-Seldžukijje munzu kijamiha*, str. 135.

¹⁷⁶ *Ibidem*, str. 136.

¹⁷⁷ *El-Bidaje ven-nihaje*, prema: *Ed-devle es-Seldžukijje*, str. 136.

¹⁷⁸ *El-Kamil fit-tarih*, prema: *Ed-devle es-Seldžukijje*, str. 136.

¹⁷⁹ *Ed-Devle es-Seldžukijje munzu kijamiha*, str. 136.

gradu 437/1045. iz Kermana.¹⁸⁰ Tada se odlučio podići ustanak i uzeti Isfahan kao vlastitu prijestolnicu. To je Tugrul-bega primoralo da lično krene na Isfahan 441/1049. Kada se približio gradu, tražio je od brata da mu preda tvrđave koje su pod njegovom kontrolom. Ovaj je to odbio, tako da ga je Tugrul-beg napao i porazio. Na kraju mu je oprostio, nakon što se predao, i nije ga kaznio zbog odmetništva.¹⁸¹

Tugrul-beg je nastavio obilazak pokrajina koje su pod kontrolom Seldžuka na zapadu Perzije kako bi učvrstio vlast nad njima. Isto tako, uspio je uspostaviti svoj utjecaj na Dijarbakr, nakon što je tamošnji vladar Nasrud-devle b. Mervan pristao da se njegovo ime spominje u hutbama, te nakon što je izrazio lojalnost Seldžucima.¹⁸² Godine 441/1049. Tugrul-beg je krenuo prema Isfahanu, kojeg je opsjedao ranije, 438/1046. Vladar tog grada, Ebu Mensur Famararz b. Alaud-devle nije pristajao na predaju. Ipak, naposljetku je postignut dogovor između dvije strane pod uvjetom da Famararz b. Alaud-devle plaća porez Tugrul-begu, kao i da se njegovo ime izgovara u hutbama u Isfahanu i pratećim teritorijama.¹⁸³

d) Širenje prema Anadoliji

Godine 440/1048. Ibrahim Inal se sukobio s Bizantincima i nakon izvojevanje pobjede stekao obilan ratni plijen. Te bitke uslijedile su nakon što su velike grupacije Oguza iz Transoksijane došle k njemu i tražile da se nasele na njegovim teritorijama. On je, međutim, to odbacio i pokušao je objasniti da njegova zemlja ne posjeduje resurse koji mogu podmiriti njihove potrebe. Savjetovao ih je da se usmjere k borbama protiv Bizantinaca i borbi na Božijem putu, što će im na kraju donijeti i ratni plijen. Obavijestio ih je također da će im pružiti podršku i pomoć. Oni su ga poslušali i krenuli u borbu, a on ih je slijedio.¹⁸⁴ Kada su stigli u Manzikert (Malazgirt), Erzin,

¹⁸⁰ *El-Kamil fit-tarih*, prema: *Ed-devle es-Seldžukijje*, str. 137.

¹⁸¹ *Ed-Devle es-Seldžukijje munzu kijamiha*, str. 137.

¹⁸² *El-Kamil fit-tarih*, prema: *Ed-devle es-Seldžukijje*, str. 137.

¹⁸³ Ibn el-Dževzi, *El-Muntezam*, prema: *Ed-devle es-Seldžukijje*, str. 137.

¹⁸⁴ *Ed-Devle es-Seldžukijje munzu kijamiha*, str. 139.

Kilikiju (Ciliciju) i Trabzon, dočekala ih je velika armija Bizantinaca i Abhaza. Prema izvorima, vojska je brojala pedeset osam hiljada boraca. Između njih je počela velika borba u kojoj su pobjeđivali čas jedni, a čas drugi. Naposljetku je pobjeda pripala muslimanima. Ubili su i zarobili veliki broj bizantijskih vojnika, među kojima je bilo i nekoliko crkvenih velikodostojnika. Među zarobljenima je bio i Karit, abhaski kralj, koji se iskupio s tristo hiljada zlatnika i darovima čija je vrijednost procijenjena na stotinu hiljada.¹⁸⁵ Međutim, to mu nije bilo prihvaćeno. Ibrahim Inal je nastavio pohode i pljačku tih područja, tako da je između njega i Konstantinopolja ostalo samo petnaest dana. Iz ovih pohoda i bitaka muslimani su stekli veliki plijen, a zarobili su više od stotinu hiljada ljudi, te brojne jahaće životinje i druge vrste imovine. Tako se navodi da je za prijevoz plijena bilo potrebno deset hiljada kola. Među plijenom je bilo devetnaest hiljada štitova. Stjecanjem ovog plijena Tugrul-beg je Bizantincima nanio velike gubitke, kroz pljačku, ubistva i zarobljavanje. Nakon toga se uputio ka Rejju i u tom gradu je ostao do 447/1056, kada se vratio u Irak.¹⁸⁶

¹⁸⁵ *El-Kamil fit-tarih*, prema: *Ed-devle es-Seldžukijje*, str. 141.

¹⁸⁶ *Nihajetul-ereb* (26/287); *Ed-devle es-Seldžukijje*, str. 141.

DRUGO POGLAVLJE

VEZA SELDŽUKA S HILAFETOM, ULAZAK U IRAK I UNIŠTAVANJE ŠIITSKOG, RAFIDITSKOG I BATINIDSKOG PROPOVIJEDANJA

Seldžuci su 447/1056. godine postali najsnažnija sila u islamskom svijetu, naročito nakon što su uspostavili svoju vlast u Perziji i porazili Gaznevide i Buvejhide.¹⁸⁷ Ušli su na teritoriju Bizantijske države i sukobili se s njihovom vojskom. Na taj način su pružili jak polet borbi protiv Bizantinaca koji su širili smutnju u vrijeme Buvejhida na teritorijama abbasidskog hilafeta. To im je polazilo za rukom zato što je hilafet bio nemoćan da se brani, a buvejhidski vladari nisu bili posvećeni džihadu. Ovi postupci, preduzeti na ovaj način, donijeli su Seldžucima veliku popularnost i lijep glas među narodnim masama koje su u bliskoj prošlosti gledale i slušale kako se Bizantinci arogantno ponašaju. Narod je pozivao vlast da im se suprotstavi, ali odgovora nije bilo.¹⁸⁸ Buvejhidska vlast u Bagdadu se urušavala uslijed sporenja među buvejhidskim vladarima s jedne, te vlastodržaca s druge strane. Razdor u redovima buvejhidske vojske bio je evidentan naročito između turskog i dejemidskog krila. Čini se da poziv Seldžucima da osvoje Bagdad nije bio upućen samo od strane abbasidskog halife, već i od strane vezira (predsjednika vlade), koji je bio u sukobu s turskim vojnim komandantom Ebu el-Harisom

¹⁸⁷ *Ed-Devle es-Seldžukijje munzu kijamiha*, str. 141.

¹⁸⁸ *El-Hilafe el-abbasijje, es-sukut vel-inhijar* (2/164).

El-Besasirijem, koji je prigrlio pravac Fatimida Ubejdida i propagirao njihovo učenje.¹⁸⁹

Politička situacija je ohrabrivala Tugrul-bega da uđe u Bagdad. To je i učinio u mjesecu muharremu 447, odnosno u aprilu 1055. Tugrul-beg je objavio da želi obaviti hadž i obnoviti put prema Mekki, Šamu i Egiptu. Želio je zbaciti vlast El-Mustensira Billah, Fatimida, u Egiptu. Krenuo je prema Hemedanu, a svojim sljedbenicima je naredio da priprema opskrbu i opremu.¹⁹⁰ Obavijestio je abbasidskog halifu da mu je pokoran i da traži njegovu dozvolu da uđe u Bagdad na putu za hadž, što mu je ovaj dozvolio. Ušao je u Irak iz pravca Halvana iste godine.¹⁹¹

Seldžuci su podržavali abbasidski hilafet u Bagdadu i njihov sunnitski pravac koji je bio ugrožen zbog buvejhidskog šiitskog upliva u Iranu i Iraku, te ubejditskog u Egiptu i Šamu. Seldžuci su u potpunosti iskorijenili buvejditski utjecaj i uništili ubejdidski, fatimidski hilafet.¹⁹² Seldžučki lider Tugrul-beg uspio je srušiti Buvejhidsku državu 447/1056. godine u Bagdadu i ugušiti pobune. Sa vrata gradskih džamija uklonio je proglas o proklinjanju ashaba. Pogubio je rafiditskog čelnika Ebu Abdullaha el-Džellaba, zbog njegovog ekstremnog ispovijedanja šiizma.¹⁹³

Šiitski buvejhidski utjecaj bio je dominantan u Bagdadu i na halifinom dvoru. Kada su Seldžuci srušili Buvejhidsku državu u Bagdadu i kada je njihov sultan Tugrul-beg ušao u prijestolnicu abbasidskog hilafeta, halifa El-Kaim Biemrillah mu je priredio veličanstven doček. Poklonio mu je luksuznu odoru i dao mu da sjedne pored njega. Dodijelio mu je počasne titule, među kojima je titula sultan Ruknuddin Tugrul-beg. Isto tako, abbasidski halifa je naredio da ime sultana Tugrul-bega bude na kovanicama, da se

¹⁸⁹ Ibidem (2/165).

¹⁹⁰ *El-Kamil fit-tarih*, prema: *Ed-devle es-Seldžukijje munzu kijamiha*, str. 145.

¹⁹¹ Ibidem, str. 145.

¹⁹² Dr. Isam Muhammed Šebaro, *Es-Selatin fil-mešrik el-arebi*, str. 171.

¹⁹³ Muhammed Abduhu, *Eju'idut-tarihu nefseh*, str. 67.

njegovo ime spominje na hutbama u džamijama Bagdada i drugih mjesta. Od tog trenutka Seldžuci su zauzeli mjesto Buvejhida u dominaciji abbasidskim dvorom i upravljanjem abbasidskim halifom prema vlastitim nahodanjima.¹⁹⁴

1. Fatimidsko-ubejdidski utjecaj u Iraku i pobuna El-Besasirija

1) Fatimidsko-ubejdidski utjecaj u Iraku

Tajni pokreti iskoristili su slabost hilafeta kako bi širili svoje djelovanje i propagirali devijantna učenja pod plaštom šiizma ispod kojeg se krije čisto nevjerovanje – kufr. Tajni ismailitski pokret čiji je centar bila Silmija¹⁹⁵ uspio je naći plodno tlo na sjeveru Afrike, nakon što je teren pripremio i prepreke uklonio njihov misionar El-Husejn b. Ahmed b. Muhammed b. Zekerijja es-San'ani, poznat pod nadimkom Ebu Abdullah eš-Ši'i. On je važio za iznimno inteligentnog čovjeka, koji je u Afriku ušao sam, bez imetka i ljudi. Tamo je djelovao sve dok je nije u potpunosti pridobio.¹⁹⁶ Predvodnik njegove ideologije Ibn Havšeb ga je zadužio da se sastane s marokanskim plemenom Ketama tokom sezone hadža. Na tom susretu uspio je zahvaljujući svojoj inteligenciji da ih pridobije i da se poigra s njihovim umovima. Bili su zadivljeni njime i povelili su ga u svoju zemlju. Oko sebe je okupio Ketamu i druga plemena. Napao je druga plemena i osvojio gradove centralnog Maroka – Sidžilmasu, Mejlu, Tahert i Rekadu. Kada se situacija stabilizirala, poslao je glavnom ideologu poziv da dođe kako bi mu predao vlast. Taj predvodnik je bio Ubejdullah, potomak Abdullaha b. Mejmuna el-Kaddaha, Perzijanca, batinida, prema mišljenju nekih historičara. Drugi smatraju da je to bio Rebib el-Husejn b. Muhammed b. Ahmed b. Abdullah b. Mejmun el-Kaddah¹⁹⁷, koji je tvrdio da je potomak Fatime, radijallahu

¹⁹⁴ *Kijam ed-devle el-usmanijje*, str. 19.

¹⁹⁵ Gradić u Siriji, istočno od Hame.

¹⁹⁶ *Vefajat el-a'jan* (2/192).

¹⁹⁷ *El-Kamil fit-tarih*, prema: *Eju'idut-tarihu nefseh*, str. 38.

anha. Većina učenjaka, historičara i genealoga negiraju tu vezu.¹⁹⁸ Ubejdullah je uspio umaći pratnji koja ga je u stopu slijedila od Šama do Maroka, ali ga je namjesnik Sidžilmase pobijedio i zarobio, ali ga nije pogubio. To je bila velika greška, budući da ga je Ebu Abdullah eš-Ši'i spasio i imenovao poglavarom njihove ideologije. Ljudi su mu dali prisegu, a on je sebe nazvao Mehdiem. Tada je utemeljena ubejidska država poznata i kao Fatimidska.¹⁹⁹ To je ezoterijska (batinidska), a ne fatimidska država. To je mišljenje većine učenjaka ummeta koji su utvrdili njihovo porijeklo i otkrili njihove tajne namjere i planove.²⁰⁰

a) Njihovo vjerovanje i veza s Karamitima

Mnogi savremeni autori koji pišu o Ubejidskoj državi, spominju samo njihovu političku pozadinu ne osvrćući se ni izbliza ni izdaleka na devijantno vjerovanje njihovih vladara, na činjenicu da su propagirali ezoterijski pravac, iako su javno ispoljavali nešto drugo. Oni su se služili tekijom²⁰¹ pred narodom kojim su vladali. A kada je sultan Salahuddin osvojio njihovu državu i odlučio da sruši posljednjeg predstavnika njihove vlasti, učenjaci su izdali fetvu kako ga je dozvoljeno ubiti. Uporište su nalazili u devijantnim učenjima svog pravca. Najglasniji u tome bio je šejh Nedžmuddin el-Habušani, koji je nabrajao negativnosti njihovih neprijatelja i negirao da oni posjeduju iman.²⁰² Ibn Halikan kaže: "On je bio žestoki pristalica šiizma i pretjerivao je u psovanju ashaba. Kada bi vidio sunnita, dozvolio bi njegovo ubistvo."²⁰³

Ubejdidi su bili u tijesnoj vezi s Karamitima – ateistima. Njihova misija je bila jedinstvena. Dokaz je i pismo koje je El-Muizz uputio Karamitima kada je čuo da oni pokušavaju napasti Egipat. Spomenuo

¹⁹⁸ *Eju'idut-tarihu nefseh*, str. 38.

¹⁹⁹ *Eju'idut-tarihu nefseh*, str. 38.

²⁰⁰ Ibidem.

²⁰¹ Skrivanje vjerovanja u početnim etapama pridobijanja širih masa. (Prim. prev.)

²⁰² Vefejat el-a'jan (3/111).

²⁰³ Ibidem (3/110).

je svoju i vrijednost svoje porodice, napomenuvši da je njihova misija jedinstvena, te da su Karamiti pozivali u njegovo i učenje njegovih predaka.²⁰⁴ Imam Eš-Šatibi kaže: "Jedan od Dedždžala je Ma'd, sljedbenik Ubejdida koji su vladali Afrikom. Priča se kako je on mujezinu kazao da izgovara: 'Svjedočim da je Ma'd Allahov poslanik.' Muslimani su se pobunili i ubili su mujezina. Potom su njegovo tijelo odnijeli Ma'du kako bi saznali je li to bilo po njegovom naređenju. Kada su se rastali, rekao je: 'Vrati im njihov ezan, Allah ih prokleo.'"²⁰⁵ A kada je Ebu Tahir el-Karmati, poznat po svojoj ružnoći, nedjelima i nevjerničkim djelima, došao u Mekku, za to je saznao Ubejdullah el-Mehdi i uputio mu žestok prijekor: "Svojim postupkom si potvrdio da je naš pravac i poziv kufr i nevjerovanje."²⁰⁶ Kada su batinidi u Bagdadu uhapšeni, neki od njih su pisali Karamitima: "Naš imam je El-Mehdi Muhammed b. Ismail b. Džafer es-Sadik, koji boravi u Maroku."²⁰⁷

Godine 414/1023. jedan Egipćanin (Ubejdid) pokušao je razbiti Crni kamen teškim alatom, dok je u drugoj ruci držao sablju. Tom prilikom je govorio: "Do kada će se obožavati Crni kamen, Muhammed i Alija?" Neki hadžija iz Jemena ga je spriječio u toj nakani. Udario ga je nožem i ubio ga.²⁰⁸ Sav teror koji su Hašašini (Asasini) sijali širom islamskog svijeta bio je plod ismailitske, ubejdidske i fatimidske propagande u Egiptu. Naime, Hasan es-Sabah, vođa Alamuta koji je slao svoje ljude da ubijaju učenjake i vrijedne vladare svoje učenje je stekao pred istomišljenicima u Egiptu.²⁰⁹ Brojni učenjaci i studenti izučavali su njihova uvjerenja, poput dr. Sulejmana es-Selumija u knjizi *Usul el-ismailije*; zatim mog šejha, dr. Ahmeda Muhammeda Dželijja u knjizi *Dirasetul-firek fi tarihil-muslimin – el-havaridž veš-ši'a*; dr. Muhammeda Ahmeda el-Hatiba u knjizi *El-Harekat el-batinije*; dr.

²⁰⁴ *El-Kamil fit-tarih*, prema: *Eju'idut-tarihu nefseh*, str. 42.

²⁰⁵ *El-I'tisam* (2/97).

²⁰⁶ *El-Kamil fit-tarih*, prema: *Eju'idut-tarihu nefseh*, str. 42.

²⁰⁷ *Ibidem*, str. 43.

²⁰⁸ *El-Kamil fit-tarih*, prema: *Eju'idut-tarihu nefseh*, str. 43.

²⁰⁹ *El-Kamil fit-tarih*, prema: *Eju'idut-tarihu nefseh*, str. 43.

Galiba el-Avadžija u knjizi *Firek muasire tentesib ilel-islam*; profesora Muhammeda b. Ahmeda el-Džuvejra u knjizi *El-Ismailije el-muasire*. Iz spomenutih djela može se saznati više o njihovom učenju. Ako mi Allah podari vijek i bereket u vremenu, priredit ću opširnu studiju fatimidsko-ubejdidske države. Molimo Allaha da nam pomogne i učvrsti nas.

b) Stav učenjaka prema batinidskim sektama

Imam Ebu Hamid el-Gazali, znameniti učenjak koji spada u one koji dobro poznaju batinide i njihove tajne, u svom djelu *Fedaih el-batinije* kaže: "Pravac batinida se izvana sastoji od šiizma (rafda), a iznutra je ispunjen čistim nevjerovanjem."²¹⁰

El-Bagdadi je u četvrtom poglavlju knjige *El-Ferk bejnel-firek* jedan naslov posvetio temi frakcija koje se pripisuju islamu, a ne pripadaju. Zatim je nabrojao batinidske (ezoterijske) sekte i rekao: "Ove sekte su za muslimane opasnije od jevreja, kršćana i vatropoklonika. Štoviše, opasnije su i od dehrija²¹¹ i od ostalih nevjerničkih frakcija. Opasniji su i od Dedždžala koji će se pojaviti na kraju vremena, budući da je broj onih koje su ezoteristi odveli u zabludu do današnjeg dana veći od onih koje će u zabludu odvesti Dedždžal na dan kada se pojavi. Osim toga, Dedždžalova smutnja neće trajati duže od četrdeset dana, dok su batinidske sramote brojnije od zrnaca pijeska i kapljica vode." Zatim kaže: "Ispravno je da batinidska vjera pripada dehrijama, ateistima. Oni zagovaraju teoriju o bespočetnosti svijeta, negiraju postojanje poslanika, svih Božijih zakona, zato što dozvoljavaju sve ono što čovjek želi." Na kraju poglavlja kaže: "Iznijeli smo dovoljno činjenica koje ukazuju na to da batinidske frakcije ne pripadaju islamu. Hvala Allahu na tome."²¹² U svom djelu *Usulud-din* naveo je kako se batinidske frakcije ne ubrajaju u novotare, već one koji su

²¹⁰ *Fedaih el-batinije*, str. 37.

²¹¹ "Dehrija" je izvedeno od riječi "dehr" (vrijeme) i pretpostavlja se da kao opći termin opisuje sve ljude i škole koji vjeruju u vječnost materijalnog svijeta. (Prim. prev.)

²¹² El-Bagdadi, *El-Ferk bejnel-firek*, str. 220, 265, 266, 268, 299.

nedvosmisleni nevjernici, jer se ne pridržavaju islamskih odredbi ni u osnovama ni u ograncima. Propagatori njihovih ideja protive se muslimanima u ispovijedanju tevhida, vjerovanja u poslanstvo, te u tumačenju predanja i ajeta. Oni su propagatori vatropokloništva koji pozivaju u dualističku vjeru.” Nakon što je iznio njihova vjerovanja, kazao je: “Naši učenjaci imaju različit stav o njima. Neki ih ubrajaju u vatropoklonike od kojih treba uzimati krvarinu, čije zaklano meso nije dozvoljeno i čije žene se ne smiju uzimati. Drugi navode kako se prema njima treba odnositi kao prema odmetnicima, koje treba pogubiti ukoliko se ne pokaju.” To je ispravno tumačenje kod nas. Zatim je El-Bagdadi naveo fetvu imama Malika o ezoteristima i hereticima. Za njih je kazao: “Ako dođu i pokaju se, prihvatit ćemo pokajanje. Ukoliko se pokaju tek nakon što budu uhvaćeni, to pokajanje neće biti prihvaćeno. To je najrazboritije rješenje o njima.”²¹³

– Govoreći o kući islama i kući rata, Ibn Hazm je kazao kako teritorije kojima vladaju batinidske sekte pripadaju kući rata, zato što oni očituju nedvosmisleni kufr. U takve frakcije ubraja karamite, koji spadaju u ismailitske sekte.²¹⁴

Teritorije kojima vladaju Ubejdidi, zbog dominacije islama, smatraju se kućom islama, uprkos tome što su njihovi vladari u biti nevjernici. O tome Ibn Hazm kaže: “Oni koji žive u pokornosti ekstremnim nevjernicima, poput Ubejdida i njima sličnih, ne smataju se nevjernicima. Jer, islam je dominantan u Egiptu, Kajrevanu i drugim teritorijama i Ubejdidima treba biti lojalan, budući da se oni deklariraju kao muslimani iako su u suštini nevjernici. Što se tiče onih koji dragovoljno žive na teritoriji Karamita, to su bez sumnje nevjernici, jer Karamiti javno ispovijedaju kufr i odbacuju islam.”²¹⁵ Ibn Hazm ističe da su pripadnici ismailitskih frakcija karamita

²¹³ El-Bagdadi, *El-Ferk bejnel-firek*, str. 329–331.

²¹⁴ Sulejman es-Selumi, *Usul el-ismailije* (13/139).

²¹⁵ Ibn Hazm, *El-Muhalla* (13/139).

i ubejdida nevjernici. Prvi su obična frakcija, a ubejdidi su bili predvodnici ismailita u vrijeme njihove pojave, a bilo ih je dvanaest.²¹⁶

Šatibi navodi kako su batinidi dualisti, materijalisti i anarhisti koji negiraju poslanstvo, vjerske zakone i pitanja budućeg svijeta. Štoviše, oni negiraju Allahovo gospodarstvo (rububijjet).²¹⁷ Kada su Ibn Tejmiju, Allah mu se smilovao, pitali o njima, kazao je: “Većina klasičnih i modernih autora negira njihovu pripadnost islamu. Mnogo njih je pisalo djela u kojima su razotkrili njihove tajne, uklonili njihove zavjese – uključujući kadiju Ebu Bekra el-Bakillanija, koji je autor poznate knjige u kojoj razotkriva njihove tajne i skida zastore. On navodi da su oni potomci vatropoklonika (medžusija). Istakao je činjenicu da je njihov pravac opasniji od pravca jevreja i kršćana. Uvrstio ih je u ekstremističke pravce koji tvrde da je Alija bog ili poslanik. Oni su veći nevjernici (od jevreja i kršćana). Isto tako, kadija Ebu Ja’la je opširno poglavlje svog djela *El-Mu’temed* posvetio pojašnjenju njihove hereze i nevjerništva. I Ebu Hamid el-Gazali je u djelu nazvanom *Fedail el-mustezhirijje ve fedaih el-batinijje* istakao kako se njihovo vjerovanje u formi zasniva na šiizmu, a u suštini sastoji od čistog kufra (nevjerništva). I kadija Abduldžebbar b. Ahmed i njemu slični mu’tezile zadojene šiizmom batinide ubrajaju u najveće licemjere i heretike. Ako to za njih tvrde mu’tezile, šta onda trebaju tvrditi pristalice ehli-sunneta vel-džemata. A rafidije-imamije znaju da se oni smatraju hereticima i licemjerima, kao što znaju da su stavovi batinida opasniji od stavova ekstremista koji vjeruju da je Alija, radijallahu anhu, bog.” Zatim kaže: “Ukratko, ezoterijsko učenje koje propagiraju u suštini se sastoji od kufra – nevjerovanja u Allaha, meleke, knjige, poslanike i Sudnji dan.”²¹⁸

Ibn el-Kajjim je o njima rekao: “Jedna od najopasnijih frakcija vatropoklonika, koji ne priznaju ni Stvoritelja, ni Sudnji dan, ni poslanstvo, ni halal ni haram – jesu hermije, sljedbenici Babeka

²¹⁶ *Usul el-ismailijje* (2/66).

²¹⁷ Eš-Šatibi, *El-I’tisam* (1/253).

²¹⁸ *Medžmu’ul-fetava* (35/129–131; 133, 134, 135).

el-Harmija. Njihov pravac slijede frakcije karamita, ismailita, nusajrija, Druza i ostalih ubejdida koji sebe nazivaju fatimidima, a ustvari se radi o najvećim nevjernicima. Sve njih objedinjava ovaj pravac, s malim razlikama u detaljima. Vatropoklonici su njihovi učitelji, vođe i uzori. Razlika je u tome što se vatropoklonici vezuju za osnovu svoje vjere i propisa, a ovi se ne vezuju ni za jednu vjeru ovog svijeta, niti za jedan vjer zakon.”²¹⁹

Šejh Muhammed b. Abdulvehhab navodi da postoji konsenzus učenjaka o tome da su ismailitske vođe – ubejdidi, nevjernici. Kaže: “Budući da su sljedbenici Ubejda javno ispoljili širk (mnogoboštvo) i usprotivili se šerijatu, te postupali na način koji jasno ukazuje na njihovo licemjerje i žestoko nevjerovanje – učenjaci su se složili u tome da su oni nevjernici koji se moraju ubiti. Njihova teritorija se smatra neprijateljskom (darul harb), zbog čega su ih muslimani napali i iz njihovih ruku preuzeli teritorije muslimana.”²²⁰

Ovo su neki od stavova klasičnih i savremenih učenjaka o batinidima.

2) El-Muejjed fid-din Hibetullah eš-Širazi, fatimidsko-ubejdidski misionar

Fatimidska država je nastojala uspostaviti kontrolu nad Irakom i Istokom. Zato su slali svoje emisare u ta područja. Fatimidski halife su kontinuirano radili na širenju svojih ideja zloupotrebljavajući nestabilnu situaciju koja je vladala u Iraku zbog borbe buvejhidskih prinčeva oko vlasti, te pobuna vojske i uplitanja njihovih komandanata u izbor i razrješenje emira. Tada je fatimidski halifa Ez-Zahir Li-i’zaz Dinillah poslao emisare u Bagdad 425/1034, a brojni stanovnici su mu se odazvali.²²¹ Fatimid El-Mustensir Billah poslao je namjesniku Mosula Kirvašu b. El-Mukalledu barjake i odore 436/1035. godine, zbog čega ga je halifa El-Kaim prekorio. Ovaj je potom ponovo

²¹⁹ Ibn el-Kajjim, *Igasetul-lehfan* (2/247–249).

²²⁰ *Muhtesar Siretir-resul*, str. 33.

²²¹ El-Makrizi, *Ittiaz el-hunefa'* (2/189).

obukao crnu abbasidsku odoru i napustio učenje El-Mustensira.²²² Aktivnosti emisara na islamskom istoku intenzivirale su se u vrijeme El-Mustensira Billah el-Fatimija. On je svojim emisarima naložio da otputuju u Perziju, Horasan i Transoksijanu. O tome govori El-Makrizi: “El-Mustensir je razaslao tajne emisare na razne strane kako bi pridobio ljude za sebe. Grupu propagatora poslao je u Horasan i Transoksijanu, a njegovo fatimidsko učenje našlo je na dobar prijem u Perziji, gdje mu se veliki broj ljudi odazvao. Kada je ta vijest stigla do Bugra Kana²²³, vladara Transoksijane, on je prevario emisare i među njima stvorio razdor. O tome je obavijestio halifu El-Kaima Biemrillah, koji mu je odgovorio sa zahvalnošću i hvalom.”²²⁴

Jedan od najpoznatijih propagatora i filozofa ismailitskog fatimidskog pravca bio je El-Muejjed Fid-din Hibetullah eš-Širazi, kojeg nekada nazivaju samo El-Muejjed. Međutim, njegov poznat nadimak je El-Muejjed Fid-din. Na to ukazuje pismo kralja Ebu Kalidžara el-Bujejhija, započeto riječima: “Našem učitelju, podržavatelju, osloncu, El-Muejjedu Fid-din, bezgrešnom vladaru pravovjernih, Ebu en-Nasru, Allah mu produžio život i ojačao vlast i podršku.”²²⁵

El-Muejjed je stupio u kontakt s buvejhidskim sultanom Ebu Kalidžarom i uspio je zahvaljujući svojoj pronicljivosti da stekne njegovu naklonost. Ostao je u Širazu kako bi pratio širenje ismailitskog pravca. Njegova veza s buvejhidskim sultanom ubrzo je ojačala, tako da se odlučio da ga uvede u fatimidsku ideologiju. El-Muejjed je uspio izvršiti utjecaj na njega, tako da mu je ovaj napisao: “Predao sam sebe i svoju vjeru tebi. Prihvatam sve ono što ti ispovijedaš.”²²⁶ Ebu Kalidžar je pristupio fatimidskom učenju i počeo se sastajati s El-Muejjedom četvrtkom navečer kako bi bolje upoznao ismailitski

²²² Ibidem.

²²³ To je Bugra Kan III, Mahmud b. Jusuf, vladar Transoksijane.

²²⁴ *El-Ahval es-sijasije ved-dinije fi bilad el-Irak vel-mešrik*, str. 65.

²²⁵ *El-Medžalis el-muejjedije*, ur. Muhammed el-Gaffar, str. 7.

²²⁶ *Es-sire el-muejjedije*, str. 61.

pravac. El-Muejjed se nije ograničio samo na širenju ideologije u Širazu, već je otputovao u Ahvaz i u ezan je dodao rečenicu “dođite na najbolje djelo”. Naredio je da se u hutbi hvali ime El-Mustensira el-Fatimija.²²⁷ Međutim, hutba nije dugo bila posvećena fatimidskom halifi. Naime, kadija tog grada Ebu el-Hasen Abdulvehhab b. Mensur b. el-Mušteri u pismu je o tome obavijestio halifu El-Kaima Biemrillah. On mu je naredio da zaustavi širenje fatimidske ideologije u Farsu. Halifa je poslao svog vezira Ebu el-Kasima b. el-Meslemu – Poglavaru svih poglavara – u Širaz, gdje se ovaj susreo s emirom Ebu Kalidžarom. Tu mu je predao pismo u kojem mu halifa prijeti da će tražiti pomoć od Seldžuka ukoliko ne uhapsi El-Muejjeda i okovanog ga pošalje s Poglavarom svih poglavara²²⁸ u Bagdad. Nakon toga su zaustavljena fatimitska djelovanja u toj zemlji.²²⁹

Kada je saznao za sadržaj prepiske između abbasidskog halife i buvejhidskog emira koji je podržavao širenje njegove ideologije u toj zemlji, El-Muejjed je odlučio da napusti Perziju nakon što je izgubio podršku Ebu Kalidžara. Otišao je u El-Hullu i odsjeo u kući emira Mensura b. el-Hasena. Tu je ostao sve dok Ebu Kalidžar, koji je imao aspiracije da dođe na vlast u Bagdadu nakon smrti Dželalud-devle, nije odlučio da udalji El-Muejjeda Fid-din kako bi zadovoljio abbasidskog halifu. Vladaru El-Hulle je uputio pismo u kojem ga je upozorio da boravak El-Muejjeda u njegovom gradu predstavlja opasnost za porodicu Buvejh, zatraživši da ga udalji. Ta namjera se jasno vidi iz pisma koje je Ebu Kalidžar uputio Mensuru b. el-Hasenu: “Ti si od onih koji gaje simpatije prema našoj vlasti i državi, tako da ne dozvoljavaš nikome da se poigrava s njome. Svjestan si izgleda oca toga i toga – El-Muejjeda Fid-dini Hibetullah eš-Širazi. A mi svakog dana vodimo borbu u pravcu Dejlema, čiji su stanovnici većinom prigrili fatimidsko učenje u Perziji i Iraku. Oni su digli bunu iznoseći

²²⁷ *Divan el-Muejjed Fid-din*, str. 28; *El-Medžalis el-muejjedije*, str. 9.

²²⁸ *Siretul-Muejjed Fid-din Hibetullah eš-Širazi*, str. 56.

²²⁹ *El-Ahval es-sijasije ved-dinije fi bilad el-Irak vel-mešrik fi ahd el-halife El-Kaim Biemrillah*, str. 66.

lažne razloge, a cilj i stvarni razlog je ta propaganda. Mi želimo vlast u Bagdadu, a to je moguće postići samo preko halifskog imamskog vijeća (odobrenja halife El-Kaima Biemrillah el-Abbasija). Ako on sazna da taj čovjek boravi u našem dvorištu bez ometanja, to će spriječiti ostvarenje želje kojoj težim i predstavljat će prepreku između nas i njega. Već smo povratili Ahvaz. Tako ti Allaha, pronađi put ka rješenju. Jer, ako se vrati, desit će se smutnja koja će nas pržiti poput vatre.²³⁰ El-Muejjed Fid-din je bio primoran napustiti Hullu, pa je krenuo od jednog do drugog iračkog grada. Boravio je u Kufi, zatim se uputio ka Mosulu gdje je nakratko odsjeo kod Kirvaša b. el-Mukallida, emira Benu Ukajla. Naposljetku je otputovao u Egipat 438/1046. godine²³¹, nakon što su mu svi okrenuli leđa pod pritiskom sunnitskog otpora i iz straha od srdžbe halife El-Kaima Biemrillaha el-Abbasija.²³²

Uprkos odlasku El-Muejjeda Fid-dini u Egipat, njegova zalaganja u širenju fatimidske ideologije u Iraku ostavila su opasne plodove po abbasidski hilafet u vrijeme Al-Kaima Biemrillah, budući da ju je prihvatio veliki broj turskih i dejlemidskih vojskovođa, koji predstavljaju okosnicu snage na koju se država oslanja u odbrani od neprijatelja hilafeta. Oni su nastavili podržavati fatimidsku ideologiju i približavati je svojim sljedbenicima. Ovo su neke od važnih lekcija iz priče El-Muejjeda eš-Širazija:

– Uprkos svom visokom ugledu i položaju na ljestvici fatimidske ideologije, on je lično izvršavao planove širenja te ideologije na Istoku. Izlagao se opasnostima, tegobama i naporima uprkos tome što se njegova ideologija zasnivala na zabludi, novotarijama i mitovima. Preče bi bilo da takvu požrtvovanost i zalaganje pokažu nositelji ispravne islamske misije, koja je zasnovana na primjeru Vjerovjesnika, sallallahu alejhi ve sellem, i njegovih pravednih halifa.

²³⁰ *Siretul-Muejjed Fid-din*, str. 73–74.

²³¹ *Ibidem*, str. 74–75.

²³² *El-Ahval es-sijasije ved-dinije fi bilad el-Irak vel-mešrik fi ahd el-halife El-Kaim Biemrillah*, str. 67.

– Međusobno pomaganje i saradnja šiitskih frakcija, te nalaženje zajedničkih tačaka u cilju ostvarenja očekivanja i ciljeva.

– Sljedbenici Sunneta dužni su pomagati se međusobno kako bi širi Allahovu vjeru na istoku i na zapadu. Trebaju se uzdići iznad ličnih interesa i prevazići partikularne razlike koje predstavljaju prepreku njihovog uspona.

– Važnost prijetnje i upotrebe jezika sile na Hibetullaha eš-Širazija. Vidjeli smo kako je abbasidski halifa zaprijetio buvejhidskom emiru Ebu Kalidžaru da će zatražiti pomoć od Seldžuka ukoliko on ne uhvati Hibetullaha eš-Širazija i okovanog ga pošalje u Bagdad, te ukoliko ne zaustavi njegove aktivnosti na propagiranju fatimidskog učenja u toj zemlji.

– Ne smije se olako pristupati kulturološkom, ideološkom i vjerskom ratu koji su batinidi povelili protiv ehli-sunneta vel-džemata. Potrebno je na temeljit način pristupiti odbrani kako bi se uništio njihov devijantni projekt, čiji je cilj odvođenje ljudi u zabludu i odvrćanje od Allahove vjere. Smutnju je lakše spriječiti u početku, nego onda kada se proširi.

3) El-Besasirijeva pobuna u Iraku 450/1058. godine

El-Besasiri je bio komandant blizak abbasidskom halifi. Međutim, fatimidska ideologija naišla je na plodno tlo kod mnogih ljudi i pridobila brojne viđene ljude i komandante. Među onima koji su pali pod utjecaj te ideologije bio je turski zapovjednik Ebu el-Haris Arslan el-Besasiri, na kojeg je utjecala ideologija Hibetullaha eš-Širazija. On se počeo dopisivati s Fatimidima i djelovati na rušenju vlasti u Bagdadu u korist Fatimidske države. Odnos između hilafeta i El-Besasirija pogoršao se nakon što je El-Besasiri saznao za tajne kontakte koji su vođeni između halife El-Kaima Biemrillah i Seldžuka, a naročito za poziv halife da se upute k Iraku. El-Besasiri je napustio Bagdad i uputio se k Vasitu. Vezir Poglavar svih poglavara iskoristio je tu priliku i počeo je potpirivati mržnju halife prema El-Besasiriju.

Otkrio mu je da je El-Besasiri kontaktirao sa neprijateljima hilafeta i da je planirao njegovo svrgnuće.

Istovremeno, poticao je Turke i obične ljude da zaplijene El-Besasirijevu imovinu u Bagdadu, nakon što je otkrivena njegova sklonost prema šiizmu i loše namjere prema abbasidskom hilafetu i sunnitima. Kuća mu je opljačkana, a sva njegova imovina otuđena 447/1055. godine. Povrh toga, Poglavar svih poglavara je počeo nagovarati bagdadske Turke protiv njihovog vođe El-Besasirija, navodeći kako je on kriv za smanjenje njihovih plaća i za loše stanje u kojem se nalaze. Tada je grupa ljudi došla kod halife El-Kaima Biemrillah i tražila dozvolu da opljačkaju El-Besasirijeve kuće. Kada se halifa uvjerio u istinitost optužbi, dozvolio im je to.²³³ Halifa je od grupe Turaka koji su s El-Besasirijem otišli u Vasit saznao za njegove planove o svrgavanju hilafeta²³⁴ i hapšenju halife.

El-Besasirijeva pobuna pruža nam poučnu lekciju o važnosti brige o vojnim komandantima, političkim vođama, intelektualcima i javnom mišljenju. Te ljude treba odgajati u skladu s kur'anskim učenjem, životopisom Allahovog Poslanika, sallallahu alejhi ve sellem, te razumijevanjem pravednih halifa, kako ne bi postali žrtve devijantnih učenja, retrogradnih pravaca i lažnih vjerovanja.

a) Kontakti između El-Besasirija i El-Muejjeda Hibetullaha eš-Širazija

El-Besasiri je Er-Rahbu pretvorio u svoj centar za komuniciranje s Fatimidima. U međuvremenu, El-Muajjid Fid-din je pratio događanja u Iraku, a naročito nakon što je saznao za prepisku koja se vodila između halife El-Kaima Biemrillah i seldžučkog sultana, kada je postao svjestan opasnosti te prepiske po fatimidski hilafet. Zato je želio iskoristiti zategnute odnose između hilafeta i El-Besasirija i njegovih sljedbenika. Poslao im je pisma u kojima je izrazio podršku fatimidskog halife i njegove vlade prema njima, te spremnost da

²³³ *El-Muhtesar fi ahbaril-bešer* (2/182).

²³⁴ *El-Ahval es-sijasije ved-dinije fi bilad el-Irak vel-mešrik*, str. 65.

im pruže pomoć u vidu oružja i novca. Ta pisma su im stigla prije nego što su krenuli za Vasi i to im je pojačalo samopouzdanje i nepokolebljivost. El-Besasiri je na Fatimidima odgovorio pismom koje je poslao El-Muejjedu Fid-din. U pismu je zahvalio na njegovom zanimanju za njihov pokret i na podršci koju je ponudio njemu i njegovim sljedbenicima. Zatražio je da mu brzo pošalje pomoć u novcu, konjima i oružju, kako bi ojačao fatimidsku ideologiju na iračkim teritorijama: "Ako nam pružite ruku, mi ćemo vam pružiti zemlju. A ako nas ojačate svojom pomoći, mi ćemo vas ojačati našim osvajanjima i pokloniti vam brda i doline."²³⁵

Fatimidski halifa El-Mustansir Billah je pokazao veliko interesovanje za El-Besasirijevo pismo i počeo pripremati potrebnu opskrbu kako bi taj pokret uspio, uprkos skupoći i ekonomskoj krizi u Egiptu.²³⁶ Kada su novac, odjeća i oružje bili prikupljeni, povjerio je El-Muejjedu Fid-din da ih odnese El-Besasiriju. On je krenuo na čelu grupe muškaraca. Nosili su petsto hiljada zlatnika, odjeće u istoj vrijednosti, zatim petsto konja i deset hiljada strijela, te veliki broj kopalja.²³⁷

b) Napori koje je El-Muejjed Hibetullah eš-Širazi uložio kako bi pomogao El-Besasirijevu pobunu

Kada je El-Muejjed Fid-din stigao u Damask, na putu prema Rahbi, odlučio je da od Simala b. Saliha b. Mirdasa, namjesnika Halepa, zatraži pomoć u ljudstvu kako bi na siguran način isporučio pomoć koju su Fatimidi uputili El-Besasiriju i njegovim pristalicama. On mu je pisao o zadatku koji mu je povjeren, a nedugo nakon toga došlo je do susreta između El-Muejjeda i Simala b. Saliha u Rastanu,²³⁸ gdje je El-Muejjed Fid-din predao teret emiru Simalu na čuvanje.²³⁹ Zatim je krenuo prema Ma'arrat al-Nu'manu gdje su mu se pridružili

²³⁵ *Divan El-Muejjed Fid-din*, str. 41–42.

²³⁶ *El-Ahval es-sijasije ved-dinije fi bilad el-Irak vel-mešrik*, str. 70.

²³⁷ *En-Nudžum ez-Zahire* (5/12).

²³⁸ Rastan je mjesto u blizini Homsa, na rijeci Oront.

²³⁹ *Siretul-Muejjed Fid-din*, str. 107–108.

El-Besasirijevi ljudi kako bi ih ispratili do Rahbe. U međuvremenu, El-Muejjed Fid-din je primio pismo od Nasrud-devle b. Mervana, vladara Dijarbakra i Silvana (Mijafarkina), u kojem se ovaj odriče pokornosti Seldžucima i izjavljuje lojalnost Fatimidima, izvinjavajući se zbog toga što se na minberima njegovih teritorija izgovaralo ime Seldžuka, budući da se plašio njihove sile.²⁴⁰ El-Muejjed Hibetullah eš-Širazi se u pratnji emira Simala b. Mirdasa, na čelu svoje vojske, uputio prema Rahbi. Kada su se približili Rahbi, El-Besasiri im je sa svojom vojskom izašao u susret i sastao se s njima na dva dana hoda od grada. Uputio je najveće izraze zahvalnosti i dobrodošlice izaslaniku fatimidskog halife. El-Muejjed je počeo dijeliti odjeću koju su Fatimidi poslali El-Besasiriju i njegovim sljedbenicima, predao im je novac i uzeo prisegu na vjernost fatimidskom halifi El-Mustensiru Billah.²⁴¹ Zatim je El-Muejjed Ebu el-Harisu el-Besasiriju poklonio posebnu odoru koju mu je poslao fatimidski halifa i pročitao mu njegov zavjet.²⁴²

El-Muejjed Hibetullah eš-Širazi se nije zadovoljio velikim pobjedama koje je fatimidska ideologija postigla u Iraku, u vidu pridobijanja El-Besasirija i Nasrud-devle b. Mervana, te velikog broja turskih i dejlemidskih vojnika, već je počeo djelovati kako bi pridobio iračke namjesnike. Pisao je Debisu b. Mezidu, vladaru El-Hulle, i zatražio susret u Rahbi. Kada su se susreli, uspio ga je uvesti u fatimidsku ideologiju. Tražio je od njega da se priključi El-Besasiriju u pohodu na Irak. Povjerio mu je namjesništvo nad zapadnim Irakom i nad svim teritorijama koje osvoji, u ime fatimidskog halife El-Mustensira Billah. Dao mu je zvanje El-Emir sultan mulukil-Areb, Sejful-hilafe, Safijj emir el-mu'minin.²⁴³

²⁴⁰ *El-Ahval es-sijasije ved-dinije fi bilad el-Irak vel-mešrik*, str. 70.

²⁴¹ *Divan El-Muejjed Fid-din*, str. 42–43.

²⁴² *Siretul-Muejjed Fid-din*, str. 121–124.

²⁴³ Vladar i sultan arapskih kraljeva, sablja hilafeta, odabrani vladar pravovjernih. *El-Išare ila men nalel-vizare*, str. 44.

Uspjeh El-Muejjeda Fid-din u nagovaranju pokrajinskih namjesnika da se pridruže turskom zapovjedniku Ebu el-Harisu el-Besasiriju odigrao je važnu ulogu u pobjedi koju su ovi odnijeli nad Seldžucima i njihovim saveznicima, pristalicama Kurejša b. Bedrana, vladara Mosula, u Bici kod Sindžara 448/1056.²⁴⁴ Nakon te bitke Kurejš b. Bedran je prešao na stranu El-Besasirija i naredio da se na hutbama u Mosulu izgovara ime fatimidskog halife El-Mustensira Billah. Fatimidima se priključio i Mahmud b. el-Ahrem, vladara Hafadže, koji je naredio da se na hutbama u Kufi izgovara ime fatimidskog halife.²⁴⁵ Vladar Vasita Alauddin Ebu el-Ganaim b. el-Mehleban je otakazao poslušnost halifi El-Kaimu Bemrillah, te naredio da se u hutbama spominje El-Mustensir Billah el-Fatimi. Naredio je da se džamije u Vasitu ofarbaju u bijelo, što je obilježje Fatimida.²⁴⁶ Osim toga, naredio je da se u Vasitu kuje novac u ime fatimidskog halife. Halifa El-Kaim Bemrillah je na to reagirao tako što je osporio porijeklo Fatimida 448/1056. godine²⁴⁷, pokušavajući da na taj način oslabi fatimidsku propagandu.

Uprkos uspjesima koje je ostvarila fatimidska ideologija u iračkim gradovima, seldžučki vezir Amidul-mulk el-Kandari je nastojao stvoriti razdor među arapskim vladarima, zbog čega su neki od njih odustali od savezništva s El-Besasirijem. Štoviše, El-Besasiri i njegovi sljedbenici bili su prinuđeni da se vrate u Rahbu. Nedugo nakon toga on je otputovao prema Halepu, da bi se u Balisu, u blizini Halepa²⁴⁸, susreo s El-Muejjedom. El-Muejjed Hibetullah eš-Širazi je El-Besasiriju i Kurejšu b. Bedranu naložio da nastave širiti fatimidski utjecaj u Iraku. Od njih je zatražio da se vrate u Rahbu, a Kurejšu je naredio da krene u pohod na Mosul i ponovno ga osvoji, znajući da je Ibrahim Inal napustio grad. Nakon toga se uputio u Egipat

²⁴⁴ *El-Ahval es-sijasije ved-dinije fi bilad el-Irak vel-mešrik*, str. 72.

²⁴⁵ Ibidem.

²⁴⁶ Ibidem.

²⁴⁷ Ibidem.

²⁴⁸ Ibidem.

kako bi im poslao pojačanja.²⁴⁹ El-Besasiri i Kurejš b. Bedran su se uputili prema Mosulu i uspjeli su osvojiti taj grad 450/1058.²⁵⁰ Kada je sultan Tugrul-beg saznao da je izgubio Mosul, krenuo je sa svojim bratom Ibrahimom Inalom. Kada su se približili, grad su napustili i El-Besasiri i Kurejš br. Bedran. On je krenuo za njima i uputio se prema Nusajbinu kako bi ih istjerao iz svoje zemlje. Na tom putu brat Inal se odvojio i krenuo u Hemedan, nakon što je preuzeo imetak svog brata. Stigao je tamo krajem ramazana 450. godine po Hidžri (u novembru 1058. godine), zbog čega je Tugrul-beg bio primoran da krene u potjeru za njime kako bi ugušio njegovu pobunu. To mu je pošlo za rukom u mjesecu džumadel-ahire iste godine.²⁵¹ Važna lekcija iz ovog događaja je da onaj ko jednom izda, pa mu bude oprošteno, treba biti lišen svih poluga moći i vlasti, zato što bi mogao izdati ponovo. Upravo to je učinio Ibrahim Inal koji je po drugi put podigao bunu i zaokupio Tugrul-bega. Od te ponude okoristili su se šiiti Fatimije i Ubejdidi.

c) El-Besasiri osvaja Bagdad i na hutbama se slave Fatimidi

Ibrahim Inal je otkazao poslušnost svome bratu Tugrul-begu, koji je krenuo u borbu s njime, uslijed čega je Bagdad ostao bez seldžučke zaštite. To je El-Besasiriju pružilo priliku da osvoji prijestolnicu Abbasidskog hilafeta i naredi da se u tom gradu na hutbama slave Fatimidi. Umarširao je u grad na čelu četiri stotine konjanika, noseći fatimidski bajrak, koji je bio ukrašen riječima "Imam El-Mustensir Billah Ebu Temim Ma'd, vladar pravovjernih".²⁵² Slijedio ga je njegov saveznik Kurejš b. Bedran na čelu dvije stotine konjanika iz Benu Ukajla. Hutba u ime fatimidskog halife El-Mustensira Billah održana je u džamiji El-Mensur u petak, trinaestog zul-ka'de 450. godine po

²⁴⁹ *Siretul-Muejjed Fid-din*, str. 176.

²⁵⁰ *El-Kamil fit-tarih*, prema: *El-Ahval es-sijasije ved-dinije fi bilad el-Irak vel-mešrik*, str. 73.

²⁵¹ *El-Muntezam fi tarihil-muluki vel-umem* (8/202).

²⁵² *El-Ahval es-sijasije ved-dinije fi bilad el-Irak vel-mešrik*, str. 73.

Hidžri / 1. januara 1059.²⁵³ U ezan je tada dodata rečenica: “Dodite na najbolje djelo (hajje ala hajril-amel)”.²⁵⁴ Država Abbasida uklonjena je iz Bagdada. Halifa je istjeran, odveden u Anbar i zatvoren u Hadisi²⁵⁵, kod vladara tog grada Mehariša b. Medžlija el-Ukajlija.

El-Besasiri je pokušao raskinuti dogovor koji je sklopio s Kurejšom b. Bedranom i namjeravao je abbasidskog halifu otpremiti u Egipat. Međutim, Kurejš je spriječio ovaj pokušaj i svome se amidžiću emiru Muhjiddinu b. Meharišu el-Ukajliju, vladaru Hadise Ane, zavjetovao da će čuvati halifu i osiguravati njegov život. To je učinio nakon što mu se halifa obratio riječima: “Saznao sam da je odlučeno da budem udaljen od tebe i izuzet iz tvoje nadležnosti. A predao sam se tebi samo zato što si mi dao čvrsto obećanje. Došao sam kod tebe i ti si me dužan zaštititi. Čuvaj se Allaha zbog mene. Onoga trenutka kada me predaš, uništiti ćeš me i izgubiti, a to je nezamislivo kod Arapa.”²⁵⁶

Uprkos tome, El-Besasiri je halifi El-Kaimu Biemrillah dozvolio da otputuje za Hadisu tek nakon što ga je primorao da potpiše izjavu da Abbasidi ne polažu pravo na hilafet, sve dok postoji porodica Fatime ez-Zehra, alejha es-salam.²⁵⁷ El-Besasiri se nije zaustavio na tome, već je konfiskovao halifinu odoru, čalmu i prozor²⁵⁸ i poslao ih fatimidskom halifi El-Mustensiru Billah. El-Besasiri je krenuo u potragu za halifinim rođacima, ali su se oni krili od džamije do džamije, da bi na kraju utočište potražili kod Ebu el-Ganaima b. El-Mahlebana.²⁵⁹

d) Ubistvo Poglavara svih poglavara Ebu el-Kasima b. Mesleme i odmazda nad stanovnicima Bagdada

El-Besasiri je počeo naoružavati civile oružjem sa kraljevskog dvora. Okupio je prosjake i nagovorio ih da opljačkaju dvor hilafeta,

²⁵³ *Tarih Bagdad* (9/400–401).

²⁵⁴ El-Ezdi, *Ahbar ed-duvel el-Munkatia* (2/427).

²⁵⁵ *El-Bidaje ven-nihaje* (15/757).

²⁵⁶ *El-Muhtesar fi ahbaril-bešer* (2/177–178).

²⁵⁷ El-Makrizi, *El-Hutat* (1/439).

²⁵⁸ Prozor je terasa na kojoj je halifa sjedio, na čijim je ivicama oslanjao ruke.

²⁵⁹ *El-Ahval es-sijasije ved-dinije fi bilad el-Irak*, str. 75.

te da opljačkaju stanovnike Kerha – šiite, i sunnitske stanovnike u Bab el-Basri. Opljačkana je kuća vrhovnog sudije Ed-Demeganija, te uništena većina registara i pravnih knjiga. Opljačkane su kuće porodica povezanih s halifom, a rafidije su ponovo nametnule svoj ezan, s riječima “hajje ala hajril-amel”. Taj ezan je učen na svim bagdadskim džamijama na džumama i ostalim namazima. Fatimidima su posvećene hutbe i s njegovim imenom je kovan zlatni i srebrni novac. Dvor halife je bio opkoljen, a vezir Ebu el-Kasim b. el-Mesleme, poznat kao Poglavar svih poglavara je sa svojim pomoćnicima pokušao stati na put napadačima, ali mu to nije pomoglo. Zatim je halifa uzjahao konja, obučen u crnu odjeću, ogrnut crnim ogrtačem preko ramena, noseći nad glavom zastavu, a u ruci isukanu sablju. Bio je okružen grupom Hašimija i ropkinja otkrivenih lica i raspletenih kosa, koje su nosile mushafe na vrhovima kopalja. Ispred njega su hodali robovi isukanih mačeva. Tada je halifa od arapskog princa Kurejša b. Bedrana zatražio zaštitu za sebe, svoju porodicu i vezira Ibn el-Meslemu i on mu je sve to obećao i smjestio ga u šator. El-Besasiri ga je prekorio zbog toga kazavši mu: “Ti dobro znaš za dogovor između mene i tebe, prema kome ne smiješ donositi odluke bez moje saglasnosti, niti ja smijem donositi odluke bez tvoje saglasnosti, te da sve što osvojimo dijelimo na jednake dijelove.” El-Besasiri je pozvao Ebu el-Kasima b. Meslemu i uputio mu žestok prijekor. Zatim ga je pretukao i stavio u okove. U međuvremenu, rulja je opljačkala dvor hilafeta, tako da se ne može procijeniti koliko su uzeli dragulja, nakita, svile, namještaja, odjeće, te drugih predmeta koji se ne mogu odrediti niti opisati.²⁶⁰ A na dan Kurban-bajrama 450. godine po Hidžri (28. Januara 1059.) El-Besasiri je hatibima i mujezinima naložio da obuku bijelu odjeću, što su učinili on i njegovi saradnici. Nad glavama su držali mustensirijske zastave i egipatska koplja. Hutbe su bile posvećene Fatimidu El-Mustensiru, vladaru Egipta, a rafiditi su bili presretni. U svim krajevima Iraka ezanu je bila dodana rečenica “hajje ala hajril-amel”. El-Besasiri se žestoko

²⁶⁰ *El-Bidaje ven-Nihaje* (15/756–757)

osvetio stanovnicima Bagdada. One koji su bili protiv njega je utopio, a drugima je podijelio darove i opskrbu.

U ponedjeljak, pretposljednog dana zul-hidždžeta, pred njega su izveli vezira Ebu el-Kasima, poznatog kao Poglavar nad poglavarima. Bio je obučen u vuneni ogrtač, pletenu crvenu kapicu, a oko vrata su mu bile kožne ogrlice poput hamajlija. Bio je okovan i stavljen na devu.²⁶¹ Vodili su ga po gradu, a pratio ga je čovjek koji ga je bičevao. Kada je došao do Kerha, prekrili su ga otrcanim krpama. Pljuvali su ga u lice, proklinjali i psovali. To je njihov običaj kada im neistomišljenici padnu šaka, u svakom vremenu i na svakom mjestu. Zatim su ga zaustavili ispred dvora halife, gdje je učio riječi Uzvišenog:

﴿قُلِ اللَّهُمَّ مَالِكَ الْمُلْكِ تُؤْتِي الْمُلْكَ مَنْ تَشَاءُ وَتَنْزِعُ الْمُلْكَ مِمَّنْ تَشَاءُ وَتُعِزُّ مَنْ تَشَاءُ وَتُذِلُّ مَنْ تَشَاءُ بِيَدِكَ الْخَيْرُ إِنَّكَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ﴾

Reci: "O Allahu, Koji svu vlast imaš, Ti vlast onome kome hoćeš daješ, a oduzimaš je od onoga od koga hoćeš; Ti onoga koga hoćeš uzvisuješ, a onoga koga hoćeš unizuješ; u Tvojim ruci je svako dobro – Ti, uistinu, sve možeš!" (Ali Imran, 16)

Zatim su na njega navukli kožu bika s rogovima. Lice su mu probili kukama i živog podigli na drvo. On se mučio do kraja dana. Posljednje riječi pred smrt, Allah mu se smilovao, su mu bile: "Hvala Allahu, Koji me je oživio sretnog, a usmrtio kao šehida."²⁶² Ovaj vezir je bio prenosilac hadisa od Ebu Ahmeda el-Feredija i drugih. Bio je jedan od prihvaćenih (prenosilaca). Zatim ga je unajmio halifa El-Kaim Biemrillah, imenovao ga za vezira i dao mu titulu Poglavara nad poglavarima, Čast vezira, Najljepše stvorenje. Vladao je brojnim naukama, te bio obdaren razboritošću i pronicljivim umom. Poziciju vezira obavljao je dvanaest godina i mjesec dana. Kada je ubijen, imao je pedeset dvije godine i pet mjeseci.²⁶³

²⁶¹ *El-Bidaje ven-nihaje* (15/759).

²⁶² *Ibidem* (15/759).

²⁶³ *Ibidem* (15/763).

4) El-Kaim Bemrillah, njegov ibadet i dova koju je okačio na Kabu

Halifa El-Kaim Bemrillah je odveden u zatočeništvo u Hadisi Ani. Proveo je kod vladara tog grada Mehariša cijelu godinu, bez ikoga od svoje porodice. Pripovijeda se da je halifa El-Kaim Bemrillah kazao: “Kada sam bio u Hadisi Ani, jedne noći sam ustao da obavim namaz. U srcu sam osjetio slast obraćanja Allahu. Zatim sam uputio Allahu dove koje su mi pale na pamet. Potom sam rekao: ‘Gospodaru moj, vrati me u moju domovinu, sastavi me sa mojom porodicom i djecom. Olakšaj nam susret. Neka bašta prisnosti zablista, a vrt bliskosti bude bujan. Utjeha je mala, a nepoznanice su mnogobrojne.’ Zatim je kazao: ‘Tada sam čuo da je neko na obali Eufrata rekao: ‘Da, da.’ Ja pomislih da taj čovjek razgovara s nekim, pa sam nastavio ponizno moliti Allaha. Onda sam tog čovjeka čuo kako govori: ‘Dogodine, dogodine.’ Tada sam znao da je to čovjek kojeg je Allah poslao da me obavijesti o onome što je opisano.”

Tako se i desilo. Izašao je iz svoje kuće u mjesecu zul-ka'de te godine, a vratio se istog mjeseca naredne godine. Halifa El-Kaim je u zatočeništvu u Hadisi sastavio stihove kojima opisuje svoje stanje. Ovo su neki od njih:

*Propale su moje nade u spas,
A nije izgubljeno sjećanje na one koji su mi vjerni.*

*Svi su se predali prevrtljivom vremenu,
I niko se ne saosjeća ni s kime.²⁶⁴*

Također je rekao:

*Sve što očekujem jeste dan susreta,
A kada ću dočekati taj dan?*

*Dani prolaze i svaki od njih
Donosi slabu nadu u sutrašnjicu.*

²⁶⁴ Ibidem (15/758).

*Živim, a duša je puna nade,
A ti snovi je prate jutrom i večeri.*²⁶⁵

a) Dova koju je El-Kaim Biemrillah okačio na plemenitu Kabu

Dok je bio u zatočeništvu, halifa El-Kaim Biemrillah je po jednom pustinjaku poslao dovu, zamolivši ga da je okači o Kabu. Ovo je sadržaj te dove: "Uzvišenom Allahu obraća se siromašni rob. Gospodaru moj, Ti znaš sve tajne, poznato Ti je sve što ljudi osjećaju. Gospodaru moj, Tvoje znanje je neograničeno i Tebi je poznato stanje svakog roba. Ti me možeš obavijestiti o onome što čeka Tvoga roba, koji je bio nezahvalan na blagodatima koje si mu podario i nije ih kako treba cijenio. On je zapostavio blagodati i nije ih se sjećao. Zbog Tvoje blagosti postao je obijestan. Zbog Tvoje strpljivosti postao je nasilnik i prema nama nepravedan. Iskazao nam je neprijateljstvo i napao nas. Gospodaru, malo je saveznika, a nepravednik je ohrabren. A Tebi je sve poznato i otkriveno. Ti si pravedan sudac. Kod Tebe tražimo moć i kod Tebe bježimo od nepravednika. On je u stvorenjima našao saveznike protiv nas, a mi tražimo saveznika u Tebi, Gospodaru svjetova. Gospodaru moj, Tebi prepuštamo da mu sudiš. Uzdamo se da mu se Ti osvetiš u naše ime. Svoju nevolju izlažemo Tvojoj svetosti i uzdamo se u Tvoju pomoć. Presudi između nas i njega, Ti si najbolji sudac. Pokaži nam na njemu Svoju silu, jer on iz inata čini grijehe. Gospodaru, oduzmi mu moć i omogući nam da ga porazimo Svojom svemoći, o Najmilostiviji Milosniče!" To pismo je pustinjač odnio i okačio o vrata Kabe. Nakon proračuna ustanovljeno je da je toga dana El-Besasiri ubijen i njegova glava je donešena u Bagdad sedam dana kasnije.²⁶⁶ Allah je pomogao El-Kaimu Biemrillah ovom dovom. Zato svako ko je izložen nepravdi i ko je nemoćan treba tražiti pomoć od Allaha. Ako bude strpljiv i ustrajan, Allah će mu pomoći i zaštititi ga.²⁶⁷

²⁶⁵ *El-Bidaje ven-nihaje* (15/758).

²⁶⁶ *Ahbar ed-Devle el-Munkatia* (2/430–431).

²⁶⁷ *Sijer a'lam en-nubela'* (18/307).

b) Pismo koje je halifa El-Kaim Bemrillah uputio Tugrul-begu iz zatočeništva

Halifa je iz zatočeništva uputio pismo sultanu Tugrul-begu u kojem je kazao: “U ime Allahove istine, izbavi islam, jer je prokleti neprijatelj zavladao i počeo širiti pravac karamita.”²⁶⁸ Sultan Tugrul-beg ugušio je pobunu svog brata Ibrahima Inala nakon što ga je zarobio i pogubio. To mu je donijelo stabilnost i smirenost, budući da više nije imao rivala u toj zemlji. Tada je uputio pismo Kurejšu b. Bedranu naredivši mu da vrati halifu njegovoj kući, nedirnutog. Zaprijetio je odmazdom ukoliko to ne učini. Kurejš mu je odgovorio blagim i pomirljivim tonom. Kazao je: “Uz tebe sam protiv El-Besasirija svim svojim snagama, kako bismo ga porazili. Međutim, bojim se da ću svojom užurbanošću halifi nanijeti štetu, ili da će mu neko drugi učiniti zlo. Međutim, uradit ću kako mi naređuješ kako god mogu.” Naredio je da se halifina supruga Arslan Hatun vrati njenoj kući, u miru i blagostanju. Zatim je pisao El-Besasiriju i obavijestio ga o halifinom povratku kući. Upozorio ga je na moćnog Tugrul-bega. Između ostalog mu je rekao: “Ti si nas pozvao da budemo pokorni El-Mustensiru, vladaru Egipta, a od njega nas dijeli šeststo ferseha (više od tri hiljade kilometara, prim. prev.). On nam nije poslao ni izaslanika niti ikoga. Ne razmišlja o onome što nam predstoji. A ovaj vladar pred nama nas čeka u zasjedi.”²⁶⁹

U pismu koje je Tugrul-beg uputio emiru Ilmuddinu Ebu el-Mealiju Kurejšu b. Bedranu se navodi sljedeće: “Svakom ko je počinio zločin u Iraku opraštamo i pružamo sigurnost. Jedini izuzetak je El-Besasiri, za njega nema oprosta niti sigurnosti kod nas. On je prepušten šejtanu i njegovim nagovaranjima i počinio je teške zločine protiv vjere. On će, ako Allah da, biti zatvoren gdje bude pronađen i kažnjen za ono što je počinio. Prolio je krv mnogih ljudi svojim lošim namjerama, a njegova djela ukazuju na njegovo loše vjerovanje.”

²⁶⁸ *Tetavvurat el-ahdas es-sijasije bejnel-Abbasijjin vel-Fatimijjin*, str. 177.

²⁶⁹ *El-Bidaje ven-nihaje* (15/766).

U ramazanu 451/1059. godine poslao je ovo pismo po dvojici radnih ljudi. Poslao je i bogate poklone halifi, naredivši im da služe halifi u njegovo ime, neka ga Allah nagradi dobrim za islam. Kada je pismo stiglo Kurejšu b. Bedranu, on se raspitao za stanje Tugrul-bega kod izaslanika i drugih ljudi. Saznao je da ga prati velika vojska i to ga je jako uplašilo. Stanovnicima je naredio da iskopaju mjesta za vodu i pripreme obilne zalihe hrane. El-Besasiriju je poslao pismo i vijesti. On se uznemirio zbog toga. Njegova snaga je nestala, a ugled oslabio. Svoju porodicu je izmjestio iz Bagdada. U Vasitu je postavio jaku stražu i pretvorio taj grad u svoje uporište. Složio se da se halifa vrati u Bagdad, ali je postavio brojne uvjete kako bi umanjio svoju sramotu.

El-Besasirijeva porodica je napustila Bagdad, a slijedili su ih stanovnici Kerha i rafiditi (šiiti). Spustili su se do rijeke Tigris i otišli do Vasita šestog dana zul-ka'de, godinu dana nakon što su ušli u Bagdad. Nakon toga su se Hašimiti i sunniti iz Bab el-Basre razbjesnili i krenuli prema Kerhu. Opljačkali su i spalili brojne zgrade, sveteći se za ono što su im rafiditi učinili. Među zdanjima koja su izgorjela bila je i Kuća znanja koju je uvakufio vezir Erdemiš sedamdeset godina ranije, a u kojoj su bile čuvane brojne knjige. Izgorjelo je i naselje Derb ez-za'fran, u kojem je bilo hiljadu i dvjesto kuća velike i nenadoknadive vrijednosti. Kurejš b. Bedran je otputovao u Mosul i poslao poruku u Hadisu Anu, tamošnjem vladaru Muharišu b. Mudželli, kojem je predao halifu: "Situacija nalaže da mi predaš halifu uz čiju pomoć ćemo spasiti sebe. Nemoj ga predavati dok ne dobiješ garanciju za našu sigurnost i osiguraš primopredaju između nas dvojice." Muhariš je to odbio rekavši: "El-Besasiri me je prevario. Mnogo toga mi je obećao, a ništa od toga nisam vidio. Nikada ti neću poslati halifu. On me je mnogo zadužio i to ne mogu iznevjeriti."

Muhariš je bio dobar i pouzdan čovjek, Allah mu se smilovao. Kazao je halifi: "Ispravno bi bilo da otputujemo u zemlju Bedra b. Muhelhela i pobrinemo se za sebe. Bojim se da nas El-Besasiri ne sustigne." "Uradi ono što je ispravno", reče mu halifa. Jedanaestog

zul-hidždžeta su otputovali do utvrđenja Tel Ukbera, gdje su sreli izaslanika sultana Tugrul-bega koji je donio poklone i prenio izraze dubokog saosjećanja.²⁷⁰ U jednom predanju se navodi kako je imam El-Kaim noć uoči oslobađanja sanjao Allahovog Poslanika, sallallahu alejhi ve sellem, kako mu govori: "Nemoj jesti hranu koju ti sutra prinesu, jer je otrovana. Uskoro ćeš biti oslobođen." Sutradan mu je donesena otrovana kokoška, a on je nije htio jesti. Tog poslijepodneva je oslobođen i vraćen u Bagdad.²⁷¹

c) Tugrul-begov ulazak u Bagdad i susret s halifom El-Kaimom Biemrillah

Pročule su se vijesti da je sultan Tugrul-beg ušao u Bagdad. Tog dana su svi bili prisutni. Međutim, vojska je prethodno opljačkala zemlju, izuzev halifinog dvora. Brojni trgovci su napadnuti i opljačkani. Vladarski dvor je trebalo obnoviti. Sultan je halifi poslao bogat karavan, s raznim vrstama konja, prostranim paviljonima, luksuznom odjećom, te svim onim što halifi dolikuje na putu. Sve to poslano je po veziru Amidul-mulku el-Kunduriju. Kada su stigli blizu halife, poslali su mu tu opremu prije nego što su ga susreli. Vezir je rekao svojoj pratnji: "Podignite paviljon i neka halifa obuče ono što mu dolikuje. Zatim ćemo doći i zatražiti prijem, a on će nam dozvoliti da uđemo nakon nekoliko sati." Kada su vezir i njegovi pratiodci ušli kod halife, poljubili su zemlju i kazali mu kako je sultan radostan zbog njegovog povratka u Bagdad. Prenijeli su mu sultanove izraze saosjećanja. Muharišu su prenijeli sultanovu zahvalnost i ukazali mu počast koju je zaslužio. Amidul-mulk je sultana obavijestio pismom o situaciji koju je zatekao. Poželio je da se na vrhu pisma potpiše halifa kako bi dodatno razveselio sultana. Halifa nije imao mastionicu, pa mu je on donio svoju, zajedno sa sabljom. Rekao je: "Ovo je borba sabljom i olovkom", što se halifi svidjelo. To odmorište su napustili nakon dva dana. Kada su stigli do Nehrevana, sultan Tugrul-beg je izašao da dočeka halifu. Kada

²⁷⁰ *El-Bidaje ven-nihaje* (15/769)

²⁷¹ *Ahbar ed-Devle el-Munkatia* (2/431).

je stigao do paviljona, poljubio je zemlju pred njime. Tada je halifa uzeo jastuk i spustio ga pred njega. Vlada ga uze i poljubi, a potom sjednu na njega, kao što mu je pokazao vladar pravovjernih. Halifi je predao nisku crvenih rubina koja je pripadala Buvejhidima. Izvadio je dvanaest krupnih zrna bisera, rekavši: "Arslan Hatun – tj. halifina supruga – ponizno pita da ih koristi kao tesbih." Zatim mu se izvinio zbog kašnjenja izazvanog pobunom njegovog brata Ibrahima: "Ubio sam ga, a taj datum se poklopio sa smrću mog najstarijeg brata Davuda. Zaokupio sam se brigom o sinovima nakon njega. Htio sam da se uputim ka Hadisi da štitim svetu krv. Međutim, kada sam čuo, hvala Allahu, da je moj gospodar, vladar pravovjernih, dobro, veoma sam se obradovao zbog toga. Zahvalan sam Muharišu na uslugama koje je pružio vladaru pravovjernim. Ja ću, ako Bog da, krenuti za tim psom – El-Besasirijem – i ubiti ga. Zatim ću se vratiti u Šam i propisno kazniti vladara Egipta zbog sudjelovanja u onome što je El-Besasiri uradio ovdje." Halifa mu je uputio dovu i zahvalio zbog toga. Sve to prevodio je Amidul-mulk između halife i vladara Tugrul-bega. Halifa je vladaru poklonio sablju koju je imao i koja mu je jedino preostala od stvari koje je imao. Vlada je tražio dozvolu da i drugi Turci izraze poštovanje. Tada su podigli zavjese na stranama šatora, a Turci poljubiše zemlju kada su ugledali halifu. On je u Bagdad ušao 25. zul-ka'de, a taj događaj su pratili svi stanovnici. Dočekali su ga vojnici, sudije i viđeni ljudi. Tugrul-beg je njegovu mulu vodio za uzdu sve do kućnih vrata. Kada je halifa stigao do svog kraljevskog dvora i sjedišta hilafeta, Tugrul-beg je zatražio dozvolu da krene u potjeru za El-Besasirijem. On mu je dozvolio i htio je poći s njime, ali mu Tugrul-beg reče: "Vladaru pravovjernih, ja ću to obaviti, ako Allah dan." Vlada je Muharišu dao deset hiljada zlatnika, ali on nije pristao na to.²⁷²

d) Ubistvo El-Besasirija

Tugrul-beg je pripremio vojsku kako bi krenuo u potjeru za El-Besasirijem. Jednu jedinicu je poslao prema Kufi, kako bi ga

²⁷² El-Bidaje ven-nihaje (15/771).

spriječio da pobjegne u Šam, a on je na dvadeset deveti zul-ka'de izašao iz Bagdada s ostatkom vojske. El-Besasiri se zabarikadirao u Vasitu, pripremivši ljetinu i hurme za borbu sa stanovnicima Bagdada i oguškim Turcima. Smatrao je da Tugrul-beg i njegovi ljudi nisu neko od koga se treba plašiti. A Allah je upravo htio da ga uništi rukom vladara Tugrul-bega, Allah ga nagradio zbog onoga što je radio za islam.²⁷³ Nakon što je sultan krenuo, prva izvidnica je stigla do njega u okolini Vasita. S njime je bio sin Mezid. Tu je došlo do obračuna i njegovi saradnici su bili poraženi. El-Besasiri je pobjegao na konju, a potjerali su ga neki mladići. Pogodili su mu konja strijelom i on je pao. Mladić je došao i udario ga u lice, ne poznavši ga. Zarobio ga je čovjek po imenu Gumuštekin. Otkinuo mu je glavu i odnio je sultanu. Turci su od El-Besasirijevih vojnika zaplinijeli toliko imetka koliko nisu mogli ponijeti. Kada je glava stigla do Sultana, on je naredio da je odnesu u Bagdad i istaknu iznad kanala. Naložio je da s njome obilaze gradska naselja, uz pratnju dobošara, fanfara i strijelaca, te da muškarci i žene izađu i gledaju kako je El-Besasiri završio.²⁷⁴

El-Besasiri je uživao ugled kod halife El-Kaima Biemrillah. Nije donosio nikakvu odluku bez savjetovanja s njime i naređivao je da se u njegovo ime održavaju hutbe širom Iraka. Potom se odmetnuo, uzoholio i pobunio protiv halife i muslimana. Promovirao je fatimidski hilafet. Uspio je postići svoje prljave namjere na kratko vrijeme. Međutim, nakon godinu dana²⁷⁵ je poražen, 451/1059. Pridružili su mu se brojni stanovnici Bagdada, vjerujući kako će se on vratiti u grad, jer su ga voljeli. Oni su stradali, a imetak im je bio opljačkan. Samo mali broj njegovih pristalica je preživio.²⁷⁶

e) Borba Seldžuka protiv fatimidsko-ubejidske ideologije

Seldžuci su bili svjesni prijetnje koju za njih predstavlja širenje fatimidske ideologije na teritorijama pod kontrolom Abbasidskog

²⁷³ Ibidem.

²⁷⁴ Ibidem (15/772).

²⁷⁵ Ibidem (15/774).

²⁷⁶ Ibidem (15/772).

hilafeta. Nakon što su preuzeli poluge vlasti u Bagdadu, usvojili su mudru politiku, koja se sastoji od suprotstavljanja fatimidskoj ideologiji²⁷⁷, te odlučnog i strogog stava prema njihovim misionarima. Pratili su ismailitske misionare koji su širili fatimidsku ideologiju u Perziji i otpustili državne i vjerske službenike koji su bili naklonjeni ismailitskom pravcu. Na njihovo mjesto su imenovali sunnite. Tako je Ebu el-Hasen b. el-Muhtedi razriješen funkcije hatiba u džamiji El-Mensur, zato što je u vrijeme El-Besasirijeve pobune hutbu bio posvetio fatimidskom halifi El-Mustensiru Billah. Na njegovo mjesto imenovao je Ebu Alija el-Hasena b. Abdulveduda b. el-Muhtedija Billah, 451/1059. godine.

Fatimidski hilafet prestao je podržavati ideološke pokrete u Iraku, kao što je bio slučaj s pobunjeničkim pokretom El-Besasirija. To je bio jedan od faktora slabljenja fatimidske ideologije pred kraj vladavine halife El-Kaima Beimrillah, uz protivljenje seldžučke države toj ideologiji. Fatimidska država bila je zaokupljena unutrašnjim previranjima. Pojavilo se rivalstvo između stranih elemenata, naročito između crnaca i Turaka. Pored toga, Nasirud-devle el-Husejn b. Hamdan et-Tegallubi, komandant turskih jedinica, otkazao je poslušnost fatimidskom halifi El-Mustensiru Billah. Poslao je pismo Alp Arslanu, seldžučkom sultanu 462/1060. godine u kojem ga je zamolio za pomoć kako bi tamo osnovao misiju u ime Abbasidskog hilafeta i stekao vlast u Egiptu. Kada je fatimidski halifa saznao za prepisku između Nasirud-devle i sultana Alp Arslana, pripremio je vojsku da se obračuna s njime. Međutim, Nasirud-devle ga je porazio i propisao da se hutba posveti abbasidskom halifi El-Kaimu Biemrillahu u džamijama Aleksandrije, Dimjata i svim priobalnim gradovima.²⁷⁸

Nasirud-devle se nije zaustavio na brisanju imena fatimiskog halife iz hutbe priobalnih gradova, već se obratio halifi El-Kaimu Biemrillahu i zamolio ga za pojačanja kako bi abbasidsku vlast proširio na cijeli Egipat. Nije čekao odgovor abbasidskog halife, već

²⁷⁷ Džemal Suru, *Sijasetul-fatimijjin el-haridžijje*, str. 208.

²⁷⁸ Ibn Mejser, *Tarih Misr*, str. 19–20.

je krenuo na Fustat na čelu svoje armije i osvojio ga. Uspostavio je svoju vlast u tom gradu i obavijestio halifu El-Mustensira da je prihvatio sunnitski pravac. Međutim, Nasirud-devle nije dugo vladao Kairom, budući da su Turci digli pobudnu i zbacili ga.²⁷⁹

U to vrijeme Egipat je zadesila velika kriza koja je trajala sedam godina, a koju je autor djela *En-Nudžum ez-zahire* opisao sljedećim riječima: "Skupoća je u Egiptu sve veća, a doprinijela je da brojni stanovnici napuste ovu zemlju zbog pretjerane skupoće, te zbog nezapamćene gladi. Većina stanovnika Egipta je pomrla i počeli su jesti jedni druge. Otkriveno je da je jedan kuhar zaklao nekoliko djece i žena kako bi njihovo meso jeo i prodavao nakon što ga je skuhao. Sve životinje su pojedene."²⁸⁰ Ova teška kriza zaokupila je fatimidski hilafet od slanja i pomaganja misionara. Oni su se zaokupili očuvanjem utjecaja koji su imali u Gornjoj Mesopotamiji, te podršku ismailitskim misionarima u Perziji i Jemenu.²⁸¹

5) Seldžučka država ušla je u sukob sa Bizantincima

Ibrahim Inal uspio je zarobiti visokog bizantinskog vladara. On je kao iskup ponudio veliko blago, ali je ovaj odbio. Tada je Nasrud-devle poslao vladara Gornje Mesopotamije i Silvana (Mejafarikina) da posreduje oko njegovog puštanja, pa je Tugrul-beg poslao vladara Nasrud-devli bez otkupa, što je snažno djelovalo na bizantijskog vladara. Poklonio je Tugrul-begu dvije stotine hiljada zlatnika, pet stotina zarobljenika, hiljadu i petsto odijela, stotinu poluga srebra, hiljadu bijelih koza, stotinu konja, a Nasrud-devli je poslao mnogo poklona i namirnica.²⁸² Tugrul-beg je poslao svog izaslanika Nasira b. Ismaila el-Alvija kraljici kršćana. Nasir je tražio dozvolu da obavi namaz u džematu u petak u džamiji Konstantinopolja, pa mu je ona dozvolila, te je on održao hutbu u ime halife El-Kaima. Tu je bio prisutan izaslanik halife iz Egipta. Bizantinski imperator poslao

²⁷⁹ *El-Ahval es-sijasije ved-dinije fi bilad el-Irak*, str. 79.

²⁸⁰ *En-Nudžum ez-zahire* (5/15, 16).

²⁸¹ *El-Ahval es-sijasije ved-dinije fi bilad el-Irak*, str. 79.

²⁸² *Sijer a'lam en-nubela'* (18/111).

je Tugrul-begu poklone i zatražio je primirje, što je ovaj prihvatio. Obnovljena je džamija u Konstantinopolju i u njoj je držana hutba u ime Tugrul-bega, čija se vlast stabilizirala.²⁸³

6) Tugrul-beg prosi halifinu kćerku, pregled njegovog života

Godine 453/1061.²⁸⁴ vladar Tugrul-beg je prosio halifinu kćerku, što je ovoga uznemirilo. Kazao je kako to nije u skladu s običajima, a potom je tražio mnoge stvari u pokušaju da se izvuče. Između ostalog, tražio je da mu se vrate feudi preminule supruge u Vasitu i vjenčani dar od tristo hiljada zlatnika. Postavio je uvjet da vladar ne smije napuštati Bagdad, niti na jedan dan. Postignut je dogovor oko dijela tih uvjeta. Tugrul-beg je poslao stotinu hiljada zlatnika po svojoj sestričnici, kćerki brata Davuda, supruzi halife Arslan Hatun. Poslao je mnogo ukrasa od zlata, srebra, ogrlica, sluškinja i jahalica. Među darovima je bilo dvije hiljade i dvjesto dragulja, među kojima je bilo sedamsto dvadeset komada težine između jednog i tri miskala (miskal je težak 4,25 grama), te mnogi drugi pokloni. Halifa se protivio tome što neki uvjeti nisu bili ispoštovani, što je razljutilo Amidul-mulka el-Kundurija, sultanovog vezira. Spisak uvjeta bio je dug, tako da je sultan poslao pismo u kojem je naredio da se njegova sestrična Arslan Hatun odvede iz halifinog dvora u dvor vladara sve dok se ne riješi ovaj problem. Vladar je objavio da će napustiti Bagdad (ukoliko planovi o vjenčanju propadnu), zbog čega su se stanovnici uznemirili. Predsjedniku policije u Bagdadu Buruštuku došlo je sultanovo pismo da prestane patrolirati gradom i da tolerira ugnjetavanje, ukoliko zahtjev bude odbijen. Potvrdio je da Hatun bude prebačena u dvor vladara i poslao ljude koji će je tamo prebaciti. Sve to je bilo zbog njegove ljutnje na halifu, Allahovi smo i Njemu se vraćamo.²⁸⁵

Godine 454/1062. stiglo je mnogo pisama u kojima se vladar Tugrul-beg žali na nepravедno postupaње halife i na nezahvalnost na

²⁸³ Ibidem (18/110).

²⁸⁴ U originalu se navodi 543. godina, ali je očigledno da se radi o grešci. (Prim. prev.)

²⁸⁵ *El-Bidaje ven-nihaje* (15/871–872).

slugama i dragocjenostima koje je poslao njemu za pokrajinske vladare i glavnog sudiju Ed-Dameganija. Kada je halifa to vidio, i uvjerio se da je vladar naredio svojim zastupnicima da zaplijene imovinu halife – uznemirio se zbog toga. Pisao je Tugrul-begu da pristaje na ono što je od njega tražio. Kada je pismo stiglo vladaru, on se jako obradovao i obavijestio svoje zastupnike da oslobode halifinu imovinu. Kada je karavan stigao u Bagdad, odjeknuli su bubnjevi s dobrim vijestima na dvoru halife. Karavan je izveden pred njih, s dobošarima i fanfarima, a narod se obradovao halifinim odgovorom. Dogovor je postignut, a halifa je dao punomoć za bračni ugovor. Potom je ugovor potpisan u gradu Tibrizu, u prisustvu vladara Tugrul-bega, koji je priredio bogatu trpezu. Kada je punomoć stigla, vladar je ustao i poljubio zemlju. Ugovor je postignut uz vjenčani dar od četiristo hiljada zlatnika. Ljudi su upućivali dove halife. To se desilo u četvrtak, trinaestog ša'bana te godine (22. augusta 1062. godine). Zatim je poslao svoju bratičnu Arslan Hatun u mjesecu ševalu s bogatim darovima, mnogo zlata, vrijednim poklonima za majku nevjeste i cijelu porodicu. Vladar je javno rekao ljudima: “Ja sam zauvijek rob halife. Ne posjedujem ništa izuzev odjeće koja je na meni.”²⁸⁶

a) Tugrul-begovo stupanje u brak s halifinom kćerkom i njegova smrt

Kada se vladar Tugrul-beg smjestio u Bagdad, poslao je svog vezira Amidul-mulka halifi da zatraži da se nevjesta prebaci iz poslaničkog dvora u dvor vladara, što je halifa odbio. Rekao je: “Tražili ste samo da se postigne dogovor zbog časti i obavezali ste se da je nećete tražiti.” O tome su halifa i vladar razmijenili nekoliko poruka, a vladar je poslao dodatnih stotinu pedeset hiljada dirhema i skupocjene poklone i dragocjenosti. U ponedjeljak navečer, desetog safera te godine upriličen je ispraćaj nevjeste, halifine kćerke, u dvor vladara. Za nju su podignuti paviljoni od Tigrisa do vladarovog dvora. Dobosi i fanfare oglasili su njen ulazak u vladarev dvor. Bio je to veličanstven

²⁸⁶ El-Bidaje ven-nihaje (15/758); Tarih devleti Ali Seldžuk, str. 26.

trenutak. Dato joj je da sjedne na krevet optočen zlatom, a lice joj je bilo prekriveno velom. Tada je ušao vladar Tugrul-beg i stao ispred nje. Poljubio je tlo, a ona nije ustala niti ga je pogledala. Nije sjeo, već je otišao do dvorišta, gdje su dvorjanici i Turci igrali, veseli i radosni.²⁸⁷ Po bratični Hatun Arslan, halifinoj ženi, poslao joj je dvije luksuzne ogrlice i ogroman crveni rubin. Došao je sljedećeg dana i poljubio tlo, zatim je nakratko sjeo na krevet ukrašen srebrom, pored mlade, a potom izašao. Poslao joj je vrijedne, skupocjene dragulje, a potom se nije javljao punih sedam dana. Svakog dana je slao bogate trpeze. Sedmog dana je poklonio odore svim namjesnicima. Potom je trebao otputovati i razbolio se. Zatražio je dozvolu halife da uskoro krene na put sa nevjestom i da se nakon toga vrate zajedno. Halifa mu je dozvolio nakon upornog odbijanja i velike tuge. Izašao je s njome, a ona je od hilafeta imala samo tri sluškinje. Njena majka je jako patila zbog tog gubitka. Sultan je izašao, iscrpljen bolešću, bez nade u oporavak. U nedjelju navečer dvadeset četvrtog ramazana došla je vijest da je vladar Tugrul-beg umro, Allah mu se smilovao.²⁸⁸

Vladar Tugrul-beg bio je pametan, blag, uviđajan i povjerljiv. Redovno je obavljao namaze i postio ponedjeljkom i četvrtkom. Stalno je nosio bijelu odjeću. Umro je s navršenih sedamdeset godina. Nije imao djece, a njegova vladavina u vrijeme El-Kaima Biemrillah trajala je sedam godina i jedanaest mjeseci.²⁸⁹ Tugrul-beg je bio veliki dobrotvor i davao je sadaku. Pomagao je izgradnju džamija, te bio posvećen ibadetu i dobrim djelima. Govorio je: "Sramota me je da izgradim kuću, a da pored nje ne izgradim džamiju."²⁹⁰ Amidul-mulk pripovijeda da mu je Tugrul-beg jednom rekao: "Na početku svoje vladavine u Horasanu sanjao sam kako sam uzdignut na nebo. Upitan sam: 'Traži što želiš, bit će ti uslišano.' Poželio sam da budem dugovječan, pa mi se odgovori da ću živjeti sedamdeset godina."

²⁸⁷ *El-Bidaje ven-nihaje* (15/789).

²⁸⁸ *El-Bidaje ven-nihaje* (15/789).

²⁸⁹ *Ibidem* (15/790).

²⁹⁰ El-Asfahani, *Tarih devleti Ali Seldžuk*, str. 28.

Amidul-mulk kaže: "Pitao sam ga kada je rođen, a on odgovori: 'One godine kada je taj i taj kan izašao iz Transoksijane.' Kada je umro, izračunao sam da je živio punih sedamdeset godina." Kada je vijest o njegovoj smrti došla u Bagdad, vezir Fahrud-devle b. Džuhejr je sjeo u dvorište da ga oplakuje dvadeset sedmog ramazana.²⁹¹

7) Prvi seldžučki vezir Amidul-mulk el-Kunduri

On je veliki vezir Amidul-mulk Ebu Nasr Muhammed b. Mensur b. Muhammed El-Kunduri, vezir sultana Tugrul-bega. Bio je jedan od velikana svog vremena, veoma čuven, darežljiv, poštovan i uvažavan. Dobro je poznao islamsko pravo i književnost. Bio je pisar predsjednika, a zatim je napredovao do pozicije namjesnika Havarizma. Kada je ojačao, pobunio se protiv sultana. Oženio se vjerenicom vladara Havarizma i prevario sultana. Ovaj ga je kastrirao i uzeo kao roba. Izliječio se i postao vezir. Došao je u Bagdad, gdje ga je El-Kaim imenovao u glavnog vezira. Pripadao je mu'tezilitskom pravcu, a pisao je poeziju i prozu.²⁹² Bio je oštrouman, rječit, pjesnik. Krasile su ga mnoge vrline. Bio je spreman dati brz odgovor. Kada ga je vladar poslao da prosi halifinu kćerku za njega, pa se ovaj žestoko protivio i citirao stihove El-Mutenebbija:

Čovjek ne može dostići sve što želi

Vezir ga je dopunio:

Vjetrovi pušu onako kako lađama ne odgovara.

Tada je halifa zašutio i pognuo glavu.²⁹³

Pripovijeda se da je jednom prilikom ispred njega pjevala neka pjevačica. Njega je to zadivilo, tako da joj je poklonio dvije hiljade zlatnika i darovao poklone. Sljedećeg jutra je rekao: "Iskup sijela je da podijelim kao sadaku ono što sam sinoć potrošio."

²⁹¹ Ibidem.

²⁹² *Sijer a'lam en-nubela'* (18/113–114).

²⁹³ *El-Bidaje ven-nihaje* (15/6).

Prema predanju, na samrti je izrekao sljedeće stihove:

*Ako ljudi osjećaju tjeskobu zbog mog suparništva,
ta smrt stvara dovoljnu širinu ljudima.*

*Živio sam, praćen zloslutnim prevarantom,
A svako će ispiti čašu smrti.*

Kazao je: "Kako sam radostan zbog Seldžučke države! Tugrul-beg mi je poklonio dunjaluk, a Alp Arslan mi je poklonio ahiret."²⁹⁴ Obavljao je dužnost vezira devet godina, a potom su zaplijenili njegov imetak, uključujući tristo robova. Ubijen je u okovima, a zatim su njegovu glavu nosili po gradu.²⁹⁵ Ez-Zehebi kaže: "Nije zabilježeno da je uradio nešto ružno, ali od vladareve srdžbe se ne može zaštititi."²⁹⁶ Ubijen je u Merv-Ruzu u mjesecu zul-hidždže 456. (novembar 1064), u 42. godini. Bio je veliki protivnik šafitskog pravca i pristalica pravca Ebu Hanife.²⁹⁷ Njegova detaljna biografija navedena je u magistarskoj tezi gospođe Sem'ije Aziz Mahmud pod naslovom *Abbasidski veziri od 447. do 590. god. po H. u seldžučkom periodu*.²⁹⁸

* * *

²⁹⁴ *Sijer a'lam en-nubela'* (18/114).

²⁹⁵ Ibidem.

²⁹⁶ Ibidem.

²⁹⁷ Ibidem.

²⁹⁸ *Abbasidski veziri od 447. do 590. god. po H. u seldžučkom periodu*, str. 169.

TREĆE POGLAVLJE

ALP ARSLAN (MUHAMMED) “HRABRI LAV”

On je veliki sultan, pravedni vladar, oslonac države, Ebu Šudža' Alp Arslan, Muhammed b. Sultan Čagri-beg Davud Mikail b. Seldžuk b. Tukan b. Seldžuk, Turkmen Aguz. Spada u velike vladare i junake islama.²⁹⁹ Postao je vladar nakon svog amidže Tugrul-bega, a bio je pravedan i omiljen među ljudima. Važio je za plemenitog i milostivog čovjeka, brižljivog prema podanicima, prisan sa siromašnima. Bio je dobročinitelj prema svojim bližnjim, prijateljima i slugama. Često je učio dovu da Allah učini trajnim blagodati koje mu je poslao. Obilno je davao sadaku, svakog ramazana je dijelio petnaest hiljada zlatnika. U njegovom vremenu nije zabilježen zločin (prema podanicima) niti uzurpacija. Naprotiv, bilo mu je dovoljno što od podanika uzima dva kista (2,1 litra) na ime poreza, iz samilosti prema njima.³⁰⁰

1. Konsenzus o njegovom izboru

Alp Arslan se oslanjao na vezira Nizam el-Mulka, koji je bio istinski vezir. Uvažavao je učenjake i siromahe. Vladar Šihabud-devle Kutulmuš podigao je bunu i otkazao poslušnost, u namjeri da oduzme vlast Alp Arslanu. On je bio amidžić Tugrul-bega koji je okupio snažnu vojsku, što je zabrinulo Alp Arslana. Vezir mu reče: “Vladaru, nemoj se plašiti. Ja sam ti mobilizirao noćne vojnike koji

²⁹⁹ *Sijer a'lam en-nubela'* (15/793).

³⁰⁰ *El-Bidaje ven-nihaje* (16/39).

se za tebe mole i pomažu ti dovama u svojim namazima i osami – to su učenjaci i dobri ljudi.” To je smirilo sultana. Kada se sukobio s Kutulmušom, odmah ga je slomio. Pobio je veliki broj njegovih vojnika. U bici je poginuo Kutulmuš, nakon čega su se svi ujedinili oko Alp Arslana.³⁰¹ Njegova moć je porasla i njegovo se ime počelo izgovarati na minberima Iraka, nearapskih zemalja i Horasanu. Brojni narodi su mu se pokorili.³⁰²

2. Supruzi Tugrul-bega, halifinoj kćerki, dozvoljava se povratak u Bagdad

Godine 456/1064. Alp Arslan je dozvolio kćerki halife da se vrati u Bagdad. S njom je poslao neke sudije i namjesnike. Ušla je u Bagdad u veličanstvenoj povorci, a ljudi su izašli da je gledaju. Ušla je u grad pompezno, noću. Njen dolazak obradovao je halifu i cijelu porodicu. Halifa je naredio da se uputi dova za vladara Alp Arslana na minberima u hutbama. Ta dova je glasila: “Gospodaru, učini dobrim velikog sultana, temelja države, krune narode – Alp Arslana, Ebu Šudža’a, Muhammeda b. Davuda.” Halifa je neformalno sjeo s ljudima i primio njihovu prisegu za vladara Alp Arslana. Poslao je odore i tradicionalne poklone po Šerifu, članu abbasidske porodice Tarradu b. Muhammedu ez-Zeniju, te Ebu Muhammed et-Tejmiju i Muveffek el-Hadimom. Za vezira je izabran Nizam el-Mulk, Oslonac vjere i države, miljenik vladara pravovjernih. Prije toga je nosio nadimak: Hovadža Berzek.

Vladar Alp Arslan je uzvratio poklonima i vrijednim i luksuznim znamenitostima. Prihvaćen je kao vladar Bagdada i cijelog Iraka.³⁰³

3. Njegova borba na Allahovom putu

Alp Arslan je, poput njegovog amidže Tugrul-bega, bio vješt i neustrašiv vojskovođa. Vodio je posebnu politiku koja se zasniva

³⁰¹ Ibidem (15/793).

³⁰² *Sijer a’lam en-nubela’* (18/415).

³⁰³ *El-Bidaje ven-nihaje* (16/794).

na učvršćenju poluga svoje vlasti na teritorijama pod kontrolom Seldžuka, prije nego što bi krenuo u pokoravanje i pripajanje novih oblasti. Bio je posvećen borbi na Allahovom putu i širenju islamske misije u susjednim kršćanskim zemljama, poput Armenije i Bizantije. Duh islamskog džihada bio je pokretač osvajanja koja je Alp Arslan postigao. On je tim osvajanjima davao vjersku notu. Bio je vojskovođa Seldžuka i vođa džihada. Bio je posvećen zalaganju za islam i širenju te vjere. Podigao je bajrak islama na mnogim teritorijama bizantijske države.³⁰⁴

Sedam godina je proveo u konsolidaciji dijelova svoje prostrane države, prije nego što je stupio u bilo kakvu vanjsku ekspanziju. Kada se uvjerio da je stabilnost postignuta i da je seldžučka vlast čvrsta u svim pokrajinama i zemljama koje su mu pokorne, počeo je planirati ostvarenje svojih dugoročnih ciljeva. Namjeravao je osvojiti susjedne kršćanske zemlje i zbaciti fatimidski ubejdidski hilafet u Egiptu, te ujediniti islamski svijet pod barjakom abbasidskog hilafeta i seldžučkim utjecajem. Pripremio je snažnu vojsku koja se uputila prema zemlji Armena i Gruziji, koje je osvojio i pripojio svojoj kraljevini. Radio je na širenju islama na tim teritorijama.³⁰⁵

Alp Arslan je zatim napao sjever Šama i stavio pod opsadu Mirdasidsku državu u Halepu. Tu državu osnovao je Salih b. Mirdas na temeljima šiitskog učenja 414/1023. godine. Vladao te države Mahmud b. Salih b. Mirdas primoran je 462/1070. da usvoji ideologiju abbasidskog halife umjesto onu fatimidskog ubejdidskog halife.³⁰⁶ Zatim je poslao turskog zapovjednika Atsiza b. Uvaka el-Havarizmija u pohod na jug Šama. On je osvojio Ramallu i Jerusalem od Fatimida ubejdida. Nije uspio osvojiti Askalan koja se smatra kapijom za ulazak u Egipat. Na taj način Seldžuci su se našli u blizini uporišta abbasidskog hilafeta i seldžučkog sultana u Jerusalemu.³⁰⁷ Godine

³⁰⁴ *Kijam ed-devle el-usmanijje*, str. 20.

³⁰⁵ *Kijam ed-devle el-usmanijje*, str. 20.

³⁰⁶ Dr. Isam Muhammed, *Es-Selatin fil-mešrik el-arebi*, str. 25.

³⁰⁷ Sibte Ibn el-Dževzi, *Mir'atuz-zeman*, str. 161.

462/1070. izaslanik vladara Mekke Muhammeda b. Ebu Hašima došao je sultanu, obavještavajući ga o uvođenju hutbe u kojoj će se spominjati halifa El-Kaim i sultan (seldžučki), čime će se ukinuti hutba u ime ubejditskog vladara Egipta. Ukinuto je i izgovaranje riječi "Hajje alel-amel" u sklopu ezana. Sultan mu je uručio trideset hiljada dinara (zlatnika) i rekao: "Ako i vladar Medine tako postupi, dat ćemo mu dvadeset hiljada zlatnika."³⁰⁸ Alp Arslan je bio pravdoljubiv kada su u pitanju njegovi podanici, čije je imetke i čast snažno štitio. Jednom je čuo kako je jedan od njegovih sluga uzeo ogrtač od jednog trgovca. Tog slugu je razapeo, čime je dao primjer ostalim robovima. Neki doušnik mu se žalio na Nizama el-Mulka, pa ga je on pozvao i rekao mu: "Ako je to tačno, onda trebaš popraviti svoje ponašanje i uljepšati odnos prema drugima. A ako nije tačno, onda im oprosti i zaposli ih nečim što će ih zaokupiti od praćenja ljudi."³⁰⁹ Slušao je mnogo o historiji i ponašanju vladara, te o vjerskim propisima. Nakon što je postao poznat među vladarima po lijepom ponašanju i poštovanju dogovora, oni su mu se pokorili i složili se s njime nakon prvobitnog otpora. Došli su mu svi – s kraja Transoksijane do na kraj Šama.³¹⁰

Iz prethodno navedenog može se izvući zaključak o važnosti izučavanja historije od strane političkih čelnika i predvodnika ummeta. Na taj način oni mogu spoznati Allahove zakone i faktore napretka i sloma država. Alp Arslan je bio posvećen izučavanju historije naroda.

4. Alp Arslanov pohod na Šam i pripajanje Halepa

Sultan Alp Arslan je sebi stavio u dužnost da ostvari dva cilja Seldžuka – ekspanziju u pravcu bizantijskih teritorija, te istjerivanje Fatimida iz Šama, zauzimanje njihovog mjesta i nakon toga preuzimanje Egipta iz njihovih ruku. Na to ga je navodila mogućnost

³⁰⁸ *Eju'idut-tarihu nefseh*, str. 68; *El-Bidaje ven-nihaje* (16/229).

³⁰⁹ *El-Bidaje ven-nihaje* (16/39).

³¹⁰ Ibn Esir, *El-Kamil* (6/253).

zbližavanja Bizantinaca i Fatimida. Zbog toga je naumio da se odbrani od Bizantije tako što će osvojiti Armeniju, naseliti neke njene teritorije, a potom krenuti u ostvarenje drugog cilja, a to je napad na Fatimide.

U stvarnosti bilo je teško za seldžučkog sultana da pređe pravac preko Rehe, od sjevera Šama do Egipta, a da ne utvrdi jasan stav Bizantinaca s jedne strane, te vladara Gornje Mesopotamije i Šama s druge. Naime, bilo kakva nestabilnost u odnosima s tim faktorima ugrozila bi odstupnicu vojsci, koja bi se našla daleko od sjedišta halife.³¹¹ U tom periodu učestali su turski napadi na bizantijsku državu, u čiju su teritoriju prodrli. Tako je Harun b. Khan godine 460/1068. osvojio Irtah, nakon opsade koja je trajala pet mjeseci.³¹² Bizantijski imperator Roman IV Diogen krenuo je da zaustavi napredovanje osvajača i da ih spriječi od daljeg prodiranja u dubinu bizantijskih teritorija. Poveo je dva vojna pohoda na sjeverne dijelove Šama 461. i 462. god. po H. (1069. i 1070. godine) i napao oblast Halepa, čvorište trgovačkih i vojnih puteva između Iraka, Armenije, Anadolije i ostatka Šama. Njegove snage sukobile su se sa snagama Mahmuda b. Nasra el-Mirdasija, Benu Kilaba, Ibn Hassana et-Taija i njihovih mnogobrojnih arapskih saveznika i porazio ih.³¹³ Ipak, bizantinski imperator bio je primoran na brzo povlačenje iz te regije, prije nego što je uspio materijalizirati svoju pobjedu. Naime, došle su mu vijesti kako su turske snage pod komandom Afšina prodrle u dubinu bizantinskih teritorija, da su osvojile Amorijum i da se kreću prema Konstantinopolju. Nedostatak opskrbe bio je još jedan razlog koji ga je natjerao na povratak u svoju zemlju.³¹⁴

Sultan Alp Arslan čekao je povoljnu priliku kako bi ostvario svoj san o pripajanju Šama i Egipta seldžučkim teritorijama. Sukob koji je nastao među vladajućom strukturom u Egiptu pružio mu

³¹¹ Šakir Mustafa, *Fit-tarih eš-šami* (2/131).

³¹² *Zubdetul-Halb fi tarih el-Haleb* (1/256).

³¹³ Ibidem.

³¹⁴ *Tarih es-Seladžika fi bilad eš-Šam*, str. 113.

je priliku da savlada El-Mustensira el-Fatimija. Nasir ed-Devle el-Husejn b. el-Hasen el-Hamdani bio je jedan od najistaknutijih vojskovođa u Kairu. Godine 462/1070. porazio je savezničke snage vezira Ibn Ebu Kidje i El-Kuduza, zapovjednika turskih vojnih snaga. Nastavio je realizaciju svojih planova o uništenju Fatimidske države i uspostavljanju abbasidske vlasti. Poslao je Ebu Džafera Muhammeda b. el-Buharija, sudiju Halepa, da od seldžučkog sultana traži da pošalje vojsku u Egipat, kako bi pomogao u realizaciji njegovog cilja. Čim je primio njegov poziv, Alp Arslan je pripremio veliku vojsku na čijem je čelu izašao iz Horasana u pravcu Šama. Cilj mu je bio da tu teritoriju uvede pod seldžučku vlast i da nakon toga nastavi marš prema Egiptu, da porazi Fatimidsku državu i tu regiju pripoji seldžučkom sultanatu. Međutim, njegov marš je bio veoma spor zbog prepreka od kojih je prva bila u Rehi, koja je bila pod bizantinskom kontrolom. Stavio je taj grad pod opsadu 463/1071. godine. Stanovnici Rehe su hrabro pružali otpor pod komandom Basila, sina Esarovog, kojeg je bizantinski imperator Roman IV Diogen imenovao za namjesnika u tom gradu. Seldžuci su posjekli drveće kako bi ispunili šance sa istočne strane zidina i prešli preko njih; gađali su grad iz katapulta; kopači su pokušali izbušiti rupe u zidinama, ali ništa od toga nije urodilo plodom. Grad je uspješno odolijevao sultanu Alp Arslanu koji je bio primoran postići sporazum sa stanovnicima nakon više od trideset dana neprekidne opsade. Zatim je nastavio put prema Halepu³¹⁵, kako bi taj grad pripojio i na taj način spriječio da ga Bizantinci napadnu s leđa iz pravca juga. Međutim, dio njegove vojske nije mogao nastaviti s njime zbog kašnjenja prehrane. Zato je bio prisiljen nastaviti marš s preostalim vojnicima koji su brojali četiri hiljade boraca. Prešao je rijeku Eufrat 463/1071. godine i ušao na teritoriju emirata. Svi emiri Gornje Mesopotamije iskazali su mu lojalnost, poput Šerefud-devle Muslima b. Kurešja el-Ukajlija,

³¹⁵ *Tarih es-Seladžika fi bilad es-Šam.*

vladara Mosula, Nasr b. Mervana, vladara Silvana, Ibn Vessaba, vladara Harrana, uz turske i dejlemidske vladare.³¹⁶

1) Opsada Halepa i njegovo mirno pokoravanje Seldžučkoj državi

Vladar Halepa Mahmud b. Nasr je oslabio. Čini se da je to povezano s utjecajem koji je šiitska opozicija imala u Halepu. Možda je shvatio da će izgubiti nezavisnost ukoliko prihvati zahtjeve seldžučkog sultana.³¹⁷ Sultan je poslao sudiju Ebu Džafera Muhammeda el-Buharija sa zahtjevom da mu dođe i izrazi lojalnost i pokornost, te zakorači na njegov tepih, poput ostalih vladara Gornje Mesopotamije. Tražio je da otvori vrata Halepa i dočeka ga.³¹⁸ Međutim, Mahmud je odbio ovaj poziv na nagovor Ibn Hana. Odlučio je da ostane u Halepu i brani se. Pozvao je ljude sa svih strana Šama i pripremio se za odolijevanje opsadi grada koju će uskoro započeti seldžučka vojska. Čini se kako je mislio da će ga njegova lojalnost Abbasidima i seldžučkom sultanu, te nošenje odore koju mu je halifa poslao 462/1070. godine – da će ga zaštititi od sultanovog napada. Međutim, iznenadio se kada je sultan došao do Halepa 463/1071. godine i nametnuo opsadu. Sultan je Findik³¹⁹ pretvorio u svoj vojni štab. Šatori i vojnici bili su rasprostranjeni od Halepa do mjesta Nakre Benu Esed, te od Azzaza do Esariba. Šatori su bili razapeti jedan do drugog. Vojnici nisu otimali ničiji imetak, niti su ičiju čast kaljali. Nisu nikom uzimali ni zobnicu a da ne plate. Opsada je trajala dva mjeseca i dva dana, a do sukoba je došlo samo u jednom danu. Sultan je govorio svojim sljedbenicima: “Plašim se da ovu tvrđavu osvojim mačem, pa da padne u ruke Bizantinaca.”³²⁰

Bilo kako bilo, sultan nije uspio osvojiti grad. To je vjerovatno bio rezultat jake odbrane i čvrstoće zidina. Pritom je Mahmud b.

³¹⁶ Ibidem.

³¹⁷ Ibidem.

³¹⁸ Ibidem, str. 115.

³¹⁹ Mjesto u regiji Halep, danas poznato pod imenom Tell al-sultan.

³²⁰ *Zubdetul-Halb fi tarih el-Haleb* (1/262–263).

Nasr mobilizirao sva arapska plemena u odbrani. S druge strane, seldžučka vojska se zasnivala na lakoj konjici, a poznato je da opsada zahtijeva pješadiju, što je nedostajalo seldžučkoj vojsci. Tokom opsade vođeni su pregovori o postizanju rješenja, ali bez ikakvog uspjeha, budući da su se obje strane čvrsto držale stavova. Sultan je na kraju bio primoran prekinuti opsadu. Međutim, plašio se za svoj ugled nakon što nije uspio osvojiti Rehu i zauzeti Halep. Znao je da će se to loše odraziti na imidž njegove mlade države, a naročito nakon što se pročulo kako se bizantinski imperator Roman IV Diogen u Armeniji priprema za napad na Horasan.³²¹ Zato je pribjegao politici kako bi napravio razdor među pripadnicima plemena Kilab i na taj način oslabio pozicije Mahmuda b. Nasra. Pozvao je sve vođe Benu Kilaba kako bi izabrao jednog od njih za poglavara Halepa i ovlastio ga da osvoji grad i preuzme ga iz ruku Mahmuda b. Nasra, a kako bi se on mogao posvetiti odbrani od bizantinske prijetnje.³²² Vođe su prihvatile sultanov poziv i poslušali su naredbu. Ovo ukazuje da su pripadnici plemena Kilab bili razjedinjeni, te da Mahmud nije uspio ujediniti pleme pod svojim barjakom. Kada je Mahmud saznao za ovaj preokret, uplašio se za svoju vlast u Halepu, a naročito zbog toga što "grad samo što nije pao".³²³ Ovaj postupak Alp Arslana govori o njegovoj političkoj pronicljivosti uz pomoć koje je uspio ostvariti svoje ciljeve na najbolji način i uz minimalnu cijenu.

2) Pristanak Mahmuda b. Nasra, vladara Halepa, na primirje

Kada je Mahmud saznao za ovaj preokret, uplašio se za svoju vlast u Halepu i smjesta se okrenuo k sultanu. Nastojao je da s njime postigne dogovor kako bi očuvao vlast i osujetio planove svojih protivnika kilabijskih poglavara.³²⁴ Naposljetku, Mahmud b. Nasr je iz Halepa izašao maskiran u tursko odijelo, prvog ša'bana 463. godine, navečer (4. maja 1071.) u pratnji svoje majke Meni'a bint Vessab en-Numejri.

³²¹ *Tarih es-Seladžika fi bilad eš-Šam*, str. 115.

³²² Ibidem.

³²³ Ibidem.

³²⁴ *Zubdetul-Halb fi tarih el-Haleb* (1/263, 264).

Uputio se ka taboru sultana, koji mu je ukazao dobrodošlicu. Tada je postignut dogovor koji sadrži sljedeće elemente:

a) Narednog dana će Mahmud b. Nasr izaći iz grada i posjetiti tabor sultana, te stati na njegov tepih. Iskazat će mu svoju lojalnost i pokornost.

b) Sultan prihvata da Mahmud ostane na mjestu vladara Halepa, pod uvjetom da slijedi njegovu politiku i moli (na hutbama) za abbasidskog halifu i seldžučkog sultana.³²⁵

I doista, Mahmud je narednog dana izašao iz Halepa i uputio se ka taboru sultana, noseći sa sobom ključeve grada. Poveo je i majku. Sultan ih je dočekaio, poželio im dobrodošlicu i ugostio ih na najbolji način, ukazavši im dobročinstvo. Oglasio je da Mahmud ostaje vladar Halepa i potpisao je dokument o tome.³²⁶ Potpisivanjem tog dokumenta on je postao sultanov podanik, faktički i službeno, iz čijeg autoriteta i potpisa crpi svoj legitimitet. Mahmud od tog trenutka nije bio vladar koji svojom voljom može u bilo kojem momentu otkazati lojalnost.³²⁷

3) Prodor Seldžuka u južna područja Šama

Sultan Alp Arslan je nakon toga napustio područje Halepa i vratio se u Transoksijanu kako bi tamo ratovao. Ostavio je neke vojnike i sljedbenike pod komandom Atsiza b. Uvaka el-Havarizmija. S njim su bila braća Džavli, Fazlo i Šekli. Dozvolio im je da se sukobe s Fatimidima i istjeraju ih ih Šama. Sudija Eminud-devle Ebu Talib Abdullah b. Muhammed b. Amar je uspostavio vlast u Tripoliju i otkazao poslušnost vladaru vojske Bedru el-Džemaliju. Pripojio je grad Džubejl, koji se nalazi na libanskoj obali, teritorijama pod svojom kontrolom, čime je postavio temelje za uspostavljanje nezavisnog emirata Benu Amar.³²⁸ Kako bi pojačao svoje pozicije zbližio se sa

³²⁵ *Tarih es-Seladžika fi bilad eš-Šam*, str. 116.

³²⁶ Ibidem.

³²⁷ Ibidem.

³²⁸ Tedmuri, *Tarih Tarabulus*, str. 351.

Seldžucima. Prije nego što je Alp Arslan napustio tu oblast poslao mu je jednu vojnu jedinicu pod vodstvom jednog od svojih bilježnika Džabira b. Siklaba el-Musulija.³²⁹ Historičari nisu objasnili šta je dogovoreno između sultana Alp Arslana i vladara Tripolija. Međutim, vjerovatno je između dvije strane postignut dogovor o nenapadanju, na osnovu kojeg je jednoj skupini Turaka dozvoljeno da borave na teritoriji Tripolija.³³⁰ Po naredbi sultana, Mahmud b. Nasri i Ajtekin Sulejmani povelili su svoje snage prema jugu kako bi napali Damask i oduzeli ga od Fatimida. To se desilo 464/1072. godine. Zaustavili su se u Balebekku kako bi isplanirali pohod. Mahmud b. Nasr je u Balebekku saznao da je njegov amidža Atijja napao Halep uz pomoć bizantinaca iz Antakije, te da je spalio dio Mearretul-Misrijin.³³¹ Bio je prinuđen vratiti se u prijestolnicu svog emirata kako bi ga branio. U nekoliko bitaka se borio protiv Bizantinaca i bio je poražen. Kada je shvatio da im se ne može oduprijeti, zatražio je pomoć od Atsiza i njegove braće. Oni su bili na jugu i pokušavali preuzeti Palestinu od Fatimida. Odazvali su se njegovom pozivu i došli u Halep. Uz njihovu pomoć, Mahmud b. Nasr je uspio postići sljedeće:

- Odbiti napad Bizantinaca i zaustaviti njihove akcije usmjerene protiv njegovih teritorija.

- Povratio je Rahbu od Muslima b. Kurejša 465/1073. godine

Nakon što je dobio od njih ono što je želio i zaštitio se od napada Bizantinaca, zatražio je od njih da napuste Halep. Poklonio im je novac i konje, tako da su oni otišli prema jugu. Izgleda da su ostavili dio vojnika u njegovoj službi, i to hiljadu konjanika, pod komandom Ahmeda Šaha. Naime, kada su Bizantinci napali teritoriju Halepa 466/1074. godine, Mahmud b. Nasr je njihov napad odbio uz pomoć Turaka koji su se nalazi u Halepu. Uz njihovu pomoć je osvojio

³²⁹ *Medhal ila tarih el-hurub es-salibijje*, str. 282.

³³⁰ *Tarih es-Seladžika fi bilad eš-Šam*, str. 118.

³³¹ Malo mjesto u oblasti Halepa.

tvrđavu Es-Sinn koja se nalazila pod bizantinskom upravom, koju je pripojio svojim teritorijama.³³²

Nakon odlaska sultana Alp Arslana iz te oblasti, Turci su se pod Atsizovom komandom uputili prema Damasku, s namjerom da pripoje taj grad. Nametnuli su čvrstu opsadu. Napali su teritorije koje mu pripadaju i prekinuli snabdijevanje grada, te zauzeli njive. Uprkos tome, nisu uspjeli osvojiti grad³³³, te su krenuli prema Palestini. Pripojili su Ramallu i Jerusalem nakon opsade, istjeravši odatle fatimidske garnizone. Oduzeli su i Taberiju iz ruku Fatimida, te nametnuli opsadu Jafe. Vlada tog grada Rezinud-devle el-Fatimi je pobjegao, tako da je Atsiz ukinuo vlast El-Mustensira el-Fatimija, te uveo da se hutba uči u ime abbasidskog halife i seldžučkog sultana. Poslao je u Bagdad obavijest o svojim postignućima u Šamu.³³⁴

4) Bitka kod Manzikerta 463/1071. godine

Alp Arslan je poveo mnogobrojnu vojsku protiv kršćanskih pokrajina koje se graniče s njegovom državom. Njegova vojska se uputila prema jugu Azerbejdžana, a on je krenuo prema zapadu, kako bi zauzeo teritorije Gruzije (El-Kurdž) i oblasti koje graniče s Bizantijom. Stanovnici Gruzije često su napadali Azerbejdžan, tako da su počeli predstavljati prijetnju za stanovnike te regije. Sultanu se u gradu Marandu pridružio još jedan turkmenski zapovjednik po imenu Tugtekin. On je stalno vršio napade u tom području i dobro je poznao njene staze. Seldžučka vojska je prešla rijeku Araks³³⁵ na putu prema Gruziji. Tokom marša, Alp Arslan je odvojio jednu vojnu jedinicu pod vodstvom njegovog sina Melik-šaha i vezira Nizam el-Mulka, koja je napadala bizantijske gradove i utvrde, poput tvrđave Surmari³³⁶ i utvrđenog grada Merjem Nešin, koje je osvojila.

³³² Ibn el-Kalansi, *Tarih Dimešk*, str. 166-168.

³³³ *Tarih es-Seladžika fi bilad eš-Šam*, str. 119.

³³⁴ *El-Kamil fit-tarih*, prema: *Tarih es-Seladžika fi bilad eš-Šam*, str. 119.

³³⁵ Araks (poznata i kao Aras, Arax, Araxi, Araxes, Araz ili Jeraš) je rijeka koja teče kroz Tursku, Armeniju, Iran i Azerbajdžan.

³³⁶ Velika tvrđava i prostrana oblast između Tbilisija i Ahlata.

Velika osvajanja armenskih teritorija su nastavljena, a čini se da je kralj Gruzije bio prestravljen zbog seldžučkih prodora u dubinu armenskih teritorija, tako da je tražio primirje s Alp Arslanom i postigao je mir, uz plaćanje džizje (glavarine). Zahvaljujući ovom seldžučkom prodoru, otvorio se put pred Seldžucima za prelazak u Anadoliju, nakon što su osvojili srce Armenije. Napali su pogranične oblasti i osvojili tjesnac Amanos 459/1067. godine. Napali su Kajseri, prijestolnicu Kapadokije naredne godine.³³⁷ Ta osvajanja su protekla, a da bizantinski imperator nije uložio značajan napor da bi pružio otpor tim napadima. To je Seldžuke ohrabrilo da prodru u dubinu Anadolije. Stigli su do Niksara³³⁸, Amorijuma³³⁹ 461/1069. godine. Naredne godine su došli do Konje, te mjesta Honje u blizini obale Egejskog mora, 463/1071. godine.

Seldžučko osvajanje Gruzije i većeg dijela Armenije predstavljalo je prijetnju Bizantiji, naročito nakon što je bizantijski imperator shvatio kako Alp Arslan svojim osvajanjima daje karakter vjerskog rata, te da na osvojenim područjima ostavlja islamske simbole. Zbog toga je izbijanje rata između muslimana i Bizantije postalo neizbježno.³⁴⁰

1. Bizantijski kralj je počeo praviti zavjeru protiv islama. Kralj Bizantije Roman izašao je na čelo i poveo vojsku sačinjenu od Bizantinaca, Rusa, Gruzijaca, Zapadnjaka i drugih kršćanskih naroda, čiji se broj procjenjuje na tristo hiljada.³⁴¹ Imperator ih je pripremio za susret sa seldžučkim sultanom koji je preduzeo potrebne mjere čim je čuo za dolazak Bizantinaca i njihovih saveznika. Njegova vojska nije bila ni približno jednaka bizantinskoj. Procjenjuje se da ih je bilo blizu petnaest hiljada.³⁴² Nije imao vremena da pozove pojačanja iz

³³⁷ *Tarih es-Seladžika fi bilad eš-Šam*, str. 41–42.

³³⁸ Niksar je grad u Turskoj u vilajetu Tokat. (Prim. prev.)

³³⁹ Amorijum je grad koji se nalazio u Maloj Aziji, u antičkoj pokrajini Frigija. (Prim. prev.)

³⁴⁰ *Tarih seladžika er-rum fi Asja es-sugra*.

³⁴¹ El-Umeri, *El-Futuh el-islamijje abrel-usur*, str. 197.

³⁴² *Muhtesar tarih devlet Ali Seldžuk*, str. 40.

regija koje je kontrolirao. Tada je kazao svoju poznatu izreku: “Dajem sebe u amanet Allahu. Ako budem obradovan šehadetom, letjet ću u jatima zelenih ptica, u jatima sivih, noćnih orlova. A ako odnesem pobjedu, ima li veće sreće od toga da moj današnji dan bude bolji od jučerašnjeg?”³⁴³ Napao je predvodnicu vojske neprijatelja, koja se sastojala od dvadeset hiljada boraca, pretežno Rusa. Muslimani su odnijeli veličanstvenu pobjedu i uspjeli su zarobiti većinu njihovih komandanata.³⁴⁴

2. Sultan Alp Arslan nudi primirje bizantinskom kralju. Tada je sultan Alp Arslan poslao delegaciju bizantinskom imperatoru i ponudio kompromis. Međutim, ovaj se uzoholio, postao objestan i nije prihvatio ponudu.³⁴⁵ Reкао je: “Daleko bilo! Nema primirja niti povratka sve dok s islamskom zemljom ne uradim ono što je učinjeno s zemljom Bizanta.”³⁴⁶ U jednom predanju se navodi da je rekao: “Nema primirja sve dok ne umarširam u Rejj.” To je sultana uplašilo i rasrdilo.³⁴⁷ Njegov imam Ebu Nasr Muhammed b. Abdulmelik el-Buhari el-Hanefi³⁴⁸ je kazao: “Ti se, uistinu, boriš za vjeru koju je Uzvišeni Allah obećao pomoći i uzdignuti iznad ostalih vjera. Nadam se da je Allah zapisao tvoje ime kao pobjedničko u ovoj bici. Zato ih susretni u petak, u vrijeme kada hatibi budu na minberima, jer uistinu oni dove za borcu na Allahovom putu.”³⁴⁹

3. Zapodijevanje bitke i pobjeda muslimana. Muslimani su se pripremili za presudnu bitku. Vojske su se sučelile u četvrtak, dvadeset petog zul-ka'da 463. godine / 26. augusta 1071. godine. Kada je nastupilo vrijeme za namaz u petak, sultan je predvodio vojnike. Uputio je dovu, ponizno, uz plač i skrušenost. Reкао im je: “Mi smo narod koji je malobrojniji i želim da se bacim na njih

³⁴³ Ibidem.

³⁴⁴ *El-Muntezam* (8/261).

³⁴⁵ *El-Futuh el-islamijje abrel-usur*, str. 198.

³⁴⁶ *El-Muntezam* (8/361).

³⁴⁷ *Sijer a'lam en-nubela'* (18/413).

³⁴⁸ Es-Sallabi, *Ed-Devle el-usmanijje*, str. 30.

³⁴⁹ *Sijer a'lam en-nubela'* (18/413).

u ovom trenutku u kojem se na minberima upućuje dova za nas i za muslimane. Ili ću postići cilj, ili ću poći kao šehid u džennet. Ko me od vas želi pratiti, neka me prati. A ko želi odustati i vratiti se, neka ide. Ovdje nema sultana koji naređuje niti vojnika koji primaju naređenja. Ja sam danas jedan od vas, borac poput vas. Ko me bude pratio i poklonio sebe Uzvišenom Allahu, njemu će pripasti džennet ili plijen. A ko ode, zaslužiti će vatru i sramotu.” Ljudi rekoše: “Šta god ti budeš radio, slijedit ćemo te i pomoći ćemo ti u tome.”³⁵⁰ Otišao je, obukao bijelo odijelo i namirisao se, spremajući se za smrt. Kazao je: “Ako poginem, ovo će biti moj ćefin.”³⁵¹ Vojske su počele marširati jedna prema drugoj. Sultan Alp Arslan je sjahao s konja, spustio svoje lice u prašinu (u sedždi), te zatim pokorno i uz plač uputio dovu Allahu. Zatim je uzjahao i krenuo na neprijatelje. Muslimani su se požrtvovano borili, ustrajno, izdržljivo i strpljivo, sve dok Allah nije uzdrmao neprijatelje i unio strah u njihova srca. Pomogao je muslimane protiv njih, tako da su ubili veliki broj neprijatelja i zarobili velike grupe njih, na čelu sa bizantinskim kraljem, kojeg je zarobio jedan muslimanski borac i priveo ga poniženog sultanu.³⁵² On ga je udario bičem i rekao: “Teško tebi, zar ti nisam predložio primirje?” On odgovori: “Nemoj me sada koriti.” Sultan reče: “Da sam ja tvoj zarobljenik, kako bi postupio sa mnom?” “Na najgori način.” “A šta misliš kako ću ja postupiti s tobom?”, upita ga sultan. “Ubit ćeš me, ili izvrtati ruglu po tvojoj zemlji, ili treće – što je najmanje vjerovatno – da mi oprostiš i prihvatiš otkup.” Alp Arslan je rekao: “Odlučio sam se upravo za to.” Zatim je prihvatio otkupninu u vrijednosti od milion i pet stotina hiljada zlatnih dukata. Obavezao se da će pustiti svakog zarobljenika u svojoj zemlji. Pustio ga je, dao mu je opremu i opskrbu da bi mogao stići do odredišta.

Što se tiče Bizantinaca, oni su se aktivirali i izabrali drugog kralja. Kada se Roman približio domovini, osjetio je da će njegova vladavina

³⁵⁰ *El-Muntezam* (8/262); *El-Futuh el-islamijje abrelu-usur*, str. 199.

³⁵¹ *El-Kamil fit-tarih*, prema: *El-Futuh el-islamijje*, str. 199.

³⁵² *El-Futuh el-islamijje abrelu-usur*, str. 199.

brzo nestati. Obukao je vunenu odjeću i zamonašio se. Zatim je uzeo sve do čega je njegova ruka došla i sakupio blizu tristo hiljada zlatnika koje je poslao i izvinio se. Prema drugoj verziji, on je zauzeo jednu armensku utvrdu.³⁵³

Alp Arslan je Bizantiju napao u dva navrata. Osvojio je brojne utvrde i utjerao strah u kosti bizantinskih vladara. Zatim je krenuo ka Isfahanu, odakle se uputio u Kerman, zatim u Širaz, da bi se naposljetku vratio u Horasan. Skoro je uspio zaposjesti Egipat.³⁵⁴

4. Posljedice Bitke kod Manzikerta.

a) Bitka kod Manzikerta smatra se jednom od presudnih historijskih bitaka. Neki historičari je nazivaju "velikim masakrom". To je najveća tragedija u historiji bizantinske imperije. Nakon te bitke bizantinske teritorije su bile u milosti Seldžuka. Na taj način su Seldžuci nastavili sa džihadom koji su muslimani vodili protiv Bizantinaca.³⁵⁵

b) Ovo nije bila samo vojna pobjeda, već i pobjeda islamske misije, budući da su se Seldžuci proširili u Maloj Aziji nakon Bitke kod Manzikerta. Muslimanskim zemljama su pripojili teritoriju od više od 400 hiljada kilometara kvadratnih. Islam se pojavio u krajevima gdje ga nikada ranije nije bilo.³⁵⁶ Ova faza historije islama je bila faza rasprostiranja i ekspanzije, a ne faza stagnacije i stajanja, kao što smatraju mnogi ljudi koji na brzinu čitaju historiju islama, oni koji se zaustavljaju na kraju prvog abbasidskog perioda i drugi period Abbasida opisuju riječima koje ukazuju na slabost, razjedinjenost i stagnaciju.³⁵⁷ To je naročito evidentno ukoliko se okrenemo prema zapadu i Andaluziji, gdje su se nalazile države Murabita sunnita, lojalnih Abbasidskom hilafetu. Naime, šest godina nakon Bitke kod Manzikerta, tj. 469/1077. Murabiti su u Maroku uspjeli da osvoje

³⁵³ *Sijer a'lam en-nubela'* (18/416).

³⁵⁴ Ibidem.

³⁵⁵ Alije el-Dženzuri, *El-Hurub es-salibijje, el-mukaddimat es-sijasijje*, str. 212, 511.

³⁵⁶ Mahmud Šakir, *Et-Tarih el-islami, ed-devle el-abbasijje* (6/360).

³⁵⁷ Ibidem.

prijestolnicu Carstva Gane Kumbi Salih i da nametnu islam u cijeloj državi. Kralj Gane Tunka Manin je pristao prihvatiti islam i pokoriti se vlasti Murabita. Tada su brojni stanovnici ušli u islam. Na taj način se kuća islama proširila u Africi, na novoj teritoriji koja iznosi blizu pola miliona kvadratnih kilometara. U isto vrijeme, proširile su se teritorije islama na istoku Indije, gdje su osvojena široka prostranstva.³⁵⁸

Poraz Bizantinaca kod Manzikerta smatra se prekretnicom u historiji islamsko-bizantinskih odnosa. Naime, muslimani su po prvi put zarobili imperatora.³⁵⁹ Ova bitka nije ništa manje važna od Bitke na Jermuku i njenih rezultata. Ako je Jermuk odredio sudbinu Šama, onda je Manzikert odredio sudbinu Male Azije, koju su Turci Seldžuci uspjeli osvojiti i u nju prodrijeti. Ovom bitkom izvađena je cigla iz strukture Bizantinske države, što je bio uvod u njen pad. Kada je ta imperija izgubila ovu bogatu oblast u Maloj Aziji, Konstantinopolj se pretvorio u glavu bez tijela na koje će se oslanjati. Na taj način je Mala Azija u cijelosti postala ranjiva pred Seldžucima. Jednim udarcem su pomjerene tradicionalne granice koje su dugo razdvajale između islama i kršćanstva i to za 400 milja prema zapadu. Po prvi put Turci Seldžuci su uspjeli da se učvrste na tom području.³⁶⁰ Od tada su bizantinski poglavari i vojnici izgubili hrabrost, a imperija više nije bila u stanju odnijeti nikakvu pobjedu.³⁶¹

d) Bitka kod Manzikerta omogućila je Seldžucima da slome bizantinsko-fatimidsko savezništvo. Bizantija je bila primorana da sklopi primirje s njima. Što se tiče Armenije, iz nje je uklonjena bizantinska vlast, nakon što su je napustili stanovnici, a armenski gradovi se pokorili Seldžucima.³⁶² Isto tako, srušen je sistem odbrane Bizantije, čije mjesto su zauzeli "čuvari granica"³⁶³. Ova bitka zadala

³⁵⁸ Ibidem.

³⁵⁹ Dr. Kemal b. Maris, *El-Alakat el-iklimijje fil-hurub es-salibijje*, str. 62.

³⁶⁰ Ahmed Ramadan, *El-Mudžteme' el-islami*, str. 49–50.

³⁶¹ *El-Alakat el-iklimijje fil-hurub es-salibijje*, str. 62.

³⁶² *El-Alakat el-iklimijje fil-hurub es-salibijje*, str. 62.

³⁶³ Čuvari granica (ar. أمير التحويم, tur. beylik, per. mazrban) bili su klasa markgrofova, produženih vojnih zapovjednika. (Prim. prev.)

je sistemu pograničnih utvrđenih gradova fatalan udarac. Uz to, Bizantija je bila primorana nakon bitke da u Armeniji rasporedi odbrambene jedinice sastavljene od plaćenika i nije se usudila mobilizirati lokalno stanovništvo.³⁶⁴

e) Bitka kod Manzikerta smatra se najvećom katastrofom u bizantinskoj historiji. Štoviše, to je najveća katastrofa koja je zadesila imperiju do kraja petog stoljeća po Hidžri / jedanaestog po Gregorijanskom kalendaru. Bio je to nagovještaj kraja uloge koju je Bizantinska država igrala u zaštiti kršćanstva od islama, te čuvanju istočnih vrata Evrope od muslimanskih napada. Krstaši su se uvjerili da su Bizantinci na bojnopolju izgubili naslov zaštitnika kršćanskog svijeta. Ovu bitku su uzeli kao opravdanje za uplitanje zapadnoevropskih sila, zato što Bizantija više nije mogla čuvati kršćanski svijet od prodora s istoka, već je postala nemoćna da pruži otpor na bojnopolju više godina.³⁶⁵ Isto tako, ova bitka je utabala put ka uništenju bizantske dominacije u većini dijelova Male Azije. To je kasnije pomoglo u konačnom uništenju Bizantinske države od strane Turaka Osmanlija.³⁶⁶

f) Turci su imali najveću korist od nestabilne situacije koja je vladala u bizantinskom društvu, te od političke situacije nakon Bitke kod Manzikerta. Sukobljene strane u Bizantiji pokušavale su se služiti turskim snagama kako bi pobijedile jedna drugu. To je Seldžucima omogućilo da prodru u srž bizantinskog života.³⁶⁷

g) Bizantinske vlasti u Konstantinopolju razriješile su imperatora Romana IV i na njegovo mjesto imenovale Mihajla VII Duku, sina Konstantina X Duke. Roman se u ovom sukobu pokušao poslužiti turskim snagama, međutim, doživio je poraz. Osudili su ga na zatvor i izvadili mu oči.

³⁶⁴ *El-Alakat el-iklimijje fil-hurub es-salibijje*, str. 62.

³⁶⁵ Runciman, *El-Hurub es-salibijje* (1/110).

³⁶⁶ *Tarih seladžika er-rum fi Asja es-sugra*, str. 51.

³⁶⁷ Ibidem.

h) Većina bizantinskih patrijarha nakon Romana IV slijedila je njegovu praksu u sklapanju savezništva s Turcima kada god ih je zadesila neka teškoća. Kada se normanski najamnik Roussel de Bailleul odmetnuo od bizantijske vlasti i pokušao uspostaviti vlastito kraljevstvo u Maloj Aziji, Mihajlo se za pomoć u njegovom rušenju obratio turskim snagama. Isto tako, zatražio je pomoć braće Mensura i Sulejmana, Alp Arslanovih rođaka, kako bi ugušio pobunu Nikefora (Nićefora) Botanijata. Međutim, braća su otkazala lojalnost imperatoru i priklonila se Botanijatu. On im je zauzvrat omogućio da se nasele u gradu Nikeji.³⁶⁸ Na ovaj način Turci su ovladali oblašću Galatija i susjednom Frigijom.

i) Alp Arslan je ostvario svoj cilj, budući da je osigurao zaštitu krilu svoje vojske i raskinuo savez između Bizantije i Fatimida. Nakon toga se posvetio borbi u Transoksijani, gdje je umro 465/1072. Njegov sin i nasljednik na prijestolju Melik-šah nije nastavio prodore prema Maloj Aziji, premda su se njegovi podanici Turci nastanili u dolinama centralne Male Azije u potrazi za ispašama za svoja stada. On je svom amidžiću Sulejmanu b. Kutulušu naložio da osvoji tu pokrajinu, kako bi je koristili turski stanovnici.³⁶⁹

Lekcije, pouke i koristi: Iz bitke kod Manzikerta možemo izvući više koristi, lekcija i pouka. Neke od njih su:

– Važnost iskrenosti (ihlasa) prema Allahu i pripreme za žrtvovanje na Njegovom putu. Vjernik treba tražiti utočište kod Njega kako bi muslimani ostvarili pobjedu u svojim velikim bitkama.

– Važno je biti strpljiv u trenucima sukoba s neprijateljem. To je osobina koju je Uzvišeni Allah naredio:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اصْبِرُوا وَصَابِرُوا وَرَابِطُوا وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ

³⁶⁸ Nikeja ili Niceja (na grčkom, Nikaia, današnji İznik, u Turskoj), stari grad u Maloj Aziji (Anadolija). (Prim. prev.)

³⁶⁹ *Tarih seladžika er-rum fi Asja es-sugra*, str. 52.

O vjernici, budite strpljivi i izdržljivi, na granicama bdijte i Allaha se bojte, da biste postigli ono što želite! (Ali Imran, 200) Islamske vojske koje se okite ovom osobinom zaslužuju Allahovu pomoć.

1. Smrt sultana Alp Arslana, Hrabrog Lava

Godine 465/1072. sultan Alp Arslan je otputovao za Transoksijanu preko rijeke Amu-Darje, na čelu odreda od dvije stotine konjanika. Dovedi su mu heretika po imenu Jusuf el-Havarzimi, upravitelja jedne od utvrda, koji je počinio zločin u toj utvrdi. Priveden je okovan i sultan je naredio da ga svežu za noge i ruke, stave na muke, a potom ubiju. Jusuf mu reče: "Slabiću, zar ćeš me na ovaj način ubiti?" Sultan se naljuti, uze luk i strijelu i naredi da ga odvežu. Kada su ga odvezali, gađao ga je strijelom, ali ga nije pogodio, iako je bio veoma precizan i rijetko je promašivao. Ustao je s kreveta, pa se spotakao i pao na lice. Jusuf je to iskoristio i udario ga je nožem koji je krio kod sebe. Jedan armenski domar ga usmrtilo udarcem u glavu. Alp Arslana su prenijeli u drugi šator, ranjenog. Pozvao je vezira Nizama el-Mulka da mu ostavi oporuku. Svoga sina Melik-šaha Ebu Šudžaha Muhammeda je odredio za svog nasljednika.³⁷⁰ Sultan je umro u mjesecu džumadel-ula 456/1072. godine s navršenih četrdeset godina.³⁷¹ Za sobom je ostavio djecu Melik-šaha, Ijaza, Tekišija, Buribersa, Arslana Aragona, Saru, Aišu i još jednu kćerku.³⁷² Po drugom predanju, umro je u 42. godini. Ukopan je pored svog oca u Rejju, Allah mu se smilovao.³⁷³ Pripovijeda se da je na samrtni rekao sljedeće: "Nikada se nisam nekamo uputio ili s neprijateljem sukobio a da se nisam u tome oslonio na Allaha, tražeći od Njega pomoć. Međutim, ovoga puta sam gledao s visine i vidio svoje vojnike u najljepšem stanju. Rekao sam sebi: 'Ko mi se može suprotstaviti i ko je dovoljno snažan da mi se usprotivi? Ja s ovim vojnicima mogu stići do nakraj Kine!'

³⁷⁰ *Šezeratuz-zeheb* (51/274).

³⁷¹ *Sijer a'lam en-nubela'* (18/417).

³⁷² *El-Bidaje ven-nihaje* (16/39-40).

³⁷³ *Ibidem*.

Tada mi je smrt došla iz zasjede.”³⁷⁴ U drugom predanju se navodi: “Pa sam sebi rekao: ‘Ja sam vladar dunjaluka i niko mi se ne može suprotstaviti’, pa je Allah učinio da me savlada najslabije stvorenje. Tražim od Allaha oprost zbog takvih misli. Vojskovođe i vladari trebaju biti svjesni Allahovih blagodati i sjećati se Njegove milosti i dobročinstva. Trebaju zaboraviti dobro koje su učinili u ime Allaha, vlasnika milosti, blagodati, dobročinstva i veličanstvenosti.” Kada je vijest o njegovoj smrti došla do Bagdada, proglašena je žalost. Zatvorene su tržnice, a halifa je izrazio svoju sućut. Njegova kćerka Hatun obukla je crninu u znak žaljenja i sjela je na zemlju.³⁷⁵

³⁷⁴ *Tarih devlet Ali Seldžuk*, str. 48.

³⁷⁵ *El-Bidaje ven-nihaje* (16/38).

ČETVRTO POGLAVLJE

SULTAN MELIK-ŠAH

On je veliki sultan Dželud-devle Ebu el-Feth Melik-šah, sin sultana Alp Arslana, Muhammeda, sina Čagri-bega, Turčin Seldžuk. Naslijedio je prijestol nakon svog oca. Zemljom je kao vezir upravljao Nizam el-Mulk prema oporuci Alp Arslana koju je ostavio 465/1072. godine.³⁷⁶

1. Odgoj sultana za upravljanje sultanatom i učvršćivanje njegove vlasti

1) Njegov odgoj za upravljanje sultanatom

Nakon bitke kod Samarkanda, koju je sultan Alp Arslan vodio 465/1071. godine, a prije smrti uslijed ranjavanja od strane Jusufa el-Havarizmija, naredio je komandantima da daju prisegu njegovom sinu Melik-šahu, po treći put. Oporučio je da mu vezir bude Nizam el-Mulk, te zatražio da ih poštuju i njihove naredbe slušaju.³⁷⁷ Odgojio ga je za vladara i obučio da bude sultan, kao što je i njegov otac Čagri-beg pripremio njega. U tome mu je pomogao vezir Nizam el-Mulk, koji mu je usadio ljubav prema nauci, te ustrajnost i postojanost u borbi. Na taj način roditelj i vezir su zajedničkim zalaganjem pripremali Melik-šaha za upravljanje prijestoljem porodice Seldžuka.

³⁷⁶ *Sijer a'lam en-nubela'* (19/50).

³⁷⁷ *El-Muntezam*, 465. H.g., prema: dr. Abdulhadi Mahbuba, *Nizam el-Mulk*, str. 344.

Stoga se nije ograničavao na teoretsko vježbanje, kao što to većina vladara čini, već ga je vodio na bojno polje i omogućio mu da učestvuje u borbi kako bi stekao vještinu ratovanja i upoznao s ratnim planovima i varkama. Pored toga, Alp Arslan je želio da njegov sin nauči osnove vladanja, brige o podanicima i to kroz praksu, a ne kroz učenje napamet. Povjerio mu je upravu nad Gilanom i o tome izdao proglas.³⁷⁸

2) Preuzimanje vlasti

Nakon oporuke preminulog sultana okupili su se komandanti vojske i predstavnici vlasti. Na hitnom zasjedanju godine 465/1072. godine dali su prisegu sultanu Melik-šahu, tada 18-godišnjaku. U inauguracionom govoru, kada je Nizam el-Mulk od njega tražio da govori³⁷⁹, rekao je: "Najstariji od vas je moj otac. Srednji je moj otac, a najmlađi moj sin. Vladat ću vama na dosad neuobičajen način." Oni su šutjeli, pa je on ponovio ono što je rekao. Zatim su odgovorili da će mu biti poslušni i pokorni.³⁸⁰ Ove riječi ukazuju na njegovu pravdoljubivost i privrženost islamskim moralnim vrijednostima. Možda ga je Nizam el-Mulk pripremio za taj govor, kao što se pobrinuo, uz Ebu Sa'da el-Mutevellija da osigura prisegu za njega od vladara i uglednika, nakon što ih je materijalno nagradio.³⁸¹ Otuda su historijski izvori jedinstveni da je Nizam igrao značajnu ulogu u konsolidaciji države i vojnim pobjedama,³⁸² te u ideološkom i dogmatskom nadjačavanju batinida i filozofa. To je rezultat njegove brige o učenjacima i širenja nizamijskih škola širom Seldžučke države. O tome će kasnije biti više riječi, kada budemo govorili o nizamijskim školama i njihovoj ulozi u očuvanju učenja ehli-sunneta te suzbijanju batinidske ekspanzije.

³⁷⁸ Dr. Abdulhadi Mahbuba, *Nizam el-Mulk*, str. 344.

³⁷⁹ Ibidem, str. 345

³⁸⁰ *El-Bidaje ven-nihaje* (16/38).

³⁸¹ *Nizam el-Mulk*, str. 345.

³⁸² Ibidem.

Novi sultan je demonstrirao izvanrednu ratnu sposobnost i izuzetnu želju za reformom i razvojem države. Zato ga neki historičari smatraju pravim začetnikom prostrane seldžučke carevine. Taj naziv zaslužio je zahvaljujući svom zalaganju te pronicljivosti njegovog vezira.³⁸³ Nizam je važio za kreatora državne politike.³⁸⁴ Bilo da je osnivač Seldžučke države Tugrul-beg, Alp Arslan ili Melik-šah, ovom trećem je pripala teritorija od krajnjih granica turskih teritorija do nakraj Jemena. Njegovo ime se izgovaralo na hutbama od granica Kine do nakraj Šama.³⁸⁵

3) Pobuna njegovog amidže

Nedugo nakon što je Melik-šah preuzeo seldžučki tron, počele su se obistinjavati slutnje njegovog oca. Nekoliko članova njegove porodice pobunilo se kako bi ga svrgnulo. Prvi, najžešći i najautoritativniji je bio Kavurd, vladar Kermana, brat sultana Alp Arslana. On je bio svjestan da se prijestolja može domoći samo nakon što pridobije vojsku i stekne njenu podršku. Pokušao ih je pridobiti tako što im je obećao povećanje plaća i poboljšanje standarda ukoliko dođe na vlast. Vojnici su počeli protestirati zahtijevajući dolazak Kavurda na vlast, tvrdeći da on polaže veće pravo na to. On je istovremeno uputio pismo svom bratiću: "Ja polažem veće pravo na tron od tebe, zato što sam najstariji brat preminulog sultana, a ti si njegov najmlađi sin", a nakon toga je poveo vojsku na Rejj.³⁸⁶ Nizam je bio svjestan opasnosti i razmjera ove pobune. Znao je da ona ugrožava prijestol sultana i poziciju njegovog vezira. Ukoliko uspije, to bi bio kraj za njih dvojicu i njihove planove. Zato je odlučio da preduhitri Kavurda i uvede vojsku u Rejj prije njegovog dolaska. Kada je stigao, odgovorio je sultanu: "Sin ima veće pravo na prijestol od brata."³⁸⁷ Između njih dvojice je izbio sukob u blizini Hemedana. Kavurd je poražen i

³⁸³ *Nizam el-Mulk*, str. 345.

³⁸⁴ *Ibidem*, str. 346.

³⁸⁵ *Ibidem*.

³⁸⁶ *Ibidem*.

³⁸⁷ *En-Nudžum ez-zahire*, prema: *Nizam el-Mulk*, str. 347.

doveden pred sultana. Ovaj ga je prekorio, da bi Kavurd rekao: “Tvoji namjesnici su mi pisali”, i Nizamu dodao svitak s njihovim pismima kako bi ih pročitao. On ih baci u kamin s vatrom, što je obradovalo namjesnike, koji su izrazili svoju lojalnost.³⁸⁸ Kavurd je odveden u zatvor. Međutim, obećanje o povećanju plaća vojnicima i dalje ih je poticalo na proteste i neposluh. Najavljivali su da će dati prisegu zatvorenom princu ukoliko se njihovi zahtjevi ne ispune. Nizam je osjetio opasnost i delikatnost situacije, koja je zahtijevala odlučne poteze kako bi se spor riješio. Složio se s čelnicima vojske da su njihovi zahtjevi legitimni i obećao im da će razgovarati sa sultanom i uvjeriti ga da im poveća plaće. To je smirilo strasti. Nizam je otišao da razgovara sa sultanom. Obavijestio ga je o dešavanjima i savjetovao ga, kako navodi većina historičara, da što prije pogubi svoga amidžu. Sultan je izdao i realizirao naredbu o pogubljenju. Kada su vojni čelnici došli kod Nizama da se raspitaju o svojim zahtjevima, on ih je iznenadio odgovorom da nije uspio otvoriti tu temu sa sultanom, budući da je ovaj bio tužan zbog smrti amidže, koji je popio otrov iz prstena i umro u zatvoru. Oni su zanijemjeli od straha i vratili se. Nakon toga se niko od njih nije usudio da digne glas. Nakon toga mir je zavladao u zemlji.³⁸⁹ Čim se riješio svog amidže, sultan je poveo vojsku prema Samarkandu. Prešao je rijeku Amu-Darju 467/1075. godine u namjeri da se osveti zemlji u kojoj je ubijen njegov otac. Međutim, prije nego što je stigao, vladar Hakan Eltekin pobjegao je iz grada. Tada je Nizam posredovao, što mu je prihvaćeno.³⁹⁰ Nizam je nastavio posredovati kod sultana za odmetnike koji su se pokajali, da bi ih vratio na stare položaje. Ovog puta je vodio novu ratnu politiku, gdje je on bio mirotvorac. To je trajalo od 467/1075. do 473/1080. Te godine protiv sultana se pobunio brat Tukuš, a nakon što su se njegovoj vojsci pridružili vojnici koje je sultan razriješio protivno volji

³⁸⁸ *Sijer a'lam en-nubela'* (19/55).

³⁸⁹ *Nizam el-Mulk*, str. 347.

³⁹⁰ *El-Kamil fit-tarih* (6/265). Naime, Ibn Esir navodi detalje kako je Eltekin pobjegao iz grada i tražio primirje uz posredovanje Nizam el-Mulka zbog napada na grad Tirmiz. (Prim. prev.)

vezira Nizama. Pobuna se desila dok je sultan boravio u Bušendžu³⁹¹, a Tukuš je osvojio Merv-Ruz i Merv (مرو الشاهجان). Sultan je krenuo prema Horasanu i ušao je u Nejsabur prije dolaska njegovog brata. Susreli su se u Tirmizu i dogovorili primirje iste, 473/1080. godine.³⁹²

2. Briga o građanima i nekoliko primjera njegove pravednosti i mudrosti

1) Briga o građanima

Sultan Melik-šah lično je obilazio pokrajine i starao se o stanju i potrebama građana. Gradio je stražarnice na putevima, tako da je sigurnost zavládala od granica Kine do Sredozemnog mora, te od Gruzije do Jemena na jug. Krenuo je u obilazak od Isfahana do Enbara, a potom do Mosula. Zatim je otputovao za Halep, gdje se obračunao s nekim namjesnicima. Njegov vezir Nizam ga je pratio na svim putovanjima i obilascima i on je sve organizirao.³⁹³ Njegova država je bila čvrsta, a putevi su u tom periodu bili sigurni. Unatoč svojoj veličini, vodio je računa o siromašnima, ženama i slabima, te udovoljavao njihovim potrebama.³⁹⁴ Izgradio je velike građevine, akvadukte, ukinuo je carine i poreze, te prokopao velike rijeke. Izgradio je školu Ebu Hanife i tržnicu. Podigao je u Bagdadu džamiju koja se naziva Sultanova džamija.³⁹⁵

³⁹¹ Grad u blizini Herata, današnji Afganistan. (Prim. prev.)

³⁹² Ibn Esirovo predanje dodatno pojašnjava ovaj događaj: "Kada je sultan naredio da se vojnici otpuste, Nizam el-Mulk je rekao: 'Među tim ljudima nema pisara, trgovaca, krojača niti onih koji poznaju neko drugo zanimanje izuzev vojnog. Ako ih se otpusti, nećemo biti sigurni da će izabrati jednog od njih i reći da je to sultan. To će od nas iziskivati mnogo više napora nego od njih, kako bismo ih savladali.' Sultan taj prijedlog nije prihvatio. Kada su prešli na stranu njegovog brata i iskazali mu neposlušnost, on se pokajao zbog toga što je odbio savjet svog vezira, ali je bilo kasno za kajanje." (*El-Kamil fit-tarih*, str. 276)

³⁹³ *Nizam el-Mulk*, str. 348.

³⁹⁴ *El-Bidaje ven-nihaje* (16/130).

³⁹⁵ Ibidem.

2) Ispraćaj karavana iračkih hadžija

Jednom prilikom sultan Melik-šah je pratio irački karavan do El-Uzejba.³⁹⁶ Usput je ulovio mnogo divljači, te je u tom mjestu podigao munaru El-Kurun, od kopita i rogova divljih životinja. Stao je da promatra hadžije. To ga je raznježilo, pa je sjahao i pao na sedždu. Lice mu je bilo prekriveno prašinom i suzama. Rekao je na nearapskom jeziku: “Prenesite moj selam Allahovom Poslaniku, sallallahu alejhi ve sellem. Recite da neposlušni i nepokorni rob Ebu el-Feth služi i poručuje: ‘Allahov Poslaniče, da sam i ja od onih koji zaslužuju tu svetu blizinu, bio bih među hadžijama.’” To je ljude dirnulo i zaplakali su, uputivši mu dovu.³⁹⁷

3) Pomaganje potlačenim

Melik-šaha su odlikovali lijepi postupci i uljudno ponašanje. Jednom je neki čovjek došao pred njega i kazao da su mu njegove sluge oduzele sve lubenice, sav kapital koji je imao. Sultan reče: “Danas ću ti vratiti tvoj tovar”, potom se obrati ljudima oko sebe: “Želim da mi donesete lubenice (tj. jednu mi se lubenice).” Krenuli su u potragu i našli su ih u šatoru komornika, te ih donijeli sultanu. On pozva komornika i upita ga: “Odakle ti ove lubenice?” On reče: “Donijele su sluge.” “Dovedi ih”, naredi mu sultan, a ovaj ode i sakri ih. Sultan posla po njega i predade ga vlasniku lubenica i reče: “Evo ti ga. On je moj sluga i sluga mog oca. Nemoj ga puštati.” Zatim mu vrati tovar. Seljak ode s lubenicama, vodeći komornika. Ovaj se iskupio od njega za tristo zlatnika.³⁹⁸

4) Uputio je dovu Allahu da pomogne onoga ko će biti bolji za muslimane

Kada je sultan krenuo da se obračuna sa svojim bratom Tukušom, došao je do Tusa i ušao u grad da posjeti mezar Alija b. Muse er-Rida, kako navode neki historičari, u društvu Nizama el-Mulka. Kada su

³⁹⁶ Izvorište vode između Kadisije i Mugise. *Mu'džemul-buldan* (4/92).

³⁹⁷ *Sijer a'lam en-nubela'* (19/56)

³⁹⁸ *El-Bidaje ven-nihaje* (16/131).

izašli, upitao je Nizama: “Šta si tražio u dovi?” “Molio sam Allaha da ti da pobjedu nad bratom.” Ovaj reče: “A ja sam kazao: ‘Allahu moj, ako je moj brat bolji za muslimane, neka on pobijedi mene. A ako sam ja bolji za njih, onda neka ja pobijedim.’”³⁹⁹ Melik-šah je sa svojim vojnicima putovao od Isfahana do Antakije i nije poznato da je ijedan njegov vojnik učinio išta nažao ijednom stanovniku.⁴⁰⁰

5) Zaštita časti muslimana

Jedan Turkmen žalio se sultanu da je neki čovjek oduzeo nevinost njegovoj kćerki. Tražio je da mu sultan omogući da ga ubije. Rekao je: “Da je htjela, tvoja kćerka ga je mogla spriječiti. Ako baš želiš to učiniti, onda ubij i nju zajedno s njime.” Tada čovjek ušutje, a vladar reče: “Postoji i bolje rješenje.” “Kakvo?”, upita čovjek. “Ako je već izgubila nevinost, onda je udaj za tog čovjeka i uzmi kao vjenčani dar koliko joj treba iz bejtul-mala”, što je ovaj i učinio.⁴⁰¹

6) Propovjednik s Melik-šahom

Jedan propovjednik mu je pričao kako je Kisra jednog dana putovao sam, odvojen od vojske. Zastao je kod vrata jedne kuće i zatražio vode. Djevojka mu je iznijela posudu sa sokom od šećerne trske pomiješane s ledom. On je pio i napitak mu se jako svidio. Pitao je: “Kako pripremate ovo?” Ona reče: “To je nama lako. Ručno cijedimo sok.” Zatražio je od nje još jednu čašu, pa je ona otišla da donese. Kisri je palo na pamet da to mjesto uzme od tih ljudi uz nadoknadu. Djevojka se dugo zadržala, zatim je izašla bez ičega. “Šta ti je?”, upita. “Čini se da se namjera našeg vladara promijenila, pa ne možemo cijediti sok” – rekla je ona ne znajući da je on vladar. On reče: “Idi sada, moći ćeš iscijediti.” Promijenio je svoju namjeru, a ona je otišla i ubrzo iznijela napitak. Melik-šah mu reče: “Ova priča je dobra, ali poslušaj drugu priču o Kisri, kada je prošao pored bašče i zatražio od svog stražara da mu donese grozd grožđa, jer ga muči žuč i

³⁹⁹ Ibidem.

⁴⁰⁰ Ibidem.

⁴⁰¹ Ibidem.

žeđ. Stražar mu reče: ‘Vladar nije uzeo svoje pravo (od ovog grožđa), pa ti ne mogu dati ništa.’ Ljudi su se začudili vladarevoj inteligenciji i sposobnosti da na jednu priču odgovori drugom.⁴⁰²

7) Uvođenje pravde među namjesnicima

Dva seljaka su mu se požalila na namjesnika Humartekina, tvrdeći da im je uzeo mnogo novca i polomio im zube. Kazali su: ‘Čuli smo da pravedno postupiš s ljudima. Ili ćeš nas obešteti od njega kao što je Allah naredio, ili ćemo to od tebe uzeti na Sudnjem danu.’ Uхватili su njegovog konja za uzde. On sjaha i reče im: ‘Uzmite me za rukav i vodite me kući Nizama el-Mulka.’ Njih je to uplašilo, ali je on insistirao da odu. Kada je Nizam čuo za sultanov dolazak, užurbano je napustio svoj šator. Vladar mu reče: ‘Ja sam ti povjerio vlast da pomogneš potlačenom protiv tlačitelja.’ On odmah napisa ukaz o razrješenju Humartekina. Poništio je njegov feud i naredio mu da im vrati imovinu, kao i da izbiju njegove zube, ako njegov prekršaj bude dokazan. Vladar im je od sebe dao po stotinu dinara.⁴⁰³

8) Imetak pripada Allahu, a robovi su Njegovi robovi

Jednom je ukinuo neku taksu, pa je jedan od sakupljača rekao: ‘Vladaru svijeta, to iznosi više od šeststo hiljada zlatnika. On reče: ‘Teško tebi, imetak pripada Allahu, robovi su Njegovi robovi, a zemlja pripada Njemu! Ovo će mi ostati kod Allaha. Ko mi to bude osporavao, odrubit ću mu glavu.’⁴⁰⁴

9) Ljubomorna sam da ovo lijepo lice sprži vatra

Jednom mu je pjevala neka ljepotica. Njena ljepota ga je zanimala i privukla. Poželio ju je, a ona mu reče: ‘O, vladaru, ljubomorna sam da ovo lijepo lice sprži vatra. Halal od harama dijeli samo jedna riječ.’ Tada on pozva kadiju koji ih je vjenčao.⁴⁰⁵

⁴⁰² *El-Bidaje ven-nihaje* (16/132).

⁴⁰³ Ibidem.

⁴⁰⁴ Ibidem.

⁴⁰⁵ Ibidem.

10) Pripremio sam ti vojsku koja se zove noćna vojska

Nizam el-Mulk je veliku važnost pridavao učenjacima, pobožnjacima i školama. Velika sredstva je davao učiteljima i učenicima. Klevetnici su ga prokazivali sultanu Melik-šahu i govorili: "Nizam svake godine dodjeljuje pravnicima, sufijama i učenjacima tristo hiljada zlatnika."⁴⁰⁶ Kada bi taj novac dodijelio vojsci, njegova zastava bi se vijorila na zidinama Konstantinopolja." Sultan je o tome pitao vezira, pa mu on reče: "Sine moj, ja sam stranac u godinama. Kada bi me prodavali, ne bi za mene platili više od tri zlatnika. A ti si Turčin i zato vrijediš stotinu dinara. A Allah ti je podario blagodat, a i meni, zahvaljujući tebi, kakve nije dao nijednom stvorenju. Zar Mu nećeš to nadoknaditi tako što ćeš sa tristo hiljada zlatnika nagraditi nositelje Njegove vjere, čuvare Njegove knjige? Osim toga, ti mnogo više ulažeš u vojske koje se bore, premda najjači od njih i najbolji strijelac ne može dobaciti dalje od milje. Njegova sablja može posjeći samo ono što može dohvatiti. Ja sam ti ovim imetkom opremio vojsku koja se zove noćna vojska, koja se za tebe moli onda kada vojnici zaspu. Oni Allahu pružaju svoje dlanove i puštaju suze tako da njihove dove poput strijela⁴⁰⁷ stižu do Arša i ništa ih ne zaklanja od Allaha. Ti i tvoje vojske živite zahvaljujući njihovoj zaštiti. Odolijevate neprijatelju zahvaljujući njihovim dovama i dobijate opskrbu zahvaljujući njihovom bereketu."⁴⁰⁸ Sultan zaplaka na te riječi i na turskom reče: "Šabaš, oče, šabaš", što znači: "Povećaj tu vojsku."⁴⁰⁹

11) Ženidba halife El-Muktedija Melik-šahovom kćerkom

Halifa El-Muktedi se oženio sultanovom kćerkom pred šafijskim šejhom Ebu Ishakom. Svadba je upriličena 480/1087, a sultanovoj vojsci je priređena gozba za kakvu niko nije čuo. Na toj gozbi se, između ostalog, nalazilo četrdeset hiljada mena⁴¹⁰ šećera. Rodila

⁴⁰⁶ Et-Tartuši, *Fi siradžil-muluk*, str. 227.

⁴⁰⁷ *Nizam el-Mulk*, str. 651.

⁴⁰⁸ D. Selman Dunja, *El-Hakika fi nezaril-Gazali*, str. 16.

⁴⁰⁹ *Nizam el-Mulk*, str. 261, *Ahbar ed-Devle es-Seldžukijje*, str. 66–67.

⁴¹⁰ Men – težinska mjera od 2 ratla (0.9 kg). (Prim. prev.)

mu je sina Džafera.⁴¹¹ Melik-šah je htio da abbasidski hilafet pređe na njegovog unuka. Zato je svoju drugu kćer udao za Abbasida El-Mustezhira, ali nije uspio objediniti funkciju halife i sultana kod svog unuka.⁴¹²

12) Opis miraza i svadbenog veselja kćerke sultana Melik-šaha

U mjesecu muharremu miraz kćerke sultana Melik-šaha prevezen u halifin dvor na stotinu trideset deva ukrašenih bizantijskom svilom. Većina tereta sastojala se od zlata i srebra. Bile su tu tri nosiljke, zatim sedamdeset mazgi ukrašenim raznovrsnom kraljevskom svilom, te zvonima i ogrlicama od zlata i srebra. Šest mazgi nosilo je dvanaest srebrnih sanduka u kojima se nalazilo neprocjenjivo blago i nakit. Ispred mazgi bila su trideset tri konja plemenite rase koji su nosili teret od zlata ukrašenog različitim draguljima i vjenčani dar s mnogo zlata. Na čelu povorke jahali su Sa'd ed-Devle Kovharain, namjesnik Bursuk i drugi. Stanovnici priobalnog dijela rijeke El-Mu'la su ih zasipali zlatnicima i odjećom. Sultan je bio u lovu van Bagdada. Tada je halifa poslao vezira Ebu Šudžaa kod Terken-hatun, sultanove supruge. U povorci je bilo blizu tristo žena koje su nosile isto toliko baklji. U svakom dućanu bilo je zapaljena jedna, dvije ili više svijeća. Halifa je po svom slugi Zaferu poslao nosiljku kakva do tada nije viđena. Vezir je kazao Terken-hatun: "Naš poglavar i zaštitnik, vladar pravovjernih kaže:

﴿إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تُؤَدُّوا الْأَمَانَاتِ إِلَىٰ أَهْلِهَا﴾

Allah vam zapovijeda da odgovorne službe onima koji su ih dostojni povjeravate..." (En-Nisa, 58) Dozvolio je da se blago prenese u njegov dvor. Ona odgovori da se s time slaže. Prisutan je bio i Nizam el-Mulk te njegovi pomagači i uglednici sultanove vlasti. Svi su nosili baklje i svijeće. Prisutne su bile i supruge visokih namjesnika i nižih funkcionera. Svaka je bila odvojena sa svojom ukrašenom grupom.

⁴¹¹ *Sijer a'lam en-nubela'* (19/57).

⁴¹² *Es-Selatin fil-mešrik el-arebi*, str. 30; Es-Sallabi, *Ed-Devle el-usmanijje*, str. 92.

Tu je bilo svijeća, nosiljki i baklji, koje su nosili jahači. Tada se pojavila hatun, kćerka sultana, koja se pojavila u nosiljci optočenoj nakitom. Na njoj je bilo mnogo zlata. Nosiljku su okruživale dvije stotine mladih Turkinja u divnim nosilkama. Prevezli su je u dvor hilafeta. Te noći svi su bili prisutni i takav događaj nije zabilježen u Bagdadu.⁴¹³

3. Stabilnost Seldžučke države u Šamu

Seldžuci su uložili veliki trud da bi ovladali regijom Šama. Kada je Melik-šah učvrstio vlast i postao siguran u svoju vlast, svoju pažnju usmjerio je prema Šamu. Oživio je projekt svojeg oca sultana Alp Arslana o pohodu na tu zemlju, pripajanju Egipta i uništenju Fatimidske države. Odlučio se da taj daleki front povjeri seldžučkom princu, kojeg će istovremeno zaokupiti od razmišljanja o pobuni protiv njega i aspiracijama na prijestol. Time bi osigurao feude za značajan dio rastuće seldžučke vojske. Tutuš [Melik-šahov brat] bio je dodijeljen grupi memeluka (robova) koji su se starali o njegovom odgoju i obuci, te vodili napadačke i odbrambene akcije u njegovo ime, po običaju Seldžuka, jer je on tada još bio mladić. Ubrzo su se proširile vijesti o sultanovim planovima, koje je čuo Atsiz el-Havarizmi, namjesnik u Šamu. On je sultanu uputio pismo u kojem mu je nabrojao svoje napore u služenju Seldžučkoj državi, te naveo kako je i dalje pokoran sluga njegove vlasti. Obećao je platiti trideset hiljada zlatnika godišnje u zamjenu za mjesto vladara u Šamu.⁴¹⁴

Melik-šah je insistirao na realizaciji svog projekta⁴¹⁵, pa je imenovao svog brata Tadžud-devle Tutuša na mjesto vladara Šama i susjednih osvojenih teritorija, kao što smo naveli. Naredio mu je da se uputi tamo, a vojnim snagama stacioniranim u Gornjoj Mesopotamiji i Šamu naložio je da mu se priključe i pruže mu pomoć. Među njima su bili Muslim b. Kurejš el-Ukajli, vladar Mosula, Vessab b. Mahmud, te

⁴¹³ *El-Kamil fit-tarih* (6/308, 309).

⁴¹⁴ *Tarih es-Seladžika fi bilad eš-Šam*, str. 125.

⁴¹⁵ Iako se tome protivio Nizam el-Mulk, kako navodi dr. Takkuš. (Prim. prev.)

komandanti turskih snaga. Međutim, ovaj apel nije došao do Halepa, gdje je zavladao Sabik, vladar Halepa, u saradnji s Muslimom b. Kurejšom u dolini Bizaah. [Tutuš je nametnuo opsadu Halepa]. To je Tutuša stavilo u neugodnu poziciju. Čim su se njegove snage udaljile od zidina Halepa u potjeri za odmetnicima, iz Halepa su izašle snage koje su napale i opljačkale Tutušove vojne logore.⁴¹⁶ Čini se da on nije ostvario nikakav uspjeh u potjerivanju Arapa. Kada je čuo da su mu logori poharani, odlučio je da pregazi rijeku Eufrat i osveti se Muslimu b. Kurejšu. Međutim, ovaj je za to bio spreman, što je Tutuša primoralo da odustane od svog plana i ode u Dijarbakr, gdje je proveo zimu u predjelima Benu Mervan.⁴¹⁷ Na taj način se raspalo savezništvo koje je formirao sultan Melik-šah. Opsada Halepa nije uspjela zahvaljujući svijesti Arapa. Tutuš je uputio pismo svome bratu iz svog zimovališta, objasnivši mu razvoj situacije na sjeveru Šama, tražeći još jedno pojačanje. Zatim je s novopridošlim snagama krenuo prema Halepu u namjeru da ga osvoji. Međutim, doživio je još jedan neuspjeh, nakon čega je sa svojim iznurenim snagama napustio okolinu Halepa, uvjerivši se kako nema svrhe dalje nastavljati opsadu i pokušavati zauzeti grad. Uputio se prema Damasku.⁴¹⁸

1) Tutušovo osvajanje Damaska

Tutuš je sa svojim iznurenim snagama napustio Halep i uputio se prema jugu. Zauzeo je Hamu, Mearru i susjedne gradove. Pokorio mu se vladar Homsa Halef b. Mulaib, kome je on odobrio ostanak na vlasti u tom gradu. Premda je seldžučki prodor u Šam počeo s Tutušovim pohodom, on do tada nije ostvario nikakvo značajno dostignuće. Njegovi postupci ukazuju na to da se radi o osobi koju odlikuju tiranija, despotizam, nasilje, nepravda, rušenje, otimanje i pljačkanje.⁴¹⁹ Ukazala mu se prilika da pod svoju kontrolu stavi potencijale Šama i da na tom području osnuje državu Seldžuka. To

⁴¹⁶ Ibidem, 128.

⁴¹⁷ Ibidem.

⁴¹⁸ Ibidem.

⁴¹⁹ *Tarih es-Seladžika fi bilad eš-Šam*, str. 129.

je bilo povezano s nastojanjima Fatimida da povrate utjecaj u toj zemlji. Naime, Bedr el-Džemali je poslao fatimidsku vojsku pod komandom Nasirud-devle el-Džejušija u Šam kako bi povratio suverenitet Fatimida nad Šamom. On je stavio Damask pod opsadu godine 471/1079, te zauzeo teritorije koje pripadaju tom gradu, te neke teritorije Palestine.⁴²⁰ Atsiz je uvidio da se ne može oduprijeti toj velikoj vojsci pa je bio prisiljen zatražiti pomoć od Tutuša. Obećao je da će predati Damask njegovoj kontroli.⁴²¹ To mu je bio jedini izlaz. Morao se staviti pod direktnu zaštitu moćnih Seldžuka.⁴²²

Tutuš je jedva dočekaov ovaj poziv. Namjeravao je poći u pohod na Damask nakon neuspjeha u Halepu. Krenuo je da pruži pomoć Damasku. Kada se približio gradu, Nasirud-devle el-Džejuši je prekinuo opsadu i povukao se u pravcu juga. Njegove snage se nisu mogle suprotstaviti seldžučkoj sili, naročito zbog toga što su Tripoli i Sur odbili da mu pruže pomoć. Naprotiv, vladari ta dva grada su se priklonili Seldžucima i uputili im poklone i iskazali prijateljske namjere.⁴²³ Kada je Tutuš stigao do Adre (ar. مرج عذراء), koja se nalazi sjeveroistočno od Damaska, dočekaov ga je Atsiz, te ukazao pokornost i predao mu grad. U Adri je ostao nekoliko dana, a zatim se uputio prema gradu. Atsiz ga je dočekaov ispod zidina i nije htio poći dalje u susret Tutušu. To je ovoga naljutilo i izrazio je negodovanje. Atsiz je iznio opravdanja koja ovaj nije prihvatio.⁴²⁴ Čini se da je Tutuš strahovao od Atsizovih aspiracija i nije se osjećao sigurno kada mu je ovaj bio u blizini. To je iskoristio kao razlog da se otarasi od njega. Ubio je i njegovog brata Džavlija, čime je preuzeo Damask bez borbe. Ustoličio se za vladara u tom gradu u svoje i u ime svoje porodice.⁴²⁵ Na taj način Tutuš je zavladaov središnjim regijama Šama. Nakon toga se posvetio širenju svoje vlasti na cijelu zemlju Šam, a naročito na

⁴²⁰ Ibn el-Kalansi, *Tarih Dimašk*, str. 183.

⁴²¹ Ibidem.

⁴²² *Tarih es-Seladžika fi bilad eš-Šam*, str. 129.

⁴²³ Ibn el-Kalansi, *Tarih Dimašk*, str. 182.

⁴²⁴ *El-Kamil fit-tarih* (6/471).

⁴²⁵ *Tarih es-Seladžika fi bilad eš-Šam*, str. 129.

priobalne gradove koji su bili lojalni Fatimidskoj državi, te osnivanju zasebne seldžučke države u toj zemlji kojom će upravljati nezavisno od moćnih Seldžuka u Horasanu i Perziji.⁴²⁶

2) Pad Mirdasijskog i uspostava

Ukajlidskog emirata u Halepu

Stanovnici Halepa su teško živjeli pod vlašću Sabika b. Mahmuda el-Mirdasija. Uputili su pismo Muslimu b. Kurejšu da ih izbavi iz te situacije. On je krenuo prema njima 472/1079. godine. Sabik je pred njim zatvorio kapije Halepa. S njim je u gradu bio šerif Ebu Ali el-Husejn b. Hibetullah el-Hašimi el-Abbas, poznat po nadimku El-Hutejti.⁴²⁷ Njegov sin je iz Halepa izašao u lov, a Ibn Kurejš ga je zarobio i uzeo kao taoca kako bi mu predao grad. To se doista i desilo, tako da je uspio ući u tvrđavu na miran način.⁴²⁸ Ibn el-Dževzi kaže: "Sabik b. Mahmud je nagovorio [namjesnika Mosula] Muslima b. Kurejša da dođe kako bi mu predao grad. Između ostalog mu je kazao: 'Ti si mi preči od drugih (od Oguza, prema dr. Takkušu), a arapski jezik nas spaja. Ako već trebam biti pojeden, neka to bude od tebe...'" Muslim b. Kurejš je krenuo prema Halepu i stigao tamo dvanaestog zul-hidždžea / prvog juna 1080. godine. Sa sobom je vodio Benu Kilab, Kelb, Numejr i druga plemena koja su mu se pokorila iz straha od Oguza. Podijelio im je novac, a vrata su otvorena u petak, dvadesetog zul-hidždžea, kada su njegovi sljedbenici ušli u grad. Pritom nije učinjena nikakva neprijatnost stanovnicima, niti je ijedan dućan zatvoren. Dopisivao se sa Sabikom b. Muhammedom koji je bio u tvrđavi, a u toj prepisci su se dogovorili da mu Sabik da kćerku za ženu, te da mu preda tvrđavu u zamjenu za imetak. Sabik je spakovao svoje stvari i imetak i spremao se da izađe, kada se pobuniše njegova braća Šebib i Vessab. Zarobili su ga i zauzeli tvrđavu. Tada je Muslim okupio predvodnike Benu Kilaba i rekao im: "Znate da sam potrošio mnogo imetka i da sam se udaljio od svoje zemlje kako

⁴²⁶ Ibidem, str. 130.

⁴²⁷ *Zubdetul-Haleb* (2/67–68).

⁴²⁸ *El-Muntezam* (8/323).

bih sačuvao vašu zemlju i imetak i odbranio vas od Oguza. Ovakav odnos mi nije poznat. Ako ste odustali, i ja se vraćam u svoju zemlju i odričem se od vas.” Oni su osudili to što se desilo i naložili da se ponište nove odluke. On je ušao u Halep i preuzeo grad.”⁴²⁹

Očigledno je da se situacija u Halepu znatno pogoršala uslijed opsade i sukoba između Seldžuka i drugih arapskih vođa. Iz tog razloga Sabik b. Mahmud je apelirao na Muslima b. Kurejša el-Ukajlija da dođe kako bi mu predao grad. Što se tiče predanja da je Muslim b. Kurejš došao i držao Halep pod opsadom, te da mu je grad pružao otpor u početku prema volji Sabika, može se reći da je on bio neodlučan u tom pitanju. Naime, on je apelirao na Muslima u trenutku kada su mu Seldžuci predstavljali prijetnju. A kada je Muslim b. Kurejš stigao, ta prijetnja je nestala i on je povukao svoj apel. Naposljetku je uvidio da nema drugog izlaza, pa je predao grad uprkos protivljenju njegove braće Vessaba i Šebiba.⁴³⁰ Šerefud-devle Muslim b. Kurejš obavijestio je seldžučkog sultana Melik-šaha o svojim postupcima i tražio od njega da mu odobri preuzimanje Halepa. Obavezao se da će mu svake godine slati tristo hiljada zlatnika, što je sultan prihvatio.⁴³¹ Iz ovoga se vidi da je politika namjesnika El-Ukajlija Muslima b. Kurejša utemeljena na ličnim interesima, a zasnivala se i na politici plime i oseke. On se prijateljski odnosio prema sultanu i obećavao mu lojalnost, pokornost i materijalnu nadoknadu. U isto vrijeme radio je na ograničavanju seldžučkog utjecaja u Šamu i Gornjoj Mesopotamiji, a kako bi sebi osigurao nezavisnu vlast. Sada se Šam podijelio na dva velika emirata – zapadni, čije je sjedište u Damasku, a kojim vlada Tutuš, sin sultana Alp Arslana, i sjeverni, čije je sjedište u Halepu, kojim vlada Muslim b. Kurejš el-Ukajli. Kakav je odnos između ova dva emirata koji su lojalni i pokorni porodici Seldžuk?⁴³²

⁴²⁹ Sibte Ibn el-Dževzi, *Mir'atuz-zeman*, str. 202–203.

⁴³⁰ Dr. Uršid Jusuf, *Seladžika eš-Šam vel-Džezire*, str. 80.

⁴³¹ *Tarih devlet Ali Seldžuk*, str. 72.

⁴³² Dr. Uršid Jusuf, *Seladžika eš-Šam vel-Džezire*, str. 81.

3) Odnos Muslima b. Kurejša sa Tutušom, sinom Sultana Alp Arslana u Šamu

Između njih dvojice su se javile napetosti i provokacije. Isto tako, obojica su se trudila proširiti krug svojih saveznika u pripremi za odlučujuću bitku.⁴³³ Muslim b. Kurejš 475/1082. napao je Homs, kojim je vladao Halef b. Mulaib, saveznik Tutuša Seldžuka, koji mu je pisao: "To je moj saveznik koji pripada meni, zato ga nemoj napadati." Muslim mu odgovori: "Ovaj čovjek je štetan za interese sultana. On radi protiv njega. Ako je tvoj prijatelj, onda ga uzmi sebi." Tutuš je krenuo da mu pomogne, a Ibn Kurejš se uplašio da će se sultan Melik-šah naljutiti ukoliko se bude sukobio s njegovim bratom Tutušom. Odlučio je da se povuče, a na putu prema Halepu zarobio je blizu tri stotine konjanika Turkmena koje je poslao u različite utvrde nakon čega im se gubi svaki trag.⁴³⁴

4) Pohod Muslim b. Ukajla na Damask 475/1082

Te godine neki arapski namjesnici uputili su pisma Muslimu b. Kurejšu, ukazujući na potrebu da se Šam spasi iz stanja u kome se nalazi. On je tada boravio u Gornjoj Mesopotamiji.⁴³⁵ S time se podudario izlazak Tutuša iz Damaska prema Antakiji.⁴³⁶ Ibn Kurejš je iskoristio tu priliku, sakupio je arapske i kurdske borce i požurio prema Damasku kako bi preuzeo grad od Seldžuka. Potom je kontaktirao s Fatimidima i od njih zatražio pomoć.⁴³⁷ Međutim, ovaj pohod je propao, a Kurejš se vratio u Gornju Mesopotamiju. Historičari navode kako je ovaj neuspjeh bio izazvan nizom faktora: Fatimidi su kasnili sa slanjem pomoći; Tutuš je brzo krenuo natrag kada je čuo za njihov pohod; stanovnici Harana u Gornjoj Mesopotamiji su se pobunili protiv njega, što ga je primoralo da odustane od osvajanja.⁴³⁸

⁴³³ Ibidem.

⁴³⁴ Ibidem.

⁴³⁵ *Zubdetul-Haleb* (2/79).

⁴³⁶ En-Nudžum ez-zahire (5/115); *Seladžika eš-Šam vel-Džezire*, str. 81.

⁴³⁷ Ibidem.

⁴³⁸ *Hutat eš-Šam* (1/266, 267); *Seladžika eš-Šam vel-Džezire*, str. 82.

5) Ubistvo Šerefud-devle Muslima b. Kurejša el-Ukajlija 478/1085. godine

Seldžuk Sulejman b. Kutulmuš osvojio je Antakiju od Bizantinaca 478/1085. godine, koji su tu oblast držali pod kontrolom od 358/969. Kada je Sulejman osvojio tu oblast, Šerefud-devle Muslim b. Kurejš mu je zatražio materijalna sredstva koja mu je plaćao El-Firdevs i prijetio mu je nepokornošću sultanu. On mu odgovori: "Što se tiče pokornosti sultanu, to je moja zastava i moja odjeća. Moje hutbe su posvećene njemu i njegovo je ime na našim novcima. Obavijestio sam ga o osvojenju koje mi je Allah omogućio, u njegovo ime, iz ruku nevjernika.⁴³⁹ Što se tiče imetka koji je davao namjesnik Antakije prije mene, on je bio nevjernik koji je plaćao glavarinu za sebe i svoje podanike. A ja sam, hvala Allahu, vjernik i ništa nisam dužan plaćati." Šerefud-devle je poharao dijelove Antakije, a Sulejman je također poharao dijelove Halepa. Stanovnici su mu se požalili zbog pljačke koju su izvršili njegovi vojnici, a on reče: "Ja sam žestoki protivnik onoga što se dogodilo. Vaš vladar me je primorao na ovo. Nije moj običaj da otimam imetak muslimana, niti da uzimam ono što je šerijatom zabranjeno." Tada je naredio svojim ljudima da vrate ono što su uzeli, što su oni i uradili.

Zatim je Šerefud-devle sakupio odrede Arapa i Turkmena, uključujući i Džubuka, turkmenskog princa i njegove sljedbenike, te krenuo u opsadu Antakije. Kada je Sulejman čuo tu vijest, mobilizirao je svoju vojsku i krenuo. Susreli su se 24. safera 478. godine (1. juna 1085.) na perifernim dijelovima Antakije i započeli bitku. Turkmene Džubuk se priklonio Sulejmanu, tako da su Arapi doživjeli poraz, zajedno sa Šerefud-devlom. On je ubijen nakon što je zarobljen, a pred njime je ubijeno četrismo mladića iz Halepa. Za života je vladao naseobinama plemena Rebia, Mudar u Gornjoj Mesopotamiji, Mosulu i Halepu, te teritorijama koje je naslijedio od oca i amidže Kirvaša. Njegovom zemljom vladala je sigurnost i ekonomski prosperitet. Zemljom je upravljao na velikodušan

⁴³⁹ *El-Kamil fit-tarih* (6/294).

način, tako da su jahač ili jahači mogli putovati bez ikakvog straha. U svakom gradiću i selu imao je namjesnika, kadiju i izvjestioca tako da se nije moglo desiti da neko nanese nepravdu drugom. Kada je ubijen, Benu Ukajl su za vođu odredili njegovog brata Ibrahima b. Kurejša, koji je bio u zatvoru. Izveli su ga i povjerili mu vlast nad sobom.⁴⁴⁰ Oženio se Safijom-hatun, tetkom po ocu sultana Melik-šaha (bivšom ženom svoga brata Muslima). Međutim, Melik-šah nije priznao ovo poglavarstvo, već ga je pozvao sebi u Isfahan. Lišio ga je slobode i zatvorio, a na njegovo mjesto poglavara Benu Ukajla poslao je Ebu Abdullaha b. Muhammeda b. Muslima b. Kurejša. Dodijelio mu je kao feud Rahbu, Harran, Rakku i Surudž u Gornjoj Mesopotamiji. Zatim mu je dao za ženu svoju sestru Zulejhu-hatun godine 479/1086.⁴⁴¹

6) Sukob između Tutuša i Sulejmana b. Kutulmuša

Sulejman b. Kutulmuš se povukao iz Antakije nakon bitke u kojoj je ubijen Muslim b. Kurejš. Uputio je pismo Ibn el-Hutejtiju, privremenom namjesniku Halepa nakon Ibn Kurejša, tražeći od njega da mu izrazi pokornost i podaništvo. Ovaj mu odgovori pokušavajući da dobije na vremenu, kazavši kako želi pisati seldžučkom sultanu o tome. U isto vrijeme, Ibn el-Hutejti je pisao Tutušu da dođe kako bi mu predao grad.⁴⁴² I Sulejman b. Kutulmuš i Tutuš uputili su se prema Halepu, u želji da osvoje taj grad. Njihove vojske su se sukobile u mjesecu saferu 479. / maju 1086. Sulejmanova vojska je izgubila, a on je i dalje odolijevao u središnjici. Kada je vidio da su njegovi vojnici izgubili, izvadio je nož i izvršio samoubistvo. Neki historičari navode da je poginuo u borbi. Tutuš je preuzeo njegove vojnike. Sulejman b. Kutulmuš je prethodne godine u saferu odnio leš Šerefud-devle u Halep, omotan ogrtačem, tražeći od stanovnika da mu predaju grad. Te godine u mjesecu saferu Tutuš je poslao Sulejmanov leš omotan u ogrtač i tražio da mu predaju grad. Ibn el-Hutejti mu je odgovorio

⁴⁴⁰ Ibidem (6/294, 295).

⁴⁴¹ *Seladžika eš-Šam vel-Džezire*, str. 83.

⁴⁴² Ibidem.

da je poslao pismo sultanu i da će učiniti onako kako mu on naredi. Tutuš je opkolio grad, zatvorio ga i stanovnike stavio pod opsadu. Ibn el-Hutejti je svaku kulu povjerio na čuvanje nekom od viđenijih stanovnika Halepa. Jednu od njih je povjerio čovjeku po imenu Ibn Er-Reavi, kojeg je ranije ukorio teškim i ružnim riječima. Taj čovjek je bio snažan, a vidio je u kako teškoj situaciji se ljudi nalaze. To ga je nagnalo da se obrati Tutušu. Dogovorili su se da mu omogući pristup gradu preko zidina u brdima. Tutuš je došao te noći i prebacio svoje ljude u grad uz pomoć konopaca i stepenica. Na taj način Tutuš je osvojio grad. Ibn el-Hutejti je zatražio zaštitu i posredovanje od jednog poglavara, što je ovaj prihvatio. Tutuš se potom usmjerio ka velikoj tvrđavi kojom je upravljao Salim b. Malik b. Bedran, amidžić Šerefud-devle Muslima b. Kurejša. Tutuš je tvrđavu držao pod opsadom sedamnaest dana, a tada je čuo za dolazak prethodnice njegovog brata sultana Malik-šaha, pa je prekinuo opsadu i otišao.⁴⁴³

7) Sultan Melik-šah preuzima Halep

Ibn el-Hutejti je pisao sultanu Melik-šahu i pozvao ga da mu preda Halep, iz straha od Tadžud-devle Tutuša. Sultan je iz Isfahana krenuo u džumadel-ahire, a svoju prethodnicu je stavio pod komandu emira Bursuka, Buzana i drugih emira. On sam uputio se prema Mosulu, gdje je stigao u mjesecu redžebu. Kada je stigao u Harran, grad mu je predao Ibn eš-Šatir, a sultan ga je na ime feuda predao Muhammedu Šerefud-devli. Zatim se uputio prema Ruhi, koja je bila pod vlašću Bizantinaca. Opkolio je i zauzeo grad koji su ovi ranije otkupili od Ibn Utajra. Zatim je nastavio prema tvrđavi Dža'ber, koju je pod opsadom držao dan i noć, a zatim je osvojio. Pobio je sve pripadnike plemena Benu Kušejr koji su se tu našli, a zatim je preuzeo Dža'ber od dotadašnjeg vladara,⁴⁴⁴ slijepog starca i njegova dva sina. Oni su činili veliko zlo. Vršili su razbojništvo na putevima, a potom su se sklanjali u tu tvrđavu. Zatim je prešao rijeku Eufrat i krenuo prema

⁴⁴³ *El-Kamil fit-tarih* (6/300).

⁴⁴⁴ Ibidem.

Halepu. Na putu je zauzeo grad Manbij, a kada se približio Halepu, grad je napustio njegov brat Tutuš, koji ga je prethodno bio zauzeo, kao što smo naveli. Krenuo je iz grada preko pustinje, u pratnji emira Urtuka. Ovaj ga je savjetovao da napadnu sultanovu vojsku, rekavši: "Oni su stigli, a vojnici i jahalice su toliko iznureni da se ne bi mogli odbraniti. Ako bismo ih napali, pobijedili bismo." Tutuš odgovori: "Ne želim uništiti ugled svoga brata pod čijom se sjenom nalazim. To će prvome meni donijeti slabost", nakon čega je nastavio prema Damasku. Kada je sultan stigao u Halep, preuzeo je grad, a Salim b. Malik mu je predao tvrđavu u zamjenu za tvrđavu Dža'ber. Salim je u početku pružao otpor u tvrđavi. Sultan je naredio da se prema tvrđavi ispali jedan plotun strijela. Kada su vojnici odapeli strijele, Sunce se bilo skoro zaklonilo od tolikog broja strijela. Dogovorena je razmjena za tvrđavu Dža'ber, pa se Salim predao. Dobio je tvrđavu Dža'ber koja je ostala u vlasti njega i njegovih sinova sve dok je nije osvojio Nuruddin ez-Mahmud Zenki, kao što će biti navedeno, ako Allah da. Tada mu se obratio emir Nasr b. Ali b. Munkiz el-Kinani, vladar Šejzera. Izrazio mu je pokornost, te predao Latakiju, Kefer Tab i Ifamijju. Sultan je to prihvatio i odustao od pohoda. Dozvolio je da ostane namjesnik u Šejzeru. Nakon što je preuzeo Halep, sultan je vlast u gradu povjerio Kasimud-devli Aksunguru. On je gradu vratio prosperitet i lijepo vladao. Što se tiče Ibn el-Hutejtija, on je očekivao zahvalnost sultana i Nizam el-Mulka, budući da ih je pozvao. Kada je sultan osvojio grad, stanovnici su tražili da ih oslobodi od Ibn el-Hutejtija. On im je udovoljio i poveo ga sa sobom. Poslao ga je u Dijarbakr. Ovaj je u tom gradu umro u velikom siromaštvu. Njegovog sina ubili su evropski ratnici kada su osvojili Antakiju.⁴⁴⁵

⁴⁴⁵ *El-Kamil fit-tarih* (6/301).

4. Osnivanje Rumskog sultanata⁴⁴⁶ 470-479. god. po H. / 1077-1086. godine

Bitka kod Manzikerta 463/1071. godine omogućila je Seldžucima prodor u unutrašnjost Male Azije. Unutrašnji sukobi i ratovi u Bizantiji ohrabрили su ih da se nastane na dijelovima tog carstva, te da osnuju sultanat koji je u historiji postao poznat kao Rumski sultanat. Osnovao ga je Sulejman b. Kutulmuš koji se s pravom smatra djedom vladara Male Azije. Sulejman je na svoja pleća preuzeo upravljanjem sjeverozapadnim područjem nakon što je Alp Arslan napustio Malu Aziju. On je odlučio da osnuje svoj sultanat u Konji, Aksaraju i drugim gradovima koji su bili pod kontrolom Kutulmuša. Želio je vladati tim područjem u ime Melik-šaha, sultana velikih Seldžuka, koji je naslijedio svog oca Alp Arslana. On je Sulejmanu povjerio upravljanje tim teritorijama za dobrobit Turaka.⁴⁴⁷ U ostvarenju ovog cilja Sulejmanu su na ruku išla dva faktora:

a) Prvi faktor jeste demografska promjena uzrokovana osvajanjima. Naime, sjeverne i istočne oblasti [Anadolije] ostale su poluprazne nakon odlaska stanovništva. Turska plemena koja su podržavala Sulejmana u njegovim osvajanjima putovala su širom Anadolije u potrazi za vodom i ispašom. Stanovnici tih regija bili su primorani napustiti svoja sela i njive i preseliti se u sigurnija područja. Tada su došli Seldžuci, koji su se stabilizirali u tim područjima i izmijenili njihov izgled.

b) Drugi faktor su nestabilne prilike u Bizantiji. U godinama nakon Manzikerta, Seldžuci su iskoristili nestabilne prilike u bizantijskoj državi. Počeli su se miješati u unutrašnja pitanja zaraćenih strana, predstavljajući se kao saveznici i pomagači jedne strane. To im je

⁴⁴⁶ Rumski sultanat (pers. سلجوقيان روم, ar. دَوْلَةُ سَلْجُوقِ الرُّومِ), poznat je još i kao Anadoljski seldžučki sultanat, Ikonijjski sultanat, Anadoljska seldžučka država (tur. Anadolu Selçuklu Devleti) ili Turska seldžučka država (tur. Türkiye Selçuklu Devleti). (Prim. prev.)

⁴⁴⁷ *Tarih seladžika er-rum fi Asja es-sugra*, str. 53–54.

omogućilo da prodru u dubinu, tako da su stigli do zapadnih oblasti Male Azije.⁴⁴⁸

Neredi u Anadoliji su eskalirali kao rezultat stalnih pobuna protiv centralne vlade, pored seldžučke ekspanzije. Zbog toga je Bizantija izgubila vlast nad tim područjem, a komunikacijski putevi su se poremetili zato što su ih nomadi uništili. Bizantija nije imala promišljenu politiku, a čini se da je korištenje turskih snaga omogućilo Seldžucima da se nasele i utvrde na zapadu Male Azije. Turci su Sulejmana priznali za vladara. Krajem 471/1078. godine seldžučka zaštitnice Nikeje pobunila se protiv Nikefora III, koji je istu postavio na tom području. Time je Bizantijska imperija izgubila najvažniji grad. Sultan Melik-šah je sa distance pratio postupke i akcije Sulejmana u Maloj Aziji. Odlučio je da ga podrži kao vladara Rumskog sultanata nakon što je pripojio Konju, Aksaraj, Kajseri i okolne gradove.⁴⁴⁹ Sulejman je uspio postaviti temelje Rumskog sultanata⁴⁵⁰ i da Nikeju pretvori u njegovu prijestolnicu.⁴⁵¹

5. El-Hasen b. es-Sabah i njegova nizaritsko-ismailitska sekta asasini

Ismailitsko-nizaritska sekta pojavila se na islamskom istoku. Njeni sljedbenici su bili poznati kao batinidi, hašišijje ili hašašijjun (asasini). Korijeni nizaritske sekte datiraju od 478/1085. godine, kada je fatimidski halifa El-Mustensir umro ne imenujući svog najstarijeg sina Nizara za nasljednika iako je ovaj izrazio želju za time pred kraj očevoeg života. Halifina svita predvođena vezirom Bedrom el-Džemalijem bila je protiv toga. Nakon smrti El-Mustensira za halifu je izabran njegov najmlađi sin El-Musta'li Billah. Tada se ismailitska sekta podijelila na dva dijela – nizaritsku i musta'litsku. El-Hasan b. es-Sabah el-Himjeri odrastao je u Reju, u Perziji. U mladosti je došao

⁴⁴⁸ Ibidem, str. 56.

⁴⁴⁹ *Tarih seladžika er-rum fi Asja*, str. 56.

⁴⁵⁰ Ibidem, str. 57.

⁴⁵¹ *Tarih seladžika biladiš-Šam*, str. 139.

pod utjecaj ismailitsko-fatimidske propagande. Posjetio je Egipat i susreo se s El-Mustensirom.⁴⁵² El-Hasan b. es-Sabah je u Egiptu ostao blizu osamnaest mjeseci, uživajući u gostoprimstvu El-Mustensira. On mu je dao novac i naredio mu da širi njegovo učenje u zemlji nearapa.⁴⁵³ El-Hasan b. es-Sabah je smatrao da je prenošenje vlasti na Nizara u skladu sa ismailitskim učenjima koji nalažu da imam treba biti najstariji sin u oca.⁴⁵⁴ A nema sumnje da je boravak u Egiptu El-Hasanu b. es-Sabahu omogućio da upozna situaciju Fatimidske države i uvidi stanje u kojem se nalazi ismailitska sekta pod vlašću Bedra el-Džemalija. Odlučio je da se posveti propagandi u korist El-Mustensira u Perziji i Horasanu, zalažući se da ih pretvori u čisto ismailitsko društvo.⁴⁵⁵ Kada se vratio u Perziju, počeo je širiti propagandu na štetu El-Musta'lija, odbacujući proglašenje El-Musta'lija za halifu. Sebe je smatrao zamjenikom imama i napravio je plan za uspostavu nove ismailitske države na islamskom istoku.⁴⁵⁶

1) Osvajanje dvorca Alamut 483/1090. godine

El-Hasan b. es-Sabah je imao kontakte sa seldžučkim dvorom prije nego što je otputovao u Egipat, s Nizam el-Mulkom, vezirom sultana Melik-šaha. Zatim je pobjegao iz Rejja zbog toga što se bavio propagiranjem ismailitske sekte i sakrivanjem grupe fatimidskih misionara. Otišao je u Egipat na poziv velikog misionara Abdulmelika b. Attaša kako bi prisustvovao naučnim predavanjima o ezoterizmu u Egiptu, te kako bi se susreo s imamom te sekte El-Mustensirom i direktno mu izrazio lojalnost. Izašao je iz Rejja i uputio se u Egipat 467/1075. godine. Pozivao je u tu sektu u svakom gradu kroz koji je prolazio. U Kairo je stigao 471/1078. godine. El-Mustensir ga je toplo primio u svom dvorcu. Razgovarali su o ideološkim pitanjima i kako se oduprijeti nearapima. El-Hasan je pitao El-Mustensira: "Ko će biti

⁴⁵² Faruk Fevzi, *El-Hilafe el-abbasijje* (2/188).

⁴⁵³ Muhammed Tulus, *Et-Tarih el-fatimi*, str. 392–393.

⁴⁵⁴ Ibidem.

⁴⁵⁵ Ibidem.

⁴⁵⁶ *El-Hilafe el-abbasijje* (2/188).

moj imam nakon tebe?” “Moj sin Nizar”, odgovorio je. El-Mustensir mu je dao novac i naredio mu da ljude poziva da ga slijede kao vođu.⁴⁵⁷ Nakon što se vratio u Perziju, stigao je u Isfahan 473/1081. godine i počeo je tajno širiti ismailitsko učenje. Kada je Nizam el-Mulk izvršio pritisak na njega, otputovao je za Kazvin, gdje je zauzeo utvrđeni dvorac Alamut, koji je pretvorio u uporište za sebe i svoju grupu.⁴⁵⁸ To je bila baza za njihovo djelovanje i širenje nereda.⁴⁵⁹

20) Stepeni članova nizaritsko-batinidske sekte

El-Hasan es-Sabah je od početka pokušavao da nađe utočište u nekoj od utvrda razasutih po nepristupačnim terenima, poput regije Kazvina. Naposljetku je svoje sjedište smjestio u dvorcu Alamut (Dvorac smrti, ar. قلعة الموت), u blizini Kaspijskog mora, 483/1090. godine. Njegovo postupanje se zasnivalo na nasilju, ubistvima i širenju terora i straha kod ljudi. Prva njegova žrtva bio je seldžučki vezir Nizam el-Mulk koji se žestoko borio protiv ove sekte. Asasini su kasnije učestvovali u ubistvu dvojice abbasidskih halifa – El-Musteršida i Er-Rašida. Prijetili su Seldžuku Melik-šahu, Salahuddin el-Ejjubiju i drugim muslimanskim vladarima.

El-Hasan b. es-Sabah je propagirao teoriju skrivenog imama. Sebi je nametnuo zadatak pozivanja na put tog imama, smatrajući sebe njegovim zamjenikom, te predvodnikom njegove ideologije. A taj skriveni imam, prema njegovom mišljenju, bio je Nizar b. el-Mustensir, a nakon njegovog ubistva njegovi sinovi. El-Hasan es-Sabah je za sebe tvrdio da je izvor spoznaje, da je zamjenik skrivenog imama, da je znanje primio direktno od bezgrješnog imama. Propagirao je i propovijedao ezoterijsko vjerovanje prema kojem svaka vidljiva stvar ima svoju skrivenu stranu, te da svaka objava ima skriveno tumačenje. Prema tom učenju, unutrašnji smisao je važniji zato što je on srž. Ova tumačenja podudaraju se s njegovim političkim aspiracijama i

⁴⁵⁷ *El-Džihad vet-tedždid fil-karn es-sadis el-hidžri*, str. 31.

⁴⁵⁸ Muhammed Usman el-Hašt, *Hareketul-haššašin*, str. 65–66.

⁴⁵⁹ *El-Džihad vet-tedždid fil-karn es-sadis el-hidžri*, str. 31.

ciljevima koje je želio ostvariti. Nizaritska ideologija je bila veoma razvijena, a njeni pripadnici su se dijelili na različite stepene.⁴⁶⁰

Prvi stepen – stepen poglavara sekte, odnosno misionar svih misionara. On je također nosio titulu zamjenika skrivenog imama u Šamu, a zvali su ga i Šejh iz planine.

Drugi stepen – veliki misionari.

Treći stepen – misionari.

Četvrti stepen – saputnici.

Peti stepen – predatori, a to su naoružani aktivisti sekte od kojih se zahtijeva predanost i požrtvovanost u služanju sekta, pa makar to vodilo u smrt, što su smatrali najčasnijim krajem, zato što im garantira sreću u imamovom džennetu.

Šesti stepen – privrženici.

Sedmi stepen – pristalice, a to su obični ljudi koji podržavaju sektu.⁴⁶¹ Slijedi opis zadataka batinidskih misionara.

3) Zadaci misionara

Misionari imaju određene zadatke koje moraju izvršavati i realizirati. Ti zadaci se sastoje u sljedećem:

a) Prvo što misionari rade jeste rasprava sa sagovornikom o vjerskim pitanjima, tumačenju Kur'ana. Žele ga uvjeriti da su vjerska pitanja jako komplicirana i da ih mogu razumjeti samo misionari koji su dobro izučili vjeru. Od polaznika traže da se zakune da neće širiti učenja i tumačenja koje od njih čuje.

b) Polazniku govore da su svi komentari (tefsiri) i propisi koje su iznijeli raniji učenjaci ništavni, pogrešni i lažni. Ispravni propisi su oni koje su imami preuzeli od Allaha.

c) Ismailitskih imama je sedam, a posljednji je Muhammed b. Ismail.

⁴⁶⁰ *El-Hilafe el-abbasije* (2/189).

⁴⁶¹ *Ibidem*, (2/190).

d) Vjerovjesnika koji su prethodili porodici Poslanika također ima sedam, a to su Adem, Nuh, Ibrahim, Musa, Isa, Muhammed, sallallahu alejhi ve sellem i Muhammed b. Ismail.

e) Misionari zatim prelaze na glavni zadatak, a to je rušenje vjerskog ubjeđenja. Polaznika ubjeđuju da ne vjeruje u Sunnet i da odbaci učenja Muhammeda, sallallahu alejhi ve sellem.

f) Trude se uvjeriti polaznika da dužnosti koje propisuje sve vjere, poput posta, molitve i drugog – nisu ništa drugo nego laži i podvale koje su izmišljene kako bi pokorile ljudska društva. Tvrde kako svi vjerozakoni moraju biti podređeni razumu i znanju. Svoje stavove potvrđuju teorijama Aristotela, Platona i Pitagore. To ukazuje na njihovu povezanost i inspiriranost grčkom filozofijom.

g) Polazniku se izlažu dualistička učenja. Na taj način se pobija vjerovanje u islamski tevhid i svi Božanski atributi.

h) Kod polaznika se stvara sumnja u istinitost poslanstva. Daje mu se do znanja da su istinski poslanici oni koji se bave ovosvjetskim stvarima, poput ljudi koji kreiraju državu i idealne vlade.

i) Polaznik se uvodi u zatvoreno područje, gdje mu se objašnjava da su sva vjerska učenja čista fantazija.⁴⁶² Na taj način ezoteristi (batinidi) počinju uvjeravati ljude da pristupe njihovoj sekti tako što kod njih stvaraju sumnju u osnove, objavu i učenja vjere. Naposljetku ga u potpunosti izvode iz vjere.⁴⁶³

Doktor El-Hatib povezuje ove metode i trikove s metodama i fazama inicijacije kod masona u savremenom dobu. On kaže: “Onaj ko čita o metodama masona u današnje vrijeme, uvjetima za priključenje i ceremonijama inicijacije, može napraviti paralelu s metodama batinida u općem smislu, a naročito s metodama ismailita. Nismo daleko od istine ako kažemo da postoji zajednička nit koja objedinjuje ezoterizam (batinizam) i masoneriju. Kako je globalni

⁴⁶² Muhammed Anan, *Tarih el-harekat es-sirrijje*, str. 42.

⁴⁶³ Muhammed Ahmed el-Džuber, *El-Ismailijje el-muasire*, str. 65.

judaizam uspio stvoriti ezoterizam i njegove frakcije u prošlosti, tako je masonerija uspjela postići isto u današnjem vremenu.”⁴⁶⁴

Iz ove usporedbe jasno je da ove metoda i trikovi kojima se služe ismailitski misionari za krajnji cilj imaju izazivanje sumnji, podrivanje islamskih uvjerenja te rušenje društvenih i etičkih vrijednosti i principa, kao i borba protiv političkih institucija.⁴⁶⁵ Ova propaganda i njeno ustrojstvo imali su značajnu ulogu u širenju ismailitske sekte. Jedan savremeni ismailitski misionar potvrđuje ovu činjenicu⁴⁶⁶ i kaže: “Zahvaljujući ovim strogim pravilima ismailitska sekta se proširila na način koji nije zabilježen kod bilo kog drugog pokreta u svijetu.”⁴⁶⁷ Štoviše, ovaj pokret svoje postojanje do današnjeg dana duguje tim pravilima i stepenima, kao što kaže Arif Tamir.⁴⁶⁸

4) Faze pozivanja

Ismailiti koriste smicalice i sredstva pomoću kojih vrbuju ljude. Misionar postepeno vodi pristalice iz jedne u drugu fazu. Na taj način svoje sljedbenike žele naoružati uvjerenjem da su sve smicalice i faze propisane kako bi se dostigli dunjalučki ciljevi – koji ne postoje u stvarnosti. Za njih je sve dozvoljeno.⁴⁶⁹

Slijedi prikaz tih smicalica i faza.

a) Potraga

U ovoj fazi do izražaja dolazi sposobnost pretvaranja i poznavanje stanja kandidata. Zato nisu dozvoljavali da sjeme bacaju na slanu zemlju i da govore u kući u kojoj postoji svjetiljka. Drugim riječima, nisu gubili vrijeme s onima koje nikako nisu mogli odvesti u zabludu.

⁴⁶⁴ Dr. Muhammed Ahmed el-Hatib, *El-Harekat el-batinijje fil-alem el-islami*, str. 129.

⁴⁶⁵ *El-Ismailijje el-muasire*, str. 66.

⁴⁶⁶ Ibidem.

⁴⁶⁷ Mustafa Galib, *Tarih ed-da've el-ismailijje*, str. 34.

⁴⁶⁸ Arif Tamir, *El-Karamita*, str. 69.

⁴⁶⁹ *El-Ismailijje el-muasire*, str. 61.

Isto tako, nisu pokušavali širiti svoju ideologiju u mjestu gdje se nalazila osoba prosvijetljena svjetlom islama.⁴⁷⁰

b) Prisnost

To podrazumijeva ulijevanje sigurnosti i smirenosti u duše ljudi, uljepšavanje tog učenja, pri čemu od kandidata traže da tumači svoje vjerovanje.

c) Izazivanje sumnje

Misionari nastoje poljuljati uvjerenje kandidata tako što mu postavljaju pitanje. Tako ga, npr. pitaju o značenju slovima alfabeta spomenutim na početku kur'anskih sura.

d) Opservacija

Preobraćenik se ostavlja da se koleba u svom uvjerenju i da poželi saznati više o ismailitiskom pravcu.

e) Vezivanje

Preobraćenikov jezik se sputava čvrstim zakletvama. Primoravaju ga da se zakune da neće širiti ono što je čuo.

f) Prikrivanje

Misionar vara i odvodi u zabludu preobraćenika. Uljepšavaju mu stupanje u ismailitski pravac tako što navode kako su vanjske pojave patnja, a unutrašnje (ezoterijske) milost. Time tumače riječi Uzvišenog:

﴿فَضْرِبَ بَيْنَهُمْ بِسُورٍ لَهُ بَابٌ بَاطِنُهُ فِيهِ الرَّحْمَةُ وَظَاهِرُهُ مِنْ قِبَلِهِ الْعَذَابُ﴾

I između njih će se pregrada postaviti koja će vrata imati; unutar nje bit će milost, a izvan nje patnja. (El-Hadid, 13)

⁴⁷⁰ Ibidem.

g) Postavljanje temelja

To podrazumijeva potvrđivanje informacija i činjenica koje je misionar prenio preobraćeniku kako bi se one urezale u njegov razum.

h) Odricanje ili odbacivanje

Pod time se misli na konačno odbacivanje sunnitskog mezheba od strane preobraćenika.⁴⁷¹

s) Osnovne ideje batinidskog pokreta

Ako istraživač želi razumjeti metode batinidske ideologije i načine njenog širenja među ljudima, te razloge rasprostranjenosti, potrebno je da spozna prirodu njenih općih principa, koji se mogu svesti na sljedeće:

a) Univerzalnost

Batinidski pokret je pokušao izgraditi ezoterijski ideološki okvir u vidu univerzalnog, sveobuhvatnog pravca. Taj pravac se temelji na sažimanju različitih učenja, raznovrsnih i oprečnih s aspekta izvora i načela. Na taj način udovoljavaju nahođenjima raznih vjerskih grupacija i elemenata, tako da njihovo učenje bude prihvatljivo za bivše sljedbenike mazdakizma, maniheizma, vatropokloništva, judaizma, kršćanstva i islama.⁴⁷² To je ideološka baza koja je usmjerena ka pripadnicima raznih ideologija i koja propagira slobodu mišljenja i vjerovanja. Poziva na međunarodnu vjeru u kojoj ne postoje granice i razlike. Izvori navode nekoliko njihovih tvrdnji koje ukazuju na ovaj smisao, a ova je vjerovatno najdirektnija⁴⁷³: “Naša braća, Allah im pomogao, ne smiju biti neprijatelji nijedne nauke niti trebaju odbaciti ijednu knjigu. Ne smiju biti fanatično privrženi bilo kojem pravcu. Jer, naš pravac obuhvaća sve pravce i sažima sve nauke.”⁴⁷⁴

⁴⁷¹ Fedaih el-batinijje, str. 121–132.

⁴⁷² Usul el-ismailijje, str. 194, 195.

⁴⁷³ Mekki Halil, *Et-Tesellul el-batini fil-Irak*, str. 126.

⁴⁷⁴ *Resail ihvan es-safa*, prema: *Et-Tesellul el-batini fil-Irak*, str. 126.

b) Odabir misionara

Ovaj pokret je za odabir misionara postavio precizne karakteristike koje ovaj mora posjedovati. Na misionara gledaju kao na sredstvo uz pomoć kojeg dopiru do pojedinaca u društvu. To je prozor kroz koji batinidska ideologija gleda na vanjski svijet. Najvažnije osobine koje trebaju krasiti misionara jeste da bude pronicljiv, pametan, intuitivan, da razumije unutrašnja značenja, kao i osobine i vanjštinu stvari. U svom radu se treba pridržavati triju stvari:

- Da prepozna osobu na koju može utjecati svojim blagim pristupom i koju može uvjeriti da prihvati uvjerenja koja se razlikuju od njegovih osnovnih vjerovanja i principa.

- Da ima sposobnost promišljanja i procjene, što mu omogućava da pojavne stvari povezuje s unutrašnjim (ezoterijskim).

- Da prostudira vjerovanje osobe koju poziva, njegove afinitete i prirodu njegovog pravca prije nego što joj se obrati.

A da bi se misionar okitio ovim osobinama potrebno mu je osigurati posebno obrazovanje u određenim školama, koje će ga podučiti da se služi ovim metodama, smicalicama i vještinama. A Fatimidska ubejdidska država je osnovala specijalne tajne škole za obuku misionara. Prva takva škola otvorena je u gradu Mehdiji, uporištu Fatimidske ubejdidske države u vrijeme njenog osnivača Ubejdullaha el-Mehdija. Potom je otvorena u Mensuriji u vrijeme njegovog unuka Mensura, a nakon toga u Kairu, tokom vladavine El-Muizza i kasnijih ubejdidskih vladara. U tim školama obrazovali su se misionari koje su slali diljem islamskih zemalja da šire ovaj pravac i održavaju stalan kontakt s centrom ideologije i države.⁴⁷⁵

c) Tajnost

Organizacijska struktura batinidskih zajednica počiva na principu tajnih društava koja imaju svoje simbole, stepen, propagatore, vođe i utvrđene načine djelovanja. Te tajne organizacije imaju svete spise i

⁴⁷⁵ Hasan Ibrahim Hasan, *Ubejdullah el-Mehdi*, str. 58.

vjerske manifestacije koje njihovim organizacionim strukturama daju pečat duhovne svetosti.⁴⁷⁶ Ibn en-Nedim ukazuje na ovu tajnovitost u svom govoru o Benu el-Kaddahu, najvećoj nesreći u batinidskim pokretima: "Prije Benu el-Kaddaha pojavilo se slično onome koji je bio slijepo privržen vatropoklonicima i njihovoj državi. Trudio se da je brani nekada javno, a nekada uz pomoć smicalica, tajno. Tako su u islam uveli pokuđene novotarije."⁴⁷⁷ Ova tajnost se ogledala u tajnosti sredstava, tajnosti ciljeva, kao i u tajnosti pripadnika tog pokreta.⁴⁷⁸ Dr. Hasan Ibrahim Hasan ukazuje na strogu tajnost koja je odlikovala ubejidski fatimidski pokret.⁴⁷⁹ Iz tog razloga većina batinidskih frakcija vjeruje u skrivenog imama čije se ime ne treba izgovarati. Neki vjeruju da je taj imam skriven i da će se pojaviti kada dođe odgovarajuće vrijeme za to.⁴⁸⁰

d) Odabir odgovarajućeg okruženja

Batinidska ideologija vodila je računa o izučavanju okruženja u kojoj namjerava širiti svoje ideje i vjerovanja i formirati svoju organizaciju. Od svojih inteligentnih i pronicljivih misionara tražili su da oprezno i pažljivo odaberu područja u kojima će širiti svoje ideje. Birali su one društvene slojeve koji će prihvatiti njihovu ideologiju. Od misionara se traži da raspoznaju "one koje je moguće pridobiti na blag način i koji se mogu nagovoriti da prihvate učenje koje je suprotno njihovom. Postoje ljudi koji se čvrsto drže onoga što su čuli i ne mogu se odreći učenja koje se u njima ustalilo. Misionar ne treba trošiti snagu na takve. Neka se okane njega i potraži onoga ko sluša i prihvaća riječi koje mu se upućuju."⁴⁸¹ Zato se batinidsko učenje proširilo u područjima gdje su vladali neznanje i zablude, te ondje gdje žive nearapi čiji obični ljudi nisu poznavali islam zato što

⁴⁷⁶ *Et-Tesellul el-batini fil-Irak*, str. 129.

⁴⁷⁷ Ibn en-Nedim, *El-Fihrist*, str. 39.

⁴⁷⁸ *Et-Tesellul el-batini fil-Irak*, str. 129.

⁴⁷⁹ *Ubejdullah el-Mehdi*, str. 270–271.

⁴⁸⁰ *Et-Tesellul el-batini fil-Irak*, str. 130.

⁴⁸¹ *Et-Tesellul el-batini fil-Irak*, str. 132.

nisu govorili arapski. To učenje nalazi plodno tlo u regijama gdje postoje ostaci ranijih vjera i pravaca, poput istočnih regija. Batinidski misionari su svoju ciljnu grupu prepoznavali u ovim vrstama ljudi:⁴⁸²

– Obični ljudi i neznalice iz ruralnih područja, osorni nearapi i neiskusni mladići koji nisu upoznali islam na pravi način. El-Gazali kaže: “Ova klasa je vjerovatno najbrojnija. Zar da oni ne prihvate to učenje kada vidimo grupe u nekim gradovima u blizini Basre da obožavaju ljude za koje vjeruju da su naslijedili božansku prirodu od svojih očeva, koje nazivaju šebasijama.”⁴⁸³ Neki ljudi vjeruju da je Alija, radijallahu anhu, Bog nebesa i Zemlje, Gospodar svjetova.”⁴⁸⁴

– Oštećeni mrzitelji, potomci poglavara i čelnika, te potomci vatropoklonika, onih čiju su državu srušili muslimani. U njihovim prsima se učvrstila mržnja poput opasnog otrova. Takvi ljudi samo čekaju nekoga ko će zapaliti vatru u njihovim srcima. Oni odgovaraju na svaki poziv koji će im omogućiti da se osvete muslimanima.

– Oni koji teže da osvoje vlast iako za to nisu kompetentni ni sposobni. Ismailitskoj propagandi su podložni oni koji žele prigrabiti vlast nauštrb neukih zalutalih ljudi. To možemo uočiti kod onih koji su digli oružanu pobunu i njihovih vođa, i indoktrinaciju nekih službenika abbasidske države, kao što se desilo sa El-Besasirijem.

– Navodni učenjaci i stručnjaci koji se nastoje izdvojiti od običnih ljudi i biti različiti od njih. Vjeruju kako samo oni znaju istinu, a da ostali razumiju stvari samo površno. Oni se trude naučiti ove čudne nauke kako bi se razlikovali od ostalih ljudi.⁴⁸⁵

– Sljedbenici ekstremnih frakcija koji su izobličili islamska učenja i pripisali ovoj vjeri ono što joj ne pripada. Oni su psovali ashabe, pripadnike muhadžira i ensarija. Oni su u ezoterijskim učenjima našli podršku za ostvarenje svojih ciljeva i širenje svojih nakaradnih principa.

⁴⁸² *Fedaiih el-batinijje*, str. 34.

⁴⁸³ Prema Šebasu ili sinu koji je živio u Basri 450/1058.

⁴⁸⁴ *Et-Tesellul el-batini fil-Irak*, str. 133.

⁴⁸⁵ Ibidem.

– Ateisti iz redova filozofa, dualista i zbunjenih vjernika koji vjeruju da su vjerski propisi lažni. Naime, batinidski čelnici su takvim ljudima ukazivali poštovanje i davali im obilne nagrade, a oni su im se priklonili zbog ovosvjetskih interesa. Ova klasa ljudi za njih piše knjige, izaziva sumnje i koristi svoja znanja u dijalektici i logici. U tim knjigama sakrili su svoje podvale i zablude u univerzalnim izrazima i općim, nerazumljivim terminima koje rijetko ko može rastumačiti i otkriti. Takvi izrazi kod nekih ljudi izazivaju divljenje i strahopoštovanje, zato što ih ne mogu rastumačiti i razumjeti.⁴⁸⁶

– Razuzdani ljudi, koje su nadvladale strasti i koji udovoljavaju vlastitim prohtjevima. Njima teško padaju vjerske zabrane i propisi. Zato brzo prihvaćaju i usvajaju ovo učenje, zato što se podudara s njihovim predodžbama. Oni pokušavaju širiti ovo učenje kako bi ostvarili svoje ciljeve i proširili svoje principe.

e) Priroda duhovnog vodiča

Čelnici batinidskih pokreta i predvodnici njihovih tajnih društava te naoružanih pokreta su u najvećem dijelu bili sastavljeni od личности koje dobro vladaju vradžbinama i paranormalnim pojavama. Vješto se pretvaraju da su evlije i da posjeduju Božanska svojstva. To je evidentno svakome ko studira historijat tih pokreta. Oni sebe predstavljaju kao duhovnog vodiča koji ima osobine obećanog Božijeg spasitelja. A kada sljedbenici, pripravnici i učenici spoznaju te duhovne osobine samoproglāšenog misionara, ne preostaje im ništa drugo nego da mu izraze pokornost, poslušaju njegove naredbe i povinuju se njegovim smjernicama. Tu nema mjesta za razmišljanje ili provjeru, tako da se učenici pretvaraju u slijepa, nepokretna sredstva koja nemaju volje niti namjere. Njima navodni božanski čelnik upravlja kako želi i hoće. Njegovoj volji se povinuju svi. Rade ono što im se naredi bez razuma, svijesti ili osjećaja.⁴⁸⁷

⁴⁸⁶ *Et-Tesellul el-batini fil-Irak*, str. 135.

⁴⁸⁷ *Ibidem*, str. 136.

f) Postupnost u pozivanju

Batinidski pokreti su ustrojani na principu piramidalne strukture gdje liderstvo i odgovornost postupno raste, a različite su i obaveze pridobijanja pristalica i sljedbenika. Velike tajne ovog učenja se otkrivaju tek nakon što se pristalica postepeno uvede u pokret u skladu s preciznim planom, gdje misionar svoje učenike smješta u odgovarajuće faze. Zatim nastavlja s onima koji iskazu spremnost. Njima se naposljetku otkrivaju tajne misije, nakon što misionari postanu potpuno sigurni u njih i u njihovu povjerljivost. Ibn en-Nedim spominje navode u prilog postupnosti u batinidskoj misiji, na osnovu njihove knjige *El-Belagat es-seb'a*: "Drugi stepen pozivanja namijenjen je onima koji su malo iznad prethodne grupe. A treći stepen je namijenjen onima koji su stupili u mezheb prije godinu dana. Četvrti stepen pozivanja namijenjen je onima koji su u mezhebu dvije godine, a peti onima koji su u mezhebu tri godine. U sedmom stepenu otkriva se srž mezheba i najveće otkrovenje."⁴⁸⁸ Ibn en-Nedim navodi da su batinidske knjige bile raširene i dostupne ljudima u vrijeme Muizzud-devle el-Buvejhija, te da su misionari bili rašireni u svim dijelovima zemlje.⁴⁸⁹

6) Batinidi se služe obmanom širih masa različitim sredstvima

a) Prikazivanje pobožnosti

Predvodnici batinidske sekte trudili su se prikazati kao pobožni muslimani, koji se pridržavaju islamskih učenja i pretjeruju u tome. Time su željeli stići do svog cilja i ostvariti svoj misionarski program čiji je cilj rušenje šerijata, a potom uvođenje zapadnih učenja u okvire islamske vjerske misli.⁴⁹⁰ Ibn el-Dževzi kaže: "Dualisti i vatropoklonici

⁴⁸⁸ Ibidem, str. 139.

⁴⁸⁹ Ibidem, str. 140.

⁴⁹⁰ Ibidem, str. 148.

su željeli vratiti svoje kraljevstvo i ukinuti islam. Međutim, uvidjeli su da moraju kriti svoje namjere i skrivati se iza islama.”⁴⁹¹

El-Gazali ukazuje kako se njihovi misionari pretvaraju da su vjernici i da posjeduju visoke moralne vrijednosti, na prvom susretu s početnicima. Kaže: “Oni su obučili misionare i glasnike da prenoće kod nekog od svojih pristalica. Trude se da sa sobom povedu osobu koja lijepo uči Kur’an, kako bi kod pristali ostali neko vrijeme. Nakon učenja misionar upućuje blage riječi i nježne preporuke koje osvajaju srca. Iza toga slijedi osporavanje autoriteta sultana, učenjaka vremena i neznalica iz redova običnih ljudi. Navode kako spas od svega toga leži u bereketu porodice Allahovog Poslanika, pri čemu ponekad plaču i duboko uzdišu. A kada citiraju ajet ili predanje, spomenu da se u Allahovim riječima kriju tajne koje mogu spoznati samo odabrani robovi kojima je Allah pružio posebnu milost. Dešava se da misionari obavljaju noćni namaz i plaču u odsustvu domaćina, onda kada znaju da ih on može vidjeti. A kada se on pojavi, prekidaju ibadet i legnu spavati, pretvarajući se da sakrivaju svoj ibadet.”⁴⁹²

b) Pripisivanje ehli-bejtu (Poslanikovoј porodici) i njihova promocija

Ebu Osman el-Iraki el-Hanefi kaže: “Misionarima se savjetuje da se priklone šiitima, da šire propagandu u njihovu korist, da ukazuju na nepravdu koja im je učinjena, na to da su ubijeni, da su njihovo potomstvo i žene porobljeni, pri čemu ističu nedostatke ashaba”⁴⁹³, što predstavlja laž i potvoru. Dr. Abdullah Selum kaže: “Skrivanje iza lojalnosti porodici Poslanika, sallallahu alejhi ve sellem, predstavlja sredstvo koje im ostvaruje dva cilja u isto vrijeme:

– Prikrivanje i zaštita vlastitih stavova kako ne bi bili predmet kritike i zamjerki.

⁴⁹¹ El-Muntezam (5/110).

⁴⁹² Et-Tesellul el-batini fil-Irak, str. 149.

⁴⁹³ El-Firek el-muteferrika bejne ehli-zejg vez-zendeka, str. 109.

– Nanošenje štete ehli-bejtu time što im pripisuju osobine koje nisu dozvoljene vjerom.”⁴⁹⁴

Historijski dokazi ukazuju na to da veliki broj njihovih misionara ili tvrdi kako podržava i brani ehli-bejt, ili tvrdi da spada u njihove potomke koje su muslimani dužni slijediti i biti im lojalni.⁴⁹⁵ Najopasnija sekta bila je sekta ubejdida koji su tvrdili da su potomci Fatime. Oni su uspjeli osnovati državu, osvojiti brojne islamske oblasti i koji su ugrožavali islamski abbasidski hilafet.⁴⁹⁶

c) Pomaganje slabih

Jedan od slogana ezoterijskih pokreta jeste promoviranje pomaganja slabima, postizanja pravde i pravednosti, borbe protiv nasilnika, te uspostavljanja pravne i pravedne države.⁴⁹⁷

d) Prikrivanje (tekijja/tukja)

Islamski vjerezakon (šerijat) dozvoljava pribjegavanje tekijji u iznimnim, malobrojnim slučajevima, u veoma tijesnim granicama. Međutim, ekstremni batinidi ovu ustanovu koriste izvan granica dozvoljenih Allahovim šerijatom. Štoviše, to je postala vjera koju slijede.⁴⁹⁸ Batinidske sekte se obraćaju različitim grupama i suprotstavljenim društvenim slojevima na način koji ispunjava njihove lične interese. Svakoj grupaciji upućuju izraze koji su uvijeni u prevare i koji nose skrivena značenja. Jednima obećavaju jedno, a drugima drugo, kako bi sakupili što veći broj pristalica.⁴⁹⁹

El-Gazali je u svom prikazu batinidskih pokreta govorio o njihovom studiranju ljudske psihe i nahođenja, na osnovu čega su kreirali odgovarajuće planove kako bi ih pridobili. Govore im ono što žele čuti: “Ako vide da je neki učenik naklonjen zuhdu (asketizmu)

⁴⁹⁴ *El-Guluwv vel-firek el-galiye*, str. 164.

⁴⁹⁵ *Et-Tesellul el-batini fil-Irak*, str. 154.

⁴⁹⁶ *Ibidem*, str. 156.

⁴⁹⁷ *Ibidem*, str. 156.

⁴⁹⁸ *Ibidem*, str. 158.

⁴⁹⁹ *Ibidem*, str. 158.

i isposništvu, pozivat će ga u pokornost, poslušnost i slijedenje naredbi učitelja. Upozorit će ga na opasnost slijedenja strasti, uputit će ga na razne vrste ibadeta i izvršavanje emaneta. Govorit će o pohvaljenosti iskrenosti, lijepog postupanja s ljudima, moralnih vrlina i samilosti prema onima koji su u potrebi. Takvoj osobi će govoriti o naređivanju dobra i odvrćanja o zla. A ako je učenik neko ko je sklon raskalašenosti i bestidnosti, govorit će mu o tome da su ibadeti glupost i maloumnost, a da su oni paćenici koji izvršavaju obaveze poput magaraca koji opterećenih teškim tovarima. Razboritost je u slijedenju strasti i udovoljavanju nagonima, te uživanju u slastima ovog prolaznog svijeta koje se prekidaju s krajem života...⁵⁰⁰

e) Pridobijanje nekih državnih službenika i koordinacija s njima

U pokušaju da ovladaju Abbasidskom državom, batinidski pokreti su radili na pridobijanju utjecajnih ljudi – namjesnika, vojskovođa i nearapa koji vole sultana i vlast, bez obzira na principe ili vjeru. Primjer je postupak El-Muejjeda Hibetullaha eš-Širazija koji je vrbovao turskog vojskovođu Ebu el-Harisa el-Besasirija za fatimidsku ideologiju. A taj vojskovođa je u to vrijeme obavljao funkciju turskog poglavara za vladavine halife El-Kaima. Primio je materijalnu i vojnu pomoć kako bi osvojio Irak.⁵⁰¹ O njegovoj pobuni je već bilo riječi.

f) Širenje terora i nasilja

Batinidski pokreti služili su se terorom i oružanim napadima protiv neistomišljenika.⁵⁰² Uz Božiju pomoć, vidjet ćemo primjere njihovih divljačkih postupaka.

7) Pismo sultana Dželaluddina Melik-šaha Hasanu es-Sabahu

Melik-šah je prema pokretu Hasana es-Sabaha nekada provodio politiku pomirenja, a nekada politiku konfrontacije. El-Hasan es-Sabah je 483/1090. osvojio tvrđavu Alamut i zemljom su se

⁵⁰⁰ Ibidem, str. 159.

⁵⁰¹ Ibidem, str. 162–163.

⁵⁰² *Et-Tesellul el-batini fil-Irak*, str. 164.

proširili gerilci koji su vršili atentate na zvaničnike. Tada je Melik-šah poslao imama Ebu Jusufa Jakuba b. Sulejmana, iskusnog pravnika, vrsnog poznavatelja osnova vjere prema učenju ehli-sunneta, da bi vodio debatu s njima. Čini se da ta debata nije urodila plodom kao što je Melik-šah očekivao. Nakon što uvjeravanje mudrošću i lijepom riječju nije uspjelo, pribjegao je oružanoj sili. Poslao je emira Arslana Taša 485/1092. koji je opsjedao dvorac Alamut, ali je doživio poraz. Iste godine je poslao drugog vojskovođu koji je opsjedao tvrđavu Dira, još jedno od njihovih uporišta. Čini se da su batinidi, sljedbenici Hasana es-Sabaha postali zabrinjavajući faktor. Naime, govoreći o najvažnijim događajima godine 494/1101, Ibn Kesir je kazao: “Te godine u Isfahanu i okolini vladala je teška kriza zbog batinida. Sultan je pobio veliki broj njihovih članova, a njihove kuće i imeci su stavljeni na raspolaganje svima. Ko god je mogao, bio je dužan da ih ubije, a kao nagradu je dobijao njihov imetak. Bili su zauzeli mnoge utvrde, a prvu su zaposjeli 483/1090. godine, pod vodstvom misionara El-Hasana es-Sabaha. On je putovao u Egipat, gdje je učio od heretika koji su tamo boravili. Zatim je otputovao u te zemlje u blizini Isfahana. Mogao je vrbovati samo maloumnike koji ne razlikuju desnu od lijeve ruke, a pridobijao ih je uz pomoć meda, oraha i ćurekota. Na taj način je remetio njihovu prirodu i kvario pamet. Potom mu je pričao priče o ehli-bejtu i izmišljotine zalutalih rafidija – kako su oni pretrpjeli nepravdu i kako su im bila uskraćena prava. Zatim su tim pristalicama govorili: ‘Ako su se haridžije borili protiv Emevida za Aliju, onda si ti preči da se boriš za svog imama Aliju b. Ebu Taliba.’ Nastavio bi ga napajati takvim idejama sve dok ga ne bi pridobio i dok ga ne bi slušao bolje nego što sluša svoga oca i majku. Nakon toga bi mu otkrivao natprirodne stvari, klevete i smicalice koje mogu proći samo kod neznalica. Sultan Melik-šah mu je prijetio, upozoravao ga i zabranjivao mu da šalje ubice na učenjake.”⁵⁰³

⁵⁰³ El-Bidaje ven-nihaje (16/175).

Ovo je sadržaj pisma koje je Melik-šah uputio El-Hasanu b. es-Sabahu: "Ti, Hasan Sabah, ispovijedaš novu vjeru i sektu. Vrbovao si ljude i pobunio si se protiv vladara svoga vremena. Oko sebe si pokupio stanovnike brda, a zatim si ih odveo u zabludu svojim riječima. Nagovorio si ih da ubijaju ljude. Blatio si abbasidske halife, koji su vladari islama, na kojima počivaju vlast, vjera i država. Dužan si napustiti tu zabludu i postati musliman. U suprotnom, protiv tebe ću poslati vojsku koju ćeš moći zadržati jedino ti ako odgovoriš na ovaj poziv. Čuvaj sebe i svoje sljedbenike. Smiluj im se i nemoj ih izlagati propasti. Nemoj da te zavaraju tvoji utvrđeni dvorci. Znaj da tvoj nepristupačni dvorac Alamut, kada bi bio nebeska tvrđava, smrvio bih ga i sraunio sa zemljom, uz pomoć Uzvišenog Allaha."⁵⁰⁴ Kada je ovo pismo pročitao u prisustvu kurira, rekao prisutnim mladićima: "Želim poslati jednog od vas kao izaslanika Gospodaru." Tada su prisutni podigli glave, a on reče jednom mladiću: "Ubij se." On izvadi nož, prereza svoj grkljan i pade mrtav. Onda reče drugom: "Baci se oдавде", pa se taj baci sa vrha tvrđave na dno šanca, tako da mu se tijelo raskomadalo. Zatim reče kuriru: "Ovo je odgovor."⁵⁰⁵ U drugom predanju se navodi: "Obavijesti svog gospodara da ja imam dvadeset hiljada boraca koji su mi isto ovako pokorni." Kurir se vratio sultanu i obavijestio ga o onome što se desilo. Nakon toga s njima više nije razgovarao.⁵⁰⁶

Smrt je zaustavila pokušaje sultana Melik-šaha 485/1092. u tom pravcu.⁵⁰⁷ Može se primijetiti kako Melik-šah u borbi protiv Es-Sabaha nije ulagao napor srazmjerno svojoj moći i ugledu. Nije lično vodio pohod protiv njih, na primjer, kao što je činio u mnogim sličnim prilikama, kada je njegovoj državi prijetila neka opasnost. Isto tako, bio je gluh na savjete vezira Nizam el-Mulka koji ga je upozoravao na opasnosti te sekte. Jedino prihvatljivo opravdanje za njegov postupak

⁵⁰⁴ Abdulhadi Muhammed Rida, *Nizam el-Mulk*, str. 605.

⁵⁰⁵ *El-Bidaje ven-nihaje* (16/176).

⁵⁰⁶ *El-Muntezam* (9/121).

⁵⁰⁷ *Et-Tarih es-sijasi vel-fikri lil-mezheb es-sunni*, str. 136.

može biti to što nije živio dugo nakon što je El-Hasan osvojio Alamut. Možda bi, da je poživio duže, preduzeo odlučnije korake.⁵⁰⁸

8) Odgovor Hasana es-Sabaha seldžučkom sultanu Melik-šahu

El-Hasan es-Sabah se trudio voditi korespondenciju sa sultanom Melik-šahom nadajući se da će utjecati na njega ili da će pridobiti njegove simpatije. Slijedi primjer njegovih pisama: "Sada ću pojasniti svoje ponašanje i vjerovanje, nadajući se da će me sultan saslušati i da se neće konsultirati s državnim službenicima, a naročito s Nizamom el-Mulkom. Moje neprijateljstvo i sporenje s njima poznato je sultanu. Nakon toga mi ne preostaje ništa drugo nego da slijedim mišljenje neprikosnovenog vladara, koji je primio moje riječi i uvjerio se u moje pismo. A ako se ja suprotstavim ljepoti tog ispravnog mišljenja, onda ću računati da sam izašao iz vjere islama. Ukoliko sultan bude slušao nagovore mojih neprijatelja, onda ću morati preduzeti mjere zaštite i pobrinuti se za sebe, zato što pred sobom imam jakog neprijatelja koji istinu pretvara u laž i koji istinu stavlja na mjesto laži. To su mnogo puta učinili, naročito kada sam ja u pitanju. Sultan to treba imati na umu i na pameti. Što se tiče stanja ovog roba, napominjem da je moj otac bio musliman, sljedbenik pravca imama Šafije el-Matlebija. Kada sam napunio četiri godine, otac me je poslao u mekteb kako bih stekao znanje. Sa četrnaest godina vladao sam različitim naukama, a naročito kur'anskim i hadiskim. Potom se javilo svjetlo vjere. Čitao sam Šafijine knjige i otkrio brojna predanja koja ukazuju na vrijednost Vjerovjesnikove djece i porodice, te na činjenicu da oni trebaju biti vođe. Priklonio sam se njima i počeo sam tragati za imamom ovog vremena. Zatim sam se počeo baviti vjerskom službom koju ljudi smatraju značajnom i važnom, tako da sam zaboravio tu ideju i bio sam zaokupljen od te prvobitne aktivnosti. Moje srce je u potpunosti bilo okrenuto ovom svijetu i služenju stvorenjima. Što se tiče ahiretskog djelovanja, to sam ostavio iza sebe. Ipak, Uzvišeni Allah nije želio da

⁵⁰⁸ Ibidem.

u tome ogreznem. Pobunio je moje protivnike tako da su me na silu izbacili i otjerali. Pobjegao sam, lutao bespućima i pustinjama i doživio teške napore i iscrpljenost.

Sultanu isto tako nije nepoznat moj odnos s Nizam el-Mulkom. Kada me Allah spasio od te opasnosti, shvatio sam da zanemarivanje Stvoritelja i okretanja k stvorenjima može donijeti samo ono što sam ja iskusio. Zato sam odlučio da okupim ljude zbog vjerskog aktivizma i traganja za ahiretom. Iz Rejja sam se preselio za Bagdad, gdje sam proveo duže vrijeme. Tu sam se upoznao s prilikama i stanjem. Istražio sam i stanje halifa i vjerskih poglavara, pa sam uvidio da su Abbasidi izašli iz okvira čojstva (muževnosti) i islamskog viteštva. Postao sam siguran u činjenicu da su nevjerstvo i hereza bolji i ljepši od islama i vjere koji su utemeljeni na vodstvu i hilafetu takvih ljudi. Zato sam napustio Bagdad i otputovao u Egipat, gdje vlada pravi imam El-Mustensir Billah. Istražio sam njegovo stanje i uporedio njegov hilafet s hilafetom Abbasida, pa sam ustanovio da je on ispravniji. Zato sam prihvatio njega i odbacio hilafet Abbasida. Nakon toga su Abbasidi komandantu vojski poslali tri mazge natovarene zlatom, te još poklona i novaca tražeći od njega da im isporuči Hasana el-Sabaha ili pošalje njegovu glavu. Budući da sam tada uživao naklonost El-Mustensira, spasio sam se te opasnosti. Vidjevši da su Abbasidi pokušali potplatiti komandanta vojski, odlučio je da me pošalje Bizantincima kako bih ih pozivao u pravu vjeru. Kada je imam za to čuo, uzeo me je pod svoju zaštitu i okrilje. Izdao mi je dekret i naredio da usmjeravam ljude na pravi put uz pomoć snage i spoznaje koje posjedujem. Naredio mi je da ih upoznam s imametom egipatskih halifa i njihovom vlašću. Ako sultan posluša plemeniti ajet ... *pokoravajte se Allahu i pokoravajte se Poslaniku i predstavnicima vašim* (En-Nisa, 59), onda se neće protiviti."

U pismu se navodi i sljedeće: "Vjera koju danas ispovijedam je ona koja je bila u vrijeme Allahovog Poslanika, sallallahu alejhi ve sellem, i njegovih ashaba. Ovaj ispravan pravac će trajati do sudnjeg dana. Moja vjera je islam i ja svjedočim da nema boga osim Allaha

i da je Muhammed Božiji poslanik. Nije me briga za ovaj svijet i njegove blagodati. Naprotiv, svako djelo koje činim i riječ koju izgovaram posvećeno je samo i isključivo ispravnoj vjeri. Ja smatram kako potomci Vjerovjesnika, sallallahu alejhi ve sellem, imaju veće pravo na hilafet nego potomci El-Abbasa ili bilo koga drugog. Ako ti (Melik-šah) želiš da ova velika kraljevina kojom vladaš, i zbog koje si uložio velike napore i trud, te žrtvovao živote onolikih vojnika kako bi je osvojio i zavladao od istoka do zapada, te od sjevera do Indije – ako želiš da ta zemlja izmakne iz ruku tvojih potomaka i da oni budu progonjeni po cijelom svijetu, da budu ubijani i razapinjani gdje god budu pronađeni... ako to možeš prihvatiti, onda možeš prihvatiti i hilafet onih Abbasida. Spomenut ću ti samo neke stvari koje sam svojim očima vidio: Njih ne može prihvatiti pripadnik svake vjere i frakcije, niti će ih prihvatiti. Neko ko ne poznaje njihovo stanje može vjerovati u njih i smatrati ih zaslužnim da budu halife. Međutim, ja sam upoznao njihove postupke i stanja i kako je moguće da ih prihvatim i vjerujem da zavređuju hilafet? A ako ih sultan, nakon što je upoznao to stanje, i dalje brani i štiti od muslimana, onda ne znam kako će odgovoriti svome Gospodaru na Sudnjem danu? Kako će se spasiti tog odgovora? Ovo je moja vjera od kako postoji i nje ću se držati dok sam živ. Ja nisam i ne negiram četvericu pravednih halifa, niti desetericu koji su obradovani džennetom. Naprotiv, ljubav prema njima je u mom srcu dok god je živo. Nisam prihvatio novu vjeru, niti novu kibli. Nisam izmislio vjeru ili pravac koji nisu postojali prije mene. Moj pravac je onaj koji su zastupali ashabi u vrijeme Poslanika, sallallahu alejhi ve sellem, i tako će biti do Sudnjeg dana. A sada dolazimo do toga da smo moji sljedbenici i ja otkazali poslušnost Abbasidima i podigli pobunu. Tvrdim da svaki musliman koji poznaje svoju vjeru i tradiciju mora osjećati prezir prema ljudima koji se od početka do kraja bave krivotvorenjem, prevarom, koji se odaju grijesima, porocima, nemoralu i neredu. Iako njihovi postupci nisu skriveni od ljudi, ja ih želim izložiti pred sultanom. Počnimo od postupaka Ebu Muslima el-Horasanija, čovjeka

koji je preduzeo velike stvari i ponio ogroman teret. Zahvaljujući svojoj inteligenciji i sposobnosti, zaustavio je Mervanove sinove u prolijevanju krvi i otimanju imetka muslimana. On je od čiste vjerovjesničke kuće uklonio to prokletstvo⁵⁰⁹ koje njima više priliči nego porodici Poslanika. On je s ovog svijeta uklonio nepravdu, a zatim je uspostavio pravdu i blagostanje. Pogledaj kako su izdali tog dobročinitelja i bespravno prolili njegovu krv. Ubili su hiljade nevine djece Allahovog Poslanika u raznim dijelovima zemlje. Druge su protjerali i primorali ih da se skrivaju, tako da su se neki od njih odrekli časnog porijekla kako bi sačuvali život. Mnogi od njih su umrli u tom stanju, tako da niko za njih nije znao.

Čim su preuzeli hilafet [Abbasidi], zaokupili su se pijenjem vina, bludom i homoseksualizmom. A njihov nered je dostigao tolike razmjere da je Harun er-Rešid, najbolji i najučeniji od njih, dovodio žene na svoje pijanke, a tu su bili i njegovi bliski prijatelji. Tako je Džafer b. Jahja el-Bermeki, koji je prisustvovao tim sjedjeljkama, imao aferu – bolje reći počinio blud – s njegovom sestrom El-Abbasom, koja mu je rodila dijete. To dijete su od njega skrivali sve dok nije otišao na hadž, pa ga je tamo vidio i ubio je Džafera. Imao je još jednu sestru, mlađu od nje, koja je bila prelijepa, koja mu se približila jednog dana, pa je počinio blud s njome.⁵¹⁰ A poznata neobičnost je to što se El-Emin, Er-Rešidov sin, kada je preuzeo hilafet nakon svoga oca, zbližio s tom ljepoticom, koja je njegova tetka o ocu. Počinio je blud s njome misleći da je i dalje nevina. Kada ju je pitao o tome, rekla je: “U Bagdadu nije ostala nijedna nevina djevojka koju tvoj otac nije razdjevičio, pa kako onda da ostavi svoju sestru djevicom?”⁵¹¹ Ukratko, ako bismo željeli nabrajati njihova djela, ne bi nam bio dovoljan jedan ljudski vijek. To su pravedni halife, a to su oni koji su oslonac muslimana, stubovi

⁵⁰⁹ Ovo historijsko predanje je neosnovano i apokrifno. Vidimo kako je Hasan es-Sabah koristio laži svojih prethodnika kako bi ljude odveo u zabludu. Vidimo i da batinidi ne prežu od potvore simbola ummeta, poput Harun er-Rešida i drugih, te da brane zlotvore poput Ebu Muslima el-Horasanija. (Primjedba autora)

⁵¹⁰ Ovo je jedna od izmišljotina o biografiji Haruna er-Rešida.

⁵¹¹ Još jedna laž i potvora.

vlasti, vjere i države. Ako bismo uzeli da je istina polovina onoga što im zamjeramo ili što im drugi zamjeraju – da li je naša nepokornost ispravna? Što se tiče tvrdnje da smo prevarili neznalice, ljudima koji posjeduju razum jasno je da ništa nije vrednije od duše. Niko, a kamo li neko poput mene čovjeka skromnih materijalnih i fizičkih mogućnosti, tvrdi da može postići taj cilj.⁵¹²

Od granica Horasana okupio je sultanove mladiće, od svršenika nizamijskih (škola) i službenika, koji su s muslimanima počeli postupati na način koji nije u skladu s tradicijom i društvenom praksom. Neki od njih su posegnuli za sramotama muslimana i suprugama pobožnjaka. Otimali su žene u prisustvu njihovih muževa, a neki su prekršili kodeks ponašanja. Kada su ljudi tražili pomoć od državnih službenika, nisu je dobili. Naprotiv, još veća nesreća bi zadesila one koji bi o nepravdi govorili. Nizam el-Mulk, upravitelj i vezir kraljevine, ubio je Ebu Nasra el-Kundurija, vezira kakav nije upamćen ni u jednoj vlasti i ni u jednom vremenu, službenika koji je pružao korisne savjete. Optužio ga je za zloupotrebu imovine sultana i pogubio ga, a danas se udružio s nasilnicima u svojim poslovima. Ebu Nasr je prikupljao deset dirhema i dopremio bi ih u riznicu. Ovaj [Nizam] bi prikupljao pedeset dirhema, a polovina sultanovih sredstava ne bi završila u riznici. Ono što je radio s grnčarijom i keramikom širom kraljevine jasnije je od sunca. Gdje su Ebu Nasru bili sinovi i kćeri? Je li potrošio makar jedan dirhem na drvo ili glinu? Ima li nade u spas u ovom vremenu, kod ovakve slabosti i nemoći? Ako neko bude primoran da ukloni ovu sramotu i žrtvuje svoj život kako bi eliminirao jednog ili dvojicu od ovih nepravедnika, to nije isključeno i takvo djelo je opravdano... Kakve veze ima Hasan es-Sabah s ovim pitanjima? Koji je njegov argument i kakve koristi on ima od toga što će vrbovati nekoga? Kakav ovosvjetski interes on može ostvariti, ako ne računa na nebesko određenje?⁵¹³ Što se tiče vaše naredbe da napustim ovaj put ili ću, ne daj Bože, prekršiti

⁵¹² Čini se da ovdje nedostaje dio koji povezuje tekst. (Primjedba autora)

⁵¹³ *Nizam el-Mulk*, str. 610–611.

volju sultana... međutim, pojavili su se protivnici koji su se dali u potjeru za mnom. Ja sam odabrao ovaj kutak i pretvorio ga u svoje utočište, prije nego što se pojavim pred vratima sultana, nakon što se sve smiri i što mi um bude stabiliziran. Kada završim svoj zadatak, uputit ću se prema vratima plemenitog sultana i uključiti se u njegovu službu kako bi uložio svu svoju snagu da mu uputim savjet koji sam dužan uputiti kako bih ovosvjetsko stanje sultana i učinio njegov boravak na budućem svijetu lijepim. A ako se ne budem pokoravao naredbama sultana, bit ću prezren na ovom svijetu, manjkav u svakom pogledu. Tada će se moći kazati da sam prekršio naredbu i nisam izvršio naredbu izrečenu u ajetu ... *pokoravajte se Allahu i pokoravajte se Poslaniku i predstavnicima vašim.* (En-Nisa, 59) U to vrijeme, moji protivnici će me olajavati kod sultana i pripisivati mi ono o čemu ništa ne znam. Trudit će se da umanje moju vrijednost i svetost kod njega. Ljudima će moje postupke predstavljati u ružnom svjetlu, premda su oni lijepi, pokušavajući da na taj način unište moj ugled i renome. Ako dođem sultanu i pojavim se pred njime u prisustvu Nizama el-Mulka, koji gaji neprijateljstvo prema meni, koji je nepravedno postupao prema meni – on bi zanemario sve o čemu sam govorio i produžio u svojim namjerama [da me se riješi]. K tome treba dodati privrženost sultana u slijedenju Abbasida, poštovanju njihovih naredbi i zabrana, iako mu je poznato da su na svaki način pokušali da me uhvate i zarobe. Zbog toga sam bio primoran pobjeći u Egipat. Nisu me uspjeli uhvatiti na putu iako su poslali brojne uhode i špijune u potjeru za mnom. Čak su prevarili komandanta vojski i potplatili ga da me uhvati. Da me istinski halifa, El-Mustensir Billah, nije uzeo pod zaštitu, bio bih ubijen.

Naposlijetku, komandant me je morskim putem poslao strancima, da pozivam nevjernike u istinu. Uz Božiju pomoć, spasio sam se iz te zamke. Zatim sam se uputio prema Iraku, nakon velikih teškoća i uložених napora, a Abbasidi su me i dalje tražili.⁵¹⁴ Danas sam dostigao ovaj stupanj i priklonio se ideologiji alevitskih halifa. Okupio sam

⁵¹⁴ *Nizam el-Mulk*, 612.

brojne pristalice u Tabaristanu, Kohistanu i u planinama. Oko sebe sam okupio mnoge prijatelje, simpatizere, šiite, alevite, tako da su se Abbasidi počeli pribojavati od mene i plašiti se moje snage. Ako se stav sultana prema meni promijeni i ako me počne progoniti da bi me predao Abbasidima, tada ne znam šta će se desiti. Sve što bi učinio u tom pravcu bilo bi ružno. Jer, ako bi sultan udovoljio njihovim zahtjevima, to bi bilo protivno čojstvu i pravdi. Ukoliko im ne udovolji, onda će neznalice o njemu iznositi neistine, blatiti ga i izvrgavati ruglu. Za njega će reći: "Kakav je to plašt koji sultan nosi u njihovo [Abbasidsko] ime, kada im ne želi isporučiti Hasana Sabaha?"⁵¹⁵ Možda će među njima izbiti sukob i spor čiji kraj nije moguće zamisliti. Što se tiče priče o Serisinku i vašoj najavi da ćete ga osvojiti makar on bio nebeska tvrđava – stanovnici tog grada vjeruju i uzdaju se u riječi Istinskog Vremena⁵¹⁶ koji tvrdi da će ta tvrđava dugo ostati u njihovim rukama, zato što se nalazi pod Allahovom zaštitom. Ja sam se sada izolirao u ovom kutku, izvršavajući sve farzove i sunete, nadajući se u ime Allaha i Njegovog Poslanika da će sultan i njegovi državni činovnici krenuti ispravnim putem. Molim Allaha da ih okiti istinskom vjerom, te da oslobodi ljude poroka i grijeha Abbasida.⁵¹⁷

Ovim pismom Hasan es-Sabah je pokušao poljuljati Melik-šahovo povjerenje u abbasidski dvor i hilafet. Iznio je brojne laži i izmišljotine. Isto tako, želio je oslabiti vezu između Melik-šaha i Nizam el-Mulka i izvršiti ideološki i dogmatski utjecaj na samog sultana. Nije nam poznato kakve posljedice je imalo ovo pismo na Melik-šaha. Tako Ibn el-Dževzi prenosi od Ibn Akila da se vjerovanje sultana Melik-šaha pokvarilo uslijed druženja s nekim batinidima, ali da se ubrzo vratio na pravi put.⁵¹⁸ Sve to ukazuje na opasnost koju je batinidska propaganda predstavljala za muslimanske vladare

⁵¹⁵ Historičari, govoreći o događanjima iz 458/1066. godine, navode da je sultan Alp Arslan imenovao sina Melik-šaha za nasljednika i predao mu plašt. *Duvelul-islam* (1/407).

⁵¹⁶ Ovdje misli na fatimidskog halifu u Egiptu El-Mustensira Billah.

⁵¹⁷ *Nizam el-Mulk*, str. 613.

⁵¹⁸ *El-Bidaje ven-nihaje* (16/133).

i elitu, iako se radilo o pobožnim ljudima, u slučaju da se nisu zaštitili dobrim poznavanjem učenja ehli-suneta vel- džemata i bili u stalnom kontaktu s učenim ljudima. Ono što također možemo primijetiti jeste pozitivan ili negativan utjecaj ovih pisama u vrbovanju drugih. Čini se da je sultan Melik-šah izgubio poštovanje prema halifi i abbasidskom hilafetu, budući da je protjerao halifu iz Bagdada, o čemu će biti više riječi na odgovarajućem mjestu.

9) Ismailitska država u Iranu

Čim je osvojio dvorac Alamut, Hasan es-Sabah je krenuo u osvajanje susjednih utvrđenja. Poslao je svoje misionare kako bi ostvario taj cilj.⁵¹⁹ Ubrzo je pod svoju kontrolu stavio kompletnu oblast na jugu Kaspijskog mora, nakon što su njegovi misionari osvojili utvrde u tim krajevima, a kojih je bilo blizu šezdeset. Te utvrde nalazile su se uglavnom usred plodnih dolina i u blizini stalnih izvora vode. Evidentno je da se glavne utvrde na ismailitskim teritorijama nalaze u blizini rijeke Šehrud i njenih pritoka.⁵²⁰ Svaka tvrđava predstavljala je zasebnu ekonomsku i vojnu cjelinu, koja je nezavisna od drugih. Stanovnici su se oslanjali sami na sebe u obradi zemlje, odbrani utvrde i okoline od vanjskih napada. Izobilje i raznovrsnost koji su odlikovali obradive njive na tim područjima imali su presudan utjecaj na njihovu nezavisnost i ekonomsku integraciju. Njive oko utvrda su se obrađivale. Čini se da su ismailiti bili prisiljeni sklanjati se u utvrde tokom neprijateljskih pohoda, te ostavljati posijane njive oko tvrđave nezaštićenim, zbog čega su prinosi i zasadi često bili predmet pljačke, napada i uništenja. Međutim, to ne znači da su ove utvrde živjele izolirane jedne od drugih, te da su bile lišene kontrole i nadzora. Svaka od tih utvrda predstavljala je lokalnu jedinicu podređenu centralnoj upravi u dvorcu Alamut. Vladari tih utvrda direktno su slijedili naredbe ismailitskog vladara u Alamutu, koji je predstavljao vrhovnu vlast.⁵²¹ A oblasti pod vlašću ovih utvrda širile su se na

⁵¹⁹ Muhammed es-Seid, *Devletul-ismailije fi Iran*, str. 95.

⁵²⁰ Ibidem.

⁵²¹ Ibidem, str. 96.

oblast južno od Kaspijskog mora. Obuhvaćale su regiju Talekan na jugoistoku, prostirući se do granica Kazvina na jugu. Na zapadu su se prostirale do Bahram Abada i Rudbara na granici Azerbejdžana. To znači da su područja pod kontrolom ismailita imala političke granice koje su ih odvajale od susjednih oblasti, a koja su se nalazile pod kontrolom drugih. Ismailiti su 484/1091. godine uspjeli osvojiti jednu provinciju koja se nalazi izvan spomenutih granica, a to je provincija Kaharstan⁵²² koja graniči s Horasanom. Ta provincija bila je dio ismailitske države i lokalni vladari su bili lojalni ismailitskim vladarima u Alamutu sve dok Mongoli nisu osvojili taj dvorac.⁵²³

10) Nizam el-Mulk i njegov antibatinidski projekt

Sunnitske knjige o frakcijama ismailite i njihove pododjeljke fatimide (ubejdide), karamite, nizaride (asasine) ili druge, smatraju ekstremnim batinidima (ezoteristima), zato što su zastranili u vjerovanju i odstupili od ispravnog islama. Kao odgovor na tvrdnje ismailita ezoterista, naprimjer, imam Ebu Hamid el-Gazali je napisao djelo pod nazivom *Razotkrivanje batinija*⁵²⁴, u kojem je opovrgao njihove stavove. Osim toga, seldžučka vlast se borila protiv ismailitskih novotarija. U tome se isticao njihov vezir Nizam el-Mulk, koji je uvidio da su ismailitski misionari uspjeli vrbovati veliki broj običnih ljudi. Zato je osnovao brojne domove kulture i obrazovanja kako bi širio ispravnu islamsku svijest i kulturu kako bi zaštitio pojedinca od ismailitske ideologije. Te institucije su bile poznate kao nizamijske škole, a djelovale su u Bagdadu, Mosulu, Isfahanu, Nejsaburu, Mervu, Belhu, Heratu i drugim gradovima. Štoviše, historijska predanja ukazuju na to da su te škole postojale u svakom gradu Iraka i Horasana.⁵²⁵ O nizamijskim školama u seldžučkom periodu ćemo kasnije detaljnije govoriti, ako Allah da.

⁵²² To je planinska oblast između Herata i Nejsabura.

⁵²³ *Devletul-ismailije fi Iran*, str. 97.

⁵²⁴ Djelo *Fedā'ihu l-bātinije ve fedā'ilu l-mustazhirije* na bosanski jezik preveo je dr. Almir Fatić, a izdavač je Dobra knjiga Sarajevo.

⁵²⁵ *El-Hilafe el-abbasije* (2/191).

PETO POGLAVLJE

SMRT HALIFE EL-KAIMA BIEMRILLAH, NAKON KOGA HILAFET PREUZIMA EL-MUKTEDI BILLAH

1. Smrt halife El-Kaima Biemrillah

U vrijeme vladavine sultana Melik-šaha, godine 467/1075. godine⁵²⁶ umro je vladar pravovjernih El-Kaim Biemrillah, Ebu Džafer Abdulah b. el-Kadir Billah Ahmed, sin emira Ishaka b. El-Muktedira Billah Džafer b. el-Mu'tedid el-Abbasi el-Bagdadi. Rođen je 391/1001. godine od majke Armenke koja se zvala Bedrud-dudža, a prema drugom mišljenju zvala se Katrun-neda. Bio je, Allah mu se smilovao, lijep, vedar, bijelog, blago crvenog lica, pobožan, dobar, dobročinitelj, učen i pravedan. Hilafet je preuzeo 422/1031. Godine 450/1058. dogodila mu se nevolja s El-Besasirijem, o čemu smo detaljno govorili. Halifa je pobjegao iz grada pod zaštitom arapskog emira, zatim se vratio na tron halife nakon godinu dana, uz zalaganje sultana Tugrul-bega. Ukinuta je halifa u ime egipatskog halife El-Mustensira Billah u Iraku, a El-Besasiri je ubijen⁵²⁷, o čemu smo opširno govorili. Obolio je od mašere⁵²⁸, zbog čega su mu pustili krv, nakon čega je zaspao. Došlo je do pogoršanja i jakog krvarenja, zbog čega je oslabio i izgubio snagu. Mnogo je obavljao ibadete, post i noćni namaz. Kada je ponovno

⁵²⁶ *Sijer a'lam en-nubela'* (18/318).

⁵²⁷ Ibidem (18/307).

⁵²⁸ *Mašera* – u ljekarskoj praksi toplo oboljenje koje je rezultat žučne krvi, koje obuhvaća lice.

preuzeo hilafet, pripovijeda se da nije tražio ništa od opljačkanog imetka, niti je kaznio one koji su mu nanijeli zlo. Bio je strpljiv i očekivao je nagradu za to. Izbjegavao je zabave, Allah mu se smilovao. Njegov hilafet trajao je četrdeset pet godina. Gasulio ga je hanbelijski šejh Ebu Džafer b. Ebu Musa el-Hašimi. Živio je sedamdeset šest godina. Nakon njega je za halifu izabran njegov unuk El-Muktedi Billah.⁵²⁹

2. Hilafet El-Muktedija Billah

On je Ebu el-Kasim Iddetuddin Abdullah, sin emira Zehiretuddin Muhammeda, sina halife El-Kaima Biemrillah, Abdullaha b. el-Kadira el-Abbasija. Majka mu je bila Armenka po imenu Erdžuvan, koju su zvali Kurretul-ajn. Živjela je za vrijeme njegovog i halifeta njegova dva sina El-Mustezhira i El-Musteršida. Otac mu je umro dok je bio u majčinom stomaku. Kada se rodilo muško dijete, djed i muslimani su se jako obradovali, jer je na taj način Allah osigurao ostanak hilafeta u kući El-Kadira. Naime, svi drugi [pripadnici loze Abbasida] su hodali ulicama u pohabanoj odjeći, s običnim ljudima. Zbog toga narod nije volio da neko od njih preuzme hilafet. Odrastao je pod zaštitom svog djeda El-Kaima Biemrillah na način kako odgovara dječaku poput njega. On mu je prenio najljepše osobine. El-Muktedi je imao dvadeset godina kada je preuzeo hilafet. Bio je obdaren izuzetnom fizičkom i moralnom ljepotom. Izabran je u petak, trinaestog ša'bana te godine / 2. aprila 1075. Sjedio je u Kući drveta, u bijeloj košulji, s bijelim turbanom. Veziri, namjesnici, plemići i uglednici su mu dolazili kako bi dali prisegu. On je bio prvi kojem je prisegu dao Eš-Šerif Ebu Džafer b. Ebu Musa el-Hanbeli. On mu je citirao riječi pjesnika:

Kada jedan velikan umre, pojavi se drugi.

Potom se zbunio i nije se mogao sjetiti sljedećeg stiha, pa halifa nastavi:

⁵²⁹ *Sijer a'lam en-nubela'* (18/308).

...koji govori i radi onako kako govori.

Od učenjaka, prisegu su mu dali šejh Ebu Ishak eš-Širazi, šejh Ebu Nasr b. es-Sabbag, sljedbenici šafitskog mezheba, zatim hanbelija Ebu Muhammed et-Temimi. Pojavio se i predvodio ljude na ikindija-namazu. Nešto kasnije iznijeli su tabut njegovog djeda, mirno i dostojanstveno, bez vriske i naricanja. Obavljena je dženaza, nakon čega su ga odnijeli do mezarja, Allah mu se smilovao. El-Muktedi je bio galantan i hrabar. Njegova vladavina je bila berićetna, opskrba je bila obilna, a hilafet veličanstven. Vladari su mu se pokorili i pred njime unizili. Njegovo ime se izgovaralo na hutbama u dva harema, u Jerusalemu i svim dijelovima Šama. Muslimani su povratili Ruhu i Antakiju iz ruku neprijatelja. Bagdad i drugi krajevi zemlje doživjeli su prosperitet. Za vezire je uzeo Ibn Džuhejra, a potom Ebu Šudžaa. Zatim je vratio Ibn Džuhejra i njegovog kadiju ed-Damganija, potom je imenovan Ebu Bekr eš-Šami. Sve su to bili izuzetni sudije i veziri, neka je hvala Allahu.⁵³⁰

U mjesecu ša'banu iz Bagdada je izbacio grješnice koje su postavljale crveni znak i sebi dozivale sramotu i beščašće. Srušio je njihove kuće i preselio ih na zapadnu stranu. Srušio je kule za golubove i zabranio igranje s njima. Uveo je obavezu nošenja ogrtača u hamamima (javnim kupatilima). Zabranio je vlasnicima hamama da otpadne vode odvede u rijeku Tigris. Primorao ih je da iskopaju bunare za te otpadne vode kako bi sačuvao pitku vodu.⁵³¹

3. Pogoršanje odnosa između Melik-šaha i El-Muktedija

Odnos između halife i sultana počeo se postepeno pogoršavati. Početak ovih problema desio se kada je došlo do nesporazuma između El-Muktedija i njegove supruge Hatun, kćerke sultana Melik-šaha, 482/1089. godine. Taj razdor se zatim produbio i otkrio kada se Hatun požalila svome ocu na postupanje El-Muktedija prema njoj. Sultan je odmah zatražio od halife da se njegova kćerka vrati očevoj

⁵³⁰ *El-Bidaje ven-nihaje* (16/49–50).

⁵³¹ *Ibidem* (16/51).

kući u Isfahan u karavanu koji joj dolikuje, u društvu njenog sina princa Ebu el-Fadla Džafera b. el-Muktedija. Nije se stigla ni odmoriti u kući svoga oca, kada ju je zatekla smrt iste godine. Proglašena je žalost za njom u Isfahanu i Bagdadu. Od tog trenutka sultan Melik-šah je odlučio da uznemirava halifu i da iskoristi svaku priliku kako bi mu se osvetio.⁵³² Godine 484/1091. sultan je ušao u Bagdad i odsjeo u vladarevom dvoru, kako bi bio blizu El-Muktedija, čija je moć oslabila do te mjere da je od vlasti ostalo samo ime. Njegov autoritet nije prelazio njegova vrata, niti je išao dalje od njegove svite.⁵³³ Sultan je proslavio svoj rođendan na rijeci Tigris, a cijeli Bagdad je bio ukrašen svjetlima tim povodom – i na kopnu i na rijeci. Nakon što se moral El-Muktedija srozao, sultan je odlučio da se direktno umiješa u sudbinu abbasidskog hilafeta. Tražio je od El-Muktedija da Ebu Džafera, sina sultanove kćerke, imenuje za prijestolonasljednika umjesto njegovog najstarijeg sina, imama El-Mustezira Billah, kojeg je El-Muktedi ranije odredio za svog nasljednika.⁵³⁴ Halifa je to pokušao izbjeći, ali je sultan bio odlučan u namjeri da se osveti El-Muktediju i zauvijek ga istjera iz Bagdada. Kada je ušao u grad, 485/1092, uputio je pismo u kojem je poručio: “Moraš mi prepustiti Bagdad i otići u grad koji želiš.” Halifu je to jako uznemirilo. Zatim je tražio od sultana da mu da rok od mjesec dana, a ovaj je odbio, rekavši da ne može niti jedan sat. Halifa se obratio sultanovom veziru Tadžul-mulku Ebu el-Ganaimu koji je uspio uvjeriti sultana da halifi dadne deset dana kako bi sredio stvari i oputovao za Basru ili neki drugi grad koji izabere.⁵³⁵

El-Muktedija je tako zadesila bijeda i poniženje kakve nije iskusio u cijelom životu. Nije se mogao braniti niti se mogao suprotstaviti Melik-šahu. Obratio se svome Gospodaru učeći dove danju i noću.

⁵³² *El-Muntezam* (9/46, 47); Muhammed Husejn, *El-Hadare el-islamijje fi Bagdad*, str. 37.

⁵³³ *El-Muntezam* (9/57).

⁵³⁴ *Vefejat el-a'jan* (5/288).

⁵³⁵ *El-Muntezam* (9/62); *El-Hadare el-islamijje fi Bagdad*, str. 39.

Molio Ga je da ga spasi i izbavi iz te krize. Noću je klanjao, a danju postio, izražavajući skrušenost i poniznost prema Uzvišenom Allahu. U tom periodu sultan je izašao u lov iz kojeg se vratio bolestan. Umro je prije nego što je istekao rok koji je dao halifi. Ovaj događaj se ubraja u keramete El-Muktedija, koji se oslobodio sigurne sramote i patnje. Tako je halifa došao do stupnja slabosti na kojem mu ni neprijatelj ne bi zavidio.⁵³⁶

Ibn Kesir je ostavio zapis o Melik-šahovom ulasku u Bagdad i namjeri da istjera halifu iz tog grada: "Sultan je došao u Bagdad u mjesecu ramazanu, s namjerom koja nije bila dobra. Allah mu je dao ono što je on želio svojim neprijateljima. Naime, čim je raspakirao svoj prtljag, dok su ljudi dolazili da ga pozdrave i požele mu dobrodošlicu, dok mu je halifa poslao poruku dobrodošlice, on je halifi poručio: 'Moraš mi prepustiti Bagdad i otići u grad koji želiš.' Halifa mu je poslao poruku s molbom da ga sačeka mjesec dana, a ovaj je odgovorio da neće čekati niti jedan sat. Onda je poslao posrednike da zamole za deset dana roka, što je sultan prihvatio nakon žestokog otpora. Prije nego što je rok istekao, sultan je na Ramazanski bajram izašao u lov tokom kojeg ga je uhvatila jaka groznica. Puštali su mu krv, ali to nije pomoglo. Umro je prije nego što je isteklo deset dana, hvala i blagodat pripadaju Allahu."⁵³⁷

Sultan Melik-šah je umro, a s njegovom smrću okončano je zlatno doba seldžučke vlasti i započelo doba političkih podjela i ratova između nasljednika seldžučkog trona. To je dovelo do razjedinjavanja njihovih safova i slabljenja snage. Uprkos tome, seldžučki sultani su gajili aspiracije o preuzimanju vlasti od halifa i koristili su svaku priliku da izraze tu želju.⁵³⁸ Prije nego što se posvetimo temi o propadanju Seldžučke države, moramo se pozabaviti biografijom Nizam el-Mulka, Allah mu se smilovao.

⁵³⁶ *Vefejat el-a'jan* (5/389); *El-Hadare el-islamijje fi Bagdad*, str. 309

⁵³⁷ *El-Bidaje ven-nihaje* (16/122–123).

⁵³⁸ *El-Kamil fit-tarih*, prema: *El-Hadare el-islamijje fi Bagdad fin-nisf es-sani minel-karn el-hamis el-hidžri*, str. 40.

4. Nizam el-Mulk

Govoreći o njemu, Zehebi je ostavio sljedeći zapis: “Nizam el-Mulk bio je veliki vezir, borac za vjeru, a zvao se Ebu Ali Hasan b. Ali b. Ishak et-Tusi. Bio je razborit, iskusan političar, znalac, uvijek nasmijan, privržen vjeri, stidljiv, organizirao je skupove učaća Kur’ana i islamskih pravnika. Osnovao je veliku školu u Bagdadu, drugu u Nejsaburu i treću u Tusu. Poticao je na izučavanje nauke. Davao je obilne nagrade učenicima i pripovijedao hadise. Dobar glas o njemu se daleko čuo.⁵³⁹ Širile su se vijesti o njemu sve dok nije postao vezir, za vrijeme vladavine Alp Arslana, a zatim i za vrijeme njegovog sina Melik-šaha. Svoje dužnosti izvršavao je na najbolji način, umanjio je nepravdu, bio je blag prema podanicima, podigao je vakuf, a velikani su se preselili kako bi bili blizu njega.⁵⁴⁰ Savjetovao je Melik-šaha da za vojskovođe i namjesnike postavlja pobožne ljude, koje odlikuju lijepo ponašanje i hrabrost. Rezultati takvog razmišljanja i upravljanja tek će kasnije doći do izražaja. Jedan vojskovođa, koji je izabran po tom principu, bio je Ak Sunkur, djed Nuruddina Mahmuda, koji je, također, postavljen za namjesnika Halepa, Dijarbakra i Gornje Mesopotamije. O njemu je Ibn Kesir kazao sljedeće: “On je bio vladar najljepšeg životopisa, obdaren izuzetnom inteligencijom.”⁵⁴¹ Njegov sin Imaduddin Zenki otpočeo je rat protiv krstaša, koji je nakon njega nastavio i Nuruddin Mahmud. Ova porodica postavila je jake osnove za osvajanja i pobjede Salahuddina nad krstašima. Otvorila je period dominacije tevhide i jedinstva islamskog svijeta.⁵⁴² Također, Ak Sunkur el-Bursuki bio je vojskovođa seldžučkog sultana Mahmuda. Postavljen je za namjesnika Mosula. Učestvovao je u borbi protiv krstaša. Godine 520/1126. ubili su ga batinidi dok je klanjao u Velikoj džamiji u Mosulu. O njemu je Ibn el-Esir kazao: “Bio je dobar turski podanik. Volio je učenjake i dobre ljude. Zalagao se za pravdu. Bio je

⁵³⁹ *Sijer a’lam en-nubela’* (19/94).

⁵⁴⁰ *Ibidem* (19/95).

⁵⁴¹ *El-Bidaje ven-nihaje* (13/157).

⁵⁴² *Eju’idut-tarihu nefseh*, str. 68.

jedan od najboljih namjesnika. Obavljao je namaze pravovremeno; a klanjao je i noćni namaz.⁵⁴³ Historičar Ebu Šama govori nam o ostavštini Seldžuka, a naročito u vrijeme Nizam el-Mulka, gdje kaže: “Kada su se Seldžuci pojavili, obnovili su ugled hilafeta koji se počeo gubiti, naročito za vrijeme Nizama el-Mulka koji je vratio i podigao samopouzdanje i ugled ummeta na najveći nivo.”⁵⁴⁴

1) Upravljanje državnim poslovima

Nakon sto je Melik-šah preuzeo upravu nad državom, uređenje vojske je zanemareno, tako da su oni počeli nepravedno prisvajati imetak stanovništva. Govorili su: “Neće nam sultan zabraniti da uzimamo imetak, to može samo Nizam el-Mulk.” Narod je bio izložen velikim nedaćama. Nizam el-Mulk je skrenuo pažnju sultanu na to, ukazavši mu da takvi postupci vode slabljenju i gubljenju ugleda, žudnji za dunjalukom, propasti države, te propasti politike. Sultan mu je odgovorio: “Postupi kako misliš da je najbolje!” Nizam el-Mulk mu odgovori: “Ja ne mogu ništa učiniti bez tvoje naredbe.” Sultan reče: “Tebi sam prepustio sve stvari, velike i male. Ti si poput roditelja.” Dao mu je zakletvu, povećao mu plaću, darivao ga i nadjenio mu lijepe nadimke, između kojih je i Atabeg, što znači otac namjesnik. Njegova skromnost, junaštvo i ljudskost plijenili su ljudska srca. Zbog toga, kada je jedna nemoćna starica stala i dozvala ga u pomoć, on joj se odazvao i stao razgovarati s njom. Jedan njegov pratilac odgurnuo ju je od Nizam el-Mulka, a on ga je zbog toga prekorio: “Tvoju sam pomoć zatražio upravo radi ljudi sličnih ovoj Ženi! Uistinu, vođe i namjesnici nemaju nikakve potrebe za tobom.” Zatim ga je odstranio iz svoje pratnje.⁵⁴⁵

2) Koncept države kod Nizama el-Mulka

Nizam je volio islam i poštovao vjerska učenja. Bio je predan islamskim naukama i cijenio je učenjaka. Podjednako je bio posvećen

⁵⁴³ *El-Kamil fit-tarih*, prema: *Eju'idut-tarihu nefseh*, str. 68.

⁵⁴⁴ *Er-Revdatejn fi ahbar ed-devletejn*, prema: *Eju'idut-tarihu nefseh*.

⁵⁴⁵ *El-Kamil fit-tarih*, prema: Es-Sallabi, *Ed-Devle el-Usmanije*.

svojoj vjeri i svojem državnom poslu. Jednim je nadopunjavao drugo, kao što se Zemlja i nebesa nadopunjuju. Nizam je visoko cijenio vjeru i žestoko branio državu, smatrajući da je država jedno od sredstava širenja islama i popularizacije vjere među ljudima. U Nizamovo vrijeme pojavili su se vrhunski učenjaci koji su ukazivali na povezanost između vjere i države, koja postaje i sredstvo i cilj u isto vrijeme. Tako su imam El-Gazali i El-Maverdi govorili: "Ne postoji vjera koja je izgubila vlast a da nije izmijenjena i da njeni simboli nisu potrti. Svaki velikodostojnik je nastojao u vjeru uvesti novotariju i svako vrijeme je ostavljalo trag na nju. S druge strane, ako se vladar ne pridržava vjere, ako mu podanici nisu poslušni, smatrat će da je pokoravanje njemu obavezno..."⁵⁴⁶ Rečeno je: "Vjera je osnova, a vladar je čuvar. Ono što nema osnove, bit će poraženo, a ono što nema čuvara, bit će izgubljeno."⁵⁴⁷

Ova izreka postala je popularna na istoku islamskog svijeta. Citirali su je Et-Tartuši, Ibn Haldun⁵⁴⁸ i drugi učenjaci sa zapada.⁵⁴⁹ Vođen tim motivom jakog imana i čvrstog uvjerenja u mogućnost unapređenje prolaznog života; vođen tim dubokim vjerovanjem u neminovnost postojanja pravedne države koja će se starati o ljudima i njihovim potrebama, Nizam el-Mulk je napisao svoju poslanicu. U njoj je postavio opće temelje nove države, za koju se zalagao i čije je formiranje planirao.⁵⁵⁰ Nizam je bio vizionar, sanjar koji je zamišljao obrise očekivane države. Bio je poput onoga ko slika uljanim bojama po bijelom papiru kako bi izrazio svoj umjetnički genij. Bilo je onih koji su ranije došli na ideju republika i idealne države, ali njegova je zamisao bila bliža realnosti.⁵⁵¹ Njegova vizija države počiva na temeljima sunnitskog pravca, a doprinos su dali učenjaci tog vremena poput El-Gazalija i El-Džuvejnija. Tim učenjacima je

⁵⁴⁶ *Edebud-din ved-dunja*, str. 115; *Nizam el-Mulk*, str. 412.

⁵⁴⁷ *El-Gazali, El-Iktisad fil-i'tikad*, str. 135.

⁵⁴⁸ *El-Mukaddima*, str. 115; *Nizam el-Mulk*, str. 413.

⁵⁴⁹ *Nizam el-Mulk*, str. 413.

⁵⁵⁰ *Ibidem*.

⁵⁵¹ *Ibidem*.

Nizam pružao materijalnu i moralnu podršku, o čemu će biti riječi na odgovarajućem mjestu, uz Allahovu pomoć. Prvi seldžučki sultani su se deklarirali kao muslimani, ali je njihovo razumijevanje islama bilo veoma oskudno. Njihov veliki vezir Nizam el-Mulk je pokušao da u njima pobudi ljubav prema nauci i poštovanje prema učenicima.⁵⁵² U svojoj knjizi Nizam je govorio o sultanu, njegovim dužnostima i karakteristikama; o državnoj kasi, te o sultanovim ceremonijama, sviti, trpezi, prijemima, straži, specijalnom nadzorniku, veziru i vezirskoj službi, državnim službenicima, ambasadorima između država, sudijama i sudstvu, računovođama, namjesnicima i upraviteljima feuda, slugama i mobilizaciji, vojsci i vojnoj spremi, činovima i njihovoj definiciji.⁵⁵³

3) Nizam el-Mulkova briga o administrativnoj organizaciji

Nizam el-Mulk je vodio brigu o administrativnoj organizaciji. On je davao glavne smjernice u vrijeme sultana Alp Arslana, a njegove nadležnosti su se proširile u vrijeme sultana Melik-šaha.⁵⁵⁴ Lično je planirao unutrašnju i vanjsku politiku države u velikoj mjeri, oslanjajući se na svoje razumijevanje i poznavanje sistema uprave. Knjiga *Sijaset-nama*, koju je ovaj vezir napisao, sadrži administrativne teorije, koje predstavljaju osnovu sistema vlasti i upravu države i kraljevine.⁵⁵⁵ U svojoj knjizi *Sijaset-nama* iznio je najznačajnije metode uprave, koje je primjenjivao u upravljanju Seldžučkom državom. Prije svega, žestoko se protivio uplitanju sultanovih bliskih prijatelja u državna pitanja, jer bi to dovelo do poremećaja administracije.⁵⁵⁶ Isto tako, posebnu pažnju je pridavao pošti, čiji su službenici opskrbljivali vladu vijestima iz svih oblasti koje su pripadale državi.⁵⁵⁷

⁵⁵² Nizam el-Mulk, str. 415.

⁵⁵³ Ibidem, str. 409–451.

⁵⁵⁴ Dr. Muhammed ez-Zahrani, *Nizam el-vizare fid-devle el-Abbasije*, str. 172.

⁵⁵⁵ Ibidem.

⁵⁵⁶ Nizam el-Mulk, *Sijaset-nama*, str. 234.

⁵⁵⁷ Ibidem, str. 102.

Veliki trud je ulagao u slanje obavještajaca u sve krajeve, u liku trgovaca, putnika, sufija, derviša i apotekara. Oni su prikupljali vijesti i slali ih prvo sultanu, kako bi bio upoznat sa svime što se tiče njegove kraljevine.⁵⁵⁸

Nizam el-Mulk je uspješno osujetio nekoliko zavjera protiv centralne vlade, zahvaljujući vijestima koje je primao od tih obavještajaca.⁵⁵⁹ Isto tako, radio je na onemogućavanju zloupotrebe vlasti, kako službenici i namještenici ne bi građane opterećivali dodatnim taksama i visokim nametima.⁵⁶⁰ Smjenjivao je namjesnike i namještenike svake dvije ili tri godine, kako bi spriječio manipulacije u tim poslovima.⁵⁶¹ Kada je sultan Alp Arslan ukinuo zanimanje “kurira” i “izvjestioca”⁵⁶², njegov vezir Nizam el-Mulk je u svakom gradu imenovao neovisnog čovjeka da kontrolira guvernera (*valiju*, upravnika vilajeta), sudiju (*kadiju*) i tržnog nadzornika (*muhtesiba*) i slične namještenike i službenike, te da ga obavještava o svakom od njih ponaosob. Isto tako, Nizam el-Mulk je pažljivo birao službenike. Birao je one koji su bogatijeg znanja, manjih prohtjeva i skromnijih ambicija. Za poziciju kurira i izvjestioca birao je ljude koji nemaju sumnjivu prošlost, budući da se radi o osjetljivom zanimanju. Njih bi imenovao lično sultan. Nizam el-Mulk je državnim službenicima davao dostatnu plaću kako službenik ne bi bio primoran da utaji državni novac, ili da zloupotrijebi svoj položaj kako bi uzurpirao imetak građana.⁵⁶³ Isto tako, trudio se da vrši reviziju računa krajem svake godine, kako bi saznao koliki su prihodi, koliki rashodi, te kolika je razlika među njima. A kako bi osigurao preciznu realizaciju svog administrativnog plana upošljavao bi značajan broj pouzdanih i kompetentnih državnih službenika. Formirao bi nešto poput

⁵⁵⁸ *Sijaset-nama*, str. 107.

⁵⁵⁹ Ibidem.

⁵⁶⁰ Ibidem, str. 51–52.

⁵⁶¹ *Sijaset-nama*, str. 69.

⁵⁶² Ibidem, str. 102.

⁵⁶³ Ez-Zehrani, *Nizam el-vizare fid-devle el-Abbasije*, str. 174.

savjetodavnog odbora⁵⁶⁴ čiji je zadatak, kako se čini, razmatranje predmeta koji im se prilažu. Nakon tog razmatranja bili su dužni pružiti odgovarajuće rješenje te detaljno pratiti realizaciju.⁵⁶⁵ Državni poslovi Seldžučke države prije Nizama el-Mulka bili su neorganizirani. To je uzrokovalo poremećaje u upravi provincijama. Finansijsko stanje se pogoršalo uslijed poremećaja na tim teritorijama, kao i zbog toga što oni koji nadziru te provincije nisu preduzeli potrebne korake i reforme. Kada je Nizam el-Mulk preuzeo funkciju vezira, uredio je poslove tih provincija, uspostavio red, te učvrstio državnu vlast u oblastima koja do tada nisu bila dio centralne vlasti.

4) Ekonomska misao Nizam el-Mulka

Nizam el-Mulk imao je značajnu ulogu u reformi obradivih površina i organizaciji njihove podjele. Dotadašnji običaj halifa i namjesnika bio je da se prinosi prikupljaju širom zemlje i odnose u prijestolnicu.⁵⁶⁶ Kada su se granice Seldžučke države proširile u vrijeme Nizam el-Mulka, on je uvidio da je prihod države od poreza na obradivo zemljište mali zato što je bila potrebna agrarna reforma. Pored toga, namjesnici nisu vodili računa o zemlji.⁵⁶⁷ Došao je do zaključka da je za državu bolje ukoliko se parcele dijele u vidu feuda vojnim oficirima, koji će biti dužni da za svaku parcelu plaćaju određeni iznos u državnu kasu. Na taj način feudalci su brinuli o održavanju zemlje, što je dovelo do povećanja prinosa. Ovaj sistem je bio na snazi do kraja Seldžučke države.⁵⁶⁸ Primjetno je da se feudalni sistem Seldžuka razlikuje od onoga u buvejhidskom periodu, budući da buvejhidski sistem nije bio univerzalan i sveobuhvatan. Nije važio za sve vojnike, već je predstavljao kompenzaciju za njihove zakašnjele plaće. To nije bio dio agrarne reforme. Štoviše, neki buvejhidski komandanti su uništavali dodijeljene feude, a zatim bi ih vraćali i

⁵⁶⁴ Ibidem.

⁵⁶⁵ Ibidem.

⁵⁶⁶ Ibidem.

⁵⁶⁷ El-Bendari, *Devletu Ali Seldžuk*, str. 55.

⁵⁶⁸ *Tabekat eš-šafi'ijje* (4/317).

u zamjenu dobijali druge feude, po svom izboru, kako bi poboljšali svoj lični, a ne državni prihod.⁵⁶⁹ U seldžučkom periodu pravo na parcelu vezivalo se za zemljarinu, a ne za samu zemlju. Pritom spahija (korisnik zemljišta) nije imao vlast nad zemljoradnicima. Usto, on je bio podređen državnoj vlasti i bio je dužan da ne zloupotrebljava svoj feud. Isto tako, bilo je moguće oduzeti parcelu ukoliko feudalac ne izvršava svoje obaveze.⁵⁷⁰ U seldžučkom periodu feudalna prava su dodjeljivana na određeno vrijeme. Zato su se feudanci trudili da unaprijede svoje parcele, te osiguraju dobru organizaciju i eksploataciju. Izvršavali su sve preuzete obaveze kako bi vlast stekla povjerenje da oni mogu na pravi način koristiti zemljište koje im je dodijeljeno.⁵⁷¹ Isto tako, vezir Nizam el-Mulk je od službenika i namjesnika tražio da budu u kontaktu sa zemljoradnicima, da ih provjeravaju i pruže potrebnu pomoć u sjemenu i životinjama. Vlast je bila dužna lijepo postupati s zemljoradnicima kako oni ne bi bili prisiljeni napuštati svoju domovinu.⁵⁷²

Izgleda da je Nizam el-Mulk svojom raspodjelom zemlje vojnim čelnicima u vidu feuda ciljao na nekoliko stvari. Naime, on je shvatio da većina pripadnika seldžučke vojske pripada različitim plemenima. On je želio da se te skupine skrase na teritorijama koje su im dodijeljene, da se povežu sa zemljom i da saosjećaju sa stanovnicima. To je državi olakšalo kontrolu tih skupina i umanjilo njihove međusobne sukobe. Na taj način olakšan je teret koji centralnoj vladi predstavlja administracija i rat. Ti feudi na nezavisan način brinu o sebi i brane se u slučaju neprijateljskog napada. Istovremeno, stanovanje tih skupina na određenom plodnom zemljištu podstiče ih na unapređenje te obradive zemlje i korištenje njenih dobara. Kao

⁵⁶⁹ Miskevejh, *Tedžarub el-umem* (2/76–97).

⁵⁷⁰ Husejn Emin, *El-Irak fil-asr es-seldžuki*, str. 207.

⁵⁷¹ *Sijaset-nama*, str. 69.

⁵⁷² *Nizam el-vizare fid-devle el-Abbasijje*, str. 174.

rezultat svega toga, privreda doživljava procvat i postaje pokretač napretka.⁵⁷³

5) Nizam el-Mulkovo staranje o civilnim institucijama

Seldžučki vezir Nizam el-Mulk et-Tusi veliku je važnost pridavao civilnim institucijama, naročito bogomoljama. Izgradio je brojne džamije u različitim regijama koje su kontrolirali Seldžuci.⁵⁷⁴ Vodio je brigu o održavanju dva časa harema u Mekki i Medini. Izgradio je brojne karavansaraje u Iraku i Perziji, namijenjene pobožnjacima, isposnicima, propovjednicima i siromasima. Ti karavansaraji su bili snabdijevani hranom i odjećom.⁵⁷⁵ Vezir Nizam el-Mulk je izgradio bolnicu u gradu Nejsaburu.⁵⁷⁶

6) Njegov doprinos razvoju nauke i književnosti

Vezir Nizam el-Mulk je uložio jasan napor kako bi unaprijedio stanje u nauci i književnosti. Volio je učenjake i bio jako darežljiv prema njima. Učenjacima je odredio određenu plaću koju su oni redovno primali.⁵⁷⁷ Dvanaest hiljada naučnih djelatnika primalo je redovnu plaću širom islamske države. Vijeće Nizam el-Mulka bilo je sastavljeno od izvanrednih učenjaka iz raznih oblasti. Osnovao je biblioteke i snabdio ih knjigama. Nauka je u njegovo vrijeme bila cijenjena, kako navodi Ibn el-Dževzi bilo prosperitetno, a učenjaci su hodali uzdignute glave.⁵⁷⁸ Osnovao je nizamijske škole, koje su bile raširene u Bagdadu, Basri, Mosulu, Isfahanu, Amolu, Tabaristanu, Mervu, Nejsaburu, Heratu i Belhu.⁵⁷⁹ Te škole Nizam el-Mulk je osnovao u vrijeme seldžučkog sultana Alp Arslana.⁵⁸⁰ O njima će biti riječi u zasebnom poglavlju, uz Allahovu pomoć.

⁵⁷³ Ibidem.

⁵⁷⁴ *Duvelul-islam* (1/269); *Nizam el-vizare fid-devle el-Abbasijje*, str. 174.

⁵⁷⁵ *Tabekat eš-šafi'ijje* (4/312); *Nizam el-vizare fid-devle el-Abbasijje*, str. 174.

⁵⁷⁶ Ibidem.

⁵⁷⁷ El-Bendari, *Al Seldžuk*, str. 56.

⁵⁷⁸ *Nizam el-vizare fid-devle el-Abbasijje*, str. 190.

⁵⁷⁹ *El-Medaris en-nizamijje fi Bagdad*, časopis *Sumer*, c 2, 9. tom, str. 317.

⁵⁸⁰ *Nizam el-vizare fid-devle el-Abbasijje*, str. 190.

Nizam, Allah mu se smilovao, mnogo je volio nauku, a naročito hadis. Bio je zadivljen njime. Govorio je: "Ja, doista, znam da nisam kompetentan za prenošenje hadisa, ali mi predstavlja radost upisati se u plejadu prenosilaca Poslanikovog, sallallahu alejhi ve sellem, hadisa.⁵⁸¹ Slusao je hadise pred El-Kušejrijem, Ebu Muslimom b. Mehrom b. Jezidom, i Ebu Hamidom el-Ezherijem.⁵⁸² Vodio je računa da škole koje je sagradio izvršavaju povjerenu funkciju. Tako je jednom prilikom, kada mu je Ebu Hasan Muhammed b. Ali el-Vasiti, šafitski pravnik, poslao stihove u kojima traži njegovu brzu intervenciju u vezi s gušenjem smutnje između hanbelija i eš'arija, Nizam el-Mulk je odmah je pristupio gušenju te smutnje.⁵⁸³

Njegovo društvo bilo je sastavljeno od šerijatskih pravnika i učenjaka, s kojima je provodio većinu svoga vremena. Jednom mu je prilikom neko kazao: "Uistinu, oni te zaokupljaju od mnogobrojnih ovosvjetskih koristi!" On je na to samo odgovorio: "Oni su ljudi ukras ovog i budućeg svijeta, i da ih nosim na glavi, to mi ne bi predstavljalo nikakav napor." Kada bi kod njega ušli Ebu Kasim el-Kušejri i Ebu el-Meali el-Džuvejni, ustao bi pred njima a zatim ih posjeo pored sebe. A kada bi došao Ebu Ali el-Farendi, ustao bi i posjeo ga na svoje mjesto, a zatim bi sjeo ispred njega. Ukoren je zbog toga, na šta je rekao: "Doista, kada njih dvojica uđu kod mene, uzdižu me i precjenjuju, govoreći da sam onakav kakav uistinu nisam, pa zbog njih dvojice porastem u svojim očima. Ali kada dođe Ebu Ali el-Farendi, podsjeti me na moje manjkavosti i nepravdu, pa se prepadnem i odstupim od mnogo čega što sam činio."⁵⁸⁴

7) Primjeri njegovog ibadeta, skromnosti i poezije izrečene njemu u čast

Ibn el-Esir, Allah mu se smilovao, ovako ga opisuje: "Predanja govore da je bio učen, pobožan, plemenit, pravedan, blag, da je mnogo

⁵⁸¹ *El-Bidaje ven-nihaje* (12/150).

⁵⁸² *Sijer a'lam en-nubela'* (19/95).

⁵⁸³ *El-Kamil fit-tarih* (6/276); Sallabi, *Ed-Devle el-Usmanijje*, str. 35.

⁵⁸⁴ *El-Bidaje ven-nihaje* (16/129).

je praštao onima koji pogriješe prema njemu, da je mnogo šutio, njegovo su društvo bili učaci Kur'ana, šerijatski pravnici, predvodnici muslimana, dobročinitelji i pobožnjaci.”⁵⁸⁵ Postao je hafiz Kur'ana u jedanaestoj godini. Impresionirao ga je šafitski mezheb. Uvijek je bio pod abdestom, a poslije svakog uzetog abdesta klanjao je nafilu.⁵⁸⁶ Kada bi čuo mujezina, ustegnuo bi se i klonio onoga što je obavljao. Kada bi mujezin završio, on ne bi počinjao ništa sve dok ne bi klanjao namaz. Ukoliko bi mujezin zaboravio proučiti ezan, a nastupilo je namasko vrijeme, on bi mu naredio da prouči ezan. Nizam el-Mulk je predstavljao najbolji primjer privrženosti ibadetu, čuvanja vremena, obavljanju namaza. Njegova veza s Allahom je bila veoma čvrsta. Redovno je postio ponedjeljkom i četvrtkom. Ostavio je plodonosne vakufe i obilno dijelio sadaku.⁵⁸⁷ Jednom je prilikom kazao: “Sinoć sam sanjao Iblisa i obratio mu se: ‘Teško ti se! Allah te stvorio i obratio ti se bez posrednika da Mu činiš sedždu, a ti si odbio. On se meni nije lično obratio, ali Mu činim sedždu, po toliko puta svaki dan.’” Zatim je citirao stih:

*Onaj ko nije spreman na ustrajnost u pokornosti,
sva njegova djela bit će grijesi.*

Jednom prilikom El-Muktedi ga je posjeo ispred sebe i rekao mu: “Hasane, neka je Allah tobom zadovoljan onako kako je i vladar pravovjernik tobom zadovoljan.”⁵⁸⁸

Priželjkivao je imati džamiju u kojoj će se Allah obožavati, u kojoj će opskrba biti garantirana. U tom smislu je kazao: “Želio bih imati jedno selo samo za sebe i džamiju u kojoj ću se osamiti i obožavati Gospodara. Zatim sam poželio da svaki dan imam veknu hljeba i džamiju u kojoj ću obožavati Allaha.”⁵⁸⁹

⁵⁸⁵ *El-Kamil fit-tarih* (6/337).

⁵⁸⁶ *Sijer a'lam en-nubela'* (19/96).

⁵⁸⁷ *El-Bidaje ven-nihaje* (16/126).

⁵⁸⁸ *Ibidem* (16/127).

⁵⁸⁹ *El-Kamil fit-tarih* (6/338); Sallabi, *Ed-Devle el-Usmanijje*, str. 3.

Primjer njegove skromnosti jeste i to da je jedne noći jeo, dok je pored njega za sofrom sjedio njegov brat Ebu el-Kasim. S njegove druge strane sjedio je namjesnik Horasana, a pored njega bio je siromah sakat u jednu ruku. Nizam el-Mulk je vidio da namjesnik Horasana ne želi jesti pored sakatog čovjeka. Primijetivši to, naredio je namjesniku da pređe na drugu stranu sofre, a sakatog siromaha približio je sebi i jeo s njime. Običavao je pozivati siromahe na ručak i jesti s njima.⁵⁹⁰ Spjevao je sljedeće stihove:

*Nakon osamdeset nema više snage,
više mi je stalo do mladalaštva.*

*Sa štapom u ruci ličim na
Musaa, ali bez vjerovjesništva.⁵⁹¹*

Njemu se pripisuju i ovi stihovi:

*Leđa su mi se od starosti savila,
a vrijeme me žestoko pregazilo.*

*Hodam, a ispred mene hoda štap,
ličimo na strunu i luk.*

Volio je slušati poeziju. Jednom se razbolio, a u posjetu mu je došao Ebu Ali El-Kavmesani. Citirao mu je stihove:

*Kada smo bolesni, planiramo svako dobro,
a kada ozdravimo, samo griješimo.*

*Molimo Boga kada nas je strah, a ljutimo Ga
kada smo sigurni i ništa kako treba ne činimo.*

Na te riječi je Nizam el-Mulk zaplakao i kazao: "Tako je."⁵⁹²

⁵⁹⁰ El-Kamil (6/338).

⁵⁹¹ Tabekat eš-šafi'ijje (4/328).

⁵⁹² Havlel-edeb fil-asr es-seldžuki, str. 128.

Pjesnici su ga hvalili u svojoj poeziji. Ovo su neki od primjera:

*Kada mu gost dođe, lice mu se ozari,
dočeka ga s osmijehom i vedrinom.*⁵⁹³

O njemu su također rekli:

*Uzvišeni Allah nije stvorio nikog
poput glavnog vezira, plemenitog.*

*Veličanstven, poput vrha strijele, ali je
prodorniji od strijele kada se odapne.*⁵⁹⁴

8) Smrt Nizam el-Mulka 485/1092.

U četvrtak 10. ramazana 485. godine po Hidžri / 14. oktobra 1092, nakon što je nastupilo vrijeme iftara, Nizam el-Mulk obavio je akšam-namaz i sjeo za sofru. Tu je bilo mnogo ljudi – šerijatskih pravnika, učaća Kur'ana, sufija i onih kojima je pomoć potrebna... Stao je nabrajati mnoga značajna mjesta u Nehavendu, u kojem su se tada nalazili. Spominjao je događaje iz bitaka između Perzijanaca i muslimana za vrijeme vladavine vladara pravovjernih Omera b. el-Hattaba, radijallahu anhu, i spominjao ljude koji su preselili u tim sukobima: "Blago se onima koji su im se već pridružili!", rekao je. Kada je završio objed, krenuo je prema svojoj nosiljci. Tada mu se obratio mladić (govorilo se da je bio Dejlemid, ismailit batinid) pretvarajući se da je prosjak ili asketa. Prišao mu je u želji da mu pruži pomoć, ali ga je ovaj dočekaio, napao i posjekao. Nizama el-Mulka su prenijeli do nosiljke. Kaže se da je Nizam el-Mulk prva osoba koju su ubile ismailije batinije. Vijest o njegovoj smrti brzo se i glasno proširila među vojnicima. Nakon što je čuo za to, sultan Melik-šah je požurio Nizamu el-Mulku. Na njegovom licu primjećivala se tuga i žaljenje. Plakao je za Nizamom el-Mulkom. Sjedio je kod njega dok je ranjenik teško disao i nedugo zatim preselio. Živio je sretno,

⁵⁹³ Ibidem.

⁵⁹⁴ Ibidem.

hvale vrijednim životom.⁵⁹⁵ Njegov se ubica krio između šatora. Sluge Nizama el-Mulka otkrili su ga i ubili. Jedan sluga rekao je: “Zadnje riječi Nizama el-Mulka bile su: ‘Nemojte pogubiti mog ubicu! Uistinu sam mu već oprostio!’ Zatim je izgovorio šehadet i preselio.”⁵⁹⁶ Kada se Bagdadom proćula vijest o smrti Nizama el-Mulka, svi su se rastužili. Vezir i ugledne ličnosti prihvaćali su saućešće tri dana. Pjesnici su ga oplakivali u kasidama. Među njima je Mukatil b. Atijje, koji je kazao:

*Nizam el-Mulk bio je usamljeni biser,
kojeg je Milostivi izradio od dostojanstva.
Njegovu vrijednost vrijeme nije cijenilo,
pa ga je Uzvišeni vratio u školjku, iz ljubomore.*

O njemu je Ibn Akil kazao: “Nizam el-Mulkov životopis je zadivljujući. Bio je darežljiv, plemenit, pravedan, oživljavao je obilježja vjere. U njegovo vrijeme država je pripadala učenjacima. Ubijen je dok se pripremao otputovati na hadž, u mjesecu ramazanu. Umro je namjesnik na dunjaluku i namjesnik na ahiretu, smilovao mu se Allah!”⁵⁹⁷ Prema nekim predanjima, ubijen je po nalogu sultana, koji je nakon njega živio samo oko mjesec dana.⁵⁹⁸

⁵⁹⁵ *Tabekat eš-šafi'ijje el-kubra* (4/322–323).

⁵⁹⁶ *Ibidem* (4/323); *Sijer a'lam en-nubela'* (19/95).

⁵⁹⁷ *Sijer a'lam en-nubela'* (19/96).

⁵⁹⁸ *Ibidem*.

ŠESTO POGLAVLJE

PERIOD DEZINTEGRACIJE, SLABOSTI I URUŠAVANJA SELDŽUČKE DRŽAVE

Nakon smrti sultana Melik-šaha došlo je do dezintegracije Seldžučke države, a faktori ranjivosti i urušavanja počeli su se uvlačiti u njene pore, između sultanovih sinova, braće i unuka. Zbog toga je oslabila vlast države u različitim pokrajinama. Jedan od uzroka koji su doveli do ove slabosti jeste natjecanje prinčeva oko sultanskog trona, što je stvorilo veliki rascjep, naročito između Berkjaruka, najstarijeg Melik-šahovog sina, i njegovog najmlađeg brata Mahmuda. Obojica su imali svoje pristalice i pobornike. Berkjaruka je podržavao Nizam el-Mulk prije smrti, a nakon njega su to činili njegovi potomci, sljedbenici i rodbina. S druge strane, Mahmuda je podržavala majka Terken-hatun⁵⁹⁹, te vezir Tadž el-Mulk, koji je zamijenio Nizama el-Mulka. Seldžuci su se podijelili na dvije sukobljene strane, koje su bile potpuno neprijateljski raspoložene jedna prema drugoj. Te strane su činile sve kako bi zaposjele sultanski tron. Terken-hatun se urotila s Tadžom el-Mulkom i sakrila vijest o smrti sultana Melik-šaha, kako bi sredila stvari i spriječila izbor Mahmuda, koji je tada imao četiri godine i nekoliko mjeseci.⁶⁰⁰ U trenutku smrti oca,

⁵⁹⁹ Ona je kćerka Tamghač Kana iz loze Afrasijaba, a to su Ilhanidi, vladari Transoksijane i Turkestana. Direktno je upravljala državom nakon Melik-šaha. Bila je odlučna i lično je predvodila vojsku.

⁶⁰⁰ *Mir'atuz-zeman* (1/221); *Es-Seladžika fit-tarih vel-hadare*, str. 45.

Mahmud se nalazio u Bagdadu. Berkjaruk je imao trinaest godina kada je njegov otac umro, a nalazio se u Isfahanu.⁶⁰¹

1. Abbasidski halifa priznaje Mahmuda

b. Melik-šaha za sultana

U početku su prilike išle u korist Mahmuda. Njemu su vojnici dali prisegu iz više razloga, a jedan od njih je to što je Terken-hatun imala kontrolu nad vojskom u vrijeme sultana Melik-šaha. Ona je dobro postupala prema vojnicima koji su njenom sinu dali prednost i priznali ga za sultana. Drugi razlog je to što je ona potjecala iz loze turskih vladara, a prema drugom tumačenju, pripadala je lozi Afrasijaba. Treći je razlog činjenica da je u njenom posjedu bila blagajna. Ona je novčano nagradila vojnike, tako da su mu oni dali prisegu, uzeli ga sa sobom i odveli u Isfahan.⁶⁰² Terken-hatun je pisala abbasidskom halifi El-Kaimu Biemrillah⁶⁰³ u Bagdadu tražeći od njega da poziciju sultana povjeri njenom sinu Mahmudu b. Melik-šahu i da se na hutbi spominje njegovo ime. Sultan je, u svakom slučaju ubrzo bio primoran priznati Mahmuda za sultana, nakon smrti njegovog oca.⁶⁰⁴ Postoji mišljenje da je abbasidski halifa El-Muktedi Biemrillah bio prisiljen priznati Mahmuda za sultana zato što je Melik-šah držao njegovog sina, princa Džafera⁶⁰⁵, kako bi ucjenjivao halifu. Džafer je bio uz svoga djeda Melik-šaha nakon smrti njegove majke Hatun. Sultan Melik-šah je želio da on naslijedi hilafet umjesto njegovog brata El-Musteršida koji je bio prijestolonasljednik halife El-Muktedija Biemrillah. Međutim, smrt sultana je spriječila takav razvoj događaja. Ebu el-Fadl Džafer se vratio svome ocu El-Muktediju, koji je prihvatio Hatunin prijedlog da kao protivuslugu prizna njenog sina Mahmuda

⁶⁰¹ *Ed-Devle es-Seldžukijje fi ahd es-sultan Sandžar*, str. 28.

⁶⁰² Ibidem.

⁶⁰³ Halifa Kaim je preselio na ahiret 1075. godine, a ovo se događalo 1092. godine, za vrijeme El-Muktedija. (opaska recenzenta)

⁶⁰⁴ *Mir'atuz-zeman* (1/221, 223).

⁶⁰⁵ *Ed-Devle es-Seldžukijje fi ahd es-sultan Sandžar*, str. 29.

za sultana.⁶⁰⁶ U svakom slučaju, abbasidski halifa nije imao nikakvu moć niti vlast, te nije imao snage da se usprotivi.

Dana 22. ševvala 485. god. po H. / 25. novembra 1092. godine u bagdaskim džamija na hutbama je izgovarano Mahmudovo ime. Abbasidski halifa El-Muktedi Biemrillah mu je dodijelio sultanske odore i dao mu nadimak Nasir ed-dunja ved-din (Branitelj dunjaluka i vjere).⁶⁰⁷ Halifa je Terken-hatun postavio uvjet da mjesto sultana pripadne njenom sinu Mahmudu i da se u njegovo ime drži hutba, da princ Unur⁶⁰⁸ bude zadužen za upravljanje vojskom i državnim pitanjima, te da se Tadž el-Mulku povjeri prikupljanje poreza i raspored dužnosnika. Terken-hatun se u početku nije slagala s ovim uvjetom, a Ebu Hamid el-Gazali je imao ulogu posrednika između abbasidskog halife i Mahmudove majke. Ebu Hamid el-Gazali je uspio nagovoriti Terken-hatun da prihvati halifine uvjete.⁶⁰⁹

Terken-hatun je poslala jednog od svojih ljudi da uhapsi Berkjaruka. Njeni sljedbenici su ga uhapsili i stavili u zatvor kako ne bi bio slobodan, te kako bi Mahmud bio siguran od njega. Međutim, stvar se nije završila onako kako je Terken-hatun zamislila. Ona je smatrala da će zatvaranjem Berkjaruka ona biti sigurna od pokušaja preotimanja vlasti od njenog sina. Međutim, sljedbenici Nizama el-Mulka uspjeli su osloboditi Berkjaruka iz zatvora u Isfahanu i postaviti ga za sultana u tom gradu. Na taj način željeli su se osvetiti Terken-hatun.

Sada su postojala dva sultana u isto vrijeme – Mahmud u Bagdadu i Berkjaruk u Isfahanu. Njihov sukob oko sultanskog trona postao je neminovan.⁶¹⁰

⁶⁰⁶ *El-Haja es-sijasije ve nuzumul-hukm fil-Irak*, str. 99.

⁶⁰⁷ *El-Muntezam* (9/62, 63); Hasenejn, *Devle es-Seladžika*, str. 75.

⁶⁰⁸ Jedan od vojnih zapovjednika Terken-hatun, Mahmudove majke.

⁶⁰⁹ *El-Kamil fit-tarih* (6/341).

⁶¹⁰ *Ed-Devle es-Seldžukije fi ahd es-sultan Sandžar*, str. 30.

1) Borba oko sultanskog trona između Berkjaruka i Terken-hatun

Terken-hatun je prva počela sukob i prva je napala. Povala je vojsku iz Bagdada na Isfahan. S njom su bili sin Mahmud i vezir Tadž el-Mulk eš-Širazi. Kada se približila Isfahanu, Berkjaruk i njegovi pristalice su napustili grad i uputili se prema Rejju. Terken-hatun je poslala vojsku da napadne Berkjaruka. Vojske su se srele kod Borudžerda⁶¹¹ krajem mjeseca zul-hidždžeta 485. god. po H. / januara 1093. godine. Borba je bila žestoka, a onda je dio vojske Terken-hatun prešao na stranu Berkjaruka, nakon čega je njena vojska bila poražena. Ona i njen sin vratili su se u Isfahan, a za njima je krenuo Berkjaruk i opkolio grad.⁶¹² Dvije strane su dogovorile uvjete primirja – da Terken-hatun plati petsto hiljada zlatnika Berkjaruku, da njemu pripadne Isfahan, a da ona i njen sin vladaju Perzijom. Berkjaruku bi pripale druge teritorije i on bi bio vrhovni sultan.⁶¹³

U mjesecu muharremu 486. god. po H. / februaru 1093. godine izbio je veliki sukob između vojnih tabora Berkjaruka s jedne strane i tabora Mahmuda i njegove majke Terken-hatun. Pobjedu i prevlast je odnio prvi tabor zahvaljujući podršci sljedbenika Nizama el-Mulka i prelaska jedne grupe namjesnika iz tabora Terken-hatun na njegovu stranu. Dvije vojske su se još jednom sukobile i ponovo su izgubili Terken-hatun i njen sin. Nakon bitke ona je pobjegla u Isfahan i tamo se utvrdila. Vezir Tadž el-Mulk eš-Širazi je pobjegao, međutim, Nizamove pristalice (nizamijci) su ga uhvatile. Na kraju je bio ubijen u muharremu 486. god. po H. / februaru 1093. godine.

Nakon što je Terken-hatun pobjegla u Isfahan, a Berkjaruk ojačao uz pomoć nizamijaca, on ju je slijedio i opkolio u Isfahanu. Međutim, ubrzo je odustao od opsade i odlučio da sačeka pogodnu priliku da osvoji Isfahan. Uputio se u Hemedan kako bi formirao dobro opremljenu i jaku vojsku, s kojom bi mogao osvojiti Isfahan, što mu

⁶¹¹ Ibidem.

⁶¹² Hasan Ibrahim Hasan, *Tarih el-islam* (4/38).

⁶¹³ *Ed-Devle es-Seldžukije fi ahd es-sultan Sandžar*, str. 31.

je i pošlo za rukom. Uputio se prema Isfahanu, osvojio ga i pobijedio Terken-hatun i njene pristalice.

U znak zahvalnosti prema nizamijsima, Berkjaruk je za vezira uzeo Izz el-Mulka el-Husejna, sina Nizama el-Mulka⁶¹⁴, koji je u vrijeme ovih sukoba bio u Isfahanu.⁶¹⁵ U međuvremenu, Terken-hatun se dogovorila s Berkjarukovim daidžom da se uda za njega pod uvjetom da napadne Berkjaruka. I doista, Ismail Jakuti⁶¹⁶ je poveo vojsku protiv svog sestrića. Vojske su se sukobile u ramazanu 486. god. po H. / oktobru 1093. godine, a Berkjaruk je odnio pobjedu. Ismail Jakuti je zarobljen i ubijen iste godine.⁶¹⁷ Godine 487/1094. Berkjaruk je krenuo na Isfahan, ali mu u početku nisu dozvolili ulazak. Kada se približio Isfahanu, Mahmud je izašao, pa su se sukobili i on je bio opkoljen.⁶¹⁸

2) Smrt Mahmuda b. Melik-šaha

Mahmud je dobio groznicu uslijed boginja i umro je u mjesecu ševvalu iste godine, što je došlo kao olakšanje nakon krize. Berkjaruk je proglasio žalost za bratom Mahmudom. I Berkjaruk je obolio od boginja nakon svoga brata, ali se izliječio. Kada je ozdravio, njegov vezir Muejjed el-Mulk je pisao namjesnicima Iraka i Horasana, koji su izrazili lojalnost Berkjaruku. Nakon toga njegova vojska je ojačala i postao je moćniji.⁶¹⁹

2. Berkjaruk odnosi pobjede, a abbasidski halifa ga priznaje za seldžučkog sultana 487/1094.

Berkjaruk se uputio prema Bagdadu sedamnaestog zulhidždžeta 486. god. po H. / 8. januara 1094. u društvu svog novog vezira Izz el-Mulka el-Husejna, sina Nizama el-Mulka. Zahtijevao

⁶¹⁴ Ibidem.

⁶¹⁵ Ibidem.

⁶¹⁶ *El-Alem el-islami fil-asr el-abbasi*, str. 602.

⁶¹⁷ Ibidem.

⁶¹⁸ Ibidem.

⁶¹⁹ *Ed-Devle es-Seldžukijje fi ahd es-sultan Sandžar*.

je od abbasidskog halife El-Muktedija Biemrillah da ga prizna za seldžučkog sultana. Halifa je pristao i priznao ga za sultana Seldžuka 14. muharrema 487. god. po H. / 3. februara 1094. i dodijelio mu počasno ime Ruknuddin (Oslonac vjere).⁶²⁰ Berkjaruk je proglašen sultanom u Bagdadu 14. muharrema 487. god. po H. / 3. februara 1094. i njegovo ime spominjano je u hutbama. Sudbina je htjela da abbasidski halifa El-Muktedi Biemrillah umre 15. muharrema 487. god. po H. / 4. februara 1094, a na njegovo mjesto je došao njegov sin i prijestolonasljednik Ebu el-Abbas Ahmed, koji je tada uzeo počasno ime El-Mustezhir Billah. I on je odmah priznao Berkjaruka za sultana Seldžuka, a ovaj je njemu dao prisegu za halifu. Berkjaruk je ostao u Bagdadu do rebiul-evvela 487. god. po H. / aprila 1094, a onda se uputio prema Mosulu.⁶²¹

1) Sukob Berkjaruka i njegovog amidže Tutuša oko vlasti 488/1095. godine

Sukob oko vlasti nije se vodio samo između Berkjaruka i njegovog mlađeg brata Mahmuda. Pojavio se i drugi pretendent na prijestol, a to je Berkjarukov amidža Tadž ed-Din Tutuš,⁶²² koji je bio namjesnik Damaska i okolnih teritorija u Šamu. Na taj položaj postavio ga je njegov brat sultan Melik-šah. Kada je saznao za smrt svoga brata, smatrao je da polaže veće pravo na tron sultana nego njegovi bratići, budući da je najstariji od njih, Berkjaruk, imao tek dvanaest godina. Uz to, došlo je do borbe oko vlasti između njega i njegovog najmlađeg brata Mahmuda. Sultan je svoju borbu za vlast započeo tako što se dogovorio s Terken-hatun, udovicom svoga brata, da se oženi njome i da udruže snage. Ona je krenula prema njemu, ali je umrla na putu. Njeni vojnici su se razišli, a većina se priklonila Berkjaruku.⁶²³ Tutuš je nastavio svoj projekt. Uspio je preoteti Halep od Ak Sunkura i proširiti svoj utjecaj na Antakiju, gdje se proglasio sultanom i naredio

⁶²⁰ *Ed-Devle es-Seldžukijje fi ahd es-sultan Sandžar*, str. 36.

⁶²¹ *Ibidem*, str. 37.

⁶²² *Ibidem*, str. 39.

⁶²³ *Seladžika eš-Šam vel-Džezire*, str. 101.

da se njegovo ime izgovara na hutbi godine 486/1093. godine. Uspio je osvojiti i Nusajbin, gdje je ubio veliki broj civila. Zatim je svoje teritorije proširio na Mosul, Silvan i Dijarbakr, te nastavio prema Azerbejdžanu. U to vrijeme je Berkjarukov utjecaj ojačao i on se uputio u obračun sa svojim pobunjenim i nasilnim bratom. Kada su se dvije vojske suočile, Ak Sunkur se priklonio Berkjaruku. Tutušova vojska se rasula i oslabila, tako da se nije mogao oduprijeti Berkjarukovim vojskama. Uputio se natrag u Šam. Ak Sunkur je neko vrijeme ostao kod Berkjaruka, a potom se vratio u svoju zemlju kako bi špijunirao Tutuša.⁶²⁴ Tutuš nije imao mira nakon ovog poraza, već je planirao da se osveti Ak Sunkuru. Sukob između Berkjaruka i njegovog amidže trajao je sve dok mu Berkjaruk nije uspio nanijeti konačan poraz 488/1095. godine. Neki navode kako je Tutuša ubila grupa pristalica Ak Sunkura koji su se zakleli da će mu se osvetiti.⁶²⁵

Prostor Šama i Mosulski atabegluk bile su u to vrijeme poprište brojnih ratova između malih namjesnika. Taj prostor je plodno tlo za intrige seldžučkog dvora u Bagdadu, sve dok Imaduddin Zenki i Nuruddin Mahmud nakon njega nisu uspjeli ujediniti te zemlje i podrediti ih jedinstvenoj vlasti.⁶²⁶ Ovdje moramo ukazati na činjenicu da je dezintegracija koja je zadesila srce Seldžučke države bila najveći faktor uspjeha prvog krstaškog pohoda protiv Šama. Naime, u to vrijeme nije postojala islamska snaga koja bi se mogla suprotstaviti krstašima. Nadalje, sukobi su trajali između Ridvana i Dekkaka, Tutušovih sinova, a država je bila poprište djelovanja Fatimida iz Egipta,⁶²⁷ kao što će biti objašnjeno na odgovarajućem mjestu, ako Allah da. Tako možemo ustanoviti da je sukob koji je vođen unutar seldžučkog dvora u tom dijelu islamskog istoka doveo do toga da su krstaši zauzeli većinu Šama od muslimana.⁶²⁸

⁶²⁴ *Tarih ed-devle el-atabekijje, Muluk el-Mosul*, str. 24–25.

⁶²⁵ *Eš-Šerk el-islami kable el-gazv el-muguli*, str. 53.

⁶²⁶ *Tarih ed-devle el-atabekijje, Muluk el-Mosul*, str. 30–37.

⁶²⁷ *Eš-Šerk el-islami kable el-gazv el-muguli*, str. 54.

⁶²⁸ Ibidem.

2) Borba oko vlasti između Arslana Arguna i Berkjaruka

Berkjarukovu vlast osporavao je još jedan pretendent, a to je njegov amidža Arslan Argun, koji je u Bagdadu boravio kod svog brata Melik-šaha. Kada je Melik-šah umro i kada je između Berkjaruka i njegovog mlađeg brata Mahmuda izbio spor oko sultanskog trona, Arslan Argun se uputio prema Nejsaburu. Želio je uspostaviti kontrolu nad tim gradom, ali su se stanovnici usprotivili. Zatim je krenuo prema Mervu, čiji mu je namjesnik predao grad. Time se utjecaj Arslana Arguna povećao, a njegova kraljevina se proširila na Belh, Tirmiz, Nejsabur i cijeli Horasan. Arslan Argun je pisao svome bratiću sultanu Berkjaruku i obavijestio ga da je proširio svoj utjecaj i vlast na provincije kojim je vladao njegov djed Davud. Kazao je da je zadovoljan osvojenim teritorijama, da ih ne želi dalje širiti i da nema aspiracije prema drugim provincijama. Dodao je da mu nije otkazao poslušnost i da izvršava njegove naredbe. U to vrijeme sultan Berkjaruk bio je zauzet svojim bratom Mahmudom. Odgovorio je da se slaže s onim što je napisao njegov amidža Arslan Argun, premda u stvarnosti nije bilo tako. Smjesta je poslao svog drugog amidžu Bori-Barsa, sina Alp Arslana da se obračuna s Arslanom Argunom na granicama Horasana. Dvije vojske su se sukobile, a Arslan Argun je bio poražen i vratio se u Belh. Tamo je sakupio mnogobrojnu vojsku i pridružio mu se veliki broj Turkmena. Kada je osjetio da je jak, krenuo je u pohod na Merv. Taj grad je silom osvojio nakon što je razrušio zidine i ubio veliki broj stanovnika. Tada je Bori-Bars krenuo da se obračuna s njime. Vojske su se sukobile kod Merva, a Bori-Bars je doživio poraz. Arslan Argun ga je uhvatio i zatvorio u Tirmizu, gdje je kasnije i pogubljen. Arslan Argun je tiranski vladao u Horasanu, porušivši svaku utvrdu u toj zemlji. Rušio je zemlju i ugnjetavao ljude. Arslan Argun se prema svojim ljudima odnosio nemilosrdno i nepravedno. Oni su ga se jako bojali, što ih je nagnalo da ga ubiju 490/1097. godine.⁶²⁹ Sultan Berkjaruk poslao je vojsku

⁶²⁹ *Tarih devlet Ali Seldžuk*, str. 238; *Ed-Devle es-Seldžukijje fi ahd es-sultan Sandžar*, str. 50.

u Horasan u obračun s njegovim amidžom Arslanom Argunom, ne znajući da je ovoga ubio njegov sluga. Svoga brata Muizzuddina Ebu el-Harisa Sandžara, Melik-šahovog sina postavio je za zamjenika u Horasanu. Sandžar se 479/1086. rodio u gradu Sindžaru u Gornjoj Mesopotamiji i po rodnom gradu je dobio ime, po običaju Turaka. Njega je postavio na čelo vojske i u ispomoć mu je dao princa Kimadža, sa zadatkom da uguše pobunu njihovog amidže. Berkjaruk je prethodno izdao ukaz o postavljenju Sandžara za namjesnika Horasana kada je čuo da je amidža zauzeo tu pokrajinu.⁶³⁰ Nakon što se sukobio sa svojim amidžom, Berkjaruk je poveo drugu vojsku prema Horasanu. Prije nego što je stigao do tamo, saznao je za smrt amidže. Horasan mu se tada pokorio. Nakon toga je postavio svoga brata Sandžara na tron Horasana 490/1097. godine, a potom se vratio u Bagdad. Sandžar je dvadeset godina vladao Horasanom u vrijeme dok je njegov brat Berkjaruk bio sultan. Njegova vladavina prostirala se na Transoksijanu, tako da je nosio titulu kralja istoka.⁶³¹

3. Borba za vlast između Berkjaruka i njegove braće Muhammeda i Sandžara

Ponovo je izbila borba za vlast unutar seldžučke porodice između Berkjaruka i njegove braće Muhammeda i Sandžara. Ova borba trajala je pet godina, od 492/1099. do 497/1104. Nije važno spomenuti da je Muhammed godine 492/1099. uspio ući u Bagdad i nametnuti da se hutba drži u njegovo ime, uz suglasnost abbasidskog halife El-Mustezhira, koji mu je predao odoru i poklone. U to vrijeme Berkjaruk je bio bolestan.⁶³² Borba između njega i Muhammeda trajala je tokom cijele vladavine Berkjaruka, koji je naposljetku uspio nametnuti da se njegovo ime izgovara na hutbi u Bagdadu. Važno je napomenuti da je halifa taj koji je dozvoljavao da se hutba drži u ime onoga sultana koji uđe u Bagdad. To nam govori o stepenu slabosti

⁶³⁰ *Es-Seladžika fit-tarih vel-hadare*, str. 48.

⁶³¹ *El-Alem el-islami fil-asr el-abbasi*, str. 610.

⁶³² *Eš-Šerk el-islami kable el-gazv el-muguli*, str. 55; Vefejat el-a'jan (2/61).

na kojem se nalazio abbasidski hilafet. Sandžar, Melik-šahov sin se u ovom sukobu priklonio svome bratu Muhammedu, budući da su njih dvojica bili braća i po majci.⁶³³ Rat između Muhammeda i Berkjaruka okončan je 497/1104. godine primirjem koje je zaključeno između dvije strane. Es-Sujuti kaže: "Ratovi koji su vođeni među njima doveli su do sveopćeg nereda. Imetak se otimao, krv prolijevala, država je bila u ruševinama, a sultanat je postao lak plijen za neprijatelje. Vladari su pokoreni nakon što su bili moćni. Pametni ljudi su se umiješali među njima i nagovorili ih na primirje. Tada su potpisani ugovori, garancije i zavjeti."⁶³⁴

Primirje je dogovoreno pod sljedećim uvjetima:

- da se Berkjaruk ne protivi da se bubnjevi udaraju u čast njegovog brata Muhammeda⁶³⁵;
- da se ime Berkjaruka ne spominje uz Muhammedovo ime na teritorijama koje ovome pripadaju;
- da se komunikacija između njih dvojice odvija posredstvom vezira;
- da jedna vojska neće napadati drugu unutar granica svake od njih;
- da se Muhammedov dio prostire od rijeke Sefid-rud⁶³⁶ do Derbenda (بَابُ الدَّرْبَنْدِ)⁶³⁷, da obuhvati Dijarbakr, Gornju Mesopotamiju, Mosul i Šam, a u Iraku mu pripadaju teritorije kojima vlada Sejfuddevle Sadeka b. Mezid.⁶³⁸

Berkjaruk je uvjete mirovnog sporazuma između njega i brata Muhammeda poslao abbasidskom halifi El-Mustezhiru Billah po

⁶³³ *Tarih el-hulefa'*, str. 283; *Eš-Šerk el-islami kable el-gazv el-muguli*, str. 55.

⁶³⁴ *Tarih el-hulefa'*, str. 283.

⁶³⁵ Običaj sultana je da se pred vratima dvora u njihovu čast pet puta udaraju bubnjevi. Vidi: *Ed-Devle es-Seldžukije fi ahd es-sultan Sandžar*, str. 65.

⁶³⁶ Rijeka nekoliko kilometara udaljena od Hemedana.

⁶³⁷ Derbent je najjužniji grad u današnjoj Rusiji, i drugi je po važnosti grad u Dagestanu. Nalazi se kraj obala Kaspijskog mora.

⁶³⁸ *Ed-Devle es-Seldžukije fi ahd es-sultan Sandžar*, str. 66.

svojim izaslanicima. Halifa je ovo uvažio i naredio da se hutba drži u ime Berkjaruka godine 497/1104.⁶³⁹

Berkjaruk je postavio Sandžara za namjesnika u Horasanu, zato što je on imao veliki autoritet i dobro je poznao pravila i zakone države i vlasti u toj zemlji. Zahvaljujući tome njegova vlast je trajala šezdeset jednu godinu, od toga je dvadeset godina vršio funkciju namjesnika brata Berkjaruka, a četrdeset jednu godinu je bio seldžučki sultan.⁶⁴⁰ Dugogodišnji ratovi i sukobi među sinovima sultana Melik-šaha, izazvali su katastrofalne posljedice i krvoproliće, razaranja i propasti koji su se raširili zemljom. Borba oko sultanskog trona dovela je do slabljenja i dezintegracije Seldžuka, tako da su sukobljena braća shvatila kakvoj destrukciji vode ti sukobi, pa su sjeli za pregovarački stol.⁶⁴¹

4. Smrt Berkjaruka i Muhammedovo preuzimanje sultanskog trona

Sultan Berkjaruk umro je 498/1105. godine u Borudžerd⁶⁴² nakon bolesti. Uoči smrti za prijestolonasljednika je imenovao svog sina Melik-šaha, koji je tada bio malodobni petogodišnji dječak. Zato je imenovao emira Ijaza⁶⁴³ za njegovog atabega. Emir Ijaz je otputovao u Bagdad u društvu Melik-šaha, Berkjarukovog sina i dobio saglasnost abbasidskog halife El-Mustezhira Billah da hutba u Bagdadu bude posvećena njemu. Dodijelio mu je počasno ime Dželalud-devle.⁶⁴⁴ Sultan Muhammed je u to vrijeme otišao u Mosul kako bi obavijestio tamošnjeg namjesnika da Mosul spada u provincije koje su lojalne njemu nakon sporazuma između njega i njegovog brata sultana Berkjaruka. [Namjesnik Mosula] Džikirmiš odbio je predati grad

⁶³⁹ *Tarih el-islam es-sijasi ved-dini ves-sekafi vel-idžtima'i* (4/41, 42).

⁶⁴⁰ *Es-Seladžika fit-tarih vel-hadare*, str. 114.

⁶⁴¹ *Ed-Devle es-Seldžukije fi ahd es-sultan Sandžar*, str. 66.

⁶⁴² Borudžerd (perz. بروجرود, ili Barudžerd) je grad u pokrajini Luristan na zapadu Irana.

⁶⁴³ Ijaz je bio Melik-šahov sluga kojeg je Berkjaruk postavio za atabega svom sinu.

⁶⁴⁴ *El-Haja es-sijasije ve nuzumul-hukm fil-Irak*, str. 204.

Muhammedu tvrdeći da je primio pismo od sultana Berkjaruka nakon primirja u kojem mu ovaj naređuje da grad ne smije predati nikom drugom. Kada je saznao za smrt Berkjaruka, nije imao drugog izbora nego da izrazi pokornost sultanu Muhammedu i preda mu Mosul.⁶⁴⁵ Sultan Muhammed je potom požurio prema Bagdadu, nakon što je u tom gradu hutba posvećena Melik-šahu, Berkjarukovom sinu. Ušao je sa zapadne strane i u tom dijelu grada hutbe su bile posvećene njemu, dok su u istočnom dijelu bile posvećene Melik-šahu, Berkjarukovom sinu. Tako su u isto vrijeme postojala dva sultana.⁶⁴⁶

Atabeg Ijaz je obavio konsultacije sa sljedbenicima sultana Melik-šaha b. Berkjaruka o tome šta treba preduzeti po pitanju sultana Muhammeda. Većina je bila za to da se započne borba i da mu se silom oduzme titula sultana. Međutim, vezir Es-Safijj Ebu el-Mehasin savjetovao je Melik-šaha da se sa sultanom Muhammedom sklopi primirje i preda mu vlast. Ijaz je poslao svog vezira Ebu el-Mehasina sultanu Muhammedu da traži primirje i izvini se za ono što se desilo. Tražio je garanciju i sigurnost za Melik-šaha b. Berkjaruka, sebe i njegove namjesnike. Sultan Muhammed je prihvatio to što je od njega traženo.⁶⁴⁷

Prisegu o primirju uzeo je Ilkija el-Herrasi, predavač u nizamiji.⁶⁴⁸ Ovaj islamski pravnik nije nijemo gledao na krvave sukobe koje prijete opstanku islamske države u to vrijeme. Odigrao je značajnu ulogu u rješavanju mnogih nesporazuma između namjesnika i vladara u nekim islamskim zemljama. Na taj način je želio očuvati koherentnost i jedinstvo muslimana. Uistinu, postigao je značajan uspjeh u pomirenju između Melik-šaha b. Berkjaruka i njegovog amidže sultana Muhammeda.⁶⁴⁹ Pozicija sultana pripadala je

⁶⁴⁵ *Duvel el-islam*, str. 227.

⁶⁴⁶ *El-Haja es-sijasijje ve nuzumul-hukm fil-Irak*, str. 205.

⁶⁴⁷ *Ed-Devle es-Seldžukijje fi ahd es-sultan Sandžar*, str. 70.

⁶⁴⁸ *El-Bidaje ven-nihaje* (16/188).

⁶⁴⁹ *Devr el-fukaha' vel-ulema' el-muslimini fiš-šerk el-aksa fil-džihad diddes-salibijjin*, str. 83.

Muhammedu i u njegovo ime su držane hutbe 498/1105. Govoreći o viđenim ljudima koji su umrli 498/1105. godine, Ibn Kesir kaže:

“Berkjaruk b. Melik-šah Ruknud-devle es-Seldžuki. Njegovo ime je spominjano u hutbama u Bagdadu šest puta i šest puta je svrgavan. Umro je s navršenih dvadeset četiri godine i nekoliko mjeseci. Vlast je nakon njegove smrti prešla na njegovog sina Melik-šaha, što se nije ostvarilo zbog osporavanja njegovog amidže Muhammeda.”⁶⁵⁰

Zehebi je kazao: “Berkjaruk je bio častan, hrabar, simpatičan mladić. Odlikovale su ga časnost i blagost, ali je bio alkoholičar. Preuzeo je dužnost sultana u ranoj mladosti, sa 13 godina. Njegova vlast bila je obilježena nesrećama i ratovima između njega i njegovog brata Muhammeda, što bi bilo opširno navoditi, a čiji se opis može naći u historijskim knjigama. Umro je od posljedica tuberkuloze i hemoroida. Pred kraj života njegova vlast je bila čvrsta, a ugled veliki. Na samrti je vlast oporučio svom sinu Melik-šahu, nakon savjetovanja s namjesnicima. Petogodišnji dječak je izabran za sultana.”⁶⁵¹ S druge strane, Muhammed b. Melik-šah je na vlasti proveo više od 13 godina, tokom kojih je kaos vladao cijelom državom. Islamski istok bio je slab pred pohodima krstaša na Šam, kao i pred drugim, unutrašnjim neprijateljskim snagama, od kojih su najvažniji ismailiti.⁶⁵² Seldžučka država se nakon smrti Berkjaruka raspala na nekoliko dijelova, kojima su vladali nezavisni namjesnici. Istočni dijelovi bili su pod Sandžarovom vlašću, a sjeverni pod vlašću njegovog brata Muhammeda. Šamom su upravljali Tutušovi sinovi, dok je Mala Azija bila pod vlašću sinova Sulejmana b. Kutulmuša. Zemlja se raspala i izgubila jedinstvo koje je bilo na snazi u vrijeme velikih Seldžuka.”⁶⁵³

⁶⁵⁰ *Eš-Šerk el-islami kable el-gazv el-muguli*, str. 56.

⁶⁵¹ *Sijer a'lam en-nubela'* (19/196).

⁶⁵² *Eš-Šerk el-islami kable el-gazv el-muguli*, str. 56.

⁶⁵³ Ibidem.

1) Muhammed b. Melik-šah prisustvuje snažnom, rječitom vazu

Godine 501/1108. u petak, seldžučki sultan Muhammed b. Melik-šah posjetio je turbe imama Ebu Hanife. S njim su bili vezir Ahmed Nizam el-Mulik, El-Bursuki, načelnik policije u Bagdadu, te grupa državnih službenika i viđenih ljudi. Džuma-namaz su obavili u El-Mehdijevoj džamiji u Rusafi.⁶⁵⁴ Džumansku hutbu držao je šejh Ebu Sa'd el-Muammer b. Ali, a njegove riječi su bile snažne. Obraćao se veziru Ahmedu Nizamu el-Mulku: "Hvala pripada Allahu, Koji daje blagodati. Neka Allahov blagoslov prati posljednjeg vjerovjesnika, na njegovu porodicu, svjetiljke u tami. Allah ga je ukrasio bogobojaznošću i njegova posljednja djela učinio lijepim. Podario mu je svako dobro ovog i budućeg svijeta. Poznato je, vođo islama, da pojedinci od viđenijih građana imaju slobodu u svojim namjerama i željama. Mogu birati između rada i nerada. Međutim, onaj ko se opasao vlašću i okitio njenim ukrasima, nije slobodan u svojim namjerama i željama. Naime, onaj ko je namjesnik taj je u stvarnosti najamnik koji je prodao sebe i uzeo naknadu. On nema vremena da svoj dan provodi onako kako želi. Ne može klanjati nafilu niti ići u itikaf. On je dužan baviti se potrebama građana i rješavati njihove probleme. Prvo je dobrovoljno, a drugo obavezno djelovanje. A ti, vođo islama, iako si vezir države, ti si najamnik ummeta. Unajmio te Dželelud-devle uz veliku plaću, da ga predstavljaš na ovom i na budućem svijetu. Na ovom svijetu brineš o potrebama muslimana, a na budućem ćeš odgovarati kod Gospodara svjetova. On će ga staviti pred Sebe i upitati: 'Dao sam ti vlast u zemlji i povjerio brigu o ljudima. Šta si ti učinio kako bi uspostavio ravnotežu i pravdu?' On će vjerovatno odgovoriti: 'Gospodaru, izabrao sam od mojih ljudi hrabrog, pametnog i odlučnog. Dao sam mu počasno ime Kivamuddin Nizam el-Mulk. On je jedan od državnih službenika. U ruku sam mu stavio bič, sablju i olovku, te potpomogao dinarima i dirhemima. Pitaj ga, Gospodaru, kako je postupao s Tvojim

⁶⁵⁴ *Ed-Devle es-Seldžukije fi ahd es-sultan Sandžar*, str. 71.

robovima i zemljom?’ Hoćeš li moći odgovoriti: ‘Da, starao sam se o državi i brinuo o potrebama ljudi. Približio sam se Tebi, postavio vrata i vratare, zastore i perjanike, kako bih uspostavio ravnotežu i pravdu.’ Budi spokojan u svome grobu, kao što si bio spokojan u dvorcu. Iskoristi priliku, jer će tvoje naredbe biti prihvaćene. Nemoj se izvinjavati, jer to izvinjenje nema ko primiti. Pogledaj kralja Indije, idolopoklonika. Izgubio je sluh, pa su podanici došli kod njega da ga utješe zbog toga. On je rekao: ‘Nije mi žao što sam izgubio to čulo, već zbog toga što ne mogu čuti čovjeka u nevolji, pa da mu pomognem!’ Potom je kazao: ‘Ako sam izgubio sluh, nisam izgubio vid. Neka svako kome je nanesena nepravda obuče crveno, tako da ga mogu prepoznati i pomoći mu.’ A ti, vođo islama, više zaslužuješ ovu počast i tebi je potrebija ova pravednost. Tebi više pristaju ovakve riječi, od kojih gotovo da se nebesa raspadnu, a Zemlja provali. Toga dana svi će biti skrušeni, pokorni ili uzdignutih glava. Srca će biti potpuno predana Gospodaru. Prizor će biti strašan, a posijedit će i mladi i stari. Razvlašteni će biti i kraljevi i veziri:

﴿يَوْمَ يَتَذَكَّرُ الْإِنْسَانُ مَا سَعَى﴾

Dan kada se čovjek bude sjećao onoga što je radio. (En-Naziat, 35)

﴿يَوْمَ تَجِدُ كُلُّ نَفْسٍ مَّا عَمِلَتْ مِنْ خَيْرٍ مُّخَضَّرًا وَمَا عَمِلَتْ مِنْ سُوءٍ تَوَدُّ لَوْ أَنَّ بَيْنَهَا وَبَيْنَهُ
أَمَدًا بَعِيدًا﴾

Onoga dana kada svaki čovjek pred sobom nađe dobro djelo koje je uradio i hrđavo djelo koje je učinio – poželjet će da se između njih i njega nalazi udaljenost velika. (Ali Imran, 30) Upućujem ti dovu i izražavam zahvalu, premda se odričem svake optužbe. Ja na ovom svijetu nemam ni stranca ni rođaka, niti sam s bilo kime u zavadi. Nemam potrebe, hvala Allahu, ni za čime.”⁶⁵⁵ Kada je vezir Ahmed Nizam el-Mulk čuo ove savjete, jako je zaplakao. Poslije namaza je naredio da mu daju stotinu zlatnika, ali je govornik to odbio. Rekao je: “Ja sam gost vladara pravovjernih, halife, a gost halife ne može uzeti

⁶⁵⁵ *El-Muntezam* (9/155, 73–174); *Tarih el-A'zamijja*, str. 261.

poklon nekoga drugoga.” Vezir mu reče: “Podijeli ih siromasima”, a govornik odgovori: “Više je siromaha pred tvojim vratima nego pred mojim”, i nije uzeo ništa.⁶⁵⁶ Nakon namaza islamski pravnici su se okupili oko sultana Muhammeda b. Melik-šaha i on im reče: “Ovo je dan kada sam se osamio s Uzvišenim Allahom, zato oslobodite ovo mjesto za mene. Oni se popeše gore, a on naredi slugama da zatvore vrata i ne dozvole službenicima da uđu. Zatim je stupio u namaz, skrušeno upućujući dove. Dao im je petsto zlatnika, rekavši: “Potrošite ovo za vaše potrebe i uputite dovu za mene.”⁶⁵⁷

2) Savjet koji je imam El-Gazali uputio Muhammedu b. Melik-šahu

Kada je imam Ebu Hamid el-Gazali saznao da je sultan Melik-šah preuzeo vlast, poslao mu je pismo sljedeće sadržine: “Znaj, vladaru svijeta, da se Ademovi sinovi dijele na dvije skupine. Prvi su nemarni, koji gledaju samo na vidljive ovosvjetske pojave, koji se nadaju dugom životu i ne razmišljaju o posljednjem uzdahu. Drugi su pametni, koji stalno imaju na umu taj posljednji dah. Oni razmišljaju o svojoj sudbini i načinu na koji će napustiti ovaj svijet. Žele se odvojiti od ovog svijeta zdravog imana. Misle o ovosvjetskim dobrima koje će odnijeti u grob, a šta će ostaviti svojim neprijateljima da im bude nesreća i zla kob.”⁶⁵⁸

Nema sumnje da su ovo vrijedni savjeti i važna lekcija. Imam El-Gazali je savjetovao Melik-šaha da ne bude nemaran, da se ne zanosi ljepotama ovog svijeta, da ne zaboravlja na ahiret i dobra djela koja čovjeku donose korist. Napomenuo ga je da ljudski vijek nije beskonačan. Objasnio mu je da nije pametno da čovjek zaboravlja da je smrtni sat blizu i da treba požuriti s dobrim djelima i obavljanjem onoga što je dužan prema Allahu, a kako bi ovaj svijet napustio potpunog imana. Naime, čovjek će u mezar odnijeti samo dobra

⁶⁵⁶ *El-Muntezam*, prema: *Tarih el-A'zamijja*, str. 261.

⁶⁵⁷ *Ibidem*.

⁶⁵⁸ *Vefejat el-a'jan* (5/72, 73).

djela. Zatim ga imam El-Gazali savjetuje na indirektan način, tako da iz svakog slova isijava podsticanje na borbu protiv neprijatelja. Saopćio mu je da pametni ljudi planiraju i razmatraju šta će ostaviti svojim neprijateljima nakon što napuste ovaj svijet, a što će njima biti nesreća i zla kob. Drugim riječima, protiv neprijatelja trebaju preduzeti mjere koje će utjecati na njih i nakon što ovi umru. Njihova djela će ostati u sjećanju neprijatelja. Ovi savjeti su snažno djelovali na sultana Muhammeda b. Melik-šaha. Čim se otarasio suparnika, počeo je s aktivnostima na unapređenju islamske borbe protiv krstaša.⁶⁵⁹ To ćemo detaljno obraditi na odgovarajućem mjestu, ako Allah da.

U drugim verzijama savjeta koji je imam El-Gazali uputio navodi se sljedeće: "Moraš znati da dobrota ljudi zavisi od lijepog ophođenja njihovog vladara. Vladar se treba starati o potrebama svojih podanika i jednako se brinuti o malim, mnogobrojnim, krupnim i sitnim potrebama. Neće se pridruživati podanicima u ružnim stvarima. Mora poštovati dobre i biti ustrajan u činjenju lijepih postupaka. Dužnost vladara je da zabranjuje ružne postupke i da kažnjava zbog loših djela. Treba biti strog prema onome ko je ustrajan u lošim djelima, jer će na taj način ljude motivirati da čine dobra djela i izbjegavaju loša. Onda kada sultan ne upravlja mudro, kada ne zabranjuje nered i svakoga pušta da radi ono što hoće – tada će država biti u rasulu u svakom aspektu.

Mudraci kažu: 'Ponašanje podanika zavisi od ponašanja vladara', zato što obični ljudi škrtare, čine nered i osjećaju tjeskobu upravo zato što to čine i njihovi vladari. Oni se za njima povode i njihove postupke oponašaju. Historija je zabilježila da je El-Velid b. Abdulmelik, emevidski halifa, veliku pažnju pridavao arhitekturi i poljoprivredi. Sulejman b. Abdulmelik je bio ljubitelj obilnih i

⁶⁵⁹ *Devr el-fukaha' vel-ulema' el-muslimini fiš-šerk el-aksa fil-džihad diddes-salibijjin*, str. 84.

ukusnih jela i udovoljavanja prohtjeva i strasti.⁶⁶⁰ Omer b. Abdulaziz je bio posvećen ibadetu i skromno je živio.”

Muhammed b. Ali b. el-Fudajl kaže: “Nisam znao da stanje podanika zavisi od ponašanja njihovih vladara sve dok nisam vidio šta se dešava sa građanima u vrijeme El-Velida b. Abdulmelika. Oni su se bavili uzgojem grožđa i voća, izgrađivali su kuće i dizali dvorce. U doba Sulejmana b. Abdulmelika ljudi su brinuli o kvalitetu i količini jela, tako da su jedni druge pitali: ‘Koju vrstu jela si pripremio? Šta si jeo?’ Vidio sam ljude u vrijeme Abdulaziza kako se zaokupljaju ibadetom i posvećuju učenju Kur’ana, dobrim djelima i dijeljenjem sadake. Znaj da se u svakom vremenu stanovnici poistovjećuju s vladarom, rade ono što on radi i oponašaju njegove lijepe i ružne postupke. Slijedit će svoje strasti ili se posvetiti vrlinama ukoliko to i vladari čine.”⁶⁶¹

Neki historičari navode da se Gazalijeva knjiga *Et-Tibr el-mesbuk fi nesihatil-muluk* (*Zlatni savjeti vlastima*) sastoji od uputa sultanu Muhammedu b. Melik-šahu, koji je vladao u vrijeme Abbasida El-Mustezhira Billah. U toj knjizi El-Gazali se obraćao sultanu Muhammedu, podsjećajući ga na blagodati koje mu je Allah pružio, od kojih je najvažnija blagodat imana. Pojasnio je da se iman sastoji od deset osnova i deset ogranaka. O osnovama imana je rekao: “Znaj, sultane, da si ti stvorenje koje ima Stvoritelja, Koji je stvorio svijet i cijeli univerzum. Znaj da Uzvišeni Stvoritelj nema oblika niti Mu je išta slično. On je svemoguć, Njegovo znanje je sveobuhvatno. On sve vidi, sve čuje. Kada nešto hoće, On kaže: ‘Budi!’ i ono biva. Njegova naredba doseže sva stvorenja. Sve što postoji On je stvorio. On nema sudruga, a nakon smrti slijedi obračun, ispitivanje, prelazak preko Sirat-ćuprije, te odlazak u džennet ili džehennem.

Uzvišeni Allah je Svoga Poslanika, sallallahu alejhi ve sellem, učinio posljednjim vjerovjesnikom i uzdigao ga je do stepena

⁶⁶⁰ Tvrdnje o navodnom ponašanju Sulejmana b. Abdulmelika analizirao sam u svojoj knjizi o Emevidskoj državi.

⁶⁶¹ *Et-Tibr el-mesbuk*, prema: *Salah el-umme* (3/201).

savršenstva. Naredio je stvorenjima – ljudima i džinnima – da mu se pokoravaju.⁶⁶² A ogranci stabla imana su pravednost i ispravnost, prihvaćanje savjeta iskrenih učenjaka, borba protiv nepravde ma odakle ona dolazila, odbacivanje srdžbe i pribjegavanje opraštanju, plemenitosti i prelaženju preko grešaka, da čovjek sebi želi ono što želi muslimanima, jer briga o muslimanima je bolja od dobrovoljnih ibadeta, udaljavanje od strasti, blagost i brižnost su bolji od strogosti i sile, naklonost podanika treba steći u skladu s odredbama šerijata, ničije zadovoljstvo se ne smije postizati kršenjem vjerskih propisa...”

Među savjetima koje je uputio je i to da čovjek treba spoznati svrhu svog postojanja na dunjaluku; da bude svjestan gdje će završiti. Zatim je upozorio sultana na nepravdu i korupciju. Savjetovao ga je da izbjegava besposlice, poput igranja šaha, kocke, pijenja alkohola, udaranja lopte, igre buzdovanom i lova, jer to ometa od staranja o problemima podanika. Dužnost sultana je da pomogne građanima u vrijeme ekonomske krize, da bude motiviran, da se okiti mudrošću i da koristi svoj razum.

Zatim je naveo karakteristike vezira. One jesu da bude pismen, dobar i pravedan, što je obavezna osobina. Isto tako, spomenuo je i karakteristike pisara. To su poletnost, vještina u oštrenju olovke, posvećivanje pažnje svakom slovu. Govorio je i o najboljim ženama, a to su one koje rađaju i ne traže veliki mehr (vjenčani dar), koje odlikuju vjera, čednost i povučenost.⁶⁶³ Izgleda da je ovaj sultan slušao Gazalijeve savjete i neke od njih prihvatio. Trudio se da postupa pravedno, da čini dobro i da uvažava vjernike i učenjake.

3) Borba protiv batinida

Batinidi ismailiti iskoristili su previranja koja su nastala nakon smrti Melik-šaha i borbu za vlast između seldžučkih prinčeva. Željeli su ojačati svoju poziciju tako što će osvojiti još tvrđava i utvrđenih mjesta, te infiltrirati se u sultanove teritorije i njihovu vojsku.

⁶⁶² *Et-Tibr el-mesbuk*, str. 234.

⁶⁶³ *El-Muntezam* (9/121).

Berkjarukova vojska bila je izložena njihovom jakom utjecaju. U njoj su djelovali brojni batinidski misionari. Čini se kako Berkjaruk nije želio direktnu konfrontaciju s njima zato što je bio zaokupljen sukobima s članovima svoje porodice. Zbog toga su ga optuživali da im je naklonjen. Postao je svjestan njihove opasnosti i saradnici su ga savjetovali da ih eliminira prije nego što ojačaju toliko da im se neće moći suprotstaviti. Sultan je 494/1101. godine dozvolio da ih ubiju. Bili su izvedeni iz njihovih šatora na javni trg, gdje su ih pogubili. Uspjeli su pobjeći samo oni koje nisu prepoznali.⁶⁶⁴ Ebu el-Feredž b. el-Dževzi navodi da je broj ubijenih dostigao tri stotine.⁶⁶⁵ Ubrzo su se i namjesnici provincija dali u potjeru za njima. Džavali Sakava ubio je veliki broj pripadnika batinida u provinciji Huzestan, i to skoro tri stotine.⁶⁶⁶ Berkjaruk je uputio pismo abbasidskom halifi u kojem mu je naložio da prati pripadnike te sekte u prijestolnici hilafeta. Ovaj je naredio hapšenje osumnjičenih, "a niko se nije smio usuditi da se zauzme za bilo koga od njih, kako ne bi bio optužen da pripada toj sekti."⁶⁶⁷ Sultan Sandžar ih je progonio iste 494/1101. godine, tako da su vojnici ubili veliki broj njih. Opsjedali su tvrđavu Tabes, porušili zidine i skoro je osvojili, kada su batinidi potplatili komandanta vojske Buzguša, tako da je on odustao od svoje namjere i podigao je opsadu. Oni su zatim obnovili porušene zidine, te opremili se municijom, oružjem, hranom i drugim potrebštinama. Buzguš ih je ponovo napao 497/1104, predvodeći veliki broj dobrovoljaca. Ponovo su razrušili tvrđavu Tabes i obližnje utvrde i sela, gdje su vršili ubijanja, otimačinu i porobljavanje. Uprkos tome, Sandžarovi pristalice su mu ukazali da im pruži zaštitu pod uvjetom da izgrade utvrdu, da ne kupuju oružje i da nikoga ne pozivaju u svoju sektu.⁶⁶⁸

⁶⁶⁴ *El-Kamil fit-tarih*, prema: *Et-Tarih es-sijasi vel-fikri*, str. 138.

⁶⁶⁵ *El-Muntezam* (9/121).

⁶⁶⁶ *El-Kamil fit-tarih*, prema: *Et-Tarih es-sijasi vel-fikri*, str. 138.

⁶⁶⁷ *El-Muntezam* (9/121).

⁶⁶⁸ *El-Kamil fit-tarih*, prema: *Et-Tarih es-sijasi vel-fikri*, str. 138.

Zbog ovog primirja mnogi ljudi su se naljutili na Sandžara, zato što su pripadnici ove sekte nanijeli mnogo zla stanovništvu. Vjerovatno su znali da oni neće poštovati to primirje, što se uistinu i desilo. Godine 498/1105. velika grupa ljudi izašla je iz tvrđave Trisit, u blizini grada Bejheka i napala susjedne teritorije. Počinili su brojna ubistva, otimali imovinu i zarobljavali žene, “ne poštujući dogovoreni sporazum”.⁶⁶⁹ Godina 498/1105. bila je kraj perioda u kojoj su se Seldžuci suprotstavljali batinidskom utjecaju na bojažljiv način, zbog razdora na seldžučkom dvoru. Taj razdor batinidi su iskoristili kako bi se infiltrirali u važne centre u sultanovoj palati. Nema boljeg dokaza o postojanju tog utjecaja od gesta Sandžarovog vojskovođe koji je primio njihov mito 494/1101. godine, nakon čega je prekinuo opsadu i napustio njihovu tvrđavu koja je bila pred padom. Zatim se desilo da je Sandžar sklopio primirje s njima 497/1104. godine, nakon što im je vojska nanijela ogromne gubitke. Uljuljkanost koju je Seldžučka država pokazala u ova dva slučaja, uprkos pobjedi koju je odnijela Sandžarova vojska, pokazuje koliko su batinidi bili infiltrirani u sultanov dvor. U najmanju ruku, to je dokaz da su sultani bili uplašeni i oprezni prema njima. Ovaj oprezni otpor je izazvao je reakciju kod batinida, koji su izvršili atentat na Nizam el-Mulka kada je poslao vojsku na El-Hasana es-Sabaha nakon što je osvojio dvorac Alamut 483/1090.⁶⁷⁰ Godine 490/1097. ubili su Arguša en-Nizamija, Nizam el-Mulkovog roba u gradu Rejju. Iste godine ubili su Bursuka, visokog zapovjednika u vojsci Tugrul-bega i prvog načelnika policije u Bagdadu. A 498/1105. godine napali su karavan hadžija koji je krenuo iz Transoksijane, kod grada Rejja. Ubili su sve hadžije i opljačkali njihov imetak i jahalice. Iste godine ubili su šafijskog šejha u gradu Rejju, islamskog pravnika Ebu Džafera⁶⁷¹ el-Mušata.

⁶⁶⁹ *Daire el-mearif el-islamijje* (3/377), pojam Ismailiti.

⁶⁷⁰ *El-Kamil fit-tarih*, prema: *Et-Tarih es-sijasi vel-fikri*, str. 139.

⁶⁷¹ *El-Kamil fit-tarih*, prema: *Et-Tarih es-sijasi vel-fikri*, str. 139.

a) Druga faza u borbi protiv batinida

Ovi i njima slični zločini koje su počinili batinidi upozorili su seldžučke sultane da moraju pružiti ozbiljan otpor ovoj sekti, prije nego što ona postane još opasnija, katastrofalnija i pogubnija po sigurnost i državni sistem. Ovu fazu karakterizira to što je u njoj postalo jasno da je sultan Muhammed, koji je učvrstio svoju vlast nakon smrti brata Berkjaruka 498/1105. godine, odlučio da iskorijeni tu bolest. Ovaj cilj nije bio jasan u prethodnoj fazi u kojoj su Seldžuci nastojali samo ograničiti njihovu opasnost. Fokusirat ćemo se na dva velika djela, kao obrazac, koje je sultan Muhammed učinio u pokušaju uništenja ove grupe:

a) Osvajanje tvrđave Isfahan, Šahdiz i ubistvo velikog lidera Ibn Attaša, koji je u njoj bio skriven.

b) Opsada dvorca Alamut koja je trajala više od šest godina.

Sultan Muhammed započeo je opsadu tvrđave Isfahan 500/1107. godine, nakon što je situacija s misionarem Ahmedom b. Attašem kulminirala. On je slao svoje sljedbenike da napadaju putnike, otimaju imetak i ubijaju svakog na koga naiđe. Selima koja su pod sultanovom vlašću nametnuli su poreze i davanja u zamjenu za poštedu. Kada je sultan Muhammed okončao obračun sa svojim suparnicima, nije mu ostao nijedan neprijatelj s kojim se treba obračunati, a da je važniji od batinida. Odlučio je da počne s tvrđavom Isfahan, zato što je ona predstavljala najveću opasnost i nalazi se veoma blizu sjedišta njegove vladavine. Lično je poveo vojsku i stavio kulu pod opsadu.⁶⁷² Ovo je prvi put da je seldžučki sultan lično izašao da se bori protiv batinida. Uspio je osvojiti ovu tvrđavu u mjesecu zul-ka'de 500. / julu 1107. godine, nakon opsade koja je trajala oko tri mjeseca. Ibn Attaš i njegov sin su zarobljeni i ubijeni, a glave su im odnijeli u Bagdad.⁶⁷³ Sultan Muhammed nije ostvario ovu pobjedu u prvoj bici protiv ove sekte, uz malu cijenu. Naprotiv, on je prošao kroz brojne

⁶⁷² *El-Kamil fit-tarih*, prema: *Et-Tarih es-sijasi vel-fikri*, str. 140.

⁶⁷³ *Et-Tarih es-sijasi vel-fikri lil-mezheb es-sunni*, str. 140.

neugodne situacije koje je stoički podnio, da bi na kraju ostvario svoj cilj. Naime, kada je naumio da povede rat protiv njih 498/1105. godine tračari koji su bili infiltrirani u njegovu vojsku koristili su se glasinama kako bi ga odvratili od tog cilja. Objavili su kako je Kilič Arslan, sultan rumskih Seldžuka, napao i osvojio Bagdad. To su potkrijepili krivotvorenim pismima. Zatim su proširili glasinu da je u Horasanu došlo do previranja. Time su željeli odvratiti sultana od napada na tvrđavu Isfahan, kako ne bi ostvario svoj naum. Međutim, sultan je sačekao i uvjerio se da su te vijesti lažne, nakon čega je krenuo u ostvarivanje svog cilja.⁶⁷⁴

b) Batinidi ismailiti pokušali su osporiti legitimnost borbe protiv njih

Kada je sultan Muhammed b. Melik-šah pojačao pritisak na njih, batinidi su pribjegli prevarama. Uputili su pismo sunnitskim pravnicima kako bi tražili fetvu o ljudima koji vjeruju u Allaha i Njegovog Poslanika, ali se protive vladaru – je li sultanu dozvoljeno sklapati primirje s njima, uz prihvatanje njihove pokornosti i davanje garancije o sigurnosti od svakog zla. Ova igra je skoro uspjela, budući da je većina pravnika odgovorila kako je to dozvoljeno. Neki su odbili dati fetvu. Tada je sultan okupio islamske pravnike na debati. Pobijedilo je mišljenje šafijskog pravnika Ebu el-Hasena Alija b. Abdurrahmana es-Semendžanija, koji je donio fetvu da je takve ljude dozvoljeno ubijati, zato što vjeruju da im njihov imam (vođa) može zabraniti ono što je Allah dozvolio i zabraniti ono što je Allah dozvolio. Oni smatraju da je pokornost vođi u tom slučaju obavezna.⁶⁷⁵

Ovim potezom batinidi su htjeli osporiti legitimnost borbe protiv njih, kako bi ugled sultana oslabio, a vojska i narod se okrenuli od njega zato što se bori protiv vjernika. Kada ova zamisao nije uspjela, pokušali su odugovlačiti kako bi dobili na vremenu. Tražili su od sultana da im pošalje učenjake da vode debatu. On je poslao neke

⁶⁷⁴ Ibidem.

⁶⁷⁵ *El-Kamil fit-tarih*, prema: *Et-Tarih es-sijasi vel-fikri*, str. 141.

učenjake, ali su se oni vratili ne postigavši ikakve rezultate. Naposljetku su tražili da im bude omogućeno da mirno napuste tvrđavu i da im sultan omogući da odu u drugu tvrđavu, u grupama. A kada se kurir vrati s viješću da je prva grupa bezbjedno stigla u utvrde, Ibn Attašu i ostatku njegovih sljedbenika sultan će omogućiti da se priključe El-Hasanu es-Sabahu u Alamutu. Sultan Muhammed je pristao na to, i prva grupa je otišla u tvrđave koje su odredili. Kada se Ibn Attaš uvjerio da su njegovi sljedbenici bezbjedno stigli, prekršio je dogovor i nastavio je s pružanjem otpora, što je završilo borbom i njegovim zarobljavanjem.⁶⁷⁶ Uspjeh koji je sultan Muhammed postigao u borbi protiv Ahmeda b. Abdulmelika b. Attaša u Isfahanu motivirao ga je da nastavi s borbom protiv batinida, a naročito u njihovoj prijestolnici Alamutu. Godine 503/1110. vezir Ahmed b. Nizam el-Mulk stavio je ovu tvrđavu pod opsadu, međutim bio je primoran povući se zbog dolaska zime. Batinidi su se pokušali osvetiti ovom veziru, tako što su ga iste godine napali nožem u jednoj bagdadskoj džamiji. Ti ubodi, međutim, nisu bili smrtonosni, pa su mu rane zacijelile.⁶⁷⁷

c) Nastavak borbe protiv batinida

Sultan je napravio još jedan pokušaj 505/1112. godine, kada je u borbu protiv batinida poslao jednog vladara po imenu Enuštekin Širkebir. On je od batinida preoteo nekoliko utvrda, ali je počinio istu grešku koju je ranije počinio sultan. Poštedio je one koji su se nalazili u tim tvrđavama i poslao ih u Alamut. Zatim je krenuo u opsadu dvorca Alamut, koji je postao jači i otporniji nakon što je u njega stigao veliki broj batinidskih boraca. Sultan je kao pojačanje poslao nekoliko vojskovođa, koji su htjeli osvojiti Alamut bez obzira na cijenu. Napravili su kuće oko njega i vojskovođe su se svakih nekoliko mjeseci smjenjivali u toj opsadi. Jedino je glavni vojskovođa neprekidno boravio u tim kućama. Sultan ih je svo vrijeme snabdijevao hranom, municijom i ljudima, tako da su se

⁶⁷⁶ Ibidem, str. 141.

⁶⁷⁷ *Et-Tarih es-sijasi vel-fikri lil-mezheb es-sunni*, str. 141.

batinidi našli u teškoj situaciji. Ostali su bez opskrbe zbog duge opsade i nisu imali drugog izbora nego da pošalju svoje žene da za njih traže garancije. Ponudili su predaju Alamuta pod uvjetom da im se omogući izlazak u pravcu u kojem oni požele. Međutim, Enuštekin je bio znao da su u prošlosti te garancije donijele brojne nepovoljne posljedice. Najopasnija od tih posljedica je bila ta što je Alamut postao najveći centar za okupljanje batinidskih boraca, nakon što je u taj dvorac došao veliki broj njihovih istomišljenika iz drugih tvrđava, koje su prethodno osvojene. Zato je odbio da im pruži garancije i vratio je njihove žene u tvrđavu kako bi svi pomrli od gladi. Međutim, ova taktika seldžučkog komandanta se nije ostvarila, zato što je sultan Muhammed umro 511/1118. godine. Komandanti su insistirali da prekinu opsadu nakon što su čuli za ovu vijesti. Opsada Alamuta trajala je blizu šest godina i dvorac je bio pred padom. Kod dvorca je ostao jedino Enuštekin, što je vratilo nade batinidima, čiji je moral porastao. Ovaj vojskovođa je bio prinuđen da se povuče, a batinidi su zaplijenili ono što je iza vojske ostalo.⁶⁷⁸

Nakon smrti sultana Muhammeda zaustavljen je plan o borbi protiv ove sekte, a batinidi su naišli na novu priliku kako bi ojačali. Iskoristili su borbu oko vlasti koja je uslijedila nakon smrti sultana Muhammeda, između njegovog sina Mahmuda i brata sultana Sandžara. U petnaestogodišnjem periodu nakon smrti sultana, uspjeli su na razne načine proširiti svoj utjecaj na Šam, gdje su osvojili nekoliko dvoraca i utvrda.⁶⁷⁹

4) Smrt sultana Muhammeda b. Melik-šaha 511/1118. godine

Sultan Muhammed je bio seldžučki velikan. U općenitom smislu, bio je dobročinitelj i lijepog ponašanja, uz iznimke. Od njegovih pravednih postupaka je to što je poništio namete i poreze u Bagdadu; zabranio je unajmljivanje jevreja ili kršćana; za jedan dan je obukao četiristo siromaha; svojim uposlenicima je zabranio

⁶⁷⁸ *El-Kamil fit-tarih* (6/533).

⁶⁷⁹ *Et-Tarih es-sijasi vel-fikri lil-mezheb es-sunni*, str. 142.

da čine nepravdu; jednog dana je ušao u Ebu Hanifinu kupolu i zatvorio se da klanja i upućuje dove. Prenosi se da je nakon njega ostalo jedanaest hiljada hiljada (jedanaest miliona) zlatnika. Te godine je umro vladar Konstantinopolja i vladar Jerusalema Balduin, Allah ih prokleo.⁶⁸⁰ Ahmed el-Kermani je kazao: "...zatim je obolio od duge bolesti, a nekomu je rekao da je opsihren i da je to učinila njegova supruga. 'Tvoja bolest je kobna, a lijeka nema.' Nagovorili su sultana da je namažu surmom i zatvore u malu prostoriju. Oduzeli su joj sultanov prsten i kazali joj kako je naređeno da bude zadavljena. Čudesna sudbina je da su oba supružnika umrla u istom satu. Hatun je zadavljena u kući, a sultan je umro na svom bolesničkom krevetu, krajem petsto jedanaeste godine. Za sobom je ostavio pet sinova: Mahmuda, Mesuda, Tugrula, Sulejmana i Seldžuka.⁶⁸¹ Svi su oni vladali kao sultani izuzev Seldžuka. Kada je sultan izgubio nadu u ozdravljenje, pozvao je svog sina Mahmuda i obojica su zaplakali. Naredio mu je da izađe i sjedne na kraljevski prijestol i rješava potrebe ljudi. Sin mu reče: "Ovaj dan nije mubarek." On reče: "Istinu si rekao, ali za tvoga oca. Za tebe je mubarek." Tada ga je poslušao i na kraljevski prijestol je sjeo Ebu el-Kasim Mahmud b. Muhammed b. Melik-šah, umjesto svoga oca i uspostavio svoju vlast. Tada je bio spolno zreo. Dobro je poznao arapski jezik.⁶⁸² Sultan Muhammed b. Melik-šah je umro krajem petsto jedanaeste godine u Isfahanu. Ukopan je u svojoj velikoj školi. El-Muktefi je bio oženjen njegovom kćerkom Fatimom. Živio je trideset osam godina.⁶⁸³

5. Abbasidski halifa El-Mustezhir Billah

On je imam, vladar pravovjernih, Ebu el-Abbas b. el-Muktedi Biemrillah, Ebu el-Kasim Abdullah b. ez-Zehire Muhammed b. el-Kaim Bemrillah Abdullah b. Abdulkadir el-Hašimi el-Abbasi,

⁶⁸⁰ *Sijer a'lam en-nubela'* (19/57).

⁶⁸¹ *Ahbar ed-duvel ve asar el-uvel* (2/458, 459).

⁶⁸² Ibidem.

⁶⁸³ *Sijer a'lam en-nubela'* (19/507).

el-Bagdadi.⁶⁸⁴ Preuzeo je hilafet devetnaestog muharrema s navršenih šesnaest godina i tri mjeseca, godine četiristo osamdeset sedme / 8. februara 1094.⁶⁸⁵ Prisegu mu je prvi dao vezir Ebu Mensur b. Džuhejr, zatim ga je kao halifu priznao Ruknud-devle Berkjaruk, sin sultana Melik-šaha, te ostali prinčevi i poglavari. Preminulom halifi dženazu su klanjali namjesnici i veziri. Od uleme prisutni su bili El-Gazali, Eš-Šaši i Ibn Akil, koji su prisegu dali novom halifi. El-Mustezhir Billah je bio plemenitog morala, hafiz Kur'ana, rječit i elokventan, sposoban pjesnik. U njegovu prefinjenu poeziju ubrajaju se stihovi:

*Vrelina ljubavi istopila je sve što je u srcu dobro,
onog dana kada sam krenuo putem rastanka.*

*Kako mogu koračati putem strpljivosti,
kad vidim različite puteve ljubavi.*

*Prekršila je obećanje ljepotica koju sam zavolio,
nakon što je dugo vremena ispunjavala obećanja.*

*Ako prekršim zavjet ljubavi u životu
nakon ovoga, ne vidio je više nikada.*⁶⁸⁶

Upravljanje hilafetom El-Mustezhir je povjerio svom veziru Ebu Mensuru Amidud-devli b. Džuhejru, koji je to radio na najbolji način. Upravljaio je hilafetom na najbolji način i vladao podanicima. Bio je jedan od najboljih vezira. Trinaestog ša'bana 487. godine po Hidžri / 28. augusta 1094. halifa je razriješio Ebu Bekra eš-Šašija s mjesta sudije i na njegovo mjesto postavio Ebu el-Hasena b. ed-Damiganiya. Iste godine izbila je smutnja između sunnita i rafidita, kada je zapaljeno mnogo kuća i ubijeno dosta ljudi. Allahovi smo i Njemu se vraćamo.⁶⁸⁷

⁶⁸⁴ Ibidem (19/396).

⁶⁸⁵ Ibidem.

⁶⁸⁶ *El-Bidaje ven-nihaje* (16/142).

⁶⁸⁷ Ibidem.

1) El-Mustezhir je klanjao teravih-namaz i vodio brigu o Kur'anu Časnom

Ebu Talib b. Abdusseme od svog oca prenosi da je El-Mustezhir Billah tražio osobu koja će ga predvoditi u namazu i podučavati njegovu djecu, a da ta osoba bude slijepa. Odabir je pao na sudiju Ebu el-Hasana el-Mubareka b. Muhammeda b. ed-Devvasa, koji je bio učač Kur'ana (karija) u Vasitu prije El-Kalansija. Izuzetno ga je poštovao. Tako je na početku ramazana na teravih-namazu učio na prva dva rekata po jedan ajet. Kada je predao selam, El-Mustezhir mu reče: "Uči više", nakon čega je ovaj učio po dva ajeta. Opet mu je rekao da uči više, tako da je naposljetku učio po kur'anski džuz na jednom rekatu. Noć je bila sparna, pa je halifa učaču dodao vrč. Sluga reče: "Uputi dovu za vladara pravovjernih, jer ti je ukazao čast time što ti je dodao vodu."⁶⁸⁸ Es-Selefi je kazao: "Ebu el-Hattab b. el-Džerrah mi je rekao: 'Predvodio sam El-Mustezhira na namazu u ramazanu. Proučio sam ajet *sin tvoj je optužen za krađu* (إِنَّ ابْنَكَ سَرِقٌ, Jusuf, 81)⁶⁸⁹, prema predanju El-Kisaija. Kada sam predao selam, rekao je: 'To je lijep način učenja prema kojem se negira da su sinovi vjerovjesnikā lagali.'⁶⁹⁰ Ez-Zehebi je kazao: 'A šta je s tvrdnjama ... *pa ga je vuk pojeo i I donesoše košulju njegovu lažnom krvlju okrvavljenju.*'"⁶⁹¹ Ovo je lijepa Zehebijeva primjedba koja ukazuje na njegovo široko znanje i inteligenciju kojom je promišljao i donosio naučne stavove.

2) El-Mustezhirove izreke

Ebu Talib b. Abdusseme je kazao: "El-Mustezhir je govorio:

- Najbolja zaliha čovjeka na ovom svijetu je lijepo sjećanje, a na budućem obilna nagrada.
- Škrtnost čovjeka zbog novčića ukazuje da niskost njegove duše.
- Strpljivost u teškoćama dovodi do brojnih koristi.

⁶⁸⁸ *Sijer a'lam en-nubela'* (19/397).

⁶⁸⁹ *Sijer a'lam en-nubela'* (19/397).

⁶⁹⁰ *Sijer a'lam en-nubela'* (19/397).

⁶⁹¹ *Sijer a'lam en-nubela'* (19/397).

- Lijepo obraćanje (Allahu) je korisnije od posrednika.
- Roba pametnog čovjeka ne može propasti, a njena dobit se pokazuje prilikom proživljenja.”⁶⁹²

3) Stav imama El-Gazalija prema El-Mustezhiru

Najbolja knjiga koja nam pruža sliku o Gazalijevom stavu prema halifi El-Mustezhiru jeste njegova knjiga *Razotkrivanje batinija*, koju je napisao na zahtjev El-Mustezhira, kako bi odgovorio na tvrdnje batinida.⁶⁹³ Deveto poglavlje knjige El-Gazali je u cijelosti posvetio pružanju šerijatskih dokaza da je istinski, legitimni imam, kojem se ljudi trebaju pokoravati, upravo imam El-Mustezhir. Isto tako, pojasnio je da su učenjaci tog vremena dužni izdavati fetvu o izričitoj obavezi slijeđenja halife, prihvaćanju njegovih presuda koje su u skladu s istinom, te o ispravnosti njegovih imenovanja namjesnika i sudija. Ljudi su dužni prihvatiti ga za halifu ljudima, a pokornost njemu je obaveza.⁶⁹⁴ Ovo poglavlje proteže se od 169. do 225. stranice i od početka do kraja se bavi propagiranjem pokornosti El-Mustezhiru i ujedinjenjem oko položaja halife. Naveo je osobine imama, te njegove političke i vjerske obaveze.⁶⁹⁵ Primjećujemo da je imam El-Gazali upregao svoje naučne, kulturne i ideološke kapacitete kako bi pružio podršku abbasidskom hilafetu i halifi El-Mustezhiru. Bio je svjestan batinidske prijetnje čiji cilj je osporavanje abbasidske legitimnosti i uspostava fatimidsko-batinidske legitimnosti pod plaštom lažne pripadnosti ehli-bejtu u pogledu ideologije i porijekla. El-Gazali je znao da bi, ako se to ostvari, dovelo do propasti sunnitske države. Zato je sve svoje kapacitete upregao kako bi očuvao sunnitsku legitimnost abbasidske države pred batinidskom ekspanzijom.

⁶⁹² *Sijer a'lam en-nubela'* (19/397).

⁶⁹³ *Fedaih el-batinije*, str.3.

⁶⁹⁴ *Ibidem*, str. 169.

⁶⁹⁵ *El-Hadare el-islamije fi Bagdad*, str. 230.

4) El-Mustezhirov odnos s Murabitima

Između Fatimidskog hilafeta u Egiptu i Seldžučkog sultanata u Iranu neprekidno je trajalo rivalstvo oko dominacije islamskim zemljama. Vjerski suverenitet El-Mustezhira bio je povezan s vlašću Seldžuka sunnita. Što se tiče Sjeverne Afrike, Murabiti su pod kontrolom držali Marakeš, obale Atlantskog okeana, te Andalus nakon Bitke kod Sagrajasa (Zalacae ili Zallaqe, arapski: معركة الزلاقة) godine 479/1086. godine. Tada je Jusuf b. Tašfin uspio formirati jaku, razgranatu državu. Ta država je odbijala izraziti lojalnost fatimidskom halifi u Kairu zato što je pripadao šiitskom pravcu, dok su oni bili sunniti, naklonjeni abbasidskom hilafetu. Ovo je jako pozitivna stvar koja ide u prilog Murabitima i pruža nam važnu lekciju o bratstvu u vjeri i islamskom učenju, te stvaranju bliskih veza saradnje u dobročinstvu i bogobožnosti, kao i o želji za jedinstvom ummeta, što je naročito potrebno u današnjem vremenu.⁶⁹⁶ Iz tog razloga Jusuf b. Tašfin se htio zbližiti s abbasidskim halifom i dobiti njegovu prisegu kako bi njegova vlast dobila legitimitet, te kako bi svi bili dužni da mu se pokoravaju. Na tu ideju ukazali su mu islamski pravnici u Magrebu.⁶⁹⁷ Prije nego što će stupiti u kontakt s El-Mustezhirom, vladar Murabita je u svojoj zemlji preduzeo nekoliko koraka. Murabiti su uveli kovani novac s imenom abbasidskog halife. Na novcu je pisalo «Allahov rob», što se odnosilo na abbasidskog halifu, kako se ne bi morao mijenjati novac s promjenom abbasidskih halifa. Na to ukazuje pismo koje je Ali b. Jusuf b. Tašfin uputio El-Mustezhiru, u kojem se spominje izraz «Abdullah», iako je halifino ime bilo Ahmed. Nakon što se država Murabita proširila, njihovi čelnici su predložili da svoga vladara Jusufa b. Tešfina nazovu «Vladarom pravovjernih». Međutim, on je taj prijedlog odbio u nastojanju da se približi abbasidskim halifama i iz poštovanja prema njima. Kazao je: «Ne dao Allah da se nazivamo tim imenom, to je naziv za halife

⁶⁹⁶ Ibn el-Hatib, *El-Hulel el-mušije fi zikr el-ahbar el-merakišije*, str. 16.

⁶⁹⁷ El-Jafi'i, *Mir'atuz-zeman* (3/164).

iz porodice Abbasa, koji pripadaju plemenitoj lozi, koji su vladari dva harema – Mekke i Medine. Ja sam njihov čovjek i pristalica.»⁶⁹⁸

Osim toga, Murabiti su usvojili crnu boju, zaštitni znak Abbasida, u svojim odorama i zastavama. U džamijama na njihovim teritorijama izgovaralo se ime abbasidskog halife na hutbama.⁶⁹⁹ Nakon toga Jusuf b. Tešfin je poslao delegaciju El-Mustezhiru, 498/1105. godine, kako bi dao svoju prisegu i isporučio poklone. Delegacija je uručila pismo u kojem je on spomenuo zemlje koje je osvojio i ratove protiv Evropljana. Delegacija je od halife tražila da podrži Jusufa b. Tešfina za vladara Magriba i Endelusa, kao i oblasti koje će osvojiti u budućnosti, te da mu uruči sablju vladara pravovjernih. El-Mustezhir je udovoljio ovom zahtjevu i dodijelio mu počasno ime Vladar muslimana i Pomagač vjere. Poslao mu je odore i bajrak i napisao ugovor o tome. Imam El-Gazali i kadija Et-Tartuši poslali su mu dopis u kojem ga podstiču na služenje islamu i daju mu fetvu o vođama državica (*muluk et-tavaif*).⁷⁰⁰ Nakon smrti Jusufa b. Tešfina 500/1106. godine, vlast je naslijedio njegov sin Ali b. Jusuf b. Tašfin, koji je nastavio politiku svoga oca u odanosti abbasidskoj vlasti i podršci islamskom vjerozakonu. Godine 512/1118. El-Mustensir mu je poslao dekret kao odgovor na prethodno pismo u kojem je ovaj tražio zavjet od El-Mustensira. Pismo počinje zahvalom Allahu i salavatom i selamom na Muhammeda, sina Abdullaha, sallallahu alejhi ve sellem, donosioca islamske misije, koji je izbavio ummet od zablude, obasjao srca i ojačao vjeru. Potom je donio salavat na Abbasa, amidžu Allahovog Poslanika, sallallahu alejhi ve sellem, i njegovo potomstvo. Zatim je spomenuo blagodati kojima je Allah obasuo Vladara muslimana, koji vlada pravedno i vodi brigu o pravima podanika, štiteći ih od svakodnevnih nedaća. Uputio je dovu Allahu da donese pobjedu njegovim vojskama protiv neprijatelja. Podržao je njegovu borbu protiv nevjernika i širenja teritorija na

⁶⁹⁸ *El-Hulel el-mušije*, str. 16.

⁶⁹⁹ *En-Nudžum ez-zahire* (5/191); *El-Hadare el-islamijje fi Bagdad*, str. 132.

⁷⁰⁰ *El-Kamil fit-tarih*, prema: *El-Hadare el-islamijje fi Bagdad*, str. 132.

susjedne zemlje. U pismu mu je također naredio da se drži Kur'ana i Sunneta, bude bogobožan i da se ustrajno bori protiv neprijatelja. Naložio mu je da se na minberima u njegovoj zemlji izgovara ime vladara pravovjernih, te da uvijek bude pobjednik i slavodobitan. Pismo je zaključio blagoslovom na njega i one koji su pokorni.⁷⁰¹ Abbasidi su uživali podršku u zemljama islamskog zapada sve do propasti države Murabita.⁷⁰²

5) Odnos El-Mustezhira prema krstaškim pohodima

Abbasidski hilafet u vrijeme El-Mustezhira suočio se s dvije velike opasnosti.

Prva je došla sa istoka, u vidu batinidske sekte koja se borila protiv abbasidskog hilafeta vojnim i ideološkim sredstvima.

Druga opasnost je došla sa zapada, u vidu krstaškog pokreta čiji je cilj bio okupacija istoka i oslobađanje Jerusalema iz ruku muslimana.

Krstaški ratovi izbili su u vrijeme kada je islamski istok bio pogođen zlom političkih i sektaških podjela. Seldžučki sultanat se borio s fatimidskim egipatskim hilafetom. S druge strane, predjeli Šama bili su politička pozornica za natjecanje u dominaciji između dvije strane. Na unutrašnjem polju Seldžučke države, problemi su bili pogubniji i strašniji. Sultani Seldžučke države utonuli su u razorne ratove oko sultanskog trona. Ti ratovi odnijeli sve pred sobom, što je otvorilo široke mogućnosti unutrašnjim i vanjskim neprijateljima sultanata. To je bila pogodna prilika za krstaše, koji su osvojili obale Šama bez značajnog otpora.⁷⁰³ Ova dezintegracija Seldžučke države bila je najznačajniji faktor uspjeha krstaških pohoda⁷⁰⁴, o čemu će biti više govora na odgovarajućem mjestu.

⁷⁰¹ Ibn el-Hatib, *El-Hulel el-mušije*, str. 64–65.

⁷⁰² *El-Hadare el-islamijje fi Bagdad*, str. 133.

⁷⁰³ Ibidem.

⁷⁰⁴ Ibidem, str. 137.

6) Borba seldžučkih sultana za prevlast i stav El-Mustezhira prema njima

Uprkos dobrih odnosa koji su vladali između El-Mustezhira i seldžučkih sultana, on nije mogao ostvariti nikakvu vrstu nezavisnosti, čak ni kod upravljanja unutrašnjim pitanjima grada Bagdada. Isto tako, on je nijemo posmatrao krvave sukobe koji su progutali jedinstvo seldžučkog dvora, ali nije iskoristio priliku da ostvari ikakvu moć ili suverenitet. Ipak, njegov ugled je bio jak u vrijeme sultana Muhammeda b. Melik-šaha.⁷⁰⁵ El-Mustezhir je iskoristio poštovanje i dobre odnose koji su vladali između njega i sultana Muhammeda i želio je dodatno pojačati vezu sa seldžučkim dvorom. Godine 502/1109. zatražio je ruku sultanove sestre Terken-hatun II, kćerke Melik-šaha. Njegov zahtjev je prihvaćen s dobrodošlicom. Odnos između sultana Muhammeda i halife obogaćen je dodatnom ljubavlju i poštovanjem, što se odrazilo na život stanovnika Bagdada. Tim gradom je zavlдалo blagostanje i prosperitet.⁷⁰⁶

7) Smrt El-Mustezhira 512/1118. godine

El-Mustezhira su krasile vrline darežljivosti, širokogrudnosti, ljubavi prema učenjacima i pobožnjacima, te brige o siromasima. Bio je plemenit, rječit, ambiciozan, krepostan. Lijepo je govorio i postupao.⁷⁰⁷ Podsticao je na dobročinstvo i dobra djela i sam je učestvovao u tome. Nije odbijao prosjake. Bio je dobar sagovornik i nije slušao šta govore klevetnici, niti se uzdao u namještenike. Dobro je poznao ceremonije i rituale halifskog dvora. Bio je veoma obrazovan i vrijedan. Umro je 512/1118. godine. Gasulili su ga imami Ibn Akil i Ibn es-Sunni, a dženazu mu je klanjao sin Ebu Mensur el-Fadl, izgovorivši četiri tekbara. Ukopan je u sobi u kojoj je stanovao. Čudno je da je nakon sultana Alp Arslana umro halife El-Kaim Biemrillah; nakon sultana Melik-šaha umro je halifa El-Muktedi

⁷⁰⁵ *El-Hadare el-islamijje fi Bagdad*, str. 116.

⁷⁰⁶ *Ibidem*, str. 125, 126.

⁷⁰⁷ *Sijer a'lam en-nubela'* (19/397).

Biemrillah, a nedugo nakon što je umro sultan Muhammed, umro je halifa El-Mustezhir Billah, Allah im se smilovao. El-Mustezhir je umro dana četrnaestog rebiul-ahira 512. godine po Hidžri, odnosno 6. augusta 1118, s navršenih četrdeset jednu godinu, četiri mjeseca i jedanaest dana.⁷⁰⁸

6. Sandžar i Seldžučki sultanat

Nakon smrti Muhammeda b. Melik-šaha godine 511/1118. godine iznova su počeli sukobi oko sultanskog trona, što je izazvalo veliki razdor među Seldžucima. Razlog tih sporenja bio je u tome što je sultan Muhammed uoči svoje smrti naredio da se vlast prenese na njegovog sina Mahmuda, koji je preuzeo sultanski tron nakon smrti oca. Tada je imao četrnaest godina. Abbasidski halifa El-Mustezhir Billah (487–512. god. po H. / 1094–1118. godine) prihvatio je da hutba u Bagdadu bude posvećena sultanu Mahmudu, u petak dvadeset trećeg muharrema 512. godine po Hidžri, što odgovara 17. maju 1118. godine. Međutim, njegov amidža Sandžar nije se složio da Mahmud bude sultan i smatrao je da polaže veće pravo na tu poziciju nakon smrti brata Muhammeda. Proglasio se sultanom Seldžuka i svoje počasno ime promijenio iz Nasiruddin u Muizzuddin, što je bilo ime i njegovog oca Melik-šaha. To je dovelo do podjele Seldžučke države⁷⁰⁹ i izbijanja rata između Sandžara i njegovog bratića. Mahmud se sukobio sa svojim amidžom u blizini grada Save godine 513/1119. Sandžar je u toj bici upotrijebio i slonove, što mu je donijelo pobjedu. Ubrzo je postignut mir između dvije grupe. Mahmud je došao svome amidži Sandžaru, koji ga je ugostio i oprostio mu ono što je učinio. Lijepo je postupio s njime i prihvatio je njegovo zauzimanje za druge. Dogovoreno je da Mahmud b. Muhammed ostane mjesec dana u službi svog amidže sultana Sandžara u Rejju, ali da se u njegovo ime ne oglašava [lovački] rog, prilikom uzjahivanja ili sjahivanja. Pješke

⁷⁰⁸ *El-Bidaje ven-nihaje* (16/237).

⁷⁰⁹ *El-Bidaje ven-nihaje* (16/237).

je hodao uz amidžu koji je bio na konju i nije imao pravo koristiti bilo kakve sultanske simbole i obilježja.⁷¹⁰

Mahmud je pristao na sve što je tražio njegov amidža sultan Sandžar i prihvatio dogovor, te je sultan Sandžar odlučio da ga imenuje za svog prijestolonasljednika i namjesnika u Iraku 513/1119. godine. Sandžar mu je dozvolio da se naziva sultanom. Mahmud b. Muhammed smatra se prvim koji je sjeo na seldžučki sultanski tron u Iraku. Službeno je proglašen sultanom Iraka, pod vlašću velikog sultana Sandžara u Horasanu. To znači da je vlast u Iračkom sultanatu u vrijeme sultana Sandžara pripadala samo onome koga Sandžar prihvati i imenuje. Irački sultani su bili pod vlašću sultana Sandžara, čije ime se izgovaralo na hutbama prije njihovih. Abbasidski halifa El-Musteršid Billah priznao je Mahmuda b. Muhammeda za sultana iračkih Seldžuka uprkos njegovim mladim godinama.⁷¹¹ Godine 514/1120. u hutbama se izgovaralo i Sandžarovo i ime njegovog bratića sultana Mahmuda.⁷¹² Na taj način postojala su dva sultana, s tim što je Mahmud vladao u ime sultana Sandžara i bio u njegovoj nadležnosti kada je u pitanju vlast. Sultan Sandžar je svom bratiću vratio sve teritorije koje su ranije bile pod njegovom vlašću, izuzev Rejja, odakle je sultan Sandžar pratio ponašanje Mahmuda, strahujući da će se ponovo pobuniti i otkazati mu poslušnost. Zapravo, vlast sultana Mahmuda bila je ograničena na arapski i nearapski dio Iraka, kojim je vladao četrnaest godina, noseći titulu sultana, sve do smrti 525/1131. godine.⁷¹³ Ibn Kesir je o njemu rekao: "Bio je od najboljih vladara. Krasile su ga blagost, staloženost i odlučnost. Kada je umro, tri dana je trajala žalost. Allah mu oprostio."⁷¹⁴

⁷¹⁰ *Duvel el-islam* (2/41).

⁷¹¹ *Ed-Devle es-Seldžukijje fi ahd es-sultan Sandžar*, str. 94.

⁷¹² *Duvel el-islam* (2/41).

⁷¹³ *El-Alem el-islami fil-asr el-abbasi*, str. 617.

⁷¹⁴ *El-Bidaje ven-nihaje* (16/290).

1) Širenje Sandžarovog utjecaja na ostale provincije Seldžučke države

Abbasidski halifa El-Musteršid Billah je 513/1119. godine odobrio postavljenje Sandžara za vrhovnog sultana Seldžuka i prihvatio da se na hutbama izgovara njegovo ime u svim provincijama Seldžučke države.⁷¹⁵ Time se sultanova vlast proširila i pored Horasana obuhvatila veći dio provincija Irana i Iraka.

Nakon što je ustoličen kao vrhovni sultan Seldžučke države, Sandžar je ugostio sinove svog brata Muhammeda. Povjerio im je upravu nad iranskim i iračkim gradovima i provincijama. Sultan Sandžar je uspio povratiti vlast nad teritorijama Transoksijane, nakon uspješnih akcija koje je sproveo protiv Muhammeda Kana. Sultan Sandžar se ubraja u one seldžučke sultane koji su pridavali posebnu pažnju Transoksijani. Bio je primoran često odlaziti u tu provinciju kako bi se uvjerio da je njegova vlast tamo stabilna.⁷¹⁶ Uspio je ugušiti pobunjeničke pokrete u svojoj zemlji. Sultan Sandžar je naredio da se porezi sakupljaju u iračkim gradovima i svim teritorijama koje su bile pod njegovom kontrolom. Ponio je titulu vrhovnog sultana "Sultan svih seldžučkih kraljevina" i njegova vlast se proširila na ostali dio zemlje. Navodi se kako je se njegovo ime izgovaralo na hutbama na prostoru koji se do Kašgara, krajnjih dijelova Jemena, Mekke, Taifa, Mekrana i Azerbejdžana, Gazne i Semerkanda, Horasana i Tabaristana, Kermana, Sidžistana, Isfahana, Hemedana, Rejja, Arnije, Armenije, Bagdada, dva Iraka, Mosula, Dijarbakra, Dijar Rabia⁷¹⁷, Šama te dva Harema. Njegovo ime nalazilo se na kovanicama koje su se koristile u svim ovim provincijama. Sve ove zemlje bile su pod vlašću sultana Sandžara, posljednjeg velikog sultana. On je uspio povratiti prestiž i jedinstvo Seldžučke države i da sve njene dijelove

⁷¹⁵ *Ed-Devle es-Seldžukijje fi ahd es-sultan Sandžar*, str. 97.

⁷¹⁶ Ibidem.

⁷¹⁷ Mjesto koje se nalazi u provinciji Gornja Mesopotamija u Iraku.

stavi pod kontrolu jednog sultana. Na taj način vratio je vrijeme velikih Seldžuka.⁷¹⁸

2) Sukob između Mahmuda i Mesuda, sinova Muhammeda b. Melik-šaha

Sukobi i trvenja u Iraku su eskalirali, kako između seldžučkih sultana, sinova Muhammeda b. Melik-šaha, tako i između njih i abbasidskih halifa. Sultan Sandžar je igrao važnu ulogu posrednika u tim sukobima, te gušenju, suzbijanju i zaustavljanju nereda. Na taj način je htio stabilizirati stanje i vratiti sigurnost u te dijelove Seldžučke države.⁷¹⁹ Nakon što je Sultan Mahmud preuzeo funkciju sultana, imenovao je svoga brata Mesuda kao namjesnika u Mosulu, a na mjesto atabega postavio je Džujuš-bega. Godine 514/1120. došlo je do nesporazuma između braće i Mesud je otkazao poslušnost svome bratu Mahmudu. Sukob je bio izazvan time što je Dubejs b. Sadaka, namjesnik Hulle, pisao Džujuš-begu, Mesudovom atabegu i nagovorio ga da otkaže poslušnost sultanu Mahmudu, obećavši mu da će podržati Mesuda za sultana. Nakon toga Džujuš-beg je krenuo u okupljanje vojske. Sultan Mahmud je za to saznao pa je atabegu i svome bratu uputio pismo u kojim ih uvjerava da će ih pomilovati i oprostiti im ako se vrate pod njegovu vlast, upozorivši ih na teške posljedice ukoliko ustraju u nepokornosti. Oni nisu prihvatili ovaj sultanov poziv, već su nastavili svoj neposluh.

Džujuš-beg i Mesud su se uputili prema sultanu Mahmudu i dvije vojske su se susrele kod Asadabada.⁷²⁰ Mahmud je sultanu Sandžaru uputio sudiju Ebu Sa'da el-Herevija kako bi ga obavijestio o novonastaloj situaciji na terenu i sukobu između njega i brata Mesuda. U sukobu je vojska Mesuda i Džujuš-bega bila poražena, a Mesudov vezir Ebu Ismail el-Husejn b. Ali et-Tugrai je uhapšen i nakon toga ga je sultan Mahmud ubio. Mesud je potom od svog

⁷¹⁸ El-Husejni, *Zubdetut-tarih*, str. 180.

⁷¹⁹ *El-Alem el-islami fil-asr el-abbasi*, str. 617.

⁷²⁰ *Ed-Devle es-Seldžukijje fi ahd es-sultan Sandžar*, str. 106.

brata Mahmuda zatražio primirje i oprost. Došao je kod njega i braća su se rukovala i zagrlila. Sultan Mahmud je tada obavijestio sultana Sandžara o dogovoru između njega i brata Mesuda. Sultan Sandžar se obradovao zbog pomirenja i izgladivanja odnosa između braće.⁷²¹

3) Stvarni početak sukoba između Abbasidskog hilafeta i Seldžučke države

Godina 519/1125. uzima se kao stvarni početak sukoba između Abbasidskog hilafeta i Seldžučke države. Te godine je Dubejs b. Sadaka Tugrula b. Muhammeda uspio nagovoriti da zauzme Irak i proglasi se za sultana. Njih dvojica su povelili veliku vojsku prema Bagdadu kako bi se obračunali s halifom El-Musteršidom Billah i sultanom Mahmudom b. Muhammedom. Dubejs b. Sadaka pokrenuo je vojsku na halifu zbog spora koji je postojao među njima dvojicom. S druge strane, Tugrul je htio oduzeti titulu sultana od svog brata Mahmuda b. Muhammeda. Kada je halifa čuo da su Tugrul i Dubejs krenuli s vojskom da se bore protiv njega, i on je pripremio vojsku i izašao da ih dočeka. Međutim, Tugrul se iznenada razbolio i zbog toga nije mogao učestvovati u ratu protiv halife El-Musteršida Billah. Vojske halife i Dubejsa b. Sadake su se postrojile, ali je Dubejs zatražio oprost od halife. Poljubio je zemlju pred njime, a halifa mu je oprostio.⁷²²

4) Pogoršanje odnosa između abbasidskog halife El-Musteršida Billah i sultana Mahmuda

Do ovog pogoršanja došlo je nakon što je halifa zaprijetio šefu policije⁷²³, koji je bio prinuđen napustiti Bagdad u strahu od halife. Pridružio se sultanu Mahmudu i potakao ga je da se okrene protiv

⁷²¹ *Vefejat el-a'jan* (2/185–190).

⁷²² *Duvel el-islam* (2/41).

⁷²³ *Šihna* je dužnosnik kojeg sultani postavljaju na čelo gradske policije. Ovdje se radi o Jarankušu ez-Zakaviju (čije ime se čita i Burutkuš), koji je na ovoj poziciji zamijenio načelnika policije El-Bursukija. Kako navode historičari, glavni zadatak načelnika policije jeste da u ime sultana prati abbasidskog halifu kako ovaj ne bi istupao nezavisno ili suprotno sultanovim odredbama. (Prim. prev.)

halife u mjesecu redžebu 520/1126. godine.⁷²⁴ Kazao mu je da se halifa naoružava protiv njega kako bi ga spriječio da uđe u Bagdad. Kada je halifa za to saznao, zatražio je u pismu da odgodi odlazak u Bagdad dok se zemlja ne oporavi od Dubejsovih pljački i razaranja, kao i skupoće koja je zbog toga zavládala. Halifa je bio spreman da pošalje novac pod uvjetom da odgodi dolazak u Bagdad. Sultan je odgovorio da se mora izvršiti ono što je Zekavi odlučio. Otputovao je u Bagdad i smjestio se kod Bab eš-Šumasije.⁷²⁵ Kada je abbasidski halifa El-Musteršid čuo za to, otišao je sa svojom porodicom na zapadnu stranu, napustivši Bagdad. Sultan se naljutio zbog halifinih riječi⁷²⁶ i uputio se u Bagdad, dok je halifa ostao na zapadnoj strani. Njegova hutba za Kurban-bajram snažno je utjecala na ljude, koji su bili obuzeti tugom. Izgleda da je halifina hutba bila znak narodu da se pripreme za rat protiv sultana Mahmuda.⁷²⁷

5) Borba između Imaduddina Zenkija i jednog halifinog saradnika

Halifa El-Musteršid je poslao Afifa el-Hadima, jednog od svojih bliskih saradnika, u Vasit kako bi spriječio dolazak sultanovih izaslanika u taj grad. Stigao je i smjestio se u zapadni dio grada, dok je Imaduddin Zenki b. Aksungur⁷²⁸ bio u istočnom dijelu. Imaduddin Zinki je poručio Afifu da ode, ali je ovaj odbio. Tada je Imaduddin pošao k njemu. Došlo je do borbe, Afifova vojske je bila poražena i pretrpjela velike gubitke od ubijenih i zarobljenih vojnika, dok se Afif spasio. Grupa sultanovih vojnika ušla je u dvor halife početkom

⁷²⁴ Došlo je do konfuzije o ovom događaju. U citiranom djelu se navodi 520/1126. godina, dok kod autora Es-Sallabija stoji 540/1145. Budući da je El-Musteršid ubijen 529/1135. godine, očigledno je da je gornji datum ispravan. (Prim. prev.)

⁷²⁵ Eš-Šumasije se u to vrijeme nalazio izvan Bagdada. Na tom mjestu nalazio se jedan od ulaza u grad.

⁷²⁶ Autor je izostavio dio da je sultan tražio od halife da se vrati u dvor, a on je kazao da će to učiniti pod uvjetom da sultan napusti Bagdad. (Prim. prev.)

⁷²⁷ *Ed-Devle es-Seldžukijje fi ahd es-sultan Sandžar*, str. 109.

⁷²⁸ Imaduddin Zenki, osnivač Zenkidske države, o kome će kasnije biti riječi, uz Allahovu pomoć.

muharrema 521/1127. da opljačkaju krunu i halifinu kuću. Tada su vojnici abbasidskog halife El-Musteršida Billah izašli iz skrovišta i napali sultanove vojnike koji su bili zaokupljeni pljačkom. Savladali su vojnike sultana Mahmuda i zarobili grupu vođa, dok su drugi ubijeni na putu.⁷²⁹ Tada je halifa prešao na istočnu stranu predvodeći trideset hiljada boraca. Kako bi spriječio infiltraciju vojnika sultana Mahmuda u Bagdad, halifa je naredio da se iskopa šanac oko Bagdada, što je urađeno tokom noći. Kada je stigla sultanova vojska, bilo im je onemogućeno da uđu u Bagdad, te je došlo do borbe između dvije vojske. Halifina vojska je skoro odnijela pobjedu, međutim, izdao ih je vladar Ebu el-Hajdža el-Kurdi⁷³⁰, namjesnik u Erbilu, koji se priključio sultanovoj vojsci. Vjerovatno se na taj korak odlučio kada je ugledao brojnost sultanove vojske, a naročito kada su stigla pojačanja kopnenim i vodenim putem, u pratnji Imaduddina Zenkija. To je natjeralo halifu da ozbiljno razmotri situaciju, naročito nakon što mu je sultan poslao izaslanike s mirovnom ponudom. Sultan je htio odobrovoljiti halifu, znajući za vjerski ugled koji je uživao kod ljudi, koji su bili spremni žrtvovati se za njega. Izaslanici su se smjenjivali i naposljetku je primirje postignuto u mjesecu rebiul-ahiru iste godine. Sultan Mahmud je abolirao stanovnike Bagdada. Halifa El-Musteršid Billah mu je poklonio novac, konje i oružje. A zbog herojskih podviga Imaduddina Zenkija u vojsci sultana Mahmuda, sultan se savjetovao sa svojim državicima. Predložio im je da mu povjere upravljanje Irakom, što su oni podržali.⁷³¹ Sultan je zatim otputovao u Hemedan.⁷³²

6) Mudro Sandžarovo postupanje s bratićem Mahmudom

Dubejs b. Sadaka je okrenuo Sandžara i protiv abbasidskog halife El-Musteršida Billah i protiv sultana Mahmuda. Kazao mu je da su se njih dvojica dogovorili da ga uklone i da mu je sultan Mahmud otkazao poslušnost, što je iziritiralo Sandžara. Ovaj postupak nam

⁷²⁹ *Ed-Devle es-Seldžukijje fi ahd es-sultan Sandžar*, str. 110.

⁷³⁰ Ibidem.

⁷³¹ *El-Kamil fit-tarih*, prema: *Ed-Devle es-Seldžukijje fi ahd es-sultan Sandžar*, str. 111.

⁷³² Ibidem.

govori o količini mržnje koju je Dubejs gajio protiv halife, što je rezultat njegovih loših odnosa s halifom. Uspio je izvršiti utjecaj na sultana Sandžara koji je poslao vojsku na Irak godine 522/1128. Kada je stigao do Rejja poslao je po sultana Mahmuda. Tada je demonstrirao svoje državničke sposobnosti koje ga vezuju za sultana Mahmuda. Naime, bio je svjestan da je to njegov bratić i suprug njegove kćerke. Važnu ulogu u odnosima među njima igrala je i Sandžarova majka, Mahmudova nana. Zbog svega toga, pozvao je sultana Mahmuda da dođe iz Hemedana kako bi provjerio vijesti koje je čuo od Dubejsa. Sandžar se uvjerio da mu je sultan Mahmud i dalje pokoran i dozvolio mu je da sjedne pored njega na sofu. Mahmud je kod sultana Sandžara proveo ostatak godine. Ovaj slučaj ili priča nam pokazuje kakvu ulogu imaju pokvarenjaci i zlonamjerni ljudi u unošenju razdora među muslimanskim vladarima. Takvim ljudima se ne smije dozvoliti da se približe i oni se moraju udaljiti od donositelja oduka. Upliv u državne stvari treba omogućiti onima koji imaju konstruktivne ideje i koji su visokokvalificirani. Na taj način možemo izvući pouke iz historijskih lekcija. Sandžar se potom vratio u Horasan i oporučio je Mahmudu da vrati Dubejsa u njegovu zemlju kako bi zatražio oprost od halife. To se desilo 523/1129. godine. Vratio je Dubejsa u njegovu zemlju, kako bi od halife tražio oprost i pomirenje, što je ovaj prihvatio.⁷³³ S druge strane, Imaduddin Zenki je uvjerio sultana Mahmuda u važnost njegovog ostanka na čelu vlasti u Mosulu.⁷³⁴

7) Seldžučki sultan Mesud b. Muhammed b. Melik-šah

Borba među članovima seldžučke porodice nastavila se nakon smrti sultana Mahmuda b. Muhammeda b. Melik-šaha 525/1131. godine. Tada su se Seldžuci podijelili na tri tabora od kojih je svaki imao pretenzije na vlast i svako je imao svoje pristalice u vojskovođama i vojnicima. Prvi tabor je predvodio Davud, sin sultana Mahmuda, koji

⁷³³ *El-Iber fi haber men gaber* (4/50); *Ed-Devle es-Seldžukijje fi ahd es-sultan Sandžar*, str. 112.

⁷³⁴ *Ed-Devle es-Seldžukijje fi ahd es-sultan Sandžar*, str. 112.

je proglašen za sultana nakon očeve smrti. Drugi tabor su predvodili Mesud i Seldžuk-šah, rođena braća preminulog sultana. Oni su bili saglasni oko toga da njihov bratić Davud treba biti razriješen sultanske titule. Ipak, bili su razjedinjeni između sebe i svaki od njih je planirao da prigrabi vlast za sebe, nakon što se riješe zajedničkog neprijatelja. Između te dvije skupine vođeni su dugi ratovi. Mesud se u tom sukobu udružio s Imaduddinom Zenkijem, koji je uspio učvrstiti svoju vlast na sjeveru Iraka i Sirije u to vrijeme. Rat je nastavljen između braće sve dok nisu prinuđeni dogovoriti primirje, nakon posredovanja abbasidskog halife El-Musteršida. Braća su se dogovorila da mjesto sultana pripadne Mesudu, a da Seldžuk-šah bude prijestolonasljednik. Halifin trud je urodio plodom u ovom primirju zato što se pojavio zajednički neprijatelj, a to je Sandžar, Melik-šahov sin.

Treći sabor je bio sastavljen od Tugrula, sina sultana Mahuda, kojeg je podržavao amidža Sandžar. Sandžar je uspio u provinciji Horasan sakupiti veliki broj vojnika i poraziti Mesuda i njegove pristalice kod grada Hemedana. Za sultana je podržao svog bratića Tugrula.⁷³⁵ Nije bilo zamislivo da druga dva tabora prihvate Tugrula za sultana. Odnosi na seldžučkom dvoru su se zakomplicirali, a interesi pripadnika vladajuće porodice bili su suprotstavljeni. Između ove tri strane izbili su ratovi, što je dovelo do nestabilnosti i previranja na islamskom istoku u to vrijeme. Period sukoba između članova seldžučke porodice okončan je kada je sultan Mesud zauzeo tron 528/1134. Ibn Halikan je o sultanu Mesudu kazao: "Bio je pravedan, blag i velikodušan. Vlast u kraljevini raspodijelio je na svoje istomišljenike. Ko god bi ga napao, on bi ga pobijedio. Ubio je neke značajne vladare. Mesud je bio prepušten slastima i neradu. Jednom je dugo bolovao od mučnine. S amidžom Sandžarom bio je u sukobu, a potom su se pomirili."⁷³⁶ Bio je šaljivdžija, imao je

⁷³⁵ Eš-Šerk el-islami kable el-gazv el-muguli, str. 58.

⁷³⁶ Sijer a'lam en-nubela' (20/385).

lijepe manire i nije posezao za imetkom stanovnika. Bio je jedan od najispravnijih sultana i imao je najblažu narav.⁷³⁷

O njemu je Zehebi kazao: "Ukinuo je dažbine i mnoge nepravedne namete. Bio je pravedan i proširio je granice države. Bio je naklonjen učenjacima i dobrim ljudima. Prema njima je bio skroman."⁷³⁸ Slušao je savjete vjerskih propovjednika. Tako je jednog petka, sredinom mjeseca zul-hidždžeta Ibn Abbad el-Vaiz držao govor u prisustvu sultana Mesuda. Sultan je u to vrijeme bio nametnuo nerazumno velike poreze na trgovinu. Između ostalog, propovjednik je rekao: "O, vladaru svijeta, ti častiš pjevača koji te zabavi onoliko koliko si nametnuo poreza muslimanima. Zamisli da sam ja pjevač i da sam te lijepo zabavio. Neka ovaj porez bude zahvala na Allahovim blagodatima koje ti je podario i ukini ga ljudima." Sultan pokaza rukom da će to učiniti, pa ljudi počеше da upućuju dove za njega. O tome je napisao odluku i javno je objavljeno ukidanje tog poreza, što je obradovalo stanovnike.⁷³⁹

Sultan Mesud je bio hrabar junak, odlučan i galantan, onako kako dolikuje sultanu.⁷⁴⁰ Umro je u mjesecu džumadel-ula godine petsto četrdeset sedme po Hidžri. O njemu je Ibn Kesir kazao: "Donio je visoke standarde i blagostanje, što drugima nije pošlo za rukom. Izveo je brojne poduhvate i vodio dugotrajne ratove."⁷⁴¹

8) Smrt sultana Mesuda 547/1152. godine

Sultan Mesud b. Muhammed b. Melik-šah umro je u Hemedanu 547/1152. godine, a vlast je oporučio svom bratiću Melik-šahu, sinu sultana Mahmuda b. Muhammeda. Njegovo ime izgovarano je na hutbama u regiji Džebel.⁷⁴² Zemljom i vojskom u vrijeme sultana

⁷³⁷ Ibidem.

⁷³⁸ Ibidem.

⁷³⁹ *El-Bidaje ven-nihaje* (16/340).

⁷⁴⁰ *Sijer a'lam en-nubela'* (20/385).

⁷⁴¹ *El-Bidaje ven-nihaje* (16/367).

⁷⁴² *Džebel* (brdo) je ime kojim su Arapi nazivali regiju u zapadnom Iranu za vrijeme emevidske i abbasidske vlasti. (Prim. prev.)

Mesuda vladao je Has-beg b. Belenkeri. Nedugo nakon što je Melik-šah preuzeo vlast, zarobio ga je i pisao njegovom bratu vladaru Muhammedu b. Mahmudu da dođe iz Hozestana, gdje se tada nalazio, kako bi ga ustoličio kao sultana. Has-beg je htio da zarobi i njega kako bi se dograbio vlasti. Htio se osloboditi oponenata iz seldžučke porodice i proglasiti se sultanom. Muhammed je pristao i došao kod njega u Hemedan, a ovaj ga je dočekao i lijepo ugostio. Sutradan je Has-beg ušao kod njega, pa ga je Muhammed ubio i bacio glavu njegovim pristalicama, koji su se tada razišli. Muhammed je učvrstio svoju vlast i zauzeo čitavu regiju Džebel. Has-bega je ubio godine četrdeset sedme. Njegovo tijelo je ostalo nepokopano tako da su ga psi pojeli.⁷⁴³

Vezir Jahja b. Hubejra u knjizi *El-Ifsah* navodi da su halifu El-Muktefija maltretirali i zlostavljali Mesudove pristalice. On im se nije mogao otvoreno suprotstaviti, već je odlučio da će upućivati dovu mjesec dana protiv Mesuda b. Muhammeda, kao što je Allahov Poslanik, sallallahu alejhi ve sellem, učio dovu protiv Ra'la i Zekvana⁷⁴⁴, ogranaka plemena Benu Sulejm koji su se pridružili Amiru b. et-Tufejlu u smrtonosnom napadu na učače koje je Allahov Poslanik, sallallahu alejhi ve sellem, poslao u Nedžd 4. godine po Hidžri. Oni su dobili naziv Žrtve kod bunara Meune.⁷⁴⁵ Vezir Jahja b. Hubejra i halifa El-Muktefi su mjesec dana učili dovu protiv Mesuda. Molili su se u osami, svaki u svom domu, počev od noći 29. džumadel-ula 547. godine po Hidžri (1. septembra 1152.) “A kada je nastupila dvadeset deveta noć džumadel-ahire Mesud je umro u svojoj postelji – ni dan više ni dan manje od mjesec dana. Allah je oslobodio Irak od njega i njegovih sljedbenika i dao nam je da naslijedimo zemlje njihove i domove njihove. Neka je uzvišen Allah, Gospodar svjetova, Onaj Koji uslišava molbe molitelja.” Kazao je: “Šejh Muhammed b.

⁷⁴³ *Kitab er-revdatejn fi ahbar ed-devletejn* (1/287).

⁷⁴⁴ Ibidem.

⁷⁴⁵ Ibn Hišam, *Sira* (3/193–199).

Jahja je govorio: 'Nema većeg dokaza o postojanju Stvoritelja od upućivanja dove koju On uslišava.'"⁷⁴⁶

7. Abbasidski halifa El-Musteršid Billah

On je vladar pravovjernih Ebu Mensur el-Fadl b. el-Mustezhir Billah Ahmed b. el-Muktedi Biemrillah Abdullah b. Muhammed b. el-Kaim Abdullah b. el-Kadir el-Kureši el-Hašimi el-Abbasi el-Bagdadi.⁷⁴⁷

1) Njegov izbor

Izabran je za halifu 512/1118. godine, kada je počelo izgovaranje njegovog imena na minberima. Njegova vladavina trajala je dvadeset tri godine. On je prisegu primio pred vrhovnim kadijom Ebu el-Hasenom ed-Demganijem. Nakon što je izvršena prisega, njegov brat Ebu el-Hasen je pobjegao lađom, zajedno s tri osobe, iako su odnosi među njima bili dobri. El-Musteršid Billah se uznemirio zbog toga i pisao je Dubejsu tim povodom, s glavnim uglednikom (*nekib en-nukaba'*) Ez-Zejnebijem. Međutim, halifin brat je pobjegao, a ovaj je za njim poslao vojsku, tako da je bio primoran otići u pustinju. Snašla ga je velika žeđ, pa su ga sreli dva pustinjaka, napojila ga vodom i odvela u Bagdad. Tamo ga je brat doveo kod sebe, zagrlili su se i zaplakali. Halifa ga je smjestio u kući gdje je stanovao prije nego što je preuzeo dužnost halife. Bio je dobar i blag prema bratu čije je odsustvo iz Bagdada trajalo jedanaest mjeseci. Nakon toga je El-Musteršid neosporno vladao.⁷⁴⁸

2) Njegove osobine i poezija

Imao je izuzetno lijep rukopis. Sastavljao je lijepu prozu i skladnu poeziju. Bio je pobožan, odlučan, galantan, hrabar i harizmatičan. Malo je ljudi bilo poput njega.⁷⁴⁹ Živio je isposnički na početku

⁷⁴⁶ *Kitab er-revdatejn fi ahbar ed-devletejn* (1/288).

⁷⁴⁷ *Sijer a'lam en-nubela'* (19/561).

⁷⁴⁸ *El-Bidaje ven-nihaje* (16/237).

⁷⁴⁹ *Sijer a'lam en-nubela'* (19/561).

svog stolovanja, nosio je vunenu odjeću i bio posvećen ibadetu. Često je učio hatme Kur'ana i izučavao islamsko pravo. Nijedan halifa nije imao ljepši rukopis od njega. Ispravljao je svoje pisare i popravljao greške koje su pravili u pismima.⁷⁵⁰ Njegova vladavina bila je obilježena opstrukcijom neistomišljenika, s kojima se lično obračunavao. Jednog dana je izašao da se obračuna s neprijateljem, pa je bio poražen i zarobljen. Poginuo je kao šehid od ruke nevjernika. Slušao je hadis⁷⁵¹ i sastavljao lijepu poeziju i prozu. Bio je oštrouman čovjek⁷⁵² i pjesnik. Ovo su primjeri njegove poezije:

*Kažu mi: "Stojiš, a neprijatelj te
opkolio, i ne bježiš."*

*A ja odgovaram: "Čovjek se vara,
ako ne prihvaća savjet."*

*Ne vidio dobra sve dok živim,
i neka me zli neprijatelj pobijedi,*

*ako mislim da neko mimo
Allaha, donosi korist ili štetu.*

Također je spjevao:

*Ja sam obećani ratnik svijetle kose,
a ko može osvojiti svijet bez osporavanja.*

*Moji konji će prejahati zemlju Bizanta,
a na kraju Kine će bljesnuti moje sablje.⁷⁵³*

A kada je zarobljen, prije smrti je kazao:

⁷⁵⁰ Ibidem (19/562).

⁷⁵¹ Ibidem.

⁷⁵² Ibidem.

⁷⁵³ Ibidem.

*Nije čudno ako lavove svladaju
neprijateljski psi, rječiti i strani.*

*Koplje Vahšija oduzelo je Hamzi život,
a Aliji je presudila sablja Ibn Muldžema.⁷⁵⁴*

3) Nastojanja halife El-Musteršida Billah da vrati autoritet hilafeta

Halifa El-Musteršid Billah proveo je reforme koje su mu donijele podršku ljudi. Pozvao je u džihad protiv odmetnika koji su pravili nered u Bagdadu i okolnim mjestima, a naročito protiv Dubejsa b. Sadake, namjesnika Hulle. Mnogo ljudi pristupilo je pod bajrak halife, koji ih je predvodio protiv Dubejsa i donio pobjedu⁷⁵⁵ 526/1132. godine. Ova pobjeda snažno je djelovala na ljude i halifi osigurala podršku i naklonost javnog mišljenja. Zahvaljujući tome uspio je povratiti dio svog političkog autoriteta.⁷⁵⁶

U vrijeme halife El-Musteršida Billah u Bagdadu je počeo djelovati pokret narodnog buđenja čiji je vođa bio šejh Abdulkadir el-Gejlani. O njemu ćemo govoriti u temi o Zenkidima i njihovoj ulozi u borbi protiv krstaša, uz Allahovu pomoć.

4) El-Musteršidova opsada Mosula

Halifa El-Musteršid Billah je tri blizu tri mjeseca držao Mosul pod opsadom. Imaduddin Zenki je ponudio da plati halifi kako bi ovaj prekinuo opsadu, što nije bilo prihvaćeno. Kada je shvatio da nema koristi od opsade, prekinuo je akciju i otišao za Bagdad.⁷⁵⁷ Izgleda da se Imaduddin Zenki plašio konsekvenci svog neprijateljstva s Abbasidskim hilafetom. Zato je želio ispraviti ranije greške i neprijateljstva. Godine 528/1134. poslao je halifi El-Musteršidu Billah jednog mosulskog sudiju s poklonima, dragocjenostima, konjima i

⁷⁵⁴ Ibidem (19/563).

⁷⁵⁵ Ahlam en-Nekib, *Sijasetul-halife En-Nasir Lidinillah ed-dahilije*, str. 11.

⁷⁵⁶ Ibidem, str. 12.

⁷⁵⁷ Ibn el-Ibri, *Muhtesar ed-duvel*, str. 354.

oružjem, tražeći pomirenje, što je halifa prihvatio.⁷⁵⁸ Halifin pristanak na pomirenje s Imaduddinom Zenkijem najbolji je dokaz njegove mudrosti i državničkih sposobnosti. Ovo primirje omogućilo mu je da se u potpunosti posveti Seldžucima. Osim toga, uspio je pretvoriti Zenkijevo neprijateljstvo u prijateljstvo i lojalnost.⁷⁵⁹

5) Borba između halife i sultana Mesuda, koji zarobljava i ubija halifu

Nevolje halife El-Musteršida sa Seldžucima nisu bile gotove. Sultan Mesud je prekršio dogovor s halifom, zbog čega je ovaj ukinuo izgovaranje njegovog imena na hutbama u Bagdadu. S druge strane, vlast sultana Mesuda bila je oslabljena 528/1134. godine nakon što je većina vojske pristupila njegovom bratu Tugrulu.⁷⁶⁰ Halifa El-Musteršid Billah pozvao je Mesuda u Bagdad kako bi ga ponovo ustoličio, a Mesud se odazvao na poziv.⁷⁶¹ Halifa je htio na svaki način iskoristiti sukob između Seldžuka kako bi ih dodatno oslabio. Zato je počeo huškati Mesuda da povede rat protiv svog brata Tugrula, ali ovaj nije udovoljio halifinoj želji.⁷⁶² Nakon toga obnovile su se razmirice između halife El-Musteršida Billah i sultana Mesuda. Halifin vezir otkrio je pismo koje je Tugrul poslao nekim sebi lojalnim namjesnicima u Bagdadu. Halifa je uhvatio jednog od njih, dok su drugi našli utočište kod sultana Mesuda, koji ih je odbio izručiti halifi. Ovaj se naljutio zbog toga i naredio mu da napusti Bagdad, što je Mesud učinio 528/1134. godine.⁷⁶³

Tada je halifa saznao da je Tugrul poveo veliku vojsku na Irak i bio je prisiljen sklopiti primirje s Mesudom kako bi se udružili i suprotstavili zajedničkom neprijatelju.⁷⁶⁴ Nakon toga stigla je vijest

⁷⁵⁸ Ibn el-Imrani, *Enba' an tarih el-hulefa'*, str. 218.

⁷⁵⁹ *Nizam el-vizare fid-devle el-Abbasije*, str. 54.

⁷⁶⁰ Ibidem.

⁷⁶¹ Ibidem.

⁷⁶² Ibidem.

⁷⁶³ *El-Muntezam* (10/36).

⁷⁶⁴ Ibidem (10/41).

da je Tugrul umro na putu za Bagdad. Sultan Mesud je otputovao za Hemedan i preuzeo sultansku titulu početkom 529. godine po Hidžri / krajem 1134.⁷⁶⁵ Kada je Mesud učvrstio svoju sultansku poziciju u Hemedanu, namjesnici koji su prebjegli kod njega iz straha od halife počeli su ga huškati da povede rat protiv halife kako bi ga primorali da se povinuje seldžučkom utjecaju. Sultan Mesud ih je poslušao i počeo pripremati vojsku da napadne Bagdad, zbog čega je halifa ukinuo spominjanje njegovog imena na hutbama i počeo se spremati za odbranu.⁷⁶⁶ Halifa El-Musteršid Billah je poveo vojsku iz Bagdada da se obračuna sa sultanom Mesudom. Ibn Esir navodi da je halifina vojska brojala sedam hiljada vojnika, a da neprijateljska vojska nije imala više od hiljadu i petsto boraca. Međutim, sultan Mesud je pribjegao lukavosti. Počeo je lokalne namjesnike, koji su bili s halifom, nagovarati da mu se priklone. Halifino zadržavanje na putu dalo je vremena Mesudu da pridobije te namjesnike i da ih uključi u svoju vojsku. Halifa je vjerovao da će, kada stupi u borbu, ljudi stati na njegovu stranu protiv Seldžuka.⁷⁶⁷ Ipak, stvari nisu išle kako je zamišljao El-Musteršid Billah, već sasvim suprotno. Kada su se njegove snage susrele s vojskom sultana Mesuda, izdali su ga turski namjesnici i njihovi sljedbenici, te su se povukli iz njegove vojske i priključili seldžučkim snagama. Vojska hilafeta je doživjela poraz, a sam halifa je pao u zarobljeništvo⁷⁶⁸ zajedno sa svojom svitom. Sultan Mesud ih je zatvorio u jednoj tvrđavi blizu Hemedana. Kada su za to saznali, stanovnici Bagdada su počeli prosipati prašinu po svojim glavama na trgovima, plakali su i vikali. Žene su izašle da oplakuju halifu, ukinuti su namaz i hutba, a minberi u džamijama su bili polomljeni.⁷⁶⁹

⁷⁶⁵ *Nizam el-vizare fid-devle el-Abbasijje*, str. 54.

⁷⁶⁶ *El-Muntezam* (10/43).

⁷⁶⁷ *Nizam el-vizare fid-devle el-Abbasijje*, str. 55.

⁷⁶⁸ *El-Muntezam* (10/44–45).

⁷⁶⁹ *Ahbar ed-duvel ve asar el-uvel* (2/169).

Ibn el-Dževzi kaže: “U Bagdadu se desilo nekoliko zemljotresa i ljudi su tražili pomoć. Sultan Sandžar je svom bratiću Mesudu poslao pismo sljedeće sadržine: ‘Onog trenutka kada sin pročita ovo pismo, neka ode kod vladara pravovjernih i poljubi zemlju pred njime, tražeći oprost i pomirenje. Vidjeli smo nebeske i zemaljske znakove koje ne možemo gledati, niti možemo podnijeti da ih slušamo. Pored toga, pojavile su se oluje, munje, zemljotresi, vojnici su se uznemirili, a gradovi izokrenuli. Uplašio sam se za sebe od Allaha Uzvišenog i pojave Njegovih znamenja. Ljudi su prestali obavljati namaze u džamijama, a hutbe su zabranjene, što ja ne mogu podnijeti. Tako ti Allaha, tako ti Allaha, izgladi situaciju i vrati vladara pravovjernih u njegovo sjedište i otrpi izljev srdžbe pred njime, kao što su radili sultani prije nas.’ Sultan Mesud je uradio kako mu je rečeno. U tom metežu sedamnaest pripadnika batinidske sekte napalo je halifu u njegovom šatoru. Ubili su ga, a s njime i grupu njegovih bliskih saradnika.⁷⁷⁰ Vojnici ih nisu opazili sve dok nisu završili svoje nedjelo, a poslije su ih uhvatili i ubili. Stanovnici Bagdada teško su primili tu vijest. Bili su jako uzrujani, ljudi su na ulice izašli bos, poderane odjeće, a žene su rasplele kose, udarale se po obrazima i oplakivale El-Musteršida, koji je bio omiljen među njima.⁷⁷¹ Njegova vladavina trajala je sedamnaest godina i sedam mjeseci. Živio je četrdeset šest godina.”⁷⁷²

8. Halifa Er-Rašid Billah

Vladar pravovjernih Ebu Džafer Mensur b. el-Musteršid Billah el-Fadl b. Ahmed el-Abbasi, rođen je petsto druge godine u ramazanu (1109. po gregorijanskom kalendaru). Navodno nije rođen prirodnim putem, već je napravljen prorez [na majčinom trbuhu] zlatnim instrumentom. Majka mu je bila ropkinja⁷⁷³. Imenovan je

⁷⁷⁰ *Ahbar ed-duvel ve asar el-uvel* (2/170).

⁷⁷¹ Ibidem (2/170); *En-Nibras fi tarih hulefa'i Beni Abbas*, str. 139.

⁷⁷² *Sijer a'lam en-nubela'* (19/567).

⁷⁷³ *Umm veled* (majka djeteta) je izraz koji su klasični historičari koristili za ropkinju koja je rodila dijete svom gospodararu. Ona postaje slobodna njegovom smrću i nije

za prijestolonasljednika 513. god. po H. / 1119. godine, a za halifu je postavljen u mjesecu zul-ka'de 529. god. po H. / 1135.⁷⁷⁴ Prisegu su mu dali viđeni ljudi Bagdada i namjesnici. Na hutbi se izgovaralo njegovo ime u Bagdadu i ostatku zemlje.⁷⁷⁵

1) Razdor između sultana Mesuda i halife Er-Rašida

Došlo je do razdora između halife i sultana zbog toga što je ovaj zatražio od halife da mu isplati ono što je obećao njegov otac El-Musteršid kada je bio zarobljen. On se bio obavezao platiti četiristo hiljada zlatnika, što je Er-Rašid odbio. Kazao je: "Između nas i vas nema ništa drugo osim sablje." Sultan je mobilizirao vojsku, a halifa je alarmirao namjesnike i poslao po Imaduddina Zenkija, koji je došao. Ljudi su se okupili oko njega. U to vrijeme došao je sultan Davud b. Mahmud b. Muhammed b. Melik-šah, čije ime se po halifinoj dozvoli izgovaralo na hutbama u Bagdadu. Dodijelio mu je odore i proglasio ga vladarom. To je povećalo netrpeljivost između sultana i halife, koji se pojavio u javnosti u Bagdadu, a vojska je hodala ispred njega, kao što su radili i s njegovim ocem prije toga. Sultan Davud je išao sa strane. Kada su saznali da je vojska sultana Mesuda mnogobrojna, Imaduddin Zenki nagovorio je halifu da s njime ode u Mosul. U njihovom odsustvu sultan Mesud je ušao u Bagdad i zaposjeo dvor halife sa cjelokupnim enterijerom. Zatim je oduzeo od halifinih žena i konkubina nakit, zlato, svečanu odjeću i drugo.⁷⁷⁶ To je očigledno nasilje, otimačina i nepravda.

2) Svrgavanje halife Er-Rašida

Sultan Mesud okupio je sudije, islamske pravnike i pokazao im dopis Er-Rašida u kojem se navodi da onoga trenutka kada izađe iz Bagdada kako bi se obračunao sa sultanom, on prestaje biti halifa. Islamski pravnici su donijeli fetvu o njegovom razrješenju. Svrgnut

mu dozvoljeno da je prodaje. (Prim. prev.

⁷⁷⁴ *Sijer a'lam en-nubela'* (19/569).

⁷⁷⁵ Ibidem.

⁷⁷⁶ Ibidem (16/309).

je u ponedjeljak, šesnaestog zul-ka'de (1136.) na osnovu presude sudije i fetve većine islamskih pravnika.⁷⁷⁷ U jednoj verziji njegovog svrgavanja se navodi: "U ponedjeljak, šesnaestog zul-ka'de tridesete godine okupili su se vezir Ebu el-Kasim Ali b. Tarrad ez-Zejnebi, službeni pisar Ibn el-Enbari, te rizničar Ebu el-Futuh Talha. Sastavili su dekret koji sadrži svjedočenja grupe pouzdanih ljudi o postupcima Er-Rašida Billah, koje odlikuju nepravda, otimanje imetka, prolijevanje krvi, pijenje alkohola. Spomenuli su njegovo predavanje porocima i nabrojali grijeha koje je počinio. Od islamskih pravnika tražili su objašnjenje statusa osobe koja čini takva djela – zaslužuje li takva osoba biti vođa ili ne? I smije li vođa tog vremena svrgnuti osobu koja čini takve poroke, te na njegovo mjesto postaviti njegovog bližnjeg kojeg odlikuje pobožnost i lijep moral? Pravnici toga vremena su donijeli fetvu o svrgnuću, poništenju sporazuma s njime i otkazivanju ugovora. Odlučili su da na njegovo mjesto treba postaviti drugog. Ova fetva i dekret predloženi su sultanu Mesudu koji je rekao: "Ove navode ste vi nabrojali, a ja sam od njih čist pred Allahom." Zatim je kazao: "Odaberite čovjeka iz ove kuće koji je dostojan ovog zvanja." Uz posredovanje Ez-Zejnebija odabran je Ebu Abdullah Muhammed b. el-Mustezhir Billah. U utorak, sedamnaestog zul-ka'de petsto tridesete godine sultan Mesud i skupina ljudi koji su bili na halifinom dvoru otišli su u dvorac na Tigrisu, poznat po nazivu El-Mesmena.⁷⁷⁸ Dovedi su Ebu Abdullaha Muhammeda b. el-Mustezhira Billah, kome je dodijeljeno počasno ime El-Muktefi Liemrillah. Sultan Mesud se vratio svojoj kući, zatim je u srijedu ujutro otvorio vrata kuće Kaimije, osamnaestog zul-ka'de. Islamski pravnici, sudije, svjedoci i viđeni ljudi su mu dali prisegu. Zatim je razriješio Er-Rašida koji je boravio u Mosulu.⁷⁷⁹ Ova fetva bila je izraz ljutnje sultana Mesuda na halifu Er-Rašida. Da nije bilo razdora između njih dvojice, ne bismo za nju ni čuli.

⁷⁷⁷ Ibidem.

⁷⁷⁸ Osmougao, oktagon. (Prim. prev.)

⁷⁷⁹ *En-Nibras fi tarih hulefa'i Beni Abbas*, str. 141.

3) Sultan Mesud progoni Er-Rašida

Sultan Mesud je pisao vladaru Mosula Imaduddinu Zenkiju da Er-Rašida i uhapsi i pošalje u Bagdad. U tome ga je spriječio Zejnuddin Ebu el-Hasen Ali b. Bektekin, vladar Erbila. Rekao je Imaduddinu: "On je naš gost, u našoj časti, a do jučer je bio naš halifa. Tako mi Allaha, ne smijemo ga predati makar se zbog njega prolila krv, sve dok postoje Zemlja i nebesa." Imaduddin je sultanu Mesudu odgovorio riječima: "Ja ću ga izvesti iz naše pokrajine, a ti pošalji vojnike koji će ga uhvatiti izvan naše teritorije." Pratili su ga putem za koji su znali samo pojedinci, sve dok nisu stigli do grada Marage u pokrajini Azerbejdžan.⁷⁸⁰

4) Er-Rašidovo ubistvo

Er-Rašid je imao lijep karakter, cijenio je pravdu. Bio je rječit i slatkorječiv, pisac i pjesnik, darežljiva osoba. Dani su mu bili izbrojani nakon izlaska iz Mosula u Azerbejdžan. Otuda se vratio pod zidine Isfahana i taj grad je držao pod opsadom sa sultanom Davudom. Tu su ga ubili nevjernici – batinidi. Nakon njegovog izlaska iz Bagdada došao je sultan Mesud b. Muhammed b. Melik-šah.⁷⁸¹ Zabilježene su njegove lijepe riječi: "Mi mrzimo nered zbog brige o stanovnicima. Cijenimo pravednost i sigurnost u zemlji. Sudbina je htjela da stvari budu komplicirane i da se narod uskomeša. Molimo Allaha da nam pomogne kako bismo ublažili nevolje ljudi i ugasimo vatru nereda."⁷⁸²

Allah je Er-Rašidu i njegovom hilafetu dao Jusufova iskušenja i Omerovu sudbinu.⁷⁸³ Govoreći o njegovom ubistvu, Ez-Zehebi navodi kako je Er-Rašid otišao iz Mosula u pokrajinu Azerbejdžan, u grad Meragu. Ljudi koji su ga pratili pljačkali su i maltretirali stanovnike. Zatim su otišli u Hemedan, gdje su vršili ubistva. Obrijali su brade jednoj grupi islamskih pravnika i činili zločine. Otuda su se

⁷⁸⁰ Ibidem.

⁷⁸¹ *Sijer a'lam en-nubela'* (19/569).

⁷⁸² Ibidem (19/570)

⁷⁸³ Ibidem.

uputili prema Isfahanu, usput pljačkajući sela. Počeli su opsadu grada zajedno s grupom vojnika Davuda b. Muhammeda b. Muhammeda b. Melik-šaha. Tu se Er-Rašid razbolio, pa ozdravio. Čuli smo da je grupa nearapa, radnika spremača, koji su bili u njegovoj službi, stupili s njim u kontakt. Ušli su kod njega u mjesecu ramazanu trideset druge godine i ubili ga noževima. Nakon toga su svi pobijeni. Prema drugom predanju, dato mu je da popije otrov. Sahranjen je u starom gradu, u sobi koju je izgradio Nizam el-Mulk. Ta vijest došla je do njegovog amidže El-Muktefija, koji je proglasio jednodnevnu žalost.⁷⁸⁴ Dolaskom El-Muktefija na vlast nastupa novi period Abbasidske države. On je nastojao povratiti autoritet halife na inteligentan i lukav način, što mu je u velikoj mjeri pošlo za rukom, o čemu će kasnije biti riječi uz Allahovu pomoć.

9. Manifestacije seldžučke dominacije nad hilafetom

Iako su Seldžuci ušli u Bagdad na poziv abbasidskog halife El-Kaima, oni su sebe smatrali osvajačima i spasiteljima abbasidskog hilafeta koji je bio ugrožen fatimidskim utjecajem. Seldžučka vojske je postala vojska hilafeta⁷⁸⁵, a veza Seldžuka s abbasidskim halifama nije bila ništa drugačija od veze Buvejhida s hilafetom, uprkos drugačijem vjerskom stavu Seldžuka prema hilafetu. Iako su priznavali legitimnost abbasidskog halife kao Allahovog zastupnika, ta činjenica nije značajno promijenila vezu između Seldžuka i abbasidskih halifa. Moć Seldžuka u Iraku povećala se nakon što je Tugrul-beg uništio El-Besasirijev pokret. Tada je osvojio cijelu zemlju, a halifa se odrekao nekih svojih ovlasti, koje je prepustio sultanu. Nakon toga se povukao u svoj dvorac gdje je živio od prihoda nekih feuda koje su mu dodijelili Seldžuci. Ovo su neke od manifestacija seldžučke dominacije nad hilafetom.

⁷⁸⁴ *Sijer a'lam en-nubela'* (19/572).

⁷⁸⁵ *El-Džejš ve te'siratuhi fi sijasetid-devle el-islamijje*, str. 243.

1) Izmještanje sjedišta vlade iz Bagdada

Seldžučki sultani nisu u Bagdadu smjestili svoje sjedište, a Irak su smatrali samo jednom od provincija svoje prostrane države u kojoj su rasporedili svoje vojne izaslanike. Bagdad više nije bio sjedište vlade u islamu.⁷⁸⁶ Seldžuci su sjedište premještali između Merva, Isfahana i Hemedana. Irakom su upravljali uz pomoć dužnosnika koji je nosio titulu *amid* (predsjednik, vođa), koji zastupa sultana u Bagdadu, te *šahne* (načelnika policije), koji je zadužen za sigurnost u Bagdadu. U njihovoj službi se nalazila određena vojna sila seldžučkih vojnika.⁷⁸⁷

2) Tazbinske veze sa seldžučkim dvorom

U periodu seldžučke vlasti pojavilo se pitanje stvaranja tazbinskih veza s abbasidskim dvorom. Seldžuci su željeli ojačati vezu s halifama kako bi stekli vjerski i politički legitimitet. Iako su halife bili prisiljeni na stvaranje ovakvih veza, oni su pokušali na taj način ostvariti političku korist, poput ostanka na vlasti, sigurnost i kontinuitet seldžučke podrške. Tako je 453/1061. godine Tugrul-beg tražio ruku kćerke halife El-Kaima. To je ovoga zaprepastilo i žestoko naljutilo.⁷⁸⁸ Međutim, zbog slabosti halife, pritiska i prijetnje sultana, bio je primoran da pristane na to. Isto tako, halife su se ženili kćerkama sultana. El-Maim je bio oženjen bratičnom sultana Tugrul-bega.⁷⁸⁹

3) Delegiranje ovlasti

Halife su se odrekli svojih nadležnosti i zadovoljili se titulom halife, koja je podrazumijevala dočekivanje kraljeva, sultana, te uručivanje zavjeta i odora. Delegirali su ovlasti seldžučkim sultanima. Tako je 449/1057. halifa El-Kaim Biemrillah vlast u potpunosti prepustio Tugrul-begu. Posredstvom tumača mu je rekao: "Vladar pravovjernih zahvaljuje na tvom zalaganju, cijeni tvoju vrijednost i drago mu je zbog tvoje blizine. Povjerava ti sve ono što mu je Uzvišeni Allah

⁷⁸⁶ Ibidem.

⁷⁸⁷ *El-Muntezam* (8/216).

⁷⁸⁸ Ibidem (8/169, 170).

⁷⁸⁹ *El-Muntezam* (8/322; 9/159, 160; 10/85).

povjerio u zemlji. Prepušta ti brigu o Njegovim robovima, zato se boj Allaha u onome što ti je povjereno.”⁷⁹⁰

Halifa El-Muktedi Biemrillah je sultanu Melik-šahu delegirao brigu o zemlji i robovima 479/1086. godine.⁷⁹¹ Ovim delegiranjem halife su odrekle svakog utjecaja. Pored toga, Seldžuci su pratili kretanje halifa i među njih su ubacivali službenike koji su ih kontrolirali i obavještavali ih o njihovim aktivnostima.⁷⁹²

4) Imenovanje prijestolonasljednika

Seldžuci su se uplitali u imenovanje nasljednika prijestolja. Tako se sultan Melik-šah usprotivio kada je halifa El-Muktedi Billah imenovao svog najstarijeg sina El-Mustezhira Billah za prijestolonasljednika. Želio je da prijestolonasljednik bude Džafer, sin halife i kćerke sultana Melik-šaha, umjesto El-Mustezhira. Kada je El-Muktedi to odbio, Melik-šah je došao u Bagdad 485/1092. godine s namjerom da svrgne halifu. Napisao mu je: “Napusti Bagdad i naseli se gdje god hoćeš.” El-Muktedi je tražio jednomjesečnu odgodu, a Melik-šah je kazao: “Ne dozvoljavam ni jedan sat.” Zahvaljujući posredovanju Tadž el-Mulka, Melik-šahovog vezira, složio se da se iseljenje odgodi deset dana.⁷⁹³ Međutim, iznenadna smrt sultana spasila je halifu.⁷⁹⁴ Navodi se kako je sultan Melik-šah razmišljao o izmještanju sjedišta hilafeta u Isfahan, ali je njegova smrt spriječila ovaj pokušaj.⁷⁹⁵ Seldžuci su se uplitali u imenovanje halifinog prijestolonasljednika, ali nisu tražili dozvolu, pa čak ni očitovanje halife kada su imenovali sultanove nasljednike. Godine 458/1092. sultan Alp Arslan prenio zavjete i ugovore na svog sina Melik-šaha. Poklonio je svečane odore svim

⁷⁹⁰ Ibidem (8/182); *Tarih Ali Seldžuk*, str. 16.

⁷⁹¹ *Tarih Ali Seldžuk*, str. 79, 80.

⁷⁹² *El-Muntezam* (9/62).

⁷⁹³ *El-Muntezam* (9/62).

⁷⁹⁴ *Tarih Devleti Ali Seldžuk*, str. 71.

⁷⁹⁵ El-Kamil fit-tarih, prema: *El-Džejš ve te'siratuhi fi sijasetid-devle*, str. 245.

namjesnicima. Naredio im je da njegovo ime izgovaraju na hutbama u svim pokrajinama koje su pod njegovom kontrolom.⁷⁹⁶

5) Obilježja hilafeta

Autoritet seldžučkih sultana i njihovih zastupnika nad hilafetom manifestirala se i na obilježjima hilafeta. Naime, oni su ta obilježja smatrali svojim neprikosnovenim pravom. Imena sultana spominjala su se na džumanskoj hutbi u Bagdadu.⁷⁹⁷ Njihova imena i titule su se kovala na novčićima.⁷⁹⁸ Isto su radili i zastupnici Seldžuka. Neki su sebi pripisivali iste ovlasti koje imaju halife. Bubnjevi su se oglašavali ispred kapije Kovharaina, načelnika policije u Bagdadu, u vrijeme namaza.⁷⁹⁹ Bubnjevi su se oglašavali i ispred kuće seldžučkog vezira Muejjeda el-Mulk b. Nizam el-Mulk tokom njegovog boravka u Bagdadu 475/1082. godine. Ovi postupci su se smatrali neuobičajenim.⁸⁰⁰

6) Titule

Seldžučki sultani su pretjerivali u titulama, što oslikava njihovu snagu i vlast s jedne, te slabost hilafeta s druge strane. Njihove titule nalazile su se na kovanicama i pisane su na pismima. Kada je Tugrul-beg ušao u Bagdad, halifa El-Kaim mu je dodijelio počasno ime Ruknud-devle jemin emiril-mu'minin (Temelj države, desna ruka vladara pravovjernih).⁸⁰¹ Zatim je uzeo počasno ime Kralj istoka i zapada.⁸⁰² Sultan Alp Arslan je uzeo ime Adud ed-Devle Burhan Emiril-mu'minin (Snaga države, Zaštitnik vladara pravovjernih).⁸⁰³ Nakon Bitke kod Manzikerta 463/1071. godine u kojoj su Seldžuci porazili Bizantince i zarobili imperatora Romana

⁷⁹⁶ Ibidem.

⁷⁹⁷ Ibidem.

⁷⁹⁸ Ibidem.

⁷⁹⁹ Ibidem, str. 246.

⁸⁰⁰ Ibidem.

⁸⁰¹ *Rahatus-sudur*, str. 169.

⁸⁰² *El-Muntezam* (8/181–183); *Ahbar ed-Devle es-Seldžukije*, str. 17–18.

⁸⁰³ *El-Džejš ve te'siratuhi fi sijasetid-devle*, str. 246.

IV, halifa se sultanu obratio riječima dobrodošlice “Najbolji sin, veličanstveni”, Pobjedonosni, Koji u svemu uspijeva (El-Muejjed El-Mensur El-Muzaffer), Es-Sultan el-a'zam Malik el-Areb vel-adžem (Vrhovni sultan, Vladar Arapa i nearapa), Sejjid muluk el-umem (Najodabraniji kralj naroda), Dijaud-din (Svjetlo vjere), Gijas el-muslimin (Spasilac muslimana), Zahir el-iman (Pomagač vjere), Kehf el-enam (Sklonište ljudi), Adud ed-Devle el-kahire (Snaga nepobjedive države), Tadž el-mille el-bahire (Kruna sjajnog naroda), Sultan dijar el-muslimin (Sultan muslimanskih država), Burhan emir el-mu'minin (Zaštitnik vladara pravovjernih).⁸⁰⁴ Sultan Melik-šah bio je poznat po počasnom nadimku Sultan Muizz ed-dunja ved-din (Onaj koji daruje moć ovom svijetu i vjeri), Kasim emir el-mu'minin (Ortak vladara pravovjernih).⁸⁰⁵ Zatim je dobio naziv Sultan el-muazzam šahin-šah rukn el-islam (Vrhovni sultan, kralj kraljeva, snaga islama), Muizz ed-dunja ved-din (Onaj koji daruje moć ovom svijetu i vjeri), Mevla el-Areb vel-adžem (Zaštitnik Arapa i nearapa), Sultan erdillah (Sultan Allahove zemlje), Rukn el-islam vel-muslimin (Snaga islama i muslimana), Jemin emir el-mu'minin (Desna ruka vladara pravovjernih).⁸⁰⁶

7) Ponovno uspostavljanje vojske

Abbasidski hilafet nije imao vlastitu, lojalnu vojnu silu u vrijeme vojne dominacije Seldžuka. Nakon ubistva El-Mutevekkila vojska je postala multinacionalna, a vojnici su bili više lojalni komandantima nego halifi. Oni se nisu borili za svoju vjeru, nisu se borili iz fanatizma, niti u odbrani zemlje. Naprotiv, njihovim postupcima upravljali su lični interesi, materijalna korist, dominacija i utjecaj. Takvo stanje vladalo je nakon što je hilafet izgubio kontrolu nad vojnicima, koji su prelazili iz ruku jednog do drugog komandanta, tragajući za povlasticama. Da bi se riješio njihovog uplitanja, neodgovornosti i stalnog traganja za novcem, halifa je uveo zvanje generalnog

⁸⁰⁴ *El-Muntezam* (8/260-265).

⁸⁰⁵ *Rahatus-sudur*, str. 179.

⁸⁰⁶ *El-Enba' fi tarih el-hulefa'*, str. 197.

komandanta vojske. Prirodno je da svaki vođa ima odrede vojske koji su mu lojalni, zato generalni komandant nije uspio uspostaviti kontrolu nad vojskom, što je dovelo do previranja i nereda. Halifa je tada potražio vojnu pomoć Buvejhida. Kada su oni zavlada hilafetom, onda hilafet nije čak ni formalno imao vojsku kakva je bila poznata ranije. U tom periodu buvejhidska vojska bila je vojska koja je štitila hilafet. Seldžuci su nastavili praksu Buvejhida kada je u pitanju vojska hilafeta. Nisu dozvolili halifi da mobilizira vojsku niti da ima vlastitu stražu, već su sebe smatrali halifinom vojskom.⁸⁰⁷ Nema sumnje da je nepostojanje vojske koja je lojalna hilafetu dovelo do slabljenja te institucije. Uslijed toga je nastalo stanje nereda čija su žrtva bili hilafet i njegove institucije.⁸⁰⁸

Budući da vojska predstavlja jedan od stubova države i simbola njenog autoriteta i suvereniteta, pretendenti su težili da onemoguće njeno formiranje kako bi im bilo lakše da uspostave dominaciju i kontrolu nad hilafetom. Mogli smo primijetiti da su neki halife pokušali reafirmirati autoritet i ovlasti hilafeta. Razmišljali su o formiranju državne vojske kako bi se mogli suprotstaviti silama koje pretendiraju na vlast. A budući da je vojska predstavljala prijetnju pretendentima, Seldžuci su težili ka onemogućavanju stvaranja te sile. Iz tog razloga period 447–512. godine po Hidžri (1055–1118) u kojem su vladala trojica halifa (El-Kaim Biemrillah, El-Muktedi Biemrillah i El-Mustezhir Billah) karakterizira potpuna nadmoć seldžučkih sultana i njihovih zastupnika u Bagdadu. El-Musteršid Billah, koji je postao halifa 512/1118. godine⁸⁰⁹, bio je prvi halifa u tom periodu koji je bio svjestan nužnosti formiranja vojske hilafeta. On je iskoristio slabost Seldžuka i njihovu borbu oko vlasti nakon smrti sultana Melik-šaha.⁸¹⁰

⁸⁰⁷ *El-Džeš ve te'siratuhi fi sijasetid-devle*, str. 247.

⁸⁰⁸ Ibidem.

⁸⁰⁹ *El-Muntezam* (9/197).

⁸¹⁰ *El-Haja es-sijasije fil-Irak fil-asr el-abbasi el-ehir*, str. 41.

Nakon perioda suverenog vladanja sultana Muhammeda b. Melik-šaha u periodu 498–511/1105–1117, ponovo je izbio sukob između njegovih nasljednika nakon njegove smrti. Premda je hilafet dozvolio da se u isto vrijeme na hutbi izgovara ime dva sultana⁸¹¹, halifa El-Musteršid je pokušao iskoristiti borbu seldžučke porodice oko vlasti. U početku je tražio pomoć od sultanove vojske u Bagdadu i snaga Benu Ukajla, potom je pozvao na džihad i potjeru za Dubejsom b. Sadakom el-Mezidijem, vladarom Hulle, čiji je utjecaj uspio eliminirati.⁸¹² Zatim se oslobodio seldžučkog vezira i zatražio izmještanje načelnika policije iz Bagdada.⁸¹³ Isto tako, uspio je suprotstaviti se sultanu Tugrulu i Dubejsu b. Sadaki i poraziti ih. U tom periodu El-Musteršid je naredio svom veziru da ponovo uvede vojnu službu (ili registar, *divan el-džund*), u koju su se mogli prijaviti Arapi, Kurdi i Turci. Počeo je kupovati turske robove i obučavati ih vještinama ratovanja.⁸¹⁴ Sklopio je savezništva s lokalnim vladarima Arapima i Kurdima. Približio se običnim ljudima i naredio opću mobilizaciju.⁸¹⁵ Tako je njegova vojska godine 525/1131. brojala trideset hiljada boraca iz redova stanovnika Bagdada i pustinjaka.⁸¹⁶ Iz pisma koje je sultan Sandžar uputio sultanu Mahmudu nazire se strahovanje Seldžuka od te vojske. On je tada pisao: “Halifa je odlučio da spletkari protiv mene i tebe. Kada se vas dvojica ujedinite protiv mene i pobijedite me, onda će on okrenuti protiv tebe... Nakon ovoga odmah moraš otići u Bagdad s vojskom, zarobiti halifinog vezira i ubiti Kurde koji ga štite. Tada ćeš zauzeti postaje koje je formirao i sve pokretne jedinice. Kazat ćeš mu: ‘Ja sam tvoja sablja i tvoj sluga!’”⁸¹⁷

⁸¹¹ *Es-Sultan Mahmud ves-sultan Sandžar; El-Muntezam* (9/216).

⁸¹² *El-Muntezram* (9/217, 218).

⁸¹³ *El-Džejš ve te'siratuhi fi sijasetid-devle el-islamijje*, str. 248.

⁸¹⁴ *El-Muntezam* (9/254–255).

⁸¹⁵ *Ibidem* (10/207).

⁸¹⁶ *El-Džejš ve te'siratuhi fi sijasetid-devle el-islamijje*, str. 249.

⁸¹⁷ *El-Muntezam* (9/254, 255).

Kada je saznao da sultan Muhammed dolazi u Bagdad, El-Musteršid je odlučio da mu se suprotstavi. Rekao je: "Prepustili smo vlast porodici Seldžuka koji su nas počeli tlačiti, pa su srca njihova, zato što je proteklo mnogo vremena, postala nemilosrdna, i mnogi od njih su grešnici."⁸¹⁸ Halifa se spremio za sukob. Poveo je ljude u zapadni dio Bagdada, a zatim je prešao na istočnu stranu gdje su se nalazili Seldžuci i prisilio ih da napuste Bagdad. Halifa se povinovao uvjetima primirja sa sultanom Mahmudom, nakon što su ga iznevjerili vladari koji su bili s njime.⁸¹⁹ Halifa se predao, prihvatio je da neće vršiti mobilizaciju i registraciju vojnika. Nedugo nakon toga situacija se preokrenula u korist halife. Sultan Mahmud pobunio se protiv svoga brata Mesuda i amidže Sandžara te određenog broja vladara. Mahmud je napustio Bagdad, a El-Musteršid mu je poručio: "Ti znaš za dogovor i zakletvu između nas dvojice, o tome da neću dizati pobunu i da neću okupljati vojsku. A kada odeš, neprijatelj će se vratiti, zauzet će Hullu i uraditi ono što sada ne možeš znati." Sultan Mahmud mu je u odgovoru napisao: "Kada napustim Irak, možda ćeš saznati da se neprijatelj kreće i zbog toga ćeš strahovati za sebe i za muslimane. Ako se ponovi moj sukob s bratom i ja ne mognem doći, zakletva između nas dvojice neće važiti. Šta god misliš da je korisno, to uradi."⁸²⁰

Tada je El-Musteršid pokrenuo mobilizaciju vojske kako bi povećao utjecaj hilafeta. Lično je poveo vojsku i učestvovao u borbama.⁸²¹ Uspio je odbiti napad vojski Imaduddina Zenkija i Dubejsa b. Sadake, kada su ovi krenuli na Bagdad.⁸²² Započeo je opsadu Mosula i stavio je Tikrit pod kontrolu hilafeta.⁸²³ Hilafet je doživio buđenje i renesansu nakon perioda nastojanja i planiranja o konačnom oslobađanju od dominacije Seldžuka. Međutim, El-Musteršid je povukao ishitrene

⁸¹⁸ *El-Džejš ve te'siratuhu fi sijasetid-devle el-islamijje*, str. 249.

⁸¹⁹ *El-Muntezam* (10/3).

⁸²⁰ *Ibidem* (10/20).

⁸²¹ *Ibidem* (10/35-50).

⁸²² *Measir el-inafe* (2/25-26).

⁸²³ Ibn el-Esir, *El-Bahir*, str. 47.

poteze, ne sačekavši da prikupi snagu i povoljnije okolnosti. Izašao je iz Bagdada da se obračuna s Mesudom ne osvrćući se na savjete svojih bliskih saradnika i savjetnika da ostane u Bagdadu.⁸²⁴ To je značajno utjecalo na dezintegraciju vojske hilafeta, nakon što su neki turski komandanti dezertirali i priključili se vojsci sultana Mesuda. S halifom su tada ostali samo oni što su s njim došli iz Bagdada, što je Seldžucima omogućilo da ga zarobe. Tada su mu uveli finansijske namete, zabranili da mobilizira vojsku i da napušta svoj dom.⁸²⁵ Nakon toga je ubijen, kao što smo ranije napomenuli.

Nakon ubistva El-Musteršida hilafet je preuzeo njegov sin Ebu Džafer, počasnog imena Er-Rašid.⁸²⁶ Sultan Mesud je nadležnosti halife definirao riječima: “Želim da na tronu sjedi samo onaj ko se ne bavi ničim drugim izuzev pitanjima vjere. Ne smije mobilizirati niti vojsku niti stražu. Ne smije se okretati protiv mene ili moje porodice.”⁸²⁷ Halifi Er-Rašidu je postavio uvjet da ne smije imati vojsku niti se boriti protiv sultana ili njegovih sljedbenika. Kada to učini, bit će razriješen.⁸²⁸ Er-Rašid je završio na način koji nam je poznat.

8) Početak oporavka abbasidskog hilafeta

Seldžuci su ustoličili Ebu Abdullaha Muhammeda b. el-Mustezhira kojem je dodijeljeno počasno ime El-Muktefi Biemrillah 530–555/1136–1160. Nakon što je eliminirao vojsku hilafeta, sultan Mesud je odlučio da ukine svaki izvor snage i svaki vid oporavka koji bi hilafetu omogućio da se suprotstavi seldžučkoj dominaciji. Zaplijenio je sve što se nalazilo na halifinom dvoru od konja, mula, namještaja, zlata i srebra. U dvorskoj štali ostavio je samo četiri grla konja i tri mule kod bunara... Dali su prisegu da neće posjedovati konja

⁸²⁴ Ibn el-Kalanisi, *Zejl Tarih Dimašk*, str. 250–251.

⁸²⁵ *El-Džeš ve te'siratuhi fi sijasetid-devle el-islamijje*, str. 250.

⁸²⁶ *El-Muntezam* (10/50).

⁸²⁷ *Muferridž el-kurub* (1/61–62).

⁸²⁸ *Zejl Tarih Dimašk*, str. 257–258.

niti prijevozno sredstvo.⁸²⁹ El-Muktefi se obavezao da neće kupovati turske robove.⁸³⁰ Dao je iskaz da neće vršiti mobilizaciju vojnika, da će se lijepo ponašati i da neće nikoga napadati.⁸³¹ Izvršili su pritisak na njega toliko da je bio primoran prodati namještaj.⁸³² Zauzeli su i kovnicu (*Dar ad-darb*) u Bagdadu,⁸³³ tako da je halifa El-Muktefi na početku svog mandata imao samo titulu. Mogli smo vidjeti kako je veziru sultana Mesuda, nakon što su mu ukinute finansije, pisao: "Ostalo je još samo da izađemo iz dvora i predamo ga."⁸³⁴ Međutim, El-Muktefi je pratio sukob između pripadnika seldžučke porodice oko vlasti i tražio je priliku da u tom metežu povrati svoju vlast.⁸³⁵

Godine 543/1148. jedan dio seldžučkih prinčeva opkolio je Bagdad, kršeći time naredbu sultana Mesuda, tako da je načelnik policije pobjegao.⁸³⁶ El-Muktefi je pisao sultanu Mesudu i rekao: "Što se tiče tvoga načelnika policije, on je pobjegao zajedno s vođom hadža (*emir el-hadždž*) u Tikrit, a vojnici su opkolili grad. Ja ne smijem mobilizirati vojnike zbog dogovora između nas. Sada riješi ovo." On mu je odgovorio: "Nisi dužan poštovati dogovor koji smo postigli, vladaru pravovjernih. Dozvoljavam ti da unajmiš vojnike kako bi branio sebe i muslimane. Uradi to." On je tada podigao paviljone i šatore, iskopao šance i zatvorio kapije.⁸³⁷ Naložio je halifinom veziru Ebu el-Muzafferu Jahji b. Hubejri da mobilizira Turke, obične stanovnike Bagdada.⁸³⁸ Borba između seldžučkih vojnika s jedne strane te vojnika i stanovnika Bagdada s druge, trajala je sve dok opsada nije podignuta i dok napadači nisu odustali od borbe.⁸³⁹

⁸²⁹ *El-Džejš ve te'siratuhu fi sijasetid-devle el-islamijje*, str. 251.

⁸³⁰ *Tarih devlet Ali Seldžuk*, str. 217; *El-Džejš ve te'siratuhu*, str. 252.

⁸³¹ *Muferridž el-kurub* (1/131).

⁸³² *El-Muntezam* (10/62).

⁸³³ *Ibidem* (10/66).

⁸³⁴ *Ibidem* (10/66–119).

⁸³⁵ *Measir el-inafe* (2/37–38).

⁸³⁶ *El-Muntezam* (10/132).

⁸³⁷ *Ibidem*.

⁸³⁸ *El-Džejš ve te'siratuhu fi sijasetid-devle el-islamijje*, str. 253.

⁸³⁹ *El-Muntezam* (10/132–133).

Smrt sultana Mesuda 547/1152. značila je i smrt sreće seldžučke porodice. Nakon njega nije uzdignuta zastava vrijedna spomena i obaziranja.⁸⁴⁰ Halifa je zaplijenio ono što je načelnik policije ostavio u Bagdadu, nakon što je pobjegao za Tikrit.⁸⁴¹ Sakupio je ljude, vojnike, unajmio dosta vojnika i izdao proglas: "Onaj vojnik koji se ne pojavi da se registrira u vojnu službu i da mu se dodijeli feud, njegov život i imetak će biti dozvoljeno oduzeti."⁸⁴² Ponovno uspostavljanje abbasidske vojske imalo je veliki utjecaj na vraćanje autoriteta hilafeta i širenju njegove vlasti na okolne provincije, te na pružanje otpora neprijateljima. Hilafet se uspio osloboditi strane dominacije nakon dugotrajne potčinjenosti i pokoravanja. Hilafet je proširio svoju vlast na Hullu, Kufu, Vasit i Basru.⁸⁴³ Vojska je uspjela oduprijeti se seldžučkoj opsadi Bagdada pod vodstvom Muhammed-šaha es-Seldžukija 552/1157. godine. Osujetili su njihove pokušaje da uđu u grad uprkos tromjesečnoj opsadi.⁸⁴⁴ Njegovo povlačenje označilo je kraj seldžučke vlasti u Iraku. Svi kasniji pokušaji osvajanja Bagdada nakon toga bili su neuspješni.⁸⁴⁵ Ibn el-Esir kaže: "Halifa El-Muktefi bio je prvi čovjek koji je suvereno vladao Irakom, nezavisno od sultana, od prvih dana Dejemida do danas. On je prvi halifa koji je uspio voditi hilafet, koji je upravljao vojskom i svojim podanicima od kako su memluci zavladaali hilafetom."⁸⁴⁶ Povratak autoriteta, utjecaja i snage hilafeta predstavlja jedan od faktora koji su pomogli Zenkidima da pruže otpor krstašima i ostvare velike pobjede nad njima, o čemu će kasnije biti više riječi.

⁸⁴⁰ *Rahatus-sudur*, str. 254.

⁸⁴¹ *El-Kamil fit-tarih*, prema: *El-Džejš ve te'siratu*hu, str. 253.

⁸⁴² *El-Muntezam* (10/147); *El-Džejš ve te'siratu*hu, str. 254.

⁸⁴³ *El-Muntezam* (10/170, 171).

⁸⁴⁴ *Ibidem*.

⁸⁴⁵ *El-Haja es-sijasijje fil-Irak fil-asr el-abbasi el-ehir*, str. 61.

⁸⁴⁶ Tj. od vremena El-Munstensira do danas, kako navodi Ibn El-Esir. *El-Džejš ve te'siratu*hu fi sijasetid-devle el-islamijje, str. 254.

10. Kraj i nestanak Seldžučke države

Seldžučka vlast u Perziji nestala je smrću njihovog posljednjeg jakog sultana, Sandžara, 552/1157. godine. O njemu Zehebi kaže: "On je sultan, kralj Horasana, Muizzuddin Sandžar, sin sultana Melik-šaha, sina Alp Arslana, sina Čagri-bega, sina Mikaila, sina Seldžuka, Oguz, Turčin, Seldžuk. Bio je vladar Horasana, Gazne i dijela Transoksijane. Bio je uviđavan i stidljiv; plemenit i darežljiv; sažaljiv; savjetovao je svoje podanike; veoma tolerantan. Na kraljevskom tronu je proveo blizu šezdeset godina.⁸⁴⁷ Bio je jedan od najambicioznijih i najdarežljivijih vladara. Navodi se da je pet dana za redom hodao i poklanjao. Iznos koji je podijelio dostigao je sedamsto hiljada zlatnika, ne uključujući odjeću i konje.⁸⁴⁸ U njegovim riznicama nalazilo se hiljadu i trideset ratla,⁸⁴⁹ a nije poznato da je ijedan kralj imao toliko bogatstvo. U jednom danu je poklonio hiljadu svilenih odijela. Svoje rizničare je obavijestio kako posjeduje bogatstvo kako nije poznato da je posjedovao ijedan vladar poput njega.⁸⁵⁰ Njegov uspon je trajao sve dok ih Oguzi nisu napali 548/1153. U toj čuvenoj bici kao šehid je pao islamski pravnik Muhammed b. Jahja. Sandžar je doživio poraz, a njegova vlast se raspala. Oguzi su osvojili Nejsabur i ubili veliki broj stanovnika. Zarobili su sultana i pogubili nekoliko njegovih službenika. Zatim su poljubili zemlju [pred njime] i kazali: 'Ti si naš sultan.' Ostao je kod njih da služi kao obični vojnik. Jahao je tovarnog konja i često bio gladan. Odveli su ga i s njime ušli u Merv. Njihov vođa Bahtijar je taj grad zatražio kao feud. On reče: 'Kako to može biti? Ovo je kraljevski dvor!' Udovoljio je njegovom zahtjevu i odrekao se vlasti, te ušao u hanikah u Mervu. Oguzi su pravili nedjela kakva ni nevjernici nisu činili. Vojnici su se priključili, a zarobili su i Sandžarovog roba Ajbaka. Horasan se

⁸⁴⁷ *El-Džeš ve te'siratuhi fi sijasetid-devle el-islamijje* (20/363).

⁸⁴⁸ Ibidem (20/364).

⁸⁴⁹ Oko kilograma i pola litre u Bagdadu iz 10. stoljeća. Izraz se koristio za mjerenje i tekućine i težine. (Prim. prev.)

⁸⁵⁰ *Eš-Šuhub el-lami'a*, str. 432.

našao u nevoljama. U njihovom zarobljeništvu je ostao tri godine i četiri mjeseca, a zatim je pobjegao i vratio se u Horasan.⁸⁵¹ S njegovom smrću okončana je vlast Seldžuka u Horasanu. Većinom njegove kraljevine zavladao je Havarizm-šah Atsiz b. Muhammed b. Anuštekin. Atsiz je umro prije Sandžara.⁸⁵² Ebu Šame u knjizi *Er-Revdatejn fi ahbari ed-devletejn en-Nurijje ves-Salahijje* navodi da se pedeset druge godine (1157.) dogodila smrt sultana Sandžara, ubrzo nakon što se oslobodio teškoća u kojim se našao, zarobljeništa i drugog. Krajem mjeseca safera 552/1157. uputio je pismo Nuruddinu Mahmuđu Zenkiju, u kojem mu je izrazio divljenje i pohvale zbog njegovih lijepih postupaka. Obavijestio ga je Allahovoj blagodati, Koji ga je oslobodio iz ruku neprijatelja nevjernika, turkmenskih vladara. Pobjegao je uz pomoć varke i mudre politike. Vratio se na mjesto sultana i ponovo okupio vojnike.⁸⁵³ Nakon smrti Sandžara, Seldžučka država je počela slabiti, sve do konačnog nestanka. To se desilo u vrijeme halife En-Nasira Lidinillah, koji je odlučio da se udruži s Alauddinom Tukušom Havarizm-šahom protiv sultana Tugrula. U pismu se žalio Havarizm-šahu na seldžučkog sultana Tugrula i zatražio pomoć u borbi protiv njega. Uz pismo je poslao dekret kojim Havarizm-šahu dodjeljuje sve zemlje koje su do tada bile pod kontrolom Seldžuka.⁸⁵⁴ Havarizm-šah je udovoljio želji abbasidskog halife i poveo je vojsku da se obračuna sa sultanom Tugrulom. Susreli su se u blizini Rejja sredinom 590/1194. godine. Seldžučka vojska je doživjela poraz, a sultan Tugrul je ubijen.⁸⁵⁵ To je bio kraj Seldžučke države.⁸⁵⁶

Seldžuci su vodili lošu unutrašnju politiku i nisu propisali zakon o nasljeđivanju prijestolja koji bi svi poštovali. To su bili najznačajniji faktori koji su doveli do raspada, a zatim i do nestanka njihove države.

⁸⁵¹ *Sijer a'lam en-nubela'* (20/365).

⁸⁵² Ibidem (20/365).

⁸⁵³ *Er-Revdatejn fi ahbari ed-devletejn en-Nurijje ves-Salahijje* (1/359–360).

⁸⁵⁴ *El-Kamil fi-tarih*, prema: *Nizam el-vizare fid-devle el-Abbasijje*, str. 67.

⁸⁵⁵ *Devletu Ali Seldžuk*, str. 277–278.

⁸⁵⁶ *Nizam el-vizare fid-devle el-Abbasijje*, str. 67.

Zato je Seldžučka država predstavljala lak zalogaj za Havarizmide, koji su je bez poteškoća progutali. Naslijedili su vlast Seldžuka. Ipak, možemo primijetiti da se sukob koji je vladao između abbasidskih halifa i Buvejhida, odnosno Seldžuka, nastavio i u odnosima između Havarizmida i Abbasida. Taj sukob je kulminirao i doživio je kraj tek kada su nestali i havarizmidiska država i abbasidski hilafet, nakon što su Mongoli srušili jednu pa drugu silu.⁸⁵⁷

Mnogo je razloga koji su doveli do pada Seldžučke države, a koji je, opet, bio samo uvod u raspad abbasidskog hilafeta. Ovo su najvažniji faktori:

- Nesloga koja je vladala porodicom seldžučkih vladara, nesloga među braćom, amidžićima, sinovima i unucima.
- Miješanje žena u upravljanje državom.
- Potpirivanje smutnje među seldžučkim vladarima od pojedinih vladara, vezira i atabegova.
- Slabost abbasidskih halifa pred snagom seldžučke vojske. Nisu se sustezali od priznanja svakog onog koji preuzme upravu nad Seldžucima, a na hutbi su spominjali onog ko bi pobijedio i bio jači.⁸⁵⁸
- Nesposobnost Seldžučke države da ujedini zemlje Šama, Egipta i Iraka pod bajrakom abbasidskog hilafeta.
- Unutrašnja podjela Seldžuka koja je dovela do stalnih međusobnih vojnih sukoba. To je iscrpilo snagu Seldžuka, sve dok njihove vlasti u Iraku nije u potpunosti nestalo.
- Batinidske prljave spletke prema Seldžučkoj državi, a koje su se ogledale u napadima i stalnim atentatima na seldžučke vladare, predvodnike i vojne komandante.
- Najezda krstaša koja je dolazila preko mora, kao i suočavanje Seldžučke države s nezaustavljivim, divljim najezdama koje su dolazile iz pravca Evrope.

Seldžuci su imali mnogo pozitivnosti, od kojih su najvažnije:

⁸⁵⁷ *Eš-Šerk el-islami kable el-gazv el-muguli*, str. 60.

⁸⁵⁸ *Es-Selatin fil-mešrik el-arebi*, str. 50.

- Odigrali su važnu ulogu u odlaganju propasti Abbasidskog hilafeta, skoro dva stoljeća. Hilafetu je prijetio slom prije njihovog dolaska, od najezde Buvejhida i šiita rafidita.
- Seldžučka država spriječila je Ubejdidsku državu u Egiptu da sprovede svoje planove i ostvari cilj – ujedinjenje arapskog islamskog istoka pod vodstvom batinida, ubejdida i rafidita.
- Napori koje je ulagala Seldžučka država bili su povod ujedinjenju islamskog istoka, a koji se dogodio pod vodstvom Salahuddina Ejjubija, pod bajrakom abbasidskog sunitskog hilafeta.⁸⁵⁹
- Seldžuci su u periodu uspona imali značajnu ulogu, naučnu i upravnu, u širenju sigurnosti i postojanosti u oblastima koje su kontrolirali.
- Suprotstavili su se krstaškim kretanjima Bizantijske imperije. Njihovi zastupnici su se oduprli krstaškim hordama koje su zauzele Jerusalem, Tripoli i Rehu, te dio Šama i njenu obalu. Najistaknutiji od tih vojskovođa je Imaduddin Zenki.
- Podigli su ugled sunitskom pravcu i njegovim učenjacima u tim oblastima.⁸⁶⁰

Ovo je sažeti pregled historije sunnitskih Seldžuka i njihove uloge u pomaganju islama. Doista, bila bi nepravda, laž i potvora da ove junake opisujemo pogrđnim riječima, kao što je učinio prof. Nedžib Zebib u djelu *Opća enciklopedija historije Zapada i Endelusa*.⁸⁶¹ U narednim poglavljima govorit ćemo o važnim državnim institucijama i civilizacijskoj ulozi Seldžuka. Naročito ćemo obratiti pažnju na nizamijske škole, njihove učenjake i njihov utjecaj na cjelokupni ummet. Vidjet ćemo kako su oni uspjeli zaustaviti ekspanziju učenja šiita, rafidita, batinida i fatimida, te oživjeti ummet u džihadu protiv krstaša.

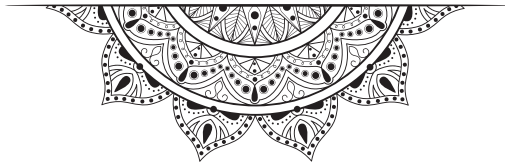
⁸⁵⁹ Ibidem, str. 51.

⁸⁶⁰ *Kijam ed-devle el-Usmanijje*, str. 24.

⁸⁶¹ *El-Mevsu'a el-amme litarih el-Magrib vel-Endelus* (3/10).

DRUGI DIO

ABBASIDSKI SISTEM VEZIRA U SELDŽUČKOM PERIODU

Pod seldžučkom dominacijom abbasidski halifa je imao pravo imenovati vlastite vezire. Tako je halifa El-Kaim Biemrillah godine 453/1061. postavio Ebu el-Fadla Mensura b. Ahmeda b. Daresta za svog vezira.⁸⁶² Halifa El-Kaim Biemrillah je smijenio ovog vezira 454/1062. godine i na njegovo mjesto postavio Fahrud-devle Ebu Nasra b. Džuejhra iste godine. Tokom perioda oporavka Abbasidskog hilafeta zabilježen je i oporavak institucije vezira, budući da je ta osoba imala počasno mjesto. Vezir je uživao poštovanje, dignitet i živio je u raskoši⁸⁶³, što je kod seldžučkih sultana i vezira probudilo dodatne strahove. Oni su se miješali u razrješivanje nekih vezira.⁸⁶⁴ Godine 484/1091. sultan Melik-šah zauzeo je prema Ebu Šudžau, veziru halife El-Muktedija, strog i žestok stav. Jako se trudio da ga smijeni s mjesta vezira. Tražio je od halife da ga smijeni, što je ovaj i učinio.⁸⁶⁵ Ovaj period je bio karakterističan po tome što su abbasidski veziri zauzimali plemenit i častan stav prema svojim halifama. To se naročito manifestiralo u teškim situacijama kroz koje je prolazila Abbasidska država. Ovaj period je također karakteriziralo postojanje dvojice vezira – jedan je služio abbasidskom halifi, a drugi seldžučkom sultanu. Ovaj posljednji je imao veći utjecaj budući da

⁸⁶² *El-Vizare el-Abbasijje min 447.h:590.h fil-ahd es-seldžuki*, str. 29.

⁸⁶³ Fadil el-Halidi, *El-Haja es-sijasijje ve nuzumul-hukm fil-Irak*, str. 29.

⁸⁶⁴ *El-Vizare el-Abbasijje min 447.h:590.h*, str. 29.

⁸⁶⁵ *El-Enba' fi tarih el-hulefa'*, str. 202.

je svoj autoritet crpio iz moći sultana, osobe koja je imala stvarni utjecaj.⁸⁶⁶ U tom periodu se pojavila pozicija zamjenika vezira. Godine 481/1088. Zahiruddin Muhammed b. el-Husejn Ebu Šudža, vezir halife El-Muktedija Biemrillah izašao je da obavi dužnost hadža. Svog sina Rebibud-devle el-Husejna b. Muhammeda i glavnog uglednika Alija b. Tarrada ez-Zejnebija je imenovao za svog zamjenika.⁸⁶⁷

⁸⁶⁶ *El-Alem el-islami fil-asr el-abbasi*, str. 580.

⁸⁶⁷ *El-Kamil fit-tarih*, prema: *El-Vizare el-Abbasije*, str. 32.

PRVO POGLAVLJE

KARAKTERISTIKE VEZIRA ABBASIDSKOG HALIFE I SELDŽUČKOG SULTANA

1. Karakteristike vezira abbasidskog halife

Abbasidski halife su se s velikom pažnjom pridržavali određenih kvalifikacija prilikom izbora vezira. Onaj ko bi želio preuzeti poziciju vezira morao bi posjedovati određene karakteristike, među kojima su iskrenost, povjerljivost i široko znanje.⁸⁶⁸ Navest ćemo neke od karakteristika vezira.

1) Znanje

Vezir Fahrud-devle Ebu Nasr Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Džuhejr, koji je obavljao tu dužnost za vrijeme abbasidskog halife El-Kaima Biemrillah, pripadao je učenjacima i bio je plemeniti uglednik.⁸⁶⁹ A vezir Ebu Šudža Muhammed b. el-Hasan Hasana er-Ruzraveri, vezir halife El-Muktedija Biemrillah, bio je poznat po širokom znanju i načitanosti. Važio je za jednog od najboljih učenjaka svog vremena. Dobro je poznao arapski jezik. Napisao je nekoliko djela, među kojima je knjiga *Zejl tedžarub el-umem*.⁸⁷⁰

⁸⁶⁸ *El-Ahkam es-sultaniije*, str. 22; *El-Vizare el-Abbasijje*, str. 34.

⁸⁶⁹ *Šezerat ez-zeheb* (3/301).

⁸⁷⁰ *El-Muntezam* (9/90–91).

2) Zdravo rasuđivanje

Zdravo rasuđivanje je još jedna od osobina koja čovjeka čine kvalificiranim za poziciju vezira.⁸⁷¹ Tako je vezir Ebu el-Kasim b. el-Hasan b. el-Mesleme, Poglavar svih poglavara (*reis er-ru'esa'*) bio poznat po izuzetnoj sposobnosti rasuđivanja i donošenja odluka.⁸⁷² Iste osobine krasile su i Šerefuddina Alija b. Tarrada ez-Zejnebija, koji je služio halifama El-Musteršidu Billah i El-Muktefiju Liemrillah.

3) Pravednost

Jedna od osobina koje vezir mora posjedovati jeste i pravednost. To mu je omogućavalo da pravično postupa i štiti podanike od vlastite i nepravde drugih ljudi.⁸⁷³ Tako je vezir Ebu Šudža Zahiruddin Muhammed b. el-Hasan er-Ruzraveri bio nadaleko poznat po pravednosti. Imao je običaj klanjati podne, a zatim ostati u džamiji kako bi rješavao sporove, sve do ikindija-namaza.⁸⁷⁴ Vezir Avnuddin Jahja b. Hubejre eš-Šejbani, koji je služio halifama El-Muktefiju Liemrillah i El-Mustendžidu Billah također je bio poznat po pravednosti, što mu je donijelo veliki ugled.⁸⁷⁵ Navodi se da je bio primjer među vezirima po svojoj pravednosti.⁸⁷⁶

4) Kompetentnost

Pored navedenih osobina, vezir mora posjedovati određene kompetencije, a to je poznavanje sultanskih poslova, procedura, upravljanja novčanim tokovima i resursima. Vezir treba sve stvari stavljati na pravo mjesto i organizirati stvari prema određenim pravilima.⁸⁷⁷ Vezir, Poglavar svih poglavara, Ebu el-Kasim Ali b. el-Husejn b. el-Mesleme bio je vrijedan i sposoban.⁸⁷⁸ Isto tako,

⁸⁷¹ *El-Ahkam es-sultaniije*, str. 22; *El-Vizare el-Abbasijje*, str. 36.

⁸⁷² *En-Nudžum ez-zahire* (5/64).

⁸⁷³ *El-Vizare el-Abbasijje*, str. 36.

⁸⁷⁴ *Es-Sealebi, Tuhfetul-umera'*, str. 61.

⁸⁷⁵ *El-Vizare el-Abbasijje*, str. 36.

⁸⁷⁶ *En-Nibras fi tarih hulefa'i Beni Abbas*, str. 157.

⁸⁷⁷ *Šezerat ez-zeheb* (4/191).

⁸⁷⁸ *Rahat es-sudur*, str. 172; *El-Vizare el-Abbasijje*, str. 37.

vezir Amiduddevle b. Džuhejr je eliminirao nered i previranja. Svoje administrativne dužnosti je uspješno obavljao.⁸⁷⁹ Osim toga, vezir Ebu Ali b. el-Hasan b. Ali b. Sadaka posjedovao je poznavanje i iskustvo u računovodstvu i pitanjima domaćinstva.⁸⁸⁰ Zbog toga je bio uspješan u vođenju države.⁸⁸¹

5) Politika

Neki učenjaci navode da vezir mora biti dobar političar. On treba znati kako da priđe vojnicima, kako da ih pridobije, ujedini ili razjedini. Treba poznavati ratne trikove, varke, kako čuvati zemlju, utvrde i karaule.⁸⁸² Tako je vezir, Poglavar svih poglavara, Ebu el-Kasim Ali b. el-Hasan b. el-Mesleme bio poznat po dobrom poznavanju politike.⁸⁸³ Godine 544/1149. Ebu el-Muzaffer Jahja b. Hubejra je preuzeo funkciju vezira halife El-Muktefija Liemrillah.⁸⁸⁴ Pokazao je veliko političko umijeće kada se seldžučki tabor smjestio u Bagdadu. Zahvaljujući svojoj vještini i domišljatosti uspio ih je vratiti natrag. Nakon toga ga je El-Halifa zapazio i uzeo kao vezira.⁸⁸⁵

6) Vjerska pitanja

Od kompetencija koje vezir mora imati jeste poznavanje vjerskih pitanja, islamskog prava, vjerovjesničkog hadisa i ostalih stvari povezanih s islamskim vjerovjesnikom. Na osnovu toga Vladar svih vladara Ali b. el-Husejn preuzeo je funkciju vezira. On je bio učenjak, izvanredan poznavalac islamskog prava i hadisa.⁸⁸⁶ Vezir Ebu el-Feth Muhammed b. Mensur b. Darest, koji je služio halifi El-Kaimu Biemrillah je, dok bi stolovao u svom sjedištu (*Dar*

⁸⁷⁹ *El-Bidaje ven-nihaje*, prema: *El-Vizare el-Abbasijje*, str. 37.

⁸⁸⁰ *El-Vizare el-Abbasijje*, str. 37.

⁸⁸¹ Ibidem.

⁸⁸² Es-Sealebi, *Tuhfetul-umera'*, str. 61–62.

⁸⁸³ *El-Enba' fi tarih el-hulefa'*, str. 188.

⁸⁸⁴ *El-Vizare el-Abbasijje*, str. 38.

⁸⁸⁵ *Devletu Ali Seldžuk*, str. 205; *El-Vizare el-Abbasijje*, str. 38.

⁸⁸⁶ *El-Vizare el-Abbasijje*, str. 38.

el-vizare), vodio polemiku s poznavacima islamskih sekti.⁸⁸⁷ Vezir El-Musteršida Billah, po imenu Dželaluddin Ebu Ali el-Hasan b. Ali b. Sadaka, bio je odlikovan lijepim ponašanjem i odgojem. Bio je pobožan, obrazovan i plemenit.⁸⁸⁸ Vezir Avnuddin Jahja b. Hubejra eš-Šejbani, koji je služio halifi El-Muktefiju Liemrillah je pripadao grupi istaknutih, predanih islamskih pravnika.⁸⁸⁹ Napisao je knjigu *El-Ifsah*, a izučavao je Kur'an i hadis. Pripadao je pravcu Ahmeda b. Hanbela. Autor je vrijednih knjiga. *El-Ifsah* se sastoji od nekoliko tomova. U tom djelu je komentirao hadise i navodio na koji način ih tumače učenjaci različitih islamskih pravaca.⁸⁹⁰ Dobro je poznavao fikh, hadise, Kur'an i tumačenje Kur'ana.

7) Zakoni vezirskog poziva

Abbasidski halife i seldžučki sultani zahtijevali su od vezira da poznaje zakone tog poziva. Vezir Dželaluddin Ebu Ali el-Hasan b. Ali b. Sadaka, koji je obavljao dužnost u vrijeme El-Musteršida Billah, znao je napamet zakone vezirskog poziva i poznavao je propise upravljanja.⁸⁹¹ Vezir Ebu el-Kasim Ali b. Tarrad ez-Zejnebi je također bio dobro upućen u zakone vezirskog poziva. Kada ga je halifa El-Musteršid Billah imenovao za svog vezira, rekao mu je: "Svi koji se bave vezirskim poslom u njemu, počastvovani su time, osim tebe, koji si donio čast vezirskom pozivu."⁸⁹²

8) Elokvecija i umijeće pisanja

Halife su preferirali da vezir posjeduje i neke druge karakteristike, kao da bude elokventan, da umije lijepo pisati, da bude književnik, pjesnik i poznavalac arapske gramatike.⁸⁹³ Tako je vezir Muhammed b. Muhammed b. Džuhejr, koji je obavljao dužnost u doba halifa

⁸⁸⁷ *Devletu Ali Seldžuk*, str. 197.

⁸⁸⁸ *En-Nudžum ez-zahire* (5/233); *El-Vizare el-Abbasijje*, str. 38.

⁸⁸⁹ *El-Muntezam* (10/217).

⁸⁹⁰ *El-Bidaje ven-nihaje*, prema: *El-Vizare el-Abbasijje*, str. 39.

⁸⁹¹ *El-Vizare el-Abbasijje*, str. 39.

⁸⁹² *El-Muntezam* (10/234); *El-Vizare el-Abbasijje*, str. 39.

⁸⁹³ *El-Vizare el-Abbasijje*, str. 39.

El-Kaima Biemrillah i El-Muktedija Biemrillah, bio je poznat po svojim divnim poslanicama i po emotivnoj poeziji.⁸⁹⁴ Vezir Ebu Šudža Muhammed b. el-Hasan er-Ruzraveri bio je rječit pisac i nadareni pjesnik. Poznata je njegova proza, divne poslanice, a dobro je poznao književnost i isticao se u bilježenju predanja.⁸⁹⁵ Vezir Dželaluddin Ebu Hali el-Hasan b. Ali b. Sadaka bio je poznat po rječitosti i elokvenciji. Njegovi tekstovi bili su ukrašeni stilskim figurama, zbog čega je bio predmet divljenja abbasidskih halifa.⁸⁹⁶ S druge strane, vezir Ebu Širvan Halid el-Kašani, koji je služio El-Musteršidu Billah i seldžučkom sultanu Mesudu bio je poznat po ljubavi prema književnosti. Zahvaljujući njemu nastalo je i usavršeno El-Haririjevo djelo *Mekamat*.⁸⁹⁷ Vezir Jahja b. Hubejra bio je rječit, elokventan, lijepo je pisao, dobro poznao gramatiku i pjevao nježnu poeziju.⁸⁹⁸

9) Omiljenost među elitom i običnim ljudima

Halife su također preferirali da njihov vezir bude omiljen kod običnih ljudi i elite. To je bilo primjetno kada se vezir Fahrud-devle Ebu Nasr Muhammed b. Muhammed b. Džuhejr vratio na poziciju vezira u vrijeme halife El-Muktedija Biemrillah, kada su se ljudi jako obradovali. Izašli su na ulice da ga dočekaju i u to ime su klali kurbane.⁸⁹⁹

Vezir El-Hasan b. Ali b. Sadaka Ebu Ali Dželaluddin, koji je služio halifi El-Musteršidu Billah, bio je omiljen kod običnih ljudi i elite. To mu je omogućilo da uspješno obavlja svoje administrativne dužnosti.⁹⁰⁰

⁸⁹⁴ *En-Nudžum ez-zahire* (5/130); *El-Vizare el-Abbasijje*, str. 40.

⁸⁹⁵ *El-Muntezam* (9/90, 91); *El-Vizare el-Abbasijje*, str. 40.

⁸⁹⁶ *El-Enba' fi tarih el-hulefa'*, str. 201; *El-Vizare el-Abbasijje*, str. 40.

⁸⁹⁷ Ibn el-Verd, *Tarih* (2/29); *El-Vizare el-Abbasijje*, str. 40.

⁸⁹⁸ *El-Enba' fi tarih el-hulefa'*, str. 225; *El-Vizare el-Abbasijje*, str. 41.

⁸⁹⁹ *El-Vizare el-Abbasijje*, str. 41.

⁹⁰⁰ *Zejl Tarih Dimašk*, str. 224.

10) Poznavanje dvorskog protokola

Jedna od osobina koje se traže od vezira jeste upućenost u protokol halifinog dvora. Ovaj uvjet bio je razlog što su abbasidski halife razrješavali neke vezire koji nisu poznavali protokol hilafeta. Tako je halifa El-Musteršid Billah lišio slobode vezira Sedida el-Mulka El-Mealija b. Abdurrezzaka 496/1103. godine zbog njegovog nepoznavanja protokola halifinog dvora.⁹⁰¹

Potrebno je istaknuti kako je *El-Maverdi* definirao osobine koje vezir treba posjedovati, a to su iskrenost, povjerljivost, ispravna moć rasuđivanja, kompetentno upravljanje djelima i finansijama, te umijeće ophođenja prema neprijateljima i prijateljima.⁹⁰² S druge strane, Es-Sealebi na sljedeći način definira obavezne kvalifikacije vezira: "Vezira treba da odlikuju pohvaljena svojstva, razboriti postupci, ispravno rasuđivanje, vješto upravljanje, pravilno i korisno razmišljanje. Treba da ga krasi vrline pravednosti, nepristrasnosti, hrabrosti kao i umijeće politike. U doba mira i primirja vezir treba biti blag i smiren, a u doba smutnji i ratova treba biti hrabar i nepokolebljiv."⁹⁰³ Jedan od vezira koji je objedinio poznavanje opće kulture i vještinu upravljanja zemljom bio je Jahja b. Hubejr, vezir halifa El-Muktefija Liemrillah i El-Mustendžida Billah. On je prikupio potrebne podatke o Abbasidskoj državi. Dobro je poznao njene probleme, što mu je omogućilo da riješi probleme Abbasidskog hilafeta i oslobodi njihovu državu od dominacije Seldžuka.⁹⁰⁴

2. Osobine seldžučkog vezira

Seldžučki sultani definirali su neke osobine koje vezir mora posjedovati. Navest ćemo neke od njih.

⁹⁰¹ *El-Vizare el-Abbasije*, str. 42.

⁹⁰² *El-Ahkam es-sultanije*, str. 22; *El-Vizare el-Abbasije*, str. 42.

⁹⁰³ *Tuhfetul-umera'*, str. 61; *El-Vizare el-Abbasije*, str. 43.

⁹⁰⁴ *Hulefa' Beni el-Abbas ve vuzera'uhum*, str. 128; *El-Vizare el-Abbasije*, str. 43.

1) Ljubav prema nauci i učenjacima

Jedna od karakteristika vezira jeste ljubav prema nauci i učenjacima. Vezir treba biti vrijedan i plemenit. Poznato je da je Nizam el-Mulk Ebu Ali el-Hasan b. Ishak et-Tusi visoko cijenio znanje i učenjake. To je pokazao kroz osnivanje velikog broja škola.⁹⁰⁵

2) Ispravno rasuđivanje

Vezira mora krasiti osobina ispravnog rasuđivanja. Tako je vezir Amidul-mulk Ebu Nasr Muhammed b. Mensur El-Kunduri, koji je služio sultana Tugrul-bega, bio poznat po istančanoj moći rasuđivanja i bogatoj inteligenciji.⁹⁰⁶

3) Pravednost

Vezir treba biti pravedan čovjek koji ne čini nasilje prema svojim podanicima. Vezir Nizam el-Mulk Ebu Ali el-Hasan b. Ishak et-Tusi bio je pravedan i istinoljubiv. Vodio je računa o svojim podanicima. Kada bi njegovi vojnici oštetili nečije imanje, on bi štetu nadoknadio vlasniku.⁹⁰⁷ Godine 533/1139. vezir Kemaluddin Muhammed b. Ali el-Hazir er-Razi stupio je u službu kod sultana Mesuda. Odmah se posvetio širenju pravde i suzbijanju nepravde.⁹⁰⁸

4) Pobožnost i poznavanje vjerskih propisa

Vezir treba biti pobožan i upoznat s vjerskim propisima. Seldžučki veziri su slušali hadise, učili Kur'an i podsticali vjerske učenjake. Vezir Nizam el-Mulk Ebu Ali el-Hasan b. Ishak et-Tusi se bavio hadisom i fikhom. Visoko je cijenio vjerske učenjake i islamske pravnike. Cijenio je njihovo prisustvo i ulagao novac za njihove potrebe.⁹⁰⁹ Izučavao je hadis i islamsko pravo prema šafijskom mezhebu. Učio je Kur'an i bavio se naukom.⁹¹⁰

⁹⁰⁵ *Et-Tarih el-bahir*, str. 9.

⁹⁰⁶ *Šezerat ez-zeheb* (3/301).

⁹⁰⁷ *Zejl Tarih Dimašk*, str. 16; *El-Vizare el-Abbasije*, str. 45.

⁹⁰⁸ *Devletu Ali Seldžuk*, str. 170; *Ahbar ed-Devle es-Seldžukije*, str. 122.

⁹⁰⁹ *Zejl Tarih Dimašk*, str. 16; *El-Vizare el-Abbasije*, str. 45.

⁹¹⁰ *El-Vizare el-Abbasije*, str. 45.

5) Vladanje arapskim i perzijskim jezikom

Vezir treba imati bogat rječnik i biti elokventan, vješt u pisanju i izražavanju, da tečno govori arapski i perzijski jezik. Tako je vezir Muhammed b. Mensur Amid el-Mulk El-Kunduri, koji je služio sultanu Tugrul-begu, bio izuzetan prevodilac.⁹¹¹ Tečno je pisao i govorio arapski i perzijski.⁹¹² Bio je uspješan pisac i pjesnik. Ovo su njegovi stihovi:

*Ako ljudi osjećaju tjeskobu zbog mog suparništva,
ta smrt stvara dovoljnu širinu ljudima.*

*Živio sam, praćen zloslutnim prevarantom,
A svako će ispiti čašu smrti.*⁹¹³

6) Kvalificiranost

Vezir mora biti kompetentan za taj poziv. Sa'd el-Mulk Ebu el-Mehasin Sa'd b. Muhammed el-Abi, Vezir sultana Muhammeda b. Melik-šaha, bio je poznat po izuzetnoj moći rasuđivanja, širokom znanju i visokim kompetencijama. Ovaj vezir uspio je ujediniti vojnike da budu odani sultanu. Na taj način je okončao razmirice i smutnje u Seldžučkoj državi.⁹¹⁴

7) Upravljanje državom i vojskom

Umijeće upravljanja državom i vojskom jedna je od obaveznih osobina vezira. Nizam el-Mulk Ebu Ali el-Hasan et-Tusi dobro je poznao ustrojstvo države i uspješno upravljao njome.⁹¹⁵ Starao se o pitanjima vojske, rasporedu i odbrani zemlje. Kada se Melik-šah vratio iz rata sa svojim amidžom Kavurdom, sultanovi vojnici su se pobunili: "Ostvarili smo ovu veliku pobjedu i porazili smo moćnu

⁹¹¹ *Devletu Ali Seldžuk*, str. 31; *El-Alem el-islami fil-asr el-abbasi*, str. 573–574.

⁹¹² *Devletu Ali Seldžuk*, str. 31; *El-Vizare el-Abbasije*, str. 45.

⁹¹³ *En-Nudžum ez-zahire* (5/76).

⁹¹⁴ *Devletu Ali Seldžuk*, str. 88.

⁹¹⁵ *El-Vizare el-Abbasije*, str. 46.

armiju. Zato želimo da nam se poveća plaća. Ako ne povećaš naše plaće i dodijeljenu zemlju, pridružiti ćemo se Kavurdu.” Međutim, vezir Nizam el-Mulk Ebu Ali et-Tusi uspio je smiriti njihovu srdžbu, tako da su ponovo izrazili lojalnost sultanu.⁹¹⁶

8) Velikodušnost i strpljivost

Ovo su još neke od osobina koje seldžučki vezir mora posjedovati. Vezir Amid el-Mulk Ebu Nasr Muhammed b. Mensur el-Kunduri je bio poznat po galantnosti i plemenitosti.⁹¹⁷ S druge strane, Ebu Ali el-Hasan et-Tusi je važio kao postojan i izdržljiv čovjek, naročito tokom kriza kroz koje je prolazila Seldžučka država. Bio je galantan.⁹¹⁸ Vezir Nizam el-Mulk bio je omiljen među ljudima, te jako poštovan i utjecajan u kraljevini sultana Melik-šaha.⁹¹⁹

Važno je spomenuti da su seldžučki sultani pažljivo birali svoje vezire, na osnovu određenih kvalifikacija. Naime, većina seldžučkih sultana bila je neobrazovana o pitanjima nauka, disciplina, islamskog prava, prirode državnih ustanova, načinima upravljanja zemljom. Te su stvari prepustili vezirima, koji su upravljali političkim, upravnim i finansijskim pitanjima, dok su pitanja vojske i ratovanja bila u rukama sultana, budući da su oni po svojoj prirodi bili ljudi rata.⁹²⁰ Uprkos tome, seldžučki sultani su birali i neke vezire koji nisu posjedovali osobine dobrog vezira. Taj izbor bio je vođen željom za gomilanjem imetka, ili se desio uslijed teških okolnosti i sukoba među članovima seldžučke porodice oko vlasti.⁹²¹

⁹¹⁶ *Rahatus-sudur*, str. 200.

⁹¹⁷ *Šezerat ez-zeheb* (3/301); *El-Vizare el-Abbasijje*, str. 47.

⁹¹⁸ Ibidem.

⁹¹⁹ *El-Muntezam* (8/207); *El-Vizare el-Abbasijje*, str. 47.

⁹²⁰ *El-Vizare el-Abbasijje*, str. 48.

⁹²¹ Ibidem.

DRUGO POGLAVLJE

ZNAČAJKE, KARAKTERISTIKE I TRADICIONALNE CEREMONIJE USTOLIČENJA ABBASIDSKOG I SELDŽUČKOG VEZIRA TE NJIHOVE TITULE

1. Ceremonija ustoličenja abbasidskog vezira

Abbasidski halifa je birao svog vezira na osnovu poznavanja i povjerenja u kandidata za tu poziciju. Prethodni doprinos koji je taj kandidat dao u službi države dodatno je potvrđivao njegovu kompetentnost. Naprimjer, halifa El-Muktefi Liemrillah je za svog vezira izabrao Avnuddina Jahju b. Hubejru na temelju njegovog rada u Uredu za kontrolu (Divan ez-zimam), kao i na osnovu njegovih ispravnih preporuka o vezi abbasidskog hilafeta sa seldžučkim sultanatom.⁹²²

U nekim situacijama halifa se savjetovao sa svojim bliskim saradnicima prilikom odabira vezira. Oni bi mu savjetovali da imenuje određenog službenika na osnovu njegovog administrativnog iskustva i odgovornosti. Halifa bi prihvatio njihovu preporuku i povjerio mjesto vezira toj osobi. To se dogodilo kada je halifa El-Kaim Biemrillah na poziciju vezira imenovao Ebu el-Fetha Mensura b. Ahmeda b. Daresta 453/1061. godine.⁹²³

Može se dogoditi da seldžučki sultan predloži određenu osobu da bude vezir halifi, što ovaj prihvati ili odbije. Tako je halifa El-Kaim Biemrillah odbio prijedlog sultana Alp Arslana da za svog vezira

⁹²² *Ahbar ed-Devle es-Seldžukijje*, str. 120; *Vefejat el-a'jan* (6/231–232).

⁹²³ *Tarih devlet Ali Seldžuk*, str. 21.

prihvati Muhammeda b. el-Husejna 464/1072. godine.⁹²⁴ S druge strane, halifa El-Musteršid Billah prihvatio je 516/1122. godine prijedlog sultana Mahmuda b. Muhammeda b. Melik-šaha da na mjesto vezira postavi Ahmeda b. Nizam el-Mulka.⁹²⁵

Kada halifa odluči da funkciju vezira povjeri određenoj osobi, naredio bi da je pozovu u dvor halife na određeni dan, kako bi izvršili ceremoniju ustoličenja. Kandidat bi se pojavio u dvoru halife u društvu visokih državnih zvaničnika – glavnog sudije (*kadi el-kudat*), rizničara (*sahib mahzen*), sekretara za korespondenciju (*katib el-inša'*), dvorskog upravitelja (*hadžib dar el-hilafe*). Halifa je tada usmeno obavještavao kandidata da ga je odabrao za svog vezira.⁹²⁶ Dodijelio bi mu vezirske odore, koje se sastoje od džubbeta, čalme, sablje, jahalice i konja. Zatim bi mu predao vezirski dekret. Nakon toga bi vezir odjahao iz halifinog dvora u sjedište vezira predvođen grupom ljudi među kojima su visoki državni funkcioneri. Kada bi sjeo na vezirsku stolicu, sekretar za korespondenciju bi mu pročitao halifin dekret.⁹²⁷

Svečanost se završavala učenjem odlomka Kur'ana i recitiranjem poezije i hvalospjeva pripremljenih za taj povod.⁹²⁸ Običaj je bio da novoimenovani vezir, kada stigne do divana i sjedne na vezirsku stolicu, uputi halifi pismo koje sadrži dove i hvale. Na taj način ga obavještava da je preuzeo svoje dužnosti.⁹²⁹ Kada bi htio dodatno udostojiti novoimenovanog vezira, abbasidski halifa bi izdao sažetu poslanicu u kojoj bi pohvalio kandidata, pozdravio njegove pozitivne osobine, kako bi uzdigao njegov ugled među ljudima. Procedura imenovanja zamjenika vezira nije se mnogo razlikovala od imenovanja vezira, s tim što je umjesto halife u ceremoniji uručivanja dekreta i odora učestvovao njegov zamjenik.⁹³⁰

⁹²⁴ Ibidem, str. 42.

⁹²⁵ *El-Kamil fit-tarih*, prema: Nizam el-vizare fid-devle el-Abbasijje, str. 127.

⁹²⁶ *El-Muntezam* (10/125).

⁹²⁷ *Vefejat el-a'jan* (6/233).

⁹²⁸ *Vefejat el-a'jan* (6/233); *Zejl tabekat el-hanabile* (1/253).

⁹²⁹ El-Ejjubi, *Midmar el-hakaik*, str. 205; Nizam el-vizare, str. 128.

⁹³⁰ *Rusum es-Saladžika ve nuzumuhum el-idarije*, str. 81.

2. Ceremonija ustoličenja seldžučkog vezira

Seldžučki sultan vrši odabir kandidata za poziciju vezira, na temelju nekih parametara, poput vještina rukovođenja državnim poslovima, što obično odlikuje osobu koja se bavila vođenjem korespondencije ili organizacijom dvora. Sultan nekada traži savjet od svojih bliskih saradnika.⁹³¹ Otuda su neki službenici napredovali kroz razne upravne pozicije sve dok nisu stigli do funkcije vezira. Tako je vezir Nizam el-Mulk Ebu Ali el-Hasan et-Tusi bio pisar emira Tadžira, vladara Belha.⁹³² Pisao je i za Ebu Alija b. Šazana, međutim, ovaj je razriješio Nizam el-Mulka Ebu Alija el-Hasana et-Tusija, koji je nakon toga pobjegao. Zaposlio se u službama sultana Davuda b. Mikaila, kod kojeg su do izražaja došle njegove administracijske sposobnosti. Bio je toliko efikasan, tako da je ovladao svim polugama moći. Nakon odabira, sultan bi poslao svog sekretara da pred njega dovede kandidata za funkciju vezira. Nakon što se kandidat pojavi pred sultanom, počinju razgovori, dogovori i sporazumi između sultana i kandidata za poziciju vezira u vezi sa definiranjem administrativnih, političkih i finansijskih dužnosti, te prava i obaveza obje strane.⁹³³ Običaj je da kandidat za poziciju vezira dolazi na poziv sultana noseći vrijedne poklone, koji uključuju konje, šatore, sablje i zlato. Kada je Fahrul-mulk Ebu Ali Ammar b. Muhammed b. Nizam el-Mulk 512/1118. godine došao iz Horasana da preuzme funkciju vezira, donio je vrijedne poklone – zlato, konje, sablje, šatore i bubnjeve. Dao ih je kao poklon sultanu povodom preuzimanja vezirske funkcije.⁹³⁴

3. Počasna imena abbasidskog vezira

Abbasidski halife su u doba Seldžuka svojim vezirima dodjeljivali svečana imena, kao što su činili i ranije, u vrijeme Buvejhida.

⁹³¹ *El-Muntezam* (9/64, 65); *El-Vizare el-Abbasijje*, str. 56.

⁹³² *El-Muntezam* (9/64); *En-Nudžum ez-zahire* (5/137).

⁹³³ *El-Vizare el-Abbasijje*, str. 56.

⁹³⁴ *Ibidem*, str. 57.

Međutim, postojale su određene razlike u nadimcima, koje se očituju u sljedećem:

– Imena su u doba Seldžuka bila počasna i sveta. Dodjeljivana su samo onome ko ih zaslužuje.⁹³⁵ To je naročito važilo za visoke državne funkcionere, na čelu sa vezirima. Halife i sultani im nisu olako dodjeljivali imena.

– Dva su faktora zaslužna za postojanje višestrukih nadimaka. Prvi je taj što su neki veziri nosili određeni nadimak prije nego što su preuzeli tu funkciju. Kada su zauzeli tu poziciju, halifa mu je davao drugi nadimak, prema vezirskoj tradiciji u to vrijeme. Drugi faktor je to što su halife i veziri željeli dati vezirima koji ulažu veliki trud u služenje zemlje nadimke kojima izražavaju poštovanje njihovih kvaliteta. Pojava mnogostrukih imena kod abbasidskih vezira bila je naročito evidentna u vrijeme sukoba hilafeta sa seldžučkim sultanatom i pokušaja Abbasida da se osamostale.

– Počasna imena abbasidskih halifa nosila su vjerska obilježja. Tako nailazimo na imena Zahiruddin (Pomoćnik vjere), Dželaluddin (Uzvišenost vjere), Avnuddin (Pomoć vjere). S druge strane, veziri seldžučkih sultana su uz svoja imena dodavali riječi vezane za vlast, poput Nizam el-Mulk (Poredak vlasti), Amid el-Mulk (Stub vlasti); Fahr el-Mulk (Ponos vlasti); Tadž el-Mulk (Kruna vlasti). Sujuti navodi da je prvo ime koje je povezano s nebom zabilježeno 476/1083, kada je abbasidski halifa El-Muktedi Biemrillah za vezira imenovao Ebu Šudžaha Muhammeda b. el-Hasana er-Ruzraverija, kojem je dodijelio počasno ime Zahiruddin.⁹³⁶ Pojava mnogostrukih imena vezira abbasidskih halifa bila je naročito evidentna tokom razdoblja sukoba između abbasidskog hilafeta i seldžučkog sultanata. Prije toga samo je vezir Muhammed b. Muhammed imao više od jednog imena. Zvali su ga Amid ed-Devle (Stub vlasti) i Šerefuddin (Čast vjere).⁹³⁷ Drugi navode da je imao samo jedno počasno ime, a to je

⁹³⁵ *Er-Revdatejn fi ahbar ed-devletejn* (1/24).

⁹³⁶ *Tarih el-hulefa'*, prema: *Nizam el-vizare fid-devle el-Abbasijje*, str. 312.

⁹³⁷ *Husn el-muhadare* (2/198); *Nizam el-vizare*, str. 133.

Amid ed-Devle.⁹³⁸ Kada je halifa El-Musteršid Billah preuzeo hilafet, počeo je dodjeljivati imena svojim vezirima. Izgleda da ih je na taj način htio motivirati da ulože veći trud u realizaciji političkih ciljeva hilafeta, koji su se u to vrijeme ogledali u pokušaju oslobođenja od dominacije seldžučkih sultana i revitalizacije autoriteta i suvereniteta hilafeta.⁹³⁹ Kada je El-Musteršid Billah za vezira imenovao Ebu Alija el-Hasana b. Alija b. Sadaku, dodijelio mu je nekoliko počasnih imena: Dželaluddin, Sejjid el-vuzera' (Gospodar vezira), Sadr eš-šerk vel-garb (Predvodnik istoka i zapada), Safijj emir el-mu'minin (Odabranik vladara pravovjernih).⁹⁴⁰ Navodi se i da su ga zvali Sadr el-vuzera' (Predvodnik vezira), Safijj emir el-mu'minin.⁹⁴¹ Pored ovih, zadržao je i raniji nadimak Amid ed-Devle.⁹⁴²

Godine 544/1149. halifa El-Muktefi Liemrillah je pozvao Jahjaa b. Hubejru u dvor kako bi ga ustoličio za vezira. Ovaj vezir je svojim sposobnostima i visokim administrativnim kapacitetom zadobio povjerenje halife. On je imao značajan udio u okončanju seldžučkog utjecaja u Bagdadu. Zato mu je halifa dodijelio zvučna imena, poput Avnuddin, Dželalul-islam (Uzvišenost islama), Safijjul-imam (Odabranik imama), Šereful-enam (Počasno stvorenje), Muizzud-devle (Moć države), Mudžirul-mille (Zaštitnik vjere), Imadul-umme (Stub ummeta), Mustafa el-hilafe (Odabranik hilafeta), Tadžul-muluk ves-selatin (Kruna kraljeva i sultana), Sadr eš-šerk vel-garb, Sejjid el-vuzera'.⁹⁴³ Ipak, vezir Avnuddin Jahja b. Hubejra nije dozvoljavao da ga zovu po nadimku Sejjd el-vuzera'. Govorio je: "Nemojte me zvati 'Sejjid el-vuzera', jer je Uzvišeni Allah Haruna nazvao vezirem."⁹⁴⁴

4. Počasna imena seldžučkog vezira

Seldžučki sultani dodjeljivali su zvučna imena vezirima po istom obrascu kao i abbasidski halife. Seldžučki sultani su dodjeljivali

⁹³⁸ *El-Muntezam* (9/118).

⁹³⁹ *Nizam el-vizare fid-devle el-Abbasijje*, str. 133.

⁹⁴⁰ *Nizam el-vizare fid-devle el-Abbasijje*, str. 134.

⁹⁴¹ *El-Enba' fi tarih el-hulefa'*, str. 210.

⁹⁴² Ibidem.

⁹⁴³ *Šezerat ez-zeheb fi ahbar men zeheb* (6/321).

⁹⁴⁴ Ibidem.

počasna imena onim vezirima koji su demonstrirali svoj profesionalni kapacitet. Svojom predanom i uspješnom službom sultanu veziri su pridobijali simpatije sultana. Tako je 455/1063. sultan Tugrul-beg Ebu Šudža Muhammed b. Mikail b. Seldžuk darovao svom veziru Amidu el-Mulku Ebu Nasru Muhammedu b. Mensuru el-Kunduriju svečanu odoru i dodijelio počasna imena kao nagradu za uspješno obavljanje službe.⁹⁴⁵

Tokom ovog perioda kulminirala je pojava multipliciranja nadimaka.⁹⁴⁶ Seldžučki vezir Nizam el-Mulk et-Tusi smatra se prvim vezinom koji je imao više od jednog počasnog imena u seldžučkom periodu. Do toga je došlo zbog njegove izvanredne posvećenosti poslu, a tim nadimcima nagrađen je zbog truda koji je uložio u upravljanje Seldžučkom državom. On je davao smjernice u vrijeme sultana Alp Arslana i njegovog sina Melik-šaha. U vrijeme sultana Alp Arslana, njegovo počasno ime bilo je Nizam el-Mulk Hodža Bazak⁹⁴⁷, da bi mu halifa El-Kaim Biemrillah dodao počasna imena Kivam ed-din ved-devle (Oslonac vjere i države) i Redi emir el-mu'minin (Miljenik vladara pravovjernih).⁹⁴⁸ Kada je Melik-šah preuzeo funkciju sultana, Nizam el-Mulka je nazvao Atabegom armija.⁹⁴⁹ Na drugom mjestu po broju nadimaka nalazi se njegov sin, seldžučki vezir Ahmed b. Nizam el-Mulk. Prije nego što mu je povjerena dužnost vezira, imao je nadimak Dija' el-Mulk.⁹⁵⁰ Kada ga je sultan Muhammed b. Melik-šah imenovao za vezira 500/1107. godine, dodijelio mu je tri počasna imena: Kivam ed-Din, Nizam el-Mulk, Sadrul-islam.⁹⁵¹ Izgleda da je sultan Muhammed ova tri počasna imena dodijelio Ahmedu b. Nizam el-Mulk iz poštovanja prema njegovom ocu Nizam el-Mulk, koji je predano služio Seldžučkoj državi. To je evidentno u sljedećem tekstu:

⁹⁴⁵ *El-Muntezam* (8/230); *El-Vizare el-Abbasije*, str. 62.

⁹⁴⁶ *El-Vizare el-Abbasije*, str. 62.

⁹⁴⁷ *El-Muntezam* (8/435); *Zejl tarih Dimašk*, str. 121.

⁹⁴⁸ *El-Bidaje ven-nihaje*, prema: *El-Vizare*, str. 132.

⁹⁴⁹ *Ibidem*.

⁹⁵⁰ *Devletu Ali Seldžuk*, str. 88; *Nizam el-vizare fil-ahd el-Abbasi*, str. 132.

⁹⁵¹ *El-Kamil fit-tarih*, prema: *Nizam el-vizare*, str. 132.

“Sultan se konsultirao sa svojim saradnicima o izboru vezira. Naveli su mu nekoliko imena, a on je kazao: ‘Moji preci su u Nizamu el-Mulku vidjeli bereket. On ih je mnogo zadužio. Njegova djeca su porasla na našim blagodatima i ne želimo od njih odustati.’”⁹⁵²

5. Privilegije i amblemi abbasidskih vezira

Pozicija vezira donosila je široke privilegije abbasidskom veziru. Prva od tih privilegija je dvor u kojem boravi i u kojem vrši svoje administrativne dužnosti.⁹⁵³ Vezir je imao pravo da sjedi na pročelju dvorskog hola, a pred njim su sjedili upravitelji i zapovjednici. A kada kandidat preuzme ured vezira, abbasidski halifa bi mu dodijelio grupu stražara koji će stajati pred njegovim vratima. Njihov zadatak je zaštita i čuvanje vezira.⁹⁵⁴ Čim bi se vezir pojavio pred svojim vijećem, s njim bi došla grupa naoružanih zaštitara. Kada bi izlazio, pratili bi ga stražari isukanih sablji. Abbasidski veziri bili su na počasnom mjestu kod svojih halifa, koji su im pružali široke privilegije. Tako je halifa dozvoljavao da se udaranjem u doboše najavljuje njihov izlazak radi obavljanja zadataka.⁹⁵⁵ Vezirima je bilo omogućeno da sjede s halifom u određenim danima u sedmici. Kada bi se pojavio, zauzeo bi mjesto koje je za njega rezervirano, a ono bi obično bilo nasuprot halife, gdje ga je čekao pribor za pisanje.⁹⁵⁶ Što se tiče amblema, abbasidski vezir je nosio crnu odjeću, što je bila službena uniforma, koja je predstavljala zaštitni znak Abbasidske države. Njegova uniforma sastojala se obično od ogrtača, mantila i crne čalme.⁹⁵⁷ Na službenim svečanostima vezir je nosio odoru koju mu je halifa dodijelio prilikom ustoličenja. Ta svečana uniforma sastojala se od kaftana, sablje za pojasom, košulje i crne čalme.⁹⁵⁸ Prilikom dočeka delegacija koje dolaze kod halife, ili

⁹⁵² Ibidem, str. 133.

⁹⁵³ *El-Vizare el-Abbasijje*, str. 65.

⁹⁵⁴ Ibidem.

⁹⁵⁵ *El-Muntezam* (10/273).

⁹⁵⁶ *El-Vizare el-Abbasijje*, str. 66.

⁹⁵⁷ *El-Enba' fi tarih el-hulefa'*, str. 212.

⁹⁵⁸ *El-Muntezam* (10/222).

odlaska na hadž, vezira bi pratio veliki konvoj, a on bi hodao ispred visokih državnih službenika. Tako je u vrijeme halife El-Kaima Biemrillah, kada je vezir Poglavar svih poglavara Ebu el-Kasim Ali b. Ahmed b. el-Mesleme, izašao da dočeka seldžučkog sultana Tugrul-bega, izašao je na čelu veličanstvenog konvoja sastavljenog od visokih službenika, glavnog sudije, svjedoka i vojnika.⁹⁵⁹ Kada je riječ o plaći abbasidskog vezira tokom ovog perioda, jasno je da je velika većina onih koji su dostigli tu funkciju pripadala u osnovi bogatom sloju. Zbog toga su mnogi od njih odbijali mjesečnu plaću. Godine 453/1061. vezir Ebu el-Feth Mensur b. Ahmed b. Darest odbio je mjesečnu plaću, već je služio bez dodijeljenog feuda. Poznato je da je bio bogat i da se bavio trgovinom.⁹⁶⁰

Kada je halifa El-Muktedi Biemrillah povjerio vezirsku dužnost Zahiruddinu Ebu Šudžau Muhammedu b. el-Husejnu er-Ruzraveriju, ovaj je raspolagao bogatstvom od šeststo hiljada zlatnika. Sav taj imetak podijelio je siromašnima, ljudima u potrebi, siročadima i udovicama na dan kada je preuzeo funkciju vezira.⁹⁶¹ Osim njega, i vezir Zahiruddin Ebu Bekr Mensur b. Ebu el-Kasim Nasr b. el-Attar, koji je služio abbasidskom halifi El-Mustediu, raspolagao je velikim bogatstvom, jer se u početku bavio trgovinom.⁹⁶² Uprkos bogatstvu abbasidskih vezira, halife su insistirale da im daju plaće, nagrade, feude i bonuse, kao naknadu za usluge i plemenite napore koje su poduzeli u korist Abbasidske države. Tako je 477/1084. godine halifa El-Muktedi Biemrillah svom veziru Ebu Šudžau Muhammedu b. el-Husejnu b. Abdullahu er-Ruzraveriju dodijelio feude procijenjene na nekoliko desetaka hiljada dinara.⁹⁶³ U vrijeme halife El-Muktefija Liemrillah vezirsku dužnost obavljao je Avnuddin Jahja b. Hubejre. Njegovi godišnji prihodi iznosili su stotinu hiljada zlatnika godišnje.⁹⁶⁴

⁹⁵⁹ *Devletu Ali Seldžuk*, str. 12; *El-Vizare el-Abbasijje*, str. 67.

⁹⁶⁰ *Devletu Ali Seldžuk*, str. 24; *El-Vizare el-Abbasijje*, str. 67.

⁹⁶¹ *El-Muntezam* (9/90), *El-Vizare el-Abbasijje*, str. 68.

⁹⁶² Ibn Tabatiba, *El-Fahri*, str. 68.

⁹⁶³ *El-Muntezam* (9/10), *El-Vizare el-Abbasijje*, str. 68.

⁹⁶⁴ *El-Vizare el-Abbasijje*, str. 68.

A nakon što je halifa El-Muktefi Liemrillah uspio povratiti vlast u Iraku, veziru Avnuddinu Jahji b. Hubejri dodijelio je sve feude koji su pripadali seldžučkom sultanu u Iraku.⁹⁶⁵ U nekim prilikama abbasidski halifa je veziru davao određenu platu u obliku namirnica ili odjeće. Tako je vezir Fahrud-devle Ebu Nasr Muhammed b. Džuhejr, koji je služio halifi El-Muktediju Biemrillah, svakog dana dobijao hiljadu ratla (0,9 kg) mesa, pored ostalih vrsta hrane poput piletine, poslastica i voća, te odjeće.⁹⁶⁶ Jasno je da je plaća vezira u doba seldžučke dominacije doživjela primjetan rast. Naime, dok je u doba Buvejhida godišnja plaća iznosila pedeset hiljada zlatnika, u doba Seldžuka ona je narasla na stotinu hiljada zlatnika.⁹⁶⁷

6. Privilegije i amblemi seldžučkih vezira

Prva privilegija seldžučkog vezira bila je rezidencija koju su mu dodjeljivali na dan ustoličenja. Osim toga, pred njegovim vratima su se oglašavali bubnjevi u vrijeme namaza, što je ukazivalo na njegov ugled i visoku poziciju. Kada se vezir Muejjed el-Mulk b. Nizam el-Mulk smjestio u svojoj rezidenciji 1092. godine, bubnjevi su se oglasili pred njegovim vratima. Vezir je imao privilegiju da prati seldžučkog sultana na blagdanima i svečanostima, te tokom obilaska provincija i pokrajina. Imao je pravo prisustvovati javnom zasjedanju sultana.⁹⁶⁸ Povorka vezira u kojoj bi izlazio sa sultanom, dočekivao delegaciju halife ili neke zemlje, bila bi veličanstvena i pompezna. El-Bendari opisuje povorku vezira Amid el-Mulka el-Kundurija, Ebu Nasra Muhammeda b. Mensura prilikom ulaska sultana Tugrul-bega u Bagdad 447/1055. godine. Navodi da je bila raskošna, pompezna i ništa manje prestižna od sultanove.⁹⁶⁹ Kada bi seldžučki vezir izlazio iz divana prema džamiji ili svojoj kući, kretao bi se u raskošnoj povorci, a pred njime bi hodali mladići sa sabljama. Naprimjer,

⁹⁶⁵ *Devletu Ali Seldžuk*, str. 215; *El-Vizare el-Abbasije*, str. 131.

⁹⁶⁶ *Rusum es-Saladžika ve nuzumuhum el-idarije*, str. 86.

⁹⁶⁷ *Ibn Tabatiba, El-Fahri*, str. 227; *El-Vizare el-Abbasije*, str. 69.

⁹⁶⁸ *Rusum es-Saladžika ve nuzumuhum el-idarije*, str. 86.

⁹⁶⁹ *Devletu Ali Seldžuk*, str. 12; *El-Vizare el-Abbasije*, str. 70.

kada je vezir Kemal el-Mulk Ebu el-Hasan b. Ahmed es-Sumejrimi putovao iz Bagdada u Hemedan, pred njime su jahali mladići koji su nosili sablje.⁹⁷⁰ Povrh toga, seldžučki vezir je imao poseban znak koji je imao ulogu potpisa. Tako je znak vezira Nizam el-Mulka Ebu Alija et-Tusija bio “El-Hamdu lillahi ala ni’amih” / “Hvala Allahu na Njegovim blagodatima”⁹⁷¹ i “El-Hamdu lillahi el-Mun’imi” / “Hvala Allahu Koji daje blagodati.”⁹⁷² A kada je riječ o plaći vezira, budući da se radi o ljudima dobrog imovinskog stanja, mjesečna plaća nije bio razlog zbog kojeg su težili ka ovoj poziciji.⁹⁷³

Većina seldžučkih vezira davala je sultanu mnogo vrijednih poklona i novaca kako bi došli do položaja vezira. Tako je vezir Fahr el-Mulk Ebu el-Feth el-Muzaffer b. Nizam el-Mulk Ebu Ali et-Tusi poklonio mnogo novca i vrijednih poklona sultanu Berkjaruku b. Melik-šahu kako bi došao do vezirske pozicije.⁹⁷⁴

Uprkos bogatstva vezira, seldžučki sultani su svojim vezirima isplaćivali mjesečne plaće ili materijalne naknade. Tako je vezir Nizam el-Mulk Ebu Ali el-Hasan et-Tusi dobijao plaću koja iznosi desetinu sultanovog imetka.⁹⁷⁵ Sultan Melik-šah je veziru Nizam el-Mulku Ebu Aliju et-Tusiju prilikom ustoličenja dodijelio počasne odore i dao mu dvadeset hiljada zlatnika. Isto tako, sultanovi veziri su dobijali brojne poklone, beneficije i feude prilikom ustoličenja. Melik-šah je svom veziru Nizam el-Mulku u feud dao grad Tus.⁹⁷⁶

⁹⁷⁰ *El-Vizare el-Abbasijje*, str. 70.

⁹⁷¹ *Ibidem*, str. 70; *Devletu Ali Seldžuk*, str. 59.

⁹⁷² *El-Vizare el-Abbasijje*, str. 70.

⁹⁷³ *Nizam el-vizare fid-devle el-Abbasijje*, str. 129.

⁹⁷⁴ *El-Vizare el-Abbasijje*, str. 70.

⁹⁷⁵ *Ibidem*, str. 71; *Asar el-bilad ve ahbar el-ibad*, str. 412.

⁹⁷⁶ *El-Vizare el-Abbasijje*, str. 71.

TREĆE POGLAVLJE

OVLASTI ABBASIDSKOG I SELDŽUČKOG VEZIRA

1. Ovlasti abbasidskog vezira

1) Administrativne ovlasti

U abbasidskom periodu povećao se broj odjela (divana), umnožile su se njihove obaveze, a administrativne forme postale su složenije. Formiranjem tih odjela željelo se udovoljiti potrebama države i velikog društva. Djelatnosti tih odjela raspoređene su prema preciznim parametrima, tako da je svaka državna institucija imala odjel koji se bavio njenim pitanjima i rješavao njene probleme. Zbog velike važnosti ovih odjela, abbasidski halife su povjeravali svojim vezirima nadzor nad njima, dajući im ovlasti da imenuju i razrješuju čelnike ovih odjela.⁹⁷⁷ Abbasidski veziri su vodili računa o izvršenju naredbi halife, tako da je vezir pozivao sudije u vezirsku palatu kako bi im uručio rješenje o njihovom imenovanju ili razrješenju.⁹⁷⁸ U vrijeme halife El-Muktedija Biemrillah vezirsku funkciju obavljao je Amid ed-Devle Muhammed b. Muhammed b. Džuhejr. On je uživao veliki ugled kod El-Muktedija, tako da mu je ovaj povjerio upravljanje svim pitanjima države.⁹⁷⁹ Isto tako, halifa El-Mustezhir Billah je upravljanje državom povjerio svom veziru Ebu Mensuru

⁹⁷⁷ *El-Kamil fit-tarih*, prema: *El-Vizare el-Abbasijje*, str. 71.

⁹⁷⁸ *Tuhfetul-umera'*, str. 84; *El-Vizare el-Abbasijje*, str. 73.

⁹⁷⁹ *El-Vizare el-Abbasijje*, str. 74.

Amid ed-Devli Muhammedu b. Džuhejru, koji je dobro obavljao posao upravljanja i organizacije državnih pitanja.⁹⁸⁰

Kada je godine 555/1160. za halifu izabran El-Mustendžid Billah, za halifu je imenovao Avnuddina Jahju b. Hubejru i povjerio mu upravljanje državom. Kazao mu je: "Preuzmi upravljanje divanom i izvršavanjem zadataka kako bi svi živjeli u blagostanju i kako bi svi službenici obavljali svoju službu." Nakon što je preuzeo dužnost, priveo je sudiju Alija b. el-Murehhama, koji je bio poznat po zloupotrebi položaja, lošem suđenju i uzimanju mita od građana. Naposljetku je vezir naredio zapljenu njegove imovine.⁹⁸¹ Od ovlasti abbasidskog vezira bilo je da nastupa u ime halife u određenim prilikama. Tako je vezir primao saučešće umjesto halife.⁹⁸² Godine 486/1093. umro je Džafer, sin halife El-Muktedija Biemrillah, a vezir Amid ed-Devle je tri dana sjedio i primao saučešće.⁹⁸³

Vezirova dužnost bila je i da u ime halife prisustvuje veseljima. Kada je halifa El-Kaim dobio sina Zehiretuddina Ebu el-Abbasa b. el-Kaima 448/1056, vezir Vlada svih vladara Ebu el-Kasim Ali b. Hasan b. Mesleme je tri dana prisustvovao veselju. Prisutni su bili i Amid el-Mulk Ebu Nasr b. Mensur el-Kunduri, te jedan broj namjesnika.⁹⁸⁴

Pored spomenutog, ovlasti abbasidskog vezira su se počele dodatno širiti, tako da je na njegova pleća pala briga o kontroli rada državnih službenika. Kada bi utvrdio da neki službenik zloupotrebljava položaj, ili se pojavi sumnjao njegovim lošim namjerama, on bi ih pozvao na odgovornost, uhapsio i zaplijenio njihovu imovinu. Vezir je obično hapsio i pozivao na odgovornost bivše vezire, njihovu djecu i službenike.⁹⁸⁵ Na temelju navedenog, izvjesno je da ostanak

⁹⁸⁰ *El-Muntezam* (9/82); *El-Vizare el-Abbasijje*, str. 74.

⁹⁸¹ *El-Muntezam* (10/193, 194).

⁹⁸² *El-Vizare el-Abbasijje*, str. 75.

⁹⁸³ *El-Muntezam* (9/165); *El-Vizare el-Abbasijje*, str. 75.

⁹⁸⁴ *Devletu Ali Seldžuk*, str. 14; *El-Vizare el-Abbasijje*, str. 76.

⁹⁸⁵ *El-Haja es-sijasijje fil-Irak*, str. 158; *El-Vizare el-Abbasijje*, str. 76.

vezira na funkciji zavisi od njegovog uspjeha u odabiru službenika, sposobnih funkcionera i pažljivog praćenja njihovog rada. Zbog toga su, prilikom preuzimanja funkcije, neki veziri razrješavali postojeće službenike i imenovali druge za koje su vjerovali da će na najbolji način sarađivati u obavljanju administrativnih funkcija u državnom aparatu. Na taj način ovlasti vezira bile su kontrola administrativnih i finansijskih poslova države,⁹⁸⁶ imenovanje i razrješenje vladara provincija,⁹⁸⁷ naročito onih koji su bili pod kontrolom abbasidskog halife. Abbasidski vezir je birao službenike od povjerenja na poziciju namjesnika u tim provincijama. Njihov zadatak je bio da osiguraju prikupljanje nameta i njihovo dostavljanje u riznicu hilafeta.⁹⁸⁸

Tokom posljednjeg abbasidskog perioda ovlasti vezira su se proširile dotle da je počeo rješavati pritužbe, što je ranije bila nadležnost abbasidskog halife. Tako je vezir Ebu Šudža Muhammed b. el-Hasan er-Ruzraveri⁹⁸⁹, koji je preuzeo funkciju u vrijeme halife El-Muktedija Biemrillah 467/1075. godine, rješavao pritužbe nakon ikindija-namaza. Upravitelji su oglašavali ljudima da svoje pritužbe izlože veziru kako bi ih on razmotrio.⁹⁹⁰

Abbasidskom veziru je povjerena briga o sigurnosti i sistemu države, te otkrivanju zavjera i intriga koje ugrožavaju državnost abbasidske države. Na osnovu te ovlasti vezir Vladar svih vladara Ebu el-Kasim Ali b. Hasan b. Ahmed b. Mesleme obavijestio je halifu El-Kaima Biemrillah o namjerama El-Besasirija⁹⁹¹ i njegovim kontaktima s Jazurijem, vezirom El-Mustensira Billah, fatimidskog halife u Egiptu, sa ciljem rušenja El-Kaima Biemrillah. Kada su se potvrdile ove sumnje, halifa je pokušao definitivno se riješiti El-Besasirija.⁹⁹² Es-Sealebi kaže: "Ovlasti vezira su sljedeće: Vezirova

⁹⁸⁶ *El-Ahkam es-sultaniije*, str. 27; *El-Vizare el-Abbasijje*, str. 77.

⁹⁸⁷ Ibidem.

⁹⁸⁸ *El-Vizare el-Abbasijje*, str. 77.

⁹⁸⁹ Ibidem.

⁹⁹⁰ *En-Nudžum ez-zahire* (5/111).

⁹⁹¹ *Tarih Bagdad* (9/450); *El-Vizare el-Abbasijje*, str. 78.

⁹⁹² *El-Muntezam* (8/163).

dužnost je detaljni pregled poslovanja države, njihovo unapređenje, jačanje i utemeljenje. On obučava špijune, prikuplja informacije i prati sve eventualne greške ili korupciju. Jedan mudrac je rekao: 'Ne treba se potcjenjivati nijedna sitnica koja bi mogla prerasti u nešto krupno.'⁹⁹³

2) Političke ovlasti

Abbasidski vezir je imao političku dužnost da dočekuje delegacije prije njihovog susreta s halifom. Predvodio je ceremonije prijema i ispraćaja.⁹⁹⁴ Kada se sultan Melik-šah iz Bagdada uputio prema Isfahanu u pratnji vezira Nizama el-Mulka Ebu Alija el-Hasana b. Ishaka et-Tusija, abbasidski vezir Muhammed b. Husejn b. Abdullah Ebu Šudža ga je ispratio do Nehrevana.⁹⁹⁵ Isto tako, kada je seldžučki sultan Mesud b. Muhammed b. Melik-šah ušao u Bagdad 546/1151. godine, abbasidski halifa Avnuddin Jahja b. Hubejra je izašao da ga dočeka. Učinio je to u društvu visokih državnih službenika, u luksuznom konvoju.⁹⁹⁶

Političke ovlasti vezira bile su široke. Pred njima su halife polagali zakletvu i oni su organizirali tu ceremoniju.⁹⁹⁷ Abbasidski vezir je također vršio dužnost ambasadora između abbasidskog halife i seldžučkog sultana. On je uručivao pisma namjesnicima sultana, prenosio im mišljenja i naredbe sultana, te dostavljao njihove poruke halifi. Zabilježeno je da su halife El-Kaim Biemrillah i El-Muktedi Biemrillah preko vezira Amidud-devle Muhammeda b. Muhammeda b. Džuhejra dostavljali pisma seldžučkim sultanima.⁹⁹⁸

Osim toga, vezir je imao pravo sjediti s halifom i savjetovati se o pitanjima zemlje. Halifa El-Muktefi Liemrillah je za svog vezira

⁹⁹³ *Tuhfetul-umera'*, str. 80; *El-Vizare el-Abbasijje*, str. 78.

⁹⁹⁴ *El-Haja es-sijasijje fil-Irak*, str. 108.

⁹⁹⁵ *El-Muntezam* (9/37).

⁹⁹⁶ *El-Vizare el-Abbasijje*, str. 79.

⁹⁹⁷ Faruk Omer, *En-Nuzum el-islamijje, dirase tarihiyye*, str. 66.

⁹⁹⁸ *El-Vizare el-Abbasijje*, str. 81.

imenovao Šerefuddina Alija b. Tarrada ez-Zejnebija. Nijednu odluku koja se tiče hilafeta nije donosio bez konsultacija s njime.⁹⁹⁹

Široke ovlasti abbasidskog halife uključivale su i korespondenciju i pregovore s vođama pokrajina i susjednih emirata, koji su otkazali poslušnost abbasidskom halifi. U trenutku kada je Fahr ed-Devle Ebu Nasr Muhammed b. Džuhejr preuzeo dužnost vezira, neke pokrajine hilafeta odbile su izraziti lojalnost abbasidskom halifi. Međutim, zahvaljujući vještini pregovaranja, lijepom ophođenju, dobroj diplomatiji sa regionalnim vladarima, on je uspio povratiti povjerenje tih emirata i ponovno dobiti njihovu lojalnost.¹⁰⁰⁰ Pored toga, abbasidski vezir je prisustvovao zasjedanju vijeća halife prilikom dolaska seldžučkih sultana i regionalnih vladara. Zatim bi pročitao odluke koje bi donio halifa i objavio ih delegacijama koje prisustvuju vijeću halife.¹⁰⁰¹

3) Finansijske ovlasti

Moćni veziri abbasidskog perioda imali su šire finansijske ovlasti od ostalih. Oni su držali "konce" u svojim rukama. U tom periodu veziri su nadzirali feude koji su pripadali abbasidskom halifi. Tako je vezir Amidud-devle Muhammed b. Muhammed b. Džuhejr zadobio naklonost halife i potvrdio svoja administrativna umijeća. On je nadzirao halifine feude.¹⁰⁰² Veziri su također bili odgovorni da osiguraju prehrambene artikle za stanovništvo po stabilnim, razumnim cijenama. Naprimjer, Zahiruddin Ebu Šudža er-Ruzraveri preuzeo je dužnost vezira 476/1083. godine. On je sprečavao i kažnjavao službenike koji su pokušavali koristiti svoj položaj da bi ostvarili lične interese, kroz prisvajanje tuđeg imetka i drugo. To je dovelo do širenja blagostanja i pojeftinjenja prehrambenih artikala.¹⁰⁰³ Es-Sealebi navodi da su izgradnja zemlje, obnavljanje oštećenih

⁹⁹⁹ *El-Muntezam* (10/85).

¹⁰⁰⁰ *El-Vizare el-Abbasije*, str. 83.

¹⁰⁰¹ *Ibidem*.

¹⁰⁰² *Devletu Ali Seldžuk*, str. 37; *El-Vizare el-Abbasije*, str. 84.

¹⁰⁰³ *Vefejat el-a'jan* (5/135–136).

struktura te efikasnost imovine i poljoprivrede među najvažnijim finansijskim ovlastima vezira. "A bogatstvo privlači snagu i donosi mnoštvo pomagača."¹⁰⁰⁴ Pored toga, veziri nadziru prihode zemlje u vidu novca, dragulja te vrijednih predmeta koji se prilažu u bejtul-mal. Oni prate finansiranje državnih institucija i halifine palate, te druge troškove.¹⁰⁰⁵ Veziri su vodili računa o unapređenju obradive zemlje, sprečavanju prelijevanja krize, obnovi zemlje, povećanju novčanih prihoda. Veziri su imali i druga ovlaštenja koja navodi El-Maverdi: "Vezir je imao pravo raspolaganja novcem iz bejtul-mala, da uzima ono na što ima pravo i da vrši obavezne uplate u taj fond."¹⁰⁰⁶

4) Vojne ovlasti

Veziri su bili na počasnom mjestu kod halifa iz porodice El-Abbas. Njima je bila povjerena komanda abbasidskih armija u borbi protiv neprijatelja. Oni su kontrolirali abbasidske armije. Zabilježeno je da je vezir Jahja b. Ubejra igrao važnu ulogu u komandovanju abbasidskim vojskama koje su uspjele ugroziti, a zatim i eliminirati utjecaj Seldžučke države u Iraku.¹⁰⁰⁷ Mnogi abbasidski veziri su učestvovali u komandovanju borbenim jedinicama. Kada je halifa El-Musteršid Billah krenuo u obračun sa seldžučkim sultanom Mesudom 529/1135. godine, pratio ga je vezir Ali b. Tarrad ez-Zejnebi, koji je pao u zarobljeništvo zajedno s halifom. Isto tako, vezir Ali b. el-Hasan b. Sadaka vodio je rame uz rame s abbasidskim halifom El-Musteršidom Billah vojnike u obračunu sa Seldžucima.¹⁰⁰⁸ Osim navedenih dužnosti, vezir je organizirao vojne parade na svečanostima, a bio je i na čelu vojske kada je trebalo gušiti pobune i previranja u provincijama koje su bile pod utjecajem abbasidskog halife.¹⁰⁰⁹ Veziru su bile povjerene ovlasti da uručuje vojne dekrete

¹⁰⁰⁴ *Tuhfetul-umera'*, str. 69; *El-Vizare el-Abbasije*, str. 85.

¹⁰⁰⁵ *El-Ahkam es-sultanije*, str. 27.

¹⁰⁰⁶ *El-Vizare el-Abbasije*, str. 86.

¹⁰⁰⁷ *El-Muntezam* (10/214).

¹⁰⁰⁸ *El-Vizare el-Abbasije*, str. 86.

¹⁰⁰⁹ *El-Muntezam* (10/214).

abbasidskom halifi. Kada je sultan Muhammed-šah tražio od sultana Mahmuda, sina abbasidskog halife El-Muktefija Liemrillah, da uplati novčani iznos od trideset hiljada zlatnika kako bi prekinuo opsadu Bagdada, vezir Avnuddin Jahja b. Hubejra je savjetovao halifi da ne uplaćuje navedeni iznos sultanu. Predložio je da se taj iznos upotrijebi za opremanje vojske hilafeta koja će zahvaljujući tome moći da odbije napad sultana Muhammed-šaha. Halifa je prihvatio prijedlog vezira Avnuddina Jahje b. Hubejre i povjerio mu opremanje vojske.¹⁰¹⁰ Tako je vezir Avnuddin Jahja b. Hubejra imao zapaženu ulogu u pokoravanju seldžučkog emirata.¹⁰¹¹ Vezir je u tom periodu imao zadatak da upravlja vojskom i vodi ratove.¹⁰¹² Es-Sealebi navodi kako je dužnost vezira bila da brine o potrebama vojnika i rješava ih na doličan način. On im daje pokretnu imovinu, zapisuje njihove dugove, odbjegle konje, stanje njihovog oružja. Utvrđuje feude koji će im biti dodijeljeni, određuje visinu plaće i vrijeme isplate.¹⁰¹³ Es-Sealebi dodaje da vezir ima i druge ovlasti: "Odgovorani odnos prema vojnicima, tako da ne odgađa njihova primanja, tako da ih ne primorava da se bune i galame. Treba lijepo postupati s njima i ujediniti njihove riječi."¹⁰¹⁴

2. Ovlasti seldžučkog sultana

1) Administrativne ovlasti

Seldžučki vezir bio je druga najmoćnija osoba u državi nakon seldžučkog sultana. Veziru je bila povjerena uprava nad svim državnim institucijama.¹⁰¹⁵ Kada je seldžučki sultan Tugrul-beg Muhammed b. Mikail b. Seldžuk ušao u Bagdad 447/1055. godine, dočekali su ga visoki dužnosnici. Kada se smjestio u Bagdad, zadužio je svog vezira

¹⁰¹⁰ *Devletu Ali Seldžuk*, str. 205.

¹⁰¹¹ El-Bidaje ven-nihaje, prema: *El-Vizare el-Abbasijje*, str. 88.

¹⁰¹² *El-Ahkam es-sultaniyye*, str. 27.

¹⁰¹³ *Tuhfetul-umera'*, str. 79.

¹⁰¹⁴ Ibidem, str. 69; *El-Vizare el-Abbasijje*, str. 88.

¹⁰¹⁵ *Es-Seladžika fit-tarih vel-hadare*, str. 210.

Amida el-Mulka Ebu Nasra Muhammeda b. Mensura el-Kundurija da rješava politička pitanja (*el-hall vel-akd*), da odlučuje o zatvaranju i puštanju na slobodu, te da rješava sporove.¹⁰¹⁶ Kada je seldžučki sultan Alp Arslan učvrstio svoju vlast 455/1063. godine, vezirsku funkciju je povjerio Nizamu el-Mulku Ebu Aliju el-Hasanu b. Ishaku et-Tusiju. Dao mu je odriježene ruke da rješava politička pitanja, prima i daje novac, postava na funkcije i razrješava.¹⁰¹⁷ Na taj način vezir seldžučkog sultana upravljao je svim političkim, ekonomskim i društvenim institucijama države. Sultanu je bilo preostalo samo upravljanje vojskom.¹⁰¹⁸

Uprkos širokim ovlastima, seldžučki vezir je polagao račune o svojim postupcima pred seldžučkim sultanom. Ovaj ga je uglavnom upozoravao na greške koje je počinio i prijetio mu strožijom kaznom ukoliko ih ponovi. Historijske studije pokazale su da su administrativne ovlasti seldžučkog sultana u kasnom abbasidskom periodu bile veće od ovlasti abbasidskog vezira. To je stoga što je ovaj svoju moć crpio iz moći seldžučkog sultana, koji je imao stvarnu moć u abbasidskoj državi.¹⁰¹⁹

2) Političke ovlasti

Seldžučki vezir bio je najvažnija figura na političkoj sceni nakon sultana, budući da je obavljao najvažniju funkciju u državi.¹⁰²⁰ Vezir je upravljao političkim, ekonomskim i društvenim tokovima u zemlji. To je naročito dolazilo do izražaja ukoliko je vezir posjedovao bogato iskustvo u upravi, tj. ukoliko je dobro vladao pravilima vezirskog poziva, poput Nizama el-Mulka Ebu Alija el-Hasana b. Ishaka et-Tusija. Naime, seldžučki vezir je imao široke političke ovlasti. Sjedio je sa sultanom i savjetovao se s njime o definiranju i kreiranju

¹⁰¹⁶ *Devletu Ali Seldžuk*, str. 13.

¹⁰¹⁷ *El-Vizare el-Abbasije*, str. 89.

¹⁰¹⁸ *Es-Seladžika fit-tarih vel-hadare*, str. 210.

¹⁰¹⁹ *El-Vizare el-Abbasije*, str. 94.

¹⁰²⁰ *Es-Seladžika fit-tarih vel-hadare*, str. 210.

politike Seldžučke države.¹⁰²¹ Seldžučki vezir je također bio ovlašten da izvršava sultanovu oporuku. Tako je vezir Nizam el-Mulk Ebu Ali b. el-Hasan et-Tusi bio je zadužen za izvršavanje oporuke sultana Alp Arslana, koji je svog sina Melik-šaha Ebu Šudžaa Muhammeda odredio za nasljednika prijestolja, tj. da bude sultan nakon njega. Vezir je tu oporuku izvršio.¹⁰²² Na taj način moćni seldžučki veziri igrali su značajnu ulogu u ustoličenju nekih ličnosti, poput sultana Seldžučke države. U tome su se naročito istakli vezir Nizam el-Mulk Ebu Ali b. el-Hasan et-Tusi i njegovi sinovi.¹⁰²³

Seldžučki veziri su imali toliko široke ovlasti da su kontrolirali svoje sultane. Tako sultan Melik-šah nije mogao kršiti zapovijedi Nizama el-Mulka Ebu Alija el-Hasana et-Tusija zato što mu je veliki broj memluka¹⁰²⁴ bio lojalan, a bio je omiljen kod vladara i vojnika.¹⁰²⁵ Seldžučki vezir bio je odgovoran za organizaciju susreta između seldžučkih vladara i abbasidskog halife, koga su upoznawali s kratkom biografijom svakog vladara. Neki seldžučki veziri su rješavali sporove između seldžučkih sultana oko sultanskog trona, a samim ti i obavljali mirovne pregovore s njima. Tako je vezir Kemal el-Mulk vodio pregovore između sultana Mahmuda i njegovog amidže Sandžara. Osim toga, seldžučki vezir je vršio ulogu tumača na dvoru halife. Naprimjer, kada je seldžučki sultan Tugrul-beg ušao kod halife El-Kaim Biemrillah, sa sultanom je bio njegov vezir Muhammed b. Mensur el-Kunduri, koji je prevodio riječi abbasidskog halife s arapskog na perzijski jezik i obratno, kako bi ga seldžučki sultan mogao razumjeti.¹⁰²⁶

¹⁰²¹ *El-Vizare el-Abbasije*, str. 94.

¹⁰²² *En-Nudžum ez-zahire* (5/134); *El-Vizare el-Abbasije*, str. 96.

¹⁰²³ Ibidem.

¹⁰²⁴ Memluci (ar. مملوك, *Memluk*, "onaj koji je u posjedu – rob"), bili su vojska sastavljena od bivših robova koji su prešli na Islam. Prvi memluci su služili u službi abbasidskih halifa krajem 9. vijeka u Bagdadu. (Prim. prev.)

¹⁰²⁵ *Et-Tarih el-Bahir*, str. 10; *El-Vizare el-Abbasije*, str. 98.

¹⁰²⁶ *El-Vizare el-Abbasije*, str. 100; *El-Muntezam* (8/182).

3) Finansijske nadležnosti

Seldžučki sultani su uveli novu politiku raspodjele zemlje vladarima i vojskovođama. Taj zadatak bio je povjeren seldžučkom veziru, koji je nosio teret kontrole feuda, njihove organizacije i određivanja zemljišta koja su pripadala vladarima.¹⁰²⁷ Vezir je bio zadužen i za sultanovu ličnu riznicu, kao i za prikupljanje novaca od provincija koje su bile pod kontrolom seldžučkog sultana. Vodio je brigu o tome da ta sredstva dođu do sultanove lične riznice. Vezirove ovlasti su se proširile tako da mu je omogućeno raspolaganje riznicom sultanata. Tako se majka sultana Mahmuda godine 512/1118. obratila sultanu Sandžaru riječima: "Zaustavi svog bratića prije nego što propadne. Novac se rasuo, a zemlja je pred padom. On je dječak, a ljudi oko njega se igraju s državom." A vezir Ebu el-Kasim Ali b. el-Kasim el-Insibazi¹⁰²⁸ loše je upravljao finansijama. Za četiri mjeseca potrošio je cijeli riznicu Muhammed-šaha. Prodao je drago kamenje i namještaj kako bi isplatio vojnike i pridobio ih za sebe, plašeći se od dolaska sultana Sandžara-šaha u zemlju.¹⁰²⁹

4) Vojne ovlasti

Emirat Seldžuka odlikuje se po tome što je formiran kao ratna država koja se uspjela transformirati u moćnu imperiju koja se oslanjala na svoju vojnu moć. Iz tog razloga trebalo je osigurati opskrbu zalihami koje su neophodne za njeno trajanje i opstanak. To se moglo postići pružanjem svega što je potrebno vojci u vidu materijalnih potreba i troškova. Ove dužnosti povjerene su seldžučkom veziru u okviru njegovih vojnih ovlasti. Tako je vezir Kemaluddin Muhammed b. Ali el-Hazin vojci pružao opskrbu na osnovu zadatih mjera i proračuna.¹⁰³⁰

¹⁰²⁷ *El-Alem el-islami fil-asr el-abbasi*, str. 582–583.

¹⁰²⁸ *El-Vizare el-Abbasije*, str. 103.

¹⁰²⁹ *En-Nudžum ez-zahire* (8/169).

¹⁰³⁰ *Rahatus-sudur*, str. 333; *El-Vizare el-Abbasije*, str. 104.

Osim toga, seldžučki vezir je vrijedno radio na dostavljanju finansijskih sredstava iz zemalja i emirata koji su bili pod kontrolom seldžučkog sultana. Ta sredstva služila su za isplatu plaća i novčanih sljedovanja vojnicima. Svakom vojniku se isplaćivalo hiljadu zlatnika godišnje.¹⁰³¹ Isto tako, neki moćni veziri, poput Nizam el-Mulka Ebu Alija el-Hasana et-Tusija su nastojali utvrditi ciljeve Seldžučke države i raditi na njihovom ostvarenju. Vodio je računa o vojsci kako bi ostvario zadane ciljeve, a među njima je bila ekspanzija u Maloj Aziji.¹⁰³²

Seldžučki vezir je bio odgovoran za opremanje i naoružavanje vojske raznim vrstama oružja, kako bi ugušio pokrete koji su se bunili protiv sultanove politike tokom njihove vlasti. Naprimjer, kada je izbio rat između sultana Alp Arslana i Kutulmuša¹⁰³³ 456/1064. godine, vezir Nizam el-Mulk Ebu Ali et-Tusi je mobilizirao, naoružao divizije i stao na njihovo čelo. Zahvaljujući tome porazio je Kutulmuša.¹⁰³⁴ Seldžučki veziri su ravnomjerno brinuli o svim aspektima vojske, tako da su sve vojne institucije bile podmirene. U tome se naročito isticao vezir Nizam el-Mulk Ebu Ali el-Hasan b. Ishak et-Tusi, koji je pridavao veliku važnost vojsci.¹⁰³⁵

¹⁰³¹ *Devletu Ali Seldžuk*, str. 60; *El-Vizare el-Abbasije*, str. 104.

¹⁰³² *Ibidem*.

¹⁰³³ *El-Vizare el-Abbasije*, str. 110.

¹⁰³⁴ *Ibidem*.

¹⁰³⁵ *El-Vizare fi ahd es-selatin*, stri 39; *El-Vizare el-Abbasije*, str. 108.

ČETVRTO POGLAVLJE

SMJENA I KONFISKACIJA IMETKA VEZIRA ABBASIDA I SELDŽUKA

1. Smjena i konfiskacija imetka vezira Abbasida

Fenomen smjene i konfiskacije imovine vezira u abbasidskom periodu vezan je za nekoliko razloga. Politički faktor jedan je od najvažnijih razloga zbog kojih su halife Abbasida smjenjivali svoje vezire i konfiscirali njihovu imovinu. U tom periodu pojavio se fenomen postojanja dva vezira u isto vrijeme¹⁰³⁶ – jedan je služio abbasidskom halifi, a drugi seldžučkom sultanu. Te dvije figure bile su u stalnom sukobu oko političkog utjecaja i dominacije. Zbog toga su optuživali jedan drugog kod njihovih halifa i sultana kako bi izazvali smjenu suparnika.¹⁰³⁷ Isto tako, nepravedno postupanje vezira s građanima bio je jedan od razloga zbog kojih su abbasidski halife smjenjivali svoje vezire.¹⁰³⁸ Tako je 563/1168. godine Ebu Džafer Ahmed b. Muhammed b. el-Beledi preuzeo funkciju vezira. On je nanosio nepravdu pisarima, službenicima i djeci prethodnih vezira, što je postala normalna praksa. Žrtve tog nasilja bili su djeca vezira Avnuddina Jahje b. Hubejre i Vladara svih vladara. Zaplijenio je njihov imetak i oduzeo im feude. Ovaj vezir je postao ozloglašen zbog ovakvih

¹⁰³⁶ *El-Vizare el-Abbasije*, str. 110.

¹⁰³⁷ Ibidem.

¹⁰³⁸ El-Maverdi, *Kavanin el-vizare*, str. 195–197; *El-Vizare el-Abbasije*, str. 112.

postupaka, što je halifu El-Mustendžida Billah natjeralo da ga smijeni s funkcije.¹⁰³⁹ Vezir je mogao biti smijenjen i zbog neiskustva u vođenju administrativnih poslova i nekompetencije, te lošeg upravljanja finansijama. Zbog toga su abbasidski halife smjenjivali svoje vezire.¹⁰⁴⁰ Godine 454/1062. halifa El-Kaim Biemrillah je razriješio funkcije vezira Ebu el-Fetha Muhammeda b. Mensura b. Daresta, nakon što se ispostavilo da nije bio sposoban voditi računa o finansijama i prikupljanju sredstava od službenika provincija.¹⁰⁴¹ Nelojalnost halifi i izdaja također je bio razlog za smjenu. To je bio razlog zbog kojeg su mnogi halife Abbasida smjenjivali svoje vezire.¹⁰⁴² Godine 460/1068. vrhovni sudija Muhammed b. Ali ed-Damigani napisao je dekret kojim je abbasidski halifa El-Kaim Biemrillah smjenjuje vezira Fahrud-devlu Ebu Nasra Muhammeda b. Muhammeda b. Džuhejra, zbog grešaka koji je ovaj počinio prema halifi.¹⁰⁴³ A kada je halifa El-Muktefi Liemrillah otkrio izdaju vezira Šerefuddina Alija b. Tarrada ez-Zejnebija, smijenio ga je. Na teret mu je stavljena urota s Turcima i udruživanje sa seldžučkim sultanom protiv abbasidskog halife Er-Rašida Billah.¹⁰⁴⁴ On je sastavio dokument koji je potpisalo nekoliko sudija, koji su svjedočili brojnim teškim grijesima za koje su optužili abbasidskog halifu Er-Rašida Billah. Imali su otvorenu podršku seldžučkog sultana, što je na koncu dovelo do svrgavanja halife.¹⁰⁴⁵ Povrh svega toga, klevetnici su koristili različite metode kako bi inicirali smjenu vezira. Neki su unajmljivali pjesnike kako bi oklevetali vezira i narušili njegov ugled. Svojom poezijom su nastojali potvrditi njegovu nesposobnost u upravljanju zemljom, zbog čega bi halifa i obični ljudi tražili njegovo odstupanje. Najbolji primjer ove prakse je događaj iz 555/1160. godine, kada su neki klevetnici otišli

¹⁰³⁹ *El-Vizare el-Abbasije*, str. 112.

¹⁰⁴⁰ *El-Maverdi, Kavanin el-vizare*, str. 121–123.

¹⁰⁴¹ *El-Vizare el-Abbasije*, str. 113.

¹⁰⁴² *Ibidem*.

¹⁰⁴³ *Ibidem*.

¹⁰⁴⁴ *El-Enba' fi tarih el-hulefa'*, str. 225;

¹⁰⁴⁵ *En-Nudžum ez-zahire* (5/258); *El-Vizare el-Abbasije*, str. 114.

halifi El-Mustendžidu Billah kako bi iznijeli teške optužbe na račun vezira Avnuddina Jahje b. Hubejre. Halifa je uputio pismo veziru u kojem ga obavještava o onome što je na njegov račun izrečeno, a ovaj je uputio odgovor sljedeće sadržine:

*Posadio sam lijepe voćke,
a nisam kriv što su plodovi gorki.*

*Prenijeli su ono što nisam rekao,
a manjkavost vijesti je kod prenosilaca.*

*Svaki put kada čujem
lavež pasa, otjeram ih.*¹⁰⁴⁶

Većina vezira koji su bili smijenjeni nisu mogli izbjeći mučenje, torturu, ubistvo ili konfiskaciju imetka.¹⁰⁴⁷ Ipak, u izuzetnim slučajevima halife su smjenjivale neke vezire na lijep način, tako da je smijenjenom i njegovoj sviti omogućeno da se vrati kući dostojanstveno i časno. To se dogodilo godine 484/1091, kada je abbasidski halifa El-Muktedi Biemrillah smijenio svog vezira Ebu Šudžaa Zahiruddina Muhammeda b. el-Hasana el-Ruzraverija na najljepši način, kako nijedan vezir do tada nije bio smijenjen.¹⁰⁴⁸

Evidentna su dva načina smjene vezira. Halifa je odluku o smjeni izricao usmeno, ili bi izdao pismeno, potpisano rješenje o smjeni.¹⁰⁴⁹ Nakon smjene najčešće je slijedila konfiskacija. Kada bi došli u sukob sa svojim vezirima, neki abbasidski halife bi ih prvo smijenili, a potom bi im zaplijenili pokretnu i nepokretnu imovinu.¹⁰⁵⁰

¹⁰⁴⁶ *El-Vizare el-Abbasije*, str. 115.

¹⁰⁴⁷ Ibidem.

¹⁰⁴⁸ Enver er-Rifai, *El-Islam fi hadaretihi ve nuzumihi el-idarije*, str. 112.

¹⁰⁴⁹ *El-Vizare el-Abbasije*, str. 116.

¹⁰⁵⁰ Ibidem, str. 117.

2. Smjena i konfiskacija imetka vezira Seldžuka

Fenomen razrješenja vezira koji su služili Seldžucima nije se značajno razlikovao od smjene halifa koji su služili Abbasidima, kada je riječ o uzrocima. Politički faktor igrao je značajnu ulogu u smjeni, naročito nakon što se politički utjecaj seldžučkog vezira povećao, što je naposljetku dovelo do širenja borbenog fronta među njima.¹⁰⁵¹ Jedan od uzroka smjene jeste to što neki veziri nisu uspjeli na ispravan način voditi zemlju, što je seldžučke sultane nagnalo da ih razriješe dužnosti. Kako bi se odužio porodici Nizama el-Mulka i podržao ih, sultan Berkjaruk imenovao je jednog od Nizamovih sinova za vezira. Međutim, Izz el-Mulk el-Hasan b. Nizam el-Mulk nije imao iskustva i nije mogao na ispravan način upravljati potrebama stanovništva i državnim pitanjima. Sultan Berkjaruk ga je smijenio i na mjesto vezira imenovao njegovog brata Muejjed el-Mulka Ubejdullaha b. Nizam el-Mulka.¹⁰⁵² Bilo je slučajeva da vezir koji pošteno obavlja posao i kompetentno izvršava administrativne dužnosti bude smijenjen. Naime, takav službenik postaje omražen kod dvorjana, budući da se njegovo poštenje suprotstavlja njihovim interesima, jer bi oni željeli da preko vezira ostvaruju vlastite ciljeve. Kada je vezir Kemaluddin Muhammed b. el-Husejn b. el-Hazin preuzeo funkciju vezira za vrijeme sultana Mesuda b. Muhammeda, pokazao je visoke administrativne kompetencije. Onemogućio je dvorjane da neodgovorno raspolažu državnom imovinom, definirao je primanja vojnika i njihove feude. Tim postupcima izazvao je oštro protivljenje dvorskih službenika koji su nahuškali vladare provincija da dignu pobunu. To je na kraju dovelo do smjene i ubistva vezira.¹⁰⁵³ Nepravedno postupanje sa stanovništvom bilo je jedan od razloga smjene. Smicalice su također igrale ulogu u smjeni vezira. Poznato

¹⁰⁵¹ Ibidem, str. 120.

¹⁰⁵² *El-Vizare el-Abbasije*, str. 121.

¹⁰⁵³ *Devletu Ali Seldžuk*, prema: *El-Vizare el-Abbasije*, str. 121.

je da su većina vezira koji su smijenjeni bili izloženi torturi i ubistvu od svojih sultana.¹⁰⁵⁴

3. Natjecanje i pogađanje oko pozicije abbasidskog vezira

Funkcija vezira bila je najviša u Abbasidskoj državi. Pozicija vezira bila je tik ispod pozicije halife. Zbog te važnosti, ova pozicija je postala predmet nadmetanja i sukoba među dvorskim službenicima i elitom, koji su na sve načine nastojali doći do te pozicije.¹⁰⁵⁵ Tokom kasnog abbasidskog perioda pojavili su se znaci slabljenja na dvoru halifa Abbasida s jedne, i na dvoru sultana Seldžuka. To je dvorske službenike navelo da pribjegu mitu, poltronstvu i nadmetanju kako bi došli do pozicije vezira. Sukob između vezira s jedne strane, te dvorjana i elite s druge, pojačao se zbog lične moći vezira i njegovih političkih i administrativnih sposobnosti. Vezirov utjecaj bio je u suprotnosti s utjecajem nekih dvorjana, što je dovelo do širenja sukoba i raspirivanja pobune. Tako je u vrijeme halife El-Kaima Biemrillah došlo do suparništva između vezira Poglavara svih poglavara Ebu el-Kasima Alija b. el-Hasana b. Mesleme i komandanta turske vojske Ibn el-Harisa Arslana el-Besasirija, koji je bio zadojen fatimidsko-ubejdidskom ideologijom. Kao rezultat tog sukoba El-Besasiri se pobunio protiv halife El-Kaima Biemrillah. Uspio je istjerati halifu iz Bagdada i napraviti opasan prevrat. Zarobio je vezira Poglavara svih poglavara, mučio ga i pogubio.¹⁰⁵⁶

Politička previranja i sukobi između abbasidskog halife i vladara provincija i pokrajina koji su bili pod kontrolom abbasidskog halife doveli su do pojave jakog rivaliteta između vladara provincija i vezira koji su služili abbasidskom halifi. Tako su oni tražili od halife da smijeni vezira. Naprimjer, kada je abbasidski halifa El-Musteršid Billah želio da obnovi kontakte s Dubejsom b. Sadakom, vladarom

¹⁰⁵⁴ *El-Vizare el-Abbasije*, str. 122.

¹⁰⁵⁵ *Ibidem*, str. 132.

¹⁰⁵⁶ *El-Enba' fi tarih el-hulefa'*, str. 188.

Hulle, te uspostavi primirje, ovaj je od halife tražio da zatvori vezira, što je halifa prihvatio.¹⁰⁵⁷

Ako je vezir bio posvećen obavljanju svojih administrativnih dužnosti i dosljedan u primjeni pravila islamskog zakona, te sankcionirao dvorske dužnosnike koji su pokušavali otuđiti imetak građana; ako je radio na povećanju državne riznice i ograničenju ovlasti dvorjana, to je obično bilo uzrok njihove urote protiv vezira. Tako je 564/1169. godine vezir Šerefuddin Ahmed b. Muhammed b. Seid b. el-Beledi primijenio odredbe islamskog zakona tako što je naredio da se odsiječe šaka službenika koji su otuđili imetak građana. Međutim, naišao je na oštro protivljenje nekih dvorjana, poput dvorskog učitelja i turskog vojskovođe Kajmaza.¹⁰⁵⁸ Jasno je da abbasidski vezir nije nailazio na otpor samo kod službenika na halifinom dvoru, već i kod službenika dvora seldžučkog sultana i njihovih vezira. Iz toga se može zaključiti da je fenomen rivaliteta na koji je nailazio abbasidski vezir nastao uslijed nekoliko faktora i uzroka političke, ekonomske i društvene prirode. Ti faktori su se međusobno prepleтали i utjecali na ugled vezira, što je na koncu vodilo k njegovoj smjeni.¹⁰⁵⁹

Pozicija vezira bila je također predmet pogađanja i pregovaranja. Ta pozicija bila je važna i utjecajna, a vezir je imao veliki ugled kod abbasidskog halife. Zahvaljujući tome imao je veliki politički, ekonomski i društveni utjecaj.¹⁰⁶⁰ To su bili razlozi što su se mnogi službenici i pripadnici elite na halifinom dvoru pokušavali po svaku cijenu dokopati položaja vezira. Tako je uvedena praksa pogađanja i davanja novca kako bi se došlo do vezirskog položaja.¹⁰⁶¹

¹⁰⁵⁷ *El-Muntezam* (9/233).

¹⁰⁵⁸ *El-Kamil fit-tarih*, prema: *El-Vizare el-Abbasije*, str. 134.

¹⁰⁵⁹ Abbas Ikbāl, *El-Vizare fi ahd es-Saladžika*, str. 43.

¹⁰⁶⁰ Ibidem.

¹⁰⁶¹ *El-Vizare el-Abbasije*, str. 135.

4. Natjecanje i pogađanje oko pozicije seldžučkog vezira

Funkciju vezira u seldžučkom periodu vršio je veliki broj dužnosnika. Neki su bili jako čuveni i poštovani, a neki su se zalagali za širenje utjecaja Seldžuka. Toj kategoriji pripadaju Amid el-Mulk el-Kunduri i Nizam el-Mulk Ebu Ali el-Husejn et-Tusi. Ti veziri ostali su dugo na položaju vezira zahvaljujući tome što su pokazali visoke kvalitete u vođenju države i vojske. Zbog njihovog bogatog obrazovanja ljudi su ih poštovali i cijenili.¹⁰⁶² Između Terken-hatun, supruge sultana Melik-šaha i vezira Nizama el-Mulka Ebu Alija el-Hasana b. Ishaka et-Tusija izbio je žestok sukob oko imenovanja prijestolonasljednika. Terken-hatun je željela da njen sin Mahmud naslijedi prijestol, dok je vezir preferirao Berkjaruka, budući da je bio najstariji sin. Vodila se žestoka borba u kojoj je pobijedila Terken-hatun koja je uspjela imenovati Tadž el-Mulka Ebu el-Ganaima nakon ubistva Nizama el-Mulka. Širenje dezinformacija dovodilo je do zaoštavanja natjecanja oko pozicije vezira. Klevetnici su upućivali lažne optužbe protiv svojih suparnika pokušavajući ih svrgnuti s pozicije.¹⁰⁶³ Godine 476/1083. vezira Nizama el-Mulka su oklevetali Ebu er-Rida i njegov sin Sejjid er-Ru'esa' Ebu el-Mehasin, koji su obavljali dužnost u Uredu za korespondenciju (Divan er-resail) u doba Melik-šaha. Oni su optužili vezira Nizama el-Mulka da je prigrabio državni novac za sebe i tražili su od sultana da im preda Nizama el-Mulka u zamjenu za milion zlatnika koje će oni dati sultanu. Međutim, vezir je doznao za ovu klevetu, sakupio i naoružao svoje vojnike, a zatim je kazao sultanu: "Potrošio sam svoj život u služenju tebi, tvome ocu i tvome djedu. Svojom službom sam zadužio ovu državu. Klevetnici kažu da ja uzimam državni novac, a to je istina, međutim ja taj novac trošim na ove vojnike koje sam sakupio da služe tebi. Isto tako, dio tih sredstava dijelim kao milostinju, dio poklanjam, a dio ostavljam u fond vakufa čija će se nagrada vraćati sultanu. Sva moja imovina i sve što posjedujem je u ruci mog gospodara sultana.

¹⁰⁶² Ibidem.

¹⁰⁶³ *El-Vizare el-Abbasije*, str. 139.

Ako želi, može je uzeti, a ja ću se smjestiti u neki sobičak.” Tada je sultan naredio da se uhapsi Ebu el-Mehasin i da mu se iskopaju oči.¹⁰⁶⁴

Važno je spomenuti da su ova nadmetanja između vezira i dvorskih službenika uglavnom završavala pogubljenjem vezira. Tako je 517/1123. godine sultan Sandžar je naredio da mu dovedu vezira Osmana b. Nizama el-Mulka, vezira sultana Mahmuda b. Melik-šaha. Međutim, protivnici ovog vezira su nagovorili sultana da ga ubije. Ebu Nasr el-Mustevfi je kazao sultanu: “Ako ga živog odvedu tvome amidži, on će ti nanijeti zlo. Ubij ga i pošalji njegovu glavu.” Sultan je poslao slugu Antara, koji ga je ubio.¹⁰⁶⁵ Vezir Kemaluddin Muhammed b. el-Husejn el-Hazin, vezir sultana Mesuda b. Muhammeda sukobio se sa dvorskim službenicima u vezi sa visinom iznosa njihovih sljedovanja i feuda. To je dovelo do zaoštavanja odnosa između dvorjana i vezira, zbog čega su dvorjani nahuškali vladare provincija da zatraže njegovu smjenu. To je pogoršalo odnose između vezira i vladara provincija, koji su počeli tražiti njegovu smjenu.¹⁰⁶⁶ Oni su atabegu Kara Sunkuru uputili pismo sljedeće sadržine: “Izmučeni smo nepravdom ovog vezira i izgubili smo nadu u život.” Kara Sunkur je poslao pismo sultanu u kojem je kazao: “Ako mi ne pošalješ glavu i ruku Muhammeda el-Hazina, i pređeš na njegovu stranu, ja neću obavljati dužnost koja mi je povjerena. A daleko bilo da se ja želim odmetnuti ili izraziti neposluh.”¹⁰⁶⁷ Tada je sultan dozvolio da se ubije vezir.¹⁰⁶⁸

Rivalstvo predstavlja najznačajniji faktor koji je doveo do pojave sporova između vezira i dvorskih službenika, te između vezira i sultana. To se odrazilo na seldžučku porodicu, koju su zadesile podjele

¹⁰⁶⁴ *El-Kamil fit-tarih*, prema: *El-Vizare el-Abbasije*, str. 140.

¹⁰⁶⁵ *El-Muntezam* (9/245–246); *El-Vizare el-Abbasije*, str. 141.

¹⁰⁶⁶ *Rahatus-sudur*, str. 333–334; *El-Vizare el-Abbasije*, str. 142.

¹⁰⁶⁷ *Ibidem*.

¹⁰⁶⁸ *El-Vizare el-Abbasije*, str. 142.

i slabost. Sukob između seldžučkih sultana je postao evidentan, što je dovelo do slabljenja i urušavanja Seldžučke države.¹⁰⁶⁹

Pogađanje je u velikoj mjeri omogućilo da do vezirske pozicije dođu neki veziri koji su neupućeni u administrativne poslove i koji ne znaju kako funkcionira država. Takvi veziri su postajali igračka u rukama dvorskih službenika.¹⁰⁷⁰ Ta pogađanja su eskalirala dotle da su se uz njihovu pomoć vladari provincija oslobodili svojih suparnika vezira. U tome je pomogla ljubav sultana prema novcu.¹⁰⁷¹ Godine 523/1129. vezir Kemaluddin Ebu el-Berekat ed-Derkezini tražio je od sultana Sandžara da posreduje kod sultana Mahmuda o njegovom postavljenju za vezira. Zauzvrat mu je ponudio mito u iznosu od 3.000.000 zlatnika. Sultan Mahmud je to prihvatio.¹⁰⁷² Ipak, u nekim slučajevima seldžučki sultani su odbacivali ovo pogađanje oko vezirske funkcije. Tako je 476/1083. godine sultan Melik-šah odbio pogađanje između Ebu er-Ride i njegovog sina Sejjid er-Ruesa Ebu el-Mehasina Kemal el-Mulka, koji su bili službenici u Uredu za korespondenciju. Njih dvojica su pokušavali podmititi sultana velikom sumom novca kako bi ovaj razriješio svog vezira. Ebu el-Mehasin je kazao sultanu: "Predaj mi Nizama el-Mulka Alija b. el-Hasana et-Tusija i njegove ljudi, a ja ću ti dati hiljadu hiljada zlatnika."¹⁰⁷³ Međutim, sultan je odbio to pogađanje. Uhapsio je Ebu el-Mehasina i iskopao mu oči.¹⁰⁷⁴

¹⁰⁶⁹ *Devletus-Seladžika*, str. 140–141.

¹⁰⁷⁰ *El-Vizare el-Abbasije*, str. 142.

¹⁰⁷¹ *Ibidem*, str. 143.

¹⁰⁷² *Ibidem*.

¹⁰⁷³ *El-Kamil fit-tarih*, prema: *El-Vizare el-Abbasije*, str. 144.

¹⁰⁷⁴ *El-Vizare el-Abbasije*, str. 144.

PETO POGLAVLJE

NAJPOZNATIJI VEZIRI ABBASIDSKIH HALIFA I SELDŽUKA

1. Najpoznatiji veziri abbasidskih halifa

1) Fahrud-devle b. Džuhejr

On je Muhammed b. Muhammed b. Džuhejr Ebu en-Nasr Fahrud-devle. Rođen je 398/1008. godine u Mosulu, gdje je i odrastao. Mladost je proveo u tom gradu, bez imetka i ugleda, kao puki siromah, mučio se kako bi zaradio da preživi. Živio je u tom stanju sve dok nije stupio u kontakt s bizantijskim imperatorom. Nakon pisma koje mu je uputio, ovaj mu je dodijelio dvadeset hiljada zlatnika, što je Fahrud-Devlea pretvorilo u bogataša nakon što je bio siromah.¹⁰⁷⁵ Nakon toga vezir Fahr ed-Devle b. Džuhejr je kontaktirao sa vladarom Silvanom i Dijarbakrom.¹⁰⁷⁶ Za svog vezira uzeo ga je Muizz ed-Devle b. Salih b. Mirdas, a nakon toga je prešao u vezirsku službu kod Ahmeda b. Mervana b. Dustuka el-Kurdija.¹⁰⁷⁷ Halifa El-Kaim Biemrillah je stupio u kontakt s Fahrom ed-Devlom i imenovao ga za svog vezira 454/1062. godine, a nakon što je smijenjen vezir Ebu el-Feth Mensur b. Ahmed b. Darest.¹⁰⁷⁸ Ovo blagostanje kod vezira Fahra ed-Devle

¹⁰⁷⁵ *El-Muhtesar fi ahbaril-bešer* (2/181).

¹⁰⁷⁶ *El-Vizare el-Abbasije*, str. 146.

¹⁰⁷⁷ *Ibidem*, str. 147.

¹⁰⁷⁸ *Nizam el-vizare fid-devle el-Abbasije*, str. 146.

nije trajalo dugo, jer se ubrzo suočio s žestokim protivljenjem. Naime, vezir Nizam el-Mulk tražio je da ga El-Kaim Biemrillah smijeni, a ovaj je udovoljio tom zahtjevu.¹⁰⁷⁹ Nakon ovog sukoba Fahr ed-Devl je odlučio da napusti Bagdad i preseli se u Hullu, kako bi služio Nur ed-Devli Dubejsu b. Mezidu.¹⁰⁸⁰ Tamo je proveo određeni period,¹⁰⁸¹ da bi ga halifa El-Kaim Biemrillah ponovo pozvao da mu bude vezir 461/1069. godine.¹⁰⁸² Kada je El-Muktedi Biemrillah preuzeo hilafet 467/1075. godine, potvrdio je vezirski mandat Fahra ed-Devle b. Džuhejra, na osnovu oporuke halife El-Kaima Biemrillah.¹⁰⁸³ Četiri godine kasnije, Fahr ed-Devle je smijenjen s mjesta vezira na zahtjev seldžučkog vezira Nizam el-Mulka, pod optužbom da je potpirivao smutnju između hanbelija i šafija u Bagdadu, kada je ubijeno nekoliko učenika nizamijske škole. Nakon toga Fahr ed-Devle se povukao u svoj dom, a njegov sin Amid ed-Devle je preuzeo dužnost halifinog vezira.^{1084 1085}

Godine 476/1083. sultan Melik-šah je pozvao Fahr ed-Devlu i povjerio mu Dijarbakr. Postavio ga je na čelo velike vojske kako bi preuzeo taj grad od Benu Mervana. Sultan je dozvolio Fahr ed-Devli da se u tom gradu njegovo ime spominje na hutbi i kuje na novčićima. Fahr ed-Devle je napao i osvojio Dijarbakr.¹⁰⁸⁶ Prenosi se da je Fahr ed-Devle, kada je vidio da su pripadnici klana Benu Mervan osvojili Dijarbakr, kontaktirao Nizam el-Mulka i opisao mu koliko se zaliha i novca nalazi u tom gradu, garantirajući mu da ga može osvojiti bez napora. Nizam el-Mulk je o tome razgovarao sa

¹⁰⁷⁹ *Devletu Ali Seldžuk*, str. 55; *El-Vizare el-Abbasije*, str. 148.

¹⁰⁸⁰ *El-Vizare el-Abbasije*, str. 148.

¹⁰⁸¹ *En-Nudžum ez-zahire* (5/11).

¹⁰⁸² *Devletu Ali Seldžuk*, str. 36.

¹⁰⁸³ *El-Kamil fit-tarih*, prema: *Nizam el-vizare fid-devle el-Abbasije*, str. 146.

¹⁰⁸⁴ *Vefejat el-a'jan* (5/128); *Nizam el-vizare*, str. 147.

¹⁰⁸⁵ *El-Kamil fit-tarih*, prema: *Nizam el-vizare*, str. 147.

¹⁰⁸⁶ *Vefejat el-a'jan* (5/128); *Nizam el-vizare fid-devle el-Abbasije*, str. 147.

sultanom Melik-šahom, koji se saglasio da Fahr ed-Devle napadne i osvoji grad.¹⁰⁸⁷ Fahr ed-Devle je okončao život 483/1090. godine u Mosulu.¹⁰⁸⁸

2) Amid ed-Devle b. Džuhejr

Amid ed-Devle bio je poeta, plemenit, rječit i darežljiv čovjek. Bio je vješt vojskovođa, predvodio je vojske u osvajanju Mosula. Bio je jedan od najznamenitijih i najutjecajnijih vezira kada je u pitanju politika i upravljanje državom. Pored toga, bio je poznat po diplomatskom umijeću i efikasnosti u obavljanju poslova. Zbog svojih kvaliteta stekao je povjerenje halifa i seldžučkih sultana. Ta osobina imala je najveći utjecaj na njegovo imenovanje na mjesto vezira. Godine 462/1070. halifa El-Kaim Biemrillah ga je poslao u Rejj¹⁰⁸⁹ kako bi dogovorio detalje ceremonije vjenčanja sultanove kćeri s abbasidskim prijestolonasljednikom El-Muktedijem Biemrillah.¹⁰⁹⁰ Nakon što je potvrdio svoje diplomatske kvalitete, Amid ed-Devle b. Džuhejr je stekao još veći ugled kod halife. Ovaj ga je zbog toga imenovao na mjesto vezira i dodijelio mu je počasnu odoru.¹⁰⁹¹ Isto tako, vezir Amid ed-Devle je uživao u dobročinstvu i naklonosti seldžučkog sultana. To je sultana navelo da naredi svojim sljedbenicima da Amidu ed-Devli uruče vrijedne poklone i skupocjene odore, te da ga potom isprate u luksuznoj povorci dok bude prolazio gradom Isfahanom.¹⁰⁹² Amid ed-Devle je također stekao naklonost seldžučkog vezira Nizama el-Mulka Ebu Alija el-Hasana et-Tusija, koji mu je za ženu dao svoju kćerku Zubejdu na tom putovanju.¹⁰⁹³ Amid ed-Devle je profitirao iz tog braka, budući

¹⁰⁸⁷ *Nizam el-vizare fid-devle el-Abbasije*, str. 147.

¹⁰⁸⁸ *El-Muntezam* (9/54); *Nizam el-vizare fid-devle el-Abbasije*, str. 147.

¹⁰⁸⁹ *El-Vizare el-Abbasije*, str. 148.

¹⁰⁹⁰ *Devletu Ali Seldžuk*, str. 45–46; *El-Vizare el-Abbasije*, str. 152.

¹⁰⁹¹ *Hulefa' Beni el-Abbas ve vuzera'uhum fi el-ahd es-seldžuki*, str. 121.

¹⁰⁹² *Devletu Ali Seldžuk*, str. 45–46.

¹⁰⁹³ *El-Bidaje ven-nihaje*, prema: *El-Vizare el-Abbasije*, str. 153.

da je vraćen na poziciju vezira nakon što ga je abbasidski halifa smijenio.¹⁰⁹⁴

Ibn el-Dževzi navodi kako je halifa El-Kaim Biemrillah bio zadivljen Ibn Džuhejrom. On je El-Muktediju kazao: “Sine moj, kao vezira sam unajmio Ibn Meslemu, Ibn Daresta i druge, ali nisam vidio sličnog Ibn Džuhejru.”¹⁰⁹⁵ Amid ed-Devle ostao je u vezirskoj službi kod halife El-Muktedija Biemrillah sve do 476/1083. Tada je smijenjen, a na njegovo mjesto je došao Ebu Šudža er-Ruzraveri. Amid ed-Devle je sa svojim ocem i porodicom napustio Bagdad i uputio se prema Rejju, gdje je njegovom ocu Fahru ed-Devli povjereno da zauzme Dijarbakr.¹⁰⁹⁶ Što se tiče njega, sultan Melik-šah ga je poslao na čelo velike vojske da osvoji Mosul. Amid ed-Devle je uspio vratiti Mosul pod okrilje Seldžučke države bez borbe.¹⁰⁹⁷ Godine 484/1091. Amid ed-Devle ponovno je došao na funkciju vezira uz posredovanje vezira Nizam el-Mulka. Prenosi se da su ovaj vezir i visoki seldžučki dužnosnici posjetili Amida ed-Devlu i čestitali mu vezirsku funkciju.¹⁰⁹⁸

Kada je El-Mustezhir Billah stupio na tron hilafeta 487/1094. godine, potvrdio je Amidu ed-Devlu mjesto vezira i povjerio mu upravljanje zemljom.¹⁰⁹⁹ Funkciju vezira obavljao je do 493/1100. godine, kada ga je halifa zarobio i bacio u tamnicu, gdje je ostao do smrti.¹¹⁰⁰ Smjena ovog vezira desila se zbog urote seldžučkog vezira Muejjeda el-Mulka b. Nizam el-Mulka.¹¹⁰¹

Amid ed-Devle b. Džuhejr bio je jedan od najsposobnijih vezira abbasidskog hilafeta u doba Seldžuka. Historičari ga opisuju kao sposobnog, preduzimljivog čovjeka, koji je mnogo udjeljivao

¹⁰⁹⁴ *El-Muntezam* (9/6); *Devletu Ali Seldžuk*, str. 37.

¹⁰⁹⁵ *El-Muntezam* (9/181); *El-Vizare el-Abbasijje*, str. 153.

¹⁰⁹⁶ *Tarih el-Faruki*, str. 208; *Nizam el-vizare el-Abbasijje*, str. 151.

¹⁰⁹⁷ *El-Kamil fit-tarih*, prema: *Nizam el-vizare fid-devle el-Abbasijje*, str. 151.

¹⁰⁹⁸ *El-Muntezam* (9/57); *Devletu Ali Seldžuk*, str. 73.

¹⁰⁹⁹ *El-Muntezam* (9/58); *Nizam el-vizare*, str. 151.

¹¹⁰⁰ *Veʿfejat el-aʿjan* (5/132); *Nizam el-vizare*, str. 151.

¹¹⁰¹ *Nizam el-vizare*, str. 151.

milostinju, a naročito je bio izdašan prema učenjacima.¹¹⁰² Ibn Halikan navodi da je vezir Nizam el-Mulk bio zadivljen Amidom ed-Devlom i tražio je njegove savjete u rješavanju državnih pitanja. Davao mu je prednost pred najsposobnijim službenicima u seldžučkoj administraciji.¹¹⁰³ Ovaj vezir je također bio posvećen književnosti, hadisu i islamskom pravu. Izučavao je različite vrste nauka.¹¹⁰⁴

3) Vezir Ebu Šudža Muhammed b. el-Husejn er-Ruzraveri

On je vezir Zahiruddin Ebu Šudža Muhammed b. el-Husejn b. Abdullah b. Ibrahim, porijeklom iz mjesta Rurzavera. Rođen je 437/1045. godine. Ibn el-Dževzi kaže: "Vezir Ebu Šudža vodi porijeklo iz mjesta Ruzravera u oblasti Hemedan. Rođen je u Ahvazu."¹¹⁰⁵ Ebu Šudža po prvi put je preuzeo funkciju vezira 471/1078. godine, kao nasljednik vezira Fahr ed-Devle b. Džuhejra, da bi bio smijenjen sljedeće godine, nakon što su pripadnici porodice Džuhejr izgledili nesuglasice s vezirom Nizam el-Mulkom. Kada su se Džuhejrovi vratili na poziciju vezira, sultan Melik-šah je tražio od halife da izbací Ebu Šudžaa iz Bagdada. Halifa ga je doista poslao u Isfahan, zajedno s kurirom koji je nosio pismo napisano halifinom rukom, upućeno Nizamu el-Mulku, u kojem je halifa nabrojao vrline, sposobnosti, vrijednost i pobožnost Ebu Šudžaa. Tražio je od Nizama el-Mulka da ne sluša Ebu Šudžaove neprijatelje. Kada je Nizam el-Mulk pročitao halifino pismo, vratio je Ebu Šudžaa u Bagdad.¹¹⁰⁶ Izgleda da su Džuhejrovi tražili da Ebu Šudža bude udaljen iz Bagdada, iz bojazni da će on ugroziti njihovu vezirsku funkciju. Znali su koliko ga halifa cijeni i poštuje. Taj predosjećaj Džuhejrovih se obistinio 476/1083. godine, kada je Amid ed-Devle smijenjen i na mjesto vezira postavljen Ebu Šudža.¹¹⁰⁷

¹¹⁰² *El-Muntezam* (9/118).

¹¹⁰³ *Vefejat el-a'jan* (5/131); *Nizam el-vizare*, str. 152.

¹¹⁰⁴ *Nizam el-vizare*, str. 152.

¹¹⁰⁵ *El-Muntezam* (9/90); *El-Vizare el-Abbasije*, str. 156.

¹¹⁰⁶ *Tabekat eš-šafi'ije* (4/137); *Nizam el-vizare*, str. 148.

¹¹⁰⁷ *El-Muntezam* (9/6); *Nizam el-vizare*, str. 148.

Vezir Ebu Šudža bio je pobožan čovjek, dobročinitelj, filantrop i humanista.¹¹⁰⁸ Uspješno je upravljao državnim poslovima i održavao prestiž i ugled hilafeta.¹¹⁰⁹ Bio je jako dosljedan u primjeni odredbi šerijata.¹¹¹⁰ Nije davao priliku službenicima i namještenicima da zloupotrebljavaju svoj položaj i uzurpiraju imetak ljudi.¹¹¹¹ Zahvaljujući tome zavladała je sigurnost, proširilo se blagostanje, a cijene su se snizile.¹¹¹² Posjedovao je, Allah mu se smilovao, veliko bogatstvo koje se procjenjivalo na šeststo hiljada zlatnika, koje je podijelio siromasima, slabima i ljudima u potrebi.¹¹¹³ Ebu Džafer el-Harki je kazao: “Ja sam bio među jedanaesticom koji su bili zaduženi da obračunaju njegov zekat. Moj dio je iznosio stotinu hiljada zlatnika. Bio je veliki vakif, gradio je džamije i dijelio velike iznose udovicama.”¹¹¹⁴

Ovaj vezir je bio omiljen i poštovan. Većina stanovnika ga je podržavala.¹¹¹⁵ Ibn Halikan opisuje stanje hilafeta u doba njegovog mandata, pa kaže, citirajući Ibn el-Hemedanija: “Period njegove vladavine bio je najsretniji u historiji obje zemlje.”¹¹¹⁶ To je bio period najvećeg bereketa za stanovnike, najvećeg spokoja, najjeftinijih cijena, najpunijeg zdravlja, lišen bijede i straha. Pod njegovim upravljanjem hilafet je bio dostojanstven i poštovan, onakav kakav je i nekada bio.”¹¹¹⁷ Ebu Šudža služio je kao vezir halife El-Muktedija Biemrillah sve do 484/1091. godine, kada je bio smijenjen. Ukaz o smjeni primio je dok je bio u svom kabinetu (divanu). Svoj odlazak propratio je stihovima:

¹¹⁰⁸ *El-Bidaje ven-nihaje*, prema: *Nizam el-vizare*, str. 148.

¹¹⁰⁹ *Vefejat el-a'jan* (5/135–136); *Nizam el-vizare*, str. 148.

¹¹¹⁰ *Nizam el-vizare fid-devle el-Abbasije*, str. 148.

¹¹¹¹ *Tabekat eš-šafi'ije* (4/137).

¹¹¹² *Vefejat el-a'jan* (5/135, 136); *Nizam el-vizare*, str. 148.

¹¹¹³ *El-Vizare el-Abbasije*, str. 157.

¹¹¹⁴ *El-Muntezam* (9/90–91).

¹¹¹⁵ *El-Vizare el-Abbasije*, str. 158.

¹¹¹⁶ Misli na Abbasidski hilafet i Seldžučku državu.

¹¹¹⁷ *Vefejat el-a'jan* (5/135–136).

*Kada je preuzeo [dužnost vezira] nije imao neprijatelja,
a kada ju je napustio, nije imao prijatelja.*¹¹¹⁸

Neki historičari navode uzroke Ebu Šudžaove smjene, među kojima je njegovo odbijanje zahtijeva službenika dvora i vojske koji su bili u suprotnosti sa šerijatom.¹¹¹⁹ Bio je strog prema štićenicima (zimmijama), koje je primoravao da nose smeđu odjeću.¹¹²⁰ Na dan kada je smijenjen, Ebu Šudža je otišao pješice u džamiju u društvu skupine učenjaka i pobožnjaka.¹¹²¹ Ljudi su se okupili i počeli rukovati s njime. Halifi je neko rekao kako tim gestom Ebu Šudža pokušava narušiti ugled halife, nakon čega je ovaj Ebu Šudžau zabranio da napušta kuću. Tada je Ebu Šudža u hodniku svoje kuće izgradio džamiju u kojoj je klanjao. Ubrzo je došla naredba vezira Nizam el-Mulka da Ebu Šudža mora napustiti Bagdad i otići u svoje mjesto Ruzraver, što je on i učinio. Tamo je proveo neko vrijeme¹¹²², a potom krenuo da obavi hadž.¹¹²³

O njemu Ibn Kesir kaže: "Bio je jedan od najboljih vezira. Obilno je dijelio sadaku i činio dobro učenjacima i siromasima. Slušao je hadis od šejha Ebu Ishaka eš-Širazija i drugih učenjaka te napisao nekoliko knjiga. Uvakufio je lijepe vakufe i finansijski pomagao udovice i siročad. Jedan čovjek mu je rekao da pored njega živi udovica s četvero siročadi koji su goli i gladni. On je poslao jednog od svojih saradnika da im odnese novac, odjeću i hranu. Tada je bilo hladno, a on je sa sebe svukao toplu odjeću i rekao: 'Tako mi Allaha, neću se obući sve dok mi ne doneseš dobre vijesti o njima.' Taj suradnik je požurio da im pomogne i uruči darove, a potom se vratio. Vezir je drhtao od zime. Kada mu je kazao da su oni podmireni, obradovao se i obukao odjeću.

¹¹¹⁸ *Vefejat el-a'jan* (5/135); *Sijer a'lam en-nubela'* (19/30).

¹¹¹⁹ *Nizam el-vizare*, str. 149; *El-Muntezam* (9/56).

¹¹²⁰ Ibidem.

¹¹²¹ Ibidem.

¹¹²² *Devletu Ali Seldžuk*, str. 73; *Nizam el-vizare*, str. 150.

¹¹²³ *Nizam el-vizare*, str. 150.

Jednom su mu donijeli slatke piroške. Kada su ih stavili pred njega, nije ih mogao probati misleći na ljude koji ih ne mogu sebi priuštiti. Sve piroške, kojih je bilo jako mnogo, poslao je u džamije i podijelio siromašnima i slijepcima. U svom kabinetu je uvijek sjedio u društvu islamskih pravnika. Kada bi se dvoumio o nečemu, pitao bi ih i donio odluku na osnovu njihovog savjeta. Bio je jako skroman u ophođenju s ljudima, bilo da se radi o običnim građanima ili eliti. Nakon što je smijenjen s mjesta vezira, otišao je na hadž i naselio se u Medini.¹¹²⁴

O njemu je Zehebi napisao: “Često je učio Kur’an i obavljao noćni namaz. Pisao je mushafe i rješavao sporove među ljudima. U njegovom kabinetu neprestano su boravili velikodostojnici i visoki dužnosnici. Upravitelji bi pozivali: ‘Treba li nekome nešto?’, pa bi on ispravljao nepravdu prema oštećenim i izmirivao račune onih koji su spriječeni da to učine. Postoje brojne priče o njegovoj pravednosti i pomoći ugroženim. Kćerka sultana Melik-šaha poklonila mu je skupocjenu odoru kada se udala za El-Muktedija, a on je odbio da obuče svilu. Ona mu je tada poklonila turban i odijelo iz Debika¹¹²⁵ koje vrijedi dvjesto sedamdeset zlatnika, što je on obukao. Bio je svestrana osoba, dobro je vladao retorikom i stilistikom. Pisao je visokim stilom Ibn Mukle.¹¹²⁶ Obavljao je funkciju vezira sedam godina i sedam mjeseci, a potom je smijenjen po naredbi sultana Melik-šaha koji se na njega jako naljutio.”¹¹²⁷ Zehebi potom kaže: “Krenuo je na hadž nakon smrti Nizama, sultana i halife. Nastanio se u Medini i izolirao od svijeta. Umro je u Medini i ukopan je u mezarju Beki 488/1095. godine s navršenih pedeset jednu godinu.”¹¹²⁸

Iz predstavljanja biografije vezira možemo zaključiti da su iskusni, pravedni i dobri službenici utjecali na ljude i da su ostali zapamćeni

¹¹²⁴ *El-Bidaje ven-nihaje* (16/151).

¹¹²⁵ Mjesto u blizini Tinnisa u Egiptu.

¹¹²⁶ Ibn Mukla je vezir i poznati pisar koji je čuven po svom izvanrednom rukopisu. Umro je 316/928. godine.

¹¹²⁷ *Sijer a’lam en-nubela’* (19/30).

¹¹²⁸ Ibidem.

po dobru i zahvalnosti koju su im ljudi iskazivali. Ono što ih kod Allaha čeka je bolje i vječnije. Jedna od lekcija koju možemo izvući iz ovih događanja jeste prevrtljivost vremena, a razuman čovjek se ne smije oslanjati na dunjaluk i u njega polagati nade. Treba paziti na svoje postupke i što više se bojati Allaha.

4) Vezir El-Hasan b. Ali b. Sadaka

Vezir Dželaluddin Ebu er-Rida Muhammed b. Ahmed b. Sadaka stupio je u službu u vrijeme halife El-Musteršida Billah 513/1119. godine, a smijenjen je 516/1122. Čini se da je ovaj vezir igrao značajnu ulogu u odbijanju napada namjesnika Hulle Dubejsa b. Sadake na Bagdad. Kada je postignut mirovni sporazum između ovog namjesnika i halife El-Musteršida Billah, Dubejs je uvjetovao halifi da smijeni vezira Ibn Sadaku, kazavši da će tek tada ponovno izraziti lojalnost halifi. On je udovoljio ovom zahtjevu i smijenio je vezira.¹¹²⁹ Ibn Tabatiba navodi da je smjena Dželaluddina b. Sadake uslijedila na zahtjev seldžučkog vezira Osmana b. Nizama el-Mulka¹¹³⁰ koji je htio da svog brata Ahmeda postavi na mjesto vezira halife El-Musteršida Billah. Ahmed je doista postavljen za halifinog vezira na zahtjev seldžučkog sultana i njegovog vezira.¹¹³¹ Seldžučki vezir se nije ograničio na tome, već je tražio od halife da protjera Dželaluddina b. Sadaku iz Bagdada, kako ne bi predstavljao konkurenciju njegovom bratu. Halifa nije imao drugog izbora nego da protjera smijenjenog vezira iz prijestolnice hilafeta.¹¹³² Čim je sultan Mahmud smijenio svog vezira Osmana b. Nizama el-Mulka 517/1123. godine, halifa je smijenio njegovog brata Ahmeda b. Nizam el-Mulka. Zatim je pisao Dželaluddinu b. Sadaki da se vrati na poziciju vezira.¹¹³³ Rekao mu je: “Upućujem ti, Džalaluddine, poziv pomirenja, preko svojih saradnika. Zovem te da se istog trenutka dostojanstveno vratiš

¹¹²⁹ *El-Muntezam* (9/233); *El-Vizare el-Abbasijje*, str. 154.

¹¹³⁰ *El-Fahri*, str. 221; *El-Vizare el-Abbasijje*, str. 155.

¹¹³¹ *El-Muntezam* (9/234); *El-Vizare el-Abbasijje*, str. 155.

¹¹³² *El-Muntezam* (9/234); *Nizam el-vizare*, str. 155.

¹¹³³ *El-Muntezam* (9/245–246).

na mjesto s kojeg si smijenjen.”¹¹³⁴ Ove riječi ukazuju da je halifa El-Musteršid Billah bio prinuđen da smijeni Ibn Sadaku s mjesta vezira prethodne godine.¹¹³⁵ Dželaluddin b. Sadaka je služio kao vezir halife El-Musteršida Billah sve do svoje smrti 522/1128. godine. Igrao je važnu ulogu u ograničavanju seldžučkog utjecaja u Iraku. Komandovao je vojskom u borbi protiv sultana Tugrula 519/1125. godine, kada je ovaj krenuo da napadne Bagdad. Uspio je prisiliti ga da se vrati.¹¹³⁶ Kada je Mahmud preuzeo mjesto sultana, sultan Sandžar ga je upozorio na vezira Ibn Sadaku i savjetovao ga da ga zarobi, ukoliko želi da učvrsti svoju vlast.¹¹³⁷ Kada je sultan Sandžar odlučio da krene na Bagdad, vezir Ibn Sadaka mu je stao na put. Poručio mu je da ne napada Bagdad i da će zaratiti s njime ukoliko to učini.¹¹³⁸ Kada se ovaj vezir razbolio 522/1128. godine, halifa El-Musteršid ga je posjetio u njegovoj kući, zato što ga je mnogo cijenio. Te godine je umro.¹¹³⁹

5) Vezir Šerefuddin Ali b. Tarrad ez-Zejnebi

Ebu el-Kasim. On je bio glavni uglednik (*nekib en-nukaba'*) u vrijeme halife El-Mustezhira Billah. Bio je prvi potomak Hašimida koji je služio kao vezir Abbasida.¹¹⁴⁰ Bio je jako ugledan i poštovan. Potiče iz porodice plemenitog porijekla i loze.¹¹⁴¹ Ovog vezira odlikovale su visoke moralne vrijednosti zahvaljujući kojim je obnašao važne državne funkcije. Krasile su ga vrhunske sposobnosti kada je riječ o vođenju države. Bio je inteligentan, hrabar i harizmatičan.¹¹⁴² Pored toga, bio je učen čovjek i ljubitelj učenjaka. Bio je učač Kur'ana i poznavalac hadisa. U njegovom društvu sjedili

¹¹³⁴ Ibidem (9/246); *Nizam el-vizare*, str. 155.

¹¹³⁵ *Nizam el-vizare fid-devle el-Abbasije*, str. 155.

¹¹³⁶ Ibidem.

¹¹³⁷ *El-Muntezam* (9/254–255); *Nizam el-vizare*, str. 155.

¹¹³⁸ Ibn Tabatiba, *El-Fahri*, str. 222; *Nizam el-vizare*, str. 156.

¹¹³⁹ *Nizam el-vizare*, str. 156.

¹¹⁴⁰ Ibn Tabatiba, *El-Fahri*, str. 222; *Nizam el-vizare*, str. 156.

¹¹⁴¹ *El-Kamil fit-tarih*, prema: *Nizam el-vizare*, str. 156.

¹¹⁴² *Zejl Tarih Dimešk*, str. 224.

su islamski pravници. Često se osamljivao radi ibadeta.¹¹⁴³ Pripadao je hanefijskom mezhebu, koji je veoma dobro poznao.¹¹⁴⁴ Stekao je naklonost abbasidskog halife El-Musteršida Billah i bio mu je blizak. Nakon smrti vezira Alija b. Sadake 522/1128. godine, Ali b. Tarrad je bio vršilac dužnosti vezira, da bi ga na to mjesto nakon kratkog vremena postavio halifa El-Musteršid Billah.¹¹⁴⁵ Kada je preuzeo funkciju vezira, halifa El-Musteršid Billah mu je kazao: "Svi koji se bave vezirskim poslom u njemu, počastvovani su time, osim tebe, koji si donio čast vezirskom pozivu."¹¹⁴⁶

Nakon ubistva halife El-Musteršida hilafet je preuzeo Ebu Abdullah b. el-Mustezir Billah, koji je ustoličen 530/1136. godine, kada mu je dodijeljeno počasno ime El-Muktefi Liemrilah. Šerefuddin b. Tarrad ez-Zejnebi je nastavio obnašati funkciju vezira i uživati u širokim ovlastima. Halifa nije donosio nikakvu odluku koja se tiče hilafeta bez konsultacija s njime. Kao primjer njegovog utjecaja i ugleda navodi se događaj iz 534/1140. godine, kada je halifa imenovao neke službenike i namještenike bez konsultacija s njime. Vezira je to uvrijedilo tako da je stupio u štrajk, te ga je halifa morao moliti da se pomire.¹¹⁴⁷ Kada se ovaj vezir počeo još više uplitati u halifine stvari, ovaj ga nije mogao smijeniti, već se požalio seldžučkom sultanu Mesudu na postupke vezira, nakon čega je sultan izdao naredbu o smjeni Ez-Zejnebija sa mjesta vezira.¹¹⁴⁸

Šerefuddin je bio sjajan poznavalac islamskom pravu prema mezhebu imama Ebu Hanife. Stekao je visok ugled kod ljudi.¹¹⁴⁹ Pored toga, krasile su ga osobine blagosti i darežljivosti, a dobro je poznao pravila i izazove vezirskog poziva.¹¹⁵⁰

¹¹⁴³ *El-Vizare el-Abbasije*, str. 162.

¹¹⁴⁴ Ibidem.

¹¹⁴⁵ *El-Muntezam* (10/9); *El-Vizare el-Abbasije*, str. 162.

¹¹⁴⁶ *El-Vizare el-Abbasije*, str. 163.

¹¹⁴⁷ *El-Muntezam* (10/85); *Nizam el-vizare*, str. 158.

¹¹⁴⁸ Ibidem.

¹¹⁴⁹ *En-Nudžum ez-Zahire* (5/274).

¹¹⁵⁰ *Nizam el-vizare fid-devle el-Abbasije*, str. 158.

Nakon što je smijenjen, Šerefuddin ez-Zejnebi se povukao u svoju kuću sve do svoje smrti 538/1144. godine.¹¹⁵¹ Živio je sedamdeset šest godina.¹¹⁵² Navodi se kako je ovaj vezir sarađivao s Turcima oko svrgavanja Er-Rašida. To je bio jedan od razloga koji su naveli abbasidskog halifu El-Muktefija Liemrillah da ga smijeni. Prilikom smjene halifa El-Muktefi Liemrillah mu je kazao: "Ako su to uradili s nekim drugim, uradit će i sa mnom."¹¹⁵³

6) Vezir Avnuddin b. Hubejre

Obavljao je nekoliko administrativnih funkcija. Prvo je stupio na funkciju pisara u Uredu za kontrolu u Bagdadu 542/1147. godine, da bi 544/1149. bio imenovan za vezira halife El-Muktefija Liemrillah.¹¹⁵⁴ Zahvaljujući velikom ugledu koji je uživao kod abbasidskog halife El-Muktefija Liemrillah, ovaj mu je dodijelio počasno ime Avnuddin (Pomoć vjere)¹¹⁵⁵, a njegova vezirska služba nastavila se i u vrijeme abbasidskog halife El-Mustendžida Billah.¹¹⁵⁶

Vezir Jahja b. Hubejre bio je nadaleko čuven po svom širokom poznavanju nauka islamskog prava i hadisa. Poznavao je arapsku sintaksu i imao je lijep stil pisanja.¹¹⁵⁷ Poticao je nauku, obrazovanje tako što se zalagao za gradnju škole u Bab el-Basri 557/1162. Kada je vezir Ibn Hubejra umro, sahranjen je u toj školi. Zbog velike privrženosti principima vjere islama, odbio je nositi svilu. Bio je pravedan i dio svog vremena posvećivao je rješavanju sporova i zaštiti prava oštećenih.¹¹⁵⁸ Osim toga, bio je poznat po razboritosti i ispravnosti.¹¹⁵⁹ Historičari navode nekoliko razloga zbog kojih je Ibn Hubejra imenovan na mjesto vezira. Tako je halifa povjerio Ibn

¹¹⁵¹ Ibidem.

¹¹⁵² *El-Bidaje ven-nihaje* (16/334).

¹¹⁵³ *En-Nudžum ez-Zahire* (5/260); *El-Vizare el-Abbasijje*, str. 164.

¹¹⁵⁴ *El-Vizare el-Abbasijje*, str. 166; Ibn el-Verdi, *Tarih* (2/49).

¹¹⁵⁵ *El-Enba' fi tarih el-hulefa'*, str. 225.

¹¹⁵⁶ *Devletu Ali Seldžuk*, str. 205.

¹¹⁵⁷ *El-Enba' fi tarih el-hulefa'*, str. 225.

¹¹⁵⁸ *En-Nibras fi tarih hulefa'i Beni Abbas*, str. 157.

¹¹⁵⁹ Ibidem.

Hubejri, koji je u to vrijeme radio u Uredu za kontrolu, da sastavi dugo pismo za seldžučkog sultana. U tom pismu je spomenuo kako su seldžučki sultani imali običaj biti pokorni i prijazni u odnosu prema halifama. Naveo je kako su sultani branili halife od svakog ga im je pokušavao učiniti nažao. Napomenuo mu je da se halifa žali na šefa policije, a pismo je ostavilo veliki trag na sultana. Odgovorio je halifi, izvinivši se i osudivši postupak načelnika policije i zabranio mu da čini nažao halifi. Halifa je bio jako zadovoljan Ibn Hubejrom i počeo ga je mnogo više cijeniti, tako da mu je povjerio mjesto vezira.¹¹⁶⁰

Po svoj prilici, razlog za njegovo imenovanje za vezira bio je savjet koji je dao halifi El-Muktefiju Liemrillah da ne isplati novčani iznos koji je od njega tražio Muhammed-šah, sin sultana Mahmuda, kako bi prekinuo opsadu Bagdada. Znao je da bi to navelo Seldžuke da traže još više. Savjetovao ga je da traženi iznos od trideset hiljada zlatnika potroši na opremanje vojske hilafeta, koju su činili Turci, Kurdi, stanovnici Bagdada i drugih iračkih oblasti, što bi im omogućilo da odbiju napad Muhammed-šaha. Halifa je prihvatio savjet Ibn Hubejre, nakon čega je uslijedilo okupljanje velike armije koju je Ibn Hubejre poveo ususret Muhammed-šahu i njegovim pristalicama, te im nanio poraz. Kada se halifa uvjerio u razboritost Ibn Hubejre, pozvao ga je i povjerio mu vezirsku poziciju 544/1149. godine.¹¹⁶¹

Ibn Hubejra ostao je na poziciji vezira za vrijeme halife El-Muktefija Liemrillah sve do halifine smrti 555/1160. Mandat Ibn Hubejre potvrđen je i u vrijeme sljedećeg halife, El-Mustendžida Billah. Ibn Kesir navodi kako je halifa El-Mustendžid Billah obećao Ibn Hubejri da će na toj poziciji ostati sve do smrti.¹¹⁶² Ovaj vezir odigrao je značajnu ulogu u oslobađanju abbasidskog hilafeta od seldžučke i ponovne uspostave vlasti abbasidskog hilafeta u državi. Uspio je, uz pomoć vojske koju je opremio da oslobodi Irak i sve

¹¹⁶⁰ *Vefejat el-a'jan* (6/231, 232); *Nizam el-vizare*, str. 160.

¹¹⁶¹ *Ahbar ed-duvel el-munkatia*, str. 162; *Devletu Ali Seldžuk*, str. 202, 203.

¹¹⁶² *El-Bidaje ven-nihaje*, prema: *Nizam el-vizare*, str. 161.

njene regije od dominacije Seldžuka.¹¹⁶³ Historičari opisuju Ibn Hubejru kao obrazovanu, plemenitu i razboritu osobu. Navode kako je bio naklonjen učenjacima, stručnjacima za islamsko pravo, hadis i književnost, te kako je za njih izdvajao velika sredstva.¹¹⁶⁴ Navodi se kako zbog toga uopće nije bio dužan davati zekat.¹¹⁶⁵

Možemo zaključiti da je napredak koji je zabilježen u vrijeme Nuruddina Mahmuda i njegov uspjeh u krstaškim ratovima doprinio oslobađanju institucije hilafeta od učmalosti i slabosti ka prelasku u aktivnost, vitalnost, dinamičnost i snagu. To je hilafetu omogućilo da pruži materijalnu i moralnu podršku ratnim aktivnostima Nuruddina, kao i Salahuddina, o čemu će kasnije biti riječi, uz Allahovu pomoć.

Vezir Ibn Hubejre umro je 560/1165. godine, kada su svi stanovnici izašli na ulice. Njegovoj dženazi prisustvovalo je mnogo ljudi. Tržnice su bile zatvorene, a sahranjen je u školi koju je izgradio u naselju Bab el-Basra.¹¹⁶⁶ Ibn el-Dževzi je, bilježeći događaje u godini kada je vezir umro, rekao: “Kada su vršili gasul vezira Ibn Hubejre, na njegovom licu i tijelu pojavili su se tragovi trovanja.”¹¹⁶⁷

2. Poznati veziri koji su služili sultanima Seldžučke države

Na prethodnim stranicama sam govorio o vezirima Amid el-Mulku el-Kunduriju i Nizam el-Mulku et-Tusiju, u odgovarajućim poglavljima. Zato nema potrebe ponavljati njihovu biografiju na ovom mjestu. Ovdje ću govoriti o nekim drugim vezirima.

1) Vezir Nesiruddin Ebu el-Mehasin Sa'd el-Abi

Sa'd el-Mulk Sa'd b. Muhammed el-Abi je započeo karijeru kao pomoćnik vezira Tadža el-Mulka Ebu el-Ganaime. Zatim se zaposlio u Uredu za finansije (Divan el-istifa') u vrijeme vezira

¹¹⁶³ *Nizam el-vizare*, str. 161.

¹¹⁶⁴ *Vefejat el-a'jan* (6/333).

¹¹⁶⁵ *Zejl tabekat el-hanabile* (1/256); *El-Muntezam* (10/215).

¹¹⁶⁶ *El-Bidaje ven-nihaje*, prema: *Nizam el-vizare*, str. 161.

¹¹⁶⁷ *El-Muntezam* (10/217).

Muejjeda el-Mulka b. Nizama el-Mulka. Nakon toga je imenovan za vezira u vrijeme sultana Muhammeda b. Melik-šaha.¹¹⁶⁸ Ovaj vezir bio je jedan od najsposobnijih vezira koji su služili seldžučkim sultanima, te jedan od najpoštenijih, najposvećenijih i najupućenijih u administrativne poslove.¹¹⁶⁹ Imao je istaknutu ulogu u sporu između sultana Muhammeda i njegovog brata sultana Berkjaruka. Uspio je ujediniti vojsku oko sultana Muhammeda,¹¹⁷⁰ zbog čega ga je ovaj zadržao na toj poziciji, povećao mu dodijeljeni feud i povjerio mu upravljanje državom.¹¹⁷¹ Isto tako, vezir Sa'd el-Mulk uspješno je okončao nekoliko pohoda protiv batinida. Zahvaljujući svojem ratnom umijeću, osvojio je njihove dvije dobro čuvane utvrde, Šahdiz¹¹⁷² i Han Lindžan (dvorac Bazi) u blizini Isfahana.¹¹⁷³

Veliki utjecaj koji je imao vezir Sa'd el-Mulk izazvao je mržnju visokih državnih zvaničnika, koji su na svaki način pokušavali pokrenuti njegovu smjenu. Vladar Isfahana u vrijeme sultana Muhammeda, po imenu Abdullah el-Hatibi, bio je glavni neprijatelj ovog vezira, budući da ga je ovaj htio smijeniti zbog nesposobnosti. El-Hatibi se plašio da će biti otpušten, pa je optužio vezira da je naklonjen batinidskom pravcu. U tome su ga podržali neki sultanovi bliski saradnici. Sultan je tada zarobio vezira i kod njega našao dokaze koji potvrđuju da je El-Hatibi imao kontakte s poglavarom batinida. Uprkos tome, nije se spasio smrtne presude.¹¹⁷⁴ Navodi se da mu je smrtna presuda izrečena zbog optužbe sultana Muhammeda da je planirao urotu protiv njega u saradnji s njegovim bratom Sandžarom.¹¹⁷⁵

¹¹⁶⁸ *El-Kamil fit-tarih*, prema: *Nizam el-vizare*, str. 152.

¹¹⁶⁹ *Ahbar ed-Devle es-Seldžukije*, str. 83.

¹¹⁷⁰ *Devletu Ali Seldžuk*, str. 83; *Nizam el-vizare*, str. 152.

¹¹⁷¹ *El-Kamil fit-tarih*, prema: *Nizam el-vizare*, str. 152.

¹¹⁷² Šahdiz je dobro branjena utvrda na brdu iznad Isfahana, u kojoj se krio poglavar batinida.

¹¹⁷³ *Devletu Ali Seldžuk*, str. 83–84; *Nizam el-vizare*, str. 152.

¹¹⁷⁴ *Devletu Ali Seldžuk*, str. 84–85; *Nizam el-vizare*, str. 153.

¹¹⁷⁵ *En-Nudžum ez-zahire* (5/194).

2) Vezir Kemal el-Mulk es-Sumejrimi

On je raspolagao velikom moći tokom svog vezirskog mandata, zahvaljujući svojim sposobnostima, odlučnosti, dobrom upravljanju i učenosti. Napisao je nekoliko djela na perzijskom, među kojima je *Rijad nadire el-munazirin*, u kojem je postavio zakone i pravila vezirskog poziva.¹¹⁷⁶

Na početku karijere bio je jedan od službenika pisara Kehr-hatun, supruge sultana Muhammeda b. Melik-šaha, a potom je postao njegov nasljednik na poziciji njenog pisara. Uspio je uvesti red na njenom divanu, kada su u pitanju plaće službenika i broj uposlenika. Kehr-hatun je bila zadovoljna njegovim radom, zbog čega mu je povjerila da vodi pisarski ured. Kasnije je posredovala kod sultana da ga postavi na čelo Ureda za finansijsku kontrolu i nadzor provincijskih dužnosnika (*Divan ešraf el-memleke*), što je za njega predstavljalo napredak u karijeri.¹¹⁷⁷ Kada je umro Rebib ed-Devle, sin Ebu Šudžaa, sultan Mahmuda b. Muhammeda b. Melik-šaha 512/1118. godine, Kemal el-Mulk je ga je naslijedio na mjestu vezira.¹¹⁷⁸ U to vrijeme vođen je rat između sultana Mahmuda i njegovog amidže Sandžara b. Melik-šaha, a Kemal el-Mulk je radio na rješavanju sukoba među njima. Rekao je sultanu Mahmudu: "Ovo je tvoj amidža, koji je poput tvoga oca i on je najstariji u kući. Trebaš se pomiriti s njime."¹¹⁷⁹ Zarekao se da će ih pomiriti i uspio je uvjeriti sultana Mahmuda, nakon čega se Kemal el-Mulk uputio k Sandžaru i nagovorio ga da prihvati primirje i okonča rat. Sultan Sandžar se složio s njime i upriličen je susret Sandžara i njegovog bratića Mahmuda. Tada je postignuto primirje, a sultan Sandžar se vratio sa svojom vojskom u Horasan.¹¹⁸⁰

Vezir Kemal el-Mulk es-Sumejrimi je ubijen 515/1121. godine, dok je bio u vezirskoj službi sultanu Mahmudu u Bagdadu. Napala ga je

¹¹⁷⁶ *El-Vizare el-Abbasijje*, str. 82; *Devletu Ali Seldžuk*, str. 124.

¹¹⁷⁷ *Devletu Ali Seldžuk*, str. 84–85.

¹¹⁷⁸ *Devletu Ali Seldžuk*, str. 115.

¹¹⁷⁹ *Ahbar ed-Devle es-Seldžukijje*, str. 88; *Nizam el-vizare*, str. 153.

¹¹⁸⁰ *Ahbar ed-Devle es-Seldžukijje*, str. 88, 89.

grupa batinida i ubila.¹¹⁸¹ Prema nekim predanjima, ovog vezira je ubio jedan od slugu seldžučkog vezira Muejjeduddina et-Tugraija,¹¹⁸² kojeg je Kemal el-Mulk proglasio nevjernikom. Ubijen je nakon što su se sluge vezira naljutile na Kemal el-Mulka i odlučile ga ubiti kako bi osvetili svoga gospodara. To im je pošlo za rukom 515. godine po Hidžri.¹¹⁸³

3) Vezir Kemaluddin Muhammed b. el-Husejn el-Hazin

Bio je jedan od najboljih vezira koji su radili u službi seldžučkih sultana po svojim moralnim i stručnim kvalitetima. Postavljen je 533/1139. godine na dužnost vezira sultana Mesuda. Posvetio se unapređenju stanja u državi, uspostavi pravde i uklanjanju nepravde¹¹⁸⁴ i to mu je pošlo za rukom. O njemu je El-Bendari rekao: "Oživio je zamrle tekovine vlasti; uspostavio je pravila koja su se bila izbrisala; potčinio je ohole, a oslobodio potčinjene."¹¹⁸⁵

Ovaj vezir je sproveo brojne reforme tokom mandata zahvaljujući svojoj hrabrosti i neustrašivosti u primjeni zakona, a tome je pomogla i njegova pravednost.¹¹⁸⁶ Ibn el-Dževzi navodi kako su kod vezira Kemaluddina el-Hazina došla dva čovjeka, nakon što je ukinuo poreze i namete koji su predstavljali veliki teret stanovnicima. Ti ljudi su ponudili da mu plate stotinu hiljada zlatnika kako bi ih ovlastio da prikupljaju poreze i namete koji su već ukinuti. Vezir je ovaj slučaj prijavio sultanu, zbog čega su oni bili izvrgnuti sramoti u gradu i lica su im bila ocrnjena. Zatim ih je poslao u zatvor.¹¹⁸⁷

Vezir Kemaluddin uspio je stabilizirati finansijsku situaciju u Seldžučkoj državi. Doveo je u red prihode države, tako da su se sredstva počela redovno slijevati u državnu riznicu iz određenih

¹¹⁸¹ *El-Muntezam* (9/240); *Devletu Ali Seldžuk*, str. 123.

¹¹⁸² *Nizam el-vizare*, str. 154.

¹¹⁸³ *Vefejat el-a'jan* (2/189).

¹¹⁸⁴ *El-Muntezam* (10/78); *Devletu Ali Seldžuk*, str. 170.

¹¹⁸⁵ *Nizam el-vizare*, str. 159.

¹¹⁸⁶ *El-Kamil fit-tarih*, prema: *Nizam el-vizare*, str. 159.

¹¹⁸⁷ *El-Muntezam* (11/79);

regija.¹¹⁸⁸ Uspio je, zahvaljujući svojoj domišljatosti, otkrili sve finansijske malverzacije koje su se odvijale bez znanja sultana.¹¹⁸⁹ Spriječio je namjesnike da se miješaju u upravljanje državom, a vojsci je dodijelio potrebne dotacije.¹¹⁹⁰

Posvećenost ovog vezira izazvala je revolt namjesnika i visokih službenika čije je ovlasti ograničio. Počeli su praviti urote kako bi se oslobodili od njega prije nego što se njegova moć dodatno uveća. Obratili su se atabegu Kara Sunkuru, namjesniku Azerbejdžana, i nagovorili ga da nahuška sultana Mesuda protiv vezira. Kara Sunkur je zatražio od sultana Mesuda da se riješi svog vezira, zaprijetivši da će mu otkazati poslušnost ukoliko to ne učini. Službenici koji su zavidjeli veziru nagovorili su sultana da ga ubije kako bi riješio tu smutnju, a on je prihvatio njihov savjet.¹¹⁹¹

¹¹⁸⁸ *Devletu Ali Seldžuk*, str. 170; *Nizam el-vizare*, str. 159.

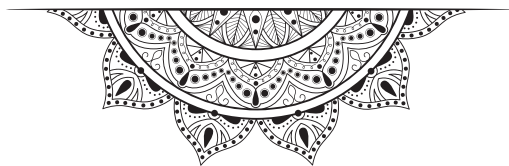
¹¹⁸⁹ *El-Kamil fit-tarih*, prema: *Nizam el-vizare*, str. 159.

¹¹⁹⁰ *Ibidem*.

¹¹⁹¹ *Rahatus-sudur*, str. 333–334; *Nizam el-vizare*, str. 159.

TREĆI DIO

RATNE TEHNIKE SELDŽUKA

PRVO POGLAVLJE

OSNOVE VOJNE UPRAVE KOD SELDŽUKA

Poznati seldžučki vezir Nizam el-Mulk smatra se glavnim planerom razvoja i konsolidacije upravne infrastrukture na raznim poljima. Njegova knjiga *Sijaset-nama* sadrži veliki broj tehnika na kojima se zasniva vojna uprava kod Seldžuka.¹¹⁹² Njegov koncept upravljanja ostavio je utjecaj na lidere njegovog doba, kao i na potonje generacije, sve do kraja petog stoljeća po Hidžri. Richard Coke ga je smatrao najvećim teoretičarem menadžmenta koji se pojavio u cijeloj Aziji.¹¹⁹³ Zenkijska, Ejjubidska i država Memluka bile su inspirirane, kasnije, seldžučkim ratnim tehnikama, konceptom upravljanja, te nizamijskim školama o kojima će kasnije biti riječi. Iz ovoga možemo crpiti značajne lekcije o civilizacijskom usponu ummeta. Naime, da bi se utjecalo na generacije, potrebna su desetljeća, kako bi plodom urodili naponi koje su uložili vojni, politički i administrativni čelnici te mislioci i učenjaci. Seldžučki političari su željeli da vojna uprava kod Seldžuka bude zasnovana na čvrstim temeljima. Nizam el-Mulk je izvršio sistematizaciju pozicija u upravi, bilo da se radi o vojnoj ili civilnoj. Vodio je računa da ne dođe do preklapanja titula između

¹¹⁹² Dr. Naif b. Hamud Ebu Kurejha, *En-Nuzum el-harbije indes-Seladžika*, str. 45. Ova knjiga je moj glavni izvor u ovom poglavlju, čiji veći dio predstavlja sažetak te knjige. Knjiga je utemeljena na doktorskoj disertaciji u koju je istraživač uložio veliki napor. Ukazao sam na to zbog naučne korektnosti. A Allahova milost obuhvaća i mene i sve koji su učestvovali u ovom poduhvatu.

¹¹⁹³ *Bagdad medinetus-selam (Bagdad, grad mira)* (1/157).

vojnih i civilnih zvaničnika. Zato je njegova smrt predstavljala prekretnicu u civilnoj dominaciji nad upravnim pozicijama u zemlji, te početak utjecaja vojnih velikodostojnika na te funkcije, pored njihovih vojnih funkcija. Utjecaj vojnih zvaničnika proširio se svim sferama seldžučke države, što im je omogućilo da upravljaju tokovima i direktno se miješaju u sukob između seldžučkih sultana i odlučuju o ishodu tih sukoba.¹¹⁹⁴ Slijedi pregled najvažnijih osnova na kojima se zasniva seldžučka vojna uprava.

1. Elementi vojne ideologije kod Seldžuka

Seldžuci su imali vojnu doktrinu po kojoj su se razlikovali od drugih. To im je omogućilo da se pojave na sceni historije kao udarna vojna sila koja je osvojila široka prostranstva i eliminirala brojne sile s kojima se sukobila. Er-Ravendi je Seldžuke opisao ovim riječima: "To su bili ljudi koje je odlikovala bogobožnost, pobožnost, budnost i nisu bili nemarni."¹¹⁹⁵ El-Husejni za njih kaže: "To je narod ratničkog duha."¹¹⁹⁶ Njihove pobjede i uspjesi ostvarene su zahvaljujući vojnoj strategiji i principima koji su predstavljali srž njihove vojne ideologije. To je jedan od Allahovih zakona koje su vjernici dužni poštovati, prema preporuci Allahovog Poslanika, *sallallahu alejhi ve sellem*. Onaj ko uzme u obzir uzroke (tih zakonitosti) i s njima postupa na najbolji mogući način; ko se osloni na Allaha, On će mu podariti pomoć i uspjeh. Slijedi pregled najvažnijih uzroka vojnog uspjeha.

1) Vojna obuka omladine

Seldžučki sultani su pridavali veliki značaj ratnim vještinama od samog početka njihovog postojanja. Zato su se trudili da svoju djecu podučavaju umijećima i vještini ratovanja i borbe. Tako možemo vidjeti da je njihov rodonačelnik Seldžuk davao sve od sebe kako bi odgojio i vojnim vještinama podučio svoje nasljednike i unuke Tugrul-bega i Čagri-bega. Ta strategija urodila je plodom tako što su

¹¹⁹⁴ *En-Nuzum el-harbije indes-Seladžika*, str. 46.

¹¹⁹⁵ *Rahatus-sudur*, str. 145.

¹¹⁹⁶ *Ahbar ed-Devle es-Selđukijje*, str. 8.

njih dvojica uspješno vodili Seldžuke i komandovali bitkama protiv neprijatelja. Ta vojna obuka je omogućila većini seldžučkih čelnika da upravljaju glavnim štabom vojske, pa čak i da lično učestvuju na bojnopolju, budući da su bili obučeni za to. Mikail, sin Seldžukov, napao je zemlju Turaka i lično učestvovao u borbi, žrtvujući svoj život kao šehid na Allahovom putu.¹¹⁹⁷ A Bejheki, koji je bio živi svjedok, opisuje ponašanje Čagri-bega na bojnopolju: "Kakav je to neustrašiv konjanik!"¹¹⁹⁸ Alp Arslan je bio dobar strijelac i nigdje se nije odvajao od luka i strijele.¹¹⁹⁹ Melik-šah je bio najprecizniji strijelac i nikada nije promašivao metu. Veoma vješto je rukovao kopljem.¹²⁰⁰ Ovaj dinamični vojni duh seldžučkih prinčeva odrazio se na njihove vojskovođe i vojnike. Taj je duh bez sumnje zaslužan za uspjehe koje su Seldžuci ostvarili u svojim ratovima. Te vojne vještine su im omogućile da predvode vojsku na bojnopolju, da osjete svu žestinu borbe i odnesu pobjedu nad neprijateljima na brojnim frontovima.¹²⁰¹

2) Borba na Božijem putu (džihad)

Seldžuci su od samog početka bili posvećeni zaštiti i odbrani islama. Džihad predstavlja važan temelj u njihovoj vojnoj doktrini. Njihov rodonačelnik Seldžuk je, nakon što je zajedno sa svojim plemenom prihvatio islam, štitio muslimane, stanovnike susjednih oblasti, od njegovih sunarodnika nevjernika.¹²⁰² Njegov sin Mikail je pao kao šehid u borbi protiv njih.¹²⁰³ Taj diskurs potvrđuje i pismo koje su Seldžuci uputili abbasidskom halifi El-Kaimu Biemrillah: "Uvijek smo se zalagali u borbi protiv nevjernika i objavi džihada."¹²⁰⁴

¹¹⁹⁷ *El-Areb vel-Etrak*, str. 74; *En-Nuzum el-harbije*, str. 48.

¹¹⁹⁸ El-Bejheki, *Tarih*, str. 622.

¹¹⁹⁹ *Ahbar ed-Devle es-Seldžukije*, str. 54.

¹²⁰⁰ *Rahatus-sudur*, str. 197; *En-Nuzum el-harbije*, str. 49.

¹²⁰¹ *En-Nuzum el-harbije indes-Seladžika*, str. 49.

¹²⁰² El-Umeri, *Malik el-ebsar*, prema: *En-Nuzum el-harbije*, str. 49.

¹²⁰³ *El-Kamil fit-tarih*, prema: *En-Nuzum el-harbije*, str. 50.

¹²⁰⁴ *Rahatus-sudur*, str. 166–167; *En-Nuzum el-harbije*, str. 50.

U tom pismu su također naveli: “Hvala pripada Allahu, Koji nam je podario pobjedu i oslobođanje, tako da smo raširili svoju pravednost i blagostanje među ljudima, te udaljili od puta nepravde, nasilja i nereda. Nadamo se da je put kojim smo koračali u skladu s učenjima vjere i naredbi vladara pravovjernih.”¹²⁰⁵

A sultan Tugrul-beg je, kao što smo vidjeli, pokrenuo rat protiv Bizantinaca i na taj način proglasio džihad protiv njih.¹²⁰⁶ On je bio obdaren velikom snagom koja je ulijevala strah u njihova srca, tako da je zarobio njihovog kralja i oslobodio ga bez otkupnine.¹²⁰⁷ Isto tako, sultan Alp Arslan je prešao rijeku Amu-Darja zbog borbe na Allahovom putu 465/1073. godine, a nakon što je prije toga postigao veliki uspjeh u borbi protiv Bizantinaca u Bici kod Manzikerta 463/1071. godine. Govor koji je održao nekoliko sati uoči bitke odiše poletnim borbenim duhom koji čezne za postizanjem šehadeta na Allahovom putu ili pobjedom. Kazao je tada: “Dajem sebe u amanet Allahu. Ako budem obradovan šehadetom, letjet ću u jatima zelenih ptica, u jatima sivih, noćnih orlova. A ako odnesem pobjedu, ima li veće sreće od toga da moj današnji dan bude bolji od jučerašnjeg?”¹²⁰⁸ Osim toga, uzeo je učešća u borbenim aktivnostima sa svojim amidžom Tugrul-begom.¹²⁰⁹

Sulejman b. Kutulmuš je uspio pripojiti grad Antakiju svojim ranijim posjedima.¹²¹⁰ Koračao je stopama svog oca koji je poveo nekoliko pohoda u borbi na Allahovom putu u Kirgistanu¹²¹¹ i Bizantiji. Tamo je zauzeo brojne bizantijske utvrde.¹²¹² Iako su Seldžuci oslabili nakon smrti Melik-šaha četiristo osamdeset pete godine, Kilič Arslan je uspio odnijeti nekoliko sjajnih pobjeda nad

¹²⁰⁵ Ibidem.

¹²⁰⁶ *El-Muntezam* (8/160); *El-Aseli, Fenn el-harb el-islami* (3/342).

¹²⁰⁷ *Fenn el-harb el-islami* (3/344); *En-Nuzum el-harbije*, str. 50.

¹²⁰⁸ *Tarih Devleti Ali Seldžuk*, str. 40.

¹²⁰⁹ *Fenn el-harb* (3/343); *En-Nuzum el-harbije*, str. 51.

¹²¹⁰ *Tarih el-hulefa'*, str. 424; *En-Nuzum el-harbije*, str. 51.

¹²¹¹ Provincija koja se danas zove Gruzija, čiji je glavni grad Tbilisi.

¹²¹² *En-Nuzum el-harbije*, str. 51.

Bizantincima, a imao je uspjeha i u borbama protiv krstaša.¹²¹³ Sultan Muhammed b. Melik-šah je nastavio put džihada protiv krstaša. U nekoliko navrata pripremao je vojsku u tu svrhu.¹²¹⁴ Svoju borbu protiv ismailita i sukobe s njima smatrao je džihadom na Allahovom putu.¹²¹⁵ Ni sultan Sandžar nije zanemario svoju borbu na istoku protiv Turaka nevjernika. Poveo je nekoliko vojnih pohoda protiv njih.¹²¹⁶

Uprkos apatiji koja je zadesila ideju džihada u određenoj mjeri tokom borbe unutar seldžučke porodice oko vlasti, ili tokom borbe protiv drugih vladara, džihad je predstavljao centralnu vrijednost u vojnoj doktrini Seldžuka.¹²¹⁷ Koncept džihada bio je evidentan u seldžučkim ratovima. Po tome su ih poznavali njihovi savremenici, na čelu sa brojnim tadašnjim islamskim pravnicima. Imam El-Džuvejni o njima kaže: “Zar se zbog njih (tj. Seldžuka) nevjernici nisu sakrili u ćoškovne svojih kuća? Njihovom zaslugom zavijorile su se zastave vjere na istoku i zapadu i oni su pronijeli riječi istine do dva harema.”¹²¹⁸ A ako znamo da oni podržavaju islam i podupiru šerijat, šta se može reći za one koji su u odbrani svoje vjere žrtvovali svoje živote, izloživši se opasnostima u ime Allaha na putu te borbe?¹²¹⁹

3) Pridobijanje lojalnosti vojske i njene komande

Seldžučki sultani trudili su se da zasluže odanost svojih vojnika kako bi podržali kandidate za sultansku poziciju iz seldžučke porodice. Jako su vodili računa o tom pitanju jer su vjerovali da je za novog sultana veoma važno da ima podršku vojske kako bi valjano obavljao svoju funkciju i kako ostvario stabilnost u vođenju zemlje. Tugrul-beg je imenovan za sultana Seldžuka i vrhovnog komandanta vojske

¹²¹³ Ibidem, str. 52.

¹²¹⁴ Ibidem.

¹²¹⁵ *Es-Seladžika fit-tarih vel-hadare*, str. 53.

¹²¹⁶ *En-Nuzum el-harbije*, str. 52.

¹²¹⁷ *Es-Seladžika fit-tarih vel-hadare*, str. 53.

¹²¹⁸ *Gijas el-umem*, str. 230.

¹²¹⁹ Ibidem, str. 231.

uprkos tome što nije bio najstariji sin Mikaila. Naime, Čagri-beg je bio njegov stariji brat. Izbor je bio zasnovan na njegovoj sposobnosti i jakoj ličnosti, zahvaljujući čemu je stekao podršku i lojalnost vojske i plemena.¹²²⁰ Bio je tolerantan prema njima. Kada je Sulejman, sin njegovog brata Davuda, želio naslijediti Tugrul-bega na mjestu sultana, podijelio je vojnicima sedamsto hiljada zlatnika, odjeću i oružje u vrijednosti dvjesto hiljada zlatnika, kako bi ih pridobio za sebe. Međutim, oni su se naposljetku priklonili Alp Arslanu.¹²²¹ A kada je sultan Alp Arslan uslijed ranjavanja osjetio da mu se bliži kraj, zadužio je vezira Nizama el-Mulka da vojnike obaveže na vjernost i lojalnost sultanovom sinu Melik-šahu.¹²²² Ovaj događaj govori nam o važnosti ovog zadatka, budući da ga je vezir lično izvršavao. Sultan se nije ograničavao na tome, već je tražio da se i vezir obaveže na vjernost njegovom sinu, kao što su to učinili vojnici.¹²²³ Na taj način je htio osigurati njihovu lojalnost svom sinu Melik-šahu koji je od njega preuzeo vlast 465/1073. godine. Dao je ogromna sredstva kako bi pridobio srca vojnih komandanata i službenika.¹²²⁴

4) Stručnost i iskustvo

El-Maverdi (umro 450/1058) navodi kako neiskorištavanje ovih elemenata predstavlja vidljiv znak slabosti države.¹²²⁵ Ova El-Maverdijeva misao je važna i veoma opasna. Tu misao trebaju analizirati nositelji javnog mišljenja i ideologije, kako bi izvukli korist iz nje i historije u općenitom smislu. Historija donosi lekcije i pouke za one koji žele doprinijeti usponu ummeta u ovom vremenu. Time što su koristili stručnost i iskustvo, Seldžuci su dosegнули intelektualni vrhunac svog vremena. Zato su neki seldžučki sultani vodili vojne konsultacije na bojnopolju, kako bi u potpunosti iskoristili stručne

¹²²⁰ Hasenejn, *Devletus-Seladžika*, str. 31.

¹²²¹ *El-Muntezam* (8/231).

¹²²² Ibidem (8/279); *En-Nuzum el-harbije*, str. 55.

¹²²³ *Vefejat el-a'jan* (5/283); *Ahbar ed-Devle es-Seldžukije*, str. 55.

¹²²⁴ *El-Muntezam* (8/277); *Ahbar ed-Devle es-Seldžukije*, str. 55.

¹²²⁵ *Et-Tuhfe el-mulukije*, str. 80; *En-Nuzum el-harbije*, str. 57.

potencijale seldžučke vojske. Tu su se naročito isticali ljudi koji su imali bogato iskustvo. Tako Bejheki navodi, a on je bio očevdac, da je seldžučka vojska bila veoma iskusna i uvježbana, kao i njihovi komandanti.¹²²⁶

Sultan Tugrul-beg je veliku važnost pridavao savjetima koje su mu pružali iskusni i stručni dužnosnici, tako da je čak i sam tražio savjet od njih.¹²²⁷ Sultan Alp Arslan je u nekim bitkama imao ratno vijeće, a uoči Bitke kod Manzikerta sazvaio je sastanak glavnih komandanata kako bi razradili plan bitke. Zatim je održao svoj poznati govor, a onda se ponovo vratio na sastanak, nakon što se obratio vojnicima. Na sastanku su diskutirali na koji način mogu ostvariti pobjedu nad neprijateljima.¹²²⁸ Prihvatio je mišljenje svog pravnika Ebu Nasra Muhammeda b. Abdulmelika el-Buharija, koji mu je savjetovao da započne borbu nakon što Sunce pređe polovinu neba i nakon što hatibi na minberima upute dovu da Allah pomogne vjernicima koji brane Njegovu vjeru.¹²²⁹ Ta bitka predstavlja najbolji primjer potpunog iskorištavanja iskustva i vojne stručnosti.¹²³⁰

Seldžučki vezir Nizam el-Mulk je toliku važnost pridavao iskustvu da je toj temi posvetio jedno poglavlje svoje knjige, gdje je kazao: "Stvari treba rješavati uz konsultacije sa starijim, prosvjetljenim mudracima, koji imaju iskustvo."¹²³¹ Prema tome, konsultaciju s iskusnim i stručnim ljudima predstavlja put ka ispravnom rješenju.¹²³² To što su Seldžuci cijenili iskustvo i stručnost isticao je kao njihovu vrlinu. O tome je napisao sljedeće: "Obazrivi vladari su po običaju cijenili svetost iskusnih staraca, širokih obzorja... koji su upoznati s umijećem ratovanja... Pružali su im zasluženo poštovanje i stavljali ih na počasno mjesto.... Kada bi se desio neprijateljski napad,

¹²²⁶ El-Bejheki, *Tarih*, str. 674–683.

¹²²⁷ *En-Nuzum el-harbije*, str. 58.

¹²²⁸ *Ibidem*, str. 58.

¹²²⁹ *Tarih Devleti Ali Seldžuk*, str. 42.

¹²³⁰ Makarijus, *Tarih Iran*, str. 124; *En-Nuzum el-harbije*, str. 58.

¹²³¹ *Sijaset-nama*, str. 128.

¹²³² *Ibid*, 130.

preduzeli bi sve mjere uz pomoć onih koji imaju ratnog iskustva i koji su stručni, tako da bi postigli željeni rezultat. Kada bi izbio rat, u bitku bi slali veterane koji su prošli kroz brojne bitke, koji su porazili brojne vojske i osvajali tvrđave i čije ime je kod ljudi bilo poznato po hrabrosti i neustrašivosti. Pored toga, slali bi i starije ljude, koji su obišli zemlju i koji posjeduju iskustvo, a kako bi isključili mogućnost greške.”¹²³³

5) Odanost i požrtvovanost

Kada je abbasidski halifa El-Kaim Biemrillah izrazio želju da ostane u taboru sultana Tugrul-bega i uključi se u borbu uz njega, sultan mu je rekao: “Allah, Allah! Tako nešto nije moguće. Naš zadatak je da ratujemo, putujemo, napadamo i izlažemo se opasnosti, to nije dužnost vladara pravovjernih. Ako se on treba uključiti u borbu, šta je onda naš zadatak i kakav smo onda mi doprinos dali? Sultan nije udovoljio toj halifinoj želji.”¹²³⁴ Ovaj gest ukazuje na sultanovu brigu o zaštiti halife od opasnosti bitke. Odanost nekih seldžučkih vojskovođa bila je toliko velika da su žrtvovali svoj život kako bi služili i štitili sultana. Kada je ubica napao sultana Alp Arslana, načelnik bagdadske policije Sa’d ed-Devle Kovharain¹²³⁵ se bacio na sultana kako bi ga svojim tijelom zaštitio. U tom napadu je zadobio ranu koja nije bila smrtonosna.¹²³⁶

6) Budnost, oprez i pripravnost

Seldžuci su u prvi plan stavljali oprez i pripravnost. Tugrul-beg se, nakon što se povukao iz Farave¹²³⁷ pred Gaznevidima, danima priprema za rat. Za to vrijeme nije izuvao obuću niti skidao oklop. Svoj štit je koristio kao jastuk kad je spavao. Ako se predvodnik te

¹²³³ *En-Nuzum el-harbije indes-Seladžika*, str. 59.

¹²³⁴ El-Muntezam (8/208); *En-Nuzum el-harbije indes-Seladžika*, str. 60.

¹²³⁵ *En-Nuzum el-harbije indes-Seladžika*, str. 60.

¹²³⁶ *Rahatus-sudur*, str. 191.

¹²³⁷ Ferave je grad u pokrajini Džurdžan, smatra se da se nalazio na mjestu današnjeg grada Serdara u Turkmenistanu (ranije Kizil-Arvat).

skupine ponašao na ovaj način, onda je lako pretpostaviti kakvi su bili drugi.¹²³⁸ Kada su Seldžuci porazili vojsku Mesuda el-Gaznevija, Davud, zapovjednik Seldžuka, svojim vojnicima nije dozvolio tri dana da sjašu sa svojih jahalica izuzev zbog jela, pića ili drugih potreba.¹²³⁹ To nam pokazuje koliko je bio oprezan i obazriv zbog mogućeg povratka neprijatelja. Isto tako, seldžučki vojnici su ostali u sedlima tokom opsade grada Merjem Nešina u doba sultana Alp Arslana.¹²⁴⁰ A kada je izaslanik bizantinskog kralja donio glavarinu, Nizam el-Mulk ga je odveo u Kašgar¹²⁴¹, a potom mu dozvolio da se vrati u svoju zemlju. Rekao mu je: “Želim da nas historija pamti po tome što nam je bizantijski imperator donio glavarinu (džizju) i dopremio je do vrata Kašgara, kako bi prenio svome kralju kakvo je obilno bogatstvo sultana, kako bi ga se plašili i kako ne bi razmišljali o uskraćivanju poslušnosti.”¹²⁴² Na ovaj način seldžučki vezir je htio pokazati veličinu seldžučkog sultana i prostranost njihove zemlje izaslaniku bizantinskog kralja.¹²⁴³

Seldžuci su smatrali neophodnim praćenje ponašanja svojih stražara, čuvara i vratara. Dobro su ih poznavali i pratili njihovo ponašanje javno i tajno, budući da su ovi u najvećoj mjeri bili podložni podmićivanju i prevari.¹²⁴⁴ Kada bi se u njihovom društvu pojavio neki neznamac, odmah bi se raspitivali o njemu. Njih je bilo potrebno kontrolirati i staviti pod direktan nadzor svake noći kada vrše predaju dužnosti. Ta procedura se ne smije zanemariti ni u koje doba dana ili noći, zato što je veoma delikatna.¹²⁴⁵ Seldžučki vezir Nizam el-Mulk pripovijeda kako je dužnost sultana da se raspituju o stanju vojske.

¹²³⁸ El-Bejheki, *Tarih*, str. 668.

¹²³⁹ *El-Kamil fit-tarih*, prema: *En-Nuzum el-harbije*, str. 61.

¹²⁴⁰ *Ahbar ed-Devle es-Seldžukije*, str. 36.

¹²⁴¹ Kašgar je grad u današnjoj Autonomnoj ujgurskoj regiji Xinjiang u Kini. (Prim. prev.)

¹²⁴² *El-Kamil fit-tarih*, prema: *En-Nuzum el-harbije*, str. 62.

¹²⁴³ *En-Nuzum el-harbije*, str. 62.

¹²⁴⁴ *Sijaset-nama*, str. 168.

¹²⁴⁵ *En-Nuzum el-harbije*, str. 62.

Kaže: “Vladari su dužni pratiti stanje podanika i vojske, svaku krupnu i sitnu stvar. Trebaju znati svaki detalj o svojoj kraljevini.”¹²⁴⁶

7) Veza između vojnika i zapovjednika, te napredovanje vojnih lica u službi

Seldžuci su precizno definirali odnos između vojnika i zapovjednika. Napredovanje u vojsci bilo je ustanovljeno na principu nagrade i kazne, što je predstavljalo jedan od osnova njihove vojne doktrine. Poznati seldžučki vezir Nizam el-Mulk navodi detalje ove organizacije. Ako vojnicima nešto treba, to će iznijeti njihovi zapovjednici i nadređeni. Jer, ako zahtjev bude udovoljen, to znači da su riješili problem svojih podređenih i na taj način će steći njihovo poštovanje. Kada bi obični vojnici zahtjeve upućivali direktno i dobili ono što im treba bez posrednika, to bi uništilo autoritet njihovih oficira. S druge strane, ako bi vojnik omalovažio svog komandanta, ukazao mu nepoštovanje ili pogazio njegovu čast, bio bi kažnjen kako se podređeni ne bi isticao nad nadređenim.¹²⁴⁷ Ovaj sistem je do danas na snazi u svijetu.

8) Kombinacija doktrine, umijeća i vojne sile

Seldžučka vojna doktrina zasnivala se na zdravom rasuđivanju, dobrom upravljanju i upotrebi sile.¹²⁴⁸ Zato neki historičari smatraju kako su prva dva seldžučka sultana – Tugrul-beg i Alp Arslan poznata kao vojni osvajači. Njihov nasljednik Melik-šah bavio se uređenjem zemlje. A kada bi se javila potreba za proširenjem granica, pribjegavao bi vojnim akcijama, ali i diplomatskim sredstvima.¹²⁴⁹ To je prirodan slijed u razvoju države, gdje se osnivač oslanja na silu i dominaciju, a potom dolaze nasljednici koji se bave upravom i definiranjem

¹²⁴⁶ *Sijaset-nama*, str. 100; *En-Nuzum el-harbije*, str. 62.

¹²⁴⁷ *Sijaset-nama*, str. 163; *En-Nuzum el-harbije*, str. 63.

¹²⁴⁸ *Sijaset-nama*, str. 163; *En-Nuzum el-harbije*, str. 64.

¹²⁴⁹ *Eš-Šerk el-islami fil-asr el-vesit*, str. 356.

prioriteta. To potvrđuje da su Seldžuci bili ljudi rata, uprave i razboritosti u to vrijeme.¹²⁵⁰

Vezir Nizam el-Mulk je govorio kako sklonost ka konsultacijama vodi ka ispravnom mišljenju, naročito ako se savjet traži od osobe koju odlikuju bogato iskustvo i visoka stručnost. Na taj način dolazi se do ispravnog rješenja po kojem se mora postupati.¹²⁵¹ S druge strane, seldžučki vezir naglašava kako nedostatak konsultacija i izlaganja različitih mišljenja, te autoritarno mišljenje jasno ukazuju na neutemeljenost i neučinkovitost mišljenja.¹²⁵² Nizam el-Mulk je savjetovao svog sultana kada je u pitanju politika s neprijateljima da vodi rat u kojem ostaju otvorena vrata za primirje, a kada sklapa primirje, da ne isključuje mogućnost rata. S prijateljima i neprijateljima treba uspostavljati vezu na način da je može raskinuti ili obnoviti kada god hoće.¹²⁵³ To je veoma važno pravilo vojne doktrine iza kojeg se krije iskusan um koji dobro poznaje politiku rata i upravljanje državom. Ta doktrina nije ništa manje ispravna ili djelotvorna od bilo koje savremene razborite doktrine.¹²⁵⁴ Navedena forma je veoma bliska pravilu koje kaže da ne postoje stalna prijateljstva niti stalna neprijateljstva, već da su samo interesi trajni. A naši interesi su interesi islama. Jedan od savjeta koje je El-Gazali uputio svom sultanu Muhammedu b. Melik-šahu bio je ovaj: "Dok god možeš nešto riješiti blagošću i ljubaznošću, nemoj pribjegavati žestini i sili."¹²⁵⁵ Također je kazao: "Prioritet vezira je da se bore knjigom gdje god se mogu boriti knjigom. Ukoliko ne mogu riješiti nesuglasice lukavstvom i domišljatošću, neka se posluže dijeljenjem imetka, davanjem poklona i darova."¹²⁵⁶ On je zastupao stav da se živi mogu

¹²⁵⁰ *En-Nuzum el-harbije indes-Seladžika*, str. 64.

¹²⁵¹ *Sijaset-nama*, str. 129, 130.

¹²⁵² *En-Nuzum el-harbije*, str. 65.

¹²⁵³ *Sijaset-nama*, str. 298, 299.

¹²⁵⁴ *En-Nuzum el-harbije indes-Seladžika*, str. 65.

¹²⁵⁵ *Et-Tibr el-mesbuk fi nesihatil-muluk*, str. 138.

¹²⁵⁶ *Et-Tibr el-mesbuk fi nesihatil-muluk*, str. 278, 279.

ubiti, ali da se mrtvi ne mogu oživjeti.¹²⁵⁷ On, dakle, preporučuje postupan pristup, gdje se počinje s logičkim i ideološkim sredstvima u njihovim najboljim oblicima. Upotreba sile i nasilja su za njega posljednja sredstva. Na taj način se kapaciteti države štede i ne troše se u nečemu što se moglo riješiti dogovorom i drugim mirnim sredstvima, bez posezanja za slanjem vojske niti izlaganja velikim troškovima i gubicima.¹²⁵⁸ Naime, Gazali je bio svjestan da rat dovodi do trošenja zaliha, te nepotrebnog gubitka života i žrtvovanja nevinih ljudi.¹²⁵⁹ Jedan od osnovnih ideoloških principa kod Seldžuka, bilo da se radi o sultanima, vezirima ili učenjacima jeste kombinacija miroljubivih sredstava, diplomatije i postupnosti u upotrebi vojne sile. Svaka od ovih metoda korištena je u odgovarajućoj situaciji, a sila je upotrebljavana u krajnjoj nuždi, kada ostala sredstva ne pomažu.¹²⁶⁰

2. Multinacionalna vojska

Seldžuci su u redove svoje vojske primali pripadnike raznih rasa – Turke, sve grupe turkmenskih plemena, Kurde, Dejlemide, Arape, Perzijance i pripadnike drugih rasa. Turkmeni su bili najvažniji element, zatim Kurdi, pa memluci koji su bili vješti u borbi i vođenju rata.¹²⁶¹ To potvrđuje i seldžučki vezir Nizam el-Mulk kada govori o zalogu i obavezi njegovog uzimanja od vladara iz redova Arapa, Kurda, Dejlemida, Bizantinaca i drugih,¹²⁶² čime se dodatno potvrđuje da su se Seldžuci oslanjali na pripadnike različitih rasa i naroda. Nizam el-Mulk potom dodaje: “Vojska se treba formirati od svih rasa i naroda, a stražu u dvorcu trebaju držati dvije hiljade muškaraca iz Dejlema i Horasana. Postojeće stražare treba zadržati, a ostatak treba naknadno dopuniti. Nema smetnje da se prime

¹²⁵⁷ Ibidem, str. 278, 279.

¹²⁵⁸ *En-Nuzum el-harbije*, str. 66.

¹²⁵⁹ *Et-Tibr el-mesbuk fi nesihatil-muluk*, str. 278.

¹²⁶⁰ *En-Nuzum el-harbije indes-Seladžika*, str. 66.

¹²⁶¹ *Es-Seladžika fit-tarih vel-hadare*, str. 69.

¹²⁶² *Sijaset-nama*, str. 142.

ljudi iz Kirgistana¹²⁶³, Šebankara u Perziji¹²⁶⁴, zato što su to dobri ljudi, bez mrlje na sebi.¹²⁶⁵ Primjer uspjeha ovog koncepta je vojska Mahmuda el-Gaznevija, koja je bila sastavljena od raznih rasa. U njoj su služili Turci, žitelji Horasana, Arapi, Indijci, žitelji Gora¹²⁶⁶ te Dejlemidi.¹²⁶⁷ Seldžučki vezir svoj stav o podršci multinacionalnoj vojsci brani riječima da “jednonacionalni sastav vojske dovodi do pojave opasnosti, subverzivnih i rušilačkih aktivnosti. Takva vojska nije ozbiljna ni požrtvovana u ratu.”¹²⁶⁸ Kod jednonacionalne vojske ne postoji natjecanje među vojnicima na polju vojne službe.¹²⁶⁹ A kod multinacionalne vojske svaka nacija se hrabro bori na bojnom polju, vodeći računa o reputaciji. Nipošto ne žele dozvoliti da svoju naciju izlože sramoti i porazu, da neko može reći kako su se vojnici iz tog i tog naroda pokazali slabim na bojnom polju i kako su postupali. Svaka skupina je na bojnom polju davala sve od sebe i ulagala krajnje napore kako bi bila bolja od drugih. A budući da se izbor boraca zasnivao na tom pravilu, svi su bili ozbiljni, požrtvovani i posvećeni dobrom glasu i reputaciji. Nije čudno što se seldžučki borci, kada bi se latili oružja, ne bi povlačili prije nego što poraze i pobijede neprijateljsku vojsku.¹²⁷⁰ Postoji još jedna značajka zbog koje su Seldžuci unajmljivali vojnike iz različitih rasa i plemena, a to je nemogućnost njihovog ujedinjenja protiv državne vlasti.¹²⁷¹

3. Povećanje broja vojnika

Seldžuci su vodili računa o povećanju broja pripadnika borbenih jedinica i nisu odbacivali nijednu od njih, izuzev u veoma rijetkim

¹²⁶³ Tadašnja regija Kirgistan, koja se nalazi u današnjoj Gruziji.

¹²⁶⁴ Mjesto u iranskoj provinciji Fars.

¹²⁶⁵ *Sijaset-nama*, str. 140; *En-Nuzum el-harbijje*, str. 69.

¹²⁶⁶ Provincija u današnjem Afganistanu. (Prim. prev.)

¹²⁶⁷ *Sijaset-nama*, str. 140.

¹²⁶⁸ *En-Nuzum el-harbijje*, str. 70.

¹²⁶⁹ Ahmed Abdurrezzak, *El-Hadare el-islamijje*, str. 189.

¹²⁷⁰ *Sijaset-nama*, str. 140–141; *En-Nuzum el-harbijje indes-Seladžika*, str. 70.

¹²⁷¹ El-Maverdi, *Kitab el-išare*, str. 125; *En-Nuzum el-harbijje*, str. 70.

slučajevima. Na taj način broj pripadnika seldžučke vojske značajno je porastao, čime su se sultani ponosili i koristili kao prijetnju svojim neprijateljima. Nizam el-Mulk je nailazio na protivljenje nekih struktura koje su tvrdile da seldžučke vojne jedinice ne moraju biti toliko brojne. Kao argument navodili su slabost neprijatelja. Vezir je optužio ljude koji stoje iza ove tvrdnje da žele uništiti državu. Rekao je, između ostalog, sljedeće: “Neki tvrde da nije potrebno imati četiristo hiljada ljudi koji primaju plaću od države, te da taj broj treba smanjiti na sedamdeset hiljada konjanika u vidu rezervnih snaga koji bi se aktivirali u određenim prilikama i na određenim zadacima. Na taj način država bi uštedjela na sljedovanjima i plaćama drugih vojnika, mimo ovih sedamdeset hiljada, a državna riznica bi svake godine bila bogatija za nekoliko hiljada hiljada zlatnika u zlatu i novcu, u kratkom periodu.”¹²⁷² Zatim se obratio sultanu riječima: “Kada imaš četiri stotine hiljada ljudi, onda nije čudno što pod kontrolom imaš Horasan i Transoksijanu, sve do granica Kašgara. Želio bih da imaš sedamsto hiljada ljudi umjesto ovih četiristo hiljada. Kada bi imao više ljudi, to bi rastužilo Gaznejn, Sind, Indiju, te cijeli Turkestan i Kinu. Imao bi svoje teritorije na Zapadu i u Šamu... Bizantija bi ti spustila štap pokornosti. Broj provincija svakog vladara zavisi od broja njegovih vojnika. Više ih je što je vojska brojnija, a manje što je vojska manje brojna. Kako se broj vojnika smanjuje, tako se i broj provincija smanjuje, i obratno.”¹²⁷³

Ovaj vezir je davao jasne smjernice i filozofiju o upravi zemlje. Zbog njegovog insistiranja na jačanju vojnog potencijala države možemo ga bez ustručavanja uvrstiti u najuži krug lidera političke misli i vojne organizacije u islamskoj civilizaciji. Štoviše, kada slušamo savjete koje je uputio sultanu, imamo osjećaj da slušamo nekog savremenog vojnog lidera, pa čak i eksperta.¹²⁷⁴

¹²⁷² *Sijaset-nama*, str. 209; *En-Nuzum el-harbije*, str. 73.

¹²⁷³ *En-Nuzum el-harbije*, str. 73.

¹²⁷⁴ *Ibidem*, str. 75.

4. Decimalna podjela

Seldžuci su svoje vojne oficire podijelili po piramidalnoj šemi, počev od kapetana (zapovjednik odreda od stotinu vojnika *emir el-mi'in*), preko vodnika (vođa odreda od pedeset vojnika, *tabalhanat*), zatim desetari, razvodnici i oni s nižim činovima. Postoje izvori koji potvrđuju da je ovakva hijerarhija bila zastupljena kod Seldžuka. Tako je seldžučki vezir Nizam el-Mulk predstavio abbasidskom halifi vojne starješine u doba Melik-šaha, jednog za drugim. Svakog je predstavio riječima: "Ovo je rob i sluga po tom i tom imenu. On zapovijeda tim brojem vojnika." Tada bi taj starješina poljubio zemlju, a bilo ih je više od četrdeset starješina.¹²⁷⁵ Zapovjedništvo prema ovoj podjeli tijesno je povezano s brojem vojnika koji se nalaze pod komandom svakog od njih. Slijedi pregled činova u seldžučkoj vojsci.

1) **Kapetan** (*emir el-mi'in mukaddim el-uluf*) je složeni izraz koji se koristi za zapovjednika odreda od stotinu memluka, a koji u ratu pod svojom komandom ima hiljadu ili više hiljada vojnika. To je najviši vojni čin od vremena Seldžuka pa do Memluka u Egiptu. Neki od ovih starješina imali su istovremeno visoku poziciju u državi.¹²⁷⁶

2) **Vodnik** (*emir et-tabalhanat*) jeste klasa vojnih starješina koja je imala pravo da se u njihovim povorkama u znak počasti oglašavaju bubnjevi, kao i kod sultana i kapetana, ali u manjoj mjeri. Vodnici su pod svojom komandom imali četrdeset konjanika, a mogli su imati do sedamdeset ili osamdeset. Ta odrednica bi se dodavala uz titulu – vodnik sedamdeset ili osamdeset vojnika. Ovaj čin se nije odnosio na starješinu koji je zapovijedao odredom koji broji manje od četrdeset vojnika. Starješine iz ove klase bile su pod komandom kapetana, a shodno tome zapovijedali su manjim brojem vojnika nego oni. Broj vodnika je bio veći od broja kapetana, a taj čin nosio je određeni broj visokih namjesnika.¹²⁷⁷

¹²⁷⁵ *El-Muntezam* (9/35); *Tarih Devleti Ali Seldžuk*, str. 79.

¹²⁷⁶ *El-Hutat* (2/215, 216); *Džejš Misr*, str. 27.

¹²⁷⁷ *En-Nuzum el-harbije indes-Seladžika*, str. 77.

3) **Desetari** (*umera' el-ašerat*) je titula koju su nosili određeni niži namjesnici, a pod njihovom komandom je moglo biti i više vojnika, sve do četrdeset.¹²⁷⁸

4) **Razvodnici** (*umera' el-hamsat*) su bili malobrojni, a uglavnom su to bili sinovi preminulih namjesnika, kojima je ovaj čin dodjeljivan iz pijeteta prema njihovim roditeljima. Bili su tretirani kao viši vojnici.¹²⁷⁹

Što se tiče osnove ove decimalne podjele, najvjerovatnijim se čini objašnjenje da su tu podjelu Seldžuci donijeli iz svoje prapostojbine.¹²⁸⁰ Navodi se kako je poglavar jednog turkmenskog plemena pozivao zapovjednike odreda od stotinu i desetina da se spremaju za rat.¹²⁸¹ Seldžuci su nakon toga iskoristili ovaj sistem i primijenili su ga u svojim vojskama, tako da je to postao jedan od temelja podjele. Ova podjela se nakon njih proširila i na druge vojske. El-Makrizi navodi da je Džingiz-kan davao činove svojim vojnicima. Neke je imenovao zapovjednicima stotina, a neke desetaka.¹²⁸² Taj sistem su primjenjivali Memluci kasnije u Egiptu.¹²⁸³

5. Vojni feudi¹²⁸⁴

Postoje dvije vrste feuda:

- 1) Feudi s pravom vlasništva.
- 2) Feudi s pravom korištenja.¹²⁸⁵

¹²⁷⁸ Ibidem.

¹²⁷⁹ *Džejš Misr*, str. 27–28; *Tarih Seladžika*, str. 293.

¹²⁸⁰ *En-Nuzum el-harbije indes-Seladžika*, str. 78.

¹²⁸¹ Ibidem.

¹²⁸² *El-Hutat* (2/221); *En-Nuzum el-harbije indes-Seladžika*, str. 78.

¹²⁸³ *En-Nuzum el-harbije indes-Seladžika*, str. 78.

¹²⁸⁴ Ovdje je riječ o seldžučkom feudalizmu, koji se u mnogome razlikuje od evropskog. Kod Seldžuka, to podrazumijeva dodjeljivanje državnog zemljišta na uživanje vojnicima u vidu *ikta'a* (الإقطاع), što je u kasnijem, osmanskome periodu, razvijeno u timarsko-spahijski sistem. (Prim. prev.)

¹²⁸⁵ *El-Ahkam es-sultaniye*, str. 190–198.

Neki istraživači su ovu vrstu nazvali vojnim ili ratnim feudom. O feudima s pravom korištenja El-Maverdi kaže: "Vojnici imaju veća prava na feud od ostalih ljudi."¹²⁸⁶ Dolazak Seldžuka smatra se važnom prekretnicom u historiji teoretskih i praktičnih načela posjedovanja zemlje. Sultan nije bio samo vladar ljudi, već je uživao prava vlasništva nad zemljom kojom je vladao.¹²⁸⁷ Običaj je bio da sultan državne poslove finansira prihodima koji dolaze iz provincija koje mu pripadaju i koje se nalaze pod centralnom upravom države. Na vrhu tih izdvajanja bilo je finansiranje vojske i ulaganje u različite vojne sektore, te davanje plata vojnicima. Kada je na vlast došao sultan Melik-šah, njegov vezir Nizam el-Mulk je nametnuo zakon o feudu na teritoriji cijele Seldžučke države. Podijelio je državne provincije u vidu feuda vladarima i vojnicima, s pravom korištenja, a u zamjenu za plaću koja bi bila isplaćivana u vidu novca.¹²⁸⁸ Feudalac bi dobijao zemlju na korištenje, a zauzvrat je bio dužan opremiti svoje vojnike za rat u redovima seldžučke vojske, kada se proglasi ratno stanje.¹²⁸⁹ Ova organizacija nije bila u suprotnosti sa ličnom svojinom, niti je ometala privatna vlasnička prava, jer je bila vezana za prinose zemlje, a ne za samu zemlju.¹²⁹⁰

Mnogi historičari ovog seldžučkog vezira smatraju začetnikom feudalnog sistema,¹²⁹¹ dok se drugi protive takvoj ocjeni.¹²⁹² U svakom slučaju, sasvim je prihvatljivo mišljenje da je institucija vojnog feuda postojala prije Seldžuka, ali je tek u početku seldžučkog perioda dobila opći i masovni oblik. Seldžučki vezir Nizam el-Mulk je vojnom feudu dao konačni oblik i uveo ga na teritorije gdje ranije nije bio zastupljen.¹²⁹³ Iskoristio je iskustva prethodnih generacija,

¹²⁸⁶ Ibidem, str. 195.

¹²⁸⁷ *En-Nuzum el-harbije indes-Seladžika*, str. 79.

¹²⁸⁸ *Tarih Devleti Ali Seldžuk*, str. 60.

¹²⁸⁹ *En-Nuzum el-harbije indes-Seladžika*, str. 79.

¹²⁹⁰ *Es-Seladžika fit-tarih vel-hadare*, str. 201.

¹²⁹¹ *Ahbar ed-Devle es-Seldžukije*, str. 68.

¹²⁹² *En-Nuzum el-harbije indes-Seladžika*, str. 80.

¹²⁹³ *Es-Seladžika fit-tarih vel-hadare*, str. 83.

naročito Buvejhidske države. Uveo je određene reforme kako bi izbjegao negativne efekte koje je feudalni sistem imao u buvejhidskom periodu.¹²⁹⁴ Feudalni poredak kod Seldžuka bio je karakterističan po svojim osobinama i pravilima, tako da se pretvorio u instituciju koja je nezavisna od onih koje su joj prethodile. Slijedi pregled ovih karakteristika.

1) Karakteristike seldžučkog feudalnog sistema

Seldžučki vezir Nizam el-Mulk pridavao je veliki značaj feudalnom sistemu. Peto poglavlje svoje knjige posvetio je feudalcima (vlasnicima zemljišta) i njihovom odnosu prema seljacima (raji). Postavio je pravila koja reguliraju odnos između feudalca i njegovih radnika, te propisao kazne koje slijede u slučaju kršenja njihovih prava. O tome kaže: “Neka vlasnici zemljišta znaju da nemaju nikakve prednosti nad seljacima, izuzev toga što na lijep način od njih prikupljaju prinose. Dužni su osigurati sigurnost njihovih života, imetaka, žena, djece, ukućana i svega što posjeduju. Vlasnici zemljišta ih ne smiju sprečavati da odu u dvorac kako bi lično iznijeli svoje probleme, ako to žele. A ako se neko ne bude pridržavao ovih pravila, ili ih bude kršio, bit će spriječen, feud će mu biti oduzet i potom će biti kažnjen da bi drugi iz toga naučili lekciju. Vlasnici feuda također trebaju znati da zemljište i seljaci u stvarnosti pripadaju sultanu. Dužnost vladara, a oni su poglavari koji snose odgovornost, jeste da s ljudima postupaju na način kao što kralj postupa s podanicima. Tako će pridobiti njegovu podršku i zahvalnost, a bit će spašeni od njegove kazne, te od ahiretske patnje.”¹²⁹⁵

Nizam el-Mulk je smatrao da vlasnici zemlje trebaju imati odriješene ruke u raspolaganju svojim feudima, ali uz određena pravila. Naglasio im je da, u slučaju nestanka nekog vojnika uslijed smrti ili drugog razloga, to moraju prijaviti i ne smiju kriti. Ova procedura se ne razlikuje značajno od savremenih sistema na tom

¹²⁹⁴ *En-Nuzum el-harbije*, str. 84.

¹²⁹⁵ *Sijaset-nama*, str. 67.

području. On također napominje da je potrebno poslati uhode i špijune kako bi ustanovili stanje vlasnika feuda i provjerili da li je i dalje lojalan sultanu.¹²⁹⁶ Zato je propisao da se feudalski smjenjuju svake dvije ili tri godine, prije nego što se učvrste i utvrde, te na taj način postanu izvor nemira. Na taj način će međuljudski odnosi biti dobri, a lojalnost vladaru će biti trajna.¹²⁹⁷

Ako bi iz nekog mjesta stigle vijesti o zloupotrebi imanja, tamo bi u tajnosti bio poslan pouzdan čovjek. U tom mjestu bi boravio određeno vrijeme kako bi ispitao stanje i slušao šta se govori o vlasniku imanja. Potom bi provjerene informacije odnio vlastima, kako bi na osnovu njih bile preduzete mjere.¹²⁹⁸ To je bio način uspostave administrativne kontrole nad vladarima i vojskovođama. Ta procedura bila je poznata i ranije kod Abbasida, a primjenjuje se i danas u nekim modernim sistemima.¹²⁹⁹ Poznato je da su velikim vojskovođama davani feudi u zamjenu za isplatu plaće u novcu.¹³⁰⁰

2) Faktori širenja vojnih feuda

Neki historičari smatraju da je Nizam el-Mulk feudalni poredak propisao s namjerom da na osvojenim teritorijama naseli pripadnike različitih plemena od kojih se sastoji seldžučka vojska. Na taj način oni bi se stabilizirali i vezali za dodijeljenu zemlju.¹³⁰¹ Ovo su najvažniji razlozi koji su doveli do širenja feudalnog sistema:

- teškoća prikupljanja sredstava iz državnih provincija;
- velika finansijska opterećenja za državnu kasu;
- širenje granica zemlje i otežana kontrola teritorija;
- želja za naseljavanjem i očuvanjem zemlje;

¹²⁹⁶ Ibidem, str. 111.

¹²⁹⁷ Ibidem, str. 76.

¹²⁹⁸ Ibidem, str. 174.

¹²⁹⁹ *En-Nuzum el-harbije indes-Seladžika*, str. 85.

¹³⁰⁰ *Rahatus-sudur*, str. 501; *En-Nuzum el-harbije*, str. 84.

¹³⁰¹ Husejn Emin, *Tarih el-Irak fil-asr es-seldžuki*, str. 210.

– naseljavanje i stabilizacija plemena od kojih je sastavljena seldžučka vojska.¹³⁰²

Vladari i službenici su pljačkali seljake, zbog čega su ovi bili primorani napustiti svoju zemlju, jer su nadležni organi sakupljali porez prije žetve, a ne poslije, kako je bilo uobičajeno. Pored toga, feudalci i njihovi predstavnici maltretirali su seljake i izlagali ih prisilnom radu. Zbog toga je Nizam el-Mulk, vezir seldžučkog sultana Melik-šaha, bio primoran da uspostavi preciznu definiciju dužnosti i prava vlasnika feuda.¹³⁰³ Čini se kako je ostvarivanje koristi od feudalnog sistema povezano s pažljivim praćenjem od strane odgovornih lica. Naime, redefiniranje propisa ovog sistema, koje je sproveo seldžučki vezir Nizam el-Mulk, rezultiralo je vrhunskom efikasnošću ove ustanove, naročito na samom početku primjene propisa. To se dogodilo zahvaljujući Nizamovom pažljivom praćenju njihove primjene. Potom se korupcija uvukla u feudalni sistem, što ga je pretvorilo u teret za državu i na kraju dovelo do njene dezintegracije.¹³⁰⁴

3) Stav učenjaka prema feudalnom poretku

Rastuća briga za sudbinu obradive zemlje pokrenula je interesovanje velikog broja učenjaka. El-Gazali je izrazio svoje nezadovoljstvo neredom koji je vladao u ruralnim područjima. Naime, ne može se ostvariti napredak bez postojanja pravde, a država ne može prosperirati ukoliko u njoj vlada nepravda i nasilje. Tada bi seljaci bili prisiljeni napustiti svoju zemlju. El-Gazali navodi nekoliko primjera prosperiteta u vrijeme Sasanida, kada su vladari pravedni ljudi. On navodi kako su vladari odgovorni za loše postupanje njihovih službenika prema podređenim.¹³⁰⁵ On kaže: “Zemlja se gradi pravednošću prema robovima.”¹³⁰⁶ El-Gazali je

¹³⁰² *En-Nuzum el-harbije indes-Seladžika*, str. 89.

¹³⁰³ *Ibidem*, str. 90.

¹³⁰⁴ *Ibidem*, str. 91.

¹³⁰⁵ *Et-Tibr el-mesbuk fi nesihatil-muluk*, str. 108–140, 171–281.

¹³⁰⁶ *Ibidem*, str. 186.

posebno poglavlje posvetio načinu ophođenja prema nepravednim vladarima.¹³⁰⁷ Oštro je upozorio da se od njih ne smije uzimati novac, što je smatrao haramom, budući da je taj novac prikupljen kao porez koji je nametnut muslimanima.¹³⁰⁸ Uprkos tome, on je bio blizak seldžučkom sultanu Muhammedu b. Melik-šahu, kome je posvetio knjigu *Savjeti vlastima*. U toj knjizi se obraća sultanu, podsjećajući ga na blagodati koje mu je Allah podario. Uputio mu je brojne savjete, od kojih je najvažniji onaj o privrženosti pravednosti.¹³⁰⁹

El-Gazali nije jedini koji se suprotstavio nepravednom postupanju prema seljacima. Naprotiv, u tome mu se pridružila skupina učenjaka poput Nedžmuddina er-Razija, imama Es-Subkija i učenjaka iz narednih generacija. U ovom kontekstu El-Maverdi iznosi svoj stav o vojnim feudima: "Vojna lica polažu najveća prava na dodjeljivanje zemlje, zato što zaslužuju nadoknadu za svoju službu. Feud je njihova plaća za to što su žrtvovali svoj život u odbrani domovine i zaštiti stanovnika."¹³¹⁰ Njegov stav se razlikuje od stava ostalih učenjaka, zato što on nedvosmisleno podržava ustanovu feuda, dok neki učenjaci kritiziraju negativne aspekte koji su se pojavili kod primjene ovog sistema.^{1311 1312 1313}

6. Taoci

Seldžuci su uveli praksu uzimanja talaca od namjesnika različitih rasa i od vlasnika feuda, naročito onih koji su nedavno izrazili lojalnost državi. Na taj način garantirali su svoju lojalnost i pokornost¹³¹⁴ seldžučkom sultanu. Ako bi neko od njih pomislio na nepokornost, bilo bi im stavljeno do znanja da će njihovi bližnji biti ubijeni. Pored

¹³⁰⁷ *Ihja' ulumid-din* (2/142–151).

¹³⁰⁸ Ibidem.

¹³⁰⁹ *Et-Tibr el-mesbuk*, str. 92, 93, 107, 129.

¹³¹⁰ *El-Ahkam es-sultanije*, str. 195.

¹³¹¹ *En-Nuzum el-harbije indes-Seladžika*, str. 93.

¹³¹² Ibidem, str. 93.

¹³¹³ Ibidem, str. 96.

¹³¹⁴ Ibidem, str. 93.

toga, taoci bi obavljali određene dužnosti na sultanovoj palati. Ovaj sistem su Seldžuci počeli primjenjivati od početka svoje države, kao jednu od tekovina koju su donijeli iz svoje prapostojbine. Ovo načelo bilo je na snazi kod nekih turkijskih plemena prije prihvatanja islama. Tokom studije ove teme iz seldžučkog naslijeđa, možemo izvući određena pravila na kojima je počivao sistem talaca. Neka od tih pravila su sljedeća:

- taoci su se uzimali od vladara raznih nacionalnosti, koji su izrazili poslušnost Seldžucima;
- talac je neko od bližih srodnika vladara, poput sina ili brata;
- ukupan broj talaca nije manji od petsto;
- svake godine vrši se smjena bližih srodnika;
- taoci ostaju u dvorcu dok im ne stigne zamjena;
- vlasnici feuda šalju petsto ljudi koji će boraviti u sultanovoj palači;
- hiljadu turkmenskih mladića služi u dvorcu kao taoci, kako bi garantirali lojalnost.¹³¹⁵

7. Moralna priprema vojske

Seldžuci su svoje ratove smatrali borbom na Allahovom putu, kao što je navedeno u poglavlju o vojnoj doktrini. To je djelovalo kao značajan faktor u podizanju morala kod vojnika. Bitka kod Manzikerta najbolji je primjer podizanja morala kod seldžučkih vojnika. Bili su jako revnosni u ime islama, tako da su se požrtvovano borili u bici sve dok nisu ostvarili pobjedu.¹³¹⁶

Moralni aspekt nije bio nepoznat seldžučkom veziru Nizamu el-Mulku. Na više mjesta mu je posvetio pažnju. Kada je sultan Alp Arslan osjetio strah od Seldžuka Kutulmuša, nakon što mu je ovaj otkazao poslušnost, vezir Nizam el-Mulk ga je ohrabrio riječima: "Okupio sam ti vojnike iz Horasana koji će ti pomoći i koji te nikada

¹³¹⁵ Ibidem, str. 96.

¹³¹⁶ *Es-Seladžika fit-tarih vel-hadare*, str. 35.

nećete izdati. Njihove strijele ne promašuju, oni su pobožni učenjaci. Svojim dobročinstvom prema njima učinio sam ih tvojim najvećim pristalicama.”¹³¹⁷ Ibn Kesir navodi da je Nizam el-Mulk rekao: “Ne boj se, okupio sam ti vojnike koji će poraziti svakog neprijatelja s kojim se sukobe... To su vojnici koji se za tebe mole i pomažu ti dovama u svojim namazima i osami – to su učenjaci i dobri ljudi.”¹³¹⁸

Nizam el-Mulk je smatrao da sigurna pobjeda na bojnopolju ovisi o dizanju morala kod vojnika.¹³¹⁹ Gazali je savjetovao svog sultana Muhammeda b. Melik-šaha da radi na oslobađanju zarobljenih vojnika iz ruku neprijatelja tako što će ih otkupiti. Takav gest će kod vojnika stvoriti posvećenost u srcu tokom borbe.¹³²⁰ Nema sumnje da su nizamijske škole odigrale ogromnu ulogu u podizanju morala seldžučke vojske i ummeta u cijelosti. O tome će više biti riječi na odgovarajućem mjestu, ako Allah da.

¹³¹⁷ *El-Kamil fit-tarih*, prema: *En-Nuzum el-harbije*, str. 98.

¹³¹⁸ *El-Bidaje ven-nihaje*, prema: *En-Nuzum el-harbije*, str. 98.

¹³¹⁹ *En-Nuzum el-harbije*, str. 98.

¹³²⁰ *Et-Tibr el-mesbuk*, str. 279.

DRUGO POGLAVLJE

NAČELA VOJNE UPRAVE KOD SELDŽUKA

Ova načela manifestiraju se u brojnim vojnim činovima kod Seldžuka. To je omogućilo definiranje dužnosti svakog od tih činova s jedne, te napredovanje u vojnoj službu po piramidalnoj šemi, što garantira izvršenje tih dužnosti s druge strane.¹³²¹ Slijedi detaljan prikaz sistema vojne uprave kod Seldžuka.

Prvo: Rukovodeći položaji

Seldžučki vezir Nizam el-Mulk predstavlja velike vojne zapovjednike kao “ukras kraljevstva”¹³²², ističući kako je poštovanje činova i stupnjeva starješinstva dio slave kraljevine.¹³²³ Zalagao se za to da jedna osoba ne vrši dvije funkcije, niti da se jedno radno mjesto dijeli na dvije osobe.¹³²⁴ Cilj mu je bio da ustanovi raspodjelu funkcija koje su karakteristične za seldžučko doba. Upozorio je da se ne smije dozvoliti preplitanje između vojnih i civilnih funkcija, koje trebaju biti proporcionalne onima koji ih obavljaju.¹³²⁵ Seldžučki vezir Nizam el-Mulk je također smatrao obaveznim slanje špijuna da prate vršioce rukovodećih položaja. Kazao je: “Što se tiče vršilaca

¹³²¹ *En-Nuzum el-harbije indes-Seladžika*, str. 103.

¹³²² *Sijasat-nama*, str. 214.

¹³²³ *Ibidem*, str. 191.

¹³²⁴ *Ibidem*, str. 201.

¹³²⁵ *En-Nuzum el-harbije indes-Seladžika*, str. 103.

važnih visokih funkcija, njih u tajnosti treba pratiti i kontrolirati, kako bi država znala o njihovim poslovima i stanjima.¹³²⁶ Slijedi prikaz najvažnijih vojnih položaja kod Seldžuka, prema hijerarhiji:

1) Vladar, vrhovni zapovjednik vojske

(*El-Emir el-hadžib el-kebir*)

Ovo je jedan od najvažnijih položaja kod seldžučkih sultana. Vladar, vrhovni zapovjednik vojske, slušao je usmene komande sultana i prenosio ih veziru. On je bio taj koji zabranjuje i naređuje.¹³²⁷ U počeću, njegove nadležnosti svodile su se na organizaciju *Dergjaha* (Vrata sultana), tj. nadzor postupanja na sultanovom dvoru. Ovaj službenik predstavljao je poveznicu između državnih funkcionera i podanika.¹³²⁸ Kasnije mu je povjerena funkcija komandiranja vojskom koju je sultan slao da eliminira neprijatelje.¹³²⁹ Historičari navode kako je napredovanje u vojnoj službi Seldžuka završavalo kod zvanja vrhovnog zapovjednika, koji je predstavljao vrh vojne piramide kod Seldžuka. To je najveći čin koji su komandanti dobijali kod sultana.¹³³⁰ *Hadžib* je bio izlagač sultanovih odredbi. Bio je zadužen za organizaciju i komandovanje vojskom. To je najveći rukovodeći položaj kod Seldžuka nakon sultana i vezira. To je treća vodeća pozicija kod Seldžuka nakon sultana i vezira.¹³³¹

a) Karakteristike zapovjednika vojske

Nizam el-Mulk je preferirao da se zapovjedništvo povjeri sredovječnim, iskusnim ljudima, prije nego neiskusnim mladićima.¹³³² Naglašavao je najvažniji uvjet za imenovanje vojskovođe, a to je posjedovanje iskustva i stručnosti. Na visoke pozicije imenovani su

¹³²⁶ *Sijaset-nama*, str. 66.

¹³²⁷ *Tarih Devleti Ali Seldžuk*, str. 111.

¹³²⁸ *Rusum es-Seladžika*, str. 93; *En-Nuzum el-harbije*, str. 105.

¹³²⁹ *En-Nuzum el-harbije*, str. 105.

¹³³⁰ *En-Nuzum el-harbije*, str. 108.

¹³³¹ *El-Areb vel-Etrak*, str. 96.

¹³³² *Sijaset-nama*, str. 223.

samo oni koji su navršili trideset pet ili četrdeset pet godina,¹³³³ kako bi uspješno i kompetentno obavljao povjerenu funkciju. U tome ga je podržavao El-Gazali, seldžučki učenjak, koji je isticao da čovjek postaje čovjek u četrdesetoj godini.¹³³⁴ Autor djela *Asar el-uvel* navodi da je pravi vojskovođa onaj čiji je ugled veliki, čija se naređenja slušaju, koji poznaje oznake i vojsku, koji poznaje ljude, njihove činove, kapacitet i ugled koji uživaju u državi. Kome su poznate oznake, tako da ne miješa jednu osobu za drugu, niti ukrasi na jahalicama i oružju. Vojskovođa treba imati autoritet i veliko poštovanje, tako da se niko ne usudi da ga prevari. On je veoma oprezan prema vojnicima i predstavlja temelj vojnog ustrojstva.¹³³⁵ Ibn el-Erzek spominje četiri osobine vojskovođe, a to su hrabrost, odlučnost, dobro upravljanje i darežljivost.¹³³⁶ Dodaje kako je uspješan onaj vojskovođa koji zna kako da mu vojnici budu pokorni.¹³³⁷ On također mora biti stabilnog uma, postojanog srca, potpuno hrabar, budan i oprezan, odlučan i dobar poznavalac tehnika ratovanja, lukavstava, trikova i prevara. Vojskovođa zna upravljati vojskom, poznaje puteve, konje i razne vrste oružja.¹³³⁸

b) Obaveze vojskovođe

Vojskovođa je dužan štititi vojsku od iznenadnog napada neprijatelja, treba izabrati odgovarajući položaj i osigurati zalihe koje su vojnicima potrebne. Vojskovođa zna sve o neprijatelju kako ne bi bio izložen opasnosti. Organizira vojsku na bojnopolju, jača njihovu odlučnost i podiže njihov pobjednički moral. Obećava im Allahovu nagradu na ahiretu i ratni plijen na ovom svijetu. Savjetuje se sa stručnjacima kada nije siguran, kako ne bi pogriješio.¹³³⁹

¹³³³ Ibidem, str. 145.

¹³³⁴ *Et-Tibr el-mesbuk*, str. 279; *En-Nuzum el-harbije*, str. 109.

¹³³⁵ *En-Nuzum el-harbije*, str. 109.

¹³³⁶ *Beda'i es-silk* (1/203–204).

¹³³⁷ *En-Nuzum el-harbije*, str. 109.

¹³³⁸ *Teḫridž el-kurub fi tedbir el-hurub*, prema: *En-Nuzum el-harbije*, str. 110.

¹³³⁹ *El-Ahkam es-sultanije*, str. 43.

c) *Plaće vojnika*

Visokorangirani vojni zapovjednici dobijali su feud umjesto plaće, o čemu je bilo riječi u poglavlju o feudima. To je bilo opće pravilo. Četrdeset vojskovođa koje je imenovao Nizam el-Mulk dobilo je četrdeset provincija na ime feuda. Nekada je vojskovođa dobija više provincija. Tako je sultan Berkjaruk vladaru Uneru prvo dodijelio provinciju Fars, a potom i Irak. Godišnji prihodi te dvije provincije iznosili su više od milion zlatnika. U vrijeme sultana Muhammeda b. Melik-šaha vladar Ahmedil je dobio provinciju Azerbejdžan, čiji je godišnji prihod iznosio četiristo hiljada zlatnika.¹³⁴⁰ Na taj način vladari i namjesnici dobijali su feude u zamjenu za plaću u novcu. Za razliku od njih, plaćeni vojnici su dobijali plaću iz državne riznice četiri puta godišnje.¹³⁴¹

2) *Ispahsalar*¹³⁴²

Ispahsalar je zapovjednik zapovjednika ili viši zapovjednik. Ova titula postojala je prije Seldžuka. El-Bejheki navodi da su je koristili Gaznevidi u vrijeme sultana Mesuda.¹³⁴³ Ispahsalar je vukao sve konce i brinuo se o vojnicima.¹³⁴⁴ El-Gazali potvrđuje postojanje titule ispahsalara kod Seldžuka.¹³⁴⁵ Neki historičari navode kako onaj ko dostigne stupanj vladara vladarā ili gospodara vladarā, time postaje viši zapovjednik seldžučke vojske i dobija titulu ispahsalara ili bejlerbeja (beglerbega).¹³⁴⁶ Može se prihvatiti da je ispahsalar zapovijedao vojskom u odsustvu vrhovnog zapovjednika (el-hadžiba), koji je zadužen za zapovijedanje vojskom i organiziranje

¹³⁴⁰ *En-Nuzum el-harbije indes-Seladžika*, str. 113.

¹³⁴¹ *Sijaset-nama*, str. 139.

¹³⁴² Ispahsalar znači zapovjednik armije. Na arapskom se izgovara kao *isfahsalar*. Izraz je sastavljen od perzijske riječi *fe'seh* što znači predvodnik i turske riječi *salar*, što znači vojnik.

¹³⁴³ El-Bejheki, *Tarih*, str. 363; *En-Nuzum el-harbije*, str. 115.

¹³⁴⁴ *El-Hutat* (1/403); *En-Nuzum el-harbije*, str. 115.

¹³⁴⁵ *Et-Tibr el-mesbuk*, str. 182.

¹³⁴⁶ Vladar vladara je vrhovni zapovjednik vojske.

parada. Ukoliko je on prisutan u bici, onda je on vrhovni komandant vojske, a ispahsalar tada služi kao veza između njega i vojskovođa na bojnem polju.¹³⁴⁷

3) Zapovjednik garde

Zapovijedanje gardom bila je jedna od važnih funkcija u svim vremenima, a bila je važna i u seldžučko doba. Zapovjednik garde bio je najuzvišenija i najgrandioznija ličnost nakon vrhovnog zapovjednika.¹³⁴⁸ Seldžučki vezir Nizam el-Mulk ističe važnost ove funkcije riječima: "... zato što je njegov posao vezan za kazne, a svi strahuju od vladareve srdžbe i kazne."¹³⁴⁹ Kada se sultan rasrdi na neku osobu, naređuje zapovjedniku garde da mu odrubi glavu, odsiječe ruku ili nogu, pošalje na vješala, izbičuje, baci u zatvor ili u neki bunar. Zato se ljudi nisu dvoumili da iskupe vlastiti život imetkom.¹³⁵⁰ To znači da su izvršne dužnosti zapovjednika garde bile vezane za sprovođenje brojnih kazni. Pored toga, bio je zadužen i za nadgledanje straže, te podmirivanje njihovih potreba, kako ne bi bili izloženi podmićivanju i postali neodgovorni u obavljanju povjerenih poslova. Ova funkcija nije bila ograničena samo na sultanovu palatu, već je svaki seldžučki emir imao svoju gardu na čijem je čelu bila osoba s titulom zapovjednika garde.¹³⁵¹

4) Potpukovnik (el-mukaddim)

Potpukovnik je osoba koja zapovijeda odredima u seldžučkoj vojsci, kako neki historičari tumače ovaj čin.¹³⁵² Ako potpukovnik zapovijeda gardom, naziva se džandar; ako zapovijeda tvrđavom, naziva se dizdar.¹³⁵³ Onaj ko zapovijeda provincijama koje se graniče

¹³⁴⁷ *En-Nuzum el-harbije*, str. 117.

¹³⁴⁸ *Sijaset-nama*, str. 177.

¹³⁴⁹ *Ibidem*, str. 177; *En-Nuzum el-harbije*, str. 118.

¹³⁵⁰ *Rusum es-Seladžika*, str. 112; *En-Nuzum el-harbije*, str. 118.

¹³⁵¹ Hasenejn, *Devletus-Seladžika*, str. 148.

¹³⁵² *Asar el-uvel*, prema: *En-Nuzum el-harbije*, str. 120.

¹³⁵³ *El-Areb vel-Etrak*, str. 97.

sa neprijateljskim teritorijama, naziva se Salar,¹³⁵⁴ a imao je titulu *gazi*. Država je pogranične pokrajine oslobađala od nameta i poreza, a čak im je pružala novčanu pomoć i plaće¹³⁵⁵, kako bi ovi bili snažni i lojalni, što bi im pomoglo da se odupru neprijatelju.

5) Nadzornik (el-amid)¹³⁵⁶

Seldžuci su uveli čin amida, što odgovara funkciji nadzornika.¹³⁵⁷ Oni su sarađivali s načelnikom policije u upravi provincijom i usmjeravanju vojnih snaga u slučaju nereda. Nadzornik je imao šire ovlasti od načelnika policije. On je nadzirao cijeli Irak, dok je načelnik policije imao autoritet samo u Bagdadu.¹³⁵⁸ Nizam el-Mulk je nabrojao nadzornike Horasana i Havarizma dok je govorio o važnim funkcijama ukraljevini, kako bi se razdvojile visoke funkcije od nižih.¹³⁵⁹ To nam potvrđuje postojanje ove funkcije i važnosti njenog nosioca u Seldžučkoj državi.¹³⁶⁰ Nosilac ove funkcije bio je zadužen da osigura finansiranje Bagdada i nadzire poslove i građevinske projekte u tom gradu.¹³⁶¹ On je također vodio računa o sigurnosti i gušenju pobuna u sjedištu hilafeta.¹³⁶² Rješavao je sporove, starao se o organizaciji hadža, imenovanju čuvara hadžija i organizaciji ustoličenju sultana u Bagdadu.¹³⁶³ Vremenom su se ovlasti i nadležnosti nadzornika smanjivale, tako da su se svele uglavnom na upravljanje policijom.¹³⁶⁴

¹³⁵⁴ El-Kamil fit-tarih, prema: *En-Nuzum el-harbije*, str. 120.

¹³⁵⁵ Mehmet Koprulu, *Kijam ed-Devle el-Usmanijje* (Porijeklo Osmanske države), str. 129.

¹³⁵⁶ U savremenoj vojnoj hijerarhiji u arapskom svijetu el-amid znači pukovnik. (Prim. prev.)

¹³⁵⁷ *Nizam el-ikta' indes-Seladžika*, str. 75; *En-Nuzum el-harbije*, str. 121.

¹³⁵⁸ *Es-Seladžika fit-tarih vel-hadare*, str. 159.

¹³⁵⁹ *Sijaset-nama*, str. 200; *En-Nuzum el-harbije indes-Seladžika*, str. 122.

¹³⁶⁰ *En-Nuzum el-harbije indes-Seladžika*, str. 122.

¹³⁶¹ *El-Kamil fit-tarih*, prema: *En-Nuzum el-harbije indes-Seladžika*, str. 122.

¹³⁶² Ibn Ebu el-Hejdža, *Tarih*, str. 107.

¹³⁶³ *En-Nuzum el-harbije*, str. 122.

¹³⁶⁴ Ibidem.

6) Načelnik policije¹³⁶⁵

To je nova funkcija koju su uveli Seldžuci. Od početka svoje vladavine oni su imenovali načelnike turkmenskih plemena i davali im posebne ovlasti. Dužnost nosioca ove funkcije bila je rješavanje manjih sporova u mjestu gdje je vladao.¹³⁶⁶ Njegove ovlasti bile su slične nadzornikovim, izuzev toga što je nadzornik bio zadužen za finansiranje Bagdada. Načelnik nije imao jasne ovlasti, međutim, nakon što je Nizam el-Mulk preuzeo funkciju vezira, načelnik je dobio ovlasti guvernera (valije) ili sultanovog zamjenika. Bio je odgovoran za upravljanje seldžučkim interesima, te za uspostavljanje sigurnosti i reda.¹³⁶⁷ On komanduje vojnim garnizonom u gradu, te raspolaže širokim sigurnosnim i administrativnim ovlastima,¹³⁶⁸ koje korespondiraju ovlastima današnjeg vojnog guvernera.¹³⁶⁹ Izbor odgovarajućeg kandidata za ovu funkciju temelji se na njegovoj sposobnosti da regulira i detaljno upravlja stvarima. Uz to, bio je odgovoran za sigurnost sultana u Bagdadu.¹³⁷⁰ Zato je ova funkcija povjerena osobama poput Ak Sunkura¹³⁷¹ i Imaduddina Zenkija.¹³⁷²

7) Atabeg¹³⁷³

Ovo je jedna od važnih seldžučkih funkcija. Ibn el-Esir i Sujuti navode da atabeg znači princ otac.¹³⁷⁴ Ibn Halikan navodi da je to osoba koja odgaja djecu kraljeva. Prema tome, riječ atabeg je spoj turske riječi *ata* (predak, otac) i *beg* (gospodar, vođa, princ).¹³⁷⁵

¹³⁶⁵ Funkcija koja odgovara današnjem guverneru ili majoru.

¹³⁶⁶ Ibn Haldun, *Tarih*, prema: *En-Nuzum el-harbije*, str. 123.

¹³⁶⁷ *El-Areb vel-Etrak*, str. 97.

¹³⁶⁸ *En-Nuzum el-harbije*, str. 123.

¹³⁶⁹ Imaduddin Halil, *Nuruddin Mahmud*, str. 74.

¹³⁷⁰ *El-Kamil fit-tarih*, prema: *En-Nuzum el-harbije*, str. 124.

¹³⁷¹ *Tarih Haleb*, str. 354.

¹³⁷² *En-Nuzum el-harbije*, str. 124.

¹³⁷³ Ova titula se odnosi na guvernera nacije ili provincije koji je bio podređen monarhu i zadužen za podizanje prijestolonasljednika.

¹³⁷⁴ *Tarih el-hulefa'*, str. 422; *En-Nuzum el-harbije*, str. 125.

¹³⁷⁵ *Vefajat el-a'jan* (1/365).

El-Kalkašandi o ovom izrazu kaže sljedeće: “Nosilac ove funkcije naziva se vojni atabeg... Ovaj izraz znači princ otac. Prvi ko je nosio ovu funkciju bio je Nizam el-Mulk, vezir Melik-šaha, sina Alp Arslana, kad mu je Melik-šah povjerio upravljanje državom, četristo šezdeset pete godine. Tada je dobio nekoliko titula, između ostalih i ovu. Neki navode da je atabeg princ otac, tj. vođa prinčeva. On je bio najviši od svih vladara.”¹³⁷⁶

Titulu atabega kasnije su nosila vojna lica kojima je povjeren odgoj prinčeva i mladića iz raznih ogranaka seldžučke porodice. A nakon sultana Berkjaruka, izraz atabeg se odnosio na vojnog zapovjednika koji je bio čuven toliko da je smatran za oca. On je uzimao dječakovu majku za ženu, ako bi postala udovica. S praktične strane, titula atabega bila je nasljedna¹³⁷⁷, a nema sumnje da ove činjenice govore da se ova titula u doba Seldžuka od prvenstveno civilne razvila u vojnu funkciju.¹³⁷⁸

8) Vojni sudija (*kadi asker, kazasker*)

Sudije su se starali o pravnim pitanjima u zemlji u vrijeme Seldžuka. Postojali su vojni i civilni sudije. Vojni sudija rješavao je sporove unutar vojske.¹³⁷⁹ Vezir Nizam el-Mulk navodi kako sudija treba biti učen, povjerljiv, skroman. Smatrao je da treba razriješiti svakog onoga ko ne posjeduje ova svojstva. Sudija dobija mjesečnu plaću zahvaljujući kojoj neće biti primoran na izdaju, zato što je to veoma opasno, budući da oni sude o krvnim i imovinskim deliktima muslimana. Ako pogriješe, treba ih kazniti i smijeniti. Sultan je obavezan da pomogne sudiji u obavljanju njegovih dužnosti, tako što će prisilno privesti osumnjičene u sudnicu, kako bi vladala pravda i kako bi oštećeni dobili nadoknadu.¹³⁸⁰ Naime, sudije su zastupnici sultana i zato on mora ojačati njihov autoritet i ugled. Potrebno je

¹³⁷⁶ *Subh el-aša* (4/18); *En-Nuzum el-harbije*, str. 126.

¹³⁷⁷ *Eš-Šerk el-islami*, str. 367; *En-Nuzum el-harbije*, str. 126.

¹³⁷⁸ *En-Nuzum el-harbije*, str. 126.

¹³⁷⁹ Ibidem.

¹³⁸⁰ Ibidem.

ispitati sudijino stanje, od sitnih do krupnih stvari, te slati povjerljive ljude da obavljaju taj zadatak.¹³⁸¹ El-Muradi smatra da je sudiju treba da odlikuju dignitet, oštroumnost, obazrivost, pobožnost i rječitost.¹³⁸² Vojni sudije rješavali su sporove koji su se javljali među pripadnicima vojske.¹³⁸³ Oni su također bili zaduženi za odlučivanje o predmetima vojnika, poput nasljedstva, ratnog plijena, kupoprodaje i tome slično, te tumačenju propisa vjerozakona (šerijata).¹³⁸⁴

9) Dizdar

Seldžučki izvori kazuju o još jednoj funkciji, a to je dizdar. Ibn Bibi navodi da se ovaj izraz koristio za zapovjednika koji komanduje dvorskom stražom.¹³⁸⁵ Neki ovaj izraz tumače kao zapovjednik tvrđave.¹³⁸⁶ Nosilac ove funkcije neovisan je u svom radu od vladara provincije, kao što navodi El-Kalkašandi. Njegov čin je po običaju zapovjedni. Vodnik (*emir et-tabalhanat*) zapovijeda odredom od četrdeset do sedamdeset vojnika. Pod njegovom komandom je garda koja obavlja danonoćnu stražu u tvrđavi, kao što je bio slučaj u tvrđavama Damask i Halep, primjerice.¹³⁸⁷

10) Silahdar

Ovaj čin se odnosi na zapovjednika zaduženog za oružje. Termin *silahdar* spomenut je u knjizi Sijaset-nama¹³⁸⁸ i u Bejhekijevom *Tarihu*, a odnosi se na osobu koja je zadužena za čuvanje oružja, ili na onoga ko se brine o transportu vladarevog oružja tokom ceremonija i proslava. Pod njegovom komandom su vojnici koji pripadaju

¹³⁸¹ *Sijaset-nama*, str. 83; *En-Nuzum el-harbije indes-Seladžika*, str. 128.

¹³⁸² El-Bejheki, *Tarih*, str. 603, 604.

¹³⁸³ *En-Nuzum el-harbije indes-Seladžika*, str. 129.

¹³⁸⁴ Ibidem.

¹³⁸⁵ *El-Areb vel-Etrak*, str. 130; *En-Nuzum el-harbije*, str. 130.

¹³⁸⁶ *En-Nuzum el-harbije indes-Seladžika*, str. 130.

¹³⁸⁷ *Subhul-a'ša* (4/224–225).

¹³⁸⁸ *Silahdar*: zvanje službenika, koji se brinu o čuvanju i održavanju sultanovog oružja.

rodu silahdara.¹³⁸⁹ Ibn Kinan pravi razliku između oružnika (*emir es-silah*), koji sjedi pored sultana tokom mimohoda, a koji pripada redu visokih vladara i koji je zadužen za arsenal,¹³⁹⁰ i između silahdara koji nosi neku sultanovu ratnu opremu tokom borbe¹³⁹¹, a koji pripada ljudima kojim zapovijeda oružnik.¹³⁹²

Drugo: Odjel za registraciju vojske

Ovaj registar (*Divan ard el-džeš*) se bavio zadacima i potrebama vojske, registracijom vojnika u postojećim registrima pri ovom Odjelu. On korespondira Ministarstvu rata u današnje vrijeme, a predsjednik ovog Odjela naziva se registrator.¹³⁹³ On obavještava sultana o stanju ovog Odjela lično ili uz posredstvo kurira.¹³⁹⁴ Ovaj Divan se nekada zove Odjel za feude (*Divan el-ikta'*),¹³⁹⁵ a ovo su zadaci ovog divana:

1) Vođenje registra s imenima vojnika

Jednom godišnje u Crnom listu¹³⁹⁶ objavljuju se imena muškaraca, njihovo porijeklo, visina prihoda, te ostale činjenice koje mogu biti značajne za Registar vojske po bilo kojem pitanju. Svaki muškarac se bilježi ispod svog zapovjednika.¹³⁹⁷ Er-Ravendi navodi kako su postojali dvorski listovi kod Seldžuka u vrijeme sultana Melik-šaha. U njima su se bilježila imena vojnika i navodili feudi koji su im dodijeljeni.¹³⁹⁸ Registracija imena vojnika u posebnim registrima

¹³⁸⁹ *Tarih es-Seladžika*, str. 293; *En-Nuzum el-harbije*, str. 131.

¹³⁹⁰ *En-Nuzum el-harbije indes-Seladžika*, str. 131.

¹³⁹¹ Ibidem.

¹³⁹² Ibidem.

¹³⁹³ *Devle es-Seladžika*, str. 147; *Nuzumu devleti selatin el-memalik* (1/139).

¹³⁹⁴ *Subhul-a'sa* (4/18).

¹³⁹⁵ *El-Harb indel-'Areb*, str. 327.

¹³⁹⁶ Crni list: Jedna od bilježnica Vojnog registra, u kojoj se zapisuju imena.

¹³⁹⁷ *El-Bejheki*, *Tarih*, str. 134.

¹³⁹⁸ *Rahatus-sudur*, str. 204, 205; *En-Nuzum el-harbije*, str. 134.

u Vojnoj službi predstavlja jednu od karakteristika precizne vojne administracije koja je bila na sceni u vrijeme velikih Seldžuka.¹³⁹⁹

2) Parada vojske (*ard el-džeš*)

Voditelj ovog Odjela (el-arid) lično je nadzirao vojnu paradu i zato je trebao pažljivo organizirati smotru vojske, budući da je to osnovna stvar u ustrojstvu armije.¹⁴⁰⁰ Seldžučki sultani su imali običaj, zahvaljujući svom vojničkom odgoju, da pridaju veliku pažnju svojim vojnicima. Ta pažnja se manifestirala kroz praćenje pripreme i parade vojske. Pratili su stanje vojske i njihovu pripremljenost za bitku. Vodili su računa da odaberu prostrano bojno polje prije nego što bitka počne.¹⁴⁰¹ Ibn el-Ibri nam daje dobar prikaz vojne parade koja se obavljala na dnevnoj bazi u vrijeme sultana Tugrul-bega. On je uveo pravilo da vojnici svakog dana dolaze u grupama kako bi izrazili pokornost Tugrul-begu. Svaka grupa se sastojala od dvije hiljade osoba. Sjahali bi izdaleka, poljubili bi zemlju, a onda bi se vratili u stojeći stav. Zatim bi im glavni zapovjednik kazao da je njihov pozdrav prihvaćen, nakon čega bi oni po drugi put poljubili zemlju, uzjahali konje i otišli. Tada bi došla druga grupa. Niko se nije približavao sultanu niti razgovarao s njime.¹⁴⁰² Sultan Sandžar je svojim zapovjednicima nalagao da obavezno vrše smotru vojnika pred njime. Među vojnim savjetima koje je uputio sultanu Mesudu b. Muhammedu b. Melik-šahu su riječi: "Ispituj ih prilikom smotre i prihvaćaj samo one koji su posvećeni i postojani, one koji neće izdati i koji neće ustuknuti u borbi. Od njih se traži udarna snaga, a ne velika brojnost."¹⁴⁰³

¹³⁹⁹ *En-Nuzum el-harbije*, str. 135.

¹⁴⁰⁰ Ibidem.

¹⁴⁰¹ Ibidem.

¹⁴⁰² *Tarih ez-zeman*, str. 93; *En-Nuzum el-harbije*, str. 136.

¹⁴⁰³ *Rahatus-sudur*, str. 344.

3) Definicija vojnih funkcija

Seldžuci su od početka svoje vlasti vodili računa o definiranju funkcija svojih konjanika, vojskovođa i vojnika. Tako je sultan Tugrul-beg zadužio vojskovođu Ajtekina da čuva i nadzire puteve koji vode prema Bagdadu.¹⁴⁰⁴ Nizam el-Mulk govori o važnosti krajnje preciznog definiranja i to kroz dekret iz sultanske palače. On kaže: “Nijedan mladić se ne smije slati bez ikakvog zadatka, tj. da za njegovo slanje ne postoji razlog... stvari moraju biti definirane.”¹⁴⁰⁵ A o poštovanju naredbi s vrha i izdanih dekreta kaže: “Ako ne postoji važan razlog, visoki kabinet ne treba izdavati nikakav pisani nalog.”¹⁴⁰⁶

4) Nadgledanje postupaka opskrbe

Divan (sultanovo vijeće) pomno je pratilo ove postupke u početku seldžučkog perioda. Neki seldžučki vojskovođe kupovali su zalihe za svoju vojsku u vrijeme sultana Alp Arslana, a Nizam el-Mulk je donio ispravna rješenja kako bi riješio probleme koji bi mogli iskrsnuti seldžučkoj vojsci na polju opskrbe. Nije želio opteretiti seljake i izložiti ih nepravdi. Prikupljao je vojne zalihe iz raznih državnih provincija, a naročito iz mjesta koja se nalaze pored glavnih puteva. Načela koja je uspostavio Nizam el-Mulk aktivno su doprinijela u rješavanju pitanja vojnih zaliha. Divan je uspio osigurati zalihe koje su potrebne vojsci na lagan i jednostavan način.¹⁴⁰⁷

5) Nadgledanje finansijskih aspekata

El-Gazali je istakao kako primanja vojnika moraju biti zaštićena¹⁴⁰⁸, te da se moraju svakom čovjeku isplaćivati u određenom iznosu.¹⁴⁰⁹ Vojni divan se starao o praćenju ovih primanja. Ibn el-Erzek navodi da je osnovno pitanje vlasti redovno i pravovremeno isplaćivanje

¹⁴⁰⁴ Ibidem, str. 173.

¹⁴⁰⁵ *Sijaset-nama*, str. 110; *En-Nuzum el-harbije*, str. 138.

¹⁴⁰⁶ *En-Nuzum el-harbije*, str. 138.

¹⁴⁰⁷ Ibidem.

¹⁴⁰⁸ *Et-Tibr el-mesbuk*, str. 279.

¹⁴⁰⁹ Ibidem, str. 279.

plaća vojnicima. Ne smije se dozvoliti da njihova primanja kasne,¹⁴¹⁰ jer bi to bilo štetno po vojnike u prvom redu, a zatim i po vojnike u drugom.¹⁴¹¹ O tome je El-Muradi rekao: “Vojnici su saveznici čiju odanost garantira novac.”¹⁴¹² On ukazuje na važnost vojnih finansija i isplaćivanja primanja u pravo vrijeme.¹⁴¹³ Sultan Melik-šah je primanja i plaće vojnika distribuirao po raznim provincijama. Seljaci su bili dužni u svom mjestu osigurati opskrbu seldžučke vojske i podmiriti njihove potrebe.¹⁴¹⁴ Kada je riječ o kasnijem periodu, faktori o kojima je ranije bilo riječi doprinijeli su da feudi zamijene novčanu isplatu vojnika. Vojnicima je feude dodjeljivao Melik-šahov vezir Nizam el-Mulk, tako da je feud postao pravilo. Svaki vojni registar nadzirao je dijeljenje plaća i zemljišta u jednakoj mjeri.¹⁴¹⁵

6) Nadgledanje naoružavanja

Ibn el-Dževzi navodi da se seldžučka vojska u vrijeme sultana Tugrul-bega sastojala – u okviru svojih brojnih odjela – od stolara koji su bili obučeni da odgovaraju na potrebe vojske u vidu izrade i održavanja oružja. Kada se četiristo četrdeset osme god. po H. uputio prema Bagdadu, njegova vojska je bila opremljena teškim naoružanjem, poput katapulta i ovnova.¹⁴¹⁶ Ibn el-Esir navodi da je Tugrul-begova vojska posjedovala magacine oružja i katapulte.¹⁴¹⁷ Prirodno je da se u tim magacinima nalaze razne vrste oružja koje su potrebne vojnicima u vidu rezerve. Pored toga, postojali su vješti zanatlije koji su izrađivali i održavali oružje prema potrebi. Ibn el-Esir

¹⁴¹⁰ Ibidem, str. 141.

¹⁴¹¹ Ibidem.

¹⁴¹² Ibidem.

¹⁴¹³ Ibidem.

¹⁴¹⁴ *Rahatus-sudur*, str. 204, 250; *En-Nuzum el-harbije*, str. 142.

¹⁴¹⁵ *En-Nuzum el-harbije*, str. 142.

¹⁴¹⁶ *En-Nuzum el-harbije*, str. 143; *El-Muntezam* (8/173).

¹⁴¹⁷ *El-Kamil fit-tarih*, prema: *En-Nuzum el-harbije*, str. 143.

naglašava kako se proces naoružavanja i opremanja vojske odvijao čak i za vrijeme bitke.¹⁴¹⁸ Vojni divan je nadgledao te procese.¹⁴¹⁹

7) Vojne uniforme

Seldžuci su vodili računa o svojim uniformama po kojima su bili poznati u Srednjoj Aziji zahvaljujući tim posebnim uniformama tokom Bitke kod Manzikerta. Turci Seldžuci su mogli prepoznati svoje rođake Oguze Pečeneze koji su se borili u redovima bizantijske vojske. Oni su se potom pridružili seldžučkoj vojsci, što je donijelo poraz Bizantincima.¹⁴²⁰ Seldžuci su također bili poznati po svom oružju, te načinu na koji su ga držali za pojasom i oslanjali se na njega. Jedan od zadataka Divana bilo je nadziranje uniformiranosti vojnika.

8) Vojne kasarne

Vojnici su boravili u jednom krilu dvorca seldžučkog sultana. Na taj način su bili blizu sultanu kako bi izvršavali njegova naređenja. Ta krila su se zvala *atak*¹⁴²¹, da bi se taj izraz kasnije izmijenio u *vesak*.¹⁴²² Ovo ustrojstvo je važno za vojnike koji su služili sultanu, kao i za njegovu gardu. Kada su u pitanju ostali vojnici, oni su boravili u zasebnim kasarnama na drugim mjestima.

Treće: Služba u seldžučkoj vojsci

Seldžučka vojska bila je jedan od najznačajnijih faktora koji su doveli do uspjeha i dominacije Seldžuka nad njihovim savremenikima. Njihova vojska se sastojala od nekoliko rodova, i to:

1) Redovna vojska

Pod ovom vojskom se podrazumijevaju redovne snage koje služe državi prema načelu stalne borbene spremnosti. Redovna vojska sastoji se od mladih robova, ili onih koji su stekli slobodu, a nalaze

¹⁴¹⁸ *El-Kamil fit-tarih*, prema: *En-Nuzum el-harbije*, str. 143.

¹⁴¹⁹ *En-Nuzum el-harbije indes-Seladžika*, str. 143.

¹⁴²⁰ *En-Nuzum el-harbije indes-Seladžika*, str. 144.

¹⁴²¹ Ibidem.

¹⁴²² *El-Bejheki, Tarih*, str. 805; *En-Nuzum el-harbije*, str. 145.

se u stalnoj službi. Sastav ove vojske popunjava se kupovinom ili poklanjanjem, gdje su drugi vladari Seldžucima poklanjali vojnike, a tu su bili i ratni zarobljenici, te vojnici koje su slale države kojima je nametnut porez.¹⁴²³ Isto tako, u velikoj mjeri su koristili i jedinice koje su pristupile službi države nakon njenog osnivanja.¹⁴²⁴

2) Turkmenska plemena

Ova plemena živjela su nomadskim načinom života, pod vodstvom plemenskih lidera, bilo da su u službi države ili ne. Pridržavali su se svog tradicionalnog načina ratovanja, koji se temeljio na strijelcima konjanicima.¹⁴²⁵ Čak su i žene i djeca živjeli ratničkim načinom života, pod komandom plemenskog poglavara koji je nosio titulu baš bega. Turkmenska plemena koja su živjela na pograničnim teritorijama imala su veći značaj. Vladari tih plemena su se nazivali *salarima*, koji su bili na višoj poziciji od *šahne* (načelnika policije), koji su predvodili ostala turkmenska plemena. Oni su također imali posebne nadležnosti. Država je pogranične oblasti oslobađala od poreza i nameta, a čak im je pružala novčanu pomoć. Borci (gazije) i *salar*i su imali utvrđene plaće.¹⁴²⁶ Osim toga, seldžučki sultani su bili primorani u nekim situacijama davati redovne plaće pojedincima iz turkmenskih plemena, kako bi spriječili njihovo nezadovoljstvo u slučaju da te plaće budu ukinute.¹⁴²⁷ U svakom slučaju, turkmenska plemena su igrala osnovnu ulogu u fazi osnivanja Seldžučke države.¹⁴²⁸ Seldžučki vezir Nizam el-Mulk je smatrao da Turkmenima pripada utvrđeno pravo kod države, uprkos averziji i netrpeljivosti koja vlada prema njima, te njihovoj brojnosti. Naime, oni su dali veliki doprinos

¹⁴²³ *En-Nuzum el-harbije indes-Seladžika*, str. 150.

¹⁴²⁴ *Ibidem*, str. 150.

¹⁴²⁵ Muhammed Samin, *Imaretu Haleb*, str. 130; *En-Nuzum el-harbije*, str. 150.

¹⁴²⁶ *En-Nuzum el-harbije*, str. 145.

¹⁴²⁷ *Devle es-Seladžika*, str. 20; *En-Nuzum el-harbije*, str. 145.

¹⁴²⁸ *Sijaset-nama*, str. 143.

u službi države nakon njenog osnivanja. Na tom putu su uložili velike napore i trud, premda su pomagali svoje bližnje.¹⁴²⁹

3) Pokrajinski odredi

Snage pokrajinskih vođa predstavljaju značajan dio snaga koje su se borile u redovima državne vojske. One su se aktivirale u slučaju objave rata, prema dogovoru koji je postignut s tim vođama prilikom njihovog ustoličenja. Te snage su se u nekim slučajevima formirale od različitih elemenata.¹⁴³⁰ Vladari su imali stalne odrede, kao i one rezervne, koje su pozivali za vrijeme rata.¹⁴³¹ Tim snagama se dodaju i odredi koji pripadaju feudalcima¹⁴³², a čiji broj zavisi od broja seljaka koji su radili na njihovom zemljištu. Njih je bilo manje u odnosu na broj koji su mobilizirali vladari pokrajina.¹⁴³³

4) Snage namjesnika

Pod njima se podrazumijevaju snage koje pomažu seldžučkoj vojsci u borbi tokom ratnog stanja. One uključuju dvije vrste namjesnika. **Prva** su vojnici koji su napredovali u službi tako da su postali namjesnici, a **druga** vrsta su arapski namjesnici čije su snage odigrale aktivnu ulogu u pobjedama koje je ostvarila seldžučka vojska. Tako je arapski namjesnik Muslim b. Kurejš imao aktivan utjecaj u eliminaciji Karudovog pokreta koji se borio protiv sultana Melik-šaha. Kada su se dvije vojske susrele, on je sa svojim snagama napao lijevo krilo Karudove armije i porazio ga.¹⁴³⁴ Isto tako, historija bilježi da su se arapske snage iz plemena Benu Kilab priključile Tutušu, sinu Alp Arsana, kada je stigao u Šam. To je značajno doprinijelo osnaživanju njegove vojske.¹⁴³⁵ Međutim, dobre veze između njih i Seldžuka nisu dugo potrajale. Sultan Mesud je, naime,

¹⁴²⁹ Ibidem.

¹⁴³⁰ *El-Harb indel-Areb*, str. 329.

¹⁴³¹ *En-Nuzum el-harbije indes-Seladžika*, str. 157.

¹⁴³² Ibidem.

¹⁴³³ *En-Nuzum el-harbije*, str. 157.

¹⁴³⁴ *Ahbar ed-Devle es-Seldžukije*, str. 158.

¹⁴³⁵ *Zejl Tarih Dimašk*, prema: *En-Nuzum el-harbije*, str. 158.

pogubio dvanaest namjesnika koji su pali u zarobljeništvo kod njega, uključujući Sadaku b. Dubejsa, vladara Arapa. Naredio je da svi budu pogubljeni.¹⁴³⁶ To nam govori da je kod Seldžuka došlo do promjene stava o oslanjanju na pomoć ovih namjesnika i njihovih snaga.¹⁴³⁷

5) Snage gradova, dobrovoljaca i hordi

Seldžučka vojska nije se sastojala samo od redovnih snaga, turkmenskih plemena, pokrajinskih odreda, snaga feudalaca i namjesnika. Uz ove odrede, tu su bile brojne grupacije vojnika koji su se priključili vojsci iz gradova koji se nalaze blizu bojnog polja, a čiji broj značajno varira, zavisno od datog područja. Te jedinice su se nazivale prema gradovima iz kojih dolaze. U nekim izvorima se spominju vojnici Iraka i drugih oblasti.¹⁴³⁸ Seldžučka vojska je obuhvaćala i dobrovoljce koji su se priključivali vojsci na određeno ili neodređeno vrijeme, kako bi izvršili obavezu džihada.¹⁴³⁹ El-Maverdi ih definira kao vojnike koji su izvan vojne službe (*Divan el-džeš*), koji dolaze iz pustinje ili gradova, a koji su se priključili vojsci u toku mobilizacije za rat.¹⁴⁴⁰ Postoje jedinice koje se u historijskim izvorima spominju pod nazivom horde (obaši). Ipak, njihovo priključenje vojsci nije značajno utjecalo na ishod rata, kao što je bio slučaj sa glavnom seldžučkom vojskom.¹⁴⁴¹ To, s druge strane, ne umanjuje doprinos koji su ove dvije grupacije pružale u vojsci. Dobrovoljci su bili predani i požrtvovani u borbi i težili su da postignu šehadet. To je imalo aktivnu ulogu u podizanju borbenog morala kod vojnika.¹⁴⁴² Primjer ove požrtvovanosti nalazimo u vrijeme sultana Melik-šaha, sina Alp Arslana, kada su horde pomogle seldžučkoj vojsci da zatrp

¹⁴³⁶ *Ahbar ed-Devle es-Seldžukijje*, str. 110.

¹⁴³⁷ *En-Nuzum el-harbije indes-Seladžika*, str. 158.

¹⁴³⁸ *El-Kamil fit-tarih*, prema: *En-Nuzum el-harbije indes-Seladžika*, str. 159.

¹⁴³⁹ *El-Harb indel-Areb*, str. 159.

¹⁴⁴⁰ *En-Nuzum el-harbije indes-Seladžika*, str. 160.

¹⁴⁴¹ *El-Ahkam es-sultaniije*, str. 159.

¹⁴⁴² *En-Nuzum el-harbije indes-Seladžika*, str. 160.

šanac oko grada Tirmiza. Zahvaljujući tome, vojske je uspjela zauzeti grad i gradsku tvrđavu.¹⁴⁴³

6) Izvidnice

Izvidnice su se kretale ispred vojske na određenoj udaljenosti. Njihova dužnost je bila izviđanje provincija i zauzimanje važnih tačaka. One nisu trebale ulaziti u okršaj, već saznati mjesto neprijatelja i njegovu snagu. Ako bi došlo do okršaja s nekim manjim neprijateljskim odredom, u tom slučaju bi odnos snaga bio ravnopravan.¹⁴⁴⁴ El-Bejheki navodi da su Seldžuci u izvidnicu slali najistaknutije borce¹⁴⁴⁵, zato što su vjerovali u važnost te jedinice i njenu aktivnu ulogu u obezbjeđivanju sigurnosti vojske i putem kojim se ona kreće. Oni su pažljivo birali zapovjednike ovih izvidnica. Komandant izvidnice mogao je biti samo onaj ko je poznat po pouzdanosti, povjerljivosti, uračunljivosti, pronicljivosti, hrabrosti i obazrivosti.¹⁴⁴⁶

7) Čauši

To je turski izraz za vojnog glasnika.¹⁴⁴⁷ U vojsci su čauši imali rang oficira, gdje su služili kao nadređeni ostalim vojnicima, u skladu sa svojim položajem u vojsci. Oni su vodili računa o disciplini u vojsci, pored oficirske dužnosti. Oni su se kretali ispred sultanove povorke i raščišćavali su put za njega¹⁴⁴⁸, te nadgledali put tokom kretanja vojske. Njihova dužnost je bila korespondencija i dostavljanje pošte. Visoki dužnosnici Seldžučke države imali su svoje čauše za koje se navodi da su brzo dostavljali poštu. Zbog te brzine dobili su naziv Pekan. Funkcija čauša ostala je i kod Osmanlija pod imenom čauš sultanskog divana.¹⁴⁴⁹

¹⁴⁴³ *En-Nuzum el-harbije indes-Seladžika*, str. 160; *Ahbar ed-Devle es-Seldžukije*, str. 60, 61.

¹⁴⁴⁴ Fenn el-harb (3/442); *En-Nuzum el-harbije indes-Seladžika*, str. 160.

¹⁴⁴⁵ El-Bejheki, *Tarih*, str. 625, 626, 633, 687.

¹⁴⁴⁶ Muhtesar Sijaset el-hurub, str. 48; *En-Nuzum el-harbije*, str. 162.

¹⁴⁴⁷ Ibn Šeddad, *En-Nevadir*, str. 62.

¹⁴⁴⁸ Ibn eš-Šahne, *Ed-Durr el-muntehab*, str. 258; *En-Nuzum el-harbije*, str. 162.

¹⁴⁴⁹ *En-Nuzum el-harbije indes-Seladžika*, str. 162.

8) Logistički odjel

Postoje odredi koji se nazivaju logističkim odjelom, a čiji je zadatak priprema odmorišta kroz koja će proći vojska na putu. Oni su zaduženi za organizaciju prehrane.¹⁴⁵⁰ Ovi odredi su birali odgovarajuća mjesta za odsjedanje vojske, te način postavljanja i rasporeda šatora, u formi međusobno povezanih grupa.¹⁴⁵¹ Pored ovih borbenih odjela, seldžučka vojska se sastojala i od drugih odreda, koji nisu bili borbeni, poput članova sultanskog harema, rizničara, nosača, vojnih pisara, učenjaka, pomoćnika, kuhara i kuhinjskog osoblja, vodiča i drugog osoblja koje ne učestvuje u borbi.¹⁴⁵²

Četvrto: Sastav vojske

Seldžučka vojska se sastojala od različitih elemenata, poput Turaka, Oguza, nearapa, Kurda, Dejlemida, Arapa i drugih rasa. Ovo su najvažniji elementi seldžučke vojske:

1) Turci

Seldžuci su se oslanjali na svoje sunarodnjake Turke. To se jasno vidi iz tekstova koji se navode u pojedinim izvorima o tome kako su neki seldžučki sultani davali prednost svojim sunarodnjacima. Sultan Alp Arslan je u obraćanju svojim turskim vojnicima rekao: "Rekao sam vam jednom, dvaput, stotinu puta! Vi ste Turci, vojnici Horasana i Transoksijane. Vi ste stranci u ovoj zemlji. Uzvišeni Allah je danas osnažio Turke i omogućio im da potčine Dejlemide. Oni (Turci) su iskreni muslimani, vjerni, čisti, ne poznaju novotarije i nahodjenja."¹⁴⁵³ Sultan Alp Arslan je ovdje istinu rekao, jer je kazao da su sljedbenici sunneta, koji se pridržavaju Poslanikove tradicije, koji se udaljavaju od hirova, ti koji zaslužuju Allahovu pomoć i podršku. Ove njegove riječi jasno ukazuju da je davao prednost i da je preferirao Turke nad

¹⁴⁵⁰ *En-Nuzum el-harbije indes-Seladžika*, str. 163.

¹⁴⁵¹ *En-Nuzum el-harbije indes-Seladžika*, str. 163.

¹⁴⁵² Ibidem.

¹⁴⁵³ Ibidem, str. 165.

ostalim elementima vojske. Smatrao je da su oni glavni stub armije. Štoviše, oni su bili glavni element redovnih snaga seldžučke vojske.¹⁴⁵⁴

2) Arapi

Arapski borci su od davnina poznati po svojim ratnim vještinama i visokom umijeću jahanja konja u borbi. Vješto su baratali dugim kopljima.¹⁴⁵⁵ Arapi predstavljaju jedan od elemenata seldžučke vojske,¹⁴⁵⁶ a odigrali su važnu ulogu u nekim presudnim bitkama.¹⁴⁵⁷

3) Kurdi

Kurdi su predstavljali jedan od elemenata vojske kod Seldžuka. Pod komandom sultana Alp Arslana u čuvenoj Bici kod Manzikerta borilo se deset hiljada kurdskih vojnika.¹⁴⁵⁸ Kurdi su se isticali po hrabrosti u borbi, bilo da se radi o pješadiji ili konjanicima.¹⁴⁵⁹

4) Perzijanci

Oni su bili jedan od prepoznatljivih elemenata seldžučke vojske. Bili su prepoznatljivi – u vojnom smislu – po hrabrosti, izdržljivosti i rukovanju lukom i strijelom.¹⁴⁶⁰

5) Dejlemidi¹⁴⁶¹

Seldžučku vojsku su sačinjavali i Dejlemidi, koji su poznati po viteštvu, hrabrosti, a vješto su rukovali kopljima.

6) Armenci

Izvori navode da su Armenci učestvovali u nekim bitkama koje je vodila seldžučka vojska. O tome govori i slučaj Sa'da ed-Devle Kovharaina, kojem je bilo povjereno da savlada Kavrda, amidžu

¹⁴⁵⁴ Ibidem, str. 165.

¹⁴⁵⁵ Ibidem, str. 165.

¹⁴⁵⁶ Ibidem, str. 165.

¹⁴⁵⁷ *En-Nuzum el-harbije indes-Seladžika*, str. 167, 168.

¹⁴⁵⁸ Ibn Ebu el-Hejdža, *Tarih*, str. 118, 119.

¹⁴⁵⁹ *En-Nuzum el-harbije indes-Seladžika*, str. 169.

¹⁴⁶⁰ *En-Nuzum el-harbije indes-Seladžika*, str. 169.

¹⁴⁶¹ Dejlemidi su stanovnici Tabaristana i planina.

sultana Melik-šaha. On je taj zadatak povjerio jednom Armencu, koji je Kavurda pogubio gušenjem.¹⁴⁶² Armenski borci redovno su učestvovali u napadima u Maloj Aziji ili u sukobima sa krstaškim vojskama, u vidu odreda ili pojedinačno.¹⁴⁶³ Ovo su najvažniji elementi od kojih se sastojala seldžučka vojska.¹⁴⁶⁴

Peto: Vojni odredi

1) Pješadija

U općenitom smislu, seldžučka vojska se sastojala od pješadije (pješaštva) i konjanika (jahača), a pješadija je prethodila konjanicima u vojsci.¹⁴⁶⁵

2) Konjanici

Oni su predstavljali glavnu snagu u vojskama. Konjanici su bili borbeni jedinica seldžučke vojske, a predstavljali su aktivan dio u armiji Seldžuka, zahvaljujući brzini, fleksibilnosti, pokretljivosti, brzini konja i lakoći naoružanja koje su nosili.¹⁴⁶⁶ To oružje se uglavnom sastojalo od luka, njihovog glavnog oružja. Međutim, oni su također nosili štit, koplje, sablju i palicu.¹⁴⁶⁷ Njihovo rukovanje strijelama u sedlu bilo je izvanredno. Vješto su odapinjali strijele i nije im bilo potrebno da zaustave konja ili da sjašu. Ta odlika pratila ih je i tokom povlačenja s bojnog polja. Znali su se okrenuti u sedlu i efikasno pogađati svoje progonitelje.¹⁴⁶⁸ Lako naoružanje omogućilo je konjanicima da ga nose i upotrebljavaju s lakoćom na sedlima konja.¹⁴⁶⁹

¹⁴⁶² *En-Nudžum ez-zahire* (5/94); *En-Nuzum el-harbije*, str. 171.

¹⁴⁶³ *En-Nuzum el-harbije indes-Seladžika*, str. 171.

¹⁴⁶⁴ Ibidem.

¹⁴⁶⁵ *Muhtesar sijaset el-hurub*, str. 37; *En-Nuzum el-harbije*, str. 173.

¹⁴⁶⁶ *En-Nuzum el-harbije*, str. 176.

¹⁴⁶⁷ Sumejl, *El-Hurub es-salibije*, str. 77.

¹⁴⁶⁸ *En-Nuzum el-harbije indes-Seladžika*, str. 177.

¹⁴⁶⁹ Ibidem.

3) Strijelci, borci koji rukuju gorivom, katapultom ili oklopnim vozilom

Strijelci su ratnici koji odapinju strijele.¹⁴⁷⁰ Seldžuci su vješto rukovali lukom i strijelom, što je postala jedna od istaknutih odlika seldžučke vojske. Jedan svjedok spominje da su strijelci išli kao prethodnica seldžučke vojske, te da su brojali deset hiljada pješaka. Brojnost strijelaca na bojnopolju jasno ukazuje na značaj tih jedinica. Konjanici su također koristili strijele u borbi. Brojni historičari potvrđuju postojanje i borbenu efikasnost strijelaca u seldžučkoj vojsci.¹⁴⁷¹ Dužnost onih koji rukuju gorivom (*neffatun*) jeste da spaljuju neprijateljske tvrđave,¹⁴⁷² te druge prepreke koje otežavaju kretanje vojske.¹⁴⁷³ Naprimjer, kada je sultan Alp Arslan krenuo u pravcu Šekija,¹⁴⁷⁴ u Abhaziji, tamo je naišao na poplavljeno zemljište i žbunje u kojem su se skrivali razbojnici. Naredio je da se to žbunje spali, jer je bio svjestan da se tu krije opasnost po seldžučku vojsku. U vojsci su djelovali i lanseri katapulta,¹⁴⁷⁵ oruđa koje je u to vrijeme predstavljalo teško topništvo u savremeno doba. Brojni historičari navode kako su Seldžuci koristili katapulte, što je bilo njihovo najznačajnije teško oružje.¹⁴⁷⁶ Odred koji je upravljao katapultom pratio je seldžučku vojsku u brojnim bitkama.¹⁴⁷⁷ Oklopnici su ulazili u oklopno vozilo, koje je imalo oblik velike nosiljke u koju je moglo stati dosta boraca. Na taj način su se približavali opkoljenom gradu i tragali za slabim tačkama u odbrani.¹⁴⁷⁸

¹⁴⁷⁰ *Ahbar ed-Devle es-Seldžukijje*, str. 80.

¹⁴⁷¹ El-Bejheki, *Tarih*, str. 628; *Ahbar ed-Devle es-Seldžukijje*, str. 80.

¹⁴⁷² *El-Harb indel-Areb*, str. 330.

¹⁴⁷³ *El-Harb indel-Areb*, str. 330.

¹⁴⁷⁴ Šeki: Oblast u Abhaziji.

¹⁴⁷⁵ *Ahbar ed-Devle es-Seldžukijje*, str. 44; *En-Nuzum el-harbijje*, str. 179.

¹⁴⁷⁶ *En-Nuzum el-harbijje*, str. 179.

¹⁴⁷⁷ *En-Nuzum el-harbijje*, str. 179.

¹⁴⁷⁸ *Tarih es-Saladžika*, str. 276.

Šesto: Vojno obrazovanje i obuka

Seldžučki lideri su se trudili da svoju djecu odgoje i obuče različitim ratnim vještinama. Svjedok je opisao ratove između Seldžuka i Gaznevida, navodeći kako su Seldžuci imali veliki broj obučenih muškaraca.¹⁴⁷⁹ Dvorac je predstavljao školu za obuku, koju su završavali aktivni elementi vojske koji su kasnije obavljali važnu ulogu u životu države, tako što su vršili stalnu službu u vojsci, a ne privremene funkcije na vladajućem dvoru.¹⁴⁸⁰ Jedna od karakteristika turske vojske bila je da su njeni članovi uvijek bili privrženi svojim vojnim dužnostima. Vojnu službu su pretvorili u stalno zanimanje. Vojnici su svoje vrijeme provodili u vježbama i izvođenju manevara. Oni su se hvalili svojim vojnim vještinama među ratnicima. Ozbiljnost se očitovala i u igrama kojima su se u slobodno vrijeme prepuštali. To vrijeme su provodili tako što su vježbali rukovanje nekim oružjem, te su se igrali mačem ili štitom. Takmičili su se u bacanju koplja, organizirali konjske utrke, uz brojne druge igre.¹⁴⁸¹ Seldžučki vezir Nizam el-Mulk govori o napredovanju u vojnoj službi i dužini njihove vojne obuke, iz čega se razumije da su u dobi od trideset pet ili četrdeset godina mogli dobiti viši oficirski čin.¹⁴⁸² To znači da je vojna obuka kod Seldžuka bila utemeljena na dva važna aspekta. Prvi se odnosi na detaljnu obuku, koja se očituje u pažljivom praćenju napredovanja regruta, a drugi aspekt je potrebno vojno iskustvo koje se stiče tokom duge vojne službe i intenzivnih treninga, nakon čega se dolazi do visokog oficirskog čina poput čina hadžiba (zapovjednika).¹⁴⁸³ Željeli su postepeno unapređivati svoju borbenu gotovost i steći potrebno iskustvo kako bi bili dostojni

¹⁴⁷⁹ El-Bejheki, *Tarih*, str. 674–683.

¹⁴⁸⁰ *En-Nuzum el-harbije indes-Seladžika*, str. 181.

¹⁴⁸¹ Abdulmun'im Hasanejn, *Devletus-Seladžika*, str. 167.

¹⁴⁸² *Sijaset-nama*, str. 144–145.

¹⁴⁸³ El-Bejheki, *Tarih*, str. 683; *En-Nuzum el-harbije*, str. 182.

visokih vojničkih pozicija. On navodi kako je dužnost vezira bila da obučava hrabre muškarce korištenju ratnih oruđa.¹⁴⁸⁴

Sedmo: Veličina seldžučke vojske

Ibn el-Ezrek navodi da je mnogobrojnost vojske jedan od očitih uzroka pobjede.¹⁴⁸⁵ Historijski izvori govore o veličini seldžučke vojske i velikom broju vojnika. El-Bejheki, koji je lično svjedočio seldžučko-gaznevidskim ratovima, opisuje Seldžuke riječima: "Oni su bili mnogobrojni."¹⁴⁸⁶ Er-Ravendi navodi: "Bili su uspješni vojnici, a bili su i mnogobrojni. Pored toga što je njihov broj bio veliki, imetak im je bio obilan."¹⁴⁸⁷ Kada je sultan Tugrul-beg krenuo prema Iraku, pod njihovim stopalima se tresla zemlja, a brda su se pomjerala zbog njihove brojnosti.¹⁴⁸⁸ Utajmi navodi da se Tugrul-begova vojska, prilikom ulaska u Bagdad, protezala od halifinog dvora do Nehrevana, u dužini od četiri ferseha.¹⁴⁸⁹ Kada je sultan Alp Arslan podigao most na rijeci Amu-Darji, vojsci je trebalo mjesec dana da ga pređe.¹⁴⁹⁰

Kada je riječ o određivanju brojnosti seldžučke vojske, El-Bejheki navodi da je vojska Seldžuka prilikom ulaska u Serahs brojala dvadeset hiljada konjanika.¹⁴⁹¹ Ibn el-Umrani je kazao kako je vojska koju je Tugrul-beg poveo na Bagdad brojala pedeset hiljada konjanika.¹⁴⁹² El-Husejni spominje da je Alp Arslanova vojska imala isti broj vojnika četristo šezdeset pete godine po Hidžri (1072.)¹⁴⁹³ Dok historijski izvori navode kako je seldžučka vojska u vrijeme sultana Alp Arslana

¹⁴⁸⁴ *Et-Tibr el-Mesbuk*, str. 279; *En-Nuzum el-harbije indes-Seladžika*, str. 182.

¹⁴⁸⁵ *En-Nuzum el-harbije indes-Seladžika*, str. 183.

¹⁴⁸⁶ El-Bejheki, *Tarih*, str. 66; *En-Nuzum el-harbije*, str. 183.

¹⁴⁸⁷ *Rahatus-sudur*, str. 145.

¹⁴⁸⁸ *Ibidem*, str. 175.

¹⁴⁸⁹ *Vefajat el-a'jan*, (5/69, 70). Jedan ferseh iznosi tri milje. (Prim. prev.)

¹⁴⁹⁰ *Ibidem*.

¹⁴⁹¹ El-Bejheki, *Tarih*, str. 264; *En-Nuzum el-harbije*, str. 185.

¹⁴⁹² *El-Enba' fi tarih el-hulefa'*, str. 189.

¹⁴⁹³ *Ahbar ed-Devle es-Seldžukije*, str. 53.

bila sastavljena od četiristo hiljada vojnika,¹⁴⁹⁴ Ibn Kesir navodi da je armija sultana Melik-šaha brojala dvije stotine hiljada.¹⁴⁹⁵ Seldžučki vezir Nizam el-Mulk navodi kako je (Melik-šahova) vojska brojala četiristo hiljada i kako je predlagao povećanje broja na sedamsto hiljada.¹⁴⁹⁶

Osmo: Uhode i špijuni

Seldžuci su se služili sistemom uhoda i špijuna. Trudili su se da te zadatke povjere osobama koje posjeduju određene osobine i ispunjavaju uvjete. Njihova misija je bila svestrana, kako bi osigurali da vijesti o neprijateljima stignu do vrha vojske. Zbog toga su morali preuzeti potrebne mjere. Ovo je jedan od njihovih najvažnijih sistema u borbi protiv neprijatelja od samog početka njihovog postojanja. Neki historičari navode kako je slanje uhoda u neprijateljsku vojsku bila dužnost sultana, koji je na taj način saznavao njihove planove.¹⁴⁹⁷ A seldžučki vezir Nizam el-Mulk je smatrao da se špijuni trebaju slati na sve strane u svako vrijeme, u odjeći trgovaca, putnika, sufija, prodavaca lijekova i derviša. Njihov zadatak je bio da prenose sve što čuju, kako ne bi ostalo ništa skriveno i kako bi se svaki mogući problem spriječio. Namjesnici, feudalci, zemljoposjednici i vladari su mnogo toga krili od kralja. Potajno su bili protiv njega, a čekali su samo da ih nesreća stigne. Međutim, špijuni su sve to razotkrivali i obavještavali su kralja o njihovim pravim namjerama. On bi smjesta uzjahao konja i navalio na njih iznenada. Njihove spletke bi bile razotkrivene, a zle namjere osujećene. Uhode i špijuni potanko su prenosili kralju vijesti o podanicima, bilo da su dobre ili loše, a on bi im se dostojno odužio.¹⁴⁹⁸ Vezir Nizam el-Mulk također kaže: "Na poznatim putevima uvijek treba postaviti uhode. Njima će se isplaćivati mjesečne plaće, kao nagrada za to. Oni će prenositi sve

¹⁴⁹⁴ *Hutat eš-Šam* (1/147, 236).

¹⁴⁹⁵ El-Bidaje ven-nihaje, prema: *En-Nuzum el-harbije indes-Seladžika*, str. 186.

¹⁴⁹⁶ *Sijaset-nama*, str. 209; *En-Nuzum el-harbije*, str. 186.

¹⁴⁹⁷ *Tebisiretu erbab el-elbab*, str. 24; *En-Nuzum el-harbije*, str. 188.

¹⁴⁹⁸ *Sijaset-nama*, str. 111.

što se događa, noću ili danju, na udaljenost od pedeset ferseha.” A kao što je bio običaj od ranije, vlast je imenovala nadzornike koji su ih nadgledali i kontrolirali, kako ne bi posustajali u obavljanju svojih dužnosti.¹⁴⁹⁹ Njihov sistem se nije razlikovao od obavještajnih sistema u savremenim armijama.¹⁵⁰⁰

Deveto: Vojna služba

Seldžuci su koristili sva sredstva koja su u to vrijeme bila dostupna kako bi pružili potrebnu podršku vojsci na bojnom polju. Vojna služba kod Seldžuka se sastojala od nekoliko aspekata:

1) Vojna pojačanja

Seldžučki sultani su vodili računa da svojoj vojsci pruže dodatna pojačanja potrebnom brzinom, blagovremeno. Tokom sukoba između sultana Tugrul-bega s njegovim bratom Ibrahimom Inalom, sultan je tražio pojačanja od sinova svog brata Davuda. Alp Arslan, Davudov sin, mu je brzo pritekao u pomoć. Prešao je razdaljinu od Sidžistana do granica Iraka za samo deset dana, krećući se pustinjским putem, kako bi za što kraće vrijeme prevalio tako dugačak put. U pomoć je pritekla i njegova supruga, koja je s turskom vojskom krenula iz Bagdada prema Hemedanu.¹⁵⁰¹ Isto tako, Seldžuci su vodili računa o podmirivanju potreba vojske za oružjem i streljivom na bojnom polju. Tako je tokom sukoba između sultana Berkjaruka b. Melik-šaha i njegovog brata Muhammeda, Berkjarukovim pješadincima nedostajalo štitova, da bi sultan odmah naredio da se vojnicima oni smjesta podijele.¹⁵⁰²

2) Inženjeri

Njih su nazivali i radnicima, a dužnost im je bila priprema terena i uklanjanje prepreka pred vojskom. Oni su organizirali prelazak vojske

¹⁴⁹⁹ Ibidem, str. 123; *En-Nuzum el-harbije*, str. 189.

¹⁵⁰⁰ *En-Nuzum el-harbije indes-Seladžika*, str. 189.

¹⁵⁰¹ *El-Kamil fit-tarih*, prema: *En-Nuzum el-harbije indes-Seladžika*, str. 191.

¹⁵⁰² Ibidem.

preko teškog terena, kada bi im pomagali da nose ratnu opremu.¹⁵⁰³ Tako je sultan Tugrul-beg, kada je krenuo iz Bagdada prema Mosulu, sa sobom poveo stolare, a inženjeri su mu izrađivali katapulte i teško oruđe.¹⁵⁰⁴ Pored toga, majstori za izradu raznih vrsta oružja i graditelji mostova bili su dio vojnih odreda seldžučke vojske tokom pohoda.¹⁵⁰⁵ Činjenica da su Seldžuci koristili mostove kako bi prelazili rijeke¹⁵⁰⁶ ukazuje na to da su u svojoj vojsci imali vješte inženjere koji su izrađivali mostove preko kojih bi vojska mogla prelaziti. Seldžučka vojska je izradila brodove kada je stigla do grada Nahičevana,¹⁵⁰⁷ kako bi mogla grad staviti pod opsadu. To se desilo u vrijeme sultana Alp Arslana. Isto je uradio i Nizam el-Mulk tokom opsade grada Merjem Nešina.¹⁵⁰⁸ On je vojsci osigurao sve što je potrebno, uključujući i brodove, da bi grad bio osvojen.¹⁵⁰⁹

3) Prijevoz tereta

Seldžuci su pridavali veliku važnost i teretu u svojoj vojsci, a koji se sastoji od raznih vrsta oružja, hrane i drugog.¹⁵¹⁰ Koristili su kamile za prijevoz ovog tereta još od migracije njihovog pretka Seldžuka.¹⁵¹¹ Nastavili su tu praksu nakon što su osnovali svoju zemlju. Osim kamila, Seldžuci su za prijevoz tereta koristili i mazge.¹⁵¹²

4) Logistika

Snabdijevanje vojske bilo je veoma važno za Seldžuke od samog početka. Bejheki navodi da je seldžučka vojska sa sobom uvijek nosila

¹⁵⁰³ *Fenn el-harb* (3/443); *En-Nuzum el-harbije indes-Seladžika*, str. 191.

¹⁵⁰⁴ *El-Muntezam* (8/173); *En-Nuzum el-harbije indes-Seladžika*, str. 191.

¹⁵⁰⁵ *En-Nuzum el-harbije indes-Seladžika*, str. 191.

¹⁵⁰⁶ *Vefajat el-a'jan* (5/69–70); *Fenn el-harb* (3/346).

¹⁵⁰⁷ Grad koji se nalazi u provinciji Azerbejdžan.

¹⁵⁰⁸ Merjem Nešin je bio utvrđeni grad, čije su kamene zidine bile ojačane olovom.

¹⁵⁰⁹ *Fenn el-harb* (3/345); *En-Nuzum el-harbije indes-Seladžika*, str. 192.

¹⁵¹⁰ *En-Nuzum el-harbije indes-Seladžika*, str. 192.

¹⁵¹¹ Ibidem.

¹⁵¹² Ibidem, str. 193.

opskrbu.¹⁵¹³ Kada su Seldžuci ušli u Nejsabur u vrijeme Tugrul-bega, imali su dovoljno opskrbe za cijelu armiju. Vezir Nizam el-Mulk prenosi kako je sultan Tugrul-beg vodio računa o opskrbi vojske pod bilo kojim okolnostima. Kada bi kretao na pohod, naredio bi da se ponese obilna opskrba u vidu rezerve. Mnoštvo te opskrbe bilo je predmet divljenja namjesnika i Turaka kada bi osjetili ukus hrane tokom objeda.¹⁵¹⁴ Očigledno je da se ova Tugrul-begova briga o snabdijevanju odrazila na seldžučku vojsku, kojoj nije nedostajalo opskrbe u njegovo vrijeme. Ova briga se nastavila i u vrijeme Alp Arslana i Melik-šaha. Ibn Halikan navodi kako je ulazak seldžučke vojske u neki grad dovodio do sniženja cijena, zahvaljujući brojnim namirnicama koje su sa sobom nosili. To je dovodilo do povećanja ponude iznad potreba, uslijed čega su se cijene smanjivale. Uz to, trgovci su ostvarivali veliku zaradu.¹⁵¹⁵ To je bila prirodna posljedica mnogobrojnosti i veličini vojske. Neki seldžučki sultani su grad Halep pretvorili u strateški logistički centar, iz kojeg su preuzimali sve što im je potrebno tokom ratova protiv Bizantinaca.¹⁵¹⁶

Deseto: Medicinska služba

Neki izvori navode kako su Seldžuci počeli koristiti bolnice još od ranog perioda svoje historije.¹⁵¹⁷ U to vrijeme bolnice su zvali bimaristan.¹⁵¹⁸ Amid el-Mulk, vezir sultana Tugrul-bega, dao je ogroman doprinos u osnivanju bimaristana u Bagdadu 449/1057. godine.¹⁵¹⁹ Sultan Muhammed b. Melik-šah je odigrao značajnu ulogu u finansijskoj podršci bimaristana u Bagdadu. Odredio je da im se isplati stotinu hiljada zlatnika 451. godine (1059).¹⁵²⁰

¹⁵¹³ El-Bejheki, *Tarih*, str. 666; *En-Nuzum el-harbije indes-Seladžika*, str. 194.

¹⁵¹⁴ *Sijaset-nama*, str. 169; *En-Nuzum el-harbije indes-Seladžika*, str. 194.

¹⁵¹⁵ *Vefajat el-a'jan* (5/286); *En-Nuzum el-harbije indes-Seladžika*, str. 194.

¹⁵¹⁶ *Imaretu Halep*, str. 129.

¹⁵¹⁷ *Tarih Iran*, str. 126.

¹⁵¹⁸ *Vefajat el-a'jan* (3/124); *El-Areb vel-Etrak*, str. 97.

¹⁵¹⁹ *Tarih el-bimaristanat*, str. 189.

¹⁵²⁰ *El-Hidmat el-amme fi Bagdad*, str. 300.

Neki historijski izvori kazuju kako se Seldžuci nisu zaustavili na tome, već su u upotrebu uveli i pokretne bolnice, koje su koristili tokom putovanja ili odmaranja. Pokretni¹⁵²¹ bimaristan¹⁵²² u vojsci seldžučkog sultana Mahmud b. Muhammeda b. Melik-šaha bio je veoma veliki i za njegov transport je bilo potrebno četrdeset kamila. Ovaj bimaristan je neprestano pratio seldžučku vojsku,¹⁵²³ zato što su oni željeli osigurati stalnu zdravstvenu njegu vojnicima. Ebu el-Hakem Ubejdullah b. el-Muzaffer el-Bahil, poznati mudrac i književnik, poznat po imenu El-Magribi, bio je liječnik u ovoj bolnici. Osim njega, u ovoj bolnici je službovao i prakticirao puštanje krvi (*fasd*) i Ebu el-Fida Jahja b. Seid b Jahja el-Muzaffer, poznat po imenu Ibn el-Murehham. On je služio kao vrhovni sudija u Bagdadu u vrijeme El-Muktefija.¹⁵²⁴ Događaji iz Bitke kod Katvana 536/1142. godine ukazuju na postojanje liječnika i njihovo praćenje seldžučke vojske u doba sultana Sandžara. U toj bici život je izgubio liječnik Šerefuddin Muhammed Ilaki.¹⁵²⁵ To potvrđuje činjenicu da je on bio angažiran u bici kao vojni liječnik. Bolest koja je zadesila sultana Mesuda b. Muhammeda 546/1151. godine, koja je okončala njegov život, ukazuje da su u sultanskoj palati liječnici ordinirali bez prestanka. Oni su nadzirali liječenje sultana, zajedno s ljekarima koji su bili dovedeni iz Iraka. Svi oni su zajednički učestvovali u liječenju, koje na koncu nije urodilo plodom. Bolest je bila uznapredovala i na kraju je dovela do njegove smrti.¹⁵²⁶ To je jedan od dokaza da su liječnici stalno bili uz sultana.¹⁵²⁷

¹⁵²¹ *En-Nuzum el-harbije indes-Seladžika*, str. 194.

¹⁵²² *Ibidem*.

¹⁵²³ *Vefejat el-a'jan* (3/124); *Tarih el-bimaristanat*, str. 14.

¹⁵²⁴ *Vefejat el-a'jan* (3/123, 124).

¹⁵²⁵ *Es-Seladžika fit-tarih vel-hadare*, str. 398.

¹⁵²⁶ *Rahatus-sudur*, str. 354.

¹⁵²⁷ *En-Nuzum el-harbije indes-Seladžika*, str. 197.

Jedanaesto: Konji i njihova uloga u seldžučkoj vojsci

Turci su bili među najnaprednijim narodima kada je u pitanju kroćenje i jahanje konja. Pojedina njihova plemena su se u tome isticala nad drugima. Jedna od dužnosti komandanta vojske bila je inspekcija konja i njihove spremnosti za korištenje u borbi, jednako kao i inspekcija vojnika. Nakon inspekcije eliminirao je one koji nisu podobni za borbu.¹⁵²⁸ Kada je riječ o načinu nabavke konja, ratni plijen je na vrhu te liste. Seldžuci su ih zatim dresirali za svoje potrebe. Osim toga, konje su nabavljali kupovinom na raznim tržnicama u gradovima. Nabavljali su ih i putem poklona, budući da su Seldžucima najčešće poklanjali konje.¹⁵²⁹ Seldžučki konji su bili prepoznatljivi po sitnom rastu i srednje dugim nogama. Oni su koristili vrstu poznatu kao turkmenski konj,¹⁵³⁰ koja je karakteristična po brzom trku i elegantnom tijelu,¹⁵³¹ što je rezultat dobrog dresiranja. Konji su bili zaštićeni posebnim prekrivačem koji ih je štitiio i branio.¹⁵³² Za njih su izrađivali žičane oklope koji su ih na bojnopolju štitali od neprijateljskog oružja.¹⁵³³ Seldžuci su vodili računa da svoje konje dresiraju na neustrašivost. Željeli su ih lišiti straha kako ih tokom bitke ništa ne bi moglo iznenaditi. Dresirali su ih da žive s drugim, krupnijim životinjama, poput deva, slonova i medvjeda. Ako bi primijetili da se neki konj plaši ovih životinja, onda bi ih dodatno zatvarali zajedno, kako bi se navikli na njih. Osim toga, obučavali su konje sportovima koji su bili kod njih poznati.¹⁵³⁴

Dvanaesto: Finansijski izvori seldžučke vojske

Seldžuci su se oslanjali na raznovrsne resurse. Tako su ratni plijen, glavarina, porez, nameti i sigurnost gradova bili najvažniji izvori koji

¹⁵²⁸ *En-Nuzum el-harbije indes-Seladžika*, str. 201.

¹⁵²⁹ *Ibidem*, str. 202.

¹⁵³⁰ *En-Nuzum el-harbije indes-Seladžika*, str. 203.

¹⁵³¹ Joshan Prawer, *Alem es-salibijjin (Svijet krstaša)*, str. 214.

¹⁵³² *En-Nuzum el-harbije indes-Seladžika*, str. 203.

¹⁵³³ *En-Nuzum el-harbije indes-Seladžika*, str. 203.

¹⁵³⁴ *Ibidem*, str. 203.

su Seldžucima omogućavali da finansiraju državu, naročito kada je u pitanju punjenje osnovnog budžeta koji bi omogućio funkcioniranje vojske kako bi ona mogla štititi državu.¹⁵³⁵ Seldžuci su izvukli veliku korist iz rata sa Gaznevidima, kada su stekli ratni plijen čija je vrijednost petsto hiljada zlatnika.¹⁵³⁶ Prihodi od ratnog plijena su bili sve veći, tako da je plijen stečen u Bici kod Nese iznosio deset miliona dinara u vidu odjeće, oružja, stoke i robe.¹⁵³⁷ U Bici kod Dandakanana zaplijenjene su nebrojene količine zlata, srebra, odjeće i stoke.¹⁵³⁸ Plijen zarobljen nakon Bitke kod Manzikerta mjerio se ritlima¹⁵³⁹ u zlatu i srebru.¹⁵⁴⁰ El-Bendari navodi da su se cijene značajno snizile zbog ovog seldžučkog plijena. Pobjede seldžučke vojske bile su praćene vrijednim ratnim plijenom.¹⁵⁴¹ Kada je riječ o glavarini (džizji) kao finansijskom izvoru kod Seldžuka, neki historičari navode kako su Bizantinci redovno plaćali glavarinu prije ove bitke.¹⁵⁴² Izvori isto tako potvrđuju da su glavarinu nastavili plaćati i nakon toga. Izaslanik bizantskog imperatora donio je 482/1089. godine glavarinu, a na kontinuitet džizje ukazuje i činjenica da je sultan Melik-šah svake godine naplaćivao glavarinu od kralja Konstantinopolja¹⁵⁴³, koja je iznosila tristo hiljada na godišnjem nivou.¹⁵⁴⁴ A sultan Alp Arslan je bio zadovoljan da mu podanici plaćaju osnovni porez, koji je ubirao u dvije godišnje rate, kako bi im olakšao.¹⁵⁴⁵

¹⁵³⁵ *En-Nuzum el-harbije*, str. 215.

¹⁵³⁶ Ibn en-Nizam, *El-Urda*, str. 33; *Ez-Nuzum el-harbije*, str. 215.

¹⁵³⁷ *Rahatus-sudur*, str. 156; *Ez-Nuzum el-harbije*, str. 215.

¹⁵³⁸ El-Bejheki, *Tarih*, str. 695; *Ez-Nuzum el-harbije*, str. 215.

¹⁵³⁹ Ritl iznosi 450 grama.

¹⁵⁴⁰ *Tarih Devleti Ali Seldžuk*, str. 215.

¹⁵⁴¹ *En-Nuzum el-harbije indes-Seladžika*, str. 215.

¹⁵⁴² Ibn el-Ibri, *Tarih ez-zeman*, str. 109; *En-Nuzum el-harbije indes-Seladžika*, str. 215.

¹⁵⁴³ Ibn el-Esir, *El-Bahir*, str. 11.

¹⁵⁴⁴ *Tarih Devleti Ali Seldžuk*, str. 71.

¹⁵⁴⁵ *El-Kamil fit-tarih*, prema: *En-Nuzum el-harbije indes-Seladžika*, str. 216.

Trinaesto: Državni simboli i zastave

Neki izvori ukazuju na to da su Seldžuci imali svoje zastave i grbove. Od samog početka u korespondenciji su koristili simbol luka i strijele, čime su označavali svoju zemlju. U bitkama su koristili crne zastave, što je bila boja Abbasidske države.¹⁵⁴⁶

¹⁵⁴⁶ *En-Nuzum el-harbijje indes-Seladžika*, str. 217–218.

TREĆE POGLAVLJE

ORUŽJE I VOJNE UTVRDE

Prvo: Lako lično naoružanje

1) Najvažnije ofanzivno oružje

- a) luk¹⁵⁴⁷
- b) sablja¹⁵⁴⁸
- c) koplje¹⁵⁴⁹
- d) buzdovan
- e) nož
- f) sjekira¹⁵⁵⁰
- g) pračka¹⁵⁵¹

2) Oružje za zaštitu i samoodbranu

a) Kaciga (turs)

Kaciga služi za zaštitu lica i okolnih dijelova tijela od udarca. Izrađuje se od željeza i kože. Postoji više vrsta kaciga, koje služe za različite namjene.¹⁵⁵²

¹⁵⁴⁷ Ibn Selam opširno govori o luku, vrstama i dijelovima luka u *Knjizi o oružju*, str. 22–28.

¹⁵⁴⁸ Ibn Selam je naveo vrste sablji, imena i njihove dijelove, detaljno.

¹⁵⁴⁹ Kada je riječ o koplju, Ibn Selam navodi detaljno vrste i imena kopalja u *Knjizi o oružju*.

¹⁵⁵⁰ Postoji više vrsta buzdovana, zavisno od namjene.

¹⁵⁵¹ *En-Nuzum el-harbije indes-Seladžika*, str. 248.

¹⁵⁵² Ibidem, str. 248.

b) Lančani oklop (dir')

To je oklopna košulja (verižnjača) u vidu mreže, koju borac nosi kako bi ga štitila od sablji i strijela. Postoje razni oblici oklopa.¹⁵⁵³

c) Šljem (bejda)

To je željezni ili čelični pokrivač za glavu ispunjen mekim materijalima poput pamuka, a služi za zaštitu glave.¹⁵⁵⁴

Drugo: Teško masovno oružje

1) Balista¹⁵⁵⁵ i katapult¹⁵⁵⁶

Balista je drvena sprava koja ima dvije ručke između kojih se nalazila duga strijela. Prednji dio je težak, a stražnji lak. U taj dio se stavlja posuda sa kamenom kojom se izbacuje kamen koji bi uništavao sve na što padne.¹⁵⁵⁷ To je jedna od najdjelotvornijih i najrazornijih sprava koje služe za opsadu. Izrađivale su se u raznim oblicima i veličinama. Tim spravama se moglo izbacivati kamenje,

¹⁵⁵³ Ibidem, str. 250.

¹⁵⁵⁴ Ibidem, str. 252; *El-Harb indel-Areb*, str. 74.

¹⁵⁵⁵ Ova dva izraza su mijenjala značenja tokom historije. Prema *Hrvatskoj enciklopediji*, balista je rimska bacačka sprava, bacač kamenja (okovanih balvana, bačava sa zapaljivom smolom i sl.) lučnom ubacnom putanjom; rabio se pri napadaju i opsadi na kopnu i moru. Sastojao se od drvenog postolja sa žljebastom vodicom te dviju ručki usađenih u elastične svežnjeve usukane užadi koje su, povezane tetivom, djelovale kao luk. Vodilica projektila bila je postavljena pod stalnim nagibnim kutom od 45°, pa se ispravljanje gađanja izvodilo pomicanjem sprave ili promjenom mase kamena. Kadšto se balista izvodila s dodatkom drvenoga ili metalnoga luka, dok se laka prijenosna balista zvala skorpion. (*Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*)

¹⁵⁵⁶ U vojnoj tehnici naziv kojim su Grci tijekom antike označavali sve svoje ratne bacačke sprave koje su se upotrebljavale na kopnu i na brodovima. Preuzeli su ga Rimljani, ali su oni od I. st. pr. Kr. počeli razlikovati bacač kamenja, odnosno spravu koja je izbacivala projektil u luku – balista, od bacača za strijele, odnosno sprave koja je izbacivala projektele pravocrtno – katapult. U III. st. pojavio se novi, učinkovitiji bacač kamenja – onager, pa se terminom balista počeo označavati bacač strijela. Ipak, obje su se sprave i dalje općenito nazivale katapultima. Katapult su poznavali i drugi stari narodi, a upotrebljavali su ga i u srednjem vijeku. (Ibidem)

¹⁵⁵⁷ Subh el-aša (2/152); *En-Nuzum el-harbije*, str. 254.

nafta i slično. Balista je nešto nalik teškim minobacačima u savremeno doba. Koristila ga je seldžučka vojska.¹⁵⁵⁸ Katapult je bila lakša i manja sprava od baliste,¹⁵⁵⁹ iz katapulta se izbacivalo teško, a iz baliste lakše kamenje.¹⁵⁶⁰

2) Oklopna vozila, opsadna kula i brvno za razbijanje (ovan)

Oklopno vozilo je pravljeno od drveta, a oblagano je vunenom tkaninom ili kožom koja je prethodno umočena u vodu kako ne bi mogla gorjeti. Vozilo se kretalo na točkovima. Seldžuci su koristili i opsadne kule od drveta, koje su borci gurali. Kula je na dnu bila široka, a na vrhu uska. Imala je mnogokutni (poligonalni) oblik. Gurali su je do zida, od kojeg je bila viša, tako da su se borci mogli popeti preko zida utvrde i osvojiti grad.¹⁵⁶¹ Kule su bile obložene željeznim pločama¹⁵⁶², a ubrajale su se u masovno ofanzivno naoružanje. Njihova veličina zavisila je od namjene.¹⁵⁶³ Uz oklopno vozilo ili opsadnu kulu koristi se "ovan". To je balvan dug deset ili više metara, na čiji se kraj prema zidu montira glava od željeza ili čelika, koji sliči ovnoj glavi. Taj balvan se vezuje za prednji i zadnji dio kule. Njime se udara u zidine nekoliko puta, sve dok se kamenje iz zida ne poruši.¹⁵⁶⁴ Na taj način se osvajaju kule koje štite tvrđave.¹⁵⁶⁵ A pokretne kule su predstavljale prekretnicu u korištenju teškog oružja u opsadi utvrđenih gradova.¹⁵⁶⁶ Seldžuci su pravili opsadne kule kako bi razbijali opsadu opkoljenih gradova. One su služile i za stražu i izviđanje u vrijeme Tugrul-bega, Alp Arslana i Melik-šaha.¹⁵⁶⁷

¹⁵⁵⁸ *En-Nuzum el-harbije indes-Seladžika*, str. 254.

¹⁵⁵⁹ *Ibidem*, str. 256.

¹⁵⁶⁰ *Ibidem*, str. 256.

¹⁵⁶¹ Enver er-Rifa'i, *El-Islam fi hadaretihi ve nuzumihi*, str. 198; *En-Nuzum el-harbije indes-Seladžika*, str. 259.

¹⁵⁶² *Tebsiretu erbab el-elbab*, str. 18.

¹⁵⁶³ *Alem es-salibijjin*, str. 203.

¹⁵⁶⁴ *Tebsiretu erbab el-elbab*, str. 18.

¹⁵⁶⁵ *El-Džejš el-ejjubi*, str. 309, 312, 313; *En-Nuzum el-harbije*, str. 259.

¹⁵⁶⁶ *Alem es-salibijjin*, str. 203.

¹⁵⁶⁷ *En-Nuzum el-harbije indes-Seladžika*, str. 260.

Treće: Paradno i ukrasno oružje

To je oružje ukrašeno dragim kamenjem i drugim ukrasima, koje se čuva u riznici i iznosi u posebnim prilikama – svečanostima ili kod prijema izaslanika koji dolaze kod sultana. Seldžučki sultan bi naređivao da se ističu ukrasi, uključujući oružje optočeno zlatom, srebrom ili ukrašeno dragim kamenjem.¹⁵⁶⁸ U Malik-šahovo doba Nizam el-Mulk je predložio da dvadeset komada ukrasnog oružja nose dvadeset mladića, koji će nositi svečanu odoru i stajati oko kraljevog trona, kako bi bili dostojni njegovog prestiža i luksuza u kojem je sjedio.¹⁵⁶⁹ Nizam el-Mulk je smatrao da zapovjednik straže treba imati na raspolaganju najbolja sredstva i načine ukrašavanja i uljepšavanja.¹⁵⁷⁰

Četvrto: Sistem odbrane gradova

To su sredstva na kojima je počivala odbrana grada od neprijateljskih napada. U seldžučko vrijeme su korištena za zaštitu gradova, a sastojala su se od podizanja zidina, kopanja rovova, te izgradnje tvrđava i kula.¹⁵⁷¹

Peto: Alati opsade

Seldžuci su koristili katapulte, baliste, oklopna vozila, opsadne kule, balvane, kao i mostove, merdevine za opsadu, lađe i čamce.¹⁵⁷²

Šesto: Izrada i skladištenje oružja

Turci su bili poznati po izradi oružja koje su koristili u borbi. Bili su čuveni po svojoj vještini u izradi strijela, lukova i obradi željeza, kao i proizvodnji oružja poput sablji, kopalja i slično.¹⁵⁷³

¹⁵⁶⁸ Ibidem, 260.

¹⁵⁶⁹ Sijaset-nama, str. 132.

¹⁵⁷⁰ Ibidem, str. 177; *En-Nuzum el-harbije*, str. 261.

¹⁵⁷¹ *En-Nuzum el-harbije indes-Seladžika*, str. 262, 263, 264.

¹⁵⁷² Ibidem, str. 266, 267.

¹⁵⁷³ Ibidem, str. 270.

ČETVRTO POGLAVLJE

RATNI PLANOVI I TEHNIKE

Kod Seldžuka je vladala čvrsta vojna pripravnost, kada je riječ o ratnim planovima i tehnikama. One se manifestiraju u sljedećem:

Prvo: Mobilnost

Seldžučka vojska je postala poznata po brzini u općem smislu, što im je omogućilo fleksibilnost potrebnu za izvođenje brojnih borbenih tehnika. Te tehnike su utjecale na vojne planove tokom dugih ratova. U nekim slučajevima su vodili ratove poput stanovnika pustinje, čija se tehnika temelji na iznenadnim napadima (“udri i bježi”). Nabrojat ćemo najznačajnije manifestacije vojne mobilnosti seldžučke armije.¹⁵⁷⁴

1) Brzina

Brzina je bila jedna od najistaknutijih karakteristika ratovanja kod Turaka. Poznavanje svakog pedlja zemlje bio je najvažniji faktor koji im je omogućio brzo kretanje. Zahvaljujući tome mogli su se razdvajati i sakupljati za kratko vrijeme,¹⁵⁷⁵ što im je pomoglo da ostvare pobjede. Tako je Davud, zapovjednik vojske Seldžuka, smatrao da je konjanik koji nosi lako oružje hrabriji od ostalih vojnika.¹⁵⁷⁶ U

¹⁵⁷⁴ *En-Nuzum el-harbije indes-Seladžika*, str. 280.

¹⁵⁷⁵ *Ibidem*.

¹⁵⁷⁶ El-Bejheki, *Tarih*, str. 683; *En-Nuzum el-harbije indes-Seladžika*, str. 281.

obraćanju vojnicima je kazao: “Što se tiče nas, mi smo laki, jer nemamo tereta.”¹⁵⁷⁷ Zahvaljujući brzini, seldžučka vojska je odnijela brojne pobjede nad bizantijskim armijama.¹⁵⁷⁸ To im je također donijelo primjetnu prednost nad krstaškim vojskama, zato što su otkrili slabu tačku koja se ogledala u njihovoj težini.¹⁵⁷⁹ Brzina kojom se odlikovala seldžučka vojska se, osim na poznavanju terena i puteva, temelji i na lakoći naoružanja koje su nosili seldžučki konjanici, te na brzo kretanje dresiranih konja.¹⁵⁸⁰ Osim toga, mogli su brzo mijenjati zamorene konje za drugu grupu odmornih konja koji su bili smješteni u blizini bojnog polja, kako bi bili na raspolaganju u slučaju potrebe.¹⁵⁸¹ Zato su vojsku odlikovale pokretnost i neprestano trčanje¹⁵⁸² te fleksibilnost koja joj je omogućila sukobljavanje ili manevriranje u pravo vrijeme.¹⁵⁸³

2) Postavljanje zasjeda

Seldžuci su bili vješti u postavljanju zasjeda na bojnom polju. Tako su zasjede bile razlog da sultan Tugrul-beg porazi Arape koji su mu otkazali poslušnost.¹⁵⁸⁴ Isto tako, klopke su imale važnu ulogu u pobjedi sultana Alp Arslana nad Bizantincima u Bici kod Manzikerta. U ratu zasjedom on se oslanjao na dva krila. Jedinice lijevog i desnog krila sakrile su se iza brežuljaka na bojnom polju, nakon čega su izvršile iznenadni napad na bizantijsku vojsku, što im je omogućilo da pobijede.¹⁵⁸⁵ Neki historičari navode da su tamo upotrijebljene četiri zasjede.¹⁵⁸⁶ Godine 491/1098. vojskovođa Kerbuga se poslužio zasjedom u bici protiv krstaša kod Antakije.¹⁵⁸⁷ Isto tako, uz pomoć

¹⁵⁷⁷ *En-Nuzum el-harbije indes-Seladžika*, str. 281.

¹⁵⁷⁸ Ibidem.

¹⁵⁷⁹ *Alem es-salibijjin*, str. 217.

¹⁵⁸⁰ *En-Nuzum el-harbije indes-Seladžika*, str. 281.

¹⁵⁸¹ Ibn Ebi el-Hejdža, *Tarih*, str. 188.

¹⁵⁸² Ibidem.

¹⁵⁸³ *En-Nuzum el-harbije indes-Seladžika*, str. 282.

¹⁵⁸⁴ *El-Kamil fit-tarih*, prema: *En-Nuzum el-harbije indes-Seladžika*, str. 283.

¹⁵⁸⁵ *En-Nuzum el-harbije indes-Seladžika*, str. 283.

¹⁵⁸⁶ *Tarih devlet Ali Seldžuk*, str. 42.

¹⁵⁸⁷ *El-Kamil fit-tarih*, prema: *En-Nuzum el-harbije indes-Seladžika*, str. 284.

zasjeda Seldžuci su ostvarili brojne važne pobjede u drugim ratovima koje su vodili protiv krstaša.¹⁵⁸⁸

3) Lažno povlačenje

Seldžuci su koristili ovu strategiju, koja je naročito došla do izražaja u njihovom sukobu s Bizantincima. U vrijeme sultana Alp Arslana, seldžučka vojska se tokom Bitke kod Manzikerta pretvarala da bježi s bojnog polja. Uspješno su namamili Bizantinca da krenu u potjeru za njima.¹⁵⁸⁹ El-Bendari o tome govori u kontekstu priče o seldžučkim konjima: "Bizantinci su krenuli za njima, tako da su upali u klopku,¹⁵⁹⁰ a izveli su manevr u vidu lažnog povlačenja, pri čemu su se koristili lukom i strijelom s velikom vještinom.¹⁵⁹¹ Prednje jedinice vojske su se sukobile s neprijateljem kratko vrijeme, a zatim su se povukli u pravcu pripremljene klopke, pretvarajući se da su poraženi. A onda kada su neprijateljske jedinice krenule u potjeru za tim odredima koji se povlače, na njih je izvršen napad iz zasjede.¹⁵⁹² Ovu strategiju lažnog povlačenja primjenjivali su i u drugim bitkama protiv Bizantinaca, nakon Manzikerta, poput Bitke kod Miriokefalona (Miriocefalona) 572/1176. godine.¹⁵⁹³ U ratovima Seldžuka protiv krstaša, seldžučka vojska se pretvarala da bježi s bojnog polja primjenjujući taktiku lažnog povlačenja prema klopama, što je bio važan faktor u porazu krstaša u Bici kod Dorileja pod komandom Kilič Arslana 491/1097. godine.¹⁵⁹⁴

4) Strategija opkoljavanja neprijatelja

Seldžuci su u svojim ratovima protiv Gaznevida razdvajali svoje snage u nastojanju da opkole vojsku svojih neprijatelja, uprkos brojnosti gaznevidske vojske.¹⁵⁹⁵ Seldžuci su se služili tehnikom

¹⁵⁸⁸ *El-Alakat es-sijasije vel-kenesije*, str. 85; *En-Nuzum el-harbije*, str. 284.

¹⁵⁸⁹ *Es-Salibijune fiš-šerk*, str. 30.

¹⁵⁹⁰ *Tarih devlet Ali Seldžuk*, str. 43.

¹⁵⁹¹ *En-Nuzum el-harbije indes-Seladžika*, str. 285.

¹⁵⁹² *Ibidem*.

¹⁵⁹³ *En-Nuzum el-harbije indes-Seladžika*, str. 285.

¹⁵⁹⁴ *Ibidem*, str. 486.

¹⁵⁹⁵ *El-Kamil fit-tarih*, prema: *En-Nuzum el-harbije indes-Seladžika*, str. 286.

opkoljavanja neprijatelja u ratovima protiv Bizantinaca. Tokom Bitke kod Miriokefalona (Miriocefalona) 572/1176. godine Seldžuci su se obušili na svoje neprijatelje s nekoliko strana. Bitka kod Dorileja bila je još jedna prilika za primjenu ove tehnike. Tada su Seldžuci napali svoje neprijatelje krstaše i opkolili ih sa svih strana.¹⁵⁹⁶ Očevidac nekih seldžučkih ratova protiv krstaša navodi da su Seldžuci pribjegli tehnici opkoljavanja neprijatelja u većini ovih bitaka.¹⁵⁹⁷

5) Juriš i iznenadni napad

Seldžučka vojska se koristila momentom iznenadnog napada i juriša. To je bila jedna od njihovih utvrđenih taktika u ratovima protiv Bizantinaca.¹⁵⁹⁸ Oni su vršili iznenadne napade na bizantinske gradove, što im je omogućilo da osvoje veliki broj naselja.¹⁵⁹⁹ Krstašima su ovi seldžučki iznenadni napadi veoma teško padali.¹⁶⁰⁰ Očevidac iznenadnog seldžučkog napada i njihove opsade krstaša kaže: "Ovakav sistem nam nije bio poznat odranije."¹⁶⁰¹

Drugo: Gađanje strijelom

Historija Seldžuka povezana je s njihovim umijećem gađanja strijelom. Vješto su rukovali lukom i strijelom tokom jahanja, bez potrebe da se zaustave ili sjašu.¹⁶⁰² Njihovi sultani su dobro vladali većinom ratnih tehnika, uključujući i streličarstvo.¹⁶⁰³ U doba sultana Tugrul-bega grad Kazvin zasut je 434/1043. godine strijelama, zbog čega stanovnici nisu mogli stajati na zidinama kako bi branili grad. Zato su bili primorani predati se Seldžucima.¹⁶⁰⁴ Sibte b. el-Dževzi navodi kako je seldžučka vojska tokom bitke odjednom ispaljivala

¹⁵⁹⁶ *En-Nuzum el-harbije indes-Seladžika*, str. 287.

¹⁵⁹⁷ *Tarih el-hamle ilel-Kuds*, str. 49, 138; *En-Nuzum el-harbije*, str. 287.

¹⁵⁹⁸ *En-Nuzum el-harbije indes-Seladžika*, str. 289.

¹⁵⁹⁹ *Ibidem*.

¹⁶⁰⁰ *Ibidem*.

¹⁶⁰¹ *Ibidem*.

¹⁶⁰² *Ibidem*, 290.

¹⁶⁰³ *Rahatus-sudur*, str. 186; *Ahbar ed-Devle es-Seldžukije*, str. 54, 73.

¹⁶⁰⁴ *El-Kamil fit-tarih*, prema: *En-Nuzum el-harbije indes-Seladžika*, str. 290.

deset hiljada strijela.¹⁶⁰⁵ Broj strijelaca seldžučke vojske na bojnopolju dostizao je deset hiljada ljudi.¹⁶⁰⁶ To pojašnjava tvrdnje nekih izvora u kojima se navodi da su Seldžuci svoje neprijatelje zasipali obilnom kišom strijela.¹⁶⁰⁷ Mnogobrojnost ovih strijela bio je rezultat brojnosti strijelaca, odnosno upotrebe lansera koji ispaljuje više strijela. To je bio najvažniji faktor učinkovitosti strijela na bojnopolju. Sultan Alp Arslan je tokom opsade Halepa razdijelio osamdeset hiljada strijela.¹⁶⁰⁸ A kada je sultan preuzeo grad Halep, tamošnja tvrđava mu je i dalje pružala otpor. Naredio je da je obaspu plotunom strijela. Vojska je ispalila plotun koji je skoro zasjenio sunce. Zahvaljujući tome gradska tvrđava se predala.¹⁶⁰⁹ Seldžuci su vješto rukovali lukom i strijelom, što se jasno odrazilo u njihovim ratovima protiv krstaša. Naime, uspjeli su im nanijeti poraz zahvaljujući velikoj preciznosti, te masovnoj upotrebi strijela.¹⁶¹⁰ Godine 515/1121. strijelci su uspjeli uništiti cijelu krstašku vojsku koja se zadesila u močvarnom zemljištu. Niko se od njih nije spasio.¹⁶¹¹

Treće: Napad na neprijatelja

Seldžuci su napad na neprijatelja izvodili u dvije faze.

1) Faza početnog napada

Seldžučka vojska je izvodila početni napad kako bi neprijatelj pomislio da je bitka počela. O tome Ibn el-Esir kaže: "Neko vrijeme su se ustrajno borili",¹⁶¹² opisujući događaje bitke između Seldžuka i Arapa koji su se odmetnuli u vrijeme sultana Tugrul-bega.¹⁶¹³ Seldžuci su kratko napadali neprijatelja, a potom su se povlačili kao da su

¹⁶⁰⁵ *Mir'atuz-zeman* (2/500).

¹⁶⁰⁶ *En-Nuzum el-harbije indes-Seladžika*, str. 291.

¹⁶⁰⁷ *El-Bejheki, Tarih*, str. 628; *Mir'atuz-zeman* (2/500).

¹⁶⁰⁸ *Tarih Bilad eš-Šam*, str. 129.

¹⁶⁰⁹ *El-Kamil fit-tarih*, prema: *En-Nuzum el-harbije indes-Seladžika*, str. 291.

¹⁶¹⁰ *Alem es-salibijjin*, str. 214; *En-Nuzum el-harbije*, str. 292.

¹⁶¹¹ *El-Kamil fit-tarih*, prema: *En-Nuzum el-harbije*, str. 292.

¹⁶¹² *Ibidem*, str. 393.

¹⁶¹³ *El-Kamil fit-tarih*, prema: *En-Nuzum el-harbije*, str. 393.

poraženi, prema svojim zasjedama. Ovaj prvobitni napad imao je za cilj da uvjeri drugu stranu kako je bitka stvarno počela. Nakon toga je slijedila primjena plana lažnog povlačenja, kako bi neprijatelj pomislio da je pobijedio. Na taj način zasjeda bi bila uspješna, a neprijatelj bi bio uvučen u zamku i pobijeden.¹⁶¹⁴

2) Faza općeg napada

Seldžuci nisu koristili luk i strijelu samo kod početnog napada, već su to činili i u fazi općeg napada. Luk i strijela bili su ubojito oružje u njihovim rukama u svim ratovima koje su vodili.¹⁶¹⁵ Sablja je bila jedno od lakih oružja koje su Seldžuci koristili u bliskoj borbi s neprijateljem. Štoviše, bilo je to najvažnije oružje koje je seldžučki ratnik koristio u napadu na neprijatelja.¹⁶¹⁶ Bejheki, koji je bio očevidac ratova između Seldžuka i Gaznevida, to opisuje sljedećim riječima: "Odjekivao je zveket sablji."¹⁶¹⁷ Sultan Alp Arslan koristio je sablju u Bici kod Manzikerta tokom obračuna s neprijateljima Bizantincima.¹⁶¹⁸ Isto tako, zabilježeno je da su Seldžuci koristili sablje u ratovima protiv krstaša.¹⁶¹⁹ Osim spomenutog oružja, koristili su koplje i nož u bliskoj borbi.¹⁶²⁰

Četvrto: Iscrpljivanje

Seldžuci su primjenjivali politiku iscrpljivanja neprijatelja. Odbađali su sukob s neprijateljem, kako bi iscrpili njegovu vojsku. Željeli su iscrpiti neprijatelja kako bi ga lakše savladali. Iscrpljivanje neprijatelja značajno je utjecalo na uspjeh koji su Seldžuci postigli u ratu protiv krstaša. Zahvaljujući ovoj ratnoj taktici, uspjeli su izmoriti

¹⁶¹⁴ Ibidem.

¹⁶¹⁵ El-Bejheki, *Tarih*, str. 628; *Ahbar ed-Devle es-Seldžukijje*, str. 293.

¹⁶¹⁶ Aziz Atijje, *El-Hurub es-salibijje*, str. 46, 47.

¹⁶¹⁷ El-Bejheki, *Tarih*, str. 635.

¹⁶¹⁸ *Ahbar ed-Devle es-Seldžukijje*, str. 49.

¹⁶¹⁹ *En-Nuzum el-harbijje indes-Seladžika*, str. 294.

¹⁶²⁰ Ibidem.

i izmučiti krstašku vojsku,¹⁶²¹ pored gladi koja ih je bila zadesila¹⁶²² o čemu će biti riječi na odgovarajućem mjestu, ako Allah da.

Peto: Taktika spaljene zemlje

Seldžuci su bili svjesni važnosti izvora vode kod neprijateljske vojske. Zato su tokom prvih ratova protiv Gaznevidske države uništili izvore vode prilikom povlačenja, što je bio jedan od načina primjene taktike spaljene zemlje. U Bici kod Dandanakana 431/1040. godine Seldžuci su zatrpali i porušili bunare na tom području.¹⁶²³ Sultan Mesud el-Gaznevi o tome kaže: "Vidjeli smo da su neprijatelji zatrpali bunare... i pretvorili ih u grobove..."¹⁶²⁴ tako što su u njih bacili lešine, zbog čega gaznevidska vojska nije mogla koristiti tu vodu, zbog čega su bili izloženi žestokoj žeđi.¹⁶²⁵ Bizantinci su na svojoj koži osjetili katastrofalne posljedice seldžučkih pohoda na provincije i gradove, a naročito veliki pohod koji je sultan Tugrul-beg poveo na Armeniju 446/1054. godine.¹⁶²⁶ Bizantinci nisu uspjeli spriječiti Seldžuke da razruše oblasti kroz koje su prolazili prije nego što je došlo do susreta dvije vojske u Bici kod Miriokefalona 572/1176. godine, u kojoj su ih Seldžuci porazili.¹⁶²⁷ A kada su Seldžuci uništili bunare i zatrovali izvore do kojih su došli, krstaši i njihove životinje bili su izloženi velikoj oskudici vode, što je bilo dodatno uvećano ljetnom žegom.¹⁶²⁸ Prilikom povlačenja uništavali su sve što bi njihov neprijatelj mogao iskoristiti. Ta taktika podrazumijevala je spaljivanje, rušenje i uništavanje.¹⁶²⁹

¹⁶²¹ Ibidem, str. 297.

¹⁶²² *En-Nuzum el-harbije indes-Seladžika*, str. 298.

¹⁶²³ El-Bejheki, *Tarih*, str. 688, 699; *Rahatus-sudur*, str. 163.

¹⁶²⁴ El-Bejheki, *Tarih*, str. 699.

¹⁶²⁵ *Rahatus-sudur*, str. 163; *En-Nuzum el-harbije indes-Seladžika*, str. 298.

¹⁶²⁶ El-Kamil fit-tarih, prema: *En-Nuzum el-harbije indes-Seladžika*, str. 299.

¹⁶²⁷ *En-Nuzum el-harbije indes-Seladžika*, str. 300.

¹⁶²⁸ *En-Nuzum el-harbije indes-Seladžika*, str. 300.

¹⁶²⁹ *En-Nuzum el-harbije indes-Seladžika*, str. 300.

Šesto: Vršenje utjecaja na neprijateljsku vojsku

Seldžuci su pokušavali izvršiti utjecaj na neprijateljsku vojsku tako što su pisali pojedinim zapovjednicima i vojnicima, pokušavajući da ih pridobiju. Također su slali ljude koji su dizali paniku i unosili razdor kod neprijatelja, kako bi ga spriječili da se pripremi za bitku na odgovarajući način. Meta njihovog utjecaja bili su turski elementi. Seldžučke aktivnosti na ovom planu išle su dotle da su u ratnim prilikama kupovali lojalnost neprijateljskih uhoda i špijuna. Jedan pratilac gaznevidske vojske opisuje rat protiv Seldžuka: “Naši špijuni su mnogo lagali o ratnim prilikama. Bili su potkupljeni, a tek danas smo ustanovili da je sve što su rekli bilo laž i potvora.”¹⁶³⁰ Ibn el-Esir navodi kako su Seldžuci uspjeli stupiti u kontakt s komandantom gaznevidske vojske. Pridobili su ga, podmitili, tako da je on popustio mjere i nije ih proganjao.¹⁶³¹ U Bici kod Manzikerta Seldžuci su uspjeli pridobiti svoje rođake Oguze Pečeneze koji su se borili na strani Bizantinaca. Oni su prešli na stranu Seldžuka u presudnom trenutku bitke, zahvaljujući nacionalizmu. Neki historičari navode da je njihov prelazak na stranu Seldžuka bio direktan razlog pobjede Seldžuka nad Bizantincima u toj bici.¹⁶³²

Sedmo: Zauzimanje puteva

Seldžuci su bili svjesni važnosti potpunog poznavanja terena, što uključuje područja na kojima su živjeli.¹⁶³³ U ratu protiv Gaznevida, u Bici kod Dandanakana, Seldžuci su zauzeli puteve, te brda i uzvisine.¹⁶³⁴ Na tim mjestima su postavili stražu kako bi pratili kretanje neprijateljske vojske.¹⁶³⁵ Na taj način Seldžuci su pod svoju kontrolu stavili puteve koji su okruživali bojno polje. Nastojali su

¹⁶³⁰ El-Bejheki, *Tarih*, str. 627; *En-Nuzum el-harbije indes-Seladžika*, str. 301.

¹⁶³¹ *El-Kamil fit-tarih*, prema: *En-Nuzum el-harbije indes-Seladžika*, str. 301.

¹⁶³² *Bina' el-džebhe el-islamije*, str. 23.

¹⁶³³ *En-Nuzum el-harbije indes-Seladžika*, str. 303.

¹⁶³⁴ *Zejn el-ahbar*, str. 331; *En-Nuzum el-harbije indes-Seladžika*, str. 303.

¹⁶³⁵ El-Bejheki, *Tarih*, str. 666; *En-Nuzum el-harbije indes-Seladžika*, str. 303.

prekinuti snabdijevanje i opskrbu gaznevidske vojske.¹⁶³⁶ Godine četristo pedeset šeste (1064.) sultan Alp Arslan je poveo vojsku kako bi uništio kurdske pljačkaše puteva.¹⁶³⁷ Seldžuci su pod kontrolom držali većinu puteva u Maloj Aziji tokom sukoba s Bizantincima. Neki savremenici su kazali kako nije postojao put koji oni nisu zauzeli.¹⁶³⁸ Pod kontrolom su držali sve puteve i važne glavne saobraćajnice. Zato su se nalazili u centru, što im je omogućilo uspješan prodor prema Maloj Aziji.¹⁶³⁹ U sklopu te kontrole noću su palili vatre na uzvisinama kako bi nadzirali puteve.¹⁶⁴⁰

Osmo: Osvajanje vodnih resursa

Seldžuci su prepoznali važnost vode za vojske koje su ratovale. Veliki značaj su pridavali osvajanju izvora vode u blizini bojnog polja. Bejheki, koji je bio očevicac, opisuje bitke koje su Seldžuci vodili protiv gaznevidskih armija nakon Bitke kod Serahsa. On navodi kako su Seldžuci nastojali preusmjeriti tok rijeke na čijoj su obali Gaznevidi boravili.¹⁶⁴¹ Zatim kaže: "Odmah nakon toga rijeka je prestala teći... Nestalo nam je tekuće vode, tako da smo bili prisiljeni koristiti vodu iz bunara."¹⁶⁴² Neki historičari tvrde da je vojsci gaznevidskog sultana Mesuda nedostajalo vode dok su progonili vojsku Seldžuka. Navode da je to bio izravan razlog pobjede Seldžuka nad Gaznevidima u bici koja se odigrala u pustinji između Sarahsa i Merva, u mjestu po imenu Dandanakan 431/1040. godine.

¹⁶³⁶ El-Bejheki, *Tarih*, str. 666; *En-Nuzum el-harbije*, str. 303.

¹⁶³⁷ *Ahbar ed-Devlé es-Seldžukije*, str. 34–35; *En-Nuzum el-harbije indes-Seladžika*, str. 304.

¹⁶³⁸ *En-Nuzum el-harbije indes-Seladžika*, str. 304.

¹⁶³⁹ Ibidem.

¹⁶⁴⁰ Ibidem, str. 305.

¹⁶⁴¹ El-Bejheki, *Tarih*, str. 633.

¹⁶⁴² Ibidem, str. 634.

Deveto: Osiguranje zaliha

Davud, zapovjednik koji je komandovao seldžučkom vojskom na početku vladavine Čagri-bega, navodi da je prekomjeran teret bio jedina slaba točka gaznevidske vojske, zato što ih je usporavao. To je bio razlog njihovih uzastopnih poraza pred Seldžucima.¹⁶⁴³ Seldžuci su saznali za sadržaj pisama koje su špijuni gaznevidske vojske uputili sultanu Mesudu. Zato su odlučili svoju vojsku osloboditi tereta i robe koja bi ometala njihovo kretanje. To su smatrali ratnim principom koji se nije smio kršiti.¹⁶⁴⁴ El-Bejheki navodi da su Seldžuci svoj teret držali trideset ferseha (devedeset milja) iza sebe.¹⁶⁴⁵ Kada bi osjetili opasnost, poslali bi svoje porodice, stvari i teret u sigurna skrovišta u pustinji, koje bi štitiio dio njihovih strijelaca. Na taj način su mogli voditi rat s većom slobodom. To potvrđuju mnogi historijski izvori. Na taj način željeli su se osigurati da njihove zalihe ne padnu u ruke neprijatelja na bojnem polju.¹⁶⁴⁶ Njihova vojna doktrina nalaže da je konjanik s lakom opremom hrabriji, kako je tvrdio seldžučki vojskovođa Davud.¹⁶⁴⁷ Seldžuci su se pridržavali te doktrine kada je u pitanju vojna opskrba. Prije nego što je krenuo u potjeru za Bizantincima, sultan Alp Arslan je naredio da teret bude otpremljen zajedno s njegovom ženom i vezirom Nizamom el-Mulkom u Hemedan. On se tada uputio prema bojnem polju.¹⁶⁴⁸

Deseto: Posebni, hitni zadaci

Seldžuci su od samog početka veliku važnost pridavali hitnim zadacima. Za njih su se pripremali i vodili su računa o utvrđivanju funkcija koje su povjeravali svojim konjanicima, zapovjednicima i vojnicima. Državni čelnici su vodili računa o tim funkcijama, tako da je seldžučki vezir Nizam el-Mulk smatrao kako u vojnom registru

¹⁶⁴³ Ibidem, str. 624, 625.

¹⁶⁴⁴ Ibidem, str. 633.

¹⁶⁴⁵ Ibidem, str. 265; *En-Nuzum el-harbije indes-Seladžika*, str. 307.

¹⁶⁴⁶ Buhari, *Tarih*, str. 129–132; *En-Nuzum el-harbije*, str. 307.

¹⁶⁴⁷ El-Bejheki, *Tarih*, str. 683.

¹⁶⁴⁸ *El-Kamil fit-tarih*, prema: *En-Nuzum el-harbije*, str. 307.

treba u svakom trenutku imati zabilježeno četiri hiljade imena ljudi svih nacionalnosti, kao rezervne snage. Hiljada je pripadala isključivo kralju, a tri hiljade su bile stavljene na raspolaganje namjesnicima i vojskovođama u slučaju krizne situacije i potrebe.¹⁶⁴⁹ Seldžuci su kod dodjele specijalnih zadataka vodili računa o nekoliko aspekata, a najvažnije ćemo nabrojati.

1) Ratni (vojni) zadaci

Tokom borbe protiv El-Besasirija, sultan Tugrul-beg je poslao vojnu izvidnicu pod komandom Humartekina, preko Kufe, kako bi ga zaokupio i odvratio od odlaska u Šam.¹⁶⁵⁰ Isto tako, odred od dvadeset konjanika poslao je da pokore manastir u Kemulu, što su oni i izvršili.¹⁶⁵¹ Kada je sultan Alp Arslan krenuo u borbu protiv bizantskog imperatora Romana 463/1071. godine, prvo je poslao vojni odred sastavljen od memluka, pod komandom jednog zapovjednika. Taj odred je uspio poraziti bizantijsku jedinicu koja se sastojala od deset hiljada vojnika. Kada je imperator pušten na slobodu nakon Bitke kod Manzikerta, sultan je naredio da ga na putu do kuće prati vojna jedinica od stotinu ljudi, kojom su zapovijedala dva komandanta.¹⁶⁵² Godine četrismo devedesete (1097.) sultan Berkjaruk je poslao vojni odred Seldžuka da iznenada napadnu namjesnika Emirana, koji mu je otkazao poslušnost. Odred je u potpunosti ispunio zadatak i nakon kratkotrajne borbe doveo zarobljenog Emirana.¹⁶⁵³ Osim toga, seldžučki sultani su vodili računa o uspostavljanju povoljnih uvjeta i odgovarajućih okolnosti kako bi svoje vojskovođe pripremili za izvršenje ratnih zadataka koji su im povjereni. Ti zadaci se ogledaju u odabiru strateških vojnih pozicija, te povjeravanju krupnih zadataka kompetentnim liderima. Seldžuci su bili svjesni strateškog značaja Mosula, koji su vremenom pretvorili

¹⁶⁴⁹ *El-Kamil fit-tarih*, prema: *En-Nuzum el-harbije*, str. 307.

¹⁶⁵⁰ *El-Muntezam* (8/208, 209); Ibn Ebi Hejdža, *Tarih*, str. 9.

¹⁶⁵¹ *Tarih ez-zeman*, str. 101.

¹⁶⁵² Benu Mirdas, str. 178; *En-Nuzum el-harbije indes-Seladžika*, str. 315.

¹⁶⁵³ *El-Kamil fit-tarih*, prema: *En-Nuzum el-harbije indes-Seladžika*, str. 315.

u svoju bazu iz koje su seldžučki odredi kretali u obračun s krstašima. Taj grad je za Seldžuke imao važnu ulogu kada je riječ o suočavanju s onima koji su predstavljali prijetnju seldžučkim interesima u Maloj Aziji i Siriji. Na mjesto namjesnika u tom gradu postavljali su svoje najvažnije vojskovođe, poput Kerbuge, Džavali Sakave, Emira Mevduda, Ak Sunkura el-Bursukija i Imaduddina ez-Zenkija. Isto tako, Seldžuci su pod svojom kontrolom držali veliki broj vojnika, kako bi ispunili zadatke koji su im povjereni. Oni su se žrtvovali u borbi protiv krstaša.¹⁶⁵⁴

2) Stražarska dužnost

Straža je bila jedna od posebnih, izuzetnih zadataka kod Seldžuka. Njena važnost je bila dodatno veća u vrijeme stupanja u neku bitku. Opisujući stražu koju su Seldžuci postavljali na brdima očevidac kaže: "Stražari su bili postavljeni na vrhovima brda, jedni pored drugih. Govorili su kako je Mesud, gaznevidski sultan došao i donio vijest Tugrulu i Davudu."¹⁶⁵⁵ Ovaj podatak nam govori o tome da Seldžuci nisu samo vodili računa o nadziranju puteva, već su pratili neprijatelja i uhodili ga kako bi saznali u kojem smjeru se kreće. To bi im omogućilo da preduzmu odgovarajuće mjere. Noćna vojna straža je imala veliku važnost u osiguranju vojske.¹⁶⁵⁶ Kontrola nad uzvisinama i brdima olakšavala je Seldžucima vršenje nadzora i kontrole. U tu svrhu su palili vatre na istaknutim mjestima.¹⁶⁵⁷

Jedanaesto: Vojna mobilizacija

Brojni historijski izvori naglašavaju kako su mnogi seldžučki sultani koristili sistem vojne mobilizacije koji se temelji na podjeli vojske na prethodnicu, desno krilo, centar, lijevo krilo i rezervu.¹⁶⁵⁸ Ovo su najvažnije vojne tehnike i vještine.

¹⁶⁵⁴ Fadil Mehdi Bejan, *Es-Sijase es-seldžukijje fil-Irak*, str. 115.

¹⁶⁵⁵ El-Bejheki, *Tarih*, str. 666; *En-Nuzum el-harbijje indes-Seladžika*, str. 316.

¹⁶⁵⁶ Ibn el-Ezrek, *Bedai' es-silk fi tabai' el-mulk* (1/168).

¹⁶⁵⁷ *En-Nuzum el-harbijje indes-Seladžika*, str. 316.

¹⁶⁵⁸ Ibidem, str. 319.

PETO POGLAVLJE

UTJECAJ SELDŽUČKOG SISTEMA NA ZENKIDSKU, EJJUBIDSKU I DRŽAVU MEMLUKA

Prvo: Zenkidska država

Seldžuci su ostavili neizbrisiv trag na države koje su došle na njihovo mjesto ili koje su osnovane nakon njih, kada je riječ o različitim vojnim aspektima. Ibn el-Esir navodi da je vladarski dvor (divan) kod Zenkida u velikoj mjeri nalikovao seldžučkim divanima, s aspekta mnogobrojnosti dvorjana, ljepote ukrasa i učinkovitosti.¹⁶⁵⁹ To, bez sumnje, govori o očitom utjecaju seldžučke doktrine. Oni su utjecali na atabegove Zenkidske države, trasirali su njihov put, koji su oni slijedili u svim prilikama. Tako su Zenkidi bili prvi koji su primjenjivali seldžučku doktrinu, prije svega vojnu.¹⁶⁶⁰ Imaduddin Zenki (u. 541/1146) bio je vojno lice. Vodio je računa o svojoj vojsci i njenoj organizaciji. Osnovao je poseban divan koji se brine o hrani vojnika, njihovim platama i oružju. O pitanjima vojske brinuo se visoki zapovjednik koji je reportirao direktno sultanu.¹⁶⁶¹ Svi ti propisi su postojali i kod Seldžuka. Imaduddina je naslijedio njegov sin Sejfuddin Gazi (u. 544/1149), koji je odgojen na seldžučkom dvoru. To je imalo veliki utjecaj na njegovu politiku. On je poznao pitanja

¹⁶⁵⁹ *El-Bahir*, str. 83.

¹⁶⁶⁰ Seid ed-Dajvahči, *Tarih el-Mosul*, str. 283.

¹⁶⁶¹ *En-Nuzum el-harbije indes-Seladžika*, str. 340.

rata i upravljanje divanima. Imitirao je seldžučke sultane u svojoj odjeći, načinu jahanja i demonstraciji sile.¹⁶⁶² Zahvaljujući jakim vezama između Seldžuka i Imaduddina, on je bio u značajnoj mjeri inspiriran onim što je vidio kod Seldžuka. Naime, on se pridruživao seldžučkom sultanu Mahmudu u igri kuglom na konjima. Tu praksu su nastavili i njegovi sinovi.¹⁶⁶³ Tako je Nuruddin Mahmud prakticirao tu igru kako bi trenirao konje i održavao njihovu kondiciju. On je u potpunosti vladao tom igrom.¹⁶⁶⁴ Svojim zapovjednicima je naređivao da prakticiraju tu konjičku igru s pripadnicima vojske, i to svakoga dana nakon ikindija-namaza. Na taj način su željeli spriječiti da vojska postane lijena.¹⁶⁶⁵ To ukazuje na činjenicu da su Zenkidi bili pod utjecajem seldžučke doktrine – ideološke, kulturne i naučne. O tome će kasnije biti više riječi.

Drugo: Ejjubidi i Memluci

El-Kalkašandi navodi kako su najvažnije države i emirati koji su postojali na tom području svoje propise crpile od Seldžuka, u većini slučajeva. Neki historičari pišu da su neke od tih država u svemu oponašale Seldžuke, poput Ejjubidske Države.¹⁶⁶⁶ Širkuhova¹⁶⁶⁷ vojska djelovala je na osnovu pravila naslijeđenih od Seldžuka. Oni su svoje vojne doktrine i ratne tehnike crpili iz seldžučke doktrina, koje su iskusili prvi Ejjubidi, saborci Imaduddina Zenkija. Upravo je Salahuddin u Egipat došao u sklopu vojske Nuruddina, sina Imaduddina Zenkija. Nuruddin Mahmud je slijedio doktrinu čije su temelje uspostavili Seldžuci, a koje je prije njega potvrdio i u značajnoj mjeri usvojio njegov otac Zenki. Nakon toga su došli

¹⁶⁶² Ibidem, str. 340.

¹⁶⁶³ Ibidem, str. 340.

¹⁶⁶⁴ *El-Bahir*, str. 168–169.

¹⁶⁶⁵ *Tarih el-Mosul*, str. 446.

¹⁶⁶⁶ Imaduddin Mahmud, *Nuruddin Mahmud*, str. 67; *En-Nuzum el-harbije*, str. 341.

¹⁶⁶⁷ Eseduddin Širkuh (arapski: أسد الدين شيركوه بن شاذي; umro 1169. godine) bio je jedan od najznačajnijih vojskovođa Nuruddina i daidža Salahudina. Proslavio se borbama protiv krstaša u Egiptu šezdesetih godina 12. stoljeća. (Wikipedia)

Ejjubidi i Memluci koji su unapređivali tu doktrinu i dali joj dodatnu zrelost i sveobuhvatnost.¹⁶⁶⁸ Tako El-Kalkašandi spominje da su ratne doktrine Memluka bile inspirirane seldžučkim doktrinama, posredstvom Ejjubida, koji su ih od Seldžuka preuzeli putem svojih atabegova.¹⁶⁶⁹ Tako Imaduddin Halil zastupa mišljenje da je cijela ta oblast, u manjoj ili većoj mjeri, bila pod utjecajem različitih vojnih doktrina koje su utemeljili Seldžuci.¹⁶⁷⁰ Hasan Habeši navodi kako su Seldžuci predstavljali jedan od uzroka indirektnog civilizacijskog utjecaja istoka prema zapadu, a koji je ostvaren kroz vojni kontakt tokom krstaških ratova.¹⁶⁷¹ Isto tako, civilna i vojna služba u Osmanskoj državi bila je pod direktnim utjecajem seldžučke doktrine, tako da se može smatrati njihovim nasljednikom.¹⁶⁷² Tu se ne radi o različitom izvoru, jer su i jedni i drugi Turci, već o utjecaju i civilizacijskom kontinuitetu. Ovaj seldžučki utjecaj se može pratiti kroz istraživanje različitih vojnih aspekata, koje ćemo navesti.

1) Nacionalnosti i sastav vojske

Sultan Salahuddin je izvršio reformu vojske nakon što je osvojio Egipat. Njegova vojska se uglavnom sastojala od Kurda, Turaka i Turkmena.¹⁶⁷³ Ta promjena govori o povjerenju u te elemente koje je duboko gajio, a koje je zasnovano na poznavanju vojske Nuruddina (ustrojene na istim osnovama). Želio je eliminirati elemente na kojima je počivala fatimidska vojska, a koji su i dalje bili lojalni Fatimidskoj državi.¹⁶⁷⁴ El-Makrizi pripovijeda o povjerenju u ove elemente, koje su Memluci, nakon Ejjubida, imali. On tvrdi kako su, nakon propasti njihove države, njihovi robovi (Memluci) Turci slijedili doktrinu svojih bivših gospodara Ejjubida. Oslanjali su se

¹⁶⁶⁸ *En-Nuzum el-harbije indes-Seladžika*, str. 342.

¹⁶⁶⁹ *Subh el-aša* (4/3, 4).

¹⁶⁷⁰ Imaduddin Mahmud, *Nuruddin Mahmud*, str. 67.

¹⁶⁷¹ Časopis *Er-Risale: Es-Seladžika*, br. 663, str. 302.

¹⁶⁷² *Kijam ed-devle el-Usmanije*, str. 171.

¹⁶⁷³ *Es-Salibijjun fiš-šerk*, str. 189; *En-Nuzum el-harbije*, str. 343.

¹⁶⁷⁴ *En-Nuzum el-harbije indes-Seladžika*, str. 343.

uglavnom na turske vojnike, te mali broj Kurda. Memluci su nove snage mobilizirali iz turskih zemalja u masovnim razmjerama.¹⁶⁷⁵

2) Vojne formacije

Ejjubidska vojska sastojala se od odreda koji su pred sultanom vršili smotru – odred po odred, konvoj po konvoj. Tih odreda bilo je stotinu šezdeset sedam. U to vrijeme bili su poznati po nazivu *taleb*, a sastojali su se od dvjesto, stotinu ili sedamdeset konjanika.¹⁶⁷⁶ Proces mobilizacije ejjubidske vojske uoči velikih pohoda bio je po svojoj osnovi i koncepciji sličan onome kod Seldžuka. Prvo je upućivan poziv jedinicama namjesnika, kojima su gradovi i provincije dodijeljeni u vidu feuda. Oni su sa svojim vojskama učestvovali u tim pohodima.¹⁶⁷⁷

3) Vojni odredi

Ejjubidska vojska se sastojala od odreda strijelaca koji su gađali strijelama, zatim od osoblja koje je rukovalo gorivom, čija dužnost je bila polijevanje neprijateljskih utvrda naftom. Tu je i osoblje koje je rukovalo katapultom, nosilo municiju, te koje je bisage konja punilo kamenjem koje se koristilo u katapultima.¹⁶⁷⁸ Vojsku su pratile horde (obaše) i bande, koje su se nazivale ruljom ili bulumentom.¹⁶⁷⁹ El-Makrizi navodi kako su čauši postojali i kod Memluka, a zadatak im je bio da organiziraju kretanje sultanove povorke.¹⁶⁸⁰ Takvi odredi i to ustrojstvo bilo je poznato i u seldžučkoj vojsci. Zastupljenost tih elemenata kod Ejjubida i Memluka jasno ukazuje na utjecaj koji su Seldžuci imali na ejjubidsku i memlučku vojsku.¹⁶⁸¹

¹⁶⁷⁵ El-Makrizi, *El-Hutat* (1/95).

¹⁶⁷⁶ *El-Hutat* (1/86); Nezir Sa'davi, *Džejš Misr*, str. 9.

¹⁶⁷⁷ *En-Nuzum el-harbije indes-Seladžika*, str. 344.

¹⁶⁷⁸ *Džejš Misr*, str. 20.

¹⁶⁷⁹ El-Imad el-Asfahani, *El-Feth el-kissi*, str. 565.

¹⁶⁸⁰ *El-Hutat* (2/209).

¹⁶⁸¹ *En-Nuzum el-harbije indes-Seladžika*, str. 345.

4) Vojne tehnike i vještine

Ejjubidi su u borbi koristili tehniku bojnih linija. Vojsku su dijelili na desno i lijevo krilo, centar, te prethodnicu i rezervu. Jedan očevicac opisuje kako je sultan Salahuddin svoju vojsku prije bitke podijelio na desno i lijevo krilo i centar.¹⁶⁸² Tu podjelu koristio je i u Bici kod Ramle.¹⁶⁸³ Ova podjela spada u seldžučke ratne doktrine. Poznato je da je ova podjela stara i poznata, ali njena primjena ukazuje na utjecaj koji su Seldžuci izvršili na Ejjubide.¹⁶⁸⁴ Kada budemo izučavali period ejjubidske države, uz Allahovu pomoć, vidjet ćemo na koji su način Ejjubidi oponašali Seldžuke u pitanju vojnih tehnika i vještina, poput iznenadnog i munjevitog ratovanja, opkoljavanja neprijatelja, postavljanja zamki, namamljivanje neprijatelja i nastojanja nametanja mjesta borbe¹⁶⁸⁵ itd.

5) Sredstva prijenosa informacija i komunikacije

Sredstva komuniciranja Ejjubida u vrijeme Salahuddina bila su pod utjecajem sredstava koja je koristio njegov gospodar Nuruddin Mahmud. On je koristio golubove pismonoše, za čije su se noge vezivale poruke i prenosile do njegovog gnijezda. Pismo je tada preuzimano i uručivano onome kome je upućeno. Neki historičari smatraju da je Imaduddin Zenki koristio golubove pismonoše prije njegovog sina Nuruddina.¹⁶⁸⁶ Imaduddin je bio namjesnik Seldžuka. En-Nasir, abbasidski halifa iz seldžučkog vremena, pokazao je veliko interesovanje za golubove i njihovo uzgajanje.¹⁶⁸⁷ Fatimidi su ih također koristili. Bili su im toliko posvećeni da su u posebnom registru bilježili njihovo porijeklo.¹⁶⁸⁸ Salahuddin je koristio golubove pismonoše kako bi dostavljao vijesti o neprijatelju. Neki vojnici su

¹⁶⁸² Ibn Šeddad, *En-Nevadir*, str. 43; *En-Nuzum el-harbije*, str. 345.

¹⁶⁸³ *En-Nevadir*, str. 53; *En-Nuzum el-harbije*, str. 345.

¹⁶⁸⁴ *En-Nuzum el-harbije*, str. 345.

¹⁶⁸⁵ *Ibidem*, str. 351.

¹⁶⁸⁶ *En-Nuzum el-harbije*, str. 351.

¹⁶⁸⁷ *Subh el-aša* (14/435, 346); *En-Nuzum el-harbije*, str. 351.

¹⁶⁸⁸ *Subh el-aša*, prema: *En-Nuzum el-harbije*, str. 351.

postepeno dresirali golubove da prelijeću velike razdaljine. Pravili su kućice za njih gdje god je Salahuddin odsjedao. Uz pomoć golubova pismonoša Salahuddin je dobijao informacije o gradu Akki i opsadi krstaša, te koordinirao stanovnicima u vezi sa načinima otpora toj opsadi.¹⁶⁸⁹ Upotreba golubova pismonoša omogućilo je Salahuddinu da osujeti pokušaje krstaša da osvoje Aleksandriju, Dimjat. On je tim putem direktno dobijao informacije.¹⁶⁹⁰ Krstaši su od Ejjubida preuzeli ovaj način komuniciranja i prenijeli ga u svoje zemlje.¹⁶⁹¹ Golubi pismonoše su korišteni nakon toga u doba Memluka, kod kojih je postojala osoba zadužena za brigu o golubovima, a koja se zvala "berradž".¹⁶⁹²

6) Vojni feudi

El-Makrizi je pisao o veziru Nizamu el-Mulku i feudalnom sistemu, ukazujući na utjecaj koji je taj sistem ostavio na buduće države. Vladari od četiristo osamdesetih godina pa do današnjeg dana koristili su se tekovinama Seldžuka na ovom polju.¹⁶⁹³ Feudalni sistem bio je samo jedan od brojnih aspekata seldžučkog utjecaja na državu Ejjubida. Neki historičari smatraju kako vojni karakter feuda u doba Salahuddina predstavlja kontinuitet tog sistema kod Seldžuka i njihovih atabegova.¹⁶⁹⁴ Feudalni sistem postojao je i kod Memluka nakon toga, dok su Osmanlije sačuvali seldžučke tekovine kada je u pitanju ta oblast.¹⁶⁹⁵ Sve to jasno ukazuje na trag koji je vojni feudalni sistem Seldžuka ostavio na države koje su nastale nakon Seldžuka.¹⁶⁹⁶

¹⁶⁸⁹ El-Harb indel-Areb, str. 337; *En-Nuzum el-harbije*, str. 351.

¹⁶⁹⁰ *En-Nuzum el-harbije indes-Seladžika*, str. 351.

¹⁶⁹¹ Ibidem.

¹⁶⁹² *El-Islam fi hadaretihi ve nuzumih*, str. 145; *En-Nuzum el-harbije*, str. 352.

¹⁶⁹³ *El-Hutat* (1/95); *En-Nuzum el-harbije*, str. 351.

¹⁶⁹⁴ Muhsin Muhammed, *El-Džejš el-ejjubi*, str. 129; *En-Nuzum el-harbije*, str. 355.

¹⁶⁹⁵ Muhammed Fuad, *Kijam ed-devle el-Usmanije*, str. 170–171.

¹⁶⁹⁶ *En-Nuzum el-harbije*, str. 356.

7) Decimalna podjela

Seldžuci su slijedili sistem koji se temeljio na podjeli vojnih oficira počev od kapetana (zapovjednik odreda od stotinu vojnika *emir el-mi'in*), preko vodnika (vođa odreda od pedeset vojnika, *tabalhanat*), preko desetara, pa do razvodnika, koji imaju najniži čin. To su bili važni propisi koji su bili na snazi u doba Seldžuka. Oni su imali ogroman utjecaj na države koje su kasnije osnovane. Tako je i Imaduddin Zenki postupao po ovim pravilima, a ista je uzeo kao temelj vojnog sistema Ejjubida.¹⁶⁹⁷ Taj sistem je doživio vrhunac i punu zrelost kasnije, u vrijeme Memluka.¹⁶⁹⁸

8) Vojni činovi

Prvi jeste čin atabegova. Ovaj čin se pojavio prvo kod Seldžuka, a potom se razvio i preobrazio u sasvim novi, praktični pojam te funkcije, koja je bila nasljedna i koja je podrazumijevala imovinska prava. Salahuddin je služio kao atabeg kralju Es-Salihu Ismailu b. Nuruddinu. Tu funkciju je iskoristio da bi pripojio Siriju, što ćemo vidjeti u poglavlju o Salahuddinu i državi Ejjubida, uz Allahovu pomoć. Ovaj čin je imao status zasebnog zanimanja sve do vremena Memluka.¹⁶⁹⁹

Drugi čin je čin ispahsalar. Ispahsalar je zapovijedao vojskom u seldžučkom periodu, zatim je ovaj čin posredstvom Nuridske države prenesen u državu Ejjubida.¹⁷⁰⁰

9) Vojna uniforma

El-Kalkašandi detaljno analizira utjecaj koji su Seldžuci ostavili na ovom polju na Ejjubide posredstvom njihovih atabegova. Ejjubidska vojna uniforma bila je jednaka seldžučkoj, bilo da se radi o vojnoj ili oficirskoj odjeći. Nosili su žute šubare, otkrivene, bez čalmi, ispod kojih im je bila raspuštena kosa. Takvu uniformu su nosili vojnici,

¹⁶⁹⁷ Ibidem.

¹⁶⁹⁸ Ibidem, str. 356; *El-Hutat* (2/215–219).

¹⁶⁹⁹ *En-Nuzum el-harbije indes-Seladžika*, str. 357.

¹⁷⁰⁰ Hasan el-Baša, *El-Elkab el-islamijje*, str. 157.

oficiri i drugi.¹⁷⁰¹ S ovim mišljenjem se slaže Muhsin Muhammed, koji spominje određene promjene koje su uveli neki atabegovi, poput Sejfuddina Gazija, sina Imaduddina Zenkija, drugog atabega Mosula (u. 544/1149), koji je uveo nošenje sandžaka¹⁷⁰² iznad glave. On je tražio od vojnika da za pojasom drže sablje. Buzdovani su se u to vrijeme nosili tokom jahanja, što je sultan Salahuddin primijenio u svojoj vojsci.¹⁷⁰³ To potvrđuje El-Kalkašandi, koji navodi da je Salahuddin slijedio taj ili sličan princip.¹⁷⁰⁴ A poznato je da je uniforma atabega prije izmjena koje je uveo Sejfuddin Gazi bila istovjetna seldžučkoj uniformi. Prema tome, seldžučki utjecaj se prenio posredstvom njihovih atabegova. Seldžuci su imali običaj nositi tug u predvodnici. To je konjski rep koji se kačio na zastavu ispred vojske, a potom se počeo koristiti u prethodnici. Ovaj običaj se prenio i kod Ejjubida.¹⁷⁰⁵ To su neke kratke napomene o utjecaju seldžučke doktrine na druge države.

¹⁷⁰¹ *En-Nuzum el-harbije*, str. 358; *Subh el-aša* (4/5, 41).

¹⁷⁰² Sandžak je turski izraz koji u osnovi znači koplje, a koristio se za male žute zastave koje su nosili sandžaktari u sultanovom konvoju.

¹⁷⁰³ *El-Džejš el-ejjubi*, str. 122–123.

¹⁷⁰⁴ *Subh el-aša* (4/6); *En-Nuzum el-harbije indes-Seladžika*, str. 358.

¹⁷⁰⁵ Ibrahim el-Ejjub, *Et-Tarih el-abbasi*, str. 196.

ŠESTO POGLAVLJE

ŽENA U SELDŽUČKOM PERIODU

Uprkos podređenom položaju žene u seldžučkom periodu, što je bio rezultat percepcije njene uloge kod visokih državnih zvaničnika i nekih učenjaka, neke od njih su imale značajnu ulogu na vojnom, političkom i društvenom planu. Vezir Nizam el-Mulk je smatrao da su žene “pokrivene, skrivene, umno manjkave, čija je jedina svrha rađanje zbog produženja vrste”.¹⁷⁰⁶ El-Gazali je ženama posvetio posebno poglavlje u svojoj knjizi *Et-Tibr el-mesbuk*, gdje navodi kako je žena zatočenica muškarca, te da im se muškarci trebaju dodvoravati zbog njihove manjkave pameti. A zbog takve pameti, njihovo mišljenje se ne smije prihvatati, niti savjeti uvažavati. Onaj ko se osloni na njihovo mišljenje i prihvati njihov savjet, taj je propao.¹⁷⁰⁷ On se, dakle, slaže sa seldžučkim vezirom Nizamom el-Mulkom u pitanju ženskih prava. Smatra kako ih treba udaljiti od uplitanja u državna pitanja. Vezir je svoje mišljenje elaborirao u vidu historijske studije u kojoj navodi sljedeće: “Znameniti kraljevi i odlučni vođe su trasirali puteve i živjeli životom o kojem žene i njihove pratilje nisu imale nikakvog znanja. Proveli su svoj život daleko od ženskih sprega, nahođenja i naredbi. Nisu dozvolili da budu pod njihovim jarmom ni u jednom trenutku.”¹⁷⁰⁸ On upozorava na opasnost od

¹⁷⁰⁶ *Sijaset-nama*, str. 224.

¹⁷⁰⁷ *Et-Tibr el-mesbuk*, str. 381.

¹⁷⁰⁸ *Sijaset-nama*, str. 227.

njihovog dolaska na vlast riječima: “Onaj ko postavi žene u položaj nadređen muškarcima, sam snosi odgovornost za bilo kakvu grešku ili zastranjenje, budući da je on dozvolio da se prekrši ustaljeni običaj.”¹⁷⁰⁹ Međutim, uprkos ovom mišljenju, žene su u seldžučkom periodu učestvovalе u vojnim, političkim i društvenim aktivnostima. Slijede neki primjeri.

Prvo: Tugrul-begova žena

Tugrul-begova supruga, kao što navodi Ibn Tugri Berdi, bila je razborita, oštroumna, odlučna i nepokolebljiva. Njen suprug Tugrul-beg je bio prema njoj tolerantan i pokoran, poštujući njeno rasuđivanje. Ona je išla u pohode s vojnicima i borila se protiv njegovih neprijatelja.¹⁷¹⁰ Spasila je svog supruga Tugrul-bega tokom njegovog sukoba s bratom Ibrahimom Inalom, protiveći se suprotstavljenim mišljenjima koja su se ticala te vojne akcije.¹⁷¹¹ Isto tako, sultan Alp Arslan je prije Bitke kod Manzikerta 463/1071. godine svojoj ženi naložio da s vezirom Nizamom el-Mulkom preveze vojni teret do Hemedana.¹⁷¹² Kada je seldžučki vezir Nizam el-Mulk zaplijenio imetak Kehr-hatun, strine seldžučkog sultana Melik-šaha, zbog čega je ona pokušala mobilizirati vojsku protiv vezira, ovaj je sultana savjetovao da je ubije, što je on i učinio 476/1083. godine, te je na taj način ugušio njen pokret.¹⁷¹³

Drugo: Terken-hatun, supruga sultana Melik-šaha

Kada je njen suprug umro, ona je preuzela vlast i vodila državu na zadivljujući način. Vojnicima je podijelila više od dvadeset miliona zlatnika i na taj način ih je pridobila. Dogovorila se s halifom da na mjesto sultana postavi svoga sina Mahmuda koji je tada imao pet godina i deset mjeseci. Njegovo ime se izgovaralo na minberima u

¹⁷⁰⁹ Ibidem, str. 231.

¹⁷¹⁰ *En-Nudžum ez-zahire* (5/101).

¹⁷¹¹ *Tarih Bagdad* (9/400, 401).

¹⁷¹² *El-Kamil fit-tarih*, prema: *En-Nuzum el-harbije*, str. 228.

¹⁷¹³ *En-Nudžum ez-zahire* (5/101).

naseljenim mjestima. Na mjesto vezira postavila je Tadž el-Mulka, Ebu el-Ganaima el-Mirzebana b. Husrev. Amid ed-Devle je donio odore od halife i uručio ih Mahmudu. Njegovoj majci je izrazio saučešće i prenio čestitke od halife. Ona je zatim krenula prema Isfahanu¹⁷¹⁴ kako bi se obračunala s protivnikom svoga sina Berkjarukom. Između dvije vojske je započeo rat koji je dobio Berkjaruk, nakon što je ubijen Tadž el-Mulk. A pošto nije uspjela pobijediti Berkjaruka, protiv njega je nahuškala njegovog daidžu Ismaila b. Jakutija, namjesnika u Azerbejdžanu, ali je i njega Berkjaruk porazio. Odlučila je uspostaviti kontakt s Tadž ed-Devlom Tutušom, Alp Arslanovim sinom, ali ju je u tome spriječila smrt 467/1075. godine. Pod njenom kontrolom je bio Isfahan, a predvodila je deset hiljada turskih konjanika.¹⁷¹⁵ Ova žena je vodila ratove, upravljala vojskom i predvodila armije. Nakon što je umrla, njen sin Mahmud je izgubio vlast, a sultanski prijestol je preuzeo Berkjaruk, Melik-šahov sin.¹⁷¹⁶

Treće: Hatun, druga Melik-šahova kći, El-Mustezhirova žena

Godine 502/1109. El-Mustezhir se oženio Melik-šahovom kćerkom Hatun. Sklapanje braka obavljeno je u Isfahanu, prijestolnici Seldžučke države. Godine 504/1111. halifa Zejn el-Islam je poslao Ebu Sa'da Muhammeda Nasra el-Herevija u Isfahan da dovede njegovu ženu. Kada je stigla u Bagdad, odsjela je kod svog brata sultana Muhammeda. Ukrasila je Bagdad. Njen miraz dopremljen je u mjesecu ramazanu na stotinu šezdeset i dvije deve, te dvadeset mazgi. U povorci su vođene plemenite kobile, ukrašeni konji i sluškinje. Tržnice su bile zatvorene, šatori podignuti, a ljudi su se zaokupili veseljem. Svadba je upriličena desetog ramazana, a ta noć je bila noć velike radosti.¹⁷¹⁷ Godine 517/1123. El-Musteršid je naredio da

¹⁷¹⁴ *El-Muntezam* (9/62).

¹⁷¹⁵ *El-Kamil fit-tarih*, prema: *En-Nuzum el-harbije*, str. 228.

¹⁷¹⁶ *El-Hadare el-islamije fi Bagdad*, str. 172.

¹⁷¹⁷ *El-Muntezam* (9/159, 160, 165, 166).

se oko istočnog dijela Bagdada podignu zidine. Svako naselje je imalo svoju smjenu od sedmicu dana da učestvuje u gradnji. Graditelje su pratili bubnjari i pjevači. Halifa je upriličio slavlje povodom sunećenja svojih sinova. Bagdad je bio ukrašen, a šatori podignuti. Hatun, El-Mustezhirova supruga, je kod Nubijskih vrata podigla šator i ukasila ga odjećom, draguljima i svilom, tako da su ljudi bili zadivljeni. Podigla je šator i kod staze Ed-Devabb, koji je ukasila vrijednom rezbarijom i nakitom. Na ulazu je postavila zavjese od rimske svile.¹⁷¹⁸ Godine 530/1136. ona je napravila jedan podvig, kada je sultan Mesud¹⁷¹⁹ opkolio halifu Er-Rašida b. el-Musteršida. To je uplašilo stanovnike Bagdada, tako da su mnogi od njih odnijeli svoj imetak u halifin dvor i Hatuninu kuću. Er-Rašid je napustio Bagdad nakon što je dvor i njegove ključeve predao Hatun. Ona je stanovnike dvora izvela kroz Nubijska vrata, a to su jedna od vrata halifinog dvora. Er-Rašid je svoje žene i djecu također ostavio kod Hatun. Mesud je ušao u Bagdad i preuzeo Er-Rašidovu imovinu. Tada je Hatun otišla kod njega i vratila Er-Rašidovoj porodici sve što im je oduzeto. To joj je u značajnoj mjeri podiglo ugled.¹⁷²⁰ Ova žena je odigrala značajnu ulogu u velikim događajima. O njoj Ibn es-Sai kaže: “Ona je bila plemenita čelnica, jedna od najpametnijih, najodlučnijih i najrazboritijih žena. Osnovala je školu u ulici vojne tržnice i uvakufila je sljedbenicima imama Ebu Hanife, koja je u to vrijeme bila najveća na svijetu.”¹⁷²¹

Četvrto: Kahrimana el-Muktedi

Jedna od žena koja je imala direktan utjecaj na dolazak El-Mustezhira na poziciju halife jeste Kahrimana el-Muktedi, koja je bila veoma utjecajna žena. Ona je imala izvršnu funkciju na dvoru, kao što je vezir imao izvršnu funkciju na divanu (državnom

¹⁷¹⁸ *El-Hadare el-islamijje fi Bagdad*, str. 173.

¹⁷¹⁹ *Ibidem*, str. 174.

¹⁷²⁰ *El-Muntezam* (10/27); *El-Hadare el-islamijje*, str. 175.

¹⁷²¹ *Nisa' el-hulefa'*, str. 108–109; *El-Hadare el-islamijje*, str. 175.

kabinetu). Jednom je El-Muktediju odnijela tanjir, dok je uz njega bila jedna ropkinja. On je tada iznenada umro, a ona je zatvorila vrata sobe, postavila stražara i poslala po vezira. Obavezali su se da će se brinuti o njenim i njegovim saradnicima. Kada je dobila njegovu prisegu, rekla mu je: "Neka ti Allah pomogne da podneseš bol za vladarom pravovjernih. Ja sam se pobrinula za dvor, a ti se pobrini za državu." Zatim ga je uvela kod prijestolonasljednika El-Mustezhira. Obavijestila ga je o El-Muktedijevoj smrti, te da on treba preuzeti hilafet. Vezir je otišao kod sultana Berkjaruka kako bi se savjetovao s njime. Zatim se vratio El-Mustezhiru, proglasio ga halifom i objavio da je El-Muktedi umro. Sve je to obavljeno po Kahrimaninom nalogu.¹⁷²²

Peto: Hatun Seferije

Ona je bila Melik-šahova konkubina i jedna od njegovih ropkinja. Rodila mu je Muhammeda i Sandžara. Bila je pobožna. Slala je vodonoše (da napajaju hadžije) na put za Mekku. Kada je postala vladarica, krenula je u potragu za svojom porodicom, majkom i sestrama. Kada je otkrila gdje se nalaze, ponudila je mnogo novca onome ko će ih njoj dovesti. Kada su došli kod nje, vidjela je svoju majku nakon četrdeset godina. Kćerka je sjela među ropkinje koje su joj slične kako bi saznala hoće li je majka prepoznati. Kada je čula njen glas, majka je krenula prema njoj i poljubila je. Majka je prihvatila islam. Kada je Hatun umrla, sultan Mahmud je objavio žalost.¹⁷²³

Šesto: Naučnice, pobožnjakinje i muallime u seldžučkom periodu

Na naučnom polju se proslavilo nekoliko žena, među kojima su:

1) Delal bint Ebu el-Fadl Muhammed b. Abdulaziz b. el-Muhtedi.

Učila je od svog oca. Umrla je 508/1114. godine.

¹⁷²² *El-Hadare el-islamije fi Bagdad*, str. 176.

¹⁷²³ *El-Muntezam* (10/87, 88).

2) Rabia bint Ebu el-Hakem b. Ebu Abdullah el-Hiri. Njeni učitelji su bili El-Dževheri, Ibn el-Mesleme, Ibn en-Nukur i drugi. Prenosila je hadise, između ostalog i svome sinu. Bila je plemenita žena.¹⁷²⁴

3) El-Harranije, Džunejdova kćerka i El-Garradova kćerka. One su podučavale pobožnosti (zuhdu, odricanju) Ebu el-Vefaa Alija b. Akila, koji je bio jedinstven u svom vremenu i predvodnik svoje generacije. El-Garradova kćerka se bila povukla u donji dio svoje kuće i nikada odatle nije izašla. Autorica je mudrih izreka o pobožnosti.¹⁷²⁵

4) Fatima, kći Abdullaha el-Hajrija el-Fardija. Slušala je i prenosila hadise.

5) Kada je riječ o pobožnosti i asketizmu, u Bagdadu je bila poznata Sejjide Fatima, kćerka El-Husejna b. el-Hasana b. Fadlavije er-Razija. Bila je pobožna propovjednica. Imala je kuću u kojoj su se okupljale druge pobožne žene. Njeni učitelji su bili Ebu Džafer b. el-Mesleme, Ebu Bekr el-Hatib. Bila je učiteljica autoru djela *El-Muntezam*, kojeg je podučavala djelu *Pokuđenost ogovaranja* (*Zemm el-gibe*), autora Ibrahima el-Harbija, u predanju njegovog šejha Ebu el-Fadla b. Nasira. Ona je također jedan od prenosilaca Šafijinog *Musneda*.¹⁷²⁶

Sedmo: Miješanje žena i muškaraca

U bagdadskom društvu nije bilo prihvatljivo miješanje žena i muškaraca na putevima. Nadzornik (*el-muhtesib*) nije dozvoljavao čak ni supružnicima da zajedno hodaju putem na kojem nije bilo prolaznika. Žene su bile odvojene od muškaraca na lađi koja je prevozila ljude preko rijeke Tigris. Nadzornik se nije zaustavio na tome, već je 502/1109. godine izdao naredbu kojom se zabranjuje da se žene prevoze preko rijeke u istom čamcu s muškarcima. El-Mustezhir je uveo stroga ograničenja ženama 494/1101. godine, kada je nadzornik zabranio da one prisustvuju otvaranju dvorske džamije, koje je bilo upriličeno noću. Uprkos El-Mustezhirovom

¹⁷²⁴ *El-Hadare el-islamijje fi Bagdad*, str. 176.

¹⁷²⁵ *Ibidem*, str. 177.

¹⁷²⁶ *El-Muntezam* (9/212, 229); *El-Hadare el-islamijje fi Bagdad*, str. 177.

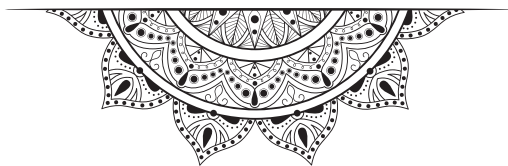
nastojanju da sačuva javni moral, dešavalo se kršenje zakona. U nekim slučajevima prekršiocu su izmakli zakonu, dok su drugi otkriveni.¹⁷²⁷ Pojedini ljudi su kršili društvene norme, te su se muškarci susretali s ženama u tajnosti, noću. Međutim, to je za njih bio rizik, jer su se zbog susreta sa ženama izlagali osveti njihovih bližnjih, što se dogodilo 500/1107. godine. Tada je jedan dječak ušao kod svoje sestre i zatekao nepoznatog čovjeka, kojeg je smjesta ubio. Takvo ubistvo mogao bi izvršiti muž žene koja bi se u tajnosti sastajala s drugim muškarcem, ne vodeći računa o eventualnim posljedicama. Tu se radilo o ubistvu iz časti.¹⁷²⁸

¹⁷²⁷ *El-Hadare el-islamijje fi Bagdad*, str. 178.

¹⁷²⁸ *El-Muntezam* (9/123, 148, 157, 159); *El-Hadare el-islamijje fi Bagdad*, str. 178.

ČETVRTI DIO

NIZAMIJSKE ŠKOLE U DOBA SELDŽUKA

PRVO POGLAVLJE

NASTANAK I CILJEVI NIZAMIJSKIH ŠKOLA

Prvo: Nastanak

Historičari i naučnici se razilaze o pitanju nastanka islamskih škola. Neki tvrde kako su se prve škole pojavile u vrijeme Nizama el-Mulka, koji je 459/1067. godine osnovao nizamijsku školu. Drugi tvrde kako su škole mnogo ranije postojale. Kroz izučavanje historijskih izvora i stručnih knjiga dolazimo do zaključka da se prva škola pojavila krajem drugog i početkom trećeg stoljeća po Hidžri. Bila je to škola imama Ebu Hafsa, islamskog pravnika (fakiha) iz Buhare (150–217/767–832. godine). Budući da je škola nazvana po svom osnivaču, možemo zaključiti kako je utemeljena tokom njegovog života. Ebu Hafs el-Buhari bio je jedan od pravnika koji su predvodili intelektualni pokret u gradu Buhara. Osnivanje škola u istočnom dijelu islamskog svijeta nastavilo se nakon tog datuma. U Nejsaburu je prva škola otvorena početkom četvrtog stoljeća po Hidžri.¹⁷²⁹ Tu školu utemeljio je imam Ebu Hatim Muhammed b. Hibban et-Temimi, učenjak šafijskog mezheba (270–354/883–965). Škole koje su osnovane u to vrijeme bile su ustrojene na temelju jednog mezheba (pravca), tako da se u njima podučavao samo jedan mezheb. Bila je to posljedica širenja doktrinarnog rivaliteta koji

¹⁷²⁹ *El-Idare et-terbevije fil-medaris fil-asr el-abbasi*, str. 94.

se iz Bagdada proširio na teritorije Transoksijane.¹⁷³⁰ Ovdje treba spomenuti da su se u Damasku škole pojavile prije Bagdada. Prva škola u tom gradu otvorena je 391/1001. godine. Bila je to Sadirijska škola koja je nazvana po svom utemeljitelju Sadiru b. Abdullahu. Njegov primjer je slijedio učač Damaska Reše' b. Nedif, koji je otvorio Rešaijsku školu oko 400. godine po Hidžri. U tim školama učenici su iz džamijskih halki (kružoka) prešli u kabinete u kojima su se izučavale zasebne nauke. Učenici i njihovi učitelji dobijali su novčana sredstva i školski pribor.¹⁷³¹ U nastavku slijedi prikaz nekih škola koje su utemeljene prije nizamijske škole, hronološkim redom.

1) Škola imama Ebu Hafsa, islamskog pravnika iz Buhare (150–217/767–832. godine).

2) Škola Ibn Hajjana, utemeljena početkom četvrtog stoljeća po Hidžri, oko 305/917. godine. Ebu Hatim el-Busti je podigao kuću u svom gradu Bustu, u kojoj su se nalazile prostorije s knjigama i sobe za učenike.

3) Škola Ebu el-Velida otvorena je prije 349/960. godine. Njen utemeljitelj je Ebu el-Velid Hassan b. Ahmed en-Nejsaburi, učenjak šafijskog mezheba (u. 349/960) Prenosi se kako je bio veoma privržen toj školi.

4) Škola Muhammeda b. Abdullaha b. Hammada (u. 388/998. godine). Es-Subki navodi da je njen osnivač neprekidno boravio u svojoj džamiji i školi.

5) Sadirijska škola koju je utemeljio emir Šudža' ed-Devle Sadir b. Abdullah 391/1001. godine u Damasku.

6) Bejhekijska škola u Nejsaburu, koja je otvorena prije rođenja Nizama el-Mulka, 408/1017. godine.

7) Ebu Bekr el-Busti (u. 429/1038) izgradio je u Nejsaburu školu za učenjake pred vratima svoje kuće. Za tu svrhu uvakufio je dobar dio

¹⁷³⁰ Es-Samurai, *El-Medrese me'at-terkiz alen-nizamijjat*, str. 336–337.

¹⁷³¹ Arif Abdulgani, *Nuzumut-ta'lim indel-muslimin*, str. 89; *El-Idare et-terbevijje fil-medaris fil-asr el-abbasi*, str. 95.

svog imetka. Ovaj čovjek je bio jedan od velikih učitelja i nadzornika u Nejsaburu.

8) Škola imama Ebu Hanife otvorena je uz turbe Ebu Hanife. Njen osnivač je Ebu Sa'd ibn el-Mustevfi, a otvaranje se dogodilo pet mjeseci prije Nizamijske škole.¹⁷³² Neki historičari navode da su škole postojale kod nekih gaznevidskih namjesnika, poput En-Nasra b. Sabuktakina, koji je tada bio namjesnik Nejsabura i po kome su te škole dobile ime – Sa'dijske škole.¹⁷³³ Nizam el-Mulk je pred sobom imao ove brojne modele škola. Vidio je da su Fatimidi prije njega osnovali Al-Azhar. Ta ustanova im je bila osnova za širenje i izučavanje njihovog pravca. To ga je inspiriralo i potaklo da osnuje grupu, a ne samo jednu školu, kako bi se pridružio borcima u njihovoj borbi protiv novotara, i to njihovim oružjem.¹⁷³⁴ Batinidi su se uvukli u Siriju, Perziju i Irak, zahvaljujući nagovaranju i agitaciji. Nasir Husrev i nakon njega Hasan es-Sabah vršili su propagandu u korist batinidskog, ismailitskog, šiitskog, rafidijskog pravca. Ibrahim Inal, a potom i El-Besasiri su u Mosulu i Bagdadu digli nasilne pobune koje su skoro uništile i Seldžuke i halife. Kuća mudrosti i Al-Azhar, koje su Fatimidi osnovali u desetom stoljeću po Hidžri bili su najzaslužniji za širenje ismailitskog šiizma i fatimidske vlasti.¹⁷³⁵ Zaustaviti ili uništiti ove batinidske aktivnosti nije bio lak zadatak. Njihovi korijeni su bili uvriježeni u tijelu velike islamske države, tako da nijedan organ nije bio zdrav, a naročito Horasan. Ta zemlja je bila zadojena njihovim filozofskim mišljenjima i logičkim argumentima, a možda je bila i njihov utemeljitelj. Oni su koristili metodu uvjeravanja i argumentacije kroz dijalog i diskusiju.¹⁷³⁶ Stvarno razmišljanje o osnivanju ovih nizamijskih škola počelo je nakon što je sultan Alp Arslan preuzeo sultanski tron Seldžučke

¹⁷³² *Et-Ta'lim el-islami bejnel-esaleti vet-tedždid*, str. 351.

¹⁷³³ *Nizam el-Mulk*, str. 365.

¹⁷³⁴ Ibidem.

¹⁷³⁵ *Nizam el-Mulk*, str. 353.

¹⁷³⁶ Ibidem, str. 353, 354.

države 455/1063. godine. Na taj način su željeli zaustaviti širenje ideologije šiita imamita, ismailita, batinida. Ovaj sultan je na mjesto vezira imenovao sposobnog čovjeka, revnosnog sunnita, El-Hasena b. Alija b. Ishaka et-Tusija, koji je bio poznat po imenu Nizam el-Mulk. Ovaj vezir je bio svjestan da ograničavanje borbe protiv šiita imamita i ismailita batinida na polje politike ne može biti uspješno, ukoliko nije praćeno ideološkom borbom. Naime, šiiti – bili oni imamiti ili ismailiti, su u tom, ali i ranijem periodu, pojačali svoju propagandu različitim ideološkim metodama. Ovoj intelektualnoj djelatnosti moglo se suprotstaviti samo ekvivalentnom sunnitskom djelatnošću, zasnovanom na argumentaciji i dokazima. Tome je išla na ruku činjenica da su Seldžuci u Perziji i Iraku naslijedili šiitski utjecaj Buvejhida. Oni su bez rezerve ohrabrivali imamate da šire svoju ideologiju. Istovremeno su gledali kroz prste ismailitima koji su djelovali u Perziji i Iraku. Sve to je dovelo do širenja šiizma u te dvije zemlje, a naročito nakon što su šiiti pristupili osnivanju obrazovnih institucija, koje su koristili u svrhu propagiranja i širenja svog učenja. Ebu Ali b. Sivar el-Katib, jedan od saradnika Adud ed-Devle (u. 372/982) osnovao je Domove knjige u gradovima Basri i Ramhurmuzu. Davao je poticaj onima koji su dolazili u te ustanove da čitaju i prepisuju. U onom prvom nalazio se šejh koji je podučavao apologetici prema učenju mu'tezila.¹⁷³⁷ Ebu Nasr Sabur b. Erdšir, vezir Beha' ed-Devle (u. 416/1025) osnovao je Dom rada u Kerhu 383/993. godine, za koji je uvakufio veliki broj knjiga. Ibn el-Esir navodi da je broj uvakufljenih knjiga dostigao deset hiljada i četiri stotine tomova iz raznih nauka. Brigu o tom domu povjerio je dvojici alevita, kojima je pomagao jedan sudija.¹⁷³⁸ Nakon smrti Sabura, brigu o ovom domu preuzeo je Eš-Šerif er-Redijj, uglednik Talibijjina.¹⁷³⁹ Tako je Eš-Šerif er-Redijj (u. 406/1015), poznati imamitski pjesnik, osnovao dom koji

¹⁷³⁷ Abdullah Fejjad, *Tarih et-terbije indel-imamije*, str. 87–89.

¹⁷³⁸ *El-Muntezam* (8/205); *El-Hadare el-islamije fil-karn er-rabi'* (1/330).

¹⁷³⁹ Dr. Abdulmedžid Ebu el-Futuh, *Et-Tarih es-sijasi vel-fikri*, str. 177. Talibijjuni su potomci Ebu Taliba, Poslanikovog amidže. (Prim. prev.)

je nazvao Dom nauke, čija vrata je otvorio za učenike. Osigurao im je sve što im je potrebno.¹⁷⁴⁰ Samo ime ovih ustanova ukazuje na razliku koja postoji između njih i starih domova knjiga. Ti domovi knjiga su se nazivali riznicama mudrosti i to su bila skladišta knjiga, ništa više od toga. Kada je riječ o novim ustanovama, one su se nazivale domovima nauke, u čijem sklopu su bile riznice knjiga.¹⁷⁴¹ Iz toga možemo zaključiti da su te nove ustanove imale i prosvjetnu ulogu.¹⁷⁴² Pored ovih domova nauke, brojni šiitski imamitski vođe propagirali su taj pravac i širili njegova učenja u svojim kućama ili turbetima, pod kojima se podrazumijevaju džamije u kojima su sahranjivani njihovi imami, prema njihovim tvrdnjama od kojih neke nisu tačne, a koje su oni nazivali "svetim pragovima".¹⁷⁴³ Šejh El-Mufid Muhammed b. Muhammed en-Nu'man, šejh imamita koji je umro 413/1022. godine, držao je skupove u svojoj kući, gdje je okupljao sve učenjake. Uživao je poštovanje kod regionalnih namjesnika, koji su bili naklonjeni njegovom pravcu.¹⁷⁴⁴ Ebu Džafer et-Tusi, Muhammed b. el-Hasen, šiitski pravnik (u. 460/1068), pobjegao je u Nedžef nakon što je njegova kuća u Bagdadu bila napadnuta i opljačkana 448/1056, u okviru kampanje pritiska kojoj su šiiti bili izloženi u Bagdadu nakon ulaska Seldžuka. Et-Tusij je u svom novom sjedištu nastavio naučnu i prosvjetnu aktivnost. Napisao je nekoliko knjiga iz oblasti prava (fikha) i hadisa prema imamitskom pravcu. Te knjige su imale veliki značaj u šiitskim imamitskim studijama. Njegove knjige *Et-Tehzib* i *El-Istibsar* spadaju u pet temeljnih knjiga šiitskog pravca, a koje su prepune slabih i apokrifnih predanja, bez ikakve naučne težine. Et-Tusi je u Nedžefu svojim učenicima držao (diktirao) predavanja koja su oni sakupili u knjigu pod nazivom El-Emali.¹⁷⁴⁵ Ovo je prikaz

¹⁷⁴⁰ Ahmed Šelbi, *Tarih et-terbije el-islamijje*, str. 139.

¹⁷⁴¹ Dr. Abdulmedžid Ebu el-Futuh, *Et-Tarih es-sijasi vel-fikri*, str. 177.

¹⁷⁴² Ibidem.

¹⁷⁴³ *El-Muntezam* (8/11); *Et-Tarih es-sijasi vel-fikri*, str. 178.

¹⁷⁴⁴ Ibidem.

¹⁷⁴⁵ *Tarih et-terbije indel-imamijje*, str. 275, 276.

nekih napora koje su preduzeli imamiti u svrhu širenja i propagiranja svog pravca.

Što se tiče ismailita, oni su imali ulogu prosvjetitelja na ovom polju. Oni su bili protagonisti i utemeljitelji prosvjetnih ustanova, koje su usmjeravali u skladu sa svojim pravcem.¹⁷⁴⁶ Fatimidi su započeli aktivnosti na ovom polju od onoga trenutka kada su osnovali svoju zemlju na sjeveru Afrike. Njihovo zlatno doba obilježilo je osnivanje Univerziteta Al-Azhar 359/970. godine. Al-Azhar su pretvorili u prosvjetnu ustanovu čiji zadatak je bio širenje njihove ideologije 378/988. godine. Tada je vezir Jakub b. Kilis zatražio od halife El-Aziza da pruži opskrbu grupi islamskih pravnika, a on je pristao i svakome od njih dao dovoljno novca. Naredio im je da kupe i izgrade dom. Oni su izgradili dom uz džamiju Al-Azhar, gdje su se okupljali nakon obavljenog namaza, sve do ikindije. Svake godine dobijali su novac od vezira.

Potom je El-Hakim Biemrillah osnovao dom nauke “Dom mudrosti” s istim ciljem 395/1005. godine, u koji su prebačene knjige iz dvorskih riznica, te iz riznica sjedišta Fatimidske države. Odredio je naknadu za one koji pohađaju te ustanove i koji služe u njima, poput pravnika i drugih. Tu su dolazili ljudi iz svih društvenih slojeva. Neki su dolazi da bi čitali, drugi da bi prepisivali, treći da bi učili. Domovi su bili opremljeni svim potrebnim priborom – mastilom, olovkama, papirom i mastionicama.¹⁷⁴⁷ Pored toga, tu su bili nastavni planovi koji su pažljivo pripremani u prijestolnici fatimidskog hilafeta, a čiji je cilj bio obučavanje misionara i njihovo obrazovanje na temeljima šiizma, prije nego što su ih slali u islamske zemlje da bi širili ismailitski pravac. Ovaj pravac je imao uspjeha u nekim područjima islamskog istoka zahvaljujući neprekidnim, organiziranim naporima na polju širenja ove ideologije.¹⁷⁴⁸

¹⁷⁴⁶ Dr. Abdulmedžid Ebu el-Futuh, *Et-Tarih es-sijasi vel-fikri*, str. 178.

¹⁷⁴⁷ El-Makrizi, *Hutat* (2/272); Abdulmedžid Ebu el-Futuh, *Et-Tarih es-sijasi vel-fikri*, str. 178.

¹⁷⁴⁸ *Et-Tarih es-sijasi vel-fikri*, str. 179.

Zbog svega spomenutog, Nizam el-Mulk je odlučio da se šiitskom utjecaju suprotstavi istom metodom koja je korištena za širenje te ideologije. To znači da se političkom otporu šiizmu treba pridružiti i ideološki otpor.¹⁷⁴⁹ Smatrao je da borba treba biti zasnovana na Allahovoj Knjizi, Sunnetu Njegovog Poslanika, sallallahu alejhi ve sellem, te vjerovanju ehli-sunneta vel-džemata, koje se crpi iz Božanske Objave. Došao je na ideju da osnuje škole koje su dobile ime po njemu, zato što ih je on utemeljio, isplanirao i obilnim vakufskim sredstvima finansirao. Za nastavni kadar je odabrao kompetentne nastavnike, tako da je bilo prirodno da se te škole nazivaju po njemu, a ne po Seldžucima.¹⁷⁵⁰ Nizam el-Mulk je bio sunnit, sljedbenik šafijskog mezheba, privržen ispravnom islamu. Susreo se s različitim ideologijama koje su bila raširene u islamskom svijetu, poput ideologije mu'tezila, batinida, ostataka karamita i drugih frakcija i sekti. Nizam el-Mulk je želio stanovnike uputiti na put koji ide u korist države i vodi k stabilnosti, miru i sigurnosti. Zato se starao o tome da kroz nastavni plan omogući običnim ljudima, a posebno učenicima nizamija da upoznaju temelje ispravnog vjerovanja. Budući da je Nizam el-Mulk pripadao šafijskom mezhebu, smatrao je da se islamsko pravo treba izučavati na temeljima i metodologiji baziranoj na šafijskoj ideologiji i pravilima. Jedan od uvjeta da bi neko bio primljen na mjesto nastavnika nizamije bilo je da pripada šafijskom mezhebu po pitanju temeljnih i pravnih učenja.¹⁷⁵¹

Batinidska ekspanzija je nešto što predstavlja veliku opasnost širom svijeta danas. Ova ekspanzija ugrožava vjerovanje ummeta, Knjigu Gospodara, Sunnet Poslanika, te historiju i velikane ummeta. S druge strane, brojni simboli islamskog ummeta na polju politike, ideologije, nauke, historije i kulture nalaze se u stanju opuštenosti i letargije, dok pod njima kuljaju razorni vulkani. Zato naučimo lekciju, uzmimo pouku i primijenimo Božija pravila i zakonitosti pozivajući

¹⁷⁴⁹ Ibidem.

¹⁷⁵⁰ Ibidem.

¹⁷⁵¹ *Buhus fit-tarih vel-hadare el-islamije*, str. 105.

u ispravni islam koji je donio Muhammed, sallallahu alejhi ve sellem. Potrebni su nam vladari poput Alp Arslana i njegov entuzijazam, veziri poput Nizama el-Mulka i njegova odlučnost, učenjaci poput El-Džuvejnija, El-Gazalija, Ibn Akila, El-Begavija i drugi poput njih, koji su branili Kur'an, Sunnet, ashabe i ideološke temelje. Trebamo iskoristiti savremena sredstva kako bismo propagirali ispravna islamska učenja, dokumentiranu historiju, te divnu ideologiju – preko satelitskih kanala, internet stranica, štampanih publikacija, novina, časopisa, knjiga, simpozija, konferencija, programa, škola, univerziteta, te raznih propagandnih metoda. Time želimo steći Allahovo zadovoljstvo, nagradu i blizinu vjerovjesnika, iskrenih vjernika, šehida i dobrih ljudi.

Drugo: Prosvjetni ciljevi islamskih škola, naročito nizamija

Najvažniji ciljevi koje su islamske škole trebale ostvariti su sljedeći:

1. Postizanje iskrenog robovanja Uzvišenom Allahu. Cilj je da rob obožava jednog Gospodara, te da ljudski život bude usklađen s tim ciljem. Do istinske spoznaje i iskrenog robovanja Allahu može se stići samo uz pomoć institucija koje djeluju na ostvarenju tog cilja. Zato je škola ta institucija koja radi i djeluje na ostvarenju i pojašnjenju ovog cilja u dušama svojih učenika. Kaže Uzvišeni:

وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ

Džine i ljude sam stvorio samo zato da Mi se klanjaju. (Ez-Zarijat, 56)

2. Optimalno izvršavanje različitih šerijatskih propisa. Naime, ispravno islamsko obrazovanje je jedini način jasne spoznaje parametara šerijata i propisa vjere. Ispravno obrazovanje je idealni put za postizanje onoga što od nas traži Uzvišeni Zakonodavac. On je u Svojoj plemenitoj Knjizi kazao:

وَنَزَّلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ تِبْيَانًا لِّكُلِّ شَيْءٍ وَهُدًى وَرَحْمَةً وَبُشْرَىٰ لِلْمُسْلِمِينَ

Mi tebi objavljujemo Knjigu kao objašnjenje za sve i kao uputu i milost i radosnu vijest za one koji jedino u Njega vjeruju. (En-Nahl, 89)

Jer svi ibadeti su propisani samo kako bi se Uzvišeni Allah obožavao, od čega, opet, ovisi čovjekova uputa i milost.

3. Prethodni cilj implicira drugi, a on se ogleda u izgradnji čovjeka koji je sam po sebi dobar i koji popravlja druge. Zato se ovaj cilj smatra važnim s aspekta islamskog obrazovanja. Naime, islamsko obrazovanje izgrađuje pojedinca koji naređuje dobro i koji pomaže da se to dobro izvršava. Istovremeno, on zabranjuje ono što je loše i preporučuje da se to ne čini – sve to nakon što svojim ponašanjem potvrdi to što zabranjuje i naređuje.¹⁷⁵²

4. Uspostavljanje naučne atmosfere. Islamska škola teži ka stvaranju naučne atmosfere koja nastavnike i učitelje podstiče na razmišljanje, pisanje i kreativnost. To im omogućava da kontinuirano daju doprinos različitim naukama.

5. Zalaganje za proširenje intelektualnih horizonata kod učenika. Naime, škola ne može sama doprinijeti unapređenju iskustava, već pomaže učeniku da stekne nova iskustva na osnovu iskustava prethodnih i savremenih naroda. To stručnjaci za islamsku pedagogiju nazivaju “prijenos baštine”.¹⁷⁵³ To se postiže kroz upoznavanje učenika s civilizacijskom i intelektualnom baštinom ummeta, što mu omogućava da proširi horizonte kroz upoznavanje s tim iskustvima.¹⁷⁵⁴

6. Osposobljavanje stručnih kadrova. Kroz obrazovni sistem, škola želi osposobiti kompetentne stručne kadrove za obavljanje različitih poslova, naročito u državnom aparatu ili drugim institucijama. Ovaj cilj dobija veći značaj u vrijeme kada su struke postale mnogobrojne i razgranate. Zato škola obrazuje pojedince koji će preuzeti svoju odgovornost na tim pozicijama.¹⁷⁵⁵

Ovo su bili zajednički ciljevi islamskih škola. Nizamijske škole imaju i neke dodatne ciljeve:

¹⁷⁵² *El-Idare et-terbevije fil-medaris fil-asr el-abbasi*, str. 109.

¹⁷⁵³ *En-Nahlavi, Usul et-terbije el-islamije ve esalibuha*, str. 135.

¹⁷⁵⁴ *El-Idare et-terbevije fil-medaris*, str. 110.

¹⁷⁵⁵ *Ibidem*, str. 111.

- širenje sunnitske ideologije kako bi se pružio otpor izazovima šiitske ideologije, te ograničio utjecaj te ideologije;
- osposobljavanje grupe sunnitskih nastavnika za podučavanje sunnitskom pravcu i njegovom širenju u različitim provincijama;
- stvaranje grupe sunnitskih službenika koji će uzeti učešće u vođenju institucija države i njenih ogranaka, a naročito na polju sudstva i uprave.¹⁷⁵⁶

Treće: Metode Nizama el-Mulka u ostvarenju ovih ciljeva i rješavanju problema

Nizam el-Mulk je ulagao veliki napor kako bi ostvario ciljeve nizamijskih škola. Tako je birao geografski položaj koji može donijeti najbolje rezultate. Birao je izuzetne nastavnike, a pokazao je izuzetnu oštroumnost u kreiranju nastavnog plana po kojem će škole raditi. Zatim je uložio krajnji napor kako bi osigurao finansijska sredstva koja će omogućiti ovim školama da opravdaju svoju ideološku ulogu.¹⁷⁵⁷

1) Lokacije

Kada je riječ o lokacijama na kojima su djelovale nizamijske škole, Es-Subki navodi kako je Nizam el-Mulk izgradio školu u Bagdadu, Belhu, Nejsaburu, Heratu, Isfahanu, Basri, Mervu, u Tabaristanu, te Mosulu.¹⁷⁵⁸

To su, znači, najvažnije nizamijske škole koje su osnovane na islamskom istoku. Njihova geografska rasprostranjenost bila je rezultat pažljivog planiranja. Neke nizamijske škole bile su osnovane u gradovima koji predstavljaju centar uprave i intelektualnog vodstva, poput Bagdada i Isfahana. Prvi je bio centar abbasidskog sunnitskog hilafeta, u kojem je gravitirao veliki broj sunnitskih mislilaca, dok je drugi bio prijestolnica seldžučkog sultanata u vrijeme Alp Arslana i Melik-šaha (vrijeme Nizama el-Mulka). Nizamijske škole osnivane

¹⁷⁵⁶ *Et-Tarih es-sijasi vel-fikri*, str. 179.

¹⁷⁵⁷ Ibidem.

¹⁷⁵⁸ *Tabekat eš-šafi'ijje*, str. 180.

su i u mjestima gdje je postojala velika šiitska koncentracija u to vrijeme, poput Basre, Nejsabura, Tabaristana, Huzistana i Gornje Mesopotamije.¹⁷⁵⁹

Ova geografska distribucija jasno ukazuje da osnivanje nizamijskih škola na spomenutim mjestima nije bilo slučajno. Bilo je zasnovano na pažljivom proučavanju i planiranju, kako bi te škole izvršile svoju ulogu u borbi protiv šiitske ideologije na tim područjima, te otvorile put ka dominaciji sunnitskog pravca.

2) Odabir nastavnika i učenjaka

Pored studioznog odabira lokacija za nizamijske škole, veoma pažljivo su birani i nastavnici. To su bili simboli tog vremena na polju islamskih nauka. El-Imad el-Isfahani ukazuje na El-Mulkovu preciznost na ovom području: "Njegova vrata bila su sabiralište uglednika, utočište učenjaka. Bio je pronicljiv i uviđavan za potrebe svakog od njih. Kada bi u nekom prepoznao predispozicije za neku poziciju, imenovao bi ga. Kada bi prepoznao vrijednost nečijeg znanja, nagradio bi ga i pružio sve što je potrebno kako bi se posvetio nauci, širenju znanja i podučavanju. Nekada bi učenjake slao u provinciju gdje je vladalo neznanje, kako bi svojim znanjem upotpunili nedostatke, oživjeli istinu i uništili laž."¹⁷⁶⁰

U brojnim slučajevima Nizam el-Mulk je nekoga od njih imenovao tek nakon što bi ga saslušao i uvjerio se u njegovu kompetentnost. Tako je učinio s imamom El-Gazalijem, koji je učio pred Imamom dva Harema u nizamiji u Nejsaburu. Kada je njegov učitelj umro 478/1085. godine, on se pridružio sjedjeljkama Nizama el-Mulka, gdje su se okupljali i tražili utočište brojni učenjaci. Vodio je polemike s imamima i učenjacima u njegovom prisustvu, nadjačao je protivnike i nadvladao ih svojim govorom, tako da su oni priznali njegovu vrijednost. Nizam el-Mulk mu je ukazao naklonost i poštovanje i

¹⁷⁵⁹ *Et-Tarih es-sijasi vel-fikri*, str. 180.

¹⁷⁶⁰ *Tarih Ali Seldžuk*, str. 56–57.

povjerio mu mjesto nastavnika u svojoj školi u Bagdadu.¹⁷⁶¹ Na isti je način postupio i prema Ebu Bekru Muhammedu b. Sabitu el-Hudžnediju (u. 496/1103), čije je predavanje Nizam el-Mulk slušao u Mervu. Predavanje mu se svidjelo i tada ga je prepoznao kao dobrog poznavaoa islamskog prava (fikha) i nauke. Poveo ga je u Isfahan i imenovao za nastavnika u svojoj školi, a ta pozicija mu je donijela veliku slavu.¹⁷⁶² Isto tako, pozvao je Eš-Šerifa el-Alevija ed-Debusija (u. 483/1090) da bude nastavnik u nizamiji u Bagdadu, zato što je dobro vladao fikhom i logikom.¹⁷⁶³ U nekim slučajevima Nizam el-Mulk je nalazio nastavnika, a onda po njemu nazivao školu, kao što se desilo sa šejhom Ebu Ishakom eš-Širazijem (u. 476/1083), po čijim je imenom osnovao nizamiju u Bagdadu, te s Imamom dva Harema, kome je izgradio nizamiju u Nejsaburu. Nizam el-Mulk je vodio brigu o tim učenjacima i pružao im svu potrebnu podršku, tako da su nailazili na najveće poštovanje u zemlji u koju bi došli. Neki su zauzeli visoku poziciju u sultanovoj palati, poput Ebu Ishaka eš-Širazija, koga je halifa El-Muktedi 475/1082. godine zadužio da prenese njegovu pritužbu na nadzornika Iraka Ebu el-Fetha b. Ebu el-Lejsa sultanu Melik-šahu i njegovom veziru Nizamu el-Mulku. Njih dvojica su ga lijepo ugomila i udovoljila svim njegovim zahtjevima. On je vodio polemiku s Imamom dva Harema, nastavnikom nizamije u Nejsaburu, u prisustvu Nizama el-Mulka. Kada se Ebu Ishak vratio u Bagdad, nadzornik je pao u nemilost, a Nizam el-Mulk je dobio velike beneficije kod halife.¹⁷⁶⁴

3) Utvrđivanje nastavnog plana

Kao što je vodio računa o odabiru kompetentnih učitelja, Nizam el-Mulk je isto tako radio na izradi nastavnog plana po kome će raditi ove škole. O tome govore navodi iz vakufskog dokumenta bagdadske nizamije, gdje se navodi: "Ovo je vakuf za sljedbenike

¹⁷⁶¹ *Tabekat eš-šafi'ijje* (4/103).

¹⁷⁶² *El-Kamil fit-tarih*, prema: *Et-Tarih es-sijasi vel-fikri*, str. 181.

¹⁷⁶³ *El-Muntezam* (9/27, 50); *Et-Tarih es-sijasi vel-fikri*, str. 181.

¹⁷⁶⁴ *Tabekat eš-šafi'ijje* (3/91, 92).

šafijskog mezheba u temeljnim i sekundarnim učenjima.” Isti uvjet važio je i za nastavnika koji je predavao u toj školi, propovjednika i knjižničara.¹⁷⁶⁵ Profesor Seid Nefisi citira El-Mefruhija, autora knjige *Mehasin Isfahan (Ljepote Isfahana)*: “Nizam el-Mulk je naredio da se uz džamiju u Isfahanu izgradi škola za šafijske pravnike. Škola je doista izgrađena, a bila je najljepša po svom obliku, arhitekturi, funkciji, djelovanju, mjestu i položaju.”¹⁷⁶⁶

Nema sumnje da je naslijeđe imama Šafije u islamskom pravu, metodologiji, vjerovanju i njegovoj biografiji imalo značajan utjecaj na te škole. Taj utjecaj nije bio ograničen samo na fikh koji je povezan sa praktičnim šerijatskim odredbama. Neki naučnici imaju običaj kazati da je većina šafijskih učenjaka iz tog vremena slijedila učenje pravca imama El-Eš’arija. A Ebu Hasan el-Eš’ari je na polju islamske dogme prošao kroz različite faze, da bi se na kraju života vratio pravcu selefa (muslimana prvih generacija). Pripadnici eš’arijskog pravca u vjerovanju ubrajaju se u ehli-sunnet vel-džemat. Zato ćemo ukazati, uz Allahovu pomoć, na detalje biografije imama Šafije i Ebu el-Hasana el-Eš’arija, na čijem naučnom naslijeđu su utemeljene nizamijske škole, u kojima su se školovali učenjaci koji su zastupali vjersku dogmu Seldžučke države.

Nizamijske škole su bile fokusirane na dva osnovna predmeta, a to su fikh prema šafijskom mezhebu i osnove vjerovanja prema mezhebu El-Eš’arija. Osim toga, u tim školama su se predavali predmeti poput hadisa, sintakse, jezika i književnosti. Ibn el-Dževzi navodi da vakufnama Nizama el-Mulka za bagdadsku nizamiju izričito naglašava da u školi mora postojati gramatičar koji će podučavati arapskom jeziku.¹⁷⁶⁷ U bagdadskoj nizamiji književnost je predavao Ebu Zekerijja et-Tebrizi, komentator Divana el-Hamase (u. 502/1109. godine). Njega je na tom mjestu naslijedio poznati lingvista Ebu Mensur el-Dževaliki (u. 540/1145)

¹⁷⁶⁵ *El-Muntezam* (9/66).

¹⁷⁶⁶ *Et-Tarih es-sijasi vel-fikri*, str. 183.

¹⁷⁶⁷ *El-Muntezam* (9/66).

Eš'arijska sunnitska škola bila je osposobljena za intelektualnu konfrontaciju šiizmu. Oni su se naoružali izučavanjem raznih filozofija i koristili su dijalektiku kao sredstvo odbrane akaida. Od mu'tezila su uzeli većinu njihovih temeljnih učenja, pa je tako taj pravac postao važna osnova njihove apologetske metodologije. Eš'arije su bile jedna od grupacija sposobnih za ideološku borbu na ovom intelektualnom polju. Oni su baštinili učenje Ebu el-Hasana el-Eš'arija. Zato možemo reći da je Nizam el-Mulk napravio dobar korak izabравši odgovarajući pravac za ostvarenje cilja koji je zacrtao.¹⁷⁶⁸ O tome će biti više riječi na odgovarajućem mjestu, uz Božiju pomoć.

4) Pružanje materijalnih sredstava

Nizam el-Mulk nije štedio u pružanju materijalnih sredstava, kako bi tim školama omogućio da ispune svoju misiju na najpotpuniji način. Tako možemo vidjeti da je velikodušno ulagao u nizamijske škole i dodjeljivao im bogate vakufe. Ibn el-Dževzi navodi kako je Nizam el-Mulk svojoj školi u Bagdadu dodijelio velika imanja i gazdinstva, kao i tržnicu koja je izgrađena na ulazu u školu. Svakom nastavniku i službeniku ustupio je neko vakufsko dobro. Svakom učeniku je sljedovalo četiri ratla¹⁷⁶⁹ hljeba dnevno.¹⁷⁷⁰

Izdvajanja i vakufi škole u Isfahanu procjenjivali su se na deset hiljada zlatnika. Nizamijska škola u Nejsaburu također je imala bogate vakufe.¹⁷⁷¹

Nizam el-Mulk je učenicima osiguravao internat unutar ovih škola. Iz historijskih izvora se može zaključiti da je svaki učenik imao svoju sobu. Pripovijeda se da je jedan učenik po imenu Jakub el-Hattat 547/1152. godine imao svoju sobu u nizamiji. Službenik za nasljedstvo došao je i zapečatio njegovu sobu u školi.¹⁷⁷²

¹⁷⁶⁸ *Et-Tarih es-sijasi vel-fikri*, str. 185.

¹⁷⁶⁹ Jedan ratl iznosi oko kilograma i pola litre u Bagdadu iz 10. stoljeća. Izraz se koristio za mjerenje i tekućine i težine. (Prim. prev.)

¹⁷⁷⁰ *El-Muntezam* (8/247, 256); *Et-Tarih es-sijasi vel-fikri*, str. 185.

¹⁷⁷¹ *Et-Tarih es-sijasi vel-fikri*, str. 185.

¹⁷⁷² *El-Muntezam* (10/146).

Nizam el-Mulk je vodio računa da osigura dostojan život učenicima svojih škola. Zalagao se za stvaranje naučne atmosfere koja će ih motivirati da uče i istražuju. Osiguravao je naučne izvore u tim školama. Svaka škola je imala bogatu biblioteku koja je imala svog nadzornika. Ibn el-Dževzi piše kako je u vakufnami bagdadske nizamije bilo naglašeno da nadzornik biblioteke mora biti pripadnik šafijskog mezheba. Nizam el-Mulk je za ovu školu uvakufio veliki broj knjiga.¹⁷⁷³ On je vodio računa o ovim školama, a naročito o bagdadskoj nizamiji. Tako je u muharremu 480. god. po H. (u maju 1087) posjetio ovu školu i sjeo u biblioteku, gdje je čitao knjige. Učestvovao je u nastavnom procesu. Pravnici su pred njim čitali neke hadise, a on im je diktirao neka predanja.¹⁷⁷⁴

Nizam el-Mulk je, dakle, ulagao velike napore u izgradnju ovih škola, unapređenje nastavnog procesa, osiguranje dostojanstvenog života u njima. To je dovelo do naučnog procvata u tim školama. Tragaoci za znanjem i prestižem upisivali su ove škole, tako da je bagdadsku nizamiju 488/1095. godine pohađalo tri stotine učenika, koji su izučavali fikh pred imamom El-Gazalijem.¹⁷⁷⁵ U nizamiji u Nejsaburu pred Imamom dva Harema svakog dana je sjedilo oko tri stotine ljudi, imama i učenika.¹⁷⁷⁶

5) Interes za profesuru u nizamiji

Interesovanje za ove škole nije bilo ograničeno samo na učenike. Neki nastavnici su težili da predaju u njima tako da su se zbog toga bili spremni žrtvovati tako što će napustiti svoj mezheb, u vrijeme kada je frakcijski fanatizam bio veoma izražen. Među tim nastavnicima su Ebu el-Feth Ahmed b. Ali b. Terikan, poznat po imenu Ibn el-Hamami (u. 518/1124), koji je bio hanbelija i koji je prešao na šafijski mezheb. Islamsko pravo je izučavao pred Ebu Bekrom eš-Šašijem i El-Gazalijem, nakon čega su ga šafijski

¹⁷⁷³ Ibidem (9/66); *Et-Tarih es-sijasi vel-fikri*, str. 186.

¹⁷⁷⁴ *El-Muntezam* (9/36); *El-Kamil fit-tarih*, prema: *Et-Tarih es-sijasi vel-fikri*, str. 189.

¹⁷⁷⁵ *Et-Tarih es-sijasi vel-fikri*, str. 186.

¹⁷⁷⁶ *Tabekat eš-šafi'ijje* (3/252).

dužnosnici imenovali za nastavnika u nizamiji.¹⁷⁷⁷ Izgleda kako je prelazak hanbelija na šafijski mezheb bio česta pojava, koja je izazvala uznemirenost jednog njihovog imama, Ebu el-Vefaa b. Akila (u. 513/1119). Ebu el-Feredž b. el-Dževzi citira njegove riječi: “Kaže: ‘Ljudi većinu svojih djela posvećuju ljudima, izuzev onih koje je Allah sačuvao.’ Drugim riječima, većina ljudi svojim djelima ne želi steći Allahovo zadovoljstvo, već se nastoji približiti utjecajnim i uglednim ljudima, kako bi ostvarila ovosvjetsku dobiti. Ebu el-Vefaa kao primjer navodi situaciju koja je uslijedila nakon što je Nizam el-Mulk došao na vlast, kada je porastao utjecaj pripadnika eš’arijskog i šafijskog pravca. Mnogi pripadnici drugih mezheba prešli su na te pravce i počeli djelovati u okvirima eš’arijskog i šafijskog pravca u nadi da će steći moć i dobre plaće.”¹⁷⁷⁸

6) Rješavanje problema

Nizam el-Mulk se trudio da škole koje je izgradio ispune funkciju za koju su namijenjene. Kada mu je Ebu el-Hasan Muhammed b. Ali el-Vasiti, šafijski pravnik, poslao stihove u kojima ga podstiče da hitno prekine sukobe između hanbelija i eš’arija, Nizam el-Mulk je to i učinio. Između ostalih, Ebu el-Hasan el-Vasiti mu je uputio sljedeće stihove:

*O, Nizam el-Mulk,
u Bagdadu ne vlada zakon.*

*A tvoj sin je u njemu
ponižen i obespravljen.*

*U njemu su ubijeni
brojni mladići.*

*Onaj ko se spasio,
pogođen je strijelama.*

¹⁷⁷⁷ El-Muntezam (9/251).

¹⁷⁷⁸ Ibidem (9/93).

*O, stubu vjere,
u Bagdadu se ne može opstati.*

*Problemi su veliki,
a ratovi neprestano traju.*

*Ako tvoje britke ruke
ne prekinu ovu bolest,*

*i ne spriječe narod Bagdada
da se ubija i sveti,*

*neka bagdadsku školu
i njene stanovnike prati mir,*

*a neka tebi nakon toga bude
zabranjeno tražiti zaštitu svetinja.¹⁷⁷⁹*

Nizam el-Mulk je vodio politiku nepristrasnosti bilo kojoj strani kada su u pitanju dogme ehli-sunneta. Zalagao se za jačanje jedinstva vjerskih čelnika, a ne za stvaranje razdora i razilaženja u njihovim redovima. Proglasio je zabranjenom promjenu stavova unutar vjerovanja sljedbenika sunnitskog pravca.¹⁷⁸⁰ Rekao je da se mezheb ne može mijenjati, niti se ljudi mogu isključivati iz nekog sunnitskog pravca. Istakao je da je ta pojava bila naročito izražena kod Ahmedovog mezheba, te naglasio da je njegov položaj kod imama poznat, a njegova vrijednost kod sunnita priznata.¹⁷⁸¹ Hanbelije su bile radosne zbog ovih mudrih smjernica.¹⁷⁸² Prvi žestoki sukob i razdor između hanbelija i

¹⁷⁷⁹ *El-Kamil fit-tarih* (6/276).

¹⁷⁸⁰ Ebu Ishak eš-Širazi, *Šerh el-lume'* (1/42).

¹⁷⁸¹ Ibidem (1/41).

¹⁷⁸² Ibidem (1/41).

eš'arija desio se u vrijeme Nizama el-Mulka. Ta smutnja je bila poznata kao El-Kušejrijeva buna.¹⁷⁸³

Četvrto: Nastavni kadar

Nastavni kadar predstavlja važan element kod svake škole. Uspjeh škole ovisi o uspjehu nastavnika i njihovom efikasnošću u obavljanju zadataka.¹⁷⁸⁴ Ovo su neki elementi povezani s organizacijom nastavnog kadra.

1) Imenovanje i razrješenje nastavnika

Odabir nastavnog kadra u nizamijskim školama tekao je prema standardima poput onih koji važe na najboljim današnjim univerzitetima. Nizam je provjeravao znanje kandidata kroz debate koje je organizirao u različitim prilikama. Postavljao im je pitanja koja je ranije smislio i pripremio. Kada bi ustanovio da je neko od njih inteligentan i učen, uputio bi ih u željenom smjeru. One koje je smatrao podobnim za mjesto nastavnika, istog trenutka bi imenovao; osnovao bi im školu i biblioteku, ili bi ih poslao u provinciju čiji su stanovnici bili neuki.¹⁷⁸⁵

Kada bi dobio odluku o imenovanju, nastavnik bi otputovao na izabrano odredište. Ako bi, naprimjer, bio imenovan za nastavnika u Bagdadu, uputio bi se prema halifinom dvoru po dolasku u grad, i tu bi njegovo imenovanje bilo odobreno. Zatim bi mu bila poklonjena zelena marama i crna košulja.¹⁷⁸⁶ U školi bi povodom njegovog dolaska bilo upriličeno slavlje. Njegovom prvom predavanju prisustvovali bi visoki državni zvaničnici, profesori i pjesnici. Nakon predavanja prisutni bi mu se obratili govorom i kasidama u znak dobrodošlice i ukazivanja časti.¹⁷⁸⁷ Kada bi bilo odlučeno da se neki od nastavnika

¹⁷⁸³ *Ibn el-Hanbeli ve kitabuh er-Risale el-vadiha*, str. 50.

¹⁷⁸⁴ *El-Idare et-terbevije fil-medaris fil-asr el-abbasi*, str. 132.

¹⁷⁸⁵ *Tarih Ali Seldžuk*, str. 45; *Nizam el-Mulk*, str. 356.

¹⁷⁸⁶ *El-Ehibbe* – službena odora, kao što je bilo u doba memluka; potpuno oružje.

¹⁷⁸⁷ *Nizam el-Mulk*, str. 357.

razriješi, pozvao bi ga predstavnik Nizama el-Mulka, tj. najčešće jedan od njegovih sinova, i oduzeo mu nastavničku odoru.¹⁷⁸⁸

2) Profesorska zvanja

Običaj je bio da onaj ko ispunjava uvjete starosti i popularnosti, ostane na svojoj poziciji do kraja života. Kada bi osjetio da mu se bliži smrt, najčešće bi oporučio svog nasljednika, od svojih sinova ili izvanrednih učenika. Jedini izuzetak predstavljale su nizamijske škole, koje su odstupale od ovog običaja iz političkih razloga, budući da su bile podređene vlasti i želji svog osnivača. U tim školama istu katedru su mogla dijeliti dva profesora, što je bilo neuobičajena pojava.

a) *Muderris (predavač)*

Ovaj izraz se koristio samo za onoga ko je specijaliziran za podučavanje fikhu (islamskom pravu), te za držanje predavanja o temama koje su u pravilu usko vezane za fikh. Kada predavač dostigne veliku popularnost kroz stručno djelovanje i pisanje, postaje profesor (ustaz) i postaje neosporni nosilac katedre tog predmeta.

b) *Naib (zamjenik)*

To je bila osoba zadužena za predavanje određenog predmeta umjesto predavača koji je u tom trenutku zauzet nekim administrativnim ili pravosudnim zadatkom, ili je spriječen bolešću. Zamjenik bi popunjavao tu prazninu, kada ne bi bilo predavača.¹⁷⁸⁹

c) *Muid (asistent)*

Predavač dvojicu svojih studenata imenuje za asistente u nastavi, a nekada mu je dovoljan jedan. Dužnost asistenta je da drži predavanja studentima ili da im pomaže u razumijevanju lekcija. Asistenti su bili

¹⁷⁸⁸ Ibidem.

¹⁷⁸⁹ Ibidem.

pametne i načitane osobe i stoga bi bili imenovani za predavače na drugom mjestu.¹⁷⁹⁰

3) Zvanje starješine (sadr)

Nosilac ovog zvanja imao je opći primat u školi. Ovaj izraz se, očigledno, odnosi na najistaknutijeg učenjaka, odnosno imama tog vremena u fikhu, hadisu, tefsiru, ili u nekoj drugoj nauci, odnosno na najvećeg imama svog vremena i najvećeg stručnjaka u svojoj oblasti. Sadr je osoba koja je podučavala najveći broj istaknutih predavača i čija su predavanja i savjete slušali vladari, namjesnici, veziri i visoki dužnosnici. Nije svaka osoba morala imati starješinu, budući da su takve ličnosti bile rijetke. Počasćena i popularna je bila ona škola na kojoj je neki od starješina držao predavanja.¹⁷⁹¹

4) Zvanja studenata

Prvi stepen polaznika nizamije bio je učenik ili student. Kada bi stigao do višeg stupnja obrazovanja, dobio bi naziv erudita (*musekkaf*), a potom pravnik (*fekih*). Kada bi savladao nastavni program i završio školu te ostao uz svoga nastavnika kako bi upotpunio svoje znanje, dobio bi naziv sljedbenik (*sahib*). U tom stupnju nastavnik bi ga mogao uzeti za asistenta u svojim predavanjima, ili za bilježnika njegovih djela, pod nastavnikovim nadzorom.¹⁷⁹²

5) Udžbenici

Autorska djela bila su jedan od važnih kriterija za izbor nastavnika nizamije. To je uglavnom bilo mjerilo na osnovu kojeg su im bila dodjeljivana naučna zvanja, povjeravane funkcije ili na osnovu kojeg su napredovali. Školski udžbenik, koji se sastoji od grupe predavanja predmetnog nastavnika, ubrzo bi se proširio. Studenti bi bilježili njegova predavanja. Te zabilješke bi se umnožavale, razmjenjivale bi se korigirane verzije, te one koje odobri autor.

¹⁷⁹⁰ Ibidem, str. 358.

¹⁷⁹¹ *El-Idare et-terbevije fil-medaris fil-asr el-abbasi*, str. 135.

¹⁷⁹² *Nizam el-Mulk*, str. 358.

Nakon kratkog vremena ta knjiga bi se izučavala kod onih koji se bave istom tematikom. Grupa izvještaja profesora fikha zvala bi se "komentar" (ta'lika), koji bi učenici učili i prenosili. Neki od tih komentara sastoje se od nekoliko tomova. Što je neki komentar bio originalniji, bio bi popularniji među studentima te struke. Profesori su imali običaj upriličiti proslavu nakon što bi kompletirali neku knjigu. Tako se prenosi da je imam El-Džuvejni dovršio pisanje svoje knjige *Nihajetul-matleb fi dirasetil-mezheb*, koju je predavao svojim istaknutim studentima. Tom prilikom je upriličio sijelo kojem su prisustvovali znameniti imami. Knjiga je nastala u vidu diktiranja i slušanja, a prisutni su uputili dovu za njega.¹⁷⁹³

6) Prijem i diplomiranje

Ne postoji određen uzrast za upis na ove škole. Moguće je bilo upisati nizamiju sa trideset ili više godina, a školovanje bi trajalo u pravilu više od dvadeset godina, koje bi student proveo u školovanju u džamijama i mektebima. Što se tiče nizamija i njihovog školskog i obrazovnog sistema, ne postoji određen uzrast kojem nije bilo dozvoljeno da ih upiše i pohađa. Te škole je mogao upisati osmogodišnjak. Isto tako, nije postojalo ograničeno vrijeme trajanja za pojedinačne oblasti ili broj oblasti koje su se dnevno izučavale. Jedna lekcija se mogla izučavati sat ili dva sata. Postoji tekst na osnovu kojeg možemo ustanoviti koji je bio najkraći period u kojem se učenik mogao osloniti sam na sebe i prestati učiti pred nastavnikom. Ibn el-Dževzi je, u biografiji Ebu Alija el-Farukija, jednog od učenika Ebu Ishaka eš-Širazija, naveo kako je njegovo obrazovanje trajalo četiri godine.¹⁷⁹⁴

7) Idžaza (diploma)

To je svjedočanstvo o svršenoj školi, a prisustvo predavanjima bilo je jedan od uvjeta za dobivanje idžaze. Naime, svrha obrazovanja i cilj učenja ne bi bili ispunjeni ukoliko nisu praćeni prisustvom

¹⁷⁹³ Ibidem, str. 359.

¹⁷⁹⁴ Es-Subki, *Tabekat* (4/209); *El-Muntezam*, događaji godine 528. po H.

predavanjima. El-Maverdi to elaborira kada govori o tome ko ne zaslužuje sticanje diplome radi daljeg podučavanja. Kaže: “Kada bi je mogao steći, onda ne bi imalo svrhe putovati (zbog prisustva predavanjima).”¹⁷⁹⁵

U nekim slučajevima student je dobijao nekoliko svjedočanstava, od više šejhova. Sticanje tih diploma bilo je utemeljeno na zahtjevu koji je on podnosio školi nakon okončanja školovanja. Ta praksa postala je uobičajena nakon osnivanja nizamija i masovnog otvaranja škola. Sticanje diplome omogućavalo je svršniku da obnaša funkcije u sudstvu, da daje fetve, drži predavanja ili vodi debate. Nekada bi mogao vršiti više funkcija, pa bi u isto vrijeme bio sudija (kadija), muftija i predavač (muderris). Neki su se odlučivali da budu slobodni, pa bi se posvetili bavljenju hadisom, apologetikom (ilmul-kelamom), propovjedništvom ili vršenjem dužnosti hatiba u nekoj džamiji.¹⁷⁹⁶

Peto: Utjecaj nizamijskih škola u islamskom svijetu

Uzvišeni Allah je Nizamu dao uspjeh kakav je skoro nezabilježen u političkoj, naučnoj i historiji vjere. Njegove škole su bile dugotrajne, a naročito nizamija u Bagdadu, koja je uspješno djelovala oko četiri stoljeća. Posljednji čuveni učenik te škole bio je autor *El-Kamusa* El-Fejruzabadi, koji je umro 817/1414. godine, a sama škola je radila do kraja devetog stoljeća po Hidžri.¹⁷⁹⁷ Ta škola je ispunila svoju misiju obrazovanja učenjaka na sunnitskom, šafijskom mezhebu. Tokom dugog vremenskog perioda snabdjela je državni aparat službenicima, a naročito službe tužilaštva, računovodstva i rješavanja pravnih pitanja, što su bile najvažnije funkcije države u to vrijeme. Svršenici te škole su se raširili po islamskom svijetu, tako da su prodrli i u teritorije batinida¹⁷⁹⁸ u Egiptu i dosegli do sjevera Afrike, gdje su učvrstili sunnitsko prisustvo. Na tim školama obrazovala

¹⁷⁹⁵ *Nizam el-Mulk*, str. 364.

¹⁷⁹⁶ Ibidem.

¹⁷⁹⁷ Ibidem, str. 401.

¹⁷⁹⁸ Ibidem, str. 401.

se generacija koja je uspjela ostvariti većinu ciljeva koje je zacrtao Nizam el-Mulk. Vidjeli smo kako su mnogi svršenici otputovali u druge provincije kako bi podučavali šafijskom fikhu i Poslanikovom hadisu, te kako bi širili vjerska učenja ehli-sunneta u mjestima gdje su djelovali. Pojedini svršenici su se zaposlili u sudstvu i davanju fetvi, ili bi zauzeli važne administrativne pozicije u državnim institucijama. Es-Subki navodi riječi Ebu Ishaka eš-Širazija, prvog nastavnika bagdadske nizamije: "Putovao sam iz Horasana i u svakom gradu ili selu na koje sam naišao dužnost sudije, muftije ili imama obavljao je moj bivši učenik ili kolega."¹⁷⁹⁹ Ove škole doprinijele su snažnoj reformi učenja ehli-sunneta u životu ummeta. S druge strane, one su doprinijele suzbijanju šiitskog utjecaja, naročito nakon što su se pojavila afirmativna djela iz tih škola. Imam El-Gazali bio je na čelu mislilaca koji su objavili totalni rat šiitima, a naročito batinidima ismailitima. Napisao je nekoliko djela, od kojih je najpoznatije *Razotkrivanje batinida*, koje je priredio 487/1094. po nalogu halife El-Mustezhira.¹⁸⁰⁰ U nastavku knjige slijedi prikaz njegovih djela, u poglavlju o njegovoj biografiji, uz Allahovu pomoć. Osim toga, nizamijske škole su imale veliki uspjeh u širenju i jačanju mezheba imama Šafije. Učenje tog imama prodrlo je u nova područja, a otvoren mu je put i prema Iraku, te islamskom istoku, nakon što su tim područjima, izuzev Bagdada, dominirala učenja drugih mezheba.¹⁸⁰¹ Nizamije su bile poticaj za izgradnju drugih škola i natjecanje među njima. One su, isto tako, postale model na koji su se ugledali instituti od samog njihovog osnivanja, što je trajalo još dugo vremena.¹⁸⁰² Nizamijske škole su svojim tekovinama, velikanima i učenjacima utabale i olakšale put Nuruddinu Zenkiju i Ejjubidima kako bi ostvarili misiju zbog koje su nizamije osnovane. Ta misija se ogleda u zalaganju za vladavinu ispravnog islama, naročito u

¹⁷⁹⁹ *Tabekat eš-šafi'ijje* (3/89); *Et-Tarih es-sijasi vel-fikri*, str. 190.

¹⁸⁰⁰ *Et-Tarih es-sijasi vel-fikri*, str. 194.

¹⁸⁰¹ *Ibidem*, str. 199.

¹⁸⁰² *Nizam el-Mulk*, str. 401.

područjima koja su bila izložena šiitskom utjecaju¹⁸⁰³ u to vrijeme, poput Šama, Egipta i slično.

Škole su bile najbolje mjesto na kojem se ljudski intelekt mogao posvetiti nauci u skladu s dostignućima tog vremena. A nizamije su bile jedno od najboljih sredstava za širenje, standardizaciju i ostvarenje ciljeva koje je zacrtao Nizam el-Mulk, a koji se ogledaju u vladavini po načelima Kur'ana, Sunneta, vjerovanja ehli-sunneta vel-džemata, u državi i islamskom ummetu. Istovremeno, njegov cilj je bilo uništenje šiitskog, batinidskog i rafiditskog utjecaja koji je bio zastupljen u Fatimidskoj državi u Egiptu.

¹⁸⁰³ *Et-Tarih es-sijasi vel-fikri*, str. 203.

DRUGO POGLAVLJE

IMAM ŠAFIJA I NJEGOV UTJECAJ NA NIZAMIJSKE ŠKOLE

Nizamijske škole bile su zasnovane na pravnom učenju imama Šafije i njegovom naslijeđu u metodologiji i islamskom pravu. Njegovo naslijeđe je isto tako ostavilo veliki trag na nizamijskim školama, zbog čega sam smatrao shodnim da predstavim ovog znamenitog imama, koji se među četiri imama smatra najbližim kući Allahovog Poslanika, sallallahu alejhi ve sellem. On je pripadao plemenu Kurejš i možda je Nizam el-Mulk odabrao šafijski mezheb upravo zbog bliskosti ovog imama s Vjerovjesnikovom lozom. Naime, nizamijske škole su nastojale potkopati temelje šiitskog batinidiskog pravca koji je baštinila Fatimidska država, a čiji su osnivači tvrdili da pripadaju Poslanikovoju kući i da stoga polažu veća prava na hilafet od ostalih. Osim toga, značaj imama Šafije u sunnitskom pravcu bio je jedan od razloga zbog kojih je baš njegovo naslijeđe prihvaćeno. Naime, malikije su se ponosile njime zato što je bio učenik imama Malika i imama Ahmeda b. Hanbela, kojeg je on poštovao i cijenio kao svog učitelja. Isto tako, Šafija je bio učenik Muhammeda b. el-Hasana eš-Šejbanija, učenika imama Ebu Hanife. Zbog svega navedenog, imam Šafija predstavlja kariku koja spaja sva četiri poznata sunnitska mezheba. Postoji još mnogo mogućih razloga, a to je njegova naklonost k tradicionalizmu i traganju za dokazima, njegova oštroumnost i korištenje razuma u podastiranju dokaza

protivnicima. Njegovu metodologiju islamskog prava krasilo je pojašnjenje općeg ('amm) i posebnog (hass), bezuvjetnog i uvjetnog (mutlak i mukajjed), te preciziranog i nepreciziranog (mubejjen i mudžmel)... Sve su to mogući razlozi odabira šafijskog mezheba za nizamijske škole.

Prvo: Njegovo ime, porijeklo i neki detalji iz biografije

1) Ime i porijeklo

On je Muhammed b. Idris b. el-Abbas b. Osman b. Šafi' b. es-Saib b. Ubejd b. Hašim b. el-Muttalib b. Abdu Menaf b. Kasijj b. Kilab b. Mure b. Ka'b b. Luejj b. Galib, Ebu Abdullah el-Kureši eš-Šafi'i el-Mekki. Abdu Menaf je bio zajednički predak Allahovog Poslanika, sallallahu alejhi ve sellem, i imama Šafije, pa, otuda, za Šafiju kažu da je bio amidžić Vjerovjesnika, sallallahu alejhi ve sellem.¹⁸⁰⁴ En-Nevevi, Allah mu se smilovao, kaže: "Šafija, Allah mu se smilovao, je Kurejšija, Muttalibija po konsenzusu stručnjaka za rodoslove iz svih pravaca. Majka mu je bila iz plemena Ezd."¹⁸⁰⁵ Nazvan je Šafija po svom djedu Šafi'u b. es-Saibu, koji se ubraja u generaciju mladih ashaba budući da je sreo Vjerovjesnika, sallallahu alejhi ve sellem, kada je imao desetak godina. Prenosi se da je Vjerovjesnik, sallallahu alejhi ve sellem, jednom prilikom otputovao u Fustat. Tamo mu je došao Es-Saib b. Ubejd sa sinom, tj. Šafi'om b. es-Saibom. Vjerovjesnik, sallallahu alejhi ve sellem, ga je pogledao i rekao mu: "Čovjeku predstavlja radost da liči na svoga oca."¹⁸⁰⁶

2) Njegov nadimak

Šafiju, Allah mu se smilovao, su zvali Pomagačem hadisa (Nasir el-hadis) zbog toga što je bio čuven po svojoj privrženosti i odanosti hadisu.

¹⁸⁰⁴ *Menhedž el-imam eš-Šafi'i fi isbat el-akide*, str. 19.

¹⁸⁰⁵ *Tehzib el-esma' vel-lugat* (1/144).

¹⁸⁰⁶ *El-Isabe* (2/11). Ovo predanje Albani smatra slabim (*Daif el-Džami'*, br. 5301).

3) Rođenje i mladost

Svi historičari navode da je Imam Šafija rođen 150. godine po Hidžri, dakle, one godine kada je umro Ebu Hanife, Allah mu se smilovao.¹⁸⁰⁷

4) Mjesto rođenja

Postoje različita predanja o mjestu njegovog rođenja, a najpoznatije je ono u kojem se navodi da je rođen u Gazi. U ostalim predanjima se navodi da je rođen u Askalanu, odnosno Jemenu.¹⁸⁰⁸ Ibn Hadžer o tome kaže: "Između tih mišljenja ne postoji razilaženje, zato što je Askalan drevni centar koji je blizu oblasti Gaze, a Askalan je grad. Kada je Šafija govorio o Gazi, mislio je na oblast, a kada je govorio o Askalanu, mislio je na grad. Mišljenje koje obuhvaća sva navedena predanja jeste to da je rođen u Gazi kod Askalana, a kada je napunio dvije godine, majka ga je odvela u Hidžaz, gdje su se priključili njenom plemenu koje potiče iz Jemena. Ona je, naime, bila iz plemena Ezd, tako da se nastanila kod njih. Kada je napunio deset godina, uplašila se da će njegovo plemenito porijeklo biti zaboravljeno, pa ga je odvela u Mekku.¹⁸⁰⁹ Ovim objedinjavanjem uklanja se nejasnoća različitih predanja, a Allah najbolje zna.¹⁸¹⁰

5) Njegovo djetinjstvo i obrazovanje

Šafija kaže: "Bio sam siroče, odgajala me je samohrana majka koja nije mogla plaćati učitelja. On je pristao da me podučava pod uvjetom da zauzmem njegovo mjesto (budem njegov zamjenik) kada je odsutan. Kada sam naučio Kur'an (napamet), otišao sam u džamiju, gdje sam se družio s učenjacima, od kojih sam učio hadise ili pravna pitanja. Naša kuća se nalazila u mjestu Ši'b el-Hajf (u Mekki). Bilješke sam pravio na kostima, a kada bi se nagomilale,

¹⁸⁰⁷ *Menhedž el-imam eš-Šafi'i fi isbat el-akide*, str. 21.

¹⁸⁰⁸ Ibidem.

¹⁸⁰⁹ *Tevali et-te'sis*, str. 51, 52, uz odstupanja.

¹⁸¹⁰ *Menhedž el-imam eš-Šafi'i fi isbat el-akide*, str. 23.

bacio bih ih u veliku posudu.”¹⁸¹¹ Imam Šafija je predano tragao za znanjem. Naučio je Kur'an napamet kada je imao sedam godina. Sa deset godina je naučio napamet Malikovo djelo *El-Muvetta'*, a prve fetve je dao sa petnaest godina, a neki kažu sa osamnaest, na osnovu dozvole njegovog šejha Muslima b. Halida ez-Zendžija. Izučavao je poeziju i jezik. Naučio je napamet poeziju plemena Huzejl, u kojem je proveo oko deset godina, a prema drugom mišljenju dvadeset godina. Od njih je naučio arapske dijalekte, rječitost. Intenzivno je izučavao hadis pred grupom šejhova i imama. Lično je recitirao *El-Muvetta'* pred Malikom, iz memorije. Malika je zadivilo njegovo recitiranje i posvećenost hadisu. Kod njega je izučavao nauku stanovnika Hidžaza, nakon što je učio pred Muslimom b. Halidom ez-Zendžijem. Hadise je prenosio od mnogih učenjaka. Kur'an je učio pred Ismailom b. Kostantinom, sa lancem učača od Šibla, od Ibn Kesira, od Mudžahida, od Ibn Abbasa, od Ubejj b. Ka'ba, od Allahovog Poslanika, sallallahu alejhi ve sellem.¹⁸¹²

Kada je riječ o njegovom zanimanju za fikh (islamsko pravo), prenosi se kako mu je bavljenje tom naukom preporučio njegov šejh Muslim b. Halid ez-Zendži. Šafija kaže: “Počeo sam izučavati arapsku sintaksu (nahv) i književnost (edeb), pa sam susreo Muslima b. Halida koji me je upitao: ‘Odakle si, mladiću?’ ‘Iz Mekke’, odgovorio sam. ‘Iz kojeg dijela grada?’, upitao je. ‘Iz Ši'b el-Hajfa’, kazao sam. ‘Bravo, bravo! Allah te je počastio na ovom i na budućem svijetu. Bolje bi bilo da svoje razumijevanje iskoristiš u fikhu.’”¹⁸¹³ Nakon što je postao hafiz Kur'ana, Šafija je odselio u pleme Huzejl, koje je bilo nastanjeno na periferijama Mekke. Naučio je njihovu poeziju i dijalekt, a potom se posvetio fikhu. Učitelj mu je bio muftija Meke Muslim b. Halid ez-Zendži. Kada je usavršio oblast za koju je Muslim bio stručan, krenuo je na prvo putovanje za Medinu.¹⁸¹⁴

¹⁸¹¹ *Tevali et-te'sis*, str. 54.

¹⁸¹² *El-Bidaje ven-nihaje* (10/263); *Menhedž el-imam eš-Šafi'i fi isbat el-akide*, str. 24.

¹⁸¹³ *El-Bejheki*, *El-Menakib* (1/97).

¹⁸¹⁴ *Menhedž el-imam eš-Šafi'i fi isbat el-akide*, str. 26.

6) Putovanje u Medinu i susret s imamom Malikom

O svom putovanju do Malika Šafija kaže: “Napustio sam Mekku i pridružio se plemenu Huzejl u pustinji. Učio sam njihov govor i usvajao njihov jezik (dijalekt). Oni su govorili najčistijim arapskim jezikom. Živio sam s njima, putovao onamo gdje su oni putovali i nastanjivao se gdje i oni. Kada sam se vratio u Mekku, počeo sam recitirati poeziju i pripovijedati historiju. Jednog dana sreo sam čovjeka iz plemena Benu Zehre, koji mi reče: ‘Abdullahov oče, šteta je da se ta rječitost i elokvencija ne iskoristi u fikhu i nauci.’ Ja ga upitah: ‘Kod koga bih još mogao otići (da tražim znanje)?’, a on reče: ‘Kod Malika b. Enesa, najodabranijeg muslimana.’ Te riječi su me dirnule u srce, tako da sam odlučio da izučim *Muvettu*. Pozajmio sam to djelo od jednog čovjeka u Mekki i naučio ga napamet. Zatim sam otišao kod namjesnika Mekke i uzeo njegovo pismo za namjesnika Medine i Malika b. Enesa. Otišao sam u Medinu i uručio mu pismu. Kada je namjesnik pročitao pismo, rekao je: ‘Sine moj, lakše mi je otići iz centra Medine u centar Mekke, bos, pješice, nego da pokucam na Malikova vrata. Nema većeg poniženja nego pokucati na njegova vrata.’ Rekoh: ‘Ako hoće, emir bi ga mogao pozvati da dođe.’ On reče: ‘Daleko od toga, radije bih odjahao sa svojim pratiocima kroz pješčanu oluju doline Akik.’ Dogovorili smo se da pođemo u vrijeme ikindiye. Došli smo do kuće Enesa b. Malika i jedan od pratilaca je pokucao na vrata. Izašla je crna sluškinja, kojoj emir (namjesnik) reče: ‘Reci svome gazdi da sam ja pred vratima.’ Ona ode usporenim korakom, a zatim se vrati i reče: ‘Ako tražiš odgovor na neko pravno pitanje, zapiši ga na komad (platna) i dobit ćeš odgovor. A ako si došao zbog hadisa, poznato je vrijeme kada drži predavanja i zato odlazi.’ On joj reče: ‘Kaži mu da nosim važno pismo namjesnika Mekke.’ Ona uđe i potom se vrati, noseći stolicu, koju je spustila pored njih. Tada izađe Malik, visoki starac, dostojanstvenog izgleda, zavijen ogrtačem. Namjesnik mu dodade pismo, u kome je, između ostalog, stajalo: ‘Ovaj čovjek je plemenit, vrijedan i putuje u potrazi za znanjem. Poduči ga hadisima.’ On baci pismo iz ruku i reče: ‘Neka je

hvaljen Allah, nauka Allahovog Poslanika, sallallahu alejhi ve sellem, se počela uzimati uz posrednike.” Imam Šafija nastavi: “Vidio sam kako se namjesnik ustručava da mu se obrati, pa ja istupih i rekoh: ‘Allah ti dao dobro, ja sam Muttalibi, a ovo je moje stanje i moja priča...’ Nakon što je saslušao ono što sam mu ispričao, pogledao me svojim ostroumnim pogledom, a potom me upita: ‘Kako se zoveš?’ ‘Muhammed’, odgovorio sam. Reče: ‘Muhammede, boj se Allaha i kloni se grijeha, zato što ćeš biti veoma važan čovjek.’ Rekoh: ‘Da, i počašćen.’ On reče: ‘Sutradan ćeš doći, kako bi pred nekim čitao *Muvettu*.’ Rekoh: ‘Ja to djelo znam napamet.’ Došao sam i počeo čitanje. Kada god bi Malik naišao, a ja bih želio prekinuti, njega bi zadivilo moje čitanje i pravilno izgovaranje riječi. Govorio bi mi: ‘Mladiću, nastavi.’ Tako sam pred njime pročitao djelo *El-Muvetta* za nekoliko dana. U Medini sam ostao do smrti Malika b. Enesa, radijallahu anhu.” Potom je govorio o svom odlasku u Jemen.¹⁸¹⁵ Savjet koji je čovjek iz plemena Benu Zehre uputio imamu Šafiji sadrži nekoliko lekcija i pouka, među kojima je važnost upućivanja savjeta koji bi mogao promijeniti životni put nekog nabolje. Njegov savjet je imao ogroman utjecaj na Šafiju i na islamski ummet.

7) Njegovo putovanje u Jemen

Kada je jedan od potomaka Ebu Taliba imenovan za namjesnika u Jemenu, Šafijina majka je otišla do njegovih amidžića kako bi zamolili (novoimenovanog namjesnika) da ga povede u Jemen. On je na to pristao, a majka nije imala novaca za put, pa je založila svoju kuću za šesnaest zlatnika, koje mu je dala.¹⁸¹⁶

O svom putovanju za Jemen imam Šafija kaže: “Krenuo sam tamo s njime (namjesnikom). Kada smo stigli u Jemen, imenovao me za službenika, a nakon što sam se dobro pokazao na tom poslu, on mi je povjerio dodatne zadatke. Službenici (iz Jemena) su otišli u Mekku u mjesecu redžebu i pohvalno su govorili o meni, zbog čega je moj

¹⁸¹⁵ El-Bejheki, *El-Menakib* (1/102, 103); *Tevali et-te'sis*, str. 53-56.

¹⁸¹⁶ *Menhedž el-imam eš-Šafi'i fi isbat el-akide*, str. 29.

ugled tamo narastao. Zatim sam došao iz Jemena i susreo se s Ibn Ebu Jahjom, s kojim sam se ranije družio. Nazvao sam mu selam, a on me prekori i reče: 'Družite se s nama i pretvarate se, a kada vam se ukaže prilika, vi prihvatite to što vam se nudi', ili mi je uputio riječi slične ovima." Kaže Šafija: "Zatim sam otišao od njega. Potom sam susreo Sufjana b. Ujejnu i nazvao mu selam. On me lijepo dočeka i reče: 'Čuo sam da si dobio zvanje. Lijepe sam vijesti o tebi čuo. Izvršio si sve ono čime te je Allah zadužio i ne odstupaj od tog puta.' Sufjanov savjet je na mene više utjecao od postupka Ibn Ebu Jahje." Zatim je opisao svoj povratak iz Jemena, dužnosti koje je obavljao i svoju posvećenost širenju pravednosti. Bio je privržen traganju za znanjem, tako da je po tome postao poznat među ljudima. Možda su mu zbog toga zavidjeli neki dunjalučari, a možda su se uplašili da će tim postupcima on zadobiti naklonost ljudi i napraviti razdor u državi. Tako su neki zapovjednici Haruna er-Rešida uputili Harunu pismo u kojem su ga upozorili na opasnost alevita. Kazali su kako među njima postoji čovjek koji se zove Muhammed b. Idris, čiji je jezik opasniji od sablje nekog ratnika. "Ako želiš dobro za Hidžaz, ukloni ih oдавде." Nakon ovog pisma Šafiju su odveli vezanog za Irak, zajedno s nekim Alevitima.¹⁸¹⁷

8) Njegova kušnja

U jednom predanju koje bilježi Ibn Abdalberr se navodi: "Šafija i grupa alevita uvedeni su kod Er-Rešida, jedan po jedan. Jednoga bi ispitivali, a ostali bi slušali iza zastora. Šafija reče: 'Ostao je jedan mladić, alevit iz Medine, i ja. On upita alevita: 'Jesi li se ti pobunio protiv nas (Abbasidske dinastije)? Tvrdiš li da ja ne zaslužujem da budem halifa?' Alevit odgovori: 'Utječem se Allahu da tako nešto mislim ili govorim.' Er-Rešid naredi da mu odrube glavu, a ovaj reče: 'Ako već moram biti pogubljen, dozvoli mi da napišem pismo majci u Medini. Ona je starica i ne zna šta se sa mnom desilo.' On

¹⁸¹⁷ El-Bejheki, *El-Menakib* (1/105–107); *Menhedž el-imam eš-Šafi'i fi isbat el-akide*, str. 30.

naredi da ga ubiju. Zatim sam pred halifu izašao ja, a tu je bio i Muhammed b. e-Hasen. Pitao me je isto što i onog mladića, a ja rekoh: 'Vođo pravovjernih, ja ne pripadam talibijskoj niti alevitskoj sekti. Nepravедno sam doveden u vezu s njima. Ja sam iz porodice Benu el-Muttalib b. Abdu Menaf b. Kusajj. Osim toga, bavio sam se naukom i islamskim pravom, a kadija¹⁸¹⁸ to zna. Ja sam Muhammed b. Idris b. el-Abbas b. Osman b. Šafi' b. es-Saib b. Ubejd b. Abd Jezid b. Hašim b. el-Muttalib b. Abdu Menaf.' On mi reče: 'Jesi li ti Muhammed b. Idris?' 'Jesam, vladaru pravovjernih', odgovorih. 'Nije mi te spominjao Muhammed b. el-Hasen', reče. Zatim se okrenu Muhammedu b. el-Hasenu i upita ga: 'Muhammede, je li tačno ovo što govori?' On odgovori: 'Tako je, veoma je učen. On nema veze s onim za što je optužen (ne pripada pobunjeničkoj grupi kako je rečeno).' Er-Rešid reče: 'Neka bude sa tobom dok u potpunosti ne ispitamo njegov slučaj.'"¹⁸¹⁹ Ibn Kesir kaže: "Šafija je odveden u Bagdad svezan na mazgi. Ušao je u grad stotinu osamdeset četvrte godine po Hidžri (800. godine po gregorijanskom kalendaru). Tada je imao trideset četiri godine. Susreo se s Er-Rešidom i izlagao argumente u svoju odbranu, u čemu mu je pomogao Muhammed b. el-Hasen. On je o Šafiji rekao lijepe riječi, tako da je uvjerio Er-Rešida da Šafija nije kriv za ono što mu se stavlja na teret. Muhammed b. el-Hasen ga je uzeo kod sebe. Ebu Jusuf je umro godinu ili dvije prije toga. Muhammed b. el-Hasen ga je ugostio, a Šafija je od njega zabilježio veliku količinu znanja."¹⁸²⁰

Imam Šafija je imao veliko poštovanje prema Muhammedu b. el-Hasenu, uprkos poznatim neslaganjima među njima i debatama koje su vođene između njihovih pravaca. Šafija, Allah mu se smilovao, slijedio je pravac tradicionalista (ehlul-hadis), a Muhammed b. el-Hasen, Allah mu se smilovao, je slijedio pravac racionalista, a

¹⁸¹⁸ Tada je vrhovni kadija na halifinom dvoru bio poznati hanefijski učenjak Muhammed ibn Hasan eš-Šejbani, koji je prisustvovao saslušanju. (Prim. prev.)

¹⁸¹⁹ *El-Intika'*, str. 97; *Menhedž el-imam eš-Šafi'i fi isbat el-akide*, str. 33.

¹⁸²⁰ *El-Bidaje ven-nihaje*, prema: *Menhedž el-imam eš-Šafi'i fi isbat el-akide*, str. 33.

poznato je da su ta dva pravca bila u koliziji.¹⁸²¹ Uprkos svemu tome, Šafija je Muhammedu b. el-Hasenu kazao: "Kada bi nekog učenjaka pitali o spornom pravnom problemu, on bi se namrštio. Jedino se Muhammed b. el-Hasen nije tako ponašao."¹⁸²²

9) Povratak u Mekku i dolazak imama Ahmeda na njegova predavanja

Nakon što je usavršio znanje Iraka i znanje Hidžaza, osjetio je da je vrijeme da drugima prenese to što je naučio. Odlučio je da se vrati u Mekku, nakon što je već postao poznat, uvažen i cijenjen. Počeo je držati predavanja u haremu Mekke, a hadžije iz islamskih zemalja su čuli od mladića iz Kurejša koji je briljirao znanjem i poznavanjem islamskog prava. Oni su se trudili da slušaju njegova predavanja, tako da se za njega čulo širom države.¹⁸²³

U tom periodu sastao se s mnogim učenjacima, koji su bili zadivljeni njegovim širokim obrazovanjem i vladanjem argumentima, te njegovom posvećenošću slijeđenju sunneta. Šafija je bio poznat i po izvanrednom poznavanju prava i donošenja pravnih zaključaka. Ljudi su bili zadivljeni metodologijom islamskog prava koje je utemeljio i pravilima koje je uspostavio na osnovama Kur'ana i Sunneta, a što u najvećoj mjeri nije bilo poznato prije njega.

Jedan od najpoznatijih njegovih učenika u to vrijeme bio je imam Ahmed b. Hanbel, Allah mu se smilovao, koji je došao kao hadžija u Mekku. Ušao je u El-Mesdzid el-haram kako bi se susreo s znamenitim učenjacima i muhaddisima, od kojih je najpoznatiji bio Sufjan b. Uzejne, šejh imama Šafije. Međutim, on je na Šafijinim predavanjima našao nešto što nije mogao naći drugdje. Zato je odlučio da se priključi njegovim kružocima (halkama), budući da je kod Šafije čuo nešto novo, mimo prenošenja hadisa. U njemu je prepoznao izoštrenu moć razumijevanja islamskih nauka, te pravila

¹⁸²¹ *Menhedž el-imam eš-Šafi'i fi isbat el-akide*, str. 33.

¹⁸²² El-Bejheki, *El-Menakib* (1/159).

¹⁸²³ *Menhedž el-imam eš-Šafi'i fi isbat el-akide*, str. 35.

za koja prije toga nije čuo. Počeo je prisustvovati njegovim halkama, zapostavivši na taj način halke znamenitih šejhova.

Muhammed b. el-Fadl el-Ferra kaže: “Čuo sam svoga oca kako govori: ‘Obavio sam hadž s Ahmedom b. Hanbelom, odsjeli smo na istom mjestu. On je rano izašao, a i ja sam pošao za njim. Osvrtao sam se u džamiji, ali ga nisam vidio niti na predavanju Ibn Ujejne, niti kod drugih učenjaka, već sam ga zatekao kako sjedi pred pustinjakom.’¹⁸²⁴ Rekoh mu: ‘Abdullahov oče, napustio si Ibn Ujejnu, a došao si kod ovoga?!’ On reče: ‘Šuti! Ako izostaviš hadis prema izvoru, naći ćeš ga kod drugih prenosilaca. A ako propustiš pamet ovog čovjeka, plašim se da je više nećeš naći. Nisam vidio ikoga ko bolje razumije Allahovu Knjigu od ovog mladića.’ ‘Ko je to?’, upitah. ‘Muhammed b. Idris’, odgovori.”¹⁸²⁵

Ishak b. Rahavejh je ispričao: “Bio sam s Ahmedom u Mekki i tada mi je rekao: ‘Dodji da ti pokažem čovjeka kakvog tvoje oči nisu vidjele’, i pokazao mi je Šafiju.”¹⁸²⁶ Veza između ova dva velikana islamskog prava je bila čvrsta. Imam Ahmed je hvalio Šafiju. Bejhkeki bilježi predanje Ebu Ismaila et-Tirmizija koji je kazao: “Čuo sam Ahmeda b. Hanbela kako o Šafiji govori: ‘On je bio čuvar tradicionalnih predanja.’”¹⁸²⁷ On od Abdullaha b. Ahmeda b. Hanbela bilježi: “Rekao nam je Šafija: ‘Kada čujete za vjerodostojan hadis Vjerovjesnika, sallallahu alejhi ve sellem, obavijestite me da odem tamo.’”¹⁸²⁸ Od Ahmeda b. Ebu Osmana bilježi: “Čuo sam Ahmeda b. Hanbela kako govori: ‘Najljepša osobina Šafije bila je ta da, kada bi čuo neko predanje za koje nije znao, prihvatio bi ga i odbacio bi svoje ranije (neutemeljeno) mišljenje.’”¹⁸²⁹

¹⁸²⁴ Šafiju je uporedio s beduinom zato što je nosio njihovu odjeću, budući da je živio s njima, ili iz razloga što je bio rječit poput njih i što je njegovao njihov jezik, a Allah najbolje zna.

¹⁸²⁵ *Tevali et-te'sis*, str. 56.

¹⁸²⁶ *Sifetus-safve* (2/250).

¹⁸²⁷ El-Bejhkeki, *El-Menakib* (1/471).

¹⁸²⁸ Ibidem (1/476).

¹⁸²⁹ Ibidem (1/476); *Menhedž el-imam eš-Šafi'i fi isbat el-akide*, str. 43.

10) Njegovo drugo putovanje u Irak

Šafija je putovao u Irak 195/811. godine. Bejheki bilježi predanje Ebu Sevra koji kaže: "Kada je Šafija, radijallahu anhu, stigao u Irak, došao mi je Husejn el-Kerabisi, koji je zastupao stavove racionalista, kao i ja. Rekao je: 'Došao je neki čovjek koji dobro poznaje hadis (tradicionalist). Idemo ga ismijavati.' Otišli smo kod njega, a Husejn ga je počeo zapitkivati o stvarima, a on bi samo odgovarao: 'Kazao je Allah Uzvišeni, kazao je Allahov Poslanik, sallallahu alejhi ve sellem.' To nam je ponavljao sve dok nam nije pao mrak na oči. Okanili smo se naših novotarija i prihvatili smo njegov put." Tu se susreo s Ahmedom b. Hanbelom, s kojim se susretao i ranije. On je učio od Šafije i hvalio ga. Kazao je: "Sljedbenici Ebu Hanife su imali primat u odnosu na nas, sljedbenike hadisa (tradicionaliste), sve dok nije došao Šafija. On je najbolje poznavao Allahovu Knjigu i Sunnet Božijeg Poslanika, sallallahu alejhi ve sellem. Nije se zadovoljavao malim traganjem za hadisom."¹⁸³⁰ Hasan b. Muhammed ez-Za'farani je kazao: "Sljedbenici hadisa (tradicionalisti) su bili uspavani, sve dok ih Šafija, radijallahu anhu, nije probudio."¹⁸³¹ Ibrahim el-Harbi, Allah mu se smilovao, kaže: "Kada je Šafija došao u Bagdad, u glavnoj džamiji u zapadnom dijelu bilo je dvadeset kružoka racionalista. Sljedeće sedmice su ostale samo tri ili četiri." Šafija nije stalno boravio u Iraku, već je povremeno odlazio u Mekku. Hasan b. Muhammed je kazao: "Došao nam je Šafija 195/811. godine i ostao je dvije godine. Potom je otišao u Mekku, da bi ponovo došao 198/814. godine. Kod nas je ostao nekoliko mjeseci, a potom je otišao za Egipat."¹⁸³²

11) Putovanje u Egipat

Žudio je za odlaskom u Egipat protiv svoje volje. Nije znao odakle potiče ta želja, ali se naposljetku predao Allahovoj odredbi. Otišao je iz Iraka u Egipat i o tome je izrekao sljedeće stihove:

¹⁸³⁰ *Menhedž el-imam eš-Šafi'i fi isbat el-akide*, str. 37.

¹⁸³¹ Ibidem.

¹⁸³² *Tevali et-te'sis*, str. 72; *Menhedž el-imam eš-Šafi'i*, str. 37.

*Moja duša je počela čeznuti za Egiptom,
i sve druge zemlje su zemlje muke i praznine.*

*Tako mi Allaha, ne znam; da li ka uspjehu i bogatstvu,
ja bivam upravljani ili ka mojem grobu.*¹⁸³³

Kada je stigao u Egipat, Šafija, Allah mu se smilovao, je otišao u džamiju Amra b. el-Asa, gdje je održao prvo predavanje. Ljudi su ga odmah zavoljeli i vezali se za njega.¹⁸³⁴ Harun b. Seid el-Ejli je kazao: "Niko sličan Šafiji nije došao u Egipat. Čuli smo da je došao neki čovjek iz Kurejša, pa smo otišli da ga vidimo. Zatekli smo ga kako klanja i nismo vidjeli da je iko od njega ljepše klanjao, niti je ljepše od njega izgledao. Kada je progovorio, ništa ljepše do tada nismo čuli. Bili smo fascinirani njime."¹⁸³⁵

Tu je došla do izražaja Šafijina učenost i široko obrazovanje. On je iskoristio ono što je naučio tokom putovanja, pa je krenuo u reviziju knjiga koje je do tada napisao. Preispitao je ono što je napisao, ispravljao greške i revidirao brojne dotadašnje stavove. Tako je došlo do njegovog novog mezheba. Iznova je napisao svoje knjige, a s njim su se družili brojni učenjaci na koje je djelovala Šafijina nauka, metodologija i posvećenost slijedenju Sunneta.¹⁸³⁶ Iz navedene Šafijine biografije možemo izvući sljedeće pouke:

– Savjet čovjeka iz plemena Benu Zehre donio je veliku korist Šafiji i cijelom ummetu. Iz toga možemo vidjeti važnost iskrenog savjeta za dobrobit ummeta, kao i važnost uvažavanja tog plemenitog savjeta.

– Šafijina majka predstavlja model dobre majke na koju se treba ugledati i koju treba cijeniti. Uprkos siromaštvu i neimaštini, ona nije štedjela sebe, već se žrtvovala kako bi osigurala svome sinu

¹⁸³³ *Divan eš-Šafi'i*, str. 47.

¹⁸³⁴ El-Bejheki, *El-Menakib* (1/463).

¹⁸³⁵ Ibidem (2/284).

¹⁸³⁶ *Menhedž el-imam eš-Šafi'i fi isbat el-akide*, str. 39.

obrazovanje. Allah ju je obradovao, tako da je vidjela plodove svojih napora na tom znamenitom imamu.

– Blagost i lijepo postupanje prilikom davanja savjeta, uz pravilan pristup. Čovjek iz Benu Zehre je kazao: “Oče Abdullahov, šteta je da se ta rječitost i elokvencija ne iskoristi u fikhu i nauci.”

12) Njegova smrt

Potkraj života Šafija se posvetio širenju znanja i pisanju u Egiptu, što je naštetilo njegovom tijelu. Obolio je od hemoroida, što je uzrokovalo izlivanje krvi. Međutim, njemu je nauka, traganje za znanjem, podučavanje i pisanje bilo važnije od vlastitog zdravlja. Nastavio je baviti se znanjem sve dok ga smrt nije zadesila krajem mjeseca redžeba 204. god. po H. (820. po gregorijanskom kalendaru), neka mu Allah podari veliki rahmet.¹⁸³⁷

El-Muzeni kaže: “Došao sam kod Šafije, Allah mu se smilovao, dok je bolovao od bolesti od čijih posljedica je umro, pa sam mu kazao: ‘Kako si osvanuo, učitelju?’ On odgovori: ‘Osvanuo sam kao putnik s ovoga svijeta, koji se oprašta od svoje braće, koji pije iz čaše smrti, koji dolazi Allahu, koji će se susresti sa svojim lošim djelima. Ne znam hoće li moja duša otići u džennet, pa da joj čestitam, ili u vatru, pa da je tješim?’ Zatim je podigao pogled k nebu, pustio suze i citirao stihove:

*Tebi, Gospodaru stvorenja, upućujem molbu,
iako sam, o, Plemeniti, grješan.*

*Srce mi je grubo, a putevi zatvoreni,
zato sam nadu u Tvoj oprost pretvorio u stepenice.*

*Moji grijesi su veliki, ali su
manji od Tvog oprosta.*

¹⁸³⁷ El-Bejhkei, *El-Menakib* (1/291); *Menhedž el-imam eš-Šafi'i*, str. 39.

*Ti opraštaš grijehe i plemenit si
prema grješniku, i blagodaran.*

*Da nije Tebe, Iblisa niko ne bi obožavao,
on je zaveo Tvog odabranika Adema.*

*Ako mi oprostiš, oprostio si odmetniku,
nepravedniku, hirovitom grješniku.*

*A ako me kazniš, neću gubiti nadu,
pa makar me zbog grijeha uveo u džehennem.*

*Moji grijesi su veliki,
a Tvoj oprost je uzvišeniji i veći!¹⁸³⁸*

Drugo: Šafijine metode utvrđivanja temelja vjerovanja

Imam Šafija je slijedio put ehli-sunneta u utvrđivanju temelja vjerovanja (akaida). Ovo su njegovi najvažniji principi na tom polju:

Prvi temelj: Posvećenost Kur'anu i Sunnetu, kojima je davao prednost u odnosu na razum

Doslovno razumijevanje Kur'ana i Sunneta prvi je temelj učenja ehli-sunneta i džemata. Naime, to su jedina dva izvora islamskog vjerovanja i muslimanu nije dozvoljeno da ih zamijeni nečim drugim. Musliman je obavezan prihvatiti ono što je potvrđeno Kur'anom i Sunnetom, kao što je obavezan odbaciti ono što su ta dva izvora negirala. Nemoguće je postići uputu i pravi put bez posvećenosti tim izvorima.¹⁸³⁹ Uzvišeni kaže:

وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ وَلَا لِمُؤْمِنَةٍ إِذَا قَضَى اللَّهُ وَرَسُولُهُ أَمْرًا أَنْ يَكُونَ لَهُمُ الْخِيَرَةُ مِنْ أَمْرِهِمْ وَمَنْ يَعْصِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَقَدْ ضَلَّ ضَلَالًا مُبِينًا

¹⁸³⁸ Šafija, *Divan*, str. 78; *Adab eš-Šafi'i ve menakibuh*, str. 77.

¹⁸³⁹ *Menhedž el-imam eš-Šafi'i fi isbat el-akide*, str. 80.

Kada Allah i Poslanik Njegov nešto odrede, onda ni vjernik ni vjernica nemaju pravo po svome nahođenju postupiti. A ko Allaha i Njegova Poslanika ne posluša, taj je sigurno skrenuo s Pravoga puta. (El-Ahzab, 36)

Tako se ponašaju oni koji vjeruju u Allaha i Njegovog Poslanika. Zato onaj ko se oholi i poriče nema vjere u sebi, kako kaže Uzvišeni:

فَلَا وَرَبِّكَ لَا يُؤْمِنُونَ حَتَّىٰ يُحَكِّمُوكَ فِيمَا شَجَرَ بَيْنَهُمْ ثُمَّ لَا يَجِدُوا فِي أَنفُسِهِمْ حَرَجًا مِّمَّا قَضَيْتَ وَيُسَلِّمُوا تَسْلِيمًا

I tako Mi Gospodara tvoga, oni neće biti vjernici dok za sudiju u sporovima međusobnim tebe ne prihvate i da onda zbog presude tvoje u dušama svojim nimalo tegobe ne osjete i dok se sasvim ne pokore. (En-Nisa', 65) Kada dođe do spora i nesuglasica među vjernicima, Allah naređuje da to riješe na osnovu ta dva temelja, jer se u njima nalaze rješenja za sve ljudske nesuglasice. Kaže Uzvišeni:

فَرُدُّوهُ إِلَى اللَّهِ وَالرَّسُولِ إِن كُنتُمْ تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ ذَلِكَ خَيْرٌ وَأَحْسَنُ تَأْوِيلًا

... obratite se Allahu i Poslaniku, ako vjerujete u Allaha i u Onaj svijet; to vam je bolje i za vas rješenje ljepše. (En-Nisa, 59)

A Šafija, Allah mu se smilovao, spada u red imama prvih generacija (selefa), budući da je ova dva izvora koristio kao prve temelje svojih stavova. Smatrao je da su Kur'an i Sunnet osnovni izvor zakonodavstva, na kojima muftija zasniva svoje mišljenje (fetvu). Prilikom utemeljenja pojmova akaida (vjerovanja), on počinje s navođenjem tekstova Kur'ana i Sunneta, a na osnovu tih izvora pobijao je stavove neistomišljenika. Nije poznato da je ikada, Allah mu se smilovao, pribjegavao interpretaciji tekstova Kur'ana i Sunneta u prenesenom značenju, niti da ih je odbacivao na temelju racionalnih argumenata.¹⁸⁴⁰

Imam Šafija, Allah mu se smilovao, smatra da Sunnet ima istu važnost u zakonodavstvu kao i Kur'an. Ono što je utvrđeno Sunnetom jednako je onome što je potvrđeno Kur'anom. S druge strane, ono

¹⁸⁴⁰ Menhedž el-imam eš-Šafi'i fi isbat el-akide, str. 81.

što je zabranjeno Sunnetom, jednako je onome što je zabranjeno Kur'anom, budući da oba ta izvora potječu od Allaha.¹⁸⁴¹ Naglasio je, Allah mu se smilovao, da je Sunnet Vjerovjesnika, sallallahu alejhi ve sellem, ustvari mudrost koju Uzvišeni pridružuje Svojoj Knjizi, kao što se navodi u ajetu:

لَقَدْ مَنَّ اللَّهُ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ إِذْ بَعَثَ فِيهِمْ رَسُولًا مِنْ أَنْفُسِهِمْ يَتْلُوا عَلَيْهِمْ آيَاتِهِ وَيُزَكِّيهِمْ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَإِنْ كَانُوا مِنْ قَبْلُ لَفِي ضَلَالٍ مُبِينٍ

Allah je vjernike milošću Svojom obasuo kad im je jednog između njih kao poslanika poslao, da im riječi Njegove kazuje, da ih očisti i da ih Knjizi i mudrosti nauči, jer su prije bili u očitoj zabludi. (Ali Imran, 164)

On je kazao, Allah mu se smilovao: “Sve što je Allahov Poslanik propisao, a što nije propisano Kur'anom, a o čemu smo pisali u našoj knjizi (*Er-Risali*), jeste milost kojom je Allah obasuo vjernike, kada ih je podučio Knjizi i Mudrosti. To je dokaz da se pod Mudročću misli na Sunnet Allahovog Poslanika, sallallahu alejhi ve sellem. Uzvišeni, zatim, kazuje kakvu funkciju ima Sunnet u odnosu na Kur'an, te da ga on objašnjava i kazuje šta Allah želi reći u određenim kur'anskim ajetima. Sunnet može sadržavati i neke odredbe koje nisu zasnovane na Kur'anu.” Kaže: “Spomenuli smo stvari koje je Uzvišeni Allah stavio u obavezu Svojim stvorenjima, među kojima je pokornost Njegovom Poslaniku, što je striktno propisano Allahovom vjerom. To predstavlja dokaz da je pojašnjenje odredbi i vjerskih obaveza spomenutih u Allahovoj Knjizi jedna od funkcija Sunneta. Neke od tih odredbi su sasvim jasno objašnjenje u Objavi, tako da ih nije potrebno nečim drugim tumačiti.”

Za neke odredbe Kur'an sasvim jasno govori da su obavezne. Tako je u obavezu stavio pokornost Allahovom Poslaniku, a Allahov Poslanik je pojasnio način na koji se izvršava ta obaveza, za koga ona važi, kada djelimično prestaje, odnosno kada je utvrđena i obligatna.

¹⁸⁴¹ Ibidem, str. 86.

Neke odredbe su utvrđene Sunnetom Vjerovjesnika, bez prethodnih naznaka u Kur'anu. Svako ko prihvati od Allaha odredbe i dužnosti navedene u Njegovoj Knjizi, prihvatit će to i od Allahovog Poslanika, *sallallahu alejhi ve sellem*, budući da je to navedeno u njegovom Sunnetu. Uzvišeni Allah je obavezao Svoja stvorenja da budu pokorna Njegovom Poslaniku i da prihvaćaju njegove presude. Onaj ko prihvati od Allahovog Poslanika, prihvatio je od Allaha, budući da je Allah u obavezu (ljudima) stavio pokornost Poslaniku.¹⁸⁴² Zatim je naveo argumente o mjerodavnosti Sunneta. Nema sumnje da je ovaj temelj bio dio nastavnog programa u nizamijskim školama, a čiji su dio literature bile knjige imama Šafije.

Drugi temelj: Pojedinačna predanja i značaj koji im daje imam Šafija

Učenjaci hadisa i metodologije hadisa Vjerovjesnika, *sallallahu alejhi ve sellem*, dijele u dvije grupe, *mutevatir* i *ahad*.

Mutevatir su hadisi koje u svim generacijama prenosi toliko broj prenosilaca da je nemoguće posumnjati u njihovu autentičnost, a koji imaju konkretan i opipljiv sadržaj. *Ahad* su hadisi kojima nedostaje jedan ili više uvjeta *mutevatira*.¹⁸⁴³

S aspekta prihvatljivosti ili neprihvatljivosti, hadisi se dijele na više grupa. Postoje prihvaćeni (*makbul*, pouzdan) i odbijeni (*merdud*, slab), što zavisi od stepena pouzdanosti prenosilaca. Postoje i drugi parametri za ocjenu prihvatljivosti predanja. Šafija, Allah mu se smilovao, navodi ovu podjelu i naziva je znanjem običnih ljudi i znanjem (naukom) elite. On kaže: "Jedna osoba mi je rekla: 'Koje je to znanje koje svi ljudi trebaju imati?' Odgovorih: 'Postoje dvije vrste znanja – jedno je znanje običnih ljudi, koje svaki punoljetan, razuman čovjek, mora posjedovati.' 'Koji je primjer tog znanja?', upita. 'Znanje o tome da treba obavljati pet dnevnih namaza, te da su ljudi dužni postiti mjesec ramazan, hodočastiti Kabu ako imaju

¹⁸⁴² *Er-Risale*, str. 32–33.

¹⁸⁴³ *Nuhbetul-fikr*, str. 4–8; El-Amidi, *El-Ihkam* (2/31).

mogućnosti za to, te izdvajati zekat iz svojih imetaka. Svi ljudi moraju znati da je zabranjeno činiti blud, ubijati, krasti, piti alkohol i činiti slične zabranjene stvari, koje su razumni ljudi dužni spoznati, raditi i žrtvovati, kada je u pitanju život i imetak. Ljudi su isto tako dužni kloniti se onoga što im je zabranjeno. Te kategorije su izričito navedene u Allahovoj Knjizi i one su općepoznate pripadnicima islama. Njih obični muslimani prenose s generacije na generaciju, od Allahovog Poslanika, sallallahu alejhi ve sellem. Oni ne sumnjaju u vjerodostojnost tih predanja niti u obaveznost tih propisa. To je opće znanje koje nije podložno grešci, nepouzdanosti, interpretaciji u prenesenom značenju, niti se ono smije osporavati. 'A koja je druga vrsta znanja?', upitao je. Rekoh: 'To su sporedni propisi koji nisu zasnovani na tekstu Kur'ana, niti za većinu njih postoji utemeljenje u Sunnetu, premda za dio njih postoji osnova u Sunnetu. To je znanje elite, a ne znanje običnih ljudi. To je ono što je podložno interpretaciji (tumačenju) u prenesenom značenju i što se postiže analogijom.'"¹⁸⁴⁴

Uvjeti vjerodostojnosti i prihvatljivosti hadisa kod Šafije

Imam Šafija je u svom djelu *Er-Risale* postavio uvjete za prihvaćanje hadisa, a to su oni uvjeti koje uvažavaju stručnjaci za terminologiju hadisa (*el-mustaleh*):

- a) povezanost seneda (lanca prenosilaca);
- b) pravednost prenosioaca;
- c) pouzdanost prenosioaca;
- d) da ne postoji kontradiktornost drugom hadisu koji prenosi pouzdaniji prenosilac;
- e) da predanje nema manjkavosti (mahana) koje bi utjecale na pouzdanost.¹⁸⁴⁵

Ove uvjete spomenuo je imam Šafija u svojoj knjizi *Er-Risale*, iako ih nije naveo istim redoslijedom kao i učenjaci hadisa. To ukazuje na

¹⁸⁴⁴ *Er-Risale*, str. 357–359.

¹⁸⁴⁵ *Menhedž el-imam eš-Šafi'i fi isbat el-akide*, str. 109.

njegovo široko razumijevanje hadiske nauke. Zato su njegove knjige pune dokaza u prilog autoritativnosti Sunneta i pobijanja stavova onih koji negiraju tu autoritativnost u potpunosti ili djelomično.¹⁸⁴⁶

Prihvatanje pojedinačnih predanja

Među ašhabima, neka je Allah zadovoljan njima, a nakon njih i među tabi'inima i prvim generacijama ummeta, postoji konsenzus o obavezi djelovanja na osnovu pojedinačnog predanja (*haber el-vahid*). Jedni, dalje, tvrde da takvo predanje ima snagu znanja (*ilma*), a drugi da ima snagu pretpostavke (*zanna*). S ovim mišljenjem se ne slažu samo oni čije mišljenje nema težinu, poput nekih mu'tezila i rafidija.¹⁸⁴⁷

Imam Šafija, Allah mu se smilovao, podržavao je stav učenjaka selefa o obaveznosti djelovanja na osnovu pojedinačnog predanja u svim pitanjima vjere. To obuhvaća i takva predanja koja se tiču temelja vjerovanja (akide). Od njega se ne prenosi da je pravio razliku između temelja vjerovanja i ostalih pitanja. Navodi se njegov komentar hadisa o viđenju, kada je odgovarao na pitanje Seida b. Eseda: "Kakav je tvoj stav o hadisu o viđenju?", na što je on odgovorio: "Esedov sine, stav kojeg se pridržavam po cijenu života i smrti je sljedeći: prihvaćam svaki hadis koji se vjerodostojno prenosi od Allahovog Poslanika, sallallahu alejhi ve sellem, pa makar i da nisam čuo za njega."¹⁸⁴⁸

Treći temelj: Veličanje razumijevanja ašhaba i njihovo slijedenje

On o tome kaže: "Dok postoje Kur'an i Sunnet, onaj ko je čuo za njih nema nikakvog izgovora da ih ne slijedi. Ako ne postoji dokaz (iz Kur'ana i Sunneta), onda prihvaćamo riječi ašhaba Allahovog Poslanika, sallallahu alejhi ve sellem, ili jednog od njih. Zatim (po snazi) slijede riječi imama Ebu Bekra, Omera ili Osmana. Slijedenje nam je uvijek draže."¹⁸⁴⁹ Potom je kazao: "Postoji nekoliko nivoa

¹⁸⁴⁶ Ibidem.

¹⁸⁴⁷ *Iršad el-fuhul*, str. 48, 49.

¹⁸⁴⁸ El-Bejheki, *El-Menakib* (1/421).

¹⁸⁴⁹ *El-Umm* (7/265); *Menhedž el-imam eš-Šafi'i fi isbat el-akide*, str. 129.

znanja. **Prvi** nivo su Kur'an i vjerodostojni Sunnet. **Drugi** je konsenzus o nečemu što nije spomenuto u Kur'anu niti Sunnetu. **Treći** je mišljenje nekih Vjerovjesnikovih ashaba, ukoliko nam nije poznato da su drugi imali izdvojeno mišljenje. **Četvrti** nivo je razilaženje ashaba Vjerovjesnika, sallallahu alejhi ve sellem, o tome. **Peti** nivo je analogija (*kijas*) na neki od prethodnih nivoa. Nije dozvoljeno oslanjati se na bilo koji izvor mimo Kur'ana i Sunneta, ukoliko rješenje u njima postoji. Znanje se uzima s vrha."¹⁸⁵⁰

On je slijedio ashabe, radijallahu anhum, i divio se njihovom razumijevanju. Na to ukazuju Šafijine riječi koje bilježi Bejheki u staroj *Risali*, u predanju Hasana b. Muhammeda ez-Za'faranija. Šafija kaže: "Uzvišeni Allah pohvalno govori o ashabima Allahovog Poslanika, sallallahu alejhi ve sellem, u Kur'anu, Tevratu i Idžilu. A Allahov Poslanik, sallallahu alejhi ve sellem, navodi kako oni posjeduju vrijednost kakvu neće imati niko nakon njih. Neka im se Allah smiluje i obraduje nagradom za to što su činili, podarivši im najviše stepene iskrenih, šehida i dobrih vjernika. Oni su nam prenijeli hadise Allahovog Poslanika, sallallahu alejhi ve sellem. Bili su očevici silaska objave, tako da su razumijevali sve što je Allahov Poslanik, sallallahu alejhi ve sellem, nametnuo kao opće ili posebno pravilo. Poznate su im njegove upute, te sva njegova tradicija za koju znamo i ne znamo. Oni su iznad nas u svakoj nauci, idžtihadu (donošenju odluka u islamskom pravu), pobožnosti, intelektu, derivaciji i dopuni znanja. Njihovi stavovi su pohvalniji i prihvatljiviji od naših ličnih stavova."¹⁸⁵¹

Četvrti temelj: Suprotstavljanje i kritika sljedbenika strasti, novotarija i apologetike

Pripadnici prvih generacija (selefa), Allah im se smilovao, upozoravali su na opasnost od druženja sa sljedbenicima novotarija i strasti. Tražili su od muslimana da ih bojkotuju i udaljavali su ih sa

¹⁸⁵⁰ *El-Umm* (7/265).

¹⁸⁵¹ *I'lam el-muvekki'in* (1/80); *Menhedž el-imam eš-Šafi'i fi isbat el-akide*, str. 130.

svojih predavanja. Tu praksu slijedio je i imam Šafija. Navodi se kako je napustio Bagdad i preselio se u Egipat upravo zbog pojave mu'tezila i dominacije njihovih novotarija. Država im je bila podređena. On je, Allah mu se smilovao, o napuštanju novotara kazao: "Nikada se nisam raspravljao s nekim za koga sam znao da se bavi novotarijama."¹⁸⁵²

El-Bejheki kaže: "To je kazao iz razloga što se novotari rijetko odustajali od svojih stavova kroz raspravu. Imam Šafija je ulazio u polemiku s onima za koje je postojala nada da će se vratiti istini nakon što im se ukaže na nju. A Allah daje uspjeh."¹⁸⁵³

Šafija je smatrao da je slijeđenje Sunneta pokazatelj imana, a suprotstavljanje Sunnetu je za njega bio znak da čovjek spada u novotare. On se nije obazirao na trikove koje su novotari izvodili kako bi zavarali ljude i pokazali da navodno posjeduju keramete.¹⁸⁵⁴ Junus b. Abdula'la kaže: "Rekao sam Muhammedu b. Idrisu Šafiji da naš učitelj El-Lejs b. Sa'd kaže: 'Da vidim novotara kako hoda po vodi, ne bih mu povjerovao.' Šafija je dodao da to nije dovoljno, kazavši: 'Da vidim novotara kako leti po zraku, ne bih mu povjerovao.'"¹⁸⁵⁵ Šafija je apologetiku (ilmul-kelam) smatrao pokuđenom. O tome je rekao: "Upoznao sam neka učenja apologetičara i tako mi Allaha, nisam ništa takvo mogao zamisliti. A da čovjek bude iskušan svime što je Allah zabranio, osim mnogoboštva (širka), bolje mu je od toga da bude iskušan apologetikom (ilmul-kelamom)."¹⁸⁵⁶ Također je kazao: "Presudio bih da se apologetičar izudara prutovima i papučama, i da mu se kaže: 'Ovo je kazna onome ko zapostavi Kur'an i hadis, a prihvati ilmul-kelam.'"¹⁸⁵⁷

¹⁸⁵² El-Bejheki, *El-Menakib* (1/175).

¹⁸⁵³ Ibidem (1/175); *Menhedž el-imam eš-Šafi'i fi isbat el-akide*, str. 138.

¹⁸⁵⁴ *Menhedž el-imam eš-Šafi'i fi isbat el-akide*, str. 139.

¹⁸⁵⁵ El-Bejheki, *El-Menakib* (1/470).

¹⁸⁵⁶ Ibidem (1/454).

¹⁸⁵⁷ El-Begavi, *Šerh es-Sunne* (1/218).

Ovo su neki temeljni principi utvrđivanja vjerskih dogmi, koje zagovara imam Šafija i o kojima je pisao. Ovi temelji su, bez sumnje, bili dio nastavnog programa na nizamijskim medresama.

Treće: Njegova vjerska učenja i akaidski principi

1) Suština imana, čiji sastavni dio predstavljaju djela

Ehli-sunnet vel-džemat jednoglasnog je stava da vjerovanje (iman) predstavlja uvjerenje srcem, očitovanje jezikom i djelima. Iman se povećava sa dobrim djelima, a smanjuje zbog grijeha, o čemu se opširno govori u njihovim knjigama.¹⁸⁵⁸

Iščitavanjem stavova koji se prenose od imama Šafije, Allah mu se smilovao, a koji navode drugi imami u svojim knjigama, možemo ustanoviti kako je njegov pravac u potpunosti podudaran s pravcem učenjaka selefa, Allah im se smilovao. On je tvrdio kako se vjerovanje sastoji od riječi i djela, te da je podložno povećavanju i smanjivanju.¹⁸⁵⁹

Hafiz El-Lalikai kaže: “Šafija je u djelu *El-Umm*, u Poglavlju o namaskom nijjetu (namjeri), kazao: ‘Tvrdimo kako je namaz ispravan tek s odgovarajućim nijjetom, na osnovu hadisa koji Omer b. el-Hattab, radijallahu anhu, prenosi od Vjerovjesnika, sallallahu alejhi ve sellem, u kojem se kaže da se djela cijene prema namjerama.’” Zatim je kazao: “Ashabi i tabi’ini, te oni koje smo zatekli nakon njih, jedinstveni su u stavu da se iman sastoji od riječi, djela i namjere. Iman nije cjelovit bez sva tri elementa.”¹⁸⁶⁰

Ebu Nuajm u djelu *El-Hilje* bilježi predanje Er-Rebia b. Sulejmana koji kaže: “Neki stanovnik Belha pitao je Šafiju o imanu, pa mu on reče: ‘A šta ti misliš o tome?’ On reče: ‘Mislim da se iman sastoji od riječi.’ ‘Na čemu temeljiš taj stav?’, upita. ‘Na riječima Uzvišenog: *One koje vjeruju i čine dobra djela...* (El-Bekare, 277) gdje veznik i (*vav*) ima funkciju odvajanja imana i djelovanja. To znači da se iman

¹⁸⁵⁸ *Menhedž el-imam eš-Šafi’i fi isbat el-akide*, str. 155.

¹⁸⁵⁹ *Feth el-Bari* (1/47).

¹⁸⁶⁰ *Šerh usul i’tikad ehli-sunne vel-džema’a* (5/886).

sastoji od riječi, a djela su propisi vjere.' Šafija reče: 'Ti smatraš da veznik odvaja?' 'Da', odgovori. 'Ti, onda, robuješ dvojici gospodara – jednom na istoku, a drugom na zapadu. Zato što *Uzvišeni kaže: Gospodara dva istoka i dva zapada...* (Er-Rahman, 17)' Te riječi rasrdiše ovog čovjeka, koji reče: 'Hvaljen neka je Allah, jesi li me proglasio idolopoklonikom?' Šafija mu reče: 'Ne, ti si sam sebe proglasio.' 'Kako?', upita. 'Tako što si ustvrdio da veznik *vav* odvaja.' Onda čovjek reče: 'Onda tražim oprost od Allaha zbog onoga što sam rekao. Ja robujem samo jednom Gospodaru. Od danas neću tvrditi da veznik *vav* odvaja, već ću tvrditi da se vjerovanje sastoji od riječi i djela, te da se može povećavati i smanjivati.' Er-Rebi reče: 'Taj čovjek je za Šafijinu katedru donirao veliki novac, otkupio je sve Šafijine knjige i iz Egipta izašao kao sunnit.'¹⁸⁶¹

2) Povećanje i smanjivanje imana

Er-Rebi kaže: "Čuo sam Šafiju kako govori: 'Iman se sastoji od riječi i djela, a podložan je povećanju i smanjivanju. Povećava se činjenjem dobrih djela, a smanjuje zbog grijeha.' Zatim je proučio ajet: ... *i da se onima koji vjeruju vjerovanje uveća...* (El-Muddessir, 31)"¹⁸⁶² Šafijinu tvrdnju da se iman povećava i smanjuje prenose Ibn Ebi Hatim, hafiz El-Lalikai, En-Nevevi, Ibn Tejmije, Zehebi, Ibn el-Kajjim, Ibn Hadžer, Allah im se smilovao. Oni bilježe kako je Šafija tvrdio da se iman povećava i smanjuje. Štoviše, neki navode kako je Šafija tvrdio da su učenjaci selefa postigli konsenzus o tom pitanju, poput Ibn Tejmije i Ibn Redžeba.¹⁸⁶³

3) Propis o teškom grješniku

Imam Šafija je smatrao da teški grijesi ne izvode iz islama. Onome ko se pokaje Allah će oprostiti, pa makar tome prethodilo izvršenje šerijatske kazne, budući da ona predstavlja iskupljenje za grijeh. Isto tako, o onome ko umre ustrajući u grijehu, konačan sud će donijeti

¹⁸⁶¹ *Menhedž el-imam eš-Šafi'i fi isbat el-akide*, str. 164.

¹⁸⁶² *El-Hilje* (9/115).

¹⁸⁶³ *Menhedž el-imam eš-Šafi'i fi isbat el-akide*, str. 173.

Allah – ako hoće, oprostiti će mu, a ako hoće, kaznit će ga, s time što takav grješnik neće vječno boraviti u vatri.¹⁸⁶⁴ A Allah najbolje zna.

Četvrto: Tevhid el-uluhijje

Imam Šafija smatra kako *tevhid el-uluhijje* predstavlja izdvajanje Allaha u ibadetu, te tvrdi da to predstavlja suštinu tevhida (monoteizma). Ko postigne ovu vrstu tevhida, taj je ispunio dužnost prema Uzvišenom Allahu, budući da to sadrži priznavanje Allahovog gospodarstva (rububijeta) nad stvorenjima, te vjerovanje u Njegova imena i attribute. On je smatrao kako je Vjerovjesnik, sallallahu alejhi ve sellem, vodio ratove protiv ljudi zbog ove vrste tevhida. Da ovo ne predstavlja suštinu vjere islama, Vjerovjesnik, sallallahu alejhi ve sellem, se ne bi borio protiv onih koji ne priznaju Allahovo gospodarstvo nad stvorenjima.¹⁸⁶⁵

Kada je neki čovjek došao Muzeniju, znamenitom učeniku imama Šafije, i pitao ga o *ilmul-kelamu*, on mu je rekao: “Ja to smatram pokuđenim, pa čak i zabranjenim, kao što je smatrao i imam Šafija. Čuo sam Šafiju kako govori: ‘Upitali su Malika o *kelamu* i *tevhidu*, pa je rekao: ‘Nemoguće je pomisliti da je Vjerovjesnik, sallallahu alejhi ve sellem, podučio svoje sljedbenike čišćenju nakon nužde, a da ih nije podučio *tevhidu*.’”¹⁸⁶⁶ A o *tevhidu* je Vjerovjesnik, sallallahu alejhi ve sellem, rekao: “Naređeno mi je da se borim protiv ljudi sve dok ne posvjedoče da nema Boga osim Allaha.”¹⁸⁶⁷ Onaj ko zaniječe sve što se obožava mimo Allaha, njegov imetak i krv su zabranjeni. To je suština tevhida.¹⁸⁶⁸

1) Mudrost u stvaranju džina i ljudi

Šafija kaže: “Kazao je Uzvišeni Allah:

¹⁸⁶⁴ *Menhedž el-imam eš-Šafi'i fi isbat el-akide*, str. 205.

¹⁸⁶⁵ Ibidem, str. 241.

¹⁸⁶⁶ Ibidem, str. 242.

¹⁸⁶⁷ Muslim, 21, 22.

¹⁸⁶⁸ *Sijer a'lam en-nubela'* (10/26).

وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ

Džine i ljude sam stvorio samo zato da Mi se klanjaju. (Ez-Zarijat, 56) Šafija je kazao: “Allah je stvorio stvorenja kako bi Ga obožavala.”¹⁸⁶⁹ Na drugom mjestu je kazao: “Uzvišeni Allah je objavio ajete koji donose utjehu u trenucima kada Poslanik, sallallahu alejhi ve sellem, osjeća tjeskobu zbog nevjerničkog zlostavljanja:

وَلَقَدْ نَعْلَمُ أَنَّكَ يَضِيقُ صَدْرُكَ بِمَا يَقُولُونَ ﴿١٧﴾ فَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ وَكُنْ مِنَ السَّاجِدِينَ

Mi dobro znamo da ti je teško u duši zbog onoga što oni govore, zato veličaj Gospodara svoga i hvali Ga, i molitvu obavlja. (El-Hidžr, 97–98) Stavio mu je u obavezu da ih opominje i da Mu robuje. To je jasno naznačeno u više ajeta Allahove Knjige, a nije mu naredio da se izolira od njih.¹⁸⁷⁰ Objavio mu je:

قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ ﴿١﴾ لَا أَعْبُدُ مَا تَعْبُدُونَ

Reci: “O vi nevjernici, ja se neću klanjati onima kojima se vi klanjate”... (El-Kafirun, 1–2)”

Iz Šafijinih riječi možemo zaključiti da su zbog robovanja jedino Uzvišenom Allahu stvoreni ljudi i džini, te poslani poslanici.¹⁸⁷¹ On je u komentaru ajeta:

أَيَحْسَبُ الْإِنْسَانُ أَنْ يُتْرَكَ سُدًى

Zar čovjek misli da će sam sebi prepušten biti, da neće odgovarati? (El-Kijame, 36) kazao: “Učenjaci na polju Kur’ana se ne razilaze oko toga da sintagma suden (*sam sebi prepušten*) znači – ‘da mu neće biti upućene naredbe i zabrane.’”¹⁸⁷²

2) Poravnavanje kabura

Imam Šafija je rekao: “Smatram da se na kabur (mezar, grob) ne treba dodavati materijal s drugog mjesta. Dodavanje zemlje s drugog

¹⁸⁶⁹ Menhedž el-imam eš-Šafi’i fi isbat el-akide, str. 243.

¹⁸⁷⁰ El-Umm (4/159–160).

¹⁸⁷¹ Menhedž el-imam eš-Šafi’i fi isbat el-akide, str. 243.

¹⁸⁷² Er-Risale, str. 25.

mjesta ne smeta ako će na taj način kabur biti uzdignut za jedan pedalj.”¹⁸⁷³ Ovo o čemu imam Šafija, Allah mu se smilovao, govori je sunnet. Postoje šerijatski dokazi koji govore da je zabranjeno podizati grobove, poput hadisa Hejjadža el-Esedija koji prenosi da mu je Alija ibn Ebu Talib rekao: “Da te uputim na nešto na što je mene Božiji Poslanik, sallallahu alejhi ve sellem, uputio: ‘Ne ostavljaj nijedan kip, a da ga ne uništiš, niti podignuti kabur, a da ga ne poravnaš.’”¹⁸⁷⁴

3) Gradnja i zidanje na kaburovima

Šafija kaže: “Smatram da se ne kaburu ništa ne treba graditi niti zidati, da se to ne bi pretvorilo u obično gizdanje i neku vrstu oholosti, čemu nema mjesta kada se radi o smrti. Na grobovima muhadžira i ensarija ja nisam vidio ništa od toga. Imao sam prilike vidjeti kako namjesnici u Mekki ruše nadgrobne spomenike, a učenjaci ih zbog toga nisu osuđivali.” Kaže: “Smatram pokuđenim da se po kaburu gazi, oslanja ili sjedi.”¹⁸⁷⁵ Zatim je naveo hadis Ebu Hurejre, radijallahu anhu, koji kaže: “Da neko od vas sjedne na žeravicu i da mu ona odjeću proprži pa i do kože čak da prodre, bolje mu je nego da na kabur muslimana sjedne!”¹⁸⁷⁶

4) Gradnja džamija na kaburovima

Kaže imam Šafija: “Smatram pokuđenim da se na kaburu gradi džamija, ili da se poravna pa da se na njemu klanja, ili da se podigne pa da se prema njemu klanja. Ako se klanja prema kaburu, namaz je ispravan, ali je to pogrešno.”¹⁸⁷⁷ Malik bilježi da je Allahov Poslanik, sallallahu alejhi ve sellem, kazao: “Allah je prokleo jevreje i kršćane, grobove svojih vjerovjesnika uzeli su za bogomolje. Na Arapskom poluotoku ne mogu ostati dvije vjere.”¹⁸⁷⁸

¹⁸⁷³ Nevevijeve komentari Muslimovog *Sahiha* (2/666).

¹⁸⁷⁴ Ibidem (2/335).

¹⁸⁷⁵ *Menhedž el-imam eš-Šafi'i fi isbat el-akide*, str. 258.

¹⁸⁷⁶ Muslim, *Sahih* (1/667).

¹⁸⁷⁷ *Menhedž el-imam eš-Šafi'i fi isbat el-akide*, str. 261.

¹⁸⁷⁸ Malik, *Muvetta'* (2/892), kao mursel predanje.

To je mišljenje imama Šafije o gradnji džamija na kaburovima. On je to smatrao pokuđenim, a treba shvatiti da se ta pokuđenost, a Allah najbolje zna, odnosi na pokuđenost u značenju harama. Na to ukazuju jasni dokazi u kojima se proklinju oni koji to čine. To je zabranjeno iz razloga što bi gradnja mogla dovesti do veličanja umrlog, te do pretjerivanja koje vodi do širka. Šafija je potom govorio o propisu namaza koji se obavlja na kaburovima, navodeći kako je to pokuđeno iz razloga što se radi o nečistom mjestu.¹⁸⁷⁹

5) Posjećivanje kaburova

Šafija kaže: “Nije zabranjeno posjećivanje kaburova.” U prilog tome naveo je hadis Ebu Seida el-Hudrija koji prenosi da je Allahov Poslanik, sallallahu alejhi ve sellem, kazao: “Bio sam vam zabranio da posjećujete kaburove, ali ih posjećujte, i ne govorite ružne riječi i jadikovke.”¹⁸⁸⁰ Kaže: “Tom prilikom se ne smiju govoriti ružne riječi, tako što se priziva propast ili jadikuje. Ako se prilikom posjete traži oprost za umrlog, ako će ta posjeta čovjeku smekšati srce i posjetiti ga na ahiret, onda to ne smatram pokuđenim.”¹⁸⁸¹

6) Mišljenje imama Šafije zaklinjanju nečim mimo Allaha

Stavovi imama Šafije o zaklinjanju mogu se rezimirati u sljedećem:

- pokuđeno je zaklinjati se općenito, o tome govore Kur'an i Sunnet;
- onaj ko se zakune Allahom ili nekim Njegovim imenom, može se iskupiti keffaretom;
- zaklinjanje nečim mimo Allaha je pokuđeno (mekruh);
- ko se zakune nečim mimo Allaha nije se dužan iskupljivati, jer to ne predstavlja zakletvu;
- dozvoljeno je i pohvalno zaklinjati se Allahom ukoliko se to čini zbog nekog dobrog djela, poput džihada ili slično.

¹⁸⁷⁹ *Menhedž el-imam eš-Šafi'i fi isbat el-akide*, str. 261.

¹⁸⁸⁰ Muslim (2/672).

¹⁸⁸¹ *El-Umm* (1/278).

Bez obzira shvaćamo li pokuđenost (*kerah*) u smislu nepoželjnosti ili harama, imam Šafija je zaklinjanje nečim mimo Allaha smatrao mekruhom.¹⁸⁸²

Peto: Šafijina metoda dokazivanja Allahovog postojanja

Ebu Nuajm je zabilježio raspravu koja je vođena između njega i Bišra el-Mirrisija u prisustvu Haruna er-Rešida. Bišr je kazao: “Navedi mi dokaz da je Allah jedan.” Šafija reče: “Bišre, ti poznaješ jezik elite i mogao bih ti odgovoriti njihovim jezikom.”¹⁸⁸³ Međutim, odgovor mora biti na tvom nivou. Dokaz počiva na Njemu, zavisi od Njega i vodi k Njemu.¹⁸⁸⁴ Zvukovi su različiti iako izlaze iz istog izvora i istog organa, a različite forme su također dokaz da je On jedan.¹⁸⁸⁵ Kontinuitet i pravilnost tog stanja također ukazuje da je On jedan.¹⁸⁸⁶ Četiri različite strasti (vatre) postoje u ljudskom tijelu. Kreću se u različitim smjerovima, ali se udružuju kako bi njegovo tijelo bilo funkcionalno i zdravo. To je dokaz da je Uzvišeni Allah jedan.¹⁸⁸⁷

¹⁸⁸² *Menhedž el-imam eš-Šafi'i fi isbat el-akide*, str. 271–272.

¹⁸⁸³ Elita (el-havass) kod imama Šafije su sljedbenici hadisa i predanja, a ne učenjaci kelama (apologetičari). Bišr el-Mirrisi pripadao je sljedbenicima kelama i znao je njihovu terminologiju. Međutim, on nije znao metode selefa u dokazivanju, te mu je zato Šafija naveo poznati dokaz iz ajeta.

¹⁸⁸⁴ Ovo bi moglo značiti da imam Šafija, Allah mu se smilovao, dokazuje postojanje Allaha uz pomoć Allaha. U tom smislu su i riječi šejhul-islama, koji kaže: “Kako možeš tražiti dokaz za Onoga Koji je dokaz za sve što postoji?” *Menhedž el-imam eš-Šafi'i fi isbat el-akide*, str. 321.

¹⁸⁸⁵ Misli na organe za glas i govor kod čovjeka, koji se sastoje od jezika, zuba, usana, grla, grkljana, glasnica i protoka zraka. Sve to je isto kod svakog čovjeka, ali uprkos tome nailazimo na veliku razliku među glasovima ljudi. Štoviše, otac i djeca imaju različite glasove. Ko je učinio te glasove različitim na ovaj precizan način, tako da ne nalazimo dva jednaka glasa, ma koliko srodnost među ljudima bila bliska. Sve to ukazuje na postojanje Allaha i Njegovu jedinstvenost u gospodarstvu.

¹⁸⁸⁶ Ove riječi znače da čovjek prolazi kroz razne faze. Bio je kap sjemena, zatim ugrušak, zatim se razvio i pretvorio u novorođeno dijete. Potom je postao mladić, sredovječan čovjek, a potom starac. Uprkos promjenama tokom života, u vidu bolesti i zdravlja, gojaznosti i mršavosti, čovjek ostaje isti – nije mu se promijenio glas niti izgled.

¹⁸⁸⁷ U tijelu postoje četiri vatre, odnosno strasti: spolna strast, strast srdžbe, strast probavnih organa (jela i pića), te nagoniska strast, koja nastaje u srcu. To je strast

Postoje četiri različita elementa od kojih su sastavljena stvorenja. Ti elementi različite prirode udružuju se kako bi se uspostavila ravnoteža. I to je dokaz da je Allah jedan.¹⁸⁸⁸ Kaže Uzvišeni:

إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاخْتِلَافِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَالْفُلْكِ الَّتِي تَجْرِي فِي الْبَحْرِ بِمَا يَنْفَعُ النَّاسَ وَمَا أَنْزَلَ اللَّهُ مِنَ السَّمَاءِ مِنْ مَّاءٍ فَأَخْيَا بِهِ الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا وَبَثَّ فِيهَا مِنْ كُلِّ دَابَّةٍ وَتَضْرِيفِ الرِّيَّاحِ وَالسَّحَابِ الْمُسَخَّرِ بَيْنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ

Stvaranje nebesa i Zemlje, smjena noći i dana, lađa koja morem plovi s korisnim tovarom za ljude, kiša koju Allah spušta s neba pa tako u život vraća zemlju nakon mrtvila njezina – po kojoj je rasijao svakojaka živa bića, promjena vjetrova, oblaci koji između neba i Zemlje lebde – doista su dokazi za one koji imaju pameti. (El-Bekare, 164) Prenosi se da je Šafija rekao: “Sreo sam sedamnaest heretika na putu za Gazu, koji su me upitali: ‘Šta je dokaz da Stvoritelj postoji?’ Odgovorih: ‘Hoćete li postati vjernici ako vam navedem zadovoljavajući dokaz?’ ‘Hoćemo’, rekoše. Ja kazah: ‘Dokaz je biljka dud. Njen ukus, boja i miris su jednaki. Međutim, kada njegov list pojede svileni buba, iz njene utrobe izlazi svila. Od istog drveta pčele uzimaju med. Kada ovca pojede list dudu, iz njene utrobe izlaze brabonjci. Materijal je isti, i trebao bi proizvesti istu stvar, zato što jedna tvar može dovesti samo do jednoobraznog rezultata, a ne može proizvesti različite, nepodudarne stvari. Ko vjeruje da je to moguće, taj izlazi iz okvira tradicije i prelazi u lutanje. Ako pogledaš u način na koji se mijenjaju ta stanja, bit će ti jasno da je to djelo Stvoritelja svijeta, Svemoćnog, koji usmjerava stanja mimo prirodnih zakona.’ Kaže: ‘Ove riječi su

koja budi nagon i od koje zavisi život. Ove četiri vrste strasti su vatre čija je priroda različita. Međutim, kada se one nađu u čovjekovom tijelu, svaka od njih zadržava svoju posebnost, svojstvenost i prirodu. Kriju se u tijelu i javljaju se onda kada je potrebno. Iako su međusobno različite, one se udružuju kako bi donijele dobrobit čovjeku i kako bi utjecale na to da njegovo tijelo bude funkcionalno i zdravo.

¹⁸⁸⁸ Prema učenju drevnih liječnika, tijela živih bića sastoje se od zemlje, vode, zraka i vatre. To su različiti, divergentni elementi, međusobno suprotstavljeni. Spajanje tih elemenata u jednom tijelu mora biti djelo Svemogućeg Boga.

ih zbunile. Rekli su: ‘Tvoje riječi su zadivljujuće.’ Zatim su postali primjerni vjernici.”

Šafija kaže: “Vidio sam jednu tvrđavu glatkih zidova, na kojoj nema pukotina. Izvana je srebrna, a iznutra zlatna. Zidovi su neprobojni, a potom sam vidio kako zid puca i iz tvrđave izlazi živo biće, koje čuje, vidi i oglašava se. Bio sam siguran da priroda ne može to stvoriti, već da je to djelo Mudrog Stvoritelja. Tvrđava je jaje, a životinja je pile.”¹⁸⁸⁹

On je, Allah mu se smilovao, često citirao ove stihove:

*Čudno je kako se Allahu može griješiti
ili kako Ga nevjernik može nijekati!*

*A sve što se kreće ili što stoji
bez sumnje svjedoči da Allah postoji*

*I u svemu što postoji znak je
vidljivi da je On jedan jedini.*¹⁸⁹⁰

Šesto: Tevhid imena i atributa

U uvodu djela *Er-Risale* Šafija kaže: “Hvala pripada Allahu, Koji je Sebe opisao onako kako Mu dolikuje, te kako ga nijedno Njegovo stvorenje ne može opisati.”¹⁸⁹¹ Pojasnio je, Allah mu se smilovao, da je Allah onakav kakav je Sam Sebe opisao u Svojoj Knjizi, te kako ga je opisao Njegov Poslanik, sallallahu alejhi ve sellem.¹⁸⁹² Iz ovih, a i drugih navoda možemo zaključiti kakav je bio Šafijin pravac. Ebu Ja’la bilježi predanje Junusa b. Abdula’la el-Misrija koji je čuo Ebu Abdullaha Muhammeda b. Idrisa eš-Šafi’ija kako odgovara na pitanje o Allahovim atributima i vjerovanju u njih. Kazao je: “Uzvišeni Allah posjeduje imena i attribute navedene u Njegovoj Knjizi i Sunnetu

¹⁸⁸⁹ El-Kazvini, *Mufid el-ulum*, str. 25–26.

¹⁸⁹⁰ Ibidem.

¹⁸⁹¹ Bejheki, *El-Menakib* (2/109).

¹⁸⁹² *Er-Risale*, str. 7–8.

Vjerovjesnika, sallallahu alejhi ve sellem. Nijedan sljedbenik islama, koji je čuo za njih, ne smije ih negirati, zato što su objavljena u Kur'anu i vjerodostojno prenesena od Allahovog Poslanika, sallallahu alejhi ve sellem. Ko se usprotivi tome, nakon iznošenja svih dokaza, on je nevjernik u Allaha. Onaj ko je to učinio ne znajući za dokaze, taj ima opravdanje zbog neznanja, budući da se to (imena i atributi) ne može spoznati razumom, promatranjem ili razmišljanjem. Prema tome, način na koji je Uzvišeni Allah opisao Sebe i na koji ga je opisao Njegov Poslanik, sallallahu alejhi ve sellem, ne može se dokučiti razmišljanjem i analizom. Zbog neznanja niko ne može biti nevjernik, sve dok ne sazna za vjerodostojna predanja. A kada takva predanja dopru do čovjeka, ona na njegov razum djeluju poput onoga što je vlastitim očima vidio ili ušima čuo. Tada u njih mora vjerovati i svjedočiti, kao da ih je direktno vidio ili čuo od Allahovog Poslanika, sallallahu alejhi ve sellem. Vjernik je dužan potvrđivati ta svojstva i negirati svaku sličnost Uzvišenog sa stvorenjima, kao što On navodi u Kur'anu:

لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ وَهُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ

Niko nije kao On! On sve čuje i sve vidi. (Eš-Šura, 11) Iz Ibn Kesirovih predanja od Er-Rebia i drugih znamenitih ashaba može se razumjeti da su oni doslovno razumijevali ajete i hadise o atributima (*sifatima*), bez određivanja kakvoće (*tekjifa*), poređenja sa stvorenjima (*tešbih*), negiranja svojstava (*ta'tila*) i iskrivljivanja značenja (*tahrifa*), na način kako su to činili pripadnici generacije selefa.¹⁸⁹³

Iz navedenog možemo zaključiti kakav je bio pravac imama Šafije, Allah mu se smilovao, o ovim pitanjima. On se može svesti na sljedeće principe:

Prvi princip jeste taj da je potvrđivao sva Allahova imena i svojstva koja su potvrđena u Kur'anu, ili na koja ukazuje vjerodostojni Sunnet. Oni to potvrđuju bez poređenja, uz predstavljanje Gospodara kao

¹⁸⁹³ *Menhedž el-imam eš-Šafi'i fi isbat el-akide*, str. 335.

lišenog svake manjkavosti, bez negiranja svojstava, kao što Uzvišeni kaže:

لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ وَهُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ

Niko nije kao On! On sve čuje i sve vidi. (Eš-Šura, 11)

Drugi princip jeste da se Uzvišeni Allah predstavlja kao biće slobodno od svake sličnosti sa stvorenjima, uz potvrđivanje spomenutih atributa.

Treći princip je neuplitanje u ono gdje nema mjesta razumu. Vjernik treba biti svjestan da suštinu tih svojstava ne može dokučiti. Ibn Ebi Hatim bilježi predanje Ebu Ishaka b. Muhammeda koji kaže: “Čuo sam Šafiju kako govori: ‘Razum ima granicu do koje može doprijeti, kao što i pogled ima granicu do koje može doprijeti.’”¹⁸⁹⁴

Imam Šafija vjeruje u sve ono što o Sebi govori Uzvišeni Gospodar, ili kako ga je opisao Njegov Poslanik, sallallahu alejhi ve sellem. On u tome slijedi put selefa. Doslovno je razumijevao ajete o Allahovim svojstvima, bez određivanja kakvoće, poređenja, negiranja svojstava i iskrivljivanja značenja.¹⁸⁹⁵

Rebi' b. Sulejman¹⁸⁹⁶ je kazao: “Pitao sam Šafiju, Allah mu se smilovao, o Allahovim svojstvima, pa je rekao: ‘Razumu je zabranjeno da zamišlja Allahov izgled i definira ga (ograničava). O Njemu se ne smiju donositi pretpostavke i predodžbe. Dozvoljeno je vjerovati samo u ono što je Uzvišeni rekao o Sebi ili kako ga je Vjerovjesnik, sallallahu alejhi ve sellem, opisao.’”¹⁸⁹⁷ Kazao je, Allah mu se smilovao: “Vjerujem u Allaha, u ono što je objavio, po Allahovoj volji. Isto tako, vjerujem u Allahovog Poslanika, u ono što se od njega prenosi, na način kako to Allahov Poslanik želi.”¹⁸⁹⁸

¹⁸⁹⁴ *Adab eš-Šafi'i ve menakibuh*, str. 271.

¹⁸⁹⁵ *Menhedž el-imam eš-Šafi'i fi isbat el-akide*, str. 378.

¹⁸⁹⁶ Prijatelj i učenik imama Šafije. (Prim. prev.)

¹⁸⁹⁷ *Medžmu'ul-fetava*, prema: *Menhedž el-imam eš-Šafi'i*, str. 388.

¹⁸⁹⁸ Ibidem.

Sedmo: Njegov stav prema ashabima

Šafija, Allah mu se smilovao, kaže: “Uzvišeni Allah pohvalno govori o ashabima Allahovog Poslanika, sallallahu alejhi ve sellem, u Kur’anu, Tevratu i Indžilu.” Mislio je na riječi Uzvišenog:

مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ وَالَّذِينَ مَعَهُ أَشِدَّاءُ عَلَى الْكُفَّارِ رُحَمَاءُ بَيْنَهُمْ تَرَاهُمْ رُكْعًا سُجَّدًا يَبْتَغُونَ
فَضْلًا مِنَ اللَّهِ وَرِضْوَانًا سِيمَاهُمْ فِي وُجُوهِهِمْ مِنْ أَثَرِ السُّجُودِ ذَلِكَ مَثَلُهُمْ فِي التَّوْرَةِ وَمَثَلُهُمْ
فِي الْإِنْجِيلِ كَرَزَعٍ أُخْرِجَ شَطْطُهُ فَاَزْرَهُ فَاسْتَغْلَظَ فَاسْتَوَى عَلَى سَوْفِهِ يَعْجِبُ الزُّرَّاعُ لِيَغِظَ
بِهِمُ الْكُفَّارَ وَعَدَّ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ مِنْهُمْ مَغْفِرَةً وَأَجْرًا عَظِيمًا

Muhammed je Allahov poslanik, a njegovi sljedbenici su strogi prema nevjernicima, a samilosni među sobom; vidiš ih kako se klanjaju i licem na tlo padaju želeći Allahovu nagradu i zadovoljstvo – na licima su im znaci, tragovi od padanja licem na tlo. Tako su opisani u Tevratu. A u Indžilu: oni su kao biljka kad izdanak svoj izbaci pa ga onda učvrsti, i on ojača, i ispravi se na svojoj stabljici izazivajući divljenje sijača – da bi On s vjernicima najedio nevjernike. A onima koji vjeruju i dobra djela čine Allah obećava oprost i nagradu veliku. (El-Feth, 29) A Allahov Poslanik, sallallahu alejhi ve sellem, navodi kako oni posjeduju vrijednost kakvu neće imati niko nakon njih. Neka im se Allah smiluje i obraduje ih nagradom za to što su činili, podarivši im najviše stepene iskrenih, šehida i dobrih vjernika. Oni su nam prenijeli hadise Allahovog Poslanika, sallallahu alejhi ve sellem. Bili su očevici silaska objave, tako da su razumijevali sve što je Allahov Poslanik, sallallahu alejhi ve sellem, nametnuo kao opće ili posebno pravilo. Poznate su im njegove upute, te sva njegova tradicija za koju znamo i ne znamo. Oni su iznad nas u svakoj nauci, idžtihadu (donošenju odluka u islamskom pravu), pobožnosti, intelektu, derivaciji i dopuni znanja. Njihovi stavovi su pohvalniji i prihvatljiviji od naših ličnih stavova. Slijedimo ono što su oni govorili i što se od njih prenosi. Prihvaćamo njihove stavove u onome gdje ne postoji predanje od Allahovog Poslanika, sallallahu alejhi ve sellem. Slijedimo sve ashabe u onome gdje su postigli konsenzus, ili neke od njih, u onome gdje su se razišli. Mi, znači, ne odstupamo od njihovih stavova. Ukoliko

ashab zastupa mišljenje u kojem mu se drugi ashab ne protivi, prihvaćamo njegovo mišljenje.”¹⁸⁹⁹

Iz ovog teksta možemo zaključiti koliko je imam Šafija uvažavao i cijenio ashabe. Bio je svjestan njihovog značaja u islamu, a to je upravo vjerski stav prema ashabima kakav zauzimaju ehli-sunnet vel-džemat.¹⁹⁰⁰

On je kazao, Allah mu se smilovao: “Svaki put kada nekoga Allah iskuša psovanjem ashaba Allahovog Poslanika, sallallahu alejhi ve sellem, njima će (tj. ashabima), on uvećati nagradu, onda kada njihova djela prestanu.” U tom smislu je i predanje Rebia, u kojem se dodaje: “Allah će im povećati dobra djela iako su mrtvi.”¹⁹⁰¹ Nema sumnje da im se to i dogodilo, uz Allahovu pomoć. Jer, Uzvišeni Allah obećava da će onome ko ogovara ili psuje muslimane biti oduzeta dobra djela i poklonjena onima koje je psovao. U hadisu o pravom siromahu (koji je bankrotirao), se navodi da je Allahov Poslanik, sallallahu alejhi ve sellem, pitao ashabe znaju li ko je pravi siromah. “Kod nas je pravi siromah onaj ko nema ni novca ni imetka!”, rekli su. “Od mog će Ummeta pravi siromah biti onaj”, kazao je on, “ko na Sudnjem danu dođe s namazom, postom i zekatom a nekoga je uvrijedio, nekoga potvorio, nekome jeo imovinu, nekoga ubio, nekoga udario, pa onda od njegovih dobrih djela bude dato i onome i onome i onome, pa ako mu nestane dobrih djela, prije nego što se izmire njegovi dugovi, onda se njemu prebaci dio grijeha onih koje je ošteti te se oni natovare na njega a potom on bude bačen u Vatru!”¹⁹⁰² Ako se ovo odnosi na obične muslimane, onda se bez sumnje odnosi i na odabrane i najbolje od njih.¹⁹⁰³

¹⁸⁹⁹ *Menakib eš-Šafi'i* (1/442, 443).

¹⁹⁰⁰ *Menhedž el-imam eš-Šafi'i fi isbat el-akide*, str. 446.

¹⁹⁰¹ Bejheki, *El-Menakib* (1/441); *Menhedž el-imam eš-Šafi'i fi isbat el-akide*, str. 446.

¹⁹⁰² Muslim, *Knjiga o dobročinstvu* (4/1997).

¹⁹⁰³ *Menhedž el-imam eš-Šafi'i fi isbat el-akide*, str. 447.

1) Vrijednost pravednih halifa i ugled koji su uživali među ashabima

Imam Šafija, Allah mu se smilovao, je o vrijednosti i ugledu pravednih halifa među ashabima rekao: "Najbolji čovjek poslije Allahovog Poslanika, sallallahu alejhi ve sellem, je Ebu Bekr, zatim Omer, zatim Osman, zatim Alija, neka je Allah njima zadovoljan."¹⁹⁰⁴ Također je kazao: "Vrednovanje počinje od Ebu Bekra, Omera, Osmana i Alije."¹⁹⁰⁵ Rebi' b. Sulejman je kazao: "Čuo sam da Šafija sljedećim redom vrednuje ashabe: Ebu Bekr, Omer, Osman i Alija."¹⁹⁰⁶

2) Šutnja o sukobu među ashabima

Njegov stav, Allah mu se smilovao, o ashabima Allahovog Poslanika, sallallahu alejhi ve sellem, bio je da ne govori o onome što se desilo među njima, neka je Allah njima zadovoljan. Prenio je, Allah mu se smilovao, kako su Omera b. Abdulaziza pitali o žrtvama Bitke kod Siffina, pa je kazao: "To je krv kojom je Allah oprao moje ruke, pa ne želim moj jezik njome kvasiti." Komentirajući ove riječi, Šafija je kazao: "Ovo je lijep komentar, zato što je čovjekova šutnja o onome što ga se ne tiče ispravna."¹⁹⁰⁷ On je, Allah mu se smilovao, govorio Rebiu: "Prihvati moja tri savjeta – ne miješaj se u sukobe među ashabima, jer će Vjerovjesnik, sallallahu alejhi ve sellem, biti protiv tebe na Sudnjem danu, ne zaokupljaj se kelamom (apologetikom), jer sam otkrio krupne stvari o njima i nemoj pratiti zvijezde, jer to vodi ka negiranju svojstava."¹⁹⁰⁸

3) Njegov stav o pripadnicima novotarskih frakcija i šiitima-rafiditima

El-Buvejti kaže: "Pitao sam Šafiju: 'Mogu li klanjati za rafiditom (koji je imam)?' On reče: 'Nemoj klanjati za pripadnikom sekti

¹⁹⁰⁴ Bejheki, *El-Menakib* (1/443).

¹⁹⁰⁵ Ibidem (1/432).

¹⁹⁰⁶ Ibidem.

¹⁹⁰⁷ *Menakib Ibn Ebi Hatim*, str. 314; *Menhedž el-imam eš-Šafi'i*, str. 453.

¹⁹⁰⁸ *Tevali et-te'sis*, str. 73.

rafidita, kaderita (indeterminista) niti murdžita.’ Kazah mu: ‘Opiši te sekte.’ On reče: ‘Onaj koji tvrdi da se iman sastoji (samo) od riječi, spada u murdžite. Onaj ko tvrdi da Ebu Bekr i Omer nisu imami, taj je rafidit. A ko sebi pripisuje volju, taj je kaderit.’”¹⁹⁰⁹ Ebu Hatim kaže: “Čuo sam Junusa b. Abdula’la kako govori: ‘Čuo sam da je Šafija kazao: ‘Prihvaćam svjedočenje pripadnika svih sekti izuzev rafidita, koji mogu jedni drugima svjedočiti.’””¹⁹¹⁰ Kada bi Šafiji spomenuli rafidite, on bi im uputio teške kritike, govoreći: “To je najgora sekta.”¹⁹¹¹ Dodao je: “Nisam vidio da iko lažno svjedoči koliko to čine rafiditi.” O pripadnicima ove sekte je kazao: “Oni mogu učestvovati u borbi, ali im ne sljeduje ratni plijen, zato što u ajetu o plijenu Uzvišeni kaže:

وَالَّذِينَ جَاءُوا مِنْ بَعْدِهِمْ يَقُولُونَ رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا وَلِإِخْوَانِنَا الَّذِينَ سَبَقُونَا بِالْإِيمَانِ

*Oni koji poslije njih dolaze, govore: ‘Gospodaru naš, oprosti nama i braći našoj koja su nas u vjeri pretekla... (El-Hašr, 10), a oni koji te riječi ne govore, ne zaslužuju ratni plijen.” Kurtubi kaže: “Ovaj ajet je dokaz da je ljubav prema ashabima obaveza. Zato su kasnije generacije dobijale dio plijena, pod uvjetom da su voljeli ashabe, bili im odani i tražili oprost za njih. Onaj ko psuje ashabe ili jednog od njih, ili zlo misli o njima, taj nema udjela u ratnom plijenu.” On takvo mišljenje prenosi od Malika i drugih učenjaka. Malik kaže: “Ko mrzi ijednog ashaba Muhammeda, sallallahu alejhi ve sellem, ili u srcu gaji antipatiju prema njima, taj nema pravo na plijen muslimana.” Zatim je proučio ajet *Oni koji poslije njih dolaze...*”¹⁹¹² Imam Šafija, Allah mu se smilovao, je ovaj stav preuzeo od imama Malika, koji je bio njegov šejh, kao što je poznato.¹⁹¹³*

¹⁹⁰⁹ *Menhedž el-imam eš-Šafi’i fi isbat el-akide*, str. 480.

¹⁹¹⁰ *Adab eš-Šafi’i ve menakibuh*, str. 189.

¹⁹¹¹ Bejheki, *El-Menakib* (1/468).

¹⁹¹² Kurtubi, *Tefsir* (18/32).

¹⁹¹³ *Menhedž el-imam eš-Šafi’i fi isbat el-akide*, str. 487.

4) Tvrdnje da Šafija pripada šiizmu-rafidizmu

Imam Šafija je imao jasno opredjeljenje u svom vjerskom učenju. Distancirao se od vjerovanja šiita, rafidita, koje je smatrao novotarima. Odbacivao je njihovo svjedočenje i zabranjivao obavljanje namaza za njima. Uprkos svemu tome, pojedini ljudi ovog imama optužuju za šiizam. Nema većeg čuda od toga! Kako se može tvrditi da je šiit neko ko stoji iza ovih stavova i riječi?! Već smo naznačili kakav je bio njegov stav prema ashabima općenito, te stav prema pravednim halifama (*el-hulefa' er-rašidun*), u čemu se slagao sa stavovima ehli-sunneta kada je u pitanju poredak halifa prema vrijednosti. Kako se takav čovjek može proglasiti šiitom?¹⁹¹⁴

Bejheki kaže: “Od Ebu Davuda es-Sidžistanija se prenosi da je Ahmed b. Hanbel čuo kako Jahja b. Mein Šafiju smatra šiitom, pa je Ahmed rekao: ‘Kako to možeš kazati za vođu muslimana?!’ Jahja odgovori: ‘Čitao sam u njegovoj knjizi šta je kazao o borbi protiv odmetnika, gdje je od početka do kraja citirao stavove Alije, radijallahu anhu.’ Ahmed reče: ‘Čudim ti se, na koga bi se Šafija trebao pozivati kada je riječ o borbi protiv odmetnika, ako ne na prvog iz ovog ummeta koji je bio iskušan borbom protiv odmetnika, Alijom b. Ebu Talibom?! On je odredio propise borbe protiv njih. Vjerovjesnik, sallallahu alejhi ve sellem, niti drugi halife nisu imali nikakav propis o tom pitanju. Na koga bi se onda mogao pozivati?’ Na te riječi se Jahja postidio.”¹⁹¹⁵

Bejheki bilježi predanje Ebu Abdullaha b. Ahmeda b. Hanbela, koga su pitali o Muhammedu b. Idrisu eš-Šafi'iju, pa je Ahmed kazao: “Allah nas je obasuo milošću time što je poslao Šafiju. Učili smo od naših prethodnika i čitali njihove knjige, sve dok nam nije došao Šafija. Kada smo čuli njegove riječi, shvatili smo da je on veći učenjak od drugih. Danju i noću smo sjedili s njime i pamtimo ga samo po dobru, neka mu se Allah smiluje.” Neki čovjek mu reče: “Oče Abdullahov, Jahja b. Mein i Ebu Ubejd nisu zadovoljni njime”

¹⁹¹⁴ Ibidem.

¹⁹¹⁵ Bejheki, *El-Menakib* (1/450-541).

– misleći na optužbe za šiizam. Tada se Ahmed obrati ljudima oko njega: “Znajte, Uzvišeni Allah vam se smilovao, da učenjaku kome Allah podari znanje, od kojeg su lišeni njegovi savremenici, oni zavide i optužuju ga za nešto što nije istina. Kako je to ružna osobina kod učenjaka.”¹⁹¹⁶ Nakon što je naveo neke stavove imama Šafije o halifama, Ibn Kesir je kazao: “Ti stavovi se podudaraju sa vjerovanjem ehli-sunneta po tom pitanju. To su vjerodostojno preneseni stavovi imama Ebu Abdullaha Šafije, koji su jasno izraženi, a koji se podudaraju s ehli-sunnetom vel-džematom, bilo da se radi o ranijim ili kasnijim generacijama.”¹⁹¹⁷ Ove riječi nam omogućavaju da shvatimo tvrdnju Ahmeda b. Abdullaha el-Adžlija koji je za Šafiju tvrdio da je šiit. Adžlijeva tvrdnja je pretjerana i neosnovana. Njega su zavarale optužbe stanovnika Jemena, o kojima smo ranije govorili, kada su Šafiju uvrstili u Kurešije koje su se pobunile. Tada je Šafija bio priveden halifi Er-Rešidu. Oni koji nisu poznavali Šafiju mogli bi pomisliti da je i on pripadao njihovom šiitskom pravcu. Međutim, imam Šafija je znamenit i uvažen učenjak, kojem ne priliči da ga smatraju šiitom rafiditom. On je bio obdaren vrhunskom pronicljivošću, izvanrednom inteligencijom, nevjerovatnim pamćenjem, zdravim rezoniranjem i ispravnim rasuđivanjem. Zatim Ibn Kesir navodi dokaze da je Šafija slijedio pravac ashaba. Navodi i stihove zbog kojih su ga optuživali da je šiit:

*Konjaniče, zastani kod Muhassaba na Mini
i pozovi onoga koji stoji u Hajfinoj blizini.*

*U zoru, kad se hadžije prema Mini sliju
kao valovi nabujalog Eufrata.*

*Ako voljeti porodicu Muhammedovu znači rafidit biti,
ja džinne i ljude za svjedoke pozivam da sam rafidit.*¹⁹¹⁸

¹⁹¹⁶ Bejheki, *El-Menakib* (2/259).

¹⁹¹⁷ *Menhedž el-imam eš-Šafi'i fi isbat el-akide*, str. 492.

¹⁹¹⁸ Es-Subki, *Tabekat* (1/299).

Zatim je kazao: “Ne mora biti šiit onaj ko voli porodicu Muhammedovu. Svi sljedbenici Sunneta vole porodicu Muhammedovu i to im je obaveza kao što je obavezna ljubav prema svim ashabima Allahovog Poslanika, *sallallahu alejhi ve sellem*. Ljubav prema porodici počinje ljubavlju prema Ebu Bekru, zatim Omeru, zatim Osmanu, a zatim Aliji. O tome izričito govore imam Šafija i imami islama.”¹⁹¹⁹ Osim Ibn Kesira, ovu optužbu na račun imama Šafije odbacuje i Zehebi, koji kaže: “Onaj ko tvrdi da je Šafija bio šiit, taj je klevetnik koji ne zna što govori.” Zatim kaže: “Kada bi on bio šiit, a on je čist od toga, ne bi rekao da je pravednih halifa bilo pet, počevši od Siddika, pa do Omera b. Abdulaziza.”¹⁹²⁰ Međutim, ispravno je da je peti pravedni halifa Hasan b. Ali, *radijallahu anhu*. To sam pojasnio u djelu koje sam posvetio Hasanu b. Aliju, *radijallahu anhu*. Citirao sam riječi učenjaka o tome.

Pored navedenog, o tome da imam Šafija nije imao veze sa šiitskim učenjima, govori i činjenica da je odbacio mišljenje onih koji tvrde da je Vjerovjesnik, *sallallahu alejhi ve sellem*, imenovao Aliju, *radijallahu anhu*, za imama. To mišljenje je zasnovano na hadisu “Kome god sam ja prijatelj (zaštitnik), prijatelj mu je i Alija”,¹⁹²¹ a ovaj hadis Šafija tumači na sljedeći način: “Tu se misli na zaštitništvo islama.” Zato Uzvišeni kaže:

ذَلِكَ بِأَنَّ اللَّهَ مَوْلَى الَّذِينَ آمَنُوا وَأَنَّ الْكَافِرِينَ لَا مَوْلَى لَهُمْ

... zato što je Allah zaštitnik onih koji vjeruju i što nevjernici zaštitnika nemaju. (Muhammed, 11) Ovim riječima imam Šafija dokazao je svoju nedužnost od optužbi za šiizam, koje mu se stavljaju na teret. On se distancirao od takvih stavova i djelovao je u skladu sa mišljenjem ehli-sunneta vel-džemata.¹⁹²²

¹⁹¹⁹ *Menhedž el-imam eš-Šafi'i fi isbat el-akide*, str. 493.

¹⁹²⁰ *Es-Sijer* (10/58, 59).

¹⁹²¹ Ahmed, *Musned* (1/84), lanac prenosilaca je ispravan; *Sahih el-Džami'*, br. 6399.

¹⁹²² *Menhedž el-imam eš-Šafi'i fi isbat el-akide*, str. 494.

Imam Sahnun kaže: “Kod Šafije, tako mi Allaha, nije bilo nimalo novotarija.” Neka se Allah smiluje Šafiji. Tako mi Allaha, postoji li iko tako iskren, dostojanstven, plemenit, učen, inteligentan, posvećen istini i visoko moralan kao što je bio Šafija, Allah mu se smilovao.¹⁹²³

Ummet je prihvatio naslijeđe imama Šafije u akaidu, budući da je ono bilo podudarno s pravcem ehli-sunneta vel-džemata. To učenje je bilo zastupljeno u nastavnom programu nizamijskih škola u vrijeme Seldžuka i doprinijelo je civilizacijskom preporodu ummeta. Šafijini stavovi predstavljaju cigle na kojima je izgrađeno veličanstveno učenje ehli-sunneta, a na osnovu kojeg je spriječeno širenje batinidsko-rafiditskog učenja pod pokroviteljstvom Fatimidske države. Misao imama Šafije i njegovo pravno naslijeđe predstavljaju značajne temelje na kojima je izgrađen projekt otpora i odbrane od krstaških napada u vrijeme Zenkida, Ejjubida i Memluka. Jedna od važnih lekcija koju možemo naučiti iz njegovog primjera jeste važnost intelektualnog i akaidskog naslijeđa učenjaka u izgradnji civilizacijskog napretka. Naslijeđe nekih reformatora može doprinijeti oporavku ummeta, pa makar nekoliko stoljeća nakon njegove smrti. Takav primjer vidimo danas u izučavanju biografije imama Šafije. Neki istraživači ga ubrajaju u reformatore, zato što su njegove knjige i zaostavština bili popularni i rašireni. Njegova pojava dovela je do kvalitativnog iskoraka u životu ljudi. Vjerovatno nijedan drugi reformator nije dostigao Šafiju u tome. On je bio nadaleko poznat i popularan. Učenjaci i studenti su prenosili njegove knjige. Stručnjaci za hadis i fikh dolazili su sa svih strana islamskog svijeta kako bi učili od njega. Njegove knjige i zaostavština predstavljaju vodilju narednim generacijama, sve do današnjeg dana.¹⁹²⁴

¹⁹²³ *Sijer a'lam en-nubela'* (10/93-95), uz odstupanja.

¹⁹²⁴ *Et-Tedždid fil-fikr el-islami*, str. 95.

Osmo: Elementi Šafijine metodologije u islamskom pravu

Šafija, Allah mu se smilovao, pravnim temama i problemima pristupa na sistemski način, prema sljedećim koracima:

- 1) analiza ajeta Mudre Knjige;
- 2) analiza čistog Sunneta i predanja od ashaba, neka je Allah njima zadovoljan;
- 3) oslanjanje na arapski jezik u razumijevanju tekstova;
- 4) primjena pravila metodologije islamskog prava (usula);
- 5) izvođenje zaključaka na osnovu razumnog i vidljivog;
- 6) utvrđivanje šerijatskih pitanja i propisa na osnovu fikhskih pravila i disciplina;
- 7) objašnjavanje šerijatsko pravnih razlika.

To su najznačajniji elementi metodologije u fikhu imama Šafije.¹⁹²⁵ O njima je govorio, uz pojašnjenje i analizu, doktor Abdulvehhab Ibrahim Ebu Sulejman u djelu *Menhedžijjetul-imam Muhammed b. Idris eš-Šafi'i – te'sil ve tahlil*.

Deveto: Da li je imam Šafija reformist?

Imam Šafija je bio odlikovan osobinama i vrlinama koje su ga uvrštavale u red reformista. Najistaknutije osobine su sljedeće:

1) **Stao je u zaštitu temeljnih vjerovanja Vjerovjesnika, sallallahu alejhi ve sellem, i njegovih ashaba.** Sa druge strane, borio se protiv onih koji su otišli u zabludu.

2) **Osnovao je nauku metodologije islamskog prava (usulil-fikh).** Šafija se smatra prvim učenjakom koji je pisao o metodologiji islamskog prava. Uspostavio je glavne temelje te nauke, bez razilaženja ili sumnje. To je učinio u knjizi *Er-Risale*.

¹⁹²⁵ *Menhedžijjetul-imam Muhammed b. Idris eš-Šafi'i*, str. 31.

3) **Branio je Sunet.** Ova praksa se očituje kroz nekoliko sfera:

a) **Utemeljio je pravila hadiske znanosti.** Ahmed Šakir kaže: “Knjiga *Er-Risale* nije samo prva knjiga koja je pisana o metodologiji islamskog prava (*usul el-fikha*), već je to i prva knjiga o temeljima hadiske znanosti. Šafija je u toj knjizi govorio o autoritativnosti pojedinačnih predanja, uvjetima za vjerodostojnost hadisa, povjerljivost prenosilaca, odbacivanju mursel i munkati¹⁹²⁶ predanja, te drugih pravila hadisa. To su najpreciznija i najvrednija pravila koja su učenjaci pisali u nauci o hadisu. Štoviše, onaj ko izučava hadiske znanosti zna da ono što je pisano nakon imama Šafije predstavlja ogranke te nauke, i da su te discipline zavisne od njega. On je toj nauci udario temelje.”¹⁹²⁷

b) **Veličao je Sunnet i odbacivao sumnje onih koji negiraju njegovu potpunu ili djelomičnu autoritativnost.**

c) **Vladao je i prenošenjem i poznavanjem Sunneta.** Hadiski učenjaci vodili su računa o prenošenju i verifikaciji hadisa, više nego o pravnim aspektima, kao i izvođenjem propisa (*istinbat*, metod logičkog tumačenja). Zbog toga oni nisu bili sposobni voditi rasprave i debate, niti su se mogli nositi sa racionalistima. Tada je došao imam Šafija i uspostavio ravnotežu između fikha i hadisa, između prenošenja i razumijevanja, bez pretjerivanja. Vratio je ljude na srednji, umjereni put. Zato je njegova pojava jako obradovala hadiske učenjake, koji su ga toplo prihvatili i dali mu nadimak Pomagač Sunneta.¹⁹²⁸ Ibrahim el-Harbi je kazao: “Pitao sam Abdullahovog oca o Šafiji, pa je rekao: ‘On se bavi isključivo vjerodostojnim hadisom i ispravnim mišljenjem.’”¹⁹²⁹ Muhammed b. el-Hasan kaže: “Ako budu

¹⁹²⁶ Mursel je hadis u čijem senedu nema ashaba koji ga prenosi od Poslanika, sallallahu alejhi ve sellem, dok je munkati (presječen) onaj hadis čiji sened nije spojen. (Prim. prev.)

¹⁹²⁷ Ahmed Šakir, *Tahkikat kitab er-Risale lil-imam eš-Šafi'i*, str. 13.

¹⁹²⁸ *Et-Tedždid fil-fikr el-islami*, str. 93.

¹⁹²⁹ *Sijer a'lam en-nubela'* (8/395).

govorili hadiski učenjaci, govorit će jezikom Šafije”, tj. zahvaljujući djelima koje je napisao.¹⁹³⁰ Ahmed je kazao: “Hadiski učenjaci nisu znali značenje hadisa Allahovog Poslanika, sallallahu alejhi ve sellem, pa ih je on objasnio.”¹⁹³¹

d) Bio je nepristrasan, posvećen dokazima i tolerantan. Kazao je: “Kada se uvjerite u vjerodostojnost hadisa od Allahovog Poslanika, sallallahu alejhi ve sellem, prihvatite ga i ostavite moje mišljenje. Ja prihvaćam taj hadis čak i ako nisam čuo za njega.” U drugim predanjima se navodi: “Nemojte me slijediti”; “Nemojte se osvrtni na moje mišljenje”, odnosno “Bacite moje mišljenje pored puta, jer ja nemam pravo na mišljenje pored riječi Allahovog Poslanika, sallallahu alejhi ve sellem.”¹⁹³² El-Humejdi kaže: “Jednog dana je Šafija prenosio hadis, pa ga upitah: ‘Prihvaćaš li taj hadis?’ On reče: ‘Jesam li izašao iz crkve; nosim li (svećenički) pojas pa da ne prihvaćam hadis Allahovog Poslanika koji sam čuo?!’”¹⁹³³ Govorio je Ahmedu: “Abdullahov oče, ako saznaš za vjerodostojan hadis, obavijesti me, otići ću da ga čujem, makar to bilo u Šam, Irak ili Jemen.”¹⁹³⁴

e) Imao je sveobuhvatno znanje, a ogromna je korist koju je donio muslimanima. Iz navedene biografije imama Šafije jasno nam se pokazuje da je Nizam el-Mulk učinio ispravnu stvar kada je odabrao naslijeđe imama Šafije i njegov fikih kao osnovu nastavnog programa nizamijskih škola. Podrška koju je vezir Nizam el-Mulk pružao šafijskom mezhebu doprinijela je učvršćivanju tog pravca na istoku. U međuvremenu, pojavio se veliki broj veoma iskusnih i učenih šafijskih pravnika. S druge strane, Nizam el-Mulk je uživao veliki ugled kod šafijskih učenjaka. Tako je šafijski velikan, Imam Dva Harema El-Džuvejni, napisao knjigu o šerijatskim propisima,

¹⁹³⁰ *Tehzib el-esma' vel-lugat* (1/71).

¹⁹³¹ *Tehzib el-esma' vel-lugat* (1/80).

¹⁹³² *El-Bidaje ven-nihaje*, prema: *Et-Tedždid fil-fikr el-islami*, str. 94.

¹⁹³³ *Ibidem*.

¹⁹³⁴ *Tehzib el-esma' vel-lugat* (1/83).

koju je posvetio Nizamu el-Mulku i nazvao je *Nizami*. On je također napisao djelo *El-Gijasi*, poznato i pod imenom *Gijas el-umem fit-tejas ez-zulem*, koje se bavi uređenjem društvenih odnosa (*sijase šer'ijje*), a čiji je značajan dio bio posvećen veziru Nizamu el-Mulku. Prvo ga je u uvodu knjige pohvalio i uputio mu nekoliko stihova hvalospjeva.¹⁹³⁵

¹⁹³⁵ *El-Medhal ilel-mezheb eš-Šafi'i*, str. 356; *El-Gijasi*, str. 10–12.

TREĆE POGLAVLJE

IMAM EBU EL-HASAN EL-EŠ'ARI

Imam Ebu el-Hasan el-Eš'ari je svojim naslijeđem i idejama koje je iznio u svojim knjigama posredstvom svojih učenika doprinio aktivnostima nizamijskih škola koje su u svoj plan i program uvrstile njegova dostignuća u istraživanju vjerovanja ehli-sunneta, te pobijanja stavova mu'tezila i ostalih protivnika ehli-sunneta vel-džemata.

Prvo: Njegovo ime, porijeklo, rođenje i naučni ugled

1) Ime i porijeklo

On je Ebu el-Hasan Ali b. Ismail b. Ebu Bišr Ishak b. Salim b. Ismail b. Abdullah b. Musa, sin namjesnika Basre, Bilala b. Ebu Burde, sina ashaba Allahovog Poslanika, sallallahu alejhi ve sellem, Ebu Musaa Abdullaha b. Kajsa b. Hidara el-Eš'arija el-Jemanija el-Basrija. Njegovo ime po djetetu (kunje) je Ebu el-Hasan.¹⁹³⁶ El-Eš'ari je potomak znamenitog ashaba Ebu Musaa el-Eš'arija.¹⁹³⁷

2) Njegov zavičaj i rođenje

Ebu el-Hasan el-Eš'ari je rođen u Basri, a nakon što je napustio mu'tezilitski pravac, napustio je taj grad i preselio se u Bagdad. Zato ga nazivaju Basrijcem koji je živio u Bagdadu.¹⁹³⁸

¹⁹³⁶ *Sijer a'lam en-nubela* (15/86).

¹⁹³⁷ *Šubetull-akide bejne Ebi el-Hasen el-Eš'ari vel-muntəsibin ilejh*, str. 20.

¹⁹³⁸ *Tebjin kezib el-mufteri*, str. 36.

Učenjaci se razilaze o datumu Eš'arijevog rođenja. Ibn Asakir prenosi od Ebu Bekra el-Vazina da je rođen dvjesto šezdesete godine po Hidžri (873). Ibn Asakir ističe vjerodostojnost ovog predanja tvrdeći kako niko ne iznosi drugačije mišljenje o datumu El-Eš'arijevog rođenja.¹⁹³⁹ Ibn Halikan smatra da se El-Eš'ari rodio 270/883. godine.¹⁹⁴⁰ Zato Zehebi, Allah mu se smilovao, kaže: "Rođen je dvije stotine šezdesete godine. Drugi navode da je rođen sedamdesete godine."¹⁹⁴¹ El-Makrizi navodi da je rođen dvjesto šezdeset šeste godine, odnosno sedamdesete.¹⁹⁴² Međutim, većina historijskih izvora navodi da je El-Eš'ari rođen dvjesto šezdesete godine.¹⁹⁴³

3) Njegov naučni ugled i pohvale koje su mu uputili učenjaci

El-Eš'ari, Allah mu se smilovao, bio jedan od učenjaka koji su nosili bajrak nauke u svim disciplinama i kategorijama. On se ubraja u učenjake koji su briljirali u brojnim naukama i umjetnostima.¹⁹⁴⁴

El-Hatib el-Bagdadi je kazao: "Ebu el-Hasan el-Eš'ari je apologetičar (mutekellim), autor tekstova kojim pobija stavove nevjernika i pripadnika frakcija poput mu'tezila, rafidita, džehmija, haridžita, te ostalih novotarskih frakcija."¹⁹⁴⁵

Onjemu Zehebi kaže: "On je vrhunski učenjak, vođa apologetičara, Ebu el-Hasen. Bio je obdaren zadivljujućom inteligencijom i izvanrednom pronicljivošću. Kada je upoznao dogmu mu'tezila, odbacio je i ogradio se od tog učenja. Obratio se ljudima i učinio pokajanje Uzvišenom Allahu. Zatim se posvetio pobijanju stavova mu'tezila i otkrivanju njihovih sramota. Islamski pravnik Ebu Bekr es-Sajrefi je kazao: 'Mu'tezile su se bile uzdigle, sve dok se nije pojavio El-Eš'ari. On ih je satjerao u mišju rupe.'" Ibn el-Bakillani

¹⁹³⁹ Ibidem, str. 146.

¹⁹⁴⁰ *Vefajat el-a'jan* (3/307).

¹⁹⁴¹ *Sijer a'lam en-nubela* (15/85).

¹⁹⁴² El-Makrizi, *El-Hutat* (3/307).

¹⁹⁴³ *Šubetull-akide bejne Ebi el-Hasen el-Eš'ari vel-muntəsibin ilejh*, str. 21.

¹⁹⁴⁴ *Šubetul-akide bejne Ebi el-Hasen el-Eš'ari vel-muntəsibin ilejh*, str. 22.

¹⁹⁴⁵ *Tarih Bagdad* (11/347).

kaže: “Najbolje sam se osjećao kada bih razumio riječi El-Eš’arija.”¹⁹⁴⁶ Ez-Zehebi navodi da je on također rekao: “Ebu el-Hasan je bio vanredno inteligentan i učen čovjek.” Kazao je: “Vidio sam četiri djela Ebu el-Hasana, koja je napisao o osnovi vjere, u kojima je pojasnio stav prvih učenjaka (selefa) o Allahovim svojstvima. U tim djelima je naveo: ‘Svojstva treba razumjeti onako kako su objavljena.’” Zatim je rekao: “Ovo je moje mišljenje u koje vjerujem. Ne tumače se (svojstva) u prenesenom značenju.”¹⁹⁴⁷

Kadi Ijad je o njemu kazao: “Za sljedbenike sunneta napisao je brojna djela. Obrazložio je argumente u prilog Sunnetu, te opovrgao tvrdnje novotara koji su negirali atribute Uzvišenog Allaha, mogućnost gledanja u Njega, te bespočetnost Njegovog govora i moći. Potvrdio je predanja koja se tiču Sirata, Mizana (vage), šefaata (zagovorništva), havda (vrela), te iskušenja u kaburu, što su mu’tezile negirale, kao što je podržao brojna druga temeljna učenja ehli-sunneta i hadisa. Jasno je obrazložio argumente na temelju Kur’ana i Sunneta, te očitih racionalnih dokaza. Opovrgao je sumnje novotara, ateista i rafidija. O tome je napisao opširna djela kojima je Allah okoristio ummet.”¹⁹⁴⁸

Ibn Asakir je napisao knjigu u njegovu odbranu. Veoma se pohvalno izražavao o njemu i ubrajao ga u reformatore. Naveo je predanja koja govore o plemenitosti njegovog naroda i porodice.¹⁹⁴⁹

O njemu je pohvalno pisao i Subki u djelu *Tabekat eš-šafi’ijje*. Napisao je, između ostalog: “On je naš učitelj i vodič prema Uzvišenom Allahu. Šejh Ebu el-Hasan el-Eš’ari el-Basri je predvodnik pravca Ehli-sunneta vel-džemata. On je imam apologetičara, pomagač sunneta najboljeg poslanika, zaštitnik vjere, čuvar vjerovanja muslimana. Njegov trag ostat će do Dana kada će ljudi stati pred Gospodara svjetova. On je plodonosan učenjak, pobožnjak i dobročinitelj.

¹⁹⁴⁶ *Sijer a’lam en-nubela’* (15/86).

¹⁹⁴⁷ Ibidem.

¹⁹⁴⁸ *Tertib el-medarik* (5/24).

¹⁹⁴⁹ *Mevkif Ibn Tejmiye min el-eša’ire* (1/339).

Zaštitio je šerijat od izmišljenog govora. Odlučno je stao u zaštitu islama.”¹⁹⁵⁰ I drugi učenjaci su hvalili El-Eš’arija i njegov doprinos zaštiti Sunneta i opovrgavanja stavova novotara iz redova mu’tezila i drugih sekti.¹⁹⁵¹

Drugo: Faze kroz koje je prošao

Ebu el-Hasan el-Eš’ari je prošao kroz tri faze u svom ideološkom životu.

Prva faza

Skoro svi izvori koji navode El-Eš’arijevu biografiju navode da je on u početku djelovao u sjeni mu’tezila i njihovih učenja. Bio je odan svom šejhu i očuhu El-Džubaiju, sve do četrdesete godine života.¹⁹⁵²

Druga faza

Nakon što je napustio učenje mu’tezila, djelovao je kao sljedbenik pravca Abdullaha b. Seida b. Kilaba el-Basrija.¹⁹⁵³ Pobijao je stavove mu’tezila na temelju doktrine i pravila koja je uspostavio Abdullah b. Kilab.¹⁹⁵⁴ Ibn Tejmije, Allah mu se smilovao, kaže: “Ebu el-Hasan el-Eš’ari je, nakon što je napustio učenje mu’tezila, počeo slijediti pravac Ebu Muhammeda b. Kilaba.¹⁹⁵⁵ U ovom periodu nastala je njegova knjiga *El-Lume’ fir-redd ala ehliz-zejj vel-bide’ / Bit polemike sa otpadnicima i inovatorima*.¹⁹⁵⁶

Ibn Kilab je mu’tezilama, džehmijama i njihovim sljedbenicima odgovarao na način koji je naginjao ka pravcu ehli-sunneta i hadisa. Međutim, zbog učestalih debata i rasprava koje je vodio s njima, usvojio je određene racionalne metode. Prihvatio je temelje koje su

¹⁹⁵⁰ Es-Subki, *Tabekat* (3/347).

¹⁹⁵¹ *Mevkif Ibn Tejmije min el-eša’ire* (1/340).

¹⁹⁵² *Šubetul-akide bejne Ebi el-Hasen el-Eš’ari vel-muntəsibin ilejh*, str. 39.

¹⁹⁵³ *Sijer a’lam en-nubela’* (11/174).

¹⁹⁵⁴ *Šubetul-akide bejne Ebi el-Hasen el-Eš’ari vel-muntəsibin ilejh*, str. 42.

¹⁹⁵⁵ *El-Fetava* (3/103) (5/556).

¹⁹⁵⁶ *Šubetul-akide bejne Ebi el-Hasen el-Eš’ari vel-muntəsibin ilejh*, str. 42.

oni uspostavili i na taj način se novotarija uvukla u njegov pravac.¹⁹⁵⁷ Ibn Kilab je osnovao novi pravac koji je dijelom bio u skladu s učenjem selefa, a dijelom je bio u skladu s učenjem mu'tezila i džehmija.¹⁹⁵⁸ O tome Ibn Tejmije, Allah mu se smilovao, kaže: "Ljudi su se prije Muhammeda b. Kilaba dijelili na dvije grupe: sljedbenici ehli-sunneta vel-džemata prihvaćali su atribute i postupke Uzvišenog Allaha, koji su rezultat Njegove volje i moći, a džehmije, mu'tezile i drugi negiraju obje tvrdnje. Ibn Kilab je potvrdio stalne atribute, a negirao da Allah posjeduje nešto što je vezano za Njegovu volju i moć, bilo da se radi o djelima ili nečem drugom."¹⁹⁵⁹ U tome su se s njim saglasili Ebu el-Abbas el-Kalanisi i Ebu el-Hasan el-Eš'ari.¹⁹⁶⁰ Zbog ove osnove, koju je utemeljio Ibn Kilab, imam Ahmed b. Hanbel i drugi imami prvih generacija (selafa) upozorili su muslimane da ne smiju slijediti njega i njegove sljedbenike.¹⁹⁶¹

Pravac koji je utemeljio Ibn Kilab el-Basri nema presedana. El-Eš'ari je prihvatio taj pravac i odbacio učenja džehmija i mu'tezila.¹⁹⁶²

Treća faza

El-Eš'ari je neko vrijeme djelovao u skladu s učenjem Ibn Kilaba, pobijajući stavove mu'tezila, na osnovu uvjerenja koja su bila usvojena u tom pravcu. Međutim, Uzvišeni Allah mu je ukazao na istinu i obasjao razum, tako da se on u potpunosti vratio pravcu ehli-sunneta vel-džemata. Postao je odan njihovim učenjima i počeo slijediti njihov put i pravac. Želio je da se susretne s Allahom u tom uvjerenju. Ogradio se od svojih ranijih uvjerenja i počeo propagirati pravac i put selefa, u skladu s učenjem imama Ahmeda b. Hanbela, Allah mu se smilovao.

¹⁹⁵⁷ Ibidem, str. 43.

¹⁹⁵⁸ Ibidem, str. 44.

¹⁹⁵⁹ *El-Fetava* (13/131–154).

¹⁹⁶⁰ *Muvafekatu sarih el-ma'kul li sahih el-menkul*, na marginama djela *Minhadž es-sunne* (2/4, 5).

¹⁹⁶¹ *Medžmu' el-fetava* (12/368).

¹⁹⁶² *Šubetul-akide bejne Ebi el-Hasen el-Eš'ari vel-muntəsibin ilejh*, str. 45.

Ova faza je jako važna na polju islamskog vjerskog učenja. Nju smo, uz Allahovu pomoć, utvrdili na tri načina.¹⁹⁶³

Prvi način su riječi učenjaka. Veliki broj učenjaka i imama svjedočio je kako se El-Eš'ari u potpunosti okrenuo pravcu dobrih prethodnika (*selef salih*). Ti imami su ovo svjedočenje utemeljili na pažljivom istraživanju njegovog života, a nakon što su se uvjerili u njegovo konačno opredjeljenje. Neki od tih imama su ovi.¹⁹⁶⁴

– Šejh el-islam Ibn Tejmije.¹⁹⁶⁵

– Njegov učenik Ibn el-Kajjim.¹⁹⁶⁶

– Hafiz Ibn Kesir, koji je kazao kako se navodi da je šejh Ebu el-Hasan el-Eš'ari prošao kroz tri stanja. **Prvo** je stanje mu'tezilizma, od kojeg se odrekao bez ikakve sumnje. **Drugo je** priznavanje sedam racionalnih atributa – život (hajat), znanje (ilm), moć (kudret), volja (iradet), sluh (sem'), vid (besar) i govor (kelam). Svojstva spomenuta u Tekstovima (*es-sifat el-haberijje*) je u ovoj fazi razumijevao u prenesenom značenju – poput (Allahovog) lica, ruku, stopala, cjevanice i slično. **Treće stanje** je priznavanje svega spomenutog, bez određivanja kakvoće i poređenja sa stvorenjima, u skladu sa praksom selefa. U ovoj, finalnoj fazi napisao je djelo *El-Ibane*.¹⁹⁶⁷

– Šejh Nu'man el-Alusi.¹⁹⁶⁸

– Šejh Ebu el-Meali Mahmud el-Alusi.¹⁹⁶⁹

– Učenjak Muhibbuddin el-Hatib. On je o fazama Eš'arijevog potpunog vraćanja pravcu selefa kazao: “Ebu el-Hasan Ali b. Ismail je bio jedan od znamenitih imama islamske apologetike. U početku svog djelovanja zagovarao je učenje mu'tezila. Bio je učenik El-Džubaija. Zatim je Allah probudio njegov srčani vid (besiret),

¹⁹⁶³ Šubetul-akide bejne Ebi el-Hasen el-Eš'ari vel-muntəsibin ilejh, str. 47.

¹⁹⁶⁴ Ibidem.

¹⁹⁶⁵ El-Fetava (6/53).

¹⁹⁶⁶ Idžtima' el-džujuš el-islamijje, str. 112.

¹⁹⁶⁷ El-Murtedi ez-Zubejdi, Ithaf es-sade el-muttekin, str. 48.

¹⁹⁶⁸ Džela' el-ajnejn, str. 213.

¹⁹⁶⁹ Gajetul-emani fir-redd alen-Nebhani (2/408)

u njegovom srednjem životnom dobu, te početku zrelosti. Javno se odrekao zablude mu'tezilitskog učenja. U ovoj fazi je bio veoma produktivan. Pisao je knjige, vodio rasprave i držao predavanja u kojima je pobijao stavove mu'tezila. Zastupao je srednji put, između rasprave i tumačenja s jedne strane, i puta selefa, s druge. Zatim je svoje djelovanje doveo do savršenstva i u potpunosti se vratio pravcu selefa, potvrđujući sve što se navodi u vjerskim izvorima, a što se tiče nevidljivoga (gajba), od onoga što su ljudi dužni vjerovati. U ovoj fazi života napisao je svoja posljednja djela, od kojih je sačuvana knjiga *El-Ibane*. Njegovi biografi navode kako je ovo njegova posljednja knjiga. Želio je da se s takvim uvjerenjem susretne s Allahom. Sve što nije u skladu s ovim posljednjim stavom, a što zastupaju sljedbenici eš'arijskog pravca, jesu učenja koja je El-Eš'ari napustio, kao što stoji u *El-Ibani* i sličnim djelima.¹⁹⁷⁰

Drugi način je njegov susret s hafizom Zekerijjaom es-Sadžijem. Naime, nakon napuštanja učenja mu'tezila i oslobađanja od pravca Ibn Kilaba, priključio se imamima iz redova sljedbenika hadisa, koji su bili poznati po ispravnom vjerovanju i pravcu. Od njih je preuzimao predanja od selefa i hadiskih učenjaka. Jedan od njegovih najpoznatijih šejhova iz tog vremena bio je Zekerijja es-Sadži, hadiski učenjak Basre.¹⁹⁷¹

Ibn Tejmi je o El-Eš'ariju kazao: "Učio je od Zekerijje es-Sadžija, koji je bio stub hadisa u Basri. Kada je došao u Bagdad, učio je od hanbelijskih učenjaka u tom gradu, pred kraj svog života. O tome govori on i njegovi sljedbenici u knjigama."¹⁹⁷²

Navodeći biografiju hafiza Es-Sadžija, Zehebi kaže: "Od njega je učio stručnjak za osnove vjere, Ebu el-Hasan el-Eš'ari, o stavovima sljedbenika hadisa i selefa."¹⁹⁷³ Na drugom mjestu je o Es-Sadžiju rekao: "Pred njim je Ebu el-Hasan el-Eš'ari izučavao učenje selefa o

¹⁹⁷⁰ Vidjeti: Ez-Zehebi, *El-Munteka*, komentar Muhibbuddina, br. 3, str. 41.

¹⁹⁷¹ *Šubetul-akide bejne Ebi el-Hasen el-Eš'ari vel-muntəsibin ilejh*, str. 49.

¹⁹⁷² *El-Fetava* (3/288).

¹⁹⁷³ *Tezkire el-Hafiz ez-Zehebi* (2/709).

Allahovim svojstvima, što je Ebu el-Hasan izložio u nekoliko djela.”¹⁹⁷⁴ Eš’arijev susret s muhaddisom, hafizom Zekerijjom es-Sadžijem, bio je prekretnica u Eš’arijevom životu,¹⁹⁷⁵ što su potvrdili imami Ibn el-Kajjim¹⁹⁷⁶, Ibn Kesir,¹⁹⁷⁷ te drugi učenjaci.¹⁹⁷⁸

Treći način je pisanje knjige *El-Ibane*, čije je autorstvo potvrđeno El-Eš’ariju. Posljednja knjiga koju je El-Eš’ari, Allah mu se smilovao, napisao je *El-Ibane*. U ovoj knjizi on je spomenuo kako slijedi učenje imama Ahmeda, Allah mu se smilovao, kako je privržen vjerskom učenju dobrih prethodnika, te kako slijedi imame hadisa. Nakon toga je nabrojao vjerska učenja dobrih prethodnika (selefa) o pitanjima temelja vjere. Eš’arijevo autorstvo ove knjige potvrdila je nekolicina imama, klasičnih i savremenih.¹⁹⁷⁹

Učenjak koji je vremenski bio najbliži El-Eš’ariju bio je Ibn en-Nedim (u. 385/995) koji u svom djelu *El-Fihrist*, u biografiji El-Eš’arija, navodi djela koja je ovaj učenjak napisao, uključujući knjigu *Et-Tebjin an usulid-din*. Ibn Asakir je, nakon njega, afirmativno pisao o El-Eš’ariju i potvrdio njegovo autorstvo knjige *El-Ibane*, citirajući značajne dijelove knjige *Et-Tebjin*, kako bi istakao ispravnost vjerovanja (akide) El-Eš’arija. Ibn Asakir o El-Eš’ariju kaže: “Njegova djela su među učenjacima poznata i popularna po stručnosti, ispravnosti i utemeljenosti. Onaj ko je došao do njegove knjige *El-Ibane* imao je priliku upoznati kako je ona ispunjena naučnim i vjerskim temama.”¹⁹⁸⁰

Zatim je došao Ibn Verbas (u. 659/1261) koji je napisao knjigu u odbranu El-Eš’arija, potvrdivši da je on autor knjige *El-Ibane*. Kazao je: “Znajte, braćo, Allah nas uputio ispravnoj vjeri, i usmjerio ka

¹⁹⁷⁴ *Sijer a’lam en-nubela’* (14/198).

¹⁹⁷⁵ *Šubetul-akide bejne Ebi el-Hasen el-Eš’ari vel-muntesibin ilejh*, str. 50.

¹⁹⁷⁶ *Idžtima’ el-džujuš el-islamijje*, str. 97.

¹⁹⁷⁷ *El-Bidaje ven-nihaje* (11/131).

¹⁹⁷⁸ *Šubetul-akide bejne Ebi el-Hasen el-Eš’ari vel-muntesibin ilejh*, str. 50.

¹⁹⁷⁹ Šejh Hammad el-Ensari napisao je poslanicu u kojoj je potvrdio prelazak El-Eš’arija na pravac selefa.

¹⁹⁸⁰ *Tebjin kezib el-mufteri*, str. 28.

Pravom putu, da knjiga *El-Ibane an usul ed-dijane*, koju je napisao imam Ebu el-Hasan Ali b. Ismail el-Eš'ari, sadrži vjerska učenja koja je on usvojio kao konačna. U toj knjizi iznio je svoja uvjerenja nakon napuštanja učenja mu'tezila, uz Allahovu blagodat i milost. Svaka poslanica koja se kosi s onim što je iznio u toj knjizi tiče se stavova koje je odbacio i od kojih se ogradio pred Allahom. Naime, u toj knjizi je naglasio da se radi o njegovoj vjeri koju ispovijeda Uzvišenom Allahu. Prenio je i potvrdio vjeru ashaba, tabi'ina i ranijih imama hadis, te riječi Ahmeda b. Hanbela, neka je Allah svima zadovoljan, koji kažu sljedeće: "Može li se reći da je on odbacio mišljenje na koje ukazuju Allahova Knjiga i Sunnet Njegovog Poslanika? Koje je mišljenje umjesto toga prihvatio? Zar bi mogao odbaciti Allahovu Knjigu i Sunnet Allahovog Vjerovjesnika i prihvatiti nešto što se protivi učenju ashaba, tabi'ina i ranijih hadiskih učenjaka, a da je pritom svjestan njihovog pravca, o kojem je pisao? To je nešto što se ne može kazati za običnog muslimana, a kamo li za vjerskog vođu!" Nekolicina znamenitih imama, islamskih pravnika, poznavalaca Kur'ana i hafiza hadisa je spomenula ovu knjigu. Oni su potvrdili njenu autentičnost kao djelo imama Ebu el-Hasana, Allah mu se smilovao. O sadržaju te knjige su se pohvalno izrazili, navodeći kako se on ogradio od svake novotarije koja mu se pripisuje. Brojni učenjaci su citirali ovo djelo u svojim knjigama.¹⁹⁸¹ On je naveo, Allah mu se smilovao, imena grupe imama koji su potvrdili da je El-Eš'ari autor knjige *El-Ibane*, među kojima su:

- Imam poznavalaca Kur'ana Ebu Ali el-Hasan b. Ali b. Ibrahim el-Fasi (u. 446/1054).
- Hafiz Ebu Osman es-Sabuni (u. 449/1057).
- Fakih, hafiz Ebu Bekr el-Bejheki (u. 458/1066).
- Imam, fakih Ebu el-Feth Nasr el-Makdisi (u. 490/1097).
- Fekih Ebu el-Meali Mudželli, autor djela *Ez-Zehair fil-fikh* (u. 550/1155).

¹⁹⁸¹ Ibn Dirbas, *Risaletuz-zebb an Ebi el-Hasan el-Eš'ari*, str. 107.

Brojni su učenjaci potvrdili da je El-Eš'ari autor djela *El-Ibane*, mimo ovih koje je spomenuo Ibn Dirbas. Slijede imena nekih od njih:

- Imam Ibn Tejmije, Allah mu se smilovao (u. 728/1328).
 - Hafiz Ez-Zehebi (u. 748/1347). On je kazao: “Knjiga *El-Ibane* jedno je od najpopularnijih djela Ebu el-Hasana. Hafiz Ibn el-Asakir je to djelo popularizirao i na njemu se bazirao u svom djelovanju. Svojeručno ga je prepisao imam Muhjiddin en-Nevevi.”¹⁹⁸²
 - Imam Ibn el-Kajjim (u. 571/1175).
 - Hafiz Ibn Kesir (u. 774/1372).
 - Znameniti učenjak Ibn Ferhun el-Maliki (u. 799/1397).¹⁹⁸³
- Nebrojeno je mnogo učenjaka i imama koji su potvrdili da je El-Eš'ari autor knjige *El-Ibane* i da je to njegovo posljednje djelo.¹⁹⁸⁴

Historičari navode nekoliko razloga zbog kojih se Ebu el-Hasan vratio pravcu ehli-sunneta, nakon što je napustio učenje mu'tezila, a najvažniji su Allahova milost i uputa.

Treće: Tajna Eš'arijevog historijskog značaja

Nakon ove velike prekretnice, Ebu el-Hasan el-Eš'ari se posvetio pozivanju u vjerovanje ehli-sunneta, koje je zagovarao s velikim entuzijazmom i uvjerenjem. Pobijao je stavove mu'tezila. Suprotstavljao im se na njihovim predavanjima, u njihovim centrima, nastojeći ih uvjeriti u ispravnost vjerovanja ehli-sunneta i pravca selefa, koje je u konačnici usvojio. U tom periodu je bio produktivniji nego ikada ranije. Lično se upuštao u raspravu s njima. Zbog toga su mu upućivali kritike, govoreći: “Kako se možeš miješati s novotarima i lično odlaziti kod njih, kada ti je naređeno da ih izbjegavaš?” On odgovori: “To su ljudi na položajima. Neki od njih su namjesnici i kadije. Oni se zbog tog položaja neće spustiti na moj nivo. A budući

¹⁹⁸² *Muhtesar el-uluvv*, str. 239.

¹⁹⁸³ *Ed-Dibadž el-muzeheeb*, str. 195.

¹⁹⁸⁴ *Šubetul-akide bejne Ebi el-Hasen el-Eš'ari vel-muntesebin ilejh*, str. 53.

da oni neće doći kod mene, kako ću im ukazati na istinu ukoliko ja ne odem kod njih? Kako će vidjeti argumente o ispravnosti pravca ehli-sunneta?”¹⁹⁸⁵ Ovaj veliki trud, zalaganje i istrajnost u propagiranju pravca ehli-sunneta zavređuju pohvalu i poštovanje.

Mentalni nivo Ebu el-Hasana el-Eš'arija bio je iznad nivoa njegovih savremenika i kolega. Bio je briljantan i inovativan na mentalnom planu. Pobijao je argumente i uvjerenja mu'tezila, s lakoćom i samouvjerenošću, kao što iskusi nastavnik pobija sumnje svojih učenika i rješava njihove probleme. Ebu el-Hasan el-Eš'ari je bio imam i učenjak najviših kvalifikacija u apologetici (*ilmul-kelamu*), čiji je jedan od utemeljitelja. Svi kasniji apologetičari su bili potčinjeni njegovoj genijalnosti, dubokim riječima, detaljnoj studioznosti i ispravnom rasuđivanju.¹⁹⁸⁶

1) Ebu el-Hasan el-Eš'ari obrazlaže vjerovanje koje slijedi

Kaže: “Mišljenje koje zastupamo i vjera koju slijedimo jeste predanost Knjizi našeg Uzvišenog Gospodara, Sunnetu našeg Vjerovjesnika, alejhis-selam, te predanjima od ashaba, tabi'ina i hadiskih imama. Mi smo privrženi ovim principima, te učenju Ebu Abdullaha Ahmeda b. Muhammeda b. Hanbela, Allah mu osvijetlio lice, uzdigao stepene i povećao nagradu. Tvrdimo ono što i on tvrdi, a odbacujemo ono što nije u skladu s njegovim učenjem. On je vrijedan imam i neprikosnoveni vođa, kojeg je Allah odredio da pojašnjava istinu, uklanja zabludu, ukazuje na Pravi put, iskorjenjuje novotarije, zablude i sumnje. Neka se Allah smiluje ovom istaknutom imamu i znamenitom učenjaku.”

Eš'arijev doprinos nije bio ograničen samo na sveukupnu podršku učenju ehli-sunneta i selefa. To su u dovoljnoj mjeri činili hanbelije i hadiski učenjaci. Njegova genijalnost ogleda se u tome što je izložio argumente, te racionalne i apologetske dokaze u prilog ovih vjerovanja. Svako učenje mu'tezila i filozofa ponaosob izložio je

¹⁹⁸⁵ *Tebjin kezib el-mufteri*, str. 116.

¹⁹⁸⁶ *Ridžal el-fikr ved-da've fil-islam* (1/143–144).

kritici, i to jezikom koji oni razumiju, stilom koji im je poznat i jasan. Na taj način je potvrdio da su ova vjera i njeno učenje jasni i razumom utemeljeni. Ispravan razum se podudara s nedvosmislenom vjerom. Među njima nema sukoba¹⁹⁸⁷ niti kontradiktornosti.

2) Izvor vjerskih učenja kod Ebu el-Hasana el-Eš'arija

El-Eš'ari je vjerovao da se vjerovanja i činjenice koje se tiču teologije i natprirodnog (metafizičkog) svijeta temelje na Kur'anu, Sunnetu i vjerovjesničkim predanjima, a ne na čistom umu, analogiji i grčkoj metafizici. Međutim, smatrao je da ne treba prešutjeti i odbaciti istraživanja koja su se razvijala vremenom, koja su nastala uslijed miješanja muslimanskog naroda s drugim narodima, vjerama i stranim filozofijama, na osnovu čega su se pojavile frakcije i sekte. On je smatrao da ignoriranje tih istraživanja donosi štetu islamu, umanjuje dignitet Sunneta. To, po njemu, dovodi do naučne i racionalne slabosti Sunneta, te nemoći vjerskih učenjaka i predstavnika da se suoče s ovim strujama i odbace te napade. Na taj način otvara se put sljedbenicima zalutalih frakcija, koji napadaju sljedbenike Sunneta i ispravnog vjerovanja, ubacuju otrov među njih, siju sjeme sumnje i pridobijaju mlade intelektualce iz njihovih redova na svoju stranu.

El-Eš'ari je vjerovao da su objava i vjerovjesnička misija Muhammeda jedini izvori vjerovanja (akaida). Ispravna vjera se, znači, može spoznati posredstvom Kur'ana, Sunneta i vjerodostojnih predanja od ashaba, neka je Allah zadovoljan njima. Kod tog pitanja došlo je do razilaženja između njega i mu'tezila, budući da se to kosilo s njihovim učenjem. Uprkos tome, on je vjerovao da odbrana ovog ispravnog vjerovanja i njegovo usađivanje u srce nove islamske generacije zahtijeva služenje savremenim naučnim jezikom, upotrebu naučnih termina i polemiku s protivnicima njihovom racionalnom metodom. Za njega je to bio najbolji džihad i najveće dobro djelo koje se moglo učiniti u to vrijeme. U tome se razilazio sa nekim

¹⁹⁸⁷ *Ridžal el-fikr ved-da've fil-islam*, str. 5.

hanbelijama i muhaddisima, koji su smatrali da je grijeh i zabranjeno spuštati se na ovaj stepen.¹⁹⁸⁸

3) Veza između mentalnog i materijalnog, te dogmatike i vjera

Vjerovao je kako istraživanja koja su povezana s mentalnim i materijalnim nemaju veze u stvarnosti s dogmama i vjerama. Međutim, mu'tezile i filozofi su pomiješali istraživanja na polju mentalnog i materijalnog s istraživanjima na polju vjerskih uvjerenja. Štoviše, oni su se poslužili svojom elokvencijom i oštroumnosću, pa su ta istraživanja pretvorili u uvod za istraživanje vjere, pa čak i u mjerilo istine i neistine. El-Eš'ari je vjerovao da nije ispravno bježati od takvih istraživanja pod izgovorom da su ona nespojiva s vjerom i dogmom. Naprotiv, onaj ko želi stati u odbranu Sunneta, mora se protiv neistomišljenika boriti takvim sredstvima, te na taj način potvrditi pravac sljedbenika istine. On je vjerovao kako Vjerovjesnik, sallallahu alejhi ve sellem, i njegovi ashabi nisu ta pitanja prešutjeli iz neznanja, već zato što ona nisu bila aktuelna u njihovo vrijeme. A kada se pojavila potreba za primjenom tih disciplina u izučavanju fikha i rješavanju brojnih partikularnih pitanja koja su se pojavila nakon njihovog vremena, pravnici i islamski učenjaci su ih počeli koristiti u svojim istraživanjima. Uz pomoć tih disciplina su vršili ekstrapolaciju,¹⁹⁸⁹ analizu novih grana nauke te rješavali nove probleme. Na taj način su sačuvali Ummet i novu generaciju od ateizma, nereda u djelovanju i pasivizma.

I čuvari šerijata, te apologetičari ehli-sunneta dužni su rješavati nova pitanja koja su inicirali mu'tezile i filozofi u oblasti metafizike. Trebaju odgovoriti na protivljenja i prigovore upućene sljedbenicima Sunneta, u skladu sa razumom i logikom. O ovoj temi je napisao

¹⁹⁸⁸ *Ridžal el-fikr ved-da've fil-islam* (1/148).

¹⁹⁸⁹ Proširivanje zakonitosti utvrđene u jednom užem području na šire područje. (Prim. prev.)

poslanicu pod nazivom *Istihsan el-havd fil-kelam* (*Poželjnost bavljenja apologetikom*).

El-Eš'ari je aktivno vodio intelektualnu borbu. Bio je veoma produktivan autor i nije se osvrtao na ljutnju protivnika. Nije mario za ono što se govori o njemu. Vjerovao je kako će upravo on donijeti korist vjeri (islamu) u svom vremenu, te da će islamskom šerijatu vratiti dignitet i dostojanstvo, kao i da će sačuvati vjerovanje i dogmu mladih generacija. Svojim neprekidnim radom, jakom ličnošću, velikim intelektom i rijetkom požrtvovanošću je uspio zaustaviti poplavu mu'tezilitskih i filozofskih učenja koja su ugrožavala vjeru. Uspio je pomoći mnogima koji su bili pokolebani tim učenjima, i čija razmišljanja i vjerska uvjerenja su bila poljuljana. Ulio je novo povjerenje ehli-sunneta u njihovo vjerovanje i unio novu energiju u njihovo pozivanje.

Mu'tezile su zbog toga izgubile dominaciju na intelektualnom i ideološkom planu. Zaokupili su se odbranom od napada i njihov pokret i misija su se našli u opasnosti. Naposljetku su se sasvim ugasili, zahvaljujući djelovanju velikog imama kakav je bio Ebu el-Hasan el-Eš'ari.¹⁹⁹⁰

4) Ujedinjenje ehli-sunneta protiv mu'tezila i novotara

Sljedbenici učenja ehli-sunneta vel-džemata su u drugom i trećem stoljeću po Hidžri ušli u žestok intelektualni sukob s protivnicima, koji su zastranili od ispravnog pravca. Sljedbenici Sunneta su u to vrijeme bili poznati po privrženosti Poslanikovim hadisima i zato su ih zvali ehlul-hadis.

Imam Ahmed b. Hanbel se istakao u odbrani Sunneta, zbog čega su se sljedbenici Sunneta tretirali kao njegovi pristalice, zbog čega su dobili ime "hanbelije". Borbe argumentima su neprekidno trajale među učenjacima Sunneta i njihovim protivnicima iz reda mu'tezila, džehmija, a učenjaci Sunneta su ojačali nakon što im se priključio Ebu el-Hasan el-Eš'ari. Njegova odbrana Kur'ana i Sunneta, te žestoki

¹⁹⁹⁰ *Ridžal el-fikr ved-da've fil-islam* (1/149).

odgovori mu'tezilama i džehmijama bili su razlog rasta njegovog ugleda kod hadiskih učenjaka. Sljedbenici Ebu el-Hasana el-Eš'arija su dobili ime eš'arije. Među hadiskim učenjacima i eš'arijama je vladala harmonija i oni su se ujedinili u borbi protiv mu'tezila i sličnih frakcija.¹⁹⁹¹ O tome imam Ibn Tejmije kaže: "Kao pobornici Sunneta, eš'arije predstavljaju ogranak hanbelizma, kao što su to i apologetičari iz redova hanbelija koji se u svom djelovanju temelje na racionalnim analogijama. Do razdora je došlo zbog El-Kušejrijeve smutnje."¹⁹⁹²

Najveći teoretičari pravca Ebu el-Hasana el-Eš'arija, nakon njega, bili su Ebu Bekr el-Bakillani, znameniti imam, jedinstveni apologetičar, predvodnik vjerskih učenjaka, Ebu Bekr Muhammed b. et-Tajjib el-Bakillani, autor brojnih djela, koji je bio primjer čovjeka vrhunskog razumijevanja i inteligencije.¹⁹⁹³ Bio je pouzdan i istaknut imam, pisao je djela u kojima je pobijao mišljenja rafidita, mu'tezila, haridžita, džehmija i keramita. Podržavao je pravac Ebu el-Hasana el-Eš'arija. Ponekad je zastupao drugačija mišljenja u sekundarnim pitanjima, a izučavao je nauku pred njegovim sljedbenicima.¹⁹⁹⁴ Kadi Ijad ga je spomenuo u djelu *Tabekat el-Malikije*: "Zvali su ga Sablja sunneta i Jezik ummeta. U apologetici (kelamu) je slijedio pravac sljedbenika hadisa i Ebu el-Hasana. Bio je predvodnik malikija u svoje vrijeme. U džamiji u Basri imao je ogromnu halku (kružok)."¹⁹⁹⁵

Bakillanija je vladar pravovjernih (halifa) poslao kao izaslanika bizantinskom tiraninu. Tada mu se dogodilo nekoliko stvari. Kralj ga je primio kroz niska vrata, kako bi ušao pognut pred njega, a kadija je to primijetio, pa je ušao leđima.¹⁹⁹⁶ On je također pitao bizantinskog svećenika: "Kako su ti žena i djeca?" Kralj mu odgovori: "Ha, zar ne znaš da su svećenici čisti od toga." On tada reče: "Tvrđite da je

¹⁹⁹¹ Dr. Abdulaziz el-Humejdi, *Er-Resail eš-šumulije*, str. 64.

¹⁹⁹² *Medžmu' el-fetava* (6/53). El-Kušejri je Ebu Nasr Abdurrahima.

¹⁹⁹³ *Sijer a'lam en-nubela'* (17/190).

¹⁹⁹⁴ Ibidem.

¹⁹⁹⁵ Ibidem (17/191).

¹⁹⁹⁶ Ibidem (17/191).

svećenik čist od toga, a ne tvrdite da Gospodar svjetova ne može imati ženu i dijete?!¹⁹⁹⁷ Prenosi se i da ga je tiranin podrugljivo pitao: “Šta se desilo sa ženom vašeg Vjerovjesnika?” On odgovori: “Isto ono što se desilo Merjemi, Imranovoj kćeri, pa ju je Allah proglasio nevinom. Međutim, Aiša nije rodila dijete”, nakon čega je ovaj zašutio.¹⁹⁹⁸

Hafiz Ed-Darekutni ga je poštovao i cijenio. Ebu Zerr el-Herevi kaže: “Pješačio sam po Bagdadu s hafizom Darekutnijem. Susreli smo Ebu Bekra b. et-Tajjiba, pa mu šejh Ebu el-Hasan priđe i poljubi mu lice i oči. Kada smo se razdvojili od njega, upitah ga: “Učinio si nešto što nisam očekivao od tebe, budući da si imam svog vremena?” On reče: “Ovo je vođa muslimana, branitelj vjere. Ovo je Kadi Ebu Bekr Muhammed b. et-Tajjib.”¹⁹⁹⁹

Zehebi kaže: “On je u Bagdadu branio stavove Sunneta, i put hadisa, kroz raspravu, iznošenje argumenata, pred poglavarima mu’tezila, rafidita, kaderija i sljedbenika raznih novotarskih frakcija. U to vrijeme iza njih je stajala Buvejhidska država. Isto tako, pobijao je stavove kerramita i podržavao hanbelije protiv njih. Između njega i sljedbenika hadisa vladala je harmonija, premda su se razilazili u nekim sporednim pitanjima. Zato se Darekutni prema njemu odnosio s poštovanjem. Napisao je knjigu pod nazivom *El-Ibane*, u kojoj je kazao: ‘Ako neko pita šta je dokaz da Allah ima lice i ruku, odgovor je u ajetima:

وَيَقْفِي وَجْهَهُ رَبِّكَ ذُو الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ

... a ostaje Lice tvoga Gospodara, Veličanstveno i Plemenito (Er-Rahman, 27);

مَا مَنَعَكَ أَنْ تَسْجُدَ لِمَا خَلَقْتَ بِيدِي

... šta te (O Iblisu) navelo da ne učiniš sedždu onome koga sam Ja Svojim dvjema rukama stvorio? (Sad, 75) Ovim ajetima Uzvišeni je potvrdio da posjeduje lice i ruku.’ Zatim kaže: ‘Ako neko pita: ‘Kažete

¹⁹⁹⁷ Ibidem (17/192).

¹⁹⁹⁸ Ibidem (17/192).

¹⁹⁹⁹ Ibidem (17/558).

li da se On nalazi na svakom mjestu?', odgovaramo: 'Sačuvaj Bože. Naprotiv, On je uzdignut iznad Arša, kao što je kazao u Svojoj Knjizi.' Potom kaže: 'Osobine Njegovog bića, koja su Ga krasila i koja Ga i dalje krase jesu: Život (*hajat*), znanje (*ilm*), moć (*kudret*), sluh (*sem'*), vid (*besar*), govor (*kelam*) i volja (*iradet*), lice (*vedžh*), ruke (*jedani*), oči (*ajnani*), srdžba (*gadab*) i zadovoljstvo (*rida*). Ovo je doslovni navod njegovih riječi.'²⁰⁰⁰

Zehebi iznosi slične tvrdnje u knjigama *Et-Temhid* i *Ez-Zebb an el-Eš'ari* (*Odbrana El-Eš'arija*). Kazao je: "Pojasnili smo vjeru ovog ummeta i ehli-sunneta, koji vjeruju da se ova svojstva uzimaju onako kako su izrečena, bez određivanja kakvoće (*tekjif*), ograničenja (*tahdid*), utjelovljenja (*tedžsim*) i slikovitog prikazivanja (*tasvir*)."²⁰⁰¹

Zehebi kaže: "Ovaj pravac je put selefa. Pojasnili su ga Ebu el-Hasan i njegovi sljedbenici, a on se ogleda u potpunom povjerenju u tekstove Kur'ana i Sunneta. Taj stav zastupaju Ibn el-Bakillani i Ibn Furek, te drugi velikani do vremena Ebu el-Mealija, a potom vremena šejha Ebu Hamida – misleći na El-Gazalija. Tada je došlo do razilaženja i različitih mišljenja, molimo Allaha za oprost."²⁰⁰²

Iz ovih primjera možemo vidjeti s kakvim uvažavanjem se Darekutni odnosi prema Bakillaniju. Možemo izvući lekciju o važnosti postojanja inteligentnih poznavalaca pravca ehli-sunneta, koji su sposobni da se suprotstave sumnjama i argumentima protivnika. Ti stručnjaci posjeduju odgovarajuće kapacitete na mentalnom polju, te na poljima elokvencije, znanja i iskrenih namjera i želje za odbranom vjere Uzvišenog Allaha i Sunneta Njegovog Poslanika, sallallahu alejhi ve sellem. U svakom vremenu postoje sljedbenici novotarija i zabluda, te je stoga potrebno da postoje i sljedbenici istine koji brane vjerovanje Ummeta. Potrebno je onima koji obavljaju taj zadatak ukazati zasluženost poštovanje, ljubav, podršku, budući da se radi o ljudima koji se brinu o premošćavanju ogromnih praznina.

²⁰⁰⁰ *Sijer a'lam en-nubela'* (17/599).

²⁰⁰¹ Ibidem.

²⁰⁰² Ibidem.

Imam Ebu Bekr el-Bakillani je umro 403/1012. godine. Dženazena-
namaz je predvodio njegov sin Hasan. Bila je to neviđena dženaza.
On je bio oštra sablja protiv mu'tezila, rafidija i antropomorfista
(rafidita). Većina njegovih metoda temelji se na Sunnetu. Šejh
hanbelija Ebu el-Fadl et-Temimi je naredio glasniku da ide ispred
dženaze i oglašava: "Ovo je pomagač Sunneta i vjere, te branitelj
šerijata."²⁰⁰³

5) Orijentacija sljedbenika Sunneta u početku četvrtog stoljeća

Nakon pojave Ebu el-Hasana el-Eš'arija i Ebu Mensura
el-Maturidija početkom četvrtog stoljeća, sljedbenici sunneta su se
usmjerili u dva pravca, prvi se ogledao u doslovnom prihvatanju
šerijatskih tekstova kod prihvatanja značenja Allahovih atributa, uz
nijekanje bilo kakve sličnosti sa stvorenjima. Ova grupa se nazivala
sljedbenicima hadisa (ehlul-hadis), a potom se ustalio naziv hanbelije.

Drugi pravac se pridržavao doslovnog značenja vjerskih tekstova
o nekim svojstvima, pri čemu su nijekali Allahovu sličnost sa
stvorenjima. Pribjegavali su interpretaciji nekih Allahovih svojstava,
zato što bi doslovno značenje, prema njihovom shvaćanju, vodilo u
antropomorfizam. Protagonisti ovog pravca su eš'arije i maturidije.
Ovaj pravac bio je prihvatljiv za sljedbenike hadisa od početka
četvrtog stoljeća do sredine petog, budući da su oni branili Sunnet i
zauzimali čvrst stav protiv džehmija i mu'tezila. Razlike među njima
nisu prelazile granice naučnog dijaloga, a svaka strana se sustezala
da kritički govori o vjerovanju one druge, ili da ocijeni kako slijede
zabludu ili novotariju. Držali su se principa da tvrde kako je suprotna
strana pogriješila u vjerskom rasuđivanju. Toga su se držali sve do
pojave Ibn el-Kušejrija, koji je bio fanatično dosljedan svom pravcu,
sve do granica pretjerivanja i nepopustljivosti. Tada se razilaženje
između dvije ehli-sunnetske grupacije pretvorilo u netrpeljivost i

²⁰⁰³ Ibidem (17/193).

razdor.²⁰⁰⁴ Ibn Redžeb je opisao ovu smutnju, nakon što je naveo postupak hanbelija, koji su četiristo šezdeset četvrte godine osudili postupke koje su smatrali pokuđenim: "Ebu Nasr el-Kušejri je došao u Bagdad četiristo šezdeset devete godine i zaposlio se u nizamiji. Počeo je kuditi hanbelije i proglašavati ih antropomorfistima. Njegov fanatični sljedbenik bio je Ebu Sa'd es-Sufi, a na Nasrovu stranu stao je i Ebu Ishak eš-Širazi. Veziru Nizamu el-Mulku se u pismu požalio na hanbelije i zatražio njegovu pomoć. Grupa njegovih sljedbenika dogovorila se da napadne Šerifa Ebu Dža'fera u njegovoj džamiji, kako bi bio uklonjen s funkcije. Šerif je organizirao grupu mladića da zaštite džamiju u slučaju protivničkih napada. Kada su oni došli do vrata džamije, hanbelije su ih počeli gađati ćupovima. Tada je došlo do nereda. Jedan čovjek je ubijen u napadu, nekoliko drugih je bilo ozlijeđeno, a tokom obračuna su poderali odjeću jedni drugima. Sljedbenici Ibn el-Kušejrija su zatvorili vrata Nizamove škole i povikali: 'El-Mustensir Billah, o, Measure', misleći na fatimidskog vladara Egipta. Na taj način su željeli abbasidskog halifu optužiti da je naklonjen hanbelijama, naročito imajući u vidu da je Šerif Ebu Dža'fer bio njegov amidžić..."²⁰⁰⁵ Nažalost, sukob između dvije grupe došao je do udruživanja sa batinidima protiv legalnog halife.

Od tada je žestoki sukob među tim pravcima izbijao u određenim historijskim periodima. O pripadnicima suprotne strane govorilo se da su zalutali, novotari, a u nekim slučajevima su jedni druge proglašavali nevjernicima. U savremenom dobu ideološki sukob je kulminirao između učenjaka ove dvije grupacije. Jedni druge optužuju da su zalutali novotari. To je naročito zastupljeno kod studenata. A ispravan način je da obje grupe budu tolerantne i otvorene za konstruktivnu kritiku. Naučne rasprave trebaju biti utemeljene na principima islamskog bratstva i naučne etike. Nijedna grupa se ne

²⁰⁰⁴ *Er-Resail eš-šumulijje*, str. 67.

²⁰⁰⁵ *Zejl tabekat el-hanabile* (1/19-21); *Er-Resail eš-šumulijje*, str. 65.

smije odricati od druge i optuživati za novotarije, zablude, a kamoli da se proglašavaju grješnicima ili nevjernicima.²⁰⁰⁶

6) Intelektualni sukob u savremenom dobu

Ovaj intelektualni sukob zaokupio je islamske učenjake od istinske borbe protiv neprijatelja ili neistomišljenika koji tvrde da su muslimani. Jedan od najvažnijih pokazatelja uspješnosti misionara ogleda se u pažljivom izučavanju savremenog džahilijeta, uz razumijevanje intelektualnog i moralnog stanja današnjih muslimana. On će nakon toga usmjeriti svoju misiju na borbu protiv devijacija koje dominiraju njegovim vremenom. Takav čovjek vodi borbu na istinskom, živom frontu.²⁰⁰⁷

Jedan od očitih primjera uspjeha na ovom polju jeste pozivanje šejhul-islama Ibn Tejmije, Allah mu se smilovao. On je postigao zadivljujući uspjeh, tako što je identificirao devijacije koje su bile raširene u njegovo vrijeme. Stavove svojih protivnika je pobijao na temelju nauke. Nekada je djelovao strpljivo i temeljito, a nekada žestoko, zavisno od okolnosti. Uspio je učenike zainteresirati za Kur'an i Sunnet i odvratiti ih od ideološkog naslijeda koje je daleko od toga pravca. Međutim, nije mudro niti opravdano s aspekta islamske misije u današnjem vremenu ponavljati naučne bitke koje je vodio Ibn Tejmije. Jer, svako vrijeme nosi svoje devijacije i posebne oblike neznanja.

Misija šejha Muhammeda b. Abdulvehhaba predstavlja još jedan primjer uspjeha. On je ostvario veliki uspjeh. Čitao je knjige Ibn Tejmije i okoristio se njima. Međutim, nije slijedio isti put, već je identificirao devijacije koje su vladale u njegovom vremenu. Zatim je svoje djelovanje usmjerio na ispravljanje pogrešnih islamskih shvaćanja. U svojoj najvažnijoj knjizi – *Tevhid, Allahovo pravo kod ljudi*, većinu poglavlja posvetio je ispravljanju pogrešnih shvaćanja o tevhidu božanstvenosti. Prethodno je prostudirao devijacije koje

²⁰⁰⁶ *Er-Resail eš-šumulije*, str. 67.

²⁰⁰⁷ *Er-Resail eš-šumulije*, str. 68.

su bile raširene u to vrijeme i istražio mogućnost njihovog liječenja na temelju Kur'ana i Sunneta. A sudu prema onome što je Allah objavio posvetio je samo jedno poglavlje. Razlog je to što okruženju u kojem je živio to nije bilo potrebno, budući da se suđenje odvijalo u šerijatskim sudovima. Isto tako, Allahovim imenima i svojstvima posvetio je samo jedno poglavlje, budući da na tom području nisu postojale devijacije. Zahvaljujući tome postigao je uspjeh u ispravljanju shvaćanja uvriježenih u njegovom društvu, te u stvaranju velike islamske države.²⁰⁰⁸

A ukoliko bi u potpunosti primijenio pravac Ibn Tejmije, baveći se reagiranjem na stavove protivnika, sljedbenika racionalnih pravaca, batinida, ekstremnih sufija i sl., on bi umro, a ne bi postigao ništa osim što bi napisao nekoliko knjiga o tim temama.²⁰⁰⁹

Okolnosti su drugačije u današnje vrijeme. Pojavili su se oblici neznanja kakvi ranije nisu bili poznati, poput ideoloških pravaca proisteklih iz komunizma i zapadne civilizacije. Danas su izraženi oblici koji su u prošlosti bili neprimjetni, poput nesuđenja na osnovu onoga što je Allah objavio, vođenja politike na neislamskim temeljima ili stavljanja islamskih shvaćanja u uske okvire. U nekim zemljama oslabile su devijacije koje su bile jako prisutne u prošlosti, poput robovanja mrtvacima, drveću ili stijenama. Misionari nisu dužni izučavati primjere drevnog neznanja (džahilijeta), niti se iznova baviti apologetskim studijama, kao ni kritikama i osporavanjima stavova neistomišljenika na isti način kako su to činili raniji reformatori. Svako vrijeme ima svoje probleme i rješenja. Najuspješniji je onaj ko na ispravan i detaljan način prouči savremene prilike i pristupi im u svjetlu Kur'ana i Sunneta. Uspješni misionar koristi dostignuća svojih prethodnika, prvaka islamske misije, koji su izučavali stanje u svojim društvima i na osnovu toga pristupali ispravljanju pogrešnih shvaćanja i usmjeravanju ummeta na ispravan islamski put.²⁰¹⁰

²⁰⁰⁸ Ibidem, str. 69.

²⁰⁰⁹ Ibidem, str. 69.

²⁰¹⁰ *Er-Resail eš-šumulije*, str. 70.

7) Neka djela Ebu el-Hasana el-Eš'arija

Ebu el-Hasan el-Eš'ari nije ograničio svoje djelovanje na vođenje rasprava i dijaloga s neistomišljenicima, već je ostavio veliku biblioteku djela u kojima je branio Sunnet, pojašnjavao ispravno vjerovanje. Napisao je komentar (tefsir) Kur'ana koji je, u najmanju ruku, sadržavao trideset tomova. Neki autori navode da je napisao tristo djela,²⁰¹¹ čiji se veći dio bavi pobijanjem stavova mu'tezila. U nekim djelima se bavio kritikom stavova drugih pravaca i frakcija. U djelu *El-Fusul* kritizirao je tvrdnje filozofa, fiziokrata, nevjernika, brahmana, jevreja, kršćana i vatropoklonika. To obimno djelo sastoji se od dvanaest tomova. Ibn Halikan navodi da je El-Eš'ari napisao knjige *El-Lume'*, *Idah el-Burhan*, *Et-Tebjin an usulid-din*, *Eš-Šerh vet-tefsil fir-redd ala ehlil-ifk vet-tadlil*. Osim kognitivnih nauka i apologetike, pisao je i o šerijatskim naukama. U tu grupu djela spadaju *Kitab el-kijas*, *Kitab el-idžtihad*, *Haber el-vahid*, te knjiga u kojoj odgovara Ibn er-Ravendiju, koji je negirao mutevatir predanja. U knjizi *El-Amd* naveo je knjige koje je napisao do 320/932. godine, tj. četiri godine prije smrti. Ta lista obuhvaća šezdeset osam djela, od kojih se većina sastoji od deset i više tomova. Pred kraj života napisao je mnoga djela. Iz njegove knjige *Mekalat el-islamijjin* se može zaključiti da El-Eš'ari nije bio samo apologetičar (mutekellim), već je bio pouzdan historičar nauke o islamskom vjerovanju (akaidu). Orijentalisti su morali priznati njegovu izuzetnu dosljednost, istinoljubivost i pouzdanost u prenošenju naučnih podataka.²⁰¹² Djela o sektama i vjerama ukazuju na njegovu nepristranost i preciznost u prenošenju.²⁰¹³

8) Posvećenost ibadetu

Ebu el-Hasan el-Eš'ari nije bio samo naučnik, intelektualac i istraživač. Pored toga što je dostigao stepen imama i vrhunskog naučnika i intelektualca, on je bio posvećen ibadetu i njegovanju

²⁰¹¹ *Tebjin kezib el-mufteri*, str. 136.

²⁰¹² *Ridžal el-fikr ved-da've* (1/150).

²⁰¹³ Ibidem.

moralnih vrijednosti i vrlina. To su bile odlike ranijih učenjaka. Bavljenje naukom ih nije sprečavalo da se posvete ibadetu i činjenju dobrih djela. Jednako su bili posvećeni studiranju, podučavanju, ibadetu i samoodricanju. Ahmed b. Ali el-Fekih je kazao: "Dvije godine sam služio imamu Ebu el-Hasanu u Basri. Družio sam se s njime u Bagdadu sve do njegove smrti, Allah mu se smilovao. Nisam vidio većeg pobožnjaka od njega, niti skromniju osobu. Nijedan čovjek nije bio stidljiviji od njega kada su u pitanju ovosvjetske stvari, niti je iko bio posvećeniji od njega kada su u pitanju ahiretske stvari."²⁰¹⁴

Ebu el-Hasan es-Servi navodi kako je El-Eš'ari bio posvećen noćnom ibadetu i ustrajnosti u obožavanju Allaha.²⁰¹⁵ Ibn Halikan kaže: "Izdržavao se od prihoda od nepokretne imovine, koju je uvakufio (njegov djed) Bilal b. Ebu Burde b. Ebu Musa za njegovo izdržavanje. Njegova dnevna opskrba je iznosila sedamnaest srebrnjaka, kao što navodi El-Hatib."²⁰¹⁶

Četvrto: U kakvom je uvjerenju umro Ebu el-Hasan el-Eš'ari

Ebu el-Hasan el-Eš'ari kaže da su ovo vjerovanja sljedbenika hadisa i Sunneta:

– Vjeruju u Allaha, Njegove meleke, poslanike i u to da je Muhammed Allahov rob i Njegov Poslanik.

– Vjeruju da je džennet istina, i da je džehennem istina, i da će Sudnji Dan, bez ikakve dvojbe, nastupiti, te da će Allah, oživjeti mrtve iz kaburova.

– Vjeruju da je Allah Uzvišeni iznad Arša, shodno ajetu u kojem stoji: الرَّحْمَنُ عَلَى الْعَرْشِ اسْتَوَى *Milostivi, koji se nad Aršom uzvisio.* (Ta ha, 5)

²⁰¹⁴ *Tebjin kezib el-mufteri*, str. 141.

²⁰¹⁵ *Ridžal el-fikr ved-da've* (1/151).

²⁰¹⁶ *Vefejat el-a'jan* (1/412).

– Vjeruju da On ima dvije ruke – bez zalaženja u njihovu kakvoću (*bila kejf*), shodno ajetu u kojem stoji: حَلَفْتُ بِدَيْتِي *Onome što sam s dvije ruke Svoje stvorio!* (Ta ha, 75)

– Vjeruju da On ima dva oka – bez zalaženja u njihovu kakvoću, shodno ajetu u kojem se navodi: تَجْرِي بِأَعْيُنِنَا *Koja će ploviti pod očima našim.* (El-Kamer, 14)

– Vjeruju da On ima lice, shodno ajetu: وَيَقْفَى وَجْهُ رَبِّكَ ذُو الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ *A ostat će samo lice Gospodara tvoga, Veličanstveno i Plemenito!* (Er-Rahman, 27)

– Stava su da se za Allahova imena ne kaže da su ona nešto mimo Allaha, kao što smatraju mu'tezile i haridžije.

– Vjeruju da Uzvišeni Allah posjeduje znanje, shodno kur'anskim ajetima: أَنزَلَهُ يَعْلَمُهُ *Objavio ga je znanjem Svojim!* (En-Nisa, 166) وَمَا تَحْمِلُ مِنْ أَنفَى وَلَا تَضَعُ إِلَّا يَعْلَمُهُ *žensko neće zanijeti, niti će roditi, a da On to ne zna!* (Fatir, 11)

– Vjeruju u to da On čuje i vidi, i ta svojstva Mu ne negiraju, kao što su to učinile mu'tezile.

– Allahu pripisuju snagu (*kuvvet*), shodno kur'anskom ajetu: أَوَلَمْ يَرَوْا أَنَّ اللَّهَ الَّذِي خَلَقَهُمْ هُوَ أَشَدُّ مِنْهُمْ قُوَّةً *zar ne vide da je Allah, Koji ih je stvorio, od njih mnogo jači!* (Fussilet, 15)

– Kažu: “Na Zemlji se neće desiti nikakvo dobro ili zla, mimo onoga što Allah bude htio da se desi.”

– Vjeruju da se sve dešava u skladu sa Njegovom voljom, kao što je rekao: وَمَا تَشَاؤُنَ إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ *Vi ne možete htjeti ništa osim onoga što bude Allah htio!* (Et-Tekvir, 29), kao što muslimani i govore: “Ono što Allah hoće – to biva, a ono što neće – to ne biva.”

– Kažu: “Niko ne može učiniti nešto prije nego li ga Allah učini, niti je iko u stanju izmaći Allahovom, džellešanuhu, znanju, niti iko može učiniti nešto za što Allah, džellešanuhu, zna da ga on neće učiniti.”

– Vjeruju da nema stvoritelja osim Allaha, kao i u to da Allah stvara i loša djela ljudi, te da Uzvišeni Allah stvara sva djela Svojih stvorenja, dok ljudi (stvorenja), nisu u stanju ništa stvoriti.

– Vjeruju u to da je Kur'an Allahov nestvoreni govor.

– Zagovaraju *vakf* (poredak riječi) i *lafz* (riječi) – ko bude zastupao *lafz* ili *vakf* – ta osoba je, po njima, novotar. Neće se govoriti: “Izgovaranje Kur'ana je stvoreno”, niti će se govoriti da nije stvoreno.²⁰¹⁷

– Smatraju da će se u Allaha, gledati, na Sudnjem danu, kao što se vidi Mjesec u noći uštapa. Vidjet će Ga vjernici, ali ne i nevjernici, jer će oni od Allaha Uzvišenog biti zaklonjeni. Uzvišeni kaže: كَلَّا إِنَّهُمْ عَنْ رَبِّهِمْ يَوْمَئِذٍ لَمَحْجُوبُونَ Uistinu, oni će toga dana od milosti Gospodara svoga zaklonjeni biti. (El-Mutaffifin, 15) Musa, alejhis-selam, je molio Uzvišenog Allaha za to da Ga vidi na dunjaluku, pa se Uzvišeni Allah ukazao brdu – smrvivši ga, dajući mu do znanja da Ga ne može vidjeti na dunjaluku, ali će Ga vidjeti na ahiretu.

– Nikoga od sljedbenika kible ne proglašavaju nevjernikom zbog grijeha koji čini, poput bluda, krađe i ostalih velikih grijeha. Oni su vjernici i mu'umini onoliko koliko imana pri sebi imaju, pa makar i činili velike grijeha.

– Vjera je po njima vjerovanje u Allaha, meleke, knjige, poslanike, (Sudnji dan), a sve što se događa od dobra ili zla, biva Božijom voljom i Božijim određenjem. Sve što ih je mimoišlo nije im se moglo dogoditi, niti ih je moglo zaobići ono što im se dogodilo.

– Islam znači svjedočiti da nema boga osim Allaha i da je Muhammed Allahov poslanik.

– Potvrđuju da je Allah pokretač ljudskog srca (*mukallibul-kulub*).

– Vjeruju u šefa'at – zauzimanje Allahovog Poslanika, sallallahu alejhi ve sellem, te da je šefa'at predviđen za velike grješnike iz njegovog ummeta. Potvrđuju da će u kaburu biti kazne, da je

²⁰¹⁷ Ko ustvrdi da je Kur'an Božija riječ samo po *lafzu* ili po *vakfu*, on je, prema njima, novotar. (Prim. prev.)

džennetsko vrelo (Havd) istina, kao i sirat-ćuprija, te proživljenje poslije smrti.

- Polaganje računa pred Njim je istina, kao i stajanje pred Allahom na Sudnjem danu.

- Smatraju i tvrde da se iman sastoji od riječi i djela, te da on raste i opada, i ne govore za iman niti da je stvoren niti da nije stvoren.

- Smatraju da su Allahova imena – Allah.

- Ni za koga od velikih grješnika ne tvrde da je stanovnik džehennema, niti za ikoga od sljedbenika šehadeta-tevhida tvrde da je džennetlija, sve dok ih Uzvišeni Allah na osudi onako kako On hoće. Kažu: “Njihov krajnji ishod je kod Allaha – ako bude htio, kaznit će ih, a ako bude htio, oprostit će im.” Vjeruju da će Uzvišeni Allah izvesti (grješne) monoteiste (muvehhide, vjernike), iz džehennemske vatre, shodno predanjima koje o toj temi dolaze od Poslanika.

- Protivnici su raspravljanja i sporenja u vjeri, svađanja u pitanjima kadera (sudbine), kao i upuštanja u rasprave koje vode svadljivi učesnici. Oni se u rasprave upuštaju jedino kada je u pitanju neprihvatanje vjerodostojnih predaja. Kada do njih dođu predanja od povjerljivih i pravednih prenosilaca.

- Kažu da Allah nije naredio zlo, već naprotiv, zabranjuje zlo, a naređuje dobro! Nije zadovoljan time da se čini zlo, iako se ono dešava u skladu sa Njegovom voljom.

- Odaju počast generaciji selefa, onima koje je Uzvišeni Allah odabrao da budu u društvu Njegovog Vjerovjesnika, sallallahu alejhi ve sellem, svjesni da je broj njihovih vrlina veliki, i suzdržavajući se od rasprava o njihovim propustima i grijesima, malim i velikim.

- Prednost daju Ebu Bekru, zatim Omeru, pa Osmanu, zatim Aliji, neka je Allah svima njima zadovoljan.

- Priznaju da su njih četverica pravedne i pravovjerne halife, najvrjedniji ljudi nakon Vjerovjesnika, sallallahu alejhi ve sellem.

– Vjeruju u hadise koji nam izravno dolaze od Allahovog Poslanika, sallallahu alejhi ve sellem, a koji govore o tome da Allah, džellešanuhu, silazi na ovosvjetsko nebo, govoreći: “Ima li ko da oprosta traži?”, kako se to bilježi u hadisu Allahovog Poslanika.

– U svemu postupaju po Kur'anu i Sunnetu, shodno ajetu koji kaže: *فَإِنْ تَنَازَعْتُمْ فِي شَيْءٍ فَرُدُّوهُ إِلَى اللَّهِ وَالرَّسُولِ* *A ako se u nečemu ne slažete, obratite se Allahu i Poslaniku.*

– Smatraju utemeljenim slijedenje selefa i imama ove vjere! Smatraju zabranjenim izmišljanje i inoviranje nečega u vjeri što nam Allah, nije dozvolio.

– Vjeruju da će Uzvišeni Allah doći na Sudnjem danu, shodno ajetu koji glasi: *وَجَاءَ رَبُّكَ وَالْمَلَكُ صَفًّا صَفًّا* *I doći će tvoj Gospodar, a meleki će biti u saffovima poredani!* (El-Fedžr, 22)

– Vjeruju u to da će se Allah približiti Svojim stvorenjima – onako kako On to bude htio, shodno kur'anskom ajetu: *وَنَحْنُ أَقْرَبُ إِلَيْهِ مِنْ حَبْلِ الْوَرِيدِ* *... jer Mi smo njemu bliži od vratne žile kucavice.* (Kaf, 16)

– Smatraju utemeljenim klanjanje bajrama i džume, kao i uspostavu džemata, za svakim imamom, nebitno je li dobar ili loš.

– Smatraju utemeljenim mesh po mestvama, kako kod kuće, tako i na putu.

– Smatraju utemeljenom obavezu borbe – džihada protiv mušrika (mnogobožaca), od kako je Uzvišeni Allah poslao Vjerovjesnika, sallallahu alejhi ve sellem, pa sve do posljednje skupine muslimana koja će se boriti protiv Dedždžala.

– Smatraju utemeljenim upućivanje dove za popravljivanje stanja imama i vođa muslimana, kao i to da ne ustaju protiv njih sabljama svojim, te da nisu učesnici u međumuslimanskim smutnjama (fitnama).

– Vjeruju u pojavu Dedždžala, kao i u to da će ga Isa, sin Merjemin, ubiti.

– Vjeruju u Munkera i Nekira, Mi'iradž, istinitost kazivanja snova.

– Vjeruju u ispravnost upućivanja dove za umrle muslimane, kao i to da im je od koristi udijeljena sadaka, na njihovo ime, nakon njihove smrti.

– Vjeruju da na dunjaluku ima sihirbaza – magova, kao i to da je osoba koja spravlja sihrove – nevjernik, shodno Allahovim riječima. Vjeruju i u to da sihrovi – vradžbine, postoje na dunjaluku.

– Smatraju utemeljenim klanjanje dženezama svakom umrlom pripadniku kible, nebitno jesu li dobri ili loši, a utemeljenim smatraju i nasljeđivanje njihovog imetka.

– Vjeruju da su džennet i džehennem stvoreni.

– Vjeruju da svako ko umre, umire prema svome edželu, tačno propisanom trenutku smrti, i svako ko bude ubijen, biva ubijen u svome edželu.

– Vjeruju da je opskrba, ili nafaka od Allaha Uzvišenog, i On je Taj Koji je daje robovima Svojim, svejedno da li je riječ o halal ili haram opskrbi.

– Smatraju da je šejtan taj koji čovjeku donosi zle misli, koji mu unosi sumnje, i koji ga pritiska.

– Vjeruju da dobre ljude Uzvišeni Allah može označiti znakovima koji su prepoznatljivi.

– Sunnet ne može derogirati (dokinuti) Kur'an.²⁰¹⁸

– Vjeruju da će Allah postupati sa umrlom djecom onako kako On bude htio – ako bude htio, kaznit će ih, a ako bude htio, postupit će sa njima drugačije.

– Vjeruju u to da Allah zna što će robovi Njegovi činiti, pa je i zapisao da će se to desiti. Vjeruju da je sve u Allahovoj ruci.

– Smatraju da se treba povinovati Allahovoj odredbi i normi, da treba prihvatiti ono što Uzvišeni Allah naredi, a kloniti se onoga što Allah zabrani. Sve što se radi treba raditi iskreno, u ime Allaha. Muslimani jedni druge trebaju iskreno savjetovati, i iskreno Allahu

²⁰¹⁸ O ovome postoji značajno razilaženje među učenjacima.

robovati. Savjet je obavezan u zajednici muslimana. Muslimani se trebaju kloniti velikih grijeha i bluda, laži i lažnih svjedočenja, grijeha uopće, oholosti i uzdizanja nad običnim svijetom te samodopadanja ili umišljenosti.

– Smatraju i da se treba čuvati onoga koji poziva u novotariju.

– Smatraju da se treba zaokupiti učenjem Kur'ana, bilježenjem hadisa, treba promišljati o fikhskim pitanjima, skromno i smireno, okriti se lijepim osobinama, činiti dobro i sprečavati zlo. Nužno je ostaviti ogovaranje, prenošenje tuđih riječi, potvoru i klevetu, te pretjerivanje u jelu i piću.

Ovo je ono što, u globalu, oni drugima naređuju i sami ga prakticiraju i vjeruju, i za sve što smo naveli oni imaju dokaze i predaje, i ovog smo stava i mi, a uspjeha nema ako ga Allah ne dadne. On nam je dovoljan, i divan li je On oslonac. Od Njega pomoći tražimo, na Njega se ooslanjam i Njemu ćemo se vratiti!²⁰¹⁹

Ovo je vjerovanje u kojem je ustrajao imam El-Eš'ari i koje je javno zastupao. Ovo je naslijeđe koje je ostavio nakon svoje smrti, a koje je bez sumnje doprinijelo izgradnji svijesti i odgoju ummeta u svjetlu temeljnog vjerovanja ehli-sunneta vel-džemata, bilo da se to odvijalo u nizamijskim školama u doba Seldžuka, Zenkida, Ejjubida, Memluka, Osmanlija, pa do današnjeg dana.

Ipak, treba kazati kako se eš'arijski pravac nije ustalio na učenju koje je ovaj imam ispovijedao potkraj života. Eš'arijski mezheb se razvio i razgranao, tako da su se eš'arijski učenjaci razili oko brojnih pitanja. Najpoznatiji eksperti koji su imali drugačije stavove u nekim pitanjima od imama el-Eš'arija su Ebu Bekr el-Bakillah, Ibn Furek, Abdulkahir el-Bagdadi, Bejheki, El-Kušejri, El-Džuvejni, El-Gazali i drugi. Svi oni su u manjoj ili višoj mjeri odstupali od el-Eš'arijevog osnovnog učenja. Dr. Abdurrahman b. Salih b. Salih el-Mahmud

²⁰¹⁹ Vjerovanje ehli-sunneta i hadiskih učenjaka. Komentar učenja koje je od njih prenio Ebu el-Hasan el-Eš'ari, te potvrdio u svojim napisima. Dr. Muhammed Abdurrahmana el-Hamis, str. 11–171. On je komentirao ove osnove.

je detaljno istražio ovaj razvoj u svom djelu *Stav Ibn Tejmije prema eš'arijama* (*Mevkif Ibn Tejmije min el-eša'ire*).

Kada je u pitanju njegova smrt, imam El-Eš'ari je umro 324/935. godine. Sahranjen je u Bagdadu u mjestu Mešrea er-revaja.²⁰²⁰ Na njegovoj dženazi su govorili: "Danas je umro pomagač Sunneta."²⁰²¹

Peto: Zalaganje eš'arija u odbrani Kur'ana i Sunneta

Eš'arije su dale značajan doprinos odbrani Allahove Knjige i Sunneta Njegovog Poslanika, sallallahu alejhi ve sellem. O ovom doprinosu govori Ibn Tejmije u svojim knjigama.

Ibn Tejmije ih je nazvao sljedbenicima Sunneta (ehli-sunne), protivnicima mu'tezila i rafidita. On kaže: "Njihov govor sastoji se od ispravnih dokaza i stavova koji su u skladu sa Sunnetom, što se ne nalazi u govoru brojnih skupina. Ta grupacija islamskih apologetičara (kelamista) najbliža je pravcu sunneta, džemata i hadisa. Oni se smatraju ehli-sunnetom vel-džematom u odnosu na grupe poput mu'tezila, rafidita i drugih. Na njih gledamo kao na ehli-sunne vel-džemat u zemljama gdje su raširene novotarske sekte poput mu'tezila, rafidita i njima sličnih."²⁰²² Primjetno je da ih on naziva ehli-sunnetskom grupom u zemljama gdje prevladavaju sljedbenici novotarija iz redova rafidita i mu'tezila. To je najveće priznanje i počast koju im je mogao ukazati.²⁰²³ Ibn Tejmije o njima govori kao o apologetičarima koji pripadaju Sunnetu,²⁰²⁴ svrstavajući ih u red ostalih sunnitskih učenjaka.²⁰²⁵

Ibn Tejmije govori o njihovoj raspravi s batinidima, ateistima i drugima. Kada su batinidi ojačali, učenjaci ehli-sunneta su digli glas, a najistaknutiji među onima koji su ukazivali na njihova devijantna

²⁰²⁰ *Vefejat el-a'jan* (1/412).

²⁰²¹ *Ridžal el-fikr ved-da've* (1/151).

²⁰²² *Mevkif Ibn Tejmije min el-eša'ire* (2/703).

²⁰²³ Ibidem.

²⁰²⁴ *El-Dževab es-sahih* (1/252).

²⁰²⁵ *Mevkif Ibn Tejmije min el-eša'ire* (2/703).

učenja bili su eš'arijski učenjaci.²⁰²⁶ Ibn Tejmiye kaže: "Rafiditi i keramiti, su uz pomoć svojih učenjaka i namjesnika, bili dominantni na početku Seldžučke države. Vladali su Šamom i Irakom i istjerali su halifu El-Kaima iz Bagdada u Tikrit, gdje su ga zatvorili u vrijeme poznate El-Besasirijeve pobune. Nakon toga su došli Seldžuci, koji su osvojili Šam i Irak, nanijeli im poraz u Horasanu i protjerali ih u Egipat. Među njima su se pojavili znameniti veziri, poput Nizama el-Mulka i učenjaci poput Ebu el-Mealija el-Džuvejnija, koji su propagirali Sunnet i suzbijali novotarije. Ličnosti poput njih pružile su značajan doprinos ummetu. Slične stavove su zastupali i kasniji učenjaci, sljedbenici Malika, poput Ebu el-Velida el-Badžija, Kadija Ebu Bekra b. el-Arebija i njima sličnih, koji su cijenili samo one koji postupaju u skladu sa Sunnetom i hadisom.²⁰²⁷ Vezir Nizam el-Mulk je naš istomišljenik, o kome smo ranije govorili. On se ubraja u najistaknutije pobornike eš'arijskog pravca kroz svoje nizamijske škole koje je osnovao u brojnim mjestima u Iraku i Horasanu. Njegov značaj je ogroman kada je riječ o podršci koju su Seldžuci pružali sunnetu, u borbi protiv šiita Buvejhida,²⁰²⁸ kao i protiv Fatimidske države i njenih misionara.

Također, Ibn Tejmiye je govorio o njihovom zalaganju u odbrani sunneta i o njihovim odgovorima novotarima. Nakon dugog izlaganja o eš'arijama, on kaže: "Svaki od njih je dao značajan doprinos islamu i ostavio dobra djela. Izlagali su neoborive dokaze protiv nevjernika i novotara. Svojim trudom su pomagali sljedbenike Sunneta i vjere, što je jasno svakome ko poznaje njihovo stanje i ko o njima govori na temelju znanja i pravednog rasuđivanja.

Međutim, osnova koju su preuzeli od mu'tezila odvela ih je u zabludu, iako se radi o plemenitim i pametnim ljudima. Slijeđenje tog pravca dovelo ih je do zaključaka i tvrdnji koje nisu bile po volji učenim i pobožnim muslimanima. Tako su ih neki ljudi cijenili

²⁰²⁶ Ibidem (2/705).

²⁰²⁷ *Medžmu' el-fetava* (4/18).

²⁰²⁸ *Mevkif Ibn Tejmiye min el-eša'ire* (2/705).

zbog njihovih vrlina i dobrih osobina, a drugi su ih osuđivali zbog novotarija i neistina koje su zastupali. Međutim, najbolje je zastupati srednji put u svemu i to ne važi samo za te ljude. Takve greške su se desile različitim grupama učenjaka i vjernika. A Allah prihvata od svih Svojih robova vjernika dobra djela i oprašta loša:

رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا وَلِإِخْوَانِنَا الَّذِينَ سَبَقُونَا بِالْإِيمَانِ وَلَا تَجْعَلْ فِي قُلُوبِنَا غِلًّا لِلَّذِينَ آمَنُوا رَبَّنَا إِنَّكَ رَؤُوفٌ رَحِيمٌ

*Gospodaru naš, oprosti nama i braći našoj koja su nas u vjeri pretekla i ne dopusti da u srcima našim bude imalo zlobe prema vjernicima! Gospodaru naš, Ti si zaista dobar i milostiv! (El-Hašr, 10)*²⁰²⁹

On na drugom mjestu ističe vrline eš'arija, navodeći kako su na dobrom putu zato što su njihovi stavovi u skladu s ehli-sunnetom i što se protive novotarima.²⁰³⁰ On kaže: "Svako ko slijedi pravac El-Eš'arija i njemu sličnih čini to iz jednog ili oba navedena razloga. Svaki musliman i učenjak koji voli i podržava taj pravac, svoju podršku zasniva na tim razlozima. Oni koji pišu o njegovim vrlinama i odbacuju zamjerke i uvrede na njegov račun – poput Bejhekija, El-Kušejrija Ebu el-Kasima, Ibn Asakira ed-Dimaškija – čine to na temelju njegovih stavova koji se podudaraju s mišljenjem sljedbenika sunneta i hadisa, odnosno na temelju njegovog pobijanja stavova neistomišljenika. To su jedina dva razloga zbog kojih ga oni hvale i brane. Da se nije isticao u tim stavovima među svojim istomišljenicima, bio bi uvršten u istu skupinu sa svojim prvim šejhom Ebu Alijem i njegovim sinom Ebu Hašimom. Međutim, njegovi stavovi su se podudarali sa pravcem sljedbenika Sunneta i hadisa, po pitanju Allahovih atributa (*sifata*), sudbine (*kadera*), islamskog vođe (imama), vrlina, zagovorništva (šefaata), Vrela (havda), sirata i mizana. Njegovo opovrgavanje stavova mu'tezila, kaderija, rafidita i džehmija, te izlaganje njihovih kontradiktornosti, neminovno ga izdvaja iz redova tih ljudi i ističe njegovu vrijednost i zasluge:

²⁰²⁹ Mevkif Ibn Tejmije min el-eša'ire (2/705), Der' et-te'arud (2/102–103).

²⁰³⁰ Mevkif Ibn Tejmije min el-eša'ire (2/708).

قَدْ جَعَلَ اللَّهُ لِكُلِّ شَيْءٍ قَدْرًا

Allah je svemu već rok odredio. (Et-Talak, 3) Zahvaljujući svojim gledištima koja su u skladu s hadisom i sunnetom, stekao je brojne sljedbenike. Osim toga, doprinos koji je dao u pobijanju stavova neistomišljenika i isticanju njihovih grešaka donio mu je slavu mudžahida i pobjednika. Onaj ko pobija stavove novotara, taj je mudžahid.”²⁰³¹

Ibn Tejmije je pisao o tome da su eš'arije zaslužni za rušenje utvrde mu'tezila i džehmija. Eš'arije su zaista dale veliki doprinos u rušenju utvrde mu'tezila i džehmija. On je pisao o njihovim čelnicima, poput Ibn Mudžahida el-Bakillanija, El-Isferajinija i Ibn Fureka, o kojima kaže sljedeće: “Oni su pobijali stavove mu'tezila na način kako su to činili Ibn Kilab, El-Kalanisi, El-Eš'ari i drugi učenjaci koji u svom učenju potvrđuju Allahove osobine. Iznijeli su neosnovanost njihovog stava da je Kur'an stvoren, ali i drugih sličnih stavova. Na taj način su razvalili uporišta mu'tezila i džehmija, te podigli bajrak Sunneta. Naime, prema učenju islama, Kur'an je nestvoreni Allahov govor. Oni također tvrde da će ljudi gledati u Allaha na ahiretu, potvrđuju Njegove atribute, sudbinu (kader) i druge temelje Sunneta.”²⁰³²

Na drugom mjestu je spomenuo kako pripadnici eš'arijskog pravca odbacuju novotarije mu'tezila, rafidita, džehmija i drugih, te ukazuju na kontradiktornost njihovih stavova. Kaže da su oni poštovali Sunnet i pravac džemata. Oni su dokazali nelogičnost i kontradiktornost tih opasnih novotarija, zahvaljujući čemu su brojni ljudi napustili te zablude.²⁰³³

Ibn Tejmije, Allah mu se smilovao, je naglasio njihove brojne zasluge i istakao značajan doprinos, navodeći kako su oprostile greške koje su napravili u rasuđivanju (idžtihadu).²⁰³⁴

²⁰³¹ *Medžmu' el-fetava* (4/12, 13).

²⁰³² *Medžmu' el-fetava* (5/557, 558).

²⁰³³ *Ibidem* (13/99).

²⁰³⁴ *En-Nubuvvat*, str. 220; *Mevkif Ibn Tejmije min el-eša'ire* (2/709).

Ibn Tejmije je odao priznanje istaknutim eš'arijama, Allah im se smilovao svima. Odao je priznanje istaknutim eš'arijama iako je s njima vodio žestoke rasprave o nekim pitanjima. Ukazao je na njihove pozitivne strane i veliki doprinos koji su dali u službi i odbrani islama. Ibn Tejmijin princip se u tome sastoji od dva elementa.

Prvi element jeste taj što je na eš'arije i pripadnike drugih islamskih pravaca primjenjivao pravilo da treba praviti razliku uvjerenja koje je dominantno u knjigama i između pripadnika određenog pravca. On donosi sud na osnovu onoga što je zapisano ili preneseno o nečijem vjerovanju, te njihove argumente i rasprave. Pritom ukazuje na ono što je neispravno ili tačno u tome. A kada govori o konkretnoj osobi, nosiocu vjerovanja, onda se prema njemu odnosi na drugačiji način, prihvaćajući mogućnost da ta osoba može biti iskrena u službi islamu, te da ne želi ništa loše vjernicima. Smatra kako neistomišljenici ne žele namjerno lagati i potvarati, već se radi o mudžtehidima, koji samostalno donose propise, ili mukallidima, koji slijede mudžtehide u propisima.

Osim toga, osoba možda nije umrla u tom pogrešnom uvjerenju, već se tokom života pokajala i jasno odrekla pogrešnih stavova, ili je potkraj života prihvatila stavove sljedbenika hadisa.

Drugi element jeste taj da su ti izuzetni učenjaci, uprkos svojim greškama, uložili velike napore u borbi na Allahovom putu, u odbrani vjerovanja i pobijanju stavova neprijatelja vjere – nevjernika, filozofa, rafidita i drugih. Ti naponi će biti na tasu dobrih djela na Sudnjem danu i neće biti lišeni nagrade kod Uzvišenog Allaha za to što su činili.²⁰³⁵

Stav Ibn Tejmije prema Ebu el-Hasanu el-Eš'ariju

Ibn Tejmije je branio eš'arijske šejhove, na čelu s Ibn Kilabom. Često je u istu ravan stavljao El-Eš'arija i Ibn Kilaba te njegove sljedbenike. Govorio je, naprimjer: "Iz tog razloga su apologetičari koji vjeruju u Allahove osobine, poput Ibn Kilaba, El-Eš'arija i Ibn

²⁰³⁵ *Mevkif Ibn Tejmije min el-eša'ire* (2/710).

Kirama, bolji i ispravniji u pitanjima racionalnih i tradicionalnih dogmi od mu'tezila. S druge strane, mu'tezile su ispravnije u racionalnim i tradicionalnim pitanjima od filozofa. A činjenica da i jedni i drugi zastupaju stavove koji nisu prihvatljivi i koji se kose s razumom i tradicijom. Međutim, onaj ko je bliži istini i ko ispravnije govori, taj ima prednost u odnosu na one čiji su stavovi daleko od istine.”²⁰³⁶

Kada je govorio o Ebu el-Hasanu el-Eš'ariju, stajao je u njegovu odbranu i govorio: “Bio je iskušan dvjema grupama – jedna ga je mrzila, a druga voljela. Pritom obje grupe lažu o njemu. Jedni kažu da je ove knjige pisao pretvarajući se da se slaže sa sljedbenicima hadisa i sunneta iz redova hanbelija i drugih. To je laž o njemu, budući da se od njega ne prenosi da je iznosio tajne stavove koji su suprotni onome što je javno iznosio. Niko od njegovih bliskih saradnika nije od njega prenio nešto što se kosi sa tvrdnjama koje je iznio u svojim djelima. Tvrdnja da je tajno vjerovao u jedno, a javno iznosio drugo je neosnovana s aspekta šerijata i razuma. Naprotiv, ko razmisli o učenjima koje je o ovoj temi iznio u raznim djelima, bit će mu nedvosmisleno jasno da je El-Eš'ari podržavao stavove koje je javno iznosio. Međutim, oni koji ga vole, ali se s njime ne slažu u potvrđivanju Allahovih svojstava, žele na taj način opravdati negiranje svojstava, kako neko ne bi rekao da su mu se suprotstavili. Oni pritom slijede njegove stavove koji su u skladu sa sunnetom, prihvaćajući argumente na koje se on poziva i na koje se oslanja.

Druga grupa ga brani zato što smatraju da njegovi sljedbenici zastupaju upravo suprotne stavove. Oni ga neosnovano optužuju da je sakrivao svoja uvjerenja (tekijje). Istina je da je on zastupao pravac ehli-sunneta u poznatim pitanjima, u čemu se razilazio s mu'tezilima – poput pitanja viđenja Allaha, potvrđivanja Njegovih svojstava i slično. Činjenica je da je bio detaljno poznao apologetiku (kelam), dok je njegovo poznavanje Sunneta bilo generalno.”²⁰³⁷

²⁰³⁶ Šerh el-Isfahanijje, str. 55.

²⁰³⁷ Medžmu' el-fetava (12/204).

Navodi kako je El-Eš'ari bio sljedbenik imama Ahmeda i da je bio bliži tom imamu od pojedinih hanbelija. Kazao je: "El-Eš'ari je bio bliži imamu Ahmedu b. Hanbelu i ehli-sunnetu od brojnih potonjih učenjaka koji slijede Ahmeda, a koji su naklonjeni nekim učenjima mu'tezila, poput Ibn Akila, Sadake b. el-Husejna, Ibn el-Dževzija i drugih."²⁰³⁸ Kazao je: "El-Eš'ari je najistaknutiji predstavnik sljedbenika imama Ahmeda, Allah mu se smilovao, i pristalica njegovog pravca, o čemu El-Eš'ari govori u svojim knjigama..." Zatim kaže: "Što se tiče El-Eš'arija, on je bliži i privrženiji Ahmedovim principima od Ibn Akila. Što je čovjek bliži vremenu selefa, njegovo poznavanje nauke i tradicije je bolje." On također kaže: "Kada su hanbelije saznale za El-Eš'arijeve riječi, rekle su: 'Ovo je bolje od riječi šejha Muveffeka...'"²⁰³⁹ Spomenuo je i kako je El-Eš'ari izučavao pravac sljedbenika hadisa i Sunneta od svog poznatog šejha Zekerije b. Jahja es-Sadžija.²⁰⁴⁰ Kao Eš'arijevu vrlinu istakao je njegovo zalaganje za jačanje pravca sljedbenika hadisa: "On je uvijek bio na strani sljedbenika hadisa u raspravama koje su oni vodili protiv neistomišljenika."²⁰⁴¹ Spomenuo je kako je El-Eš'ari pojasnio učenje selefa o temeljima vjere, koje nije izučavao na osnovu apologetskih metoda, poput metode izbjegavanja (*i'rad*) i drugih. Naime, Kur'an pruža dokaze o temeljima vjerovanja, a njegovo ukazivanje nije, kao što misle neki apologetičari, samo u vidu objavljenih činjenica. To nema nikakve veze s tvrdnjama apologetičara (kelamista), koji tvrde da Kur'an i Sunnet ne pružaju nikakve dokaze o temeljima vjere, već da se ta temeljna pravila izvode racionalnom analogijom i drugim disciplinama.²⁰⁴²

Ibn Tejmije navodi kako El-Eš'ari spada u učenjake koji potvrđuju Allahove osobine spomenute u vjerskim izvorima. On odbacuje

²⁰³⁸ *Der' et-te'arud* (1/270); *Šerh el-Isfahaniyye*, str. 78.

²⁰³⁹ *Medžmu' el-fetava* (3/226, 227).

²⁰⁴⁰ *Medžmu' el-fetava* (5/386).

²⁰⁴¹ *El-Iman*, str. 115; *Mevkif Ibn Tejmije min el-eša'ire* (2/713).

²⁰⁴² *El-Istikame* (1/6).

tvrdnju onih koji smatraju da je El-Eš'ari o tom pitanju imao dva stava, kazavši: "Što se tiče samog El-Eš'arija i imama koji su ga slijedili, njihov stav o svojstvima koja su spomenuta u Tekstovima (sifat haberijje) bio je jedinstven. Smatrali su da ih ne treba shvaćati u prenesenom značenju, poput tvrdnje onih koji navode da riječ *uzdizati (isteva)* znači *osvojiti (istevla)*. To je isticao u svim svojim knjigama, poput *El-Vedžiz el-kebir*, *El-Mekalat es-sagire*, *El-Mekalat el-kebile*, *El-Ibane* i drugim. Te stavove i drugi prenose od njega, čak i učenjaci iz kasnijih generacija poput Er-Razija i El-Amidija. Oni navode kako je El-Eš'ari potvrđivao Allahova svojstva spomenuta u tekstovima i ne spominju da je on imao dva mišljenja o tome. Oni koji tvrde da je El-Eš'ari negirao ta svojstva ili da je imao dva mišljenja o tome, potvorili su ga. Takve tvrdnje iznose kasniji njegovi sljedbenici, poput El-Mealija i njemu sličnih. Oni su u njegov pravac unijeli određena učenja mu'tezila."²⁰⁴³

Ibn Tejmije je branio El-Eš'arija od optužbi da je tvrdio kako Allah u prapočetnosti (*ezelu*) nije bio kadar praviti postupke. Pojasnio je kako su El-Eš'ariju ove tvrdnje pripisali oni koji su ga htjeli oblatiti pred ljudima.²⁰⁴⁴ Često je isticao da je El-Eš'ari bliži selefijskom učenju od mnogih učenjaka kasnijih generacija.²⁰⁴⁵ Često je citirao El-Eš'arija i pozivao se na navode iz njegovih knjiga.²⁰⁴⁶

Ibn Tejmijin stav prema El-Bakillaniju

Ibn Tejmije je El-Bakillanija smatrao velikanom eš'arijskog pravca. Za njega je rekao da je najbolji apologetičar iz reda El-Eš'arijevih sljedbenika i da od njega nije bilo boljeg niti prije niti poslije njega.²⁰⁴⁷ Kazao je da je El-Bakillani najveći afirmator svojstava nakon

²⁰⁴³ *Medžmu' el-fetava* (12/203).

²⁰⁴⁴ *Der' et-te'arud* (1/264).

²⁰⁴⁵ *Šerh el-Isfahanijje*, str. 77–78; *Der' et-te'arud* (2/308).

²⁰⁴⁶ *El-Kaide el-merrakišijje*, str. 67–71; *Der' et-te'arud* (1/256–261).

²⁰⁴⁷ *Medžmu' el-fetava* (5/98).

El-Eš'arija u djelu *El-Ibane*.²⁰⁴⁸ Hvalio je njegove odgovore batinidima i njegove žestoke stavove prema kršćanima.²⁰⁴⁹

Ibn Tejmijin stav prema El-Džuvejniku

Ibn Tejmije je branio Džuvejnika uprkos tome što je bio naklonjen stavovima mu'tezila više od eš'arijskih učenjaka koji su djelovali prije njega, te uprkos njegovim spornim apologetičarskim stavovima i ubacivanja stranih učenja u ehli-sunnetsko.²⁰⁵⁰ Ibn Tejmije je odbacio ove tvrdnje: "Za Ebu el-Mealija i njegove istomišljenike se ne može reći da namjerno iznose laži. Ono što se prenosi od njih nije potvrđeno, ili sam prenosilac to nije na ispravan način elaborirao."²⁰⁵¹ On se pozivao na njegove tvrdnje kojima je pobijao stanove džehmija²⁰⁵² i Ibn Rušda²⁰⁵³, ukazujući na ispravnost njegovih stavova.

Ibn Tejmije pohvalno izražavanje o El-Gazaliju

Ibn Tejmije je često kritizirao El-Gazalija i citirao učenjake koji su pobijali njegove stavove. Uprkos tome, pohvalno je govorio o njemu s nekoliko aspekata.

Tvrdio je kako El-Gazali nije namjerno iznosio laži, komentirajući postupak El-Gazalija koji je prenio da imam Ahmed tumači vjerske tekstove u prenesenom značenju. Ibn Tejmije je na tu tvrdnju odgovorio riječima: "Prenio je vijest od nepoznatog čovjeka, a taj anonimac ne navodi ko je vijest prenio od Ahmeda. Onaj ko poznaje Ahmeda i njegove stavove ne sumnja da je ovo laž i izmišljotina. Predanja koja od njega prenose brojni pouzdani prenosioци poništavaju ove besmislice koje El-Gazali navodi. Ebu Hamid od Allahovog Poslanika, sallallahu alejhi ve sellem, ashaba i

²⁰⁴⁸ Ibidem (5/52).

²⁰⁴⁹ *Minhadž es-sunne* (2/39).

²⁰⁵⁰ *Mevkif Ibn Tejmije min el-eša'ire* (2/715).

²⁰⁵¹ *Der' et-te'arud* (2/310).

²⁰⁵² Ibidem (5/186-190).

²⁰⁵³ Ibidem (9/110-112).

tabi'ina prenosi laži čiji broj zna samo Allah, pa kako neće prenositi od učenjaka kakav je Ahmed.”

Ibn Tejmije potom brani El-Gazalija: “Nije spadao u one koji namjerno iznose laži. To je bilo ispod njegovog nivoa. Bio je jedan on najinteligentnijih ljudi, vrijedno je tragao za znanjem i bavio se istraživanjem. Bio je izuzetno privržen istini. Njegove riječi su lijepe, elokventne i vrijedne. Njegova metodologija i način izlaganja svrstava ga u red najboljih autora. Međutim, on nije imao predstavu o ispravnim metodama Allahovog Poslanika i zbog toga je prenosio ono što je čuo, naročito ono što se tiče ove osnove, budući da je vjerovjesništvo smatrao sporednom stvari.”²⁰⁵⁴

Ibn Tejmije je **priznavao El-Gazalijeve zasluge u pobijanju stavova filozofa.**²⁰⁵⁵ Cijenio je El-Gazalija zbog toga. Filozofi su negirali svojstva tvrdeći da to podrazumijeva tjelesnu građu i druge (Allahu neprikladne) osobine. Ibn Tejmije se u tome slaže, govoreći: “Ono što navodi Ebu Hamid je ispravno i time su pobijeni stavovi filozofa. A riječi Ibn Rušda rezultat su razumijevanja izraza čije je značenje uopćeno i dvoznačno.”²⁰⁵⁶ Zatim je doveo u pitanje stavove Ibn Rušda: “Ebu Hamid je slijedio ispravan princip, vezano za njihovo negiranje Allahovih svojstava pod izgovorom da bi to podrazumijevalo postojanje tjelesne građe (kod Allaha).”²⁰⁵⁷ Ibn Tejmije o Ibn Rušdu kaže: “Ebu Hamid je u svom djelu *Tehafut et-tehafut* (*Nesuvislost nesuvislosti*) uputio odgovor koji je većim dijelom pogrešan. A u pravu je bio Ebu Hamid... Govorio sam o tome i potvrdio sam ispravnost mišljenja Ebu Hamida o tom pitanju. Njegov stav je u skladu s osnovama islama. Mišljenje Ibn Rušda i

²⁰⁵⁴ *Mevkif Ibn Tejmije min el-eša'ire* (2/716).

²⁰⁵⁵ Selefijski učenjaci filozofe ubrajaju u negatore Allahovih svojstava (*muattile*). Po njima, filozofi se dijele na dvije glavne grupe: sljedbenici čiste filozofije i sljedbenici ezoterijske filozofije, koje čine rafiditi i sufije. (V.: Dodatak prevodioca iz djela *Vjerovanje ehli sunneta vel džema'ta u Tevhid esmai ve sifati* autora Muhammeda ibn Halife et-Temimija).

²⁰⁵⁶ *Der' et-te'arud* (3/402).

²⁰⁵⁷ *Ibidem* (3/438).

ostalih filozofa je pogrešno. Kada kažu istinu koja se podudara s Kur'anom i Sunetom, to treba prihvatiti, a ne odbijati. A kada Ebu Hamid ne uspije pobiti njihova neispravna mišljenja, treba mu pomoći na drugi način da ostvari svoj ispravan cilj.”²⁰⁵⁸

Ibn Tejmije je pohvalno govorio o El-Gazalijevom pobijanju filozofskih stavova o pitanju dokazivanja postojanja Stvoritelja. Citirao je njegovu kritiku učenja Ibn Sine i njegovih sljedbenika. On potom zaključuje: “Princip o kojem govori El-Gazali je ispravan. Ja sam već pisao o shvaćanju tevhida kod filozofa i činjenici da oni negiraju Allahova svojstva. Pojasnio sam neispravnost njihovog govora o tjelesnoj građi prije nego što sam došao do Ebu Hamidovih djela. Zatim sam ustanovio da im je Ebu Hamid odgovorio na način koji se podudara s onim što sam i ja pisao.”²⁰⁵⁹

Naveo je kako se El-Gazali potkraj života vratio hadisu i kako se pred smrt bavio Buharijem i Muslimom.²⁰⁶⁰ Kazao je kako se El-Gazali odrekao svojih stavova i prihvatio principe sljedbenika hadisa, nakon što je izgubio nadu da će ostvariti svoj cilj uz pomoć principa apologetičara, filozofa i sufija.²⁰⁶¹

Ovo su neki pozitivni stavovi Ibn Tejmije o eš'arijama. Pravedno je i nepristrasno govorio o njima, što govori o njegovoj pouzdanosti. On se, Allah mu se smilovao, raspravljao s eš'arijama. Ukazivao je na njihove greške na temelju nauke i etike.

Ovdje je korisno kazati sljedeće: Ako su nizamske škole u seldžučkom periodu bile utemeljene na naslijeđu imama Šafije i Ebu el-Hasana el-Eš'arija, onda je na učenju Ibn Tejmije utemeljen pokret šejha Muhammeda b. Abdulvehhaba. Taj pokret je uticao na mnoge savremene pokrete, učenjake, studente i misionare.

²⁰⁵⁸ Ibidem (3/252–253).

²⁰⁵⁹ Ibidem (8/156).

²⁰⁶⁰ *Es-Safedije* (1/212); *Der' et-te'arud* (3/402).

²⁰⁶¹ *Der' et-te'arud* (6/210); *Mevkif Ibn Tejmije min el-eša'ire* (2/717).

ČETVRTO POGLAVLJE

NAJPOZNATIJI UČENJACI NIZAMIJSKIH ŠKOLA U SELDŽUČKOM PERIODU

Prvo: Ebu Ishak eš-Širazi

On je šejh, imam, uzor, mudžtehid, šejhul-islam, Ebu Ishak Ibrahim b. Ali b. Jusuf el-Fejruzabadi, eš-Širazi, eš-šafi'i, stanovnik Bagdada. Navodi se da mu je nadimak bio Džemaluddin.²⁰⁶² Rodio se tristo devedeset treće godine po Hidžri (1003. po gregorijanskom kalendaru).²⁰⁶³

1) Njegovi šejhovi i učenici

Učio je fikh od Ebu Abdullaha el-Bejdavija i Abdulvehhaba b. Ramina u Širazu. Od El-Harezija je učio u Basri, a potom je oputovao za Bagdad godine četiristo petnaeste (1024). Slijedio je Ebu et-Tajjiba et-Taberija kao njegov istaknuti učenik, a potom i asistent. Bio je jako elokventan i vješto je vodio raspravu. Učio je od Ebu Alija b. Šazana, Ebu Bekra el-Burkanija i Muhammeda b. Ubejdullaha el-Hardžušija.

Od njega su učili El-Hatib, Ebu el-Velid el-Badži, el-Humejdi, Ismail b. es-Semerandi, Ez-Zahid Jusuf b. Ejjub, Ebu Nadr Ahmed b. Muhammed et-Tusi, Ebu el-Hasan b. Abdusselam, Ahmed b. Nasr b. Himman el-Hemedani.²⁰⁶⁴

²⁰⁶² *Sijer a'lam en-nubela'* (18/453).

²⁰⁶³ Ibidem.

²⁰⁶⁴ Ibidem (18/454).

2) Njegov ugled i slava

Es-Sem'ani kaže: "On je bio imam šafijskog pravca i predavač na nizamiji. Bio je šejh svoga vremena. Ljudi su sa svih strana putovali da bi ga sreli. Istakao se izuzetnim znanjem, lijepim manirima, te uzornim ponašanjem. Bogatstvo mu je bilo na raspolaganju, ali ga je on odbio i zadovoljio se oskudnim životom. Pisao je o temeljima vjere i pravnim pitanjima, spornim stvarima i mezhebu. Bio je skroman, pobožan, povučen, prijatan, plemenit, darežljiv, vedrog lica, lijepog izraza, te ugodan sagovornik."²⁰⁶⁵

Ebu Bekr eš-Šaši je kazao: "Ebu Ishak je Allahov dokaz imamima toga vremena."²⁰⁶⁶ El-Muveffek el-Hanefi je rekao: "Ebu Ishak je bio vladar pravovjernih (emir el-mu'minin) među pravnicima."²⁰⁶⁷

Kada je Ebu Ishak došao u Nejsabur kao izaslanik, ljudi su ga prihvatili. Imam dva Harema se pridružio njegovoj pratnji. Hodao je ispred njega i rekao: "Ovo je za mene čast."²⁰⁶⁸ Većina učitelja u Iraku i planinama bili su njegovi učenici i sljedbenici, što je dovoljna čast za njih. Sastavljao je poeziju, recitirao i memorizirao stihove.²⁰⁶⁹ Vezir Ibn Džuhejr je često govorio: "Imam Ebu Ishak je jedinstven u svom vremenu i unikatan u svom dobu. Njegove dove su bile primljene."²⁰⁷⁰ O Ebu Ishaku je pohvalno govorio i Nizam el-Mulk. Kazao je: "Kako da se ponašam s čovjekom koji se jednako obraća meni i Nehruzu el-Ferrašu? Rekao mi je: 'Allah ti dao bereket, a isto je rekao i njemu, kada ga je kaznio.'²⁰⁷¹

Muhammed b. Abdulmelik el-Hemedani je kazao: "Ispričao mi je otac da je išao sa glavnim kadijom Ebu el-Hasanom el-Maverdijem da nekome izrazi žalost. Na tom skupu je skrušeno govorio Ebu Ishak.

²⁰⁶⁵ Ibidem.

²⁰⁶⁶ Es-Subki, *Tabekat* (4/227).

²⁰⁶⁷ Ibidem.

²⁰⁶⁸ *El-Muntezam* (9/8); Es-Subki, *Tabekat* (4/222).

²⁰⁶⁹ *Tehzib el-esma' vel-lugat* (2/173).

²⁰⁷⁰ Es-Subki, *Tabekat* (4/227).

²⁰⁷¹ *Sijer a'lam en-nubela'* (18/459).

Kada smo izašli, El-Maverdi je kazao: 'Nisam vidio čovjeka poput Ebu Ishaka. Kada bi ga vidio, Šafija bi se ponosio njime.'"²⁰⁷²

Es-Selefi je rekao: "Pitao sam Šudža'a ed-Duhlija o Ebu Ishaku, pa mi je odgovorio: 'On je imam i predvodnik Šafijinih sljedbenika u njegovo vrijeme u Bagdadu. Bio je pouzdan, pobožan i dobročinitelj. Niko poput njega nije poznavao pravne finese.'"²⁰⁷³

Muhammed b. Abdulmelik kaže: "El-Muktedi Billah ga je poslao kao svog izaslanika u Rusliju, u vojni tabor. Tamo se uputio krajem godine sedamdeset pete (odnosno 475/1082). Mještani su izlazili, zajedno sa ženama i djecom, i trljali njegove rukave. Uzimali su prašinu s njegove obuće kako bi se liječili. Izašli su i pekari i dijelili hljeb. On im je branio da to čine, ali ga oni nisu slušali. Potom su izašli i prodavači voća i slatkiša, koje su stavljali na prozorske daske. Pravili su male sandale i bacali ih po glavama ljudi. Šejha je to zadivilo. Rekao nam je: 'Jeste li vidjeli one što dijele? Šta je došlo do vas?' Oni odgovoriše: 'Gospodine, a šta je tebe zapalo?' On reče: 'Ja sam se sakrio ispod nosiljke.'"²⁰⁷⁴ Ovo predanje nam pokazuje koliko su ga ljudi voljeli i koliko im je značio. Šejh je pokušao da im zabrani takve postupke, kao što postupaju učenjaci. Međutim, obični ljudi čine ovakve postupke nošeni svojim emocijama, premda u tome ima pretjerivanja.

Širevejh ed-Dejlemi u djelu *Tarih Hemedan* kaže: "Ebu Ishak je bio imam svog vremena. Došao nam je kao izaslanik sultana Melik-šaha i imao sam priliku slušati njegov govor. Bio je pouzdan, skroman u ovosvjetskim stvarima i jedinstven u svom vremenu."²⁰⁷⁵ Ez-Zehebi o njemu kaže: "Podučavao je u nizamijskoj školi, i nije nikako uzimao državnu plaću. Nosio je svoj mali turban i pamučno odijelo. Bila mu je dovoljna osnovna hrana. Islamski pravnik Rafi' el-Hammal bio je njegov kolega. Pola dana je radio kao najamni nosač i od toga je

²⁰⁷² Ibidem (18/459); Es-Subki, *Tabekat* (4/227).

²⁰⁷³ *Sijer a'lam en-nubela'* (18/460).

²⁰⁷⁴ Es-Subki, *Tabekat* (4/220); *Sijer a'lam en-nubela'* (18/460).

²⁰⁷⁵ *Sijer a'lam en-nubela'* (18/460).

izdržavao sebe i Ebu Ishaka. Potom je Rafi' otišao na hadž i ostao je tamo. Postao je pravnik Harema prije četiristo četrdesete godine.”²⁰⁷⁶

3) Njegova djela i poezija

Šejh Ebu Ishak je kazao: “Svaki kriterij sam ponavljao stotinu puta. Kada bih završio, prešao bih na drugi. Svako predavanje sam ponavljao stotinu puta. Ako bi se u nekoj lekciji mogao citirati stih, ja bih naučio cijelu kasidu u kojoj se taj stih nalazio.”²⁰⁷⁷ Obavljao bi namaz nakon što bi završio poglavlje iz djela *El-Muhezzeb*.²⁰⁷⁸

Bio je imam u fikhu, usulu, hadisu i brojnim drugim disciplinama. Napisao je mnoge korisne knjige.²⁰⁷⁹ Zahvaljujući njegovim dobrim namjerama u bavljenju naukom, njegova djela su bila poznata širom svijeta,²⁰⁸⁰ poput *El-Muhezzeb fil-mezheb*, *Et-Tenbih*, *En-Nukef fil-hilaf*, *El-Luma' fi usul el-fikh*, *Et-Teksire vel-me'üne*, *Tabekat el-fukaha'* i drugih.²⁰⁸¹ Sastavljao je i poeziju, u koju spadaju stihovi:

*Volim čašu u kojoj nije vino,
i igram se brojevima, bez harama.*

*Ne volim razvrat, već sam ljubav
našao u plemenitom ponašanju.*

Kazao je:

*Pitao sam ljude o iskrenom prijatelju, pa
rekoše: “Takvog je nemoguće naći.”*

*Čuvaj slobodnu ljubav ako je pronađeš,
jer je malo slobodnih ljudi na ovom svijetu.*²⁰⁸²

²⁰⁷⁶ *Sijer a'lam en-nubela'* (18/461).

²⁰⁷⁷ *Sifetus-safve* (4/66); *Tehzib el-esma' vel-lugat* (2/173).

²⁰⁷⁸ *Es-Subki*, *Tabekat* (4/217).

²⁰⁷⁹ *El-Bidaje ven-nihaje* (16/87).

²⁰⁸⁰ *Sijer a'lam en-nubela'* (18/462).

²⁰⁸¹ *El-Bidaje ven-nihaje* (16/87).

²⁰⁸² *Sijer a'lam en-nubela'* (18/462).

Na drugom mjestu je kazao:

*Kada bi me postavili za zapovjednika vojske,
ja bih se borio samo pitanjima.*

*Jer ljudi na taj način gube rat,
iako su izdržali u teškim borbama.²⁰⁸³*

Tokom života su ga hvalili pjesnici, a među njima i Asim b. El-Hasan, koji o Širaziju kaže:

*Zbog inteligencije mu je tijelo mršavo,
iz njegovog lica blista njen sjaj.*

*Ako čovjek ima veliki značaj,
ne smeta mu to što je njegovo tijelo mršavo.²⁰⁸⁴*

4) Njegova smrt

Umro je u noći dvadeset prvog džumadel-ahira godine četiristo sedamdeset šeste (31. oktobra 1083) u Bagdadu. Njegovo tijelo je gasulio Ebu el-Vefa b. Akil el-hanbeli, a dženaze-namaz je obavljen kod vrata El-Firdevs na halifinom dvoru. Namazu je prisustvovao i El-Muktedi Biemrillah. Imamio je Ebu el-Feth el-Muzaffer, sin Poglavara svih poglavara, koji je tada bio zamjenik vezira. Zatim su mu klanjali još jednu dženazu, u dvorskoj džamiji. Ukopan je kod vrata Ebrez, Allah mu se smilovao.²⁰⁸⁵ U nizamiji je proglašena žalost, El-Muejjed, sin Nizama el-Mulka, je za njegovog zamjenika na mjesto profesora nizamije imenovao Ebu Sa'da el-Mutevellija. Kada je to čuo, Nizam je uputio protestno pismo, gdje je poručio: "Trebalo je zatvoriti školu godinu dana zbog šejha" i nije prihvatio tog profesora, već je naredio da taj predmet u školi preuzme imam

²⁰⁸³ Ibidem (18/464).

²⁰⁸⁴ *Vefejat el-'ajan* (1/30).

²⁰⁸⁵ *El-Bidaje ven-nihaje* (16/87).

Ebu Nasr Abdussejjid b. es-Sabbag.²⁰⁸⁶ Među onima koji su o Širaziju spjevali elegiju bio je Ebu el-Kasim b. Nakija', pjesnik i književnik, koji je kazao:

*Zbog nesreće smo lili
krv umjesto suza.*

*Nesreća nam je ispunila srca vatrom,
do ključnih kostiju, gdje nema lijeka.*

*Više nema prijatelja,
nakon Ebu Ishaka.*

*Ako je on umro, oni koji ga
se sjećaju su živi, dok je vremena.*²⁰⁸⁷

Ebu Ishak iza sebe nije ostavio nijedan srebrnjak, niti je bio ikome dužan. Tako su se ponašali skromni pobožnjaci. Koliko znam, nije se ženio.²⁰⁸⁸ Iza njega je ostalo bogato naslijeđe napisanih djela, obrazovanih učenjaka, govornika i sudija. Prenosi se da je Ebu Ishak rekao: "Putovao sam iz Horasana i u svakom gradu ili selu na koje sam naišao dužnost sudije, muftije ili imama obavljao je neki moj sljedbenik."²⁰⁸⁹

Drugo: Imam dva Harema Abdulmelik el-Džuvejni

Veliki imam, šafijski šejh, imam dva Harema (Imam el-Haremejn) Ebu el-Meali Abdulmelik, sin imama Ebu Abdullaha b. Jusuf b. Abdullah b. Muhammed b. Hajevejh el-Džuvejni en-Nejsaburi Dijauddin e-Šafi'i, autor brojnih djela, rođen je početkom četiristo devetnaeste (1028) godine.²⁰⁹⁰

²⁰⁸⁶ *Sijer a'lam en-nubela'* (18/461).

²⁰⁸⁷ *Sijer a'lam en-nubela'* (18/463).

²⁰⁸⁸ *Ibidem* (18/462).

²⁰⁸⁹ *Ibidem* (18/463).

²⁰⁹⁰ *Ibidem* (18/468).

1) Njegovi šejhovi

Imam dva Harema je od malih nogu vrijedno radio na sticanju znanja. Na tom putu je ulagao veliki trud i danonoćno zalaganje.²⁰⁹¹ Učio je od velikih učenjaka i šejhova njegovog vremena. El-Džuvejni je tu praksu nastavio čak i nakon što je preuzeo profesorsku katedru svog oca.²⁰⁹²

Među najpoznatijim šejhovima su njegov otac Ebu Muhammed el-Džuvejni, zatim Ebu el-Kasim el-Isferajini. Bio je jedan od čelnika eš'arijskih učenjaka i uglednika šafijskog mezheba, poznatih po izdavanju fetvi. Bio je posvećen odricanju (zuhdu) i pobožnosti. Bio je vješt polemičar i nastavnik, a bio je poznat po svojoj naklonosti pravcu selefa.

Bio je učenik Ebu Ishaka eš-Širazija. Obavljao je dužnost imama dva Harema. Pred Širazijem je učio osnove vjere (el-usul), sve dok nije postao stručnjak u njegovom pravcu.²⁰⁹³

Jedan od njegovih šejhova bio je Ebu Abdullah el-Habbazi. Bavio se i izučavanjem kiraeta, tako da je postao šejh el-kurra (poznavalaca kiraeta) u svom vremenu. Imam dva Harema je svakog dana ustajao rano, prije početka predavanja i išao kod El-Habbazija da uči Kur'an.²⁰⁹⁴

Podučavao ga je i kadija Husejn b. Muhammed b. Ahmed, Ebu Ali el-Mirvezi, glavni pravnik i šafijski šejh u Horasanu. Zvali su ga Mastilom ummeta (Hibr el-umme), istinskim mastilom mezheba.²⁰⁹⁵

Njegov šejh je bio i hafiz Ebu Nuajm el-Isfahani, jedan od velikana sufizma, hadiski učenjak, hafiz, pouzdani prenosilac, znameniti islamski pravnik. Usavršio je poznavanje i prenošenje hadisa. Autor je poznatih djela: *Hiljetul-evlija*, *Delail en-Nubuvve*, *Tarih Isfahan*,

²⁰⁹¹ *Tabekat eš-šafi'ije* (5/175).

²⁰⁹² *El-Akide en-nizamije li-imam el-haremejn Abdullah el-Džuvejni*, str. 81.

²⁰⁹³ *El-Akide en-nizamije li-imam el-haremejn Abdullah el-Džuvejni*, str. 82.

²⁰⁹⁴ *Ibidem*, str. 83; *Tezkire el-huffaz* (3/1127).

²⁰⁹⁵ *El-Akide en-nizamije*, str. 83; *Terih el-islam, havadis* 461-470, str. 62.

Mar'ifetus-sahabe, Mustahredž ala el-Buhari ve Muslim. Imam dva Harema je učio od njega i dobio njegovu idžazu (diplomu).²⁰⁹⁶

Podučavao ga je i Ebu el-Kasim el-Furani, koji je bio stručnjak za fikh i usul. Autor je brojnih djela o mezhebu, usulu, razilaženjima, raspravi, sektama i frakcijama. Njegovim predavanjima El-Džuvejni je prisustvovao kao mladić u Mervu.²⁰⁹⁷

Jedan od njegovih šejhova je Ebu el-Hasan el-Mudžaši'i, koji je bio poznati gramatičar, tako da je i dobio taj nadimak (Gramatičar). Napisao je djelo *El-Avamil vel-hevamil*, autor je komentara knjige *Unvan ell-i'rab* i *El-Išare fi tahsin el-ibare*.²⁰⁹⁸

El-Džuvejnijev šejh je bio i Ebu Seid el-Mejheni, koji je bio sljedbenik sufizma, kojeg su odlikovala uzvišena duhovna stanja i kerameti (natprirodna čuda). Ez-Zehebi ga je kritizirao, a njegove stavove osporavao je i Ibn Hazm el-Andalusi. Es-Subki ga je branio govoreći: "Njegovo vjerovanje je bilo ispravno. Slijedio je dobar pravac, a njegova duhovna stanja su bila zadivljujuća."²⁰⁹⁹ Imam dva Harema prenosi od njega, a neki sufijski stavovi koje je zastupao vjerovatno su bili rezultat njegovog druženja s Ebu Seidom el-Mejhenijem²¹⁰⁰ i drugim šejhovima.

2) Njegovi učenici

Među biografima nema razilaženja da je El-Džuvejni privlačio poglede učenjaka i učenika. Njemu su dolazili učenici i šejhovi iz raznih krajeva kako bi redovno prisustvovali njegovim naučnim skupovima i kružocima na kojima je predavao. Podučavao je brojne učenjake. Veliki broj učenika imao je zahvaljujući tome što je bio upravitelj i predavač nizamije u Nejsaburu. Na toj poziciji je ostao blizu dvadeset godina. Njegovim predavanjima svakoga dana je

²⁰⁹⁶ *El-Akide en-nizamijje*, str. 84; *Vefejat el-a'jan* (1/91).

²⁰⁹⁷ *El-Akide en-nizamijje*, str. 84; *Sijer a'lam en-nubela'* (18/264).

²⁰⁹⁸ *El-Akide en-nizamijje*, str. 85; *El-Muntezam* (18/264).

²⁰⁹⁹ *El-Akide en-nizamijje*, str. 85; *Sijer a'lam en-nubela'* (187/622).

²¹⁰⁰ Ibidem.

prisustvovalo blizu tristo slušalaca – učenika i imama.²¹⁰¹ U godini u kojoj je umro, El-Džuvejni je imao blizu četiristo učenika. Većinu njegovih učenika činila su poznata naučna imena. Oni su postali popularni i vodeći stručnjaci u svojoj oblasti, a najpoznatiji²¹⁰² su bili Imam el-Gazali, Ebu Nasr el-Kušejri i El-Kejahras.²¹⁰³

3) Pohvale učenjaka

Imam dva Harema živio je u vremenu u kojem je djelovao veliki broj učenjaka i stručnjaka na polju raznih mezheba, uključujući i šafijski. Za relativno kratko vrijeme uspio je, zahvaljujući svojem širokom znanju i svestranoj naobrazbi, natjerati svoje savremenike, šafijske i eš'arijske učenjake, da odaju priznanje njegovom visokom položaju. Oni su ga proglasili svojim vođom i čelnikom, jer mu je “povjerena čelna funkcija kod predvodnika i postao je vođa svog pravca”.²¹⁰⁴

El-Džuvejni je obavljao i druge funkcije, kojima je težila većina njegovih savremenika. Ovo su neke od funkcija koje je obavljao: pitanja vakufa, mihraba i minbera, vijeće za poruke koje se upućuju petkom i hutbe.²¹⁰⁵

Kada je otvorena nizamija u Nejsaburu, ovom znamenitom imamu je povjereno da njome upravlja, da u njoj predaje, drži govore i rasprave, što je još jedna potvrda visokog ugleda koji je uživao.²¹⁰⁶ Njegov angažman u nizamiji igrao je važnu ulogu u uspjehu te škole. Zbog njega su se upisivali učenici sa svih strana i pravaca. Historičari navode da je broj učenika te škole u njegovo vrijeme dostigao brojku od četiri stotine polaznika – imama i učenika.²¹⁰⁷

²¹⁰¹ *Tabekat eš-šafi'ijje* (1/255, 256).

²¹⁰² *El-Akide en-nizamije*, str. 87–89.

²¹⁰³ Ibidem.

²¹⁰⁴ *Tabekat eš-šafi'ijje* (5/177).

²¹⁰⁵ *Vefejat el-a'jan* (3/168).

²¹⁰⁶ Ibidem.

²¹⁰⁷ El-Isnevi, *Tabekat eš-šafi'ijje* (1/199).

Ebu Muhammed el-Džurdžani je o njemu rekao: “Bio je imam svog vremena, jedinstven u svojoj struci, rijetkost toga razdoblja. Njegova rječitost je bila bez premca.”²¹⁰⁸

Seid es-Sem’ani kaže: “Ebu el-Meali je bio apsolutni vrhovni imam, neosporan i neviđen, i na istoku i na zapadu. Učio je fikh od svog oca, koji je umro dok je Ebu el-Meali imao dvadeset godina. On je zauzeo očevo mjesto. Pohađao je školu Bejhekija i usavršio osnove vjere kod Ebu el-Kasima el-Isferainija el-Iskafa. Udjeljivao je iz svojeg nasljedstva i imetka, dok se nije pojavio fanatizam između dvije grupe, kada je došlo do nestabilnosti. Zato je bio primoran otputovati iz Nejsabura. Otišao je u Muasker (logor), a potom u Bagdad. Pratio je vezira Ebu Nasra el-Kundurija i s njime išao u obilazak. U njegovom prisustvu susretao se s velikim učenjacima i vodio debate. Tu je stekao vještine i iskustvo, tako da je postao poznat. Potom je otišao na hadž, gdje je ostao četiri godine, koje je proveo u držanju predavanja i davanju fetvi. Vladao je svim raznim pravcima mezheba. Naposljetku se vratio u svoju domovinu, nakon što se netrpeljivost smirila. Držao je predavanja na nizamiji u Nejsaburu i tu se stabilizirao. Djelovao je trideset godina, bez ičijeg protivljenja i konkurencije. Bilo mu je povjereno da predvodi mihrab (kao imam u namazu), minber, te držanje hutbi i predavanja. Davao je savjete petkom. Njegova pisana djela su bila popularna, a njegovim predavanjima su prisustvovali znameniti učenjaci i mnogobrojni učenici. Slušalo ga je oko tristo učenika, a od njega su fikh učili ugledni imami.”²¹⁰⁹

4) Njegov moral i osobine

Allah mu je podario uzvišene osobine i plemenite vrline. To mu je priskrbilo ugled koji je uživao među učenjacima i zasluge zahvaljujući kojima je bio poštovan među mudracima. Ovo su neke od vrlina koje su ga krasile.

²¹⁰⁸ Ibidem (5/173).

²¹⁰⁹ *Sijer a’lam en-nubela’* (18/470).

a) Skromnost

Prenosi se da je bio toliko ponizan u razgovoru s nekim, da se činilo kako se ismijava i ruga. Nije umanjivao ničiju važnost, sve dok ga ne bi saslušao. Nije se ustručavao da svaku mudrost pripiše njenom autoru. Kazao bi: "Ovu značajku sam čuo od toga i toga..."²¹¹⁰

Učio je od svojih učenika neke vještine u kojima su se isticali i u tome se nije ustručavao niti ustezao. U biografiji imama Abdurrahima, sina imama Ebu el-Kasima el-Kušejrija, se navodi: "Učio je pred Imamom dva Harema... Bio je redovan na njegovim predavanjima i danonoćno se družio s njime... Imam je uvažao njegovo znanje i većinu vremena je provodio učeći od njega neka pitanja o računanju nasljedstva, periodu i oporuci."²¹¹¹ Cijenio je njegove stavove u fikhu. Es-Subki je o tome kazao: "Najveće dostignuće imama Abdurrahima je to što ga je Imam dva Harema citirao u Knjizi o oporuci. To je velika čast."²¹¹²

b) Sloboda mišljenja i savjesti

Imao je slobodu mišljenja i nije oponašao nikoga. Od rane mladosti je odbijao da slijedi svoga oca i njegove istomišljenike, već je njihove stavove podvrgavao provjeri.²¹¹³ Nije bio pristran ni prema kome, pa ni prema svome ocu ili poznatom imamu. O jednom stavu svoga oca s kojim se nije slagao je kazao: "Ovdje je šejh pogriješio, Allah mu se smilovao."²¹¹⁴

c) Jaka memorija

Bio je obdaren izuzetno jakom memorijom i fotografskim pamćenjem. Prenosi se da je pamtio lekcije koje su se sastojale od nekoliko stranica. Prilikom predavanja ne bi pobrkao niti jednu riječ,

²¹¹⁰ Dr. Abdulazim ed-Dib, *Fikh Imam el-Haremejn*, str. 56.

²¹¹¹ *Tabekat eš-šafi'ijje* (7/165); *Fikh Imam el-Haremejn*, str. 57.

²¹¹² Imam el-Haremejn, *En-Nihaje* (4/26), prema: *Fikh Imam el-Haremejn*, str. 57.

²¹¹³ *Fikh Imam el-Haremejn*, str. 57.

²¹¹⁴ *Šezerat ez-zeheb*, prema: *Fikh Imam el-Haremejn*, str. 57.

niti bi neki pojam zamijenio drugim. Izlagao bi lekciju poput svijetle munje.²¹¹⁵

d) Ustrajnost u traženju znanja

Krasila ga je, Allah mu se smilovao, rijetka strpljivost i edeb u traženju znanja i istraživanju. Iako je zauzeo očevo mjesto nastavnika, to ga nije zaokupilo od istraživanja i izučavanja. Ustajao je rano kako bi prije predavanja odlazio u džamiju nastavnika Ebu Abdullaha el-Habbazija, pred kojim je učio kiraete i izučavao druge naučne discipline.²¹¹⁶

Ebu el-Hasan b. Ebu Abdullah b. Ebu el-Husejn kaže: “Čuo sam Imama dva Harema kako je tokom predavanja pričao: ‘Nemam određeno vrijeme za spavanje i jelo, već spavam kada me savlada san, noću ili danju, i jedem kada poželim hranu, u bilo koje vrijeme.’” Zatim Ebu el-Hasan kaže: “Nalazio je slast, zabavu i uživanje u obnavljanju znanja i istraživanju bilo koje vrste.”²¹¹⁷ El-Mudžaši’i en-Nahvi je o njemu kazao: “Nisam sreo ljubitelja nauke kakav je bio ovaj imam.”²¹¹⁸

e) Sažaljivost i skrušenost

Allah mu je podario sažaljivost i skrušenost, a bio je otvoren prema drugima. Kažu: “Bio je toliko sažaljiv da bi zaplakao kada bi čuo stih, ili kada bi razmišljao o sebi. Kada bi počeo pričati o duhovnim stanjima, naročito s aspekta sufijskog učenja, na svojim jutarnjim predavanjima, rasplakao bi prisutne svojim plačem. Jecao bi, a krv bi mu sa trepavica kapala, zbog unutrašnjeg izgaranja i njegovog doživljaja prefinjenih tajni.”²¹¹⁹

Subki to opisuje riječima: “Kada bi držao vaz, duše bi obavio novom odjećom skrušenosti. Srca bi ga dozivala: ‘Mi smo ljudi,

²¹¹⁵ *Vefejat el-a’jan* (2/341).

²¹¹⁶ *Kezib el-mufteri*, prema: *Fikh Imam el-Haremejn*, str. 58.

²¹¹⁷ *Kezib el-mufteri*, prema: *Fikh Imam el-Haremejn*, str. 58.

²¹¹⁸ *Ibidem*.

²¹¹⁹ *Fikh Imam el-Haremejn*, str. 59.

budi blag, nismo brda niti željezo.’”²¹²⁰ Sufizam se u suštini ogleda u moralnom usavršavanju, čuvanju organa od grijeha, čišćenja duše od bolesti, odricanja od ovog svijeta, vezivanja za Allaha Jedinog, odbacivanja novotarija, stranputica, izmišljotina i pretjerivanja na način kako to Allah nije propisao. To je u biti dio islama, zato što predstavlja izraz odgoja duše kako bi ona bila čvršće povezana s Uzvišenim Allahom. Sufizam je način da čovjek produbi svijest o Allahovom prisustvu u svakom trenutku. Srce i jezik sufije su neprestano zauzeti spominjanjem Allaha. Učenjaci iz prvih generacija ovog ummeta nastojali su naviknuti sebe na izgovaranje zikra i dova. Vršili su obračun sa sobom, prije Allahovog obračuna.

Sufizam u današnje vrijeme treba pročititi i njegovo naslijeđe uskladiti s Allahovom Knjigom i Sunnetom Njegovog Poslanika, sallallahu alejhi ve sellem. Naime, u njihovo učenje su se uvukle neke strane ideje koje su neprihvatljive s aspekta vjere islama. Nauka o čišćenju duše vodi porijeklo od vremena Poslanika, sallallahu alejhi ve sellem, plemenitih ashaba i onih koji ih slijede po dobru, poput Hasana el-Basrija, Malika b. Dinara, Muhammeda b. Vasi’a, Abdullaha b. Mubareka i brojnih drugih.

f) Njegova plemenitost i darežljivost

Kada je riječ o njegovoj plemenitosti i darežljivosti, tu je bio bez premca. Nije se zaokupljao gomilanjem i investiranjem imetka, niti plaćom koju bi štedio. Davao je novac učenicima, a tražio je one koji podučavaju fikh, kako bi im dao novac.²¹²¹ To su neke od njegovih osobina koje su spomenuli historičari.

5) Naučna vrijednost Džuvejnijeve knjige *Gijas el-umem*

Iz predgovora knjige *Gijas el-umem fit-tejas ez-zulem* može se zaključiti da su ovim djelom udarene osnove načela islamske vjere u pitanjima vodstva (imamet), vladanja (vilajeta) i grupe šerijatskih

²¹²⁰ *Tabekat eš-šafi’ijje*, prema: *Fikh Imam el-Haremejn*, str. 59.

²¹²¹ Imam El-Džuvejni, str. 208; *Tabekat eš-šafi’ijje* (5/170–175).

propisa koji su utemeljeni na osnovu njegovog idžtihada (rasuđivanja u vjeri). Tom knjigom se obraćao veziru države Nizamu el-Mulku. Nastojao je ukazati na važnost uloge koju igra vezir Nizam el-Mulk u učvršćivanju temelja sunnitskog pravca i jačanju njegovog značaja u Seldžučkoj državi. Pretjerao je u opisu vezira u predgovoru knjige, rekavši: “On je kruna stvorenja, čovjek koji vezuje vjeru i dunjaluk, koji štiti narode i rukuje mačem i perom. Dok je živ, njegova vlast će biti moćna, bajrak pobjede će mu biti podignut. Mnogo je ratova on vodio i mnogo uboda i udaraca zadao...”²¹²²

Knjiga *Gijas el-umem fit-tejas ez-zulem* sveobuhvatno je djelo o vodstvu i srodnim pitanjima. Ta sveobuhvatnost nije bila obilježje ranijih djela, poput knjige *El-Ahkam es-sultanije*. Isto tako, ova knjiga nije zasnovana na čistom rasuđivanju, kao što je slučaj s El-Maverdijem, već se temelji na šerijatskim dokazima koji se tiču konkretne teme istraživanja.²¹²³ Osnovna tema knjige je pobijanje stavova protivnika ehli-sunneta, a naročito sljedbenika islamskih sekti iz redova šiita, o pitanju imameta (vodstva). Zato je ova knjiga postala temeljni izvor na tom polju.

Knjiga *Gijas el-umem fit-tejas ez-zulem* je obimna knjiga o islamskoj političkoj misli i može se uporediti s Maverdijevom *El-Ahkam es-sultanije* ili Ibn Tejmijinom *Es-Sijase eš-šer'ije* ili knjigom *Tahrir el-ahkam* autora Ibn Džema'a. Imam dva Harema je slijedio kritički pravac u svom istraživanju, tako što se nije ograničavao izlaganjem teme samo sa šerijatskog aspekta, kroz mišljenja prethodnih učenjaka o istoj temi, već je ta mišljenja pomno ispitivao i pobijao ona koja bi ocijenio pogrešnim. Ta metoda je bila rijetka u islamskoj literaturi na polju politike.²¹²⁴

U knjizi *Gijas el-umem* imam El-Džuvejni je raspravljao o imamet u i srodnim teorijama, kao što je obaveza imenovanja vođa i čelnika ummeta, te organa koji pomažu vođi i omogućavaju mu rad. Naveo je

²¹²² *Gijas el-umem*, str. 9–10.

²¹²³ El-Bagdadi, *Dirase fis-sijase eš-šer'ije inde fukaha' ehli-sunne*, str. 182.

²¹²⁴ Ibidem, str. 183.

osobine ljudi koji mogu donositi rješenja i sklapati ugovore (*ehl el-hall vel-akd*), uvjete izbornog tijela, osobine ispravnog vođe pripadnika islama, te izuzetne slučajeve u kojima se može imam razriješiti ili dati ostavku. Dotakao se i tema povjeravanja vodstva manje vrijednoj osobi, imenovanju dva imama, te definiranja dužnosti vođa i namjesnika.²¹²⁵ Knjiga *Gijas el-umem fit-tejas ez-zulem* pruža jasnu sliku o sunnitskoj političkoj misli u vrijeme kada je sunnitski pravac bio na vrhuncu, pod okriljem Seldžuka, te o ideološkom blagostanju u vrijeme vezira Nizama el-Mulka.²¹²⁶

Ličnost imama El-Džuvejni, Allah mu se smilovao, odlikuje se nezavisnošću, originalnošću i povjerljivošću kada je u pitanju autorsko djelovanje. Ove tri osobine su ono što je najviše potrebno u savremenim islamskim istraživanjima. On nije pristao biti slijepi sljedbenik svoga oca, iako je on bio imam toga vremena. Nije mu smetalo da imenuje izvor i kaže da je neku ideju preuzeo od određene osobe.

Naposljetku, postoje tri knjige koje se smatraju najvrednijim naslijeđem u islamskoj ekonomiji, a to su knjige *El-Gijasi*, autora Imama dva Harema, koja je i najranija, te knjiga *Kavaid el-ahkam*, autora Sultana el-Ulema', koja je najinteresantnija, te *Mukaddima*, autora Ibn Halduna, koja je najobuhvatnija.²¹²⁷

6) Povratak pravcu selefa i napuštanje ilm-ul-kelama

El-Džuvejni, Imam dva Harema, smatra se jednim od najvećih eš'arijskih učenjaka. Kada se spomene eš'arijski pravac, to slušatelja asocira na ovog poznatog imama, kao jednog od protagonista eš'arijskog mezheba kroz svoje govore i knjige. Imam dva Harema bio je slobodan mislilac unutar eš'arijskog pravca. Iako je zastupao i

²¹²⁵ Ibidem, str. 184.

²¹²⁶ Ibidem, str. 179.

²¹²⁷ Dr. Refik Junus, *El-Fikr el-iktisadi inde imam el-Haremejn el-Džuvejni*, str. 87–88.

prenosio stavove ranijih predstavnika eš'arizma, El-Džuvejni je neke od tih mišljenja izlagao kritici i osporavanju.²¹²⁸

El-Džuvejni je bio posvećen nauci ilmul-kelama više od svojih prethodnika, i zato je bio neovisan i samouvjeren u svom naučnom radu. Nije se ustručavao da izrazi neslaganje s velikanima poput El-Eš'arija, El-Bakillanija, Ibn Fureka, Ebu Ishaka el-Isfarajinija i drugih. U njegovim knjigama se vidi da je odbacio neke stavove, što može prikazati sljedećim primjerima.

a) Njegova konfuzija o pitanju Allahovog uzdizanja

Kada su ga pitali o ajetu: الرَّحْمَنُ عَلَى الْعَرْشِ اسْتَوَى – *Svemilosni, Koji se nad Aršom uzvisio* (Ta ha, 5), rekao je: “Allah je postojao prije Arša i On je nepromijenjen.” Jedan od znalaca mu reče: “Ali mi to neminovno razumijemo kao uzdizanje i ne osvrćemo se lijevo niti desno. Svaki put kada spoznajnik kaže ‘Gospodaru moj’, on uputi pogled na nebo.” Tada je Imam dva Harema udario rukavom po krevetu, od zbunjenosti i začuđenosti.²¹²⁹

U Zehebijevoj verziji se navodi: “Obavijestio me je Ebu Džafer el-Hafiz, koji je čuo kada su Ebu el-Mealija pitali o ajetu *Svemilosni, Koji se nad Aršom uzvisio* (Ta ha, 5), pa je kazao: ‘Allah je postojao prije Arša.’ Potom se zbunio, pa ga upitah: ‘Postoji li lukavstvo kojim se može objasniti nagonska pojava?’ On upita: ‘Šta znače te riječi?’ Rekoh: ‘Svaki put kada spoznajnik kaže ‘Gospodaru moj’, njegov pogled se ne okreće ni na desnu, ni na lijevu stranu – tj. gleda uvis – pa možeš li ovu pojavu objasniti ikakvim lukavstvom? Kako možemo izbjeći ono što je gore i ono što je dolje?’ On zaplaka, a zaplakaše i drugi ljudi. Udario je rukavom po krevetu i uzviknuo od zbunjenosti. Poderao je odjeću koju je nosio, a u džamiji je nastao nered. Sišao

²¹²⁸ *Mevkif Ibn Tejmije min el-eša'ire* (2/602).

²¹²⁹ *Tabekat eš-šafi'ije* (5/190); *El-Akide en-nizamijje*, str. 78.

je i rekao: ‘Dragi moj, ovo je nejasno i zbunjujuće.’²¹³⁰ U jednom predanju stoji: “Zbunio me El-Hemedani.”²¹³¹

b) Vraćanje stavu selefa o pitanju Allahovih svojstava

Ebu el-Meali kaže u knjizi *Er-risale en-nizamije*: “Učenjaci različito tumače pojave navedene u Kur’anu i Sunnetu. Njihov smisao je bio nedokučiv imamima²¹³² pa su neki pribjegli interpretaciji (u prenesenom značenju) kur’anskog sadržaja i vjerodostojnog Sunneta. Imami selefa su odbacili interpretaciju; prihvatili su direktno značenje vjerskih tekstova i njihov pravi smisao prepustili Uzvišenom Gospodaru. To je mišljenje koje prihvaćamo i vjerujemo u Allaha kao sljedbenici prvih generacija (selefa) ummeta. Dužni smo ih slijediti i odbaciti novotarije.”²¹³³

A nepobitni dokaz o tome temelji se na objavi. Naime, konsenzus ummeta je validan argument i na njemu se temelji većina šerijata. Ashabi Poslanika, sallallahu alejhi ve sellem, se nisu upuštali u značenje tih svojstava i njihove suštine, a oni su elita islama i nosioci šerijata. Oni nisu štedjeli truda na putu uspostavljanja i čuvanja temelja vjere. Podučavali su ljude potrebnim znanjima o vjeri. Kada bi interpretacija tih pojava bila opravdana ili neminovna, oni bi se time zaokupljali više nego vjerskim ograncima. Ako su se muslimani u vrijeme ashaba i tabi’ina ustezali od interpretacije, onda je jasno da je to pravi put. Sljedbenik islama treba vjerovati da je Stvoritelj sačuvan od osobina smrtnih bića. Ne smije tumačiti sporne pojmove, već njihov smisao treba prepustiti Gospodaru.

Ajete o uzdignuću i dolasku, tj.: وَجَاءَ رَبُّكَ وَالْمَلَكُ صَفًّا صَفًّا ... i kada dođe Gospodar tvoj, a meleci budu sve red do reda (El-Fedžr, 22); خَلَقْتُ بِيَدَيَّ

²¹³⁰ *Sijer a’lam en-nubela’* (18/47); Ez-Zehebi, *El-Uluvv*, str. 18.

²¹³¹ El-Albani, *Muhtesar el-Uluvv*, str. 277. Lanac prenosilaca ove priče je pouzdan i sastavljen od hafiza.

²¹³² U *Nizamijji* koja je štampana uz verifikaciju učenjaka El-Kevserija, na 23. strani nakon ove sintagme stoji: “Taj smisao se tumačio u skladu s razumijevanjem jezikoslovaca.”

²¹³³ *El-Akide en-nizamije*, str. 74.

– ... *onome koga sam Ja Svojim dvjema rukama stvorio...* (Sad, 75); وَبَقِيَ وَجْهُ رَبِّكَ ... *a ostaje Lice tvoga Gospodara, Veličanstveno i Plemenito* (Er-Rahman, 27); تَجْرَى بِأَعْيُنِنَا – ... *koja je plovila pred Našim očima* (El-Kamer, 14) kao i hadise Poslanika, poput hadisa o spuštanju i drugih, tumačimo na način koji smo spomenuli.²¹³⁴

Ispričao je fakih Ebu Abdullah el-Hasan b. el-Abbas er-Rustumi, a njemu je kazao fakih Ebu el-Feth et-Taberi: “Došao sam kod Ebu el-Mealija dok je bio bolestan, pa mi je rekao: ‘Budi mi svjedok da sam se odrekao svakog stava koji nije u skladu sa Sunnetom. Umirem na istom učenju na kojem su umirali starci Nejsabura.’”²¹³⁵

U svom posljednjem djelu *El-Gijasi*, koje je napisao nakon *En-Nizamijje*, kaže, savjetujući Mugis ed-Devle, tj. Nizama el-Mulka: “Ono što sada smatram prikladnim predmetu ove knjige, jeste da vođa treba okupiti šire narodne mase oko pravca prvih muslimana, prije nego što se prošire praznovjerja i neispravna mišljenja. Oni su, neka je Allah njima zadovoljan, zabranjivali ljudima da se bave nejasnim stvarima, upuštaju u problematična pitanja, brinu o svakakvim sumnjama, te da izmišljaju odgovore na pitanja koja nisu postavljena. Oni su smatrali da pažnju treba posvetiti poticanju na dobročinstvo i bogobožnost, odstranjivanje zla i izvršavanje dobrih djela prema vlastitim mogućnostima. Oni se, neka je Allah njima zadovoljan, nisu upuštali u promišljanja, nabranjanja i dokolicu. Daleko od toga. To su bili najoštromniji i najrazboritiji ljudi.”²¹³⁶

c) *Svojim istomišljenicima je zabranjivao bavljenje apologetikom (ilmul-kelamom)*

Odrekao se svojih apologetskih stavova, kao što je poznato. U tom smislu fakih Ganim el-Mušili kaže: “Čuo sam imama Ebu el-Mealija

²¹³⁴ *Sijer a'lam en-nubela'* (18/474).

²¹³⁵ Ibidem.

²¹³⁶ *Gijas el-umem* (190–191).

kako govori: ‘Da sam prije znao ovo što sada znam, ne bih se bavio kelamom.’”²¹³⁷

Prenosi se također da je rekao: “Pročitao sam pedeset hiljada puta pedeset hiljada (listova). Zatim sam napustio pripadnike islama i njihove čiste nauke, da bih kročio u nemirno more i zagazio u ono što je sljedbenicima islama zabranjeno. Sve to sam učinio tragajući za istinom. U prošlosti sam bježao od slijepog slijedenja, a danas se vraćam riječi istine. Držite se vjere starica. Ako me El-Hakk (Istinski Gospodar) ne obuhvati Svojim dobročinstvom, pa da umrem u vjeri starica; ako moj kraj i odlazak s ovog svijeta ne bude zapečaćen riječima iskrenog vjerovanja: La ilahe illallah, onda teško Ibn el-Džuvejnu!”²¹³⁸

7) Njegova djela

Imam El-Džuvejni, Allah mu se smilovao, ostavio je veliko bogatstvo knjiga i pisanih djela. Neka od najvažnijih su:

♦ Iz akaida:

- *Lume’ el-edille fi kavaid ehlis-sunne;*
- *El-Iršad ila kavati’ el-edille fi usul el-i’tikad;*
- *Eš-Šamil fi usulid-din;*
- *Šifa’ el-galil fi bejan ma veka’a fit-Tevrat vel-Indžil minet-tebdil;*
- *Risale fi usulid-din;*
- *Mesail el-imam Abdulhakk es-Sikilli ve edžvibetuha;*
- *Muhtesar el-Iršad lil-Bakillani;*
- *El-Akide en-nizamijje;*
- *Kitab en-nefs;*
- *Kitab el-keramat;*
- *Medarik el-akl.*

♦ Knjige iz fikha i usula:

- *Nihajetul-matleb fi dirajetl-mezheb;*

²¹³⁷ *Sijer a’lam en-nubela’* (18/474).

²¹³⁸ *El-Muntezam* (9/19); *Mevkif Ibn Tejmije min el-eša’ire* (2/620).

- *Muhtesar en-nihaje*;
- *El-Buhran fi usulil-fikh*;
- *El-Verekat*;
- *Et-Telhis fi usul el-fikh*.

♦ **Knjige o razilaženju, raspravi i politici:**

- *Mugis el-halk fi-htijar el-ehakk*;
- *El-Esalib fil-hilaf*;
- *Ed-Durre el-ma'nijje fima veka'a min hilafin bejneš-šafi'ijje vel-hanefijje*;
- *El-Kafije fil-džedel*;
- *El-Umd*;
- *Gijas el-umem fit-tejas ez-zulem*.²¹³⁹

Ko želi saznati više, neka pogleda uvod knjige *El-Akide en-nizamijje*. Redaktor te knjige dr. Muhammed ez-Zubejdi opširno je naveo biografiju i naslijeđe El-Džuvejnija. Korisna je i knjiga *Fikh Imam el-Haremejn* autora Abdulazima ed-Diba, te knjiga *El-Imam el-Džuvejni Imam el-Haremejn* autora dr. Muhammeda ez-Zuhajlija.

8) Njegova smrt

Prije nego što je umro, El-Džuvejni je nekoliko dana bolovao od žutice. Tokom bolesti nije prisustvovao sijelima i nije držao predavanja. Zatim je ozdravio i vratio se predavanjima i raspravama. To je jako obradovalo njegove učenike i simpatizere. Međutim, bolest se ponovo vratila i pojačala. On je oslabio i nije se mogao baviti svojim poslovima. Odveli su ga u njegovo selo Beštakan u blizini Nejsabura, koje je bilo poznato po umjerenom zraku. Uprkos tome, bolest je uznapredovala i na njemu su se počeli javljati znakovi smrti. Umro je u tom selu u jacijskom vremenu, dvadeset petog rebi' el-ahira godine četiristo sedamdeset osme (25. augusta 1085), s navršenih pedeset devet godina.²¹⁴⁰ El-Džuvejnijevo tijelo je preneseno te

²¹³⁹ *El-Akide en-nizamijje*, str. 93–102.

²¹⁴⁰ El-Isnevi, *Tabekat eš-šafi'ijje* (5/187); *El-Akide en-nizamijje*, str. 79.

noći u Nejsabur, a u srijedu je preneseno na trg El-Husejna u gradu, gdje je obavljen dženaze-namaz. Potom je vraćen u svoju kuću, gdje je ukopan. Kasnije su njegovi posmrtni ostaci preneseni u groblje El-Husejna u Nejsaburu, gdje je sahranjen pored svoga oca.²¹⁴¹

El-Džuvejnijeva smrt je snažno pogodila stanovnike Nejsabura i okolnih mjesta, a posebno je teško pala njegovim učenicima i simpatizerima.²¹⁴² Oni su polomili njegov minber, tržnice su se zatvorile, a u njegovu čast su izrečene elegije. Imao je blizu četiri stotine učenika, koji su nakon njegove smrti polomili svoje tintarnice i pera i proglasili žalost. Ljudi su poskidali maramice sa glava, jer se niko nije usuđivao da pokriva glavu. Učenici su hodali gradom i oplakivali El-Džuvejnija, uz jecaje i povike.²¹⁴³ To je Ez-Zehebi komentirao riječima: "To je bio običaj nearapa, a ne postupak uglednih učenjaka."²¹⁴⁴ Između ostalih, oplakan je sljedećim stihovima:

*Srca ljudi su kao na vatri,
a dani stvorenja su se pretvorili u noći.*

*Može li grana učenjaka ikada prolistati,
nakon što je umro imam Ebu el-Meali.*²¹⁴⁵

²¹⁴¹ Vefejat el-a'jan (3/169).

²¹⁴² El-Akide en-nizamijje, str. 80.

²¹⁴³ Sijer a'lam en-nubela' (18/476).

²¹⁴⁴ Ibidem.

²¹⁴⁵ Vefejat el-a'jan (3/170).

PETO POGLAVLJE

IMAM EL-GAZALI, IZVANREDNI UČENJAK NIZAMIJSKIH ŠKOLA

Prvo: Njegovo ime, porijeklo i djetinjstvo

1) Njegovo ime i porijeklo

Šejh, imam, more znanja, dokaz islama, čudo vremena, ukras pobožnih Ebu Hamid b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed et-Tusi eš-šafi'i el-Gazali, bio je autor brojnih djela i čovjek izuzetne inteligencije.²¹⁴⁶ Neki tvrde da potiče iz Gazale, mjesta u kojem je rođen i to je ispravno s jezičkog aspekta. Drugi ga po porijeklu nazivaju El-Gazzali, s podvostručenim slovom z, prema el-gazzalu, zanimanju njegovog oca koji se bavio predenjem vune i od toga izdržavao porodicu. Taj naziv je također ispravan s jezičkog aspekta.

2) Rođenje i odrastanje

Rođen je u Tusu²¹⁴⁷ godine četiristo pedesete po Hidžri (1059. godine po gregorijanskom kalendaru). Otac mu je bio pobožan i siromašan. Živio je od onoga što je svojim rukama zaradio. Bavio se predenjem vune, koju je prodavao u svom dućanu u Tusu. U slobodno vrijeme je odlazio na predavanja učenjaka. Obilazio ih je i svoje usluge im stavljao na raspolaganje. Trudio se da im čini dobro

²¹⁴⁶ *Sijer a'lam en-nubela'* (18/322–323).

²¹⁴⁷ Grad u Horasanu, na sjeveroistoku Irana, koji se danas naziva Mešhed.

i da od njih što više nauči o propisima vjere. Dok bi ih slušao, plakao bi i upućivao dovu Allahu da mu podari sina koji će biti fakih i vaiz (predavač). I dosta, Allah mu je podario Ebu Hamida i njegovog brata Ahmeda.²¹⁴⁸ Međutim, nije mu bilo suđeno da dočeka ostvarenje svoje želje. Umro je dok je Ebu Hamid bio malodoban dječak. Ebu Hamidova majka je doživjela da vidi slavu svoga sina, u punom zenitu, kada je zauzeo najveće naučno zvanje u tom vremenu.²¹⁴⁹

Kada je bio na samrti, njegov je otac oporučio da brigu o njemu i njegovome bratu Ahmedu preuzme jedan njegov prijatelj, sufija i pobožnjak. Rekao mu je: "Imao sam jaku želju za učenjem lijepog pisanja (kaligrafije). Volio bih da moji sinovi nadoknade ono što sam propustio. Nauči ih, pa makar zbog toga potrošio sve što sam im ostavio."

Kada je otac umro, sufija ih je poslao da se obrazuju, ali je skromna ostavština brzo bila potrošena. Sufija više nije mogao izdržavati dvojicu braće, pa im je rekao: "Znajte da sam potrošio vaše nasljedstvo. Ja sam siromašan, pobožan čovjek koji nema imetka da bi vas izdržavao. Najbolje što vam mogu učiniti jeste da vas pošaljem u školu, jer ćete kao učenici imati hranu."

Oni su prihvatili taj savjet i upisali školu, što im je donijelo sreću i visok stepen. El-Gazali je o tome govorio: "Nismo tražili znanje zbog Allaha, ali je On htio da to bude samo u Njegovo ime."²¹⁵⁰

3) Njegovo zalaganje u traganju za znanjem

U mladosti je izučavao fikh u svom rodnom gradu Tusu pred učiteljem Ahmedom b. Muhammedom er-Razkanijem.²¹⁵¹

Njegov prvi učitelj je bio Jusuf en-Nessadž. Nakon što je El-Gazali izučio fikh u svom mjestu, uputio se prema Džurdžanu, gdje se susreo sa svojim učiteljem Ebu Nasrom el-Ismaijem. Zapisivao je njegova

²¹⁴⁸ *Vefajat el-a'jan* (1/207); *Et-Tesavvuf bejne El-Gazali ve Ibn Tejmiye*, str. 46.

²¹⁴⁹ *Tabekat eš-šafi'ijje* (6/193–194), uz odstupanja.

²¹⁵⁰ Salih eš-Šami, *El-Imam El-Gazali*, str. 19.

²¹⁵¹ Potiče iz malog mjesta pored Tusa.

predavanja, što je bila prva faza njegovog učenja i obrazovanja. Zatim se vratio u Tus, a tokom putovanja dogodilo mu se nešto što ga je nagnalo da zapamti ono što je zapisao i shvati ono što je naučio. On o tome kaže: “Presreli su nas drumski razbojnici i od mene oduzeli sve što sam imao. Otišli su, a ja sam krenuo za njima. Njihov vođa se okrenu prema meni i reče: ‘Vrati se, nesretniče, ili ćeš nastradati.’ Ja mu rekoh: ‘Zaklinjem te Onim od Koga očekuješ spas da mi vratiš samo moje zabilješke, jer to nije nešto što će vam koristiti.’ On upita: ‘A šta si to zabilježio?’ ‘U tim knjigama je znanje zbog kojeg sam putovao i predanja koja sam slušao.’ On se nasmija i reče: ‘Kako tvrdiš da znaš nešto što ti je moglo biti oduzeto. Zar je to znanje od tebe ostalo i zar si postao neznalica?’ Zatim je naredio svojim hajducima da mi vrate zabilješke.” El-Gazali reče: “Ovog čovjeka je poslao Allah da me nauči lekciju. Čim sam stigao u Tus, tri godine sam posvetio učenju napamet onoga što sam zapisao. Na taj način mi razbojnici nisu mogli oduzeti znanje.”²¹⁵²

4) Saradnja s Imamom dva Harema

El-Gazali je došao u Nejsabur, seldžučku prijestolnicu i drugi naučni centar nakon Bagdada, gdje se družio s Imamom dva Harema, o čijoj ličnosti, te značaju na polju nauke i prosvjete smo već govorili. El-Gazali se trudio i učio, tako da je usavršio poznavanje mezheba, razilaženja, dijalektike i osnova vjere, što su bile dominantne nauke u njegovo vrijeme. Imam dva Harema bio je zadivljen njegovom inteligencijom, umijećem prodiranja u prefinjena značenja, te širokom naobrazbom. Govorio je: “El-Gazali je beskrajno more.”²¹⁵³ Nadmašio je svoje vršnjake, kojih je bilo četiri stotine, te postao asistent i zamjenik svog učitelja.²¹⁵⁴ Kada je napisao djelo *El-Menhul*, Ebu el-Meali ga je susreo i rekao mu: “Živog si me sahranio, zašto se nisi malo strpio? Tvoja knjiga je prekrila moju.”²¹⁵⁵

²¹⁵² Salih eš-Šami, *El-Imam El-Gazali*.

²¹⁵³ *Tabekat eš-šafi'ijje* (6/195); *Et-Tesavvuf bejne El-Gazali ve Ibn Tejmije*, str. 47.

²¹⁵⁴ *Ridžal el-fikr ved-da've* (1/172).

²¹⁵⁵ *Sijer a'lam en-nubela'* (19/335).

5) El-Gazalijeva profesura u bagdadskoj nizamiji

Kada je umro Imam dva Harema 478/1085. godine, El-Gazali je otišao u El-Muasker (vojni, carski kamp), gdje se susreo s Nizamom el-Mulkom. Tada je imao dvadeset osam godina, a već je bio daleko čuven i popularan. Vezirov divan je bio mjesto sastajanja i utočište učenjaka, a tu su se vodile rasprave o pravnim i teološkim pitanjima. El-Gazali je vodio rasprave s imamima – učenjacima u prisustvu Nizama el-Mulka. El-Gazali bi uvijek nadvladao protivnike, koji su mu odavali počast. Vezir mu je zbog toga postao naklonjen i povjerio mu je profesorsko mjesto u svojoj nizamijskoj školi u Bagdadu. To je bio krajnji cilj kojem su učenjaci težili i zbog kojeg su se natjecali. Došao je u Bagdad četrismo osamdeset četvrte godine (1091. godine po gregorijanskom kalendaru), u trideset četvrtoj godini života. Rijetko koji učenjak je u toj životnoj dobi mogao dostići taj položaj. Gazali je predavao na nizamiji i ljudi su bili zadivljeni njegovim lijepim govorom, istaknutim vrlinama, elokvencijom, dosjetljivim zapažanjima i suptilnim simboličkim izražavanjem. Zbog toga su ga zavoljeli.²¹⁵⁶

Njegov suvremenik Abdulgafir el-Farisi je kazao: “Njegova popularnost i ugled u Bagdadu porasli su i nadišli ugled velikih učenjaka, vladara i uglednika na dvoru hilafeta.”²¹⁵⁷ Pred njim je učila velika grupa vrijednih studenata. Opisujući svoj angažman u nizamiji, on u djelu *El-Munkiz min ed-dalal* (*Izbavljenje iz zablude*), kaže: “Bavim se podučavanjem i osposobljavanjem oko tri stotine studenata u Bagdadu.”²¹⁵⁸ Pisao je autorska djela iz oblasti metodologije islamskog prava (usula), islamskog prava (fikha), apologetike (kelama) i mudrosti (el-hikme).²¹⁵⁹

²¹⁵⁶ *Tabekat eš-šafi'ijje* (4/106).

²¹⁵⁷ *Ridžal el-fikr ved-da've* (1/173).

²¹⁵⁸ *El-Munkiz min ed-dalal*, str. 85.

²¹⁵⁹ *Sijer a'lam en-nubela'* (1/173).

6) El-Gazalijeva genijalnost i popularnost

Nekoliko faktora bilo je uzrok El-Gazalijeve genijalnosti i popularnosti. Navest ćemo neke od njih:

- odrastao je u naučnom okruženju;
- bio je privržen učenju, te traganju za istinom i suštinom stvari;
- izučavao je discipline svog vremena, koje je uspješno savladao i prestigao svoje savremenike;
- bio je obdaren izuzetnom memorijom;
- krasila ga je vanredna inteligencija;
- bio je izuzetno pronicljiv, razborit, obdaren vanrednim opažanjem, oštroumnošću i analitičnošću;
- predavao je na nizamijskoj školi koju su Seldžuci osnovali kako bi podučavali temeljima ehli-sunneta, što je bio jedan od razloga njegove popularnosti.²¹⁶⁰

7) Velika prekretnica koja je promijenila njegov životni tok

U to vrijeme El-Gazali se nalazio na vrhuncu slave. Sva ovosvjetska blaga su mu bila dostupna i podređena. Veliko ime donijelo mu je imetak i popularnost, te ugled i utjecaj. On je u tome uživao, ali nije prestajao tragati za znanjem. Istraživao je egzaktne nauke i djela napisana na tom polju. To je imalo značajan utjecaj na prekretnicu koja je dovela do promjene u njegovom životu.²¹⁶¹

Dajmo riječ imamu El-Gazaliju, koji će nam najbolje objasniti priču o toj prekretnici: “Počeo sam proučavati njihova djela, kao što su *Hrana srdaca* Ebu Taliba el-Mekija, Allah mu se smilovao, zatim djela El-Harisa el-Muhasibija, predanja od El-Džunejda... Razjasnilo mi se, međutim, da se ono osobito, njima najsvojstvenije, ne može dosegnuti proučavanjem već kušanjem, proživljenim stanjem i duhovnim putovanjem (sulukom). Također mi se razjasnilo da nema nade u vječnu sreću osim uz bogobožnost i osobno uzdržavanje

²¹⁶⁰ *Et-Tesavvuf bejne El-Gazali ve Ibn Tejmije*, str. 23.

²¹⁶¹ Salih eš-Šami, *El-Imam El-Gazali*, str. 23.

od strasti. Najvažnije je u tome pokidati veze srca sa ovim svijetom, raskinuti sa ovosvjetskim prividima, obratiti se vječnom boravištu i okrenuti se najvišoj tački čežnje za Bogom Uzvišenim. A to zahtijeva odricanje od ugleda i bogatstva, i izmicanje onome što zaokuplja i veže. Potom sam promotrio vlastito stanje; bio sam vezan ovosvjetskim vezama sa svih strana. Okrenuo sam se svojim djelatnostima, od kojih najbolje bjehu predavanje i podučavanje, i vidio da sam u njima vezan za nauke isprazne i beskorisne za put vječnosti. Promislio sam svoju pobudu u predavačkom radu; ona nije bila vjerna Uzvišenom Allahu, već su njeni poticaji i pokretači bili traženje ugleda i slave. Uvjerio sam se sa sigurnošću da stojim na rubu provalije i da ću se, ako se ne dignem iz svog opasnog položaja, strovaliti u vatru. Neprestano sam na to mislio, i dalje ostajući neodlučan. Jednog bih dana čvrsto odlučio da napustim Bagdad i promijenim način života, no sutra bih izmijenio odluku. Jednom nogom učinio bih korak naprijed, drugom korak nazad. Ujutro bih osjećao iskrenu želju da tragam za vječnošću, dok je ne bi napala vojska svih strasti, i navečer pobijedila. Ovosvjetske strasti su me držale okovanog na mjestu, a glasnik vjere je oglašavao: 'Na put! Na put! Život je kratak, a pred tobom je dug put! Sve znanje i činjenje koje imaš, to je privid i pretvaranje! Ako već sada nisi spreman za budući svijet, kada ćeš biti?!' I tada bi se u meni iznova javio poticaj i čvrsta riješenost da bježim i umaknem. No potom bi se šejtan vratio da mi kaže: 'To stanje je odveć slučajno da bi mu se predao. Ono će brzo proći, i, ako mu se pokoriš, izgubit ćeš velike počasti, upropastit ćeš krasno sređen život pomutnjom i mukama, preokrenut ćeš savršenu sigurnost u raspravljanje propusta. I možda će to skršiti dušu tvoju, ali povratak ti neće biti lak.' Približno šest mjeseci nisam mogao učiniti nikakav preokret u borbi između ovosvjetskih strasti i priziva vječnosti. A počelo je to u mjesecu redžebu godine četiristo osamdeset osme. Tokom tog mjeseca je moje djelovanje prešlo granicu koja slobodan izbor dijeli od prinude. Jer, Bog mi je zavezao jezik i spriječio me da predajem. Jednog dana, prekrasnog, za srca drugačijeg raspoloženja nego što je bilo moje,

borio sam se da predajem, ali moj jezik nije izgovarao niti jednu riječ i nikako nisam mogao da ga učinim poslušnim... Snaga me izdala i liječnici su bili izgubili nadu u moje ozdravljenje. Govorili su: 'Bolest je sišla u srce i iz njega se rasprostrla; nema drugog lijeka osim da se otkrije tajna brige koja je do toga dovela.' Osjećajući svoju nemoć, nesposoban da se odlučim, utjecao sam se Uzvišenom Bogu, kao što čini siromah bez snage. I odazvao mi se Onaj Koji se odaziva nemoćniku kada mu se on obrati. Olakšao je mome srcu da napusti počasti, imetak, djecu, drugove."²¹⁶²

El-Gazali je napustio Bagdad u mjesecu zul-ka'de (četiristo) osamdeset osme / 1095. godine. Obavio je hadž, a potom otišao u Šam, gdje je ostao deset godina. Jedno vrijeme je proveo u El-Kudsu (Jerusalimu), uglavnom u izolaciji u samoći, baveći se duhovnim vježbama, usavršavanjem sebe, čišćenjem duše i posvećivanjem srca spominjanju Uzvišenog Allaha. Boravio je u i'tikafu u minari džamije Damaska po cijeli dan.²¹⁶³

Njegov savremenik Abdulgafir opisuje ovu njegovu transformaciju riječima: "Krenuo je putem odricanja (zuhda) i pobožnosti. Odbacio je stečenu slavu i posvetio se bogobožnosti i pripremi za ahiret. Napustio je dotadašnji način života i počeo se zaokupljati usavršavanjem duše i moralnih vrlina, te uljepšavanjem ćudoređa. Svoju lakomislenost, težnju za vlašću i ugledom, te loše manire zamijenio je duševnim mirom, slobodom od dužnosti i obaveza. Okitio se odorom dobrih ljudi i smanjio svoje želje, pripremajući se za put u vječnu kuću."²¹⁶⁴ Tada se posvetio pisanju svojih poznatih djela poput *Oživljavanja vjerskih znanosti (Ihja' ulumid-din)*, te njihovih sažetaka, poput *El-Erbe'in* i drugih poslanica koje svjedoče o njegovom naučnom stepenu i poznavanju raznih disciplina.²¹⁶⁵

²¹⁶² *El-Munkiz min ed-dalal*, str. 139–143.

²¹⁶³ Eš-Šami, *El-Imam El-Gazali*, str. 25.

²¹⁶⁴ Ibidem, str. 26.

²¹⁶⁵ Ibidem.

8) Povratak profesuri

Nakon te desetogodišnje izolacije vratio se u rodni gradu Tus kako bi produžio svoju osamu još godinu dana. A nakon što je bio izložen stalnom insistiranju vladara, koji su zahtijevali da izađe među ljude, otišao je u Nejsabur i zaposlio se kao nastavnik u tamošnjoj nizamiji. To se dogodilo u mjesecu zul-ka'de 499. godine po Hidžri / 1106. po gregorijanskom kalendaru. O tome je rekao: "Allah mi je olakšao da otputujem u Nejsabur kako bih preuzeo tu dužnost u mjesecu zul-kade četiristo devedeset devete godine. Moja izolacija je trajala jedanaest godina."²¹⁶⁶

Zatim El-Gazali opisuje svoj povratak profesuri. Tu je dužnost sada obavljao na nov način, iz drugačijih namjera, u potpunosti različitih nego što je to činio u prošlosti. Kazao je: "Sada dobro znam: ako bih se vratio podučavanju, ne bih se, zapravo, vratio. Vraćanje je povratak onome što je bilo, a u vrijeme kada sam podučavao, ja sam širio nauku kojom se stječe ugled. I pozivao sam k njoj i riječima i djelom. Takav je bio moj cilj i moja namjera. Sada pak ja pozivam onoj nauci zbog koje se ostavljaju počasti i spoznaje njihova nevažnost. To je moja sadašnja namjera i moj cilj, i Bog zna da je tako. Želim da sebe i druge učinim boljima, no ne znam da li će mi se želja ispuniti ili ću završiti život ne postigavši cilj. Ipak vjerujem vjerom izvjesnom i zasnovanom na osvjedočenju, da nema snage ni moći osim kod Allaha, Moćnog i Uzvišenog, da se ja ne pokrećem već da me On pokreće, da ja ne djelujem već da On mnome djela. I molim Ga najprije da mene učini boljim i da potom mnome popravlja druge, da mene vodi i da me potom učini vodičem drugima, da mi istinu učini odista vidljivom i da mi podari da je slijedim, da mi pokaže zabludu i da mi podari da se nje klonim!"²¹⁶⁷

Nije dugo boravio u Nejsaburu, gdje se na profesorskom mjestu zadržao kratko vrijeme. Napustio je tu poziciju i vratio se kući u Tus. U susjedstvu je otvorio medresu i sufijski hanikah. Svoje vrijeme

²¹⁶⁶ *El-Munkiz min ed-dalal*, str. 159.

²¹⁶⁷ *El-Munkiz min ed-dalal*, str. 159–160.

je podijelio na duhovne aktivnosti poput: učenja hatmi Kur'ana, druženja sa srčanim ljudima i bavljenja profesurom. Umro je nakon života punog izazova, sukoba s neistomišljenicima i susreta s vladarima. Allah ga je sačuvao od nesreća.²¹⁶⁸ Pred kraj života bavio se izučavanjem hadisa i družio se s hadiskim učenjacima, te čitanjem dva *Sahiha*. Da je živio duže, pretekao bi hadiske učenjake u toj nauci. Allah je ukazao veliku milost ovom imamu time što je odredio da se pred kraj života posveti hadisu i Sunnetu. Vjerujemo da je Allah odredio takav kraj Svojom milošću i plemenitošću. Nije se stigao baviti prenošenjem hadisa. Imao je žensku djecu. Imao je dobre prihode, tako da je djeci ostavio dovoljno nasljedstva. Tokom života mu je nuđeno bogatstvo, ali je on odbio.²¹⁶⁹ Zamjerali su mu to što je pravio gramatičke greške u govoru, nakon čega se on posvetio izučavanju jezičkih pravila. Priznao je da se nije naširoko bavio gramatikom, već se zadovoljio onim što mu je trebalo u govoru. Volio je govorništvo. Tumačio je knjige izrazima koji su bili nedostižni književnicima i retoričarima.²¹⁷⁰

9) Vremenski poredak El-Gazalijevih djela čije je autorstvo potvrđeno

♦ Prva faza: 465–478/1073–1085. – tj. prije smrti njegovog šejha Ebu el-Mealija el-Džuvejnija:

– *Et-Ta'lika fi furu' el-mezheb*, to su zabilješke koje su od njega oteli razbojnici i potom vratili;

– *El-Menhul fi usul l-fikh*;

♦ Druga faza: 478–488/1085–1095:

– *El-Besit fi furu' el-mezheb*, a o ovom djelu Ibn Halikan kaže: "O islamu nije napisana knjiga poput ove";

– *El-Vesit* (skraćena verzija *El-Besita*);

²¹⁶⁸ *Sijer a'lam en-nubela'* (19/325).

²¹⁶⁹ Ibidem (19/326).

²¹⁷⁰ Ibidem.

- *El-Vedžiz*;
 - *Hulasatul-Muhtesar ve nekavetul-mu'tesar*, to je sažetak šafijskog fikha;
 - *El-Muntehal fi ilm el-džedel* (o vođenju rasprave i razilaženju);
 - *Me'ahiz el-hilaf*;
 - *Tahsin el-me'ahiz* (o nauci o razilaženju);
 - *El-Mebadi' vel-gajat* (o metodologiji islamskog prava);
 - *Šifa' el-galil* (o analogiji i interpretaciji);
 - *Fetva Ibn Tašfina* (dio El-Gazalijevih fetvi);
 - *El-Fetva el-jezidije* (o statusu onih koji nevjernikom smatraju Jezida b. Muaviju);
 - *Mekasid el-felasife* (pojašnjenje temelja filozofije);
 - *Tehafut el-felasife* (*Nesuvislost filozofa*);
 - *Mi'jar el-ilm*, nastalo poslije *Tehafuta*, a prije odlaska u Damask;²¹⁷¹
 - *Mi'jar el-ukul*;
 - *Mehakk en-nezar fil-mentik*; Ez-Zehebi navodi da je ovo djelo napisao u Damasku;
 - *Mizan el-akl*;
 - *Hudždžetul-hakk*, također o pobijanju pravca batinida;
 - *Kavasim el-batinije*, odgovor na njihove sumnje;
 - *El-Iktisad fil-i'tikad*;
 - *El-Mearif el-aklije vel-esrar el-ilahije*;
- Ovo su najvažnija djela iz spomenutog perioda.
- ♦ Treća faza: 488–499/1095–1106. Najvažnije djelo iz ovog perioda:
 - *Ihja' ulumid-din*.
 - ♦ Četvrta faza (499–503/1106–1110) Najvažnije knjige iz ovog perioda su:
 - *El-Munkiz min ed-dalal*;

²¹⁷¹ Abdurrahman Dimiškije, *Ebu Hamid el-Gazali vet-tesavvuf*, str. 35–40.

– *El-Mustesfa fi ilm el-usul*;

♦ Posljednje godine života 503–505/1110–1111:

– *Minhadž el-abidin fiz-zuhd vel-ahlak vel-ibadat*;

– *Ildžam el-avamm an ilm el-kelam*. To je posljednja knjiga koju je napisao 505/1111. godine, nekoliko dana prije smrti. U toj knjizi izrazio je svoju pripadnost selefu, a sva ostala učenja proglasio je novotarskim.²¹⁷²

Drugo: El-Gazalijev stav prema šiitima i batinidima

Nizamijske škole su utabale put ka dominaciji sunnitsko-eš'arijskog pravca. One su u isto vrijeme zaustavile ekspanziju šiitske ideologije, naročito nakon što su iznjedrile djela koja oponiraju tom pravcu. Imam El-Gazali, sunnitski učenjak, bio je na čelu mislilaca koji su povelili nemilosrdni rat protiv šiita, naročito batinida ismailita. Navodi se da je napisao nekoliko knjiga u kojima pobija njihove stavove, a najpoznatija je knjiga *Fada'ih el-batinijje (Razotkrivanje batinida)*, koju je napisao 487/1094. godine po nalogu halife El-Mustezhira.²¹⁷³

Ono što je zadivljujuće jeste El-Gazalijeva smjelost u napadu na ismailite batinide, i to u vrijeme kada su njihovi misionari bili prisutni u Perziji. Oni su bili jako opasni i imali su svoje tvrđave i kule. Ugrožavali su mir i sigurnost ljudi. Vršili su atentate, čije su žrtve bili bojni političari i mislioci, na čelu s Nizamom el-Mulkom lično. El-Gazali je pokrenuo taj napad prema uputama vlasti, a ovaj sunnitski učenjak je i sam osjećao dužnost da brani istinski islam.²¹⁷⁴

Lijepo je kada se udruže napori političke vlasti s naporima učenjaka u ostvarenju ciljeva islama, kroz korisne institucije u društvima, državama i civilizacijama. Primjer su napori koje su preduzimale nizamijske škole u suprotstavljanju ideologije i šiitsko-batinidskog utjecaja. Fatimidska država se naoružala filozofijom, krijući se iza

²¹⁷² Ibidem.

²¹⁷³ Abdulmedžid Bedevi, *Et-Tarih es-sijasi vel-fikri*, str. 194.

²¹⁷⁴ *Ridžal el-fikr ved-da've* (1/204); El-Karadavi, *El-Gazali*, str. 57.

plašta vjera. To je, kako kaže profesor Ebu el-Hasan en-Nedevi, opasnije za islam od same filozofije. Naime, filozofija je živjela u svojoj kuli od slonovače, daleko od naroda.²¹⁷⁵ A batinidi, s druge strane, su se infiltrirali u društvo i u njega ubrizgavali otrov. Služili su se i finansijskim poticajima, a u islamskom svijetu krajem petog stoljeća po Hidžri niko nije bolje pobijao njihove stavove, otkrivao njihove tajne i rušio njihove temelje od El-Gazalija.

1) Struktura knjige *Razotkrivanje batinida*

Knjiga se sastoji od dva dijela. U prvom dijelu El-Gazali se bavio razotkrivanjem nedostataka i sramota batinida. Drugi dio posvetio je potvrđivanju legitimnosti hilafeta El-Mustezhira Billah. Kod prvog dijela možemo razaznati dodatnu podjelu na više od deset poglavlja: legitimnost pobijanja njihovih stavova; predstavljanje njihovih osobina, porijekla, ciljeva, sljedbenika, te pravca koji uključuje teološke osobenosti, vjerovjesništvo, imamet, *hašr* (sakupljanje) i *nešr* (proživljenje); njihovo argumentiranje brojevima i slovima; pojašnjenje šerijatske fetve o tome da su oni nevjernici i da je dozvoljeno proliti njihovu krv; propisi o onima koji su proglašeni nevjernicima od njih; je li njihovo pokajanje prihvaćeno ili ne; kada i kako se treba raskinuti sporazum s njima itd...²¹⁷⁶

El-Gazali je svoje izlaganje počeo razmatranjem legitimnosti pobijanja stavova batinida. Naveo je kako je pobijanje njihovih stavova stroga vjerska dužnost svakog pojedinca (*fardi-ajn*).²¹⁷⁷ Zatim se upustio u naučna pitanja, te razvrstavanje onih batinida koje treba proglasiti nevjernicima od onih koje treba proglasiti hereticima, te u kojim slučajevima je njihovo pokajanje prihvatljivo itd.

El-Gazali se ne obraća onima koji su kategorički proglašeni nevjernicima, već se obraća grupi koja se kroz svoje ideje, vjerovanja i obrede deklarira kao dio ummeta, štoviše, oni sebe predstavljaju kao

²¹⁷⁵ Muhammed er-Rahmuni, *El-Džihad vel-hidžre iled-da've ved-devle*, str. 147.

²¹⁷⁶ Muhammed er-Rahmuni, *El-Džihad vel-hidžre iled-da've ved-devle*, str. 147.

²¹⁷⁷ *Fedaih el-batinijje*, str. 4; Er-Rahmuni, *El-Džihad*, str. 147.

ljude koji žele očistiti vjeru od zabluda, poput ihvan es-safa. Zato se prvo morao potruditi da tu grupu isključi iz okvira islama, kako bi borba protiv njih bila šerijatski osnovana. A to je mogao postići tek nakon što otkrije njihove temelje, sljedbenike, dogme, te kratkoročne i dugoročne ciljeve. Kada je to postigao, onda je tretman batinida kao nevjernika, kroz džihad, postao legitiman. U tom slučaju se na njih odnose isti propisi koji se odnose na nevjernike (kafire).²¹⁷⁸

2) Sadržaj knjige

Od uvoda, pa do kraja prvog dijela, El-Gazali nas upoznaje sa svojim upornim nastojanjem da poveže pravac batinida s nevjerništvom.

a) **Smatrao je da su nevjernici po svom nastanku.** “Grupa vatropoklonika (medžusija) i mazdekija, (grupa) varalica bezbožnih dualista te velika skupina starih filozofa bezbožnika. Posvetili su svoje individualno razmišljanje da deriviraju mjeru (plan) koja bi im olakšala ono što ih je zadesilo u pogledu dominacije ljudi vjere i otklonila nevolju u koju su zapali zbog vlasti muslimana nad njima.”²¹⁷⁹

b) **Smatrao je da su nevjernici po svojim osobinama.** “Oni se Allahove sile ne boje, a kada ih misionari istine danonoćno pozivaju, to ih još više udalji. Kada se nad njima nadnese sablja istine, oni se čvrsto uhvate istine, a kada te sjene nestane, oni postanu uporni i pretjerano oholi.”²¹⁸⁰

c) **Smatrao je da su nevjernici po svom krajnjem cilju, koji se sastoji od poništavanja vjerskih propisa.** Na polju metafizike oni tvrde da postoje dva vječna boga, bespočetna i praiskonska s aspekta vremena.²¹⁸¹ U tome se njihovo vjerovanje podudara s dualistima i vatropoklonicima. U sferi vjerovjesništva, tj. njihovom stavu prema vjerovjesniku i vjerovjesništvu, za njih je vjerovjesnik izraz za osobu ili pojedinca koju je u prošlosti obasuo “prvi bog” posredstvom

²¹⁷⁸ *El-Džihad vel-hidžre iled-da've ved-devle*, str. 147.

²¹⁷⁹ *Fedaih el-batinijje*, str. 28.

²¹⁸⁰ *Fedaih el-batinijje*, prema: *El-Džihad vel-hidžre iled-da've ved-devle*, str. 148.

²¹⁸¹ *Fedaih el-batinijje*, str. 37.

“drugog boga” čistom, svetom snagom koja je spremna da se ukleše, prilikom kontakta, s univerzalnom dušom, uključujući sve njene elemente (partikularije).²¹⁸²

d) Kur'an je, u njihovom shvaćanju, zbir spoznaja koje su došle Poslaniku od razuma, čiji je simbol ime Džibril.²¹⁸³

e) Smatrao je upitnim njihov stav o imamet (vodstvu). Oni su složni u stavu da je imam (vođa) jednako sačuvan od grijeha²¹⁸⁴ kao i vjerovjesnik, te da je upoznat sa suštinom svih stvari. Jedina je razlika u tome što mu ne silazi objava, već te stvari dobija od vjerovjesnika, čiji je on zamjenik (halifa) i dolazi na njegovo mjesto.²¹⁸⁵

f) Što se tiče vjerovanja u Sudnji dan i povratak (Uzvišenom Allahu), oni ih poriču i interpretiraju ih kao simbol pojave imama i podizanja Održavatelja vremena (*Kaim al-zemān*).²¹⁸⁶

g) Njihova doktrina o šerijatskim zaduženjima zasniva se na apsolutnoj dozvoljenosti, smatranju zabranjenih stvari dozvoljenima i poricanje vjerozakonskih propisa.²¹⁸⁷ Ove osobine i doktrine izjednačavaju batinide s nevjernicima, s tim da nevjernici ugrožavaju islam izvana, dok batinidi predstavljaju unutrašnju opasnost. Oni su remetilački faktor koji želi urušiti vjerovanje iznutra, budući da za sebe tvrde da su muslimani i deklariraju se kao takvi. Navode kako su oni iskreni zaštitnici vjere. Iz tog razloga se s njima treba obračunati oštrije i surovije nego s nevjernicima.²¹⁸⁸

El-Gazalijeva djela dala su veliki doprinos na polju pobijanja stavova batinida. Svojim snažnim idejama i zahvaljujući popularnosti koju je uživao, imao je veliki uspjeh u suzbijanju batinidske ekspanzije i podržavanju sunnitskog pravca. Uspješno je primjenjivao šerijatske

²¹⁸² Ibidem.

²¹⁸³ *Fedaih el-batinije*, str. 41.

²¹⁸⁴ Ismet, negriješnje u stvarima vjere i morala. (Prim. prev.)

²¹⁸⁵ *Fedaih el-batinije*, str. 42.

²¹⁸⁶ Tj. sedmoga koji derogira vjer zakon i mijenja propis. Ibidem.

²¹⁸⁷ Ibidem, str. 44.

²¹⁸⁸ *El-Džihad vel-hidžre iled-da've ved-devle*, str. 149.

i racionalne znanosti, uključujući filozofiju, logiku i apologetiku, u cilju pobijanja temeljnih doktrina batinidskog pravca. O njima je rekao svoju izreku koja je postala popularna: "Njihova vanjština je rafđ [odbijanje, tj. prve trojice halifa], a nutrina čisto nevjerništvo." Oni se, dakle, kriju iza šiizma, a nemaju veze sa šiitima. To je maska iza koje se skrivaju kako bi napakostili sljedbenicima islama.²¹⁸⁹

Navodi se i kako je El-Gazali bio ustrajan u kritici ove sekte, otkrivanju njihovih proturječnosti, sramotnih postupaka i loših namjera, iako je bilo poznato u to vrijeme da ga je ta kritika mogla koštati života. Lično je bio svjedok stradanja velikog državnika, vezira Nizama el-Mulka i Fahr el-Mulka, Nizam el-Mulkovog sina, što je bio dovoljan razlog da ušuti i pokori se. Batinidi su se obračunavali sa svakim u kome su vidjeli prijetnju za sebe – bilo da se radi o državnim službenicima ili učenjacima – tako što bi ga izboli nožem, podmetnuli otrov u hranu ili na neki drugi od načina koje su usavršili i precizno izvodili. To ukazuje na El-Gazalijevu hrabrost u iznošenju istine i pobijanju laži. Činio je to bez obzira na posljedice, a dogodilo mu se samo ono što mu je Allah odredio.²¹⁹⁰ To je značajna lekcija za savremene učenjake, koji trebaju biti odani Allahu u obračunu s neo-batinidima. A vidio sam neke koji se ubrajaju u učenjake kako ih se boje, kako strahuju od ubistva, atentata ili se plaše da će biti optuženi za sektaštvo. Neki od njih su žrtve podmićivanja koje je bezvrijedno s aspekta šerijata ili prolaznih dunjalučkih mjerila. Zbog toga ih oni puštaju da se poigravaju s vjerskim uvjerenjima i svetinjama ummeta. Neki učenjaci ummeta doprinijeli su opijanju širih muslimanskih masa, iako su svjesni opasnosti tih sekti za vjerovanje i moral ummeta. Zar se ti ljudi ne boje onoga dana u kom će srca i pogledi biti uznemireni, kada će Allah iskrene pitati o njihovoj iskrenosti?!

²¹⁸⁹ El-Karadavi, *El-Imam El-Gazali bejne madihih ve nakidih* (Imam Gazali između simpatizera i kritičara), str. 60.

²¹⁹⁰ El-Karadavi, *El-Imam El-Gazali bejne madihih ve nakidih*, str. 62.

3) Politička dimenzija u El-Gazalijevim djelima

Imam Ebu Hamid el-Gazali smatra se velikim teoretičarom sunnitske države Seldžuka. On nije živio daleko od događaja i sukoba Seldžuka sa njihovim protivnicima fatimidima ismailitima. Prije izolacije i napuštanja katedre na nizamiji, imam El-Gazali bio je filozof seldžučke države u punom ideološkom smislu i značenju riječi filozof. Budući da je bio u pratnji seldžučkog velikog vezira Nizama el-Mulka, od 28. godine – s izuzetkom dvije knjige o islamskom pravu: *Et-Ta'lik* i *El-Menhul* – sva El-Gazalijeva djela nastala su nakon što je ušao u društvo visokih seldžučkih državnika. Kao što je poznato, on je bio glavni i najopasniji protivnik spomenute batinidske države ismailita, predvođene Hasanom ibn Sabahom.

Ismailiti su u to vrijeme svoj politički poziv usredotočili na to da dokažu neophodnost postojanja “muallima” (učitelja), odnosno bezgrješnog imama.

I kao što je poznato, El-Gazali je napisao knjigu kao odgovor na batinidsku (ezoteričku) doktrinu, a napisao ju je, kako je i sam izjavio, po naredbi abbasidskog halife El-Mustazhira, pa ju je zbog toga i posvetio njemu i nazvao *El-Mustazhari*.²¹⁹¹

Ismailitska doktrina je vjerska, filozofska i politička doktrina, pa je opovrgavanje njihovih političkih i vjerskih stavova također zahtijevalo opovrgavanje njihove filozofije, a njihova filozofija nije bila ništa drugo do filozofija s kojom su se na Istoku susretali filozofi tog doba.²¹⁹² Naravno, mislim na neoplatonizam u njegovom istočnohermetičkom obliku. Upravo je odatle proistekao El-Gazalijev napad na filozofiju.²¹⁹³

Kada pažljivo čitamo i analiziramo njegovu knjigu *Razotkrivanje batinida*, jasno vidimo kako je Gazalijev *Et-Tehafut* (*Nesuvislost filozofa*), zapravo napisan radi raskrinkavanja batinida, jer postoje stvari ili aspekti koji se jasno razumiju čitanjem tog djela.

²¹⁹¹ Radi se o djelu *Razotkrivanje batinida*. (Prim. prev.)

²¹⁹² Ebu Hamid el-Gazali, *dirasat fi fikrihi ve asrihi ve te'sirih*, str. 68.

²¹⁹³ Ibidem, str. 91.

Prvi aspekt je El-Gazalijev motiv za napad na filozofe, koji je sâm po sebi bio doktrinarni motiv, jer su filozofi podupirali teorijski aspekt batinidske ezoteričke doktrine. Filozofi su im u tom pogledu bili snažna podrška, naprimjer, njihovo vjerovanje u zagrobni život, “gdje je primjetno”, kako kaže El-Gazali, “da je njihova doktrina i vjerovanje u budući svijet istovjetna doktrini i vjerovanju filozofa”.

Batinidska ezoterička doktrina se proširila onda kada su je, zbog pohlepe za novcem, vlašću i ugledom, podržale i pomogle skupine filozofa i dualista. Većina tog pravca je u suštini podudarna s dualizmom i filozofijom, dok se s rafiditima i šiitima podudaraju u vidljivim aspektima.²¹⁹⁴ Podrška filozofa omogućila je širenje batinidskog pravca, a ta podrška je bila rezultat pohlepe filozofa za novcem i ugledom koji su im ovi pružali. Rezultat toga bilo je postojanje obostranog interesa iz kojeg je proizašlo slaganje između filozofa i batinida.²¹⁹⁵

Iz tog razloga uslijedio je veliki El-Gazalijev napad na filozofe, tako da je on uspio preokrenuti i transformirati bitku, koja se prije toga vodila između eš'arija i mu'tezila, u borbu između eš'arija i filozofa, i nesporno je da je El-Gazali svoju knjigu *Tehafutul-felasife* napisao u vrijeme kada je bio profesor na nizamiji.²¹⁹⁶

Što se tiče drugog aspekta, a to je batinidska doktrina o učitelju (*el-muallim*) i podučavanju (*et-ta'lim*), na koju su se ismailiti tada usredotočili, bilo je onih koji su govorili: “Ne postoji način da se poništi i opovrgne ta doktrina osim predlaganjem alternative.” Alternativa je, prema El-Gazaliju, bila logika, pa otuda njegovo insistiranje na neophodnosti sintetiziranja logike kao jedinstvene metode u stjecanju znanja nije bilo radi same logike, već protiv ezoterične ismailitske (spoznajne) teorije, i radi jačanja eš'arijskog mezheba, na kojem se temeljila država Seldžuka u idejnom i doktrinarnom

²¹⁹⁴ Ebu Hamid el-Gazali, *dirasat fi fikrihi ve asrihi ve te'sirih*, str. 91.

²¹⁹⁵ Ibidem.

²¹⁹⁶ *Mevkif Ibn Tejmiye min el-eša'ire* (2/630).

smislu. Ova dimenzija bila je težak udarac protivnicima Seldžuka, poput Fatimidske države ismailita i njenih zagovornika.

Ostaje još treći aspekt, a to je El-Gazalijev poziv na sufizam, a sufizam je, kao što je poznato, bio ideološka i organizaciona osnova Seldžučke države. Stoga je El-Gazalijev stav u tom pogledu razumljiv i prihvatljiv, i ne samo to, već i činjenica da je El-Gazali jasno shvatio da duhovni aspekt šiitske spoznaje (‘irfan) općenito ne može biti zamijenjen logikom, tako da je jedino preostalo da se razobliči batinidski misticizam i odvoji od svog političkog karaktera koji su mu utisnule šiiti imamiti i ismailiti, i da se pokuša uskladiti sa sunnitskim razumijevanjem islama, i El-Gazali je to učinio na osnovu ogromnog sunnitskog nasljeđa.

Dakle, tri aspekta: pozivanje u sufizam, napad na filozofe i pozivanje na sintetiziranje logike, možda zapravo utjelovljuju jasnu kontradikciju, ali samo na razini apstraktne misli, a što se tiče politike i ideologije, to su u to vrijeme bila tri komplementarna oružja usmjerena na jednog protivnika.²¹⁹⁷

Treće: El-Gazalijev stav prema filozofima i filozofiji

El-Gazali je imao jedinstven pristup borbi protiv filozofije. Njegovi prethodnici su zauzimali odbrambeni stav, tako što su branili islam i vjerska načela, te opravdavali islamsku vjeru. Drugim riječima, filozofija je napadala islam, a oni su ga branili i odbijali optužbe koje su upućene na njegov račun. Učenjaci prije El-Gazalija pokušavali su opravdati vjerske stavove i pružiti objašnjenja za načela i učenja. Ilmul-kelam je bio protiv štita koji je vjerska načela branio od filozofskih napada. Nijedan teolog se nije usudio napasti filozofiju na njenoj teritoriji, zato što nisu poznavali filozofiju, niti vladali njenim osnovama i disciplinama. Nisu bili opremljeni oružjem kojim bi se suprotstavili filozofiji i uputili joj bolan udarac ili kritiku. Ti učenjaci su zauzimali, dakle, odbrambeni stav, a taj stav je uvijek slab.

²¹⁹⁷ Ebu Hamid el-Gazali, *dirasat fi fikrihi ve asrihi ve te’sirih*, str. 68.

Kada je riječ o El-Gazaliju, on je filozofske temelje izložio kritici i osporavanju. Njegov žestoki napad bio je utemeljen na stručnim temeljima i naučnom istraživanju, na argumentima poput onih filozofskih i promišljanjima poput promišljanja velikih filozofa, autora filozofskih djela. Doveo je filozofiju na optuženičku klupu i primorao njene predstavnike da zauzmu odbrambeni stav. To je predstavljalo veliki pomak u odnosu između vjere i filozofije. Bila je to veličanstvena pobjeda islamske doktrine, koja je vratila povjerenje u srca sljedbenika i vjernika, te ih oslobodila straha i dominacije filozofije.²¹⁹⁸

1) Njegovo izučavanje filozofije

El-Gazali nije nepromišljeno napadao na filozofiju, već je prije toga izučio tu nauku, o čemu sâm govori u djelu *El-Munkiz min ed-dalal*. Vjerovao je da “pogrešnost neke nauke može sagledati samo onaj ko dosegne njene krajnje granice i izjednači se sa njenim najboljim znalcima te ih nadmaši i dospije na stupanj iznad njihovog...” Zalagao se i trudio kako bi spoznao suštinu i dubinu filozofije i upoznao njene krajnje domete. Ni tada nije žurio s napadom, budući da je uvidio da su filozofske diskusije i dalje složene i nejasne običnim ljudima. Shvatio je da su filozofske knjige napisane simboličkim jezikom, zamršenim stilom, kao da su autori namjerno željeli podići zid oko filozofije kako bi je učinili nedostupnom običnim ljudima, ili su to činili zato što nisu znali pisati. Odlučio je da napiše knjigu u kojoj će navesti filozofske diskusije, teorije i pitanja laganim, jasnim jezikom i blistavim stilom. Gazali je bio obdaren zadivljujućim umijećem pojednostavljivanja i pojašnjavanja naučnih pitanja. Porušio je taj zid i ukinuo naučni monopol. Napisao je knjigu *Mekasid el-felasife* (*Ciljevi filozofa*)²¹⁹⁹ u kojoj je naveo filozofske termine i na najbolji način izložio filozofska učenja. To dotada nije pošlo za rukom velikim filozofima. Pritom nije upućivao nikakvu kritiku ili komentar.

²¹⁹⁸ *Ridžal el-fikr ved-da've* (1/969).

²¹⁹⁹ Ibidem.

Dr. Sulejman Dunja je u drugom predgovoru knjige *Tehafut el-felasife* spomenuo kako je El-Gazali prikazao filozofske diskusije bolje nego što su to učinili sami filozofi. Do tog saznanja došao je nakon usporedbe stila El-Gazalija i Ibn Sine u nekim raspravama. Zaključio je kako je El-Gazalijev stil jasniji i precizniji.²²⁰⁰ Izdavanjem knjige *Mekasid el-felasife* El-Gazali je uspio ostvariti važne ciljeve, koji su mu omogućili da dobije predstojeću bitku. Neki od njih su:

- spustio je filozofiju na nivo običnih ljudi;
- svi su mu, uključujući i filozofe, priznali da posjeduje vrhunsko umijeće u toj disciplini, što bilo je tačno, a što mu je omogućilo da kasnije izloži svoj sud, koji će imati svoje slušatelje, a filozofi su u tom trenutku mislili da su u svoje redove pridobili novo veliko ime filozofije;
- definirao filozofske oblasti koje treba poznavati, povezao ih sa šest temelja i kazao da se većina tih temelja ne kosi s vjerom, čime je otkrio mjesto buduće bitke.

Imam El-Gazali je u svom djelu *El-Munkiz min ed-dalal* pojasnio da je filozofija pobijedila i stala na svoje noge zbog dvije nesretne opasnosti. Jedna od njih rezultat je neznanja onih koji brane islam tako što u potpunosti poriču filozofiju.²²⁰¹ Zatim se upustio u pojašnjenje te dvije opasnosti:

“Prva je u tome da se onaj ko u nju pronikne zadivi njenom tačnošću²²⁰² i očitošću njenih dokaza i zbog toga dođe do lijepog mišljenja o filozofiji, te pomisli kako su sve filozofske nauke po jasnoći i čvrstoći dokaza poput matematike. Zatim čuje da filozofi ne vjeruju, da poriču Božja svojstva i nijeću Božji zakoni te, slijedeći njih, i sam prestaje vjerovati, govoreći: ‘Da je religija istinita, ona ne bi izmakla ljudima koji vladaju tačnim znanjima kakva su u toj nauci!’ To je velika opasnost.

²²⁰⁰ *Tehafut el-felasife*, priredio Sulejman Dunja, str. 23–29.

²²⁰¹ Eš-Šami, *El-Imam el-Gazali*, str. 81.

²²⁰² Govori o matematici, koja je bila dio filozofije u to vrijeme.

Druga opasnost dolazi od čovjeka iskrenog u islamu, ali neznalice. On misli da religija treba pomoći pobijanje svake nauke koja dolazi od filozofa, pa poriče sve njihove nauke i njih proglašava neznalicama. On tako niječe i njihovo objašnjenje pomračenja Sunca i Mjeseca držeći da je sve što oni kažu u suprotnosti sa vjerozakonom. Pa kada za to čuje neko ko je pomračenja spoznao pomoću jasnog dokaza, taj neće posumnjati u svoj dokaz, ali će povjerovati da je islam zasnovan na neznanju i osporavanju neospornog dokaza, te će se uvećati njegova ljubav prema filozofiji i mržnja prema islamu. Doista, onaj ko misli da se islamu pomaže pobijanjem matematičkih nauka, čini težak zločin prema religiji. U vjerskim učenjima ne postoji ništa što te nauke negira ili potvrđuje, niti se te nauke bave vjerskim stvarima.”²²⁰³

2) Fatalni udarac

Nakon što je El-Gazali postao prihvaćen i priznat u društvu kao filozof, napisao je knjigu *Tehafut el-felasife* (*Nesuvislost filozofa*), za koju se kaže da je filozofiji nanijela udarac od kojeg se nikada nije oporavila na istoku.²²⁰⁴

Dr. Sulejman Dunja kaže: “Izabrao je ime *Nesuvislost filozofa*, podrazumijevajući pod tim imenom, mimo osnovnog značenja, razotkrivanje filozofa, te ukazivanje na njihovu nedosljednost. Onome ko pročita naslov knjige, ili čuje za njega, jasno je da autor pokušava utvrditi nesuvislost filozofa.” Šta se podrazumijeva pod nesuvislošću pojasnio je u prvom predgovoru knjige: “Ograničimo se na izlaganje kontradiktornosti koja vlada u mišljenju njihovog čelnika, univerzalnog filozofa i prvog učitelja. Izraz ‘nesuvislost’ koji je upotrijebio kao osobinu filozofa, znači kontradiktornost, tj. kontradiktornost filozofa. Njihove misli su, dakle, kontradiktorne i međusobno poništavajuće. To ne ukazuje samo na kontradiktornost u smislu apsurdnosti, besmislice i trivijalnosti njihovih ideja. El-Gazali

²²⁰³ *El-Munkiz min ed-dalal*, str. 114–115.

²²⁰⁴ *Tehafut el-felasife*, priredio Sulejman Dunja, str. 15.

je upotrijebio najoštrije osude na račun filozofa kada je riječ o ovom nazivu.”²²⁰⁵

Šejh i profesor Ebu el-Hasan en-Nedevi o ovoj knjizi kaže: “Ovu knjigu odlikuje snažan izraz, ispravnost pojmova, lakoća stila, za razliku od većine knjiga koje su napisane o toj temi. To nam govori da je autor bio siguran u svoju vjeru, te da je imao samopouzdanje u svoju ličnost i razmišljanje. U stare filozofe je gledao kao u svoje vršnjake i kolege, ljude na istom intelektualnom i obrazovnom nivou. Slobodno je diskutirao i izlagao svoje stavove, a argumente je obarao argumentima. Muslimanima je bio prijeko potreban ovakav tip učenjaka i autora, koji će se filozofiji suprotstaviti s uvjerenjem i samopouzdanjem, slobodnim razumom, naučnom hrabrošću, koji ne vjeruje u bezgrešnost, svetost i genijalnost filozofa i koji ih ne smatra nadnaravnim stvorenjima, koje niko ne može nadmašiti u intelektualnom i mentalnom smislu. Te osobine pokazao je El-Gazali u svom djelu *Tehafut el-felasife*. Ta knjiga se pojavila u pravo vrijeme i udovoljila je potrebi svog vremena.”²²⁰⁶

Nakon što je naveo četiri uvoda u kojima je izložio svoje metode, El-Gazali počinje s istraživanjem i opisivanjem stanja filozofa. Podijelio je njihova učenja na ona koja se kose sa šerijatom i ona koja se ne kose. Zatim je osporio filozofske discipline i učenja o Bogu. Nakon svega toga, El-Gazali prelazi na izlaganje filozofskih učenja, o kojima diskutira na temelju naučnog istraživanja i logičkih argumenata. Napisao je šesnaest poglavlja o teologiji i metafizici. Četiri poglavlja je posvetio prirodnim naukama, u kojima je dokazao na neutemeljenost, kontradiktornost, razilaženje i nesuvislost njihovih učenja.²²⁰⁷ El-Gazaliju je pomoglo da uputi ovaj konačan udarac nekoliko stvari, među kojima su:

– priprema terena, o čemu je bilo riječi;

²²⁰⁵ Ibidem.

²²⁰⁶ *Ridžal el-fikr ved-da've* (1/201–202).

²²⁰⁷ Ibidem (1/201).

- određenje bojnog polja, a to je teološki dio filozofije, čime je eliminirao ostale aspekte, poput matematike i logike;
- značaj imama El-Gazalija i njegovo iscrpno poznavanje filozofije, kojom je vladao poput velikih filozofa;
- upotreba svih dostupnih sredstava.

On o tome kaže: “Treba znati da je važno upozoriti ljude da je opasno imati lijepo mišljenje o filozofima i smatrati da su njihove metode sačuvane od kontradiktornosti. Treba im pojasniti sve vrste nesuvislosti filozofa. Stoga se u diskusiju s njima upuštam samo radi nijekanja (njihovog učenja), a ne radi potvrđivanja (svojih stavova). Njihove stavove pobijam tako što ih svrstam u različite ideologije. Nekada ih osporavam sa stajališta mu’tezila, nekada keramita, a nekada s aspekta šiita vakifija. Ja ne pristupam diskusiji tako što branim određeni pravac, već ih suočavam sa svim pravcima odjednom. Ostale sekte se s nama razilaze u detaljima, a oni se protive osnovama vjere. Zato se trebamo svi ujediniti protiv njih, a u teškoćama treba zaboraviti na razmirice.”²²⁰⁸

El-Gazali je bio siguran u svoju pobjedu nakon što je preduzeo sve mjere i pažljivo isplanirao bitku. Zato vidimo da on, nakon što je kročio na bojno polje, ne obraća pažnju na neistomišljenike, već im se izruguje i ponižava njihov razum. Pogledajmo neke tekstove koje je naveo u svojoj knjizi *Tehafut el-felasife*, koristeći se oružjem podsmijeha:²²⁰⁹ “To što ste iznijeli puke su pretpostavke, to jest gomilanje nejasnoća. Kad bi čovjek rekao da je to usnio, time bi potvrdio da nije dobrog zdravlja.”²²¹⁰ To je rekao u kontekstu rasprave o nastanku jednog Prvog počela iz boga, te nastanku tri bića iz tog jednog, Prvog počela. Kazao je: “Ne znam kako bi bilo koji luđak mogao sam sebe uvjeriti u takve postavke, a kamoli pametni ljudi, koji cjepidlače u svojim mnijenjima o mišljevinama (inteligibilijama).”²²¹¹

²²⁰⁸ *Tehafut el-felasife*, str. 82.

²²⁰⁹ Eš-Šami, *El-Imam El-Gazali*, str. 85.

²²¹⁰ *Tehafut el-felasife*, priredio Sulejman Dunja, str. 146.

²²¹¹ Ibidem, str. 153.

Na ovakav stav natjerao ga je njihov stav prema islamu i muslimanima. El-Gazali inače poštuje nauku i cijeni učenjake, ali su ovi javno izrazili nevjerništvo. Uzdigli su se iznad ljudi, uvjereni da su pametni, kao što navodi u uvodu. Zbog toga su zaslužili ovakvo obraćanje. U uvodu knjige svjedočimo žestokom napadu, nakon čega se on nije mogao zaustaviti. Taj napad sastavljen je u divnom proznom izrazu, s aspekta značenja i konstrukcije.²²¹²

Njihovu diskusiju o Nužnom postojanju (vadžib el-vudžud), koje može pojmiti sebe, ali ne može pojmiti druge, komentira jakim i ostrim riječima: "Uman će se čovjek čuditi onima koji se kako kažu zadubljuju u umovanje o predmetima poimanja a onda njihovo umovanje završava zaključkom da Gospodar nad gospodarima i Uzrok (svih) uzroka uopće ne zna što se zbiva u svijetu! Kakva je, onda, razlika između Njega i mrtvaca osim u tome što On zna sebe samog?! Tako Uzvišeni Allah postupa s onima koji zastrane od Njegovog puta i upute, koji negiraju Njegove riječi:

مَا أَشْهَدُهُمْ خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَلَا خَلَقَ أَنْفُسِهِمْ

Ja nisam uzimao njih za svjedoke prilikom stvaranja nebesa i Zemlje ni neke od njih prilikom stvaranja drugih. (El-Kehf, 51)

الطَّائِفِينَ بِاللَّهِ ظَنُّ السَّوْءِ

...koji o Allahu zlo misle... (El-Feth, 6) Oni vjeruju da pitanjima Božijeg gospodarstva (rububijjeta) dominiraju ljudske sile. Oni su zaneseni svojim umom i misle da im je to dovoljno i da ne moraju slijediti Poslanika, sallallahu alejhi ve sellem, i njegove sljedbenike, neka je Allah njima zadovoljan. Zato nije čudo što su vjerovali da bi njihove mišljevine, ukoliko bi se javile u snu, izazvale čuđenje.²²¹³

El-Gazali u ostatku knjige nastavlja kritizirati i analizirati filozofe. Iscrpio je sve diskusije na koje je trebalo reagirati, a njih je dvadeset, većinom vezanih za metafiziku (teologiju). Proglasio ih

²²¹² Imam El-Gazali, str. 86.

²²¹³ El-Munkiz min ed-dalal, str. 118.

je nevjernicima u tri pitanja. Prvo je njihova doktrina o prapočetku svijeta i tvrdnji da su sve supstancijalne karakteristike bića (*dževheri*) bespočetne. Drugo je njihova tvrdnja da Uzvišenom Allahu nisu poznate pojedinačnosti koje postoje u vremenu. Treće je njihovo nijekanje tjelesnog uskrsnuća. Kazao je: "Ta tri pitanja ni u jednome pogledu nisu u skladu s islamom. Biti uvjeren u njihovu tačnost znači biti uvjeren u to da vjerovjesnici, neka je s njima Allahov blagoslov i spas, lažu i da ono što oni govore, govore iz interesa, kao slikovit primjer za usmjeravanje mnoštva. A to je očito nevjerništvo, uz koje ne pristaje ni jedna od frakcija među muslimanima."²²¹⁴

3) Odjek knjige *Tehafut el-felasife*

Važnost ove knjige ne ogleda se u proglašavanju filozofa nevjernicima, već u degradaciji naučne vrijednosti filozofije i umanjivanju njenog značaja. Knjiga je pokazala da se filozofija sastoji od skupine ideja i fantazija, standarda i procjena. Na taj način El-Gazali je učinio veliku stvar za vjeru. Umanjio je značaj filozofije, koju su dotada ljudi gledali kao na nešto sveto i uzvišeno. El-Gazali je nanio težak udarac filozofiji. Vratio ju je unazad ili ju je zaustavio, u najmanju ruku. Filozofski krugovi nisu uspjeli iznjedrili knjigu značajnu spomena, a koja bi parirala tvrdnjama iznesenim u *Tehafut el-felasife*.²²¹⁵

Zapadni učenjaci kažu: "Gazali je nanio smrtonosan udarac filozofiji na Istoku. Isto bi se desilo i na Zapadu, da se nije pojavio Ibn Rušd, koji ju je štitio cijelo stoljeće."²²¹⁶

4) Rezime El-Gazalijevog doprinosa na polju filozofije

El-Gazali je na polju filozofije ostvario sljedeće:

– Borio se protiv nje kako bi branio islam i služio svojoj vjeri. Tada je filozofija predstavljala neprijatelja vjere.

²²¹⁴ Ibidem, 313-315.

²²¹⁵ *Ridžal el-fikr ved-da've* (1/204).

²²¹⁶ Ibidem (1/204).

– Nije se borio protiv cijele filozofije, već je svoju borbu usmjerio na grčku teološku filozofiju.

– Odstranio je iz filozofije druge discipline koje su se nalazile pod njenim okriljem. Izolirao ju je od ostalih vojnika koje je koristila kao živi zid u odbrani svojih stavova. Te discipline su se kasnije osamostalile kao zasebne nauke, poput matematike, biologije, fizike, logike, etike i politike.

– Ukinuo joj je imunitet i uklonio taj oreol koji je filozofiji davao svetost i izuzetno poštovanje. Dokazao je da je to samo skupina ideja, fantazija, standarda i procjena. Nakon što je ogolio filozofiju, El-Gazali nije ostavio ništa što bi se moglo smatrati naukom. Kada je u svojoj knjizi *El-Ihja'* govorio o naukama, nije filozofiju uvrstio u nauke. To je pojasnio riječima: “Što se filozofije tiče, ona nije nauka sama po sebi, nego se grana u četiri područja:

Prvo područje su geometrija i aritmetika.

Drugo područje je logika, koja tretira pitanja uzroka i dokaza.

Treće područje su metafizičke nauke, koje tretiraju Allahovo postojanje. Kao što doktrina mu'tezila nije nauka sama po sebi, već njeni pripadnici pripadaju apologetičarima (mutekellimima). Isto važi i za filozofiju.

Četvrto područje su prirodne nauke. Neki aspekti iz ovog domena su u kontradikciji sa šerijatom. Neki aspekti bave se istraživanjem osobina tijela.²²¹⁷ Sažetak svog stava izložio je u svojoj knjizi *El-Munkiz min ed-dalal*, gdje kaže: “Nakon što sam završio s naukom filozofije, njenim proučavanjem, razumijevanjem i razobličavanjem onoga što je u njoj lažno, shvatio sam da ni ona ne ispunjava u potpunosti ono što obećava i da razum nije sposoban obuhvatiti sva pitanja i odgonetnuti sve zagonetke.”²²¹⁸

²²¹⁷ Eš-Šami, *El-Imam el-Gazali*, str. 87; *Ihja' ulumid-din* (1/22).

²²¹⁸ *El-Munkiz min ed-dalal*, str. 118.

5) Gazalijev stav prema razumu i tradiciji

Ovdje El-Gazali naglašava važan princip, koji je kasnije produbio i proširio Ibn Tejmije, u svom značajnom djelu *Der' te'arud el-akl ven-nakl*, bez obzira na to što su se razilazili oko primjene tog principa. Prema tom principu, razum i šerijat nikada nisu u stvarnoj kontradikciji (ne sudaraju se), s teoretske strane, zato što oboje predstavlja svjetlo od Allaha. Zato oni ne mogu biti međusobno oprečni ni s praktičnog aspekta. Naime, nije utvrđeno da je neka vjerska istina kontradiktorna s racionalnom istinom. Štoviše, El-Gazali smatra kako oni jedno drugo potvrđuju i verificiraju.²²¹⁹ U *El-Mustasfi*, jednom od svojih posljednjih djela, on razum smatra sudijom, a šerijat svjedokom. Nakon preambule, on kaže: "Slijedom toga, govor su razmijenili sudija razuma, a to je službenik koji se ne može razriješiti niti razmijeniti, i svjedok šerijata, a to je plemenit, pravedan svjedok, i zaključili da je dunjaluk kuća obmane, a ne kuća sreće. To je mjesto trgovine, e ne mjesto boravka. To je tržnica čija je roba pokornost, a postoje dvije vrste pokornosti – djela i znanje. Znanje je unosnija i profitabilnija roba. Znanje također spada u djela, a potječe iz srca, koje je najvredniji organ. To je također rezultat napora razuma, a to je jedna od najčasnijih stvari, budući da je to nosilac i emaneta, koji je bio ponuđen Zemlji, brdima i nebu, pa su se ustegli i pobojali da ga ponesu."²²²⁰ On u *El-Ihjau* poziva na sintezu racionalnih i vjerskih nauka i pojašnjava potrebu za svakom od njih. Potvrdio je da razum ne može bez tradicije, niti tradicija može bez razuma. Onaj ko poziva na sušto slijeđenje, uz potpuno isključivanje razuma, taj je neznalica. A onaj ko se zadovoljava samo razumom i ne mari za svjetlom Kur'ana i Sunneta, taj je obmanut. Zato nipošto ne dozvoli da budeš u jednoj od ovih grupa. Prihvati oba izvora, jer su racionalne nauke poput hrane, a šerijatske poput lijeka. Bolesniku

²²¹⁹ *El-Gazali bejne madihih ve nakidih*, str. 43–44.

²²²⁰ *El-Mustasfa* (1/3).

šteti hrana, ukoliko je propustio uzeti lijek. Isto važi i za bolesti srca, njih je moguće riješiti samo lijekovima koji se crpe iz šerijata.”²²²¹

Zatim El-Gazali žestoko kritizira one koji misle da postoji kontradiktornost između šerijata i razuma, kazavši: “Neki misle da su racionalne znanosti različite i oprečne vjerskim znanostima i da ih je nemoguće pomiriti i uskladiti. To je mišljenje slijepca koji nema nikakva rezona, da nas Allah sačuva toga. Onaj koji ima ovakav stav vjerovatno nije u stanju ni izmiriti neke šerijatske znanosti, pa onda pomisli da i u vjeri ima neslaganja i oprečnosti. Ako ga to obuzme, on iz vjere izlazi kao što dlaka izlazi iz masla. To sve stoga što on, na osnovu svoje slabosti i nesposobnosti, donosi sud da je vjera manjkava i puna oprečnosti. Ništa od toga nema!”²²²²

6) Dominacija sunnitskog mišljenja u seldžučkom periodu

Intelektualne borbe nisu manje opasne u životu ummeta od vojnih. Naime, intelektualni napad je štetniji i opasniji po ummet od vojnog. El-Gazali je odnio pobjedu u borbi s filozofima i uspio je odbraniti islam. U najmanju ruku, zaustavio je filozofiju i doveo je u situaciju da se brani, nakon što je bila napadnuta. Zaslužio je nadimak “Argument islama” (hudždžetul-islam). Ovaj nadimak nije niko drugi nosio, što ukazuje na El-Gazalijevu vrijednost u historiji mišljenja.²²²³

Današnjem ummetu je jako potreban novi Argument islama, koji će razotkriti zapadnjačke ideologije, nametnute zakone, te glamurozne slogane po kojima se propagiraju sloboda, pravda, prava čovjeka i žene, vladavina prava, kontrola vlasti i drugi slični lažni slogani i principi. Taj novi El-Gazali bi trebao da ponudi ispravnu alternativu, kroz Allahovu Knjigu, Sunnet Njegovog Poslanika, te vjeru i naslijeđe ummeta. Na taj način islam bi pobijedio u opasnoj intelektualnoj borbi koja se vodi među kulturama i civilizacijama.

²²²¹ El-Ihja’ (3/17)

²²²² El-Ihja’ (3/179); *El-Imam el-Gazali bejn madihih ve nakidih*, str. 46.

²²²³ Eš-Šami, *El-Imam el-Gazali*, str. 88.

Islamu je potreban učenjak koji će pojasniti ništavnost suparničke ideologije, te koji će zahvaljujući istini koju u sebi nosi prikazati ideološki islamski projekt u najblještavijem izgledu, uz pomoć lijepih izraza i dubokih značenja. On će svoje misli potkrijepiti neoborivim argumentima, eklatantnim dokazima i jasnim navodima.

Četvrto: El-Gazali i ilm-ul-kelam

Nema sumnje da je El-Gazali napisao nekoliko knjiga iz ilm-ul-kelama. Pustimo El-Gazaliu da nam ispriča svoj konačan stav o ovoj nauci. On kaže: "Tada sam započeo sa ilm-ul-kelamom. Ovladao sam tom naukom i razumio sam je; istražio sam spise njenih utemeljitelja, i sam sam napisao o njoj to što sam poželio da napišem i našao sam da je ona nauka koja udovoljava svome cilju, ali ne udovoljava i mome cilju. Njen je cilj da čuva vjerovanje sljedbenika sunneta i da ga štiti od smutnji sljedbenika novotarija. Onima koji Mu služe, Uzvišeni Allah je dao istinito vjerovanje kroz posredstvo Svoga Poslanika; u njemu je dobro njihovog religijskog i svjetovnog života, kako je kazano o Njegovoj spoznaji u Kur'anu i hadisima. Potom je šejtan donio, sa nesuvislostima uvođenja novotarija, stvari oprečne sunnetu. Zagovarajući ih, sljedbenici novotarija bili su gotovo smutili sljedbenike istinitog vjerovanja. Tada je Uzvišeni Allah učinio da se pojave mutekellimi, potaknuvši ih da sređenom raspravom odbrane sunnet i da razobličie pristalice novotarija u njihovoj suprotstavljenosti poslaničkoj tradiciji. Na tome je izrastao ilm-ul-kelam i na tome su stasali znalci ove nauke."²²²⁴

Tako je nastao ilm-ul-kelam, nauka za koju El-Gazali kaže da nije ispunila svoju funkciju i koja nije izvršila povjereni zadatak. Tim više što su se njeni znalci pretjerano upuštali u detalje i istraživali pitanja esencije (*el-dževher*), akcidencije (*arda*) i zakonitosti vezanih za njih. Ta nauka nije uspjela izbrisati tminu zbunjenosti.²²²⁵

²²²⁴ *El-Munkiz min ed-dalal*, str. 96 i dalje.

²²²⁵ *Ibidem*, str. 101.

Zato, kada El-Gazali u svojoj knjizi *El-Ihja'* govori o naukama, on kaže: "Što se ilmul-kelama tiče, svi argumenti koje ova nauka tretira obuhvaćeni su Kur'anom i Sunnetom. Sve ostalo su, kao što ćemo kasnije argumentirati, ili besplodne polemike i novotarije, ili razmatranje i analiza proturječnih frakcijskih učenja, ili isticanja rasprava i doktrina koje suštinski nemaju ništa zajedničko sa vjerom i koje su najobičnije neistine i blebetanje."²²²⁶

Zatim je pojasnio da ta praksa nije bila zastupljena u vrijeme ashaba: "Allahov Poslanik, sallallahu alejhi ve sellem, je umro, a iza njega je ostalo na hiljade ashaba koji su bili poznavaoi nauke o Uzvišenom Allahu. Allahov Poslanik, sallallahu alejhi ve sellem, je mnoge od njih pohvalio. Međutim, niko od njih nije bio od učenjaka ilmul-kelama."²²²⁷

El-Gazali je pojasnio da su neke od ovih frakcija zalutale na putu ilmul-kelama. Ukazao je na činjenicu da se muslimani prvog stoljeća nisu bavili time, kazavši: "Njihov srčani vid (besiret) je zaslijepljen, pa se ne osvrću na generaciju ashaba za koju je Poslanik, sallallahu alejhi ve sellem, posvjedočio da su najodabranija stvorenja. Ashabi su doživjeli vrijeme kada su se pojavili oni koji su uvodili novotarije u vjeru i govorili po svom nahođenju, ali oni nisu svoj život i svoju vjeru podredili raspravama i sukobima s novatorima. Ako bi vidjeli da čovjek ustrajava u svojoj zabludi, ostavili bi ga, okrenuli se od njega i zamrzili njegov postupak radi Allaha, Uzvišenog, i ne bi se čitav život raspravljali s njim. Govorili bi: "Ispravno je pozvati na slijeđenje sunneta, a sunnet je ostaviti se rasprava oko slijeđenja (ili neslijeđenja) sunneta." Prenosi Ebu Uname el-Bahili da je Poslanik, sallallahu alejhi ve sellem, rekao: "Nikada narod ne zaluta nakon što mu je data Uputa, osim ako se upusti u rasprave."²²²⁸

Premda je bio posljednji poslanik, poslan svim narodima, pa i sljedbenicima prethodnih objava, Vjerovjesnik, sallallahu alejhi ve

²²²⁶ *Ihja' ulum ed-din* (1/22).

²²²⁷ Ibidem (1/23).

²²²⁸ Et-Tirmizi, *Es-Sunen*. Tirmizi kaže da je hasen-sahih.

sellem, nije organizirao rasprave da bi nametnuo svoj stav i ušutkao protivnike, niti da bi nametnuo dokaze, niti odgovarao na prigovore nego je jedino citirao Kur'an koji je svima objavljen (odgovarao je Kur'anskim ajetima). U raspravi Poslanik nije išao dalje od toga, jer sve drugo stvara pomutnje u srcima.

El-Gazali je pogrešnim ocijenio da se *ilmul-kelam* naziva riječju *tevhid*. Kazao je: "Termin 'et-tevhid' (nauka o Allahovoj jednoći) danas označava apologetiku (*ilmul-kelam*), vještinu u debati i donošenju suprotnih argumenata. Ove skupine su same sebe nazvale ulemom tevhida (*el-mutekellimun*) i pravde, mada je dobro poznato da u prvom stoljeću islama niko od njih ne bi mogao zaslužiti niti steći taj primat, štoviše svako otvaranje vrata polemici i sumnji u tom periodu rezultiralo je odbojnošću i kritikom. U prvom stoljeću islama nauka o Kur'anu smatrana je istinskom naukom, a isto tako, pojam tevhida, što većina teologa danas ne razumije, ili neće da razumije, shvatan je na sasvim drugi način. Srž toga razumijevanja bazira se na uvjerenju da je sve, dobro i zlo, od Allaha, Uzvišenog."²²²⁹

El-Gazali je zabranjivao običnim ljudima da se bave *ilmul-kelamom*. Kazao je: "Vjera običnih ljudi treba biti čista, netaknuta, daleko od složenosti koju stvaraju mutekellimi koji vode debate. Zato obične ljude treba odvratiti od *ilmul-kelama*."²²³⁰

Zatim imam El-Gazali pojašnjava da vjerovanje običnih ljudi, koje su stekli vjerodostojnim predanjima, postaje snažnije intenzivnim ibadetom i sjećanjem na Allaha (zikrom). Kaže: "Istinsko čvrsto vjerovanje posjeduju obični ljudi, a ono se u njihovim srcima usađuje od malih nogu, vjerodostojnim predanjima. To vjerovanje se učvršćuje stalnim ibadetom i zikrom. A koga ibadet dovede u stanje takvaluka (bogobožnosti), i očisti mu srce od ovosvjetske prljavštine, te ko bude privržen spominjanju Allaha, njemu će se ukazati svjetlost spoznaje. U tom stanju će mu ono što mu je preneseno tradicijom biti jasno i očigledno. Zaključci doneseni na

²²²⁹ Ibidem (1/33).

²²³⁰ *Ildžam el-avamm min ilm el-kelam*, str. 38.

osnovu apologetskog dokaza su veoma slabi i ne mogu izdržati ni najmanju sumnju (kritiku, osporavanje).²²³¹

Također je kazao: “Ja ne osporavam da argumenti mutekellima mogu neke ljude navesti da postanu vjernici. Međutim, to nije stalna pojava, već rijedak fenomen. Naprotiv, najkorisniji govor prilikom upućivanja savjeta je onaj koji je sadržan u Kur'anu. A što se tiče govora koji ispredaju mutekellimi, on kod slušaoca stvara dojam o izvještačenosti i prepiranju. Takvim govorom se pokušava običan čovjek ostaviti bez riječi, a ne mora biti istinit sam po sebi. Taj ton može slušaoca navesti na tvrdoglavost i odbojnost. Zato na debatama koje vode mutekellimi ili fakihi nismo vidjeli da je neko prešao sa učenja mu'tezila ili novotara na neki drugi pravac, niti je iko prešao sa šafijskog mezheba na mezheb Ebu Hanife, niti obratno. Ove konverzije se dešavaju zbog drugih razloga, čak i borbe sabljom. Iz ovog razloga pripadnici prvih generacija nisu pozivali na ovakva raspravljanja. Naprotiv, strogo su kritizirali one koji su se upuštali u kelam (apologetiku), ili se bavili analizom i propitivanjem.”²²³²

Tokom vremena i nakon naučnog iskustva, El-Gazali se još čvršće uvjerio da je kur'anski stil uvjeravanja djelotvorniji, korisniji, općenitiji i univerzalniji kod različitih slojeva društva i intelektualnih nivoa. Shvatio je da je ilmul-kelam privremeni lijek koji je djelotvoran kod onoga ko u sebi nosi sumnje, dvojbe, te da nije potreban ljudima zdravog karaktera i ispravnog intelekta. Za razliku od ilmul-kelama, Kur'an je poput dobre hrane, pitke vode koja je čovjeku potrebna i koja mu koristi, te koja mu ne donosi nikakvu štetu ili opasnost. On u djelu *Ildžam el-avam an ilm el-kelam*, posljednjem koje je napisao,²²³³ kaže: “Kur'anski dokazi su poput hrane, koja koristi svakom čovjeku, a dokazi mutekellima su poput lijeka, koji nekima koriste, a drugima štete. Štoviše, dokazi Kur'ana su poput vode koja koristi i dojenčetu i čovjeku u punoj snazi. A ostali dokazi su poput jela koja u nekim

²²³¹ El-Imam el-Gazali, *Fejsal et-tefrika*, str. 204.

²²³² *Fejsal et-tefrika*, str. 69–70.

²²³³ *Ridžal el-fikr ved-da've* (1/211).

slučajevima koriste odraslim ljudima, a u drugim slučajevima im donose bolest, dok djeci nikako ne pričaju.”²²³⁴

Kao primjer, on navodi svoje iskustvo i doživljaj: “A dokaz da je (ilmul-kelam) štetan za ljude jeste ono što vidimo, čemu svjedočimo i što smo iskusili. Naime, veliko zlo se pojavilo nakon što su se mutekellimi pojavili i nakon što se bavljenje tom naukom raširilo. U isto vrijeme, prvobitno učenje ashaba je od takvog zla bilo sačuvano.”²²³⁵

Kroz kritiku filozofije i ilm-ul-kelama manifestira se El-Gazalijeva neovisnost u razmišljanju i naučnim stavovima. Bio je jako utjecajan i obdaren razboritim umom. Njegov intelekt je bio uravnotežen, a rasuđivanje ispravno. Bio je obdaren prodornošću uma i samopouzdanjem. Na karakterističan način je upućivao kritiku filozofiji i ilm-ul-kelamu, te potvrđivao načela islamske vjere. U tom segmentu je vladao svim tehnikama vjerskog rasuđivanja (idžtihada). Spadao je u vrhunske imame te nauke, te u najznačajnije i najplodotvornije pisce.”²²³⁶

Peto: El-Gazali i tesavvuf

Tesavvuf, kao jedna od šerijatskih nauka, nova je pojava u vjeri. Njegova osnova je posvećenost ibadetu i predanost Uzvišenom Allahu, te odbacivanje ovosvjetskih ukrasa. Tesavvuf također podrazumijeva izolaciju od stvorenja, a sva ova svojstva bila su opća pojava kod ashaba i selefa. A nakon što se raširila privrženost ovom svijetu u drugom stoljeću islama i kasnije, tada su muslimani koji su posvećeni ibadetu postali poznati pod nazivom sufije ili mutesavvifi.²²³⁷ Izgleda da je ovaj izraz nastao kao rezultat stvarne potrebe, u trenutku kada su se naučni pravci počeli formirati. U početku se riječ *fikh* odnosila na sve što u sebi nosi riječi *tesavvuf*. A kada se taj pojam ograničio na propise o ibadetima i međuljudskim

²²³⁴ *Ildžam el-avamm an ilm el-kelam*, str. 20.

²²³⁵ *Ibidem*, str. 20.

²²³⁶ *Ridžal el-fikr ved-da've* (1/211).

²²³⁷ Eš-Šami, *El-Imam el-Gazali*, str. 99, citirajući djelo: Ibn Haldun, *El-Mukaddima*.

odnosima u vanjskom smislu, iz njega su se izdvojile discipline o moralu i ponašanju. Tada su te odstranjene discipline morale dobiti naziv po kojem će se raspoznavati. Tako je nastao pojam tesavvuf. Lako je nabrojati ono što taj pojam obuhvaća – plemenite osobine su osnova svega. Zuhd podrazumijeva odricanje od ovog svijeta, što ne znači da je siromaštvo ispravan put. Posvećenost ibadetu je način približavanja Uzvišenom Allahu. Kada je čovjek na ispravan način iskren i odan Allahu, bit će spašen.²²³⁸

U djelu *Ejjuhel-veled* (*Mladiću!*), El-Gazali kaže: “Tvoje riječi i postupci trebaju biti u skladu sa šerijatom. Jer, znanje i djelovanje koje se kosi sa slijeđenjem šerijata predstavlja zabludu. Ne smiješ dozvoliti da te obmanu sufijske besmislice²²³⁹ i mučenja. Pripadnost ovom putu (sufijskom redu) očituje se kroz ulaganje truda i odricanje od strasti, a ne kroz mučenja i trivijalnosti.”²²⁴⁰

To su elementi koji se kriju iza tog naziva. Zatim su se pojavili dodaci koji ni po čemu ne pripadaju islamu, a o kojima El-Gazali govori kao o “mučenjima i trivijalnostima.” Pojavili su se drugi izrazi, poput *ehlul-irade* (oni kod kojih dominira volja), *erbab es-suluk* (duhovni putnici), koje je koristio Ibn el-Kajjim, Allah mu se smilovao. Međutim, ti izrazi nisu bili tako rašireni kao izraz tesavvuf. Nije ispravno te dodatke koji su ubačeni u tesavvuf smatrati osnovnim elementima i zaboravljati na ono što je originalno. Na taj način sufizam bi postao meta, sa svim ispravnim i neispravnim elementima. Ovaj princip odvajanja dodataka od izvornog sufizma slijedio je Ibn Tejmije,²²⁴¹ Allah mu se smilovao. Govoreći o sufizmu, komentirajući riječi Ebu el-Kasima el-Kušejrija, on kaže: “Vjerodostojna predanja od znamenitih šejhova (sufizma) upućuju na to da su oni bili na onome na čemu su bile prve generacije (selef). Ovo je nešto što se ne može prešutjeti. To je nedvosmislen, vjerodostojno prenesen

²²³⁸ *El-Imam el-Gazali*, str. 100.

²²³⁹ *Šath* – čudni izrazi sufija u ekstazi. (Prim. prev.)

²²⁴⁰ El-Gazali, *Ejjuhel-veled*, prema: Eš-Šami, *El-Imam el-Gazali*, str. 100.

²²⁴¹ *El-Imam el-Gazali*, str. 101.

stav znamenitih šejhova poput El-Fudajla b. Ijada, Ebu Sulejmana ed-Daranija, Jusufa b. Esbata, Huzejfe el-Mer'ašija, Ma'rufa el-Kurhija, sve do El-Džunejda b. Muhammeda i Sehla b. Abdullaha et-Tusterija, te njima sličnim, koji svojim pisanjem potvrđuju spomenute stavove.

Riječi šejhova, u doslovnom smislu ili onako kako je razumio on, tj. El-Kušejri, sakupilo je više učenjaka. Tako je Ebu Bekr Muhammed b. Ishak el-Kelabazi napisao knjigu *Et-Te'arruf limezahibit-tesavvuf*, koja se smatra boljim i tačnijim prikazom sufizma od onoga koji nalazimo kod Ebu el-Kasima. Taj prikaz je bliži pravcu selefa ovog ummeta, imama, velikana i šejhova. Uz to, Muammer b. Zijad el-Isfahani, sufijski šejh i Ebu Abdurrahman es-Sulemi, sakupljač sufijskih mudrosti, bili su na višem stepenu, udaljeniji od novotarija i strasti od Ebu el-Kasima.

Isto važi za sve ostale šejhove koje je Ebu el-Kasim spomenuo u svojoj *Risali*. Nije poznato da je ijedan od njih podržavao pravac kilabija.²²⁴²

Nakon što je Ibn Tejmije pohvalio vjerovanje tih sufijskih šejhova, zamjerio je Ebu el-Kasimu el-Kušejriju zato što nije u svojoj *Risali* spomenuo istinske evlije, koji su živjeli u prva tri stoljeća islama.²²⁴³ Kazao je: "Primjeri njihovog vjerovanja i morala, koje je Ebu el-Kasim spomenuo u svojoj *Risali*, govore koliko su ti ljudi bili dobri, ispravni i pobožni. Međutim, sve to je manjkavo u odnosu na pravac većine istinskih Allahovih evlija. To su prvaci prva tri stoljeća islama i oni koji slijede njihov pravac. On u svojoj knjizi, dakle, nije spomenuo najvažnije šejhove iz prva tri stoljeća..."²²⁴⁴

Vidimo, dakle, da Ibn Tejmije nije negirao samu osnovu sufizma, već je pohvalio sufijske šejhove koji su bili na ispravnom putu. Nije smatrao da su oni izvan puta selefa.

²²⁴² *El-Istikame* (1/8284).

²²⁴³ Eš-Šami, *El-Imam el-Gazali*, str. 13.

²²⁴⁴ *El-Istikame* (1/89).

Citirao je riječi El-Kušejrija: “Znajte da su šejhovi ovog reda principe svog učenja zasnovali na ispravnim temeljima tevhide. Na taj način su svoje vjerovanje zaštitili od novotarija. Vjerovali su na isti način kako su to činili pripadnici prvih generacija i ehli-sunneta. U njihovom ispovijedanju tevhide nije bilo mjesta za upoređivanje Stvoritelja sa stvorenjima niti za negiranje svojstava.”

Zatim je Ibn Tejmije kazao: “Kažem da su ove riječi ispravne. Ono što govore vodeći šejhovi su riječi istine. Oni su slijedili put selefa i ehli-sunneta. Ispovijedali su tevhid u kojem nema upoređivanja Stvoritelja sa stvorenjima, niti negiranja svojstava. To je pravilo oko kojeg su jedinstvene sve grupe koje pripadaju sunnetu, bez obzira što se oko nekih drugih stvari ne slažu.”²²⁴⁵

Ibn Tejmije, dakle, pohvalno govori o ispravnim sufijama. Njima su važnija djela od riječi. Ovaj uvod je bio neophodan prije govora o El-Gazaliju i sufizmu. Ne tvrdimo da je El-Gazali ili bilo ko drugi bio bezgrješan, jer je to osobina vjerovjesnika i poslanika. Svi ostali ljudi mogu postupati pogrešno i ispravno.

1) Početak sufijskog puta kod El-Gazalija

Već sam govorio o velikoj promjeni koja se dogodila El-Gazaliju. Vidjeli smo kako je uspio pobijediti bolesti duše koja voli slavu, ugled, položaj i popularnost, nakon što mu je Allah u tome pomogao. Čini se da je El-Gazali odabrao put sufizma nakon velikog duhovnog napora. On sam objašnjava kako je prešao taj put: “Zatim sam se počeo zanimati za put sufija. Saznao sam da je njihov put čvrsto sastavljen od znanja i djelovanja. Cilj njihova djelovanja je poništavanje osobnih zapreka i očišćenje karaktera od loših sklonosti i ružnih svojstava, sve dok se ne postigne odreknuće srca od svega što nije Bog Uzvišeni, i dok se srce ne ukrasi spominjanjem Boga. No bilo mi je lakše da saznam nego da činim. Počeo sam proučavati njihova učenja čitajući njihove knjige, kao što su *Kut el-kulub* (*Hrana srdaca*) Ebu Taliba el-Mekkija, Allah mu se smilovao, zatim djela El-Harisa

²²⁴⁵ *El-Istikame* (1/90–91).

el-Muhasibija, predanja od El-Džunejda, Eš-Šiblija i Ebu Jezida el-Bistamija, Allah im blagoslovio duše, kao i druga djela iz nauke njihovih prvaka, dok se nisam upoznao s jezgrom stremljenja koje slijede i s onim što se od njihova puta može postići proučavanjem i slušanjem. Razjasnilo mi se, međutim, da se ono osobito, njima najsvojstvenije, ne može dosegnuti proučavanjem već kušanjem, proživljenim stanjem i promjenom svojstava.” Zatim kaže: “Kolika je razlika između toga da čovjek zna određenje zdravlja i sitosti, njihove uzroke i uvjete, s jedne strane, i da bude zdrav i sit, s druge strane; da zna određenje pijanstva, a ono se objašnjava stanjem koje nastupa kada isparenja iz želuca ovladaju unutarnjim izvorima mišljenja, i da se bude pijano!? Naprotiv, pijanac ne zna određenje pijanstva i ne može ga objasniti, no on je pijan makar što ne posjeduje nimalo objašnjavajućeg znanja pijanstva. Trijezan čovjek zna određenje pijanstva i njegove osnovne sastojke, makar što sam nije nimalo pijan. Bolestan liječnik poznaje određenje zdravlja, njegove uzroke i lijekove, ali – on je lišen zdravlja. Takva je razlika između toga da spoznaš bit odricanja (*zuhda*), njegove uvjete i uzroke, i da budeš u stanju isposništva i duševnog odricanja od ovoga svijeta.” Zatim je spomenuo spoznaju suštine sufizma: “Postalo mi je sasvim jasno: sufije nisu pristaše priče već ljudi proživljenih stanja; ja sam stekao ono što se moglo steći putem učenja; ono što preostaje, ne može se postići slušanjem i proučavanjem, već kušanjem i načinom života.”²²⁴⁶

2) Rezultati proučavanja

Proučavanje sufizma dovelo je El-Gazalija do spoznaje vlastitog duhovnog stanja. Shvatio je da je obmanut i lažac, da živi ispraznim životom, lišenim duha i originalnosti. Izmjerio je sebe ispravnim islamskim mjerilom i sažalio se nad samim sobom. Shvatio je da se bavio teoretskim aspektom nauke, zanemarujući praktični aspekt. Onome što je smatrao bogougodnim djelom, koje ga približava Allahu Uzvišenom, poput predavanja i podučavanja, nedostajao je

²²⁴⁶ *El-Munkiz min ed-dalal*, str. 139–141.

uvjet da bi bilo prihvaćeno, a to je ispravan nijjet (namjera). Iznenada je shvatio da ne posjeduje nikakve zalihe za ahiret.

Nedostajao mu je važan element na polju izučavanja i djelovanja, a to je iskrenost (*ihlas*).

Ono što je kod sebe otkrio izazvalo mu je strah. Čvrsto je odlučio da preostali životni vijek posveti djelima kojima je Allah zadovoljan.²²⁴⁷ Na kraju puta završio je na stazi sufija. Bio je siguran, kao što i sam kaže, da su oni jedini koji hodaju putem Uzvišenog Allaha. Njihov karakter je bio najljepši, a njihov put najispravniji. Njihovi maniri su bili najprefinjeniji. Štoviše, kada bi bila sabrana sva pamet intelektualaca i mudrost mudraca koji su upoznati s tajnama šerijata – i kada bi učenjaci na osnovu tog pokušali popraviti ili zamijeniti bilo šta od njihovog ponašanja i manira, ne bi u tome uspjeli. Naime, sve njihove kretnje i mirovanje u vanjštini i suštini vuče porijeklo od svjetlosti poslanstva, od kojeg nema boljeg svjetla na ovoj Zemlji.²²⁴⁸

U svemu, šta se može reći o putu na kojem se pročišćenje sastoji u čišćenju srca od svega što nije Allah, putu koji počinje sjedinjenjem srca u spominjanju Allaha umjesto posvećenjem kojim počinje namaz, putu koji završava u potpunom iščeznuću (*fenau*) u Allahu. A taj ishod, zar to nije tek početak u odnosu na slobodu izbora i stečena znanja? Uistinu, to je početak puta, a ono što prethodi tek je njegovo predvorje. Od početka puta počinju otkrovenja i viđenja. U budnom stanju sufije sagledaju meleke i duše vjerovjesnika, čuju njihove glasove i koriste se njihovim savjetima. Potom se od viđenja slika i simbola uzdižu do stupnjeva za koje je pretijesan okvir izrecivog, tako da, ako neko pokuša da to izrazi, nužno pogriješi u svom iskazu. Kaže: “Ukratko, sufije tako dospijevaju do bliskosti koja za neke može biti inkarnacija (*hulul*), za druge sjedinjenje (*ittihad*), a za treće dostignuće (*musli*). No sve je to pogrešno.” Sve su to pogrešni stavovi koji su El-Gazalija odveli u tesavvuf. On je u taj pravac ušao iz ljubavi i čežnje, a ne iz želje za traganjem i osporavanjem. On sufijske

²²⁴⁷ Eš-Šami, *El-Imam el-Gazali*, str. 106.

²²⁴⁸ *El-Gazali bejne madihih ve nakidih*, str. 118.

nauke nije gledao kritičnim pogledom, kao što je činio s filozofskim naukama, ilmul-kelamom ili batinidskim učenjima. Gledao je okom zadovoljstva i ljubavi:

*Zaljubljeno oko ne vidi nijednu mahanu,
kao što u srdžbi vidi samo loše osobine.*

Pjesnik je kazao:

*Kada voljeni počini jedan grijeh,
njegove vrline upute hiljadu opravdanja.*

Sufizmu je pristupao srcem, prije nego razumom; kušanjem, prije nego razumijevanjem. Zato je prihvatao ideje i prakse koje su kod sufija bile diskutabilne, ne izlažući ih zakonu islamskog prava ili logici razuma. Iz tog su razloga učenjaci, poput Ibn el-Dževzija i drugih, kritizirali njegove sufijske stavove i postupke koji nisu u skladu sa šerijatom i koji se kose sa Kur'anom i vjerodostojnim Sunnetom.

U nekim slučajevima Ebu Hamid je iznosio opravdanja koja islamski pravnici (*fakihi*) nisu od njega prihvatili. Od njega se kazuje da je rekao: "Kada sam stigao u jedno mjesto, stanovnici su me smatrali da sam dobri, pa mi je to bilo teško u srcu. Otišao sam u javno kupatilo, našao odjeću nekog bogataša, ukrao je i obukao, a preko nje navukao svoje dronjke i krenuo iz kupatila. Išao sam lagahnim korakom. Uskoro su me sustigli, oduzeli mi ukradenu odjeću i izudarali me. Nakon ovog događaja u tome mjestu bio sam poznat kao hamamski kradljivac, ali je moja duša bila rahat i smirena."²²⁴⁹ Ebu Hamid kaže: "Tako su oni izvodili duhovnu vježbu, sve dok ih Uzvišeni Allah ne oslobodi osvrtnja na stvorenja, a zatim od osvrtnja na sebe. A sufije nekada liječe svoje duše metodama koje islamski pravnici ne preporučuju, ma koliko sebe smatrali ispravnim. Nakon toga (izlječenja) ispravljaju nedostatke koje su počinili."²²⁵⁰

²²⁴⁹ *El-Gazali bejne madihih ve nakidih*, str. 120.

²²⁵⁰ *Telbis Iblis*, str. 354, 355; *El-Ihja'* (3/288).

Ibn el-Dževzi je oštro osudio Ebu Hamida zbog navođenja ovakvih priča, te odobravanja i opravdavanja tih postupaka.²²⁵¹

3) Tesavvuf bez šejha

El-Gazali je postao sufija u mjesecu redžebu 488/1095. godine, kao što je naveo u djelu *El-Munkiz*. U njegovoj duši borile su se ovosvjetske strasti i ahiretski porivi. Stalno je išao korak naprijed, korak nazad. Ujutro bi imao čvrstu volju, koja bi do večeri oslabila. Tako je naposljetku donio čvrstu odluku da se posveti ahiretskom putu. U tom dvoumljenju proveo je blizu šest mjeseci, po vlastitim riječima. Taj period je bio toliko dug zato što je trebao napraviti prvi korak na tom dugom putovanju. Nije se imao s kime konsultirati o tome, kako bi lakše donosio odluke. Njegove odluke su bile lične, a na njih su ga motivirala saznanja o sufijskoj nauci, koja su ga nagnala da ispituje sebe i razmišlja o vlastitom stanju.

Neki izvori spominju da je bio učenik El-Faremdija, da je od njega preuzeo osnove sufijskog reda i da je slušao njegove savjete o obavljanju raznih ibadeta i nafila.²²⁵² Taj navod je sporan, budući da je El-Faremdi umro 477/1084. godine, a El-Gazali je počeo svoj sufijski put tek krajem 488/1095. godine, tj. više od deset godina nakon smrti tog sufijskog šejha. Moguće je da je El-Gazali od njega učio teoretske, a ne praktične aspekte sufizma. Naime, u periodu koji je prethodio 477. g. po H. El-Gazali je tragao za slavom i položajem, što je u suprotnosti s poimanjem sufizma.

Možemo reći da je El-Gazali kročio putem tesavvufa svojim ličnim zalaganjem, bez oslanjanja na šejha koji posjeduje potrebne predispozicije (da mu bude vodič). To nije čudno za El-Gazali, jer je on posjedovao toliku energiju i odlučnost koji su mu omogućavali da s lakoćom prevazilazi velike prepreke.²²⁵³

²²⁵¹ *El-Gazali bejne madihih ve nakidih*, str. 121.

²²⁵² Es-Subki, *Tabekat eš-šafi'ije* (4/109).

²²⁵³ *El-Imam el-Gazali*, str. 108.

4) El-Gazalijeva kritika sufija

El-Gazali je cijenio sufijski put, koji se odlikovao znanjem i djelovanjem. Naposljetku se priklonio tom duhovnom pravcu, nakon što je stekao iskustvo i savladao njihove nauke. Uprkos tome, nije se ustezao da žestoko kritizira sufijske frakcije koje su bile dominantne u njegovo vrijeme.²²⁵⁴ Ukazao je na greške i zablude kod nekih sufija.

Ukazao je na malobrojnost sufija. El-Gazali je mislio da tesavvuf ne postoji, zato što ne postoje ljudi koji prakticiraju taj put. A i oni koji obavljaju duhovno putovanje, nisu u potpunosti usklađeni sa zahtjevima puta. On kaže: "...a vjera i vjerske vrijednosti su umnogome oslabile i iskvarile se, osim tesavvufa. Nauka još nije zamrla i nestala. Učenjak, makar bio i loš – loš je zbog svog ponašanja i prakse ali njegovo znanje nije loše. On ostaje znalac, ali znalac koji ne prakticira naučeno. Praksa nije isto što i znanje. Tesavvuf podrazumijeva potpunu posvećenost srca Allahu i zanemarivanje i nipodaštavanje bilo čega drugog osim Allaha. Rezultat se ogleda kroz praksu organa i srca. Tako, ako neko djelo nije obavljeno kako treba promašena je i suština (bít)."²²⁵⁵

Zatim pojašnjava da ne šejhovi na koje bi se mogao ugledati. Kaže: "Sada su rijetki učitelji na kojeg bi se ugledali u znanju, i ponašanju."²²⁵⁶

Ukazao je na uzrok nepostojanja sufija: "...i svako je srce bolesno, osim onog koje je Allah poštudio, samo što ima bolesti koje bolesnik ni ne primjećuje. Bolest je srca takva da je čovjek nije svjestan i zbog toga je nemaran prema njoj. Ako uoči bolest, bude mu teško da podnosi gorčinu liječenja, jer je lijek srcu da se odupre i suprotstavi prohtjevima, a to je kao čupanje duše. Ako i smogne snage da podnese gorčinu liječenja, ne može naći dovoljno stručnog doktora koji će ga liječiti. Liječnici su učenjaci, ali i oni mogu biti bolesni. Bolestan će liječnik rijetko uspjeti u liječenju. Zbog toga je

²²⁵⁴ Enver ez-Za'bi, *Meseletul-ma'rife ve menhedžul-bahs indel-Gazali*, str. 187.

²²⁵⁵ *Ihja' ulum ed-din* (2/250).

²²⁵⁶ *Ibidem* (2/250).

bolest teška i dugotrajna, i ova je znanost skoro iščezla. Zanijekana je medicina srca i njegovih bolesti.”²²⁵⁷

A budući da šejhovi i odgajatelji ne postoje, a duhovnih putnika nema, na njihovo mjesto dolaze oni koji su tu iz interesa. Zato je El-Gazali osjetio potrebu da pojasni greške i ukaže na nepravilnosti u shvatanju vjere.²²⁵⁸

Prvo na što je ukazao bila je pokvarenost sufija. El-Gazali nam daje prikaz pokvarenog stanja u kojem su se našli sufije. Kaže: “Većina sufija u naše vrijeme ne osjeća bliskost i opuštenost pri spominjanju Uzvišenog Allaha ne ispunjava ih ljepota promišljanja niti želja za djelovanjem, ni u samoći ni van nje, dokoni i lijeni, ni znalci ni trudbenici - navikli su na besposlicu i teško im pada bilo kakav trud. Njima je teško zarađivati, a vrlo lako im je prositi i obitavati u tekijama i boravištima napravljenim za njih u različitim oblastima. Oni ismijavaju sluge zadužene za služenje sufijama i nipodaštavaju njihov razum i vjeru, tvrdeći da je namjera njihovog služenja samo pokazivanje pred ostalim ljudima i osiguravanje lijepog mišljenja i govora (ljudi) o sebi i sticanje imetka prošnjom. Oni u tekijama nemaju nikakvog utjecaja, niti je njihovo odgajanje murida (tragalaca) korisno. Oni oblače zakrpljenu odjeću i uzimaju hanikahe kao izletišta. Uzeli su neke fraze od onih koji su se pokoravali Allahu. Oni sebe smatraju dobrim i misle da je sve što čine dobro. Vjeruju da je sve što je crno hurma. Takvi su navukli Allahovu srdžbu na sebe.”²²⁵⁹

Zatim je El-Gazali ukazao na samoobmanu i neznanje sufija. On smatra da su mnogi sufije žrtva obmanutosti. Naveo je brojne primjere te obmane, zatim je kazao: “Vrste obmanutosti na duhovnom putu prema Allahu Uzvišenom ne mogu stati ni u tomovima knjiga, niti se mogu pobrojati.” Zatim je ukazao da je korijen svega toga neznanje i neispravno slijeđenje duhovnog puta, koje bi trebalo biti zasnovano na znanju. Naime, mnogi od njih su neznalice. Uprkos tome, tvrde da

²²⁵⁷ Ibidem (3/63).

²²⁵⁸ Eš-Šami, *El-Imam El-Gazali*, str. 118.

²²⁵⁹ *Ihja' ulum ed-din* (2/250).

posjeduju znanje, tako što ponavljaju riječi i misle da je to uzvišenije od znanja prvih i potonjih. Takav u pravnike, mufessire, muhaddise i druge učenjake gleda s podozrenjem, a to čini pogotovo kada je u pitanju obični svijet.”²²⁶⁰

Ta samoobmana rezultat je grešaka i sašaptavanja kojima ih šejtan vara i zaokuplja od duhovnog pregnuća (mudžaheda) prije poniranja u nauku i slijeđenja učitelja koji dobro poznaje vjeru i nauku, koji je pogodan da se slijedi.”²²⁶¹

El-Gazali je, također, ukazao na ukidanje vjerskih dužnosti kod sufija. Govori nam o drugoj devijaciji sufija, koja je vjerovatno i najgora. Naime, neki od njih su zapali u nemoral, ukinuli su šerijat, odbacili vjerske propise i izjednačili halal i haram. Takva praksa zabilježena je kod nekoliko grupa.²²⁶²

Među njima ima onih koji tvrde da je svrha ibadeta pregnuće koje će čovjeka dovesti do spoznaje Uzvišenog Allaha. A kada se ostvari ta spoznaja, tada mu nisu potrebna sredstva. Zato se odriču ibadeta, smatrajući kako njihovom stepenu spoznaje Uzvišenog Allaha ne priliči bavljenje vjerskim dužnostima. Po njima, vjerske propise su dužni izvršavati obični ljudi.²²⁶³ El-Gazali je kazao da se ove skupine nalaze na krivom putu i da su u velikoj zabludi.²²⁶⁴

El-Gazali nije prihvatao tesavvuf sa svim njegovim nedostacima i manjkavostima, već je odlučno odbacio tesavvufsku praksu pristalica inkarnacije Boga (*hulula*, utjelovljenje), sjedinjenja s Bogom (*ittihad*), kojoj su pribjegli El-Halladž i njemu slični. Prihvatao je samo sunnitski sufizam, utemeljen na Kur'anu i Sunnetu. Trudio se da svaku ideju, praksu, ponašanje ili stanje sufija poveže s islamskim principima i da ih potkrijepi Kur'anom, hadisom i predanjima.²²⁶⁵

²²⁶⁰ *El-Imam el-Gazali*, str. 120.

²²⁶¹ *Ihja' ulum ed-din* (2/404–407).

²²⁶² *Ibidem* (3/405).

²²⁶³ *Ibidem* (3/405).

²²⁶⁴ Eš-Šami, *El-Imam El-Gazali*, str. 118.

²²⁶⁵ *El-Gazali bejne madihih ve nakidih*, str. 121.

Pokušao je ublažiti neumjerenost sufija u razumijevanju tevekkula (oslanjanja na Allaha), odricanja (zuhda) i sličnog, premda je i sam pao u njihovu zamku.²²⁶⁶ A mi kažemo ono što je rekao i Ez-Zehebi: "Neka se Allah smiluje Ebu Hamidu. Nije bilo većeg naučnika od njega. Međutim, ne tvrdimo da je bio sačuvan od greške i previda."²²⁶⁷

5) El-Gazalijev utjecaj u tesavvufu

El-Gazali je ostavio veliki utjecaj u tesavvufu, koji je vidljiv i do današnjih dana. Uspio je postaviti obilježja i mjerila na putu tesavvufa. Istovremeno, odbacio je falsifikate i ukazao na greške. To je omogućilo da se provedu reforme i olakša njihov put. Navest ćemo neke od njegovih zasluga na tom polju.

Prva zasluga jeste to što je smatrao obavezom poznavanje vjerskih nauka. El-Gazali je naglasio da duhovni putnik na stazi ahireta (*salik tarik el-ahire*) mora poznavati vjerske nauke. Za razliku od njega, mnogi sufije su tvrdili da je znanje zastor (*el-ilmu hidžab*). Prvo od četrdeset dijelova svog djela *El-Ihja* nazvao je Knjigom o nauci. Ustvrdio je kako je prva prepreka koju pobožnjak treba preći nauka, kao što navodi u djelu *Minhadž el-abidin* (*Pravac pobožnjaka*). Nebrojeno puta u svojim djelima je ponovio da se sreća može dostići jedino znanjem i djelovanjem. U poslanici (risali) *Ejjuhel-veled* je kazao: "Znanje bez djela je pravo ludilo, a djelo bez znanja ne može ni postojati." *El-Ihja* je knjiga koju je posvetio duhovnim putnicima, u kojem najžešće zabranjuje da se stupa u duhovno pregnuće i vježbe prije ovladavanja potrebnim znanjem. El-Gazali je smatrao da je razmišljanje učenjaka preciznije i ispravnije od razmišljanja sufije.²²⁶⁸ Zato je kazao: "Kada svjetlost znanja zablista, ona sve obuhvati, podiže zastor i uklanja razilaženje."²²⁶⁹

²²⁶⁶ Ibidem, str. 121.

²²⁶⁷ *El-Gazali bejne madihih ve nakidih*, str. 121–122.

²²⁶⁸ Eš-Šami, *El-Imam El-Gazali*, str. 134.

²²⁶⁹ *Ihja' ulum ed-din* (2/242–243).

Druga zasluga jeste ta što El-Gazali odbacuje batinidske interpretacije kojima se vjerski tekstovi tumače drugačije od njihovog direktnog značenja, ukoliko o tome ne postoji tradicionalno predanje od Zakonodavca, odnosno ukoliko takvo nešto nije nužno na osnovu racionalnog dokaza. Takva praksa dovodi do gubitka povjerenja u termine i narušava integritet riječi Poslanika, sallallahu alejhi ve sellem. Naime, objašnjenje koje pada na pamet nije pouzdano, niti su ezoterijska tumačenja konzistentna. Kao primjer naveo je tumačenja ajeta: *Idi faraonu jer je u zlu svaku mjeru prevršio!*, što oni tumače kao surovo srce, *Baci štap svoj!*, što tumače kao aluziju na sve na što se čovjek oslanja osim Allaha Uzvišenog, te da to treba odbaciti. Isto važi i za tumačenje hadisa: “Ustanite na sehur jer je u sehuru bereket.” Oni riječ “sehur” tumače kao aluziju na riječ “istigfar” – traženje oprosta od grijeha. Ovakvim interpretacijama batinidi žele potkopati šerijat, tako što u prenesenom značenju tumače jasne riječi.²²⁷⁰

Treća zasluga jeste što je tesavvuf pretvorio u praktičnu i etičnu nauku. Praksu koju odlikuje kušanje (*zevk*), uzdizanje (*tahlik*), šath (čudni izrazi sufija u ekstazi) i tehvil (zastrašivanje) pretvorio je u praktičnu i etičnu nauku pomoću koje se liječe bolesti srca i oboljenja duša, te pomoću koje se usavršavaju moralne vrline.

Ako analiziramo djelo *El-Ihja'*, vidjet ćemo da su njegovi srž i cilj smješteni u drugoj polovini knjige, koja se sastoji od dvije četvrtine – one koja govori o uzrocima propasti (*el-muhlikat*), te one koja govori o uzrocima spasa (*el-mundžijat*). I jedna i druga oblast se sastoje od deset poglavlja, i sve se one tiču etike, kao što je spomenuo u predgovoru *El-Ihja'a*. U uzroke propasti naveo je svaku ružnu osobinu koju Kur'an odbacuje, i koju treba ukloniti i iskorijeniti. A u uzroke spasa navodi svaku pohvalnu odliku i poželjnu osobinu, tj. karakteristike Allahu bliskih, iskrenih robova, koje roba približavaju Gospodaru svjetova.²²⁷¹

²²⁷⁰ *Ihja' ulum ed-din* (1/27).

²²⁷¹ *El-Ihja* (1/3); *El-Gazali bejne madihih ve nakidih*, str. 123.

Sufijama je zamjerio, s naučnog aspekta, pretjerano ulaženje u detalje kod definiranja djela srca, što je bio rezultat njihove zaokupljenosti ličnim stanjima. Ko nepristrasno analizira *El-Ihja'* i druga El-Gazalijeva djela uvidjet će da je pokušao obuzdati sufije i zadržati ih unutar granica i barijera šerijata. Nastojao je ustrojiti njihove riječi tako što će specificirati ono što su oni generalizirali; definirati ono što je nejasno, te svemu tome dati prihvatljivi smisao. U tome je u dobroj mjeri uspio.²²⁷²

Četvrta zasluga jeste ispravljanje krivog shvaćanja odricanja (zuhda). Odricanje je jedno od značajnih načela tesavvufa, iz kojeg je proisteklo odbacivanje ovog svijeta. Sufije se trude usvojiti tu praksu u prvim fazama svojeg duhovnog putovanja. Međutim, neki u tome pretjeruju. Štoviše, kao što El-Gazali kaže, "šejtan ih je zaveo da odbace zuhd."²²⁷³ Naveo nam je primjer tog ostavljanja, ukazao je na njihovu grešku, a potom nam pojasnio ispravan put u tom smislu: "...jedna je skupina spašena, a to je ona koja slijedi način života Poslanika, sallallahu alejhi ve sellem, i njegovih ashaba.

Oni ne ostavljaju u potpunosti dunjaluk niti se oslobađaju svojih prohtjeva u potpunosti. Oni od dunjaluka uzimaju onoliko koliko je neophodno. Od prohtjeva se oslobađaju onoliko koliko bi moglo zasmetati da se bude pokorno Šerijatu i razumu. Ne slijede sve prohtjeve, već slijede sredinu i umjerenost. Sa druge strane ne ostavljaju sve dunjalučke stvari niti ih sve slijede, nego znaju cilj svega što je Allah stvorio na dunjaluku, i onda se čuvaju datih granica:

Od hrane uzimaju onoliko koliko je dovoljno da ojačaju tijelo za ibadet, od stana onoliko koliko će ih čuvati od lopova, hladnoće i vrućine, od odjeće isto tako. Pošto podmire srce, i ono prestane razmišljati o potrebama tijela, okrenu se robovanju Allahu i čitav život provode u razmišljanju i zikru. Oni prate i kontroliraju prohtjeve kako ne bi prekoračili dozvoljenu granicu takvaluka i pobožnosti. To se ne može u cijelosti sagledati osim kroz slijeđenje načina života

²²⁷² *El-Gazali bejne madihih ve nakidih*, str. 124.

²²⁷³ *Ihja' ulum ed-din* (3/230).

spašene skupine, a to su ashabi. (...) Oni su od dunjaluka uzimali, ne radi dunjaluka, nego radi vjere. Nisu napuštali dunjaluk i predavali se isposništvu. Nisu išli ni u jednu ni u drugu krajnost, nego su zauzimali srednji stav i umjerenost. To je ono što je najdraže Allahu, a Allah najbolje zna.”²²⁷⁴

Rezime: Nema sumnje da je El-Gazali ostavio značajan trag u tesavvufu, jer je težio sunnitskom tesavvufu, po El-Džunejdovom modelu. U velikoj mjeri je uspio u postizanju reforme na tom polju, što se može sagledati jedino ako uporedimo stanje tesavvufa prije i poslije El-Gazalija.²²⁷⁵

Oni koji znaju kako je izgledao tesavvuf prije El-Gazalija i u što se pretvorio nakon njega, jasno im je koliko je El-Gazali bio značajan za tesavvuf i sufije. Njegov doprinos je neprikosnoven, što priznaju stručnjaci u toj oblasti islamske kulture i života. Tome svjedoče oni koji se bave izučavanjem tesavvufa, sufija i historijom tog pokreta.²²⁷⁶ Kakogod, imam El-Gazali je veliki imam, a bezgrješnost nije uvjet da bi neko bio učenjak.²²⁷⁷

Šesto: El-Gazalijeva uloga u reformi

1) El-Gazalijeva metoda u sprovođenju reformi

Dr. Madžid Arslan el-Kejlani navodi da se El-Gazalijeva metoda u sprovođenju reformi sastoji od tri pravila:

Prvo pravilo jeste to da je osnovna misija muslimanskog ummeta prenošenje poruke islama cijelom svijetu. Kada su muslimani prestali dostavljati tu poruku, onda su se Zemljom proširile velike smutnje i neredi, a muslimani i drugi su postali žrtve te pasivnosti.

²²⁷⁴ *Ihja' ulum ed-din* (3/230).

²²⁷⁵ Eš-Šami, *El-Imam El-Gazali*, str. 140.

²²⁷⁶ *El-Gazali bejne madihih ve nakidih*, str. 124.

²²⁷⁷ *Sijer a'lam en-nubela'* (19/339).

Drugo pravilo je tijesno povezano i neodvojivo od prvog. Naime, muslimani koji su dužni prenijeti poruku islama svijetu, trebaju ispitati i tražiti razloge pasivnosti među samim muslimanima.

Treće pravilo nadopunjuje drugo. Nakon što muslimani ispituju razloge pasivnosti, onda su dužni dati dijagnozu i pristupiti liječenju. Ne smiju se ograničiti na širenje negativnosti, razmjenjivanje optužbi i prebacivanje odgovornosti.²²⁷⁸

2) Karakteristike El-Gazalijevih reformi

El-Gazalijeva reformska metoda odlikuje se karakteristikama koje ćemo navesti.

Prva karakteristika jeste ta što je njegovo pisanje bilo lišeno podsticanja muslimana na borbu protiv krstaša. Nije ukazivao na njihova zvjerstva i zločine koje su činili na perifernim dijelovima islamskog svijeta.

Druga karakteristika jeste činjenica da je bio samokritičan, te stoga nije tražio opravdanja i prebacivao krivnju na napadačke snage koje su iskoristile trenutke slabosti i činjenicu da je muslimane bilo lako poraziti. Taj metod istraživanja se poklapa s islamskim principom koji kaže:

وَمَا أَصَابَكُمْ مِنْ مُصِيبَةٍ فِيمَا كَسَبَتْ أَيْدِيكُمْ

Kakva god vas bijeda zadesi, to je zbog grijehova koje ste zaradili... (Eš-Šura, 30) El-Gazali je pokušavao izliječiti ranjivost muslimana. Po njegovom shvaćanju, problem je bio u ideološkoj i duhovnoj iskvarenosti kod muslimana, u pitanju vjerovanja i društva. Sve ostalo su bili simptomi koji nestaju s nestankom osnovne bolesti.²²⁷⁹

Treća karakteristika El-Gazalijeve reformske metode jeste uporište u originalnom islamu. On je vodio računa o ideološkoj i duhovnoj reformi. To je jasan kur'anski princip:

إِنَّ اللَّهَ لَا يُغَيِّرُ مَا يَقُومُ حَتَّىٰ يُغَيِّرُوا مَا بِأَنْفُسِهِمْ

²²⁷⁸ Hakeza zahere džil Salahuddin ve hakeza adet el-Kuds, str. 106.

²²⁷⁹ Ibidem, str. 107.

Allah neće izmijeniti jedan narod dok on sam sebe ne izmijeni. (Er-Ra'd, 11) El-Gazali je počeo od vlastitih nedostataka, pa je zatim pristupio promjeni drugih. Njegovi istomišljenici i učenici nastavili su primjenu ovog principa.²²⁸⁰ Ovi naponi, uz napore drugih, doprinijeli su pojavi generacije Nuruddina Zenkija i Salahuddina el-Ejjubija, kao što ćemo vidjeti na odgovarajućem mjestu.

Četvrta karakteristika jeste da El-Gazali nije rješavao probleme muslimana smatrajući ih narodom koji se bori protiv drugih naroda. On je ove probleme smatrao posljedicama pasivnosti i nemoći muslimana da izvršavaju svoje dužnosti naređivanja dobra i odvrćanja od zla.²²⁸¹

3) Dijagnoza imama El-Gazalija o bolestima islamskog društva

a) Profanizacija časne misije islamskog učenjaka

El-Gazali se na mnogim mjestima usredotočio na kritiziranje učenjaka koji se povezuju sa vjerom, a oni su zapravo učenjaci dunjaluka, i oni snose veliku odgovornost za kvarenje kraljeva i vladara, kao i za kvarenje običnih muslimanskih masa. Kada se to desi, veli El-Gazali, onda teške i smrtonosne bolesti ostanu bez ljekara, a ljekari su, u ovom slučaju, islamski učenjaci, ali su se i oni sami teško razboljeli, tako da bolesnike nema ko liječiti.²²⁸²

Zatim je govorio o onome u šta su islamski učenjaci i vjerski velikodostojnici upali u smislu traženja prestiža i vodstva, stjecanja naklonosti kod vladara i političara, ispraznih i žestokih rasprava, zadovoljavanja sekundarnim pravnim pitanjima i presudama, zapostavljajući znanje o ahiretu i čišćenju i usavršavanju duše. Ukazao je na to da su se ljudi zaduženi za reforme i misionarstvo služili ukrašenim govorom, melodičnim izrazima, zabavnim pričama.

²²⁸⁰ *Hakeza zahere džil Salahuddin ve hakeza adet el-Kuds*, str. 107.

²²⁸¹ *Ibidem*, str. 107.

²²⁸² *El-Gazali bejne madihih ve nakidih*, str. 124.

Svjedočio je o raširenoj korupciji, nemarnosti ljudi, šutnji učenjaka i nepostojanju opominjača.²²⁸³

El-Gazali smatra da su islamski učenjaci vodiči na putu, i kaže: "Oni su nasljednici Allahovih poslanika, ali su oni, nažalost, zapostavili svoju primarnu ulogu. Većinu njih je šejtan obmanuo i zaveo, osjetili su se neovisnim, pa su se osilili, i svaki od njih je zauzet svojom vlastitom srećom i interesom. Kod njih je dobro postalo zlo, a zlo je postalo dobro, tako da se istinska nauka o vjeri izgubila, a znakovi upute postali su nejasni i skriveni. Oni su uspjeli uvjeriti ljude da ne postoji drugo znanje osim pravnih decizija i fetvi koje kadije koriste prilikom rješavanja sporova među ljudima, ili rasprave koju koristi onaj koji se želi pohvaliti svojim znanjem i kojem je cilj da pobijedi svoje oponente, ili kitnjastog govora kojim daija i vaiz pridobijaju obični puk. Ne postoji nauka mimo ove tri nauke. A što se tiče znanja o ahiretskom putu, kojim su hodili naši dobri i pobožni prethodnici, a koji je Svemogućí Allah u Svojoj Knjizi nazvao razumijevanjem (*fikh*), mudrošću (*hikmet*), znanjem (*ilm*), svjetlom (*nur*) i razboritošću (*rušd*), ono je ostalo savijeno u svcima i zaboravljeno. Pošto se vjera našla u takvom stanju, izložena padu i katastrofi, odlučio sam da se pozabavim pisanjem ove knjige, čiji je cilj oživljavanje vjere. Želio sam otkriti pravac prethodnih imama i ovom knjigom ukloniti prepreke koje su stajale na putu stjecanja korisnih znanja naslijeđenih od vjerovjesnika i časnih prethodnika."²²⁸⁴

El-Gazali smatra da glavna krivica za ovu sistemsku korupciju, slabost vjere i moralnu dekadenciju, pada na islamske učenjake i vjerske velikodostojnike, jer oni su "sol" ummeta, i ako se sol pokvari, pa ko će je onda popraviti? On je citirao stih koji se odnosi na učenjake:

*O, učenjaci, vi, koji ste sol ove zemlje,
šta će popraviti sol ukoliko se ona pokvari?*

²²⁸³ *Ridžal el-fikr ved-da've* (1/214).

²²⁸⁴ *Ihja' ulumid-din* (1/3).

Zatim navodi kako je došlo do bolesti ljudskih srca i jačanja nemarnosti u pogledu povratka Uzvišenom. Spomenuo je uzroke te pojave, među kojima su bolest i slabost učenjaka, a oni su liječnici srca. Kazao je: "Treći (bolesnik) je teška bolest, pa je i sam ljekar izgubljen. Liječnici su učenjaci, a i sami su, u ovim vremenima, teško oboljeli, tako da se ne mogu izliječiti." Na drugom mjestu kaže: "Liječnici su učenjaci, ali i oni mogu biti bolesni. Bolestan će liječnik rijetko uspjeti u liječenju. Zbog toga će ta bolest postati hronična, i ova je znanost skoro iščezla. Zanimljana je medicina srca i njegovih bolesti. Ljudi su zavoljeli dunjaluk i djela koja su naizgled ibadeti a u suštini su navika i pokazivanje."²²⁸⁵

El-Gazali uzrok iskvarenosti i korupcije vladara nalazi u slabosti učenjaka i njihovom nemaru prema zadaći i časnoj misiji. On kaže: "Općenito gledajući, podanici se pokvare kada im se pokvare vođe i namjesnici, a namjesnici i vođe kvare se ako imaju pokvarenu ulemu, učenjake. Da nema pokvarenih učenjaka i kadija, bilo bi mnogo manje pokvarenih vladara i namjesnika, jer bi se oni bojali kritike učenih."²²⁸⁶

Imam El-Gazali krivi učenjake za zanemarivanje obaveze naređivanja dobra i odvrćanja od zla, te riječ istine pred nepravednim vladarom ili sultanom. On to objašnjava time što je ulema olako upadala u mrežu (zamku) vladara zbog svoje ljubavi prema ovome svijetu i želje za prestižom i ugledom.²²⁸⁷ El-Gazali je primijetio – provodeći dugo vremena u poučavanju islamskih nauka i živeći među učenjacima, tako da je dobro poznao njihove biografije – da su učenjaci zaokupili ljude parcijalnim pravnim (fikhskim) temama i pitanjima oko kojih je postajalo razilaženje i neslaganje kod islamskih učenjaka, tako da su učenjaci i studenti islamskih nauka zapostavili druga korisna znanja, a pogotovo znanje o tome kako očistiti i popraviti stanje svoje duše i postići sreću ovoga i budućeg svijeta.²²⁸⁸

²²⁸⁵ *Ihja' ulumid-din* (3/54).

²²⁸⁶ *Ibidem* (2/132).

²²⁸⁷ *Ridžal el-fikr ved-da've* (1/217), citirajući *Ihja' ulumid-din*.

²²⁸⁸ *Ibidem* (1/218).

Profanizacija učenjačke misije, odnosno kvarenje islamske uleme i širenje vjerskog formalizma u islamskom društvu imali su svoje negativne implikacije, među kojima je imam El-Gazali posebno izdvojio sljedeće:

- udaljavanje od suštinskih problema muslimanske zajednice i okupiranost marginalnim i beskorisnim pitanjima;
- doktrinarni fanatizam (*te'assub mezhebi*) i nestajanje naučnih vrлина;
- razbijanje jedinstva ummeta i pojava različitih skupina (džemata) i sekti;
- širenje površne religioznosti i grupa koje su je predstavljale, kao što su neke kategorije učenjaka i pobožnjaka, neke sufijske grupe i određene kategorije bogataša.

Imam El-Gazali je opširno govorio o ovim grupama u svom djelu *Ihja' ulumid-din*.²²⁸⁹

b) *Iskrivljeno shvaćanje nekih izraza*

Zahvaljujući svojoj izuzetnoj inteligenciji i naučnom iskustvu, El-Gazali je shvatio da je do zabune, pogrešne percepcije kod ljudi i njihovog udaljavanja od stvarnosti dovela pogrešna upotreba kur'anskih i hadiskih izraza. Ti izrazi su se počeli tumačiti u značenju koje ne odgovara onom ustaljenom i starom. Iz njih su se počela izvlačiti značenja kakva nisu bila poznata u prvom vremenu. U knjizi *El-Ihja'* posvetio je posebno poglavlje naučnim izrazima čije je značenje izmijenjeno. Kazao je na početku tog poglavlja: "Znaj da je do miješanja pokuđenih nauka sa šerijatskim došlo uslijed deformacije pohvalnih izraza, njihove zamjene i prenošenja u lažan smisao i značenje koje nije bilo poznato časnim prethodnicima u prvom stoljeću islama. Radi se o četiri izraza: *fikh* (pravo), *ilm* (znanje), *tevhid* (Allahova jednoća), *tezkir* (opominjanje) i *hikmet* (mudrost). To su termini koji se razumiju u pohvalnom kontekstu, a oni koji su obnašali funkcije na koje upućuju ove riječi bili su počasni

²²⁸⁹ *Hakeza zahere džil Salahuddin ve hakeza adet el-Kuds*, str. 113–132. Mnogi navodi preuzeti su iz djela *Ihja' ulumid-din*.

i ugledni nosioci vjerskoga života. Međutim, ove riječi u našem vremenu dobile su nova značenja i odrednice, tako da su srca počela osjećati animozitet prema ovim izrazima."²²⁹⁰ Zatim se upustio u tumačenje spomenutih termina.

– **El-Fikh** jeste termin koji se u prvom stoljeću islama odnosio na nauku o ahiretskom putu, poznavanje prefinjenih nedostataka duše, loših djela i postupaka, bezvrijednosti ovog i ljepote budućeg svijeta, te dominaciju straha u srcu. Danas ovaj termin asocira na pitanja, odnosno nauku koja razmatra fetve, rješava komplicirane životne slučajeve, vodi polemike i debate.

– **El-Ilmu**, odnosno nauka (*el-ilmu*), bio je termin koji je prvobitno označavao isključivo znanje o Uzvišenom Allahu, Njegovim riječima, Njegovim stvaranjem i stvorenjima. Danas se termin nauka prije svega svodi na vještinu u debati i raspravi u posebnim pravnim (fikhskim) i drugim pitanjima.

– **Et-Tevhid** je termin koji je kod prethodnika značio da čovjek polazište svega vidi od Uzvišenog Allaha, pri čemu ne obraća pažnju na uzroke i posrednike. Za njega sve što je dobro i loše potiče od Uzvišenog Gospodara. U današnje vrijeme, ovaj izraz označava apologetiku (*ilmul-kelam*), vještinu u debati i donošenju suprotnih argumenata, sposobnost vođenja rasprave o argumentima, izlaganja pitanja, iznošenja sumnji te izvođenja hipoteza. Neke njihove grupe su nazivane sljedbenicima pravde i tevhida, a mutekellimi su nazvani učenicima tevhida.

– **Et-Tezkir** je vid nauke kroz koju se čovjek sjeća Allaha. Danas je smisao te riječi ono što čini većina vaiza – pripovijedanje priča, poezije, besmislica i trivijalnosti.

– **El-Hikme** je pojam koji Uzvišeni ističe kao pohvalan. Kazao je: *On daruje znanje (hikmet) onome kome hoće, a onaj kome je znanje darovano – darovan je blagom neizmjernim.* (El-Bekare, 269) Sada se

²²⁹⁰ *El-Ihja'* (1/28).

taj izraz koristi za ljekara, pjesnika, astrologa, pa čak i za onoga ko na ulicama i putevima gledajući u dlan proriče sudbinu ljudima.²²⁹¹

Nakon što je napravio usporedbu između ovih starih termina i njihove ispravne upotrebe i između njihovih izmišljenih značenja i iskrivljenog smisla i tumačenja koje im je dato, on kaže: "Sada si spoznao kako je šejtan ljude odvratio sa pohvalnih na pokuđene nauke. Svemu tome pomogli su lažni učenjaci, koji su mijenjali značenja imena. Ako budeš slijedio njih i prihvaćao poznato značenje, ne osvrćući se na smisao u prvom stoljeću islama, tada ćeš biti poput onoga ko traži mudrost kod svakoga ko se okiti tim nazivom. Međutim, kao što primjećujemo danas, epitet 'hakim' (mudrac) daje se i ljekaru i poeti i astrologu. To je rezultat nemarnog odnosa prema značenju izraza."²²⁹²

Na ovaj način El-Gazali apelira na učenjake, snažnim, jasnim, hrabrim, iskrenim tonom, okićenim dubinom misli i naučnom analizom. Želi u njima pobuditi ljubomoru i osjećanja i potaći ih da ponovo zauzmu svoje centralno mjesto u ummetu, a to je da budu nasljednici vjerovjesnika, da upućuju vjerske i moralne savjete u islamskom društvu, te da na odgovornost pozivaju vladu i vladare, elitu i obične ljude. Vjerovao je da su oni kamen temeljac u preporodu društva. Ako su učenjaci dobri, dobar će biti i svijet, a ako su iskvareni, i svijet će biti iskvaren. Zatim se usmjerio ka sultanima i namjesnicima, zato što su oni drugi stub na kojem počiva preporod ljudske vrste.²²⁹³

c) Kritiziranje nepravednog vladara

El-Gazalijeve kritike i savjeti nisu bili upućeni samo široj muslimanskoj javnosti, niti samo islamskim učenjacima, sufijama i sličnim skupinama, već i sultanima i njihovim ministrima, onima u čijim su rukama uzde vlasti i koji su na sebe preuzeli brigu o

²²⁹¹ *El-Ihja'* (1/28-34); *Ridžal el-fikr ved-da've* (1/217).

²²⁹² *Ridžal el-fikr ved-da've fil-islam* (1/222).

²²⁹³ *Ibidem* (1/222).

muslimanima i njihovim poslovima. Često je govorio da se preporod ummeta može postići samo ako su dvije skupine ispravne i dobre: učenjaci i mislioci, te vladari i politički moćnici. Ako su ove dvije skupine dobre i ispravne, bit će dobar i narod. Zatim je citirao izreku jednog od islamskih učenjaka: “Kada bih posjedovao dovu za koju sigurno znam da će je Allah uslišati, ja bih je uputio za vladara, jer ako se popravi stanje vladara, popraviti će se stanje mnogih ljudi.”

Ljude sprječavaju da daju savjete i govore istinu pred vladarem dvije stvari: strah i pohlepa, ali kod bogobojažnog čovjeka, pogotovo kod bogobojažnog učenjaka kakav je bio imam El-Gazali, nema takvog straha, niti pohlepe, jer se žeravica pohlepe i ljubavi prema imetku i ugledu ugasila u njegovom srcu nakon što je dunjaluk učinio mjestom putovanja, a ne mjestom trajnog prebivališta, i ćuprijom koja mu služi da pređe na drugu obalu, a ne da na njoj gradi svoj dom.

Jedanput ga je posjetio halifin ministar u njegovoj kući, ukazujući mu na taj način poštovanje i priznanje njegovom položaju islamskog učenjaka, pa mu je imam El-Gazali rekao: “Tebi se računa svaka sekunda tvog vremena, jer ti si poput nadničara koji radi za islamski ummet, pa, preče ti je da ispuniš svoj zadatak i obaviš posao kako treba, nego da mene posjećuješ.”²²⁹⁴

El-Gazali je snagom svoje izoštrene pronicljivosti i široke naobrazbe shvatio da je prvo što će se izgubiti od islama povezano s vlašću i politikom, te da je najistaknutija stvar u kojoj je vlast skrenula sa puta islama bila politika novca.

Zbog toga je žestoko kritizirao finansijsku politiku sultana, kao i islamske učenjake koji su bili česti gosti na sultanovom dvoru i koji su uzimali poklone od vladara, jer je većina njihovog novca stečena na nepravedan način, mitom i korupcijom.²²⁹⁵ Slijedi prikaz El-Gazalijevih stavova na tom polju:

– zabranjeno je sarađivati s nepravednim vladarima;

²²⁹⁴ Ibn el-Dževzi, *El-Muntezam* (9/170).

²²⁹⁵ *El-Gazali bejne madihih ve nakidih*, str. 89.

- zabranjeno je trgovati na tržnicama koje drže nepravedni vladari;
- zabranjeno je sarađivati sa sudijama, slugama i policijom nepravednih vladara,
- zabranjeno je koristiti se infrastrukturom i institucijama koje su izgradili nepravedni vladari.

Ove kategorije detaljno je razradio u svojoj knjizi *Ihja'ulumid-din*.²²⁹⁶

El-Gazali govori o sultanima svog vremena: "Danas vladari daju samo onome ko im je potreban da ih služi, onome koga žele iskoristiti za ostvarenje svojih ciljeva, onima koji o njima govore uvijek hvalospjeve, i kad su prisutni i kad su odsutni. Kada se takvi ne bi ponižavali tražeći neku nagradu pa im stalno bili na usluzi, hvalili ih i u dovama ih spominjali, zatim im pružali svu moguću pomoć i podršku, kada je zatraže, kada se ne bi nametali i borili za mjesto u njihovoj sviti, kada ne bi pokazivali svoju ljubav prema njima i odanost protiv njihovih neprijatelja, kada ne bi pokrivali i zataškavali njihovu nepravdu i tiraniju i druge nedoličnosti, nijedan im sultan ne bi dao ni jednog jedinog dirhema, makar bili kao npr. Šafija, Allah mu se smilovao. Stoga nije dozvoljeno od njih uzeti ništa, u današnje vrijeme, makar se znalo da je to halal, jer je to uzrokovano nabrojenim stvarima. Kako je tek s uzimanjem onoga što je haram ili što je sumnjivo? Ko se osmjeli uzeti od njih imetak i materijalno dobro, poredeći sebe s ashabima, uporedio je meleke s kovačima."²²⁹⁷

Vrijednost ovih hrabrih izjava može se spoznati samo u kontekstu strašnih autokratija koje su vladale u to vrijeme. Tada je jedna riječ učenjaka ili pisca, upućena kao kritika kralja ili vladara, njenog autora mogla koštati života.²²⁹⁸

El-Gazali stavove u svojim djelima nije ograničio samo na nepravedne sultane, već je iznosio svoje mišljenje, javno govorio istinu i upućivao savjetu pred vladarima kada god bi mu se ukazala

²²⁹⁶ Ibidem, str. 89.

²²⁹⁷ *Ihja'ulumid-din* (1/122–123).

²²⁹⁸ *Ridžal el-fikr ved-da've* (1/224).

prilika. Sultanu Sandžaru, Melik-šahovom sinu, koji je vladao cijelim Horasanom, obratio se riječima: "Vratovi muslimanskih podanika se savijaju pod teškim nametima, dok se vratovi tvojih konja povijaju pod zlatnim ogrlicama."²²⁹⁹

Njegovom najstarijem bratu Muhammedu b. Melik-šahu, koji je bio najveći vladar tog vremena, je napisao pismo u kojem ga je podsjetio na njegove dužnosti. Upozorio ga je na Allahovu kaznu i srdžbu, ukazujući mu na potrebu obnove kraljevine.²³⁰⁰

Opširnim pismima se obraćao državnim vezirima. Hrabro i nedvosmisleno im je ukazivao na korupciju u društvu, nepravdu vladara, zloupotrebu sredstava, na ugnjetavanje namjesnika, nemarnost odgovornih, te oholost službenika. Podsticao ih je na reforme administrativnog aparata, na uvođenje reda u vladu i na sankcioniranje nepravednih. Njegova perzijska pisma koja je uputio u tom smislu vezirima primjer su hrabrosti i istinoljubivosti, te model pismenosti i rječitosti. Jedan od primjera su pisma koja je uputio Fahru el-Mulku i Mudžirud-dinu.²³⁰¹

El-Gazali svoje savjete, vjerske smjernice i opominjanje na Allahovu srdžbu nije upućivao samo vladarima svog vremena i njihovim vezirima. Zahvaljujući svojim visokim ambicijama i želji za prosperitetom vjere i blagostanjem muslimana, tragao je za svakom mladom državom koja je uspostavljena na čvrstim vjerskim temeljima i zdravoj ideologiji. Tako je u njegovo vrijeme nastala mlada država, sačuvana od brojnih slabosti koje su se nalazile kod islamskih vlada u to vrijeme. To je Država Murabita na islamskom zapadu, na čijem je čelu bio jedan od najsnažnijih i najaktivnijih islamskih vladara u svom vremenu Jusuf b. Tašfin, vladar Marakeša. Ibn Halikan nam pripovijeda kako je El-Gazali odlučio da otputuje kod njega kako bi sarađivao s njime u savjetovanju vlade.²³⁰² Ibn Halikan kaže: "Čuo sam

²²⁹⁹ Ibidem (1/225).

²³⁰⁰ Ibidem (1/227).

²³⁰¹ Ibidem (1/225, 226).

²³⁰² Ibidem (1/227).

da je imam Hudždžetul-islam Ebu Hamid el-Gazali, Uzvišeni Allah ga obasuo Svojom milošću, kada je čuo za njegove vrline (Jusufa b. Tašfina), te naklonost učenjacima, odlučio otputovati k njemu. Stigao je do Aleksandrije i počeo se spremati za put kada je stigla vijest o vladarevoj smrti. Tada je El-Gazali odustao od svoje namjere.

d) Njegova kritika novotarija i negativnih pojava u društvu

El-Gazali je, pored učenjaka, sultana i vladara, svoju kritiku upućivao svim slojevima tadašnjeg islamskog društva. Kritizirao je raširene novotarije, nepravilnosti, zablude i greške. Knjiga *El-Ihja'* nam pokazuje da je on, iako je bio odgojen u duhu nauke i premda je živio među knjigama i učenicima, bio čvrsto povezan s društvom. Pomno je proučavao društvene pojave i bio dobro upoznat s urbanim prilikama u svom vremenu, životnim stilovima i ozračju svakog sloja društva. Njegova analiza karakternih osobina i nedostataka različitih slojeva društva jasno ukazuje na njegovu snažnu moć zapažanja i zaključivanja.

Posvetio je zasebno poglavlje u svojoj knjizi ustaljenim nepravilnostima u običajima i tradiciji, na koje su se ljudi bili navikli, tako da nisu svjesni da se radi o pokuđenim stvarima koje su se infiltrirale u vjerski život. Detaljno je objasnio te prilike i obradio ih na način kako bi to mogao učiniti samo onaj ko je dugo među ljudima živio, ko je iskusio njihov život, te pažljivo ga i duboko prostudirao. U tom poglavlju je naveo pokuđena djela vezana za džamije, tržnice, ulice, kupatila, te pokuđena djela vezano za primanje gosta, a obradio je i opće negativne pojave.²³⁰³

Dio knjige El-Gazali je posvetio pokuđenosti samoopčinjenosti, gdje je spomenuo kategorije opčinjenih, praveći razliku između svake od njih. Spomenuo je opčinjene učenjake i njihove frakcije, opčinjene sufije, te opčinjene bogataše i njihove frakcije. Isto tako, spomenuo je obmane uz pomoć kojih šejtan dopire u duše pripadnika svake od ovih kategorija i slojeva. O njihovim razmišljanjima, zabrudama i psihološkim kompleksima govorio je u stilu vrhunskih psihologa i

²³⁰³ *Ihja' ulumid-din* (2/294-300).

intelligentnih društvenih reformatora, s dugim iskustvom i dobrom moći opažanja.²³⁰⁴

Kritizirao je učenjake koje se bave naukom zbog pretjeranog bavljenja sekundarnim pravnim pitanjima, razilaženjima, ilmul-kelamom i raspravama, te pretjericanim udubljivanjem u nauke koje imaju ulogu posrednika u drugim naukama, poput sintakse, jezika, poezije, stranih riječi. Sufijama je zamjerao što se zadovoljavaju pamćenjem izreka i postupaka šejhova. Ukazao je na brojne zablude i devijacije sufija, što govori o njegovoj metodičnosti i preciznosti.²³⁰⁵

Govoreći o samoobmani imućnih, naveo je primjere i činjenice koje ukazuju na njegovo prodorno znanje i ispravno razumijevanje vjere. Kazao je: "Oni se trude da osiguraju imetak za hadž, pa nekoliko puta obave tu dužnost, a možda su svoje komšije ostavili gladne."²³⁰⁶ Zatim kaže: "Druga grupa bogataša se zaokupila svojim imetkom. Sakupljala ga je i gomilala zbog svoje škrtosti. Zatim se posvetila tjelesnim ibadetima koji ne zahtijevaju trošenje imetka, poput dnevnog posta, noćnog namaza i učenja Kur'ana. Oni su samoopčinjeni, zato što je smrtonosna škrtost ovladala njihovom nutrinom. Ta škrtost se može iskorijeniti samo udjeljivanjem imetka. Oni tragaju za vrlinama koje im nisu potrebne. To je poput čovjeka u čiju se odjeću uvukla zmija i čiji je život ugrožen. Taj čovjek je zaokupljen pripremom *sekendžebina*²³⁰⁷ kojim namjerava izliječiti žuticu. A je li onome koga ujede zmija potreban sekendžebin? Zato su Bišru el-Hafiju rekli: 'Taj bogataš mnogo posti i klanja.' On reče: 'Siromah! Napustio je svoje stanje i preuzeo tuđe. Takav čovjek je trebao hraniti gladne i udjeljivati siromašnima. To je za njega vrednije od samoizgladnjivanja i namaza za sebe, ako gomila zlatnike i uskraćuje ubogima.'²³⁰⁸ El-Gazali je nabrojao brojne greške

²³⁰⁴ *Ridžal el-fikr ved-da've* (1/229).

²³⁰⁵ *Ihja' ulumid-din* (3/345–350).

²³⁰⁶ *Ibidem* (3/351).

²³⁰⁷ Neka vrsta lijeka, soka, u čijem je sastavu med/šećer, sirće i šafran.

²³⁰⁸ *Ihja' ulumid-din* (3/352); *Ridžal el-fikr ved-da've* (1/230).

i novotarije koje su se događale u društvu, koje je uspio zabilježiti svojim briljantnim perom. Zamislio je izraz lica tog društva, nacrtao sve detalje i bore. Sve to govori o njegovoj inteligenciji, učenosti, zapažanju, umijeću prikazivanja i ispravnom razmišljanju.²³⁰⁹

4) Područja preporoda kod El-Gazalija

El-Gazali se nije zaustavio na uspostavi dijagnoze bolestima koje su zadesile društvo njegovog vremena, već je ta dijagnoza bila uvod za određivanje područja liječenja (terapije). Može se reći da je preporod kod El-Gazalija obuhvaćao oblasti koje ćemo navesti.²³¹⁰

a) Pronalaženje nove generacije učenjaka i odgajatelja

El-Gazali je smatrao da vjerski učenjaci imaju veliku važnost u procesu preporoda. Zato je smatrao da je obavezno obrazovati tu vrstu učenjaka, odrediti njihove dužnosti i način na koji će komunicirati sa sultanima:²³¹¹ "Učenjaci su ljekari vjere, oni trebaju tražiti psihičke i duševne bolesnike kako bi ih liječili, zato što su učenici nasljednici vjerovjesnika. Vjerovjesnici nisu ostavljali ljude u neznanju, već su ih pozivali na njihova okupljališta, na samom početku obilazili njihove kućne pragove, tražili jednog po jednog i upućivali ih. Oni bolesnih srca ne znaju za svoju bolest... Ovo je pojedinačna dužnost (fardi ajn) svih učenih. Svaki je vladar obavezan da rasporedi u svakom mjestu, u svakoj mahali, pobožnog učenjaka koji će ljude podučavati njihovoj vjeri. Ljudi se rađaju samo kao neznalice, pa je neophodno da im bude dostavljeno znanje o temeljnim stvarima vjere i njenim ograncima. Dunjaluk je kuća bolesnih, jer su u utrobi zemlje samo mrtvi, a na njezinoj površini samo bolesni. Onih bolesnih srca više je od onih bolesnih tijela. Učeni su ljekari, a vladari su temelj kuće bolesnih. Svaki bolesnik koji ne prima lijeka po preporuci učenog upućuje se vladaru kako bi ga spriječio od zla, kao što ljekar upućuje bolesnika koji se suzdržava, ili onoga koga je obuzelo ludilo

²³⁰⁹ *Ridžal el-fikr ved-da've* (1/231).

²³¹⁰ *Hakeza zahere džil Salahuddin ve hakeza adet el-Kuds*, str. 133.

²³¹¹ *Ibidem*, str. 134.

nadležnom da ga sveže u lance i okove kako bi ga spriječio da ne napravi kakvo zlo sebi i drugim ljudima."²³¹²

Učenjaci koji obavljaju dužnost liječenja ljudi od dunjalučke bolesti, moraju ispuniti uvjete i karakteristike koje je El-Gazali naveo u sljedećim tačkama:

- da učenjak ne traži ovosvjetsku korist svojim znanjem;
- da se opredijeli za nauke koje donose ahiretske koristi, da zapostavi i zanemari discipline koje se zasnivaju na pretpostavkama i rekla-kazala;
- da učenjak ne bude sklon pretjerivanju u jelu i piću, da se jednostavno i skromno nosi i oblači, da njegova kuća bude oličenje umjerenosti i skromnosti, da ne robuje namještaju i komforu, već da bude umjeren u svemu tome;
- da se učenjak distancira od vlasti i ne druži se s njima;
- da ne žuri s izdavanjem fetve, već da se od toga ustegne ukoliko postoji način;
- da bude privržen čvrstom vjerovanju;
- karakteristika ahiretskog učenjaka jeste i da studira i izučava stvari iz domena praktične spoznaje (*ilmu el-a'mal*), da razmatra šta tu spoznaju kvari, šta inficira ljudska srca, te šta ih navraća na zlo.²³¹³

El-Gazali je doprinio definiranju karakteristika učenjaka koji trebaju nositi poslanicu naređivanja dobra i odvrćanja od zla. Odvojio je ahiretske od dunjalučkih, odnosno lažnih učenjaka. Opširno je opisao moralne osobine sa naučne i sa društvene strane. Ukazao je na prirodu njihove veze sa sultanima, običnim ljudima, te bogatašima i siromasima. Možemo vidjeti razliku između te dvije grupe u upućivanju ljudi, davanju savjeta i u diskusiji. Sve to je osmislio kao dio osnovne funkcije koju je islam dodijelio učenjacima.²³¹⁴

²³¹² *Ihja' ulumid-din* (4/50).

²³¹³ *Ihja' ulumid-din* (4/58–76).

²³¹⁴ Ibidem (4/75, 76); *Hakeza zahere džil Salahuddin*, str. 135.

b) Donio je novi plan prosvjete i obrazovanja

Program koji je donio El-Gazali razlikuje se od savremenih programa po tome što je prevazišao parcijalnost do koje dovodi pripadnost mezhebima (mezhebije). Taj program se nije ograničio samo na nauke koje je odredio jedan mezheb, već su se u njemu nadopunjavale sve vjerske nauke, poput tevhida, tesavvufa i fikha, kao i svjetovne nauke i zanimanja. Prema El-Gazalijevom shvaćanju sve su nauke svjetovne, ali se dijele u dvije grupe – šerijatske i nešerijatske. Šerijatske su one koje su došle putem poslanika, a nešerijatske su one koje su utemeljene na razumu, poput medicine, matematike... Šerijatske nauke su kolektivna obaveza (*fard kifaje*), i ako u nekoj zemlji te nauke ne postoje, ona će biti izložena propasti.²³¹⁵ Onaj ko se ograniči samo na izučavanju ovosvjetskih nauka, protraćit će svoj život na ono što mu neće koristiti na ahiretu.²³¹⁶ El-Gazalijeva djela, iz kojih je predavao svojim učenicima, možemo podijeliti na sljedeće oblasti:

– **Izgradnja islamskog vjerovanja** (dogme, *akaida*), čiji je cilj formiranje jasne, žive dogme, koja će biti poput ideologije koja određuje pravac i usmjerava različite politike. Najjasnija knjiga koja predstavlja izgradnju islamskog vjerovanja jeste djelo *El-Hikme min mahlukatillahi azze ve dželle* (*Mudrost je stvorenje Uzvišenog Allaha*). Ko čita to djelo ima osjećaj kao da se nalazi pred ljekarom specijalistom za anatomiju, ili pred iskusnim astronomom. Ono sadrži moralna poglavlja, poput "Razmišljanja o stvaranju neba i o ovom svijetu", "Svrha postojanja Sunca", "Svrha postojanja Mjeseca i zvijezda", "Mudrost u stvaranju Zemlje", stvaranje mora, vode, zraka, vatre, čovjeka, sastav tijela ljudi, životinja, ptica, pčela, biljaka i drugih stvorenja. El-Gazali je izložio ove teme stilom koji počiva na proučavanju anatomije organizama, analizi kretanja tijela, te

²³¹⁵ *Ihja' ulumid-din* (1/17).

²³¹⁶ El-Gazali, *Ejjuhel-veled*, str. 22; *Hakeza zahere džil Salahuddin*, str. 138.

pojašnjenju harmonije u funkcioniranju svakog organa, uz isticanje savršenstva i mudrosti stvaranja.²³¹⁷

– **Oblast koja se bavi usavršavanjem duše i duhovnim vrijednostima**, koja ima za cilj uzdizanje čovjeka s nivoa pokornosti strastima i prohtjevima na stepen robovanja Allahu. Tada se pojedinac oslobađa potčinjenosti strastima ili strahu i počinje se ponašati u skladu s onim što Allah od njega traži po pitanju skromnosti i zadovoljstva. Kako bi utvrdio zahtjeve i sredstva ove oblasti, El-Gazali je napisao opširna poglavlja o psihoanalizi, fazama razvoja duha, stanjima duha, stvarima koje utječu na ponašanje i razmišljanje, te aktivnostima koje treba preduzeti učenik. El-Gazali je elemente ovog pravca iscrpio iz Kur'ana, Sunneta i naslijeđa selefa i prvih sufija koji su djelovali u skladu s Kur'anom i Sunnetom. On je ovaj program – usavršavanja duše – primijenio na sebi, kada je napustio profesuru u nizamiji, napustio porodicu, domovinu i ugled na jedanaest godina. A nakon što je doživio pročišćenje duše, iste metode primijenio je na učenike kada se vratio u svoju zemlju kako bi podučavao druge i radio na njihovom usavršavanju.²³¹⁸

– **Oblast izučavanja fikhskih nauka**, uključujući ustrojstvo i principe koji se imaju primijeniti u svakodnevnom poslovanju i životnim pitanjima koja se neprestano mijenjaju. Izučavanje ove oblasti bilo je oslobođeno od mezhebskog slijedenja, i bilo direktno povezano s Kur'anom.²³¹⁹

– **Oblast mudrosti i stručnog osposobljavanja** pod koju je El-Gazali sveo sva politička, administrativna i druga zanimanja koja su potrebna jednom društvu. Naveo je kako se raspoređuju službenici na osnovu svojih predispozicija i potencijala. Jasno je ukazao da nauke iz ove oblasti nisu ograničene na one koje su bile poznate

²³¹⁷ *Hakeza zahere džil Salahuddin*, str. 139, citat iz djela *El-Hikme min mahlukatillahi azze ve dželle*, dio zbirke: *Resail el-fevaid*.

²³¹⁸ *Hakeza zahere džil Salahuddin*, str. 139.

²³¹⁹ Ibidem.

u to vrijeme, već će se pojaviti brojne nove nauke u budućnosti, zahvaljujući razvoju života i novim potrebama.²³²⁰

Primjer El-Gazalijevog doprinosa ovoj oblasti je knjiga *Et-Tibr el-mesbuk fi nesihatil-muluk* (*Savjeti vlastima*), u kojoj je naveo teze o važnosti pravednosti, te opisao politiku sultana i vezira. Citirao je historiju vlasti u Perziji, Bizantiji i historiju halifa. Ta knjiga sadrži polazne tačke u definiranju pojma državne uprave prema shvaćanju El-Gazalija.²³²¹

El-Gazalijeva istraživanja ove oblasti ukazuju na njegovo široko obrazovanje i duboko iskustvo na polju političke uprave, te posljedica koje mogu biti rezultat dobre ili loše uprave. On je istraživao i napredak nauke. Pisao je o teoriji učenja, obrazovnom razvoju, te o načinu razvoja društva u različitim vremenima i na različitim mjestima. Analizirao je i druge pedagoške teme, bilo da su vezane za društvo, vjerovanje ili obrazovanje.²³²²

Ove pedagoške principe El-Gazali je primjenjivao u školi koju je osnovao i u kojoj je predavao zajedno sa svojim istomišljenicima. Ta škola ostavila je dubok trag u osposobljavanju novih modela ljudi koji su kasnije dali aktivan doprinos reformističkom pokretu.²³²³ El-Gazalijev školski program bio je model koji su preuzele privatne škole, po uzoru na njegovu poslanicu, a najznačajnija od njih je Kadirijaska škola u Bagdadu, koja je igrala glavnu ulogu²³²⁴ u usponu ummeta i borbenom pokretu u vrijeme Nuruddina Zenkija i Salahuddina el-Ejjubija.

c) Oživljavanje misije naređivanja dobra i odvrćanja od zla

Praksa naređivanja dobra i odvrćanja od zla (*el-emru bil-ma'rufi ven-nehju anil-munker*) sastoji se od nekoliko sfera. Prva sfera je

²³²⁰ Ibidem.

²³²¹ *Hakeza zahere džil Salahuddin*, str. 140.

²³²² Madžid Arslan, *Tetavvur mefhum en-nezarrije et-terbevije el-islamijje*, str. 152-174.

²³²³ *Hakeza zahere džil Salahuddin*, str. 140.

²³²⁴ Ibidem, str. 136.

da pojedinac počne od sebe kako bi dao primjer pravog vjernika: "Zato, budi jedno od dvoje – osoba koja posvećuje pažnju sebi, ili osoba koja posvećuje pažnju drugima, ali to samo nakon što ispuniš obaveze prema sebi. Ali, pazi, nemoj sebi dozvoliti da koriguješ druge dok ne izgradiš i koriguješ sebe!"²³²⁵ Druga sfera je da podučavaš svoje ukućane treća da pozivaš komšije, četvrta stanovnike svog kvarta, peta sugrađane, šesta stanovnike periferija, sedma stanovnike pustinja, osma cijelo čovječanstvo.

O tome El-Gazali kaže: "Obaveza je svakog muslimana da počne sa sobom i da popravi sebe, ustrajavajući u izvršavanju obaveza i čuvanju od zabranjenih djela. Potom je obavezan da to nauči svoje bližnje, a, nakon što završi s njima, krenut će dalje prema svojim komšijama, pa prema onima koji su u njegovom kvartu, onda prema stanovnicima svog grada, pa prema onima na periferiji, onda prema onima koji žive u pustinji, kao što su Kurdi, Arapi i dr., i tako do na kraj svijeta. Ako to obavi bliži, sa daljeg spada obaveza. U suprotnom, obaveza ostaje na svakom koji je u mogućnosti, bio blizu ili daleko, i neće spasti sve dok na licu zemlje ima ijedan čovjek koji ne poznaje neki od farzova svoje vjere, a ovaj može, sam ili posredstvom nekog drugog, dospjeti do njega i naučiti ga njegovoj obavezi."²³²⁶

El-Gazali je u kontekstu ovih sfera posebno istraživanje posvetio vladarima, koje je nazvao: "Poglavlje o pozivanju vladara na dobro i odvrćanje od zla". El-Gazali je žestoko podsticao učenjake da prema vladarima zauzmu stav onoga ko naređuje i zabranjuje. Na taj način želio je utemeljiti pravilo u koje je vjerovao, a koje se sastoji od tvrdnje da "politika kruži u orbiti vjerovanja", a ne obratno.

To je potkrijepio brojnim argumentima iz Kur'ana i Sunneta. Naveo je dug niz primjera kako su učenjaci selefa postupali s pravednim halifama, te halifama emevijskog doba i početkom abbasidskog perioda.²³²⁷ Nakon desetine primjera, došao je do

²³²⁵ *Ihja' ulumid-din* (1/39).

²³²⁶ *Ibidem* (2/336).

²³²⁷ *Hakeza zahere džil Salahuddin*, str. 142.

sljedećeg zaključka: "Obaveza učenjaka je da ukori nepravednog vladara riječima: 'O, nepravedniče! O, ti, koji se ne bojiš Allaha' i sl., ako na taj način neće pokrenuti smutnju koja bi se proširila i na druge. Tada to nije dozvoljeno. A ako se učenjak boji samo za sebe (od posljedica tog ukora), onda je to dozvoljeno, čak i pohvalno."²³²⁸

Ovu tezu El-Gazali ponavlja na nekoliko mjesta: "Čovjeku koji je angažiran na upućivanju na dobro i odvrćanju od zla (hisbi) se preporučuje da se izloži opasnosti da bude prebijen ili ubijen ako zna da će svojim postupkom ukloniti zlo, slomiti moral nevjernika i osnažiti srca vjernika."²³²⁹

El-Gazali je smatrao da su muslimani dužni suprotstaviti se zlu i naređivati dobro. Svaka neaktivnost bi bila grijeh i nepokornost. O ovoj temi je kazao: "Znaj da svaki onaj koji sjedi u svojoj kući i na drugom mjestu, u ovom vremenu, nije čist od ružnog djela, sa stanovišta neispunjavanja obaveze upućivanja ljudi, njihovog podučavanja i navođenja na dobro. Jer, većina ljudi u gradovima ne poznaje šerijatske propise vezane za uvjete namaza. Što li je tek sa selima i pustinjama! Tu spadaju beduini, Kurdi, Turkmeni i drugi narodi. Obavezno je da u svakoj džamiji i svakom kvartu u gradu ima neko ko dobro poznaje propise vjere i da ljude podučava o njima, a tako i u svakom selu. Obaveza je svakog onog koji dobro poznaje propise vjere, koji je ispunio svoje obaveze i posvetio se onima vezanim za društvo, da izađe među muslimane u susjedstvu njegovog mjesta, onima koji žive u periferiji, beduinima, Kurdima i drugima, i da ih nauči vjeri i propisima njihovog vjerozakona. Neka sa sobom ponese hranu koju će jesti, a ne treba jesti njihovu, jer je veći dio nje stečen otimanjem."²³³⁰

A o naređivanju dobra i odvrćanju od zla je rekao: "Prva faza

²³²⁸ *Ihja' ulumid-din* (2/337).

²³²⁹ Ibidem (2/316); *Hakeza zahere džil Salahuddin*, str. 143.

²³³⁰ *Ihja' ulumid-din* (2/316).

je upoznavanje i podučavanje, druga savjetovanje (vaz), treća odvratanje, a četvrta sprečavanje uz upotrebu sile."²³³¹

d) Kritika nepravednih vladara

El-Gazali je sultane i vladare svog vremena smatrao kršiteljima Allahovih granica. Zabranjivao je iskrenim učenjacima da se druže ili sarađuju s njima, sve dok se ne vrate Allahovom šerijatu.²³³² O tome smo već govorili ranije.

e) Borba protiv surovog materijalizma, vjerskog negativizma, te ispravljanje općeg mišljenja o dunjaluku i ahiretu

Materijalizam i vjerski negativizam bili su se uvukli u islamski svijet u El-Gazalijevo vrijeme. On se protiv tih pošasti borio u duhu islamskog prava, dunjalučkim i ahiretskim sredstvima. Koristio je miran, analitički pristup koji se obraća razumu, na uvjerljiv način. Nije upotrebljavao ton vaiza (savjetodavca) koji je zaokupljen vanjskim pojavama i sekundarnim simptomima bolesti, i koji zbog toga želi pobuditi emocije i dirnuti osjećanja. El-Gazali je radio na tome da ljudima pokaže dunjaluk u pravom svjetlu i da im objasni kako se čovjek treba ponašati.²³³³ Podsticao je ljude da slijede praksu muslimana iz vremena poslanstva i ashaba kako bi riješili problem nemilosrdnog materijalizma i pogrešnih predstava o dunjaluku i ahiretu.²³³⁴

f) Poziv na socijalnu pravdu

El-Gazali je svoje djelovanje usmjerio na socijalnu pravdu, jednako kao što je to činio i s pitanjima vjere, misionarstva i reforme. Osnova njegove misli u ovoj oblasti jeste da je imetak alat koji je Allah stavio u ruke Svojih robova, pomoću kojeg će oni udovoljavati svojim potrebama, ali i biti pokorni Njemu. Nekim ljudima je Uzvišeni

²³³¹ Hakeza zahere džil Salahuddin, str. 143.

²³³² Ibidem, str. 147.

²³³³ Hakeza zahere džil Salahuddin, str. 155.

²³³⁴ Ibidem, str. 154–156.

Allah dao imetak u izobilju, učinio im ga iskušenjem i opasnošću. Druge je zavolio, poštedito ih takvog iskušenja, zaštitio ih dunjalučkih opasnosti. Omogućio im je da se posvete obožavanju Njega, te odredio da svoje potrebe podmiruju iz dijela imetka koji je dat bogatašima. Zato oni trebaju prema potrebi.²³³⁵

El-Gazali je opširno izložio modele društvenog života, koji osigurava potrebnu socijalnu pravdu. Napisao je knjigu *Odredbe o sticanju zarade i sredstava za život* (*Adab el-kesb vel-me'aš*), u kojoj je iznio svoje stavove o podsticanju na rad, te ukazao na vrijednost privređivanja. Pisao je o prodaji, njenim uvjetima i propisima, te ostalim vidovima trgovine i ekonomskih odnosa.²³³⁶

Jedan od tomova knjige *Ihja' ulumid-din* posvećen je halalu i haramu. Time je htio definirati modele društvenog života i ukazati kako se društvo može osloboditi od običaja koji su u suprotnosti s islamom kada je riječ o životnom stilu.²³³⁷ Bio je protivnik monopola i gomilanja imetka, što je smatrao nepravednim načinom poslovanja. "To je kada prodavač prehrambenih artikala nagomila hranu u magacinu, iščekujući njeno poskupljenje. To je opća nepravda – opći zulum. Onaj koji tako radi je pokuđen i zaslužuje prijekor, po Šerijatu. Od njega se Allah odriče."²³³⁸

El-Gazali je jedan tom posvetio pravima braće i drugova²³³⁹ spomenuo je da postoji obaveza u imetku, kao vid pomaganja. Riječi Uzvišenog Allaha: *I koji se o poslovima svojim dogovaraju, a dio od onoga čime smo ih opskrbili udjeljuju* (Eš-Šura, 38) je protumačio na sljedeći način: "tj. oni su ortaci u imecima i ne zna se šta kome stvarno pripada."²³⁴⁰

²³³⁵ *Ihja' ulumid-din* (1/223–224).

²³³⁶ *Ihja' ulumid-din* (2/62–89).

²³³⁷ *Ihja' ulumid-din* (2/89–133).

²³³⁸ Ibidem (2/74).

²³³⁹ Ibidem (2/170–190).

²³⁴⁰ Ibidem (2/171).

Smatrao je da imetak, pored zekata, podliježe i drugim vidovima davanja. Bogataši su dužni pomagati siromašne kojima je pomoć potrebna. Ako je siromah opterećen neimaštinom, tada je kolektivna obaveza da mu se taj teret ukloni, jer nije dozvoljeno zanemariti muslimana.²³⁴¹

g) Borba protiv devijantnih ideologija

El-Gazali je bio svjestan ideoloških struja koje su podrivale temelje islamskog vjerovanja, a to su batinidi (ezoteristi) i filozofi. Ranije smo pojasnili El-Gazalijev stav o svakoj od njih. U obračunu s ovim strujama El-Gazali se nije služio psovka i klevetama, već je koristio naučni stil, utemeljen na studiji i istraživanju koje je nadmašivalo dostignuća samih sljedbenika tih ideologija.²³⁴²

U pobijanju stavova ove dvije struje El-Gazali se koncentrirao na osnovne temelje svakog od njih. Uspio je iščupati iz korijena i jednu i drugu ideologiju, tako da su potpuno oslabili i nestali. Moramo odati priznanje El-Gazalijevoj intelektualnoj hrabrosti, naročito ako imamo na umu intelektualni teror koji su širili batinidi. Oni su ubijali one koji se nisu slagali s njihovim stavovima i koji su ih kritizirali. Od njihove ruke stradale su stotine učenjaka i viđenih ljudi.²³⁴³

El-Gazalijeva nastojanja dovela su do pada devijantnih ideoloških struja koje su predstavljali batinidi i filozofi. Njihova popularnost među širim masama se smanjila, da bi nakon toga u potpunosti nestala i propala.²³⁴⁴

h) Reforma na polju mišljenja

El-Gazali se trudio da probudi svijest u islamskom društvu, tako što će osloboditi intelekt muslimanskih mislilaca od okova slijeđenja. Nastojao je vratiti muslimane osnovnim izvorima, a to su Kur'an

²³⁴¹ Ibidem (1/215).

²³⁴² *El-Munkiz min ed-dalal*, str. 69.

²³⁴³ *Hakeza zahere džil Salahuddin*, str. 163–164.

²³⁴⁴ Ibidem, str. 173–174.

i Sunnet. Zagovarao je teoriju apsolutne univerzalnosti islamskog puta.²³⁴⁵ Slijede neki detalji ove oblasti.

– **Prvi detalj jeste uloga razuma.** El-Gazali je ustanovio da nema kontradikcije između razuma i šerijata. O tome kaže: "Razum ne može bez tradicije, niti tradicija može bez razuma. Onaj ko poziva na sušto slijeđenje, uz potpuno isključivanje razuma, taj je neznalica. A onaj ko se zadovoljava samo razumom i ne mari za svjetlom Kur'ana i Sunneta, taj je obmanut. Zato nipošto ne dozvoli da budeš u jednoj od ovih grupa. Prihvati oba izvora, jer su racionalne nauke poput hrane, a šerijatske poput lijeka."²³⁴⁶ Zatim na osnovu toga utvrđuje da nema sudaranja između racionalnih i šerijatskih znanosti: "Onaj koji ima ovakav stav vjerovatno nije u stanju ni izmiriti neke šerijatske znanosti, pa onda pomisli da i u vjeri ima neslaganja i oprečnosti. Ako ga to obuzme, on iz vjere izlazi kao što dlaka izlazi iz masla. To sve stoga što on, na osnovu svoje slabosti i nesposobnosti, donosi sud da je vjera manjkava i puna oprečnosti. Ništa od toga nema!"²³⁴⁷

– **Drugi detalj jeste odbacivanje slijepog slijeđenja.** Nakon što je utvrdio izvor iz kojeg treba crpiti saznanja, El-Gazali je ustvrdio da učenjak ne treba biti slijepi sljedbenik i imitator nekog drugog. O toj tvrdnji govorio je u poglavlju o osobinama ahiretske uleme, gdje je kazao: "Jedna od karakteristika ahiretske uleme je ta da se u svom znanju oslanja i orijentiše na vlastite poglede i stavove, ne na druge, odnosno tuđe izvore. Pogotovo se treba čuvati oponašanja – taklida. Ashabi, da je Allah njima zadovoljan, su oponašali Allahovog Poslanika, sallallahu alejhi ve sellem, oni su njegova djela i riječi pretakali u praksu. Međutim, uvjet za oponašanje Resula, sallallahu alejhi ve sellem, bio je da se njegova djela i riječi razumiju u potpunosti, jer, iza djela i riječi Resula, sallallahu alejhi ve sellem, bile su tajne i razlozi u koje je trebalo proniknuti. Jedno je znati i zapamtiti, odnosno memorisati činjenice i podatke, a drugo je iste

²³⁴⁵ Salih eš-Šami, *Imam el-Gazali*, str. 197.

²³⁴⁶ *Ihja' ulumid-din* (3/17).

²³⁴⁷ Ibidem (3/17).

znati objasniti. Ako neko zna podatke, za njega se kaže da je rezervoar znanja, ali se za njega ne kaže da je *ālim*. Onaj kome se kroz njegovu spoznaju otklone barijere i ukažu i otvore vidici, može se osloniti na sebe, ne na druge, to je *alim*.

Ibn Abbas je rekao: 'Ne postoji niko od čijeg se znanja nešto ne može odbaciti ili mu nešto dodati osim Resula, *sallallahu alejhi ve sellem*.'"²³⁴⁸

Učenjak je dužan poznavati istinu, a prema istini se poznaju ljudi koji joj pripadaju. El-Gazali daje savjet: "Znaj, ko bude tražio istinu po ljudima, da je taj u zabludi, nego, upoznaj istinu, upoznat ćeš i ljude koji joj pripadaju."²³⁴⁹

Oponašanje je jedan od zastora koji čovjeku umanjuju moć razumijevanja. On kaže: "Jedna od prepreka u razumijevanju teksta Kur'ana je u slučaju da dogmatički slijedi određeni mezheb. On apriori odbacuje svako drugačije mišljenje i stav, čak i u slučaju da prepozna značenje koje je ispravno, šejtan ga vraća oponašanju (taklidu) i došaptava mu: 'Kako tako nešto možeš prihvatiti, kad je to u suprotnosti sa onim što su zastupali tvoji očevi i preci?' Pravi učenjak će spoznati da ta obmana dolazi od šejtana i odbacit će je."²³⁵⁰

On govori o oponašanju i pojašnjava da se nauka ne sastoji od pamćenja dokaza, već od istraživanja i razmišljanja kako bi se došlo do dokaza koji će biti uvjerljiv za razum. Tom logikom El-Gazali poziva na oslobađanje razuma od okova oponašanja. Slobodan razum može odigrati svoju ulogu i izvršiti dužnost. El-Gazali je imao ovakav stav prema oponašanju zbog toga što je svjedočio učmalosti učenjaka njegovog vremena, koji su bili odani mezhebu svojih imama – bilo da se radi o juridičkom ili teološkom pravcu. Oni se pritom nisu intelektualno angažirali, već su odbijali sve što se kosi s njihovim mezheбом, pa makar bilo potkrijepljeno argumentima.²³⁵¹

²³⁴⁸ *Ihja' ulumid-din* (1/78).

²³⁴⁹ *Ihja' ulumid-din* (1/23).

²³⁵⁰ *Ibidem* (1/284).

²³⁵¹ Eš-Šami, *El-Imam El-Gazali*, str. 205.

– **Treći detalj je pozivanje Kur'anu i Sunnetu.** El-Gazali u djelu *Ejjuhel-veled* kaže: "Znaj da se pokornost i ibadet sastoje u slijeđenju putokaza vjere radom i govorom, što znači da sve što govoriš, radiš i za sobom ostavljaš mora biti u skladu s propisima Šerijata. Inače, bio bi grješnik kada bi, naprimjer, postio bajrame ili obavljao namaz u otetom odijelu, makar što ti činovi imaju oblik ibadeta. Potrebno je da se tvoje riječi i djela slažu s propisima vjere, jer znanje i rad, ako nisu u skladu sa Šerijatom, predstavljaju puku zabludu."²³⁵²

U djelu *Mizan el-amel* (*Vaga djela*) on kaže: "Znaj da je malo onih koji se kreću putem Uzvišenog Allaha, a mnogo je onih koji tvrde da su na tom putu. Pripadnike tog puta možeš poznati po dva znaka. Prvi je da sva njegova dobrovoljno učinjena djela budu mjeriva vagom šerijata, a drugi da su ona u potpunosti unutar granica vjerozakona. Taj put moguće je preći tek nakon što se čovjek okiti svim vrlinama Šerijata."²³⁵³

i) Odanost putu selefa

El-Gazali je smatrao da vjernik mora poznavati biografiju ashaba i biti privržen njihovom putu. Oponašanje postupaka ashaba, neka je Allah njima zadovoljan, pohvalno je otuda što njihovi postupci predstavljaju praksu koju su preuzeli od Allahovog Poslanika, sallallahu alejhi ve sellem.²³⁵⁴ Oponašatelj (mukallid) je u ovom slučaju sljedbenik Poslanika, sallallahu alejhi ve sellem. Iz tog razloga ashabi su bili u prednosti nad ostalim ljudima. Ako nekoga treba slijediti, onda su to ashabi, kaže El-Gazali: "Znaj, ako si se opredijelio da nekoga oponašaš, vodeći se vrlinama koje su popularne među ljudima, nemoj zanemariti ashabe i njihove visoke vrijednosti. Njihova superiornost je neosporna i prednost nedostižna."²³⁵⁵

²³⁵² Eš-Šami, *El-Imam el-Gazali*, str. 206.

²³⁵³ Eš-Šerbasi, *El-Gazali*, str. 164.

²³⁵⁴ *Ihja' ulumid-din* (1/78).

²³⁵⁵ Ibidem (1/23).

Zato ashabi trebaju biti mjerilo po kojem se učenjaci orijentiraju. Što čovjek više nalikuje njihovom uzoru, to je bliži ispravnom putu i pravcu selefa. Budi siguran da su najveći učenjaci vremena i najbliži istini oni koji najviše liče na ashabe. Oni najbolje znaju put selefa i od njih treba uzimati vjeru.²³⁵⁶

Nakon što je definirao pohvalne i pokuđene nauke, kazao je: "Na tebi je da odabereš slijeđenje selefa, ili da se uhvatiš za uže samoobmane i oponašaš današnje učenjake. Sve nauke koje su baštinili pripadnici selefa su nestale, a ono što ljudi danas slijede uglavnom su novotarije i izmišljotine."²³⁵⁷

Ako je tako, onda se ne treba obmanjivati onim što su ljudi izmislili, makar to svi prihvatili. Treba istražiti kako su se ashabi ponašali, jer su oni bili odlikovani osobinama ahiretske uleme. Jedna od tih osobina je odbacivanje izmišljenih stvari, makar se većina saglasila oko njih. Pravog učenjaka ne smije zavarati to što je većina ujedinjena oko nečega što je izmišljeno nakon vremena ashaba, radijallahu anhum. Dužan je izučavati stanje ashaba, njihov životopis i djela.²³⁵⁸

El-Gazali naglašava važnost ove prakse, budući da njeno nepoštovanje vodi k devijacijama u ummetu. To što se većina ljudi slaže u nekom postupku, ne znači da je isti ispravan. On u prilog tome navodi argument iz stvarnosti, a to je da ilm-ul-kelam, kojim se bave mnogi ljudi, nije postojao kod prvih generacija muslimana.²³⁵⁹ On kaže: "Kloni se onoga što ljudi propagiraju i uveličavaju, i to iz razloga koji su dobro poznati i o čemu bi se moglo dugo govoriti. Allahov Poslanik, sallallahu alejhi ve sellem, je umro, a iza njega su ostale hiljade ashaba koji su bili poznavaoi nauke o Uzvišenom Allahu. Muhammed, sallallahu alejhi ve sellem, je mnoge od njih pohvalio. Međutim, niko od njih nije bio od učenjaka ilm-ul-kelama."²³⁶⁰

²³⁵⁶ Ibidem (1/23).

²³⁵⁷ Ibidem (1/38).

²³⁵⁸ Ibidem (1/79).

²³⁵⁹ Eš-Šami, *El-Imam el-Gazali*, str. 208.

²³⁶⁰ *Ihja' ulumid-din* (1/208).

Ovim apelom El-Gazali traži od ljudi da upotrijebe razum, da odbace slijepo slijedenje (oponašanje) i drže se puta selefa. To je jedan u nizu apela koji su odjeknuli u islamskom društvu, a koje su upućivali reformatori svakog vremena.²³⁶¹ El-Gazalijev apel upućen krajem petnaestog stoljeća po Hidžri ostavio je dubok trag u njegovom vremenu i kasnije.

Sedmo: Gazali i nauka o hadisu

Jedna od najvažnijih zamjerki na račun El-Gazalija jeste njegovo skromno interesovanje za nauku o hadisu, ili preciznije rečeno, za hadiske nauke. Ibn El-Dževzi je njegovo bavljenje hadisom nazvao "noćnim prikupljanjem drva", tj. nekritički je prihvaćao sve na što je nailazio, bez propitivanja i analize. To je posljedica njegovog obrazovanja u školi koja je formirala njegovu intelektualnu ličnost. To je škola Imama dva Harema, kojom je dominirao racionalno-dijalektički diskurs. Najvažnije nauke koje su se izučavale na toj školi bile su *ilmul-kelam*, osnove vjere, *fikh*, logika i polemika. U toj školi nije se posvećivala dovoljna pažnja hadisu i njegovim znanostima, a rijetko se dešavalo da čovjek ostane čist od utjecaja u kojem živi. Iste zamjerke koje su upućivane njegovom učitelju Imamu dva Harema, upućivane su i El-Gazaliju po tom pitanju. Međutim, El-Gazali je otišao mnogo dalje od svog učitelja. Naime, teme koje je obrađivao – na polju *tesavvufa* i etike – bile su podložne slabim hadisima u većoj mjeri nego što je to bio *fikh*, koji je vezan za propise i pojašnjenje *halala* i *harama*. Isto važi i za dva "usula" – *usulud-din* (osnove vjere) i *usulul-fikh* (metodologiju islamskog prava), po kojima je njegov učitelj bio poznat.²³⁶²

Pošteno rečeno, El-Gazali nije bio jedini koji se upleo u zamku slabih i izmišljenih hadisa. U istu zamku pali su i sufije prije njega. On je navode iz njihovih knjiga prenosio u svojim djelima, a sufije su poznate po popustljivosti po tom pitanju, budući da se bave

²³⁶¹ Eš-Šami, *El-Imam el-Gazali*, str. 209.

²³⁶² El-Karadavi, *El-Imam El-Gazali bejne madihih ve nakidih*, str. 136.

*rekaikom*²³⁶³ (kazivanjima koja smekšavaju ljudska srca). Štoviše, ni fakihli nisu bili pošteđeni grešaka u koje su pale sufije. Oni su često u svojim knjigama navodili hadise čiji lanac prenosilaca nije potpun niti vjerodostojan. I knjige tefsira su pune neutemeljenih i nevjerodostojnih hadisa, kao i israilijata.²³⁶⁴

Razliku između ispravnog i manjkavog, prihvatljivog i odbačenog mogu napravitiiskusni učenjaci, kojima je Allah dao poznavanje načina prenošenja i tumačenja hadisa. To je bila slaba točka El-Gazalija, kao i kod većine sufija: nije dovoljno pažnje posvetio izučavanju tradicionalnih nauka – tradicionalnom tefsiru, hadisu i predanjima selefa što predstavlja osnovu šerijatskih nauka. U djelu *Kanun et-te'vil* (*Zakon interpretacije*) priznao je da je njegovo poznavanje hadiske nauke skromno. Zbog toga je citirao slabe, neutemeljene ili apokrifne hadise, a zanemarivao one vjerodostojne ili općeprihvaćene, koje je trebao spomenuti u toj oblasti. Možda bi drugačije razmišljao da su mu ti hadisi bili poznati.²³⁶⁵

Ibn Tejmiye navodi da je El-Gazali pred kraj života spoznao da riječi filozofa ne donose znanje niti čvrsto uvjerenje. Isto je rekao i za riječi mutekellima.²³⁶⁶ Kazao je: "Posljednje čime se bavio bilo je izučavanje Buharijevog i Muslimovog *Sahiha*. Umro je zaokupljen tim zbirkama."²³⁶⁷

Mnogi su učenjaci pokušali opravdati El-Gazalijevo oslanjanje na slabe hadise, naročito za djelo *El-Ihja'*, za koje kažu da govori o suptilnosti, poticanju i zastrašivanju (*et-tergib vt-terhib*) te vrednovanju djela budući da je ulema dopustila prenošenje slabog hadisa u tim oblastima. Među njima je bio Ibn Kesir, koji je za njegovo djelo *El-Ihja'* rekao: "To je predivna knjiga koja u sebi sadrži mnoge vjerske znanosti, prožeta finoćama sufizma i duhovnosti, ali

²³⁶³ Ibidem, str. 137.

²³⁶⁴ Ibidem, str. 137.

²³⁶⁵ El-Karadavi, *El-Imam El-Gazali bejne madihih ve nakidih*, str. 138.

²³⁶⁶ Ibidem, str. 139.

²³⁶⁷ *Medžmu' el-fetava* (16/214).

je prepuna garib, neprihvatljivih i lažnih hadisa, kao što je slučaj s ostalim djelima koja obrađuju sporedna pitanja čijim hadisima se argumentira vjersko dopuštenje ili zabrana tih pitanja! Pošto je ovo djelo namijenjeno temama vezanim za suptilnost, poticanje i zastrašivanje, ono je manje opasno od drugih djela."²³⁶⁸

Ovdje treba spomenuti da je hafiz Zejnuddin el-Iraki izuzetno dobro obradio djelo *El-Ihja'* kratkom evaluacijom hadisa spomenutih u tom djelu, u dodatku štampanom na margini, u napomenama pod nazivom *El-Mugni an hamlil-esfar bi tahridži ma fil-Ihja' min el-ehadis vel-ahbar*. Svako ko čita *El-Ihja'* mora se koristiti El-Irakijevom obradom hadisa tog djela da bi spoznao vjerodostojnost hadisa, iako njegove ocjene nisu konačne, ali su u svakom slučaju korisne i važne."²³⁶⁹

Osmo: Knjiga Ihja' ulumid-din

Ihja' ulumid-din je od onih knjiga o kojima se mišljenja razlikuju. Neki je bezrezervno hvale i prešućuju nedostatke, a drugi je kritiziraju bez rezerve, prešućujući njene vrline. A učenjaci koji su dobro upućeni u nauku su zauzeli umjereni stav, uz odmjerene pohvale i kritike, dajući toj knjizi značaj koji joj pripada, bez pretjerivanja ili uskraćivanja.²³⁷⁰

Ocjenjujući djela *Ihja' ulumid-din* i *Kut el-kulub* autora Ebu Taliba el-Mekkija, Ibn Tejmije kaže: "Knjige *Kut el-kulub* i *El-Ihja'* govore o djelima srca, poput strpljivosti, zahvalnosti, ljubavi, pouzdanja u Allaha, tevhida i tome slično. Ebu Talib el-Mekki je bolji poznavalac hadisa, predanja i sufijskih duhovnih učenja od Ebu Hamida el-Gazalija. Njegove riječi su preciznije, ispravnije i udaljenije od novotarije. Pored toga, knjiga *Kut el-Kulub* sadrži brojne slabe, apokrifne i neprihvatljive hadise. Kada je riječ o knjizi *El-Ihja'*, u njoj ima govora o upropaštavajućim grijesima, poput oholosti,

²³⁶⁸ *El-Bidaje ven-nihaje* (16/214).

²³⁶⁹ *El-Imam El-Gazali bejne madihih ve nakidih*, str. 143.

²³⁷⁰ *Es-Suvejjat, Menhedž ehliš-sunne fi takvimir-ridžal ve muellefatihim*, str. 143.

samoobmane, uobraženosti, pretvaranja, zavisti i tome slično, većina je preneseno iz govora El-Harisa el-Muhasibija u djelu *Er-Ri'aje*, i taj govor sadrži ono što je prihvaćeno i ono što je odbačeno, i ono oko čega ima razilaženja. U *El-Ihja'u* ima dosta korisnih govora, ali ima i govora koji zavređuju osudu. Kada govori o sufijskim spoznajama, zauzeo je poziciju onoga koji neprijatelja muslimana presvuče u odjeću muslimana. Ovo što je navodio imami su zamjerili Ebu Hamidu (El-Gazaliju), i govorili su za njega: 'Razbolio ga je *Eš-Šifa'*, tj. djelo Ibn Sine *Eš-Šifa'* (*Lijek*) iz filozofije. U *El-Ihja'u* ima dosta slabih hadisa i predanja, čak i apokrifnih, izmišljenih hadisa. Kao i sufijskih pogrešnih uvjerenja i pretjerivanja, ali i pored toga ima govora sufijskih šejhova sljedbenika istine o djelima srca koja su u skladu sa Kur'anom i Sunnetom, ali i drugih ibadeta i adaba koji su u skladu sa Kur'anom i Sunnetom, a čega je više od onoga što se treba odbaciti. Zato se ljudi razilaze i ne slažu o pitanju ove knjige."²³⁷¹

Također je rekao: "El-Gazalijeva djela sadrže znatnu količinu filozofske materije, zbog navođenja riječi Ibn Sine iz *Eš-Šifaa* i drugih djela, *Poslanica Ihvanus-safa* i Ebu Hajjana et-Tevhidija. Što se tiče mu'tezilitske materije, nje u njegovim djelima ima vrlo malo ili nimalo, kao što se kod Ibn Akila nalazi veoma malo filozofskog učenja. Sadržaj *El-Ihja'a* je u većini dobar, ali se u njemu nalaze i neispravni elementi – filozofska učenja, ilm-ul-kelam, sufijske besmislice i apokrifni hadisi."

Ez-Zehebi kaže: "Što se tiče *El-Ihja'a*, u njemu ima općenito neispravnih hadisa, a ima i mnogo dobra, samo da u ovoj knjizi nema (neutemeljenih) adaba, obreda, asketizma, pravaca filozofa i zastranjenih sufija. Od Allaha tražimo korisno znanje. A znaš li šta je korisno znanje? To je znanje koje je objavljeno u Kur'anu i koje je pojasnio Poslanik, sallallahu alejhi ve sellem, govorom i djelom, i koje nije zabranio. Poslanik, sallallahu alejhi ve sellem, kaže: 'Onaj ko odbaci moj put, nije moj.'²³⁷² Tvoja dužnost, brate moj, jeste da

²³⁷¹ *Medžmu' el-fetava* (10/55); *El-Fetava el-kubra* (2/194).

²³⁷² Buhari, br. 5063; Muslim, br. 1401.

razmišljaš o Allahovoj knjizi, da pomno izučavaš dva *Sahiha*, Nesaijev *Sunen*, Nevevijeve *Rijadus-salihin* i *Ezkar*. Tako ćeš uspjeti i biti spašen.”²³⁷³

Ez-Zehebi kaže: "El-Gazali je veliki imam, a bezgrješnost nije uvjet da bi neko bio učenjak.”²³⁷⁴ Također je kazao: "Neka se Allah smiluje Ebu Hamidu. Nije bilo većeg naučnika od njega. Međutim, ne tvrdimo da je bio sačuvan od greške i previda, te oponašanja u osnovama vjerskih nauka.”²³⁷⁵

Doktor El-Karadavi kaže: "Kako bih želio da postoji sažetak knjige *El-Ihja*. U tim odabranim dijelovima bio bi sačuvan duh i toplina knjige, te njegove naučne i odgojne značajke, kojih je mnogo. Bili bi odstranjeni pogrešni navodi i pretjerivanja, slabi ili u najmanju ruku jako neutemeljeni hadisi. To bi islamskoj kulturi dalo jedan značajan doprinos.”²³⁷⁶

Učenjak Ebu el-Hasan en-Nedevi kaže: "Knjiga *El-Ihja* svjedoči o njegovom visokom stupnju među učenjacima stručnjacima za etiku. Detaljno je izučavao etiku, njene temelje, motive i vrste. Govorio je o bolestima srca, uzrocima i liječenju, i to na način koji kombinira mudrost, znanje, iskustvo i didaktičke vještine. Iscrpno je istraživao uzroke prirodne ljubavi prema ugledu, od čega se rijetko koje srce može sačuvati ukoliko ne uloži ogroman napor. To istraživanje oslikava njegovu izuzetnu inteligenciju i poznavanje ljudske prirode, te naučnu analizu i veliki um.”²³⁷⁷

El-Gazali je dubokim studiranjem ahlaka i znamenitim djelom *Ihja' ulumid-din* zaslužio mjesto u prvom redu učenjaka stručnjaka za etiku (ahlak). Njegov doprinos ovoj nauci zavređuje pažnju stručnjaka za etiku, psihologiju, te historičara tih oblasti. En-Nevevi smatra da knjiga *El-Ihja'* govori o temi poticaja i upozorenja (et-tergib

²³⁷³ *Sijer a'lam en-nubela'* (19/340).

²³⁷⁴ *Sijer a'lam en-nubela'* (19/339).

²³⁷⁵ Ibidem (19/346).

²³⁷⁶ *El-Gazali bejne madihih ve nakidih*, str. 158.

²³⁷⁷ *Ridžal el-fikr ved-da've* (3/241244).

vet-terhib), te da na čovjeka najviše utjecaja imaju upravo ti dijelovi koji sadrže elemente poticaja i upozorenja. El-Gazali opisuje varljivost dunjaluka i vječnost ahireta, potrebu za vjerovanjem, činjenjem dobrih djela, usavršavanjem duševnih vrijednosti. On brani dušu i opravdava je poput voljenog prijatelja ili vještog advokata. Zatim odgovara na te navode, iznosi dokaze protiv duše poput iskusnog sudije i učenog pravnika. Onda ublažava ton i propisuje lijek, kao što to čini mudri liječnik i milostivi odgajatelj. Donosi predivne stvari, općinjava um, navodi na plač i omekšava srca. Ovi mudri, blagi savjeti su dirnuli u srce hiljada čitatelja i u njihovom životu doveli do prekretnice i velike promjene. Ko želi, neka pročita šestu značajku o mahanama i manjkavostima duše.²³⁷⁸

Djelo *El-Ihja'* se u cijelosti može smatrati knjigom o usavršavanju vrlina i odgoju. Čini se da je autor namjeravao da ova knjiga sadrži sve što je čitatelju potrebno da zna u smislu moralnih preporuka i odgoja, te da igra ulogu islamske biblioteke. Zato je u tu knjigu uključio teme iz akaida, fikha, moralnih vrlina, usavršavanja duhovnih vrijednosti, dosezanja stupnja dobročinstva...²³⁷⁹

Kod mnogih čitalaca ove knjige i zaljubljenika u nju javlja se pretjerivanje u odricanju i isposništvu, ustezanje od dozvoljenih stvari, odbojnost prema životu, te pojačano upražnjavanje duhovnih vježbi i pregnuća. To utječe na psihu i mentalno zdravlje čitaoca, naročito u današnje vrijeme, kada ljudi nisu tjelesno snažni. Iz tog razloga neki mudri odgajatelji ne dozvoljavaju početnicima da čitaju ovu knjigu, naročito ne onima koji su osjetljivi i emotivni. Možda je to posljedica činjenice da je El-Gazali pisao *El-Ihja'* u stanju straha, bojazni i izuzetne senzibilnosti. Tako i njegove riječi utječu i ostavljaju snažan trag na čitaoca. Zabilježio je brojne primjere odricanja, savlađivanja i suprotstavljanja prohtjevima. To često u sebi nosi pretjerivanje i neumjerenost. Istina je da Vjerovjesnikova biografija, u koju se ubrajaju vjerodostojni hadisi, predstavlja jedinu

²³⁷⁸ *Ihja' ulumid-din* (4/356–358).

²³⁷⁹ *Ridžal el-fikr ved-da've* (1/232).

školu koja svoje učenike odgaja u potpunoj umjerenosti i savršenoj ravnoteži. A "svačije riječi se mogu uzimati i odbacivati osim vlasnika ovog kabura".²³⁸⁰

Ovaj stav predstavlja na neki način vjerski uzor koji se očituje u dobroj upućenosti u nauku, ispravnom vladanju, živom srcu koje kuca u ritmu poslaničkog načina života i koje je ispunjeno Sunnetom. Taj uzor je osjetio slast imana i dostigao čvrsto vjerovanje (jekin), a vjera se uvijek uzimala od živih i opstajala je na živima. Štoviše, čovjek se ni u jednom razdoblju života ne može odreći uzora i vodiča.²³⁸¹

Iako se El-Gazaliju zamjera da je u *El-Ihja'u* često citirao neke slabe i apokrifne hadise, te da je naveo riječi sufija pune pretjerivanja, te njihova učenja o isposništvu, odricanju od dozvoljenih stvari, što nije u skladu s osnovama vjere, kao i to što je naveo i neka filozofska učenja i druge stvari koje su naveli učenjaci Ibn el-Dževzi²³⁸² i šejhul-islam Ibn Tejmije, ipak oni priznaju da *El-Ihja* zauzima istaknuto mjesto u islamskoj literaturi. Tom knjigom su se okoristili nebrojeni ljudi u svakom vremenu i svakoj generaciji. *El-Ihja'* je knjiga koja je utjecala na ljude kao rijetko koja druga. Ona je i dalje jako popularna, a mnogi ljudi u većini zemalja su njome zadivljeni i pod njenim su utjecajem. *El-Ihja'* predstavlja nepresušno bogatstvo vjere i snažan izvor islamskog preporoda i odgoja.²³⁸³

Ovo izlaganje možemo završiti tvrdnjom da je knjiga *El-Ihja'* djelo čovjeka i njenu vrijednost ne umanjuje postojanje određenih nedostataka. Osim toga, *El-Ihja'* je ogromna islamska enciklopedija, a ne mala knjiga, tako da postojanje određenih grešaka ne poništava značaj cijele knjige. Najvažnije kritike upućene na račun *El-Ihja'a* mogu se svesti na određene tačke:

- citiranje slabih i apokrivnih hadisa;
- navođenje propisa koji su utemeljeni na takvim hadisima;

²³⁸⁰ Ovo su riječi imama Malika. *Ridžal el-fikr ved-da've* (1/233).

²³⁸¹ *Ridžal el-fikr ved-da've* (1/233).

²³⁸² *El-Muntezam* (9/169–170).

²³⁸³ *Ridžal el-fikr ved-da've* (1/234).

- spominjanje nekih priča koje sadrže sufijska pretjerivanja u duhovnom odgoju;
- priča o otkrovenju (*kešfu* ili *mukašefi*), o čemu je govorio u *El-Ihja'u*;
- na nekim mjestima je iznosio filozofska učenja.

Dr. Jusuf el-Karadavi kaže: "Najopasnija zamjerka El-Gazaliju u pogledu sufizma jeste pitanje *kešfa* ili *mukašefe*, koje sufije doživljavaju nakon duševnih vježbi (rijada) i duhovnog čišćenja, tokom napredovanja na stepenima uzdizanja na putu prema Allahu. El-Gazali je o nauci o otkrovenju iznosio stvari koje se ne smiju pisati u knjigama.²³⁸⁴ Kakogod, El-Gazali je, kao što za njega Ez-Zehebi kaže, 'veliki imam', a bezgriješnost nije uvjet da bi neko bio učenjak."²³⁸⁵

Deveto: El-Gazalijev stav prema krstaškoj okupaciji

Dolaskom Seldžuka svijest o džihadu počela se ponovo buditi u srcima muslimana. Od njihovog ulaska u Bagdad pa do prvog krstaškog rata 490/1096. godine, Seldžuci su uspjeli povratiti cijeli sjever Šama iz ruku Bizantinaca. Štoviše, ušli su u Malu Aziju i uspjeli su zarobiti bizantinskog imperatora u poznatoj Bici kod Manzikerta. Tako nešto prvi put se dogodilo u historiji islamsko-bizantinskih ratova. Nakon 490/1096. godine došlo je do prekretnice, kada su se sukobi pretvorili u krstaške ratove.²³⁸⁶

Krstaši su osvojili brojne islamske gradove, uključujući i Jerusalem. U taj grad su ušli kao pobjednici, prolili su rijeke krvi i pobili blizu šezdeset hiljada građana. Ummet je bio duboko potresen ovim divljačkim napadima.²³⁸⁷ Međutim, nismo čuli El-Gazalijev glas, iako je on bio utjecajan, popularan i prodoran. Zašto nije govorio o džihadu? Zašto nije pokrenuo mase, kao što je to učinio nakon njega Ibn Tejmije? Šta se krije iza te negativnosti?

²³⁸⁴ *El-Imam El-Gazali bejne madihih ve nakidih*, str. 139.

²³⁸⁵ *Sijer a'lam en-nubela'* (19/339).

²³⁸⁶ *El-Džihad minel-hidžre iled-da've iled-devle*, str. 76.

²³⁸⁷ *El-Imam El-Gazali bejne madihih ve nakidih*, str. 154.

Ovo je uistinu zbunjujući stav Ebu Hamida, Allah mu se smilovao. Učenjaku poput njega ne bi smjelo biti nepoznato šta treba reći, a šta raditi u vrijeme kada je islam napadnut. Propis džihada je jasan u tim situacijama. Borba postaje obavezna, kao što se navodi u fikhskim knjigama.

Neki će možda reći da su se ti tragični događaji desili i eskalirali u islamskom svijetu u isto vrijeme kada se El-Gazali povukao u izolaciju i posvetio tesavvufu 488/1094. godine. Odbacio je ovaj svijet i ovosvjetske sukobe. Okosnica njegovog razmišljanja u to vrijeme bila je kako se izbaviti od vatre i spasiti od pogubnih djela. Krstaši su napali Antakiju 491/1097. godine, zatim i Mearre en-Nu'man krajem te iste godine. Navodi se da je tu ubijeno stotinu hiljada ljudi. Zatim su pregazili cijelu oblast, u ubilačkom i rušilačkom pohodu. Osvojili su Jerusalem 492/1099. godine i poklali veliki broj ljudi, što historija neće zaboraviti. El-Gazali je i dalje bio u izolaciji, koju je napustio tek 499/1106. godine. Ipak, i nakon što je napustio izolaciju i vratio se podučavanju, osposobljavanju i pozivanju, nije učinio ništa što bi ukazivalo da ga zanima ta stvar, tako bitna za sudbinu i suverenitet ummeta.²³⁸⁸

Mišljenja nekih savremenih učenjaka o El-Gazalijevoj šutnji o krstaškim ratovima

1) Dr. Zeki Mubarek

Dr. Zeki Mubarek se smatra jednim od najistaknutijih savremenih kritičara El-Gazalija. Napisao je knjigu *El-Ahlak indel-Gazali (Moral kod El-Gazalija)* u kojoj je obradio brojna pitanja vezana za ovog učenjaka. Nakratko se posvetio temi El-Gazalija i krstaških ratova. Kazao je: "Znate li zašto sam spomenuo tu riječ o Krstaškim ratovima? Trebaš znati da, dok je Petar Pustinjak danonoćno pripremao govore i slao pisma kako bi potakao Evropu da osvoji muslimanske zemlje,

²³⁸⁸ El-Gazali *bejne madihih ve nakidih*, str. 156.

El-Gazali (argument islama) je bio povučen u svojoj osami, posvećen dovama. Nije bio svjestan svoje obaveze da poziva ljude u borbu."²³⁸⁹

2) Dr. Omer Ferruh

Kada je riječ o dr. Omeru Ferruhu, on je pokušao naći opravdanje za El-Gazalijevu šutnju o onome što se desilo u Jerusalemu. Kazao je: "Sufije su vjerovala da su krstaški ratovi bili kazna za muslimane zbog grijeha i nepokornosti koje su činili. El-Gazali je, čini se, dijelio ovo sufijsko mišljenje."²³⁹⁰

Nije ispravno generalno tvrditi da sufije ne učestvuju u džihadu. Naprotiv, učešće velikog broja sufija u džihadu protiv krstaša potvrdile su historijske činjenice u doba Seldžuka, Zenkida, Ejjubida, Memluka, Osmanlija, te u savremeno doba. Naprimjer, Abdulkadir el-Džezairi, vođa džihada protiv francuske kolonizacije, bio je znameniti sufija. Isto važi i za Senusije u Libiji. Njihov vođa Muhammed el-Mehd es-Senusi dao je život u odbrani pograničnog područja tokom borbe protiv Francuske u Čadu. Ahmed eš-Šerif es-Senusi i Omer el-Muhtar, vođe džihada u Libiji, također su bili sufije. Neki sufije i danas se bore protiv američke okupacije u Iraku. Tvrditi da svi sufije ne učestvuju u džihadu nije ispravno.

Ispravan stav o ovom pitanju jeste da sufije koji učestvuju u džihadu pripadaju sunnitskom tesavvufu, koji je zasnovan na temeljima ehli-sunneta kroz vjerovanje i pravac. Uz to, oni su bili posvećeni ibadetu, zikru i zuhdu, što nekada sadrži i greške. Kada je riječ o devijantnom sufizmu, čiji sljedbenici traže pomoć od mrtvih, pretjerano uzdižu neke osobe, propagiraju novotarije, oslanjanje, te širenje duha defetizma – takvi obično predstavljaju magnet za kolonizatore i agresore.

Dr. Ferruh iznosi drugačije mišljenje u svom djelu *Et-Tesavvuf fil-islam* (*Tesavvuf u islamu*), gdje kaže: "Kako čitalac da ne bude začuđen kada vidi da je Argument islama – Ebu Hamid – koji je

²³⁸⁹ *El-Ahlak indel-Gazali*, str. 25.

²³⁹⁰ *Ebu Hamid el-Gazali*, Dimiškiije, str. 352.

svoj trud i znanje uložio u službu vjere i očuvanje vjere običnih ljudi, da je svjedočio padu Jerusalema u ruke krstaša Franaka, da je živio još dvanaest godina nakon toga, a da nije (u svojim djelima) iznio ikakvu naznaku o tome?!"²³⁹¹

3) *Dr. Jusuf el-Karadavi*

Dr. Karadavi kaže: "Uistinu, ovaj Ebu Hamidov stav je zbunjujući, neka je Allah zadovoljan njime. Učenjak poput njega morao je znati šta treba kazati u takvim situacijama." Zatim kaže: "Ovom znamenitom imamu možemo pronaći opravdanje u tome što je bio zaokupljen unutrašnjim preporodom. A unutrašnja iskvarenost i korupcija (nekeg društva) otvaraju put za vanjsku agresiju, o čemu govori početak sure El-Isra. Naime, kada god su Israelićani činili nered na Zemlji, bili bi napadnuti od neprijatelja. A kada bi se vratili dobru i dobročinstvu, onda bi im bila data pobjeda. On je većinu svoje pažnje posvetio poboljšanju pojedinca, koji predstavlja osnovni element društva. Poboljšanje pojedinca postiže se popravljanjem njegovog srca i razmišljanja. Na taj način bit će ispravna njegova djela i ponašanje, a time i njegov cijeli život. To je osnova društvene promjene, o čemu govori Kur'an Časni:

إِنَّ اللَّهَ لَا يُغَيِّرُ مَا بِقَوْمٍ حَتَّى يُغَيِّرُوا مَا بِأَنْفُسِهِمْ

Allah neće izmijeniti jedan narod dok on sam sebe ne izmijeni. (Er-Ra'd, 11) U to spada i popravljanje vladara, tako što ćemo ih upućivati i savjetovati, a Allah najbolje zna njegovo pravo opravdanje."²³⁹²

4) *Dr. Madžid Arslan el-Kejlani*

On kaže: "Što se tiče džihada, El-Gazali je tu temu obradio u sklopu poglavlja 'Naređivanje dobra i odvrćanje od zla', gdje je na više mjesta džihad predstavio kao vid naređivanja dobra i odvrćanja od zla... Postoje brojni primjeri, poput njegovih riječi: 'Stoga ne treba puno brinuti o popratnim pojavama naređivanja dobra. Vrhunac je,

²³⁹¹ *Et-Tesavvuf fil-islam*, str. 9.

²³⁹² *El-Gazali bejne madihih ve nakidih*, str. 156.

svakako, mobiliziranje vojske, radi onoga čime je Allah zadovoljan i sprečavanja da se krše Njegove odredbe. Mi dopuštamo ratnicima pojedincima da se okupe i bore protiv koje god žele od nevjerničkih grupa, suzbijajući time nevjerovanje (*kufr*). Dopusšteno je, također, obuzdavanje onih koji čine nered. Nema zapreke ubiti nevjernika, a musliman, ukoliko pogine, šehid je. Isti je slučaj i s grješnikom koji se bori za svoj grijeh – nema zapreke ubiti ga, dok je istinski muhtesib, ako pogine, šehid.' On također kaže: 'Peti uvjet muhtesiba je da bude sposoban. Razumljivo je da se nemoćan čovjek može angažirati samo srcem. Jer, svako ko voli Allaha osuđuje i mrzi grijehe. Ibn Mes'ud, radijallahu anhu, kaže: 'Borite se protiv nevjernika silom. Ako je jedini način (ispoljavanja vaše osude) da se namršтите u njihovo lice, onda to učinite.'²³⁹³

On također kaže: 'Odgovorit ću im pitanjem: 'Ima li pravo alkoholičar ratovati protiv nevjernika, štititi vjeru i njene vrijednosti i neutralizirati nevjerovanje?' Ako kažu: 'Ne', onda krše *idžma'* (konsenzus). Vojska muslimana bila je sastavljena od dobrih, ali i od grešnika, onih koji su pili alkoholna pića i nepravedno postupali prema siročadima. Uprkos tome, takvima nije bilo zabranjeno učešće u ratnim pohodima, ni u vrijeme Poslanika, sallallahu alejhi ve sellem, a ni kasnije.'²³⁹⁴

Iz načina na koji je El-Gazali obrađivao različite društvene teme, može se kazati da njegov stav prema džihadu ima dvije karakteristike:

Prva jeste da smisao džihada kod El-Gazalija nije odbrana stanovništva, zemlje i imovine, već ga je smatrao sredstvom za realizaciju misije naređivanja dobra i odvrćanja od zla, koja je u suštini zaslužna za postojanje muslimanskog ummeta. Društvo u kojem je živio El-Gazali prestalo je izvršavati ovu misiju, omogućivši na taj način da se širi zlo. To zlo postalo je prihvatljivo za ukus tog društva, koje je vodilo računa samo o oblačenju, jelu i bračnim

²³⁹³ *El-Gazali bejne madihih ve nakidih* (2/144); *Hakeza zahere džil Salahuddin*, str. 144.

²³⁹⁴ *Hakeza zahere džil Salahuddin*, str. 144; *Ihja' ulumid-din* (2/309).

odnosima, kao što opisuju historičar Ebu Šame. U toj situaciji bilo kakav poziv na vojni džihad ne bi imao smisla, ako se prije toga ne pristupi duhovnom džihadu koji će promijeniti ljude iznutra i omogućiti im da kušaju značenje žrtvovanja života i imetka na Božijem putu.

Druga karakteristika jeste ta da je El-Gazali bio svjestan univerzalnog značenja džihada, kao i faza njegove primjene u praksi. Naime, postoje tri oblika džihada: odgojni, organizacijski i vojni. Ispravno razumijevanje ova tri oblika, te njihova ispravna i pravovremena upotreba jedan je od pokazatelja mudrosti kao prvog koraka u pozivanju Uzvišenom:

أَدْعُ إِلَى سَبِيلِ رَبِّكَ بِالْحِكْمَةِ وَالْمَوْعِظَةِ الْحَسَنَةِ وَجَادِلْهُمْ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ

Na put Gospodara svoga mudro i lijepim savjetom pozivaj i s njima na najljepši način raspravljaj! (En-Nahl, 125) Pozivanje običnih ljudi na vojni džihad u zamrlom narodu, u kojem djeluju različite ideje i pojedinci, bilo bi poput pozivanja mrtvaca koji su u grobovima.²³⁹⁵

Zatim kaže (Dr. Madžid Arslan el-Kejlani): "Nadam se da ovaj prikaz sadrži odgovor na optužbu da je El-Gazali bio izoliran od problema islamskog svijeta. Četiri sljedeće oblasti, od kojih se sadrži proces reforme kod El-Gazalija, jasno ukazuju da je taj učenjak počeo primjenjivati odgojni džihad na narodu koji je obuzela slabost i klonulost, te u kojem se raširila odbojnost prema islamskim vrijednostima. Njegovo zalaganje bilo je uvod za pojavu "političkih i vojnih mudraca", koji su iznijeli organizacijski i vojni džihad i omogućili uzdizanje barjaka naređivanja dobra i odvrćanja od zla, te vjerovanja u Allaha. Te oblasti su sljedeće: Kritika nepravедnih vladara, borba protiv surovog materijalizma, poziv na socijalnu pravdu i borba protiv devijantnih ideologija."²³⁹⁶

²³⁹⁵ Hakeza zahere džil Salahuddin, str. 146.

²³⁹⁶ Hakeza zahere džil Salahuddin, str. 146–147.

Knjiga *Ildžam el-avamm*, koju je napisao potkraj života

Knjiga *Ildžam el-avamm an ilmil-kelam* jedno je od posljednjih djela imama El-Gazalija. U toj knjizi nalazimo zaključke do kojih je El-Gazali došao tragajući za istinom. Navest ćemo neke od tih zaključaka.

– U toj knjizi je podržao vjerovanja selefa. Naglasio je da je to ispravan put, a da su njihovi neistomišljenici novotari.²³⁹⁷

– Najstrože je zabranjivao interpretaciju doslovnih značenja i pozivao na potvrđivanje Allahovih svojstava bez njihovog tumačenja na način koji vodi ka negaciji. Kazao je: "Liječenje zablude o *tešbihi* (poređenje Stvoritelja sa stvorenjima) je lakše od liječenja zablude o *ta'tilu* (negiranju svojstava), za koju je dovoljno kazati: 'Niko nije kao On!'"²³⁹⁸ Zatim kaže: "A dokaz da je pravac selefa istina jeste to što je njegova suprotnost novotarija, a novotarija je pokuđena i predstavlja zabludu. Upuštanje u interpretaciju je pokuđena novotarija, čija je suprotnost izbjegavanje te prakse (interpretacije), što predstavlja pohvaljeni sunnet."²³⁹⁹

Naveo je i kako ashabi nikada, do kraja svojih života, nisu pozivali ljude da tragaju, istražuju, tumače, interpretiraju i upuštaju se u takve stvari. Naprotiv, strogo su osuđivali one koji su se time bavili, pitali i govorili o tome. Da je to bio dio vjere, ili jedan od ciljeva vjere, ashabi bi se time danonoćno bavili. Isto bi tražili od svoje djece i žena. Dali bi sve od sebe da uspostave temelje, pojasne zakone, više nego što su se trudili oko nauke o nasljednom pravu." Zatim je dodao: "Zato trebamo znati da je istina ono što su rekli i da su njihovi stavovi bili ispravni. Tim više što je na njihovu vrijednost ukazao Allahov Poslanik, sallallahu alejhi ve sellem, riječima: "Najbolja generacija je moja generacija, zatim oni iza njih, pa oni iza njih."²⁴⁰⁰

²³⁹⁷ *Ildžam el-avamm*, str. 62.

²³⁹⁸ Ibidem, str. 108; *Ebu Hamid el-Gazali vet-tesavvuf*, str. 360.

²³⁹⁹ *Ildžam el-avamm*, str. 96, *Ebu Hamid el-Gazali vet-tesavvuf*, str. 360.

²⁴⁰⁰ Muslim, br. 1967; Buhari, Kitab eš-šehadat (3/151).

Jedan od zaključaka do kojih je El-Gazali došao u svom naučnom životu jeste prihvaćanje autoriteta ashaba u pitanju znanja, ponašanja i svakodnevnog živoga. Uzimao ih je kao argument protiv onih koji su došli kasnije. Smatrao ih je mjerilom ispravnosti vjerovanja i ponašanja i to je ispravno, što znači da smo dužni poznavati njihovu biografiju, ponašanje, ibadete, borbu. To naročito važi za pravedne halife, čiju tradiciju smo dužni slijediti, prema preporuci Allahovog Poslanika, *sallallahu alejhi ve sellem*.

Žestoka kritika mutekellima

Kazao je: "Dokaz da *ilmul-kelam* šteti ljudima je ono što vidimo, čemu svjedočimo i što smo iskusili. Zlo se proširilo otkako su se pojavili mutekellimi i njihovo bavljenje kelamom, iako su ashabi u prvom stoljeću islama tako nešto zabranjivali. Dokaz je i to što se Allahov Poslanik, *sallallahu alejhi ve sellem*, i svi ashabi nisu poput mutekellima bavili razvrstavanjem i detaljima pojmova. Da su znali da je to korisno, iscrpno bi se time bavili. Upuštali bi se u izlaganje argumenata više nego što su se upuštali u pitanja nasljednog prava."²⁴⁰¹

Ukazao je na važno pitanje, a to je da je ashabima bilo potrebno polemiziranje s jevrejima i kršćanima kako bi potvrdili poslanstvo Muhammeda, *sallallahu alejhi ve sellem*. Međutim, oni nisu izlazili iz okvira kur'anskih dokaza. Nisu pribjegavali dijalektici, uspostavljanju racionalnih standarda i temelja. Izbjegavali su to znajući da bi to izazvalo smutnje i ometanja. Koga ne uvjere kur'anski dokazi, uvjerit će ga samo sablja i koplje. Iznad Allahovog objašnjenja ne postoji objašnjenje.²⁴⁰²

Na mnogim mjestima u knjizi zabranjivao je novotarije u vjeri

Kazao je: "Kada obični ljudi pitaju o tim značenjima, treba ih odvratiti i spriječiti, isto onako kako je postupio Omer, *radijallahu*

²⁴⁰¹ *Ildžam el-avamm*, str. 88, 89.

²⁴⁰² *Ibidem*, str. 89, 90.

anhu, ponavljajući riječi Poslanika, sallallahu alejhi ve sellem: 'Zar vam je to naređeno?' Također je rekao: 'Prije vas su uništeni narodi koji su prekomjerno pitanja postavljali!'"²⁴⁰³ Zatim dodaje: "Iz tog razloga kažem: 'Zabranjeno je vaizima da sa minbera odgovaraju na ta pitanja i da se upuštaju u interpretacije i detalje. Trebaju se ograničiti na ono što smo naveli mi, i što navode časni prethodnici.'"²⁴⁰⁴

Privrženost Kur'anu i vjerodostojnim hadisima

Poznato je da se potkraj života, Allah mu se smilovao, posvetio vjerodostojnim hadisima. Unajmio je učitelje da pred njima čita dva *Sahiha*. Krajem života je slušao Buharijev *Sahih* od Ebu Suhejla Muhammeda b. Abdullaha el-Hafsija, a Ebu Davudov *Sunen* od Kadija Ebu el-Fetha el-Hakimija et-Tusija.²⁴⁰⁵

Ta činjenica usmjerava našu pažnju na veliku značajku u El-Gazalijevoj ličnosti, koji je bio skroman po pitanju traženja nauke. Nije se oholio da uči od druge uleme u toj kasnoj životnoj dobi, na tom naučnom stepenu. Njegov učenik Abdulgafir el-Farisi opisuje posljednju fazu njegovog života: "Pred kraj života posvetio se izučavanju hadisa odabranog Vjerovjesnika i družio se s poznavaoocima Sunneta. Čitao je dva *Sahiha*, Buharije i Muslima, zbirke koje predstavljaju argument islama. Da je poživio nekoliko dana duže, prestigao bi ostale učenjake u toj nauci. Nema sumnje da je slušao hadise u prethodnim danima i pred kraj života se posvetio slušanju hadisa."²⁴⁰⁶

Ibn Tejmije, Allah mu se smilovao, pripada onima koji podsjećaju na ovu posljednju fazu kojoj je bio izložen El-Gazali. To je ponavljao u većini svojih knjiga i naglašavao da se El-Gazali krajem života priklonio ehlul-hadis. Umro je s Buharijevim *Sahihom* na grudima.²⁴⁰⁷

²⁴⁰³ Muslim, br. 2666, u drugoj verziji.

²⁴⁰⁴ *Ildžam el-avamm*, str. 70. Ovo se odnosi na pitanje o kakvoći, npr. kao kada je neko pitao Malika: "Kako se uzdigao (Allah iznad Arša)?"

²⁴⁰⁵ Es-Subki, *Tabekat* (4/110).

²⁴⁰⁶ Es-Subki, *Tabekat* (4/109-111); *Sijer a'lam en-nubela'* (19/323-324)

²⁴⁰⁷ *Ebu Hamid el-Gazali vet-tesavvuf*, str. 367.

Ibn Kesir je napisao sažetu biografiju El-Gazalija, na čijem kraju je rekao: "Vratio se u svoj zavičaj Tus, gdje se nastanio i dao sagraditi kompleks u kojem se nalazila lijepa kuća. Zasadio je lijepu bašću i posvetio se učenju Kur'ana i pamćenju vjerodostojnih hadisa."²⁴⁰⁸

Njegova smrt

Imam El-Gazali umro je u ponedjeljak, četrnaestog džumadel-ahire te godine (19. decembra 1111. godine) Ukopan je u Tusu, Allah mu se smilovao. Jedan od sljedbenika ga je na dan smrti zamolio da mu nešto oporuci, a on je rekao: "Budi iskren!" Te riječi je ponavljao sve dok nije izdahnuo, Allah mu se smilovao.²⁴⁰⁹

Njegov brat Ahmed je kazao: "U ponedjeljak ujutro moj brat Ebu Hamid je uzeo abdest i klanjao. Kazao je: 'Potreban mi je ćefin', pa ga je uzeo i poljubio. Stavio je ćefinsko platno na oči i rekao: 'Slušam i pokoravam se, želim doći kod Vladara.' Zatim je pružio noge, okrenuo se prema kibli i umro prije nego što je svanulo."²⁴¹⁰

Poznati pjesnik El-Ebjuri ga je oplakao stihovima:

*Napustio nas je i ostavio veliku bol,
onaj koga nijedan čovjek ne može zamijeniti.*²⁴¹¹

Neka se Allah smiluje El-Gazaliju. Uložio je veliki trud u teoretiziranje ehli-sunnetskog učenja u seldžučkom periodu. Svojom intelektualnom i naučnom borbom doprinio je jačanju abbasidskog hilafeta, te pružanju otpora rastućoj batinidskoj opasnosti u to vrijeme. To je bila glavna opasnost koja je ugrožavala hilafet.

El-Gazali je cijelog života u svojim djelima pozivao na borbu protiv batinida, svim mogućim sredstvima. Halifi je predložio da se u svakoj pokrajini imenuje branitelj istine koji će suzbijati novotarske misionare.²⁴¹² Batinidi su predstavljali veliku opasnost za islam.

²⁴⁰⁸ *El-Bidaje ven-nihaje* (16/215).

²⁴⁰⁹ *Ibidem* (16/215).

²⁴¹⁰ *Sekb el-abarat lil-mevt vel-kabr ves-sekerat* (1/282).

²⁴¹¹ *Vefejat el-a'jan* (4/219).

²⁴¹² *El-Džihad minel-hidžre iled-da've iled-devle*, str. 81–82.

Prema njegovom mišljenju, oni su bili "element koji iznutra razjeda islamsko vjerovanje".²⁴¹³ Oni su bili poput filozofa protiv kojih je El-Gazali pokrenuo žestok napad.²⁴¹⁴

On je, Allah mu se smilovao, poduzeo ogromne reformske napore kako bi osvijetlio put koji vodi ka Allahu, kako bi ojačao duhovnu snagu, usavršio moralne vrline, obasjao umove, popravio namjere te potakao ljude da se pokaju i traže pomoć od Allaha.

Njegovo djelovanje doprinijelo je buđenju svijesti ummeta. Neki znameniti reformatori, poput Abdulkadira el-Gejlaniya, preuzeli su elemente njegovog pedagoškog diskursa i osnovali veliku narodnu školu koja je doprinijela izgradnji muslimanskih masa. Ta škola je pružila podršku pokretu džihada koji su vodili Nuruddin i Salahuddin nešto kasnije.

Nizamijske škole, čiji je El-Gazali bio jedan od istaknutih učitelja, doprinijele su pokretu obnove čije su se karike nizale, sve dok nisu dovele do sloma krstaških ratnika i povratka teritorija i svetinja kroz naredna dva stoljeća strašne borbe. To ukazuje na značaj učenjaka ehli-sunneta u izgradnji ummeta, zbijanju safova, ispravljanju devijacija, pojašnjenju istina i žrtvovanju svega kako bi Allahova riječ bila gornja.

Deseto: Imam El-Begavi i njegovo zalaganje u službi Kur'ana i Sunneta u doba Seldžuka

Imam El-Begavi se smatra učenjacima koji su doprinijeli oživljavanju sunnetskog puta i borbi protiv novotara, kroz profesuru, podučavanje i autorski rad. Njegovo djelovanje značajno je doprinijelo da se muslimani čvršće vežu za Allahovu Knjigu, kroz razumijevanje i tumačenje, kao i da se vežu za Sunnet Božijeg Poslanika, sallallahu alejhi ve sellem. Zato sam smatrao prikladnim da navedem njegovu biografiju, budući da se on ubrajao u učenjake seldžučkog perioda.

²⁴¹³ Ibidem, str. 82.

²⁴¹⁴ *El-Iktisad fil-i'tikad*, str. 8.

On je znameniti imam, uzor i hafiz, šejhul-islam, oživljavatelj sunneta, Ebu Muhammed el-Husejn b. Mes'ud b. Muhammed el-Ferra el-Begavi, mufessir, autor brojnih djela poput *Šerh es-Sunne*, *Mealim et-Tenzil*, *El-Mesabih*²⁴¹⁵ itd. Umro je 516/1122. godine. Bio je suvremenik više vladara Seldžučke države – Tugrul-bega, Alp Arslana, Melik-šaha, sultana Mahmuda, Berkjaruka, Melik-šaha Drugog, te Gijasuddina Ebu Šudža'a Muhammeda.²⁴¹⁶

Imam El-Begavi uživao je poštovanje i simpatije islamskih učenjaka zbog svoje pobožnosti, zuhda i obilnog autorskog rada kojim je obogatio islamsku biblioteku. Zahvaljujući svojim knjigama postao je jedan od velikana islamskog ummeta.²⁴¹⁷

Allah je odredio da El-Begavijeve knjige budu prihvaćene i dao je beričet u njegovom pisanju, koje je bilo općeprihvaćeno zahvaljujući njegovim lijepim i iskrenim namjerama. Učenjaci su se nadmetali kako bi došli do njegovih knjiga. O njemu Ez-Zehebi kaže: "El-Begavi je nosio nadimke Oživljavatelj sunneta (*Muhjis-sunne*) i Temelj vjere (*Ruknudin*). Bio je plemeniti imam i učenjak, zahid, zadovoljan malim. Jeo je samo hljeb, a kada su mu rekli da to nije dobro, počeo je umakati hljeb u ulje. Njegov otac je izrađivao i prodavao krzna. Njegovo pisanje bilo je blagoslovljeno i potpuno prihvaćeno, zahvaljujući njegovim lijepim i iskrenim namjerama. Učenjaci su se nadmetali kako bi nabavili njegova djela. Držao je predavanja samo pod abdestom (čistoćom), a oblačio je skromnu, pamučnu odjeću, a *imama* (čalma, ahmedija) koju je nosio na glavi bila je mala, jednaka onima koje su nosili učenjaci selefa, po izgledu i sastavu. Posjedovao je izvanredno znanje u tefsiru i fikhu, Allah mu se smilovao."²⁴¹⁸ Slijedi prikaz najpoznatijih knjiga koje su bile prihvaćene, raširene i tražene od učenjaka, te koje su utjecale na naredne generacije.

²⁴¹⁵ *Sijer a'lam en-nubela'* (19/439).

²⁴¹⁶ Afaf Abdulgafur, *El-Begavi ve menhedžuh fit-tefsir*, str. 14–15.

²⁴¹⁷ *Džuhud ulema' es-selef fil-karn es-sadis el-hidžri fir-red ales-sufijje*, str. 568.

²⁴¹⁸ *Sijer a'lam en-nubela'* (19/441).

1) Me'alim et-Tenzil iz tefsira

O njemu Ibn Tejmije kaže: "Zaštitio je svoj tefsir od apokrifnih hadisa i novotarskih stavova."²⁴¹⁹ U svom tumačenju Kur'ana El-Begavi je slijedio pravac Kur'ana i Sunneta. Tako je Kur'an tumačio Kur'anom, a isto tako i Sunnetom. Odbacivao je novotarije i vrlo rijetko navodio israilijate i izmišljena predanja. Pridavao je pažnju jeziku, sintaksi i kiraetima, te sintaktičkim i morfološkim pitanjima. U tefsiru se također bavio pitanjima akaida i fikhskim propisima,²⁴²⁰ a obrađivao je i kur'anske znanosti – mekkanske i medinske ajete, povode objave, te *nasih* i *mensuh* ajete (derogirajući i derogirani).²⁴²¹ Učenjaci su ga cijenili i pohvalno govorili o njegovom tefsiru *Me'alim et-Tenzil*.²⁴²² Ez-Zehebi je kazao: "Bio je vrstan poznavalac tefsira."²⁴²³ Es-Subki kaže: "Dao je veliki doprinos vjeri i tefsiru."²⁴²⁴ Es-Sujuti je rekao: "Bio je imam u tefsiru, a učenjaci su s divljenjem prihvaćali njegov tefsir, koji je bio veoma popularan i raširen. Oni su se oslanjali na to djelo, bavili se njime, pisali opširnije i skraćene verzije."²⁴²⁵

Imam El-Hazin u predgovoru svog *Tefsira* kaže o El-Begavijevom djelu: "To je jedno od najznačajnijih, najuzvišenijih ih najsvjetlijih djela iz tefsirske znanosti. Sastoji se od vjerodostojnih predanja, a u njemu nema sumnjivih navoda, pogrešnih i iskrivljenih tumačenja. Obogaćen je vjerovjesničkim hadisima, ukrašen šerijatskim propisima, okićen zadivljujućim pričama i divnim primjerima iz historije, te dekoriran najljepšim znakovima (išaretima). El-Begavi se izražava najljepšim izrazima i svoje teze iznosi u najrječitijem obliku."²⁴²⁶

²⁴¹⁹ *El-Fetava* (13/354).

²⁴²⁰ *El-Begavi ve menhedžuh fit-tefsir*, str. 74–122.

²⁴²¹ Ibidem, str. 129–134.

²⁴²² Ibidem, str. 144.

²⁴²³ *Sijer a'lam en-nubela'* (19/441).

²⁴²⁴ *Tabekat eš-šafi'ijje* (7/76).

²⁴²⁵ *El-Begavi ve menhedžuh fit-tefsir*, str. 145.

²⁴²⁶ *Lubab et-te'vil* (1/3).

Imam Burhanuddin ez-Zerkeši se okoristio nekim stavovima imama El-Begavija, naročito u oblastima koje nemaju veze s kur'anskim znanostima. Ibn Tejmije je pohvalno govorio o ovom tefsiru, ističući njegovu prednost nad ostalim komentarima Kur'ana. Kazao je da je to tefsir koji je najbliži Kur'anu, Sunnetu, a istovremeno najudaljeniji i najčistiji od novotarije i slabih hadisa.²⁴²⁷ *Me'alim et-Tenzil* spada u osrednje tefsire, koji se temelje na Kur'anu i Sunnetu u prvom radu, te u drugom na riječima ashaba i tabi'ina.²⁴²⁸ Navest ćemo neke važne odlike i naučne vrijednosti El-Begavijevog tefsira.

1. El-Begavijev tefsir je sveobuhvatno djelo koje u sebi sadrži brojne oblasti i različite stavove. Iz tog razloga ovaj tefsir je koristan velikom broju čitalaca i ljudima koji se bave razumijevanjem Allahove Knjige na najidealniji način.

2. Imam El-Begavi je na koncizan način tumačio Kur'an. Izostavio je lance prenosilaca u predanjima od ashaba i stavovima tabi'ina, te u tumačenjima komentatora iz prvih generacija, poput Katade, Ikrima, Mukatila i drugih. Te lance prenosilaca naveo je u uvodu knjige.²⁴²⁹

3. Izbjegavao je ulaziti u finese i detalje pitanja koja su vezana za jezik i sintaksu. Isto tako, iz svog tefsira je izostavio naučne termine koji se tiču arapske lingvistike, fikha i akaida, zbog čega je ta knjiga lako razumljiva i jasna stručnjacima za ostale oblasti i običnim čitateljima.

4. Prilikom tumačenja ajeta, El-Begavi nije samo prenosio i navodio predanja od ashaba i tabi'ina, te komentatora iz drugog stoljeća po Hidžri, već je komentar usmjeravao i vodio na odgovarajući način. U nekim slučajevima bi ukazivao na tumačenje koje je najbliže

²⁴²⁷ *Mukaddime usulit-tefsir*, str. 76.

²⁴²⁸ *El-Begavi ve menhedžuh fit-tefsir*, str. 147.

²⁴²⁹ Prethodni komentatori Kur'ana znali su navoditi sve hadise i predaje prethodnih generacija zajedno sa lancem prenosilaca, svaki put prilikom navođenja. Međutim, Begavi je to skratio tako što je u uvodu svog tefsira naveo senede koji se najčešće koriste u djelu, a koji se vežu do ashaba i tabi'ina. (Prim. prev.)

ispravnom između mišljenja koja je navodio, naročito ako se radilo o spornom pitanju.

5. Koristio je metodu pitanja u rješavanju nejasnoća. To je dobar način za razumijevanje i pojašnjenje propisa. Tako je na početku tumačenja sure El-Fatiha, nakon što je spomenuo značenje bismille, rekao: "Ako neko pita: 'Kakav je smisao u tome što Allah spominje Sam Sebe?', odgovor glasi: 'On na taj način podučava robove kako da započnu učenje.'"

6. Imam El-Begavi se u svom tefsiru bavio i kur'anskim kiraetima. Ukazivao je na njih, pojašnjavajući i ukazujući na značenje koje svaki od tih načina učenja nosi.

7. El-Gazali tokom tumačenja nije propustio dati kratka objašnjenja stilističkih pitanja, kako bi olakšao razumijevanje ajeta. Pritom se nije upuštao u detalje, niti je navodio terminologiju. Ograničavao se samo na ono što mu je omogućavalo da otkrije značenje ajeta u kur'anском kontekstu, kako bi otkrio finese izraza i pojasnio divan, nedostižni stil Allahove Knjige. Time je htio potvrditi da Kur'an predstavlja najviši nivo stilske izražavanja, rječitosti i sklada.²⁴³⁰

El-Begavi kaže: "Kur'an je nedostižan po svojoj kompoziciji, stilu i govoru o nevidljivom svijetu. Taj govor se odlikuje najvišim izražajnim stilom i ne nalikuje govoru stvorenja, zato što nije stvoren. Kada bi bio stvoren, onda bi ljudi mogli nešto slično sastaviti."²⁴³¹

Kada su u pitanju stilistički aspekti na koje El-Begavi ukazuje tokom tumačenja, tu se radi o vrstama upitnih rečenica u Kur'anu časnom, poput upitno odričnih, potvrdno upitnih i preuveličanih. To je naveo u određenim dijelovima svoga tefsira.²⁴³²

To su bile neke od karakteristika El-Begavijevog tefsira, koji se smatra jednim od najpopularnijih i najpriznatijih tefsira u seldžučkom periodu.

²⁴³⁰ El-Begavi *ve menhedžuh fit-tefsir*, str. 168–174.

²⁴³¹ Ibidem, str. 175.

²⁴³² Ibidem, str. 175.

2) Šerhus-Sunne

Što se tiče teme knjige, o tome autor govori u uvodnom dijelu, gdje kaže: "Ovo je knjiga o tumačenju Sunneta. Sastoji se, ako Allah da, od brojnih hadiskih nauka, te korisnih predanja prenesenih od Allahovog Poslanika, sallallahu alejhi ve sellem, uz pojašnjenje nejasnih hadisa, tumačenje nepoznatih pojmova, izlaganje odredbi i fihkskih propisa, te ukazivanja na razilaženja učenjaka. To su stvari koje treba znati svaki onaj ko izučava propise i želi upoznati islamsku vjeru. U ovu knjigu sam uvrstio samo hadise koje su potvrdili imami selefa, priznati stručnjaci na tom polju u svom vremenu, ili one koje su i oni uvrstili u svoje knjige. A one koje su odbacili, poput maklub,²⁴³³ apokrifnih, nepoznatih hadisa, te onih o čijoj su se neutemeljenosti usaglasili, od takvih hadisa sam zaštitio svoju knjigu. Nisam navodio senede hadisa, jer su većina već poznati, a nalaze se u knjigama imama. Izostavio sam senede iz straha od opširnosti, oslanjajući se na ono što su naveli imami."²⁴³⁴

Kada je u pitanju povod pisanja ove knjige, također je to pojasnio, Allah mu se smilovao, u uvodu knjige: "Razlog ovog pisanja, uz ograničavanje na ono što su oni činili i zaustavljanje na onome kako su postupali, jeste ugledanje na njihove postupke. Pritom tragam za linijom čiji je kraj spojen s Vjerovjesnikom, kako bi saznao o ljudima koji su se zalagali za osnaživanje vjere i oživljavanje Sunneta. Uradio sam to iz čežnje prema njima i ljubavi prema njihovom putu. Ako u svom nastojanju nisam uspio, nadam se obećanju koje je Uzvišeni Allah uputio preko Svoga Poslanika, sallallahu alejhi ve sellem: 'Čovjek će biti s onim koga voli.'²⁴³⁵ Vidio sam da su simboli vjere počeli nestajati, a u današnje vrijeme su u ljudskim dušama zavladaile strasti, tako da je od vjere ostao samo trag, a od nauke samo ime.

²⁴³³ Maklub je onaj hadis u kojemu prenosilac zamijeni ili ispretura riječi u senedu ili metnu tako da onu riječ koja je naprijed stavi nazad, a onu koja je odzada stavi naprijed i slično. (Prim. prev.)

²⁴³⁴ Šerhus-Sunne, Uvod autora (1/2–4).

²⁴³⁵ El-Buhari, br. 6168–6171.

Kod većine današnjih ljudi laž se prikazuje u vidu istine, a neznanje u vidu znanja. Danas su se obistinile riječi Poslanika, sallallahu alejhi ve sellem: 'Allah neće podići znanje tako što će ga istrgnuti iz glava ljudi, nego tako što će dati da pomru učeni ljudi, pa kada ne bude uleme, ljudi će se prikloniti neukima, pitati ih o nečemu, a oni će im odgovarati bez ikakvog znanja. Na taj način će i sebe i njih voditi u zabludu.'²⁴³⁶ A budući da stvari stoje onako kako sam opisao, htio sam da obnovim sjećanje na nauku, nadajući se da će se neko početi baviti njome i stati u odbranu njenih načela."²⁴³⁷

3) Mesabih es-Sunne

Što se tiče teme knjige i povoda njenog pisanja, kazao je, Allah mu se smilovao: "Ovo su riječi koje potiču iz vjerovjesničkih prsa, sunneti koji su potekli iz izvora poslanstva, hadisi koji dolaze od prvaka poslanika i prvaka vjerovjesnika. One su svjetlo u tmini, koje izbija iz svjetiljke bogobojaznosti. Ove riječi navode imami u svojim knjigama, a ja sam ih sakupio za ljude koji su se posvetili ibadetu, kako bi im, nakon Allahove Knjige, pomogle da se drže Sunneta i budu pokorni."²⁴³⁸

Kada je u pitanju pažnja koju su učenjaci posvetili djelu **Mesabih es-Sunne**, primjećujemo da je ova knjiga lijepo prihvaćena. Ljudi su se angažirali u prenošenju ove knjige, njenom umnožavanju, čitanju i pamćenju. Zatim su o njoj pisali komentare, skraćene verzije i valorizaciju hadisa. Hadži Halifa i Brukelman navode više od četrdeset i dva komentara, sažetka i valorizacije ove knjige.²⁴³⁹ Ipak, verzija Ebu Abdullaha Muhammeda b. Abdullaha el-Hatiba et-Tibrizija (u. 740/1340)²⁴⁴⁰ nadmašuje sve druge komentare i

²⁴³⁶ El-Buhari, br. 100.

²⁴³⁷ *Šerhus-Sunne*, Uvod autora (1/2–4).

²⁴³⁸ *Mesabih es-Sunne* (1/109–110).

²⁴³⁹ *Kešfuz-zunun*, str. 1698; *Tarih el-edeb el-arebi* (6/245).

²⁴⁴⁰ Knjiga *Miškat el-mesabih* štampana je uz valorizaciju hadisa Nasiruddina el-Albanija.

valorizacije. Zato su joj se ljudi posvetili kroz komentare, sažetke i obradu. Napisano je devet komentara i sažetaka ove verzije.²⁴⁴¹

Izvori u kojima se navodi biografija imama El-Begavija navode tri različite godine njegove smrti – 510/1116, 515/1121. i 516/1122. Ipak, ovi izvori su skoro jedinstveni u tome da je umro u mjesecu ševvalu godine petsto šesnaeste (u decembru 1122. godine). Ovo je prevladavajuće mišljenje, budući da je spomenuto u većini izvora.²⁴⁴²

Umro je u Merv-Ruzu, a sahranjen je pored svoga učitelja El-Kadija Husejna, u groblju Et-Talikan. Njegov mezar je tamo poznat.²⁴⁴³ Kažu da je živio osamdeset i tri godine, dok neki navode da je živio više od sedamdeset godina.²⁴⁴⁴ Treći smatraju da je doživio devedeset godina, zato što godina njegovog rođenja nije precizno utvrđena, premda je najvjerovatnije da je živio duže od osamdeset godina.²⁴⁴⁵

Ibn Kesir kaže: “Autor je tefsira, djela *Šerhus-sunne*, *Et-Tehzib* u fikhu, *El-Džem’ bejnes-Sahihajn*, *El-Mesabih fis-sihah vel-hisan* i drugih. Učio je pred El-Kadijem Husejnom. Bio je veliki poznavalac ovih nauka i najbolji stručnjak svog vremena. Bio je genije svog vremena, pobožnjak, zahid, vjernik i dobročinitelj.”²⁴⁴⁶

El-Begavi, Allah mu se smilovao, bio je od onih koje je Uzvišeni Allah počastio zadatkom da šire pravac ehli-sunneta i da odgajaju ljude u duhu ispravnog učenja u seldžučkom periodu. Allah je njegove knjige učinio prihvaćenim i raširenim, tako da su doprinijele kristalizaciji velikog sunnitskog projekta, koji je krunisan pobjedom islama i povlačenjem i uništenjem batinidskog utjecaja. Njegovo naslijeđe je doprinijelo skorom oslobađanju od krstaša.

²⁴⁴¹ Dr. Muhammed Metar ez-Zahrani, *Tedvin es-sunne en-nebevijje*, str. 219.

²⁴⁴² *El-Begavi ve menhedžuh fit-tefsir*, str. 26.

²⁴⁴³ Ibidem, str. 27; *El-Bidaje ven-nihaje* (16/262).

²⁴⁴⁴ *Sijer a’lam en-nubela’* (19/442).

²⁴⁴⁵ *Tezkiretul-huffaz* (4/1258); *El-Begavi ve menhedžuh fit-tefsir*, str. 27.

²⁴⁴⁶ *El-Bidaje ven-nihaje* (16/262).

Jedanaesto: Šejhul-islam Ebu Ismail el-Ensari el-Herevi

Imam, uzor, veliki hafiz, Ebu Ismail, Abdullah b. Muhammed b. Ali el-Ensari, autor djela *Zemmul-kelam*, šejh Horasana. Bio je potomak Vjerovjesnikovog, sallallahu alejhi ve sellem, ashaba Ebu Ejjuba el-Ensarija. Rođen je godine tristo devedeset šeste (1006. po gregorijanskom kalendaru).²⁴⁴⁷ Bio je, Allah mu se smilovao, primjer zikra, tesavvufa i jedan od vrhunskih učenjaka. U Bagdadu je učio od Ebu Muhammeda el-Hallala i drugih učenjaka. Na svojim predavanjima je citirao hadise sa senedima i nije dozvoljavao da se izostavljaju prenosioci. Bio je odličan poznavalac jezika i hafiz hadisa. Es-Selefi je pred njim čitao knjigu *Zemmul-kelam* (*Pokuđenost ilmul-kelama*). Ulazio je kod vladara i moćnika, ne obraćajući pažnju na njih, a kada bi vidio nepoznatog muhaddisa, ukazao bi mu veliko poštovanje.²⁴⁴⁸ Šejhul-islam je bio čisti tradicionalista koji je žestoko kritizirao mutekellime.²⁴⁴⁹

Ponosio se hanbelijskim mezheбом. Muhammed b. Tahir kaže: “Čuo sam Ebu Ismaila el-Ensarija kako govori: ‘Kada tumačim (neki ajet), tumačim ga na osnovu stotinu sedam tefsira (koje sam čitao).’” Čuo sam ga kako sa minbera citira stihove:

*Hanbelija sam, dok živim, a nakon što umrem,
moja oporuka ljudima je da prihvate hanbelizam.*

U svojoj kasidi Nunijji je kazao:

*Hanbelija sam, dok živim, a nakon što umrem,
to ću oporučiti svojoj braći.*

*Njegova vjera je moja, a moja je njegova,
nisam oportunista koji ima dvije vjere.*²⁴⁵⁰

²⁴⁴⁷ *Sijer a'lam en-nubela'* (18/503).

²⁴⁴⁸ Ibidem (18/506).

²⁴⁴⁹ Ibidem (18/507).

²⁴⁵⁰ Ibidem (18/507).

O njegovoj knjizi Menazilus-sa'irin i iskušenju kojem je bio izložen Ez-Zehebi kaže: "Ebu Ismail je bio neumoran borac protiv ilmul-kelama. Međutim, u svojoj knjizi *Menazilus-sairin* (*Putevi pobožnjaka*) pokazao je drugačiji stil od stila selefa. Tu možemo naći ugodne stvari, ali i neke problematične tvrdnje. Ko analizira tu knjigu, bit će mu jasno o čemu govori. Poslanikov sunnet je gord, a kušanje (*zevk*) i zanos (*vedž*) mogu se upražnjavati samo u skladu s Kur'anom i Sunnetom. Ovaj čovjek bio je isukana sablja protiv mutekellima. Uživao je veliki ugled, poštovanje i divljenje u svom gradu. Ljudi su mu bili odani i spremni da se žrtvuju za ono što naredi. Imao je mnogo veći autoritet i ugled nego sultan. Bio je privržen Sunnetu i nepokolebljiv na tom putu. Međutim, njegova knjiga *El-Faruk fis-sifat* zaprljana je nekim lažnim hadisima koje je trebao objasniti i razotkriti. Allah će mu oprostiti zbog iskrene namjere. Napisao je djela *Četrdeset* (*El-Erbe'in*) iz tevhida i *Četrdeset* iz sunneta. Više puta se našao u nemilosti vlasti, bio mučen i progonjen. Ibn Tahir kaže: 'Čuo sam ga kako govori: 'Četiri puta sam bio osuđen na smrt. Nisu mi govorili da se odrekнем svog mezheba, već da se ne protivim neistomišljenicima. Ja bih rekao da ne želim šutjeti!' Čuo sam ga i kako govori: 'Znam napamet dvanaest hiljada hadisa, koje mogu redom izrecitirati.'"²⁴⁵¹

Šejhul-islam Ebu Ismail bio je jedinstven u svom vremenu, izuzetan biser produhovljenosti, idealan model kako treba pristupati učenju o vrlinama te vrstama dobročinstva, među kojima je pomaganje vjere i Sunneta. U svom radu se nije ulizivao vlastima niti se bojao sultana ili vezira. Zbog toga je bio meta zavidnika u svakom vremenu. Nekoliko puta su ga pokušali otjerati u propast, ali ga je Allah zaštitio od njihovog zla, te njihove namjere pretvorio u njegovu korist."²⁴⁵²

Ez-Zehebi kaže: "Neki ljudi su se okoristili njegovim radom, a druge je to odvelo u neznanje. Naime, grupa sufija filozofa, zagovornika učenja o inkarnaciji prihvaćaju i prisvajaju njegov govor

²⁴⁵¹ *Sijer a'lam en-nubela'* (18/509).

²⁴⁵² *Ibidem* (18/510).

u knjizi *Menazilus-sairin*. Uzimaju ga kao svog istomišljenika. Istina je nešto sasvim drugo, on je čisti tradicionalist, čovjek koji potvrđuje vjerske tekstove o Allahovim svojstvima. Protivnik je *ilmul-kelama*, premda je u svojoj knjizi *Menazil* govorio o nestajanju (*mahvu*) i iščeznuću (*fenau*). Međutim, za njega iščeznuće predstavlja stanje u kojem čovjek ne svjedoči bilo čemu mimo Uzvišenog Gospodara (*el-gajbe an šuhudis-siva*), on ne misli na brisanje i negiranje svega mimo Allaha u stvarnom svijetu. Kamo sreće da o tome nije pisao, jer ima li šta ljepše od tesavvufa ashaba i tabi'ina, koji se nisu upuštali u te opasne konstrukcije i sumnje. Oni su robovali Allahu, bili Mu pokorni, oslanjali se na Njega iz strahopoštovanja prema Njemu. Bili su brižni. Borili su se protiv Njegovih neprijatelja, trudili se da budu pokorni, izbjegavali ono što ih se ne tiče, a Allah upućuje na Pravi put koga On hoće.”²⁴⁵³

Njegovi neistomišljenici pravili su mu spletke. Kada je sultan Alp Arslan došao u Herat tokom jedne posjete, okupili su se učenjaci i poglavari tog grada. Došli su kod Ebu Ismaila, nazvali mu selam i rekli: “Došao je sultan, pa ga mi želimo primiti i nazvati mu selam. Željeli smo prije toga prvo tebe poselamiti.” Bili su se urotili da podmetnu mali bronzani kip u mihrab, ispod šejhove sedžade. Izašli su, a šejh je ostao sam. Oni su otišli kod sultana i zatražili zaštitu od El-Ensarija, tvrdeći za njega da je mudžessim²⁴⁵⁴ te da u svom mihrabu krije kip koji navodno predstavlja Uzvišenog Allaha. Ako sultan sada potraži taj kip, naći će ga. To je zaprepastilo sultana, koji je poslao grupu sluga, koji su otišli do mihraba i našli kip. Sultan naredi da mu dovedu El-Ensarija koji je, kada je došao, susreo učenjake i razljućenog sultana. On ga upita: “Šta je ovo?” “Kip koji se pravi od žutog metala, služi za igranje”, odgovori. “Ne pitam te to!” “O čemu me onda pita sultan?”, upita El-Ensari. “Ovi ljudi tvrde da ti obožavaš taj kip i da tvrdiš da Allah tako izgleda”, reče sultan. Šejhul-islam tada

²⁴⁵³ Ibidem (18/510).

²⁴⁵⁴ Onaj koji utjelovljuje Boga, koji Mu pripisuje svojstva stvorenja, kao što je tijelo, forma. (Prim. prev.)

ljutito i glasno kaza: “Uzvišen neka je Allah, ovo je teška potvora!” Tada je sultan uvidio da se radi o podvali i poslao šejhul-islama kući, s poklonima. Zatim je zaprijetio učenjacima i tražio da priznaju šta su učinili. Oni rekoše: “Mi smo u nemilosti tog čovjeka, koji je potpuno pridobio obične ljude na svoju stranu. Željeli smo se riješiti njegovog zla.” Sultan naredi da se kazne. Oduzeo im je imetak i ponizio ih.²⁴⁵⁵

Imam El-Džuvejni je uputio dovu za njega a o tome Ebu el-Vakt es-Sidžzi kaže: “Došao sam u Nejsabur i posjetio učitelja Ebu el-Mealija el-Džuvejnija. On me upita: ‘Ko si ti?’ ‘Sluga šejha Ebu Ismaila el-Ensarija’, odgovorih. On reče: ‘Neka Allah njime bude zadovoljan.’” Ez-Zehebi kaže: “Poslušaj kakav je um tog imama i okani se psovanja nasilnika, jer su oni poput stoke.”²⁴⁵⁶

Preferirao je zbirku Ebu Ise et-Tirmizija u odnosu na El-Buharija i Muslima. Kazao je Ebu Ismail el-Ensari: “Po mom mišljenju, knjiga Ebu Ise je korisnija od Buharijeve i Muslimove zbirke.” Ibn Tahir ga je upitao: “A zašto?” “Zato što se od te dvije zbirke može okoristiti samo onaj ko u potpunosti vlada znanjem (o hadisu). A u Tirmizijevoj knjizi su hadisi pojašnjeni i komentirani, tako da se njima može okoristiti svaki fakih i svaki muhaddis.”²⁴⁵⁷

O debati kod Nizama el-Mulka Ibn Tahir kaže: “Naši istomišljenici su mi pričali da je sultan Alp Arslan jednom došao u Herat sa svojim vezirom Nizamom el-Mulkom. Tada su došli imami hanefijskog i šafijskog mezheba, žaleći se na El-Ensarija i tražeći da se povede debata. Vezir ga pozva i, kada je stigao, reče mu: ‘Ovi ljudi su se okupili da vode debatu s tobom. Ako ti budeš u pravu, preći će na tvoj mezheb, a ako budu oni u pravu, ti ćeš napustiti svoj mezheb, ili im se više nećeš protiviti. Tada El-Ensari ustade i reče: ‘Zar da vodim debatu oko onoga što je u mom rukavu?’ ‘A šta ti je u rukavu?’, upitaše ga. ‘Allahova Knjiga’, reče i pokaza na desni rukav, ‘i Sunnet Allahovog Poslanika’, pokaza na lijevi rukav, gdje je držao dva *Sahiha*.

²⁴⁵⁵ *Sijer a'lam en-nubela'* (18/512).

²⁴⁵⁶ Ibidem (18/513).

²⁴⁵⁷ Ibidem (18/513).

Vezir pogleda učenjake upitno, ali niko od njih nije htio voditi debatu na taj način.”²⁴⁵⁸

Što se tiče njegovih izvora prihoda, Ebu Ismail je u potpunosti vladao arapskim jezikom, hadisom, historijom i rodoslovljem. Bio je vrhunski stručnjak za tefsir i dobro je poznao sufizam. Nije se zaokupljao zaradom, već se ograničavao na ono što bi jednom ili dvaput godišnje dobijao od sljedbenika i učenika, koji su prisustvovali njegovim predavanjima. Davali su mu hiljade zlatnika, mnogo odjeće i ukrasa, od čega je on plaćao mesarima i pekarima, te podmirivao svoje potrebe.

Od sultana i državnih službenika nije uzimao ništa, a rijetko ih je obilazio i posjećivao. Zato je bio više cijenjen, poštovan i popularan od vladara. Više od šezdeset godina uživao je neprikosnoveni autoritet. Kada bi dolazio na predavanja, oblačio bi luksuznu odjeću i jahao skupocjene konje. Govorio bi: “Ovo radim kako bih ojačao vjeru i ojadio njene neprijatelje svojim imetkom i ukrasima, kako bi prihvatili islam.” Kada bi se vratio kući, ponovo bi obukao zakrpljenu odjeću, te u hanikahu sjedio i jeo sa sufijama. Nije se od njih ni po čemu isticao. Od njega su stanovnici Herata preuzeli izgovaranje tekbira ujutro i davanje imena koja počinju sa Abd, a završavaju s Allahovim imenom.”²⁴⁵⁹

Šejhul-islam je umro u mjesecu zul-hidždže godine četristo osamdeset prve (mart 1089. godine), s navršenih osamdeset godina i nekoliko mjeseci.²⁴⁶⁰ Često je noću bdio, prenosio je hadise i pisao. Umro je u Heratu.²⁴⁶¹

U poglavlju o nizamijskim školama vidjeli smo kakvu veliku ulogu je odigrao Nizam el-Mulk u osnivanju tih škola, te uspostavljanju ciljeva i programa. Za nastavnike je imenovao istaknute genijalce poput El-Džuvejnija, Ebu Ishaka eš-Širazija i El-Gazalija, koji su se

²⁴⁵⁸ Ibidem (18/511).

²⁴⁵⁹ *Sijer a'lam en-nubela'* (18/514).

²⁴⁶⁰ Ibidem (18/515).

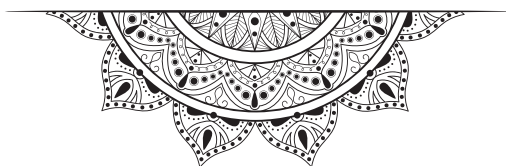
²⁴⁶¹ El-Bidaje ven-nihaje (16/112).

posvetili podučavanju učenika, te pisanju knjiga kako bi ojačali put ehli-sunneta i suzbili šiitsko-batinidsko-ismailitske ideje. Njihovo zalaganje donijelo je opipljive rezultate u odbrani islama. Seldžučka država pružala je podršku ustanovama nizamijskih škola, koje su bile utemeljene na osnovama Kur'ana i Sunneta. Osim toga, jedna grupa učenjaka ehli-sunneta nije bila uključena u nastavni proces na nizamijskim školama. Oni su se bavili pozivanjem u islam držanjem vazova, upućivanjem, podučavanjem, odgojnim djelatnostima i pisanjem. U tu grupu spadaju El-Begavi i Ismail el-Herevi, pored mnogih drugih.

Jedna od važnih lekcija ovog poglavlja jeste da iza svakog političkog, vojnog ili civilizacijskog projekta mora stajati ideološka i intelektualna dimenzija. Takav projekt može postići uspjeh u muslimanskim sredinama. Druga lekcija je to da se civilizacijski uspon može postići uz pomoć političkog vodstva koje inovativno razmišlja, postavlja ciljeve, koje je privrženo vjerovanju ummeta – njegovom naslijeđu, vjeri, historiji. Takvo vodstvo je sposobno da usmjeri naučni potencijal svojih podanika i transformira ga iz zalaganja na ličnom u zalaganja na društvenom planu. Pravi lideri rade na jedinstvu saffa i borbi protiv razjedinjenosti. Jedan od preduvjeta uspona je i sposobnost učenjaka da svoje ideje i učenja približe običnom islamskom puku.

PETI DIO

KRSTAŠKI RATOVI U SELDŽUČKOM PERIODU

PRVO POGLAVLJE

HISTORIJSKI KORIJENI KRSTAŠKIH RATOVA I NJIHOV KONTINUITET DO DANAŠNJIH DANA

Značajno je spomenuti da krstaški ratovi i borba između muslimana koji vjeruju i obožavaju jednog i jedinog Boga, Allaha Uzvišenog, i kršćana, koji umjesto Allaha obožavaju Njegovog poslanika, Isaa, alejhis-selam, sina Merjeminog, nisu započeli krajem petog stoljeća po Hidžri, niti su završili u sedmom stoljeću po Hidžri. Naprotiv, oni predstavljaju samo niz ili seriju ratova u ovoj dugoj borbi koja je započela pojavom islama²⁴⁶² i nastavila se kroz kontinuirane ratove koji su gotovo pokrili vremenski raspon između pojave islama i moderne ere, a mogu se podijeliti na šest tzv. osovina²⁴⁶³ koje su učinile da ovaj sukob traje u kontinuitetu, a koje ćemo u nastavku navesti.

Prvo: Bizantinci

Počeci bizantijskog antiislamskog pokreta sežu u doba same islamske poslanice, od pete godine po Hidžri, a kroz sljedeće bitke: Devmetu Džendel, Zatu Selasil, Bitka na Mu'ti i Pohod na Tebuk, završavajući pohodom Usame b. Zejda, radijallahu anhu, neposredno nakon smrti Allahovog Poslanika, sallallahu alejhi ve sellem.

Bizantinski tabor postao je svjestan nove islamske prijetnje koja dolazi s juga, posebno nakon što je islamska država u usponu

²⁴⁶² Ebu Faris, *Durus ve te'emmulat fil-hurub es-salibijje*, str. 30.

²⁴⁶³ Dr. Imaduddin, *Hedžemat mudadde fit-tarih el-islami*, str. 26.

uspjela odvojiti mnoštvo arapskih plemena na sjeveru poluostrva od njihovih drevnih gospodara Bizantinaca. Svejedno da li su Bizantinci započinjali borbe protiv muslimanskih snaga ili je to bio odgovor na muslimanske akcije i napade, konačni ishod je bio da su Bizantinci počeli sve više shvaćati razmjere novog izazova i spremali su se da ga po svaku cijenu zaustave.

Tačno je da njihove vojne snage ponekad nisu bile dovoljno velike i jake, možda zbog netačnosti informacija na kojima je bizantijsko rukovodstvo gradilo svoj stav, ali rezultat je taj da je ratni plamen zapaljen preko ove (bizantijske) osovine, i taj plamen borbe se rasplamsao nakon smrti Allahovog Poslanika, sallallahu alejhi ve sellem, kada su muslimani pokucali na kapije zemlje pod kontrolom Bizanta.²⁴⁶⁴

A nakon protjerivanja Bizantinaca sa njihovih posjeda u Aziji i dijelovima Afrike u vrijeme četverice pravednih halifa, Bizantinci su mnogo puta izvodili protunapade na kopnu i na moru, ne bi li povratili izgubljenju teritoriju, ali većina tih napada završila je neuspješno.

Tokom narednih decenija Bizantinci su sve više slabili i propadali, a sve zahvaljujući neumornim vojnim akcijama Emevija²⁴⁶⁵, počev od Muavije, radijallahu anhu, osnivača Emevijske države, pa do ere Abdulmelika i njegovih sinova, posebno Velida i Sulejmana. O tome sam opširnije govorio u svojoj knjizi *Emevijska država: faktori prosperiteta i razlozi kolapsa*. Aktivni pritisak na Bizantince nastavljen je nakon Emevija u Šamu, Egiptu i sjevernoj Africi, tako da su se oni potpuno povukli iz sjeverne Afrike i velikog dijela Mediterana i skoncentrirali se na Anadolskom poluotoku, kao i na njihovim posjedima u Evropi.

Vremenom je opasnost od tih protunapada postala ograničena, zato što je bila koncentrirana na liniju pograničnih utvrda u Anadoliji,

²⁴⁶⁴ Dr. Imaduddin, *Hedžemat mudadde fit-tarih el-islami*, str. 26.

²⁴⁶⁵ Ibidem, str. 26–27.

Gornjoj Mesopotamiji, ne prodirući dublje u muslimanske teritorije, izuzev u rijetkim slučajevima. Tome je doprinijela opreznost islamskog vodstva i utvrđenost granica s jedne strane, te izvođenje stalnih napada protiv Bizantijske države i upadanje u dubinu njihovih teritorija u pravcu samog Konstantinopolja, s druge strane. To u većini slučajeva nije davalo priliku bizantijskom imperatoru da preuzme inicijativu i pređe u napad, sve do početka četvrtog stoljeća po Hidžri, kada je Abbasidska država oslabila. Međutim, ubrzo je formiran regionalni entitet El-Hamedani, koji je u Halepu predstavljao nešto poput pogranične zone. Oni su osujetili bizantijske pokušaje, uspješno ih odbijali i crpili im snagu. Bizantinci su u jednom naletu uspjeli doći do samog Halepa i prodrijeti u Gornju Mesopotamiju i sjever Šama.

Zatim je uslijedila Bitka kod Manzikerta, kada su Seldžuci 463/1071. godine postigli veliki uspjeh i slomili kičmu bizantinskim snagama. Time je stavljena tačka na opasnost koja je prijetila od Bizantinske države i njihovih protunapada. To stanje je nastavljeno sve do pada te imperije pod vlast Osmanlija.²⁴⁶⁶ O tome sam govorio u svojoj knjizi *Ed-Devle el-Usmanijje avamilun-nuhud ve esbabus-sukut*.²⁴⁶⁷

Drugo: Španci

Andaluzijski prostor svjedoči od svojih ranih početaka kontinuiranim kršćanskim protunapadima koji dolaze sa sjevera, gdje su Španjolci bili utvrđeni u nepristupačnim područjima. Ovi napadi rezultirali su žestokim borbama, a vodstvo Emevija u Endelusu odolijevalo je ovim protunapadima gotovo tri stoljeća i uspjelo ih zaustaviti i prisiliti na povlačenje u sjeverne enklave na Pirinejskom poluotoku.

Zatim je u Andalusu dvaput došlo do novog bljeska islamske vitalnosti i snage: jedan je bio pod vodstvom El-Murabita koji su dolazili iz Magriba²⁴⁶⁸ u Andalus (da pomognu muslimanima) i koji

²⁴⁶⁶ Ibidem, str. 37.

²⁴⁶⁷ *Ed-Devle el-Usmanijje avamilun-nuhud ve esbabus-sukut*, str. 125–140.

²⁴⁶⁸ *Hedžemat mudadde fit-tarih el-islami*, str. 28.

su na stranice svoje slave ubilježili i veliku pobjedu u Bici za Sagrajas protiv španskih kršćana 479/1086. godine,²⁴⁶⁹ a drugi se desio pod vodstvom El-Muvehhida koji su također došli iz Magriba nakon El-Murabita, ostvarivši veličanstvenu pobjedu protiv krstaša u Bici kod Alarcosa 591/1195. godine, koja je zlatnim slovima zabilježena i zapisana na stranicama islamske historije.²⁴⁷⁰

Međutim, tamošnji muslimani su se ubrzo razjedinili, a međusobni razdor i krvavi sukobi su ih dodatno oslabili. Ta činjenica donijela je prevagu u korist kršćanskog vodstva, koje je naposljetku uspjelo srušiti posljednju islamsku enklavu tamo, a to je Kraljevina Granada 897/1492. godine. Pod vodstvom Ferdinanda i Izabele uslijedio je najveći pokolj u ljudskoj historiji, u kojem su učestvovalе svjetovne i crkvene vlasti, kao i sudstvo. Uspjeli su, koristeći se sredstvima koja su nezamisliva u smislu ljudskih, a kamoli vjerskih vrijednosti, da unište islamsko postojanje u Andalusu i izbrišu ga sa karte Španije. Islamska društva su nasilno asimilirana u kršćanska u pitanju kršćanske vjere, kulture i vrijednosti.²⁴⁷¹

Treba shvatiti da je sektaško-ideološki i civilizacijski sukob koji je kroz povijest određivao odnose Azije s Evropom ono što je učinilo da se Evropa grčevito protivi širenju islama na njezine zemlje, na zapadu u Andalusu, na jugu Francuske i na njenim jugoistočnim dijelovima. Stoga je uložila ogromne napore da na bilo koji način i bilo kojom metodom odatle ukloni islamsko prisustvo, čak i ako je to u suprotnosti s osnovnim pravilima i postulatima časnog ophođenja s određenim grupacijama i religijama, a sve kako bi jednostrano vladala kontinentom i kako bi se suočila s prekograničnim islamskim izazovom.²⁴⁷²

²⁴⁶⁹ Es-Sallabi, *Tarih devletej el-Murabitin vel-Muvehhidin*, str. 101.

²⁴⁷⁰ Ibidem, str. 383–384.

²⁴⁷¹ Ibidem, str. 28. Više potražiti u: Muhammed Anan, *Nihajetul-Andalus*.

²⁴⁷² *Hedžemat mudadde fit-tarih el-islami*, str. 29.

Treće: Krstaški pokret

Krstaški pokret bio je kršćanska reakcija na islam. Njegovi korijeni sežu do samih početaka islama i izlaska muslimana s Arapskog poluotoka i njihovog sudara s bizantijskom državom. Ovaj pokret se stoljećima razvijao kao živi organizam, i kad god bi završio jednu fazu, ulazio bi u novu fazu, tako da je dugi vremenski period 488–690. god. po H. / 1095–1291. godine, samo jedna od njegovih faza, a pojava ove faze u formi koja je zasjenila prethodne faze krstaških ratova, posljedica je mnogih složenih i isprepletenih činjenica koje istraživač može potražiti u motivima i uzrocima koji su doveli do pokretanja velikih krstaških ratova u ovom periodu.²⁴⁷³ O tome ćemo nešto kasnije detaljnije govoriti.

Historičari su se usaglasili da se riječ “krstaški ratovi” odnosi na kolonizacijski krstaški pokret koji je nastao u Zapadnoj Evropi i koji se pretvorio u oružani napad na muslimanske zemlje u Šamu, Iraku, Anadoliji, Egiptu i Tunisu, s ciljem iskorjenjivanja i uništenja islama i muslimana. Cilj tog pokreta bilo je ponovno preuzimanje Jerusalema i osvajanje Mesihovog groba. Korijeni ovog pokreta leže u vjerskim, društvenim, ideološkim, ekonomskim i političkim prilikama na Zapadu Evrope u dvanaestom stoljeću. Vjera je upotrijebljena kao gorivo za ostvarenje tih ciljeva.²⁴⁷⁴

Troškovi križarskih ratova bili su ogromni u pravom smislu te riječi; oni su iscrpili puno mogućnosti i snage obje strane i odigrali su opasnu ulogu u ometanju pobjedničkog hoda islamske civilizacije. Ipak, izazovi stvoreni krstaškim napadima i vrijednosti koje su muslimani oblikovali suprotstavljajući se divljim krstaškim hordama, nesumnjivo predstavljaju veliko bogatstvo koje treba dodati onome što naša duga historija sadrži u smislu iskustva i znanja.²⁴⁷⁵

²⁴⁷³ *El-Hurub es-salibijje fi šimal Ifrikija ve eseruhel-hadari*, str. 10.

²⁴⁷⁴ Mahmud Seid Imran, *Tarih el-hurub es-salibijje*, str. 15; Husni Edhem Džerrar, *Min edžli Filistin*, str. 29.

²⁴⁷⁵ *Hedžemat mudadde*, str. 31.

Krstaški ratovi bili su samo jedna karika u dugom nizu borbe između islama i zablude.²⁴⁷⁶ Prema tome, krstaška invazija nije nova stvar i nije čudna pojava niti izniman slučaj, već je pravilo, a sve ostalo su izuzeci.²⁴⁷⁷ Zbog toga kažemo da je vremensko određivanje i ograničavanje krstaškog pokreta između 488/1095. i 690/1291. godine, sasvim pogrešno i ono, kao što je rekao profesor Seid Ašur, nije zasnovano na zdravoj osnovi i ne temelji se na sveobuhvatnoj studiji križarskog pokreta, već se zadovoljava i ograničava na lokalni lijek koji uključuje samo dio tog pokreta i ne obraćajući pažnju na njegove korijene s jedne strane, niti na krajeve i ostatke s druge strane.²⁴⁷⁸

Otpor koji su muslimani pružili ovoj agresiji reflektira jedinstven naboje vjerovanja u dušama muslimana, nekada na nivou visokih dužnosnika, a neka na lokalnom nivou. Taj period izrodio je efikasne i sposobne borce, koji su se raširili na svim frontovima i pružali otpor u svim vremenima. Tokom dva stoljeća nisu se umorili, nisu klonuli niti spustili oružje. U svakom trenutku bili su spremni uzjahati svoje konje i pojuriti prema cilju. Džihad se ne postiže teorijama i željama, a borac ne troši svoj napor uzalud. Veliki historijski izazovi su to što stvara džihad, podstiče mudžahide i u muslimanskog borca udahnuje duh junaštva, požrtvovanosti i mučeništva.

Krstaški ratovi bili su veliki izazov, ali muslimani su znali kako na to odgovoriti i kako da budu istinski borci kakve želi Uzvišeni Allah i Njegov Poslanik, sallallahu alejhi ve sellem. Jer, džihad nije brza akcija i očekivanje brze žetve, to je dugotrajno strpljenje, ustrajna praksa, žrtvovanje vrijednog i manje vrijednog, suzdržavanje i odricanje od ratnog plijena i kratkotrajne koristi, te sposobnost odgađanja želje za brzim rezultatima i povezivanje pobjede i rezultata džihada sa Allahovom voljom i odredbom.²⁴⁷⁹

²⁴⁷⁶ Ibidem.

²⁴⁷⁷ Ibidem, str. 32.

²⁴⁷⁸ Seid Ašur, *El-Hareke es-salibijje* (1/26).

²⁴⁷⁹ *Hedžemat mudadde fit-tarih el-islami*, str. 3.

Jedna generacija možda nije dovoljna da bi se ostvarili rezultati i da bi se mogao naplatiti račun ili vidjeti odlučujući rezultat. Ishod sukoba uvijek se nalazi u Allahovoj ruci, nekada ga otkriva u kratkom roku, a nekada se treba proći dalek i krivudav put.

Krstaški ratovi trajali su dvije stotine godina. Međutim, ta dugotrajna agresija nije navela borce koji pružaju otpor na očaj, pesimizam i odbacivanje oružja. Oni su se nastavili boriti istim žarom, a jedna generacija je predavala barjak drugoj, sve dok Allah nije odredio da agresija prestane i da se posljednji krstaški borac povuče sa islamske zemlje. Da li je iko u početku mogao zamisliti da će sukob trajati dva stoljeća? Ko je, također, mogao pomisliti da će tri velike kraljevine nestati jedna za drugom, sa stranice postojanja? Dugotrajnost sukoba nije bila rezultat manjka ljudskog i ekonomskog potencijala u islamskom svijetu, ili slabe religioznosti ili džihadskog duha kod narodnih masa. Taj sukob je trajao dva stoljeća zato što muslimani nisu imali jedinstveno vodstvo (komandu), koje je religiozno i budno tokom svih faza dugotrajnog sukoba. Kada bi se takvo vodstvo pojavilo, odmah bi se ostvarila velika postignuća, a uvjerljivi rezultati prevazilazili bi granice vremena i prostora, postižući uspjeh kakvom su Zapadnjaci i sami svjedočili.²⁴⁸⁰

Vrijeme u kojem su muslimane predvodili ljudi poput Nuruddina Mahmuda Zenkija i Salahuddina Ejjubija, bilo je vrijeme u kojem su krstaši zadobijali najteže udarce, a tokom kojeg su mudžahidi ostvarili najveća postignuća. Međutim, koliko se takvih vođa i komandanata pojavilo tokom ovog dugog perioda? Da je otpor imao kontinuirano vodstvo poput onoga između Nuruddina i Salahuddina, naprimjer, tada agresija ne bi trajala, a dani iskušenja i krvoprolića zasigurno bi prošli. U nedostatku vjerničkog vodstva u različitim fazama sukoba, politički i vojni lideri počeli su se međusobno sukobljavati i na taj način crpiti svoje kapacitete s jedne strane i okretati leđa borcima s druge strane. Pored toga, nemali broj vladara koji se pripisuju islamskom svijetu, pribjegavali su raznim vrstama izdaje i bili su

²⁴⁸⁰ Ibidem, str. 34.

skloni različitim perfidnostima iz ličnih i kratkotrajnih interesa, što je imalo svoju ulogu u opstrukciji pokreta otpora i postavljanju prepreka i barikada na putu otpora. Oni su često usmjeravali svoje smrtonosne udare u najosjetljivijim i najopasnijim momentima. Na taj način su pokret otpora odveli u katastrofu i propast.

Iako vođe džihada nisu marili za ove izdaje, zbog toga im je ipak bilo potrebno dodatno vrijeme kako bi prikupili snagu za nastavak puta.

Pored svega toga, možemo kazati kako je abbasidski halifa, koji je bio slab i nemoćan, predstavljao prostornu, ideološku i političku prepreku za vođe džihada, kao “prvi čovjek” kojeg su slijedili muslimani od jednog do drugog kraja islamskog svijeta. On je kao vrhovni vladar trebao angažirati sve islamske potencijale i resurse za borbu protiv okupatora. Međutim, halifa je bio samo sjena političkog i vojnog vođe. To što je bio na vrhu piramide i što je bio neodlučan kada je trebalo djelovati u više navrata, opstruiralo je reakciju na izazov koji je trebao dati kao čovjek koji se nalazi na vrhu, formalno i suštinski.

Halifa ili može imati moć da historijski djeluje i pokrene globalne procese, ili ne može imati tu moć uopće. U tom stanju slabosti, nesuvislosti i nedostatku inicijative, takav čovjek koji se nalazi u srcu događanja, neće se u potpunosti povući kako bi pružio priliku da na vrh vlasti stupe na scenu historije i povedu borbu. Njegova sjena će ostati, na ovaj ili onaj način, da zaklanja taj veliki cilj. Istina je da su ljudi poput Nuruddina Mahmuda ili Nasira Salahuddina u potpunosti odigrali svoje izuzetne historijske uloge, o čemu će kasnije biti više riječi, uz Allahovu pomoć. Postavlja se pitanje – šta bi se desilo da je sam Nuruddin bio halifa muslimana ili da je sam Salahuddin bio isto to?

Krstaški ratovi su završili, a islamska zemlja je nakon dva stoljeća očišćena od krstaških osvajača, a pokret otpora je uspio postići svoj cilj i na kraju protjerati agresore. A to znači da kolonijalizam, bez obzira na oblik koji usvoji, plašt kojim se ogrne i ciljeve koje

želi postići, ne može biti – ma koliko dugo trajao – ništa više od kratkotrajne pojave koja neće moći proširiti svoje korijene na zemlji i ostvariti kontinuitet i trajnost. To je poput stranog tijela koje se ugrađuje u entitet koji nije kompatibilan sa svojim komponentama i elementima. Ovaj entitet će ga odbaciti, jer ne postoji ništa što bi osiguralo potreban konsenzus koji povezuje dvije strane i objedinjuje njihovo iskustvo i sudbinu.

Strana tijela su osuđena na odbacivanje i protjerivanje, a zemlja koju su okupirali i opljačkali jednog dana im neće biti dom. To je historijska determinanta za koju Kur'an jasno kaže:

وَتِلْكَ الْأَيَّامُ نُدَاوِلُهَا بَيْنَ النَّاسِ

A u ovim danima Mi dajemo pobjedu sad jednima, a sad drugima... (Ali Imran, 140) Ne postoji nacija, ni skupina, ni država, ni zemaljska sila koja je sposobna da preveziđe historijske determinante i neminovnosti. To su samo tri riječi, ali one sublimiraju cijelu ljudsku historiju i daju joj vrijednost, vitalnost i sposobnost kretanja u isto vrijeme.²⁴⁸¹ Uz Allahovu pomoć, sada ćemo krenuti u izučavanje krstaških ratova od vremena Seldžuka do Zenkida, zatim Ejjubida, zatim Memluka, kako bismo uzeli pouku i naučili lekciju, te spoznali zakone i pravila sukoba, kako bismo ih usmjerili da bismo podržali Allahovu Knjigu i Sunnet Njegovog Poslanika, sallallahu alejhi ve sellem.

ČETVRTO: PROCES KRŠĆANSKE INVAZIJE

Ubrzo nakon slamanja islamskog prisustva u Španiji, Evropa je pod vodstvom Španije i Portugala, a nakon njih Britanije, Holandije i Francuske, započela poznati povijesni proces invazije ili okruživanja svijeta islama preko njegovih zadnjih linija u Africi i Aziji, koji je bio produžetak drevnog krstaškog pokreta protiv islama, a koji će se kasnije nastaviti kroz kolonijalizam, što je trajalo do desetljeća koja su uslijedila nakon pada osmanskog hilafeta. Memluci u Egiptu i

²⁴⁸¹ Hedžemat mudadde fit-tarih el-islami, str. 36.

Šamu došli su u stanje premorenosti. Otkriće novog morskog puta oko Rta dobre nade zadalo je smrtni udarac njihovoj trgovini, koja je predstavljala kičmeni stub njihovog materijalnog opstanka.

Što se tiče Osmanlija, njihov napor bio je usmjeren na prodor u Evropu s istočne strane, ali nisu imali geografske mostove koji bi im omogućili da zaustave ovaj pokušaj opkoljavanja u ranim počecima. Nakon nekoliko desetljeća krenuli su u suočavanje sa situacijom. I pored svega, narodi i lokalne muslimanske vođe branili su regije koje su bile zahvaćene invazijom i njihova odbrana bila je čvrst primjer otpora kontinuiranoj agresiji, a napadači su pretrpjeli velike gubitke na obalnim frontovima i mjestima u kojima su nastojali naći uporište.²⁴⁸²

George Kirk kaže: "Cilj Henrija Pomorca bio je da se krstaška vojna i trgovinska dominacija nad muslimanskim zemljama nastavi i da se trgovina zlatom i drugom robom otme iz ruku muslimana. Želio je da stupi u kontakt s abesinskim vladarom Prezbitrom Ivanom²⁴⁸³ na jugu Sahare, kako bi se s njime udružio i napao muslimane s juga. Tako je početkom devetog stoljeća po Hidžri (u 15. stoljeću), te tokom desetog stoljeća započela kampanja Portugalaca i Španaca s ciljem osvajanja luka na obali Afrike (Marakeš i Alžir): Ceute, Tangera, Melile, te Mers El-Kebira. Ova kampanja se povezala s portugalskim osvajanjem Bahreina i Meskata, čime su željeli opkoliti arapske flote u Crvenom moru i Arapskom zaljevu."²⁴⁸⁴

Portugalci su stigli do Rta dobre nade 1487. godine. Afonso de Albuquerque uspio je osnovati državu na istoku i osvojiti grad Hurmuz. Zatim su Portugalci osvojili Arapski zaljev tokom šesnaestog stoljeća, a Vasco da Gama je otplovio u Mozambik. Godine 1502. osvojio je Zanzibar, a godine 1505. iz Portugala je isplovila flota od dvadeset lađa, nakon čega su osvojene Sofala, Kilva i Mombasa.

²⁴⁸² *Hedžemat mudadde fit-tarih el-islami*, str. 36.

²⁴⁸³ Prezbitar Ivan bio je legendarni (izmišljeni), srednjovjekovni vladar jednog velikog kršćanskog carstva negdje u Aziji ili Etiopiji, među muslimanima i paganima. (Prim. prev.)

²⁴⁸⁴ *Hedžemat mudadde fit-tarih el-islami*, str. 38.

Portugalci su 1509. došli do Meskata i Hurmuza, a 1519. su osvojili obale Afrike i preoteli ih od muslimana.²⁴⁸⁵

Ipak, ovaj pokret nije uspio ostvariti svoje namjere, budući da ga je zaustavila rastuća islamska osmanska snaga, koja ga je uništila. Osmanlije su odnijele pobjedu u vodama zaljeva 1585. godine, a stanovnici obale su ih dočekali kao pobjednike. Država Memluka je također vodila ratove na moru protiv Portugala. Zatim su, nakon Portugala i Španije, na scenu stupile Francuska, Holandija i Engleska i preduzele značajne korake, od kojih su najznačajniji holandsko zauzimanje Malajskog arhipelaga, te francusko i englesko osvajanje Afrike. Engleska je zauzela Indiju, dok su Englezi i Portugalci svoje lađe poslali prema Perziji 1616. godine.

Osmanlije su uspjele spasiti islamski svijet od portugalsko-španske invazije koja je imala za cilj da uguši islamsku trgovinu. Kada su pokušali zauzeti marokansku islamsku obalu, Osmanlije su ih pretekle time što su zauzele kompletan Maroko osim Marakeša. Isto tako, Osmanlije su uspjele oduprijeti se Špancima u Sredozemlju, na svim ostrvima i obalama i odnijeti pobjedu nad njima. Na taj način Osmanlijska mornarica uspjela je sačuvati sredozemnu obalu za islam i muslimane i uspjeli su uspostaviti kontrolu i na istoku Afrike i sjeveru Indijskog okeana početkom osamnaestog stoljeća. To je zgrozilo Evropljane.

Godine 1740. Ahmed b. Seid uspio im se suprotstaviti u Omanu, nakon čega su Portugalci izgubili svaku nadu da će povratiti ove oblasti. Oman je, nakon pada Andalusa, bio najveća arapska sila i njegov uspon je trajao od 1000–1250. god. po H. / 1592–1834. godine. Osvojili su utvrđene pogranične gradove na obalama Crvenog mora, Indijskog okeana i Arapskog zaljeva, pa i istočne Afrike sve do Rta dobre nade. Kroz nekoliko generacija, Oman je gospodario na ovim trima morima i imali su izuzetno ogromnu flotu koja je napadala

²⁴⁸⁵ Ibidem, str. 38.

portugalske brodove i protjerala ih sa svih utvrda Indije, Perzije i Afrike.

Englezi nisu željeli tolerirati ovu morsku silu koja je prijetila njihovim posjedima u Aziji i Africi, pa su u periodu od osamdeset godina nastojali da je oslabe i unište, te su sa svojih brodova bombardirali arapske obalne gradove.²⁴⁸⁶

Peto: Kolonizacija

Sljedeća evropska navala došla je preko kolonijalnih snaga koje je industrijska revolucija gurnula da potraže svoja vitalna područja na starim kontinentima kako bi prodale svoju robu i pribavile potrebne sirovine, te iskoristile “jeftinu” ljudsku snagu u Africi (afričke robove) prisilno ih raseljavajući u procesu koji je poznat kao “pokret raseljavanja robova”, što je bila jedna od crnih mrlja u povijesti sukoba između Evrope i Istoka, koja je odnijela živote velikog broja muslimanskog stanovništva u Africi.

Ovaj val, koji su predvodile Britanija, Francuska, Holandija, Belgija, Italija i Njemačka nastavio se skoro sve do prvih decenija dvadesetog stoljeća, a islamski svijet bio je njegov prvi plijen, ako ne i jedini plijen, ukoliko izuzmemo ograničena područja naseljena nemuslimanskom većinom. Uprkos svojim ekonomskim ciljevima, taj kolonijalistički val je u svojoj pozadini bio krstaški, što je u historiji na više načina dokazano.

Nekadašnji britanski premijer (William) Gladstone, otvoreno je pred Britanskim parlamentom rekao, držeći u ruci Mushaf: “Dok se ovo nalazi u srcima i razumu Egipćana, mi ih nećemo moći savladati.”²⁴⁸⁷

Kada je britanski krstaški vođa ušao u Kuds, nakon svjetskog rata, euforičan i opijen pobjedom, dok su mu saveznici Britanije priredili topao doček, on nije mogao sakriti svoju krstašku mržnju prema islamu i muslimanima. Izrazio je svoju radost i ponos kao

²⁴⁸⁶ Enver el-Džundi, *El-Islam ve hareketut-tarih*, str. 392–393.

²⁴⁸⁷ *Hedžemat mudadde fit-tarih el-islami*, str. 40.

pobjednički krstaški komandant koji je osvojio Kuds i Palestinu kao britanski krstaški borac. Kazao je: "Sada su završeni krstaški ratovi!"²⁴⁸⁸ Tom izjavom želio je kazati kako je ostvaren cilj krstaških ratova, a to je okupacija Kuds i nametanje krstaške vlasti nad tim gradom i nad Palestinom. Time ističe da krstaški ratovi koji su trajali dva stoljeća i kada su Kuds i Palestina bili pod okupacijom od 492/1099. do muslimanskog oslobođanja 583/1187. nisu ispunili svoju zadaću, dok je Prvi svjetski rat omogućio da krstaši ostvare svoj cilj i zagospodare Palestinom i Kudsom.

Drugi primjer je francuski krstaški vođa, koji je otišao na Salahuddinov mezar u Damasku i rekao: "Evo nas, Salahuddine, vratili smo se."²⁴⁸⁹

Krstaški rat se nije zaustavio, već je nastavio svoj kontinuitet, pa je tako Velika Britanija poklonila domovinu Jevrejima na palestinskoj zemlji i pomogla uspostavljanje jevrejske države. Velika Britanija je donijela niz administrativnih i vojnih odluka kojima se Jevrejima omogućava vojna obuka i podučavanje borilačkim vještinama, pa čak i dajući im dio oružja britanske vojske, posebno kada je Britanija objavila kraj mandata britanske vojske nad Palestinom 15. 5. 1948. godine.

Britanija se nije zaustavila na tome, već je predala Jevrejima mnoge palestinske gradove i sela da proglase uspostavljanje jevrejske države na tim teritorijima. Istovremeno je zabranila palestinskim muslimanima bilo kakvu vojnu obuku i nabavku oružja. Umjesto toga, izricane su nepravedne kazne svakom Palestincu koji je posjedovao oružje ili vojnu opremu, tako da je smrtna kazna bila uobičajena. Hiljade muslimana Palestine završilo je na stratištima križarske Engleske, a deseci hiljada bačeni su u zatvore.²⁴⁹⁰

Kolonijalistički pokret se vezao i istovremeno odvijao s pokretom kršćanskog misionarstva, u oba oblika, katoličkom i protestantskom.

²⁴⁸⁸ *Durus ve te'emmulat fil-hurub es-salibijje*, str. 35.

²⁴⁸⁹ *Durus ve te'emmulat fil-hurub es-salibijje*, str. 35.

²⁴⁹⁰ *Hedžemat mudadde fit-tarih el-islami*, str. 41.

Ti misionarski centri nicali su širom muslimanskih zemalja, a za cilj su imali pripremanje terena za kolonizaciju, kroz razne aktivnosti, krčeći put za kolonijalizam, služeći se sredstvima za pomoć i drugim privilegijama.²⁴⁹¹

Međutim, ovaj krstaški kolonijalistički protuudar nije prošao sasvim mirno i muslimanski narodi nisu poklekli pred silom zavojevača. Naprotiv, oni su se pokrenuli i probudili. Svojom čvrstom vjerom, spremnošću na žrtvovanje, priželjkujući smrt i postizanje šehadeta, nadoknadili su nedovoljnu vojnu i materijalnu spremnost. Postigli su zadivljujuće rezultate koji su zapanjili Zapadnjake i koji su kočili nastavak njihovog djelovanja. Nanijeli su im teške poraze, te blokirali puteve bodljikavom žicom i minama. Pored toga, kao reakcija na kršćanski kolonijalistički izazov iznikli su islamski pokreti koji su se formirali u nemilosrdnom borbenom okruženju. Oduprli su se agresoru i doveli do oslobođenja zemlje, vjerovanja i čovjeka. O primjerima njihovog otpora Zapadnjaci su progovorili prije Istočnjaka i taj opor je ispunio svijetle stranice historije.²⁴⁹²

Spomenut ćemo neke od mnogobrojnih primjera:²⁴⁹³ ustanak Muhammeda b. Abdulkerima el-Hattabija u Maroku, Abdulkadira el-Džezairija i Asocijaciju islamskih učenjaka u Alžiru pod vodstvom Abdulhamida b. Badisa i Muhammeda el-Bešira el-Ibrahimija, Omera el-Muhtara u Libiji, te brojne druge pokrete za oslobođenje koji iziskuju da se o njima iskreno istraži i piše, budući da je ummet u krajnjoj potrebi za takvim ozbiljnim studijama i analizama.

Krstaški rat se nije završio, niti će se završiti, a ono što se danas događa u Afganistanu, Iraku u smislu okupacije muslimanskih zemalja, dokaz je onoga što govorimo. Pored političkih, vojnih i ekonomskih, vjerski motiv je jedan od najvažnijih motiva ovih okupatorskih ratova.

²⁴⁹¹ Ibidem, str. 41.

²⁴⁹² Ibidem, str. 42.

²⁴⁹³ Ibidem, str. 43.

DRUGO POGLAVLJE

NAJVAŽNIJI UZROCI I MOTIVI KRSTAŠKIH POHODA

Evropsko zapadnjačko društvo u tom periodu bilo je poprište međusobnih sukoba i lokalnih ratova između kneževa feudalaca. To je povećalo ionako tešku ekonomsku i društvenu situaciju na Zapadu Evrope.²⁴⁹⁴ Isto tako, dvije glave tadašnjeg kršćanskog zapadnog svijeta bile su u sukobu, a to su papa i imperator. Taj sukob imao je veliki utjecaj na evropska kretanja. Papinstvo je imalo itekako veliki utjecaj i moć u tom periodu, što je toj instituciji otvaralo mogućnost da postane svjetska sila, u smislu toga da papa bude vođa svim kršćanima, kako na Istoku, tako i na Zapadu.²⁴⁹⁵ Sve to bilo je praćeno stalnim razilaženjima između dvije crkve, istočne pravoslavne i zapadne katoličke, budući da je i jedna i druga strana insistirala da njeno učenje bude vladajuće i da ima prednost u odnosu na ono drugo. Iz tog razloga, kada je ideja Svetog rata predložena papi Urbanu II (471–491. god. po H. / 1078–1097. godine), on je u sprovedbi te ideje uočio veliku priliku da se riješi sukob između dvije crkve, da uspostavi kontrolu nad istočnom crkvom i priključi je zapadnoj koja je pod njegovim vodstvom. Htio je to provesti pod

²⁴⁹⁴ Ernst Bakker, *El-Hurub es-salibijje*, str. 21, 24.

²⁴⁹⁵ Seid Ašur, *El-Hurub es-salibijje* (1/32).

plaštom rata protiv muslimana, očuvanja Bizanta i povrata svete zemlje u Palestini.²⁴⁹⁶

Osim toga, postoje još brojni drugi ciljevi koje je papinstvo htjelo ostvariti pod plaštom privrženosti ideji Svetog rata. Tome treba dodati i oslobođanje od utjecaja i kontrole velikih feudalaca na Zapadu, okončanje stalnih ratova usmjeravanjem tih snaga na učešće u Svetom ratu. Time su htjeli omogućiti bolji život na istoku bez međusobnih trvenja.²⁴⁹⁷

Postoje različita tumačenja prirode krstaškog pokreta i motiva koji su se skrivali iza njega. Neki motivi su materijalne prirode, dok neki smatraju da je stvarni povod bio entuzijazam i vjerski fanatizam po kojima je bila poznata Evropa u Srednjem vijeku. Smatraju da je istinski poticaj tim ratovima bila vjerska opsesija pomiješana s drugim ciljevima, kao što su osnivanje novih kraljevina i sticanje velikog bogatstva. Većina historičara, klasičnih i savremenih, smatra da su ti ratovi bili vjerski i da je vjerski činilac bio osnovni motiv, koji je imao za cilj da se preuzme Isusov grob i sveta zemlja iz ruku muslimana. Drugi, pak, to smatraju jednom od formi ekonomske i kolonijalističke ekspanzije u Srednjem vijeku.

Istina je da su krstaški ratovi bili rezultat sinergije svih ovih faktora, jer su oni sprovedeni zbog političkih, ekonomskih i društvenih razloga, a vjera je bila samo pogonsko gorivo ili krinka za prikrivanje stvarnih ciljeva.²⁴⁹⁸ Nemoguće je umanjiti značaj vjerskog faktora u tim ratovima, na bilo koji način. Slijedi detaljan prikaz ovih motiva i uzroka.

Prvo: Vjerski motiv

Vjerski motiv bio je jedan od glavnih razloga koji su doveli do okupljanja krstaških grupa na bojnopolju. Ono što pokazuje

²⁴⁹⁶ *Devr el-fukaha' vel-ulema' fil-džihad diddes-salibijjin fi Asija*, str. 32.

²⁴⁹⁷ Omer Kemal Tevfik, *Memleketu Bejt el-Makdis es-salibijje*, str. 18, 19, 32, 33.

²⁴⁹⁸ Salahuddin Nevvar, *El-Udvan es-salibi alel-alem el-islami*, str. 22.

važnost vjerskog elementa jeste da su stavljali krst na svoje oružje, lične stvari, kao i to što su se uputili upravo prema Palestini.²⁴⁹⁹

Pokret vjerskog preporoda na zapadu Evrope pojavio se u desetom stoljeću, a vrhunac je dostigla u jedanaestom. Doveo je do jačanja autoriteta pape i poticanja vjerskog fanatizma kod ljudi. Crkva je taj fanatizam iskoristila protiv vanjskog neprijatelja. Kada se pojavila ideja krstaškog rata, crkve su evropski zapad iskoristile kao poprište za iskorištavanje potiskivane snage i fanatizma koji je bio u poletu.²⁵⁰⁰ Sve su to činili pod plaštom preuzimanja Jerusalima iz ruku muslimana.²⁵⁰¹

Jedan od najpoznatijih protagonista krstaških ratova bio je Urban II, koji se smatra glavnim krivcem za promociju rata protiv muslimana i poticanje na slanje prvog pohoda na Šam. Prilike su bile odgovarajuće, tako da je on požurio da sazove skup u francuskom gradu Clermontu. Sabor je trajao deset dana i u njemu je učestvovalo više od tristo crkvenih velikodostojnika,²⁵⁰² te brojni plemići iz raznih krajeva Evrope, izaslanici bizantijskog imperatora i predstavnici italijanskih gradova... Svojim govorom papa je izazvao oduševljenje slušalaca. Širom mase odjekivala je parola "Ovako Bog hoće". Prisutni su požurili da uzmu krst kao svoj simbol.²⁵⁰³ Papa je također ukazao na ono što je nazvao islamskom opasnošću koja prijeti Evropi iz pravca Konstantinopolja. Obznanio je da ljudi na istoku trpe nepravdu muslimana, te da su crkve i manastiri porušeni. Podsticao je prisutne da se osвете muslimanima.²⁵⁰⁴ U stvarnosti, ono što je papa iznosio da su kršćani ugroženi na istoku, bila je čista laž i nikako nije u skladu

²⁴⁹⁹ Šakir Ahmed Ebu Zejd, *El-Hurub es-salibijje vel-usre ez-Zenkijje*, str. 17.

²⁵⁰⁰ Seid Ašur, *El-Hareke es-salibijje* (1/20); Muhammed Hamid en-Nasir, *El-Džihad vet-tedždid fil-karn es-sadis el-hidžri*, str. 80.

²⁵⁰¹ Muhammed Hamid, *El-Džihad vet-tedždid*, str. 80.

²⁵⁰² *Eser eš-šerk el-islami fil-fikr el-urubbi hilalel-hurub es-salibijje*, str. 81.

²⁵⁰³ Es-Sejjid el-Baz el-Urejni, *Eš-Šerk el-edna*, str. 13–14.

²⁵⁰⁴ *Kissatul-hadare* (4/16).

s duhom islama i onim čemu on poziva. To nije u skladu sa stvarnim životom kršćana, koji su bili okruženi pažnjom i sigurnošću.²⁵⁰⁵

Jedino opravdanje za taj rat bila je tvrdnja da su kršćanski hodočasnici bili izloženi tlačenju i napadima na putu za Jerusalem, neposredno pred krstaške ratove. I ovo je bila lažna tvrdnja.²⁵⁰⁶

Jedan poznati evropski historičar je rekao: "Sporadični slučajevi ugnjetavanja kojima su bili izloženi kršćani u islamskim zemljama na Bliskom istoku naročito u desetom stoljeću ne mogu se uzeti kao stvarni povod za krstaški pohod. Jer, kršćani su u općenitom smislu imali pravedan tretman i vjerske, kao i sve druge slobode pod islamskom vlašću. Ne samo da im je bilo dozvoljeno da sačuvaju stare crkve, već su mogli graditi nove crkve i manastire. U svojim bibliotekama mogli su držati različite teološke knjige."²⁵⁰⁷

Nekolicina nepristrasnih historičara ističe kako su kršćani koji su bili pod vlašću Seldžuka bili u mnogo boljem položaju nego njihova braća koja su živjela u samoj bizantijskoj imperiji. Ne postoji nijedan dokaz koji govori o ugnjetavanju kršćana na istoku.²⁵⁰⁸

Međutim, papini pokličići bili su grozničavi i puni mržnje, i nije se razmišljalo o pogubnim posljedicama.²⁵⁰⁹ Papa je obećao da će učesnicima u tom ratu biti ukinute kazne ako su prijestupnici, te da će im biti otpisani porezi. O njihovim porodicama će se brinuti Crkva u vrijeme odsustva.²⁵¹⁰

Vjerskim motivom se može smatrati i to da su se po Zapadu pojavile vijesti o čudima koje je širila Crkva. Zavlдалo je uvjerenje da će se Mesihov drugi dolazak na Zemlju desiti uskoro i da je nužno da se požuri s traženjem oprosta i činjenjem dobra prije nego on side. Isto tako, vladala je predstava o nužnom povratu Svete Zemlje prije

²⁵⁰⁵ *El-Džihad vet-tedždid*, str. 81.

²⁵⁰⁶ Abdulhalim Mahmud, *El-Gazv es-salibi vel-alem el-islami*, str. 108.

²⁵⁰⁷ Seid Ašur, *El-Hareke es-salibijje* (1/30).

²⁵⁰⁸ *El-Hareke es-salibijje* (1/26–28).

²⁵⁰⁹ Ahmed Šelbi, *Et-Tarih el-islami vel-hadare el-islamijje* (5/438).

²⁵¹⁰ *Eser eš-šerk el-islami fil-fikr el-urubbi*, str. 26.

povratka Mesiha.²⁵¹¹ Papa je bio svjestan da vjerski fanatizam neće dugo trajati, pa je pozvao ljude da se zakunu i da se obavi molitva u Crkvi uskrsnuća i obznanio je da će prokletstvo i osveta zadesiti svakog koga obuzme kukavičluk i slabost ili ko se povuče. Zaprijetio je da će svakog ko se ne odazove crkvenom pozivu na odlazak prema islamskim zemljama, biti izopćen iz Crkve.²⁵¹²

Crkva je odigrala veliku ulogu u ovom huškanju na rat, zahvaljujući tome što je vladala srcima ljudi na zapadu Evrope u tom periodu. To huškanje rezultiralo je time da su se ljudi odazivali u grupama, masovno, u krstaške pohode koji su se kretali prema islamskom istoku.²⁵¹³

Ne trebamo izgubiti iz vida ni krstašku mržnju prema islamu i muslimanima. Naime, muslimani su im preuzeli zemlju kojom su nekada vladali, oslobodili su robove koje su držali u posjedu i uzeli vlast koju su imali. Mržnja je ključala u njihovim prsima, a neprijateljska vatra rasplamsala se u njihovim srcima. Vrebali su svaku priliku kako bi povratili izgubljeno i osvetili se onima koji su ih ponizili i pocijepali njihovu vlast.²⁵¹⁴

Poznati orijentalist Leone Caetani (1869–1926), koji je većinu svog imetka potrošio kako bi zabilježio historijat pokreta islamskog oslobođenja u svojoj poznatoj knjizi *Anali islama*, pojašnjava suštinu mržnje protiv islama i muslimana. On u uvodu knjige kaže kako želi kroz svoje djelo razumjeti tajnu “islamske katastrofe” koja je iz kršćanske vjere pridobila milione sljedbenika na svim krajevima svijeta, koji i dalje vjeruju u poslanstvo Muhammeda, sallallahu alejhi ve sellem, i vjeruju u njega kao vjerovjesnika i poslanika.²⁵¹⁵

Kaže Uzvišeni:

²⁵¹¹ *El-Vesit fi tarih Filistin fil-asr el-islami el-vesit*, str. 152.

²⁵¹² *El-Vesit fi tarih Filistin fil-asr el-islami el-vesit*, str. 152.

²⁵¹³ *Tarih el-vetan el-arebi vel-gazv es-salibi*, str. 22.

²⁵¹⁴ *El-Vekil, Esbab ed-da'f fil-umme el-islamijje*, str. 157.

²⁵¹⁵ *El-Gazv es-salibi vel-alem el-islami*, str. 110.

وَلَنْ تَرْضَى عَنْكَ الْيَهُودُ وَلَا النَّصَارَى حَتَّى تَتَّبِعَ مِلَّتَهُمْ قُلْ إِنْ هَدَى اللَّهُ هُوَ الْهَدَىٰ وَلَئِنْ
اتَّبَعْتَ أَهْوَاءَهُمْ بَعْدَ الَّذِي جَاءَكَ مِنَ الْعِلْمِ مَا لَكَ مِنَ اللَّهِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا نَصِيرٍ

Ni jevreji ni kršćani neće biti tobom zadovoljni sve dok ne prihvatiš vjeru njihovu. Reci: "Allahov put je jedini Pravi put!" A ako bi se ti poveo za željama njihovim, nakon Objave koja ti dolazi, od Allaha te niko ne bi mogao zaštititi niti odbraniti. (El-Bekare, 120)

وَلَا يَزَالُونَ يَقَاتِلُونَكُمْ حَتَّى يَرُدُّوكُمْ عَنْ دِينِكُمْ إِنْ اسْتَطَاعُوا وَمَنْ يَرْتَدِدْ مِنْكُمْ عَنْ دِينِهِ
فَيَمُتْ وَهُوَ كَافِرٌ فَأُولَٰئِكَ حَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَأُولَٰئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ
فِيهَا خَالِدُونَ

Oni će se neprestano boriti protiv vas da vas odvrate od vjere vaše, ako budu mogli. A oni među vama koji od svoje vjere otpadnu i kao nevjernici umru – njihova djela će biti poništena i na ovome i na Onome svijetu, i oni će stanovnici Džehennema biti, u njemu će vječno ostati. (El-Bekare, 217)

Drugo: Politički motiv

Vladari i plemići koji su učestvovali u krstaškom pohodu imali su političke aspiracije koje nisu mogli prikriti, bilo prije dolaska u Šam i Palestinu ili poslije toga. Poznato je da je feudalni sistem uvijek bio vezan za zemljište. Onoliko koliko je feud bio velik, toliko je plemić koji je njime upravljao bio ugledan u društvu. Taj sistem nosio je u sebi jedan veliki problem s kojim se mogao susresti neki plemić ili vitez, a to je nepostojanje posjeda ili zemlje za njega. To bi ga učinilo nevažnim i neutjecajnim. Na taj način su brojni vitezovi i plemići ostali bez zemlje, jer je jedno od osnovnih pravila ovog sistema bilo da jedino najstariji sin nasljeđuje posjede. Ako bi zemljoposjednik umro, cjelokupno imanje bi prelazilo na najstarijeg sina.²⁵¹⁶ To je značilo da ostali sinovi ostaju bez zemlje, što je bilo prezreno stanje u feudalnom društvu. Zbog toga su plemići i vitezovi koji su ostali lišeni zemlje bili primorani da se služe različitim smicalicama kao

²⁵¹⁶ Urubba fil-usur el-vusta (2/49); El-Vesit fi tarih Filistin, str. 154.

što su sklapanje braka s nasljednicom feuda ili pribjegavanje agresiji i ratovanju kako bi prevladali ovu prepreku i kako bi stekli posjede.

S pojavom krstaškog pokreta, ovim vitezovima i plemićima se ukazala prilika. Odazvali su se papinom pozivu i pohitali da učestvuju u tom pohodu, nadajući se da će formirati svoje državice na Istoku, a koje bi im nadoknadile ono što im je izmaklo na Zapadu. Kada je riječ o plemićima i vitezovima koji su imali svoje posjede, oni su, u priključenju krstaškom pokretu vidjeli lijepu priliku da ostvare veću slavu i osiguraju bolji položaj.

Kroz izučavanje krstaških ratova vidimo da su nastojanja plemića u prvom pohodu bila svedena na nekoliko političkih aspekata. Oni su dijelili plijen još na putu, tj. prije nego što bi imali pravo na njega. Vidjet ćemo, uz Allahovu pomoć, kako su sporovi među njima kulminirali pred Antakijom, budući da je svako od njih želio da je osvoji. Neki od njih su, nakon što su osvojili ratni plijen, odustajali od daljeg učešća u krstaškom pohodu na Jerusalem i odvajali se od ostatka krstaša, premda je Jerusalem bio njihov osnovni cilj. Među njima su često izbijale svađe, nakon što su se smjestili u Palestini, oko upravljanja ili osvajanja nekog grada. Papa je uzalud pokušavao spriječiti sukobe među plemićima. Upozoravao ih je na činjenicu da su okruženi muslimanima i da je krstaška obaveza da budu solidarni kako bi mogli otkloniti opasnost od sebe. Međutim, ta upozorenja su bila uzaludna, jer su plemići imali lične i političke interese i nije ih puno zanimalo hoće li papa biti zadovoljan ili ne. Naprotiv, neki od njih se nisu ustezali da za saveznike uzmu muslimane protiv svoje braće krstaša. To ukazuje na činjenicu da su vjerski razlozi često bili mnogo slabiji od njihovih političkih interesa.²⁵¹⁷

Bizantijski imperator Aleksije nije se protivio ciljevima plemića koji su učestvovali u pohodu, jer, ako bi se bizantijskoj državi ukazala prilika da povрати posjede koje su imali prije nego što su ih Turci osvojili, onda je dopušteno da se na njenim granicama formiraju mali posjedi

²⁵¹⁷ *El-Vesit fi tarih Filistin*, str. 155.

koji su kršćanski, a koji bi imali autonomiju. Kako bi to osigurao, bizantijski car je nastojao od zapadnih plemića uzeti zakletvu na vrijednost. Na taj način su se poklapali interesi obje kršćanske strane u realizaciji rata i agresije prema islamskim oblastima. U biti, teško je odvojiti materijalne od duhovnih interesa koji su potakli kršćane na krstaške ratove. Siromaštvo i želja za bogatstvom, avanturistički duh bili su činioci koji su kreirali odgovarajuću klimu za ratove, samo što nisu bili uočljivi prije ideje o Svetom ratu i oslobođenju Svete Zemlje kroz vjerski fanatizam.

Jasno je da je ideja rata potekla iz papine politike, bizantinske države i španskih ratova protiv muslimana. To je olakšalo objavu rata protiv islamskog istoka. Španci i Francuzi su već ratovali protiv muslimana u Andalusu i ta borba je imala svojstvo Svetog rata, kako od strane muslimana, tim što su Murabiti na islamskom zapadu proglasili vjersku borbu, tako i od strane kršćana čije je psihičko stanje usmjerilo krstaške ratove na istok.

Veliki historičar Ibn el-Esir je imao univerzalni pogled na vanjsku opasnost i smatrao je da bilo koja agresija, bez obzira u kom dijelu islamskog svijeta se desila, na istoku ili zapadu, predstavlja pritoku koja ulijeva u veliku rijeku, a to je strana okupacija na najjaču civilizacijsku silu Srednjeg vijeka, islamsku državu.²⁵¹⁸ On potom ukazuje na uzroke ovog pohoda, a to je rascjepkanost islamskog svijeta u Andaluziji, Sicijili, Šamu, Palestini. Tu su vladali lični interesi, nedostajalo je čvrstog i stabilnog duha kojim se odlikuju vladari i muslimani koji su isprva gradili islamsku državu.²⁵¹⁹

Bilo je očigledno da je zapadna crkva bila zainteresirana za proširenje svojih posjeda i kontrole nad istočnom, uz želju da ratuje protiv muslimana. Vjerski fanatizam izrodio je vjerske grupe koje su bile direktno vezane za crkvu i bile su djelotvoran činilac u tim ratovima. Tako je nastao viteški red Ivanovci (hospitalci), koji su se ograničili na odbranu krstaških posjeda na istoku i zaštitu svetih

²⁵¹⁸ *El-Kamil fit-tarih*, prema: *El-Vesit fi tarih Filistin*, str. 156.

²⁵¹⁹ *El-Vesit fi tarih Filistin*, str. 156.

mjesta. Oni su bili direktno povezani s papom. Crkve u Jerusalemu davale su desetinu prihoda za pomoć Ivanovcima u sprovođenju njihove dužnosti. Tu su i vitezovi Templari koji su svoje sjedište imali u dijelu Solomonovog hrama u kompleksu El-Mesdždul-aksa. Tada su nazvani Vitezovi hrama, a zatim su preimenovani u Templare.²⁵²⁰

Tako su papa i crkveni velikodostojnici imali sposobnost da utječu, izvrše pritisak i zaprijetе onima koji se nisu htjeli povinovati želji crkve. Izdavali su anateme koje su značile uskraćivanje blagodati na budućem svijetu i neposluh prema njima na ovom svijetu,²⁵²¹ kako su vjerovali.

Treće: Društveni motiv

U srednjovjekovnom evropskom društvu vladale su velike razlike među društvenim slojevima. Vladajući stalež predstavljali su crkveni velikodostojnici, ratnici iz redova plemića i vitezova.²⁵²² Stalež seljaka bio je najbеспomoćniji. Oni su se mučili kako bi podmirili potrebe prva dva staleža. Evropski seljak je bio беспomoćan i od njega se tražilo da ispunjava brojne obaveze prema feudalcima. Papi je bilo poznato stanje seljaka pa im je obećao da će ih razriješiti obaveza prema gospodarima i obećavao im je bogatstva islamskog istoka. Hiljade seljaka živjelo je bijedno u feudalnom sistemu. Oni su živjeli u kolibama od pruća, prekrivenim blatom i slamom, bez prozora ili namještaja. Sve što bi seljak imao smatralo se imovinom feudalca. Pored toga, bilo mu je uskraćeno da ima bilo kakvu ličnu imovinu.²⁵²³ Bili su natovareni obavezama služenja gospodarima na raznim poslovima, pri čemu su im bile uskraćene mogućnosti korištenja vlastitih proizvoda. U tome se očituje krajnja nevolja i bijeda u kojim je živjela većina evropskih naroda u jedanaestom stoljeću. I tako, kada se oglasio poziv za krstaške ratove, ova većina je uočila

²⁵²⁰ Ibidem.

²⁵²¹ Fajid Hammad Ašur, *Džihad el-muslimin fil-hurub es-salibijje*, str. 86.

²⁵²² *Tarih el-vetan el-arebi vel-gazv es-salibi*, str. 24.

²⁵²³ *El-Džihad vet-tedždid*, str. 84.

svoju priliku da se riješi teškog života punog poniženja i siromaštva. Smatrali su da su opasnosti koje vrebaju na tom pohodu minorne u odnosu na životne okolnosti. Ako bi i umrli u tom ratu, to bi im bilo oslobođenje, a ako bi uspjeli, onda bi imali novi život koji će biti bolji nego onaj koji u tom trenutku imaju.²⁵²⁴

Crkva je znala kako da se poigra s razumom tih ljudi i znala je kako da ih navede da počnu mrziti islam i muslimane. Obmanjivala ih je obećanjem da će osloboditi Jerusalem i Sveti grob, da će ih Gospod blagosloviti, da će imati naklonost pape. Zbog toga ih ništa nije moglo odvratiti od borbe i ubijanja. Štoviše, smatrali su da će ubistvo muslimana krstašu donijeti nagradu na Sudnjem danu.²⁵²⁵

Četvrto: Ekonomski motiv

Želja za bogatstvom islamskog istoka smatra se najjačim motivom krstaških ratova, nakon vjerskog. Papa Urban je lično u svom obraćanju ukazao na ekonomski faktor i njegovu važnost u pogledu tadašnje situacije u Evropi. Kazao je: "Nemojte dozvoliti da vas išta zaustavi... iz razloga što zemlja koju sada naseljavate i koja je okružena morima, gdje su vas brda i planine stisnule i ograničile prostor brojnim stanovnicima, tako da se jedva mogu prehraniti, pa se zbog toga međusobno kolju i uništavaju. Jerusalem je oblast kojoj nema ravne po plodnosti. To je raj pun užitaka."²⁵²⁶

Svi historijski dokumenti ukazuju na teške ekonomske prilike na zapadu Evrope krajem jedanaestog stoljeća. Sama Francuska se borila s općom gladi uoči Prvog krstaškog pohoda, zato je broj učesnika iz te zemlje bio veći nego broj svih ostalih. Kriza je bila tako žestoka da su ljudi bili primorani jesti travu i korijenje. Zato im se kroz ovaj rat ukazala prilika da se izvuku iz teškog stanja. Iz tog razloga su učesnici

²⁵²⁴ *Tarih el-vetan el-arebi vel-gazv es-salibi*, str. 24.

²⁵²⁵ Dr. Abdullah er-Rebi'i, *Eš-Šerk el-islami*, str. 138.

²⁵²⁶ *Ibidem*, str. 34.

Prvog pohoda otimali i pljačkali kršćanske narode kroz čije su zemlje prošli na putu prema Svetoj Zemlji.²⁵²⁷

Osim njih, u krstaškim pohodima je učestvovao i veliki broj trgovaca iz italijanskih, francuskih i španskih gradova. Imali su eksploatatorski cilj, a to je da uspostave kontrolu nad trgovačkim putevima za robu sa istoka, koja je postala izvor bogaćenja onima koji su se time bavili. Zato su njihove flote imale aktivnu ulogu u osvajanju glavnih centara u Šamu. Franačka Đenova pomogla je u zauzimanju Antakije, 490/1097. godine, a Venecijanci dvije godine kasnije pomogli Latinima da osvoje Jerusalem.

Prvi i posljednji cilj ovih prodora bila je materijalna dobit, dok je vjerski poticaj u tome bio samo u onoj mjeri koliko je bilo dovoljno da se ostvari zadati cilj. Dovoljno je znati da je parola Venecije, po kojoj su bili prepoznatljivi u to doba, bila: "Prvo ćemo biti Venecijanci, a onda kršćani."²⁵²⁸

Zato su italijanske republike (Đenova, Piza i Venecija) sklopile sporazume s krstaškim vođama na istoku, što im je omogućilo da ostvare jako važne ekonomske prednosti.²⁵²⁹

Peto: Promjena ravnoteže snaga u bazenu Sredozemnog mora

Ravnoteža snaga sredinom petog stoljeća po Hidžri (u jedanaestom stoljeću) išla je u korist zapada Evrope, centra krstaškog pokreta. Bizantijska država bila je oslabljena i iznurena snažnim udarcima Seldžuka, te je stoga zatražila pomoć Zapadne Evrope s jedne strane. S druge strane, pogoršanje položaja muslimana na zapadnoj strani islamskog svijeta, naročito u Andalusu i Siciliji, pružilo je priliku njihovom neprijatelju da ojača. Sve je to navelo evropski Zapad da na različite načine pomogne španske kršćane u njihovoj borbi

²⁵²⁷ Seid Ašur, *El-Hareke es-salibijje* (1/30–32).

²⁵²⁸ Dr. Alije el-Dženzuri, *El-Hurub es-salibijje*, str. 249.

²⁵²⁹ Muhammed Hamid en-Nasir, *El-Džihad vet-tedždid*, str. 83.

protiv muslimana Andalusa. Murabiti i muslimani Sicilije zatražili su pomoć od Afrike.

Sve to krstaški je pokret odvelo u novu fazu, u kojoj je on dobio međunarodni karakter.²⁵³⁰ Papa je podržavao ove ratove, svojim smjernicama, promocijom, te moralnom podrškom. Ti krstaški ratovi prethodili su proglasu pape Urbana II da se počne s krstaškim pohodom na istok 488/1095. godine.²⁵³¹

Afrika je u historijskom smislu bila jedna od poprišta krstaških sukoba. Afrički front bio je aktivno bojno polje na kojem su krstaške agresorske snage djelovale nekoliko stoljeća. To se ogleda u dugom nizu pohoda koji su imali za cilj osvajanje Afrike. Krstašima nije nedostajalo motiva, niti su porazi utjecali na njih da odustanu. Kako su gradovi na zapadu islamskog svijeta bili prvi koji su osjetili žestinu savremene evropske kolonizacije, tako su gradovi na islamskom zapadu, u šta spada i Afrika, bili prvi koji su osjetili krstaške udare. Sve je to rezultat nekoliko geografskih i historijskih činilaca od kojih je najvažniji velika blizina zapadnoj Evropi, centru kršćanskog pokreta, što je Evropljanima omogućilo da relativno dobro upoznaju političku, ekonomsku i društvenu situaciju muslimana na tom području zbog dobre povezanosti dvije strane. Važan činilac bila je i žestoka mržnja koju su Evropljani gajili prema muslimanima na islamskom Zapadu, naročito zbog toga što su oni ponijeli teret džihada u Evropi mnogo više nego ostali muslimani i što su ih Evropljani vidjeli kao prijetnju ukoliko bi bili jedinstveni i ako bi imali iskrenog vođu. Iz svih tih razloga Evropa je budno pratila stanje muslimana na ovim prostorima i jedva su čekali da ih nesreća stigne. Vrebali su ih, očekujući pogodnu priliku za napad.

Ta prilika koju su iščekivali inicijatori krstaške agresije, ukazala im se sredinom petog stoljeća po Hidžri (jedanaestog po gregorijanskom kalendaru), kada se zapadno krilo islamskog svijeta počelo cijepati, što je uzrokovalo da ono krene ka nezaustavljivom krahu.

²⁵³⁰ *El-Hurub es-salibijje fi šimal Ifrikija*, str. 11–13.

²⁵³¹ *Ibidem*, str. 12.

Ni stanje njihove braće na istoku nije bilo znatno bolje od njihovog. Ova podijeljenost i razilaženje u mišljenjima bili su najvažniji uzrok nevolje koja je u istoj mjeri zadesila muslimane i na istoku i na zapadu. Danas je, isto kao i tada, razdor među Arapima i muslimanima to što ostavlja veliki prostor za navalu neprijatelja, koji im omogućava da ih napadnu u njihovim kućama. Krstaške snage su žestoko napale muslimane na tri fronta istovremeno: u Andalus, Siciliji i Africi.²⁵³²

a) Andalus

Andaluski front je od sredine tog stoljeća bio veoma aktivan, što se očituje u snažnim napadima na muslimane Andalusa, koje su španski kršćani izvodili pod vodstvom kraljevine Kastilje. Osvajali su gradove i islamska uporišta, koja su im jedni za drugim padali u ruke. Protiv muslimana su odnijeli brojne pobjede, koje su krunisane padom Toleda 478/1085. godine u ruke Alfonsa VI, kralja Kastilje. Ta katastrofa teško je pogodila cijeli islamski svijet. Uslijed tog kontinuiranog pritiska španskih kršćana, muslimani Andalusa su zatražili pomoć od Murabita sa zapada. Oni su neprestano slali pomoć, pa kada je njihov vođa Jusuf b. Tašfin ugušio pobunu u svojoj državi u Maroku, prešao je preko mora u Andalus s velikim snagama i tu se sukobio s Alfonsom VI u Bici za Sagrajas (Zallaku) 479/1086. godine. Tu su Murabiti i njihovi saveznici iz redova andaluskih muslimana odnijeli veličanstvenu pobjedu, koja predstavlja svijetlu stranicu u historiji islamskog džihada. Pobjeda muslimana u toj bici zaustavila je kršćansko-špansko nadiranje sve do vremena kada se za to kasnije ukazala druga prilika.

b) Sicilija

Kada je riječ o frontu na Siciliji, pojava Normana, kao nove sile na međunarodnoj političkoj sceni, uzrokovala je poremećaj snaga na srednjem zapadu u korist kršćanskih snaga. Naime, ti došljaci nisu mogli sebi naći uporište na jugu Italije. Guiscard, jedan od velikih

²⁵³² *El-Hurub es-salibijje fi šimal Ifrikija*, str. 13.

vojskovođa Normana, sklopio je ugovor s Papom Nikolom II 1059. godine, kada je iznio svoj plan da svoje snage upotrijebi protiv muslimana na Siciliji, kako bi zadovoljio papinstvo. Papa je u tom planu vidio ostvarenje svojih krstaških ciljeva s jedne, i otklanjanje normanske opasnosti od svojih posjeda, s druge. Zato je podržao taj projekt. U znak odobrenja i podrške, papa je Guiscardu poslao sveti stijeg kako bi on i njegova vojska, blagoslovom tog stijega, pobijedili muslimane. Insistirao je na tome da su očekivane pobjede u ime Isusa mnogo važnije od slanja poklona Rimu.²⁵³³ Otok je osvojen 484/1091. godine u vrijeme Rogera I, čije su snage nakon toga prešle na Maltu i okupirale je naredne godine. Od tada je počeo vrebati priliku da napadne Afriku.²⁵³⁴

c) Afrika

I afrički front je bio meta krstaškog napada u tim vremenima, od strane italijanskih primorskih gradova, koji su jačali. Ovi gradovi iskoristili su odsustvo dvije velike pomorske sile – islamske i bizantijske na Sredozemnom moru od početka tog stoljeća. Naime, i jedna i druga strana bile su zabavljene svojim unutrašnjim problemima.

Flote italijanskih gradova krstarile su u početku priobalnim vodama uz teritoriju evropskih država, strahujući od flote Mudžahida el-Amirija, vladara Denije. On je uspio zamrznuti njihovo djelovanje na neko vrijeme. Kada su italijanski gradovi uspjeli ukloniti tu opasnost, od polovine stoljeća njihove flote počele su krstariti čitavim Sredozemnim morem, i na istok i na zapad. Svoju pomorsku silu stavili su na raspolaganje krstaškim ciljevima, od samog početka, kako bi ostvarili ličnu zaradu i interese. Podrška pape Lava IX omogućila je sklapanje savezništva Đenove i Pize, nakon čega je došlo do pada muslimanske Sardinije 442/1063. godine. Tada su porušene tamošnja pristaništa i luke i zarobljen veliki ratni plijen. Ove flote

²⁵³³ *El-Hurub es-salibijje fi šimal Ifrikija*, str. 14.

²⁵³⁴ *Ibidem*, str. 15.

su istovremeno učestvovala u ratovima na sicilijanskom frontu i na frontu u Andalusu, gdje su učestvovala u progonu muslimana Španije preko mora, uzimajući svoj dio u ratnom plijenu.

Uspostavili su opsadu Almerije s mora, tako da im je taj grad platio ogromnu otkupninu u iznosu od 113 hiljada zlatnika. Na isti način je Valencija prisiljena da plaća 20 hiljada zlatnika kako bi bila pošteđena od pljačke i razaranja.²⁵³⁵ Istočne (Balearske) otoke napali su nekoliko puta.

Sve to je rezultiralo time da je pomorska sila Italije postala dominantna u vodama Sredozemnog mora. To ih je dodatno poticalo na nove avanture, tako da su svoje aktivnosti usmjerili s jedne strane ka Africi koja je još imala vlastite pomorske snage, i koja je pružala pomoć svojoj braći na Siciliji i drugdje, a s druge strane, željeli su da se ostvare ciljevi krstaškog pokreta u Africi. Tako je ogromna pomorska sila sastavljena od flota Đenove i Pize, podržana jedinicama iz grada Malfe, te snagama koje je poslao papa, napala grad Mehdiju 480/1087. godine, tj. dvije godine nakon osvajanja Toleda, a uoči potpunog osvojenja Sicilije. Zauzeli su taj grad u potpunosti, izuzev njegove kule. Grad je ostao u rukama saveznika sve dok njegov vladar Temim b. el-Muizz nije isplatio ogromnu otkupninu. Jedan od uvjeta mirovnog ugovora s napadačima bio je da Temim neće napadati italijanske brodove u afričkim vodama, dajući im naročite pogodnosti u svojoj zemlji, o čemu ćemo detaljnije govoriti kasnije.

Iz prethodno navedenog, očito je da je ovaj krstaški napad na zapadni dio islamskog svijeta od sredine petog stoljeća po Hidžri (jedanaestog po gregorijanskom kalendaru), koji se odvijao u papinoj režiji, bio rastegnut na tri fronta, od kojih je Afrika bila jedan. Ovaj napad je, bez sumnje, bio jedan od načina krstaškog pohoda prema istoku. Tu činjenicu potvrđuje i ono što Ibn el-Esir navodi o događajima iz 491/1098. godine, iz čijeg se teksta može razumjeti da su ti događaji bili povezani, da imaju istog inicijatora, i da je to bio

²⁵³⁵ Archibald Lewis, *El-Kuva el-bahrijje vet-tidžarijje fil-Bahr el-mutevessit*, str. 372.

početni val krstaških ratova u toj fazi krstaškog pokreta. Kazao je: "Početak nastanka Franačke države, njeno jačanje te njihovo stupanje na tlo islamskih zemalja, pri čemu su neke zauzeli godine četiristo sedamdeset osme (1085), kada su zavladaali Toledom i drugim gradovima Andalusa. Zatim su četiristo osamdeset četvrte godine (1091) napali i osvojili Siciliju. Sljedeći cilj je bila Afrika, čiji su jedan dio osvojili, pa potom izgubili. Onda su nastavili svoja osvajanja, kao što i sam vidiš. Kada je došla 490/1097. godina, krenuli su prema Šamu."²⁵³⁶

Uprkos tome što se većina snaga krstaškog pokreta uputila k Istoku, to nije ideju o osvajanju (Sjeverne) Afrike izbilo iz glave krstaških mislilaca. Aspiracije Normana prema tom kontinentu ostale su i dalje prisutne, sve dok im to nije pošlo za rukom u vrijeme Rogera II, kada su zavladaali većinom obale, od Tripolija na istoku do grada Tunisa na zapadu 543/1148. godine. Krstaški rat se rasplamsao na afričkom frontu, istovremeno sa eskalacijom sukoba na istočnom frontu. Normansko prisustvo i utjecaj u Africi trajali su sve do vremena kada ih je protjerao Abdulmu'min b. Ali, vođa države Muvehhida, iz Mahdije, njihovog posljednjeg uporišta, 555/1160. godine.²⁵³⁷

Tada je došlo do promjene odnosa snaga na islamskom zapadu, što je, kao što vidimo, utjecalo na formiranje fronta islamskog otpora na istoku u vrijeme Nuruddina Mahmuda Zenkija i Salahuddina el-Ejjubija, o čemu će biti više riječi u dijelu knjige u kojem istražujemo Zenkide i Ejjubide.

Šesto: Bizantijski imperator poziva u pomoć papu Urbana II

Bizantijski car Aleksije I Komnen (1081–1118) pozvao je u pomoć papu Urbana II protiv Seldžuka. Ovaj poziv u biti nije poslan prvi put. Uradio je to ranije i car Mihajlo VII, kada je zatražio pomoć od pape Grgura VII, nakon ranije spomenute Bitke kod Manzikerta

²⁵³⁶ *El-Kamil fit-tarih*, prema: *El-Hurub es-salibijje fi šimali Ifrikija*, str. 17.

²⁵³⁷ *El-Hurub es-salibijje fi šimali Ifrikija*, str. 18.

463/1071. godine. Naime, poznato je da je rat protiv Turaka bio jedan od ciljeva bizantijske ideologije. Anadolija je bila važnija od Jerusalema za Bizantijsku državu.²⁵³⁸

Zato, kada su Seldžuci ugrozili bizantijsku prijestolnicu, car je bio prisiljen zatražiti pomoć od Zapada, a u zamjenu bi pristao na ujedinjenje dvije crkve – istočne i zapadne. Papa Grgur VII je poslao Mihajlu VII zadovoljavajući odgovor, s jedne strane potaknut kršćanskom emocijom, a s druge političkim motivom. Vojska koju bi sakupio premostila bi jaz između dvije crkve i pojačala papin utjecaj na istoku, onako kako je bio jak na zapadu. Međutim, rat koji je izbio između Grgura VII i imperatora Henrija IV spriječio je realizaciju tog plana.

Kada je Aleksije I Komnen naslijedio imperatora Mihajla VII, poslao je pismo papi Urbanu II i istaknutim plemićima 478/1085. godine. Pozvao ih je da pošalju pomoć svojoj braći na istoku kako bi se zaštitio Konstantinopolj od seldžučke opasnosti.²⁵³⁹ Aleksije je želio da mu Zapad pošalje vojsku plaćenika, međutim, papa Urban II nije htio sebe dovesti u poziciju bizantijskog slugu, već je htio da papinstvo pruži pomoć istočnim kršćanima. Ova promjena u razmišljanju dovela je do toga da je latinski kršćanski svijet okupio ogromnu vojsku, a ne čete plaćenika koje će se pokoravati hirovima plemića. Ovo razilaženje u razmišljanju ukazuje na poteškoće u samom početku, što je pokvarilo odnos između Bizantinaca i krstaša. A historijski je potvrđeno da je papa Urban II prvi koji je odgovoran za uspostavljanje krstaškog pokreta i on je taj koji je upozorio na te ratove.²⁵⁴⁰ Njegovu ideju su podržali crkveni organi na Zapadu. Svi tadašnji latinski historičari pripisuju mu glavnu ulogu u ostvarenju ove ideje.²⁵⁴¹

²⁵³⁸ Alije el-Dženzuri, *El-Hurub es-salibijje*, str. 253.

²⁵³⁹ *El-Areb ver-Rum el-Latin* (1/150).

²⁵⁴⁰ Alije el-Dženzuri, *El-Hurub es-salibijje*, str. 254.

²⁵⁴¹ Ibidem, str. 254; *El-Areb ver-Rum el-Latin* (1/56).

Sedmo: Ličnost pape Urbana II i njegov sveobuhvatni projekt krstaškog pohoda

Urban II rođen je 427/1035. godine u Lageryu (Chatillon-sur-Marne, Francuska) kao Odo (Otho). Učitelj mu je bio sveti Bruno, kasniji osnivač kartuzijanskog reda. Godine 461/1068. zareadio se u samostanu Cluny u blizini Makona.

Stupio je u papinsku službu kao odan i borben, ispunjen dubokim uvjerenjem u nadmoć papinstva nad carstvom. Pod papom mislimo na Grgura VII.

Godine 473/1080. postavljen je za kardinala-biskupa Ostije i služio je u crkvi u Njemačkoj u periodu nakon 477/1084. godine. Pružio je podršku zakonitom papi Grguru VII u sukobu s imperatorom Henrijem IV. Urban II povezoao se sa crkvenim sinodom koji je održan u Saksoniji 478/1085. godine.

Kada je umro Papa Viktor III, 16. septembra 1087. godine u Monte Cassinu, u Rimu je stolovao protupapa Klement III. Urban II izabran je za papu nakon dužeg perioda, u Terracini, južno od Rima, blizu Gaete. Uzeo je ime Urban II (481–493. god. po H. / 1088–1099. godine).²⁵⁴²

Iz biografije Urbana II vidimo da se radi o energičnom i aktivnom čovjeku, koji je pod svojom vlašću držao sve oblasti koje su bile pod utjecajem Majke Crkve. Iz njegovog odnosa prema Španiji možemo izvući važan zaključak. Taj papa je podržao rat protiv muslimana, a kada su Španci uspjeli zauzeti neke oblasti koje su držali njihovi neprijatelji, papa je požurio da ih stavi pod crkveni utjecaj Rima. Urban II je, bez sumnje, u svojoj podršci ratu protiv muslimana u Španiji, slijedio praksu pape Aleksandra II. To potvrđuje centralnu činjenicu, a to je postojanje razvijene strategije pape u Rimu, koja se počinje realizirati u jedanaestom stoljeću, odnosno petom stoljeću po Hidžri, bez obzira na to ko je obavljao dužnost pape. Najvažnije značajke te strategije su proširenje crkvenog utjecaja Rima, ujedinjenje crkve, borba protiv islama gdje god se nalazio,

²⁵⁴² Muhammed Muennes, *El-Harb es-salibijje, el-alakat bejnesš-šerk vel-garb*, str. 63.

kao ljutog neprijatelja koga treba poraziti i suprotstaviti mu se po bilo koju cijenu.²⁵⁴³

Evidentno je da su Bizantinci uputili brojne pozive za pomoć i da su prethodnici pape Urbana II bili zauzeti brojnim problemima. Međutim, ovom papi se ukazala pogodna prilika na sinodu u Piacenzi, u Italiji, u martu 1095. godine (488. god. po H.) On se odazvao pozivu imperatora Aleksija I Komnena (474–512. god. po H. / 1081–1118. godine), međutim, na sinodu u Piacenzi propao je papin pokušaj da pokrene krstaški rat protiv muslimana na istoku.²⁵⁴⁴

a) Urban II saziva crkveni sabor na jugu Francuske

Neuspjeh sinoda u Piacenzi nije pokolebao tog upornog i ambicioznog papu da ostvari svoj cilj na sve moguće načine. Uputio se u svoju domovinu Francusku kako bi dobio veću podršku za ostvarenje svoje ideje i zamisli. Taj postupak ukazuje na njegovu pronicljivost, naročito ako imamo u vidu da je jug Francuske tradicionalno bio oblast koja je bila u neposrednom dodiru s ratom koji su Španci povelili protiv muslimana u Španiji. Tome treba dodati i činjenicu da samo predstavljanje ideje u Francuskoj nagovještava njen momentalni uspjeh, budući da je to bila papina domovina. On je najbolje poznao njene stanovnike, naročito što je ta zemlja istovremeno imala posebnu historiju s islamom, kroz Bitku kod Poitiersa, koja je kod muslimana poznata po nazivu Bitka kod Palate šehida, 114/732 . godine. Tada su muslimani poraženi, njihov prodor je bio zaustavljen i onemogućeno je njihovo napredovanje iza Pirineja.

Analiza papinog obraćanja na saboru u Clermontu²⁵⁴⁵ nas vodi do zaključka da svi ti aspekti nisu bili promakli umu tog izuzetno oštroumnog čovjeka čvrste volje, koji je odgojen u okrilju strogog

²⁵⁴³ Ibidem, str. 65.

²⁵⁴⁴ Muhammed Muennes, *El-Hurub es-salibijje, el-alakat bejneš-šerk vel-garb*, str. 65.

²⁵⁴⁵ Prema nekim izvorima Koncil u Clermontu (fra. Concile de Clermont). (Prim. prev.)

kartuzijanskog reda. Kakogod, papa se uputio u Clermont na jug Francuske. Tamo je sazvaio crkveni sabor. Desetog dana sabora na kojem se diskutiralo o mnogim stvarima bitnim za crkvu, prisutnima se obratio veoma važnim govorom, a to se desilo 27. novembra 1095. godine.²⁵⁴⁶

b) Govor koji je održao papa Urban II

Govor koji je papa Urban II održao na vjerskom saboru upriličenom u Clermontu 488/1095. godine ostavio je dubok trag na prisutne kršćane. Raspalio je njihov vjerski fanatizam, tako da ih je obuzelo stanje koje historičar Gustave Le Bon u knjizi *Civilizacija Arapa* opisuje kao jak napad ludila.²⁵⁴⁷

Papa je rekao: “Franački narode, Božiji odabrani i voljeni narode, sa granica Palestine i iz grada Konstantinopolja dolaze tužne i zabrinjavajuće vijesti da se prokleta sorta, koja je daleko od Boga, osilila preko svake mjere u tim zemljama, u kršćanskim zemljama na Istoku. Oni pljačkaju, ruše i pale crkve, te odvođe zarobljenike u svoje zemlje. Druge ubijaju, nakon što su ih izvrgnuli najtežim mukama. Zaprljali su sveta mjesta svojom nečistoćom, presjekli su bizantijske carske veze i oteli im oblasti koje putnik nije mogao preći ni za dva puna mjeseca. Čija je dužnost osvetiti se za ove nepravde?! Ko treba vratiti te oblasti, ako to niste vi? O, vi koje Bog voli više nego ijedan drugi narod, koji ste proslavljeni u borbama, koji ste pokazali neviđenu srčanost i sposobnost da porazite sve one koji stanu pred vas? Neka vas ojačaju djela vaših predaka – slava Karla Velikog, te slava i veličina vaših drugih kraljeva. Neka vaš polet potakne i sveti grob Mesiha, našeg gospodara i spasitelja, grob koji sada posjeduju nečisti narodi, kao i druga sveta mjesta koja su zaprljana i zagađena.

Nemojte dopustiti da vas zaustave vaši posjedi ili briga o porodici. Jer, ova zemlja u kojoj sada živite i koja je okružena morima i brdima tijesna je i nije dovoljna svojim mnogobrojnim stanovnicima. Teško

²⁵⁴⁶ Ibidem, str. 66.

²⁵⁴⁷ *Hadaretul-Areb*, prema: *Devr el-fukaha' vel-ulema' el-muslimin fiš-šerk el-edna*.

će vam pružiti dovoljno hrane, zbog čega se međusobno koljete i ratujete. Mnogi od vas stradaju u unutrašnjim sukobima. Prema tome, očistite vaša srca od mržnje, prekinite međusobne sukobe i uputite se prema Svetom grobu. Preotmite tu zemlju od te prljave rase i postanite njeni vlasnici. Jerusalem je oblast kojoj nema ravne po plodnosti. To je raj pun užitaka. Veličanstveni grad koji se nalazi u centru svijeta vas poziva u pomoć. Požurite da ga spasite! Krenite u taj pohod puni žara i poleta, bit ćete očišćeni od grijeha. Budite uvjereni da ćete zbog toga steći slavu koja nikada neće nestati u Nebeskom carstvu.”²⁵⁴⁸

Ove zapaljive riječi koje je uputo papa Urban II imale su snažan utjecaj na okupljene kršćane. Nakon što je završio govor, okupljeni su jednoglasno povikali: “Bog to hoće!”²⁵⁴⁹

Čim je papa završio govor, biskup Adhemar de Monteil je stao i poklonio se pred papom, tražeći dopuštenje da se priključi svetom pohodu. Taj emotivni prizor pokrenuo je osjećaje prisutnih, tako da su stotine njih kleknuli pred papom, kao i Adhemar, u neviđenom zanosu. Ponijeli su krstove i zakleli se na oslobađanje Svetog grada.

Hroničar toga vremena, Robert Monah, to komentira riječima: “Koliko je samo bilo ljudi, svih starosnih grupa, različitih staleža, koji su uzeli krstove tokom sabora u Clermontu i zakleli se na oslobođenje Svetog grada. Njihov broj je dostigao 300 hiljada.”²⁵⁵⁰ Nakon što je Adhemar odigrao ovakvu ulogu u ohrabrivanju ljudi, papa ga je imenovao za svog legata i predstavnika, kako bi svima objasnio da je pohod pod pokroviteljstvom Crkve, štoviše, pod njegovim direktnim pokroviteljstvom.²⁵⁵¹

c) Kakve zaključke možemo izvući iz papinog govora?

Dr. Muhammed Muennes Ived napravio je opširnu analizu krstaških ratova, temeljeći se na njihovim izvorima. Analizirao je

²⁵⁴⁸ *Kissatul-hadare* (15/15–16); *Vesaik el-hurub es-salibijje*, str. 99–100.

²⁵⁴⁹ *Devr el-fukaha’ vel-ulema’ el-muslimin fiš-šerk el-edna*, str. 237.

²⁵⁵⁰ *Devr el-fukaha’ vel-ulema’ el-muslimin fiš-šerk el-edna*, str. 237.

²⁵⁵¹ Hasan Habeši, *El-Harb es-salibijje*, str. 51; *Devr el-fukaha’*, str. 238.

papin govor kroz četiri verzije koje su zabilježili tadašnji hroničari: Foucher de Chartres, Robert Monah (Robert the Monk), Guibert de Nogent i Baudri de Dol. Uvidio je da je Foucher bio među prisutnima na saboru u Clermontu. Moguće je da se uporede postojeći zapisi u djelima četverice hroničara, kako bi se saznala suština onoga što je papa obznanio u svom poznatom govoru. Usporedbom verzija, moguće je zaključiti sljedeće:

– **Papa se obratio franačkom narodu** kako bi istakao etničku, odnosno rasnu dimenziju. Pojasnio je da ih je Bog izdvojio nad ostalima, položajem njihove zemlje i njihovog katoličkog vjerovanja. Trudio se da ih podsjeti na historijsku dimenziju kroz spominjanje slavnih ličnosti poput Karla Martela, Karla Velikog i njihovog doprinosa kršćanstvu kroz izuzetne poduhvate, za razliku od važnosti “historijskog sjećanja” kao motiva u formiranju te velike historijske pojave.²⁵⁵²

– **Papa ukazuje na postojanje uznemirujućih i tužnih vijesti** koje dolaze s istoka o proklesnoj rasi i prokletom etnicitetu, potpuno stranom Bogu. To je generacija koja ni srcem ni dušom nije usmjerena Bogu.²⁵⁵³ Pod tim podrazumijeva Turke Seldžuke koji navodno kolju istočne kršćane, koji su pretvorili crkve u konjušnice. Kazao je kako krv tih kršćana poziva zapadne kršćane da ih izbave iz ruku nevjerničkih neprijatelja.

– **Papa se trudio da probudi pohlepu slušalaca** spominjući istočno bogatstvo. Ukazuje na to da je zapadnjačko evropsko tlo, naročito u Francuskoj, tijesno za svoje žitelje i traži da ljudi idu na istok gdje je obećana zemlja Kanaan, kojom teče med i mlijeko. To je jasan dokaz koji niko ne može zanijekati, da je ekonomska dimenzija u krstaškim ratovima bila prisutna, te da se na njega jasno ukazalo još od samog početka.

²⁵⁵² *El-Hurub es-salibijje, el-alakat bejneš-šerk vel-garb*, str. 67.

²⁵⁵³ Karen Armstrong, *El-Hurub el-mukaddese, el-hamelat es-salibijje ve eseruha elel-alemil-jevm*, str. 35.

– **Papa svima koji se naoružaju i krenu na istok** obećava razrješenje od grijehova. To znači da im nudi crkveni oprost, a ako bi neko poginuo na putu ostvarenja njegovog cilja, taj se ubraja u kršćanske mučenike. Sve su to vrlo važni motivi u doba kada je vladao vjerski fanatizam u evropskom kršćanskom svijetu.

– **Papa je označio Jerusalem** kao zemaljski raj, srce svijeta, grad koji je svjedočio rođenju Mesiha i koji je očišćen njegovom smrću. Prisutnima je kazao kako ih taj grad poziva da ga oslobode prljavštine nevjerničkih okupatora.

Ovdje želim ukazati na to da je ovaj grad u velikoj mjeri predstavljao okosnicu kojom su se budila vjerska osjećanja kod onih koji su slušali papin govor. U većini tekstova koji su dospjeli do nas, a koji govore o tom govoru, nalazimo da je Jerusalem zauzimao važno mjesto i to je potpuno logično, zbog njegove svetosti i vjerskog značaja. Osim toga, taj grad je predstavljao zajednički san svih kršćana, o hodočašću, u tom vremenu.

– **Papa je nastojao potkrijepiti svoje obraćanje tekstovima iz Svete knjige** kako bi pobudio vjerski osjećaj kod slušalaca. Time je možda htio i svom govoru dati notu svetosti, naročito terminima iz te knjige, koji su imali poseban odjek u kolektivnoj svijesti tadašnje Evrope. Primjer tih izraza je citat iz Evanđelja po Mateju, gdje se navodi: “Tko ljubi oca ili majku više nego mene, nije mene dostojan. Tko ljubi sina ili kćer više nego mene, nije mene dostojan.”²⁵⁵⁴ Naveo je i ovaj citat: “Tko ne uzme svoga križa i ne pođe za mnom, nije mene dostojan”,²⁵⁵⁵ iz spomenutog Evanđelja.

– **Papa Urbana II određivao je prioritete.** On je veoma vješto izlagao svoje ideje, ali je isto tako vješto skrivao neke od njih. Usmjerio je pažnju slušalaca na Jerusalem, tako da je Zapadu ponudio samo jedan put, a to je polazak bez ikakvog oklijevanja. Kod svojih savremenika stvorio je jedinstven cilj kroz jedinstvenu

²⁵⁵⁴ *El-Hurub es-salibijje, el-alakat bejneš-šerk vel-garb*, str. 68.

²⁵⁵⁵ Evanđelje po Mateju, 10:37, 38. Prijevod: Kršćanska sadašnjost, online Biblija.

vjersku organizaciju u liku pape. Shodno tome, u svom obraćanju nije naveo nijednu frazu koja bi pokazala njegovu veliku želju za ujedinjenjem crkve i potčinjavanjem bizantijske crkve matičnoj crkvi u Rimu. Isto tako, nije ničim nagovijestio ni cilj pokršćavanja, a to je osnovni cilj pape kroz očekivani projekat. To skrivanje se može protumačiti činjenicom da je papinstvo shvaćalo da postoje drugi prioriteti u izlaganju projekta, koji se ne smiju izostaviti. Naime, jedinstvo kršćanskog svijeta ne dozvoljava grananje ciljeva, već ih treba izložiti na način da ništa ne ostane izvan dohvata, od prvog momenta nastajanja projekta.

Ovdje je primjetno da je papin jezik u obraćanju bio višeznačan i diskretan kada je riječ o izlaganju drugih crkvenih ciljeva. Međutim, nakon što je projekt osvajanja kršćanskog simbola Jerusalema polučio uspjeh, nalazimo nebrojene primjere jasnog i nedvosmislenog otkrivanja drugih ciljeva. To je jasan pokazatelj da je ta vjerska institucija imala djelotvoran utjecaj i smatrala je da su njeni ciljevi etapni i da se ne rješavaju odjedanput. To je najopasnija stvar u čitavom projektu. Moja procjena²⁵⁵⁶ je da papa Urban II nije zanemario u svojim idejama ni taj aspekt, budući da je bio pravi strateg projekta i osnovni baštinik njegove ideje.

Govor koji je održao papa na Saboru u Clermontu smatra se historijski važnim. Nije nam poznato da je prije, u historiji evropskog srednjeg vijeka, bilo neko obraćanje koje je tako efikasno oslikavalo svoje vrijeme. Isto tako, nije poznato da je ijedan govor pokrenuo evropske mase iz njihove domovine prema istoku u toj mjeri kao njegov govor, koji citiraju historijski izvori.

Iz tog razloga ga ne posmatramo kao običan govor, već ga smatramo proglasom svjetskog rata, koji je u srednjem vijeku evropski zapad objavio islamskom istoku. I to bez ikakvog pretjerivanja, ishitrenosti ili naklapanja, već na osnovu historijskih događaja koji su pratili to obraćanje. Može se vidjeti da je, nakon papinog obraćanja, masa

²⁵⁵⁶ *El-Hurub es-salibijje, el-alakat bejneš-šerk vel-garb*, str. 68.

jednoglasno vikala: "Bog to hoće! (Deus vult)", a to je kršćanski poklič za borbu protiv islama i muslimana. Uzeli su krst kao simbol i zbog toga su se prozvali krstašima.²⁵⁵⁷

– **Papa Urban II imao je sposobnost da izloži program od općeg značaja.** Urban II je uspio ujediniti zapadne narode u tom programu od općeg značaja, uprkos velikim razlikama u njihovim jezicima, lokalnim običajima i interesima pripadnika tih naroda. Međutim, krstaška ideja koja je ujedinila mase zapadne Evrope ne bi uspjela da nije bila u skladu s građanskim pokretom. Ta usklađenost između ideje i stvarnosti, etičkog opravdanja rata i društvenog kretanja, formirala je ideologiju koja je pokrenula evropske mase. Obični narod u zapadnoj Evropi u jedanaestom stoljeću razmišljao je u dobroj mjeri u skladu s papinskom politikom, te njenim stanovima prema svetom ratu. Naime, Evropa je počela vjersko buđenje početkom jedanaestog stoljeća. S približavanjem kraja prvog milenija nakon Mesiha, pokrenuo se val svijesti o grijehu i želja za pokajanjem na zapadu Evrope. Zapadni čovjek je bio duboko svjestan grijeha i prijestupa, a suština je da onaj ko čita historijske izvore iz jedanaestog stoljeća na zapadu Evrope, ne može zanemariti činjenicu da su ljudi tog vremena željeli sebi osigurati oprost grijeha. To je bila posljedica hiljadugodišnjeg osjećaja vezanosti i razmišljanja o budućem svijetu, koje je zarobilo njihove duše i umove, uz iščekivanje polaganja računa.

Putujući govornici raširili su se po cijelom evropskom zapadu podstičući ljude na skromnost, pokajanje i oponašanje siromašnog života kakvim su živjeli apostoli. Erupcija ove emotivne pobožnosti koja je upravljala zapadnjačkim društvima izazvala je mržnju i fanatizam protiv sljedbenika drugih vjera, štoviše, i protiv onih koji slijede neki pravac mimo katoličanstva.

Jak dokaz koji potvrđuje navedeno nalazimo u junačkom krstaškom epu, poznatom po nazivu *Chancon d'Antioche* (Poema

²⁵⁵⁷ Ibidem, str. 69.

Antakije), koji oslikava na pouzdan način osvetnički duh koji je vladao u katoličkom društvu naspram “bespomoćnih idolopoklonika”, kako su ih zvali. Također, ovaj ep ne smatra da je Isusov neprijatelj samo muslimanski narod, nego taj epitet zaslužuju i svi oni koji ne priznaju vjerovanje katoličke crkve. Na taj način se zorno prikazuje narodno shvaćanje Evrope u jedanaestom stoljeću. To vjerovanje je još jedan pokazatelj opće ideologije koja je rezultirala krstaškim pokretom.

Uspjeh Urbana II ogleda se u tome što je njegov govor u kojem je pozvao na krstaški pohod bio centralna točka u kojoj su se slile sve ideje koje su oslikavale ideološki okvir društvenog pokreta na Zapadu u to vrijeme, uprkos postojanju jezičkih, običajnih i tradicionalnih razlika. Prema tome, odziv prisutne mase u Clermontu na poziv pape nije bio samo oduševljena reakcija na njegovu slatkorječivost, već je taj odziv bio izraz radosti tih slušalaca zbog projekta koji je dirnuo njihova najtananija nadanja koja su tinjala u svakom od njih. Sveti rat je došao kao lijepa zavjesa koja svima omogućava da se pokrenu i sakriju iza nje, garantirajući im ostvarenje ovosvjetskih snova i onosvjetskog spasenja.

Možemo citirati desetke fraza koje se navode u historijskim izvorima i tadašnjim žurnalima, a koji krstaše opisuju kao Isusove vitezove, Isusove ljude, one koji su formirali Isusovu vojsku, Sveti narod, ili Božiji narod. Sve su to izrazi koji ukazuju na to da je ideja krstaškog rata bila usađena u njihovu svijest. Ljudi su bili potpuno uvjereni da se tom pohodu ne priključuju da bi udovoljili bilo čijoj naredbi ili bilo kojem stvorenju, pa čak ni samom papi. To čine kako bi izrazili pokornost samome Gospodaru.²⁵⁵⁸

– **Nakon održanog govora papa je održao savjetodavni sastanak.** Papa Urban II okupio je vjerske kršćanske velikodostojnike i tražio njihovo mišljenje o mobilizaciji redovnih i narodnih snaga za borbu protiv muslimana. Sastao se s biskupima i nakon ovog savjetovanja istupili su sa sljedećim odlukama:

²⁵⁵⁸ Kasim Abdullah, *El-Halfije el-ideolodžije lil-hurub es-salibije*, str. 24, 25.

1) Svi koji su počinili neko kažnjivo djelo postaju oslobođeni kazne ukoliko se priključe ovom Svetom ratu.

2) Sva pokretna ili nepokretna imovina koja ostane iza učesnika u pohodu na Svetu zemlju bit će pod upravom Crkve tokom njegovog odsustva. Bit će mu vraćena u cijelosti nakon povratka u domovinu)

3) Svaki učesnik pohoda treba nositi znak krsta.

4) Svako ko uzme krst, obavezan je ispuniti obećanje da će doći do Jerusalema. A ako odustane od svoje namjere, bit će prognan iz crkve.

5) Svaka zemlja koja bude oduzeta od muslimana, bit će vraćena crkvi.

6) Svaki pojedinac treba biti spreman da napusti svoju domovinu u danima Marijinih blagdana.

7) Vojske se trebaju sastati u Konstantinopolju.

Papa je razaslao biskupe s ovim odlukama kako bi ih dostavili vladarima kršćanskog svijeta i plemićima na Zapadu.²⁵⁵⁹

– Krstaška propagandna kampanja

Govor pape Urbana II bio je uvod u veoma važan period kada je riječ o načinu krstaške propagande. Naime, njegova propaganda se zasnivala na tome da lično obilazi brojna mjesta i obraća se različitim staležima ljudi. To je imalo značajan utjecaj u ostvarenju tog projekta. Evidentno je da je Prvi krstaški pohod bio iznimno vješto pripremljen, od samog papinog obraćanja. Zatim je mobiliziran veliki broj misionara čiji je zadatak bio proširiti vijest na sve staleže evropskog društva, u skladu s njihovom sviješću.

Nakon završetka sabora u Clermontu, Papa Urban II je otišao u gradove Tours, Bordo i Nimes, gdje je devet mjeseci pozivao u svoj novi projekt.²⁵⁶⁰ Isto tako šalje brojne govore u kojima se propagira njegov krstaški projekt. Među pismima koje je slao svim kršćanima u Flandriji, Bolonji i Vallombrosi, zatim u grofovijama Sardinija,

²⁵⁵⁹ *Durus ve te'emmulat fil-hurub es-salibijje*, str. 18.

²⁵⁶⁰ *El-Hurub es-salibijje, el-alakat bejneš-šerk vel-garb*, str. 69.

Roussillon, Besalu i Ampurias. Očigledno je da se ova pisma ne mogu odvojiti od uloge pape na saboru u Clermontu, nego je to dopuna i stvarni nastavak njegove uloge promotora krstaških ratova.²⁵⁶¹

– Poduzetnički duh Urbana II

Evidentno je da pisma koja je papa slao kako bi promovirao svoj krstaški projekt, pružaju brojne detalje koje nismo uočili u njegovom obraćanju Clermontu. Među njima je i njegova potvrda o ulozi papinog izaslanika Adhemara, biskupa pijskog. On ističe kako se Adhemarovim naredbama treba pokoravati, kao da ih je izdao lično papa. Isto tako, potvrdio je da nije dopušteno svećenicima i monasima da idu na istok bez dopuštenja svojih biskupa. To je važno i za upravitelje manastira. Na taj način je htio izbjeći neposluh i nered.

Trebamo shvatiti kako ti dokumenti i izvori koje imamo pred sobom oslikavaju poduzetnički duh Urbana II. Tako vidimo da on ima potpuni uvid u projekt krstaškog pohoda, u najmanju ruku u toj ranoj fazi. Pomno je vodio računa o tome da savjetuje sve učesnike pohoda na istok o nužnosti slijepog pokoravanja njegovih naredbama i naredbama neposredno nadređenih. Isto tako, možemo vidjeti i to da je papa insistirao na ideji jedinstva kršćanskog svijeta.

Čini se da je ono što se dešava na Istoku s kršćanima, prema navodima evropske propagande, nešto što zauzima svu pažnju zapadne Evrope. Pomaganje istočnim kršćanima bila je glavna kršćanska zadaća Franaka i drugih evropskih naroda.²⁵⁶²

U svakom slučaju, prirodna posljedica organizacije, planiranja i promocije koje su provodili papa i crkveni velikodostojnici, bio je krstaški rat. U tome im je pomogao izbor odgovarajućeg trenutka za rat.

– Petar Pustinjak

Govor pape Urbana II snažno je utjecao na Petra Pustinjaka, koji je i sam imao veliki utjecaj na obične ljude. Jašući na magarcu lutao je

²⁵⁶¹ Ibidem, str. 70.

²⁵⁶² *El-Hurub es-salibijje, el-alakat bejneš-šerk vel-garb*, str. 70.

od naselja do naselja. Hodao je bosonog i skromno obučen. Hroničar Robert Monah kaže: "Petar je bio avangarda krstaških ratova. Svojom pobožnošću je nadmašivao brojne svećenike i biskupe. Odbijao je jesti meso i hljeb, već se hranio ribom. Ponekad je sebi dozvoljavao malo vina i čvrste hrane."²⁵⁶³ Iako je izgledao neugledno i neobično, imao je veliku sposobnost da pobudi fanatizam i privuče pažnju mase na sebe. Uspio je pridobiti blizu petnaest hiljada siromaha koji su ga slijedili iz pokrajine u pokrajinu, oduševljeni i u zanosu, mada većina njih nije znala koristiti oružje, niti su bili vješti jahači. Štoviše, nisu ranije učestvovali ni u kakvom sukobu. Bili su dirnuti riječima i izgledom Petra Pustinjaka, zbog čega su ga oduševljeno slijedili, bez ikakvog razmišljanja o bilo kakvim drugim mogućnostima. Njegovi govori su bili zapaljivi, prožeti plačem i kricima, proklinjanjem nevjernika i Božijim obećanjima da će biti oprošteni grijesi onima koji se priključe spašavanju Isusovog groba. Njegova elokvencija, sposobnost vizueliziranja i fantaziranja omogućili su mu veliki utjecaj na osjećanja mase.²⁵⁶⁴

Ovdje želimo ukazati na to da je ovakvih govornika poput Petra Pustinjaka, koji su poticali i propagirali krstaški rat, bilo na stotine i hiljade²⁵⁶⁵ i vršili su snažan utjecaj na ljude. Hroničar Baldric, koji je živio u to vrijeme, opisuje događaje u tom periodu, istakavši da su neki od običnih kršćana na prsa stavljali žig krsta uz pomoć vrelog željeza, kako bi na taj način pokazali svoj zanos i kako bi drugi pomislili da im se desilo čudo.²⁵⁶⁶

Tako su se svi počeli pripremati za polazak u Svetu zemlju u Šamu, nakon govora koje su čuli. Većina njih je prodavala imovinu kako bi se opremila za pohod, nadajući da će im grijesi biti izbrisani i da će steći Božije zadovoljstvo. Očevi su bili sretni kada bi vidjeli sinove

²⁵⁶³ *Devr el-fukaha' vel-ulema' el-muslimin fiš-šerk el-edna fil-džihad diddes-salibijjin hilalel-hareke es-salibijje*, str. 239.

²⁵⁶⁴ *Hadaretul-Areb*, prema: *Devr el-fukaha' vel-ulema'*, str. 239.

²⁵⁶⁵ *Dirasat fi tarih el-alakat bejneš-šerk vel-garb*, str. 21.

²⁵⁶⁶ *Devr el-fukaha' vel-ulema'*, str. 240.

koji odlaze, a žene su bile sretne dok su ispraćale svoje muževe na pohod. Svi su bili neobično fanatični i njihovo zadovoljstvo tim djelom je bilo snažno.²⁵⁶⁷ U onoj mjeri koliko su sretni i zadovoljni bili oni koji napuštaju domove da bi se pridružili Prvom krstaškom pohodu, u toj mjeri su bili tužni oni koji se nisu pridružili toj akciji.²⁵⁶⁸

– Nemar muslimana prema onome što im se sprema

Islamska država u emevijskom periodu imala je, primjerice, obavještajnu službu koja je dopirala i unutar bizantinskog dvora. O tome sam opširnije govorio u svojoj knjizi o Emevijskoj državi. Što se tiče abbasidskog perioda, ni u jednom izvoru nismo našli govor abbasidskog ili fatimidskog halife koji bi bio odgovor na govor pape Urbana II, ili u najmanju ruku, da smo mogli nazrijeti da su muslimani znali i bili svjesni šta se dešavalo na skupu u Clermontu i nakon toga. To je vjerovatno bio rezultat zauzetosti i Abbasida i Fatimida međusobnim sukobima i trvenjima, te pokušajima da se savlada i porazi druga strana i stekne primat. Bili su u dubokoj uspavanosti sve dok prvi krstaški pohod nije stigao u Šam.²⁵⁶⁹

Potvrdu ovoga nalazimo u pisanju Ibn el-Kalansija, koji navodi da vijesti o krstašima nisu doprle do muslimana u Šamu sve do 490/1097. godine. O tome kaže: "Vijesti o ovoj strašnoj nevolji protiv islama su nastavile pristizati, pa se proširila zabrinutost i strah."²⁵⁷⁰ I pored toga, jedina reakcija muslimana, neposredno pred dolazak krstaša u Šam, bila je od strane Seldžuka u Maloj Aziji, kada su s lakoćom porazili prvu jedinicu krstaških snaga, poznatu pod nazivom Narodni krstaški rat. Osim toga, preduzeli su i druge odbrambene akcije kako bi sačuvali svoje posjede u Maloj Aziji,²⁵⁷¹ kao što će kasnije biti riječi, uz Allahovu pomoć.

²⁵⁶⁷ Ibidem.

²⁵⁶⁸ Ibidem.

²⁵⁶⁹ Ibidem, str. 241.

²⁵⁷⁰ Ibidem, str. 241.

²⁵⁷¹ Ibidem, str. 241.

TREĆE POGLAVLJE

POČETAK PRVOG KRSTAŠKOG RATA

Nakon što je održao govor u Clermontu u Francuskoj i pozvao u krstaški rat, papa je zatražio od crkvenih velikodostojnika da se vrate u svoje oblasti kako bi potakli i pozivali na rat. Crkveni ljudi su vrijedno radili na tome, tako da je prirodna posljedica velike propagandne kampanje koju su sproveli papa i njemu povjerljivi ljudi, bilo to da počne Prvi krstaški rat, koji se dijeli na dva dijela: narodni (seljački) krstaški rat i pohod plemića i velikaša.

Prvi krstaški pohod, u oba dijela, privukao je neviđenu pažnju tadašnjih hroničara, bilo da se radilo o Latinima, Bizantincima ili muslimanima. Veliku pažnju mu pridaju i suvremeni historičari, specijalizirani za krstaške ratove. Vjerovatni razlog tome su posljedice koje su proistakle iz tog pohoda, u posebnom smislu. Taj pohod doveo je do formiranja krstaških kneževina na Istoku od kojih su neke opstale i dva vijeka.²⁵⁷²

Prvo: Narodni (seljački) krstaški rat

Papin govor inicirao je formiranje neobičnog, masovnog narodnog pokreta povezanog s imenom Petra Pustinjaka. On je počeo lutati Zapadnom Evropom, bos, u pohabanoj odjeći, jašući hromog magarca i obraćao se običnim ljudima. Nailazio je na neobično

²⁵⁷² *Devr el-fukaha' vel-ulema'*, str. 241.

brz odziv. Pridružili su mu se seljaci i beskućnici, koji su živjeli u nepodnošljivim uvjetima. Oni nisu imali razloga da se plaše smrti, jer su živjeli u stanju sporog umiranja.

Zatim se pojavio drugi predvodnik narodnih masa, Walter bez Zemlje (Walter Sans Avoir), koji je svoje sljedbenike ubrzo poveo preko Mađarske i Bizantijske države, prema zemljama islamskog istoka. Te krstaške horde su upadale u kršćanske zemlje. Počeli su pljačkati, otimati i napadati mirno stanovništvo. Uprkos svemu tome, bizantijski vladari su na Balkanu srdačno dočekali te velike odrede, iako su izgledali jedno, bili neorganizirani i neobučeni. Krstaši su preko Sofije i Edirnea stigli do Konstantinopolja u julu 1096. godine. Tu im je bizantijski imperator dozvolio da se ulogore izvan gradskih zidina, sve dok nije došao Petar Pustinjak.

Što se tiče Petra Pustinjaka, on je napustio Keln u aprilu 1096. godine na čelu velike mase. Marširali su Njemačkom i Mađarskom, gdje su izvršili pokolj u Zemunu i ubili četiri hiljade nedužnih žitelja Mađara, kako bi došli do neophodnih potrepština.

Petrovi krstaši su zatim nastavili put prema Bosforu, pljačkajući i otimajući sve što im je usput dolazilo do ruku. Kada su stigli do zidina Konstantinopolja, tu su sreli Valtera bez Zemlje i njegove sljedbenike koji su ih čekali. Bizantijski imperator i njegov narod razočarali su se kada su vidjeli hiljade siromaha koji su došli u njihovu zemlju u potrazi za hranom i odjećom, ako ne mirnim putem, onda kroz otimačinu i napade na mirno stanovništvo. Zato je imperator počeo prebacivati te krstaše na azijsku obalu Bosfora. Kazao im je da čekaju u blizini obale sve dok ne stigne redovna vojska sa Zapada.²⁵⁷³

Sama priroda tog pohoda koji je bio neorganiziran, bez jedinstvene komande, objašnjava ono što se dogodilo nakon prelaska na tlo Male Azije. Naime, horde Nijemaca, Italijana i Francuza počele su se utrkiivati ko će prije napasti poljoprivredna područja. Pljačkali su seljane ne praveći razliku između muslimana i kršćana. Približili

²⁵⁷³ *El-Džihad vet-tedždid fil-karn es-sadis el-hidžri*, str. 90.

su se gradu Nikeji, prijestolnici Kilič Arslana, ne slušajući savjet bizantijskog imperatora koji ih je upozorio da moraju ostati u tvrđavi Kivetot, gdje je bio krstaški logor, te da ne preduzimaju ništa prije dolaska glavnine vojske, koja je bila na putu.²⁵⁷⁴

Prvi sukobi između krstaških jedinica i Seldžuka počeli su kada su krstaši odlučili da krenu na Nikeju. Normandijski vođa Reinald prešao je Nikeju i došao do tvrđave Herigordon, koju je zauzeo i pretvorio u svoje uporište za napade na obližnje poljoprivredne posjede i susjedna sela.²⁵⁷⁵

Ovi napadi izazvali su bijes Kilič Arslana. On je poslao zapovjednika Elhanesa (Elchanes) na čelu velike vojske kako bi povratio tvrđavu. On je uspostavio opsadu i opkoljene vojnike doveo u očaj.²⁵⁷⁶

Reinald je donio odluku da se preda. Otvorio je kapiju pred seldžučkom vojskom nakon što mu je vojskovođa obećao da će ga ostaviti u životu ukoliko prihvati islam. Reinald i njegovi sljedbenici koji su prihvatili islam odvedeni su u Antakiju, Halep i Horasan, a oni koji su ostali u kršćanstvu su pogubljeni.²⁵⁷⁷

Vijesti o normanskom osvajanju tvrđave došle su do krstaša u Kivetotu. Seldžuci su skovali lukav plan, kako bi ih namamili u zamku koju su pripremili. Raširili su glasine da su Normani zauzeli Nikeju i da je u toku podjela plijena.²⁵⁷⁸ U logoru je došlo do meteža i vojnici su tražili dozvolu da krenu na Nikeju kako bi zajedno s Normanima podijelili plijen. Tako su krstaši krenuli prema Nikeji, bez ratne opreme i odgovarajuće vojne obuke. Kada su saznali šta se zaista desilo s Reinaldom, euforija se pretvorila u strah.²⁵⁷⁹ Kada je ta armija od 20.000 ljudi približila selu Drakon, napale su ih seldžučke snage

²⁵⁷⁴ *Tarih Seladžika er-Rum fi Asja es-sugra*, str. 80.

²⁵⁷⁵ *Ibidem*, str. 81.

²⁵⁷⁶ *Ibidem*, str. 81.

²⁵⁷⁷ *Ibidem*, str. 81.

²⁵⁷⁸ *Tarih Seladžika er-Rum fi Asja*, str. 81.

²⁵⁷⁹ *Tarih Seladžika er-Rum fi Asja*, str. 81.

i u potpunosti uništile. Spasilo se samo tri hiljade ljudi.²⁵⁸⁰ Kada je bizantijski imperator čuo za tu katastrofu, poslao je brodove da prevezu preživjele u Konstantinopolj.²⁵⁸¹

Na ovaj način narodni pohod doživio je potpuni neuspjeh, a predstavljao je prvi test za krstaše u borbi protiv Seldžuka. Nema sporenja oko toga da su posljedice Narodnog krstaškog rata bile od velike važnosti u povijesti krstaških ratova, a ovo su neke od najvažnijih posljedica:

a) Zapad je shvatio da emocionalni naboj i visok moral nisu dovoljni za neobučene čete u sukobu protiv vještih vitezova Seldžuka.

b) Neophodno je imati vojnu, vitešku alternativu kako bi se ostvarili bilo kakvi budući vojni rezultati.

c) Stradanje hiljada krstaša navelo je brojne faktore na evropskom zapadu da odgovornost za tu katastrofu prebace na Bizantijsku imperiju, uprkos tome što je car Aleksije I Komnen upozorio narodnu vojsku da sačeka, što ovi nisu poslušali.

d) Možemo primijetiti kako je Zapadna Evropa Bizantijsku imperiju proglasila glavnim krivcem za neuspjeh bilo kojeg krstaškog pohoda koji bi stigao u njihovo područje i koji ne bi ostvario željene rezultate, zbog različitih historijskih okolnosti u kojima Bizantija nekada ne bi imala nikakvog upliva.

e) Neuspjeh Narodnog krstaškog rata dodao je dodatno ulje na vatru kada je u pitanju mržnja i netrpeljivost između Zapadne Evrope i Bizantije. Situacija je dodatno kulminirala godine 602/1204, kada se desila katastrofa u kojoj je bizantijska prijestolnica pala pod noge krstaša.

f) Tome treba dodati da je ishod Narodnog krstaškog rata naveo Zapadnu Evropu da počne insistirati na pokretanju novog rata, a to je Pohod plemića, koji će postići velike uspjehe na Istoku i koji će

²⁵⁸⁰ Ibidem.

²⁵⁸¹ Ibidem.

promijeniti odnos snaga, a samim tim i politiku u korist krstaša, u velikoj mjeri.²⁵⁸²

Drugo: Pohod plemića

Ovaj pohod je bio bolje organiziran od narodnog. Bio je vidno prožet feudalističkim duhom. Odrede je predvodilo nekoliko plemića. Svaki je imao svoje odredište, vojsku i zasebnu politiku. Taj pohod je ustvari bio sastavljen od nekoliko pohoda koji su nekada imali suprotstavljene ciljeve.²⁵⁸³

Pohod plemića može se podijeliti u četiri grupe, čija je organizacija zasnovana na geografskom položaju, te rasi i jeziku učesnika u pohodu.

Godefroy od Bouillona²⁵⁸⁴ i njegov brat Balduin predvodili su prvu grupu, koja je bila sastavljena od vojske Flandrije, Lorene i sjeverozapada Francuske. Drugom grupom zapovijedao je Boemund Normandijski, sin Roberta Curthosea, istaknutog normandijskog čelnika, koji je predvodio italijanske Normane, uz svoga sestrića Tancreda. Treću grupu prevodio je Remon Tuluski (frans. Raymond de Toulouse), koga je pratio papin izaslanik Adhemar. Oni su zapovijedali vojskama južne Francuske i Provanse. Četvrta grupa bila je sastavljena od vojne sile krstaških feudalaca. Ove grupe su bile u isto vrijeme snažne i slabe, zahvaljujući međusobnom rivalitetu i sukobima među vojnim komandantima. Taj moment imat će utjecaja na postignuća ovog kršćanskog pohoda.

1) Stav Jevreja prema krstaškim ratovima

Jedan od važnih aspekata kojima se trebamo baviti jeste stanje Jevreja na Zapadu Evrope u vrijeme pokretanja krstaških ratova. Možemo primijetiti da su oni predstavljali ekonomsku silu od velikog

²⁵⁸² *El-Hurub es-salibijje... el-alakat bejneš-šerk vel-garb*, str. 72.

²⁵⁸³ Hasan Habeši, *El-Hurub es-salibijje el-ula*, str. 65.

²⁵⁸⁴ Francuski: Godefroy de Bouillon, u nekim izvorima i kao Gotfrid Bouillonski. (Prim. prev.)

značaja. Naselili su se u velikim gradovima, naročito onima koji su se nalazili na svjetskim trgovačkim putevima, poput onih u bazenu Rajne u Njemačkoj. Jevrejski trgovci su davali kredite učesnicima u Prvom krstaškom pohodu uz ogromne kamate, budući da je zelenaštvo u to vrijeme bilo rašireno. Ne trebamo zaboraviti da su se Jevreji, od samog početka krstaškog projekta, plašili za svoje ekonomske interese u trgovini sa Istokom. Neki historičari navode da su njemački Jevreji u oblastima poput Mainza i Kelna prikupljali sredstva i pokušali ih predati Godefroyu od Bouillona, kako bi ga odvratili od učešća u pohodu koji bi mogao ugroziti jevrejske trgovinske interese na Istoku.²⁵⁸⁵

Tome treba dodati činjenicu da su crkveni krugovi, koji su imali veliki utjecaj na formiranje javnog mišljenja u to vrijeme, neprijateljski i sumnjičavo gledali na zapadnoevropske Jevreje, zbog neprijateljstva koje su iskazivali prema kršćanstvu u ranom periodu. Pored toga, Jevreji su u gradovima formirali posebna naselja koja su nazivali getima. Predstavljali su izolirane, učahurene entitete koji su se odbijali integrirati u lokalne evropske zajednice. Sve to dovelo je do snažnog neprijateljstva prema njima, koje se vremenom samo povećalo. Sami Jevreji nisu radili na tome da poprave sliku koju su protivnici gajili prema njima. Treba naglasiti da ove razloge ne navodimo kako bismo opravdali krvave zločine koje su krstaši počinili protiv Jevreja u bazenu Rajne, poput onih koji su se dogodili u Speyeru, Kelnu, Wormsu i drugim gradovima.²⁵⁸⁶

Krstaši su Jevrejima dali izbor ili da odbace svoju vjeru i pređu na rimokatoličanstvo ili da budu ubijeni. Brojni vojskovođe istakli su se u izvršenju ovih krvoprolića, poput Folkmara, Gottschalka i Emicha. U tim pokoljima stradale su stotine ljudi, što je bilo posljedica stanja zapaljivog duha fanatizma koji je vladao redovima krstaša. Fanatični kršćani u to vrijeme nisu bili tolerantni prema drugim religijama kako na evropskom kontinentu, tako i u Šamu, Egiptu i na drugim

²⁵⁸⁵ Ahmed Ramadan, *El-Alakat bejneš-šerk vel-garb*, str. 107.

²⁵⁸⁶ *El-Hurub es-salibije... el-alakat bejneš-šerk vel-garb*, str. 74.

mjestima gdje bi krstaška noga kročila. Ne trebamo zanemariti da su ti događaji stvorili kod Jevreja kolektivnu svijest o ugroženosti, pa čak i antisemitizmu. Oni su te događaje kasnije upotrijebili kako bi ostvarili političke koristi, kako bi dobili iskup za grijeha koji su protiv njih počinjeni u prošlosti.²⁵⁸⁷

2) Stav Bizantijske imperije prema Pohodu plemića

Četiri spomenute grupe krenule su prema Istoku. Do bizantijskih teritorija prvo je stigla grupa pod vodstvom Godefroya od Bouillona i njegovog brata Balduina. Bizantijski imperator Aleksije I Komnen poslao je izaslanike Godefroy od Bouillona kako bi postigli dogovor da njegova zemlja ne bude izložena otimačini i pljački, kako je bio slučaj u Narodnom pohodu. On bi zauzvrat krstašima osigurao opskrbu i snabdijevanje sve dok ne stignu do teritorije Seldžuka. Međutim snage Godefroya nisu se pridržavale ovog dogovora, već su razorile jedno bizantinsko uporište u gradu Selimbriji.

Bizantijski imperator tražio je od Godefrouya da mu položi zakletvu o lojalnosti i pokornosti, prijeteći ukidanjem opskrbe i snabdijevanja. Primorao ga je da donese tu zakletvu u aprilu 491/1097. godine. Obavezao se da će Bizantijskoj imperiji nadoknaditi štetu načinjenu na njenoj teritoriji. Snage Godefroya od Buillona su potom prebačene bizantinskim brodovima u Malu Aziju.

Što se tiče snaga pod zapovjedništvom Boemunda, sina Roberta Curthosea, one su u velikoj mjeri zadavale strah Bizantijskoj imperiji, naročito zbog toga što su Normani predstavljali njihove najjače i najopasnije neprijatelje. Ne treba izgubiti iz vida normanske aspiracije na posjede Imperije na jugu Italije. Bari, posljednji posjed Bizantije na tom području, osvojen je 464/1071. godine. Bizantijski čelnici te činjenice nisu gubili iz vida tokom saradnje s pomenutom grupom. U općem smislu Boemund je pristao da položi zakletvu o lojalnosti imperatoru Aleksiju I. Ipak, neki drugi krstaš poput Boemundovog sestrića Tancreda nisu položili tu zakletvu.

²⁵⁸⁷ Ibidem, str. 74.

Grupa koju je predvodio Remon Tuluski, koliko je poznato, nije položila zakletvu bizantijskom imperatoru, već se obavezala da će poštovati njegov život i da mu neće učiniti nešto nažao.

Grupa pod komandom Roberta Normandijskog naposljetku je pristala dati prisegu imperatoru, tako da je i preplovila Bosfor i prešla na tlo Male Azije, poput ostalih grupa.

U svakom slučaju, najveći dobitak, koji je vidljivi, a koji je ostvario Aleksijs u saradnji s krstaškim grupama, je to što je s njima postigao sporazum u Konstantinopolju 491/1097.²⁵⁸⁸ godine, kojim se krstaška strana obavezala da će Bizantiji vratiti sve teritorije kojima je ova imperija vladala prije dolaska Seldžuka. Logično je da je i Antakija na rijeci Asi (Antiohija na Orontu) uključena u taj sporazum. Zauzvrat, Bizantija će krstaše snabdijevati zalihama. Može se primijetiti da se krstaši nisu pridržavali tog ugovora, premda je Bizantijska imperija uzalud vjerovala kako ih može prisiliti na to.²⁵⁸⁹

3) Pad Nikeje

Krstaške vojske su se nakon prelaska Bosfora uputile u osvajanje Nikeje (današnji Iznik), koja je imala važan geografski položaj. Jer, da je ostala u rukama Seldžuka, to bi predstavljalo opasnost za njihov lanac komunikacije sa Šamom. U tome su se podudarili njihovi i bizantijski ciljevi.²⁵⁹⁰

Kada su krstaške snage stigle do prijestolnice rumskih Seldžuka, Kilič Arslan je bio van grada. Krstaši su grad stavili pod opsadu i uspjeli su nanijeti poraz Seldžucima, što je bila njihova prva pobjeda. Seldžučki garnizon iz tog grada se odlučio na predaju. Tajno su stupili u kontakt s Bizantincima i dogovorili se da se predaju, ali da niko ne bude napadnut niti opljačkan. I doista, svi su bili iznenađeni kada su se bizantijske zastave zavijorile nad odbrambenim kulama u junu 491/1097. godine.

²⁵⁸⁸ *El-Hurub es-salibijje... el-alakat bejneš-šerk vel-garb*, str. 76.

²⁵⁸⁹ Ibidem.

²⁵⁹⁰ Ibidem.

Na taj način Nikeja je ponovo došla u ruke Bizantinaca, šesnaest godina nakon što su je Seldžuci osvojili. Imperija je tada mogla slobodno disati, nakon što su se Seldžuci povukli iz tog isturenog, utvrđenog uporišta.²⁵⁹¹

Kilič Arlsan se, nakon što je pala njegova prijestolnica, uputio prema Konji i pretvorio je u novu prijestolnicu svoga sultanata i novu vojnu bazu iz koje je organizirao odbranu svojih teritorija. Zatim krenuo u pregovore s emirom Danišmendijem kako bi zamrznuli međusobne sukobe i ujedinili se u borbi protiv krstaške najezde, koja je prijetila obojici. Pad Nikeje pojačao je njegov strah za vlastitu budućnost, a za njega je bilo loše to što je u tom gradu izgubio svoju imovinu i riznice.²⁵⁹²

Pregovori između dvije turske dinastije, seldžučke i danišmendijske, rezultirali su sklapanjem ugovora među njima. Oni su se također saglasili da se zajedničkim snagama odupru krstaškoj najezdi koja je stigla do Kapadokije. Privremeno su zaboravili na međusobni spor oko Malatije. Na taj način svi Turci u Maloj Aziji ujedinili su snage kako bi pružili otpor krstašima u dolinama Dorileja.²⁵⁹³ Smatra se kako je bizantijski imperator ispoštovao dogovor sa stanovnicima Nikeje. Turci su napustili grad sa svojim porodicama i ličnim stvarima, pod strogom pratnjom i otišli u pravcu Konstantinopolja ili bizantijskog logora u Pelekanumu. Među njima su bili sestra, žena i djeca sultana Kilič Arslana. Imperator ih je uskoro vratio seldžučkom vođi bez otkupnine.²⁵⁹⁴

4) Bitka kod Dorileja

Krstaši su napustili Nikeju sedam dana nakon zauzimanja grada. Uputili su se kroz Frigiju, krećući se rimskim putem koji prolazi kroz Dorilej, Filomelijum (današnji Akşehir), Konju, pa do Tarsusa.

²⁵⁹¹ *Tarih Seladžika er-Rum fi Asja es-sugra*, str. 86.

²⁵⁹² Ibidem.

²⁵⁹³ Ibidem.

²⁵⁹⁴ *Tarih Seladžika er-Rum*, str. 85.

Pratila ih je bizantijska izvidnica pod komandom Tatikija, poznatom po svom iskustvu.²⁵⁹⁵ Zaustavili su se u selu Leukija, gdje su održali vojno vijeće kako bi definirali plan marša.

Odlučili su da razdvoje vojsku na dva dijela kako bi se lakše snabdijevali tokom marširanja, te kako bi uništili seldžučki otpor na najvećoj mogućoj površini.²⁵⁹⁶ Oba dijela krstaške vojske krenula je prema ravničarkom području na obali rijeke Sakarije, gdje su Turci namjeravali da postave zamku. To mjesto je bilo pogodno za izvođenje njihove vojne taktike. Krenuli su kroz dolinu jašući na konjima, s lakim naoružanjem i opkolili su prvi dio vojske, ne ulazeći u sudar. Krstaši su nastojali spriječiti Turke da ih razdvoje ili uvedu u bitku za koju nisu bili spremni. Zato su se 27. redžeba / 30. jula ulogorili u blizini ruševina grada Dorileja.²⁵⁹⁷

Turci su se pojavili sljedećeg jutra i odmah opkolili i pritislili krstaše. Došlo je do sukoba između dvije strane, koji je rezultirao pobjedom krstaša.

Turci su bili nadmoćni u prvih nekoliko sata bitke, prije nego što je stigao drugi dio vojske i uključio se u borbu. Kilič Arslan se povukao unutar anadolske visoravni. Ljudske žrtve su bile manje nego što su očekivale obje strane. Turci su u posljednjih deset minuta bitke doživjeli slom kada su krstaši opkolili njihovo lijevo krilo. Boemund je bio ranjen, a krstaši su osvojili grad.²⁵⁹⁸

5) Rezultati Bitke kod Dorileja

Bitka kod Dorileja imala je katastrofalne posljedice po Seldžuke. Tim porazom su izgubili sve što su stekli tokom više od dvadeset godina. Međutim, stekli su poštovanje i divljenje krstaša pokazanom hrabrošću i borbenim vještinama. Kilič Arslan je shvatio da nema svrhe pokušavati zaustaviti krstaško kretanje, te se odlučio da se sa

²⁵⁹⁵ *Tarih Seladžika er-Rum*, str. 86.

²⁵⁹⁶ *Ibidem*, str. 87.

²⁵⁹⁷ *Ibidem*, str. 87.

²⁵⁹⁸ *Tarih Seladžika er-Rum*, str. 87.

svojim sljedbenicima povuče u brda, nakon što su uništili sela kako bi onemogućili krstaše da iskoriste poljoprivredna dobra. Nakon toga Kilič Arslan se više nije usudio sam da se suprotstavi krstašima licem u lice.

– Pojavila se nova sila na bliskoistočnoj sceni, to je sila zapadnih krstaša koji su pokazali vojnu superiornost u odnosu na silu pred kojom su bizantijske vojske do tada bile nemoćne, a to je sila Seldžuka u rumskim zemljama.

– Pad Nikeje i poraz kod Dorileja bio je smrtni udarac autoritetu te seldžučke porodice i njenom ugledu u Anadoliji. Bila je to prekretnica za Seldžuke, budući da su ljudski i materijalni gubici koje su doživjeli bili ogromni.

– Ova bitka otvorila je krstašima put prema Šamu i osigurala im siguran prolaz kroz Malu Aziju.

– Bizantija je uspjela povratiti zapadni dio Anadolije, koji je izgubila nakon što su Seldžuci osvojili Nikeju 474/1081. godine.

– Gubitak Nikeje predstavljao je važnu promjenu na geografskoj karti. Godine 478/1085. granica u gradovima Nikeja i Nikomedija prolazila je nedaleko od Mramornog mora i Bosforskog moreuza. Međutim, sada se ta granica promijenila nakon što su Turci protjerani iz Bitinije, Jonije i Frigije. Te oblasti su vraćene Bizantiji, tako da se ta imperija osvetila zbog onoga što su im Seldžuci nanijeli još od Bitke kod Manzikerta.

– Ovaj poraz spriječio je Seldžuke da osvoje Herakleju²⁵⁹⁹ i Kajseri. Krstaši su osnovali Kraljevinu Balduina u Ruhi,²⁶⁰⁰ te Kraljevinu Godefroya u Palestini, je zaustavilo njihovu ekspanziju ka istoku. Isto tako, prisustvo normanskih snaga na obalama Sredozemnog mora spriječilo ih je da koriste jugozapadne obale. Ako žele opstati,

²⁵⁹⁹ Herakleja Pontoška je današnji grad Karadeniz Eregli u Provinciji Zonguldak u Turskoj. (Prim. prev.)

²⁶⁰⁰ Ruha (kurdski: Riha, grč. Edessa, današnja Šanlıurfa), grad u Sjevernoj Mesopotamiji. (Prim. prev.)

Seldžuci će morati ponovno osvojiti Anadoliju i ponovo postati vladari.²⁶⁰¹

– Pored gubitaka koje su Seldžuci pretrpjeli, njihovi odnosi sa istočnim Seldžucima su se pogoršali, jer Kilič Arslan nije priznavao njihov legitimitet. Ipak, pojavio se tračak nade. Kilič Arslan je znao kako će iskoristiti priliv turskih migranata u Malu Aziju u sve većem broju. Mobilizirao ih je u redove svoje vojske i od njih stvorio snažnu, obučenu, organiziranu vojnu silu.²⁶⁰²

Nema sumnje da je Bitka kod Dorileja zauzela važno mjesto u historiji prvog krstaškog rata. To je prvi veliki vojni sudar između krstaša i Seldžuka. Krstaši su ostvarili pobjedu koja im je omogućila neviđeno širenje. U tome im je pomogla brojna nadmoć, dobra organizacija, kao i požrtvovanost u borbi.²⁶⁰³

6) Pad Konje i Herakleje

U svakom slučaju, krstaši su se nakon Dorileja uputili prema Konji, u augustu 491/1097, a nakon toga prema Herakleji, koju su uspjeli osvojiti i nanijeti drugi težak poraz Turcima Seldžucima. Kada su krstaške snage došle do Male Armenije, tamo su im Armeni poželjeli dobrodošlicu i pružili svaku pomoć. Nakon toga osvajači su se uputili prema Antakiji.²⁶⁰⁴

7) Kneževina Ruha

Krstaši su nastavili napredovati prema Šamu. Njihovih vojnika je bilo kao skakavaca. Krstaška vojska je brojala blizu milion boraca. Osvojili su Ruha, i Antakiju i krenuli prema Jerusalemu. Nisu naišli na značajan otpor, zbog političke rascjepkanosti i ekonomskog sloma u tom periodu. Većina stanovnika Gornje Mesopotamije bili su armenski kršćani koji su živjeli pod seldžučkom upravom, naročito

²⁶⁰¹ *Tarih Seladžika er-Rum fi Asja es-sugra*, str. 89.

²⁶⁰² Ibidem, str. 89.

²⁶⁰³ *El-Hurub es-salibijje bejneš-šerk vel-garb*, str. 77.

²⁶⁰⁴ Ibidem, str. 78.

u Tel Baširu (tur. Tilbeşar), Marašu (današnji Kahramanmaraş) i Ravendanu.²⁶⁰⁵

Armeni su priredili dobrodošlicu osvajačima, koje su smatrali svojim spasiteljima, zaštitnicima kršćanstva u tim predjelima.²⁶⁰⁶ Oni su im služili kao pomoćnici i vodiči, kako bi krstaškim zapovjednicima Balduinu i Tancredu olakšali napredovanje.

Krstaši su uspjeli osvojiti Tarsus, Masisu²⁶⁰⁷ (Mopsuestiju), Tel Bašir i Ravendan, utvrđene kule na sjeveru Gornje Mesopotamije. To im je pošlo za rukom zahvaljujući pomoći armenskog stanovništva koje se okrenulo protiv turskih garnizona. Potom je vladar grada Ruhe Thoros Armenac pozvao krstaškog zapovjednika Balduina u Ruhu kako bi mu pomogao da preuzme grad 1098. godine. Plašio se da će grad osvojiti seldžučki vladar Mosula. Balduin je, na čelu manje jedinice, brzo otišao tamo. Stanovnici i vladar Ruhe priredili su mu veličanstven doček. Tada su se stanovnici grada pobunili protiv svog vladara i ubili ga. Zatim je uprava prešla na Balduina Bolonjskog, kojeg su optuživali da stoji iza ove pobune i koji nije obavio svoju dužnost da ga zaštiti.²⁶⁰⁸

Balduin je uspio ovladati Ruhom, gradom u gornjem toku Eufrata. Tamo je osnovao krstašku kneževinu koja bi služila kao tampon-država između Seldžuka u Maloj Aziji, te Seldžuka u Iraku i Perziji. Ta kneževina je služila i kao stanica za rano upozoravanje na bilo kakvu vojnu opasnost koja dolazi sa istoka. To je jasan dokaz da su novi osvajači shvaćali važnost jačanja svog vojnog prisustva na strateški važnim geografskim tačkama. Vidjet ćemo da je kneževina Ruha bila naročito izložena udarima od strane muslimana.²⁶⁰⁹

²⁶⁰⁵ Muhammed en-Nasir, *El-Džihad vet-tedždid*, str. 94.

²⁶⁰⁶ *En-Nudžum ez-zahire* (5/146).

²⁶⁰⁷ Mopsuestija, današnji Yakapınar. (Prim. prev.)

²⁶⁰⁸ *El-Hareke es-salibijje* (2/143-147).

²⁶⁰⁹ *El-Hurub es-salibijje... el-alakat bejneş-şerk vel-garb*, str. 86.

Balduin je nastavio osvajanja, pripojivši Tel Bašir, Ravendan, Samsat i Suruč,²⁶¹⁰ kao i brojna druga mjesta i gradove na sjeveru Gornje Mesopotamije. Granice ove krstaške kneževine proširile na teritorije istočno i zapadno od rijeke Eufrat, te do granica Mosula. Ugrozile su gradove Dijarbakra poput Nusajbina, Mardina²⁶¹¹ i Harana, čak cijeli sjeverni Irak. Balduin je ovladao putevima koji vode prema Halepu i Mosulu. Ova kneževina je bila najveća i najštetnija krstaška kneževina za muslimane, zbog aspiracija normanskih vođa i njihovog zalaganja u ratovima i napadima. Međutim, ona je u isto vrijeme bila najslabija, zato što se nalazila okružena muslimanskim zemljama i stoga je neminovno bila izložena njihovim odmazdama. Osim toga, ona nije dobijala pomoć kršćanskih hodočasnika niti isporuke italijanskih trgovaca.²⁶¹²

8) Kneževina Antakija

Nakon što su savladali Seldžuke u Maloj Aziji i osvojili njihovu prijestolnicu Nikeju, krstaši su nastavili napredovati. Osnovali su svoju prvu kneževinu u Ruhi, bez ikakvih značajnih teškoća. Zatim su nastavili dalje prema Antakiji.²⁶¹³ To je bio najbolje utvrđeni grad toga vremena i bio je veoma značajan za kršćane. Dovoljno je reći da je to bio treći grad na svijetu u vrijeme Rimskog carstva. Sveti Petar je tu osnovao prvu biskupiju u kršćanstvu.

Dolazak krstaške vojske na rubove Antakije izazvao je veliki strah kod stanovnika, zbog njihove mnogobrojnosti i načina marširanja.²⁶¹⁴ O tome Ibn el-Kalanisi kaže: "Došli su u ogromnom broju, a vijesti o tome su se počele smjenjivati. Čuvši to, ljudi su se uznemirili i uspaničili."²⁶¹⁵

²⁶¹⁰ *Tarih Seladžika er-Rum fi Asja*, str. 92.

²⁶¹¹ Ibidem.

²⁶¹² Ibidem.

²⁶¹³ *Devr el-fukaha' vel-ulema' el-muslimin fiš-šerk el-edna*, str. 241.

²⁶¹⁴ Muhammed Hamid en-Nasir, *El-Džihad vet-tedždid*, str. 97.

²⁶¹⁵ *Zejl Tarih Dimašk*, str. 134.

– Uloga papinog izaslanika

Kada se krstaška vojska približila Antakiji, istupio je papin izaslanik Adhemar. On je zapaljivim riječima pokušavao podstaći krstaše na slogu i ujedinjenje, kako bi ostvarili pobjedu i osvojili Antakiju. Uputio im je sljedeće riječi: “Draga moja braćo i sinovi, približavamo se Antakiji, gradu visokih zidina koje se ne mogu srušiti željezom ni kamenjem. Budimo jedinstveni i usmjerimo svoj trud prema zajedničkom cilju.”²⁶¹⁶ Te riječi su podigle moral vojnika koji su uspostavili opsadu grada krajem mjeseca zul-ka’de 490. god. po H., odnosno krajem oktobra 1097.

Međutim, što je opsada duže trajala i što je grad više odolijevao, krstaši su više padali u očaj. Moral im je padao i mnogi od njih su pomišljali da se vrate u svoju zemlju ili da se, u najblažem slučaju, udalje od tog grada i odu na neko mjesto koje je sigurnije i na kojem će naći hranu.²⁶¹⁷

– Sveto Koplje

Većina krstaša je pala u očaj. Tada su neki kršćanski svećenici odlučili da pokušaju odagnati očaj i strah iz srca krstaša koji su držali Antakiju pod opsadom. Htjeli su podići njihov moral kako bi nastavili borbu i bili ustrajni. Izmislili su da je jedan mladi monah po imenu Petar Bartolomej usnio da se Sveto Koplje kojim je Isus proboden nalazi u Crkvi Svetog Petra u Antakiji. Tvrdili su da će im to koplje donijeti uspjeh ako ga pronađu i iznesu pred krstašku vojsku.²⁶¹⁸ Vjerovanje u taj san i pojavu Svetog Koplja imalo je veliki utjecaj na povećanje žara kod krstaša i želje za borbom protiv muslimana. Jedan od njih je nosio Sveto Koplje i opkolili su muslimane. Tada je biskup Adhemar održao govor i pozvao krstaše da se hrabro bore, pokušavajući da odagna strah od njih. Kazao im je: “Vi ste se sada očistili i pokajali Bogu. Čega se bojite? Oni od vas koji umru,

²⁶¹⁶ *Devr el-fukaha’ vel-ulema’ el-muslimin fiš-šerk el-edna*, str. 242.

²⁶¹⁷ Ibidem, str. 242.

²⁶¹⁸ Ibidem.

bit će sretniji od onih koji prežive, zato što će napustiti ovaj svijet i otići u vječno kraljevstvo. A oni koji prežive odnijet će pobjedu nad neprijateljem i osvojiti će ratni plijen. Budite hrabri, jer će vam Svemoćni poslati odrede s neba da se osveti vašim neprijateljima. Te odrede ćete vidjeti svojim očima. Nemojte se plašiti čudnih glasova koji će se čuti oko vas. Oni su došli da vas spase nakon što ste bili izloženi opasnosti. Pogledajte u svoje neprijatelje kako vas gledaju, plašeći se Isusa Krista. Neka Svemoćni bude s nama!”²⁶¹⁹

Autor djela *Gesta Franaka* dodaje da su biskupi, svećenici, župnici i monasi obukli su svoje svete odore, podigli krstove i počeli veličati Gospodara. Ponizno su Ga molili da ih spasi od svakog zla. Drugi su se popeli na vrata držeći krst u ruci. Rukom su crtali znak krsta i blagoslovili vojnike. Kada su se pripremili i opremili krstom, izašli su u borbu.²⁶²⁰ Zahvaljujući ovom fanatičnom gestu kršćanskih svećenika, koji su nastojali ohrabriti krstaše u Antakiji, vojnici su postali sigurniji u sebe.²⁶²¹

– *Uloga Jagi-Sijana, vladara Antakije, u odbrani grada*

Vladar Antakije Jagi-Sijan bio je Turkmen i odlikovao se visokim kvalitetima. Tutušovi sinovi Dukak i Ridvan u Šamu bili su u zavadi i međusobno su ratovali. Jagi-Sijan je čas bio na strani jednog, a čas na strani drugog, zbog čega mu je vladar Halepa uskratio pomoć. A kada su ga napali osvajači, Jagi-Sijan je pokušao dobiti pomoć svojih muslimanskih susjeda – Dukaka, kralja Damaska, Dženahud-Devle, vladara Homsa i Kerbuge, atabega Mosula. Međutim, pomoć je izostala zbog političkog nejedinstva i ličnih aspiracija.

Jagi-Sijan je tražio pomoć i od abbasidskog halife i seldžučkog sultana u Perziji, ali ni to nije urodilo plodom. Ipak, vladar Antakije se pripremio za opsadu grada. Na kulama je postavio vojnike i borce i sakupio dovoljno zaliha. Opsada je trajala devet mjeseci, tako da su

²⁶¹⁹ *Devr el-fukaha' vel-ulema' el-muslimin fiš-šerk el-edna*, str. 243.

²⁶²⁰ Ibidem, str. 243.

²⁶²¹ Ibidem.

Franci počeli halucinirati od gladi. Nisu im bile dovoljne neredovne isporuke hrane koje su dolazile sa Kipra i sa Zapada. Neki borci su bježali s bojnog polja.²⁶²²

U blizini Šaizara okupili su se islamski odredi da pomognu Antakiji, predvođeni Dukakom, kraljem Damaska i Dženahom b. Mulaibom, vladarom Homsa. Između njih i Franaka odigrala se bitka u kojoj su pobijedili muslimani. Ubili su veliku grupu krstaša na obalama rijeke Asi.²⁶²³ U odbrani Antakije učestvovala je i grupa muslimana poznata po imenu dobrovoljci, koji su branili grad uprkos svojoj malobrojnosti. Kada su se napadi krstaša pojačali poslije otkrića Svetog Koplja, te pošto su turkmenski vojnici pobjegli od vladara grada, oni su na kraju svi stradali kao šehidi.²⁶²⁴

– Pragmatični duh čelnika krstaškog pohoda

Ne smijemo zanemariti jedan važan moment. Naime, Boemund, koji je žarko želio osvojiti grad, zaprijetio je u jednom momentu opsade da će se povući ukoliko krstaši ne pristanu da njemu pripadne grad nakon što ga osvoje. Kada su udovoljili njegovom zahtjevu, Boemund je odlučio ostati i nastaviti ratne operacije. Taj događaj ispod antakijskih zidina, u toj ranoj fazi krstaške ratne kampanje na Šam, govori nam o pragmatičnom duhu koji je vladao među vođama krstaškog pokreta, suprotno mišljenju onih koji tvrde da su Isusovi vojnici bili pohlepni za vlašću, utjecajem i imetkom.²⁶²⁵

– Pad grada u ruke krstaša (491/1098)

Iako je grad bio dobro utvrđen i branjen, pojačanja i opskrba počeli su redovno stizati krstašima preko luke Suedije.²⁶²⁶ Opsada je bila dugotrajna. Za to vrijeme Jagi-Sijan je pokazao oštroumnost,

²⁶²² *El-Hareke es-salibijje* (1/150-153); *El-Džihad vet-tedždid*, str. 98.

²⁶²³ *El-Džihad vet-tedždid*, str. 98.

²⁶²⁴ *Devr el-fukaha' vel-ulema' el-muslimin fiš-šerk el-edna*, str. 244.

²⁶²⁵ *El-Hurub es-salibijje... el-alakat bejneš-šerk vel-garb*, str. 80.

²⁶²⁶ Luka Sv. Simeona, današnji turski grad Samandag. (Prim. prev.)

odlučnost i opreznost kakva se rijetko sreće. Većina Franaka je umrla od gladi.

Nakon što je opsada potrajala, došlo je do izdaje u redovima branitelja Antakije. Jedan stražar na kuli, Armenac koji se pretvarao da je prihvatio islam odlučio je da se udruži s krstašima koji su mu obećali novac i zemlju. U zoru, kada su branitelji bili umorni od stražarenja, on je pred krstašima otvorio vrata koja je čuvao. Sijana se probudio ulazak Franaka u gradu i obuzeo ga je strah. Otvorio je vrata grada i pobjegao sa trideset vojnika na jednu stranu, dok je njegov zamjenik izašao s druge strane.²⁶²⁷ Krstaši su ušli u grad, nakon čega je uslijedilo višednevno pustošenje. Otimali su, pljačkali, ubijali i silovali. Krstaši su otkrili svoje pravo lice, a Isovi vojnici su se pretvorili u krvožedne ubice i silovatelje.²⁶²⁸

Krstaši su se prema civilnom stanovništvu Antakije ponijeli na barbarski način koji nije znao za granice. Jasno su pokazali neprijateljski duh. Ulicama grada su tekle rijeke krvi, a ubijeno je nebrojeno mnogo stanovnika.²⁶²⁹ Jedan visoki svećenik je kazao: "Nije postojao nijedan strašan zločin, bezočna otimačina ili sraman postupak a da ga nisu počinili."²⁶³⁰ Le Bon je kazao: "Ponašanje krstaša u svim bitkama pokazuje da su to bili najgore zvijeri."²⁶³¹ Sirijanski i armenski stanovnici Antakije su se pridružili osvajačima u otkrivanju tajni grada i ubijanju muslimanskog stanovništva.²⁶³²

– Kraj Jagi-Sijana, namjesnika Antakije

Kada je odmakao dan, Jagi-Sijan se vratio k svijesti. Vidio je da se nalazi nekoliko ferseha od grada. Upitao je svoje saputnike gdje se nalazi, a oni su mu rekli da je četiri ferseha udaljen od Antakije. On se pokajao zbog toga što je živ napustio grad i što se nije borio kako

²⁶²⁷ *El-Džihad vet-tedždid*, str. 98.

²⁶²⁸ *El-Hurub es-salibijje... el-alakat bejneš-šerk vel-garb*, str. 80.

²⁶²⁹ *Imaretu Antakija, dirase fi alakatiha es-sijasejje bil-kuva el-islamijje*, str. 124.

²⁶³⁰ *Imaretu Antakija, dirase fi alakatiha es-sijasejje bil-kuva el-islamijje*, str. 124.

²⁶³¹ *Hadaretul-Areb*, prema: *Imaretu Antakija*, str. 124.

²⁶³² *El-Džihad vet-tedždid*, str. 98.

bi istjerao neprijatelja ili poginuo. Počeo je jaukati i žaliti zbog toga što je ostavio porodicu, djecu i muslimane i zbog teškog stanja u kojem se našao. Pao je onesviješten s konja. Kada su saputnici htjeli da ga podignu na konja, bio je pri kraju snage, polumrtav. Ostavili su ga i krenuli dalje. Našao ga je neki armenski drvosječa dok je davao posljednje znake života i ubio ga je. Odnio je njegovu glavu Francima u Antakiji.²⁶³³

– *Posljedice pada Antakije*

Osvajanje ovog grada potvrdilo je sposobnost krstaša da promijene političku kartu sjeverno od Šama, sebi u prilog, u najmanju ruku. Antakija je pala, a time je ugrožen Halep, koji se nalazi sjeverno od nje. Krstaši su na taj način zauzeli stratešku poziciju, naročito zbog toga što se u blizini nalazila luka Suedija (oko 20 km). To je olakšalo komunikaciju s Evropom i znatno ojačalo poziciju krstaša. Općenito govoreći, osvajanje tog grada otvorilo im je put prema Jerusalemu.

Pad Antakije jasno je pokazao da krstaši ne bi uspjeli da nije bilo razjedinjenosti muslimana. Oni su se obračunavali sa svakim malim entitetom posebno, a muslimanima nije pala na pamet ideja o unitarnom projektu i zajedničkoj sudbini. Nisu zaboravili na međusobne razmirice, tako da je njihova sudbina bila zapečaćena pod kopitima krstaških konja i oštricama njihovih sablji. Osim toga, treba istaći i činjenicu da su u ratu protiv muslimana krstaši pokazali požrtvovanost i hrabrost koju treba priznati.²⁶³⁴

Antakija je završila pod čvrstom vlašću krstaša, koja je dodatno ojačala nakon što Kerbug, atabeg Mosula, nije uspio odbraniti grad i nakon stradanja njenog vladara Jagi-Sijana.²⁶³⁵

Pad Antakije ohrabrio je krstaše da nastave vojnu aktivnost protiv okolnih područja u Halepu, u vidu manjih napada.²⁶³⁶

²⁶³³ *El-Kamil fit-tarih*, prema: *El-Džihad vet-tedždid*, str. 99.

²⁶³⁴ *El-Hurub es-salibijje... el-alakat bejneš-šerk vel-garb*, str. 81.

²⁶³⁵ *Ibidem*, str. 82.

²⁶³⁶ *Tarih es-Seladžika fi bilad eš-Šam*, str. 207.

9) Pokolj u Mearre en-Nu'manu

Krstaši su se žestoko sporili oko vlasti u Antakiji. Zbog velikog broja mrtvih i leševa po ulicama grada u franačkom logoru se proširila zaraza koja je odnijela nekoliko hiljada života, a među žrtvama je bio i papin izaslanik Adhemar. To stanje je potaklo osvajače da vrše napade i pohode izvan Antakije, kako bi se udaljili od područja zaraze. Napali su Mearre en-Nu'man, čiji su stanovnici zatražili pomoć od Ridvana, vladara Halepa i Dženah ed-Devle, vladara Homsa, ali im nijedan od njih nije pritekao u pomoć.²⁶³⁷ Tamošnji stanovnici nisu imali mogućnosti da pruže dugi otpor, tako da su bili prinuđeni na predaju. Međutim, krstaši, po svom običaju, nisu poštovali garancije o sigurnosti koje su dali stanovnicima Mearre.²⁶³⁸ Prevarili su ih i podigli krstove iznad grada. Opljačkali su sve što su mogli i od ljudi tražili više nego što su imali.²⁶³⁹

U bici za Mearre en-Nu'man ubijeno je više od dvadeset hiljada muslimanskih muškaraca, žena i djece. Ibn el-Esir procjenjuje da je ubijenih bilo više od stotinu hiljada. On taj pokolj opisuje riječima: "Franci su krenuli u Mearre en-Nu'man i stavili je pod opsadu. Stanovnici su pružili žestok otpor, dokazavši Francima svoju žilavost i požrtvovanost u borbi. Zatim su ušli u grad i tri dana ubijali stanovnike. Ubili su više od stotinu hiljada ljudi i zarobili brojne stanovnike. Tu su ostali četrdeset dana."²⁶⁴⁰ Runciman u svojoj *Historiji* navodi da su krstaši prilikom ulaska u grad ubijali svakoga na koga su naišli. Upadali su u kuće, pljačkali ih i spaljivali.²⁶⁴¹ Ovaj događaj opisao je pjesnik Vedžih b. Abdullah et-Tenuhi svojim tužnim, ganutljivim stihovima, oplakujući stradanje stanovnika Mearre i rušenje njihovih kuća. Kazao je:

²⁶³⁷ Ibidem, str. 207.

²⁶³⁸ Ibn el-Adim, *Zubdetul-Haleb fi Tarih Haleb* (2/141, 142).

²⁶³⁹ Ibn el-Kalanisi, *Zejl Tarih Dimešk*, str. 136.

²⁶⁴⁰ El-Kamil fit-tarih, prema: *El-Džihad vet-tedždid*, str. 102.

²⁶⁴¹ *Tarih el-hurub es-salibije* (1/369).

*Ovom gradu je Allah odredio,
kao što vidiš, da bude uništen.*

*Zaustavi se pored ruševina i plači
za njegovim stanovnicima, starcima i mladićima.*

*Zamisli da je to donedavno bio grad
u kojem bile kuće tvojih dragih osoba.*

Krstaši su potom napustili Mearre en-Nu'man, na čelu s Remonom, prema Jerusalemu. Boemund je ostao u Antakiji gdje je osnovao svoju kneževinu. Prvi krstaški pohod se ponovo pokrenuo prema Jerusalemu, nakon što je blizu petnaest mjeseci zastao u Šamu, gdje su žarili i palili.²⁶⁴² Nije postojao niko ko bi ih ponižene i poražene vratio u njihovu zemlju.

Treće: Osnivanje Jerusalemskog Kraljevstva

Fatimidi su iskoristili slabost Turaka Seldžuka, nemoć koju su njihovi namjesnici i vladari pokazali pred krstašima kod Antakije, te stradanje velikog broja ljudi u toj bici. Zapovjednik egipatskih vojski El-Efdal b. Bedr el-Džemali poveo je u mjesecu ša'banu 491. god. po H. / 1098. godine svoju vojsku prema Jerusalemu. Artukidi, vladari Jerusalema koji su bili lojalni Seldžucima, vjerovali su da će im snažna fortifikacija Jerusalema i borbeni potencijal turkmenskih plemena omogućiti da pruže otpor dok ne dođe pomoć od Dukaka, vladara Damaska.

U Jerusalemu se u to vrijeme nalazila većina članova porodice Artuk, Sukman, Ilgazi, njihov amidžić Sundž i njihov bratić Jakuti,²⁶⁴³ kao i brojni njihovi rođaci, pomoćnici i veliki broj Turaka. El-Efdal je u početku pokušao na miran način ostvariti svoje ciljeve. Pisao je i Sukmanu i Ilgaziju tražeći od njih da predaju Jerusalem bez rata

²⁶⁴² En-Nasir, *El-Džihad vet-tedždid*, str. 103.

²⁶⁴³ *El-Kuds ašijjetel-gazv es-salibi*, str. 109.

i prolijevanja krvi, ali su oni to odbili.²⁶⁴⁴ Tada je počeo napad na grad. El-Efdal je postavio više od četrdeset katapulta pomoću kojih je srušio neke dijelove zidina. Stanovnici Jerusalema su pružali otpor, tako da je borba i opsada trajala četrdeset i nekoliko dana.²⁶⁴⁵ Čini se kako su braća Ilgazi i Sukman bili sigurni u svoju vojsku i podršku turkmenskih plemena. Međutim, Fatimidi ubejdidi uspjeli su pojačati opsadu, tako da je grad mirno preuzet 491. god. po H. Sukman, Ilgazi i njihovi ljudi otišli su u Damask 491/1098. godine, a potom su napustili taj grad.²⁶⁴⁶

Ubejidska Fatimidska država doprinijela je krstaškim osvajanjima u toj oblasti. Umjesto da su stali na stranu Seldžuka protiv krstaša, oni su im slali pisma i tražili primirje. El-Efdal b. Bedr el-Džemali imao je faktičku vlast u Egiptu. Kada je čuo da su krstaši stigli u Šam i da su se sukobili sa Seldžucima, neprijateljima Fatimidske ubejidske države, došao je na ideju da stupi u savezništvo sa krstašima protiv Seldžuka. Poslao je izaslanike koji su se susreli s njihovim vođama pored Antakije u mjesecu saferu 491. god. po H. / januaru 1098. godine i ponudio im ugovor o savezništvu koji se sastoji od sljedećih tačaka:

- Krstašima bi pripala Antakija i sjeverni dio Šama.
- Egipat bi imao kontrolu nad Jerusalemom i južnim dijelom Šama.
- Krstašima bi bilo dozvoljen obilazak svetih mjesta u Palestini i imali bi potpunu slobodu obavljanja vjerskih obreda, pod uvjetom da tu ne borave duže od mjesec dana i da ne dolaze naoružani.
- Dvije strane bi se udružile kako bi uništili Seldžuke.²⁶⁴⁷

El-Efdalovo izaslanstvo krstašima, uprkos gostoprimstvu koje im je priređeno, imalo je jedan jedini rezultat, a to je da su krstaši saznali

²⁶⁴⁴ Ibidem, str. 109.

²⁶⁴⁵ Ibidem, str. 109.

²⁶⁴⁶ Ibidem.

²⁶⁴⁷ Muhammed Tukuš, *Tarih el-Fatimijjin fi šimali Ifrikija*, str. 428.

za razdor koji je vladao između Fatimida i Seldžuka u Šamu. Tada su donijeli odluku da, nakon osvajanja Antakije, pošalju svoje snage kako bi osvojili Jerusalem.²⁶⁴⁸

Ako analiziramo historiju evropske agresije na Šam i Jerusalem početkom petog stoljeća po Hidžri i krajem jedanaestog stoljeća po gregorijanskom kalendaru, vidjet ćemo da je neprijateljstvu prema muslimanima i pokušaju njihovog uništenja prethodilo nekoliko stvari:

– Instaliranje šiitske države čiji je osnivač jevrejin ili vatropoklonik, koji je sebe zvao Mehdi. On se deklarirao kao musliman i tvrdio da je Fatimine loze, kćerke Allahovog Poslanika, sallallahu alejhi ve sellem, neka je Allah zadovoljan njome. Međutim, njegov pravi cilj bilo je odvajanje Sjeverne Afrike, a naročito Egipta, od Šama tokom krstaških pohoda. Ta država slala je pisma i delegacije Evropljanima krstašima, koji su se vratili kako bi okupirali Jerusalem, Šam i Egipat. Ponudili su im savezništvo protiv Seldžuka. A vidjet ćemo, u daljem toku istraživanja, kako su od krstaša tražili pomoć protiv Nuruddina Zenkija, Eseduddina Širkuha i Salahuddina.

– Vladari te države nastojali su srušiti Abbasidski hilafet, kojem je u tom trenutku bila potrebna pomoć i podrška, a ne rušenje. Jer, hilafet, nakon Allaha, predstavlja odbrambeni zid muslimanskih zemalja od neprijateljskih spletki.

– Pojava batinida karamita, pokreta koji je Ebu Seid el-Dženabi osnovao 185/801. godine. Oni tvrde da potiču od Alije b. Ebu Taliba, radijallahu anhu. Zalagali su se za rušenje abbasidskog hilafeta i razaranje islamskog vjerovanja. Čudno je da su oni krenuli na Damask s ogromnom vojskom. Vladar toga grada je pružio otpor, ali su ga oni porazili nekoliko puta. Te napade je predvodio Jahja b. Zikravejh, koji je karamitima tvrdio da se zove Muhammed b. Abdullah b. Ismail b. Džafer b. Muhammed b. Ali b. el-Husejn b. Ali b. Ebu Talib, što je bila laž.

²⁶⁴⁸ Ibidem, str. 428.

– Vladari države koja se lažno i neutemeljeno nazivala Fatimidskom trudili su se da suzbiju vjerovanje selefa i silom nametnu rafiditsku ideologiju cijelom ummetu. Ubijali su pripadnike ehli-sunneta vel-džemata, njihove učenjake i pravnike. Psovali su pravedne halife i ashabe Allahovog Poslanika, neka je Allah njima zadovoljan, na minberima. Osim toga, neki njihovi vladari su za sebe tvrdili da su bogovi.

– Muslimani Egipta bili su odsječeni od svoje braće u Šamu i na sjeveru Afrike. To je omogućilo eliminaciju islamskog otpora u Jerusalemu i Šamu, te osvajanje tih teritorija.²⁶⁴⁹

To što su krstaši uspjeli oteti Jerusalem iz ruku Fatimida nije bilo nenajavljeno iznenađenje. Onome ko proučava historiju rafidija, štoviše, i onaj ko proučava historiju šiita, rafidija, batinida, i upozna njihov sumnjivi identitet, nije teško shvatiti pravu suštinu slijeda događaja. Fatimidsko-rafidijska država bila je jedan od batinidskih pokreta koji su razarali temelj islamskog ummeta. Ta država je također bila uzrok slabljenja države abbasidskog hilafeta i žrtvovanja svete zemlje. Obje strane su bile nesvjesne krstaške opasnosti, zaokupljene međusobnim sukobom. Kako je to slična situacija s onim što se desilo kada su Arapi i Turci zbog međusobnog sukoba omogućili kršćanima Englezima da im otmu Palestinu i predaju je Jevrejima. Mnogo je sličnih situacija.

Izdaja Fatimida, odnosno batinida ubejdida rafidija, počela je kada su zatražili pomoć krstaša kako bi uništili Turke Seldžuke. Dok su krstaši bili na putu za Jerusalem, gazeći pred sobom gradove Šama, Fatimidi i Seldžuci su se otimali oko svetog grada, previđajući opasnost kršćanske vojske. Vođa Fatimida ozbiljno je shvatio situaciju tek kada mu je stigla vijest o krstaškoj opsadi Jerusalema.²⁶⁵⁰

Sljedbenicima krsta ukazala se zlatna prilika kako bi u tijelo islamskog ummeta ubrizgali otrov koji se stoljećima skupljao.

²⁶⁴⁹ Ahta' jedžib en tusahhah fit-tarih. Et-Tarik ila Bejtil-makdis, str. 69.

²⁶⁵⁰ Kablel-karise nezirun ve vefir, str. 129.

Ostvarili su vjerski san, politički cilj i ekonomsku dobit. Bila je to posebna prilika koja se ne propušta, naročito zbog toga što se radilo o početku drugog milenija, kada su brojni krstaši vjerovali da će se Mesih Isa, sin Merjemin, vratiti na Zemlju kako bi vladao iz Jerusalema. To je bilo utemeljeno na milenijskom uvjerenju koje je i u našem vremenu bilo povod za udruživanje kršćana s jevrejima kako bi ovladali Jerusalemom. Sada su to učinili uoči trećeg, Isusovog milenija.²⁶⁵¹

1) Uvod u okupaciju

Čim su krstaši osvojili Nikeju u junu 1097. godine, nakon jednomjesečne opsade, krenuli su na Eskişehir, koji je u njihove ruke pao početkom jula iste godine. Zatim su osvojili Ruhu, a nakon nje Antakiju, koja je pala nakon druge opsade, kao što smo vidjeli. Nakon toga krstaši su se uputili na jug i okupirali Mearre en-Nu'man, grad koji su iselili, zapalili i pobili više od stotinu hiljada stanovnika. Nastavili su napredovanje osvajanjem Tvrđave Kurda, a onda i Tarsusa, "uz pomoć nekoliko vodiča i vojnika."²⁶⁵²

Dana 16. maja 1099. godine krstaši su napustili Tripoli i nastavili napredovanje prema jugu. Prošli su Batrun i Džubejl (Biblos), da bi 19. maja stigli do granica Fatimidske države na rijeci Nahr al-Kalb. Fatimidi nisu imali trupe raspoređene na sjevernim teritorijama, izuzev nekih garnizona u nekim obalnim gradovima.²⁶⁵³ To je krstašima omogućilo da s lakoćom napreduju, bez otpora. Ušli su u Beirut bez borbe, zatim su nastavili prema Sajdi (Sidonu), gdje su stigli 20. maja 1099. godine. Tu su naišli na jak otpor garnizona, koji su uspjeli savladati i nastaviti s napredovanjem prema Suru (Tiru). Tamošnji garnizon je ostao iza zidina i nisu ušli u obračun.²⁶⁵⁴

²⁶⁵¹ *Kablel-karise nezirun ve vefir*, str. 130.

²⁶⁵² *Ibidem*, str. 54.

²⁶⁵³ *Ibidem*, str. 54.

²⁶⁵⁴ *El-Hurub es-salibijje* (1/411).

Krstaši su nastavili napredovanje nakon što su napustili Sur 23. maja 1099. godine. Stigli su do predgrađa Akke 24. maja i nisu naišli na značajan otpor. Potom su došli do Haife, te Cesareje, gdje su se odmorili četiri dana. Nastavili su prema Ramalli, gdje su stigli 3. juna 1099, a 6. jula su nastavili napredovanje prema Jerusalemu, do čijih su zidina stigli 7. juna i utaborili se.²⁶⁵⁵

2) Sukobljene strane

Krstaške snage koje su stigle do zidina Jerusalema tu se stacionirale i započele opsadu brojale su oko četrdeset hiljada ljudi različitih starosnih doba, muškaraca i žena. Među njima je bilo dvadeset hiljada boraca. Krstaši su se proširili oko Jerusalema, dužinom nekih, ne svih zidina, budući da nisu imali dovoljan broj snaga.²⁶⁵⁶

Uprkos tome što su krstaške snage bile opremljene najsavremenijim oružjem i oruđem za opsadu i rušenje, nisu imale snage da uspostave potpunu, neprobojnu opsadu oko grada. Nedostajao im je veliki broj vojnika, s jedne strane, te mašinerija za opsadu, s druge. Dugotrajna opsada Jerusalema negativno bi utjecala na moral vojnika koji dolaze iz hladnih krajeva u pustinjsku zemlju u kojoj nema ni hlada ni drveća. Bilo je to vrijeme toplog ljeta, čiju vrelinu vojnici nisu mogli podnositi. Zato su vojskovođe odlučile da izvrše trenutni napad na grad.²⁶⁵⁷

Kada su u pitanju **snage muslimana**, unutar zidina grada Jerusalema muslimani su bili u stanju velike odbrambene gotovosti. Grad je, sam po sebi, predstavljao jednu od najvećih tvrđava i uporišta u to vrijeme. Zidine pred kojima su krstaši stajali bili su skoro neprobojni i neuništivi. Osim toga, Jerusalem je bilo nemoguće napasti sa tri strane – sa istoka i jugoistoka, gdje je bio okružen Kedronskom dolinom, poznatom i pod nazivom Paklena dolina. S juga je bio okružen Dolinom Hina (Rebaba), te sa zapada Dolinom Tyropoeon (Revs). Grad je, prema tome, bio zaštićen ovim prirodnim utvrdama,

²⁶⁵⁵ Ibidem (1/411-414).

²⁶⁵⁶ *Hurub el-Kuds fit-tarih el-islami vel-arebi*, str. 55.

²⁶⁵⁷ Ibidem, str. 57.

a osim toga na zapadnoj strani ga je štitilo Davudovo utvrđenje, koje je okruživalo veliki dio gradskog prostora. To je grad činilo otpornim i snažnim.²⁶⁵⁸

Tome treba dodati i šance koje su branitelji iskopali izvan zidina, na sjeveroistočnom i sjeverozapadnom uglu, te na sjevernoj strani grada. Na taj način su željeli onemogućiti napredovanje napadača.

Prema tome, grad je bilo moguće napasti samo s dvije strane – sjeverne i sjeverozapadne. Na te strane su krstaši usmjerili svoje snage prilikom opsade.²⁶⁵⁹

U samom gradu nalazio se veliki garnizon sastavljen od Egipćana i Sudanaca čiji se broj procjenjuje na hiljadu boraca. Isto tako, brojne obližnje utvrde i sela poslale su svoje snage kako bi branile grad. Tako je broj branitelja iznosio blizu četrdeset hiljada hrabrih boraca, veoma dobro opremljenih, prema tvrdnji Es-Surija.²⁶⁶⁰ On, međutim, ne insistira na tome, već kaže: “Jedno predanje spominje taj broj, ali mislimo da je on prenapuhan.”²⁶⁶¹

Garnizonom je zapovijedao sam fatimidski vladar Iftihar ed-Devle. Čim su se krstaši približili gradu, on je preduzeo mjere za odbranu grada. Zatrpao je sve izvore i bunare koji se nalaze izvan grada, kako bi spriječio napadače da se snabdiju vodom. Iselio je kršćansko stanovništvo plašeći se da će se smilovati na svoju braću po vjeri i izazovu nereda u gradu. Istovremeno, potrudio se da osigura opskrbu i hranu za opkoljene muslimane.²⁶⁶²

Oružje muslimana, branitelja grada, bilo je, prema tvrdnjama Runcimana i Tirskog²⁶⁶³, jednako kvalitetno kao i oružje krstaša, ali brojnije, tim više što su muslimani već bili pripremili za odbranu.

²⁶⁵⁸ Ibidem.

²⁶⁵⁹ Ibidem.

²⁶⁶⁰ *Hurub el-Kuds fit-tarih el-islami vel-arebi*, str. 59.

²⁶⁶¹ Ibidem, str. 59.

²⁶⁶² *El-Hurub es-salibijje* (1/241).

²⁶⁶³ Vilim Tirski (Viljem od Tira, ar. *وليم الصوري*), hroničar i nadbiskup u Tiru (Jerusalem, oko 1130 – ?, 29. IX 1186). Pripadao je drugom naraštaju potomaka

Sakupili su drvo potrebno za izradu ratnih oruđa pogodnih za odbranu grada pod opsadom, poput katapulta i sličnog. Unutar zidina izradili su ratno oruđe jednake visine kao i oruđe krstaša, dok su se krstaši mučili s izradom oruđa za opsadu koje im je nedostajalo, poput stepenica i katapulta. Muslimani su neprestano pratili njihove postupke posredstvom svojih budnih stražara, koji su neprekidno stražarili na zidinama. Potom su izrađivali oružje kojim će parirati napadačima.²⁶⁶⁴

O tome Tirski kaže: “Oni su izrađivali ratno oruđe od boljeg materijala nego mi. Zalagali su se svim srcem kako njihovo oruđe ne bi zaostajalo za našim, po pitanju efikasnosti i kvaliteta. Stražari su sa vrhova zidina gledali šta naša vojska radi, naročito što se tiče ratnog oruđa, pa bi to smjesta prenosili. Sve detalje koje su uočili prenosili su glavnim ljudima u Jerusalemu. Oni su se vješto takmičili i trudili se kako bi imitirali ono što su radili kršćani.”²⁶⁶⁵

3) Opsada

Krstaši su sve svoje snage usmjerili prema mjestima gdje mogu prići zidinama, budući da nisu imali dovoljan broj boraca kako bi nametnuli totalnu opsadu grada. Robert Normandijski zauzeo je poziciju duž sjeverne zidine, dok su Godefroy i Tancred opkolili grad sa zapadne strane. Remon Tuluski je postavio logor južno od njih, planini Cion. Istočni i južni dio grada bili su otkriveni i niko ih nije čuvao. Napadači su u početku imali brojne poteškoće koje su ih onemogućavale da odmah osvoje grad, a ovo su neke od važnijih:

– Otpor fatimidskog garnizona. Iftihar ed-Devle raspolagao je potrepštinama i oružjem koje je bilo superiorno u odnosu na oružje krstaša. Nadao se da će pružati otpor sve dok ne dođu pojačanja koja je tražio iz Kaira.

evropskih krstaša, koji su živjeli u Jerusalemskom Kraljevstvu.

²⁶⁶⁴ Hurub el-Kuds fit-tarih el-islami vel-arebi, str. 60.

²⁶⁶⁵ Ibidem, str. 61.

– Branitelji su imali dovoljno vode, zato što je Iftihar ed-Devle preduzeo djelotvorne i veoma efikasne mjere kako bi došao do vode. S druge strane, krstaši su morali hodati šest ili više milja do vode, što ih je izlagalo napadima muslimana, a zalihe su im nestajale.

– Velika i nesnosna vrućina.

– Ponovo je među krstašima izbio sukob o budućnosti Jerusalema i vlašću nad nekim drugim važnim centrima, poput Betlehema.

– Proširile su se glasine da je velika fatimidska vojska krenula iz Kaira da spasi grad.²⁶⁶⁶ Shvatili su da neće moći izdržati dugu opsadu. Morali su što prije napasti i osvojiti grad.²⁶⁶⁷

4) Prvi napad krstaških snaga

Krstaški vođe odlučili su da izvrše napad na grad u zoru, šestog dana opsade (tj. 13. juna). Vojski je data naredba da se pripremi za napad pod punom ratnom spremom, pod zaštitom štitova. Te naredbe su izdate posredstvom glasnika, od najnižeg do najvišeg čina, dan uoči napada, tj. petog dana opsade.²⁶⁶⁸

U određenom trenutku krstaši su krenuli prema zidinama, puni entuzijazma i hrabrosti. Napali su vanjski zid grada sa sjeverne strane. Borba je nastavljena između dvije strane od rane zore do otprilike sedam sati popodne. Napadači su uspjeli srušiti vanjski dio sjevernog zida i potisnuti garnizon koji je čuvao zid unutar grada, gdje su ovi nastavili braniti unutrašnje zidine. Vanjski zid je bio pod kontrolom napadača. Međutim, nedostajala su im neophodna sredstva da se popnu na zid koji su osvojili, poput merdevina i lasa. Svim silama su se trudili da se popnu, ali nisu uspjeli, tako da su se vratili na prvobitne položaje, nakon značajnih gubitaka u ljudstvu.²⁶⁶⁹

²⁶⁶⁶ *Tarih el-Fatimijjin*, str. 435.

²⁶⁶⁷ *Ibidem*, str. 435.

²⁶⁶⁸ *Hurub el-Kuds fit-tarih el-islami vel-arebi*, str. 60.

²⁶⁶⁹ *Ibidem*, str. 62.

5) Ponovno pripremanje za borbu

Krstaški vođe su analizirali situaciju, nakon neuspješnog napada na grad, na sastanku koji je s tim ciljem upriličen 15. juna. Odlučili su da ne izvode bilo kakav napad sve dok se vojno ne pripreme za presudnu bitku. Ta priprema je podrazumijevala izradu svih vrsta oruđa koja su vojsci potrebna za uništavanje i osvajanje, a najvažnija su katapult i merdevine. Nedostajali su im materijali potrebni za izradu ovog oruđa, poput drveta, konopaca, eksera i brava.

Drvo su uspjeli dopremiti iz udaljenih područja, bogatih šumom. Tancred, Normandijski grof Robert i grof Flandrije uspjeli su nabaviti potrebne količine drveta, koje su u logor dopremljene na kamilama, kolima i uz pomoć muslimanskih zarobljenika. Nedostatak konopaca, eksera i brava riješili su uz pomoć dvije lađe koje su iz Đenove došle u luku u Jafi. Muslimani su napustili Jafu, a krstaši su došli do municije, oružja i sredstava za opsadu.

Pod nadzorom Godefroya i Remona od Saint-Gillesa zanatlije – kovači i stolari, pristupili su izradi potrebnih ratnih oruđa, poput katapulte, balista, lasa, ovnova i drugih sprava. Napravili su drvene kule koje su se izdizale nad zidinama, po jednu za Godefroya, Remona i Tancreda.²⁶⁷⁰

Za to vrijeme, dok je trajala priprema za konačni napad u logorima krstaša, nestašica vode i hrane je postala još veća. Tragajući za vodom stigli su čak do rijeke Jordan. A sitna i krupna stoka koju su gajili za ishranu vojnika ugibala je od gladi, žeđi i velike vrućine. Sve to dešavalo se uprkos pomoći koju su im pružali lokalni kršćani, koji su stali na stranu krstaša. Oni su postali vodiči koji su im pokazivali gdje se nalaze izvori i šume u obližnjim područjima.²⁶⁷¹

Osim toga, bili su prisiljeni braniti svoje položaje od napada muslimana, klopki, te strijela i projektila sa položaja na zidinama. Povrh svega, došlo je do razdora između vođa pohoda, naročito

²⁶⁷⁰ *Hurub el-Kuds fit-tarih el-islami vel-arebi*, str. 63.

²⁶⁷¹ *Ibidem*, str. 63.

između Tancreda, koji je osvojio Betlehem i podigao svoju zastavu iznad Bazilike rođenja Isusova, što je naljutilo ostale vojskovođe. Isto tako, nisu se slagali oko budućnosti Jerusalema nakon osvojenja, a tu su i svakodnevni problemi koje su imali s vojskom. Naime, svakoga dana je umirao određeni broj vojnika od žeđi, vrućine i gladi. Zbog toga su neki od njih odustali od pohoda i pokušali se vratiti u svoju zemlju.²⁶⁷²

(Rene) Grousset, Runciman i Tirski govore o sredstvima koje su krstaški vođe koristili kako bi podigli moral svojih vojnika, koji je bio značajno pao, naročito kada se među njima proširila glasina o kretanju vojske iz Egipta u pravcu Jerusalema, kako bi prekinuli opsadu Franaka. To se desilo početkom jula. Oni su 8. jula proglasili opći post, hodočašće i okupljanje na Maslinovoj gori, pod vodstvom vjerskih službenika i vojskovođa. Svi krstaši su krenuli prema Svetoj planini, a muslimanski vojnici su im se izrugivali sa zidina. Na gori su zapaljive govore održali Petar Pustinjak, Remon Agiljerski, Anulf od Čoka i Robert Normandijski, uprkos međusobnim razmiricama. Htjeli su pokazati zajedništvo u cilju “oslobađanja” Jerusalema.²⁶⁷³

6) Konačni napad

Krstaši su napad na Jerusalem počeli noći između 13. i 14. jula 1099. godine, na dva fronta:

Prvi front bio je front sjever – jug, pod vodstvom Godefroya od Bouillona, s kojim su bili Robert, grof Flandrije, Normandijski grof i Tancred. Oni su napredovali iz pravca Herodovih vrata prema Časnom Haremu.

Drugi front bio je jug – sjever, pod vodstvom tuluskog grofa Remona od Saint-Gillesa, s kojim su bili neki plemići i vojskovođe. On je krenuo sa planine Cion, nasuprot Cionskih vrata, u pravcu tvrđave ili Davudove kule. Prema navodima hroničara Remona

²⁶⁷² Ibidem, str. 63.

²⁶⁷³ *Hurub el-Kuds fit-tarih el-islami vel-arebi*, str. 64.

Agiljerskog, koji je bio očevidac bitke, napadača je bilo dvanaest hiljada pješadinaca, odnosno 13 hiljada boraca.²⁶⁷⁴

Osvajači nisu ostvarili nikakav napredak cijelog dana 14. jula, jer su ih branitelji zasipali raznim vrstama oruđa i oružja – koristili su strijele, lukove, koplja, kamenu đulad, zapaljene krpe nakvašene uljem, zapaljene boce, grčku vatru. Kamenje koje su krstaši ispaljivali udaralo je o zidine grada i utvrde muslimana, bez ikakvog djelovanja, zato što su muslimani zaštitili zidove i kule vrećama ispunjenim sijenom i slamom, te konopcima, mrežama, velikim drvenim štitovima i dušecima ispunjenim svilom. Ti dušeci su, zahvaljujući svojoj glatkoći i mekoći, djelovali kao tampon između kamenja koje je ispaljivano iz katapulta na zidine i kule. Međutim, narednog jutra napadači su primijenili drugu strategiju.²⁶⁷⁵

Što se tiče operacija na prvom, sjevernom frontu, one su, pod vodstvom Godefroya od Bouillona, počele u noći između 13. i 14. jula, s pokušajem prodora iz pravca Herodovih vrata prema tvrđavi. Namjeravali su zatrpati široki i duboki jarak koji je bio iskopan izvan zidina, kako bi do zidina prišli svojim opsadnim spravama i pokretnim kulama. Međutim, bili su izloženi žestokoj vatri branilaca grada na tom frontu. Paljba iz različitih vrsta oružja otežavala je napredak napadača u velikoj mjeri. Napadači su se trudili kako bi dogurali opsadne sprave do zidina kako bi se popeli na njih, te prodrli unutar utvrde.

Branitelji su svim silama pokušali spriječiti napadače da ostvare svoje planove. Gađali su ih zapaljivim bombama, te strijelama ispunjenim zapaljivim sumporom, katranom i uljem, te bilo čime što bi moglo poslužiti kao gorivo. Osim toga, gađali su ih iz katapulta i drugih vrsta ratnog oruđa, poput kopalja, strijela i velikih kamenova. Napadači su se trudili da ugase vatre koje su izbile na njihovom oruđu, uslijed projektila ispaljenih sa zidina. Tako je prošao cijeli dan, a da napadači nisu ostvarili značajan napredak. Projektili koje su

²⁶⁷⁴ Ibidem, str. 66.

²⁶⁷⁵ Ibidem, str. 66.

ispaljivali na zidine i utvrde nisu bile dovoljno efikasne, zahvaljujući mjerama koje su branitelji preduzeli na tim zidinama i utverdama.

Kada je pala noć, borbena djelovanja su se smanjila, a projektili ispaljeni s obje strane su se postepeno prorijedili. Obje strane su ostale na oprezu, s uperenim oružjem. Noć između 14. i 15. jula vojnici na obje strane su proveli budni, pod oružjem. Pratili su kretanja jedni drugih, kako bi preduprijedili bilo kakvu prijetnju neprijateljske strane. Branitelji su bili oprezni kako se neprijatelj ne bi uvukao u grad tako što bi napravio pukotinu u zidu ili se ispeo na utvrdu.²⁶⁷⁶ Strah i oprez bili su općeprisutni na obje strane cijelu noć između 14. i 15. jula.

Borbe su nastavljene 15. jula ujutro, kada je Godefroy pokrenuo napad na zidine, pokušavajući da im se približi svojim opsadnim spravama i pokretnom kulom. Te kule su bile obložene kožom nedavno oderanih životinja, kako bi se zaštitile od grčke vatre²⁶⁷⁷ kojom su ih muslimani zasipali.

Nakon velikih napora i teškoća, Godefroy je uspio svojom kulom prići do ruba zidina i oko podneva toga dana pružio je most između kule i zidine, u blizini Herodovih vrata. Godefroy i njegov brat Eustahije (Eustas) bili su na gornjem spratu opsadne kule, kada su se dvojica boraca (braće), Lethold i Engelbert od Turne, uspjela popeti na zidine, a za njima su krenuli Godefroy i njegov brat. Oni su bili prvi koji su ušli u Jerusalem od kršćanskih boraca u zoru 15. jula 1099. godine. Nakon toga su napadači navalili na zidine i penjali se uz pomoć svojih merdevina i konopaca. Na njihovom čelu bio je flandrijski grof Robert, normandijski grof Robert i Tancred. Branitelji su se počeli povlačiti, predstavljeni prema haremu, gdje su potražili zaštitu. Međutim, napadači su ih slijedili do El-Mesdžid el-Aksa, gdje se desio, kako navodi neimenovani krstaški hroničar, pokolj nakon kojeg je krvi bilo do članaka.²⁶⁷⁸

²⁶⁷⁶ *Hurub el-Kuds fit-tarih el-islami vel-arebi*, str. 67.

²⁶⁷⁷ *Ibidem*, str. 68.

²⁶⁷⁸ *Hurub el-Kuds fit-tarih el-islami vel-arebi*, str. 68.

Tada je Godefroy izdao naređenja komandantima jedinica. Snagama koje su još bile van grada naredio je da osvoje Damašćanska vrata (ar. Bab el-amud, Vrata stupa). Drugu jedinicu je poslao da prodre u grad s istočne strane, kroz Jošafatova vrata.

Tancred je samoinicijativno krenuo prema Časnom Haremu, gdje se nalazi Kupola na stijeni sa brojnim dragocjenostima. Ibn el-Esir navodi da je tu bilo postavljeno više od četrdeset srebrenih kandilja, a svaki kandilj je bio težak 3600 drama.²⁶⁷⁹ Bilo je i velikih svjetiljki od srebra koje teže četrdeset ritla po mjeranju Šama.²⁶⁸⁰ Malih svjetiljki je bilo 150 komada, a zlatnih dvadeset i nešto. Krstaši su sve to opljačkali, kao što su opljačkali El-Mesdžid el-Aksa. Ibn El-Esir navodi kako je takvih primjera bilo nebrojeno.²⁶⁸¹

Stotine muslimana potražile su utočište u krugu džamije. Tancred im je ponudio zaštitu i dao im zastavu kao garanciju. Ipak, narednog dana su svi poklani poput ovaca. Krstaški vojnici su ušli u Časni Harem i ubili sve koji su se tu nalazili, ne izuzimajući ni djecu, starce ili žene. Nisu se obazirali na zaštitu koju im je pružio Tancred, niti na zastavu za koju su mislili da će ih zaštititi.²⁶⁸²

Kada su u pitanju operacije na drugom, južnom frontu, tuluski grof Remon se pripremio tri dana prije početka napada, tj. 12. jula. Zatrpao je jarak koji je bio iskopan između njegovog položaja i gradskih zidina, a koji je njegovim opsadnim spravama i drvenoj kuli otežavao pristup do zidina, pa čak ga činio nemogućim. Remon je nailazio na velike poteškoće u izvršenju ovog zadatka, naročito zbog vatrenih projektila, te grčke vatre, koji su bili ispaljivani iz tvrđave. Zbog djelovanja iz Davudove tvrđave nije imao mira niti odmora, a bilo mu je onemogućeno da bezbjedno izvrši zadatak.

Uprkos tome, Remon je 14. jula uspio prebaciti svoju pokretnu tvrđavu preko jarka, a u noći između 14. i 15. jula krenuo je sa svojim

²⁶⁷⁹ Težina drama (dirhema) kod većine učenjaka iznosi 2,975 grama. (Prim. prev.)

²⁶⁸⁰ Ritl šami iznosi 600 drama, tj. oko 1800 grama.

²⁶⁸¹ *El-Kamil fit-tarih* (8/405).

²⁶⁸² *Hurub el-Kuds fit-tarih el-islami vel-arebi*, str. 69.

snagama u proboj preko planine Cion prema Vratima poslanika Davuda, u pravcu tvrđave, odnosno Davudove kule. Napadači na ovom frontu su naišli na žešći otpor od onoga na koji su naišli napadači na prvom frontu, naročito zbog toga što je guverner grada i komandant garnizona Iftihar ed-Devle predvodio snage koje su se borile protiv Remona i njegovih ljudi. Borba je trajala cijelo popodne 15. jula, a za to vrijeme je Godefroy već bio osvojio sjevernu stranu i ušao u grad, o čemu Remon nije znao ništa, kao ni njegov suparnik Iftihar ed-Devle, koji se borio da odbrani grad.

Pokliči pobjedničkih vojnika i vrisak straha i užasa muslimana koji su bježali od napadača osvijestili su Iftihar ed-Devlu da spozna gorku istinu. Istovremeno, ti krici su Remonu nagovijestili da su njegovi saveznici odnijeli pobjedu na sjevernoj strani. Iftihar ed-Devle se sa svojim ljudima povukao u Davudovu tvrđavu, gdje se zabarikadirao. Remon je krenuo naprijed prema tvrđavi, spustio je most sa svoje pokretne kule i ušao bez otpora. Prislonio je merdevine uz zidove i ušao u grad bez ikakvih ometanja²⁶⁸³ od strane muslimana koji su naposljetku prestali pružati otpor.

Remon je južna vrata (Vrata vjerovjesnika Davuda, *alejhis-selam*) otvorio pred svojim borcima, koji su ušli u grad kao pobjednici.

Iftihar ed-Devle je tražio od Remona da mu dozvoli slobodan izlazak iz Jerusalima za njega i njegovu pratnju. Ovaj mu je to dozvolio, pa je Iftihar ed-Devle sa svojim ljudima otišao u Askalan, gdje su se priključili preostalim jedinicama vojske Fatimidske države u Palestini. Tako je Jerusalem u cijelosti pao u ruke krstaških osvajača, u petak, petnaestog jula 1099. godine, odnosno dvadeset trećeg ša'bana 492. god. po H., nakon opsade koja je trajala 39 dana, od 7. juna.²⁶⁸⁴

²⁶⁸³ *Hurub el-Kuds fit-tarih el-islami vel-arebi*, str. 70.

²⁶⁸⁴ *Ibidem*, str. 70.

7) Barbarizam zapadne krstaške civilizacije

Ibn el-Esir navodi da su krstaši u džamiji Al-Aksa ubili više od sedamdeset hiljada ljudi, među kojima su bili brojni imami muslimana, učenjaci, pobožnjaci i isposnici.²⁶⁸⁵

Kada je riječ o Jevrejima u tom periodu, Iftihar ed-Devle im je dopustio da ostanu u gradu, dok je kršćane protjerao iz straha da će se udružiti sa svojim istovjercima. Jevreji su se nakon pada Jerusalema povukli u svoje bogomolje, da bih ih krstaši istjerali i sakupili u njihovu veliku bogomolju, koju su zapalili zajedno s ljudima koji su bili unutra. Svi su pobijeni uz obrazloženje da su sarađivali s muslimanima.²⁶⁸⁶ Ibn el-Kalanisi, koji je živio u tom periodu, kaže: "Brojni jevrejski stanovnici su ubijeni u crkvi, koja je zapaljena dok su bili unutra."²⁶⁸⁷

Runciman navodi da je pokolj u Jerusalemu snažno odjeknuo u svijetu i da broj žrtava nije tačno poznat. Jerusalem je nakon tog pokolja ostao bez muslimanskih i jevrejskih stanovnika, a "islamski fanatizam je izazvan ničim drugim nego kršćanskim fanatizmom u čije ime su krstaši napravili krvoprolie."²⁶⁸⁸

Biskup Vilim Tirski opisuje ovaj pokolj na način od kojeg podilazi jeza. Kaže: "Bilo je nemoguće gledati u mnogobrojne leševe, a da čovjeka ne uhvati strah. Dijelovi ljudskog tijela i leševi bili su razbacani na sve strane, a zemlja je bila natopljena krvlju ubijenih. Međutim, scena obezglavljenih leševa i iskasapljenih organa koji su bili posvuda nije bilo jedina stvar koja je izazivala strah kod posmatrača. Strašnije od toga bilo je pogledati u same pobjednike, oblivene krvlju od glave do pete... Prenosi se da je samo u dvorištu Hrama ubijeno blizu deset hiljada nevjernika, pored ubijenih koji su bili razbacani po drugim dijelovima grada, po ulicama i trgovima. Njihov broj je, prema procjeni, bio jednak onima koji su ubijeni u dvorištu Hrama.

²⁶⁸⁵ *El-Kamil fit-tarih* (8/405).

²⁶⁸⁶ *Hurub el-Kuds fit-tarih el-islami vel-arebi*, str. 70.

²⁶⁸⁷ *Zejl Tarih Dimašk*, str. 222.

²⁶⁸⁸ *Hurub el-Kuds fit-tarih el-islami vel-arebi*, str. 71.

Ostali vojnici su obilazili grad tragajući za nesretnicima koji su ostali u životu, a koji su se skrivali u uskim prolazima i sporednim ulicama, pokušavajući da se spase smrti. Takve su izvodili naočigled svih i klali ih poput janjadi. Neki su se udruživali u grupe, upadali u kuće hapseći glavu kuće, žene i djecu, te cijele porodice. Ubijali su ih ili bacali s visokog mjesta, tako da bi oni umirali užasnom smrću.”²⁶⁸⁹

Franački očevidac je pokolj koji su krstaši u Jerusalemu napravili opisao riječima: “Vidjeli smo nevjerovatne stvari. Glave brojnih muslimana otkinute su, dok su drugi ubijani strijelama ili su bili primoravani da se bace sa vrha tornjeva... Po ulicama su se mogle vidjeti hrpe ljudskih glava, ruku i nogu.”²⁶⁹⁰

Te prizore opisuje drugi Franak, koji je pratio krstaše: “Našim ratnicima krv je dosegala do članaka.”²⁶⁹¹ Krstaši su se razišli po gradu i počeli uzimati zlato i srebro iz džamija i kuća. Ubijali su i otimali cijelu sedmicu.²⁶⁹² Krstaški vođe naredili su da se leševi muslimana iznesu van grada koji je već bio pun leševa. Za to su bili zaduženi malobrojni muslimani koji su zarobljeni i koji nisu ubijeni, te siromašni plaćenici iz redova krstaške vojske. Oni su leševe izbacili ispred gradskih vrata. Te gomile su bile visoke kao kuće. Niko nikada nije čuo niti vidio za pokolj kakav su počinili krstaši. Na svim gradskim ulicama i kvartovima mogli smo vidjeti brežuljke od glava, ruku i nogu. Ljudi su bez ikakvog obzira gazili po tijelima ljudi i konja.” Zatim nastavlja: “Ovim opisom mogu dočarati samo mali dio strave koju sam vidio. Ako bih vam opisivao sve što sam vidio, ne biste mi vjerovali.”²⁶⁹³

Prisjetimo se riječi francuskog mislioca Gustava Le Bona, koji opisuje barbarizam zapadne civilizacije i divljaštvo krstaškog duha. On u knjizi *Civilizacija Arapa*²⁶⁹⁴ kaže: “Nema sumnje da su crkveni

²⁶⁸⁹ *Hurub el-Kuds fit-tarih el-islami vel-arebi*, str. 71.

²⁶⁹⁰ *Kissatul-hadare* (4/25).

²⁶⁹¹ *A'mal el-Ferendže*, str. 118; *El-Kuds ašijjetel-gazv es-salibi*, str. 122.

²⁶⁹² *El-Kuds ašijjetel-gazv es-salibi*, str. 123.

²⁶⁹³ *Hurub el-Kuds fit-tarih el-islami vel-arebi*, str. 73.

²⁶⁹⁴ *Hurub el-Kuds fit-tarih el-islami vel-arebi*, str. 73.

kršćanski velikodostojnici imali ključnu ulogu u ovom pokolju. Oni su podsticali krstaše da se osvete u ime Isusa, počevši od pape Urbana II, do svećenika koji su bili dio krstaškog pohoda.”²⁶⁹⁵

8) Uloga kršćanskih vjerskih lica u padu Jerusalema

Kršćanski vjerski velikodostojnici imali su zapaženu ulogu u padu Jerusalema. Uslijed čvrstog otpora muslimana, visokih temperatura, vrele klime, nedostatka vode – kršćanski velikodostojnici su uvidjeli da su krstaši oslabili i izgubili moral. Zato je jedan svećenik ustvrdio da je usnio biskupa Adhemara koji mu je naredio da upozori krstaše da ne budu egoistični, te da se iskreno posvete cilju zbog kojeg su krenuli u pohod. Kazao im je da se čistog srca obrate Bogu, i zagarantovao im pobjedu za nekoliko dana. Rekao im je da krenu bosonogi u procesiju oko zidina Jerusalema.²⁶⁹⁶

Krstaški vođe su smjesta sazvale sastanak na kojem su razmatrale na koji način će ostvariti ono što je Adhemar tražio u toj viziji. Latinski hroničar (Pierre) Tudebode je citirao jednog učesnika u tim događanjima: “Naši vođe su sazvali sastanak na kojem su im biskupi i svećenici kazali da bosonogi krenu u procesiju oko zidina Jerusalema, obučeni u reverende (mantije). U rukama su nosili krstove i izvodili pobožne pjesme. Molili su se Isusu da oslobodi sveti grad i Sveti Grob iz ruku nevjernika, kako bi kršćani slobodno mogli obavljati svoje vjerske obrede. Svi crkveni ljudi su nosili istu odjeću, a s obje strane su ih okruživali konjanici pod punom ratnom spremom.”²⁶⁹⁷

Kada su muslimani vidjeli krstašku bosonogu procesiju oko zidina Jerusalema, stali su gradske zidine, te uzdigli mushafe umotane u tkaninu na vrhove koplja. Tudebode, koji je bio očevdac tih događaja, jedini je historičar koji tako detaljno opisuje reakciju muslimana na krstašku procesiju oko Jerusalema. Pojasnio je da su muslimani, kada

²⁶⁹⁵ *El-Kuds ašijjetel-gazv es-salibi*, str. 123.

²⁶⁹⁶ *Devr el-fukaha' vel-ulema' el-muslimini fiš-šerk el-edna fil-džihad diddes-salibijjin*, str. 245.

²⁶⁹⁷ *Ibidem*, str. 245.

su vidjeli taj prizor, učinili isto s druge strane gradskih zidina. Nosili su koplja prekrivena tkaninom na kojoj je pisalo ime Poslanika, sallallahu alejhi ve sellem. Kada su krstaši stigli do crkve Stjepana Prvomučenika (Saint Stephena), muslimani su počeli vriskati i vikati sa zidina. Udarali su bubnjeve i pravili buku, izlažući kršćane svim vrstama podrugivanja i ismijavanja.²⁶⁹⁸

Tudebode nastavlja svoj opis: "Najgore u svemu bilo je to što su muslimani slomili sveti krst izrađen od drveta pred očima svih kršćana... Taj krst zbog kojeg je Isus prolio svoju krv i na taj način spasio cijelo čovječanstvo... Kako bi dodatno uvrijedili kršćane, bacili su ostatke sa zidina, izrugujući se na račun krsta."²⁶⁹⁹ To je povećalo entuzijizam krstaša koji su drugog dana procesije izvršili opći napad. Grad je pao u njihove ruke uprkos žestokom otporu koji su muslimani pružali kako bi odbranili grad od krstaša. Kada su krstaši ušli u grad, izvršili su pokolj nad svakim na koga su našli u gradu."²⁷⁰⁰

Sada nam je jasno na koji su način kršćanski vjerski poglavari koristili snažan utjecaj vjerskog faktora kako bi širili glasine s vjerskim obilježjima i na taj način izazivali osjećaje boraca. Time su željeli postići da borci budu požrtvovani u borbi kako bi pobijedili i ostvarili njihove ciljeve i kolonizatorske aspiracije na svetim zemljama.

U isto vrijeme, u primarnim islamskim izvorima ne možemo pronaći ništa što bi govorilo o ozbiljnijem angažmanu pravnika (fakih) i učenjaka (alima) u tom vremenskom periodu, kroz držanje motivirajućih govora kojima bi borce podsjetili na slavu prvih muslimana i njihove pobjede u vrijeme Poslanika, sallallahu alejhi ve sellem, i pravednih halifa, neka je Allah njima zadovoljan, kako bi ohrabрили borce i podigli njihov moral. Na taj način bi im pomogli da nastave borbu, pobijede neprijatelje vjere i oslobode svoju zemlju iz

²⁶⁹⁸ *Devr el-fukaha' vel-ulema' el-muslimini fiš-šerk el-edna fil-džihad diddes-salibijjin*, str. 246.

²⁶⁹⁹ Ibidem.

²⁷⁰⁰ Ibidem.

kandži krstaškog kolonijalizma. To je vjerovatno bio rezultat činjenice da je islamski svijet u to vrijeme bio zapanjen krstaškom agresijom na to područje. Osim toga, učenjaci i pravnici su bili zauzeti rješavanjem sporova između sukobljenih strana u islamskom svijetu u to vrijeme, a to su Abbasidi, Fatimidi i Seldžuci. Zalagali su se da ujedine njihove snage kako bi se suprotstavili krstaškom neprijatelju.

Razlog je možda i to što ti pravnici nisu bili svjesni važnosti područja koja su osvojili krstaši, poput Ruhe i Antakije. Međutim, kada su izgubili Jerusalem, taj šok ih je probudio pa su se aktivirali i počeli djelovati. Tada su se mnogi pravnici, učenjaci i sudije u Šamu posvetili podizanju svijesti ljudi na svim stranama o toj groznoj opasnosti. Ukazivali su im na potrebu ujedinjenja kako bi se oduprli toj brutalnoj okupaciji.

Brojne grupe muslimana iz Šama su se u pratnji učenjaka i pravnika uputili ka Bagdadu kako bi tražili pomoć od abbasidskog halife i seldžučkog sultana. Sastajali su se s ljudima u džamijama i obavijestili su ih o groznom pokolju koji su krstaši napravili nad muslimanima. Citirali su poeziju na halifinom divanu u Bagdadu, kako bi odgovorne ljude podstakli da što prije pruže pomoć Šamu i spasu vjeru i svetinje. Halifa je bio primoran da pomogne. Kazao je fakihima da nagovore pokrajinske emire da se uključe u džihad. Iako su fakihii uradili ono što je bilo do njih na najpotpuniji način, to nije donijelo nikakve koristi. Fakihii su se vratili u Bagdad neobavljenog posla.²⁷⁰¹

Ovdje je važno ukazati na analizu razjedinjenosti islamskog svijeta u to vrijeme, koju je napravio historičar Ibn el-Esir. Zbog te razjedinjenosti pozivi u pomoć muslimana nisu naišli na odgovor kod predstavnika vlasti. On navodi da su muslimanski vladari i vođe, te muslimanske vojske bile okupirane međusobnim borbama. To je doprinijelo razjedinjenju muslimana, različitim željama i rasparčavanju imetka.²⁷⁰²

²⁷⁰¹ *Devr el-fukaha' vel-ulema' el-muslimini fiš-šerk el-edna*, str. 248.

²⁷⁰² Ibidem, prema: *El-Kamil fit-tarih*, str. 248.

9) Fatimidi neuspješno pokušavaju vratiti Jerusalem

Pad Jerusalema u ruke krstaša predstavljao je poražavajući udarac za muslimane, u općem smislu, a posebno za Fatimidsku državu. Između Fatimida i krstaša došlo je do borbe oko interesa. Fatimidski vezir El-Efdal b. Bedr el-Džemali počeo je ozbiljno razmišljati o vraćanju tog dijela islamskih teritorija. Iz Egipta je pokrenuo tri ratna pohoda u periodu 490–499. god. po H. / 1101–1105. godine protiv krstaških snaga u Palestini. Želio je krstašima dati do znanja koliko je Fatimidska država posvećena i vezana za svaki pedalj zemlje koja im pripada. Međutim, ta tri pokušaja su završila neuspjehom i nisu ostvarila svoj cilj, a to je povrat Jerusalema.

Dok su se krstaši branili tokom ova tri pohoda, pod vodstvom Balduina I, kralja Jerusalema, neki kršćanski vjerski velikodostojnici su igrali važnu ulogu u ohrabrivanju krstaša kako bi se neustrašivo borili protiv fatimidskih armija. Koristili su razna sredstva – nosili su oružje za borbu, držali propovijedi i govore pred masama krstaša, nosili krstove pred armijama kako bi podstakli krstaše da se hrabro bore. Tako je kardinal Arnulf od Roa²⁷⁰³ održao zapaljivi govor kako bi probudio emocije boraca i podstakao ih da odbiju egipatski napad na Ramlu 495/1101. godine. Isto tako, papin izaslanik Maurice recitirao je vjerske tekstove kako bi unio smirenost u duše boraca, nakon što ih je uplašila brojna fatimidska vojska. Kralj Balduin je nosio sveti krst ispred krstaških boraca kako bi ih smirio. Držao je vjerski govor pred njima, čime im je ulio samopouzdanje i vratio nadu u pobjedu.²⁷⁰⁴

Taj govor je imao veliki utjecaj na krstaše. Vratio im je samopouzdanje i hrabrost. Glasno su povikali: “Pomozi nam, Gospodaru, pomozi nam, Gospodaru”, zatim su poljubili sveti krst i pomolili se Bogu, tražeći da im dadne pobjedu u bici.

²⁷⁰³ Arnulf od Roa (franc. Arnoul de Chocques, umro 1118. godine) bio je jedan od duhovnih vođa Prvog krstaškog pohoda i prvi Jerusalimski patrijarh. (Prim. prev.)

²⁷⁰⁴ *Devr el-fukaha' vel-ulema' el-muslimini fiš-šerk el-edna fil-džihad diddes-salibijjin*, str. 249.

Istovremeno, stigle su im zalihe iz Zapadne Evrope, što je dodatno povećalo snagu i hrabrost krstaša. Zahvaljujući tome odnijeli su pobjedu nad muslimanima u pohodu na Ramlu 495/1101. godine. Značajnu ulogu odigrao je i Robert iz Rouena, biskup grada Ramle, tokom drugog fatimidskog pohoda na Ramlu 495/1102. godine. Naime, neki latinski izvori iz tog vremena navode da je ovaj biskup sazvao sastanak sa glavešinama grada, radi konsultacija, neposredno nakon što su muslimani zauzeli taj grad. Na tom sastanku su odlučili da je neophodno poslati poziv za pomoć kralju Balduinu I, koji se nalazio u Jafi.²⁷⁰⁵ Ovdje vidimo da vjersko lice kod Zapadnjaka nekada obavlja dužnost poglavara grada, kako bi se spriječio iznenadni napad na krstaške gradove. Upravo takav stav smo očekivali od pravnika i učenjaka unutar njihovih gradova. Sukob kod grada Ramle završio se velikom pobjedom Fatimida, koji je završio potpunim istrebljenjem krstaških vojnika, izuzev Balduina, koji je uspio pobjeći u Jafu.²⁷⁰⁶

Što se tiče drugog pohoda koji je fatimidski vezir El-Efdal uputio u Ramlu godine 498/1105, tada je patrijarh Jerusalema Evremar igrao značajnu i opasnu ulogu. Kada su se fatimidska i krstaška vojska postrojile jedna naspram druge na raskršću pored Ramle, kralj Balduin se uplašio brojne nadmoći fatimidskih snaga. Poslao je izaslanika koji je od Evremara tražio da se pomoli Bogu zajedno s narodom, da upućuju molitve, poste i udjeljuju milostinju. Na taj način se htio iskupiti i žrtvovati Bogu kako bi pomogao Francima da pobijede i zaštititi ih od svakog poraza koji bi mogli doživjeti. Kralj Balduin je također tražio da održi propovijed ljudima, da ih podstakne da preuzmu oružje, da stupe u bojno polje i priključe se svojoj braći u ratu protiv muslimana.²⁷⁰⁷ Evremar je istog trenutka naredio da se oglase crkvena zvona i svi ljudi su došli kod njega. Obratio im se riječima: "Prijatelji moji, Isusovi sluge, ovaj izaslanik je došao od kralja Balduina da nas obavijesti da će borba protiv muslimana početi

²⁷⁰⁵ *Devr el-fukaha' vel-ulema' el-muslimini fiš-šerk el-edna*, str. 250.

²⁷⁰⁶ Ibidem, str. 250.

²⁷⁰⁷ Ibidem, str. 251.

kod Ramle. Da bismo pobijedili, trebamo biti skrušeni pred Bogom i uputiti Mu molitve. Ovaj kraljevski izaslanik nas je obavijestio da je kralj odgodio početak bitke do sutra, kada nastupa Uskrs. Ja tražim od svih vas da se cijelu ovu noć molite i obraćate Bogu. U zoru se uputite bosi na sveta mjesta u gradu i iza sebe ostavite svoje strasti. Budite ponizni, skrušeni Bogu, ispunjeni bogobojaznošću i vjerom. Molite Boga da nas izbavi od neprijatelja i podari nam pobjedu. Ja ću iz ovih stopa krenuti da se pridružim kralju. Dobro znajte da svi oni od vas koji mogu nositi oružje moraju krenuti sa mnom i pridruže se kraljevoj vojsci.”²⁷⁰⁸

Ovaj poziv imao je značajan odjek kod mnogih krstaša koji su se nalazili u Jerusalemu. Ubrzo je više od stotinu pedeset boraca izrazilo želju da se priključe krstaškom logoru u Ramli, kako bi pomogli svojim saborcima. Narednog jutra tim dobrovoljcima pridružili su se brojni svećenici, na čelu sa Evremarom, biskupom Jerusalema, koji je nosio sveti krst. Ova grupa je pod njegovim vodstvom stigla kod kralja Balduina, a Evremar je sa sobom nosio krst kako bi njime blagosiljao. Kada su stigli, kralj ih je dočekaao s velikom radošću i srećom. Borbeni duh krstaških boraca se podigao, pa su svi obavili molitvu zahvale i pomolili su se Bogu prije nego što je počela bitka.²⁷⁰⁹

Kada je svanula zora na dan bitke, u nedjelju, 14. zul-hidždžeta 498. god. po H. / 27. augusta 1105. godine, uzjahao je svoga konja i počeo obilaziti bojne redove krstaša i blagosloviti ih. Želio je podići njihov moral i ohrabriti ih da se bore mirni i sigurni u pobjedu.²⁷¹⁰

Svi ovi naponi značajno su utjecali na povećanje motiviranosti krstaških boraca pod komandom kralja Balduina. Nisu se osvrtni na svoju malobrojnost u odnosu na brojnu nadmoć muslimana. Pobjeda je pripala krstaškoj vojsci u ovoj bici. Tom krstaškom pobjedom

²⁷⁰⁸ *Devr el-fukaha' vel-ulema' el-muslimini fiš-šerk el-edna*, str. 251.

²⁷⁰⁹ *Ibidem*, str. 252.

²⁷¹⁰ *Ibidem*, str. 252.

prestali su veliki pokušaji fatimidskog hilafeta da povрати Palestinu iz ruku krstaša.²⁷¹¹

Iako su stari latinski historičari naširoko pisali o junaštvu kršćanskih vjerskih velikodostojnika tokom tri pohoda na Ramlu, mi kod muslimanskih historičara ne nalazimo nikakvu naznaku o angažmanu islamskih učenjaka i pravnika u tim događajima. Možda je razlog to što su bilježili historiju u vidu anala, spominjući najvažnije događaje (u toj godini), bez ulaženja u sitne detalje koji su pratili te događaje. Zato nismo otkrili ni izdaleka ni izbliza informacije koje bi nam objasnile stav islamskih učenjaka i pravnika prema ovim pohodima.²⁷¹²

Četvrto: Pad obalnih gradova Šama

1) Pad Tripolija

Godine 492/1099, kada su se horde krstaškog neprijatelja približile zidinama Tripolija, vladar Fahr el-Mulk b. Amar je pribjegao mirnom rješenju, tako što je poslao novac, poklone i nešto plemenitih konja. Osjetio je da nije spreman sukobiti se s njima, a nije htio izložiti sebe, muslimane i svoj emirat istrebljenju. Mi ne isključujemo mogućnost da su kadija Fahr el-Mulk b. Amar i drugi vladari islamskih gradova pribjegavali politici kompromisa i izbjegavanja otvorenog sukoba sa krstašima u to vrijeme iz razloga što su muslimani bili razjedinjeni. Nije postojala jedinstvena, velika islamska sila koja bi se suprotstavila toj krstaškoj opasnosti, naročito nakon što je otkriven dogovor postignut između Fatimida i krstaša. Taj dogovor je rezultirao porazom Seldžuka kod Antakije. Prema postignutom dogovoru, Franci su se trebali zaustaviti kod Antakije, a Fatimidi bi osvojili Jerusalem i pomogli krstašima protiv Seldžuka. U svakom slučaju, politika kompromisa koju je zastupao Ibn Amar nije uspjela s Francima.

²⁷¹¹ *El-Kamil fit-tarih* (8/479); *Devr el-fukaha'*, str. 253.

²⁷¹² *Devr el-fukaha' vel-ulema'*, str. 253.

Remon Tuluski je napao Tripoli i stavio je grad pod žestoku opsadu 495/1101. godine. Želio je osnovati nezavisnu kneževinu, po ugledu na svoje saborce iz redova krstaških vođa, koji su osnovali kneževine u Ruhi, Antakiji i Jerusalemu.

Osjetivši se ugroženim, Fahr el-Mulk je zatražio pomoć od Homsa i Damaska, ali odgovora nije bilo. Krstaši su ga porazili, tako da je kadija Ibn Amar bio prisiljen da još jednom sklopi mir sa krstašima. Platilo im je novcem i konjima, što su oni prihvatili. Otišli su i osvojili Tarsus u mjesecu džumadel-uhra iste godine. Međutim, Remon je iste godine ponovo napao Tripoli, koristeći dolazak đenovske flote u Latakiju 497/1103. godine. Međutim, ovoga puta je doživio neuspjeh zahvaljujući hrabrosti, izdržljivosti i postojanosti kadija Fahra el-Mulka b. Amara, koji je ohrabrivao stanovnike Tripolija da nastave pružati otpor kako bi odbacili neprijatelje od svog grada. Remon je bio prisiljen da povede đenovsku flotu u napad na pograničnu tvrđavu Džubejl, koja je bila pod Ibn Amarovom kontrolom. Osvojili su tu tvrđavu, prevarivši njene stanovnike.²⁷¹³

Tako je kadi Fahr el-Mulk b. Amar ostao potpuno izoliran od susjednih gradova. Krstaši su osvojili sve gradove koji su bili spojeni s Tripolijem. Ostalo im je samo da osvoje sam Tripoli, kao prirodnu prijestolnicu kneževine koju žele osnovati. Zato je Remon izgradio tvrđavu na planini nasuprot Tripolija, a koja je postala poznata po nazivu Citadela Saint-Gilles. Tu tvrđavu koristio je kao bazu za napade na Tripoli. Kadi Ibn Amar je uz pomoć stanovnika Tripolija nastojao srušiti i zapaliti tu kulu, tako da je Remon Tuluski umro uslijed opekotina koje je zadobio u požaru na toj tvrđavi u mjesecu džumadel-ula 498. god. po H. / februaru 1105. godine. Međutim, Franci su nakon toga odlučili nastaviti kopnenu opsadu Tripolija iz pravca Citadele Saint-Gilles. Kadija Ibn Amar je bio prinuđen poslati hitan zahtjev za spašavanje od Turkmena Sukmana b. Urtuka, vladara

²⁷¹³ El-Uzajmi, *Tarih*, str. 377.

tvrđave Kejfa (Hasankeyf).²⁷¹⁴ Ovaj nije štedio truda da krene u spas Tripolija, međutim, umro je na putu. Na taj način Ibn Amar je izgubio posljednju nadu u vanjsku pomoć koja će mu omogućiti da spasi Tripoli.²⁷¹⁵

Kadi Ibn Amar je bio primoran osloniti se na lokalno stanovništvo. Počeo se pripremati za odbranu grada od krstaša svim sredstvima raspoloživim u gradu. Prikupljao je novac od nekih bogatih trgovaca, stanovnika Tripolija i podijelio ga borcima. Grad je ostao bez sredstava zato što je krstašima prethodno dao novac i zlato, kada je sklopio mir. Ovaj postupak kadija Ibn Amara sa trgovcima bio je nužan i opravdan sa šerijatske strane, budući da je morao opremiti vojsku svime što je potrebno za sukob s neprijateljem.²⁷¹⁶ To nije učinio iz objesti, već zbog odgovornosti koju je imao kao vladar grada, koji je ponekada morao prikupljati novac od stanovnika ili pozajmljivati od trgovaca i bogataša, kako bi nadoknadio nedostatak novca u gradu, a za dobrobit islama i muslimana. Uprkos svemu tome, ovi muslimanski trgovci su otišli kod krstaša i rekli im: “Ovaj naš vladar nam je oduzeo imovinu. Izašli smo da vam se pridružimo.”²⁷¹⁷ Nisu se ograničili na tome, već su krstašima otkrili tajne puteve kojima Ibn Amaru nabavlja opskrbu i zalihe. Tako su postupili, umjesto da su podijelili imetak na Allahovom putu, u skladu s ajetom:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا هَلْ أَدُلُّكُمْ عَلَىٰ تِجَارَةٍ تُنْجِيكُمْ مِنْ عَذَابِ أَلِيمٍ ﴿١٠﴾ تَوْمِنُونَ بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ
وَتَجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ بِأَمْوَالِكُمْ وَأَنْفُسِكُمْ ذَلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ

O vjernici, hoćete li da vam ukažem na trgovinu, ona će vas spasiti patnje nesnosne: u Allaha i Poslanika Njegova vjerujte i imecima svojim i životima svojim na Allahovu putu se borite – to vam je, da znate, bolje. (Es-Saff, 10)

²⁷¹⁴ To je mjesto i ogromna tvrđava na obali rijeke Tigris, u današnjoj jugoistočnoj Turskoj.

²⁷¹⁵ Zejl Tarih Dimašk, str. 146, 147; Vefejat el-a'jan (1/191).

²⁷¹⁶ Devr el-fukaha' vel-ulema' el-muslimini fiš-šerk el-edna, str. 88.

²⁷¹⁷ El-Kamil fit-tarih (8/491).

Krstaši su odmah pojačali patrole na tim mjestima koja su im trgovci otkrili, kako bi spriječi da bilo šta uđe u grad. Ibn Ammar i stanovnici Tripolija nisu imali drugi izlaz nego da se predaju krstašima. Ipak, grad je nastavio pružati otpor još tri godine, uz Allahovu pomoć, te zatim zahvaljujući odlučnosti Ibn Amara i snažnoj vjeri stanovnika Tripolija. Oni su se odbijali predati, dok je krstašima, s druge strane, nedostajala morska flota koja bi im omogućila da nametnu snažnu opsadu s morske strane.

Međutim, pošto nije bilo nade da će se ta opsada razbiti, a hrane je bilo sve manje u Tripoliju, kadija Fahr el-Mulk je bio primoran da napusti Tripoli i ode za Bagdad u ramazanu 501. god. po H. / martu 1108. godine, kako bi tražio pomoć od dva čelnika islamskog svijeta na istoku u to vrijeme, a to su abbasidski halifa El-Mustezhir Billah i seldžučki sultan Muhammed b. Melik-šah (499–509. god. po H. / 1105–1115. godine). Prije nego što je otišao iz Tripolija, Fahr el-Mulk je za zamjenika imenovao svog amidžića Ebu el-Menakiba, koji se okrenuo protiv njega, pa su ga Fahr el-Mulkovi pristalice svrgnuli i preuzeli vlast u Tripoliju.²⁷¹⁸

Kadi Fahr el-Mulk ostao je četiri mjeseca u Bagdadu, gdje su mu i halifa i sultan pružili najljepše gostoprimstvo. Ibn el-Esir opisuje gostoprimljivost koja mu je ukazana: "Halifa je poslao svoje dvorjane i grupu velikodostojnika da ga dočekaju. Halifa ga je primio i dao vrijedne poklone, a isto je učinio i sultan. Ukazao je Fahr el-Mulku veću počast nego što je učinio prema ijednom drugom namjesniku i vladaru. Sve to bio je ovosvjetski rezultat džihada, a na ahiretu ga čeka bolja nagrada."²⁷¹⁹

Uprkos tome, Fahr el-Mulk nije dobio pomoć ni od halife ni od sultana. Vratio se u Damask u mjesecu muharremu 502/1109. godine. Tu je saznao vijest da je Tripoli pao u ruke Fatimida. Naime, stanovnicima grada opsada je postala neizdrživa i zato su pisali fatimidskom veziru El-Efdalu tražeći od njega da imenuje svog

²⁷¹⁸ Ibn el-Kalanisi, *Zejl Tarih Dimašk*, str. 161.

²⁷¹⁹ *El-Kamil fit-tarih* (8/517–518).

namjesnika koji će upravljati gradom, te da im pošalje namirnice i opskrbu. El-Efdal je to prihvatio, i postavio za namjesnika Tripolija Šeref ed-Devlu b. Ebu et-Tajjiba.²⁷²⁰

Kadi Fahr el-Mulk je na povratku iz Bagdada postao čovjek bez domovine i bez porodice, jer je fatimidski namjesnik preuzeo njegovu porodicu, saradnike, pokretnu imovinu i namještaj. Sve to je poslao morskim putem u Egipat.²⁷²¹

Fahr el-Mulk je odsjeo u Damasku kod atabega Tugtekina, koji mu je dodijelio na upravu Zebdani i okolna područja.²⁷²² Tripoli je ubrzo pao u ruke krstaša, u mjesecu zul-hidždže 502/1109. godine. Fahr el-Mulk je ostao u oblasti Damaska sve do 516/1122. godine, kada je otputovao za Egipat gdje se nalazila njegova porodica. Tamo mu je fatimidski halifa El-Amir (496–524. god. po H. / 1102–1129. godine), dodijelio kuću i mjesečnu plaću.²⁷²³

Razloge pada Tripolija možemo svesti na sljedeće:

- ♦ slabost islamskog fronta;
- ♦ nepromišljenost Fatimida prema Tripoliju;
- ♦ pomoć Genove i opskrba krstaša;
- ♦ krstaško osvajanje gradova oko Tripolija.²⁷²⁴

Ebu el-Mehasin Jusuf b. Tugri Berdi navodi tri uzroka pada Tripolija. Prvi uzrok jeste taj što su Fatimidi dugo vremena odlagali poslati pomoć. Drugi uzrok jeste taj što je pojačanje koje su poslali brodom iz Egipta bilo slabo. Da je pojačanje koje su poslali brodom bilo jako, smjesta bi uspjeli udaljiti krstaške brodove od Tripolija. Treći uzrok jeste taj što se El-Efdal nije lično uputio na čelu egipatskog

²⁷²⁰ Ibn el-Kalanisi, *Zejl Tarih Dimašk*, str. 161.

²⁷²¹ *Devr el-fukaha' vel-ulema' el-muslimini fiš-šerk el-edna*, str. 90.

²⁷²² Ibidem, prema: *Zejl Tarih Dimašk*, str. 165.

²⁷²³ *Tarabulus eš-Šam fit-tarih el-islami*, str. 122–130.

²⁷²⁴ *En-Nudžum ez-zahire* (5/179–180).

pojačanja. Povrh toga, Fatimidi su imali dovoljno vojske, novca i oružja.²⁷²⁵

Tripoli se predao osvajačima pod uvjetom da stanovnici i njihova imovina budu pošteđeni. Međutim, oni, po svom običaju, nisu ispoštovali dogovoreno. Opljačkali su imetak, zarobili muškarce, a žene i djecu pretvorili u roblje. Oteli su nebrojene količine stvari i knjiga.²⁷²⁶ Krstaši su dovršili osvajanje ostalih gradova oblasti Tripoli. Osvojili su Banijas i Džablu, Tvrđavu Kurda. Kneževina Tripoli počela je rasti, a njena historija postala je povezana s historijom kneževine Antakija s jedne strane, te Kraljevine Jerusalem s druge.²⁷²⁷

2) Pad Beiruta

Kralju Balduinu se ukazala prilika da proširi granice svoje kraljevine. Pokazao je aspiracije prema obalnim gradovima poput Askalana na jugu, zatim Sura, Sajde i Beiruta na sjeveru. Poznato je da su Askalan i Sur bili jake utvrde u kojima su se nalazili snažni vojni garnizoni. Zato su Balduinu za napad trebale velike vojne pripreme kako bi pokorio te gradove. Nakon što su Džubejl, Arka i Tripoli pali u ruke krstaša, ovaj posljednji grad je poslužio kao povoljna baza za dalje napade.

Usmjerili su se na osvajanje Beiruta. Balduin je nametnuo kopnenu i morsku opsadu. Kada nije uspio prodrijeti u grad, potražio je pomoć od krstaša iz Tripolija i drugih sjevernih gradova, te od libanskih kršćana. Odazvao mu se Bertrand, vladar Tripolija i Joscelin, vladar Tel Bašira, a krstaški vladari su se okupili u Džubejlu. Tada su saveznici izveli iznenadni napad na gradove i sela zapadno od Beiruta. Opljačkali su ih i zapalili. Zarobili su sve mještane na koje su naišli.²⁷²⁸ Zatim su nametnuli opsadu Beiruta. Izgradili su kule koje

²⁷²⁵ *El-Kamil fit-tarih* (8/534).

²⁷²⁶ *Ibidem* (8/534).

²⁷²⁷ *El-Hareke es-salibijje* (1/297).

²⁷²⁸ Eš-Šidjak, *Ahbar el-a'jan fi džebeL Lubnan* (2/506–507).

su namjeravali nasloniti na zidine, ali su im stanovnici, pod vodstvom vladara Adud ed-Devle et-Tenuhija pružili snažan otpor.

Dok je borba oko grada trajala, pojavila se fatimidska flota sastavljena od devetnaest brodova. Sukobili su se s krstaškom flotom koja je držala grad pod opsadom i nadvladala je. Nakon što su zarobili dio flote, uplovili su u luku, noseći zalihe i potrepštine. To je stanovnicima dalo nadu i ulilo hrabrost da brane grad.

Našavši se u tom teškom vojnom položaju, Balduin je zatražio pomoć od Južne Gubernije i oni su mu poslali četrdeset lađa punih vojnika. To je dodatno ojačalo Balduina, pa je stegao obruč oko Beiruta. Napao je svim raspoloživim kopnenim i pomorskim snagama u petak 21. ševala 503. god. po H. / 13. aprila 1110. godine. Borba između dvije strane bila je žestoka. Život je izgubio admiral fatimidske flote, kao i veliki broj muslimana. Franci nisu doživjeli žešću borbu od tog rata, budući da je okršaj trajao danonoćno bez prekida. Krstaši su naposljetku sabljom osvojili grad, a fatimidski brodovi koji su poslani iz Sura i Sajde nisu uspjeli razbiti pomorski obruč. Adud ed-Devle et-Tenuhi je pokušao pobjeći sa grupom svojih saradnika, ali je bio zarobljen i ubijen od krstaša. Beirut je bio opljačkan, a svi stanovnici su pali u ropstvo. Broj ubijenih porastao je na dvadeset hiljada.²⁷²⁹ Iz Egipta je prema Beirutu krenulo tristo konjanika kao fatimidsko pojačanje, ali su pali u krstašku zamku kod rijeke Jordan.²⁷³⁰

3) Pad Sajde

Fatimidi i Seldžuci, koji su se izmjenjivali u upravljanju Sajdom, vodili su računa o utvrđivanju tog grada. Fatimidski upravitelj Sad ed-Devle el-Efdali izgradio je kulu 491/1098. godine, a dodatno ju je utvrdio i ojačao vladar Medžd ed-Devle et-Tenuhi 494/1101, što joj je omogućilo da se odupre krstašima neko vrijeme.²⁷³¹

²⁷²⁹ Muhammed Takkuš, *Tarih el-Fatimijjin*, str. 455.

²⁷³⁰ *Zejl Tarih Dimašk*, str. 269.

²⁷³¹ *Ahbar el-a'jan fi džebel Lubnan* (2/506–507).

Krstaši su u nekoliko navrata pokušavali osvojiti grad. Početkom 504/1110. godine u mjesto Ata došlo je sedamdeset karavana sa sedamdeset hiljada norveških boraca, pod vodstvom norveškog kralja Sigurda. Čim je saznao za njihov dolazak, Balduin je požurio da ih dočeka. Izrazio je radost njihovim dolaskom i dočekaio ih s najvećim počastima i gostoprimstvom. Uvjerio je norveškog kralja da se uključi u osvajanje Sajde. Pozvao je i Bertranda, vladara Tripolija, koji im se pridružio sa svojim snagama.

Saveznici su započeli kopnenu i pomorsku opsadu Sajde 13. rabiul-ahira / 19. oktobra. Blokirali su sve puteve opskrbe. Uprkos tome, fatimidska flota je zaplovila iz tvrđave Sur i napala norveške brodove, te ih umalo sve uništila. Spasio ih je pravovremeni dolazak venecijanske flote pod komandom Ordelaiffa Faliera, dužda Venecije. On se priključio norveškoj floti u opsadi grada. Napadali su grad sa strane mora. To je onemogućilo fatimidskim brodovima da stanovnicima Sajde dostave potrebnu pomoć u vidu oružja, streljiva, boraca i opskrbe.²⁷³²

Kada je situacija za stanovnike Sajde postala nesnošljiva, uslijed žestoke opsade koju su krstaši nametnuli s mora i kopna, nakon što su propali svi pokušaji spašavanja grada pred napadom krstaša, nakon što su izgubili nadu u dolazak pomoći, jedini izbor im je bio predaja i pregovaranje s kraljem Balduinom. Kadija Sajde izašao je sa grupom staraca kako bi s kraljem Balduinom pregovarao o garanciji sigurnosti. Balduin im je obećao sigurnost života, imetaka i vojnika. Ostavio im je slobodu izbora, da ostanu u gradu i žive mirno, ili da se isele kamo žele, bez zapreke. Zakleo im se na to.²⁷³³

Grad se predao krstašima 20. džumadel-ula 504. god. po H. / 4. decembra 1110. godine. Porodice su u velikim grupama otputovale za Damask, a ostali su oni koji su se na to odlučili.²⁷³⁴

²⁷³² Zejl Tarih Dimašk, str. 269; Tarih el-Fatimijjin, str. 457.

²⁷³³ Zejl Tarih Dimašk, str. 171.

²⁷³⁴ Devr el-fukaha' vel-ulema' el-muslimini fiš-šerk el-edna, str. 91.

Dr. Muhammed Muennes Ived izučavao je norveški krstaški rat koje je predvodio kralj Sigurd i njegov doprinos podršci krstaškog pokreta. On je došao do sljedećih zaključaka:

– Nekoliko faktora u vrijeme Sigurda i njegove braće Eysteina i Olafa motiviralo je Norvešku da učestvuje u krstaškom projektu kroz norveški krstaški pohod koji je predvodio norveški kralj Sigurd. Krstaškoj kraljevini bila je prijeko potrebna pomoć u ljudstvu i u pomorskim snagama kako bi osvojili važne strateške gradove na obali.

– Norveški historijski izvori bacaju svjetlo na putovanje norveškog kralja i njegovu saradnju s krstašima. Drugi krstaški historijski izvori donose važne detalje o vojnoj podršci koju je Norveška pružila krstaškoj kraljevini.

– Aktivnosti norveškog krstaškog pohoda potvrdile su da je krstaški rat opći evropski fenomen u kojem su učestvovali svi evropski narodi na ovaj ili onaj način. Velika geografska udaljenost nije spriječila Norvežane da učestvuju u krstaškim ratovima. Prema tome, ovi pohodi nisu bili ograničeni na Francusku, Englesku, Njemačku i Italiju, već je i Norveška bila umiješana. Ipak, Norveška nije imala tako veliku ulogu kakvu su imale Francuska, Engleska ili italijanski primorski trgovački gradovi.

– Događanja tokom norveškog krstaškog pohoda potvrđuju i to da krstaši ne bi mogli opstati u islamskom okruženju u Šamu ukoliko bi se oslanjali samo na vlastite snage, naročito u ranoj fazi krstaške povijesti u toj regiji. Taj pohod bio je jedan u dugom nizu pojačanja i evropskih kampanja koje su dolazile sa Zapada Evrope. Ovdje se ne smije izgubiti iz vida da je norveška ekspedicija bila nerazdvojivi dio općeg krstaškog projekta koji se nije zaustavljao tokom ove faze. Naime, ako bismo stvarali predstavu o historiji krstaških ratova u Šamu na osnovu broja glavnih poznatih kampanja koje su bile usmjerene na Šam, Egipat i Tunis, može se desiti da zanemarimo važnost drugih, sporednih krstaških pohoda, poput norveškog krstaškog, te drugih pohoda koji nisu privukli pažnju kao i oni

glavni. Prema tome, percepcija krstaškog projekta kao jednog općeg projekta može nas izvući iz zamke parcijalne percepcije koja često nedovoljno cijeni važnost sporednih kampanja koje su imale važnu ulogu u formiranju tijela krstaškog projekta kao cjeline. Norveški kralj učestvovao je u podršci franačkom krstaškom pohodu tokom perioda 501–504. god. po H. / 1107–1110. godine.²⁷³⁵

Autorica Karen Armstrong kaže: “Krstaške ekspedicije nisu bile puki marginalni pokret u Srednjem vijeku. To je bio centralni pokret s aspekta zapadnog identiteta, koji je tada bio u fazi kristalizacije, a koji traje i do današnjeg dana. Ne treba zanemariti da je ovaj pokret prikazao vjeru u najružnijem svjetlu.”²⁷³⁶

“Tokom 1983. godine provela sam neko vrijeme u Izraelu, gdje sam istraživala i pripremala televizijsku seriju o ranom kršćanstvu za četvrti britanski kanal. Tokom mog boravka tamo iznova sam se susretala licem u lice s krstaškim pohodima. U Engleskoj može proći nekoliko mjeseci a da ti nijedanput na pamet ne padnu krstaške ekspedicije. Međutim, to je nemoguće kada se nalaziš u Izraelu. Tamo se svakodnevno susrećeš s crkvama, tvrđavama i cijelim gradovima koje su gradili krstaši. Prvi put je krstaški duh za mene predstavljao opipljivu historijsku činjenicu. Kazala sam u sebi: Ovo nisu nejasni mitovi. Naime, već blizu hiljadu godina, dok se Evropa još bila gušila u barbarizmu i dok je bila tako daleko od civilizacije, hiljade kršćana su probile put uz velike napore prema Srednjem istoku. Tamo su osnovane države i kraljevina. Bile su to naše prve kolonije. To se čovjeku čini potpuno neobično. Možda me je to na poseban način zadivilo – krstaške kule i njihove ogromne tvrđave. Otkrila sam da su one izgrađene duž granica njihovih država. Postoji lanac krstaških tvrđava u Izraelu, Libanu, Siriji i Jordanu. Prema tome, nije čudno da i Izraelci i Palestinci u najsitnije detalje poznaju krstaške ekspedicije. Izraelci ne kriju da projekti ogromnih naselja koja podižu na

²⁷³⁵ Muhammed Muennes Ived, *El-Hurub es-salibijje, dirase tarihijje ve nakdijje*, str.

41.

²⁷³⁶ *El-Harb el-mukaddese*, str. 11.

brežuljcima koji okružuju grad Jerusalem očigledno liče na krstaške utvrde. Ljudi koji stanuju u tim stambenim grupama sebe smatraju zaštitnicima jevrejskog Jerusalema od Arapa. Ako bi Arapi pokušali napasti Jerusalem, njihova vojska bi bila primorana probiti put kroz ta gusta stambena naselja, koja bi predstavljala vatrenu liniju.

Otkrila sam i to da su studije o krstašima veoma razvijene na jevrejskom univerzitetu u Jerusalemu. To me uopće nije iznenadilo. Ruševine i arheološki ostaci krstaških tvrđava podsjećaju čovjeka da postoji druga zapadnjačka država koja je ukorijenjena u neprijateljskom islamskom svijetu. Ona je bila, kako se čini, zabrinuta za svoju sigurnost, potpuno jednako kao što je Izrael danas zabrinut. U prošlosti mi nije palo napamet da uporedim krstaški zapadni projekt, čija je egzistencija bila neizvjesna, sa sukobom koji se trenutno odvija na Bliskom istoku. Međutim, ta stvar mi za kratko vrijeme postala očigledna dok sam boravila u Izraelu.”²⁷³⁷

²⁷³⁷ *El-Harb el-mukaddese*, str. 15.

ČETVRTO POGLAVLJE

FAKTORI USPJEHA PRVOG KRSTAŠKOG POHODA

Krstaška ekspedicija je u velikoj mjeri uspjela ojačati i osnovati četiri latinske kneževine – prvu u gornjem dijelu toka Eufrata, tj. Ruhu, drugu u gornjem dijelu Šama, tj. Antakiju, treću na obali Šama, tj. Tripoli i četvrtu u samom srcu Palestine, a to je Jerusalem.²⁷³⁸ Tome treba dodati četiri velike baronije – Sajdu, Jafu, Askalan i Dželil (Galileju). Uspostavili su dvanaest feuda koje su dobili pratioci krstaškog kralja, u zamjenu za lojalnost i pokornost. To su sljedeći feudi: Arsuf, Hebron, Darom, Cesarea, Nablus, Beisan, Šajfa, Toron (Tebnin), Baniyas, Keyfa, Ludd i Beirut.²⁷³⁹ Vrijedi napomenuti da je uspjeh koji su krstaši ostvarili bio rezultat nekoliko faktora. Njih ćemo navesti u narednim redovima.

Prvo: Nepostojanje političkog jedinstva u islamskom svijetu

Slabost se počela uvlačiti u tijelo velike Abbasidske države u posljednjim desetljećima drugog stoljeća po Hidrži (osmog po gregorijanskom kalendaru). Tada su se neke pokrajine udaljile od državnog centra u Bagdadu odvojile i formirale nezavisne države. Hilafet nije imao snage da ih vrati pod centralnu vlast. Tako je u

²⁷³⁸ *Devr el-fukaha' vel-ulema' fiš-šerk el-edna*, str. 37.

²⁷³⁹ Ibidem, str. 37.

Maroku osnovana Država Idrisida 172/788. godine.²⁷⁴⁰ U Tunisu je formirana Država Aglabida 297/909. godine, a u Egiptu je stvorena Država Tulunida 254/868, a nakon nje Država Ihšidida 323/935. godine. Godine 358/969. Fatimidi su osvojili Egipat i Kairo uzeli kao svoju prijestolnicu. Na taj način su cijeli islamski zapad i Egipat izašli iz okvira Abbasidske države.

Pojavio se novi hilafet koji je kontrolirao zapadnu polovinu islamskog svijeta i koji je pokazivao aspiracije i na istočni dio, u kojem su se na isti način počele formirati nezavisne države. U Horasanu je 205/820. godine osnovana Država Tahirida, a njenim stopama je krenula i Država Safarida 254/867. Tim područjem je kasnije zavladao Samanidsko carstvo koje je osnovano 204/819. godine u Transoksijani, da bi se njegov utjecaj proširio na sva područja koja su pripadala Safaridskoj državi. Vlast abbasidskog hilafeta se transformirala iz političko-upravno-duhovne u samo duhovnu. Halifi je preostalo samo spominjanje na džumanskim hutbama, praćeno imenom sultana koji je vladao zemljom. Slabost abbasidskog hilafeta i urušavanje njegovog autoriteta²⁷⁴¹ ima nekoliko uzroka čijem istraživanju ovdje nije mjesto.

Turci su postali utjecajni u vrijeme Mu'tesima (217–227. god. po H. / 833–842. godine). Bili su povlašteni u njegovom periodu. Povjerio im je visoke pozicije u centru države i u pokrajinama. Oslonio se na njihove snage u čuvanju dvora. Oni su ugnjetavali ljude i povećao se broj pritužbi na njihovu nepravdu u Bagdadu. Zato je Mu'tesim za njih izgradio grad Samaru i tamo premjestio svoju prijestolnicu, gdje je preselio svoje turske dvorjane. To je povećalo njihov utjecaj i omogućilo im da preuzmu isključivu kontrolu nad hilafetom. Oni su birali halifu kojeg su željeli i smjenjivali onoga ko nije odgovarao njihovim željama i nahođenjima.

Godine 334/945. šiiti Buvejhidi su osvojili Irak i pripojili ga državi koju su prije toga osnovali u Perziji. Oni su preuzeli vlast nad

²⁷⁴⁰ *Devr Nuriddin Mahmud fi nehdatil-umme*, str. 24.

²⁷⁴¹ *Devr Nuriddin Mahmud fi nehdatil-umme*, str. 25.

hilafetom i nasilnički su se odnosili prema halifi, tako da su neke halife mučili, neke su zatvarali, a neke ubijali. Mogli su srušiti abbasidski hilafet i proglasiti fatimidski hilafet u Iraku i ostatku islamskog istoka, naročito nakon što su Fatimidi osvojili Egipat, ali nisu to učinili, ne iz obzira prema Abbasidskom hilafetu, već iz želje da zaštite svoju vlast i državu od fatimidskog utjecaja. Fatimidi su uspjeli proširiti svoj utjecaj na Šam i na Arapski poluotok i počeli su slati svoje emisare u Irak kako bi srušili Abbasidski hilafet i pripojili ostatak islamskog istoka svojoj državi.

Godine 447/1055. jedan od njihovih emisara iskoristio je slabost buvejhidske vlasti i podstakao pobunu u Bagdadu, tokom koje je uz pomoć svojih pomoćnika uspio uhapsiti halifu. Halifa je zatražio pomoć od sultana Tugrul-bega, vođe Seldžuka, koji su 427/1037. godine osnovali državu u oblasti Horasana, nakon čega su se proširili na jug i zapad na područjima oslabljene Buvejhidske države, o čemu je ranije bilo riječi. Seldžučki sultan je požurio da iskoristi priliku, pa se uputio prema Iraku, gdje je ugušio pobunu, srušio Buvejhidsku državu i vratio halifu na položaj. Međutim, El-Besasiri, koji je prihvatio učenje Fatimida, osvojio je Bagdad nakon što je izdao Tugrul-bega 450/1058. godine i podržao vlast fatimidskog halife El-Mustensira Billah. Tugrul-beg se vratio u Bagdad i porazio fatimidskog emisara. Vlast u Iraku pripala je država Seldžuka sunnita, koji su pokazali veliko poštovanje prema halifi. Ipak, halifi su dali simboličan značaj bez stvarne snage i nadležnosti. Kada su krstaši prodrli u Šam 492/1099. godine, Abbasidski hilafet bio je potpuno nemoćan da pruži ikakvu reakciju, osim što su uputili izaslanike seldžučkim sultanima moleći ih da riješe tu situaciju.²⁷⁴²

Drugo: Borba oko vlasti unutar seldžučkog dvora

Seldžučki sultan Alp Arslan nakon svoje smrti 465/1072. godine ostavio je snažnu, jedinstvenu državu na upravljanje dvojici sinova. Sultan Melik-šah, stariji sin Alp Arslana dobio je teritorije na istoku

²⁷⁴² *Devr Nuriddin Mahmud fi nehdatil-umme*, str. 25.

i Irak, a Tadžud-devle Tutuš, mlađi sin Alp Arslana, vladao je u Šamu kao podređeni svome starijem bratu. Ova stabilnost trajala je u vrijeme sultana Malik-šaha (465–485. god. po H. / 1072–1092. godine), zato što je on slijedio politiku svog oca i njegovog vezira Nizama el-Mulka, koji je umro 485/1092. godine, iste godine kada je umro i Melik-šah, što je stvorilo politički vakuum u islamskom svijetu općenito, a posebno kod Seldžuka. Taj vakuum je bio stvarni razlog razbijanja jedinstva Seldžuka, koji su se raspali na tri međusobno sukobljene grupe – snage Kilič Arslana I u Maloj Aziji, snage Seldžuka Šama pod vodstvom Tadžud-devle Tutuša i snage Seldžuka u Perziji i Iraku pod vodstvom sultana Berkjaruka, sina Melik-šaha i braće koja su mu bila lojalna.²⁷⁴³

Već sam opširno govorio o sukobima među Seldžucima nakon smrti sultana Melik-šaha. Treba znati da sukobi i ratovi nisu vođeni samo između seldžučkih sultana i emira, već su u njima učestvovali i vladari dinastije Benu Mezid u Iraku i abbasidski halifa El-Musteršid (512–529. god. po H.). Ovaj sukob doveo je do crpljenja seldžučke države i zaokupljanja njihovih sultana i namjesnika od nastupajuće franačke opasnosti. Zabilježeni su tek neki vojni pohodi sekundarne važnosti koji su poslani da pruže otpor Francima, pod pritiskom islamskog javnog mišljenja, kao rezultat djelovanja nekih vjerskih velikodostojnika iz redova učenjaka i sudaca. Ti ljudi imali su najveću zaslugu, nakon Allaha, u buđenju Ummeta i vraćanju na ispravnu stazu. Oni su ohrabrivali mase da se odupru franačkoj okupaciji. Kada je javno mišljenje na islamskom zapadu, a naročito u Bagdadu dovelo do narodnog nezadovoljstva i bune, sultan Muhammed je bio primoran da namjesnika Mosula emira Mevduda b. Tugtekina pošalje u borbu protiv Franaka. Nakon toga neki namjesnici Mosula i Gornje Mesopotamije poduzeli su značajne poduhvate kako bi ograničili ekspanziju Franaka u Šamu i Gornjoj Mesopotamiji. Međutim, to su bili pojedinačni, neorganizirani naponi koji od seldžučkih sultana

²⁷⁴³ *El-Džihad diddes-salibijjin fiš-šerk el-islami*, str. 35.

nisu dobili potrebnu pažnju i podršku. To je Francima omogućilo da osvoje većinu Šama, uz oblast Ruhe u Gornjoj Mesopotamiji.

Takvo stanje potrajalo je sve do osnivanja Zenkidske države u Mosulu 521/1127. godine, čiji je utemeljitelj Imaduddin Zenki, otac Nuruddina Mahmuda Zenkija. Tada je borba protiv Franaka postala organizirana.²⁷⁴⁴ Te blagoslovljene epizode nastavljene su u doba Nuruddina i Salahuddina, kao i u doba Memlučke države.

Treće: Postojanje Fatimidske države

Fatimidi nemaju veze s vjerovjesničkom kućom. Fatimidska država je batinidska (ezoterijska) i to je stav većine učenjaka koji su provjeravali njihovo porijeklo, te otkrili sve njihove tajne. Šerif Ibn Tabatiba pitao je njihovog kralja El-Muizza el-Ubejdija, osvajača Egipta, o njegovom porijeklu, pa je ovaj isukao sablju i rekao: "Ovo je moje porijeklo." Potom je prosuo zlato i rekao: "A ovo je moj ugled."²⁷⁴⁵ Oni su potomci jevreja Mejmuna el-Kaddaha b. Dejsana. Ebu Seleme navodi da je Ubejdullah el-Mehdi, osnivač Fatimidske države bio podli odmetnik, neprijatelj islama koji se pretvarao da je šiit. Trudio s svim silama da ukloni islamsku vjeru. Pogubio je veliki broj fakiha, muhaddisa i dobrih vjernika.²⁷⁴⁶

Ez-Zehebi kaže: "Učenjaci Zapada su jedinstveni da se treba boriti protiv porodice Ubejd zbog toga što su svjedočili nedvosmislenom kufriu. Susreo sam se s nekoliko historijskih događaja u tom smislu, koji jedni druge potvrđuju. Tako je veliki broj učenjaka i pobožnjaka izašao sa Ebu Jezidom el-Haridžijem da bi se borili protiv El-Kaima b. Ubejdullaha. Kazali su: 'Borimo se na strani sljedbenika kible protiv onih koji ne pripadaju kibli.'²⁷⁴⁷

²⁷⁴⁴ *Devr Nuriddin Mahmud fi nehdatil-umme*, str. 34.

²⁷⁴⁵ *Vefejat el-a'jan* (2/80).

²⁷⁴⁶ *Er-Revdatejn fi ahbar ed-devletejn*, str. 201.

²⁷⁴⁷ *Es-Sijer* (15/154).

Fatimidi su 449/1057. godine razrušili Kajrevan i protjerali tamošnje učenjake u razne dijelove zemlje, tako da su mnogi od njih umrli.²⁷⁴⁸

Bili su u tijesnoj vezi s karamitima ateistima, jer su propagirali isto učenje.²⁷⁴⁹ Ibn Halikan kaže: “El-Aid je bio okorjeli šiit, pretjerivao je u psovanju ashaba. Kada bi vidio sunnita, smatrao bi opravdanim njegovo ubistvo.”²⁷⁵⁰

Imam Eš-Šatibi kaže: “Ma’d, pripadnik Ubejdida koji su vladali Afrikom, bio je jedan od Dedždžala. Navodi se da je primorao mujezina da uče: ‘Svjedočim da je Ma’d Božiji poslanik’, pa su se muslimani pobunili i ubili ga (tj. mujezina). Zatim su ga odnijeli Ma’du kako bi saznali je li to bila njegova naredba. Kada je čuo za to, kazao je: ‘Vratite im njihov ezan, Allah ih prokleo.’”²⁷⁵¹

Sav teror koji su asasini sijali po islamskom svijetu plod je ismailitskog ubejdidskog učenja u Egiptu, čiji je pristalica bio i Hasan es-Sabah, vladar Alamuta koji je slao svoje ljude da ubijaju učenjake i borbene namjesnike. Učenje je preuzeo od ismailita iz Egipta.

Druzi u Šamu su također rezultat ideologije Ubejdidske države. Oni obožavaju ubejdidskog vladara, a u dobrim su odnosima s Izraelom.²⁷⁵²

U vrijeme El-Musta’lija i El-Amira vezirsku funkciju obavljao je El-Efdal b. Bedr el-Džemali, a tada je Jevrejину dozvoljeno da upravlja dvorcem, odnosno halifinim poslovima. Njegova moć je porasla, pa je povjerio važne pozicije Jevrejima. Taj El-Efdal bio je nesreća za Jerusalem.²⁷⁵³ Naime, kada je čuo da Franci marširaju iz Male Azije prema Šamu, te da su Seldžuci zaokupljeni sukobima s njima u Antakiji, Gornjoj Mesopotamiji i Ruhi, El-Efdal je ugledao povoljnu

²⁷⁴⁸ *El-Fikr es-sami fi tarih el-fikh el-islami* (2/165).

²⁷⁴⁹ *Va Kudsah* (1/260).

²⁷⁵⁰ *Vefejat el-a’jan* (3/110).

²⁷⁵¹ *Šatibi, El-I’tisam* (21/97).

²⁷⁵² *Va Kudsah* (1/260).

²⁷⁵³ *Ibidem* (1/262).

priliku za povrat unutrašnjih područja Šama. Poslao je delegaciju vođama franačke ekspedicije koja je držala Antakiju pod opsadom, kako bi se dogovorili o podjeli Šama. Predlagao je da sjever pripadne Francima, a jug Fatimidima.

Vođe franačke ekspedicije toplo su dočekali fatimidsku delegaciju i izrazili su želju za saradnjom sa Fatimidima. Međutim, nisu otkrili svoje prave namjere oko Jerusalema, tako da fatimidska delegacija nije dobila jasan odgovor,²⁷⁵⁴ ipak, El-Efdal je počeo raditi na ostvarivanju svog plana, čiji je osnovni dio zauzimanje Jerusalema i Damaska. Koristio je zaokupljenost Seldžuka sukobom s Francima. Poveo je vojsku na Palestinu i započeo opsadu Jerusalema, dok su Franci opsjedali Antakiju. Nakon žestokog sukoba na zidinama i u gradu, Fatimidi su osvojili Jerusalem u mjesecu ša'banu 491/1098. godine. El-Efdal je poslao drugu delegaciju vođama krstaške ekspedicije nakon što su krenuli prema jugu u pravcu Jerusalema. Ponudio im je iste uvjete kao i preko prve delegacije, uz dozvolu da obave hodočašće uz potpunu slobodu, pod uvjetom da budu nenaoružani. Međutim, ovoga puta su Franci bili jasni u svom odgovoru – ući ćemo u Jerusalem naoružani, bez odobrenja halife iz Kaira,²⁷⁵⁵ što se doista i dogodilo.

Ez-Zehebi opisuje fatimidsku vojsku kao zlu i podlu, naročito one koji su se odmetnuli od vjere. Ubijali su, pljačkali i zarobljavali muslimane tako da su stanovnici Sura (Tira) tražili zaštitu od bizantijskih kršćana zbog njihovog nasilja i terora, te zato što su (fatimidski borci) otimali njihove žene iz javnih kupatila i s ulica.²⁷⁵⁶

Ibn Kesir opisuje vladare Ubejdidske države, kao vladare najprljavijeg morala, najzlobnije duše. U njihovoj zemlji su se pojavile novotarije i razvrat. Povećao se broj smutljivaca, dok je dobrih učenjaka bilo malo. U Šamu je bilo mnogo Druza i asasina, a Franci

²⁷⁵⁴ Ibidem (1/262).

²⁷⁵⁵ Ibidem, str. 36.

²⁷⁵⁶ *Sijer a'lam en-nubela'* (16/468).

su osvojili obalu.²⁷⁵⁷ Kada su krstaši započeli opsadu Jerusalema, oni nisu pružili značajan otpor.²⁷⁵⁸ Ibn Halikan je to komentirao riječima: "Da je Jerusalem (za vrijeme napada krstaša) bio u rukama Artukida, to bi bilo bolje za muslimane."²⁷⁵⁹

Da batinidi nisu učinili ništa više nego što su ubijali dobre vjernike, bilo bi dovoljno zla... Prije nego što su krstaši osvojili Jerusalem, batinidi su 485/1092. godine ubili Nizama el-Mulka. A historija nosi brojne opomene i pouke. Muslimani su oslabili tek u doba država novotarija i bezvjerja. Zbog udaljavanja od Allahove vjere i širenja novotarija, nad muslimanskim narodima nadvila se nemoć i poniženje. A stvarnost je najbolji svjedok.²⁷⁶⁰

Četvrto: Pad Emevijskog hilafeta u Andalusu

Godine 422/1031. godine pao je Emevijski hilafet u Andalusu. Zemlja je ušla u novo razdoblje, koje je poznato kao razdoblje sektaških kraljevstava (mulūk et-tavā'if) od 422/1031. do 484/1091. Naziv ovog perioda dovoljan je pokazatelj da su nemoć, razjedinjenost, nestabilnost i međusobni sukobi vladali u to vrijeme. U prvoj polovini petog stoljeća po Hidžri blizu dvadeset porodica vladalo je u dvadeset gradova ili pokrajina. Oni su se nazivali sektaškim kraljevima. Najpoznatiji su bili Benu Abbad u Išbiliji (Sevilji), Benu Hamud, Idrisidi u Maliki (Malagi) i El-Džeziri (Algecirasu), Benu Ziri u Granadi, Benu Hud u Sarkosti (Saragozi), a najmoćniji su bili Benu Zun-nun, koji su vladali Tulejtilom (Toledom), Balensijom (Valensijom), Mursijom i Almerijom.²⁷⁶¹

Ti kraljevi su plaćali porez španskom kršćanskom kralju, koji je iz njihovih ruku uspio oteti brojne gradove i pokrajine. Zato su sektaški kraljevi zatražili pomoć od Jusufa b. Tašfina, vladara Murabita u

²⁷⁵⁷ *El-Bidaje ven-nihaje*, prema: *Va Kudsah*, str. 262.

²⁷⁵⁸ *Va Kudsah*, str. 262.

²⁷⁵⁹ *Vefejat el-a'jan* (1/179).

²⁷⁶⁰ *Va Kudsah*, str. 263.

²⁷⁶¹ *El-Hurub es-salibijje, el-mukaddimat es-sijasijje*, str. 282.

Marakešu. Godine 495/1102. Jusuf b. Tašfin uspio je pripojiti Andalus Državi Murabita, o čemu sam opširno govorio u svojoj knjizi o Murabitskoj državi.

Kada su godine 1095. pokrenuti krstaški ratovi na saboru u Clermontu, rat između kršćana i muslimana na Iberijskom poluotoku bio je u punom jeku.²⁷⁶² Ravnoteža snaga između dvije strane neprestano se mijenjala, tako da nijedna nije uspjela odnijeti odlučujuću pobjedu nad drugom. Iz tog razloga Španija nije bila u situaciji da se aktivno uključi u ratove izvan njenih teritorija. Naime, ta zemlja je bila poprište zapadnih krstaških ratova, tj. pokreta ponovnog osvajanja (Reconquista) kojeg su pokrenuli zapadni kršćani protiv španskih muslimana.

Kada su krstaši osvojili Jerusalem, papa Paskal II proglasio je krstaški rat u Španiji protiv muslimana. Tako su Španci kršćani vodili krstaški rat u samoj Španiji. Kratko vrijeme su Saragozu držali pod opsadom 494/1101. godine. Međutim, prilika za ostvarenje tog projekta još se nije ukazala, zato što su Murabiti povratili Valensiju nedugo nakon toga, zbog čega su kršćani bili primorani prekinuti opsadu.²⁷⁶³

Iz tog razloga muslimani Španije nisu bili u mogućnosti poslati bilo kakvu pomoć protiv krstaša na istoku. Bili su okupirani borbom protiv španskih kršćana, pored međusobnih sukoba.²⁷⁶⁴

Peto: Uloga kršćana koji su živjeli u Šamu

Kršćani su predstavljali važan segment u stanovništvu Šama. Pripadali su raznim grupama. Bilo je sirijskih kršćana, Armena, Grka. Sirijski kršćani igrali su značajnu ulogu tokom Prvog krstaškog rata. Sarađivali su s krstašima kako bi preuzeli Jerusalem od muslimana.

Kako bismo objasnili ulogu kršćana Šama u Prvom krstaškom ratu, spomenut ćemo kako je pomoć kršćana iz Artaha bila veoma

²⁷⁶² Ibidem, str. 283.

²⁷⁶³ *El-Hurub es-salibijje, el-mukaddimat es-sijasijje*, str. 284.

²⁷⁶⁴ Ibidem.

značajna za osvajanje te tvrđave od strane Franaka 490/1097. godine. Naime, kršćansko stanovništvo tog grada izvršilo je pokolj nad stražarima koji su se nalazili u tvrđavi.²⁷⁶⁵

Kada su se krstaši približili Antakiji nije im bilo teško naći prijatelje unutar grada. Krstaškom taboru se priključio veliki broj kršćana stanovnika Antakije, koji su komunicirali sa svojom rodbinom unutar grada kroz vrata Svetog Đorđa na zapadu. Tako su krstaši znali sve što se događa u Antakiji.²⁷⁶⁶

Krstaše je zadesila glad tokom opsade Antakije, tako da je umirao svaki sedmi vojnik. Zato su se kršćani i Armeni trudili da sakupe što više hrane i dostave u krstaški logor.²⁷⁶⁷

Kršćani su također imali značajnu ulogu u franačkom osvajanju Mearre en-Nu'man 491/1098. godine. A kada se pojačala nestašica hrane i vode kod krstaša koji su pod opsadom držali Jerusalem, lokalni kršćani su im poslužili kao vodiči i pomogli im da pronađu šume i izvore.

Oni su isto tako pomogli Franka Saint-Gilles u opsadi Tripolija 495/1102. godine.²⁷⁶⁸ Što se tiče Armena, oni su svoj stav otkrili kada su krstaši stigli u armensku regiju u planinskom lancu Taurus. Tamošnji armenski kršćani su im pružili pomoć i priredili im topao doček. Pružili su im opskrbu i zalihe. Da nije toga, krstaši ne bi mogli nastaviti marš i Seldžuci bi im nanijeli veliki poraz. Međutim, pomoć koju su dobijali od Armena omogućila im je da nastave oružanu agresiju i prodor u islamski istok.²⁷⁶⁹

²⁷⁶⁵ Ibidem.

²⁷⁶⁶ El-Urejni, *Eš-Šerk el-evsat vel-hurub es-salibijje* (1/237).

²⁷⁶⁷ El-Hurub es-salibijje, *el-mukaddimat es-sijasijje*, str. 269.

²⁷⁶⁸ El-Kamil fit-tarih (8/446).

²⁷⁶⁹ El-Hurub es-salibijje, *el-mukaddimat es-sijasijje*, str. 270.

Šesto: Stav nekih arapskih emirata prema krstaškoj invaziji

Kada su se krstaši nakon osvajanja Antakije uputili prema Jerusalemu obalnim putem, uspostavili su kontakte s vladarima gradova u Šamu, koji su u slabljenju seldžučke snage vidjeli šansu za osamostaljenje nekih gradova poput Homsa, Tripolija i Šaizara. Nije im bio važan opći interes islama i muslimana. Oni su pristali da se pokore krstašima, prihvatili su njihove uvjete, pružili im pomoć i vodiče.²⁷⁷⁰

Benu Munkiz, vladari Šaizara, i Benu Amar, vladari Tripolija, koji su pripadali starim arapskim porodicama, obradovali su se porazu Seldžuka i počeli su pomagati krstaškim borcima.²⁷⁷¹ Frapantan i poražavajući događaj bilo je to što je vladar Izzuddin Ebu el-Asakir Sultan b. Munkiz, vladar Šaizara, uspostavio kontakt s Remonom kada se ovaj nalazio u Kafartabu. Obavezao se da neće ometati kretanje krstaša kada su ušli u pokrajinu Šaizar. Pružio im je svu potrebnu hranu, kao i dva vodiča 17. januara, kako bi našli prolaz preko rijeke Asi. Taj sporazum je doista realiziran.²⁷⁷²

Kada su izvidnice krstaške invazije stigle do grada Misjafa, tamošnji vladar je izašao ispred njega. Sklopio je s krstašima sporazum nakon kojeg su se oni uputili prema dolini Beka, gdje su ih obradovala dobra koja su pronašli. Zatim su se uputili prema tvrđavi Kurda, koju su stavili pod opsadu i osvojili 29. januara 1099. godine.²⁷⁷³

Ibn el-Esir navodi da su krstaši došli do Homsa i stavili ga pod opsadu, ali je tamošnji vladar Dženah ed-Devle tražio primirje.²⁷⁷⁴

Na taj način su vladari gradova u Šamu bili razjedinjeni u to vrijeme. Svako od njih je pokušavao da sačuva svoj emirat, ne osvrćući se na opći cilj, a to je suprotstavljanje nadirućem neprijatelju. Niko od njih

²⁷⁷⁰ *Džihad el-muslimin fil-hurub es-salibijje*, str. 107–108.

²⁷⁷¹ Husejn Muennes, *Nuruddin Mahmud*, str. 85.

²⁷⁷² Seid Ašur, *El-Hareke es-salibijje* (1/179).

²⁷⁷³ Ibidem (1/108).

²⁷⁷⁴ *El-Kamil fit-tarih* (5/401).

nije se mogao sam suprotstaviti krstašima. Zato vidimo da je većina njih tražila mir sebi i stanovnicima svog emirata, u zamjenu za pomoć koju su pružali krstašima. To ukazuje na demoraliziranost tih vladara koja se odražava u nekoliko stvari:

- ♦ nizak nivo vjerske svijesti kod većine vladara;
- ♦ sebičnost i samoljublje;
- ♦ kukavičluk i bespomoćnost koje su zadesile veliki broj ljudi;
- ♦ pohlepa za ovosvjetskim dobrima;
- ♦ nedostatak principa ljubavi i mržnje u ime Allaha (*el-vela' vel-bera'*).

Sedmo: Uloga batinida-ismailita-rafididta u opstrukciji džihada protiv krstaša

U Šamu se pojavila sekta ismailita ili batinida, koja je doprinijela povećanju razjedinjenosti islamskih snaga u Šamu i Gornjoj Mesopotamiji. Može se reći kako je prisustvo ismailita-batinida u Halepu i širenje njihovog utjecaja u Šamu doprinijelo pojavi novog faktora razbijanja jedinstva muslimana uopće, te jedinstva Seldžuka u posebnom smislu. Ta razjedinjenost vladala je u Šamu u vrijeme krstaških ratova, što je dovelo do toga da je ta sekta pomagala krstaše u osvajanju nekih muslimanskih uporišta, ili je radila na pripremanju terena za krstaško osvajanje, kao što se dogodilo u Apameji 500/1107. godine.²⁷⁷⁵

Ta frakcija je igrala podlu i zlu ulogu u opstrukciji džihada u fazi sukoba s osvajačima. Izdajnički noževi su klali vođe ummeta – fakihe i vezire. Historija te sekte bila je crna i natopljena krvlju nevinih sunnita.²⁷⁷⁶

²⁷⁷⁵ *El-Džihad diddes-salibijjin fiš-šerk el-islami*, str. 59.

²⁷⁷⁶ Muhammed en-Nasir, *El-Džihad vet-tedždid*, str. 140.

1) Njihova kolaboracija s krstašima

Asasini su se prvi put pojavili u Šamu 498/1104. godine, kada je El-Hasan b. es-Sabah poslao misionara El-Hakima El-Munedždžima, koji je uspio zavaditi braću Dukaka, vladara Damaska i Ridvana, namjesnika Halepa. Zatim je stao na stranu Ridvana i preobratio ga u svoju sektu, te osnovao kuću za ismailitsku propagandu u Halapu. Nakon Ridvanove smrti, Alp Arslan El-Ahres je razbio batinide i ubio njihovog predvodnika Ebu Tahira es-Saiga. Pobio je njihove uglednike i pohapsio ostale. Neki su pobjegli u teritorije koje su držali Franci i razišli se širom zemlje.²⁷⁷⁷

Njihov utjecaj u Halepu ponovno je porastao u vrijeme njihovog misionara Behrama, koji je bio veoma moćan, iako je djelovao u velikoj tajnosti. Pozivao je u svoju sektu pripadnike hordi, pridobijajući neznalice i neuke stanovnike. Preselio se u Damask, gdje je javno pozivao u svoj pravac. U tome mu je pomogao Tugtekinov vezir Ebu Tahir el-Mizdekani, tako da je postao zao i opasan. Plašio se da će mu stanovnici Damaska nauditi pa je od Tugtekina tražio da njega i njegove pristalice smjesti u neku tvrđavu. El-Mizdekani mu je povjerio tvrđavu Banijas koja se nalazi u južnom dijelu Damaska. On se tu smjestio i okupio svoje sljedbenike.²⁷⁷⁸

Ibn el-Esir smatra da je povjeravanje ove tvrđave batinidima bila katastrofa za zemlju, jer se Behramova prijetnja povećala. Nastavio je pozivati pripadnike hordi i obične ljude u svoj pravac. To je predstavljalo veliki problem i opasnost za fakihe, učenjake i vjernike, posebno sunnite. Oni nisu smjeli izustiti niti jedno slovo, iz straha od sultana Tugtekina u prvom redu, te iz straha od ismailitske odmazde u drugom redu.²⁷⁷⁹

Tugtekin je naposljetku postao svjestan njihovih spletki, ali je umro prije nego što je išta poduzeo protiv njih. Naslijedio ga je njegov sin Tadž el-Muluk Buri na čelu Damaska, ali je vezir El-Mizdekani

²⁷⁷⁷ Ibidem, str. 140.

²⁷⁷⁸ Ibidem, str. 141.

²⁷⁷⁹ *El-Kamil fit-tarih*, prema: *El-Džihad vet-tedždid*, str. 141.

počeo još snažnije štititi batinide i ukazivati im naklonost. Zatim se urotio s krstašima i ponudio im da im preda Damask, a da oni njemu i batinidima predaju grad Sur. Postigli su dogovor koji se trebao realizirati jednog petka, dok su muslimani bili u džamijama. Tada su s lakoćom mogli otvoriti vrata Francima. Međutim, urota je otkrivena prije nego što je sprovedena. Buri je pogubio svog vezira izdajnika. Tijelo mu je spalio, a glavu istakao na vrata tvrđave. Pozvao je na ubijanje batinida, tako da je ubijeno šest hiljada njihovih pripadnika. Stanovnici Damaska su ih nastavili klati i istrijebili su ih svojim sabljama i noževima do sredine ramazana 523/1129. godine.

Tada je njihov misionar Ismail el-Adžmi u Banijasu pozvao u pomoć krstaše kako bi zaštitili njega i njegove sljedbenike. U zamjenu za zaštitu ponudio im je predaju Banijasa. Batinidi su se uvukli u susjedne gradove, nakon što su im predali grad.²⁷⁸⁰

2) Atentati na muslimanske vođe

Atentati su bili strašno oružje koje su batinidi koristili kako bi ostvarili svoje ciljeve i oslobodili se neistomišljenika. Pokret batinidskih asasina predstavljao je kolac zaboden u srce islamskog društva. Doprinijeli su njegovom cijepanju i širenju terora širom zemlje, što je olakšalo okupaciju.²⁷⁸¹ Pokret asasina bio je izvor političkog i društvenog rasula koje je vladalo tokom perioda krstaških ratova. Asasini su bili jedinstveno tajno društvo ubica, koje je bilo obučeno za razne metode ubijanja. Zločinački napadi batinida koštali su života velikog broja vođa i najboljih ljudi islamskog džihada. Od njihove brutalnosti nisu se mogli spasiti iskreni pripadnici islamskog društva.²⁷⁸²

Prva žrtva atentata i izdaje bio je seldžučki vezir Nizam el-Mulk 485/1092. godine, a osim njega ubili su još nekoliko vezira, među njima je Ebu Talib es-Semirmi, vezir seldžučkog sultana Mahmuda.

²⁷⁸⁰ Ibidem (8/669).

²⁷⁸¹ *El-Džihad vet-tedždid*, str. 143.

²⁷⁸² *Eser el-harekat el-batinije fi arkaetil-džihad*, str. 183–184.

Njega su zaklali i tijelo mu oskrnavili s više od trideset uboda. Ubili su i vezira sultana Sandžara Muin ed-Devle Ahmeda b. el-Fadla.²⁷⁸³ Vezira Fahra el-Mulka, sina Nizama el-Mulka, ubili su dok je postio Dan ašure. Kada je izlazio iz kuće, neki dječak je došao vičući: "Otišli su muslimani i nije ostao niko ko će otkloniti nepravdu i zaštititi tužnog." On ga je saslušao iz samilosti, pa ga je jedan batinid napao nožem i usmrtio."²⁷⁸⁴

Asasini su ubili nekoliko namjesnika i vladara, uključujući Dženaha ed-Devlu, vladara Homsa, zeta Ridvana, vladara Halepa. Ubili su ga kad je izašao iz tvrđave kako bi obavio džuma-namaz u velikoj džamiji. Napala su ga trojica asasina, obučena u dervišku odjeću, 495/1102 . godine. U to vrijeme on se spremao za borbu protiv krstaša. Kritizirao je Ridvana zbog nemarnog odnosa prema borbi protiv njih, pa je on bio saučesnik u ubistvu svog očuha.²⁷⁸⁵ On je bio, Allah mu se smilovao, borben vladar koji je lično učestvovao u ratovima.²⁷⁸⁶

Jedan od zločina asasina bilo je i ubistvo vladara mudžahida Mevduda b. Altuntaša, u haremu Emevijske džamije 507/1113. godine. On je nanio nekoliko poraza krstašima. Stalno je postio, Allah mu se smilovao, i odbijao je da prekida post.²⁷⁸⁷ Ubili su i namjesnika Mosula, Ak Sunkura el-Bursukija 520/1126. godine. Dok je klanjao džumu u Mosulskoj džamiji, napalo ga je više od deset samoubica, usmrtivši ga noževima. Prije nego što su ga ubili, Allah mu se smilovao, uspio je raniti trojicu napadača. Bio je pravedan i pobožan čovjek. Klanjao je noćni namaz. Nekoliko puta je predvodio vojsku protiv krstaša.²⁷⁸⁸

²⁷⁸³ Ibn El-Kalanisi, *Zejl Tarih Dimašk*, str. 324.

²⁷⁸⁴ *El-Kamil fit-tarih*, prema: *El-Džihad vet-tedždid*, str. 144.

²⁷⁸⁵ *El-Džihad vet-tedždid*, str. 145.

²⁷⁸⁶ *En-Nudžum ez-zahire* (5/168).

²⁷⁸⁷ *El-Bidaje ven-nihaje*, prema: *El-Džihad vet-tedždid*, str. 145.

²⁷⁸⁸ *El-Kamil fit-tarih*, prema: *El-Džihad vet-tedždid*, str. 145.

Batinidi nisu oklijevali da ubiju bilo kojeg halifu Abbasidske države do kojeg bi došli. Ubili su halifu El-Musteršida, koji je, Allah mu se smilovao, bio učenjak, pobožnjak, častan i rječit čovjek, poznavalac fetvi. Napali su ga u njegovom šatoru, ubili ga i oskrnavili njegovo tijelo, Allah ih ubio, 529/1135. godine.²⁷⁸⁹ Ubili su i njegovog sina halifu Er-Rašida 532/1138. godine u Isfahanu, gdje je i ukopan, Allah mu se smilovao. Ubili su ga batinidi koji su bili njegovi sluga. Ukopan je u predgrađu Isfahana.²⁷⁹⁰

Kada je riječ o učenjacima i pravnicima, ubili su veliki broj njih na perfidan način. Navest ćemo neke od njih: Ebu el-Kasima, sina Imama dva Harema, batinidi su ubili 492/1099. godine; fakiha Ahmeda b. el-Husejna el-Belhija ubili su 494/1101. godine; fakiha Abdullatifa b. el-Hadžnedija ubili su 523/1129. godine; fakiha Ebu el-Mehasina er-Revejanija ubili su 502/1109. godine.

Nejsaburskog kadiju Ebu el-Ala'a ubili su u džamiji u Isfahanu 499/1106. godine; kadija Abdullaha b. Alija el-Hatabija batinidi su ubili u džamiji dok je obavljao džuma-namaz 502/1109. godine; kadiju Saida b. Abdurrahmana Ebu el-Ala'a ubili su na dan Ramazanskog bajrama u Nejsaburu 502/1109. godine; kadiju Ebu Sa'da Muhammeda b. Nasra el-Herevija batinidi su napali u džamiji u Hemedanu i ubili ga 518/1123. godine.

Vaiza Ebu Džafera b. el-Mušata ubili su dok je držao predavanje ljudima u džamiji. Kada je silazio s predavaonice, napao ga je jedan batinid i ubio 498/1105. godine. Vaiz Ebu el-Muzaffer el-Hadždeli ubijen je dok je držao predavanje u džamiji, prilikom silaska sa predavaonice.²⁷⁹¹ Muhammed b. Hamid en-Nasir je sastavio tabelu imena vođa i učenjaka koje su ubili batinidi.²⁷⁹² Nakon toga je kazao: "To nam pokazuje sve razmjere stravične uloge koju su ti pokreti odigrali u uništavanju efikasnosti i dinamičnosti ummeta u borbi

²⁷⁸⁹ *El-Kamil fit-tarih* (8/712–713).

²⁷⁹⁰ Ebu Šame, *Er-Revdatejn* (1/31).

²⁷⁹¹ *El-Džihad vet-tedždid*, str. 148–149.

²⁷⁹² *Ibidem*, str. 149–150.

koja se vodila između muslimana i krstaških okupatora. Niz atentata, njihov vremenski raspored i odabir žrtava vodi nas ka nekoliko zaključaka, od kojih su najvažniji sljedeći:

- batinidi su ubijali ličnosti koje su predstavljale vodeće ljude na polju politike, ideologije i borbe na Allahovom putu;
- ubistvo tih ličnosti bila je namjerna usluga krstašima s jedne strane, te vođama ateističkog pokreta s druge strane;
- brojne žrtve atentata ubijene su tokom posta, obavljanja džuma-namaza, tokom držanja vjerskog predavanja ili davanja fetvi u Allahovim kućama;
- većina njih bili su poznati po dobroti, bogobožnosti, postu, noćnom namazu, redovnom obavljanju namaza u džematu, te pokoravanju krstaških vojski.²⁷⁹³

3) Širenje terora i straha u islamskom društvu

Batinidi se nisu ograničili na ubistvima lidera, niti na saradnji s krstašima, već su širili teror među ljudima na razne načine. Bavili su se razbojništvom, napadali stanovnike sela u svom susjedstvu, klali ih i otimali svu imovinu koju su kod njih našli. Karavani koji su prolazili blizu njihovih tvrđava nisu bili pošteđeni od ubijanja i pljačke. Ljudi su zbog toga osjećali nesigurnost za sebe, svoju djecu i imetak.

Bili su toliko smionici da su otimali ljude na ulicama i naseljima na najneobičniji način. Kada bi neko zakasnio od uobičajenog vremena dolaska, njegovi ukućani bi bili sigurni da je ubijen i počeli bi ga oplakivati. Ljudi su postali oprezni, tako da nigdje nisu išli sami. Batinidi su jednom oteli mujezina uz pomoć njegovog susjeda batinida. Ukućani su ga počeli oplakivati, pa su ga batinidi popeli na ravni krov kuće i pokazali mu kako ga ukućani oplakuju, a on nije smio progovoriti iz straha od njih.²⁷⁹⁴

²⁷⁹³ Ibidem.

²⁷⁹⁴ *El-Kamil fit-tarih*, prema: *El-Džihad vet-tedždid*, str. 151.

Strah i trepet od njihovih zločina porastao je dotle da su ljudi nakon što padne noć skrivali svu imovinu i stvari koje imaju, na nepoznata mjesta, iz straha od njihovih napada i pljačke. Ujutro bi te stvari ponovo uzimali.²⁷⁹⁵

Ni hadžije nisu bile sačuvane njihove brutalnosti. Godine 498/1105. okupili su se karavani hadžija iz Transoksijane, Horasana i Indije. Kada su došli do Huvar Rejja, sela u okolini Bejheka, u pravcu Nejsabura, batinidi su ih napali u osvit zore. Izvršili su masakr sabljama i zaplijenili njihov imetak i jahalice. Nisu ostavili ništa iza sebe.²⁷⁹⁶ Taj zločin su ponovili i 552/1157. godine, kada su pobili sve hadžije iz Horasana. Samo je mali broj uspio preživjeti, a među ubijenima je bilo imama, učenjaka, pobožnjaka i dobrih vjernika. Ujutro se jedan batinid pojavio nad žrtvama i povikao: "O, muslimani! Otišli su nevjernici. Ko želi vode, napojit ću ga!" Kada god bi neki ranjenik podigao glavu ili progovorio, taj batinid bi ga napao i ubio. Tako da ovaj podlac nije ostavio nikoga u životu.²⁷⁹⁷

Zbog takve situacije ljudi su se osjećali nesigurnim, kao da jedni druge ne poznaju. Rodbinske veze su se raskinule i poznanstva raskinula. Razjedinjenost se povećala, a strah pojačao. Brojni učenjaci nisu smjeli otvoreno kritizirati batinide, već su koristili metafore i alegorije. Jedan od takvih je hroničar Seldžučke države El-Imad el-Isfahani²⁷⁹⁸ u svojoj knjizi *Povijest porodice Seldžuka*.²⁷⁹⁹ Historija se ponavlja i ima li ikoga ko će uzeti pouku?²⁸⁰⁰

4) Fetva Ibn Tejmije o batinidskim pokretima

Šejhul-islama su pitali u ismailitima i njihovim ograncima – asasinima, karamitima, mahmerre, harmije i njima sličnim, pa je odgovorio, Allah mu se smilovao:

²⁷⁹⁵ *El-Džihad vet-tedždid*, str. 151.

²⁷⁹⁶ *El-Kamil fit-tarih*, prema: *El-Džihad vet-tedždid*, str. 151.

²⁷⁹⁷ Ibidem.

²⁷⁹⁸ *Eser el-harekat el-batinije fi arkaletil-džihad*, str. 210.

²⁷⁹⁹ Ibidem, str. 152.

²⁸⁰⁰ *El-Džihad vet-tedždid*, str. 152.

“Ti ljudi, te ostale vrste karamita i batinida (ezoterista) su veći nevjernici od jevreja i kršćana. Štoviše, gori su od mnogih višebožaca (mušrika). Oni Muhammedovom ummetu nanose veću štetu od nevjerničkih boraca, poput Tatara, Franaka i drugih. Oni se pred neukim muslimanima pretvaraju da su šiiti, da slijede ehli-bejt, a u biti ne vjeruju ni u Allaha, ni u Njegovog Poslanika, ni u Njegovu objavu. Ne vjeruju u naredbe i zabrane, nagradu i kaznu, džennet i džehennem, niti u jednog poslanika prije Muhammeda, sallallahu alejhi ve sellem.”²⁸⁰¹

Zatim je upozorio na njihovu opasnost po muslimane: “Kada bi ojačali, prolijevali bi krv muslimana, kao što su jednom ubili hadžije i bacili ih u bunar Zemzem, te oteli Crni kamen, koji je kod njih ostao jedno vrijeme. Broj muslimanskih učenjaka i šejhova koje su ubili zna samo Uzvišeni Allah.”²⁸⁰²

Otkrio je i njihovu urotu sa krstašima: “Poznato je da su obale Šama kršćani osvojili zahvaljujući njima. Oni su uvijek na strani neprijatelja muslimana i saveznici su kršćana protiv muslimana. Najveća tragedija za njih bila je kada su muslimani osvojili obalne gradove i kada su kršćani protjerani. Još je veća tragedija za njih bila kada su muslimani pobijedili Tatare.”²⁸⁰³

Govorio je, Allah mu se smilovao, o miroljubivoj politici koju su ubejdidi i fatimidi vodili sa krstašima i o neodgovornom odnosu prema Jerusalemu. Kazao je: “Oni su neprijatelji Allaha i Njegovog Poslanika. Bilo ih je mnogo u to vrijeme na obalama i drugim mjestima. Kršćani su osvojili obalu, a zatim su zahvaljujući njima osvojili Kudsi-šerif (Jerusalem) i druga mjesta.”²⁸⁰⁴

Ukazao je i na njihovu saradnju s Mongolima: “Tatari su prodrli u muslimanske zemlje, ubili halifu u Bagdadu i druge muslimanske vladare upravo uz njihovu pomoć. Hulaguov vrač, koji je bio njihov

²⁸⁰¹ *Fetava Ibn Tejmije* (35/149).

²⁸⁰² *Fetava Ibn Tejmije* (35/150).

²⁸⁰³ *Ibidem* (35/151).

²⁸⁰⁴ *Ibidem* (35/151–152).

verir, En-Nusajr et-Tusi, bio je vezir asasina u Alamutu i on je naredio da se ubije halifa, uz njihovu pomoć.”²⁸⁰⁵

Osvrnuo se i na propis saradnje s njima: “Unajmljivanje njihovih stražara ili vojnika na graničnim utvrdama muslimana je veliki grijeh. To je kao da se vuk koristi za čuvanje ovaca. Oni su najveći izdajnici muslimana i njihovih predvodnika.”²⁸⁰⁶ Nije ih dozvoljeno postavljati kao stražare, vratare i čuvare. Obavezno treba ubijati njihove učenjake i misionare, kako ne bi druge odveli u zabludu. Nije dozvoljeno noćiti u njihovim kućama, družiti se s njima i pratiti njihove dženaze.”²⁸⁰⁷

Osmo: Širenje šiitsko-rafiditske i ideologije batinidske

Zar je neko mogao zamisliti da će se muslimani oduprijeti krstašima, kada se među njima bio proširio šiizam, novotarije i kada su na tom prostoru osnovane šiitske države? Ubejdidi Fatimidi vladali su u Egiptu (297–567. god po H. / 910–1172. godine), a Buvejhidi su osvojili vlast u Bagdadu i na najgori način ponizili halifu. Karamiti su izvršili zločin nad hadžijama 317/929. godine, te nad stanovnicima Damaska 360/970. godine. Uradili su stvari kakve niko nije vidio niti čuo. Oni su pokušali oslabiti Abbasidsku državu. Benu Hamdan (317–394. god. po H. / 929–1004. godine) su djelovali u Halepu, a Esedi u Hulli (403–545. god. po H. / 1013–1150. godine). Nije im bilo dovoljno što imaju vlast u svom emiratu, već su učestvovali u neredima u Abbasidskoj državi i dizanju pobune protiv halife. Njihov vođa Dubejs bio je protjeran iz Hulle, pa je otišao u Šam, gdje je pomagao Bizantincima u opsadi Halepa, pod uvjetom da ga postave za vladara u tom gradu nakon što ga osvoje. Taj pokušaj je bio bezuspješan. Dubejs se vratio u Hullu, gdje ga je ubio seldžučki sultan Mesud. Esedi su sarađivali sa Arslanom el-Besasirijem, pristalicom

²⁸⁰⁵ Ibidem (35/151–152).

²⁸⁰⁶ Ibidem (35/155–162).

²⁸⁰⁷ Ibidem (35/155–162).

egipatskih Ubejdida. Kao šiiti, Esedi su podržavali tog heretika, kao što su podržavali Bizantinke protiv muslimana.²⁸⁰⁸

Prema tome, raširenost šiitsko-rafiditske i ideologije batinida bio je jedan od faktora koji su pomogli krstašima da osvoje Šam u Prvom krstaškom pohodu.

Deveto: Pogoršanje ekonomske situacije prije krstaške invazije

U to vrijeme sve bogatstvo bilo je u rukama male grupe ljudi, koja ne poznaje dobro niti odbacuje zlo. Zemlju su opustošili i ljude ostavili da žive u oskudici, bez ikakvog obzira i saosjećanja prema njima.²⁸⁰⁹ Najvažnije manifestacije ovog ekonomskog urušavanja i štetnih posljedica koje je ono ostavilo možemo svesti na sljedeće:

Raskošnost i rasipanje kod prominentnih ljudi

Pojava gomilanja imetka postala je raširena kod njih, a krađa državnog imetka bila je normalna pojava. Navest ćemo neke primjere.

U dvorcima El-Adida, posljednjeg fatimidskog halife, pronađene su ekstravagantne količine vrijednih predmeta, odjeće i namještaja, uključujući sedamsto unikatnih dragulja, ne ubrajajući u to smaragde i rubine. Prodaja predmeta pronađenih u dvorcu trajala je više od dvadeset godina.²⁸¹⁰

Fatimidski vezir Bedr el-Džemali je iza sebe ostavio bogatstvo sačinjeno od šeststo hiljada zlatnika, dvije stotine srebrnjaka, sedamdeset pet hiljada satenskih odijela, trideset tovara okićenih zlatnih ženskih pojaseva iz Iraka, te zlatnih obruča punih dragog kamenja vrijednog dvanaest hiljada zlatnika.²⁸¹¹ Kada je ubijen njegov sin El-Efdal, koji je naslijedio svoga oca na poziciji vezira, 515/1121. godine, po halifinoj naredbi iz njegove kuće iznesene su

²⁸⁰⁸ *Va Kudsah* (1/357).

²⁸⁰⁹ *El-Džihad vet-tedždid*, str. 71.

²⁸¹⁰ *El-Bidaje ven-nihaje*, prema: *El-Džihad vet-tedždid*, str. 71.

²⁸¹¹ *Vefejat el-a'jan* (2/160–162).

dragocjenosti koje samo Allah zna. Ostavio je skupocjenosti i nevjerovatne stvari kakve nigdje nisu postojale.²⁸¹²

Ibn Kesir opisuje jedan segment života Ebu Nasra Ahmeda b. Mervana el-Kurdija, namjesnika Dijarbakra i Silvana, koji je umro 453/1061. godine: “Tom zemljom je vladao pedeset tri godine. Imao je petsto konkubina, izuzev onih koje su im služile. Imao je petsto sluga i veliki broj pjevačica, od kojih je svaka kupljena za pet hiljada zlatnika. Na njegovim zabavama su svirali muzički instrumenti vrijedni dvije stotine hiljada zlatnika.”²⁸¹³

On također opisuje miraz kćerke sultana Melik-šaha 480/1087. godine: “U mjesecu muharremu miraz kćerke sultana Melik-šaha prevezen u halifin dvor na stotinu trideset deva ukrašenih bizantijskom svilom. Većina tereta sastojala se od zlata i srebra. Bile su tu tri nosiljke, zatim sedamdeset mazgi ukrašenih raznovrsnom kraljevskom svilom, te zvonima i ogrlicama od zlata i srebra. Šest mazgi nosilo je dvanaest srebrnih sanduka u kojima se nalazilo neprocjenjivo blago i nakit.”²⁸¹⁴

Vojnici su slijedili primjer namjesnika i vezira u otimanju i pljački. Kada bi došlo do nemira između sultana, vladara ili njihovih namjesnika, vojnici bi koristili priliku i pljačkali gradove i trgovačke radnje. Trgovci su bili vješti u podizanju cijena, naročito u toku nestašice i oskudice. Sultanovi vojnici su pljačkali ljude i imetak seljana.²⁸¹⁵ Ovo je kratak prikaz stanja namjesnika i vezira. Sasvim su se drugačije ponašali učenjaci, književnici i obični ljudi.²⁸¹⁶

Skupoća i širenje gladi

Porezi nametnuti stanovništvu bili su visoki, a država je koristila raznovrsne načine iznude, tako da su čak i hadžije morale plaćati

²⁸¹² *El-Kamil fit-tarih*, prema: *El-Džihad vet-tedždid*, str. 72.

²⁸¹³ *El-Kamil fit-tarih*, prema: *El-Džihad vet-tedždid*, str. 72.

²⁸¹⁴ *El-Bidaje ven-nihaje* (16/107).

²⁸¹⁵ *Hakeza zahere džil Salahiddin*, str. 22.

²⁸¹⁶ *El-Džihad vet-tedždid*, str. 73.

velike poreze državi kroz koju su prolazili. Tako su Fatimidi postupali sa marokanskim hadžijama koji su prolazili kroz Egipat. Oni koji nisu mogli plaćati poreze lišavani su slobode, a često bi propustili stajanje na Arefatu. To je trajalo sve dok Salahuddin nije ukinuo takse i poreze hadžijama u Mekki.²⁸¹⁷

Cijene su vrtoglavo rasle. Ibn Tugri Burdi bilježi da je neki čovjek prodao kuću u Kairu za dvadeset ritla brašna, koju je prethodno kupio za devetsto zlatnika. Jedno jaje je koštalo zlatnik 428/1037. godine. U Iraku i Šamu su vladale zaraza i suša, kao i u ostalim dijelovima islamskog svijeta. Ljudi su jeli uginule životinje i iskopavali grobove.

Bogataši su kupovali nar ili dunju za zlatnik. Takvo stanje vladalo 484–489. god. po H. / 1091–1096. godine.²⁸¹⁸

Ibn Kesir opisuje opće stanje skupoće i gladi godine 462/1070. Izdvajamo primjer vezira koji je jednog dana sjahao sa svoje mazge i potpuno je zaboravio na nju, zato što je bio malaksao uslijed gladi. Trojica ljudi su uzeli tu mazgu, zaklali je i pojeli. Njih su vlasti uhvatile i razapele. Kada je svanulo jutro, na njihovim kostima nije bilo nimalo mesa, jer su ga stanovnici pojeli.²⁸¹⁹

Nestabilnost i zanemarivanje općeg interesa

Neredi i nesigurnost bili su univerzalni karakter društvenog života u to vrijeme. Kradljivci su javno djelovali u srcu prijestolnice Bagdada, a dešavalo se i da zauzmu određena mjesta. U tom sveopćem metežu društvo je bilo zaokupljeno svakodnevnim sitnim problemima. Kao i u džahilijetu, svako je brinuo kako zadovoljiti svoje nagone za jelom i općenjem i nisu poznavali dobro niti odbacivali zlo,²⁸²⁰ a historija se ponavlja.

²⁸¹⁷ *El-Bidaje ven-nihaje*, prema: *El-Džihad vet-tedždid*, str. 74.

²⁸¹⁸ *En-Nudžum ez-zahire* (5/15–17).

²⁸¹⁹ *El-Bidaje ven-nihaje*, prema: *El-Džihad vet-tedždid*, str. 75.

²⁸²⁰ Ebu Šame, *Er-Revdatejn* (1/7).

Ubejdidski hilafet davao je poklone plemenskim vođama, a kada bi imetka nestalo, plemena bi otkazala poslušnost i izvršila bi razorne napade na mjesta i gradove Šama.²⁸²¹

Zemljoradnja i ruralna područja su bila potpuno zapostavljena. Tigris i Eufrat su se često izlijevali i pravili poplave, uništavajući javne zgrade. Zapostavljeni su bili i putevi, pitanja sigurnosti, a trgovine i kuće često su bile meta krađe.²⁸²² Tome treba dodati napade beduina na ruralna područja i pljačku ljetine. Sve to dovelo je do gladi, uprkos obilju resursa, plodnosti zemlje. Nije imao ko čuvati te blagodati od pljačkaša.²⁸²³

Deseto: Slabost Bizantijske države

Bizantijska država bila je krajem petnaestog stoljeća po Hidžri izložena žestokom pritisku od strane Seldžuka u svojim azijskim pokrajinama. Istovremeno je bila izložena jednakoj prijetnji Normana i njihovom pritisku u evropskim pokrajinama. Sve to dovelo je do njenog slabljenja, te povlačenja pred ova dva pritiska. Pred Seldžucima su se povukli nakon poraza u Bici kod Manzikerta, a istovremeno su u Italiji izgubili svoja posljednja uporišta. Normani su usmjerili svoj pogled prema istočnoj obali Jadranskog mora, naročito nakon što preoteli Siciliju od muslimana. Štoviše, pokazali su aspiracije i na sam Konstantinopolj. Normani su nakon toga počeli sanjati o nastavku rata protiv muslimana na istoku.

Grupa avanturista uputila se prema Bizantijskoj državi i sukobila se s Bizantincima u mnogim bitkama. Robert od Normandije poveo je ekspediciju na sam Konstantinopolj, ali je bio primoran da se vrati u Italiju i ostavi svoje snage na Balkanu svome sinu Boemundu, koji je kasnije postao jedan od junaka prvog krstaškog pohoda. Normani su Imperiji u Konstantinopolju nanijeli velike žrtve, tako da je grad

²⁸²¹ *El-Džihad vet-tedždid*, str. 75.

²⁸²² *Ibidem*, str. 54.

²⁸²³ *El-Džihad vet-tedždid*, str. 75.

skoro pao u njihove ruke prije Krstaškog rata, što im je otvorilo put prema istoku i olakšalo marširanje krstaša u tim predjelima.²⁸²⁴

Jedanaesto: Obučenost franačkih vitezova za rat i redovna opskrba iz Evrope

Ne treba smetnuti s uma da su franački vitezovi bili obučeni za ratovanje u svojim zemljama. To je bilo vrijeme feuda i viteštva. Vitezovi su se odgajali u borbenom duhu. Tadašnji hroničari navode da su franački vitezovi imali poseban način borbe – muslimani su im prepuštali prolaz ili su se pretvarali da su poraženi kako bi se vitezovi raspršili i odvojili od pješadije. To je muslimanima omogućavalo da ih napadnu sa krila i s leđa. Muslimani su se u borbi u znatnoj mjeri oslanjali na luk i strijelu, a kako može strijela nauditi tim pokretnim željeznim figurama. Oklop je prekrivao i viteza i borca, a muslimani su vremenom stekli iskustvo u ratu, što je bio jedan od razloga pobjede nad Francima. Kada govorimo o krstaškoj sili, ne trebamo zaboraviti da su iz Evrope svake godine dobijali pojačanje u vidu ratnih brodova, hodočasnika i vitezova.²⁸²⁵

Pored toga, hroničari opisuju i stanje ummeta prije velikih historijskih poraza, kada su krstaši napali islamski svijet. Naime, razjedinjenost je dovela do toga da su države vodile međusobni rovovski rat, pokušavajući uništiti jedna drugu. Fatimidska država na sjeveru Afrike i u Egiptu napadala je Abbasidsku državu u Iraku, Šamu i Hidžazu, a Emevijska država u Andalusu priželjkivala je propast i jedne i druge kako bi dobila bogato naslijeđe. Zavađene strane su bile zaokupljene mržnjom tako da nisu bile svjesne nadiruće krstaške opasnosti sa Zapada, niti tatarske s istoka. Zar islam traži da muslimani jedni prema drugima gaje takvu odvratnu zlobu, ili od svojih pripadnika traži da služe njegovim učenjima i propisima?²⁸²⁶

²⁸²⁴ *El-Vetan el-arebi vel-gazv es-salibi*, str. 30.

²⁸²⁵ *El-Hurub es-salibijje vel-usre ez-zenkijje*, str. 22.

²⁸²⁶ Muhammed el-Gazali, *Humum da'ije*, str. 40.

Primijetili smo da su abbasidski halife bili krajnje slabi i nemoćni. Abbasidski halifa El-Kaim Biemrillah je pobjegao nakon što je Bagdad pao u ruke Fatimida i uhvatio ga je jedan beduin. Međutim, seldžučki vladar Tugrul-beg ga je spasio i vratio u njegovu prijestolnicu. Halifa ga je zbog toga nagradio titulom kralja Istoka i Zapada. Omogućio mu je da upravlja državom i dao mu je svoju kćerku za ženu protiv svoje volje. Seldžučki vladar je umro, a naslijedio ga je njegov sin Alp Arslan. Abbasidskog halifu je nakon smrti naslijedio drugi Abbasid, koji je sebi dao ime El-Muktedi. Taj devetnaestogodišnji mladić plemenitog roda nije bio sposoban vladati državom, što je umjesto njega činio drugi Seldžuk, po imenu Melik-šah, Alp Arslanov sin. Njegov život bio je ispunjen džihadom.

Melik-šah je uveo tiraniju nakon smrti Nizama el-Mulka, dobrog vezira, i ponižavao je halifu. Taj prijezir je išao dotle da mu je jednom naredio da napusti Bagdad. Halifa ga je molio da mu da mjesec dana roka, ali je ovaj odbijao. Nakon upornih molbi, dao mu je samo deset dana roka. Allah je htio da Melik-šah umre prije isteka tog roka, a njegova supruga je tajila vijest o njegovoj smrti. Otišla je kod halife El-Muktedija i tražila da za sultana prizna njenog sina, koji je tada imao tek pet godina. On je to učinio i nazvao ga imenom Pomagač vjere i svijeta (*Nasir ed-din ved-dunja*). Vidite li svu tu komediju? To su nevjerovatne besmislice koje se čine u ime islama u prijestolnici islama!

A kada se sve to događa? Događa se u vrijeme dok evropski kraljevi, vatikanski papa i crkveni velikodostojnici glasno pozivaju na osvetu muslimanima i uništenje vjere Muhammeda, sallallahu alejhi ve sellem. Međutim, odjeci tih poziva se nisu čuli u visokim političkim krugovima u našim zemljama. Oni su dozivali s udaljenog mjesta. Bili prepušteni svojim ličnim strastima i uskim nacionalnim interesima. Od islama su razumjeli jednu stvar, a to je da Objava daje njihovoj porodici izvanredne privilegije. Šest stoljeća nakon pojave islama siroti mladić iz abbasidskog roda smatra da je kompetentan da vodi islamski svijet. S druge strane, njegov kolega iz emevijske

porodice smatra da mu svi muslimani s obale Atlantika moraju biti pokorni. Zar njihovi pradjedovi nisu u davna vremena bili starješine u dolini Mekke?! Kada bi se islam prenio na zapadnu obalu Atlantika i kada bi ga prihvatili stanovnici dvije Amerike, oni bi također trebali prihvatiti njihovu vlast. Bilo koji pripadnik abbasidske ili fatimidske porodice, bez ikakvih kompetencija, smatrao je da na osnovu svog porijekla može imati aspiracije na nešto čemu ne razaznaje glavu od repa. A interesantno je da je nositelj objave rekao svojoj kćerki Fatimi: "O Fatima, kćeri Muhammedova, znaj da ti ja neću ništa kod Allaha pomoći." Zatim su došli oni koji su se legitimno ili lažno predstavljali kao Fatimini potomci, kako bi na osnovu tog porijekla stali na čelo muslimana!²⁸²⁷

Istina je da je visoki državni aparat islamske države postao nefunkcionalan uslijed ovih uvjerenja. Većina onih koji su zalutali na tron Abbasidskog ili Fatimidskog hilafeta zadali su teške rane islamskom ummetu, od kojih je on iskrvario do smrti i postao lak plijen neprijateljima.

Tada su se pojavili neki ambiciozni i sposobni pojedinci koji su uočili ovu sramotnu slabost kod vladajućih dinastija. Svrgnuli su ih s vlasti i preuzeli upravljanje državom u svoje ruke. Pošto su aspiracije na vlast i tvrdnje o kompetentnosti bile česta pojava, mnogi su ljudi pretendirali na zauzimanje vlasti. Osvajanje vlasti bilo je jednostavno svakome ko posjeduje Muizzovu sablju i zlato. Nezamislivo je da su se u takvoj situaciji primirili časni, pošteni i bogobožni ljudi. Šta su mogli uraditi? Kojim se oružjem boriti? Završimo ovaj brzi komentar i vratimo se natrag u Šam uoči Prvog krstaškog pohoda, kada su se potomci El-Abbasa i Fatimidska ubejdidska država, te potomci Umejje u Andalusu otimali oko vlasti u islamskom svijetu. Šejh Ali Muhammed Jusuf, profesor na Fakultetu šerijata na Univerzitetu u Kataru, napisao je lijep tekst o Ibn el-Dževziju, gdje opisuje stanje muslimana uoči krstaškog napada: "Dok su bili zauzeti borbom među

²⁸²⁷ *Humum da'ije*, str. 41.

sobom, razjedinjeni, pojavio se neprijatelj koji je istakao simbol krsta, koji ih je želio istrijebiti i uništiti islam u samom korijenu.

Prvi krstaški pohod pokrenut je 492/1099. godine, a o njemu Ibn el-Dževzi kaže: “Navodi se kako su Franci osvojili Antakiju, a nakon toga su došli kod Mearre en-Nu’man i započeli opsadu. U tom gradu su vršili pokolj i pljačkali. Kaže se da su u Jerusalemu ubili sedamdeset hiljada, a njih je bilo hiljadu hiljada.”²⁸²⁸ Zaustavimo se kod Ibn Dževzijevih riječi: “Ubili su sedamdeset hiljada!” Za njega i za stanovnike Bagdada, u centru islamskog hilafeta, ta vijest nije ništa do glasina. Dvor hilafeta je posljednji koji sazna je, a otkuda će i znati kada se državni službenici bave udovoljavanjem prohtjevima, naslađivanjem i borbom oko vlasti. Vlast je bila plijen vrijedan rizika. Jesu li ti halife i sultani čuli da je Omer b. el-Hattab, radijallahu anhu, insistirao da njegov sin ne naslijedi hilafet, zbog tegoba i opasnosti koje ta pozicija nosi. Rekao je: “Dovoljno je da jedan pripadnik Hattabove porodice podnosi račun zbog muslimana.” U vrijeme ovog velikog čovjeka hilafet je bio preopterećenje i prezaduženje. Zatim je došlo vrijeme pohlepnih vladara, koji su vlast pretvorili u kravu muzaru. Kada su krstaši napali Palestinu, rascjepkanost bića velikog ummeta postigla je svoj vrhunac. Da nije bilo strašnog pokolja u Jerusalemu, te najveće nevolje koja je odnijela nebrojene žrtve, usnuli bi i dalje nastavili spavati. Država hilafeta se nedugo nakon toga našla na udaru Tatara, koji su je pretvorili u prošlo vrijeme. Nisu joj pomogle lažne titule Musteršida Billah, Muktefija Liemrillah, Mustendžida Billah, Nasira Lidinillah... Pretpostavke nisu nimalo od koristi Istini, a kako bi mogla koristiti jasna laž? Ako muslimani nisu iskreni prema Allahu, neka ne krive nikog drugog osim sebe.²⁸²⁹

Posljedice diktature u vjeri i životu

Postavlja se pitanje gdje su bili učenjaci da se suprotstave tom rasulu? Ovo pitanje zahtijeva malo detaljniji odgovor. Naime, veliki

²⁸²⁸ *Humum da'ije*, str. 42.

²⁸²⁹ *Ibidem*, str. 43.

umovi i nosioci visokih ambicija bili su na udaru političke diktature, koja je razbila njihove skupine, tako da je bilo ograničeno polje njihovog djelovanja. Doprinos koji se od njih očekivao bio je slab, a čovjek može samo tugovati kada sazna kako su završili vođe vjerske misli, koji su ubijeni ili mučeni, kako bi se odvojili od narodnih masa. Kada su ti učenjaci nestali sa scene, stvorio se prostor za pripovjedače koji su o plemenitom Sunnetu lupetali bez znanja, te poznavaoce sporednih oblasti fikha, koji su obične ljude zavaravali svojim izlaganjem i pretvaranjem da pojašnjavaju srž vjere i osnovne temelje vjere. Oni su u suštini navodili sekundarne detalje koje su bile upitne i koje nisu imale veze sa suštinom vjerovanja ili šerijata. Plemeniti hadisi, nakon analize vjerodostojnosti, zahtijevaju vještog pravnika koji će ih smjestiti u opći okvir čistog islama.²⁸³⁰

Sporenje oko sporednih pravnih pitanja

Da stvar bude još gora, fakihi su sporednim pravnim pitanjima zaokupili vrijeme ljudi. Preuveličavali su značaj nekih vjerskih propisa, premda one nisu zavređivali toliki trud i vrijeme. Zatim su objavili nečastan rat svima koji se s njima nisu slagali u tim sporednim propisima. Ibn el-Dževzi prenosi riječi šejha Ibn Akila: "Vidio sam ljude koji se zbog svoje slabosti nisu mogli suprotstaviti nepravdi. Ne kažem da su to bili obični ljudi, već učenjaci. U vrijeme Ibn Jusufa, ranijeg vladara, neki hanbelije su imali odriježene ruke. Primjenjivali su silu nad nekim pripadnicima šafijskog mezheba u vezi sa sporednim pravnim pitanjima, oko kojih se nisu slagali. Tako im nisu dozvoljavali da naglas uče kunut dovu, što je pitanje vjerskog rasuđivanja (*idžtihada*) u kojem razilaženje nije štetno. Kada je došlo vrijeme Nizama, nakon smrti Jusufa, moć hanbelija se smanjila. Pripadnici šafijske škole postali su dominantni i počeli su se ponašati poput nepravедnih vladara. Obične hanbelije su klevetali, a njihove fakihe su optuživali za antropomorfističko učenje (*tedžsim*, pripisivanje Allahu ljudskih osobina)." Ibn Akil kaže: "Analizirao sam

²⁸³⁰ *Humum da'ije*, str. 44.

ponašanje obje skupine, pa sam uvidio da se nisu ponašali u skladu s naučnom etikom. Zar to nisu postupci svojstveni vojnicima? Lutali su državom i besposleni obilazili džamije.”²⁸³¹

Ibn el-Dževzi navodi da je Ebu Nasr el-Kušejri, predavač u Nizamiji, kritizirao hanbelije i optuživao ih da vjeruju u tedžsim. Oni su ga gađali kamenicama, sve dok nisu stigli do njegovih vrata. Jednom su se ljudi potukli zbog njega, tako da je bilo više poginulih i ranjenih. Tada je došlo do paljenja i pljačkanja tako da je halifa morao poslati vojnike da uguše pobunu. Ova razjedinjenost u islamskom ummetu događala se u vrijeme dok je krstaški svijet izgarao od želje da udari islam u vlastitom dvorištu i da uništi njegove sljedbenike i tragove. A oko čega su se oni sporili i tužakali? Oko stvari koje se mogu činiti ili ostavljati, koje ne utječu na vjerovanje i ne umanjuju nečiju čovječnost. Zar je važno uči li se kunut dova na sabahu ili ne uči?

Kršenje etičkih normi, skrivanje mržnje prema drugima i samodopadljivost su grijesi koje je počinila nekolicina fakiha, stručnjaka za sporedne propise. Njihovo znanje ih je prevarilo, pa su ga ponudili ljudima pomiješanog s pretjerivanjem. Nisu vodili računa o razdoru koji su izazivali. Razdor među pobožnim sljedbenicama knjige upravo je potekao iz istog izvora. Uljepšali su obrede, ali su iskvarili srca. O njima je Uzvišeni kazao:

وَمَا اخْتَلَفَ فِيهِ إِلَّا الَّذِينَ أُوتُوهُ مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَتْهُمْ الْبَيِّنَاتُ بَغْيًا بَيْنَهُمْ

A povod neslaganju bila je međusobna zavist, baš od onih kojima je data Knjiga, i to kada su im već bili došli jasni dokazi. (El-Bekare, 213)

Zahvaljujući razdoru među muslimanima, razjedinjenosti u njihovim redovima i političkoj nestabilnosti, krstaši i Tatari su uspjeli probiti granice ummeta i učiniti strašna zlodjela.²⁸³²

²⁸³¹ Ibidem, str. 45.

²⁸³² *Humum da'ije*, str. 46.

Historija se ponavlja, jer vidim²⁸³³ kako se stare rane otvaraju, a obrisi katastrofalne oluje se naziru sa horizonta. Neprijatelji su nas počeli napadati, islamske zemlje se sužavaju i njihove pogranične oblasti se umanjuju. Oni kreiraju planove da udare u srce nakon što su potkresali krila!

Krstaši su uspjeli pokrstiti četiri petine Filipina. Zatim su se usmjerili prema indonežanskim otocima, sa istim planom. Izbrisali su spomenike islamske kulture iz Singapura i sada šalju svoje izvidnice na istok i jug Azije. Katoličanstvo stremi i smatra obaveznim brisanje islama iz Afrike. A vatikanski papa obilazi razne oblasti kako bi se uvjerio u realizaciju tog okrutnog plana! Kako da se koža vjernika ne naježi dok čita te vijesti? Kako može spavati i jesti?²⁸³⁴

Uporedo s novim krstaškim projektom pokršćavanja, dešava se batinidska infiltracija u Africi i Aziji i u muslimanskim zemljama širom Evrope, Kanade i Amerike. Neprijatelji islama su u kontaktu s manjinama u islamskim zemljama. Prema tome, zapadni krstaški i batinidski projekti razaraju tkivo ovog velikog ummeta. Muslimani u cijelom svijetu očekuju od svoje uleme i mislilaca nekoga ko će osnovati islamski ideološki politički projekt, zasnovan na ispravnom islamskom učenju, koji će zaustaviti ove dvije velike opasnosti.

Islamski ummet je osjetio nadolazeću opasnost i probudio se. Znakovi buđenja svijesti su se pojavili i brzo proširili, što je opasnost bliža i tmina veća. Ja se nadam dobrom od ovog općeg buđenja, premda se plašim starih bolesti – političke razjedinjenosti, kulturnog nazadovanja zbog neznanja i strasti. S naučne strane, moramo sarađivati u onome oko čega smo se složili i biti tolerantni u onome oko čega se razilazimo. Trebamo se čvrsto držati u istom saffu i odbraniti se od novih napada na našu vjeru i zemlju. Odgovorni ljudi moraju odmah krenuti s prikupljanjem snage, općom mobilizacijom kako bi se spasila naša ugrožena egzistencija. Svako ko zaokuplja muslimane nečim drugim ili je licemjer koji pomaže neprijatelju

²⁸³³ Ibidem, str. 46.

²⁸³⁴ Ibidem, str. 47.

da nas porazi, ili glupan koji igra ulogu neukog prijatelja koji svoju zajednicu nesvjesno izdaje. Od obojice se moramo paziti i upozoravati ummet na njihovo zlo.²⁸³⁵

Moramo se pridržavati faktora napretka, preduzeti potrebne korake za pobjedu, u koje spada čistoća vjerovanja, jasnoća puta, primjena Allahovog šerijata u zemlji, postojanje učenih lidera koji su vođeni Allahovim svjetlom, koji su svjesni Allahovih zakona u odgoju ummeta, kojima je poznato kako se država gradi i ruši, koji poznaju nedostatke društva, faze postojanja naroda, tajne historije, planove neprijatelja krstaša, ateista, ezoterijskih sekti i novotara. Svakom faktoru treba posvetiti posebnu pažnju.

Pitanja razumijevanja napretka i dugoročnih razvojnih projekata su međusobno isprepleteni i njih može pojmiti samo onaj ko razumije Allahovu Knjigu i Sunnet Njegovog Poslanika, sallallahu alejhi ve sellem i sve to umije povezati s fikhom pravednih halifa, naših časnih prethodnika. Potrebno je spoznati karakteristike i specifičnosti tog doba, faktore uspjeha i razloge pada. Treba izvući pouku iz islamske historije i iskustva napretka. Ljudi koji su sve to razumjeli mogu biti sigurni da ovaj ummet nikada nije izgubio primat dok je bio privržen svome Gospodaru i Njegovom Vjerovjesniku, sallallahu alejhi ve sellem. Treba znati da su vojni porazi prolazne pojave, a teški porazi predstavljaju smrtonosne rane. Ispravna naobrazba izgrađuje muslimanskog pojedinca, porodicu, društvo, državu – na čvrstim temeljima Allahove Knjige, Sunneta Njegovog Poslanika, praksi pravednih halifa i onih koji su bili na njihovom putu. Genijalnost izgradnje ispravne civilizacije uspjela je održati islam do današnjih dana nakon Allahovog nadahnuća i zaštite.

Velike lekcije i korisne pouke

Zbog čega sada govorimo o našim nesrećama u prošlosti i o ovim strašnim uspomenama? Zato što se historija ponavlja, a napad na islamske zemlje se ponovo odvija u današnjem vremenu. Od nas se

²⁸³⁵ Ibidem, str. 47.

traži, u kraćem ili dužem roku, da se odmetnemo od svoje vjere ili da se odrekemo od svoje zemlje. Stanje (današnjih) muslimana je veoma slično njihovom stanju prije Prvog krstaškog pohoda. Vidimo da je razdor među muslimanskim zemljama jednak kao i nekada. Ljudi su udaljeni od vjerskih učenja. Kur'an se izbjegava, a ljudi su zaboravili Muhammeda, njegovu biografiju i sunnet.

Potrebno je odgovoriti na pitanje kakav je bio stav islamskih pravnika prema vladarima koji su donijeli te poraze i svoj narod doveli u Kuću propasti? Ne mislim ovdje suditi ljudima koji su umrli i preselili na drugi svijet, gdje će dobiti ono što su zaslužili. Mislim na to zašto su muslimani bili iskušani takvim poglavarima? Kako su oni došli na svoje pozicije? Jesu li pravnici razmatrali način na koji su oni došli na vlast? Jesu li postojala tijela koja su ih savjetovala i preispitivala njihove postupke? Ako država izgubi te institucije, šta garantira njen opstanak?

Postoje vladari koji su se odmetnuli od islama i udružili se s krstašima. Jesu li oni proglašeni odmetnicima? Kako veleizdaja može proći tako neprimijećeno? Neki vladari su oslabili unutrašnji front svojom nepravdom i zloupotrebama. Zašto im se dozvolilo da sruše državu pred svojim neprijateljima?

Muslimane, koji bi trebali biti jedno tijelo, zadesila je teška paraliza. Jedan organ se sjekao, kidao i trgao, a ostatak tijela nije ništa znao ni osjećao. Kako se to dogodilo? Ko je odgovoran? Čime se naši pravnici i mislioci zaokupljaju ako je vjerski život odnijela oluja? Koja su to važnija pitanja koja su zauzela njihovu pažnju i kojima su se sve vrijeme bavili?

Ako su muslimani nosioci univerzalne misije, postavlja se pitanje jesu li proučili svijet oko sebe i upoznali koji narodi i sekte vladaju? Jesu li spoznali ko im je prijatelj, a ko neprijatelj? Ako se za njihove neprijatelje u njihovoj Objavi kaže:

وَلَا يَزَالُونَ يُقَاتِلُونَكُمْ حَتَّى يَرُدُّوكُمْ عَنْ دِينِكُمْ إِنِ اسْتَطَاعُوا

Oni će se neprestano boriti protiv vas da vas odvrate od vjere vaše, ako budu mogli (El-Bekare, 217) jesu li otvorili oči da uoče opasnost i budu na oprezu? Kako su mogli biti iznenađeni krstaškim napadom? A kada su bili iznenađeni, zašto nisu uspjeli pružiti otpor? Kakva su ih naslađivanja i luksuzi odvratili od brige o svojoj vjeri? Jesu li se ti resursi iscrpili, ili su i dalje postojali i na vlast se gledalo kao na plijen, a ne na kaznu? Jesu li visoke pozicije bile prilika za otimanje zabranjenog, a ne za služenje općem dobru?

Pokvarenost određenog broja vladara našoj vjeri i ummetu je privukao teške nesreće.

Izdajice koji su omogućili pad Antakije, Jerusalema i drugih mjesta imaju svoje nasljednike u današnjem vremenu koji su doprinijeli propasti svih islamskih prijestolnica.²⁸³⁶ Ne smije se šutjeti!

Na svih pet kontinenata narodima je dato pravo da bira vladara kojeg želi i zamijeni onoga koji im se ne sviđa. Zbog čega islamski ummet u najvećem dijelu svojih dijelova predstavlja izuzetak iz ovog pravila? Institucija parlamenta je dostigla visok nivo, a pozivanje vlastodržaca na odgovornost doživjelo je korjenite promjene. Zašto je onda vladar u našim zemljama bezgrešan? Kako može biti iznad zakona?

Pravo pojedinca na život, imetak i čast je zaštićeno širom svijeta. Pravedno suđenje mu je zagarantirano u slučaju da napravi prekršaj. Zašto onda pojedinac kod nas nema pravo na ono što imaju druga Allahova stvorenja?

Čudim se²⁸³⁷ islamskim govornicima koji šute na ove probleme i opširno brbljaju o drugim pitanjima koja nemaju veze ni sa prošlošću ni sa budućnošću. Oni žele samo ubiti vrijeme. Oni se bave svime izuzev pitanjima političke i slobode mišljenja, te pravima pojedinaca i naroda, iako neki od vladara muslimanskih zemalja javno izražavaju svoju nelojalnost islamu; neki polovinu njegovih naučnih temelja

²⁸³⁶ *Humum da'ije*, str. 54.

²⁸³⁷ *Ibidem*, str. 54.

bacaju u prašinu; neki se izruguju sa šerijatskim propisima; neki se ponose nepoštovanjem vjerskih principa; nekima ne smeta to što se haram proglašava halalom, a halal haramom; neki bez ustezanja ubijaju hiljade i hiljade ljudi kako bi ostali na vlasti!

Kako možemo prihvaćati i tolerirati takve vladare? A želimo, dok je islam izložen velikom iskušenju, da utvrdimo svoje stavove... Naši neprijatelji ne kriju svoje namjere, zato što ne vide razlog za skrivanje ili opreznost. Jevreji govore da Izrael ne vrijedi bez Jerusalema, a Jerusalem ne vrijedi bez hrama (hejkela). To je jasna poruka! Oni kažu da je Izrael stvoren kako bi bio vječan. Štoviše, oni su prijetili da će uništiti Ujedinjene narode ako usvoje odluku o izbacivanju Izraela! Je li ostala ikakva nejasnoća o našem položaju nakon što smo vidjeli izjave obje grupe?

Stvarna bitka se ne vodi oko skupljanja nekoliko miliona Jevreja u Palestini iz ovog ili onog razloga... Bitka se vodi oko egzistencije cijelog islama. Postavlja se pitanje treba li islam opstati duže nego što je već opstao?

I Jevreji i kršćani vjeruju u Stari zavjet. Smatraju da je Izrael neosporna vjerska konstanta koja se ne smije napustiti. Ako su stavovi neprijatelja islama utvrđeni ovako kako smo pojasnili, kakav je naš stav? Hoćemo li se predati nestanku, odreći se svoje vjere i misije, te prepustiti se novim koljačima?²⁸³⁸

Značajke pravca islamskog buđenja

Islamski svijet ne prodaje svoju vjeru i dat će život za nju. Na ovaj stav ne utječu iznimne grupe izdajnika i kukavica, koji su izgubili vjeru i čast i koji žele živjeti pod bilo kojim okolnostima. Pod koju cijenu? A kako bismo se mogli oduprijeti Allahovom i našem neprijatelju, moramo našem frontu osigurati sljedeće elemente:

²⁸³⁸ *Humum da'ije*, str. 55.

Obnavljanje lojalnosti i pripadnosti islamu

Rat koji nam je objavljen u ime vjere nema smisla gasiti poricanjem naše vjere.²⁸³⁹ Pravac koji su promovirali Allahov Poslanik, ashabi i pravedne halife mora biti jasno definiran, bez ikakvih nedoumica, kako bismo se izvukli iz močvare novotarija, izmišljotina i fantazija koje se ummetu nameću kao dio dragog i časnog islama.

Sukob koji muslimani danas vode protiv neprijatelja islama u nekim muslimanskim oblastima odvija se uz skrivanje islama i preuveličavanje nacionalne, lokalne dimenzije na račun vjere i vjerskih uvjerenja. Ovakav prijedlog ponekad iznose oni koji se smatraju vjerskim istraživačima ili učenjacima. To je samoubistvo i put propasti. Štoviše, to ide u korist unutrašnjim i vanjskim neprijateljima.

Formalna lojalnost islamu je prezriva varka

Potrebno je vratiti duh našim vjerovanjima, obredima i propisima. Dok se muslimani stide istaknuti svoje vjerovanje, put i historiju, a neoezoteristi se javno hvale svojim novotarijama i praznovjerjima, Jevreji se ne stide ispoljavati svoje vjerovanje i obavljati obrede u najvažnijim prijestolnicama. To je poraz koji treba hitno izliječiti. Jer, ako ovo stanje nekih muslimana potraje, tada će Allahova pomoć biti daleko od njih i tako će biti sve dok se ne pojavi neko ko će isticati svoje vjersko učenje, vjeru, islamski moral, propise i zakone... Na taj način će muslimani zaslužiti Allahovu pomoć.

Iz vjerske sfere treba isključiti učenjake koji pale tamjan pred izopačenim političarima, koji im uljepšavaju nemoralnost i nazadovanje; zatim i učenjake koji ljude zaokupljaju teoretskim pitanjima koje je vrijeme pregazilo, ili sporednim razilaženjima koje ne smije biti razlog razdora ili svađe; učenjake koji nanose štetu islamu pogrešnim razumijevanjem i koji vjeru vide kao zaštitnika zloupotrebe vlasti, imetka, totalitarizma i upropaštavanja naroda.

²⁸³⁹ Ibidem, str. 56.

Muslimani su i na zapadu i na istoku spremni za opće buđenje kako bi zaštitili svoju egzistenciju i očuvali vjeru. Oni nipošto ne žele dozvoliti da njihovo sadašnje stanje bude vjerna kopija stanja muslimana prije krstaškog napada u Srednjem vijeku.²⁸⁴⁰

Stvarnost je neprijatelj onih koji trpe tlačenje, kao i onih nasilnih zlikovaca. Propadanje i uspavanost ovog ummeta, porobljenog iznutra i izvana se nastavlja do konačne propasti. Kulturni i ideološki kolonijalizam ezoterista (batinida) uspio je stvoriti generaciju poljuljanog imana i razumijevanja, koja nema povjerenja u svoga Gospodara, svoj pravac i vjeru, ummet i samu sebe. Oni se ružno odnose prema svojoj vjeri, ne obazirući se na posljedice.

Potrebno nam je opće buđenje u svim sferama našeg stanja, kako bismo mogli odbraniti svoju egzistenciju i misiju u svijetu u kojem se čuju glasovi samo onih koji silu sprovode i koji zastupaju šejtanske projekte. Na taj način ćemo moći napasti naše unutrašnje i vanjske neprijatelje, ciljajući na njihova vjerovanja, kulturu i identitet.

Dvanaesto: Strategija krstaške invazije nakon okupacije

Ovdje nas zanima da ukažemo na to kako su franačke okupacione snage kojima je planirano i određeno da žive u nepoznatom okruženju, morale slijediti određenu strategiju podložnu razvoju i promjenama, koje imaju za cilj dugoročni opstanak. U te strategije spada:

– Nastojanje da se po svaku cijenu očuva najvažniji uzrok uspjeha krstaških pohoda, a to je da se islamsko okruženje drži pocijepanim koliko god je to moguće duže. Ta rascjepkanost onemogućava pružanje jedinstvenog i snažnog otpora. U tom smislu, od samog početka, krstaši su kontinuirano nastojali okupirati važne strateške oblasti, kako bi se islamske snage držale raštrkane, onespособljene za ujedinjenje. Da bi to postigli, okupirali su Ruhu kako bi spriječili ili omeli povezivanje Iraka i Šama. Nakon toga su osvojili oblasti na jugu Šama, kao što su Kerek i Šobak, s ciljem da onemoguće ili opstruiraju

²⁸⁴⁰ Ibidem, str. 56.

povezivanje Egipta i Šama. To je što se tiče prirodnog geografskog položaja. A što se tiče ljudske geografije, krstaške snage su vodile računa o tome da potraju rasni i sektaški sukobi između zavađenih strana u islamskom svijetu. U tu svrhu su koristili različita sredstva zastrašivanja i podsticanja. Ulazili su u savezništva s jednim protiv drugih. U tome im je donekle pomagalo neprijateljstvo između dvije sukobljene strane – šiita i sunnita. Pomagalo im je i postojanje kršćanskih manjina koje su koristili za sklapanje savezništva s njima i urotu protiv islamskog okruženja.

– Krstaške okupacione snage su se usmjerile na one oblasti koje su im osiguravale povezanost sa startnim pozicijama u zapadnoj Evropi. Da bi to postigli, koncentrirali su se na okupaciju morske obale Šama. Izbjegavali su koliko god su mogli to prodiranje u unutrašnjost, kako ne bi izgubili ovu prednost i kako ne bi bili okruženi islamskim snagama. Strahovali su od mogućeg ujedinjenja ovih snaga u budućnosti, što bi im moglo nanijeti štetu i dovesti do njihovog nestanka na tim prostorima.

– Krstaške snage su nastojale uspostaviti savezništvo s određenim snagama koje bi im mogle pružiti pomoć u različitim fazama, bilo zbog toga što su one bile neprijateljski nastrojene prema islamskom okruženju, ili zato što žele ostvariti ekonomske pogodnosti. U tom smislu možemo vidjeti kako su sklapali savezništva prvo s Bizantijom, zatim s italijanskim gradovima i na kraju sa mongolskim snagama²⁸⁴¹ koje će kasnije biti najopasnija sila koja je zaprijetila egzistenciji islamske regije.

– Krstaške sile su od osnivanja svog entiteta na islamskom istoku nastojale riješiti problem stanovništva koje je bilo u manjini u odnosu na islamsko mnoštvo. S ovim problemom sukobljavali su se na različite načine, koji su bili prilagodljivi shodno okolnostima. Jedan od načina je bio da su ubijali i progonili muslimansko stanovništvo sa osvojenih područja. Kasnije su odustali od te politike kako bi zadržali zatečeno

²⁸⁴¹ *Dirasat fi tarih el-ejjubijjin vel-memalik*, str. 27.

stanovništvo i upotrijebili ga u vlastitom interesu. Istovremeno su ulagali napor da privuku nove stanovnike na osvojena područja, bilo da su ti novi stanovnici iz Zapadne Evrope ili Armenije, ili su to bili kršćani iz područja pod islamskom kontrolom. Trudili su se i da militariziraju krstaško društvo kako bi zajednica, sa svim grupama i staležima bila sposobna vršiti vojnu službu, kako bi se riješio problem manjka stanovništva. Najbolji pokazatelj toga je da su vjerske grupe u krstaškom društvu, u pojedinim periodima krstaškog postojanja, bile najveći zagovornici vojne službe, kao što je bio slučaj s templarima i ivanovcima.²⁸⁴²

– Krstaške snage su svoju pažnju usmjerile ka izgradnji vojnih utvrđenja, koristeći vlastita iskustva ili služeći se iskustvima koja su zatekli na islamskim prostorima. Vodili su računa da te utvrde budu slične stanicama za upozoravanje kako bi bili u stanju pratiti kretanje muslimana. Zato se vodilo računa da budu na onim mjestima koja su u pravcu važnih islamskih centara, ili ondje odakle su mogli ugrožavati islamske interese, kao što su bila utvrđenja koja su podignuta u blizini trgovačkih puteva.

– Na temelju prethodnog iskustva, krstaši su u ratu protiv muslimana koristili taktiku munjevitih i iznenadnih napada. Takav način ratovanja nije zahtijevao velike trupe, a istovremeno omogućava da sami biraju ciljeve u određenom vremenskom roku. Napadali bi poljoprivredne oblasti u vrijeme žetve. To nije iziskivalo velike vojne snage, a istovremeno su mogli nanijeti veliku štetu muslimanima.

– Pribjegavali su i politici primirja i određenih ustupaka pojedinim islamskim stranama kako bi se mogli posvetiti drugim muslimanskim snagama. Ova strategija je bila uspješna za vrijeme islamske disolucije. Štoviše, to ih je navodilo i da stanu na stranu jedne protiv druge, što je nekada bilo inicirano krstaškom ponudom toj strani, ili zahtjevom jedne od zaraćenih muslimanskih strana.

²⁸⁴² *Dirasat fi tarih el-ejjubijjin vel-memalik*, str. 27.

– Krstaške snage su na razne načine pokušavale zadržati duh krstaških ratova jakim na zapadu Evrope, kako bi osigurali trajnost krstaškog pohoda i stalnu podršku postojanju svog entiteta na istoku.

– Vremenom su se krstaške snage posvetile cilju koji se sastojao u sljedećem. Kako bi osigurali svoje postojanje u Šamu, morali su osvojiti Egipat ili ga na bilo koji način izbaciti sa arene sukoba. Zato ćemo vidjeti da je dio krstaških pohoda bio uglavnom usmjeren prema Egiptu. Historija krstaških pohoda nam govori kako su krstaši ostvarili neke uspjehe na tom polju, koristeći neprijateljstvo koje je vladalo između vladara Egipta i nekih područja Šama.

– Neke krstaške strane su pribjele vojnim napadima koji su imali za cilj da naruše islamske vrijednosti i ugroze muslimane u njihovim svetim mjestima, kao što se desilo kada su neki od njih, poput kneževa Kereka i Šobaka, navalili na sveta mjesta u Hidžazu. Isto tako, stalno su napadali ekonomska i vjerska dobra. Tako su ugrožavali trgovačke puteve i napadali na hodočasničke karavane koji su išli na hadž. U određenim fazama takve poduhvate poduzimale su snage smještene u Kereku i Šobaku, koje su bile lojalne krstaškoj Kraljevini Jerusalem.

– Krstaške kneževine, uz podršku pape, vjerskih velikodostojnika i ideologa, nisu zanemarivali važnost unapređenja strategija, što je došlo kao rezultat propasti vojne strategije. Ta strategija poziva na pokušaj uspostave kontrole na načine koji su daleko od vojnih, već putem pokršćavanja i jačanjem kršćanskih misionarskih aktivnosti među muslimanima. Ovdje ne želimo govoriti o uspjehu ili neuspjehu ove strategije, već želimo ukazati da je to bila jedna od alternativa koje su Franci koristili u ostvarenju svojih ciljeva.

– Krstaši su sebe željeli predstaviti kao zaštitnike kršćanstva u istočnim oblastima, bez obzira na njihovo ideološko neslaganje. Krstaški pohod je predstavljen kao pohod čiji je zadatak da pomogne Bizantiji protiv islamske seldžučke prijetnje. A svoj upad na islamsku teritoriju prikazali su kao nešto što ima za cilj oslobođenje istočnih kršćana od islamskih okova. U ostvarenju tog cilja pomagale su im

armenski i sirijanski elementi u početku kontrole nad islamskim oblastima. Međutim, ova strategija je vremenom počela propadati.²⁸⁴³

Iako su ove strategije bile općeg karaktera, od značaja za sve krstaše, to ih nije spriječilo da koriste i druge periodične strategije koje važe za pojedine kneževine, shodno njihovim okolnostima. To znače da su neke od ovih kneževina vodile politiku oponiranja ovim općim strategijama.

Analizom ovih strategija uvidamo da je uspjeh islamskih snaga u opiranju krstaškoj opasnosti zavisio od mjere u kojoj su usvajale strategije i sredstva kojim bi se suprotstavili opasnosti ovih krstaških strategija. To su postizale ili primjenom protivstrategija ili sprečavanjem krstaške strane da primijeni svoje strategije u praksi. To možemo zaključiti na osnovu uvida u napredak islamske reakcije na krstaški izazov, počev od vremena Imaduddina i Nuruddina Zenkija, te traje do pojave Salahuddina Ejjubija, a upotpunjuje se u vrijeme Memlučke države. To ne znači da je ovaj razvoj islamske reakcije u periodima Zenkida, Ejubida i Memluka uvijek bio pozitivan, već se ponekad dešavalo da islamska strana ili neke od njenih trupa ili pojedinaca, pomognu uspjehu krstaških strategija.²⁸⁴⁴ To će biti objašnjeno, uz Allahovu pomoć, u našoj studiji o Zenkidima, Ejjubidima i Memlucima.

²⁸⁴³ *Dirasat fi tarih el-ejjubijjin vel-memalik*, str. 31.

²⁸⁴⁴ *Ibidem*, str. 31.

PETO POGLAVLJE

POKRET ISLAMSKOG OTPORA U SELDŽUČKOM PERIODU OD KRSTAŠKE INVAZIJE DO POJAVE IMADUDDINA ZENKIJA

Prvo: Fakihi i kadije i njihov otpor krstaškoj invaziji

Šok zbog pada Jerusalema osvijestio je brojne fakihe (islamske pravnike) i kadije (sudije). Oni su spoznali suštinu tog pohoda, nakon što je bila ugrožena njihova egzistencija i položaj u tim oblastima, a da se ne govori o gubitku teritorije i islamskog vjerovanja. Zbog toga su fakihi i kadije Šama iz Damaska, Halepa i Tripolija požurili da zatraže pomoć od centralne vlasti u Bagdadu i lokalnih emirata, koji su posjedovali vojnu moć da se suprotstave toj invaziji.²⁸⁴⁵

1) Fakihi i kadije Damaska traže pomoć od bagdaskog hilafeta

Damask u početku nije bio meta te invazije. Međutim, pravnici i sudije shvatili su opasnost po svoj grad, koji se nije razlikovao od Jerusalema. Damask je postao centar okupljanja učenika, fakiha i kadija iz svih pokrajina islamskog hilafeta, naročito nakon što su saznali šta je zadesilo njihovu braću tamo.

Dogovorili su se da pošalju delegaciju 492/1098. godine na čelu sa kadijom Damaska Zejnul-islamom Muhammedom b. Nasrom

²⁸⁴⁵ *Mevkif fukaha' iš-Šam ve kudatiha minel-gazv es-salibi*, str. 68.

Ebu Sa'dom el-Herevijem (u. 519/1125. godine) u centar zakonitog hilafeta u Bagdad. Odabir ove ličnosti bio je jasan pokazatelj razmjera strahova i nadanja koja su zaokupljala misli fakiha i kadija Šama.²⁸⁴⁶

Primio ga je abbasidski halifa El-Mustezhir Billah (486–512. god. po H. / 1091–1118. godine) sa svojim saradnicima. On je u halifinom dvoru opisao stanje muslimana u Jerusalemu i Šamu, te krstašima koji prijete njihovom opstanku. Međutim, to nije donijelo nikakve rezultate. Zato je kadija El-Herevi smislio pametan plan kako da uzbuni stanovnike Bagdada i na taj način izvrši pritisak na halifu i primora ga da ozbiljno razmisli o njihovom zahtjevu i pozivu. Upotrijebio je džamije, koje su bile centar islamskog javnog mišljenja tamo. To je bila druga faza²⁸⁴⁷ njihovog zadatka.

O tome Ibn el-Esir kaže: “Uzbunjivači (vrbovatelji) su u mjesecu ramazanu došli iz Šama u Bagdad, u društvu kadije Ebu Sa'da el-Herevija. Njihova ispovijest na dvoru rasplakala je oči i zaboljela srca. Obratili su se u džamiji za vrijeme džume i zatražili pomoć. Plakali su i rasplakali druge. Ispričali su šta je zadesilo muslimane u toj plemenitoj zemlji – ubistva muškaraca, porobljavanje žena i djece, otimanje imetka. Te riječi su ih toliko pogodile da su prekinuli post. Halifa je tada poslao kadije Ebu Muhammed ed-Damigani, Ebu Bekr eš-Šaši, Ebu el-Kasim ez-Zindžani, Ebu el-Vefa' b. Akil i Ebu Sa'd el-Halvani²⁸⁴⁸ kod seldžučkog sultana Berjkaruka u političku i vojnu prijestolnicu Isfahan, kako bi pomogli fakihima iz Damaska da izlože svoj zahtjev i riješe svoj problem i njemu prenesu odgovornost za to. Odabir tih pravника je također bio pametan korak. Naime, iz imena nekih od njih saznajemo da se radi o učenjacima iz predjela Perzije i Transoksijane: Damigan, Silvan, Zindžan... Oni bi trebali imati veći utjecaj na Seldžuke Perzije, kako bi se osigurala vojna pomoć za Šam.

Ed-Damigani je obavljao dužnost sudije u Nejsaburu, Eš-Šaši je rođen u Silvanu, a Damigan nije daleko od Isfahana. Međutim, cilj

²⁸⁴⁶ Ibidem, str. 68; *El-Muntezam* (9/195–224).

²⁸⁴⁷ *Mevkif fukaha' i'š-Šam ve kudatiha minel-gazv es-salibi*, str. 68.

²⁸⁴⁸ *El-Kamil fit-tarih* (8/408).

delegacije je bio daleko od ostvarenja. Kada su stigli u grad Halvan, saznali su da je seldžučki vezir Medžd el-Mulk el-Belasani ubijen, te da se seldžučki sultani u Perziji spore oko vlasti u toj regiji. Zato se delegacija vratila u Bagdad bez obavljenog zadatka.²⁸⁴⁹ Kadija i njegovi saputnici vratili su se bez pomoći, tako da im je samo Allah mogao pomoći.²⁸⁵⁰

Damask se branio vlastitim snagama koliko je mogao, o čemu će kasnije biti riječi, uz Allahovu pomoć. Godine 513/1120, kada su krstaši opkolili Damask, gradski namjesnik je poslao drugu delegaciju abbasidskom halifi u Bagdad, kako bi tražio pomoć po drugi put. Tu delegaciju predvodio je kadija Abdulvehhab b. Abdulvahid eš-Širazi ed-Dimaški, koji je u to vrijeme bio predvodnik hanbelija u Šamu. U to vrijeme halifa je bio El-Musteršid Billah (512–529. god. po H. / 1118–1135. godine). Porodica Eš-Širazi je uživala veliki ugled u Damasku u to vrijeme, zato što su članovi te porodice bili predvodnici hanbelijskog fikha u tom gradu, a upravljali su brojnim vjerskim institucijama – kao kadije, vaizi, predavači, imami džamija. Kadi Eš-Širazi se uspio susresti s abbasidskim halifom u Bagdadu. Ovaj mu je poklonio odore i obećao pomoć, ali njegov zadatak također nije donio ništa novo u odnosu na njegovog prethodnika El-Herevija.

Izgleda da je abbasidski hilafet bio nemoćan i nije mogao pružiti ništa više od obećanja da će pomoći. Vjerovatno je kadi Eš-Širazi uvidio da je politička i zakonodavna vlast u Bagdadu nemoćna i zato se odlučio da se osloni na samog sebe i vrati u Damask. Odlučio je da sam mobilizira stanovnike grada na odbranu, budući da je na svojim predavanjima pozivao u džihad, u čemu je imao podršku vladara grada sve do svoje smrti 536/1142. godine.²⁸⁵¹

²⁸⁴⁹ *Mevkif fukaha' iš-Šam ve kudatiha minel-gazv es-salibi*, str. 70.

²⁸⁵⁰ *Zejl Tarih Dimašk*, str. 233–234; *Mevkif fukaha' iš-Šam ve kudatiha minel-gazv es-salibi*, str. 70.

²⁸⁵¹ Ibn Redžeb, *Zejl tabekat el-hanabile* (2/89–199).

2) Kadija vladar Fahr el-mulk b. Amar i traženje pomoći od lokalnih emirata i hilafeta u Bagdadu

Na početku krstaške invazije na Šam Fahr el-Mulk je pribjegao mirnom rješenju. Dao im je novac i vodiče kako bi ih udaljio. Međutim, čim su ostvarili svoj cilj i osvojili Jerusalem, okrenuli su se njemu i stavili Tripoli pod opsadu. Ibn Amar je tražio pomoć od lokalnih emirata u gradovima Šama i Gornje Mesopotamije. Uspio je pružiti otpor opsadi. U pismu seldžučkom sultanu Muhammedu b. Melik-šahu opisao je stanje Tripolija i Šama, kojima je prijetila ta invazija.²⁸⁵²

Sultan Muhammed b. Melik-šah primio je nekoliko pisama od Fahr el-Mulka b. Amara, vladara Tripolija, u kojem ga ovaj obavještava o zvjerstvima Franaka, koji su napravili nered u zemlji, osvojili uporišta i tvrđave u Šamu i na obali, te da su u osvojenim mjestima istrijebili muslimane i da sada ugrožavaju Tripoli. Tražio je pomoć od njega, pozivao ga da pomogne ljudima slanjem namirnica. Sultan je odmah pisao svojim namjesnicima, Sejfu b. Sadaki u Hulli i Džerakmušu, vladaru Mosula. Tražio je od njih da pruže pomoć Ibn Ammaru, da ga podrže finansijski i ljudstvom u borbi protiv krstaša. Obećao im je da će im predati oblasti Rahbu i teritorije oko Eufrata ukoliko mu pomognu.²⁸⁵³ Sultan Muhammed je poslao odred pod vodstvom Džavlija Sakave da navodno pomognu Ibn Amaru u Tripoliju. On je osvojio Mosul umjesto da pomogne Tripoliju, kamo uopće nije bio ni krenuo.²⁸⁵⁴

Kadija Ibn Amar je uvidio da su lokalne islamske snage nemoćne da mu pomognu. Odlučio je da se lično uputi u Bagdad, sjedište abbasidskog hilafeta. Tamo je stigao, noseći vrijedne poklone.²⁸⁵⁵ Uprkos toplom prijemu u Bagdadu, njegova misija nije donijela

²⁸⁵² *Mevkif fukaha' iš-Šam ve kudatiha minel-gazv es-salibi*, str. 76.

²⁸⁵³ Ibidem.

²⁸⁵⁴ Ibidem.

²⁸⁵⁵ Ibidem, str. 77.

željeni uspjeh, kao što se desilo i delegacijama Damaska koje su predvodili El-Herevi i Eš-Širazi.²⁸⁵⁶

3) Učenjaci i kadije Halepa traže pomoć od bagdaskog hilafeta

Porodici Ibn Ebu Džerade, koja je upravljala sudskom i vjerskom vlašću u Halepu, pripao je zadatak da zatraži pomoć od Bagdada kada se Halep zbog svog strateškog položaja našao na udaru krstaške invazije 504/1111. godine. Poslali su u Bagdad delegaciju pravnika i viđenih ljudi koja je, kako se čini, bila predvođena kadijom Halepa Ebu Ganimom Hibom b. Ebu Džeredom. On je vjerovao da će dobiti pomoć, zato što je imao jake veze sa zakonitom vlašću u Bagdadu.²⁸⁵⁷

Kadija i njegova delegacija nisu uspjeli upriličiti susret s abbasidskim halifom El-Mustezhirom Billah, nakon čega su se izbliza uvjerali u slabost tog halife, te da je stvarna vlast u rukama seldžučkog sultana. Zato su se odlučili da prvo razbjesne stanovnike protiv njega. Ušli su u džamiju blizu dvora u petak, svukli su hatiba sa minbera i polomili ga. Vikali su o onome šta je islam zadesilo od Franaka. Objašnjavali su ljudima šta se dešava njihovoj braći muslimanima u Halepu, okolnim mjestima i cijelom Šamu. Krstaški okupatori su tu regiju rušili i uništavali. Ljudi su reagirali i uzbunili se. Međutim, nisu uspjeli stići do sjedišta sultana Berkjaruka, jer su ih spriječili stražari. Ipak, on im je preko svojih stražara poručio da će poslati snage kako bi ih spasio.²⁸⁵⁸

Pravnici iz Halepa odlučili su se da ponovo posjete samog halifu El-Mustezhira Billah. Krenuli su prema njegovoj kući nakon što su ušli u dvorsku džamiju, gdje su ljude onemogućili da klanjaju, želeći da im objasne svoju situaciju. Ljudi su se uzbunili,²⁸⁵⁹ što je abbasidskog halifu primoralo da pristane na susret s njima. Rekli

²⁸⁵⁶ Ibidem.

²⁸⁵⁷ Ibidem, str. 78.

²⁸⁵⁸ *Zejl Tarih Dimašk*, str. 276.

²⁸⁵⁹ *Mevkif fukaha' eš-Šam*, str. 79.

su mu: "Zar se ne bojiš Allaha da kralj Bizantije više od tebe štiti islam, koji je od tebe tražio da se boriš protiv njih."²⁸⁶⁰ U prethodnom tekstu govori se o tome da se boravak halepskih kadija u Bagdadu poklopio s dolaskom delegacije Bizantijske države u tom gradu. Oni su se željeli dogovoriti s abbasidskim halifom i seldžučkim sultanom o mogućnosti udruživanju napora kako bi se suprotstavili krstašima koji su ugrožavali Šam. Ta delegacija je saopćila islamskoj strani da je bizantijski imperator Aleksije I Komnen zabranio krstašima da pređu na teritoriju muslimana i bore se protiv njih.²⁸⁶¹ Iz ovog predanja možemo razumjeti da je bizantijska strana tražila pomoć od islamske, kako bi se suprotstavili krstaškoj prijetnji, naročito nakon što su krstaši prekršili sporazum sklopljen s Bizantincima 490/1096. godine. Prema tom sporazumu, bizantijska imovina u Šamu trebala im je biti vraćena nakon što su je krstaši oduzeli od muslimana.

U svakom slučaju, pravnici Halepa nisu imali više sreće s bagdaskim hilafetom od delegacija ostalih gradova Šama. Ibn Kesir navodi da su se bagdaski fakihi, na čelu s Ibn Ed-Dagvanijem, odazvali pozivu fakiha Halepa. Izašli su s njima da se bore protiv krstaša u Šamu. Međutim, kada su saznali da su ti gradovi pali pod vlast krstaša, vratili su se u Bagdad neobavljenog posla.²⁸⁶² Bez obzira na to predanje, čini se da je pravnicima iz Halepa dosadilo da traže pomoć od hilafeta u Bagdadu, pa su odlučili da se za pomoć obrate lokalnim emiratima.²⁸⁶³

4) Uloga učenjaka i kadija u podsticanju na džihad kroz pisanje

Reakcija pravnika i sudija u Šamu protiv krstaške invazije nije bila ograničena samo na traženje pomoći i spasa. Oni su koristili i druge metode, uključujući pisanje o džihadu protiv te invazije. Nastojali su stvoriti ideološku atmosferu i upoznati muslimanske mase s tim

²⁸⁶⁰ *El-Kamil fit-tarih* (8/541).

²⁸⁶¹ *El-Kamil fit-tarih*, prema: *Mevkif fukaha' eš-Šam ve kudatiha*, str. 80.

²⁸⁶² *El-Bidaje ven-nihaje*, prema: *Mevkif fukaha' eš-Šam ve kudatiha*, str. 80.

²⁸⁶³ *Mevkif fukaha' eš-Šam ve kudatiha*, str. 91.

problemom. To pisanje privuklo je veliku pažnju pravnika i učenjaka prije i tokom krstaške invazije. U tom vremenu kao osnovna potreba nametnulo se pitanje ideološke mobilizacije i širenje islamske pismenosti.

U Šamu se vodila politička, sektaška i vojna borba koja se odrazila na historijsko pisanje na arapskom istoku. Pojavila su se brojna autorska djela i biografije sultana, kraljeva i vladajućih porodica, te djela o ratovima i sukobu protiv krstaša. Zato su se određene grupe učenjaka i kadija posvetile prosvjećivanju islamskih društava, što se očitovalo kroz njihova pisana djela i knjige. Tu nailazimo na dvije grupe učenjaka. Prvi su se koncentrirali na pisanje i savjetovanje na tradicionalan način, pojašnjavajući ljudima odredbe i temelje vjere. Drugi su se posvetili poticanju i pisanju o džihadu. Pozivali su muslimane u borbu zato što su bili svjesni opće slabosti vjerovanja kod muslimana i napuštanja vjerskih dužnosti.

Prije i tokom krstaške invazije napisane su brojne knjige u Šamu. Nas ovdje interesiraju knjige koje su podsticale na islamski džihad i mobilizaciju muslimana kako bi se u ime vjere suprotstavili toj invaziji.²⁸⁶⁴ Spomenut ćemo najistaknutijeg fakiha iz ove grupe.

– **Fekih Ali b. Tahir Sulemi (431–500. god. po H. / 1039–1106. godine).** Ali b. Tahir b. Džafer el-Kajsi es-Sulemi ed-Dimaški eš-Šafi'i bio je jedan od učenjaka Šama. Kada su krstaši stigli u Šam, počeo je držati hutbe i govore u kojima je poticao na džihad. Držao je govore u džamijama koji su se prenosili i po drugim gradovima Šama i Palestine. Sve to je implementirao u svojoj knjizi *El-Džihad* koja se pojavila neposredno pred pad Jerusalema 492/1098. godine. U jednom svom obraćanju poticao je muslimane na džihad protiv te invazije: "Oni koji se bore protiv okupatora odnijet će pobjedu i uspješno ih izbaciti iz Jerusalema i drugih dijelova ove zemlje."²⁸⁶⁵

²⁸⁶⁴ *Mevkif fukaha' eš-Šam ve kudatiha minel-gazv es-salibi*, str. 93.

²⁸⁶⁵ Ibidem.

Es-Sulemi u prvim poglavljima svoje knjige *El-Džihad* iznosi brojna pitanja i važne ideje koje su vladale u oblasti Šama i islamskog svijeta u to vrijeme. Počinje izlaganjem i analizom krstaške politike prema Andalusu, Siciliji i Šamu. On je prvi upozorio na jedinstvenost cilja krstaških ratova, bilo da se radi o Andalusu, Siciliji ili Šamu. Tu su ideju preuzeli i unaprijedili drugi historičari.

Ibn el-Esir kaže: "Franačka država je ojačala i krenula na islamske zemlje, pa su neke i zauzeli. Tako su četiristo sedamdeset osme god. po H. (1078) osvojili Toledo i druge gradove u Andalusu, a onda su četiristo osamdeset četvrte god. po H. (1091) zauzeli Siciliju. Četiristo devedesete god. po H. (1097) krenuli su na Šam."²⁸⁶⁶

Es-Sulemi je bio svjestan da je slabost i podijeljenost islamskog svijeta glavni razlog uspjeha krstaškog pohoda na istoku ili zapadu islamskog svijeta i da njihov uspjeh ne leži u snazi krstaša. Svoju pažnju je usmjerio na političku podijeljenost u regiji Šama naročito, jer je živio i osjećao svu krizu u tim oblastima, gdje stanovništvo nije imalo volje za borbom.²⁸⁶⁷

On podsjeća muslimane na potrebu kontinuirane borbe, bilo da se radilo o ratnim ili mirnodopskim uvjetima, što je dio politike koju moraju voditi muslimanski halife i namjesnici kao osnovni uvjet uspješnog otpora. Svake godine muslimanski vođa treba poduzimati pohode izvan granica islamske države, ne radi proširenja granica ili ratnog plijena, već kako bi se sačuvala islamske regije od neprijateljskih napada, te kako bi se zastrašili nemuslimani i pokazala im se muslimanska snaga. Na taj način se implementira savremena strategija o nužnosti prenošenja bitke na neprijateljsko tlo.²⁸⁶⁸

Ovaj autor podsjeća muslimanske vođe na to da cilj krstaške invazije nije bio samo širenje teritorija i vjerskih ubjeđenja, već im je cilj da tim vođama oduzmu svu vlast i protjeraju ih iz oblasti koje

²⁸⁶⁶ *El-Kamil fit-tarih* (8/397).

²⁸⁶⁷ *Mevkif fukaha' eš-Šam ve kudatiha min-el-gazv es-salibi*, str. 94.

²⁸⁶⁸ *Ibidem*, str. 95.

kontroliraju. Na taj način je želio u njima pobuditi želju za borbom i potaći ih na džihad.²⁸⁶⁹

Od običnih ljudi je tražio da podrže svoje namjesnike i vođe – mudžahide, koji slijede i ugledaju se na časne prethodnike (selef) u odupiranju toj najezi i protjerivanju krstaša.²⁸⁷⁰

Čitatelj Es-Sulemijeve knjige o džihadu odmah će postati svjestan dubine krize koju je proživljavao taj fakih koji je gledao kako se skrnave svetosti Jerusalema. Zbog toga je prvo na što je poticao bilo oslobođenje Jerusalema od tih okupatora:²⁸⁷¹ “Trudite se, Allah vam se smilovao, jer možda vi budete odabranici koji će odnijeti ovu veličanstvenu pobjedu i oslobođenje.”²⁸⁷²

Es-Sulemi se smatra prvim koji je shvatio nužnost jedinstvenog učešća u borbi muslimana Šama, Iraka i gradova Male Azije, prije nego što je došlo doba islamskog ujedinjenja u borbi protiv krstaša za vrijeme Zenkida i Ejjubida.²⁸⁷³

On predstavlja avangardu na tom polju. Es-Sulemi poziva muslimane da se pročiste i poprave, jer se lično pročišćenje smatra temeljem islamskog jedinstva, kako bi se formirala odlučnost i upornost u otporu toj navali krstaša: “Dajte prednost ličnom pročišćenju u odnosu na pružanje otpora neprijatelju, jer ste vi sami sebi veći neprijatelj od njih. Uspostavite kontrolu nad sobom i spriječite svoje strasti da vas navedu na grijешenje Stvoritelju. Tako ćete ostvariti ono čemu se nadate – pobjedu nad neprijateljem.”²⁸⁷⁴

Krstaška invazija na Šam, prema Sulemiju, nije došla niotkuda, već je bila rezultat slabosti muslimana i činjenice da se oni nisu pridržavali Allahove časne vjere. On im je zato upućivao pozive da se vrate Allahovoj vjeri, da očiste dušu, da se okrenu Allahovoj Knjizi,

²⁸⁶⁹ *Mevkif fukaha' eš-Šam ve kudatiha minel-gazv es-salibi*, str. 95.

²⁸⁷⁰ *Ibidem*, str. 96.

²⁸⁷¹ *Ibidem*, str. 97.

²⁸⁷² *Ibidem*.

²⁸⁷³ *Ibidem*.

²⁸⁷⁴ *Mevkif fukaha' eš-Šam ve kudatiha minel-gazv es-salibi*, str. 98.

da se odreknu grijeha i pokucaju na vrata džihada: “Neka vaš cilj u borbi bude zadovoljstvo vašeg Gospodara i odbrana vlastitih života, kao i života ostale vaše braće, kako bi imali čistu nagradu vašeg ratovanja.”²⁸⁷⁵ “Na invaziju krstaša i njihovo zauzimanje mnogih gradova treba odgovoriti tako što će im se suprotstaviti i što će se sačuvati gradovi koji još nisu pali u njihove ruke.”²⁸⁷⁶ “Mobilizacija protiv njih i napad na njih u oblastima koje su osvojili, to je rat kojim želimo odbraniti svoje živote, djecu, imetak i sačuvati ono što je još u našem posjedu.”²⁸⁷⁷

Es-Sulemi ističe: “Ako muslimanski vođe i vladari ne zaborave međusobnu mržnju i nesuglasice, onda su ustrajali u svom neznanju (džahilijetu), i ne povode se za narodnom poslovicom: U nevolji mržnja nestaje.”²⁸⁷⁸

Na brojnim mjestima u svojoj knjizi *Džihad* Es-Sulemi nastavlja podsticati, savjetovati, upozoravati i podučavati vladare o nužnosti džihada. O tome je držao govore u Emevijskoj džamiji u Damasku, te ostalim gradovima Šama i Palestine. To sve bilježi u trideset i dva poglavlja.²⁸⁷⁹ Nije ostavio nijedno pitanje vezano za džihad, a da ga nije obrazložio i obradio.²⁸⁸⁰

Primjećujemo da Es-Sulemi u knjizi *Džihad* nastoji svesti razloge podijeljenosti na islamskom istoku, naročito u oblasti Šama, na slabost islamskih snaga, njihovu podijeljenost, uz slabost vjerovanja u obavezu džihada. To je stvar koju su iskoristili zavojevači. Međutim, on želi ispraviti taj nedostatak time što muslimanima preporučuje samoprocješćenje i povratak Allahovoj vjeri, međusobno izmirenje i stupanje u džihad kako bi se oduprlo toj najezi. Tako nešto može se postići samo kroz jedinstvo islamskih snaga. Zato je njegova knjiga

²⁸⁷⁵ Ibidem.

²⁸⁷⁶ Ibidem.

²⁸⁷⁷ Ibidem.

²⁸⁷⁸ Ibidem, str. 98.

²⁸⁷⁹ *Mevkif fukaha' eš-Šam ve kudatiha minel-gazv es-salibi*, str. 98.

²⁸⁸⁰ Ibidem.

Džihad općenita i ne odnosi se naročito na određenu političku vlast ili određenu grupu muslimana u Šamu, naprimjer. Njegova knjiga je utemeljena na čvrstim osnovama, oličenim u Kur'anu Časnom, Vjerovjesnikovom Sunnetu, knjigama biografije, historije i tefsira. Sve to povezuje s krstaškom prijetnjom koja se nadvila nad Šamom. To ukazuje na njegovu dalekovidnost i oštroumlje u prikupljanju informacija te njihovom korištenju na odgovarajući način.²⁸⁸¹

Kroz istraživanje ćemo uočiti da prvi poziv na džihad nije došao od vladara, već od muslimanskih učenjaka, profesora, pravnika i pisaca. Es-Sulemi se smatra prvim koji je poticao na džihad u okviru općeg islamskog protesta koji je uživao podršku fakiha i kadija.²⁸⁸²

Es-Sulemi je ovu knjigu napisao u ranom periodu tih ratova, što je dokaz njegove pronicljivosti i inteligencije u poimanju zamršenih problema Šama. Međutim, zbog općih uvjeta koji su tada vladali, njegov poziv u džihad nije imao uspjeha, naročito u tom ranom razdoblju. On je svojom knjigom doprinio pripremanju atmosfere za period Zenkida i Ejjubida. Profesor Ramadan Hasen eš-Šaviš je priredio analizu i verifikaciju knjige Sulemijevog djela *Džihad* kao svoju magistarsku tezu koju je odbranio na Univerzitetu Fatih u Tripoliju 1992. godine.²⁸⁸³

5) Aktivno učešće fakiha i kadija na polju džihada

Jedan od najistaknutijih primjera učešća tih učenjaka u vojnim odredima na bojnim poljima, kao izraz veličanstvenog vjerovanja u džihad, odbranu zemlje i života, jeste kadija Ebu Muhammed Abdullah b. Mensur, poznat kao Ibn Sulejha, kadija utvrde Džabla, koji je preuzeo upravu nad tim utvrđenjem nakon smrti svoga oca Mensura, 494/1100. godine. Imao je dobro vojno iskustvo, jer je volio vojsku. Odlučio se za taj poziv i tu je pokazao svoju vještinu.²⁸⁸⁴

²⁸⁸¹ Ibidem, str. 99.

²⁸⁸² *Mevkif fukaha' eš-Šam ve kudatiha minel-gazv es-salibi*, str. 99.

²⁸⁸³ Ibidem, str. 93.

²⁸⁸⁴ El-Kamil fit-tarih, prema: *Mevkif fukaha' eš-Šam*, str. 120.

Vještine ovog vladara i kadije pokazale su se prilikom franačke opsade utvrde Džabla, 494/1100. godine. On je tada u prvi mah pribjegao nečemu što se danas naziva psihološkim ratom. Na taj način je želio proširiti strah i užas u franačkim redovima, jer je obznanio da je Berkjaruk krenuo na Šam²⁸⁸⁵ da pruži pomoć muslimanima. To je unijelo pometnju u franačkim redovima i naposljetku dovelo do njihovog povlačenja nešto kasnije. Kada su Franci shvatili suštinu te varke, vratili su se i ponovno stavili utvrdu pod opsadu, međutim, kadija je ponovio istu varku, ali na drugi način. Proširio je među krstašima vijest da su Egipćani krenuli da ih napadnu i pomognu kadiji, zbog čega su Franci odustali od opsade. Čini se da Franci nisu imali dovoljno informacija o stanju u utvrdi, niti o brojnosti snaga kojima raspolaže kadija, inače ne bi odustajali od opsade u dva prethodna navrata.

Franci su ubrzo postali svjesni tog psihološkog rata i njegovih ciljeva. Vratili su se po treći put da opsjedaju utvrdu u toku mjeseca šabana 494. god. po H. Međutim, kadija je shvatio da su Franci prozreli njegove ranije metode i zbog toga je pribjegao novoj taktici pružanja otpora tim Francima – dogovorio se s kršćanima koji su živjeli u utvrdi da pošalje njihovu delegaciju kako bi se s Francima dogovorili oko primopredaje utvrde, s time što bi Franci poslali grupu svojih vitezova kako bi zauzeli kulu. Tražio je da Franci pošalju tristo svojih viđenijih ljudi i vitezova, na što su oni pristali. Čini se da je kadija Ibn Sulejha pripremio klopku za njih.²⁸⁸⁶ Podizao ih je konopcima na kulu, jednog za drugim. Kada bi se jedan od njih pojavio na vrhu zidine pred Ibn Sulejhom, on bi ga ubijao i tako ih je sve pobio. Kada je svanulo, bacio je njihove glave Francima.²⁸⁸⁷

Uprkos tome, krstaši nisu izgubili moral nakon što su zagrizli mamac i upali u klopku koju im je namjestio kadija Džable. Odučili su zauzeti tu utvrdu na bilo koji način. Napravili su drvenu kulu

²⁸⁸⁵ *Mevkif fukaha' eš-Šam ve kudatiha minel-gazv es-salibi*, str. 120.

²⁸⁸⁶ *Mevkif fukaha' eš-Šam ve kudatiha minel-gazv es-salibi*, str. 120.

²⁸⁸⁷ *Ibidem*, str. 121.

i srušili neke od tornjeva utvrde. Međutim, kadija je zahvaljujući svojoj lukavosti i pronicljivosti postao svjestan opasnosti koja mu prijete od tih drvenih kula i nije se smirivao niti predavao. Požurio je da izradi pametan plan, poput onih uspješnih prethodnih planova kojima je nanio okupatorima štetu i poraz u više navrata. Ovog puta je htio uvući krstaše u drugu zamku, koju im je postavio tako što je napravio rupe u zidinama utvrde.²⁸⁸⁸ Vjerovatno se radilo o stražnjim zidinama. To je učinio kako bi olakšao izlazak jedne grupe svojih vojnika kroz te rupe.

Kada je kadija Ibn Sulejha izašao sa svojim vojnicima na glavnu kapiju da bi se borio s krstašima, počeo se povlačiti pred njima, glumeći poraz. Varka je uspjela i napadači nisu ništa primijetili. Krenuli su u potjeru za njim i neposredno pred kapijom utvrde, njegovi vojnici, koji su prošli kroz otvore na zidinama, zašli su za leđa krstašima i nanijeli im poraz.²⁸⁸⁹

Kadija Ibn Sulejha je sigurno bio upoznat s ratnim taktikama, kao i sa nekim muslimanskim vojnim strategijama. Psihološki rat nije bio novi oblik u islamskom ratovanju u vrijeme krstaša, jer je i Poslanik, sallallahu alejhi ve sellem, koristio taj oblik u Bici na Hendeku, pete godine po Hidžri, kada je iskopao kanal i porazio vojsku saveznika. Ista taktika upotrijebljena je i u Bici kod Mute, osme godine po Hidžri, kada je Halid b. Velid bitku promijenio iz poraza u pobjedu nad Bizantincima, tako što se koristio psihološkim ratovanjem. Podizao je prašinu svojom konjicom, tako da su Bizantinci pomislili da mu dolazi pomoć, pa su pobjegli. Muslimanska vojska se povukla s bojnog polja bez ijednog gubitka.

Psihološki rat vođen je u mnogim drugim bitkama, među kojima je i Bitka na Jermuku, 13. god. po H., kada je vojskovođa podijelio vojsku i učinio da desno krilo dođe na lijevu stranu, a da pozadina

²⁸⁸⁸ *Mevkif fukaha' eš-Šam ve kudatiha minel-gazv es-salibi*, str. 121.

²⁸⁸⁹ *El-Kamil fit-tarih* (8/425).

dode na čelo. Na ovaj način zastrašio je brojniju bizantijsku vojsku i nanio im poraz.²⁸⁹⁰

6) Poticanje učenjaka i kadija na borbu na bojnom polju

Na tom polju se ističe ličnost Ebu Fadla b. el-Haššaba, kadije Halepa. Kada se pojačala krstaška opsada Halepa 513/1119. godine, kadija Ibn el-Haššab je počeo poticati ljude na borbu. Činio je to jašući oko kamena i držeći u ruci koplje. Održao je upečatljiv govor kojim je ljudima podigao moral i raspalio gnjev. Oni su plakali, a odlučnost im se vidjela u očima. Odlučno su krenuli u otpor agresoru.²⁸⁹¹ Iako su stanovnici Halepa uspjeli spasiti svoj grad te godine, krstaši nisu odustajali od drugog pokušaja 518/1124. godine. Popalili su sva okolna sela i naselja kako ne bi mogli pomoći Halepu. Franci su zauzeli Harran, a potom su došli do Halepa iz pravca svetišta El-Džef na sjeveru. Kadija Ibn el-Haššab je odigrao značajnu ulogu u podsticanju na otpor tim napadima. Štoviše, imao je ulogu i u podsticanju emira Ak Sunkura el-Bursukija, namjesnika Mosula. O tome će biti riječi, uz Allahovu pomoć, kada budemo govorili o ulozi seldžučkih namjesnika u Mosulu, Damasku i drugim gradovima u zaustavljanju krstaških napada.

Drugo: Uloga pjesnika u pokretu otpora

Neki pjesnici su odigrali važnu ulogu u podsticanju muslimana opisujući stanje ummeta i prirodu krstaške invazije, koja je okupirala zemlju i ukaljala čast. Među najpoznatijim poemama je ona koju je ispjevao kadija El-Herevi, a prema nekim, ona pripada Ebu Muzafferu el-Ebjurdiju čiji početak glasi:

*Izmiješali smo krv s gorkim suzama,
i nije ostalo mjesta za pogrede.*

²⁸⁹⁰ *Mevkif fukahā' eš-Šam ve kudatiha minel-gazv es-salibi*, str. 122.

²⁸⁹¹ *Ibidem*, str. 129.

*Najgore oružje su obilne suze,
kad se rat sabljama rasplamsa.*

Pjesnik u ovom kratkom odlomku jasno ističe plač ljudi, u tolikoj mjeri da je krv počela teći iz očiju. Plakali su toliko da nisu ostavili prostora za pokudu. Međutim, on ubrzo uviđa da plač, ma koliko bio žestok, ne vrijedi ništa u borbi, gdje se može samo sabljama suprotstavljati. Zatim ovaj pjesnik nastavlja:

*Hej, pripadnici islama, pred vama su
bitke gdje se zrno pridružuje oranici.*

*Čemu sanjarenje u sjeni sigurnosti i sreće,
i život poput pupoljka usnule ljubičice?*

*Kako da oko bude smireno
u buci koja budi svakog spavača?*

*Vaša braća u Šamu se žrtvuju,
na sedlima konja ili u utrobi lešinara.*

*Bizantinci ih progone, dok se vi
bogatstvom šepurite, i kukavički tražite pomirenje.*

Ovdje pjesnik kori one koji izbjegavaju borbu, koji se ne žele pridružiti svojoj braći muslimanima u Šamu. Ovaj odlomak počinje vatrenim pozivom muslimanima: “Budite se, muslimani, šta vas sprečava od borbe i kako možete svoj ponos baciti pod noge?” Onda se čudi njima i njihovom spavanju, jer kako mogu spavati čvrstim snom i živjeti u potpunom blagostanju i sigurnosti, dok se nedaleko od njih dešavaju strahote njihovoj braći u Šamu. Oni nemaju vremena da odspavaju u svojim kućama, jer većinu vremena provode u sedlima svojih konja ratujući, ili su pali kao šehidi, pa su ih pojele zvijeri i lešinari, jer ih nema ko sahraniti. Možda su izloženi poniženju njihovih neprijatelja Franaka, a vi se opušteno šepurite u

raskošnoj odjeći, kao da ste u miru ili u savezništvu s neprijateljima. Zatim kaže:

*Koliko je nevine krvi proliveno i koliko
ljepotica čija je ljepota nestala pod sabljama.*²⁸⁹²

*Oštrice svijetlih sablji postale su crvene,
a visoki mladići pali su poput snopova.*²⁸⁹³

*Između uboda i udarca kratak je predah,
u kojem djeca postaju sijedih glava.*

*Ko pobjegne iz tih ratova, kako
bi se spasio, vječno će se kajati.*

*Mačevi su isukani u rukama mušrika,
žele ih spustiti na vaše lobanje iz zabave.*²⁸⁹⁴

*Sahranjeni u Medini samo što ne povika,
prodornim glasom: hej, Hašimovići!*

Pjesnik ovim stihovima oslikava zvjerstvo bitaka koje su se vodile između muslimana i njihovih neprijatelja, kada su mnogi muslimani poginuli i kada se napadalo na žene, bez načina da se zaštite, osim isprepletanih prstiju od stida i straha. Te borbe su bile toliko žestoke da su oštrice mačeva i vrhovi kopalja pocrvenjeli, pa je bilo i djece kojoj bi se pojavile sijede vlasi zbog straha i užasa pokolja. A onda ponovo upozorava one koji izostaju iz borbe da će se kajati zbog izostanka od učešća u ovim ratovima. Nakon toga kazuje o opasnosti sukoba i omalovažava neprijatelja i oružje koje koriste – da će im se to isto oružje zabiti u prsa i lobanju. U posljednjim stihovima potvrđuje

²⁸⁹² Umer es-Saris, *Nusus min edeb asr el-hurub es-salibijje*, str. 26.

²⁸⁹³ Ibidem, str. 26.

²⁸⁹⁴ Ibidem.

strahotu ovog ratovanja time što kaže da je Poslanik, sallallahu alejhi ve sellem, u svom čistom mezaru u Medini, pozvao u pomoć protiv neprijatelja. Pozvao je Arape i muslimane, a ne samo pripadnike porodice Hašimovića.²⁸⁹⁵

*Vidim svoj ummet kako bježi od džihada,
a vjera stoji na staklenim nogama.*

*Izbjegavaju vatru strahujući od smrti,
a ne misle na svoju sramotu.*

*Zar želiš zlo arapskim borcima,
a da te strani okupator vodi?*²⁸⁹⁶

*Ako ne budu stali u odbranu vjere,
razboljet će se zbog gaženja svetinja.*

*Ako ne htjednu nagradu zbog vjere,
neka se bore zbog ratnog plijena.*

Pjesnika boli to što vidi da neki njegovi sunarodnjaci izbjegavaju džihad. On ukazuje na ponižavajuću stvarnost i njihovu izdaju vjere koju neprijatelj hoće u potpunosti da oslabi. To smatra kukavičlukom, strahom i nemarom prema onome što im može nanijeti sramotu ako budu poraženi. On se čudi kako hrabri muslimani, Arapi i nearapi, mogu sve to prihvatiti. Zatim izlaže razloge za odbranu srži vjere na logičan način. Zbog toga osjeća bol koja mu cijedi srce i pokreće njihove osjećaje iz dubina. On traži od njih da brane vjeru, u prvom redu, a ako neće radi vjere da ustanu, onda neka čuvaju čast svojih žena, svetost domovine i kućnog praga. To je najslabije vjerovanje, koje podrazumijeva da se predaju dunjaluku i ovosvjetskim užicima,

²⁸⁹⁵ Umer es-Saris, *Nusus min edeb asr el-hurub es-salibijje*, str. 26.

²⁸⁹⁶ Ibidem, str. 26.

ratnom plijenu i robovima, ukoliko nemaju osjećaj pripadnosti vjeri i ako ne žele da izađu u džihad i dostignu stepen šehida!

Na kraju poeme bol postaje snažnija i dostiže kulminaciju. Otkriva im budućnost i poniženje koje će doživjeti njihovi potomci koji će ih naslijediti ako se pomire s okupacijom njihove domovine. Onda im prijeti da će ih zadesiti sramota time što će predati svoje žene neprijatelju, ako ostanu takvi kakvi jesu – kukavni, slabi i ako izbjegavaju džihad. Pjesnik ih poziva u pomoć, dok se rat zahuktava, kako bi navalili na neprijatelje svi zajedno i kako bi Franci naučili okrutnu lekciju, kao što je bilo svaki put kada bi napadali islamske oblasti.

*Ako im se u nozdrve stavi halka,
moći će kihati samo na silu.*

*Pozvali smo vas i rat vas poziva,
dođite nam kao stari orlovi,*

*koji se spremaju za napad,
dok Bizantinci grizu svoje prste.*

*Ako ne stanete nakon ovoga odlučno,
mi ćemo neprijateljima predati sve što je sveto.²⁸⁹⁷*

Drugi pjesnik opisuje napad na Jerusalem i kaže:

*Nevjerništvo je opkolilo islam sa svih strana,
navališe bez milosti na vjeru.*

*Gaze prava i kaljaju čast,
oštrim sabljama prolijevaju krv.*

²⁸⁹⁷ El-Kamil fit-tarih (8/407).

*Koliko je muslimana pretvoreno u roblje,
a muslimanki ostalo bez časti.*

*Koliko džamija pretvoriše u crkve,
u mihrabima postaviše krstove.*

*Svinjsku krv u džamijama koriste kao kadilo,
a mijenjaju Mushafe koje su tu zatekli.*

*Kada bi dijete to vidjelo,
osijedjelo bi od strave.*

*Zar da muslimanke pretvore u ropkinje,
a da muslimanima bude život lijep?*

*Zar nas Allah i islam ne obavezuju
da ga brane i mladići i starci?*

*Svakom pametnom, ma gdje bio,
reci da ga Allah poziva i da se odazove!*²⁸⁹⁸

Analizirajući ove stihove uviđamo kako pjesnici bilježe emocije muslimanskog čovjeka u periodu franačke invazije i njihovih vojnih pobjeda. Najistaknutije emocije su sljedeće.

Vjerske emocije

El-Ebjurdi poziva u pomoć pripadnike islama: “O, pripadnici islama”, zato što su neprijatelji mnogobošci “isukani u rukama mušrika”. To je poziv upućen svim muslimanima da ne prihvate tu agresiju – ni arapski ni nearapski junaci. On ima viziju da Poslanik, sallallahu alejhi ve sellem, poziva protiv ove agresije i svoj narod podstiče da mu se odupre.

²⁸⁹⁸ En-Nudžum ez-zahire (5/151).

Dok ih poziva na otpor i postojanost pred okupatorima, on im izlaže elemente i faktore te postojanosti. U prvom redu od njih traži da budu svjesni nagrade koju će im Allah dati na ahiretu zbog te borbe. Ako su to zaboravili, onda od njih zahtijeva da brane svoje svetinje, u najmanju ruku.

Vjerski osjećaj je izraženiji i jasniji u kasidi drugog pjesnika. Od prve riječi on nam daje do znanja da je katastrofa zadesila prvenstveno islam. Zatim nam nabroja brojne elemente te katastrofe, navodeći šta se desilo s džamijama koje su pretvorene u manastire. Na mihrabima su istaknuti krstovi, dok se u džamijama širi miris svinjskog mesa i zapaljenih Mushafa.

On odvođenje žena u ropstvo i luksuzan život muslimana koji izbjegavaju džihad povezuje na način od kojeg se ježi koža i diže kosa na glavi. Senzitivnost prema islamu evidentna je kod ovog pjesnika koji je istovremeno i vjernik i borac. On podiže glas protiv onih koji prihvaćaju poniženje i izostaju iz borbe, tako da prodiere u njihovu dušu – zar nemate dužnost prema Allahu i prema islamu?! To je neizostavni element ove islamske poezije koja je posvećena problemima i brigama Ummeta. Slava je u suprotstavljanju neprijateljskih napada i uključenju u džihad: “Odazovite se, teško vama, odazovite!” Teško onima koji se ne odazovu pozivu ovog glasnika.

Značaj Jerusalema u srcima muslimana u tom periodu, kao i u svakom drugom periodu, jeste element koji upotpunjuje i potvrđuje ovaj osjećaj. Nakon što je poražen kršćanski vladar Kraljevine Antakija, nakon što je osvojen Egipat i zatim ujedinjen sa Šamom pod islamskom vlašću, nakon što je oslobođen Halep – nakon toga nije ostalo ništa drugo nego da se krene u oslobađanje Jerusalema i džamije Al-Aksa iz zarobljeništva mnogobožaca, te čišćenja tog grada od prljavštine širka.²⁸⁹⁹

²⁸⁹⁹ *Nusus min edeb asr el-hurub es-salibijje*, str. 32.

Društvene emocije

To su emocije izazvane onim što je zadesilo muslimane. To je osjećaj slabosti koja je pogodila same muslimane – “Bizantinci ih ponižavaju i ugnjetavaju”. Oni se nalaze ili na sedlima konja ili u utrobama lešinara. Mnogo je krvi proliveno, mnogo prava otuđeno i svetinja oskrnavljeno: “Koliko je muslimana bačeno u ropstvo”. To je osjećaj gubitka i poraza pred stranim okupatorima, dok se muslimani plaše da pruže otpor u tim teškim trenucima:

*Vidim svoj ummet kako bježi od džihada,
a vjera stoji na staklenim nogama.*

Ono što zadaje dodatni udarac muslimanu koji preživljava ove boli, jeste to što je zadesilo žene muslimanke u islamskom društvu. Izložene su porobljavanju i silovanju. Zar te ljepotice trebaju braniti sebe kada neko upadne u njihove odaje? Ko će zaštititi njihove slabašne ruke kojima su pokrile svoja lica od stida kako ih ne bi vidjeli stranci i neprijatelji? Ko će ih odbraniti i zaštititi?

Krajnja prijetnja koju ovaj pjesnik iznosi svome narodu jeste da, ukoliko ne žele učestvovati u džihadu i žele ostati poniženi, onda neka neprijatelju prepuste svoje žene i ostale svetinje.²⁹⁰⁰

Emocije autora druge kaside su jako duboke. On muslimanima nabraja vrste nesreća koje su zadesile muslimane zbog krstaške invazije. Kada je došao do opisivanja scene porobljavanja muslimanskih žena, uzviknuo je iz sveg glasa, iz dubine duše, dirajući u srce slušalaca: “Zar se u svakom pograničnom gradu muslimanke pretvaraju u ropkinje?” Zatim ukazuje na reakciju druge strane, gdje muslimani žive ugodnim i luksuznim životom.

Zatim postavlja sljedeće pitanje, koje dira u vjerske osjećaje koje smo spomenuli: “Zar nemate dužnost prema Allahu i prema islamu?!” Uzvišeni Allah ne dozvoljava da se muslimanke pretvaraju u ropkinje. On kaže:

²⁹⁰⁰ *Nusus min edeb asr el-hurub es-salibijje*, str. 33.

أُذِنَ لِلَّذِينَ يُقَاتِلُونَ بِأَنَّهُمْ ظَلِمُوا وَإِنَّ اللَّهَ عَلَىٰ نَصْرِهِمْ لَقَدِيرٌ

Dopušta se odbrana onima koje drugi napadnu, zato što im se nasilje čini – a Allah ih je, doista, kadar pomoći. (El-Hadždž, 39). On također kaže:

وَلِلَّهِ الْعِزَّةُ وَلِرَسُولِهِ وَلِلْمُؤْمِنِينَ

A snaga je u Allaha i Poslanika Njegova i u vjernika. (El-Munafikun, 8)

Pjesnik ukazuje na veliku bol zbog onoga što je zadesilo žene muslimanke u ovim ratovima. Ima li veće sramote od skrnavljenja svetosti porodice i časti žena? Islam također naređuje da se štite svetinje, a ima li veće svetinje od ženske časti u islamu?²⁹⁰¹

Lične emocije

Vidjeli smo kako su se društvene emocije protezale na brige islamskog društva i svih njegovih pojedinaca. Na ličnom nivou, muslimanski pojedinac je počeo ispoljavati nekoliko tegobnih emocija pod pritiskom te strašne agresije s jedne strane, te zbog izostanka brojnih muslimana iz borbe s druge strane.

Prva emocija pojedinca u toj atmosferi je velika tuga koja je zahvatila sve članove društva. Prva riječ koju je El-Ebjurdi izgovorio je plač, u kojem se nisu prolijevale samo suze, već i krv, nakon što su suze presušile! Ubrzo se ta tuga pojačala, kada je pjesnik otvorio oči i ugledao gorku stvarnost – suze ne pomažu u bici gdje važi jezik oštih sablji! Tada su zle misli u potpunosti okružile ovog pjesnika. Ta snažna emocija navela ga je da zatraži pomoć svojih bližnjih muslimana, kako bi uzeli oružje i usprotivili se toj nadolazećoj opasnosti. A ko može pomoći pojedincu, kada se nađe u smrtnoj opasnosti, ako ne njegovi bližnji koji će mu priteći u pomoć?

Osjećamo duboku tugu dok čitamo tu kasidu. Čujemo neravnomjerne otkucaje srca pjesnika, koji je prenio, osjetio i doživio brojne opasnosti koje su ugrozile njegov i život njegove porodice.

²⁹⁰¹ Ibidem.

Njihova prava su otuđena i krv prolivena. Muškarci su, poput žena, zarobljeni i opljačkani. Zemlja je oskrnavljena, a džamije su pretvorene u manastire, a na njihovim zidovima su obješeni krstovi! A kada je tuga prodrla u srž duše, začuli su se krici i pozivi u pomoć. Pjesnik tada podsjeća na dužnost prema Allahu da se povede džihad i odbrane svetinje.

Slične emocije pojedinca naziremo u kasidama kojima pjesnici uljepšavaju oslobađanje Jerusalema vođama oslobodilačke vojske, pokušavajući ih na razne načine uvjeriti da oslobode taj grad. Nada u oslobođenje tinjala je u dušama svih muslimana, od trenutka kada su shvatili da je njihova prva kibla u rukama Allahovih neprijatelja.

Prikaz ratova

El-Ebjurdijeva kasida na izvanredan način prikazuje ratove koji su vođeni između muslimana i okupatora, prije nego što su krstaši osvojili njihova sveta mjesta. To je veličanstveno djelo koje zaslužuje poštovanje. Krstaši nisu osvojili Jerusalem bez borbe, inače bi to bio znak slabosti i kukavičluka muslimana. Ti ratovi se vode ostrim sabljama. Kada se taj napad desio, hrabri stanovnici Šama su stali u odbranu, tako da su neki od njih danonoćno jahali konja, a noge su im hvatale kopnene zvijeri ili orlovi, kako navodi jedan hatib iz emevijskog perioda. Osim toga, žene čije su odaje provaljene branile su se nakon što se borba između njihovih muževa i neprijatelja zahuktala:

*Oštrice svijetlih sablji postale su crvene,
a visoki mladići pali su poput snopova.*

*Između uboda i udarca kratak je predah,
u kojem djeca postaju sijedih glava.*

To su traume zbog kojih djeca postaju sijeda, kao što se u Kur'anu Časnom govori o strahotama Sudnjeg dana. U tim ratovima mnogobošci udaraju ostrim sabljama, ali branitelji islamskih svetinja odbijaju te agresorske sablje, tako da one padaju na grudi i glave napadača.

Doista, islamski otpor je stao na put okupatora od trenutka kada su njihova prljava stopala nagazila muslimansku zemlju u obalnim dijelovima sjevernog Šama. Barjak džihada vijorio se u borbi protiv okupatora, sve dok posljednji krstaš nije istjeran iz ovih islamskih zemalja, nakon dva stoljeća neprestanih sukoba.²⁹⁰²

Poziv u džihad

Pjesnici i pojedinci osjetili su tugu i izgubljenost vidjevši kako je vjera postala ranjiva nakon krstaške invazije. Bili su šokirani strašnim prizorima razaranja muslimanskih porodica, porobljavanja žena i ponižavanja muškaraca. Nakon žestokih borbi džamije su pretvorene u crkve. U toj neizmjernoj tuzi oni se nisu zadržali kod plača, prolijevanja suza i opisivanja nesreće koja je zadesila ljude. Oni su se odlučili da poduzmu ispravne korake u takvoj situaciji. Pjesnik je postao donosilac opomene koji je ummet upozoravao na zlo koje ih je zadesilo na ovom svijetu i Allahovu srdžbu koja će ih čekati na ahiretu ukoliko nastave izbjegavati džihad i kloniti se opasnosti. Pjesnik je svojim bližnjim rekao da suze ne pomažu u ratu koji se vodi sabljama. Pozvao ih je da se okupe i pruže otpor, jer im prijeti opasnost. Korio ih je zbog izostanka iz borbe i pozvao na oružje:

*Čemu sanjarenje u sjeni sigurnosti i sreće,
i život poput pupoljka usnule ljubičice?*

Suočio ih je s dvjema slikama koje nisu uravnotežene – jedna grupa muslimana se bori, a druga izostaje iz borbe. Kako su oštre i prodorne njegove riječi: “Vidim svoj ummet kako bježi od džihada...”

Riječi “svoj ummet” na koncizan i efikasan način izražavaju poziv i apel. Pjesnik ih u jednom trenutku hvali kao hrabre i požrtvovane ljude, podsjećajući ih na te vrline kako bi se uključili u borbu. U drugom trenutku im iznosi razloge da krenu u odbranu. Kada je posumnjao da oni slušaju njegove riječi, pokušao ih je nagovoriti na

²⁹⁰² *Nusus min edeb asr el-hurub es-salibijje*, str. 35.

drugi način – podsjetio ih je na žene, njihovu čast i mogućnost da one izgube čast u napadu neprijatelja.

Pjesnik Ibn el-Hajjat

Pjesnik Ebu Abdullah Ahmed b. Muhammed b. el-Hajjat pokušao je motivirati Adud ed-Devlu, zapovjednika vojske u Damasku. Ispjevao je dugačku kasidu u kojoj ga podstiče da se spremi za džihad. Poemu je započeo stihovima:

*Za tebe se žrtvuju konji koji njište,
i plemići, stari i mladi.*

*Tvojim sabljama ništa ne može izmaći,
a tvoja koplja ne mogu promašiti.²⁹⁰³*

Sve do stihova:

*Poklanjam ti dužnost koja
sadrži savjet, a savjet se poklanja*

*Do kada će mušrici navaljivati
toliko da se navali teško može oduprijeti.*

*Iz franačke zemlje dođe vojska,
poput planine nagomilana.*

*Zar se može spavati u takvom stanju,
i biti neozbiljan u takvoj ozbiljnosti?*

*Kako možete sklopiti oko, kada
vaši neprijatelji od mržnje ne spavaju.*

*Mnogobošcima nije mrsko nered činiti,
jer oni mimo nereda ništa ne znaju.*

²⁹⁰³ Divan Ibn Hajjat, str. 182.

*Nikoga im nije mrsko pogubiti,
niti prežu od bilo kakvog zločina.*

*Koliko se djevojaka iz straha od njih,
udaralo po grudima i obrazima?*

*I porobljenih majki, koje ni za vrućinu
Niti za noćnu hladovinu ne znadoše?*

*Zbog straha za njih
propadoše brinući i tugujući.*

Nakon što je pjesnik opisao mnogobošce i njihovu nemilosrdnost, te muslimane i njihovo stanje, krenuo je da motivira Adud ed-Devlu na džihad, pa kaže:

*Branite svoju vjeru i svetinje,
poput onog za koga smrt nije gubitak.*

*Štitite granice u grudi ubadajući,
pravo granice je da je štitite.*

*Glave mnogobožaca su dozrele,
pa ih ne poštediti berbe i žetve.*

*Njihova oštrica mora otupjeti,
i njihovo napredovanje mora stati.²⁹⁰⁴*

Nastojanja učenjaka, fakiha, kadija, pjesnika i pisaca imala su veliki utjecaj na jačanje pokreta oružanog otpora koji su vodili seldžučki emiri, a o kojima će biti riječi, uz Allahovu pomoć, na sljedećim stranicama.

²⁹⁰⁴ *Divan Ibn Hajjat*, str. 182 i dalje.

Treće: Seldžučke vođe džihada prije Imaduddina Zenkija

Općeprihvaćena je činjenica u historiji krstaških pohoda, da je pokret islamskog džihada protiv krstaša prvi put u islamskim oblastima krenuo od oblasti Gornje Mesopotamije (Džezire), koja se nalazi između Tigrisa i Eufrata, u susjedstvu Šama i obuhvaća područje Mudara i Dijarbakra. Naziva se Džezira (poluotok) jer se nalazi između dvije rijeke. Ova oblast se odlikuje zdravom klimom i plodnim tlom. Izuzetno je bogata i tu se nalaze mnogi gradovi, naselja i utvrde.²⁹⁰⁵ Navodimo neke uzroke koji su doveli do toga da džihad krene iz oblasti Mesopotamije:

– Gornja Mesopotamija prva je muslimanska oblast na islamskom istoku koja se našla na udaru krstaške opasnosti, kada su krstaši zauzeli Ruhu i u njoj uspostavili prvu krstašku kneževinu 490/1097. godine. Stanovništvo je postalo svjesno opasnosti od krstaškog zauzimanja njihove zemlje, što je muslimane potaklo da ozbiljno razmisle o pokretanju napada na krstaše.

– Oblast Gornje Mesopotamije istakla se još od pojave islama zbog blizine granica Bizantijske države. Iz toga je nastala velika opasnost po muslimane za vrijeme Emevija i Abbasida, pa je postala odbrambena crta prodiranja muslimana protiv Bizantinaca. Nakon krstaškog pohoda oblast Gornje Mesopotamije bila je naspram Kneževine Ruha, koja je predstavljala najveću opasnost za Abbasidski hilafet u Bagdadu.

– Tokom druge polovine petog stoljeća po Hidžri, jedanaestog po gregorijanskom kalendaru, oblast Gornje Mesopotamije svjedočila je prodoru Turaka Seldžuka u tu oblast. Oni su bili poznati kao ljubitelji uzgoja konja, imali su avanturistički duh, bili su požrtvovani za islam zato što su ga nedavno prihvatili, a slijedili su sunnitski pravac. Seldžuci su oplemenili Gornju Mesopotamiju novom energijom, bili

²⁹⁰⁵ *El-Džihad diddes-salibijjin fiš-šerk el-islami*, str. 135; Hasen Habeši, *Nuruddin Mahmud ves-salibijjun*, str. 11.

su oduševljeni džihadom na Allahovom putu, za razliku od islamskih snaga u istočnim oblastima islamske države gdje je baklja vjerskog zanosa bila ugasla i gdje je nestalo borbenosti.²⁹⁰⁶

– Ogromna bogatstva i plodnost u oblasti Gornje Mesopotamije, zbog izvora vode, plodnosti tla, veličine obradivog zemljišta te velikih travnatih površina potrebnih za uzgoj konja i stoke, sve to je omogućilo pomaganje boraca nepresušnim izvorima opskrbe i zaliha.

Pored ovoga, to je bila i prirodna tvrđava u kojoj su bili veliki gradovi i utvrde, iz kojih su kretale ekspedicije islamske vojske protiv krstaša, kao što su bili Mosul, Amid, Mardin, tvrđava Kejfa i drugi gradovi. Svi ti gradovi koji su se odlikovali jedinstvenim geografskim položajem zahvaljujući kojem ih je bilo veoma teško osvojiti. Na taj način su bili u sigurnosti od krstaških napada.

Nije isključeno da je ideja o pokretanju islamskog džihada kod vođa pokreta sazrela zbog toga što su vidjeli kakvu opasnost Kneževina Ruha predstavlja za oblast Gornje Mesopotamije. Pored toga, bili su zabrinuti zbog krstaškog napredovanja na jugu, čiji je cilj bio uništenje Abbasidskog hilafeta u Bagdadu.²⁹⁰⁷ Na osnovu ovoga, ne čudi da se ideja o islamskom džihadu začela upravo u oblasti Gornje Mesopotamije, kako bi se Ruha otela iz ruku krstaša.²⁹⁰⁸

1) Džihad Kivam ed-Devle Kerbuge, vladara Mosula

Ideja o islamskom otporu je svoju formu dobila od 491/1097. godine, kada je Kivam ed-Devle Kerbuga, vladar Mosula okupio što je mogao više vojnika u namjeri da spriječi pad Antakije u ruke krstaša. Međutim, Kerbuga se odlučio da napadne Ruhu, koju je opsjedao tri sedmice i time je pružio izvanrednu priliku krstašima da navale na Antakiju. Uspjelo im je da je osvoje. Da je Kerbuga

²⁹⁰⁶ *El-Imarat el-ertukijje fiš-Šami vel-Džezire*, str. 201.

²⁹⁰⁷ *El-Džihad diddes-salibijjin fiš-šerk el-islami*, str. 137.

²⁹⁰⁸ *El-Džihad diddes-salibijjin fiš-šerk el-islami*, str. 138.

direktno krenuo na Antakij, Jagi Sijan bi mu predao grad i onda bi se promijenila situacija opkoljenih.²⁹⁰⁹

Kerbuga je prekinuo opsadu Ruhe tek kada je čuo za pad Antakije u ruke krstaša. Zatim je prešao Eufrat i uputio se u Šam. Zaustavio se u mjestu Meredith Dabik i tamo se sastao s Dukakom b. Tutušom, vladarom Damaska i Zahiruddinom Tugtekinom, Dukakovim atabegom, Dženah ed-Devlom Husejnom, vladarom Homsa, Arslanom Tašije, vladarom Sindžara, Sukmanom b. Urtukom, vladara Jerusalema i drugim vladarima kojima se teško moglo naći sličnih po sposobnosti i sili, kako kaže Ibn el-Esir.²⁹¹⁰

Oni su se svi udružili pod komandom Kerbuge i on ih je 491/1097. godine poveo prema Antakiji, čija je utvrda još bila u rukama muslimana. Približili su joj se i pojačali pritisak i opsadu, tako da se promijenila situacija krstaša. Oni su zapali u krizu jer su se našli pritiješnjeni i izvana i iznutra. Trpjeli su velike teškoće zbog nedostatka hrane, tako da su bili primorani jesti lešine i lišće.²⁹¹¹

To je natjeralo krstaše da pošalju delegaciju Kerbugi i traže od njega garanciju sigurnog izlaska iz Antakije. Kerbuga je odbio njihov zahtjev i kazao: "Izaći ćete samo sa sabljom!"²⁹¹² Zbog toga je jedan krstaški svećenik Petar Bartolomej izmislio događaj iz Svetog koplja, što je podiglo moral krstaša i njihovo grčevito okupljanje oko vođa. Odlučno su navalili na muslimane izlazeći na kapije u grupama. Kada su svi izišli, navalili su krajnje odlučno na muslimane. Probili su muslimanski obruč i razbili njihovo jedinstvo.²⁹¹³ Tako je Kerbuga doživio neuspjeh u predvođenju islamske alijanse kojim je htio spriječiti pad Antakije u ruke krstaša 491/1097. godine.

²⁹⁰⁹ *El-Džihad diddes-salibijjin fiš-šerk el-islami*, str. 138.

²⁹¹⁰ *El-Kamil fit-tarih* (8/400).

²⁹¹¹ Ibidem (8/400); *El-Džihad diddes-salibijjin*, str. 138.

²⁹¹² *El-Kamil fit-tarih* (8/400).

²⁹¹³ Ibidem (8/400).

Historičari navode uzroke Kergubinog neuspjeha u sprečavanju pada Antakije u ruke krstaša, u vrijeme kada su oni bili oslabljeni i iscrpljeni unutar Antakije. Među najvažnije uzroke spadaju:

– Ono što navodi franački hroničar da je Kerbuga, namjesnik Mosula, izgubio tri sedmice u opsadi Ruhe, što je omogućilo krstašima da učvrste svoj položaj u Antakiji i poduzmu mjere odbrane od iznenadnog napada, kako od muslimana koji su bili u utvrdi Antakije, tako od njihove braće iz Šama i drugih oblasti.²⁹¹⁴

– Nepostojanje koordinacije među Kerbuginim snagama koje su se sastojale od Arapa, Turaka i drugih. Osim toga, Ridvan, zapovjednik Damaska, sijao je razdor između Arapa i Turaka.

– Nepostojanje jasnog vojnog plana kod Kerbuge. Možda je najjasniji pokazatelj toga činjenica da on nije htio dopustiti svojim ljudima da zadaju odlučujući udarac krstašima dok su izlazili u grupama na kapiju Antakije. Vjerovatno je strahovao da bi tim postupkom dokrajčio samo krstašku prethodnicu.²⁹¹⁵

– Kerbuga je loše postupao prema vođama koji su mu se pridružili, što je bio jedan od uzroka poraza. On se prema njima ophodio smatrajući da su pod njegovom vlašću u ovoj situaciji, što je dovelo do razočaranja njegovim postupcima.²⁹¹⁶

– Moral krstaša je porastao nakon izmišljene priče iz Svetog koplja, i to da su vođe krstaša poslali, prije dolaska Kergube, poruku Dukaku, namjesniku Damaska, u kojoj mu kazuju da nemaju namjeru zauzeti ono što je bilo u rukama bizantijskog cara na sjeveru Šama.²⁹¹⁷ Ovo ne znači da Kerbugin pokušaj da spriječi par Antakije u ruke krstaša nije bio početna tačka ideje o islamskom džihadu protiv krstaša. Time se otkrila snaga muslimana u slučaju da se oni ujedine, a njegov postupak je zacrtao put islamskim vođama poslije njega. Oni

²⁹¹⁴ *Tarih el-hurub es-salibijje* (2/328).

²⁹¹⁵ *Ibidem* (2/350).

²⁹¹⁶ *El-Džihad diddes-salibijjin*, str. 140.

²⁹¹⁷ *El-Džihad diddes-salibijjin*, str. 140.

su preuzeli na svoja pleća bajrak islamskog džihada kako bi dovršili ono što je on započeo.

Ova činjenica je naročito evidentna ako znamo da je Imaduddin Zenki živio pod zaštitom Kerbuga nakon smrti svoga oca.²⁹¹⁸ Kerbuga, vladar Mosula, umro je kod grada Hoja u Azerbejdžanu 495/1102. godine, tokom sukoba između sultana Berkjaruka b. Melik-šaha i njegovog brata Muhammeda b. Melik-šaha. Mosul je tako ostao bez jednog od svojih vođa koji nije bio ometen sukobom među Seldžucima od toga da ustraju u širenju ideje islamskog džihada protiv krstaša.²⁹¹⁹

2) Džihad Džikirmiša, namjesnika Mosula i Sukmana b. Urtuka, namjesnika Mardina i Dijarbakra

Smrt atabega Mosula Kerbuga poljuljala je stanje i dovela do unutrašnjeg rata. Naime, Kerbuga je za svog nasljednika odredio Sunkurdžu, jednog od svojih zapovjednika i naredio Turcima da mu se pokoravaju. Međutim, u tome mu se usprotivio Musa Turkmani, njegov zamjenik u tvrđavi Kejfa, nakon što su bili pozvani velikani Mosula. On je uspio ubiti svog takmaca i preuzeti upravu Mosula u svojstvu zamjenika sultana Berkjaruka.²⁹²⁰

Šems ed-Devle Džikirmiš, namjesnik Džizre (ar. *Džezire Ibn Umer*) iskoristio je nesuglasice da se umiješa u unutrašnje sukobe, pa je navalio na Nusajbin i zauzeo ga. Musa je pobjegao u Mosul, gdje se utvrdio. Tu ga je Džikirmiš držao pod opsadom dugo vremena, pa je Musa bio prinuđen zatražiti pomoć od Sukmana Urtuka u Dijarbakru. Ponudio mu je tvrđavu Kejfu i deset hiljada zlatnika u zamjenu za njegovu pomoć. Sukman je prihvatio ponudu i pružio mu vojnu pomoć, pa je Džikirmiš bio prinuđen prekinuti opsadu Mosula. Kada je Musa izašao da dočeka Sukmana, jedan od njegovih slugu ga je ubio i njegova vojska se rasula. Sukman se hitro vratio u tvrđavu

²⁹¹⁸ Ez-Zehebi, *Duvel el-islam* (2/25).

²⁹¹⁹ *Tarih ez-Zinkijjin fil-Musil ve bilad eš-Šam*, str. 62.

²⁹²⁰ Ibidem, str. 63.

Kejfa i zavladao njome. S druge strane, Džikirmiš je napredovao prema Mosulu i ušao u grad, srdačno dočekan od stanovnika.²⁹²¹

Džikirmiš je preuzeo upravu nad Mosulom od 495–500. god. po H. / 1101–1106. godine. Sklopio je sporazum sa Sukmanom b. Urtukom u Dijarbakiru, čime je htio zaustaviti proboj krstaša na istok, prema centralnom dijelu Gornje Mesopotamije. Naime, krstaši su napravili brz proboj bili su odlučni da osvoje Harran, koji se nalazi na raskršću puteva za Irak, Gornju Mesopotamiju i Šam, koristeći sukobe među muslimanskim vladarima, a da se ne govori o tome koliko bi zauzimanje Harrana koristilo u prekidanju povezanosti između muslimana Perzije, Iraka, Gornje Mesopotamije i Šama. Krstaši su imali priliku da napadnu Mosul, osiguraju Ruhi i uspostave kontrolu nad Gornjom Mesopotamijom. Sve ove pojave imale su odlučujući utjecaj u tome da Džikirmiš i Sukman zaborave na međusobne razmirice i da se udruže u zajedničkom zaustavljanju krstaškog napredovanja.²⁹²²

a) Bitka kod Beliha i pobjeda muslimana nad krstašima, koja se naziva i Bitka za Harran

Džikirmiš i Sukman su poslali poruke jedan drugom o međusobnom sastanku kako bi se pobrinuli za odbranu Harrana. U porukama su garantirali da se žrtvuju radi Allaha i Njegove nagrade. Odazvali su se jedan drugom i sastali su se na Haburu, kod Re's el-Ajna, gdje su se odlučili na savezništvo. Povelili su vojsku od deset hiljada konjanika iz redova Turaka, Arapa i Kurda i krenuli da se primaknu Ruhi, prije nego što napadnu sami grad. Kada je Balduin II, knez Ruhe, čuo o njihovom okupljanju kod Re's el-Ajna, poslao je poruku kojom traži pomoć od Joscelina i Boemunda. Predložio im je da preusmjere napad na Harran. A nakon što je Balduin ostavio slabe snage u Ruhi, krenuo je prema Harranu na čelu manje grupe vitezova

²⁹²¹ Ibidem.

²⁹²² Imaduddin Halil, *El-Mukaveme el-islamijje lil-gazv es-salibi*, str. 95.

i Armena. Kod Harrana će mu se priključiti i Joscelin, knez Tel Bašira i Boemund, knez Antakije, njegov sestrić Tancred i antakijski biskup.

Vojska koja se sastojala od krstaških vitezova, velikaša, svećenika i Armenaca, brojala je tri hiljade konjanika i tri puta više pješaka. U stvarnosti, ova vojska je predstavljala svu ratnu silu krstaša na sjeveru Šama, osim garnizona koji su ostali da štite utvrđenja. Kada se ova vojska okupila pred Harranom, Džikirmiš i njegov saveznik su i dalje napredovali prema Ruhi.²⁹²³

Krstaši su umalo zauzeli Harran, nedugo nakon što su uspostavili opsadu. Međutim, sukob između Balduina i Boemunda i insistiranje svakog od njih da istakne svoju zastavu nad gradom, nakon što ga osvoje, pomoglo je opstanku Harrana. To je muslimanima pružilo priliku da se pokrenu i suprotstave krstašima kako taj položaj ne bi pao u njihove ruke. Suprotstavljene strane su se sukobile na rijeci Belih devetog šabana. Muslimani su odglumili poraz, nakon čega su ih krstaši slijedili skoro dva ferseha, a onda su se muslimani okrenuli, navalili na njih, uništili većinu njihovih snaga²⁹²⁴ i zaplijenili mnogo oruđa i imovine.²⁹²⁵

Boemund, knez Antakije, i njegov sestrić Tancred su postavili zasjedu muslimanima iza jednog uzvišenja, kako bi im došli sa leđa u toku bitke. Kada su se pomolili iza uzvišice, vidjeli su poraz svojih saboraca i srušen logor, pa su ostali na svojim položajima do noći, a zatim se povukli. Muslimani su krenuli u potjeru za njima, pobili su i zarobili veliki dio njih, dok su dvojica vođa uspjeli pobjeći u Ruhi.

Što se tiče Balduina i Joscelina, oni su, nakon što su poraženi, pokušali pregaziti rijeku. Međutim, mulj je sprečavao njihov brz prelazak i stigao ih je turkmenski zapovjednik, jedan od Sukmanovih vođa. Zarobljenog Balduina odveo je svome vladaru Sukmanu.²⁹²⁶

²⁹²³ Runciman, *El-Hurub es-salibijje* (2/71–72); *El-Mukaveme el-islamijje lilgazv es-salibi*, str. 96.

²⁹²⁴ *El-Mukaveme el-islamijje lilgazv es-salibi*, str. 96.

²⁹²⁵ Ibidem.

²⁹²⁶ Ibidem, str. 97.

b) Razdor između Džikirmiša i Sukmana

Kada su Džikirmiševi vojnici vidjeli da je Sukman uzeo lavovski dio plijena krstaša, rekli su svome vođi: "Kakav ugled među ljudima i Turkmenima ćemo imati ako oni odnesu plijen, a mi ne donesemo ništa?" Nagovorili su ga da otmu Balduina, pa je Džikirmiš poslao neke od svojih ljudi i uspjeli su oteti Balduina iz Sukmanovog logora. Kada je Sukman, koji je tokom te operacije bio odsutan iz logora, saznao za to, naljutio se i pozvao svoje vojnike da se pripremaju za borbu. Međutim, ubrzo ih je vratio i rekao im: "Neću dopustiti da moja lična osveta obraduje muslimanske neprijatelje."²⁹²⁷

Tada je stao na čelo svoje vojske, uzeo krstaško oružje i zastave, a svoje vojnike obukao u njihovu odjeću i dao im njihove konje. Došao je do njihove utvrde u oblasti Šabahtan u oblasti Dijarbakr. Krstaši su izašli iz utvrde misleći da dolaze njihovi prijatelji kao pobjednici. Sukman ih je napao i osvojio njihovu utvrd. Na taj način uspio je osvojiti nekoliko utvrda u toj oblasti, a zatim se vratio u sjedište svog emirata u Dijarbakru.²⁹²⁸

c) Džikirmišov poraz

Džikirmiš je odlučio da nastavi s ratovanjem nakon povratka njegovog saveznika. On je u oblasti Šebehtan, koja se proteže istočno od Ruhe, poharao krstaške utvrde kako bi zaštitio svoju pozadinu. Potom je nastavio pohod prema samoj Ruhi. Kakogod je Harran ostao u rukama zahvaljujući oklijevanju krstaša, tako je i Ruha ostala u rukama krstaša zbog oklijevanja muslimana. Naime, Tancred je imao dovoljno vremena da utvrdi grad i na taj način odbije prvi napad koji je Džikirmiš poduzeo. To se može pripisati i velikoj požrtvovanosti Armena i lokalnog stanovništva. Međutim, veliki pritisak koji je Tancred osjećao naveo ga je da zatraži pomoć od Boemunda. Iako se ovaj suočavao s velikim problemima, smatrao je prioritetom otklanjanje opasnosti od Ruhe. Stoga je krenuo u

²⁹²⁷ *El-Kamil fit-tarih* (8/466).

²⁹²⁸ *Ibidem* (8/466); *El-Mukaveme el-islamije lilgazv es-salibi*, str. 97.

pomoć svom sestriću, ali ga je ometao teško prohodan put. Tancreda je obuzelo beznade, pa je naredio svojim braniteljima da zauzmu napadačke položaje i pripreme se za napad prije zore.

Pod okriljem noći, njegovi su vojnici pobili Turke koji su blaženo spavali, a pobjeda je upotpunjena dolaskom Boemunda. Džikirmiš je pobjegao u panici, ostavljajući iza sebe logor sa svim bogatstvom. Franci su se tako osvetili za poraz kod Harrana i sačuvali su Ruhu.²⁹²⁹

Među zarobljenicima koji su dopali u ruke Tancredu bila je i seldžučka princeza, miljenica Džikirmišove kuće. Toliko ju je cijenio da je za nju ponudio petnaest hiljada bizantskih zlatnika ili Balduina lično. Za ovu ponudu se čulo u Jerusalemu, pa je kralj Balduin poručio Boemundu da nipošto ne ispusti ovu priliku i omogući oslobađanje Balduina. Međutim, Boemundu i Tancredu je trebao novac, a i Balduinov povratak bi svrgnuo Tancreda s pozicije upravitelja Ruhe i on bi se morao vratiti u Antakiju. Zbog toga su kralju odgovorili: "Nije diplomatski odmah pristati na ponudu, nego treba odugovlačiti, jer je moguće da Džikirmiš poveća otkupninu." Međutim, oni su u međuvremenu sklopili sporazum s Džikirmišom da prihvate njegovu novčanu otkupninu i na taj način je Balduin ostao u zarobljeništvu.²⁹³⁰

d) Posljedice Bitke kod Beliha ili Bitke za Harran

Bitka kod Beliha imala je izuzetno značajne posljedice i za krstaše i za muslimane. Vjerovatno su najvažnije sljedeće:

- Ta bitka zaustavila je napredovanje i širenje krstaša na istok, nauštrb muslimana. Uništila im je svaku nadu o napredovanju prema Iraku i uspostavi potpune kontrole nad Gornjom Mesopotamijom.

- Boemundovi snovi o kontroli Halepa su se raspršili, kao i planovi da se Kneževina Antakija pretvori u veliku državu. Pale su u vodu krstaške nade da će presjeći veze između islamskih snaga u

²⁹²⁹ *El-Hurub es-salibijje*, str. 98.

²⁹³⁰ *El-Mukaveme el-islamijje ilgazv es-salibi*, str. 99.

Šamu, Gornjoj Mesopotamiji i Aziji, što su htjeli postići uspostavom kontrole nad Halepom.

– Sudbina Ruhe je odlučena time što je ova kneževina bila izložena brojnim unutrašnjim problemima, koji su je oslabili. Naročitu ulogu u tome odigrali su Armeni, koji su se ubrzo razočarali u katoličku vlast zbog stalnog trvenja s Armenskom crkvom i stalnog progona njenih svećenika. To je Armene natjeralo da se povežu s Turcima, tako da je pad Ruhe u ruke muslimana bilo samo pitanje vremena.²⁹³¹

– Muslimanima se ukazala prilika da povrate teritorije koje su u prošlosti izgubili i koje su bile pripojene Antakiji.

– Tancred je nakon zarobljavanja Balduina postao upravitelj Ruhe, dok je Boemund postao jedan od najjačih krstaških kneževa na sjeveru.

– Okolnosti pobjede dovele su do dodatnog zbližavanja između islamskih i bizantinskih snaga protiv zajedničkog neprijatelja. Ibn el-Kalanisi navodi ozbiljnost posljedica, pa kaže: “Pobjeda je bila dobra za muslimane, jer nisu očekivali takvo što. Istovremeno, njome je oslabljen moral Franaka. Smanjila se njihova snaga i ubojitost, dok su muslimani ojačali i njihova posvećenost borbi za vjeru i pružanje otpora okupatoru se uvećala. Ljudi su podsticani na borbu i uvjerali su se u slabost neprijatelja.”

– Uništena je legenda o nepobjedivosti krstaša.²⁹³²

– Bizantinski imperator Aleksije iskoristio je priliku slabosti Boemundove prijestolnice, koji se našao na udaru kritike zato što nije oslobodio Balduina. Istovremeno, nije se pridržavao sporazuma s imperatorom. Zato je podsticao ponude koje su podizali stanovnici Kalkilije (Qalqilya ili Qalqiliya) protiv svojih vladara Normana. Isto tako, podsticao je svoje vojnike da zauzmu neke gradove i uporišta koje je Tancred bio zauzeo. Bizantijska flota je učestvovala

²⁹³¹ *Tarih ez-Zinkijjin fil-Musil ve bilad eš-Šam*, str. 65.

²⁹³² *Ibidem*, str. 95.

u uspostavi kontrole nad nekim primorskim gradovima između Latakije i Tartusa.

Svemu tome treba dodati činjenicu da su Bizantinci uspjeli iskoristiti svoja pomorska uporišta na Kipru za pružanje pomoći Remonu Tuluskom koji je bio žestoki neprijatelj Boemunda i koji je nastojao formirati državu oko Tripolija, koja bi bila s južne strane Antakije. Istovremeno, niko iz Jerusalema nije priskočio u pomoć Boemundu u ovoj krizi.²⁹³³

Tako je Džikirmišu bilo suđeno da svojim savezništvom sa Sukmanom odigra važnu ulogu u historiji krstaških ratova i da sa svojim saveznikom islamskom svijetu ponudi prvu odlučujuću pobjedu kojom je otvorio put vođama i islamskom savezu koji će u kontinuitetu nanositi udarce krstašima. To vodstvo je počelo s Mevdudom, seldžučkim namjesnikom Mosula, a završilo sa Salahudinom, preko Ilgazija i Belka iz porodice Urtuka, te Ak Sunkura el-Bursukija, potom Imaduddina i Nuruddina Zenkija.²⁹³⁴

e) Džikirmiš nastavlja džihad

Uprkos nekim negativnim pojavama koje su pratile pobjedu muslimana kod Beliha, Džikirmiš je nastojao ostvariti druge pobjede na tom prostoru. Nakon nepune dvije godine pružila mu se prilika za to, kada je krajem 499/1106. godine dobio naredbu od sultana Muhammeda da pokrene novi pohod protiv krstaša. Povezao se sa namjesnicima u toj regiji i uspio je formirati savezništvo koje su činili: Ridvan, namjesnik Halepa, Ilgazi Urtuk, namjesnik Mardina, Albi Temertaš, namjesnik Sindžara te Asbehbez Sava, jedan od perzijskih velikih namjesnika. Međutim, zahtjev koji je Ilgazi uputio pomenutim velikašima omeo je realizaciju spomenute ideje. On je tražio da svoj pohod počnu napadom na Džikirmiša kako bi stekli naklonost sultana Muhammeda, koji nije bio zadovoljan nekim postupcima namjesnika Mosula. Osim toga, oni bi se direktno

²⁹³³ *El-Mukaveme el-islamijje ilgazv es-salibi*, str. 100.

²⁹³⁴ *Ibidem*, str. 102.

okoristili resursima Mosula i vojskom, koje bi upotrijebili protiv krstaša. Kolege su se složile s njime i zajedno su krenuli da napadnu Nusajbin, koji je bio pod nadležnošću mosulskog namjesnika.

Džikirmišovi zamjenici u Nusajbinu su uspjeli, prema smjernicama svoga vođe u Mosulu, posijati razdor i netrpeljivost između Ridvana i Ilgazija. Tako je Ridvan iskoristio priliku te je organizirao gozbu pod zidinama Nusajbina i oteo je Ilgazija, vezao ga i zarobio. Međutim, Ilgazijevi pristalice Turkmeni uspjeli su ga osloboditi i onda su napali Ridvanov logor i prisilili ga da se povuče u Halep. Tako se ovo savezništvo raspalo prije nego što je napravilo ijedan korak prema ostvarenju osnovnog cilja – borbe protiv krstaša.²⁹³⁵

Sve to nije omelo Džikirmiša od odluke da napadne stvarne neprijatelje. Odmah nakon što je uspio osujetiti planove saveznika koji su se urotili protiv njega, požurio je s napadom na Ruhu. Međutim, ubrzo se vratio u Mosul kako bi riješio nove probleme sa Seldžucima, nakon što je uspješno odolio napadu vojnika Ričarda (od Salerna) koji je u to vrijeme vladao Ruhom umjesto zarobljenog Balduina.

Nije prošlo puno vremena, a Kilič Arslan, sultan rumskih Seldžuka, pokrenuo je trupe kako bi napao Ruhu. Džikirmišovi zastupnici u Harranu iskoristili su priliku i poslali mu poruku o namjerama da mu predaju grad. Kilič Arslan je došao i ušao u Harran. Ljudi su se obradovali njegovom dolasku, zato što je vodio džihad protiv Franaka.²⁹³⁶ Tu se zadržao nekoliko dana, nakon čega je bio prisiljen da se vrati u svoj grad zbog teške bolesti. U Harranu je ostavio grupu svojih saradnika da čuvaju grad.²⁹³⁷

Izgleda da se Kilič Arslan počeo oholiti zbog svoje snage, nezavisnosti i utjecaja, spram svojih namjesnika muslimana u toj regiji, koji su neprestano bili u sukobima i zadjevicama kako bi ostvarili ograničene teritorijalne interese.

²⁹³⁵ *El-Mukaveme el-islamijje ilgazv es-salibi*, str. 103.

²⁹³⁶ *Ibidem*.

²⁹³⁷ *El-Kamil fit-tarih*, prema: *El-Mukaveme el-islamijje ilgazv es-salibi*, str. 104.

Ipak, problemi s kojima se Džikirmiš suočavao u Mosulu i pogoršanje njegovih odnosa sa Seldžucima u potpunosti su skrenuli njegovu pažnju s polja džihada protiv krstaša. Sve to dovelo je do toga da je Kilič Arslan uspio privući pažnju Džikirmiševih namjesnika u Harranu, koji su ga pozvali i predali mu grad. To nam, također, ukazuje i na razlog nedavnog poziva koji su stanovnici Mosula uputili Kilič Arslanu kako bi preuzeo vlast u gradu, odmah po ubistvu njihovog prethodnog namjesnika Džikirmiša.²⁹³⁸

3) Kilič Arslan i njegov veliki džihad u Maloj Aziji

Čim je do Zapadne Evrope doprla vijest o uspjehu koji su ostvarili krstaši u Šamu i Palestini, raspalio se zanos velikog broja kneževa koji nisu učestvovali u pohodu na istok. U tome su ih poticali lični prohtjevi i ciljevi – ratni plijen i pljačka, pored vjerskih razloga i želje da steknu oprost i nagradu. Navodi se da su krstaši na Istoku bili u velikoj potrebi za ratnicima i kolonistima kako bi ostvarili sljedeće ciljeve:

- nastavak ratova protiv muslimana;
- ponovno proširenje teritorija;
- očuvanje već ostvarenih osvajanja i posjeda;
- odbrana ovih prava od bilo kakvog pokušaja muslimana da ih vrate.

Zapadno društvo se odazvalo ovoj pojavi. Došlo je do novog krstaškog buđenja i slanja novog vala krstaša na Istok. Lombardijci su činili prvi val ovog pohoda i napustili su Italiju 494/1101. godine, pod vodstvom Anselma Milanskog (Anselmo da Bovisio), koji je bio nadbiskup Milana. Njega je pratio određeni broj velikaša, među kojima su Albert, grof od Biandrate, Guibert, grof od Parme, i Hju, grof od Montebella.²⁹³⁹

²⁹³⁸ *El-Mukaveme el-islamijje lilgazv es-salibi*, str. 104.

²⁹³⁹ *Tarih Seladžika er-Rum fi Asija*, str. 96.

Izgleda da se ova grupa iz Lombardije, bez obzira na svoje mnoštvo, nije puno razlikovala po kakvoći od prethodnih grupa. Za to imamo dokaz da nije u svojim redovima imala dovoljan broj obučenih konjanika vitezova. Veliku većinu su činili obični građani koji nisu imali nikakvog ratnog iskustva i nisu imali discipline. Kada su stigli u blizinu Konstantinopolja, počeli su pljačkati i otimati, što je bizantijskog imperatora natjeralo da ubrza njihovo prebacivanje u Malu Aziju u mjesecu džumadel-ula / martu. Ostali su u Nikomediji čekali dolazak drugog vala krstaša.²⁹⁴⁰

I doista, nije prošlo puno vremena, a došla je i druga grupa Francuza pod vodstvom Stefana, grofa od Bloa (Stjepana Blojiškog). Njemu su se priključili i drugi velikaši, poput Stefana Burgundijskog, Huga Francuskog, Balduina od Grandprea i Huga biskupa Soissona. Tome treba dodati i njemačku izvidnicu.

Ova grupa preplovila je Bosfor i neki od njih su se utaborili kod Nikeje, u blizini Lobardijskog logora. Broj učesnika pohoda u obje grupe bio je između dvije i tri stotine hiljada ljudi. Imperator Aleksije je odredio da Remon Tuluski, njegov prijatelj, bude glavni vođa. Pridružio im je određeni broj bizantijskih vojnika na čijem je čelu bio Citas.²⁹⁴¹

a) Bitka kod Mersivana

Ogromna krstaška vojska krenula je iz Nikomedije prema Dorileju s ciljem da stigne u Svetu zemlju i da tokom pohoda otvori prolaz kroz Malu Aziju. Stoga je car Stefan grof od Bloa pozvao da vojska ide putem kojim su išli i krstaši prije njih, a koji je vodio preko Dorijela i Konje. Međutim, Lombardijci su odbili da krenu prema Svetoj zemlji prije nego što oslobode Boemunda, koga su smatrali svojim primjerom i herojem. Za njih je on bio jedini ratnik vrijedan povjerenja, koji bi ih mogao povesti u pobjedu. Insistirali su da vojska

²⁹⁴⁰ Ibidem, str. 96.

²⁹⁴¹ *El-Kamil fit-tarih*, prema: *Tarih Saladžika er-Rum*, str. 97.

krene prema Kapadokiji. Ibn el-Esir navodi da je cilj te krstaške grupe bio oslobođenje Boemunda iz zarobljeništva.²⁹⁴²

Iako su neki Kilič Arslanovi namjesnici prigovarali, oni su osvojili Kapadokiju i nastavili su put prema Gangri, na jugu Paflagonije, kako bi slijedili glavni put prema Amasiji i Niksaru. Kako bi ometao krstaško napredovanje, Kilič Arslan se postupno povlačio pred njima i ponašao se kao beduini prilikom povlačenja – rušio je građevine, uništavao posjede i palio sve ono čime bi se krstaši mogli poslužiti, naročito opskrbu. Istovremeno, turske snage su se počele okupljati u novo savezništvo kako bi se oduprli krstaškoj prijetnji. Gumuštekin Ahmed Danišmend je požurio da obnovi savezništvo s Kilič Arslanom, kao što je podsticao i nagovarao Ridvana iz Halepa da pošalje jedan broj svojih vojnika.²⁹⁴³

Krstaši su došli do Gangre i tamo su naišli na Turke u punoj ratnoj spremi. Nisu mogli osvojiti grad koji je bio dobro čuvan, pa su bili prisiljeni nastaviti sa svojim pohodom nakon što su opljačkali okolna naselja. Međutim, umor je počeo da ih sustiže, zbog nedostatka opskrbe, visokih temperatura i turskih nasrtaja. Kako bi izbjegao slom svoje vojske, Remon je predložio da se upute na sjeveroistok, prema Kastamonu, a odatle u neki od bizantijskih gradova na obalama Crnog mora. Međutim, putovanje prema Kastamonu je bilo jako sporo i otežano, zbog nedostatka namirnica. Naime, Turci su uništili sve njive i usjeve i zatrpali bunare. Krstaši su bili izloženi iznenadnom napadu Turaka, pa su se razbježali glavom bez obzira. Remon ih je uspio objединiti tek kada su došli nadomak Kastamona. Kako bi stigli do obale, morali su se probiti kroz turske položaje. Lombardijci su insistirali, nanovo, da se krene prema istoku i ostale formacije su se nevoljko složile s njihovim zahtjevom.²⁹⁴⁴

²⁹⁴² *Tarih Seladžika er-Rum fi Asija*, str. 97.

²⁹⁴³ Runciman, *El-Hurub es-salibijje* (2/43).

²⁹⁴⁴ *Tarih Seladžika er-Rum fi Asija es-sugra*, str. 98.

Krstaši su prešli rijeku Kiliz (Halis) i ušli u oblast Danišmend, a pojedine trupe stižu do gada Mersiavana, na pola puta između rijeke i Amasije.²⁹⁴⁵

Kada su Turci uvidjeli da su krstaši iscrpljeni, krenuli su prema njima i napali ih. Nakon kratkog vremena krstaši su poklekli i počeli bježati s bojnog polja, ostavljajući za sobom žene i svećenike. Remon je pobjegao na jedno uzvišenje i tu se utvrdio. Odatle su ga spasili Francuzi i Nijemci. Potom je, tokom noći, pobjegao, nakon što je izgubio nadu u bilo kakvu pobjedu. Za sobom je ostavio krstaški logor i svoju civilnu pratnju da padnu kao plijen u ruke Turaka.²⁹⁴⁶

Nakon bitke, Turci su progonili bjegunce, tako da su se uspjeli spasiti samo konjanici. Krstaški gubici su iznosili četiri petine ukupnog broja vojnika.²⁹⁴⁷ Turci su osvojili značajne količine oružja i zarobili veliki broj zarobljenika koje su prodali kao roblje.

Remon je nedugo zatim stigao u Bafra, malu bizantijsku luku na Crnom moru, u blizini Sinope, a odatle su ga bizantijski brodovi prevezli u Konstantinopolj.²⁹⁴⁸ Latinski historičar Albert od Ahena ukazuje na to da su Turci podmitili Remona kako bi vojsku odveo u Kastamon. "Ovo je neprihvatljivo, jer onaj ko proučava tok krstaških pohoda i propratne događaje, uvidjet će koliko je truda Remon ulagao u to da prvu uvjeri Lombardijce da ne idu u Danišmend. A drugo, tu je i njegov pokušaj da izvuče vojsku iz nevolje u koju su sami sebe doveli. Odabrao je pravac prema Kastamonu samo zato što mu je vojska bila izložena raznim teškoćama. Što se tiče njegovog bjekstva sa bojnog polja, to je bio rezultat spoznaje da nema nikakve svrhe nastavljati s borbom, nakon što su Lombardijci pobjegli, a s njima i plaćenici Pečenezi."²⁹⁴⁹

²⁹⁴⁵ Ibidem, str. 98.

²⁹⁴⁶ Ibidem, str. 98.

²⁹⁴⁷ Ibidem, str. 98.

²⁹⁴⁸ *Tarih Seladžika er-Rum fi Asija es-sugra*, str. 99.

²⁹⁴⁹ Ibidem, str. 99.

b) Prva bitka kod Herakleje

Katastrofa koja je pogodila krstaše kod Mersivana izbrisala je svu slavu koju su oni požnjeli nakon pobjede kod Dorileja. Međutim, to nije bila i posljednja katastrofa, jer u vrijeme u kojem su Lombardijci napustili Nikomediju, u Konstantinopolj je stigla francuska vojska pod komandom Williama grofa od Neversa, koja je brojala petnaest hiljada konjanika i pješaka. William se htio što prije sresti i pridružiti Lombardijcima, pa je napustio Konstantinopolj i uputio se prema Nikomediji. Tu je saznao da je krstaška vojska otišla prema Ankari pa je i on krenuo prema tom gradu, gdje je stigao bez problema. Međutim, tamo niko nije znao kamo se uputila vojska i zbog toga grof nije imao drugog izbora nego da se uputi prema Konji. Kada je došao do tog grada, uspostavio je opsadu, a seldžučka zaštitnica je stala u odbranu. Svi njegovi pokušaji da osvoji Konju bili su bezuspješni, pa je odustao od napada.²⁹⁵⁰

Seldžuci i njihovi saveznici su u međuvremenu završili s uništavanjem lombardijskih jedinica. Kilič Arslan i Gumuštekin Ahmed Danišmend su saznali za dolazak novog neprijatelja. I dalje opijeni pobjedom, krenuli su na jug i stigli prije Williama u Herakleju. Vojska iz Neversa lagano se kretala od Konje prema istoku. Kada su stigli do mjesta blizu Herakleje, krajnje iscrpljeni, Turci su navalili na njih i slomili svaki njihov otpor u bici koja nije dugo potrajala. Francuska vojska je u potpunosti zbrisana, izuzev grofa i šest njegovih pratilaca.²⁹⁵¹

c) Druga bitka kod Herakleje

U vrijeme dok je Villiam od Neversa prolazio Malom Azijom, posljednja skupina krstaša stigla je u Konstantinopolj. Bili su to Francuzi i Nijemci pod komandom Williama IX, vojvodom od Akvintanije i Velfa IV, vojvode od Bavarije. Ova vojska, koja je brojala šezdeset hiljada vojnika, krenula je iz Konstantinopolja prema Konji.

²⁹⁵⁰ Ibidem, str. 99.

²⁹⁵¹ Ibidem, str. 99–100.

Prošli su istim putem kojim i Boemund. Turci su poduzeli iste mjere kao i prije: spalili su usjeve, uništili skladišta i zatrpali bunareve. Kada je ova vojska došla do Konje, zatekla je prazan grad. Seldžučka zaštitnica ga je napustila nakon što se oduprla Francuzima iz Nevera. Sa sobom su odnijeli sve zalihe. Sve voćnjake i vrtove su opustošili i upropastili su sve što bi moglo koristiti krstašima.²⁹⁵²

Krstaši se nisu zadržali u Konji, veću su krenuli prema Herakleji, putem dužine pedeset pet milja. Mučile su ih mnoge poteškoće i skapali su od gladi i žeđi. Turci su ih iznenada napadali s vremena na vrijeme. Kada su ušli u Herakleju, grad je već bio napušten.²⁹⁵³ Muslimani su ih vrebali i postavili im klopku u šumama koje su okruživale Herakleju. Iznenadili su ih napadom dok su pili na rijeci koja je izvirala iza zidina grada. Nakon što je među krstašima zavladao rasulo, Turci su ih napali i do posljednjeg zbrisali. Uspio je pobjeći mali broj njih, uz velike teškoće. Među njima su bili i Villiam IX i Velf IV. Otišli su u Tarsus, a otuda u Antakiju.²⁹⁵⁴

d) Rezultati prethodnih Kilič Arslanovih bitaka

Sve tri krstaške vojske doživjele su nesretan kraj, čije su posljedice imale utjecaja na krstaški pohod s jedne, te s druge strane općenito na Turke, a naročito na Seldžuke. U najvažnije rezultate spadaju sljedeći:

– Seldžuci su se osvetili za ono što im se desilo kod Dorileja. Nakon toga se nije dogodilo da budu protjerani iz Anadolije, a uzastopne pobjede su im podigle borbeni moral.

– Put kroz Malu Aziju prema Šamu postao je nesiguran za krstaše i Bizantince, iako su prve krstaške vojske uspjele proći tuda. Krstaški naseljenici su izbjegavali koristiti ovaj kopneni put koji prolazi kroz Konstantinopolj do Sueca, izuzev ako nisu bili u velikoj vojsci. Nisu bili u stanju doći do odredišta osim morem, što je zahtijevalo

²⁹⁵² *Tarih Seladžika er-Rum fi Asja es-Sugra*, str. 100.

²⁹⁵³ *Ibidem*, str. 100.

²⁹⁵⁴ *Ibidem*, str. 100.

dodatne troškove koje su mogli priuštiti samo malobrojni od njih. Ovaj kopneni put je ostao zatvoren pred krstašima nekoliko godina.²⁹⁵⁵

– Krstaši su krivili Bizantince za poraze koje su doživjeli i na njih su svaljivali odgovornost za ono što im se desilo. Među njima je kružila vijest da je Remon poslušao imperatorov savjet da krene određenim putem, kako bi njegovi vojnici stradali u klopki koja im je postavljena. Činjenica je da su Latini htjeli žrtvenog jarca na kojeg bi prebacili odgovornost za vlastite greške. Zato su okrivili Bizantince i svoga neprijatelja za katastrofu koja ih je zadesila.²⁹⁵⁶

– Kilič Arslan je postao još popularniji nakon izvojevanih pobjeda. Priključili su mu se ostali Turci u Anadoliji i uspio je uspostaviti kontrolu nad cijelom oblasti. Zatim se ustoličio u prijestolnici Konji koja je bila na glavnom putu koji je povezivao Konstantinopolj sa Šamom.²⁹⁵⁷

– Danišmendi su počeli osvajati dolinu Eufrata bez ikakvih zastoja i došli su do granica Kneževine Ruha. Osvojili su Malatiju 23. zulhidždža 459. god. po H. / 18. septembra 1102. godine.

– Nakon odlaska krstaša u Šam ponovo je došlo do nesporazuma između Seldžuka i Danišmenda. Dvije dinastije su se sporile oko vlasništva nad imovinom i otkupninom za Boemunda. To je dovelo do raspada turskog fronta u toj oblasti.²⁹⁵⁸

Posljedice smrti Kilič Arslana

Zenki, Džikirmišov sin, poslao je pismo Arslanu I, u kojem traži pomoć od njega, a tada se nalazio u Malatiji. Obećao je da će mu predati Mosul i pripadajuće oblasti. Seldžučki sultan Kilič iskoristio je ovu priliku da se proširi na račun sukobljenih plemića, pa je požurio da pomogne Zenkiju. Kada je Džavli Sakava saznao za njegov pokret, povukao se iz grada. Razlog više je bio to što je

²⁹⁵⁵ Ibidem, str. 101.

²⁹⁵⁶ *Tarih Seladžika er-Rum fi Asja es-Sugra*, str. 101.

²⁹⁵⁷ Ibidem, str. 101.

²⁹⁵⁸ Ibidem, str. 101.

Džikirmiš iznenada umro u zarobljeništvu, a htio ga je iskoristiti kao sredstvo pregovaranja. To je s jedne strane, a s druge strane – shvatio je da Kilič Arslan I upravlja snagama kojima se ne može oduprijeti i zbog toga je odlučio formirati savez kako bi mu se suprotstavio i ojačao svoj položaj.²⁹⁵⁹ Međutim, Kilič Arslan I je uspio ući u Mosul slavodobitno, radosno dočekan od stanovnika. Obećao je da će poštovati njihove slobode i uveo je neke administrativne promjene.²⁹⁶⁰

Što se tiče Džavlija, on se povukao u Sindžar i pokušao se dogovoriti s Ilgazijem Urtukom i Ridvanom, namjesnikom Halepa. Naposljetku su se dogovorili da protjeraju Kilič Arslana iz Mosula, a onda da napadnu Antakiju. Rat protiv Kilič Arslana I završio se njegovim porazom, a on se utopio u rijeci Habura,²⁹⁶¹ 500/1107. godine.²⁹⁶² Kilič Arslan I smatra se izuzetnom ličnošću koju je iznjedrila dinastija rumskih Seldžuka. Njegova smrt je djelovala na sve skupine na Bliskom istoku.

– Rumski Seldžuci, među kojima se nije pojavio dovoljno snažan vođa koji bi naslijedio Kilič Arslana, bili su izloženi dodatnom pritisku bizantijskog imperatora Aleksija, koji se nanovo počeo uplitati u njihove unutrašnje stvari. Aleksije Komnen uspio je na miran način povratiti svoj utjecaj u zapadnim dijelovima Male Azije i duž njene južne obale.

– Smrt Kilič Arslana produžila je vijek Države veličanstvenih Seldžuka (Es-Seladžika el-Izam) skoro stotinu godina. Unutar države vođeni su žestoki sukobi između sultana i velikaša oko trona – mnogobrojni unutrašnji ratovi, uz stalnu vanjsku opasnost, poput opasnosti od asasina, krstaške opasnosti. Sve to je potaklo Kilič Arslana da se umiješa u prilike Istoka kako bi uspostavio kontrolu vlasti i iznova ujedinio seldžučke snage na Istoku. Bio je u stanju da ostvari ovaj san, jer su mu to omogućavale unutrašnja i vanjska

²⁹⁵⁹ *Tarih ez-Zenkijjin fil-Musil ve bilad eš-Šam*, str. 68.

²⁹⁶⁰ *Ibidem*, str. 68.

²⁹⁶¹ Velika rijeka između Re's el-Ajna i Eufrata, u Gornjoj Mesopotamiji.

²⁹⁶² *El-Kamil fit-tarih* (8/502).

politička situacija. Međutim, njegova smrt spasila je Velike Seldžuke i produžila njihov vijek.

– Smrt Kilič Arslana ubraja se u jako važne događaje u odvajanje Rumskih Seldžuka od istočnih. Naime, unutrašnje i vanjske opasnosti koje su pritiskale Seldžučku državu, ispriječile su se između njih i drugih seldžučkih ogranaka, naročito u Šamu i Maloj Aziji. Treba napomenuti i da je država Rumskih Seldžuka bila, do tog vremena, pod upravom Velikih Seldžuka i u potpunosti se odvojila od nje tek 552/1157. godine.²⁹⁶³

– Kilič Arslanova smrt lišila je Seldžuke u Šamu sile koja je bila garant uspostave jedinstva između njih. Naime, seldžučka dominacija u Šamu počela se naglo topiti, jer Tutušovi sinovi Ridvan i Dukak nisu bili dovoljno politički sposobni da se suprotstave zabrinjavajućem stanju u Šamu krajem petog hidžretskog stoljeća, tj. jedanaestog stoljeća po gregorijanskom kalendaru, i početkom dvanaestog. Vjerovatno je najbolji pokazatelj slabljenja seldžučkog utjecaja u Šamu, Iraku i drugdje pojava velikog broja vladajućih klanova koji su bili vezani za seldžučko porijeklo. Iz tih klanova su se izrodile političke formacije koje su nazivane atabegovatima, a njihovi nosioci atabegovima.²⁹⁶⁴

– Smrt Kilič Arslana uklonila je veliku opasnost koja je stajala pred Bizantijskom imperijom u jako nezgodnom vremenu. Boemund se spremio da napadne balkanske oblasti 501/1107. godine iz jake utvrde Drač. Aleksije Komnen žrtvovao je svoje jugoistočne granice zarad spasa Drača. Sklopio je sporazum s Kilič Arslanom kako bi dobio vojnu pomoć. Međutim, iznenadna smrt i nepostojanje dovoljno jake ličnosti koja bi zauzela njegovo mjesto, dala mu je priliku da smireno završi svoju misiju, kako bi se odupro opasnosti od Boemunda kojeg je porazio 502/1108. godine.²⁹⁶⁵

²⁹⁶³ *Tarih Seladžika er-Rum fi Asja es-Sugra*, str. 111.

²⁹⁶⁴ *Tarih Seladžika er-Rum fi Asja es-Sugra*, str. 111.

²⁹⁶⁵ *Tarih Seladžika er-Rum fi Asja es-Sugra*, str. 112.

– Nakon smrti Kilič Arslana situacija u Maloj Aziji postala je nestabilna, budući da je najstariji od njegove četverice sinova Melik-šah pao u ropstvo kod sultana Muhammeda nakon bitke kod Habure. Njegova udovica zavladała je Malatijom i istočnim oblastima uz pomoć Ejdebara koji je priznao legitimitet Tugrul Arslana, najmlađeg sina Kilič Arslana u Bizantiji. Što se tiče ostala dva brata, Mesuda i Araba, prvi je živio u oblasti Danišmenda, a drugi je ostao u Konji.²⁹⁶⁶

– Pad centralne vlasti rumskih Seldžuka nije išla u korist Bizantijaca, zato što su oni nastavili napadati teritorije Imperije. I pored toga, bizantijski imperator uspio je zavladatai nekim utvrđenjima u pograničnim oblastima.²⁹⁶⁷ Ipak, on nije htio riskirati s odlaskom u Kalkiliju ili u Šam. Ovakvo njegovo ponašanje bilo je u interesu Seldžuka koji su se okrenuli rješavanju svojih unutrašnjih problema.²⁹⁶⁸

4) Džavli Sakava

Nakon smrti Kilič Arslana i njegova utapanja u rijeci Haburi 500/1107. godine, Džavliju se pružila prilika da uđe u Mosul. Međutim, njegova kruta vladavina brzo je učinila da postane omražen među ljudima. Nije mu pomoglo ni to što je priznao legitimitet sultana Muhammeda, čije se ime izgovaralo na hutbama u Mosulu.²⁹⁶⁹

Proglasio je svoju samostalnost i prekinuo svaku vezu s njime. To je navelo sultana Muhammeda da u mjesecu zul-ka'de 501. god. po H. / junu 1108. godine povjeri jednom od svojih ljudi Mevdudu b. Tuntekinu da protjera Džavlija iz Mosula, a da njega postavi na mjesto namjesnika.²⁹⁷⁰ Tako je Džavli bio primoran da opet pobjegne iz Mosula. Otišao je u Gornju Mesopotamiju, gdje su se oko njega okupili svi neprijatelji Seldžučke države, na čelu s arapskim plemenom Benu Mezid. Nije se libio ni savezništva sa krstaškim snagama u susjedstvu. Oslobodio je Balduina II od Bourga, kneza

²⁹⁶⁶ Ibidem.

²⁹⁶⁷ Ibidem, str. 112.

²⁹⁶⁸ Ibidem.

²⁹⁶⁹ *El-Kamil fit-tarih*, prema: *Tarih ez-Zenkijjin fil-Musil ve bilad eš-Šam*, str. 68.

²⁹⁷⁰ Ibidem.

Ruhe. S njim je sklopio sporazum protiv Seldžuka.²⁹⁷¹ Mevdud je ušao u Mosul radosno dočekan od stanovnika u mjesecu saferu 502. god. po H. / septembru 1108. godine.²⁹⁷²

5) Šeref ed-Devle Mevdud b. Tuntekin (501–507. god. po H. / 1108–1113. godine)

Mevdud ima naročito mjesto u historiji ratovanja protiv krstaša. Nekoliko faktora je utjecalo na formiranje tog mjesta, od kojih su nesumnjivo najvažniji rani period njegove pojave, dubok islamski karakter u osobi koja je izgarala na putu velikih islamskih ciljeva, njegova unutrašnja pravedna politika i njegova sposobnost, shodno svemu tome, da predvodi pokret džihada i da iznađe neku vrstu usklađivanja. To je nešto što ne možemo naći u tako istaknutom i zreлом smislu u vremenu Urtuka i Zenkija, kasnije. Naposljetku, uspio je krstaše natjerati da pređu u odbrambeni položaj i ostvario je nekoliko pobjeda. Jedna od tih pobjeda je bila kod Taberijskih brda u srcu Palestine, daleko od poprišta sukoba namjesnika Mosula i njihovih neprijatelja. Ubrzo nakon toga bio je ubijen, a iskrene riječi koje je izgovorio neposredno pred pogibiju predstavljaju potvrdu njegovog karaktera kao jednog od heroja krstaških ratova i jednog od pionira džihada.²⁹⁷³

a) Mevdudov prvi pohod na Ruhu

Godine 503/1109, nekoliko mjeseci nakon što se u Mosulu smirila situacija i nakon što je primio naređenje seldžučkog sultana Muhammeda b. Melik-šaha da krene u borbu protiv krstaša, Mevdud je otpočeo s formiranjem islamske alijanse u koju je uključio Ilgazija Uruka, namjesnika Mardina, s njegovim turkmenskim trupama, Sukmana el-Kutbija, namjesnika Armenije, koji je bio poznat kao Šah

²⁹⁷¹ *Tarih ez-Zenkijjin fil-Musil ve bilad eš-Šam*, str. 68.

²⁹⁷² *Ibn el-Esir, El-Bahir*, str. 17.

²⁹⁷³ *El-Mukaveme el-islamije lil-gazv es-salibi*, str. 112.

Armena i veliki broj dobrovoljaca.²⁹⁷⁴ Bio je to prvi put da se okupi toliko broj muslimanskih velikaša da bi se borili protiv krstaša. Zbog toga se ovaj pohod smatra novim poglavljem u otporu protiv krstaša i važnom tačkom preokreta iz razjedinjenosti i slabosti u zajedništvo i napad.²⁹⁷⁵

Čim su krstaši u Ruhi saznali za muslimansku vojsku, Balduin od Bourga je poslao glasnika u Jerusalem, tražeći hitnu pomoć od kralja Balduina. Nije htio tražiti pomoć od Tancreda, namjesnika Antakije, jer je sumnjao u njegove namjere i njegovo šurovanje protiv Ruhe. Kralj Balduin je u tom trenutku opsjedao Beirut i nije se pokrenuo prije nego što je osvojio taj grad. Onda je krenuo na sjever u pratnji Bertranda, namjesnika Tripolija, a u blizini Samsata mu se priključilo nekoliko armenskih vođa, na čijem je čelu bio Gog hrabri. Stigao je u Ruhu krajem zul-hidždžeta / jula.

Atabeg Vedud je opsjedao Ruhu dva mjeseca, ne uspjevši provaliti njene zidine. Kada se pojavila vojska iz Jerusalema, on je odustao od opsade i vratio se u Harran, prema vojnom planu. Tu mu se pridružio Tugtekin, atabeg Damaska.²⁹⁷⁶ Kralj Balduin je odlučio da progoni vojsku muslimana. Međutim, prije toga je trebao ujediniti krstaše, pa tek onda pristupiti ovoj zadaći. Pozvao je Tancreda, namjesnika Antakije i uspio ga pomiriti s knezom Ruhe.²⁹⁷⁷ Mevdud je izvodio povlačenje kako bi odvuкао krstaše daleko od njihovog centra, a potom ih opkolio nakon što se nenadano okrenuo sjeveru. Međutim, operacija progona je nenadano stala i raskinuto je savezništvo krstaša. Nekoliko je faktora koji su krstaše naveli da odustanu od progona islamske vojske i da se vrate u svoje oblasti. Ovo su neki od najvažnijih faktora:

²⁹⁷⁴ *El-Mukaveme el-islamijje lil-gazv es-salibi*, str. 113; *Tarih ez-Zenkijjin fil-Musil*, str. 69.

²⁹⁷⁵ Husejn Muennes, *Nuruddin Mahmud*, str. 123.

²⁹⁷⁶ Ibn el-Kalanisi, *Tarih Dimašk*, str. 271.

²⁹⁷⁷ *Tarih ez-Zenkijjin fil-Musil ve bilad eš-Šam*, str. 70.

– Kralj Balduin je rano primio upozorenje na Mevdudov plan, pa je prekinuo opsadu tvrđave Šenav, jugozapadno od Harrana. Isto tako, primio je upozorenje iz Jerusalema o pokretu Fatimida prema Beirutu, pa se odlučio na odustajanje od pohoda.

– U krstaškim krugovima proširile su se glasine kako se Ridvan, namjesnik Halepa, sprema da napadne Antakiju u vrijeme dok njen namjesnik bude odsutan. Zato je Tancred bio prisiljen da odustane od daljeg pohoda.²⁹⁷⁸

– Na osnovu savjeta da nema svrhe braniti područja koja se nalaze istočno od rijeke Eufrat, Balduin je pozivao stanovnike da se povuku na desnu obalu. Vojne jedinice je zadržao u tvrđavi, u velikim tornjevima i u nekim manjim utvrdama, kako bi osigurao mogućnost da se one čuvaju. Što se tiče Mevduda, on se ograničio na to da napada pozadinu krstaša koji su prolazili i vratio se u Mosul.²⁹⁷⁹

b) Mevdudov drugi pohod na Ruhu

Druga runda je uslijedila za manje od dvije godine, odmah po pozivu na mobilizaciju od strane delegacije stanovnika Halepa. Ta delegacija je došla u Bagdad pozivajući u džihad, nakon što su zaključili da Ridvan pretjeruje sa svojim popuštanjem krstašima i da je kriv za uzastopne poraze muslimana Šama, zbog čega su pala brojna uporišta u ruke neprijatelja. Poziv delegacije iz Halepa uspio je pobuditi interes bagdadskih stanovnika i učenjaka. Organizirali su široke proteste tražeći od odgovornih, a naročito od halifa i sultana, da nužno objave džihad i da vojskom zaustave napredovanje krstaša. Halifa je požurio da o tome izvijesti seldžučkog sultana i zahtijevao je od njega da se posveti problemu, te da požuri da se odazove pozivima muslimana u pomoć. Ovaj je odmah izdao naredjenja svom namjesniku u Mosulu Mevdudu da formira islamsku alijansu iznova, a zapovjedništvo je povjerio svome sinu Meliku Mesudu.²⁹⁸⁰

²⁹⁷⁸ Ibidem.

²⁹⁷⁹ Ibidem.

²⁹⁸⁰ *El-Mukaveme el-islamijje lil-gazv es-salibi*, str. 115.

Pod komandom Mevduda, vladara Mosula, okupili su se vladari svih regija Seldžučke države – Sukman el-Kutbi, vladar Hallata, Tibriza i dijela Dijarbakra; Ilgazi Urtuki, koji je poslao svoga sina Ejaza kao zamjenika; zatim dva kurdska namjesnika – Ahmedil, vladar Merage, i Ebu Hejdža, vladar Irbila. Tu su bili i neki vladari Perzije pod vodstvom emira Elkanija i Zenkija, sinova Burska, namjesnika Hemedana.²⁹⁸¹

Savezničke snage počele su s vojnim akcijama u mjesecu muharremu 505. god po H. / julu 1111. godine, osvajanjem nekoliko krstaških uporišta istočno od Eufrata. Zatim su se uputili prema Ruhi, kako bi je stavili pod opsadu. Pohod je izazvao užas kod stanovnika, međutim, situacija se u suštini nije promijenila. Muslimane je iscrpila otpornost toga grada i ustrajnost branitelja. Tada je Mevdud shvatio da bi trebalo da pređe Eufrat i napadne Tel Bašir.²⁹⁸² Muslimanske snage uputile su se prema toj utvrdi kako bi potakle neprijatelje da pređu Eufrat, ali to je bila greška muslimanskih vođa, jer su krstaši uspjeli prenijeti velike količine opreme, oruđa i namirnica u Ruhi. Pojačali su svoje redove nakon slabosti. Da su muslimani nastavili s opsadom, oni bi se predali.²⁹⁸³

Joscelin, zapovjednik Tel Bašira, koji je bio izložen pritisku muslimanskih snaga, uspio je podmititi kurdskog zapovjednika Ahmedila pod čijom je komandom bio najveći dio muslimanskih snaga, tako da se on povukao uprkos protivljenju ostalih zapovjednika.²⁹⁸⁴

Nedugo zatim Ridvan je tražio pomoć od Mevduda i pozvao je njegove snage da dođu u Halep, kako bi zajednički djelovali protiv krstaša. Mevdud je napustio Tel Bašir i krenuo prema Halepu sa svojom vojskom. Čim su se udaljili od Tel Bašira, Joscelin je krenuo za njima sa svojim vitezovima i napao njihovu pozadinu. Uspio je

²⁹⁸¹ Zejl Tarih Dimašk, str. 278–279.

²⁹⁸² Tarih ez-Zenkijjin fil-Musil ve bilad eš-Šam, str. 73.

²⁹⁸³ El-Gizzi, Nehr ez-Zeheb (3/82).

²⁹⁸⁴ Mir'at ez-zeman (8/35, 36); El-Mukaveme el-islamijje lil-gazv es-salibi, str. 116.

ubiti oko hiljadu njihovih ljudi. Vratio se u svoju utvrdu natovaren ratnim plijenom. Ridvanov poziv Mevdudu nije bio iskren i čim su se muslimanske snage primakle Halepu, on im je zatvorio gradske kapije. Poduzeo je mjere predostrožnosti kako bi spriječio proteste tako što je naredio da se uhapsi veliki broj gradskih velikana, koje je uzeo kao taoce i garanciju. Mevdudu nije preostalo ništa drugo nego da se sa svojom vojskom uputi prema jugu i Šejzeru, nakon što je napao nekoliko krstaških uporišta na sjeveru.

U Šejzeru se sastao s Tugtekinom, koji se bio uputio u Bagdad da bi tražio pomoć za povrat Tripolija. Međutim, bojao se da bi mogao izgubiti Damask, pa je krenuo u sklapanje sporazuma s krstašima. Što se tiče Tancreda, koji se ulogorio pred Šajzerom, on se povukao u Afamiju, odakle je poslao poruku kralju Balduinu i zatražio pomoć od njega. Ovaj mu se odazvao i poslao poziv i ostalim vitezovima na krstaškom istoku da mu se pridruže. Pristupio mu je veliki broj njih. Isto tako, Tancred je pozvao svoje sljedbenike iz ostalih dijelova Antakije. Mevdud se utvrdio iza zidina Šejzera, prije nego što su se krstaši okupili. Njih je bilo skoro šesnaest hiljada ratnika i na njihovom čelu je bio kralj Jerusalema, kneževi Ruhe, Antakije i Tripolija.

Mevdud je izbjegao da ga neprijatelj uvuče u presudnu bitku. Međutim, stvari se nisu odvijale na zadovoljavajući način u njegovoj vojsci, jer je Tugtekin htio da mu pomogne samo pod uvjetom da mu se Mevdud obaveže da će nastaviti sa svojim pohodom na jug u sukob sa krstašima u Palestini, bez obzira na opasnost takvog pohoda s vojnog aspekta. Bursuk, Kurd, razbolio se i odlučio se vratiti u svoju oblast. Sukman el-Kutbi umro je iznenada i njegovi vojnici su se povukli prema sjeveru noseći sa sobom njegove posmrtno ostatke. Ahmedil je požurio da se povuče sa svojim vojnicima, s namjerom da prisvoji dio Sukmanovih posjeda. Mevdud nije bio u stanju poduzeti ikakav napad zbog nesloge među njegovim vojnicima iz dana u dan.

Također, nije htio zimu provesti daleko od Mosula, pa se spremio za odlazak prema tom gradu.²⁹⁸⁵

Loši postupci nekih zapovjednika imali su direktan utjecaj na nemogućnost ostvarenja bilo kakve značajne pobjede protiv krstaša, poput one kakvu su ostvarili Džikirmiš i Sukman u Bici kod Beliha. Sve ove pojave i događaji pokazali su koliko je razjedinjeno islamsko vodstvo, a u vrijeme kada su se krstaške snage ujedinjavale i na jugu i na sjeveru Šama, Balduin, kralj Jerusalema, ostvario je vodeći položaj nad ostalim krstaškim kneževima.²⁹⁸⁶

Ridvanova politika u Halepu je u cijelosti bila negativna i loša. On je sklopio sporazum i s ismailitima i s krstašima, te s njima stupio u savez protiv muslimana. Tako se pridružio krstaškom vladaru Antakije protiv namjesnika Mosula Džavlija 501. godine. Kada je Mevdud, vladar Mosula, napao Antakiju i Tel Bašir, Ridvaj je odbio da mu pomogne i pred nosom mu je zatvorio vrata Halepa. Štoviše, sklopio je sporazum i uortačio se s Tancredom, krstaškim vladarom Antakije, protiv mudžahida. Gradske kapije su bile zatvorene sedamnaest dana pred islamskom vojskom.²⁹⁸⁷

Krstaši mu nisu ukazali respekt zbog takvog stava, već su stavili Halep pod opsadu 504./1110. godine. Opsada je bila tako žestoka da su ljudi jeli lešine i lišće. Ridvanu su nametnuli porez koji im je morao plaćati svake godine.²⁹⁸⁸ Ismailiti, Batinidi i rafidije su stekli istaknut položaj u Halepu zahvaljujući tome što je Ridvan širio njihovu ideju i pomagao ih. Zauzvrat ih je koristio u izvršavanju atentata na njegove političke protivnike.²⁹⁸⁹ Bio je naklonjen i Fatimidima, pa je naredio da se na hutbama petkom izgovara dova za El-Musta'lija i njegovog vezira El-Efdala. To je trajalo dvije godine u Halepu. Bio je hrđavog ponašanja i naravi. Batinide je uzeo u svoju službu i izgradio im

²⁹⁸⁵ *Mir'at ez-zeman* (8/35–36).

²⁹⁸⁶ *Zubdetul-Haleb* (2/159).

²⁹⁸⁷ *El-Mukaveme el-islamijje lil-gazv es-salibi*, str. 118.

²⁹⁸⁸ *El-Kamil fit-tarih* (8/544).

²⁹⁸⁹ *El-Džihad vet-tedždid*, str. 119.

misionarski centar, što je dovelo do porasta njihovog broja. Umro je 507/1113. godine.²⁹⁹⁰

Historičar Ebu el-Mehasin ga opisuje riječima: “Bio je škrt, hrđavog ponašanja. U srcu nije osjećao nikakvu samilost prema svojim podanicima. Franci bi napadali i zarobljavali ljude, a on im se ne bi ni na kakav način suprotstavljao.”²⁹⁹¹

Naslijedio ga je sin Alp Arslan, poznat kao Nijemi (*El-Ahres*). On je progonio ismailite i ubio je njihovog vođu Ebu Tahira es-Saiga i ostale vođe te sekte.

c) Treći Mevdudov pohod na Ruhu

Iako je Mevdud bio jedini vođa koji je učestvovao u pokretu džihada, ipak je u mjesecu zul-ka'de 505. god. po H. / martu 1112. godine iznenada napao Ruhu i započeo opsadu grada. Međutim, grad se odupro opsadi i tada je odlučio da oko grada ostavi vojne jedinice, a da napadne Surudž u mjesecu muharremu 506. god. po H. / julu 1112, kao drugo krstaško uporište istočno od Eufrata.

Na ovaj način Mevdud je neoprezno podijelio svoje snage i oslabio ih, zanemarujući sukob s krstašima. Rezultat je bio da ga je stigao Joscelin, upravitelj Tel Bašira i porazio ga, ubivši veliki broj njegovih ljudi. Tada mu nije preostalo ništa drugo nego da se povuče prema Ruhi. Međutim, Joscelin ga je pretekao i u Ruhi stigao prije njega, kako bi pomogao Balduinu od Bourga u odbrani grada. U vrijeme dok su se odvijali ovi događaji, Armeni su se u Ruhi zavjerili protiv Balduina, pa su se povezali s Mevdudom da ih oslobodi krstaške vlasti. Sklopili su sporazum da će mu pomoći da osvoji kulom kojom se kontroliše istočni dio grada. To bi im omogućilo da s lakoćom zavladaju ostatak grada. Međutim, brzi dolazak Joscelina omeo je provedbu plana i muslimani su se vratili odakle su i došli. Nisu uspjeli preoteti grad iz ruku krstaša.²⁹⁹²

²⁹⁹⁰ *El-Kamil fit-tarih* (8/552); *Sijer a'lam en-nubela'* (19/315).

²⁹⁹¹ *En-Nudžum ez-zahire* (5/205).

²⁹⁹² *Tarih ez-Zenkijjin fil-Musil ve bilad eš-Šam*, str. 76.

d) Mevdudov pohod protiv Kneževine Jerusalem (Bitka kod Sannebre) 2993

Mevdud je bio privržen ideji o džihadu, zadaći kojom ga je zadužio seldžučki sultan Muhammed, u svojstvu njegovog predstavnika u oblasti Gornje Mesopotamije i Šamu. On je početkom 507. god. po H. / u junu 1113. godine krenuo na čelu islamske alijanse u borbu protiv krstaša u Jerusalemu, odazivajući se na poziv za pomoć Tugtekinu, atabega u Damasku, i to nakon što je njegov emirat bio izložen žestokim krstaškim napadima iz Jerusalema. Oni su dolazili dolinom Tejm do Beka'i i stigli su do Ba'lebekka. Vladar Sindžara, Temerik i Ijaz b. Ilgazi, vladar Mardina, pridružili su se ovoj alijansi.²⁹⁹⁴

Cilj muslimana bilo je područje Palestina i uspjeli su kralja Balduina povući u oblast Damaska, tako da je prešao Sannebru koja je bila na gornjem toku rijeke Jordan. Trinaestog muharrema došlo je do sukoba koji se završio pobjedom muslimana. Krstaši su doživjeli strahovit poraz i kralj Jerusalema je pobjegao u Taberiju.²⁹⁹⁵ Ubrzo mu je u pomoć pritekao Ruđer, knez Antakije i Pons, knez Tripolija, dok knez Ruhe nije bio u mogućnosti doći, jer je njegova kneževina bila u potrebi za stalnom zaštitom.²⁹⁹⁶ Muslimani su nastavili sa svojim marširanjem i došli su do Taberije, samo što nisu rizikovali sukob s krstaškom alijansom, naročito zato što je nastupila zima, pa su se odlučili povući u Damask.²⁹⁹⁷

Bio je to prvi put da se Mosul i Damask međusobno ispomažu protiv krstaša u kraljevini Jerusalem. Važnost atabega Mevduda se može svesti i na to da je on vratio samopouzdanje muslimanima, koji su se iz odbrane okrenuli u napad. U odnosu prema krstašima iskristalizirala se ideja ujedinjenja među muslimanima. On je tome

²⁹⁹³ Sannebra je mjesto u Jordanu, naspram Akabe, tri milje udarena od Taberije.

²⁹⁹⁴ *El-Kamil fit-tarih* (8/550).

²⁹⁹⁵ Ibidem (8/550).

²⁹⁹⁶ *Zejl Tarih Dimašk*, str. 294–297.

²⁹⁹⁷ Ibidem, str. 297.

dao politički i vojni karakter, a vođe su se žrtvovala u spremnosti na plodnu saradnju s iskrenim namjerama.²⁹⁹⁸

e) Ubistvo Mevduda

Mevdud i njegov saveznik poslali su izaslanika seldžučkom sultanu u Isfahanu s radosnom viješću o pobjedi koju su ostvarili. S izaslanikom su poslali i nešto ratnog plijena koji su zarobili i određeni broj franačkih zarobljenika i vođa. Međutim, udaljenost muslimana od svoje domovine, nedostatak podrške i logistike, zima koja ih je zadesila, sve to ih je prisililo da obustave svoje operacije u oblasti i da se vrate u Damask, dvadeset prvog rebiul-evvela. Nadali su se da će se ponovo vratiti u borbu protiv krstaša početkom proljeća i nakon što Mevdud dobije odgovor od sultana na svoje pismo, i nakon što dobije instrukcije o ovom pitanju.²⁹⁹⁹

Mevdud je ušao u džamiju u Damasku, u petak, u mjesecu rebiul-evvelu, da bi obavio namaz, zajedno s Tugtekinom. Kada su završili s namazom i kada je izašao u harem džamije, držeći za ruku Tugtekina, na njega je skočio jedan batinid, udario ga nožem i nanio mu četiri rane. Batinid je poginuo i njegova glava je izložena, ali ga niko nije prepoznao, zatim je njegovo tijelo spaljeno. Mevdud je taj dan postio i odnijeli su ga u Tugtekinovu kuću. Nagovarali su ga da prekine post, ali on nije htio, već je kazao: "Neka se susretnem s Allahom samo kao postač!" Toga dana je umro, Allah mu se smilovao.³⁰⁰⁰

Muslimane je jako pogodila vijest o stradanju jednog od heroja džihada. Mevdud je bio poznat po svojoj iskrenosti, pobožnosti i hrabrosti. Osjećali su iskrenu tugu zbog njegovog ranog odlaska, nakon veličanstvene pobjede koju je ostvario sa svojim saveznikom u srcu krstaških oblasti. Masa u Damasku je izrazila svoju tugu i srdžbu, tako da je grad svjedočio brojnim neredima, kakvim nije svjedočio dugo vremena. Ljude je smirivala samo nada da će njihov vođa

²⁹⁹⁸ *Tarih ez-Zenkijjin fil-Musil ve bilad eš-Šam*, str. 77.

²⁹⁹⁹ *El-Mukaveme el-islamijje lil-gazv es-salibi*, str. 122.

³⁰⁰⁰ *El-Kamil fit-tarih* (8/551).

preživjeti nanесene rane. Međutim, kada su čuli da je nakon nekoliko sati umro, vratili su se svojim protestima i neredima.³⁰⁰¹ Franački kralj je uputio pismo Tugtekinu u kojem je naveo: “Narod koji je ubio svoga vođu, na praznični dan, u Božijoj kući i zasluđuje da ga Allah uništi!”³⁰⁰²

Međutim, franački kralj i drugi krstaški knezovi su zanemarili ili su namjerno ignorirali da ono što bi im najviše pomoglo i što je najveća opasnost za svaki pokušaj muslimana da ih napadnu nije narod za koji oni smatraju da je ubio svog vođu u hramu, jer su vidjeli kako je Ummer reagirao na ubistvo svog heroja, mudžahida... Njima bi najviše pomogla batinidska sekta koja je imala svoj novi pravac, s izrazito snažnim rušilačkim aspiracijama. Taj pravac je u Perziji formirala osoba koja se zvala El-Hasan b. es-Sabah, a o njemu smo već govorili. Njega je podržavala Fatimidska rafiditska država. Mržnja ovih asasina prema kršćanima nije bila ništa veća od mržnje koju su gajili prema muslimanima sunnitima,³⁰⁰³ a ono čemu smo danas svjedoci najbolji je pokazatelj toga.

f) Je li ispravno optužiti Tugtekina za ubistvo Mevduda?

Nakon ubistva Mevduda, raširile su se glasine da je Tugtekin bio podstrekač na ubistvo Mevduda, zato što je želio sačuvati svoju samostalnost u Damasku. Naime, on se zabrinuo zbog ostanka glavnog zapovjednika sultanove vojske u Damasku i prijetnje koje je to predstavljalo za njegovu samostalnost.³⁰⁰⁴ Te glasine su se još više raspirile kada je Tugtekin ubio napadača. Ljudi su tvrdili da je na taj način htio zaštititi sebe, jer ga je javno mnjenje smatralo nalogodavcem. Smatrali su da je motiv bio navodni plan Mevduda o osvajanju Damaska.³⁰⁰⁵ Međutim, i Ibn el-Kalanisi i Sibt b. el-Dževzi, koji su naklonjeni atabezima Damaska, oštro odbacuju ove optužbe

³⁰⁰¹ Ibn el-Kalanisi, *Tarih Dimašk*, str. 187–188.

³⁰⁰² *El-Kamil fit-tarih* (8/551).

³⁰⁰³ *El-Mukaveme el-islamijje lil-gazv es-salibi*, str. 124.

³⁰⁰⁴ El-Isfahani, *Al Seldžuk*, str. 158–159.

³⁰⁰⁵ *El-Mukaveme el-islamijje lil-gazv es-salibi*, str. 122.

od Tugtekina. Prvi kaže: "Atabeg Tugtekin je bio veoma pogođen ovim slučajem, a njegova tuga i žalost su bili golemi. Na isti način Mevdudova smrt je djelovala i na ostale vojnike i podanike."³⁰⁰⁶

Drugi je napisao: "Tugtekina je jako pogodila Mevdudova smrt i on se žestoko ražalostio, kao i ostali ljudi. Neki navode kako se Tugtekin bojao od njega, pa je unajmio nekoga da ga ubije, a to nije tačno. Tugtekin mu je bio jedan od omiljenih ljudi i za njim je tugovao više od svih. Poderao je odjeću zbog njegove smrti i u žalosti proveo sedam dana. Za njegovu dušu podijelio je mnogo novca."³⁰⁰⁷

Dr. Imaduddin Halil preferira mišljenje dva spomenuta historičara, budući da su oni bili stanovnici Šama i spomenute događaje su posmatrali s bliske vremenske i prostorne distance. Bili su dobro upoznati s detaljima iz vremena o kojem su govorili. On za navode Ibn el-Esira i zapadnjačkih historičara kaže kako su to samo pretpostavke i procjene, naročito ako se ima u vidu da to nije ni prvi ni posljednji put da su batinidi vršili atentat na vođe islamskog džihada. Osim toga, pobjeda Mevduda i njegovog saveznika u Palestini prvenstveno je išla u korist Damasku, prije ostalih. Taj pohod unio je pometnju u vojsci Jerusalema, a atabegluk Damaska i okolna područja su nakon toga bila bolje zaštićena.³⁰⁰⁸ Ja podržavam tumačenje doktora Imaduddina Halila o ovom pitanju.

Dr. Es-Sejjid Abdulaziz Salim i njegova kćerka dr. Sehar Abdulaziz su nepokolebljivo stajali iza Tugtekinove nevinosti u svojoj knjizi *Historija islamskog Egipta do kraja fatimidskog perioda*.³⁰⁰⁹ Zahiruddin Tugtekin bio je jedan od namjesnika seldžučkog sultana Tutuša b. Alp Arslana, koji se nakon njegove smrti oženio udovicom, majkom Tutušovog sina Dukaka. Nakon ubistva Tutuša, vlast je naslijedio njegov sin Dukak, a Tugtekin je bio njegov regent, da bi nakon njega postao stvarni vladar. Bio je viteškog duha,

³⁰⁰⁶ *Tarih Dimašk*, str. 187, 188.

³⁰⁰⁷ *Mir'at ez-zeman* (8/51).

³⁰⁰⁸ *El-Mukaveme el-islamijje lil-gazv es-salibi*, str. 123.

³⁰⁰⁹ *Tarih Misr el-islamijje hatta nihajetil-asr el-fatimi*, str. 473–475.

hrabar, poštovan, markantan i veliki borac protiv Franaka. Cijenio je pravednost.³⁰¹⁰ Da Allah nije dao da se Tugtekin suprotstavi Francima,³⁰¹¹ oni bi osvojili Damask. Više puta im je nanio poraz. Sklopio je savez s vojskom Mosula i Mevdudom, te El-Bursukijem. U Bagdadu je služio sultanu Muhammedu b. Melik-šahu, kojeg je jako cijenio.³⁰¹²

Braneći svoj emirat, Tugtekin se više puta sukobio s krstašima. S njima je vodio nekoliko bitaka. Godine 498/1105. povratio je Busru i Salhad. Držao je pod opsadom utvrdu Al'al, u blizini Taberije. Uspio je srušiti tu utvrdu i uništiti garnizon koji se u njoj nalazio 499/1106. godine. Zatim je krenuo na Taberiju, zarobio njenog vladara i pogubio ga u Damasku 500/1107. godine.³⁰¹³

Godine 506/1112. priključio se snagama Šeref ed-Devle Mevduda, vladara Mosula i ostvarili su pobjedu u Taberiji 507/1113. Međutim, sultan Muhammed b. Melik-šah se na njega naljutio nakon ubistva Mevduda u Damasku. Zato je Tugtekin počeo sklapati savezništva s krstašima kako bi se suprotstavio snagama koje je sultan Muhammed poslao protiv njega 508/1114. godine, pod komandom Bursuka, vladara Hemedana.³⁰¹⁴

Zatim je sklopio primirje s kraljem Jerusalema, Balduinom I, budući da je bio u zavadi sa svojim muslimanskim susjedima. S druge strane, kralj Jerusalema je samo želio živjeti u miru sa stanovnicima Damaska.³⁰¹⁵ Dvije strane su se dogovorile da sklope primirje u trajanju od nekoliko godina, što je podrazumijevalo podjelu ruralnih područja, tako da jedna trećina prihoda pripadne Francima, druga Seldžucima Šama, a treća muslimanskim zemljoradnicima.³⁰¹⁶

³⁰¹⁰ *El-Džihad vet-tedždid fil-karn es-sadis el-hidžri*, str. 120.

³⁰¹¹ *Ibidem*, str. 120.

³⁰¹² *Sijer a'lam en-nubela'* (19/519).

³⁰¹³ *El-Kamil fit-tarih*, prema: *El-Džihad vet-tedždid*, str. 121.

³⁰¹⁴ Usame b. Munkiz, *El-I'tibar*, str. 120.

³⁰¹⁵ *El-Džihad vet-tedždid*, str. 121.

³⁰¹⁶ *El-Kamil fit-tarih* (8/527–528).

Vladar Damaska bio je do te mjere privržen svome emiratu, plašeći se gubitka vlasti, što se graničilo s opsesijom – tako da je poduzimao te kontroverzne korake. Izgleda da je to bila raširena pojava među vladarima u to vrijeme.³⁰¹⁷

Imam Ez-Zehebi je njegovu politiku opisao riječima: “Tugtekin je bio isukana sablja protiv Franaka, ali je ta sablja bila okrnjena time što je štitio Behrama, ismailitskog misionara u Damasku, koji se do tada skrivao. Ukazao mu je veliko gostoprimstvo, plašeći se njegovog zla. Behram je vrbovao maloumnike i necivilizirane ljude, a Tugtekin mu je dao tvrđavu Banijas 520/1126. godine. To je unijelo nemir u grad i povrijedilo vjernike, koji su se skrivali da ih ovi ne bi zlostavljali.

Njihovu izdaju i urotu s vezirom El-Mizdekanijem otkrio je Tugtekinov sin Tadž el-Mulk Buri. Ubio je vezira i sabljom istrijebio ismailitske nevjernike. Ubili su blizu šest hiljada ljudi 523/1129. godine.

Tugtekin je imao i pozitivnih strana, poput toga da je pružio ruku pomoći vođama koji su željeli oživjeti ideju o islamskom džihadu u Gornjoj Mesopotamiji i sjevernom Šamu. Pomagao je Fatimidima i drugim muslimanskim vladarima u Šamu kako bi zaustavili napredovanje krstaša u Šamu. Suprotstavio se krstašima licem u lice kako bi odbranio svoje posjede.³⁰¹⁸

U svakom slučaju, Zahiruddin Tugtekin nije dugo poživio. Umro je 522/1128. godine, nakon što je uložio krajnji napor kako bi odbio krstaše od Damaska i drugih gradova Šama. Bio je poznat po lijepom ponašanju, pravednom postupanju prema podanicima. Na čelu Damaska naslijedio ga je sin Tadž el-Mulk Buri.³⁰¹⁹ U svemu, njegovo ponašanje je bilo uzorno. Uspio je sačuvati Damask od pada u ruke krstaša, kao što je formirao jedinstveni islamski front koji se sastojao od armija Mosula, Halepa i Damaska. Vodio je politiku iskrene saradnje s tim ljudima kako bi zauzeli jedinstven stav protiv krstaša.

³⁰¹⁷ *El-Džihad vet-tedždid*, str. 122.

³⁰¹⁸ *El-Džihad diddes-salibijjin fiš-šerk el-islami*, str. 166.

³⁰¹⁹ *En-Nudžum ez-zahire* (5/234); *El-Džihad diddes-salibijjin*, str. 172.

To je omogućilo da se ideja o islamskom džihadu i ujedinjenju islamskog fronta kristalizira u glavama nekih muslimanskih vođa, na čijem čelu je bio Imaduddin Zenki.³⁰²⁰

Ibn el-Dževzi o Tugtekinu kaže: "Bio je markantan i pravedan. Stanovnici Damaska su se rastužili zbog njegove smrti. U tom gradu nije ostala nijedna tržnica niti radnja u kojoj se nisu organizirale ceremonije sahrane, zbog njegove pravednosti i lijepog morala. Vladao je Šamom dvadeset pet godina, od 497. do 522. god. po H. / od 1104. do 1128. godine. Njegov sin nastavio je očevim stopama neko vrijeme, a potom se promijenio i postao nasilnik."³⁰²¹

g) Posljedice pohoda heroja islama Mevduda

I pored neuspjeha koji su pratili pohode Mevduda, heroja islama, oni su imali i određene važne rezultate u historiji pokreta džihada protiv krstaša, koji se mogu svesti na sljedeće:

– Mevdudova vlast, i pored svoje kratkotrajnosti, smatra se prekretnicom u historijatu islamsko-krstaškog sukoba tokom tog ranog perioda. Ideja džihada je postala stvarnost³⁰²² i našla je svog iskrenost heroja koji je ponio njen bajrak skoro pola vremena koliko je upravljao Mosulom.³⁰²³

– Mevdudovi pohodi mogu se smatrati prethodnicom pohodima Imaduddina Zenkija, s tim što ne treba zanemariti vremenski razmak od tri decenije koje su razdvajale ostvarenje jednog i drugog, a što je dovelo do pada krstaške Kneževine Ruhe 539/1144. godine. Mevdud je svoj prvi pohod bio usmjerio prema Ruhi i Tel Baširu i nastojao je izmoriti tamošnje stanovnike i skoro je prepолоvio njihov broj, što je predstavljalo prethodnicu Zenkijevim nastojanjima protiv Ruhe,

³⁰²⁰ *El-Džihad diddes-salibijjin*, str. 172.

³⁰²¹ *Sijer a'lam en-nubela'* (19/519–520).

³⁰²² Abdulgani Ramadan, *Šerefuddin Mevdud*, str. 150.

³⁰²³ *El-Hurub es-salibijje bejneš-šerk vel-garb*, str. 156.

Ibidem, str. 156.

ukoliko na džihad gledamo kao na karavan koji je neprekidan i čiji su vođe međusobno povezani.

– Mevdudove ekspedicije otkrile su slabost islamskih snaga u Šamu i Gornjoj Mesopotamiji, te bacile svjetlo na neiskren odnos nekih od njih prema džihadu protiv krstaških okupatora.³⁰²⁴

Pored pionirske uloge koju je odigrao Mevdud, nalazimo da postoje ljudi koji smatraju da je Imaduddin Zenki bio prvi utemeljitelj pokreta džihada protiv krstaša.³⁰²⁵ Ovakvim stavom se zanemaruju te seldžučke vođe i stvarno stanje. Historičari koji su bilježili taj period sukoba islama i krstaša, uveličali su značajno ostvarenje koje je postigao Imaduddin Zenki, tako što je srušio prvu kneževinu krstaša u toj oblasti. Tako su predstavili da prethodni periodi nisu imali naročitu važnost, bez obzira što su oni bili stvarna priprema ostvarenju iz 539/1144. godine.

Ne trebamo zanemariti ni činjenicu da je politička propaganda koja je bila uspješna i djelotvorna, a koju je vodio briljantni irački historičar Ibn el-Esir u svom djelu *El-Bahir* u korist osnivača Zenkija, značajno utjecala na ostale historičare na jedan ili drugi način. Oni su evidentno umanjili značaj Imaduddinovih prethodnika na tom polju. Dovoljna je slava za Mevduda to što je uspio nanijeti udarac krstaškom postojanju u Dželilu, a to je oblast u kojoj se nije osjećao utjecaj muslimana skoro dva desetljeća. Dovoljno je i to što je nanio poraz osnivaču krstaške Kraljevine Jerusalem.

Ispravan stav možemo postići ukoliko smatramo kako vođe islamskog džihada nadopunjuju jedan drugog i da među njima nije bilo neslaganja. Ono što je započeo Mevdud, nastavio je kasnije veliki vođa Salahuddin el-Ejjubi, pa lako možemo reći da je danas Sannebra, a sutra je Hittin. To je u općem historijskom kontekstu te oblasti potvrđeno u šestom stoljeću po Hidžri, ili dvanaestom po gregorijanskom kalendaru.³⁰²⁶

³⁰²⁴ Ibidem, str. 156.

³⁰²⁵ *El-Hurub es-salibijje bejneš-šerk vel-garb*, str. 157.

³⁰²⁶ *El-Hurub es-salibijje bejneš-šerk vel-garb*, str. 157.

U svakom slučaju, kada se poredi Mevdudovo nastojanje s njegovim prethodnicima Kerbugom, Džikirmišom i Džavli Sakavom, jasno ćemo vidjeti da su to postupne uloge. Kerbuga je svoje djelovanje ograničio na pomaganje Antakije. Džikirmiš je proširio utjecaj svojim savezništvom sa Sukmanom b. Urtuokom na način koji je doveo do pobjede kod Harrana 498/1104. godine. Što se tiče Mevduda, njegova uloga je upečatljivija jer je dovela do poraza krstaša u Bici kod Sannebre 507/1113. godine. To nam potvrđuje da je za samo devet godina došlo do dva velika poraza krstaša. Ipak, pojavila su se određena ograničenja, koja se ogledaju u nemogućnosti da se prodre, bez obzira na dvije pobjede, u neprijateljsku teritoriju i postigne brz uspjeh i pobjeda koja bi krstašima otežala naknadu gubitaka. Fenomen političkog neslaganja, međusobne mržnje među islamskim vođama, bilo je ono što je omelo ostvarenje spomenutog.³⁰²⁷

6) Nedžmuddin Ilgazi, vladar Mardina

Pokret islamskog džihada protiv krstaša bio je čvrsto vezan za vođe u Mosulu koji su bili pod upravom Seldžuka. Smrt sultana Muhammeda b. Melik-šaha 512/1117. godine dovela je do pogoršanja općeg stanja Seldžuka u Iraku. Zbog toga je sultan Mahmud b. Muhammed Melik-šah požurio da pozove Ak Sunkura iz Mosula da preuzme upravljanje policijom u Bagdadu.³⁰²⁸ Zahvaljujući tome Mosul je izgubio vodeću ulogu u pokretu islamskog džihada protiv krstaša na određeno vrijeme. Ta uloga je prešla na Nedžmuddina Ilgazija, vladara Mardina. Ilgazi počinje sa svojim djelovanjem tako što zauzima Halep 511/1117. godine, budući da je taj grad imao veliku važnost za svako vojno ili političko vodstvo koje teži da se odupre krstašima. Naime, Halep je zauzimao važnu stratešku poziciju u pogledu ljudskih resursa, te vojnog, političkog i ekonomskog aspekta. Halep se nalazio između dvije krstaške kneževine, Ruhe i Antakije, a istovremeno je mogao održavati vezu s islamskim turkmenskim

³⁰²⁷ Ibidem, str. 158.

³⁰²⁸ *El-Vafi bil-vefejat* (9/310); *En-Nudžum ez-zahire* (5/214).

snagama koje su bile rasute po cijeloj Gornjoj Mesopotamiji. Stoga je osvajanje Halepa otvaralo put vođama pokreta džihada. To se stvarno i desilo s Nedžmuddinom Ilgazijem i njegovim bratićem Belekom b. Behramom, a nakon njih i s Ak Sunkurom Bursukijem, Imaduddinom Zenkijem i Nuruddinom Mahmudom.³⁰²⁹

Kada je riječ o detaljima Nedžmuddinovog preuzimanja vlasti u Halepu 511/1117. godine, evidentno je da je taj grad predstavljao lak plijen za krstaše zahvaljujući slabosti i ekonomskoj krizi uoči preuzimanja. Stanovnici nisu mogli hraniti ni svoje životinje. Zbog straha da će grad pasti u ruke krstaša, stanovnici su pozvali Nedžmuddina Ilgazija i predali mu grad spomenute godine. Ilgazi je otpočeo svoje djelovanje u Halepu tako što je nametnuo svoju kontrolu nad nekim uporištima koja su bila pod vlašću Halepa, kao što je Balis. Zatim je nekim uglednim stanovnicima Halepa zaplijenio imetak kako bi mogao plaćati sporazum s krstašima. To je stvorilo odbojnost kod stanovnika i vojnika u Halepu, kako kaže Ibn el-Adim, zbog čega je Nedžmuddin bio primoran napustiti Halep i vratiti se u Mardin. U Balisu je iza njega ostao val skupoće koji je iste 511/1117. godine natjerao stanovnike da pozovu krstaše da preuzmu grad. Ilgazi je bio primoran da ponovo povede turkmensku vojsku u Halep. Kada su krstaši osjetili opasnost, povukli su se otuda i po drugi put predali Balis Ilgaziju. On se vratio u Mardin nakon što je s njima sklopio sporazum o međusobnom nenapadanju.³⁰³⁰

– Krstaši krše sporazum

Krstaši su, nakon Ilgazijevog odlaska, uočili priliku pa su napali Azzaz i uspostavili žestoku opsadu tako da su se muslimani, koji su bili u utvrdi, morali predati. Stanovnici Halepa su krstašima uputili pismo u kojem od njih zahtijevaju da se drže sporazuma koji su sklopili s Ilgazijem i da im predaju Tel Hirak i isplate određeni dio

³⁰²⁹ *El-Imarat el-urtukijje fi bilad eš-Šam vel-Džezire*, str. 234–235.

³⁰³⁰ *Zubdetul-Haleb* (2/180); *El-Džihad diddes-salibijjin fiš-šerk el-islami*, str. 152.

koji pripada Halepu u naredna četiri mjeseca. Taj dio iznosi hiljadu zlatnika, a njima bi pripala područja sjeverno i zapadno od Halepa.³⁰³¹

Nedžmuddin Ilgazi se naljutio kada je primio vijesti iz Halepa. Međutim, nije bio u stanju vratiti se i spasiti grad od ove nevolje u kojoj se našao jer nije imao dovoljno vojnika. Stoga se uputio u Gornju Mesopotamiju kako bi okupio vojsku. Istovremeno, Zahiruddin Tugtekin je izrazio želju da se susretne s njime 512/1118. godine. Sastali su se u utvrdi Devser s ciljem da odagnaju krstaše od Halepa. Međutim, to im nije pošlo za rukom, ali su krstaši povećali svoj utjecaj i kontrolu nad putevima za Halap, nakon što su zauzeli Bezagu. Stanje u Halepu se pogoršalo u tolikoj mjeri da je došlo do razornih posljedica, kako navodi Ibn el-Adim.³⁰³² Stanovnici Halepa nisu imale nikakve koristi od traženja pomoći od Abbasida i Seldžučke države u Bagdadu. Oni im se nisu odazvali jer su Seldžuci bili zauzeti porodičnim razmiricama, s jedne strane, a Abbasidski hilafet je bio slab, s druge strane.

– Mobilizacija protiv krstaša

Nedžmuddinu Ilgaziju nije pošlo za rukom da se susretne s krstašima. Rastao se s Tugtekinom i vratio u Mardin kako bi sakupio vojsku. Spremao se za povratak u džihad i susret s krstašima u odlučujućoj bici.³⁰³³ U Mardinu je Nedžmuddin Ilgazi okupio više od dvadeset hiljada Turkmena³⁰³⁴ s namjerom da se bori protiv krstaša koji su pritislili Halep tako da u tom gradu skoro nije bilo nimalo hrane. Ilgazi je poslao svoje izaslanike u Bagdad kako bi pozvali na mobilizaciju protiv krstaša i kako bi obavijestili abbasidskog halifu El-Musteršida Billah i seldžučkog sultana Mahmuda b. Muhammeda b. Melik-šaha o onome šta su krstaši učinili u Gornjoj Mesopotamiji.

³⁰³¹ *Zubdetul-Haleb* (2/185, 186).

³⁰³² *Zubdetul-Haleb* (2/185–186).

³⁰³³ *Ibidem* (2/186).

³⁰³⁴ *Ibidem* (2/186).

Oni su tamo ovladali jednom utvrdom u blizini Ruhe i ubili su njenog vođu Ibn Utajra.³⁰³⁵

Nedžmuddin Ilgazi se dogovorio sa Zahiruddinom Tugtekinom 512/1118. godine da se sukobe sa krstašima naredne 513/1119. godine u Šamu. Ilgazi je krenuo prije dogovorenog roka prema Ruhi i uspostavio jaku opsadu, što je prisililo krstaše da u utvrdi naprave ustupke i pristanu na primirje. Pristali su da oslobode muslimane koji su kod njih bili zarobljeni. Ilgazi je to prihvatio i postavio im uvjet da se ne pridružuju vladaru Antakije ukoliko se on bude s njime sukobio, i oni su pristali na to. Ovo je bio ispravan potez Ilgazija, jer je uspio izolirati jednu krstašku silu i spriječiti je da pruža pomoć drugoj sili. Ovo je jasan pokazatelj slabljenja krstaškog utjecaja u oblasti Gornje Mesopotamije i njihovog otpora muslimanskim vođama.³⁰³⁶

– Bitka na Krvavom polju

Nakon što se Ilgazi uvjerio da ga krstaši neće napasti s leđa, krenuo je prema Šamu. Priključio mu se Usama b. Mubarek b. Šibl el-Kilabi i emir Tugan Arslan, vladar Bedlis Varzana. Nastavio je kretanje dok nije stigao u blizinu Esariba, u oblasti Sermade, u mjesecu rebiul-evvelu 513/1119. godine. Tu je čekao dolazak Zahiruddina Tugtekina. Krstaši pod komandom Ruđera, vladara Antakije, bili su se ulogorili na Tel Ifrinu, gdje su počeli gradnju svoje utvrde. Nije im naumpalo da bi ih tamo mogao napasti Nedžmuddin Ilgazi, zbog tijesnog prolaza, a i zbog toga što su smatrali da će muslimani osvojiti Esarib ili Zerdanu. Bili su zavarani svojim položajem pa su Ilgaziju poslali poruku: “Ne zamaraj se pohodom nama, jer mi dolazimo tebi.”³⁰³⁷

Pošto se odužilo Ilgazijevo čekanje svog saveznika, on je udovoljio zahtjevu plemića koji su bili s njime, koji su tražili da iznenada napadne krstaše. Krstaši su se našli u čudu kada su ugledali muslimanske zastave kako ih okružuju sa svih strana. To je bilo u

³⁰³⁵ *El-Džihad diddes-salibijjin fiš-šerk el-islami*, str. 153.

³⁰³⁶ Imaduddin Halil, *El-Imarat el-urtukije fi bilad eš-Šam vel-Džezire*, str. 241.

³⁰³⁷ *Zubdetul-Haleb* (2/190); *El-Džihad diddes-salibijjin*, str. 154.

petak, šesnaestog rebiul-evvela 513. god. po H. / 1119. godine. Kadija u Halepu Ebu el-Fadl b. el-Haššab održao je nadahnutu hutbu (govor) muslimanima, kojom je podigao njihov moral i želju za džihadom. Muslimani su navalili na krstaše jedinstveno sa svih strana, pa su strelice padale na krstaše kao skakavci, dok su ih istovremeno sjekli sabljama. Vrlo mali broj krstaša se uspio spasiti, dok su ostali bili ili ranjeni ili poginuli. Među poginulim je bio i Ruđer, vladar Antakije, koji je požurio da stupi u sukob s muslimanima prije nego što su mu stigla pojačanja iz Jerusalima, Tripolija i drugih mjesta. U zarobljeništvo je palo više od sedamdeset krstaških velikaša i vitezova. Pokušali su se iskupiti nudeći tristo hiljada zlatnika, ali je Nedžmuddin Ilgazi to odbio i naredio da se svi pogube.³⁰³⁸ Ova bitka je kod katoličkih historičara i onih koji su prenosili od njih, poznata kao Bitka na Krvavom polju,³⁰³⁹ zbog mnoštva krstaša koji su poginuli u toj bici, tok je, s druge strane, poginuo veoma mali broj muslimana.³⁰⁴⁰

– Posljedice krstaškog poraza u Bici na Krvavom polju

Važnost onoga što se dogodilo krstašima ne ograničava se samo na vojnoj pobjedi koju je ostvario Nedžmuddin Ilgazi, već prelazi do toga da je ova pobjeda uspostavila jedinstven islamski front sastavljen od muslimanskih plemića u Šamu i Gornjoj Mesopotamiji. Osim toga, ova pobjeda je udaljila krstašku opasnost od Halepa, naročito poslije Ilgazijevoг zaposjedanja utvrde u Blizini Esariba te iste godina. Također, u toj katastrofi Antakija je izgubila svoga vladara Ruđera i njegovu vojsku, zbog čega su Armenci i Sirijanci posumnjali u svoj položaj na strani krstaša. Ovo ih je, kako se čini, ponukalo na pregovore i urotu da bi se oslobodili zapadnih kršćana, kasnije.³⁰⁴¹

³⁰³⁸ *El-Kamil fit-tarih*, prema: *El-Džihad diddes-salibijjin*, str. 154.

³⁰³⁹ Ova bitka je poznata i pod nazivima Bitka kod Balata, Bitka kod Sarmade ili Bitka na Ager Sanguinisu. (Prim. prev.)

³⁰⁴⁰ *Eš-Šerk el-evsat vel-hurub es-salibijje* (1/473); *El-Imare el-urtukijje*, str. 242.

³⁰⁴¹ *El-I'tibar*, str. 40, 41; *El-Hareke es-salibijje* (1/492).

Ibn el-Adim navodi kako je Nedžmuddin Ilgazi nakon bitke otišao u Ruđerov šator kako bi mu muslimani predali plijen koji su osvojili. Međutim, on je sav plijen podijelio borcima i uzeo je samo oružje kako bi ga podijelio muslimanskim vladarima i kod njih pobudio želju za islamskom borbom protiv krstaša.³⁰⁴²

Ilgazi je uspio ostvariti nekoliko uzastopnih pobjeda na sjeveru Šama, koje su muslimanima osigurale mir i stabilnost. Muslimani su uspjeli nanijeti strašan poraz krstaškom pojačanju pod komandom Balduina, kralja Jerusalema, koje je bilo upućeno Ruđeru, vladaru Antakije.³⁰⁴³

Nedžmuddin se nije ograničio samo na to, već se u Artahu sastao sa svojim saveznikom Tugteinom, gdje su se dogovorili da napadnu Esarib i Zerdanu. Uspjeli su ih preuzeti od krstaša, a onda je Ilgazi krenuo prema Danitu s malom grupom muslimana i tu se sukobio s Balduinom, kraljem Jerusalema i Robertom, vladarom Zerdane. Bitka je počela u mjesecu džumadel-ula 513. god. po H. / 1119. godine, a završila je pobjedom Nedžmuddina Ilgazija, dok su se poraženi krstaši sklonili u tvrđavu Hab, nakon što ih je Ilgazi potjerao.³⁰⁴⁴ Zatim se Nedžmuddin vratio u Halep, dok su se njegovi ljudi u povratku sukobili s upraviteljem Zerdane Robertom Gubavcem (Robert Fitz Fulk), kojeg je pratila vojna jedinica krstaša. Njih su napali Nedžmuddinovi vojnici, što je natjeralo one krstaše koji su ostali da se vrate u tvrđavu Hab. Istovremeno, Gubavac je pao u zarobljeništvo kod muslimana i oni su ga odveli Nedžmuddinu u Halep, a on ga je proslijedio Tugtekinu u Damask, gdje ga je ovaj pogubio.³⁰⁴⁵ Krajem mjeseca džumadel-uhra 513. god. po H. / 1119. godine, Ilgazi je napustio Halep i otišao u Mardin zbog materijalnih

³⁰⁴² *Zubdetul-Haleb* (2/190); *El-Džihad diddes-salibijjin*, str. 155.

³⁰⁴³ *El-Džihad diddes-salibijjin*, str. 155.

³⁰⁴⁴ *Zubdetul-Haleb* (2/190); *El-Džihad diddes-salibijjin*, str. 156.

³⁰⁴⁵ *El-Džihad diddes-salibijjin*, str. 156.

problema koje je imao, a Halep je bio toliko slab da Ilgazi nije mogao ostati u njemu.³⁰⁴⁶

– Opsada Antakije i sklapanje sporazuma s kraljem Jerusalema

Iako je bio zauzet nekim administrativnim poslovima u Mardinu, Nedžmuddin je uspio okupiti vojsku Turkmena, s njima preći Eufrat i otići u Šam 514. god. po H. / 1120. godine. Sastao se s Tugtekinom i krenuli su prema Antakiji, gdje su počeli s opsadom. Nisu uspjeli time ništa postići, pa su krenuli prema Kinnasrinu i danonoćno ga opsjedali, ali ni tu nisu uspjeli. Tada je Zahiruddin Tugtekin predložio da odustanu od opsade i da se svaki vrati u svoj grad. Nedžmuddin je prihvatio prijedlog i vratio se u Halep, nakon što je shvatio da nema dovoljno snage da se bori sa krstašima. Njegovi vojnici Turkmeni su se raspustili i on je bio prisiljen da sklopi mirovni sporazum s kraljem Jerusalema Balduinom II, prema kojem su krstašima pripali Mearra, Kefer Tab, Bara i neka naselja na brdu Summak, s tim da ovo primirje traje do kraja godine.³⁰⁴⁷

– Kršenje sporazuma

Krstaši se nisu pridržavali ovog sporazuma. Joscelin, vladar Tel Bašira, iste, 514/1120. godine, napao je neke oblasti koje su pripadale Halepu, što je prisililo stanovnike grada da upute žestok protest Balduinu II, kralju Jerusalema, žaleći se na Joscelinove napade na muslimane. Međutim, kralj im je odgovorio: “Nemam autoritet nad Joscelinom.”³⁰⁴⁸

Krstaši se nisu zaustavili na tome, već su krstaši iz Antakije zauzeli utvrdu Šejzer i zarobili grupu muslimana. Arapskom vladaru Šejzera Ebu Asakiru Sultanu b. Munkizu su uputili neke nerealne zahtjeve, što ga je prisililo da s njima sklopi sporazum o plaćanju glavarine.³⁰⁴⁹

³⁰⁴⁶ Ibidem, str. 156.

³⁰⁴⁷ Ibidem, str. 156.

³⁰⁴⁸ *El-Džihad diddes-salibijjin*, str. 156–157.

³⁰⁴⁹ Ibidem, str. 157.

Osim toga, krstaši su iskoristili priliku Ilgazijevog odsustva iz Halepa, pa su u saferu 515/1121. godine napali Esarib i popalili kuće u njemu, te napali i na sam grad Halep. Balduin II je uspostavio žestoku opsadu Halepa tokom koje je uspio zarobiti pedeset ljudi, ali su stanovnici Halepa uspjeli spasiti svoju sabraću i prisiliti krstaše da se povuku prema Antakiji.³⁰⁵⁰

Čini se da je Nedžmuddin Ilgazi bio prisiljen da ostane neko vrijeme u Mardinu, što ga je navelo da se pismom javi svom sinu Sulejmanu b. Ilgaziju kojeg je ostavio kao svog zamjenika u Halepu, naređujući mu da sklopi sporazum s krstašima. Prema tom sporazumu, krstaši su dobili Sermin, mjesto Lejlun i nešto poljoprivrednih dobara oko Halepa, te Esarib.³⁰⁵¹

– Pobuna Sulejmana b. Ilgazija protiv oca

Iako sporazum koji je Sulejman b. Ilgazi sklopio s krstašima nije bio u korist muslimana, Sulejman se nije postarao o neredima i nemirima koji su izbili u Halepu, već je javno obznanio svoj neposluh ocu i proglasio nezavisnost u Halepu. Taj korak bio je posljedica pritiska koji su krstaši vršili na Halep. Oni su ovladali nekim okolnim dijelovima Halepa u mjesecu džumadel-uhra 515/1121. godine i tražili su od Sulejmana da se odrekne Esariba u korist Balduina II, kralja Jerusalema. Međutim, muslimanski stanovnici Esariba su odbili da se pokore krstašima, što je prisililo Balduina da se povuče prema Antakiji, a odatle u Jerusalem.³⁰⁵²

– Gušenje pobune

Kada je čuo za neposluh svog sina u Halepu, Nedžmuddin Ilgazi je hitno otišao u Halep i kaznio sve aktere pobune. Kada je Sulejman vidio šta se desilo s njegovim pomagačima, pobjegao se za sebe i pobjegao u Damask, gdje je zatražio azil od Tugtekina. Kada je Ilgazi smirio nered u Halepu, za namjesnika je postavio svog bratića

³⁰⁵⁰ *Zubdetul-Haleb* (2/199); *El-Džihad diddes-salibijjin*, str. 157.

³⁰⁵¹ *Zubdetul-Haleb* (2/199-205); *El-Džihad diddes-salibijjin*, str. 157.

³⁰⁵² *Zubdetul-Haleb* (2/199); *El-Džihad diddes-salibijjin*, str. 157.

Bedra ed-Devlu Sulejmana b. Abduldžebbara b. Urtuka i sklopio novi sporazum s krstašima na godinu dana. Ilgazi je ovim sporazumom želio dobiti na vremenu, što bi mu omogućilo da se vrati u Dijarbakr tamo okupi što više vojske kako bi uzvratio krstašima. Usto je strahovao da bi krstaši mogli napasti Halep, a da se njegov bratić neće moći oduprijeti.³⁰⁵³

U Mardinu je Nedžmuddin Ilgazi uspio okupiti najveći broj Turkmena i onda je s njima krenuo prema Šamu u mjesecu rebiul-ahiru 516/1122. godine, koristeći razdor između Balduina, kralja Jerusalema i Ponsa, vladara Tripolija. Ipak, Nedžmuddin Ilgazi nije uspio ostvariti odlučujuću pobjedu nad krstašima i pored toga što su mu se pridružili Belk b. Behram b. Urtuk i Zahiruddin Tugtekin. Međutim, ni krstaši nisu mogli proširiti svoj utjecaj i ojačati kontrolu u Halepu.³⁰⁵⁴

– Ilgazijeva smrt i posljedice koje je to ostavilo na muslimane

U mjesecu ramazanu 516/1122. godine Ilgazi je osjetio zdravstvene probleme i vratio se u Silvan, gdje je umro. Koliko god je Ilgazijeva smrt bila gubitak za muslimane Šama i Gornje Mesopotamije općenito, toliko je veći gubitak bio za stanovnike Halepa, jer je Nedžmuddin Ilgazi bio prekinuo svaku nadu krstaša da će osvojiti tu oblast. Nije njegova smrt bila važna samo zbog ovoga, već i iz razloga što je dovela do toga da se njegov posjed iscijepao i podijelio među njegovim sinovima Husamuddinom Tirmurtašom, kojem je pripao Mardin, te Sulejmanom, kojem je pripao Silvan, dok je Halep ostao njegovom bratiću Sulejmanu b. Abduldžebbaru b. Urtuku. Belk b. Behram b. Urtuk zadržao je utvrđenje Harput (Hartbert), kojem je kasnije pripojio Harran.³⁰⁵⁵

Tome treba dodati činjenicu da je Halep, koji se oslanjao i zavisio od turkmenskih vojnika koje je Ilgazi okupljao u sjevernom dijelu

³⁰⁵³ *El-Imarat el-urtukijje*, str. 260.

³⁰⁵⁴ *Zubdetul-Haleb* (2/205); *El-Džihad diddes-salibijjin*, str. 158.

³⁰⁵⁵ *Eš-Šerk el-evsat vel-hurub es-salibijje* (1/480–481).

Gornje Mesopotamije, osjećao manjak tog ljudskog faktora koji je donosio prevagu muslimanima protiv krstaša za vrijeme Ilgazija. To je učinilo da je Halep postao meta stalnih krstaških napada, što je oslabilo utjecaj Sulejmana b. Abduldžebbara b. Urtuka, upravitelja Halepa, koji nije bio u stanju pružiti otpor krstašima koji su iskoristili smrt Nedžmuddina Ilgazija. Oni su pod vodstvom Balduina II, kralja Jerusalema, napali Beza'a i Balis, na Eufratu. Stvar se nije zaustavila na tome, već je krstaški kralj uspio ovladati i utvrđenjem Bira, pa se Halep našao u okruženju krstaša sa svih strana, što je navelo Sulejmana b. Abduldžebbara da sklopi mirovni sporazum s krstašima 517/1123. godine, gdje se u njihovu korist odriče utvrđenja Esarib.³⁰⁵⁶

– Belk b. Behram b. Urtuk zarobljava krstaške vođe

Belk b. Behram bio je vladar utvrde Hartebeet i preuzeo je bajrak džihada nakon smrti svog amidže Ilgazija, vladara Mardina. On je bio žestoki protivnik krstaša i nastojao je da ih uništi ne samo u oblasti Gornje Mesopotamije, već i u Šamu. Počeo je vojne pripreme tokom bolesti njegovog amidže Nedžmuddina Ilgazija u redžebu 516. god. po H. / 1122. godine, opsjedajući Ruhi, ali mu to nije pošlo za rukom ni nakon duge opsade. To ga je natjeralo na povlačenje i odustanak od tog grada. Zbog toga su krstaši koji su bili u Ruhi shvatili da je nužno zatražiti pomoć od Joscelina, ambicioznog vođe i žestokog protivnika muslimana, koji je u to vrijeme bio s Balduinom, kraljem Jerusalema u Biri. Željeli su iskoristiti slabost Belkovih vojnika, koji su bili rasuti nakon njegovog povratka iz Ruhe. Međutim, Belk b. Behram je uspio Joscelinu i krstašima koji su ga slijedili postaviti zamku na blatnjavom tlu koje je bilo natopljeno kišom, gdje se njihovi konji nisu mogli kretati. Tada ih je Belk, sa svojim ljudima, kojih nije bilo više od četiri stotine, zasuo kišom strijela, tako da se mali broj krstaša spasio. Joscelin i sin njegove tetke Galeran, upravnik Bire, bili su zarobljeni 516/1122. godine.

³⁰⁵⁶ *El-Kamil fit-tarih* (8/632).

Ova Belkova pobjeda uzrokovala je pad morala krstaša u Šamu, a, s druge strane, povećala je moral muslimana i njihovu želju da napadnu krstaše sa svih strana.³⁰⁵⁷ Belk b. Behram b. Urtuk pokušao je od Joscelina i krstaša koji su pali u zarobljeništvo s njime, iznuditi odricanje od Ruhe u zamjenu za slobodu. Međutim, oni su to odbili riječima: "Mi i zemlja smo kao deve. Kada padne jedna deva, njen tovar se prebaci na drugu. Ono što je bilo u našim rukama, sada je u rukama drugih."³⁰⁵⁸

Tada je Belk b. Behram odveo zarobljenike u utvrđenje Harput i postavio stražu koja će ih čuvati. Godine 517/1123. uputio se prema utvrđenju Karkar koje je bilo pod upravom Ruhe, s namjerom da ga osvoji.³⁰⁵⁹

Balduin, kralj Jerusalema, koji je postao zaštitnik Ruhe, pored Antakije, shvatio je da je njegova obaveza da oslobodi Joscelina iz zarobljeništva i da spriječi da Karkar padne u ruke Belka b. Behrama. Smatrao je svojom obavezom da muslimanima pokaže kako je krstaška vojska uvijek moćna.

Balduin je poveo vojsku i došao do istočne obale rijeke Sendže, jedne od pritoka Eufrata, naspram Belkova tabora, koji je bio odustao od opsade Karkara i koji se vratio kako bi se sukobio s Balduinom II, kraljem Jerusalema. Bitka između dvije strane počela je devetnaestog safera 517/1123. godine. Krstaši su doživjeli poraz uprkos tome što je muslimanska vojska bila malobrojnija. Ova bitka nije toliko važna kao Belkova pobjeda, koliko zbog činjenice da je Baludin II pao u zarobljeništvo Belka b. Behrama, tako da je ovaj uspio osvojiti utvrđenje Karkar. Svog novog zarobljenika je odveo u Harput i smjestio a zajedno s Joscelinom i ostalim krstašim vođama i vitezovima.³⁰⁶⁰ Tako su kneževine Ruha, Antakija i Kraljevina Jerusalem ostale bez svojih vođa koji su ih štitili, što je dovelo

³⁰⁵⁷ Hasan Habeši, *Nuruddin Mahmud ves-salibijjun*, str. 20.

³⁰⁵⁸ *El-Džihad diddes-salibijjin fiš-šerk el-islami*, str. 160.

³⁰⁵⁹ *Zubdetul-Haleb* (2/206); *El-Džihad diddes-salibijjin fiš-šerk el-islami*, str. 160.

³⁰⁶⁰ *Nuruddin Mahmud ves-salibijjun*, str. 20.

do poremećaja položaja krstaša u Gornjoj Mesopotamiji i Šamu. Međutim, islamske snage nisu u to vrijeme uspjele iskoristiti ovu priliku i zauzeti njihove kneževine i konačno slomiti krstaše.³⁰⁶¹

– Krstaši opsjedaju Halep

Nakon što je okupio svoje zarobljenike, Belk b. Behram b. Urtuk se uputio prema Harranu kako bi ga osvojio. To je bilo u rebiul-evvelu 517/1123. Tim osvajanjem je htio ojačati svoju vlast i to mu je pošlo za rukom. Belk b. Behram je htio uspostaviti kontrolu nad Halepom i preuzeti ga od Sulejmana b. Abduldžebbara, i to odmah nakon što je osvojio Harran, budući da je bio svjestan strateške važnosti tog grada. Znao je da neće ostvariti nikakav ključan rezultat protiv krstaša ako ne bude imao Halep pod svojom kontrolom i na taj način imao uporište u Šamu, odakle bi se mogao kretati širokom oblašću. To bi mu, opet, omogućilo da se posveti borbi protiv krstaša.³⁰⁶² Zato je Belk b. Behram krenuo s opsadom Halepa i tako prisilio tamošnje stanovnike da mu se predaju u utorak ujutro, početkom džumadel-ula 517/1123. godine.³⁰⁶³

Međutim, Belk b. Behram nije mogao nastaviti s džihadom u Šamu, budući da je saznao da je Joscelin uspio pobjeći iz zarobljeništva uz pomoć nekih Armenaca kojima je Belk b. Behram učinio dobro u Harputu. Hitno se vratio u Harput u redžebu 517/1123. godine i uspio je vratiti sigurnost i red u gradu. Preostale zarobljenike je premjestio u Harran, nakon što je kaznio Armence koji su bili u gradu.³⁰⁶⁴

Što se tiče Joscelina, vladara Ruhe koji je pobjegao iz zarobljeništva, on je uspio formirati vojsku krstaša i Jerusalema i Antakije, pa se s njom uputio prema Halepu i izvršio pritisak na muslimane. Nije se ograničio na tome, već je iskopao grobove umrlih muslimana koji su bili pokopani u okolini Halepa. Držao je grad pod opsadom sve

³⁰⁶¹ *El-Džihad diddes-salibijjin fiš-šerk el-islami*, str. 160.

³⁰⁶² *El-Imarat el-urtukijje*, str. 268.

³⁰⁶³ *El-Kamil fit-tarih* (8/632–633).

³⁰⁶⁴ *El-Džihad diddes-salibijjin fiš-šerk el-islami*, str. 161.

do početka ramazana iste, 517/1123. godine. Pošto nije uspio ništa učiniti, vratio se u Tel Bašir, s time da Halep nije bio oslobođen krstaške opsade nakon što je Joscelin otišao u Tel Bašir, nego je bio izložen drugoj opsadi od strane krstaša Antakije. Ta opsada prekinula je svaku vezu između Halepa i drugih islamskih gradova u Šamu, iz kojih se Halep snabdijevao hranom.³⁰⁶⁵

Belk b. Behram b. Urtuk je shvatio da mora zatražiti pomoć od Ak Sunkura el-Bursukija, vladara Mosula i Zahiruddina Tugtekina, vladara Damaska, kako bi oslobodio Halep i krstašima nanio udarac nakon kojeg bi se mogao vratiti u Halep i normalizirati stanje u njemu. Godine 517/1123. došli su mu i vladar Mosula Ak Sunkur el-Bursuki i vladar Damaska Tugtekin sa svojim armijama. Prešli su Eufrat i utaborili se kod Azzaza. Međutim, krstaši koji su se bili u Azzazu uspjeli su otjerati muslimane, pa su se obojica vratili u svoje gradove. Belk b. Behram je ušao u Halap 518/1124. godine i oslobodio se nekih svojih činovnika. Stao je u kraj drumskom razbojništvu. Oženio se kćerkom Ridvana b. Tutuša kako bi ojačao vezu sa Seldžucima. Halep je pretvorio u svoju prijestolnicu u Šamu i centar odakle će kretati pohodi protiv krstaša. Nije se zaustavio na tome, već je u grad doveo i svoju porodicu i Harrana i nastanio se u tvrđavi. Čini se kako je Belk doveo svoje zarobljenike u Halep kako bi ih osigurao od pokušaja oslobađanja, ukoliko bi bili daleko od njega. Tome u prilog ide i činjenica da on, kada je opremio vojnu jedinicu u mjesecu saferu 518/1124. godine, da bi se borio protiv krstaša u Azzazu, nije izašao s vojnicima jer je strahovao da bi neki od stanovnika Halepa, njegovih protivnika, mogao napasti kulu i osloboditi zarobljenike.³⁰⁶⁶

– Ubistvo Belka b. Behrama

Belek b. Behram nije bio dugog vijeka. Dok je opsjedao Franke kod utvrde Manbij, zalutala strijela ga je pogodila i usmrtila, a da se ne zna ko ju je odapeo. Njegovi vojnici su se uznemirili i razišli su

³⁰⁶⁵ *El-Džihad diddes-salibijjin fiš-šerk el-islami*, str. 161.

³⁰⁶⁶ *Zubdetul-Haleb* (2/216–217); *El-Džihad diddes-salibijjin*, str. 164.

se. Njegovim ubistvom muslimani su izgubili velikog čovjeka čija su djela potvrdila da se radilo o velikom vođi koji je pokušavao ujediniti muslimane u Šamu i Gornjoj Mesopotamiji protiv krstaša.

Može se reći da je smrću Belka b. Behrama 518/1124. godine okončan period u kojem je porodica Urtuka predvodila islamski džihad protiv krstaša i pored toga što je Husamuddin Tirmurtaš b. Ilgazi uspio zauzeti Halep nakon pogibije Belka b. Behrama. Ipak, Halep nije bio stabilan tokom njegove vlasti, nego se stanje pogoršalo i muslimani su oslabili u tom gradu. On se predao uživanju i zabavama, a zanemario je ozbiljnost i vlast. Husammudin se nije zaustavio na toj nemarnosti u odnosu na džihad protiv krstaša, već je pristao na posredovanje Ebu Asakira Sultana b. Munkiza, upravitelja Šejzera, da oslobodi Baludina, kralja Jerusalema, koji je bio u zarobljeništvu Belka b. Behrama.³⁰⁶⁷ To je dovelo do rasta morala kod krstaša protiv muslimana, što je imalo veliki utjecaj na žestok otpor krstaša protiv pokreta islamskog džihada u narednom periodu, koji su predvodili Ak Sunkur el-Bursuki, vladar Mosula i Zahiruddin, vladar Damaska.³⁰⁶⁸

8) Borba vladara Mosula Ak Sunkra el-Bursukija za spas Halepa

a) Halep se suprotstavlja krstašima

Halep je bio izložen pritisku i napadima krstaša u više navrata, još od početka krstaškog pohoda na oblasti Gornje Mesopotamije i Šama. Najžešći i najopasniji napad bio je, bez sumnje, opsada iz 518/1124. godine i ovi su osvajači shvatili ogromnu važnost ovog grada kao strateškog centra u pogledu ljudskih resursa, te vojnog, političkog i ekonomskog aspekta. Halep se nalazio između dvije krstaške kneževine, Ruhe i Antakije, a istovremeno je mogao održavati vezu s islamskim turkmenskim snagama koje su bile raširene po Gornjoj Mesopotamiji, predjelu Eufrata, Anadolije i sjevernog Šama. Taj grad je predstavljao važan temelj u održivosti džihada i ostvarenju odlučujućih rezultata protiv krstaša. S druge strane, pad Halepa i

³⁰⁶⁷ *El-Džihad diddes-salibijjin*, str. 162, 163.

³⁰⁶⁸ *Ibidem*, str. 163.

njegovo pripajanje krstašima osiguralo bi uspostavljanje veze između Ruhe i Antakije i ubrzalo političko i vojno jedinstvo između te dvije oblasti. To bi, bez sumnje, igralo veliku ulogu u korist osvajača.³⁰⁶⁹

Stanovnici Halepa su shvatili da je uzaludno da Halep ostane tako nestabilan. Postalo im je jasno da taj grad mora preći u ruke jakog vladara. Zato su Ilgaziju Urtukiju, vladaru Dijarbakra, poslali poruku tražeći od njega da dođe u Halep i preuzme ga. On je došao u Halep 511/1117. godine i preuzeo vlast u gradu. Međutim, njegove obaveze u Dijarbakru primorale su ga da često odsustvuje iz Halepa i zanemaruje probleme tog grada. Krstaši su koristili njegova odsustvovanja i tada su pojačavali pritisak i napade na Halep i okolne oblasti i naselja. Kada je Ilgazi umro u ramazanu 516/1122. godine, Krstaši su požurili da iskoriste podijeljenost emirata među njegovim sinovima, kao i to što je Halep bio bez vojnih garnizona koji su bili u Dijarbakru. Namjeravali su ostvariti brze pobjede na sjeveru Šama. Međutim, pojava njegovog bratća Belka b. Behrama, koji je preuzeo vodstvo džihada protiv osvajača, presjekla je puteve krstašima i spasila Halep od opasnosti. Ipak, ubistvo Belka dvije godine poslije preuzimanja vlasti i prenošenje ovlasti njegovom amidžiću Husamuddinu Timurtašu, koji je bio slab i neodlučan, nanovo je otvorilo put krstašima da pojačaju pritisak na Halep i ostvare svoj san o uspostavi vlasti nad tim gradom.

Historičar Ibn el-Adim opisuje pogoršanje situacije u Halepu nakon što je Timurtaš preuzeo vlast, pa kaže: “Kada je riječ o Timurtašu, on se, nakon što je preuzeo vlast u Halepu, predao zabavama i igrama, zanemarujući obaveze vlasti, pa se stanje poremetilo i muslimani su oslabili zbog toga.”³⁰⁷⁰

Timurtaš je svoju vladavinu počeo oslobađanjem Balduina II, kralja Jerusalema, kojeg je Belk zarobio u jednoj od bitaka protiv osvajača, i to za zanemariv novčani iznos. Timurtaš ga je oslobodio zatvora i doveo na dvor. Zajedno su jeli i pili i Timurtaš mu je

³⁰⁶⁹ *Dirasat tarihijje*, str. 12, 13.

³⁰⁷⁰ *Zubdetul-Haleb* (2/220).

darovao poklone i pripremio mu konja na kojem je jahao, a kojeg mu je zaplijenio Belk na dan zarobljavanja.³⁰⁷¹ Nedugo nakon toga Timurtaš se povukao u svoju pokrajinu Timurtaš, kako bi nastavio politiku nemiješanja i nije odapeo nijednu strijelu protiv osvajača. Na ovaj način njima se pružila prilika da po drugi put stegnu omču oko Halepa i ostvare cilj koji im je bio nedostižan u proteklim godinama. Tako je Halep 518/1124. godine svjedočio jednoj od najopasnijih i najtežih opsada kojoj je bio izložen tokom svih drugih godina krstaških ratova.³⁰⁷²

b) Izdaja Dubejsa b. Sadake el-Mezidija, namjesnika Hulle

Pokušaj rušenja Halepa počeo je izdajom jednog od arapskih namjesnika – Dubejsa b. Sadake el-Mezidija, namjesnika Hulle, grada južnog od Bagdada. On je bježao od abbasidskih vlasti i seldžučkih sultana, jer je stalno bio nezadovoljan njima i sijao je smutnje i spletke među njima. Rekao je krstašima da on ima svoje pomagače u Halepu i kada ga oni vide na čelu napadača, predat će mu grad. Kazao im je i ovo: “Stanovnici Halepa su šiiti i skloni su meni jer smo istog pravca. Kada me vide, predat će mi grad.” On je mnogo utrošio da bi kupio njihovu podršku.³⁰⁷³ Balduinu, knezu Antakije, i Joscelinu, knezu Ruhe, obećao je obilate nagrade ako mu pomognu. Rekao im je: “Bit ću u Halepu vaš zastupnik i neko ko će vam se pokoravati.”³⁰⁷⁴ Naposljetku je uspio s krstašima napraviti dogovor i sporazum, prema kojem je Halep trebalo da pripadne njemu, dok će bogatstvo biti njihovo, kao i određena mjesta blizu Halepa.³⁰⁷⁵

Balduin je predvodio svoje snage i ulogorio se na obali rijeke Kuveik u blizini Halepa. Opljačkao je i uništio poljoprivredna dobra, a onda se okrenuo na Halep i ulogorio se tu krajem šabana 518/1124. godine. Priključio mu se i Joscelin, vladar Ruhe, u društvu Dubejsa

³⁰⁷¹ *El-I'tibar*, str. 103, 120, 121.

³⁰⁷² Dr. Imaduddin Halil, *Dirasat tarihijje*, str. 14.

³⁰⁷³ *El-Kamil fit-tarih* (8/642).

³⁰⁷⁴ *Zejl Tarih Dimašk*, str. 212.

³⁰⁷⁵ *El-I'tibar*, str. 103; *Zubdetul-Haleb* (2/222–223).

b. Sadake.³⁰⁷⁶ Dubejs je bio šiit, kao i njegovi preci.³⁰⁷⁷ Krenuli su na drugu stranu Halepa i tu su uništili privredna dobra. Nanijeli su štetu od skoro stotinu hiljada zlatnika. Odatle su otišli i pridružili se Balduinu u opsadi. Tu su im se pridružile i druge izdajice kako bi ostvarile svoje interese i podijelile plijen u slučaju pada Halepa: seldžučki sultan Šah b. Ridvan, Isa b. Salim b. Malik el-Ukajlija, Jagi Sijan b. Abduldžebbar el-Urtuki... Oni su učestvovali u opsadi Halepa sa svih strana,³⁰⁷⁸ pripremljeni za dugi boravak i odlučni da ne napuste Halep prije nego što ga zauzmu. Napravili su i kuće kako bi se zaštitili od vrućine i hladnoće,³⁰⁷⁹ da se ne govori o tri stotine šatora, dok u Halepu u tom trenutku nije bilo više od petsto konjanika.³⁰⁸⁰

c) Krstaške provokacije stanovnika Halepa

Osvajači su počeli sa svojim redovnim napadima na Halep. Posjekli su drveće, uništili vinograde i polja u pokušaju da ekonomski unište Halep koji je u prvom redu zavisio od poljoprivrede. Također su rušili svetišta muslimana, uništavali mezarja, otkopavali grobove, sa umrlih skidali pokrove, a od tabuta su pravili posude u kojima su servirali svoje obroke. Iskopane leševe koji se nisu bili raspali vezivali su za noge i vukli ih naočigled muslimana opkoljenih u Halepu. Uzvikivali su: "Ovo je vaš vjerovjesnik Muhammed!" Jedna grupa njih je uzela Mushaf iz jednog svetišta Halepa i uzviknula: "Muslimani, pogledajte vašu Knjigu!" Onda bi probušili Mushaf, kroz njega provukli konopac, a onda ga svezali za rep mazge kako bi ona mogla uprljati svetu knjigu svojim izmetom. Kada bi vidjeli da je izmet pao na Časnu Knjigu, onda bi pljeskali i smijali se, iz zabave i zadovoljstva.³⁰⁸¹

³⁰⁷⁶ Dr. Imaduddin Halil, *Dirasat tarihijje*, str. 15.

³⁰⁷⁷ *Sijer a'lam en-nubela'* (19/613).

³⁰⁷⁸ *Zubdetul-Haleb* (2/225–226).

³⁰⁷⁹ *El-Kamil fit-tarih* (8/642).

³⁰⁸⁰ *Zubdetul-Haleb* (2/224–225); *Dirasat tarihijje*, str. 15.

³⁰⁸¹ *Dirasat tarihijje*, str. 15.

d) Narodni otpor stanovnika Halepa

Krstaši se nisu zaustavili samo na ovome, već su kasapili sve muslimane koji bi im pali u ruke, pa su muslimani bili prisiljeni da im uzvrate istom mjerom. Islamski otpor je predvodio kadija Ebu Fadl b. Haššab, koji je predvodio odbranu od samog početka i bio je jako popularan među narodom u Halepu. On je izdao naredbu da se udari direktno u centar tabora osvajača. Grupa ratnika iz Halepa izlazila bi tajno i napadala tabor. Ubijali bi, zarobljavali i vraćali se odakle su došli. Istovremeno, kuriri bi raznosili poruke između dvije grupe kako bi se sklopio sporazum, ali to nije imalo rezultata.³⁰⁸²

e) Stanovnici Halepa traže pomoć od vladara Dijarbakra

Situacija u Halepu bila je teška za muslimane. Iscrpljivale su ih opsada i glad, pa se njihov vođa Bedruddin el-Urtuki dogovorio s grupom velikana i uglednika da pošalju delegaciju viđenijih stanovnika Halepa u Dijarbakr da zatraže pomoć od njihovog namjesnika Husamuddina Timurtaša. Tri člana izaslanstva noću su se iskrali iz grada i krenuli prema Mardinu, centru Dijarbakra, kako bi zatražili pomoć od tamošnjeg namjesnika, nadajući se da će on pokazati interesovanje za teškoće u Halepu. Kada su došli u Mardin, Husamuddin je bio zaokupljen zauzimanjem pokrajine u kojoj je vladao njegov brat Sulejman koji je umro te godine. Zbog toga je zanemario Halep i situaciju u njemu i to je bio razlog zbog kojeg je odbio udovoljiti zahtjevima delegacije. Članovi delegacije su ostali jedno vrijeme u Mardinu nagovarajući Husamuddina da krene u Halep i spasi ga opsade. On im je obećavao i pružao lažne nade, ali nije poduzimao bilo kakve mjere. Oni su mu jasno stavili do znanja da ne žele ništa drugo nego da on lično dođe, a stanovnici Halepa će se pobrinuti za osvajače,³⁰⁸³ međutim, sva njihova nastojanja bila su uzaludna. Izaslanstvo je uspjelo izmaći kontroli Husamuddina, koji nije želio da oni napuste Mardin i zatraže pomoć nekog drugog

³⁰⁸² *Dirasat tarihijje*, str. 16; *Zejl Tarih Dimašk*, str. 212.

³⁰⁸³ *Dirasat tarihijje*, str. 16.

vladara. Strahovao je da bi njegov položaj mogao dodatno oslabiti i da bi mogao izgubiti vlast nad Halepom. Uspjeli su stupiti u kontakt sa seldžučkim namjesnikom Mosula Ak Sunkurom el-Bursukijem.³⁰⁸⁴

f) Ak Sunkur el-Bursuki se odaziva na poziv u pomoć stanovnika Halepa

El-Bursuki je u to vrijeme bio bolestan i veoma oslabljen. Ljudima je bilo zabranjeno da ulaze kod njega, osim ljekara. Dubejs je bio čuo za to, pa je raširio radosne vijesti po svom taboru i čuli su se tekbiri i tehlili.³⁰⁸⁵ Neki stanovnici Halepa su govorili: “Umro je onaj u čiju pomoć ste se nadali!”, pa su stanovnici Halepa bili zaprepašteni.³⁰⁸⁶ Kada je delegacija Halepa zatražila prijem, El-Bursuki im je dozvolio i oni su ušli kod njega i zavapili za pomoć. Objasnili su mu opasnosti koje su se nadvile nad Halepom i ukazali mu na teškoće s kojima se suočavaju građani. On im je odgovorio: “Vidite u kakvoj sam situaciji trenutno, ali se obavezujem Allahu da ću, ako me ozdravi od ove bolesti, uložiti sav trud radi vas, kako bih odbranio vaš grad i borio se protiv neprijatelja.” Nije prošlo tri dana poslije ovog obećanja i zavjeta, a on je ozdravio od groznice i stanje mu se počelo popravljati. Ubrzo je postavio svoje šatore pred Mosul i pozvao je svoje vojnike da se priprema za borbu protiv krstaša i spašavanje Halepa. Za kratko vrijeme njegova vojska je bila potpuno spremna i napustila je Mosul krećući se prema Rahbi. Odatle je poslao poruku Tugtekinu, vladaru Damaska, i Hajr-hanu, vladaru Homsa, tražeći od njih pomoć u izvršenju svog zadatka. Njih dvojica su mu se odazvali i poslali svoje vojnike da se priključe Bursukijevoj vojsci, koji se tada kretao prema Balisu u blizini Halepa. Odatle je poslao poruku odgovornim u Halepu zahtijevajući od njih da njegovim predstavnicima predaju utvrdu u Halepu kako bi se u njoj mogao skloniti u slučaju da bude poražen od krstaša, pa su mu oni udovoljili. Čim su predstavnici završili svoj zadatak i čim je uspostavljena zaštita u slučaju povlačenja,

³⁰⁸⁴ *Zubdetul-Haleb* (2/227); *Dirasat tarihijje*, str. 17.

³⁰⁸⁵ Izgovaranje riječi *Allahu ekber* i *La ilahe illallah*. (Prim. prev.)

³⁰⁸⁶ *Dirasat tarihijje*, str. 16.

počeo je marš Bursukijeve vojske u pravcu položaja krstaških snaga koje su držale Halep pod opsadom.³⁰⁸⁷

Bursukijeva prethodnica stigla je do Halepa u petak, dvadeset drugog zul-hidždžea 518/1125. godine. Čim se El-Bursuki primakao sa svojom glavnicom, krstaši su pohitali da zauzmu bolji odbrambeni položaj, pa su se utaborili na brdu Dževsen na putu prema Antakiji. Prešli su iz napadačkog u odbrambeni položaj. Stanovnici Halepa su izašli do šatora krstaša i otuda su uzeli šta su htjeli, dok je drugi dio stanovnika izašao da dočeka El-Bursukija, slaveći njegov dolazak. On je shvatio šta smjeraju krstaši svojim povlačenjem i zauzimanjem boljih odbrambenih pozicija, pa nije žurio da ih napadne. Prvo je htio organizirati svoje redove strahujući da bi poraz njegovih snaga mogao dovesti do pada Halepa. Poslao je izvidničke odrede kako bi u Halep vratili njegove vojnike koji su krenuli naprijed. Objašnjavajući im ovaj potez, kazao je: "Šta nam garantira da nas neće napasti i da muslimani neće stradati? Allah nas je poštediti njihovog zla, ući ćemo u naselje i ojačati ga i vidjeti šta je najbolje učiniti za grad. Okupit ćemo vojsku protiv njih, uz Allahovu pomoć, a onda ćemo navaliti na njih."

Nakon toga El-Bursuki je ušao u Halep i počeo rješavati probleme koji su nastali. Podigao je nivo ekonomskog i društvenog prosperiteta i zavladała je pravda. Izdao je proglas o ukidanju poreza i drugih vidova materijalnih iskorištavanja. Halepom je zavladała pravda nakon što su tamošnji stanovnici bili izloženi teror i nepravdi i zloupotrebama onih koji su na vlasti, tokom cijele krstaške opsade.³⁰⁸⁸

Bursuki se nije zadržao na tome, već je poduzeo i druge aktivnosti kako bi osigurao robu i zalihe u gradu, kako bi pojeftinio život i kako bi se ukinuo pritisak kojem su stanovnici Halepa bili izloženi. Nakon kratkog vremena i poljoprivreda u okolini Halepa se vratila svom prirodnom toku i poljoprivrednici su obnovili svoje aktivnosti na tlu

³⁰⁸⁷ El-Gizzi, *Nehruz-zeheb* (3/86–87); *Dirasat tarihiyye*, str. 18.

³⁰⁸⁸ *Zubdetul-Haleb* (3/86–87); *Dirasat tarihiyye*, str. 18.

koje su krstaši bili uništili. I trgovačke aktivnosti su se također vratile u normalu, zahvaljujući sigurnosti koja se vratila u oblast.³⁰⁸⁹

Na ovaj način El-Bursuki je uspio razbiti obruč koji su krstaši bili stegli oko Halepa i ovo mjesto osloboditi od najtežeg iskušenja od početka krstaških ratova. Ujedinio je grad s Mosulom prvi put od početka ovih ratova. To je omogućilo ovom vođi, a kasnije i Imaduddinu Zenkiju, da se koristi ovim zajedništvom kako bi ostvario mnoge pobjede protiv okupatora.³⁰⁹⁰

Suvremeni engleski hroničar Steven Runciman kaže: “Za vrlo kratko vrijeme je emirat koji je osnovao El-Bursuki postao jezgro jedinstvene islamske države koja je kasnije nastala na tlu Šama u vrijeme Zenkida, Ejjubida i Memluka. Krstaši koji su bili ujedinjeni u kraljevskom sistemu u Jerusalemu nisu do tada bili suočeni s jedinstvenim islamskim frontom kojem je suđeno da jednog dana presudi krstaškim snagama u Šamu.”³⁰⁹¹

g) Ubistvo El-Bursukija

Godine 520/1126, osmog zul-ka’dea u Mosulu je ubijen osnivač države Ak Sunkur el-Bursuki, vladar Mosula. Ubili su ga batinidi u petak u džamiji dok je klanjao džumu s ostalim muslimanima. Noć prije toga sanjao je kako ga je napalo nekoliko pasa, pa je neke od njih ubio, a ostali su skočili na njega i izgrizli ga. To je ispričao nekim svojim prijateljima, a oni su mu rekli da ne izlazi iz kuće u narednih nekoliko dana. On je rekao: “Neću izostati s džuma-namaza ni za šta.” Uspjeli su ga uvjeriti i spriječiti da ode na džumu. Obećao je da neće otići i uzeo je Mushaf i počeo učiti iz njega. Prvo što je proučio bilo je: *A Allahova zapovijed je odredba konačna.* (El-Ahzab, 38) Onda je otišao u džamiju, kako mu je i bio običaj. Klanjao je u prvom safu i na njega je skočilo više od deset osoba, onoliko koliko je sanjao pasa koji su ga napali. Izranjavali su ga noževima, a on je uspio povrijediti

³⁰⁸⁹ *Dirasat tarihijje*, str. 19.

³⁰⁹⁰ *Ibidem*, str. 20.

³⁰⁹¹ *Eš-Šerk el-evsat vel-hurub es-salibijje* (1/345, 485, 486).

trojicu od njih. Ubili su ga, Allah mu se smilovao. On je bio Memluk, Turčin, dobar čovjek. Volio je učene i pobožnjake. Pravedno je postupao i bio je jedan od najboljih vođa. Vodio je računa da namaz obavlja u propisano vrijeme, a klanjao je i noćni namaz.³⁰⁹²

h) Batinidi su najopasnija prepreka pokretu džihada

Batinidi su demonstrirali svoje neprijateljstvo prema vođama islamskog džihada u to doba. Njihovi otrovni noževi su krčili put krstašima da učvrste svoje položaje u Šamu i Gornjoj Mesopotamiji na štetu muslimana. Tako historijski događaji potvrđuju da su vođe džihada u to doba ponekad padali kao šehidi. Ranije je ubijen Šerefuddin Mevdud, a sada je i Ak Sunkur okončao na isti način. Sve to pokazuje da su ismailiti, nizati, u to vrijeme bili najopasnija smetnja pokretu džihada protiv okupatora, jer su sunnitske vođe imale dva neprijatelja istovremeno. To je izazvalo velike teškoće s kojima su se susretale te vođe³⁰⁹³ u odbrani vjerskog učenja ummeta, vjere i časti.

Iako je Ak Sunkur umro kao šehid, lista mudžahida je trajna i spremna za borbu na Allahovom putu. U rebiul-ahiru 521/1127. godine sultan Mahmud je upravu nad Mosulom predao Imaduddin Zenkiju. Njegovom pojavom na sceni počinje novo poglavlje u ravnoteži snaga između muslimana i krstaša.³⁰⁹⁴ Imaduddin Zenki je počeo s formiranjem jedinstvenog islamskog fronta protiv krstaša. Uspostavio je kontrolu nad utvrdama koje su mu bile blizu, poput Džizre, Nusajbina, Sindžara, oblasti Habura i Harrana. Zatim je svoju pažnju usmjerio ka osvajanju Halepa, najvećim islamskim centrom u sjevernom Šamu. Prilika mu se ukazala kada je saznao za neprilike u tom gradu i prijetnju koja je dolazila od Joscelina II, kneza Ruhe i Boemunda II, kneza Antakije.

³⁰⁹² *El-Kamil fit-tarih* (8/651).

³⁰⁹³ *El-Hurub es-salibijje – el-alakat bejneš-šerk vel-garb*, str. 161.

³⁰⁹⁴ *Devr el-fukaha' vel-ulema' el-muslimini fiš-šerk el-edna fil-džihad diddes-salibijjin*, str. 48.

Imaduddin je požurio prema Halepu, čiji su ga stanovnici dočekali radosno. Ušao je u grad u ponedjeljak, 13. džumadel-uhra 522. god. po H. / juna 1128. godine.³⁰⁹⁵ Uspostavio je kontrolu nad gradom, podijelio zaduženja vojnicima i vođama. Ibn el-Esir potvrđuje važnost ovog osvajanja i kaže: “Da Allah nije darovao muslimanima zaštitu Šehida, Franci bi zavladaali cijelim Šamom.”³⁰⁹⁶

O Imaduddinu i porodici Zenkida bit će riječi u našoj narednoj knjizi, uz Allahovu pomoć, o krstaškim ratovima u zenkidsko vrijeme, te o biografiji Nuruddina Mahmuda Šehida, pravednog vladara.

Naša posljednja dova je: “Tebe, Allaha, Gospodara svjetova, hvalimo!”

³⁰⁹⁵ *El-Kamil fit-tarih* (8/663).

³⁰⁹⁶ *Ibidem* (8/664).

TABELA VOĐA I UČENJAKA KOJE SU UBILI BATINIDI³⁰⁹⁷

	Ime ubijenog	Godina	Način ubistva
1.	Abbasidski halifa El-Musteršid Billah	529/1135.	Napalo ga je više od deset batinida. Uboli su ga noževima, a zatim oskrnavili njegovo tijelo.
2.	Abbasidski halifa Er-Rašid	532/1138.	Ubijen je na prevaru u Isfahanu.
3.	Seldžučki vezir Nizam el-Mulk	485/1092.	Prišao mu je batinid maskiran u prosjaka i ubio ga nožem.
4.	Vezir Nizam el-Mulk (Ebu Nasr)	503/1110.	Napala ga je grupa batinida dok je obavljao namaz u džamiji i zadala mu nekoliko rana.
5.	Vezir Ebu el-Mehasin Abdul-dželil ed-Dehstani	495/1101.	Napao ga je batinidski mladić i zadao mu nekoliko rana od kojih je kasnije preminuo.
6.	Vezir El-Kemal Ebu Talib es-Semirmi	516/1122.	Napali su ga i ubili batinidi dok je hodao tijesnim sokakom
7.	Vezir Muin el-Mulk (Ebu Nasr)	521/1127.	Napao ga je i ubio batinid iznenada. Taj batinid je radio kao konjušar kod Muin el-Mulka kako bi ostvario svoj cilj.
8.	Vezir Adududdin Ebu el-Feridž b. Reis er-ru'esa'	573/1177.	Grupa batinida prišla mu je maskirana u prosjake, dok je išao na hadž. Jedan od njih ga je udario nožem, a zatim ga je udario drugi i treći, dok ga nisu ubili.
9.	Vezir Nizam el-Mulk Mesud b. Ali	596/1200.	Batinidi su ga ubili na prevaru.
10.	Vezir Fahr el-Mulk Ebu el-Muzaffer Ali b. Nizam el-Mulk	500/1107.	Prišao mu je batinidski mladić, tražeći da mu pomogne. Ubio ga je dok je čitao sa komada kože.
11.	Emir Belka-beg Surmuz	493/1100.	Umro je od batinidskog bodeža.
12.	Emir Mevdud	507/1113.	Nakon što je obavio džuma-namaz, napao ga je batinid u džamiji u Damasku i ubio.
13.	Emir Ahmed b. Ibrahim er-Ravidi	510/1116.	Prišao mu je batinid, maskiran u prosjaka i uručio pismo za sultana. Kada je uzeo pismo, napao ga je i ubio nožem.

³⁰⁹⁷ *El-Kamil* (8/200); *El-Kamil* (8/319); ova tabela preuzeta je iz djela *El-Džihad vet-tedždid*, str. 146, 147.

14.	Emir Kasim ed-Devle Ak Sunkur el-Bursuki	520/1126.	Napalo ga je i ubilo više od deset batinida u džamiji dok je klanjao džumu.
15.	Emir Tadž el-Mulk Buri b. Tugtekin	525/1131.	Dvojica batinida su ga pokušali ubiti, ali su ga samo ranili, nakon čega je ozdravio. Umro je sljedeće godine od posljedica jedne od tih rana.
16.	Emir Ak Sunkur el-Ahmedil	527/1133.	Stradao od batinidskog bodeža.
17.	Emir Agulmuš	614/1217.	Stradao od batinidskog bodeža.
18.	Emir Šihabuddin el-Guri	602/1206.	Ubili su ga batinidi na prevaru, strahujući od njegove osvete.
19.	Emir Dželaluddin b. Havarizm	628/1231.	Stradao od batinidskog bodeža.
20.	Emir Dženahud-devle Husejn	495/1102.	Napala su ga i ubila trojica batinida u džamiji nakon džuma-namaza
21.	Emir Halef b. Mulaib	499/1105.	Stradao u batinidskom napadu.
22.	Emir Šems el-Muluk Ismail b. Buri	529/1135.	Stradao u batinidskom napadu.
23.	Veliki emir Bursuk	490/1097.	Stradao u batinidskom napadu.
24.	Emir Sejfuddin, brat Alauddina el-Gurija	547/1152.	Stradao u batinidskom napadu.
25.	Sultan Davud, sin sultana Mahmuda	538/1143.	Stradao u batinidskom napadu.
26.	Sultan Baktemir	589/1193.	Prišla mu je grupa batinida u sufijskom odijelu, a jedan od njih ga je udario nožem i ubio.
27.	Sultan Salahuddin el-Ejjubi	570/1174.	Pokušali su ga ubiti u logoru njegove vojske, ali nisu uspjeli.
28.	Sultan Salahuddin el-Ejjubi	571/1175.	Neuspio pokušaj atentata dok je opsjedao Halep.
29.	Nas Han b. Arslan Han Muhammed	524/1130.	Stradao u batinidskom napadu.
30.	El-Mukarrib Dževher	547/1152.	Prišla mu je grupa batinida maskirana u žene. Pretvarali su se da traže pomoć od njega. Kada se zaustavio, napali su ga i ubili.
31.	Ebu Salih el-Adžmi	573/1177.	Napala ga je grupa batinida u džamiji i ubila.
32.	Brat emira Katade, emira Mekke	608/1211.	Napadnut i ubijen u vrijeme hadža, na Mini.
33.	Ebu el-Kasim, sin Imama dva Harema	492/1099.	Stradao u batinidskom napadu.
34.	Fakih Ahmed b. el-Husejn el-Belhi	494/1101.	Stradao u batinidskom napadu.
35.	Fakih Abdullatif b. el-Hadž-nedi	523/1129.	Stradao u batinidskom napadu.
36.	Fakih Ebu el-Mehasin er-Revjani	502/1108.	Stradao u batinidskom napadu.
37.	Kadija Ebu el-Ala' Musaid en-Nejsaburi	499/1105.	Batinidi su ga ubili u džamiji u Isfahanu.
38.	Kadija Uejdullah b. Ali el-Hatibi	502/1108.	Ubili su ga batinidi u džamiji tokom džuma-namaza.
39.	Kadija Said b. Abdurrahman Ebu el-Ala'	502/1108.	Ubili su ga batinidi tokom Ramazanskog bajrama u Nejsaburu.

40.	Kadija Ebu Sa'd Muhammed b. Nasr el-Herevi	518/1124.	Napala ga je i ubila grupa batinida u džamiji u Hemedanu.
41.	Vaiz Ebu Dža'fer b. el-Meššat	498/1104.	Ubijen dok je silazio s predavaonice, nakon što je u džamiji održao predavanje.
42.	Vaiz Ebu el-Muzaffer el-Hadžendeli	496/1102.	Ubijen dok je silazio s predavaonice, nakon što je u džamiji održao predavanje.

Nakon pregleda ove tabele, možemo zaključiti koliko su veliku i ružnu ulogu odigrali ti pokreti u pokušaju uništenja aktivnosti i vitalnosti ummeta, te u aktivnom sukobu između muslimana i krstaških zavojevača.

Niz i hronologija atentata, te odabir ciljeva vodi nas ka važnim zaključcima, među kojima su sljedeći:

1. Žrtve batinidskih atentata bili su vrhovni vođe i čelnici na polju politike, ideologije i borbe na Božijem putu.
2. Eliminacija tih ličnosti išla je s namjerom u korist krstaša s jedne strane, te u korist ateističkog, podlog pokreta s druge strane.
3. Brojne žrtve atentata ubijene su tokom posta, u vrijeme obavljanja džuma-namaza, tokom držanja vjerskog predavanja ili davanja fetvi u Allahovim hramovima.³⁰⁹⁸

³⁰⁹⁸ Et-Tedždid vel-džihad fil-karn es-sadis el-hidžri, str. 150.

ZAKLJUČAK

Allah mi je omogućio da sastavim i analiziram poglavlja ove knjige koju sam nazvao *Seldžučka država i pojava islamskog projekta koji je stao na put batinidskoj infiltraciji i krstaškoj invaziji*. Ono što je ispravno u njoj, to je Allahova blagodat kojom me je obasuo, i Njemu pripada hvala za to kako dolikuje Njegovom savršenstvu i Njemu pripada čast kako priliči Njegovoj veličanstvenosti i ponosu. Tražim oprost od Allaha i kajem se ukoliko se u knjizi potkrala koja greška. Allah i Njegov Poslanik su od toga čisti. Ja sam se trudio da ne napravim grešku i nadam se da neću biti lišen nagrade. Molim Allaha da se ovom knjigom okoriste moja braća muslimani i da me ne zaborave u svojim dovama. Jer, dova koju brat u samoći uputi za svoga brata je primljena, ako Allah Uzvišeni hoće. Knjigu ću završiti riječima Uzvišenog Allaha:

وَالَّذِينَ جَاءُوا مِنْ بَعْدِهِمْ يَقُولُونَ رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا وَلِإِخْوَانِنَا الَّذِينَ سَبَقُونَا بِالْإِيمَانِ وَلَا تَجْعَلْ
فِي قُلُوبِنَا غِلًّا لِلَّذِينَ آمَنُوا رَبَّنَا إِنَّكَ رَؤُوفٌ رَحِيمٌ

Oni koji poslije njih dolaze govore: "Gospodaru naš, oprosti nama i braći našoj koja su nas u vjeri pretekla i ne dopusti da u srcima našim bude imalo zlobe prema vjernicima! Gospodaru naš, Ti si zaista dobar i milostiv!" (El-Hašr, 10)

Ova knjiga tretira značajnu epohu naše historije u Iraku i Šamu. Naši hrabri preci su pružali otpor batinidskoj infiltraciji u Ummetu i usprotivili su se vanjskoj okupaciji. Borba i dalje traje, a

pobjeda će pripasti islamu i muslimanima na kraju svega. Mi smo, isto tako, duboko uvjereni da će se Irak vratiti u ruke potomaka ashaba, Nuruddina, Salahuddina i iračkih velikana. I Palestina će se, Allahovom voljom, vratiti našem islamskom ummetu, ma koliko okupacija trajala. Završit ću ovu knjigu stihovima pjesnika Ahmeda b. Ukajlana:

*Iako su se Jevreji osilili, vjerujem da će
se njihova država vratiti u naše ruke.*

*Tako mi Allaha, neće mirno spavati,
sve dok vjera pulsira u nama.*

*Naš islam ne pristaje na predaju,
pitaj Kisru i Konstantina.*

*Pitaj Imaduddina o utvrđi Ruhe,
i pitaj Salahuddina o Hittinu.*

Naša posljednja dova je “Tebe, Allaha, Gospodara svjetova, hvalimo!”

SADRŽAJ

PREDGOVOR.....	5

PRVI DIO

SELDŽUCI: NJIHOVO PORIJEKLO I VLADARI.....	27

PRVO POGLAVLJE

Njihovo porijeklo, zavičaj i pojava na sceni historije	29
1. <i>Kontakt Turaka s islamskim svijetom</i>	30
2. <i>Pojava Seldžuka</i>	32
3. <i>Muslimanski istok uoči pojave Seldžuka</i>	33

DRUGO POGLAVLJE

Veza Seldžuka s hilafetom, ulazak u Irak i uništavanje šiitskog, rafiditskog i batinidskog propovijedanja	69
1. <i>Fatimidsko-ubejdidski utjecaj u Iraku i pobuna El-Besasirija</i>	71

TREĆE POGLAVLJE

Alp Arslan (Muhammed) "Hrabri lav"	105
1. <i>Konsenzus o njegovom izboru</i>	105
2. <i>Supruzi Tugrul-bega, halifinoj kćerki, dozvoljava se povratak u Bagdad</i>	106
3. <i>Njegova borba na Allahovom putu</i>	106
4. <i>Alp Arslanov pohod na Šam i pripajanje Halepa</i>	108

ČETVRTO POGLAVLJE

Sultan Melik-šah	125
1. Odgoj sultana za upravljanje sultanatom i učvršćivanje njegove vlasti	125
2. Briga o građanima i nekoliko primjera njegove pravednosti i mudrosti	129
3. Stabilnost Seldžučke države u Šamu	135
4. Osnivanje Rumskog sultanata 470-479. god. po H. / 1077-1086. godine	145
5. El-Hasen b. es-Sabah i njegova nizaritsko-ismailitska sekta asasini	146

PETO POGLAVLJE

Smrt halife El-Kaima Biemrillah, nakon koga hilafet preuzima El-Muktedi Billah	173
1. Smrt halife El-Kaima Biemrillah	173
2. Hilafet El-Muktedija Billah	174
3. Pogoršanje odnosa između Melik-šaha i El-Muktedija	175
4. Nizam el-Mulk	178

ŠESTO POGLAVLJE

Period dezintegracije, slabosti i urušavanja Seldžučke države	191
1. Abbasidski halifa priznaje Mahmuda b. Melik-šaha za sultana	192
2. Berkjaruk odnosi pobjede, a abbasidski halifa ga priznaje za seldžučkog sultana 487/1094.	195
3. Borba za vlast između Berkjaruka i njegove braće Muhammeda i Sandžara	199
4. Smrt Berkjaruka i Muhammedovo preuzimanje sultanskog trona	201
5. Abbasidski halifa El-Mustezhir Billah	216
6. Sandžar i Seldžučki sultanat	224
7. Abbasidski halifa El-Musteršid Billah	235
8. Halifa Er-Rašid Billah	240
9. Manifestacije seldžučke dominacije nad hilafetom	244
10. Kraj i nestanak Seldžučke države	255

DRUGI DIO

ABBASIDSKI SISTEM VEZIRA U SELDŽUČKOM PERIODU	259

PRVO POGLAVLJE

Karakteristike vezira abbasidskog halife i seldžučkog sultana	263
1. <i>Karakteristike vezira abbasidskog halife</i>	263
2. <i>Osobine seldžučkog vezira</i>	268

DRUGO POGLAVLJE

Značajke, karakteristike i tradicionalne ceremonije ustoličenja abbasidskog i seldžučkog vezira te njihove titule .	273
1. <i>Ceremonija ustoličenja abbasidskog vezira</i>	273
2. <i>Ceremonija ustoličenja seldžučkog vezira</i>	275
3. <i>Počasna imena abbasidskog vezira</i>	275
4. <i>Počasna imena seldžučkog vezira</i>	277
5. <i>Privilegije i amblemi abbasidskih vezira</i>	279
6. <i>Privilegije i amblemi seldžučkih vezira</i>	281

TREĆE POGLAVLJE

Ovlasti abbasidskog i seldžučkog vezira	283
1. <i>Ovlasti abbasidskog vezira</i>	283
2. <i>Ovlasti seldžučkog sultana</i>	289

ČETVRTO POGLAVLJE

Smjena i konfiskacija imetka vezira Abbasida i Seldžuka.....	295
1. <i>Smjena i konfiskacija imetka vezira Abbasida</i>	295
2. <i>Smjena i konfiskacija imetka vezira Seldžuka.....</i>	298
3. <i>Natjecanje i pogađanje oko pozicije abbasidskog vezira.....</i>	299
4. <i>Natjecanje i pogađanje oko pozicije seldžučkog vezira.....</i>	301

PETO POGLAVLJE

Najpoznatiji veziri abbasidskih halifa i Seldžuka	305
1. <i>Najpoznatiji veziri abbasidskih halifa.....</i>	305
2. <i>Poznati veziri koji su služili sultanima Seldžučke države....</i>	318

TREĆI DIO

RATNE TEHNIKE SELDŽUKA..... 323

PRVO POGLAVLJE

Osnove vojne uprave kod Seldžuka	325
1. <i>Elementi vojne ideologije kod Seldžuka</i>	326
2. <i>Multinacionalna vojska</i>	336
3. <i>Povećanje broja vojnika</i>	337
4. <i>Decimalna podjela</i>	339
5. <i>Vojni feudi</i>	340
6. <i>Taoci</i>	345
7. <i>Moralna priprema vojske</i>	346

DRUGO POGLAVLJE

Načela vojne uprave kod Seldžuka	349
<i>Prvo: Rukovodeći položaji</i>	349
<i>Drugo: Odjel za registraciju vojske</i>	358
<i>Treće: Služba u seldžučkoj vojsci</i>	362
<i>Četvrto: Sastav vojske</i>	367
<i>Peto: Vojni odredi</i>	369
<i>Šesto: Vojno obrazovanje i obuka</i>	371
<i>Sedmo: Veličina seldžučke vojske</i>	372
<i>Osmo: Uhode i špijuni</i>	373
<i>Deveto: Vojna služba</i>	374
<i>Deseto: Medicinska služba</i>	376
<i>Jedanaesto: Konji i njihova uloga u seldžučkoj vojsci</i>	378
<i>Dvanaesto: Finansijski izvori seldžučke vojske</i>	378
<i>Trinaesto: Državni simboli i zastave</i>	380

TREĆE POGLAVLJE

Oružje i vojne utvrde.....	381
<i>Prvo: Lako lično naoružanje</i>	381
2) <i>Oružje za zaštitu i samoodbranu</i>	381
c) <i>Šljem (bejda)</i>	382
<i>Drugo: Teško masovno oružje</i>	382
<i>Treće: Paradno i ukrasno oružje</i>	384

<i>Četvrto: Sistem odbrane gradova</i>	384
<i>Peto: Alati opsade</i>	384
<i>Šesto: Izrada i skladištenje oružja.....</i>	384

ČETVRTO POGLAVLJE

Ratni planovi i tehnike	385
<i>Prvo: Mobilnost</i>	385
<i>Drugo: Gađanje strijelom</i>	388
<i>Treće: Napad na neprijatelja</i>	389
<i>Četvrto: Iscrpljivanje</i>	390
<i>Peto: Taktika spaljene zemlje.....</i>	391
<i>Šesto: Vršenje utjecaja na neprijateljsku vojsku.....</i>	392
<i>Sedmo: Zauzimanje puteva</i>	392
<i>Osmo: Osvajanje vodnih resursa</i>	393
<i>Deveto: Osiguranje zaliha.....</i>	394
<i>Deseto: Posebni, hitni zadaci</i>	394
<i>Jedanaesto: Vojna mobilizacija</i>	396

PETO POGLAVLJE

Utjecaj seldžučkog sistema na Zenkidsku, Ejjubidsku i Državu Memluka.....	397
<i>Prvo: Zenkidska država.....</i>	397
<i>Drugo: Ejjubidi i Memluci</i>	398

ŠESTO POGLAVLJE

Žena u seldžučkom periodu	405
<i>Prvo: Tugrul-begova žena</i>	406
<i>Drugo: Terken-hatun, supruga sultana Melik-šaha</i>	406
<i>Treće: Hatun, druga Melik-šahova kći, El-Mustezhirova žena.....</i>	407
<i>Četvrto: Kahrimana el-Muktedi</i>	408
<i>Peto: Hatun Seferije.....</i>	409
<i>Šesto: Naučnice, pobožnjakinje i muallime u seldžučkom periodu</i>	409
<i>Sedmo: Miješanje žena i muškaraca</i>	410

ČETVRTI DIO**NIZAMIJSKE ŠKOLE U DOBA SELDŽUKA..... 413****PRVO POGLAVLJE**

Nastanak i ciljevi nizamijskih škola.....	415
<i>Prvo: Nastanak.....</i>	415
<i>Drugo: Prosvjetni ciljevi islamskih škola, naročito nizamija...</i>	422
<i>Treće: Metode Nizama el-Mulka u ostvarenju ovih ciljeva i rješavanju problema</i>	424
<i>Četvrto: Nastavni kadar</i>	432
<i>Peto: Utjecaj nizamijskih škola u islamskom svijetu.....</i>	436

DRUGO POGLAVLJE

Imam Šafija i njegov utjecaj na nizamijske škole	439
<i>Prvo: Njegovo ime, porijeklo i neki detalji iz biografije</i>	440
<i>Drugo: Šafijine metode utvrđivanja temelja vjerovanja</i>	452
<i>Treće: Njegova vjerska učenja i akaidski principi</i>	460
<i>Četvrto: Tevhid el-uluhije</i>	462
<i>Peto: Šafijina metoda dokazivanja Allahovog postojanja</i>	466
<i>Šesto: Tevhid imena i atributa</i>	468
<i>Sedmo: Njegov stav prema ashabima</i>	471
<i>Osmo: Elementi Šafijine metodologije u islamskom pravu</i>	479
<i>Deveto: Da li je imam Šafija reformist?.....</i>	479

TREĆE POGLAVLJE

Imam Ebu el-Hasan el-Eš'ari	483
<i>Prvo: Njegovo ime, porijeklo, rođenje i naučni ugled</i>	483
<i>Drugo: Faze kroz koje je prošao</i>	486
<i>Treće: Tajna Eš'arijevog historijskog značaja</i>	492
<i>Četvrto: U kakvom je uvjerenju umro Ebu el-Hasan el-Eš'ari</i>	505
<i>Peto: Zalaganje eš'arija u odbrani Kur'ana i Sunneta</i>	512

ČETVRTO POGLAVLJE

Najpoznatiji učenjaci nizamijskih škola u seldžučkom periodu	523
<i>Prvo: Ebu Ishak eš-Širazi.....</i>	523

<i>Drugo: Imam dva Harema Abdulmelik el-Džuvejni</i>	528

PETO POGLAVLJE

Imam El-Gazali, izvanredni učenjak nizamijskih škola.....	545
<i>Prvo: Njegovo ime, porijeklo i djetinjstvo</i>	545
<i>Drugo: El-Gazalijev stav prema šii i batinidima</i>	555
<i>Treće: El-Gazalijev stav prema filozofima i filozofiji.....</i>	562
<i>Četvrto: El-Gazali i ilm-ul-kelam</i>	573
<i>Peto: El-Gazali i tesavvuf.....</i>	577
<i>Šesto: El-Gazalijeva uloga u reformi.....</i>	591
<i>Sedmo: Gazali i nauka o hadisu</i>	618
<i>Osmo: Knjiga Ihja' ulumid-din</i>	620
<i>Deveto: El-Gazalijev stav prema krstaškoj okupaciji</i>	625
<i>Deseto: Imam El-Begavi i njegovo zalaganje u službi Kur'ana i Sunneta u doba Seldžuka.....</i>	635
<i>Jedanaesto: Šejhul-islam Ebu Ismail el-Ensari el-Herevi.....</i>	643

PETI DIO

KRSTAŠKI RATOVI U SELDŽUČKOM PERIODU.....	649

PRVO POGLAVLJE

Historijski korijeni krstaških ratova i njihov kontinuitet do današnjih dana	651
<i>Prvo: Bizantinci</i>	651
<i>Drugo: Španci</i>	653
<i>Treće: Krstaški pokret.....</i>	655
<i>Četvrto: Proces kršćanske invazije</i>	659
<i>Peto: Kolonizacija.....</i>	662

DRUGO POGLAVLJE

Najvažniji uzroci i motivi krstaških pohoda	665
<i>Prvo: Vjerski motiv</i>	666
<i>Drugo: Politički motiv</i>	670
<i>Treće: Društveni motiv</i>	673
<i>Četvrto: Ekonomski motiv</i>	674

<i>Peto: Promjena ravnoteže snaga u bazenu Sredozemnog mora</i>	675
<i>Šesto: Bizantijski imperator poziva u pomoć papu Urbana II</i>	680
<i>Sedmo: Ličnost pape Urbana II i njegov sveobuhvatni projekt krstaškog pohoda</i>	682
– <i>Krstaška propagandna kampanja</i>	691
– <i>Poduzetnički duh Urbana II.....</i>	692
– <i>Petar Pustinjak</i>	692
– <i>Nemar muslimana prema onome što im se sprema</i>	694

TREĆE POGLAVLJE

<i>Početak Prvog krstaškog rata.....</i>	695
<i>Prvo: Narodni (seljački) krstaški rat</i>	695
<i>Drugo: Pohod plemića.....</i>	699
<i>Treće: Osnivanje Jerusalemskog Kraljevstva.....</i>	715
<i>Četvrto: Pad obalnih gradova Šama</i>	738

ČETVRTO POGLAVLJE

<i>Faktori uspjeha prvog krstaškog pohoda</i>	749
<i>Prvo: Nepostojanje političkog jedinstva u islamskom svijetu ..</i>	749
<i>Drugo: Borba oko vlasti unutar seldžučkog dvora</i>	751
<i>Treće: Postojanje Fatimidske države</i>	753
<i>Četvrto: Pad Emevijskog hilafeta u Andalusu</i>	756
<i>Peto: Uloga kršćana koji su živjeli u Šamu</i>	757
<i>Šesto: Stav nekih arapskih emirata prema krstaškoj invaziji..</i>	759
<i>Sedmo: Uloga batinida-ismailita-rafididta u opstrukciji džihada protiv krstaša.....</i>	760
<i>Osmo: Širenje šiitsko-rafiditske i ideologije batinidske</i>	768
<i>Deveto: Pogoršanje ekonomske situacije prije krstaške invazije.....</i>	769
<i>Deseto: Slabost Bizantijske države.....</i>	772
<i>Jedanaesto: Obučenosn franačkih vitezova za rat i redovna opskrba iz Evrope.....</i>	773
<i>Dvanaesto: Strategija krstaške invazije nakon okupacije.....</i>	785

PETO POGLAVLJE

Pokret islamskog otpora u seldžučkom periodu od krstaške invazije do pojave Imaduddina Zenkija.....	791
<i>Prvo: Fakihi i kadije i njihov otpor krstaškoj invaziji</i>	791
<i>Drugo: Uloga pjesnika u pokretu otpora</i>	804
<i>Treće: Seldžučke vođe džihada prije Imaduddina Zenkija</i>	817

TABELA VOĐA I UČENJAKA KOJE SU UBILI

BATINIDI	877
ZAKLJUČAK	881

